
NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 07577526 6

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK, EKONOMI OCH LITTERATUR.

Andra Årgången, 1867.

Lund 1867,
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI.

Innehållsförteckning till Nordisk Tidskrifts andra årgång 1867.

I. Upsatser.

b. *Litteraturöfversigter.*

c. *Smärre uppsatser och anmälningar.*

Hamdersmål.

Oversættelse fra Oldnordisk ved stud. mag. F. Winkel-Horn *).

Tung den gerning var, som opkom,
dengang nattealfers rædsel
glædelös i österi gryde:
i den årle morgen lever
nyfödt op hver sorg og klage,
vågner menneskenes ve.

Ikke var det nu, ejheller
var igår det, at det skete;
langt er tiden ledet siden,
dengang Gudrun, Gjukes datter,
ægged sine unge sönner
til at hævne Svanhilds död.

"Ene er jeg nu i verden,
som en gammel asp på holtet,
mine frænder mon jeg miste,
som en furu sine kviste,
al min glæde blev mig rövet,
som en pil må miste lövet,

*) Red. har intagit denna öfversättning, såväl för att återkalla i minnet sjelfva det sköna och betydelsefulla fornqvädet, som emedan man här får prof på ett öfversättningssätt, hvilket, icke förut försökt, förtjenar allmännare uppmärksamhet, ehuru en verkligt klassisk öfversättning knappast kan tänkas utförd annorlunda än med bevarande af originalets versmått och concisa poetiska stil. Till grund för öfversättningen ligger den ännu ej utgifna, af docenten kapten S. Grundtvig företagna textrecensionen. — För den händelse att möjligtvis en och annan bland våra läsare icke skulle hafva skaldestyckets mythiska grundval i aldeles friskt minne, erinra vi om, *att* Gudrun, efter det hennes bröder Gunnar och Högne hade slagit ihjäl hennes första man Sigurd, blef andra gången bortgifven åt Atle; *att* Atle lät dräpa hennes bröder, hvarföre hon åter mördade sina egna små söner med Atle, Erp och Eitil; *att* hon tredje gången togs till äkta af Jonaker, åt hvilken hon födde sönerna Hamder och Sörle; *att* hennes dotter med Sigurd, Svanhild, blef gifven till äkta åt Goterkonungen Jörmunrek, men af förrädaren Bikke anklagades för älskogsförbindelse med konungens son Randver, hvarföre Jörmunrek lät Svanhild ihjältrampas af hästar och Randver hängas; samt att ändtligen Hamder och Sörle försökte hämnas systern, hvilket försök utgör närvarande styckes innehåll.

når dens unge spirer svides
på en tör og solvarm dag.

Svanhild nævntes eders söster,
hun, som Jörmunrek lod træde
under sine hestes hove,
hvide, grå, på alfar veje,
sorte, snelle Goteheste.

[Lidet varer sig den konning,
[mindes ej, at hun har brödre; —
ej kan J blandt brödre gange,
J, som ene er tilbage
af min stammes mange grene.

[Ikke er J Gunnars lige,
[eller modige som Högne,
[fluks på hævn J vilde pönse,
[om J åtte deres mod.

Kvad da hin hugprude Hamder:
"Lidet Högnes mod du roste,
da af sövn du Sigurd vakte;
grædende du sad på lejet,
medens höjt hans drabmænd lo.

Rödnedes de hvide bolstre
af din husbonds dybe vunder,
linet farvedes af sårvæld;
Sigurd faldt, og hos den döde
sad du, tænkte ej på glæde,
sådan vilde Gunnar det.

Atle tænkte du at ramme,
da du myrded Erp og Eitil,
værre mén dig selv du voldte;
sådan skulde hver med sværdet
kjæmpe for at fælde andre,
at han såred ej sig selv."

Kvad da Sörle snild og klögtig:
"Ej med moder ord jeg skifter;
begge tykkes J mig trænge
til et fyndigt ord i alvor.
Hvad er det, hvorom du beder,
som dig ikke gives, Gudrun?
siden det dog sorg dig volder.

[betegner indskud i texten.

Græd du over dine brödre,
over dine kjære sönner,
som du selv til döden förte —,
også skal du græde, Gudrun
over os, som begge sidde
dödsens nu på hesterygge,
fjernt af landet skal vi dö."

Fnysende de gik af gårde,
[Sörle, Hamder, Gudruns sönner,
traf på vej de den forslagne
broder, sön af anden moder:
"Hvordan vil os Bruntop hjælpe
[med at søke hævn for Svanhild?"

Gjensvar gav han, kvad, han vilde
yde sine frænder bistand,
som den ene fod den anden;
"Hvad kan fod vel foden hjælpe,
eller hånden anden hånd?"

Kvad da Erp fra hesteryggen:
"Svært er fejg mand mod at lære".
Meldte Sörle da og Hamder:
"Skumpelskud har skiden mund."

Drog de sværdet så af balgen,
svunge det til troldes glæde,
tredjedel af deres kræfter
ödte de, og vog den unge
helt, så han sank död til jord.

Aksled så de ædelborne
gyldenskrud og gråværkskåber,
gjorded sig med hvasse knive,
lod de hunske heste springe
over dugbesprængte fjelde
for at hævne Svanhilds mord.

[Så de for sig Gotelandet
[og den stærke höjborgs tinder,
[— stå i tårnet Bikkes kjæmper —
[så de Sönderfolkets sale
[med de höje svalegange,
[tjeldede med blanke skjolde,
[skjoldrand bunden var til skjoldrand
[blinkende i solens glands.

For så fremad slagne veje,
galgebakken så de for sig;
sörtersönnen *) så de hænge
vest for gården höjt i galgen,
vindkoldt knejsed ulvetræet,
fugle flöj med skrig derover,
ej var godt at bie der.

Gny og glæde var i hallen,
glade mænd ved öllet sade,
ej de hörte hestetravet,
för i hornet kuren stödte,
da de red i kongens gård.

Kom til Jörmunrek da jarler,
sagde ham, at mænd var sete
ride under hjælm i gårde:
"Konning, nu du råd os råde,
stærke ere de, som komme,
mægtige var hendes frænder,
som du trådte under hov."

Lo da Jörmunrek og strög sig
med sin hånd omkring sit mundskjæg,
ej stod nu til kamp hans tanke,
drak han sig et drag af vinen,
rystede de brune lokker.
så på skjoldet hvidt og vendte
bægeret af guld i hånd.

"Da jeg skulde sæl mig prise,
om jeg Sörle så med Hamder
i min hal, med buens strænge
skulde jeg de knöse binde,
hænge Gjukes æt i galgen."

* * *

Kvad hun da, den gamle kvinde,
drottens moder til sin frænde:
"Kan ej J, ti hundred Goter,
binde eller fælde tvende
mænd i eders egen borg?" **)

* * *

*) Hermed menes Randver.

**) Dette vers er overordentlig tvivlsomt, ikke blot med hensyn til indholdet, men også til dets plads i digtet. Hörer det virkelig

Gny og bulder blev i hallen,
faldt til gulvs de store ölhorn,
svömmede i blod af kjæmper,
hjerteblod af bolde Goter.
Kvad da hin hugprude Hamder
[ord, han aldrig skulde sagt:

"Nys du, Jörmunrek, jo önsked,
at vi brödre måtte komme
og dig gjæste i din höjborg!
dine födder nu du skuer,
Jörmunrek, med dine hænder
kastet i den hede ild."

Skreg han da, den gudebårne,
bold i brynje, vildt som björnen:
"Stener nu Jonakers sönner,
da ej jern og stål dem bider,
spydets od og sværdets egg."

[Som en regn de tunge stene
[faldt da på de både brödre,
[rasende de stod og kjæmped;
[kvad da Sörle midt i Salen,
[blodet vælded af hans sår:

"Ilde handled du min broder,
da du lukked op for sækken,
ofte onde råd den gjemte;
Mod har mer end nok du, Hamder,
mangled blot ej mandevidet,
meget tykkes den at mangle,
som det skorter på forstand."

"Nu var også hovdet borte,
havde end vor broder levet,
Erp, thi han var kjæk i kampen,
han, som vi på vejen fælded;
vidt var heltens rygte flöjet
— diser ægged os til drabet —
vældig var i kamp den bolde,
— fældte vi den unge helt."

---

jemme, hvor det står, må meningen vel være den ovenfor givne,
en denne er kun nået ved at behandle det forkvaklede vers med
or frihed.

"Ej fra ulveæt vi stamme,
tænker jeg, så vi må stride
grumt og blodigt med hverandre
som de gridske Nornehunde,
der i ödemarker bo.

Vel vi strede, over faldne
Goters lig, som sværdet fældte,
stå som örne vi på kviste,
herlig hæder har vi vundet,
dö vi end idag, imorgen,
ingen mand en kveld mon leve
efter höje Norners dom."

Faldt da Sörle der ved gavlen,
Hamder segned bag ved huset;
[aldrig spurgte jeg, at kjæmper
[fik en död så stolt som de.

Om den officiela statistikens olika bearbetning inom de skandinaviska rikena, med särskildt afseende å de i berörde fråga vid Andra Nationalekonomiska mötet i Stockholm uttalade önskningar.

Statistiken, denna jemförelsevis unga vetenskap, som i våra dagar alltmer börjar spela en icke ovigtig roll i samhällets och menskligighetens utveckling, hör tvifvelsutan egentligast till de s. k. Statsvetenskaperna, och intager bland dessa — jemte den närbeslägtade Statskunskapen (i inskränktare bemärkelse) — ett rum mellan den politiska Geografien och de statsekonomiska disciplinerna, på samma gång den likväl i många hänseenden räcker handen åt både juridiken och historien. Dess stora vigt och betydelse för det moderna samhället kan så mycket mindre förnekas eller ifrågasättas, som det utgör ett af grundvilkoren för vår civilisations utveckling och utbredande att behörigen gifva akt på den Grekiske vises tänkespråk: "känn dig sjelf!" Vi se sålunda, huru, å ena sidan, statistiska undersökningar — likaväl som tekniska — föregå de stora arbeten, som i våra dagar utföras för kommunikationsväsendets befrämjande; huru, å andra sidan, de välsignelserika åtgärder, som vidtagas till den lidande mensklighetens hjelp och tröst i fysiskt och ekonomiskt såväl som i moraliskt hänseende, inledas äfven de af statistiska beräkningar och forskningar, ja huru t. o. m. de rent politiska välfningarne numera ofta äro oskiljaktiga från statistiska förberedelser och utredandet af numeriska förhållanden. Öfverallt spåra vi statistikens oumbärlighet, för samhällskroppen i dess helhet, så väl som för dess särskilda lemmar. Man ihågkomme härvid t. ex. statistiska uppgifters behöflighet för pensions- och försäkringsanstalter m. fl.

Men om sålunda ifrågavarande vetenskaps, och särskildt den på officiela källor grundade statistikens vigt och betydelse icke lärer kunna förnekas, så är det dock å andra sidan klart, att de uppgifter statistiken meddelar äro såsom enstaka och fristående fakta af temligen underordnad beskaffenhet, och att

det först är genom fortsatta jemförelser af statistiska data från olika tider och olika områden denna vetenskap ernår sin egentliga betydenhet. Af huru jemförelsevis ringa värde vore ej t. ex. uppgifterna om vigde, födde, döde, begångne brott, häktade brottslingar, svagsinte, blinde o. s. v., om man blott ägde dem för ett kortare tidskifte (af t. ex. ett år) och för en enstaka kommun eller ett mindre område, men samma uppgifter erhålla ett allt större intresse, ett allt rikare innehåll, i samma mån man sättes i tillfälle att jemföra dem med dylika från andra tider och andra orter. *Utan* jemförelsepunkter vore statistiken en död och abstrakt samling af sifferdata, följaktligen ingen vetenskap; *med och genom jemförelser* blir den lefvande och fruktbärande. Det är då af stor vigt att på detta fält äga så långa serier som möjligt af iakttagelser, ty ju längre dessa serier äro, desto säkrare angifva de de olika faserna af folkets och statens lif och verksamhet under längre eller kortare tiderymder och framställa för den, som rätt kan läsa och fatta dem, en nationalhistoria, lika osminkad och omutlig som sanningen sjelf. Då det Svenska tabellverket redan uppnått en ålder af nära 120 år, kan Sverige i fråga om sin befolkningsstatistik berömma sig af en längre tidsföljd af iakttagelser än något annat land kan framvisa; också begagnas dessa våra rika källor med begärlighet äfven af flere bland statistikens ypperste män i främmande länder; och en lätt öfverskådlig framställning af Svenska folkets öden under hela denna långa tid i fråga om befolkningens tillväxt, dess nativitet och mortalitet, finnes — såsom ett kortfattadt resultat af det kolossala sekulararbetet — meddelad i 2:ne diagrammer tillhörande 3:dje delen af Statistiska Central-Byråns und. berättelse för åren 1856—1860.

Emellertid är det icke blott jemförelsen mellan tillståndet under olika tidskiften som gifver statistiken dess rikedom och mångfald samt bereder statsekonomen så många uppslag till förbättringar i samfundslifvets detaljer; det är icke mindre jemförelsen samtidigt mellan flera länder och folk, likasom mellan provinser och enstaka kommuner, som härvid måste tagas i betraktande. Statistiska jemförelser af denna art äfvensom medlen att möjliggöra och underlätta dem hafva också i senaste tider varit föremål för allvarliga sträfvanden. Särskildt hafva de internationela statistiska kongresserna, af hvilka den första hölls i Brüssel år 1853, gjort till sin förnämsta uppgift att i detta hänseende utvidga och fruktbargöra den statistiska vetenskapen, och deras bemödanden härutinnan hafva redan visat ganska lofvande resultat. De statistiska embetsverken i hela den civiliserade verlden stå med hvarandra i liflig beröring just för detta ändamål och för att delgifva hvarandra de

materialier till en komparativ statistik, som de hvar i sin ort kunna åstadkomma. Vederbörande regeringar hafva ej heller underlåtit att dels genom anslag till det internationela utbytet af statistiska skrifter, dels äfven mångenstädes genom portofrihet för försändelser af statistiska berättelser etc. från ena landet till det andra hägna och uppmuntra den förbindelse statistikens officiela målsmän sålunda knutit.

Åtgärder till ett ännu närmare samarbete i berörde hänseende af de särskilda ländernas statistici hafva för öfrigt dels förberedts, dels redan satts i verket. Så föreslog D:r *Engel*, chef för Statistiska Byrån i Berlin, vid senast hållna allmänna statistiska kongress i samma stad (September 1863), att en ständig statistisk komité (Commission permanente) borde upprättas under den berömde *Quetelets* ledning. Denna komité skulle bestämma tid och ort för statist. kongressens sammanträden, träffa nödiga förberedande mått och steg för densamma, sköta dess ekonomi, sörja för dess program, dess berättelse o. s. v., verkställa dess beslut, förvara dess arkiv och bibliothek, redigera en särskild kongress-bulletin och stå i spetsen för hela den internationela statistiska korrespondensen m. m., med ett ord blifva en allmän statistisk centralmyndighet. Detta förslag, som lifligt understöddes af flere bland kongressens mest betydande ledamöter, blef, efter en särdeles intressant öfverläggning, för tillfället uppskjutet, och uppdrogs åt en särskildt utsedd komité att till kongressens nästa sammanträde förbereda frågan och afgifva utlåtande deröfver. Att icke redan Berliner-kongressen fattade ett hufvudsakligt beslut i frågan och gillade hvad D:r *Engel* föreslagit, får man väl till icke ringa del tillskrifva den omständigheten, att förslaget, som bland annat innehöll, att Brüssel skulle blifva centralpunkten för den internationela statistiken, rönt ett afgjordt motstånd från åtskilliga af de större staternas officiela representanter, särdeles Frankrikes. Saken är emellertid, såsom nyss nämndes, icke undanskjuten, endast uppskjuten. Ett annat steg i samma rigtning har jemväl tagits derigenom, att enligt den plan, som af M:r *Quetelet* redan vid kongressens sammanträde i London år 1860 och sedan äfven i Berlin 3:ne år senare framlades, Herrar *Quetelet* och *Heuschling* (den förre President och den senare Sekreterare vid Statistiska Central-Kommissionen i Brüssel) år 1865 publicerat första delen — omfattande "population" — af det stora arbetet "Statistique Internationale", till hvars utförande biträde lemnats af de fleste Statistiska embetsverk och officiela statistici i Europa och Nord-Amerikas Förenta Stater.

Vi se således, huru arbetet på den komparativa statisti-

kens fullkomnande i de senast förflutna åren mäktigt befordrats; att dessa bemödanden alltjemnt skola med energi omfattas och inom en icke aflägsen tiderymd förete resultat af oberäkneligt omfång, torde då få anses såsom en ingalunda tom förhoppning. Men om mellan folken i allmänhet, Europas såväl som Amerikas, nordens såväl som söderns, år från år en solidarisk sammanhållning i statistiskt hänseeende alltmer gör sig gällande, om mellan dem ett sträfvande efter likformighet i de officiela statistiska uppgifterna till jemförelsers underlättande omisskänneligen låter förmärka sig, huru mycket mera bör ej detta vara fallet, då fråga är om de *Skandinaviska* folken, så lika hvarandra till ursprung, språk, folklynne, seder, religion och kulturutveckling! De olika klimatförhållandena kunna i fråga om dem, icke föranleda de svårigheter vid jemförelsers anställande, som med andra folk; och mängden af jemförelsepunkter blir här så mycket större, då så många öfverensstämmelser både i de rent naturliga och de sociala förhållandena förefinnas. Ej underligt då, om vid det närmande, som i så många andra afseenden ägt rum mellan de Nordiska folken under det senaste tidskiftet, jemväl på detta fält ett behof alltmer gör sig märkbart till gemensamhet och likformighet. Också hafva uttalanden derom ingalunda saknats, äfven i det offentliga.

Innan vi omtala de önskningar och förhandlingar med hänsyn dertill, som förekomma vid Andra Skandin. Nationalekonomiska mötet i Stockholm förliden sommar, torde en kort framställning af de Skandin. statistiska embetsverkens historik och verksamhetssfer icke vara olämplig, för att visa, i hvad mån redan nu en önskad likhet i berörde afseende äger rum i de Nordiska rikenas officiela statistik.

I *Sverige* inrättades, jemlikt K. Brefven den 3 Febr. och 10 Nov. 1748 en särskild *Kommission för Tabellverket*, som från och med år 1749 oafbrutet fortgick. Män sådane som *P. Wargentin*, *H. Nicander* m. fl. hafva gjort denna Tabell-Kommissions arbeten kända och högt värderade af utlandets vetenskapsmän, och vår tid måste känna sig skyldig att fortsätta hvad desse män till gagn för befolkningsstatistiken och heder åt fäderneslandet påbörjat. I ändamål att erhålla ett statistiskt embetsverk med mera omfattande verksamhet och i större öfverensstämmelse med de under detta århundrade i Europas flesta länder bildade Statistiska Byråer, väcktes vid 1853—54 årens riksdag förslag om inrättandet af ett särskildt statistiskt embetsverk, erforderliga anslag beviljades beredvilligt af Ständerna, en Kongl. Komité tillsattes för ärendets närmare utredning (år 1855), och genom K. Bref den 22 Juli

istikens särskilda grenar, att i ett statistiskt arkiv samla iska uppgifter, att hålla tillgängligt ett statistiskt bibliott ombesörja det internationela utbytet af officiela statipublikationer o. s. v. Statistiska Central-Byrån har se- 1858 offentliggjort följande arbeten, neml. Befolkningsik för åren 1851—1855, del. 2—3 (del. 1 var redan af rra Tabell-Kommissionen utgifven); d:o d:o för åren 1856 0, del. 1—3; d:o d:o för åren 1861, 1862, 1863, 1864, mte såsom början till berättelsen för 1865 och till ledör de nyss afslutade riksdagsmannavalen utgifvits en särredogörelse för folkmängden den 31 Dec. 1865, fördelad län, domsagor, härader och tingslag; Sammandrag af K. Befallningshafvandes femårsberättelser för åren 1856— vilka femårsberättelser jemväl på Byråns försorg till tryck lrats; samt Statistisk Tidskrift, som, bland annat, inne- Statistiken öfver Sveriges samtliga sparbanker, och af n hittills utkommit 15 häften med bilagor. Under tryckåro för närvarande Befolkningsstatistiken för år 1865, tiken öfver Jordbruket och Boskapsskötseln för samma insstyrelsens femårsberättelser för qvinqvenniet 1861— samt fortsättning af Statistisk Tidskrift. På nåd. beg samlas derjemte i Byrån inkomne officiela uppgifter le de nyss förrättade riksdagsmannavalen.

Flera af de centrala embetsverken i Sverige utgifva emelsina särskilda berättelser, oberoende af Statistiska Cenyråns arbeten. Till Statistiska Beredningen hörer dock, t K. Brefvet den 22 Juli 1858, att uppgöra plan för lande och bearbetning af alla de uppgifter, som anses ingå i Sveriges officiela statistik, samt att pröfva formuför inhemtande af dessa uppgifter. En enhet mellan de ilda statistiska grenarne är dymedelst förberedd, om ock

A) Befolknings-statistik; B) Rättsväsendet, utg. af H. Exc. Justitie-Stats-Ministerns särskilda statistiska Byrå; C) Bergshandtering, D) Fabriker och Manufakturer, E) Inrikes Sjöfart, F) Utrikes Handel och Sjöfart, hvilka sistnämnda fyra serier utgifvas af K. Kommerse-Kollegium; G) Fångvården, utgifven af K. Fångvårds-Styrelsen; H) K M:ts Befallningshafvandes Femårsberättelser, med Sammandrag; I) Telegrafväsendet, utg. af K. Telegraf-Styrelsen; K) Helso- och Sjukvården, utg. i 2:ne särskilda serier, den ena af K. Sundhets-Kollegium, den andra af K. Hospitals-Öfverstyrelsen (Serafimer-Ordensgillet); L) Statens Jernvägstrafik, utg. af K. Jernvägstrafik-Styrelsen; M) Postverket, utg. af K. General-Poststyrelsen; och N) Jordbruk och Boskapsskötsel. — Dessutom publiceras af K. Stats-Kontorets Riksbokstuts-Kontor "Kapitalkonto till Rikshufvudboken" (en redogörelse öfver Statens inkomster och utgifter); af Riksgäldskontoret "Utdrag ur dess hufvudbok" (rörande s. k. extra statsregleringen) och "General-sammandrag öfver Allmänna bevillningen"; af Riksbanken "Öfversigt af Bankens ställning" samt halfårsuppgifter öfver dess metalliska kassa; förutom den mängd kortare statistiska redogörelser, som endast införas i officiela tidningen. Slutligen förekomma äfven bland Riksdagshandlingarne åtskilliga statistiska berättelser och redogörelser, hvaribland särskildt må nämnas den fastställda "Riksstaten".

I *Norge* finnes, sedan 1846 års början, under Regeringsdepartementet för det inre ett *Statistiskt Kontor* eller Byrå, under en särskild Byråchef. Det vigtigaste af dess tidigare arbeten var "Statistiske Tabeller over Kongeriget Norge", deraf 20 delar utkommit, af hvilka dock de 6 första utgåfvos efter föranstaltande af Finans-, Handels- och Tull-departementet redan under åren 1838—1842. Att befolkningsstatistiken äfven i dessa tabeller spelar den vigtigaste rollen, är så mycket naturligare, som Norge alltsedan år 1835 har haft fördelen af regulíert hvart 10:de år återkommande allmänna folkräkningar eller s. k. *Census*. Dessutom utgåfvos från år 1829 af Amtmännen femårsberättelser öfver Norges ekonomiska tillstånd, hvarjemte, då genom Lag af den 17 Aug. 1818 anbefallts upprättande af en ny jordmatrikel, upptagande landtegendomarnes fördelning och s. k. "skatteskyld", såväl 1819—20 som 1838 och partielt äfven 1852 särskilda tabeller utkommit "over Antallet af Jordebrugene og deres Störrelse efter Skylden". — Efter Svenska Statistiska Tabell-Kommissionens upprättande och sedan, såsom nyss nämndes, den Svenska officiela statistiken börjat utgifvas i särskilda serier under den gemensamma titeln "Bidrag till Sveriges officiela Statistik", har jemväl det Statistiska Kontoret under Norska Inrikes-departementet utvidgat sin verksamhet

och ombesörjt de Norska statistiska berättelsernas utgifvande efter hufvudsakligen samma plan och i samma format som de Svenska. Under den gemensamma rubriken *"Norges officiela Statistik"* publiceras nemligen flera olika serier af berättelser, hvarvid seriebokstäfverna bestämts efter Regerings-departementens ordningsföljd, icke — såsom i Sverige — efter den tidsföljd, hvaruti de särskilda serierna införlifvats i hela den officiela statistiska samlingen. Seriebokstafven A) kommer således att omfatta de statistiska publikationer, som af Norska Depart. för Kyrko- och Undervisningsärenden utgifvas; någon representant af denna serie har emellertid ännu ej utkommit *), ty om ock Norge ingalunda saknar "Statistiske Tabeller vedkommende Undervisningsvæsenets Tilstand", äro dock dessa alla af äldre datum (t. ex. 1837, 1840, 1853). Af serien B) hafva "Criminalstatistiske Tabeller" sedan några år varit tillgängliga. Serien C) omfattar alla de berättelser, som af Depart. för det Inre bearbetas och utgifvas; de utgöra alltså både de flesta och de vigtigaste af de Norska statistiska redogörelserna. Dit höra neml. 1:o) Redogörelsen öfver folkmängden samt dennes årliga förändringar, d. v. s. Befolkningsstatistiken, hvaraf dock efter den senaste förändringen i sättet för offentliggörandet af Norges officiela statistik ännu icke något häfte publicerats; redogörelsen för den nyligen hållna allmänna folkräkningen torde dock snart vara att motse; 2:o) Berättelserna om Norges ekonomiska tillstånd, utgifna hvart 5:te år i förbindelse med de af amtmännen afgifna speciela berättelser; 3:o) Berättelserna om Handel och Sjöfart; 4:o) om Sundhetstilstanden og Medicinalforholdene; 5:o) Tab. over de Spedalske (utg. af vederbörande öfverläkare; 6:o) om Landbrugsskolen i Aas och 7:o) Norges almindelige Brandforsikkringsindretning for Bygninger. — Af serien D) utgifvas Berättelser öfver Statens "Indtægter og Udgifter", af Finans-Departementet; af serien E) ang. Armédepartementet finnes intet utgifvet, och af serien F) (Marin- och Post-departementet) Statstelegrafens Statistik, utg. af Telegrafdirektören.

Dessutom torde här böra omnämnas, att utom ofvan omförmälda redogörelser öfver jordbruket och undervisningsväsendet, jemväl finnas tillgängliga "Driftsberetninger" af Jernbanestyrelserna, "Generalberetninger for Gaustad Sindsyge-asyl", berättelser "om Bodsfængslets Virksomhed" etc., äfvensom att såväl åtskilliga af den berömde *Eilert Sundts* arbeten som flera

---

*) Sedan ofvanstående redan var nedskrifvet har emellertid en nyss afslutad "Beretning om Almueskolevæsenets Tilstand for Aarene 1861—63", tillhörande serien A), kommit oss tillhanda.

af de utaf Agronomerna utgifna berättelser innehålla statistiska redogörelser och detaljer af icke ringa vigt och intresse.

Beträffande *Danmark* inrättades på grund af K. Brefvet den 27 Nov. 1833 en *"Commission for det Statistiske Tabelværk*. Denna Commission upplöstes dock den 24 November 1848, hvarefter genom K. Resolution d. 1 Dec. 1849 stiftades den nuvarande *Statistiska Byrån* i Köpenhamn, hvilken Byrå sorterar under Finants-ministeriet. Den står för öfrigt sedan många år tillbaka under Konferensrådet *C. N. Davids* utmärkta ledning.

Dels af "Commissionen for det Statistiske Tabelværk", dels af Statistiska Byrån äro tid efter annan publicerade: 1) Ny matrikel för jordegendomarne i Danmark; 2) *Statistisk Tabelværk:* Häft. 1—21; d:o Ny Række Häft. 1—26; d:o 3:dje Række Häft. 1—6. — Detta tabellverk innehåller redogörelser öfver dels folkmängden och dess årliga förändringar samt de i Danmark hvart 5:te år försiggångna folkräkningarnes resultater i öfrigt; dels hartkornet eller taxeringsvärdet, jemte egendomarnes banktaxation, brandförsäkring och fördelning; dels sjöfarten, in- och utförsel, skeppsdrägtighet, konsumtion, bränvinsproduktion o. s. v.; dels boskapsskötseln, utsäde och afkastning, tiondevärdet, vissa delar af den landtliga varuförädlingen m. m.; dels sjelfmorden och kriminalförhållandena i allmänhet; dels statsverkets inkomster och utgifter; dels slutligen antalet valmän till Riksförsamlingen m. m.

Dessutom hafva af Statistiska Byrån utgifvits *Meddelelser*, saml. 1—6, samt en fortsättning deraf under benämning *Statistiske Meddelelser*, af hvilka hittills 5 band utkommit. Dessa Meddelelser innehålla i allmänhet kortare uppsatser, till en del af ganska stort statistiskt intresse. Bland de vigtigare torde få nämnas: om Sparekasserne, om de döfstumme, Kapitelstaxterne, Fæstegaardes Overgang til Eiendom, Assistentshuset og dets Virksomhed, Almueskolevæsenet, Kjöbstadscommunernes og Amtsrepartitionsfondens Regnskaber, samt bidrag till statistiken öfver valen till Riksförsamlingen. Om vi dertill lägga, att Sundheds-Kollegiet afgifver särskilda årsberättelser, att Läkaresällskapet i Köpenhamn utvecklat en nitisk verksamhet i statistikens intresse, att särskilda statistiska redogörelser finnas utgifna rörande straffanstalternas tillstånd, och att statsbudgeten med hvad dertill hörer jemväl särskildt publiceras, torde det väsendtligaste vara nämndt af hvad Danmarks officiela statistik för närvarande innehåller.

Det framgår af denna öfversigt, hur olika föremålen för och omfånget af de statistiska centrala embetsverkens verksamhet äro i de särskilda länderna. I alla tre rikena måste na-

tarligtvis befolkningsstatistiken vara den vigtigaste grenen och den, som i främsta rummet måste af det statistiska embetsverket bearbetas. Sättet och omfånget för denna bearbetning äro emellertid i de 3:ne länderna mycket olika. Andra grenar af statistiken befinna sig nu först i sin linda, om vi så få uttrycka oss; för andra slutligen saknas helt och hållet representanter, vare sig i det ena eller andra af de Skandinaviska rikena.

Att ingå i en detaljerad undersökning öfver den större eller mindre utförlighet, hvarmed statistikens särskilda grenar behandlas i det ena eller andra landet, öfver formulärens för primäruppgifterna större eller mindre öfverensstämmelse, samt öfver de luckor eller möjliga brister, som i det ena eller andra fallet kunna hos ettdera rikets officiela statistik förefinnas, tillåter hvarken tid eller utrymme. Men det är klart, att då formulären för de statistiska uppgifternas insamlande sedan gammalt uppgjorts utan synnerligt afseende å en dylik likformighet mellan de särskilda länderna, och då den benägenhet till öfverensstämmelse äfven i denna del, som såväl mellan folken i allmänhet, som särskildt mellan de Skandinaviska syskonländerna alltmer söker göra sig gällande, är af en jemförelsevis ganska ringa ålder, så måste också mycket ännu vara att i detta hänseende önska.

Då vid det *Skandinaviska Naturforskaremötet* i Stockholm år 1863, en särskild statistisk sektion bildades, var det således helt naturligt, att dervid den fråga skulle uppstå, huruvida icke större likformighet skulle kunna åvägabringas i de skandinaviska ländernas statistiska undersökningar och redogörelser. Sektionens ordförande uttalade, sedan han antydt, att "statistiken till sitt väsende och sitt ändamål vore internationel", det "obestridliga berättigandet att under den internationela gemensamheten utbilda en mera detaljerad Skandinavisk öfverensstämmelse", och under sektionens förhandlingar, dervid Norske Fängelseläkaren *Dahl* särskildt framhöll önskvärdheten deraf, att en gemensam öfverenskommelse åstadkoms med afseende å statistiken öfver sinnessjuke, yttrades oförbehållsamt, att *i alla grenar af statistiken* en öfverensstämmelse, sådan som den nu i fråga om de sinnessjuke föreslagna, vore i hög grad önsklig.

Vid uppgörandet af program för det *Andra Skand. Nationalekonomiska mötet* föreslogs sedermera af Svenska bestyrelsens Sekreterare, som äfven fungerat såsom Sekreterare vid Statistiska Sektionen inom nyssberörda Naturforskaremöte, att bland de frågor, som borde underställas mötets bepröfvande, jemväl måtte upptagas den om likformighet i de officiela sta-

tistiska redogörelserna, och detta förslag, som utan tvekan adopterades af mötets Svenska bestyrelse, gillades äfven såväl af de Danske som de Norske Komiterade. På grund häraf uppställdes denna fråga i programmet bland dem, som borde af mötets 4:de sektion förberedas.

Då bland andra frågor, hvilka denna sektion hade att behandla, den om likformighet i de officiela statistiska redogörelserna inom sektionen bragtes å bane, ansågs detta önskningsmål i sig sjelft så billigt och rättvist, att ingen tvekan derom kunde uppstå, hvadan ock ingen diskussion derom uppkom. Rörande sättet för verkställigheten deraf lemnade sektionen dock denna sak åt 3:ne särskildt utsedde Komiterade, nemligen för Sverige Chefen för Statistiska Central-Byrån, Medicinalrådet *Berg*, för Norge Öfverstelöjtnant *O. R. Kjerulf* och för Danmark Professor *L. Holst*. Efter hållna öfverläggningar i ämnet öfverenskommo desse Komiterade om följande förslag, som den 28 Juni föredrogs vid mötets allmänna sammankomst af Hr *Berg:* "Likasom för hvarje särskildt land statistiska redogörelser hafva sitt hufvudsakliga värde, när de, likformigt fortgående, bereda tillfälle till jemförelser mellan skiljda tidpunkter, så hafva ock skiljda länders statistiska uppgifter ett högre värde, i den mån de genom likformighet i sättet för uppgifternas insamlande och bearbetning tillåta upplysande jemförelser. Att tillvägabringa en sådan önskvärd likformighet har dock stora svårigheter. De fem internationela statistiska kongresser, som sedan år 1853 sammanträdt, hafva derom lemnat ojäfaktiga vittnesbörd, likasom de ock å andra sidan ådagalagt, att allvarliga bemödanden i denna rigtning blifvit krönta med framgång.

De tre Skandinaviska länderna, som äfven deltagit i de internationela statistiska kongresserna, befinna sig följaktligen ock på väg att, så vidt sig göra låter, genomföra den likformighet, hvarom vid dessa kongresser öfverenskommits. Utan att afvika från denna väg kunna dessa tre länders statistiska berättelser otvifvelaktigt än mer närmas till en sådan likhet sins emellan, hvarigenom dessa länders förhållanden lättare blifva med hvarandra jemförliga. Hvad beträffar Norge och Sverige, har ock på senaste tider ett sådant närmande lyckligen genomförts, genom nitiska bemödanden af en särskild Komité, hvars förman var den utmärkte man, åt hvilken 4:de sektionen nu uppdragit ordförandeskapet *).

Omfånget af de statistiska uppgifter, som kunna och böra insamlas, äfvensom sättet för deras insamlande och bearbetning

---

*) Professor *Daa*.

äro emellertid väsendtligt beroende af en mängd inom de särskilda länderna olika förhållanden, såsom t. ex. befolkningstätheten, organisationen af den lokala och allmänna förvaltningen, den större eller mindre beredvilligheten att insamla och meddela upplysningar, de penningeanslag, öfver hvilka man för statistiska ändamål kan förfoga o. s. v.

Dessa och andra förhållanden, i hvilka äfven mellan de 3:ne Skandinaviska länderna stora olikheter förefinnas, måste hafva till följd, att i det ena landet vissa grenar af den officiela statistiken kunna bearbetas med vida större lätthet, utförlighet och fullständighet, än i det andra, att i ena landet de största svårigheter möta en statistisk undersökning, som i det andra relatift lätt kan genomföras, att både methoderna för och resultaterna af de statistiska undersökningarna måste utfalla olika.

Vid den flyktiga granskning, som tidens korthet medgifvit, har sektionen i främsta rummet fästat sin uppmärksamhet vid de *femårsberättelser*, hufvudsakligen afseende landets ekonomiska tillstånd, hvilka i Norge och Sverige af vederbörande Amtmän och Landshöfdingar afgifvas, men icke i Danmark förekomma. Denna provinsial- eller lokalstatistik, omfattande i allmänhet ett mindre område, om hvilket vederbörande antagligen äga tillräcklig lokalkännedom för att kunna bedöma de lemnade uppgifternas tillförlitlighet, bör ock för ortens befolkning erbjuda det särskilda intresse, att dennas beredvillighet för uppgifters meddelande torde kunna säkrare påräknas. Af en samling tillförlitliga uppgifter från länen eller amterna kan sedan utarbetas ett upplysande rikssammandrag.

Sektionen tager sig alltså friheten hemställa till mötet:

1:o) *att uttala den önskan, att femårsberättelser måtte blifva tillgängliga äfven från amtmännen i Danmark;*

att för dylika femårsberättelser måtte af vederbörande myndigheter inom hvarje land fastställas sådana formulär, som afse ej blott de lokala egendomligheterna utan ock möjligheten af jemförelser mellan de 3:ne länderna i alla gemensamma föremål, och hvilka i tabellarisk form inrymma alla de ämnen, som till sådant framställningssätt äro egnade, samt

att af hvarje samling af dylika femårsberättelser, omfattande samma tiderymd som de nuvarande Svenska och Norska, måtte inom hvart land utarbetas och offentliggöras ett rikssammandrag.

Äfven om det ännu skulle dröja länge innan en särskild statistik öfver *jordbruksnäringen* kan tillvägabringas, torde

bristen deraf kunna ersättas i någon mån genom förenämnde femårsberättelser.

Öfver flera andra näringars tillstånd måste ock femårsberättelserna kunna lemna vigtiga upplysningar.

Inom åtskilliga andra näringsgrenar synes deremot materialet för tillfredsställande statistiska upplysningar endast kunna sökas hos de centrala myndigheterna. Hit torde kunna räknas hvad som rörer handel, sjöfart, in- och utförsel af varor samt tullförhållanden.

Sektionen anser sig i följd häraf böra hafva äran hemställa, att mötet behagade uttala den önskan:

2:o) *att de 3:ne Skandinaviska ländernas officiela statistiska redogörelser öfver handel, sjöfart, in- och utförsel samt tullförhållanden måtte, så vidt ske kan, bringas till en sådan likformighet, bland annat i afseende på varuvärden, att jemförelser må på allt sätt underlättas.*

I öfrigt anser sektionen sig kunna vara förvissad, att vederbörande icke underlåta något tillfälle att äfven i fråga om statistiska uppgifter af andra slag tillvägabringa det närmande mellan de tre Skandinaviska folken, som föreskrifves af dessas gemensamma intressen."

De förslag till resolutioner, som innefattades i denna framställning, blefvo af mötet enhälligt antagna; och — om vi än villigt erkänna sanningen deraf, att "såddens dag icke är skördens", — så hoppas vi dock, att genom detta beslut den nu i korthet omhandlade frågan inträdt i ett nytt skede.

E. F.

Direktören og lidt
e for, hvilken Stil-
dmindelige Kulturliv
og hvorledes det bru-
at indlade sig på, ef-
så ubefæstede, at selv
idag meget let vilde
morgen. Men hvor let jeg
jeg dog ikke forglemme
le og Vaklende i Forhol-
nder sine Farver ind over-
s måtte betegnes som kraf-
nde og Holdningslöst ved
lighed til at ærgre sig over
e er Andet end modlös For-
g hvis hele Virksomhed ikke
luvslidte Vaner, selv den,
til at glæde sig over al den
t i Christiania udfolder, kan
at möde Noget, der forknyt-

noget behageligt Indtryk, og
ers Virksomhed i Længden er al-
Beskaffenhed. Den bedste Deel
på de Pladser, hvor man så
og som derfor også betales med
dder denne höist karakteristiske
man træffer ved enhver Skue-
Forskjellighed strax kjender igjen.
dem et Navn og jeg vil for Löiers
dene. De möde frem, hvergang et
Skuespiller optræder, men de see
gjen og de læse aldrig en Anmel-

delse. De rose aldrig og de dadle aldrig. De tale gjerne om Skuespillere men kun om de döde. Om Alt det Levende sige de blot, at det er "ganske bravt", men egenlig Glæde synes de ikke at kunne föle ved Noget, för det er blevet forbigangent. Stille og rolige sidde de bestandig på de samme Pladser, hver med sin Snusedaase i Hånden og, som det synes, temmelig ligegyldige for hvad der foregåer omkring dem. Kun engang imellem kommer der Liv i dem. Det er, når Noget lykkes, når Noget træffer Sömmet på Hovedet, når Noget slåer — slåer så at Skjönhedens Funker springe gnistrende og tændende frem, da see de til hinanden, nikke, snuse Tobak og blive usigelig undseelige, når de opdage, at der var Nogen, som såe at de bleve rörte. Disse Pebersvende udgjör den Deel af Publikum, som har en levende og sikker Fornemmelse af Kunsten, som virkelig forståer at "nyde" den, og forsåvidt höre de altså med til den bedste Deel, men de lide i Christiania under en doppelt Mangel. For det Förste kunne de kun nyde den fuldendte Kunst og dernæst er deres Nydelse en indesluttet Taushed uden dette Begeistringens strålende Lys, der gjör Gjenstandene synlige også for Andre. Som Normændene overhovedet ikke kunne sætte sig i Forhold til et Kunstværk uden enten at tillægge det en Fuldendthed, der gjör det magelöst, eller pådutte det en Slethed, der gjör det latterligt, således mangle de enkelte Mennesker iblandt dem, der ere de egenlige Ihændehavere af Smagen, af Fölelsen og Sandsen for Kunst, denne Fölelses fulde Uddannelse, dens Mellembestemmelser. Den fuldendte Kunst kunne de nyde, men ikke Kunstbestræbelserne. Arbeidet henimod den fuldendte Kunst, Kampen, hvorigjennem Geniet söger at blive til Form, kunne de ikke blot ikke nyde, men de kunne ikke engang ret forståe den. Dette er en stor Feil; Tausheden er det ligeså. De kjöbenhavnske Pebersvende ere et livligt, snakkelystent og höitalende Folkefærd, der med sin afgjorte Opfattelse, sin sprudlende Stemning, sin utrættelige Forhandlingsiver mer end engang har dreiet den offenlige Mening, ja, hvad der er meget mere, givet sine Medmennesker Öine til at see med. I Christiania ere disse Mennesker derimod stumme. Normændene tale i Almindelighed så voldsomt og skrige så höit, at den fineste Sands i dem bliver undseelig derved og trækker sig forskræmt tilbage i Taushed, men derved kastes Eensomhedens Skygge hen over mangen en Blomst, der var Glædens og Nydelsens fulde Solskin værd.

Imellem disse Pebersvende, der "nyde" Kunsten, sidde et Par Rækker meget solide Mennesker, der "lære" af den, men som altså forsåvidt også höre med til den bedste Deel af Publikum, som det at lære af Kunsten altid er et ægte For-

hold til den. Det er Christianias Håndværkerstand. Disse Mennesker sidde altid familievis: Fader, Moder, en velsignet Mængde Börn og yderst i Rækken en ugift Faster eller Moster, som Livet ikke har givet Andet end Længsel, men som netop af den Grund troer, at hun sidder Poesien nærmest. De komme kun en eller höist to Gange om Aaret i Theatret og det skeer altid i en festlig Anledning, f. Ex. på en Födselsdag. Når de så komme der, ville de lee stærkt og græde höit, thi det mene de er at more sig, og det have de Lov til at mene. De forlange ikke, at Tiden skal gåe let og livligt; de forlange ikke en behagelig Underholdning i hvilken Sindets Tomhed og Livets Plager glemmes, men de forlange et Indtryk, der ståer fast i tyve År, en Gråd, der havde Storhedens Löftelse i sig og derfor aldrig kan glemmes, og en Latter, der bestandig kan fornyes, fordi den netop kom frem derved, at man gjennem det Tåbelige fik en Fornemmelse af det Rette. Det er sandt, at dette Indtryk ikke er rent æsthetisk, ikke det, Kunsten til syvende sidst tilstræber, hvilket kan kjendes derpå, at der ikke hviles i det, at det ikke nydes, som når man sidder og seer på Solens Skin hen over Trætoppene, men at det derimod strax forvandles til en belærende Sætning. Men denne Indtrykkets Positivitet er selv et nödvendigt Moment i det rent æsthetiske Indtryk og at forlange Belæring af Kunsten er derfor et Standpunkt, på hvilket Enhver, der giver Andre Ret til at gåe videre, selv har Ret til at blive stående. Det har været en heel Tids Standpunkt, thi det var vore Oldefædres, og den lille Snedkerdatter, der sidder der med de sexten lyse Somre i sit Ansigt, er dog igrunden i dette Öieblik min Oldemoder. Thi hvad er det egentlig hun får ud af at gåe på Komedien? Netop det Samme som min Oldemoder. Imorgen har hun et andet Öie for Verden; Meget i Menneskelivet, som hun for en Time siden ikke anede, har hun nu opdaget og om tyve År vil hun fortælle vidt og bredt om, hvormeget der gik op for hende den förste Gang, hun var på Komedien. Reflexionsmæssigt sætter hun en uhyre Adskillelse imellem Theatret og Kirken, men virkeligt kan hun næsten ikke skjelne dem fra hinanden; hun lærer begge Steder og når hun ikke lærer, kjeder hun sig. Hvis man sagde det til hende, vilde hun upåtvivlelig blive meget harmfuld på Kirkens Vegne og indvende, at kun i Kirken lærer man, i Theatret morer man sig derimod, men hvis man så indrömmede hende dette og spidsede Sætningen til, så at den omtrent kom til at lyde på, at i Kirken dyrker man Gud, i Theatret Verden, vilde hun vistnok pludselig blive harmfuld på Theatrets Vegne, thi det er netop hele Sagen, at Belærelsesforholdets Forskjel i Religio-

nen og i Poesien, det at man i Religionen tager Lærdommen på sig som en Pligt, medens man i Poesien nyder den som en Illusion, kjender denne Slags Mennesker ikke. Dog — ligesåvist som de alligevel nok kunne blive salige, ligesåvist kunne de i Theatret være Tilskuere, for hvem det er en smuk Opgave at spille et godt Stykke og spille det godt.

Det övrige Publikum, der fylder Parkettet og Logerne, er derimod et slet Publikum, thi det er et blot og bart kritiserende Publikum, en Sværm af Mennesker, der hverken ere udviklede nok til at nyde Kunsten, heller ikke naive nok til at lære af den, men netop så forflygtigede i alskens uvedkommende Hensyn, som det hörer til for aldeles at forspilde sig selv Glæden ved kritiklös Kritik. For en stor Deel beståer dette Publikum af Folk, der have reist udenlands, seet Komedie i Kjöbenhavn eller Wien eller Paris, og, — bedårede af det Ry, der gåer af disse Scener, og opgivende sig selv i en halv falsk Begeistring for dem, ikke mere ere istand til at samle sig selv overfor det, der er deres eget. Det er, siger man, Kjendetegnet på en dannet Mand, at han kan gjöre sig delagtig i Alt, hvad Dannelsen har udarbeidet, på samme Tid han med Stolthed hæver sig over Alt, som er besudlet med Råhed, og heri har man jo fuldkommen Ret. Men når nu Normanden bevidst eller ubevidst stötter sig på denne Sætning for dermed at forsvare eller idetmindste undskylde den overfladiske Fornemhed og trevne Misfornöielse, hvormed han betragter og bedömmer Theatret i Christiania, så faaer han medeet Uret, thi selv den, der er meget bange for Paradoxer, vil dog efter et Öiebliks Eftertanke være nödt til at indrömme, at der gives mangfoldige Tilfælde i Livet, hvor netop det Rå er Menneskets uafviselige Pligt. Der er Meget, som ikke må fornegtes, ikke må oversees, ja ikke engang skjules; som skal anerkjendes og tages op i Pleie, selv om Dannelsen vender sit Ansigt med Afsky fra det, hvergang den seer på det, og overhovedet er enhver Dannelse, der er kjöbt med Opgivelse blot af en Töddel af Vedkommendes egen Natur, altid slöv, om ikke ligefrem falsk. Selv om derfor Theatret i Christiania kun var en forvirret og rå Begyndelse, hvad det imidlertid ingenlunde er, thi det ståer tvertimod höit over sit Publikum, så vilde det dog være en fuldstændig Misforståelse, om den dannede Normand i Dannelsens Navn forlod det og oversåe det. Theatret er en Deel af et Folks Dannelse, og et slet Theater er derfor en slet Deel af et Folks Dannelse, som vel den Enkelte kan gjöre sig uafhængig af og uansvarlig for, men Publikum aldrig. Dernæst træffer man også i denne Deel af Publikum adskillige Mennesker, som deels af

Böger deels af löse Samtaler have dannet sig en Hob tågede, abstracte Forestillinger, der fylde deres Sind med Noget, som de selv behage at kalde kritiske Fordringer, men som i Virkeligheden ikke er Andet end sygelig Utilfredshed og forvirret Umodenhed. Det i deres Natur, som skulde svare, når Kunsten kalder, have de dræbt, og det, der skriger höit i dem selv, kan Kunsten ikke svare på uden ved at tale med en Asenskjæft. Alt, hvad Theatret gjör, det Gode som det Slette, gåer derfor sporlöst hen over disse Menneskers Sind og forsvinder i Luften som Snak. De komme der forholdsvis også kun sjeldent. Et lille Stykke gidde de ikke see, fordi det er for småt for deres Dannelse, og et stort Stykke gidde de ikke see, fordi det er for stort for Theatrets Kræfter; det er Tankegangen og den har mer end engang narret dem for en virkelig værdifuld Kunstnydelse. Således opförtes i Vinter Shakspeares Lystspil: "Et Vintereventyr". Hovedrollen udförtes med en endogså glimrende Genialitet, der vilde være blevet modtaget med Glæde og fremhævet med Stolthet selv på Europas betydeligste Scener, og samtidig vare alle de andre Roller, på en enkelt Undtagelse nær, fordeelte med et så fint Hensyn til de enkelte Skuespilleres individuelle Evner og gjennemarbeidede med så megen Flid og Skjönhedssands, at Fremstillingen som Helhed ingensteds forfeilede Stykkets Virkning og ofte gjengav den med Glands. Men der kom ingen i Theatret for at see det. Hörer man nemlig om Noget, at det er godt, så hedder det strax: "Å ja, efter vore smaa Forhold." Overalt træder Sammenligningen til og slåer ned, ikke den ægte kritiske Sammenligning imellem det der er, og det der kunde være, heller ikke den mere tvetydige men dog ikke aldeles uberettigede mellem det der er, og det, der burde være, men derimod den Sammenligning, der blot gåer imellem det, der er her, og det, der er andetsteds, en Slags Sammenligning, der, benyttet som kritisk Målestok, er Sagen aldeles uvedkommende og derfor også i Reglen anstilles med mest Aplomb af Folk, der ingen af Sammenligningsleddene kjende. Men denne örkeslöse Sammenligningskritik, der hverken bygger op eller river ned, men forvandler Alt til en stor Bunke Kjedsommelighed; denne kritiklöse Kritik, der deels træder frem som meningslös Overlegenhed deels som gnaven Misfornöielse, den er netop dette Publikums Charaktermærke og det er let at see, at Theatret hverken har nogen Opmuntring i den Mening, hvormed et sådant Publikum möder det, ei heller nogen Rettelse i de Fordringer, det stiller til det.

Når man nu i nogen Tid har iagttaget Christianias Theaterpublikum, må man naturligvis spörge sig selv: hvoraf

kommer det da egenlig, at den störste Deel af det således kun gjennem en overfladisk og forfeilet Kritiseren er trådt i Forhold til Theatret? og jeg troer ikke, at Grundene ere vanskelige at finde. Upåtvivlelig ligger der et Træk af selve Folkeforakteren på Bunden af denne Kjendsgjerning; idetmindste fristes Ens Tanker hen i en sådan Retning ved at see, hvorledes de samme Mennesker, der ude ofte bedömme det Fremmede med en alt Andet end delikat Forkjærlighed for det Egne, hjemme ganske forvandles og aldeles fortabe sig i en höist ulidelig Misfornöielse med Alt. Imidlertid skal jeg her indskrænke mig til at nævne et Par Omstændigheder, der hidröre fra selve Theatret, og som have havt og endnu stadig have en betydelig Indflydelse på Publikums Beskaffenhed.

Den förste jeg vil nævne er Theatrets Ungdom. Det hænder jo ofte, at en begyndende Kunstner löftes höit over eller trykkes dybt under sit egenlige Værd, fordi Publikum ikke kan finde den Målestok, hvorefter han skal bedömmes, men lader sin Dom bestemmes blot af en Sammenligning med en Anden; Baggesen blev först overvurderet for Wessels og siden undervurderet for Öhlenschlægers Skyld. En Kunstner må med sine Kunstværker tillige give den Målestok, hvorefter de skulle bedömmes; ellers kommer Publikum aldrig til Ro overfor ham, og det Samme gjælder om enhversomhelst Kunstanstalt, navnlig om Theatret. Inden det endnu har fået udarbeidet faste Forestillinger om hvad og hvorledes der skal spilles, så at Publikum ganske ubevidst lever i, beherskes af og stiller sine Fordringer udaf disse Forestillinger, kan det ikke komme til at virke fuldt og klart på Publikum hverken med sine Dyder eller med sine Lyder, thi Alt, hvad det gjör, föres op i Sammenligninger ikke blot med, hvad andre Theatre gjör, men ofte med Ting, der vedkommer det endnu meget mindre. Men til at udarbeide en sådan selvstændig Målestok i Publikum hörer mange Års Virksomhed, og Theatret i Christiania er, som sagt, en meget ung Anstalt. Skjönt der nemlig har været spillet Comedie i Christiania i mangfoldige År, kan det dog fuldtvel siges, at Theatret i dets nuværende Skikkelse egenlig kun er to eller tre År gammelt, thi det ligger i Splid med sin egen Fortid. For nogle få År siden var nemlig Theatret fuldstændig dansk. Dets Repertoire bestod af danske Stykker og de spilledes af danske Skuespillere; en norsk Skuespiller var ligeså sjelden som et norskt Stykke. Dette danske Theater nöd megen Anseelse, væsenlig dog vistnok fordi det både i Norge og i Danmark betragtedes som en Aflægger af det kongelige Theater i Kjöbenhavn, og da dette for ikke lang Tid siden havde været måske endogså den bedste Scene i Europa,

så sluttede man som så, at Æblet velsagtens ikke var faldet så forskrækkelig langt fra Stammen. Men heri tog man Feil. Rigtignok var den hele Spillemåde grundlagt på det kongelige Theaters Traditioner, men disse Traditioner frös i Christiania sammen til döde Copier; rigtignok flyttede Skuespillerne ofte fra det ene Theater til det andet, men det var de gode, der flyttede til Kjöbenhavn og de slette, der flyttede til Christiania. Kun yderst sjeldent var det et virkeligt Skuespillertalent, der forvildede sig derop. I Reglen var det kun Copiermaskiner eller den Slags tvetydige Begavelser, hvis Talent giver dem Ret til at være Nummer Ni, men hvis Forfængelighed lokker dem til at ville blive Nummer En. I Christiania fik de Plads ikke efter deres Talent, men efter deres Forfængelighed; derfor sögte de derhen, og Illusionen brast först, når de vendte tilbage, men så brast den rigtignok også undertiden med et Smæld. Imidlertid satte Normændene Pris på dette danske Theater og da der efterhånden, navnlig i Bergen, voxede en selvstændig norsk Skuespillertroupe op, og da Kritiken begyndte at forlange Plads for denne Spire fra den hjemlige Jordbund, opstod der en höist pudserlig Strid, thi der kjæmpedes ikke, som der kjæmpes, når et Culturspörgsmål forhandles, men der kjæmpedes, som der kjæmpes, når Slaget ståer om en Dyne. Udslaget af Kampen blev derfor også, at det Spörgsmål, hvorvidt den norske Skuespillerkunst havde bedst af at udvikle sig ganske på egen Grund eller under Formynderskab af et dansk Theater i Christiania, endnu den Dag idag ståer ubesvaret hen i Publikum. Den ene Part tog Dynen, fordi den havde Magten og den anden sidder nu tilbage med indædt Forbittrelse ikke over at have tabt en Sag, men over at have mistet et Stykke Arvegods. Herved reiste der sig i Publikums Bevidsthed en meget streng Adskillelse imellem det gamle danske og det nye norske Theater, hvor en bedsk Sammenligning endnu stadig tripper frem og tilbage for at finde Stof til Anfald. Det norske Theater blev en ny, altså endnu en ung Indretning; Målestokken, hvis den da ellers nogensinde har været der, gik tabt, og Publikum kunde ikke undgå idetmindste forelöbigt at komme i Vilderede.

En anden Omstændighed, der upåtvivlelig ligeledes har en mislig Indflydelse på Forholdet mellem Publikum og Theatret, er den Måde, på hvilken dette er blevet til. Den er lidt vanskelig at tydeliggjöre, men det forekommer mig, at dens Tilstedeværelse er temmelig let at fornemme. Tager man nu f. Ex. alle de Anmeldelser, der i Löbet af tre Måneder ere skrevne om Burgtheatret i Wien, om det kongelige Theater i Kjöbenhavn og om Théatre français i Paris, og gjennemlæser

man disse tre Bunker Anmeldelser på en Gang, så opdager man, at der er en Forskjel imellem dem, som hverken hidrörer fra disse Theatres forskjellige Virksomhed og Standpunkt, heller ikke fra Anmeldernes forskjellige Talent og Dannelse. Det er ligefrem en Forskjel i Grundsynspunktet for, hvad et Theater er og skal være, hidrörende fra den forskjellige Måde, på hvilken disse tre Theatre ere blevne til, og gjörende sig gjældende uden Anmeldernes Vidende, ja måske endogså mod deres Villie. Burgtheatret er opstået derved, at en Skuespillertroupe, efterat have flakket hele Tydskland igjennem, har slået sig til Ro her og dannet et fast Theater, fordi det i en såstor By som Wien og navnlig ved Keiserens Hjælp var muligt at holde en sådan Forlystelsesanstalt i stadig Gang. At more sig er derfor Grundbegrebet i en Wiener-Anmeldelse og selv om det ikke siges, er Fölelsen af Morskab eller Kjedsomhed altid den hemmelige Ret, ved hvilken Theatrets Virksomhed bedömmes. Det kongelige Theater i Kjöbenhavn blev til derved, at en enkelt Mand fandt Theatret at være et bekvemt Middel til "at moralisere" for Folkets store Masse og "Moral", "Idé" er derfor Stikordet i enhver dansk Anmeldelse, selv om den så er skrevet af en frivol Fugl, hvem "Moralen og Ideen" forresten ere de ligegyldigste Ting af Verden. Théatre français er derimod ikke således opstået tilfældigvis; det er voxet organisk ud af det franske Kulturliv, og det gjælder derfor om de franske Theateranmeldelser som i det hele taget om al fransk Kritik, at den blot förer det af Kunstværket modtagne Indtryk hen under almindelige Kultursynspunkter uden at söge det klaret ved æsthetiske Kategorier. Forholdet mellem Theater og Publikum er nu i Christiania et ganske andet end det, der afspeiler sig i disse Anmeldelser, men det svarer ligeså nöiagtigt til Theatrets Oprindelsesmåde. Den, der oftere har måttet stave en smuk Sang igjennem med små Börn for at lære dem den eller som i det Værelse, hvor hon daglig opholder sig, har et Maleri, en Statue eller et andet Kunstværk, vil have bemærket, at dette Kunstværk efterhånden ved den altfor nære Omgang hörer op med at gjöre en fuld Kunstvirkning på Sindet. Illusionens Fortryllelse taber sig og kan tilsidst kun framkaldes ved udtrykkelig at henvende sin Opmærksomhed på at fremkalde den; Kunstværket synker ned til kun at have Affectionsværdi eller Navnværdi for En og bliver til en Deel af Værelsets Meublement. Således er Forholdet i Christiania mellem Publikum og Theater. Theatret er en Slags Stats- eller Commun-Meubel, der har Affektions- og Navnværdi, men det står ikke som Illusionens flammende Fakkel, i hvis Luer såvel Fornöielsens som Belærelsens grovere Masse fortæres for

at det lysende Skin kan vise Phantasien, hvorledes Uendeligheden bölger igjennem den trange, splittede Endelighed, samler den og bærer den oppe, og heri svarer det ganske til det Födselsmærke, hvormed det kom til Verden, thi det er blevet til ganske på samme Måde som amerikanske Gyngestole og persiske Sofaer, halvt som Nytte, halvt som Mode og heelt som Meubel. Henimod Slutningen af forrige Århundrede kom nemlig det i Tydskland og Danmark meget almindelige Raseri for at spille privat Comedie også til Christiania og på Theatret i Grændsehaven forlystede nu forskjellige Foreninger sine Medlemmer med at spille Komedie. En Håndværkerforening spillede Holbergs Komedier på Dansk, en Officersforening Schillers Tragedier på Tydsk, Småpigerne fra Mademoiselle Paulis Institut Destoucheses Skuespil på Fransk og en Forening af Byens mest anseete Familier, Anker, Collet, Falsen, Thrane, Bucker og flere, skrev undertiden selv Stykkerne på Norsk; i Bernt Ankers Tragedie "Major André", udförte han selv Tittelrollen. Således opstod Theatret i Christiania som et Selskabsanliggende og selv lenge efterat Byen havde fået sig en fast Skuespillertroupe, vedligeholdt der sig et Præg heraf; man kan mærke det endnu den Dag idag. Enhver dannet Normand, undertiden den udannede med, troer om sig selv, at han kan spille Komedie eller være Theaterdirecteur, og den störste Deel af det Publikum, der sidder i Parquettet og Logerne, vilde langt hellere selv op på Scenen og spille, end sidde dernede og see til. At der hörer Geni til for at spille Komedie, og at der udkræves en fin og overordentlig levende Kunstsands i Forbindelse med betydelig åndelig Udvikling for at styre et Theater, er endnu ingenlunde gået op for det norske Publikum. Theatret har endnu ingenlunde således udsondret sig fra det almindelige Selskabsliv, at det står for Bevidstheden som en fri og selvstændig Institution, der har sin særegne, ganske bestemte Opgave i Kulturlivet og derfor også kræver sine særegne Evner for at virke. Det har ligesom ikke fået vakt Ideen om sig selv, så at det står klart for Alle, hvad det skal bruges til, og når ikkedestomindre Tidsånden tvinger Publikum til at see noget Mere i Theatret end et blot Selskabsanliggende, så gåer det ganske naturligt til, at Publikum söger at udfinde dets Opgave og bedömme dets Gjerninger ved at sammenligne det med lignende Institutioner i andre Culturer.

Hermed er den norske Kritiks Opgave givet, og da Kritikken der som allevegne i vore Dage er en meget omtalt Mellemmand mellem Kunsten og Publikum, er det vel bedst, at jeg med det Samme fortæller lidt om den. Når man taler om den norske Kritik, så taler man om Hr. Professor Monrad og

Hr Bordevik, thi Hr Vinje, Redaktören af "Dölen", der ofte gjör Indtryk af at være et virkeligt kritisk Geni, er i Reglen så löierlig, at man ikke kan regne ham med, og af de mange Andre, der skrive, er der Ingen, som bliver læst. Hr Professor Monrad er en höist elskværdig Mand, hvis polemiske Lyster ståe i en forunderlig Modsigelse med hans godlidende, gemytlig-fortrolige Charakter. Han har udgivet sex Forelæsninger om det Skjönne, hvoraf man seer, at han har opfattet Adskilligt af, hvad Andre have tænkt, og at han har en behagelig Evne til at ordne det Optagne på en tækkelig Måde, så at det bliver tilgjængeligt for den almindelige Dannelse. Men han er desværre ikke blevet stående derved. I en Afhandling, han har skrevet om et Drama af Björnstjerne Björnson og et Drama af A. Munch, er det ikke muligt at bringe nogen Mening ind uden ved at sætte Björnson overalt, hvor der ståer Munch og Munch overalt, hvor der ståer Björnson, hvilket unegtelig er slemt. Men sådan gåer det ham bestandig. Sagen er nemlig den, at han vel har Sands for Kunst, men ikke noget Blik for den. Kunsten volder ham stor Glæde og gjör et stærkt Indtryk på ham, men dette Indtryk mödes ikke med en sikkert og afgjort artikuleret Personlighed, og derfor er det, der kommer udaf Mödet, Kritikken, som oftest forfeilet. Hans Artikler springe gjerne Pointen ved Sagen over. Anderledes forholder det sig med Hr Bordevik. Han har både Sands og Blik for Kunst, og når han skriver en kort Anmeldelse, hvori altså ikke nogen stor Masse af Tankebestemmelser skal beherskes, giver han altid et virkelig værdifuldt Bidrag til Dannelsen af en almindelig Mening. Men hans Kritik synes ikke at være voxet organisk ud af Forholdene; den svarer ikke til den givne Situation, og vilde f. Ex. passe langt bedre ind i Danmark end i Norge. Ethvert Publikum har sin særegne Beskaffenhed og sin særegne Trang og al Kritik må ståe i den nöieste Overensstemmelse hermed. Möder en Kritiker midt inde i Litteraturhistorien og træder han f. Ex. til netop i et Öieblik, da en Periode afslutter sig, da den fuldendte Form er færdig, er viist, da Overgangen begynder og Kunstens Genius vender sig for at tage et nyt Drag op fra Folkets Grund, så gjælder det om at dræbe Alt, hvad der blot er tom Færdighed i Formen og derfor blot leflende Tilsnigelser, medens Publikum holdes vågen overfor Alt, hvori der viser sig blot det mindste Glimt af virkelig skabende Evne. Det er Produktivitetsbegrebet, han må kunne udenad på sine Fingre, og som han må forståe at lægge Vægten på under alle mödende Tilfælde; hele Resten kan han forelöbig overlade til Publikum selv. Når en Kritiker derimod ved selve Litteraturhistoriens Begyndelse, overfor

et Publikum, der endnu sammenfatter Kunsten og Livet, Illusionen og Virkeligheden i en uren Blanding, så er det selve denne Udsondring, han skal foretage; det er Illusionens Begreb, han skal tydeliggjöre, indtil Publikum forståer, at den er en Side af det uendelige Liv, der har ligeåstor Betydning som selve Virkelighedssandsen, og han skal blive ved dermed, indtil han fåer Publikum til at sidde stille, når Kunsten drager forbi. Men hvis nu en Kritiker forholder sig indifferent til den givne Situation, og således som det vistnok kan siges om Hr Bordevik, tager Sagen altfor almindeligt, så kan han forresten være så stor en Kritiker han være vil, han fåer ingen Indflydelse og Publikum kommer til at savne den Hjælp, som det igrunden gjerne kunde gjöre ligefrem Fordring på.

Er det end således temmelig uformöieligt, at træffe det norske Publikum der, hvor det er, hængende fast i et kritiserende Sammenligningsraseri, der lukker dets Öine til for Kunsten, medens det leder det ind i et Uföre af uvedkommende Hensyn, så er denne dets Tilstand dog fremkommet på en ganske naturlig Made og hidrörer tildeels fra Omstændigheder, der lidt efter lidt vilde forsvinde af sig selv. Imidlertid er det et stort Held, at Theatret i og for sig ståer höit over Publikum og gåer sin Gang uden at tage mindste Hensyn til det; men dette Held skylder det for störste Delen til sin Directeur, Hr Björnstjerne Björnson.

Et Theater kan bestyres på meget forskjellige Måder. Théâtre français bestyres ved et Reglement, thi det er Reglementet, der har Magten og ingenlunde Directeuren, der kun er ansat for et Syns Skyld, han er et Slags Personifikation. Naturligvis kan et Theater bestyres særdeles vel på denne Måde. Selv om man nemlig tænkte sig at al Begeistring og enhver ædlere Drift for et Öieblik qualtes, vilde dog de materielle Interesser og de rent egoistiske Lidenskaber til enhver Tid afgive de nödvendige Impulser for en Bevægelse, og det blev da Reglementets Sag, udenfor hvilket Intet kan komme, og som overalt foreskriver de Former, hvorunder Bevægelsen skal gåe for sig, at tvinge disse i og for sig uædle Incitamenter til under Bevægelsens Gang at blive til virkelige kunstneriske Formål. Reglementet må virke som en Qværn; det er grovt Korn, der falder i den, det er fint Meel, der flyver fra den. Men en sådan Bestyrelsesmåde er uanvendelig, når Theatret ikke lever på en stor Litteratur, i en stor By og ved en fast bestemt og snævert begrændset Opgave, der på Grund af andre sideordnede Theatres Tilstedeværelse ikke behöver, ja ikke engang tåler at lempes efter Tidsomstændighederne. Det kongelige Theater i Kjöbenhavn bestyres for Öieblikket på en

anden Måde. Vel indvælges den ene Theaterchef efter den anden; vel har Theaterbestyrelsen på een Gang bestået af een Geheimeråd, to Conferenceråder, fire Etatsråder, otte Justitsråder, sexten Kammer- og Canceliråder, foruden et klækkeligt Antal Professorer med tilhörende Pedeller, men alligevel er der dog neppe Nogen, der vil nægte, at siden Heibergs Död, har det været Publikum, der har regjeret Theatret. Hvad Publikum havde stemplet som godt, tog man stadig op igjen, og brugte det, sålænge det holdt. Hvem Publikum tilfældigvis havde fået til Yndling, blev engageret; hvem Publikum ikke bröd sig om, blev forstödt. Alt er gået overordentlig glat og man har i Grunden på alle Sider været udmærket godt fornöiet, men naturligvis er Fölgen blevet, at nye Retninger ere blevne overseete, og såvel Repertoiret som Fremstillingen er nu i Begreb med at standse af Mangel på Incitament; gamle Kræfter ere blevne skubbede tilside for tåbelige Sværmerier, unge Kræfter ere halvt om halvt qualte af Mangel på Plads, og det Hele, man har opnået, er, at de Skandaler, der ere skeete, ere ikke blevne seete. I Christiania valgte man snart den ene, snart den anden Bestyrelsesmåde eller også netop Såmeget af begge, at det, der kom ud deraf, var Ingenting. Snart var Bestyrelsen en Sammensætning udaf Stadens ypperligste Mænd, der grebe Sagen an med en så höivelboren Alvor i det Formelle og en sådan Forretningsmæssighedens Andagt, at Administrationen blev Livets egenlige Kjærne; snart var den en Flok Nulliteter, der löb Byen rundt for at fåe at vide, hvad det var, Publikum vilde. Men Feilen heri var, at Theatret i Christiania overhovedet ikke kunde bestyres, thi det skulde först grundlægges, og dertil er det nödvendigt, at man, hvad der ellers altid har sine Betænkeligheder, lægger Theatervæsenet heelt og fuldendt, uden mindste Sideblik, i Hænderne på en enkelt Mand, der er alene med sit Materiale og sin Opgave, som Billedhuggeren er alene med Leret og sit Ideal. Dette har man nu også gjort.

Til således at sætte et Theater i Gang, er Björnson ganske udmærket skikket og han er sandsynligvis den Eneste i Norge, der var istand til at tage ordenlig Fat på dette forvirret henkastede Råstof og bringe en virkelig Skabning ud deraf. Han har denne overordenlig sjeldne Evne at kunne samle andre Menneskers Tanker og Lidenskaber, Bestræbelser og Retninger sammen under sig og fåe dem, skjönt de komme fra alle Verdens forskjellige Hjörner, til at virke på det samme Punkt, og han eier denne Evne således som den skal haves, når Noget skal begyndes, medens han visselig vilde mangle den, hvis Talen var om Noget, der skulde fortsættes. Til at fortsætte hörer nemlig denne ophöiede Humanitet, der egenlig

han er en stor Naturs strenge, men harmoniske Udvikling; den er et Standpunkt og ikke en personlig Egenskab, men den sætter istand til at lempe de forskjelligste Livsrörelser efter Ideens Krav uden at såre eller dræbe dem, og den er i sit Væsen höist forskjellig fra det, man sådan til daglig Brug kalder Humanitet og som ikke er Andet end et Skjærmbrædt af blöde Former og åndrig Smidighed, bag hvilket Feigheden skjuler sig og Forfængeligheden angler. Men fra dette Standpunkt er Björnson ligeså fjernt som fra dets Karrikatur. Til at begynde, hörer derimod denne flammende Kjærlighed til en Sag, der gjör Alle til Brödre, som arbeide for den; der förer Kamp på Liv og Död for den mod Alle, som ville det Modsatte; der ikke kjender noget andet Hensyn end det, Sagen selv sætter og som kun har Foragt og dræbende Had til dem, der i Sagen kun ville sig selv. Det er denne Kjærlighed, i hvilken en Sag overhovedet bliver til; det er den, der samler om den, og den eier Björnson stort, stærkt og rent i sit Hjerte.

En lignende Betragtning, hvorved man fåer en Adskillelse frem imellem det, der kræves til at begynde, og det, der kræves til at fortsætte, må man anstille på alle Punkter af Björnsons Færd som Theaterdirecteur, ellers forståer man den ikke og begriber ikke, hvorledes han trods Alt har i Löbet af et Par År fået det arbeidet op, som dog unegtelig ståer der. Hans Skjönhedssands er således ikke en principielt begrundet og gjennemarbeidet Bevidsthed, men en Deel af hans Natur og selv en Naturmagt i ham; den er hans Liv. Hans Villie har ikke det mindste at bestille med en gjennemreflecteret Pligterkjendelse; den bunder ikke i en Overlevering, men springer frem som en Begeistring; den er hans Geni. Og således fremdeles. Medens en Skjönhedssands, der er taget åndeligt i Eie og omsat i Bevidsthed, altid er sikker på efter kortere eller længere Tids Forlöb at blive overflöiet af en fremtidig Udvikling, men derimod ikke synderlig udsat for at tage Feil på det Trin, hvorpå den ståer, kan Björnsons Skjönhedssands gjöre et Feilgreb. Der er netop på Grund af hans overordentlige Productivitet noget Midasagtigt ved hans Phantasi; den kan forvandle til Guld, hvad der i Grunden slet ikke er Andet end Kobber, og denne Evne, der gjerne kunde kaldes Digtningens förste Betingelse, kan i Virkeligheden blive en Fare. Han har således opfört "Den skjönne Helene", et Foretagende, for hvilket der naturligvis kan leveres et både klögtigt og morsomt Indlæg, men som aldrig kan vinde Processen. Derimod kan hans Skjönhedssands aldrig oversee Noget, aldrig trættes, aldrig störes, og dette sætter ham istand til, hvad der rigtignok også var aldeles nödvendigt, ikke blot at

være Skuespillernes Directeur, men tillige deres Publikum. Når et Stykke indstuderes og Directeuren arbeider fra Morgen til Aften for at före Digtet helt ud i Fremstilling, så har han under dette trætsomme Arbeide naturligvis en stor Opmuntring ved at see, hvorledes Lysene lidt efter lidt tændes og Fremstillingen begynder at tale, men når så Alt er blevet lyst og det er Digtet selv, hvis Mening höres overalt, så har han den i Grunden sorgelige Fornemmelse, at nu, netop som Livet egenlig begynder, nu er han færdig og tilovers. Publikum indtager hans Plads, kun med den Forskjel, at det har Glæden og han havde Arbeidet, og der skal en ganske særegen Organisation til for et Menneske for fremdeles at kunne blive ved. Björnson kan imidlertid ikke blot våge over, at Intet i Afgjörelsens Öieblik forspildes, men det, han om Formiddagen har filet på i sit Ansigts Sved, som han kjender udenad indtil de allermindste Enkeltheder, det er han fuld af Længsel og Forventning efter selv at see om Aftenen. Han möder festlig stemt til den tiende Fremstilling, henrives og röres af Alt, der lykkes, som om det var förste Gang han såe det, og er opfyldt af Planer til at dække eller forbedre det, der ikke lykkes, som om det först var i Morgen, at Arbeidet egenlig skulde begynde. Den Förste, Skuespilleren möder, når han har spillet, er Directeuren, og han modtager da ikke en Compliment eller fåer en Tværhed, men han ståer Ansigt til Ansigt med et storslået, levende og træffende Udtryk for, hvorledes hans Gjerning har været gjort, og på denne Björnsons uudtömmelige Friskhed til at modtage Indtryk og hans Åbenhed, Hurtighed og Sikkerhed i at vise dem beroer for en stor Deel hans Skuespilleres åndelige Ve og Vel. Der er navnlig Intet, der kan holde en Skuespiller sund, gjöre ham lykkelig, binde ham til Kunsten og vogte ham for uvedkommende Hensyn, uden alene Fölelsen af, at han ved sin Kunst kan gjöre Indtryk, og såsnart han ikke mere fåer Beviser herpå, törres hans Evner hen og hans Begeistring, hans Respect for Kunsten synker. Derfor vilde det, hvis Björnson forlod Theatret, snart synes Skuespillerne, som om Huset var tomt og Publikum borte. På samme Måde er der noget Rensende, Opmuntrende, ja ofte Frelsende i hans Villie, skjönt den altid er meget myndig og egenlig kun kjender een Form, den despotiske. Da den, som sagt, ikke kommer fra en Pligtfölelse, hvilket blot er et Særkjende hos den, uden at være nogen Dyd ved den, har den Intet ved sig af denne Forretningsmæssighedens dödbringende Kulde, i hvilken Kunsten quæles. Den kommer fra en Begeistring, der sætter Flid på alle Andre, og medens den, netop fordi den er Begeistringens Barn, har Tider og Områder, hvor

den ikke er, hvor der er Plads for Andre, kan den der, hvor den er, hverken böies eller knækkes, thi den har Ideens Stålsættelse i sig. Overfor en sådan Villie med dens samlende Kraft döer Intriguen bort af sig. Thi hvad er Intrigue Andet end et idetomt Sinds, en uklar Moralitets ubestemte Higen? og hvor gives der nogen bedre Frelse for en intriguerende Naturs Uro end netop i slig en mægtig Villie, der bruser afsted med Ideen til Baglast? Hos Skuespillere munder den ovenikjöbet meget sjeldent ud i ligefrem Egennytte; de have i Almindelighed hverken såmegen Tid eller såmegen Åndskraft tilovers, at de kunne blive tilstrækkelig nederdrægtige dertil. Som oftest er den blot et Spil af en opskræmmet og ledig Indbildningskraft, og selv om der var noget Bestemt, den sigtede på, vilde den dog her være aldeles overflödig. Thi enten træffer den Directeuren på et Punkt, hvor han ingen Villie har, og hvor de store Anstalter ere gjorte for Ingenting, eller også træffer den netop lige på hans Villie, og da sætter Björnson i det afgjörende Öieblik Alt, Venskab, Stilling, den offenlige Mening på Ideens Kort, gjör Front og råber: "va banque", men det er, som bekjendt, et Spil, Intriguen ikke kan indlade sig på. Derfor seer det ofte på Frastand ud, som om der ved Christiania Theater skete de utroligste Ting på den utroligste Måde; når man seer nærmere til, er det de aller simpleste Ting, udförte på den allersimpleste Måde, og der hersker ved denne Anstalt en Ånd, som, selv om endnu Intet var udrettet, lover det Skjönneste. Al Forfængelighed er borte. Til syvende sidst er Forfængelighed dog kun Trang til at skjule bevidste Svagheder; derfor ere Menneskene mest forfængelige af det, de ikke ere, og af det, de besidde med Urette. Men Bestræbelsen har virkelig her en så storstilet Sandhed, at det ikke let skulde falde Nogen ind at kalke sig selv over, og den Forfængelighed, man træffer, er ikke Andet end uskyldig Glæde over et Held. Også Misundelsen er borte. Det, der ellers gjör Omgang med Skuespillere så besværlig og Samtaler med dem så modbydelige, denne evige Klagen over Miskjendelse og Tilsidesættelse hörer man aldrig, thi Opgaven er så helt og holdent at före Kunsten, Theatret fremad til Fuldendthed og Anerkjendelse, at vinder den Ene Noget, så föler den Anden strax, at det er vundet for Kunsten, for Theatret, altså også for ham. Al Misundelse er svundet ind til den for enhver Skuespiller naturlige Trang til at vise sig og den hos enhver Kunstner prisværdige Higen efter at have gjort Såmeget som muligt. Jeg har hört en ung Skuespillerinde fortælle med Henrykkelse, at Publikum var rört indtil Tårer, at det gav et stormende Bifald, at Alle, hvis Mening man satte Pris på, havde yttret

sig på den mest uforbeholdne Måde, og dog var det ikke hende selv, hun talte om; det var om hendes Medbeilerinde. Men tag nu denne despotiske Villie bort, der samler om sig og drager med sig, selv fölgende Ideen, som Magnetnålen fölger Polen, og imorgen kommer Tomheden, Uron, Intriguen og Misundelsen.

Hvis en Scene skal bygges op, er dog Instructionen det Vigtigste. Der er imidlertid en Side af Theaterinstruction, som i ældre Dage har spillet en stor Rolle, men som nu omtrent er svundet bort, Uddannelsen af Talestemmen i dens physiske Forhold. Den almindelige Opdragelse i Skolen og Hjemmet gjör her omtrent hvad der skal gjöres. Enhver dannet Mand stödes ved at höre en sludsket Talestemme, der falder i urigtige Betoninger, udtaler Lydene med vilkårlige Afvigelser fra det Vedtagne eller omgives af betydningslöse Bilyde, og så snart et almindeligt Talesprog har udviklet sig og fået Hævd, gjör Enhver sig Umage for at tilegne sig det. Hvad der da kan være i Veien, når en Talestemme skal bruges som Kunstmiddel, er da gjerne enten noget så ubetydeligt, at det kan rettes ved en ganske simpel Påvisning eller Noget, som aldeles ikke kan instrueres bort. Alligevel har Björnson netop her en ganske særegen Opgave. Nogle af Skuespillerne ved Christiania Theater ere fra Trondhjem, andre fra Christianssand, fra Bergen, fra Christiania, og hver medbringer sin Dialekt. Dette gåer naturligvis ikke an; en Eenhed må nödvendigvis bringes tilveie. Af disse Dialekter er den christianensiske en utålelig Jargon; på en vis pibende, hylende Måde holder den Tonen på det sidste Ord i Sætningen og frembringer derved en Lyd, der på en Prik ligner de Interjectioner, hvormed Dyrene tilkjendegive deres Fornemmelser for hinanden. Den bergensiske Dialekt med sin quikke, åndfulde Toneföring er derimod smuk, og da den, som vistnok alle norske Dialekter, har bibeholdt en skarp, bestemt, men klar og klangfuld Udtale af Vokallydene, der er udvisket på Dansk, fåer man Lyst til at sige, at det for Danmark og Norge fælleds Sprog egenlig tales smukkest af Bergenserne. Det er naturligvis også denne Dialekt, der lægges til Grund ved Udarbeidelsen af Eenheden, men et virkeligt, almindeligt Talesprog er endnu ingenlunde dannet, og der er meget få Skuespillere ved Christiania Theater, som ikke har stærke Spor af Dialekt og ofte gjengive Lydene med dette ubeåndede, masseagtige Præg, som et dannet Talesprog aldrig kan vedkjende sig. Imidlertid er dette naturligvis nærmest en almindelig Kulturopgave, hvor Theatret kun kan gjöre Sit, men ikke Alt, og den Side af Instructionen, der gåer ud på Digtets Fremstilling i og for sig, har derfor og må have den

största Betydning. — Den almindelige Theaterinstruction er i vore Dage ikke Andet end Replikinstruction, en blot logisk oplösende og tydende Reflexion, der aldrig kommer ud over den enkelte Replik. Den består somoftest blot i at Instructeuren forklarer Eleven, hvad det er, der udtrykkes ved denne eller hin Replik, hvorpå Eleven begynder at forsöge sig frem til han finder Udtrykket; er Instructeuren selv Skuespiller, siger han selv Replikken, og det Hele indskrænker sig for Elevens Vedkommende til at eftergjöre Mesteren. Naturligvis er denne Art Instruction nödvendig, når man har med Folk at gjöre, som ere og aldrig blive Andet end Klodrianer, og jeg vil ikke sige, at den overhovedet nogensinde ganske kan undværes. Men anvendt som gjennemgående Methode er den i höieste Grad forkastelig, thi den oplöser og adspreder enhver Begavelse, splitter Kunstevnerne ud i det Stykkevise og frembringer kun et Replikvrængeri, der blot gjör Effect som en sammenhængslös Manierertbed; heller ikke har jeg nogensinde seet den anvendt uden af gamle, udlevede Skuespillere, hvis Kunst var skrumpet sammen til at være en blot Færdighed. Björnsons Instruction beroer derimod på hans psychologiske Evne. Han har et overordentligt skarpt Blik for, hvad et Menneske indeholder, både positivt og i Mulighed, hvormange Udtræk der, så at sige, er i ham, og hvilke af disse der kan bruges i Kunsten, hvilke man derimod ikke tör spille på, fordi de af Mangel på tilstrækkelig Bearbeidelse fra selve det personlige Livs Udvikling vilde komme til at give Mislyd. — Den förste Frugt af hans Instruction er derfor hans udmærkede Besættelse af Rollerne i et Stykke. Jeg har seet omtrent en heel Saisons Repertoire og deri kun træffet eet Feilgreb, men dette var gjort med Vidende og af Nödvendighed; ved det kongelige Theater i Kjöbenhavn var der i forrige Saison kun eet Stykke, der var rigtigt besat, nemlig "De Nygifte", og Æren derfor tilkommer ikke Theaterbestyrelsen. Derimod såe jeg adskillige udmærkede Fremstillinger, der ved förste Öieblik stod i den mest skrigende Modsigelse til det, vedkommende Skuespiller ellers syntes at være, men det slog aldrig feil: når man så ved personlig Omgang med ham sögte efter det i hans Natur, der her var brugt, så fandt man det, og når Björnson tog en bestemt Rolle frem for en bestemt Skuespiller, viste der sig altid Noget, der nærmede sig til det Fuldendte. — Det Andet er hans Anlæg af en Rolle. Han har en aldeles utrolig, næsten hexeagtig Evne til i en Samtale langs ad Gaden at udmale en Charakter således, at den tilsidst begynder at spadsere ved Siden af en, og til i denne Udmaling netop at fremhæve det Træk af Charakteren, hvorigjennem det bliver ved-

kommende Skuespiller, der skal fremstille den, muligt at gribe den. Han hjælper i egenligste Forstand en Skuespiller til at skabe Skikkelser, og da han således forud på det Nöiagtigste veed, hvorledes denne Rolle vil tage sig ud i denne Skuespillers Hænder, er der altid i hans Fremstillinger et höist mærkværdigt Sammenspil. Det er ikke således, at den enkelte Skuespiller i den enkelte Rolle opnåer den höieste Rigtighed, der kan opnåes, men det han giver, ståer altid i et sådant Forhold til det, hans Medspillende giver, at Fremstillingen som Helhed netop viser det, som Digtet selv vil vise. I denne Henseende var Fremstillingen af "Elverhöi" så ypperlig, at jeg med Skam må bekjende, at det kongelige Theaters nuværende Fremstilling af dette Stykke ved Siden af hin ikke er Andet end Makværk. Det var ikke blot den phantasifulde, rörende og henrivende Udförelse af Agnetes Rolle, der frembragte denne Virkning, men den hele Fremstilling gav trods sine fattige Midler netop det kraftige og dog så fuldendt harmoniske Sammenspil af dygtig, lidenskabelig og dådfuld Virkelighed og stille, romantisk Drömmeri, der er Digtets skjönne Mening. — Men hermed hörer også Björnsons Instruction op; idetmindste bliver den sporadisk. Denne fuldendte Gjennemförelse af et Anlæg ned i den mindste Enkelthed, så at hver Replik fåer afgjörende Betydning og hele det theatralske Apparat drages med ind i Fremstillingens Magi, finder man kun stödvis, hvorfor også Opförelsen af Shakespeareske Stykker, der af sig selv forbyde Sligt, lykkes ham bedst. Er nu Grunden hertil den, at han ingen Sands har derfor? Det er ikke meget rimeligt, når man lægger Mærke til Stilen i hans Skrifter og husker på, at han selv har skrevet et Stykke, der i allerhöieste Grad kræver denne fine Udpensling i Behandlingen. Men netop en Sammenligning mellem hans egne og det kongelige Theaters Opförelse af de "De Nygifte" viser, at det forholder sig, som jeg siger. Unegtelig havde enkelte af de norske Skuespillere opfattet Rollerne rigtigere og navnlig var der i Hr Johannes Bruns Udförelse af Amtmandens Rolle en Fylde af national Eiendommelighed, hvorved hele den ene Side af Kollisionen i Forholdet til Forældrene vandt i Vægt og som bevirkede, at förste Akt gjorde et stærkere Indtryk på Christianias Scene end på Kjöbenhavns. Men det Omvendte var Tilfældet med anden Akt, og som Helhed var den danske Fremstilling et Mesterværk af theatralsk Kunst, hvor Digtets Mening, selv dets dybtströmmende, energiske Inderlighed var præget ud i de mindste Enkeltheder, i Costume, Gruppering o. s. v., og det med en plastisk Bestemthed, Rundning og Klarhed, der ikke lader sig overtræffe, medens derimod den norske Fremstilling

næsten altid syntes at gåe for sig bag et fint Flor. Rigtignok har en ung Normand, Hr Bætzmann, i Illustreret Nyhedsblad fortalt sine Landsmænd omtrent det Modsatte og sluttet sin Fortælling med den Bemærkning, at vi Danske overhovedet endnu ere for "vege" til at fremstille Björnsons Dramer, men det er af den Slags Prostitutioner, der grassere mellem de unge Normænd, ligesom Neldkopper imellem Pattebörn; det gåer nok over. Den egenlige Grund til Manglen af fuldendt Udarbeidelse er den, at de norske Skuespillere endnu ikke ere så faste på Kunstens almindelige Grundlag, at en sådan Udarbeidelse i det Enkelte kunde foretages med Held, og når de engang komme såvidt, vil det velsagtens også vise sig, at Björnson ikke har Tålmodighed til et sådant Arbeide, men må have en Instructeur under sig til at tage Fat der, hvor han så slipper: efter förste Pröve Sporadisk kan man vel mærke hans Instruction og kjende, at den er hans, f. Ex. med Hensyn til Gestikulationen. Ethvert Menneske medbringer fra det daglige Livs Slendrian en god Deel tilfældige og betydningslöse Bevægelser, som Kunsten ingen Brug har for og som derfor må bort. At disse nu også virkelig ere underkuede, lægger man naturligvis ikke Mærke til uden forsåvidt man finder, at de norske Skuespillere i det Hele taget bevæge sig ret vel, men derimod er der en iöinefaldende Bestræbelse for at blive af med disse traditionelle Skuespillerbevægelser, som Balletten har skabt og den franske Tragedie slået fast, men som overfor den Charakter, det moderne Skuespil har, såre let blive rent parodiske. Man ståer vel ikke mere i Attitude og skrider ikke frem med Heltefjed, men man vil dog gjerne være let, graciös, elegant, göre runde Bevægelser og have plastiske Stillinger. A ja, det kan Altsammen også være ret godt, når det bare tillige betyder Noget, men denne Gratie og Elegance uden nogen Betydning er som de smukke Vers med den slöve Mening; det smager lidt fersk. Ved Theatret i Christiania derimod lægger man sig på kun at bruge Livets egne prægnante Bevægelser med Tilsidesættelse af Danseskolens skjönne Hjernespind og deri har man Ret. Men ellers må Björnsons Instruction betegnes som et sikkert og kraftfuldt Sigte på Kunsten i dens store, almindelige Grundtræk uden nogen Indsnævring fra en blot individuel Smag, men også uden nogen fuld Gjennemförelse, som en Stræben efter at herme Skjönhedens evige Grundtræk, uden hvilken Kunsten, selv i sit pikantest udpenslede Livlighed, hörer op med at være Kunst; og Theatret i Christiania ståer overfor den småligste Kjöbstadsagtighed og affekterste Storladenhed, der på mange Punkter kommer frem i det norske Kulturliv, som en dristig kjæmpende Forpost for den almene Civilisa-

tion, bringende dens Lys, dens Löftelse og dens Indvielse til den sande Storhed.

Er nu Theatrets Opgave löst? Nei ingenlunde, men Kummen må være færdig, för Vinen kan heldes i. Skjönhedens faste, evige Former må sættes, för Folkets særegne Livsindhold kan fyldes i dem, men först når et Theater ståer som et Skjönhedsudtryk for den nationale Eiendommelighed, er Målet nået. Nu er der ganske vist Meget i Sproget, i Mimikken og i Udförelsen af adskillige enkelte Roller, der er smukt og særegent norskt, men det forståer sig af sig selv, at et ungt Theater i en så ung Litteratur endnu har langt fremad, og der var et Punkt, hvor man unegtelig savnede det individuelt Norske, nemlig ved Opförelsen af "Halte-Hulda".

Den oehlenschlægerske Tragedie har skabt en særegen Fremstillingsstil. I sin höieste og ædleste Form indeholder denne Tragedie en djerv, vældigt svulmende, mægtigt löftende, men tillige åben, dagklar, enkelt Pathos, der betinger en vis festlig Evne, en vis styrende Stemning og en stor Fylde af formel Skjönhed i Foredraget, men som ikke tåler den skarpe og navnlig ikke den pludselige Nuance. I denne Stil har man fremstillet Shakespeare på det kongelige Theater i Kjöbenhavn, skjönt hans Tragedier indeholde en pathetisk Voldsomhed, et Udbrud af Lidenskab, ved hvilket den formelle Skjönhed må briste for at lade Sandhedens yderste Consequens komme tilsyne, og omvendt gåe Virkeligheden sånær, at Festen hörer op og Ironien begynder; på den ene Side vælter Shakespeare sin ordrige Pathos ligened til Skriget og så skriger han (Othello og Jago), på den anden Side hopper hans Spög ligehen til Satiren og så bider han (Desdemona og Emilia). Men skjönt Shakespeare således unegtelig blev mindre stor og mindre rig i den oehlenschlægerske Fremstillingsstil, gik det dog an; derimod er denne Stil aldeles uforenelig med "Halte-Hulda". Her fordres i det Ydre en tung, dump Eensformighed, der er temmelig ligegyldig mod den formelle Skjönhed, men bag hvilket må mærkes den dulgte Lidenskab med dens vilde Inderlighed og den stærke Villie med dens faste Ideesigte krydse hinanden så hurtigt og så voldsomt, at når Skriget kommer eller når Hånen lyner bag Slöret, er det dog som om Eensformigheden ikke var brudt. Uden denne energiske Stilhed, som når Natten ruger Morgenröden ud, kan "Halte-Hulda" aldrig komme til sin Ret, men denne nye Stil var ikke funden, eller idetmindste kun fremme på enkelte Steder.

Det var Fru Gundersen, der spillede Tittelrollen, og hun er, skjönt hendes Talent endnu ikke har nået sin fulde Udvikling, en stor Skuespillerinde. Hun er ikke smuk, heller

ikke interessant, men dog viser der sig en Skjönhedsåbenbaring, når hun træder ind på Scenen, og selv når hendes Rolle træder længere tilbage, fængsler hun. Hendes Ansigt er lille, med store, ikke regelmæssige, men blöde og höist sjælfulde Træk, i hvilke Udtrykket kan spille med en så lysende Klarhed, som om det hele Åsyn blot var Öie. Hendes Skikkelse er udmærket skjön og når hun blot ikke falder i Tanker over Et eller Andet, så hun kommer til at stolpre eller slæbe eller tage i sin Kjole, som om hun gik ned ad en Kökkentrappe, har hun en vidunderlig Plastik, der er såmeget mere frappant, som den er Inspirationens og ikke Dandseskolens Værk, og derfor altid er löftet af det, den betyder. Ingen, der har en Smule Skjönhedssands, vil kunne glemme hende, hvor hun som Hermione i "Et Vintereventyr" lægger Slöret henover sit Ansigt eller hvor hun atter möder sit Barn. Hvorvidt hendes Talent passer for "Halte-Hulda", er vanskeligt at sige. Der var naturligvis intet Forfeilet eller Misforstået i hendes Udförelse og der var enkelte afgjörende Punkter i Rollen, som Slutningen af anden og tredie Akt, hvor hendes Fremstilling var fuldendt og Digtets mærkværdige Skjönhed slog En med Vælde imöde. Men der manglede ofte Noget. Hendes Elsken var ikke kogende, hendes Tvivl ikke vild og hendes Beslutning havde ikke denne Ro, der synes at komme frem ved at Blodet drypper smertefuldt bort fra Hjertet. Der var i Alt, hvad jeg har seet af hende, mere af Lidelsens end af Handlingens Pathos, og hun syntes mig mere at ligne Valborg end Halte-Hulda.

I dette Stykke optrædte også Fru Wolf og Fröken Parelius. Fru Wolf er hurtig, dristig og ligeså levende og morsom som smuk. Hun har en fortryllende Finhed, ikke den fornemme, brillante, men den naturlige, Uskyldens Finhed. Hun kan både lee og græde, allerbedst over Ingenting, men Publikum leer og græder bestandig med, thi hun er nokså meget Publikums Yndling som en stor Kunstnerinde; dog var hendes Fremstilling af Thordis i anden Akt af det, som man aldrig fåer at see uden i selve det Land, hvor et Stykke er skrevet. Fröken Parelius skal være langsom både over den enkelte Rolle og i hele sin Udvikling, men hun har betydelige Evner og bliver en stor Skuespillerinde, hvis hun ikke allerede er det. Hun har en Egenskab, der er af stor Betydning for enhver Kunstner, men navnlig da for en Skuespiller, idet hun, selv når hun giver Nok og giver Meget, dog bestandig gjör Indtryk af, at hun ingelunde giver Alt, hvad hun kunde give. I en Scene med stigende Lidenskab, gjör hun, selv når Udtrykket trods hendes ypperlige Talestemme dog ikke har fuld formel Skjönhed, en utrolig Virkning netop derved, at hun synes at kunne

stige i det uendelige. Også komiske Roller skal hun kunne spille, men det har jeg ikke seet.

Af Herrerne er der endnu neppe Andre, der gåe ud over det Almindelige end Hr Johannes Brun, Hr Krohn og Hr Wolf, men den Sidste fik jeg næsten ikke at see, da han var syg. Hr Brun er en grundmuret Komiker med et uudtömmeligt, burlesk, saftigt, men yderst graciöst Lune og med en mærkværdig Evne til at röre, hvilket ofte er forbundet med det umiddelbare Lune. Han har mere Styrke og större Glands i sit Lune end jeg har seet hos nogen anden Sküespiller, men han mangler Dannelse, og skjönt han kan være som den fineste Musik, bliver han dog lidt rå, såsnart han kommer for nær henved Grændsen af hans Evner. Hans Figurer i det moderne Lystspil smagte ikke videre godt, men i "En Sommernatsdröm" og i "Et Vintereventyr" fyldte han selv Stykket med den lifligste Lystighed og ståer for Erindringen som en Latterkilde med den klareste Ström. Hr Krohn har ikke Lune, men Satire og mere Reflexion end egenlig Skabeevne. Der er derfor let noget Spredt og Sammensat i hans Foredrag og han interesserer mere Dannelsen end Kunstsandsen. Dog var hans Gunnar i "Halte-Hulda" en helstöbt og höist eiendommelig Skikkelse.

Så vil jeg holde op.

Clemens Petersen.

Rättelser i förestående upsats:

Sidan	28	rad.	8	uppifr.	står:	om	läs:	over
„	—	„	2	nedifr.	„	Nåer	„	Ståer
„	29	„	5	„	„	ved	„	med
„	31	„	18	„	„	Overlevering	„	Overbevisning
„	—	„	2	„	„	störes	„	slöves
„	32	„	2	„	„	Flid	„	Ild

Love fra sidstafholdte Storthing.

randringer i Strafferetsplejen og Tyvslovgivningen, militær Straffelov).

ırmer i Straffelove og Strafferetspleje have, om end i forlig Grad, i de sidste År været på Dagsordenen i alle tre iske Lande, og det turde derfor være af Interesse for Læ- at erfare, hvad der i denne Henseende blev udrettet på sidste norske Storthing. Det vedtog nemlig en Lov om Forandringer i Strafferetsplejen, en Lov om Formil- i Tyvslovgivningen og endelig en fuldstændig militær ffelov, hvilke alle nöd kongelig Sanction.

Den nye Lov af 17 Marts 1866 "angående Forandringer i ındlingen af Strafsager" indeholder ingenlunde en gjennemende Systemvexling, men bygger meget mere på det Bende som Grundlag. Dens Tilværelse kan vanskelig forståes n i Forbindelse med en kort historisk Udvikling.

Den norske Grundlov indeholdt ikke som den danske af 9 noget særligt Bud om Strafferetsplejens Omdannelse på ındlag af Jury, uagtet et sådant fandtes i det Adler-Falıke Udkast, som ellers har havt så stor Indflydelse ved ındlovens Forfattelse. Derimod gik selvfolgelig Reform af ıfferetsplejen også ind under det almindelige Bud i Grdl:s 4, at en ny civil og criminel Lovbog skulde foranstaltes ;iven fra förste eller andet Storthing. Ligesom dette store etagende i det Hele gik i Langdrag og endelig tilsidst — ıld i Grundlovens Form — blev opgivet, således var det ıngtfra, at man tænkte på gjennemgribende Forbedring af ıfferetsplejen, at man endnu længe efter Indförelsen af den Forfatning i Lov og Retsbrug kun videre udviklede det uisitoriske System. Medens man forkastede et kongeligt slag om Jury i Trykkefrihedssager, afskaffedes således i 1827 n Modstand den i næsten 100 År lovbefalede offentlige Bekkelse af Actorer og Defensorer, fordi den kun fandtes at nkalde unyttig Tidsspilde, og Sagens Oplysning lagdes i nderne på en Referent, hvad der kun ledede til, at Domren kom til at spille den virksomste Rolle under Sagens

Forhandlinger og at den Tiltaltes Tarv blev endnu slettere varetaget end forhen. Og i 1845 udkom en Lov om summarisk Proces, uden Actionsordre og uden Referent, i visse mindre Justitssager hvor der haves egen Tilståelse, — Noget hvori den vistnok tildels kun efterlignede engelsk Forbillede, men dog gik videre, idet den tillod endog Strafarbejde at idömmes efter en så rent inquisitorisk Procesmåde.

I dette År — 1845 — indtrådte der imidlertid et Vendepunkt, idet Storthinget bevilgede en Sum for at tvende Mænde kunde studere Juryprocessen i forskjellige Lande. Da disse Udsendinger — nuværende Consul Munch-Ræder på Malta og Sorenskriver Aubert i Jarlsberg — efter længere Ophold i Europa og Amerika havde udgivet sine vidtlöftige Rejseindberetninger, anmodede Storthinget i 1851 Regjeringen om at foranstalte udarbejdet et Udkast til en Lov, hvorunder var indbefattet Indförelse af Juryer, og som Fölge heraf nedsattes i 1853 en kongelig Commission til at udarbejde sådant Udkast, — dog med eller uden Jury som Grundlag. Då Storthinget så, at Regjeringen var Juryinstitutionen ugunstig, ja endog fandt den stridende mod enkelte Grundlovsparagrafer angående Höjesterets Myndighed og at der fra den kongelige Commission aldrig vilde komme noget Jurylovudkast, greb det i 1854 til den overordentlige Forholdsregel selv at udvælge en Lovcommission, der skulde udarbejde et Udkast på Grundlag af Jury. Denne Beslutning blev nægtet kongelig Sanction; men Storthingets Commission sammentrådte alligevel på egen Hånd. Reform i Strafferetsplejen var nu til stor Skade for Sagens Kjerne blevet et brændende politiskt Spörgsmål. Den nærmeste Fölge heraf var, at man tog Parti for og imod Jury uden Hensyn til Retsplejens eget Tarv, og, skjönt man havde nok af grundige Skrifter og Betænkninger, trængte Indsigten i Reformens sande Væsen kun lidet ned i Folket. Fölgerne heraf have været at spore i hele Sagens senere Behandling.

Jurycommissionens Lovudkast blev som privat Forslag indbragt på Storthinget i 1857, der vedtog det med ubetydelige Modificationer. Det blev kun lidet dröftet, væsentlig fordi Modstanderne ikke værdigede det Opmærksomhed. Det var derfor vistnok ikke synderlig modent til at ophöjes til Lov, og kongelig Sanction blev da også nægtet.

På Storthinget i 1860 fattedes derimod ingen Lovbeslutning angående Strafferetsplejen. Vistnok blev det forrige Jurylovudkast indbragt påny, og desuden havde nu den kongelige Proceslovcommission af 1853 udarbejdet et fuldstændigt Lovudkast, der foreslog en gjennemgribende Forandring af det bestående System — dog uden Jury og med Bibeholdelse af Appel — væ-

ndige ubetydelige Grundlovsforandringer, for at Sagens ge Afgjörelse kunde foregå uden Hensyn til Grundloven. llovsforandringen kunde imidlertid ikke foregå för det ordentlige Storthing, i 1863, og for at dette skulde have rnödne Materialier til at træffe det endelige Valg, blev edsat en ny kongelig Commission, der skulde udarbejde Jurylovudkast; det erkjendtes nemlig, at den ældre Stor-beslutning var for ufuldkomment et Grundlag.

Storthinget i 1863 vedtog de foreslåede Grundlovsforan-er, og det havde da nu at vælge mellem de forskjellige lkast — nemlig den nye Jurylovcommissions og den kon- Proceslovcommissions af 1853, og endelig et tredje, en lig Proposition, som heller ikke var udarbejdet på Grund- f Jury, men afveg endnu mindre fra det Bestående end slovcommissionens Udkast, idet den navnlig ikke optog gialretsbehandling i förste Instans. Kongen udtalte selv rontalen ved Storthingets Åbning, at Tiden nu var moden ndelig Afgjörelse, og antydede, at, hvilket System Stor-et end vedtog, vilde kongelig Sanction ikke udeblive. e Udtalelse havde sin store Betydning deri, at den förte mspörgsmålet ud af den politiske Sfære, hvori det altfor havde svævet, og ind på Strafferetsplejens egen Mark.

Storthinget gjorde kun Jurylovudkastet til Gjenstand for Behandling; men efterat det også i Enkelthederne var ble-nöje dröftet, blev det ved den endelige Behandling forka- idet det nemlig, efterat være antaget i Odelsthinget, ikke i Lagthinget, i det samlede Storthing ikke erholdt for dette Tilfælde nödvendige Stemmeflerhed ($^2/_3$ af Med-erne). Grunden til dette forandrede Udfald lå vistnok at man nu i Almindelighed var langt mere tilböjelig til

det kjendt og dröftet blandt Folket, såat Mange, da det nu virkelig gjaldt at vælge, fandt det for tidligt at vedtage den.

Efter Storthinget 1863 gik Juryinstitutionen stadig tilbage i den offentlige Mening, og på de samme Valgforsamlinger, hvor man for få År siden havde udelukket Juryens Modstandere, vedtoges nu en Mængde Opinionsytringer mod Institutionens Indförelse. Nu da den ikke længere var et brændende politisk Spörgsmål, bröd de naturlige Betænkeligheder, hentede fra dens större Kostbarhed og de nye personlige Byrder, den pålagde Statsborgerne, frem med Reactionens Styrke. Omslaget var så stort, at endog Juryens varmeste Venner troede at gavne Sagen bedst ved at lade den fuldstændig hvile på det sidstafholdte Storthing. Under Fölelsen af, at Tidspunktet for det endelige Valg mellem de forskjellige processuelle Systemer ved de senere Begivenheder var rykket længere bort — at på den anden Side Storthinget heller ikke vilde vedtage en hel ny Straffeproces, der udelukkede Jury, ansåes sikkert —, havde imidlertid Justitsdepartementet bevirket fremsat en kongelig Proposition til Lov om de Forandringer i Strafferetsplejen, som strax ansåes påtrængende nödvendige, uden at de på nogen Måde foregreb Fremtidens Valg mellem Systemer. De ivrigste Modstandere af den nuværende Procesmåde modsatte sig enhver Forandring i denne, af Frygt for, at enhver Udbedring kunde forhale den store Reform. De mere mådeholdne Juryvenner tog imidlertid imod Lovforslaget, der indeholdt uomtvivlelige Forbedringer og det vedtoges også af Thinget mod få Stemmer.

Den således istandbragte Lov om Forandringer i Behandlingen af Strafsager af 17 Marts 1866 har især til Öiemed at skaffe den Tiltalte större Beskyttelse mod Justitiens Overmagt og at forkorte Sagernes Varighed. Det förste opnåes ved for alle Justitssager, medmindre de behandles summarisk efter Loven af 1845, at gjenindföre den i 1827 ophævede offentlige Beskikkelse af en Defensor; men for at undgå de gamle Vidtlöftigheder, byder Loven en Samvirken mellem Referenten (Actor) og Defensor udenfor Retssessionerne og söger i det Hele at indskrænke disses Tal og overhovedet at bringe Meget ud af hvert Möde ved at kræve al mulig forudgående Forberedelse af Sagen. Foruden ved den heraf flydende Forkortelse af Sagerne fremmes Hurtigheden ved Lovens Forbud mod at udstrække Undersögelsesforhöret eller Actionsdecretet til Forbrydelser, der, fordi de forekomme mellem andre, ikke kunne öve væsentlig Indflydelse på Straffen, og mod at indstevne flere Vidner end nödvendigt til Hovedsagen. I Sammenhang hermed kan mærkes Budet om, at Actionsdecretet

l nöjagtig angive de forbryderske Handlinger, hvorfor Vedamende sættes under Tiltale, medens det forhen kun har anet dem med sit Artsmærke, "for Tyveri" etc. — at Sagsandlingen skal indskrænke sig til disse, medens Dommeren hen har medtaget under Dommen andre forbryderske Handger af samme Art, om de end lå udenfor Actionsdecretet, samt, at Vidnene under Hovedsagen skulle afhöres fra nyt medens man forhen oftest har nöjet sig med at forelæsem og lade dem vedtage sine Forhörsforklaringer. Af andre redte Bestemmelser i Loven må mærkes, at den nödvendige ppel bortfalder undtagen i Livssager, — at den Sigtedes gtefælle altid fritages for Forpligtelse til at afgive Forklaring ler Vidnesbyrd, og hans Ascendenter, Descendenter og Södende ligeså overalt, hvor der kan idömmes ringere Straf d Strafarbejde. Sluttelig borttager Loven to virkelige Plet-r fra vor Retspleje — Rescriptet af 23 Oktober 1795, r tillod at sætte Inquisiter på Vand og Bröd, når de ikke lde besvare de forelagte Spörgsmål, et Lovbud som forresten r været sjeldent anvendt, skjönt man både i Danmark og orge har Exempler fra den seneste Tid, samt den såkaldte Frifindelse for videre Tiltale", der brugtes siden Slutningen f forrige Århundrede (egentlig en Efterligning af Frifindelse ab instantia, der endnu kjendes i Sverige) i Tilfælde, hvor ler havdes noget, men ej tilstrækkeligt Bevis mod Tiltalte og jente til at kaste Mistanke over ham i det Öieblik, Justitien r nödt til at slippe ham, medens en sådan Dom derimod ikke i Norge som i Danmark havde Indflydelse på den borgerlige Agtelse; det er i Overensstemmelse hermed også forbudt at nfinde Nogen mod at udrede Sagens Omkostninger.

Skjönt denne Lov altså kun stykkevis har foretaget Forandringer vil den dog have sin Betydning, ikke blot for de mange Forbrydelser, som på Grund af sin Ringhed altid ville blive behandlede på en fra den nuværende ikke meget forskjellig Måde, men også som en Forberedelse til den gjennemgribende Reform i Strafferetsplejen, som sent eller tidlig må komme. Andre Landes Erfaring har vist Farerne ved bratte Overgange i denne Gren af Lovgivningen. Under Behandlingen af denne Lov vedtoges en Anmodning til Regjeringen om at tage under Overvejelse en Forandring af Politiretssagers Behandling i denne Retning, at denne blev mere summarisk og mundtlig; man havde vistnok især for Öie den ved Kjöbenhavns nye Politiret indförte, med den almindelige europæiske stemmende, Procesmåde.

Under sin Behandling af Jurysagen stillede Storthinget i 1863 en Anmodning til Regjeringen om at forelægge det föl-

gende Thing et Lovudkast angående Formildelse af Tyvestraffene, navnlig for Gjentagelsestilfælde og mindre Tyverier. Et Lovudkast blev også i Overensstemmelse hermed som kongelig Proposition forelagt sidste Storthing. Den ene Del deraf inddrog alle "ringe" Tyverier, nemlig hvor det Stjålnes Værdi ikke oversteg 1 Spd., fra den almindelige Tyvsstraf, nemlig Fængsel på Vand og Bröd eller (under skjærpende Omstændigheder) Strafarbejde fra 6 Måneder til 3 År, og lod dem slippe med Fængsel på Vand og Bröd eller (under formildrende Omstændigheder) Böder, ligesom Påtalen kun skulde ske af det Offentlige, hvis den Fornærmede forlangte det, medens alle Tyverier nu i Almindelighed ubetinget forfölges af det Offentlige. Dette Forslag lignede altså noget den nye danske Straffelovs § 235, der dog ikke drager Grænsen efter en bestemt Værdi af det Stjålne, men kun nævner "den bortagne Gjenstands Ubetydelighed i Forbindelse med dens ovrige Beskaffenhed og de særegne Omstændigheder, hvorunder Bortagelsen har fundet Sted", ligesom den begrænser Böderne (50 Rdlr) og kun tillader simpelt Fængsel af indtil 1 Måned som sidste Alternativ. Og endmere lignede det den svenske Straffelov, forsåvidt denne henförer alle Tyverier, hvor det Stjålnes Værdi ej er over 15 Rdl. Rmt, til en egen Klasse, det såkaldte *"snatteri"*, der kun straffes med Böder indtil 100 Rdlr eller simpelt Fængsel indtil 6 Måneder, medens de egentlige simple Tyverier *("stöld")* medförer Strafarbejde indtil 6 Måneder. Den foreslåede Forandring vakte en efter vore Forholde livlig Discussion i Pressen mellem praktiske Jurister og blev ligeledes Gjenstand for levende Debatter i Thinget. Denne Del af Forslaget blev imidlertid allerede i Odelsthinget forkastet, hvormed dets Skjæbne for denne Gang var afgjort. De Grunde, som væsentlig ledede til dette Udfald, vare at man fandt det betænkeligt på denne Måde at omstöde det almindelige Begreb om Tyveri og derved måske svække Folkets Uvilje mod denne Forbrydelse, — at det Stjålnes Værdi er en aldeles vilkårlig og i Anvendelsen uheldig Målestok for Forbrydelsens Störrelse, at i Virkeligheden vilde Bödestraffen meget sjelden blive anvendt, da de fleste Småtyve ere fattige og derfor må udsone Bödestraffen med Fængsel på Vand og Bröd, og den mildere Straf altså kun vilde komme de mere velstående Forbrydere tilgode, og endelig at Fængsel på Vand og Bröd i 5 Dage (den nuværende almindelige Straf for förste Gangs Tyveri af mindre Betydenhed) ingenlunde kan siges at være for streng. På den anden Side nægtede dog ikke Thingets Flertal, at, ligesom allerede nu vor Straffelov undtager visse små Kapserier fra den almindelige Tyvestraf (nemlig Bemægtigelse af Löv, Bar, nedblæste

ne etc., samt Födevarer, der på Stedet fortæres, eller Föde-er og Brændsel under 12 Skillings Værdi), således var der ind til at bygge videre på denne Undtagelse, uden at man for skar alle Bemægtigelser under en vis Værdi over en n. Man henstillede derfor til Regjeringen fremdeles at tage tte Punkt over Overvejelse. En sådan Udvidelse af den al-ede bestående Undtagelse vilde vel også i Grunden stemme re med den danske Straffelov end det kongelige Forslag; i den nævnte § 235 nævner netop som Exempel på, at Haand-gen har en mærkelig ringere Grad af Strafværdighed end veri i Almindelighed: "når Frugter i anden Mands Have el-r på dennes Mark eller Föde- og Drikkevarer borttages til iddelbar Fortæring."

Medens man altså ikke opnåede nogen Forandring i dette nkt, var man såmeget enigere om at formilde de gjeldende renge Straffe for Tyveri i Gjentagelsestilfælde. Uagtet vor raffelov kun er 24 År gammel, har man dog allerede længe faret, at den i flere Henseender tilhörer et forældet Straffe-stem. Især viser dette sig deri, at der er levnet Dommeren tfor liden Frihed i Valget at Straffen for det særlige Tilfæl-. Intetsteds kommer dette således tilsyne som ved Straffene r gjentaget Tyveri. Den nu ophævede Regel var kort og dt den, at Straffen ved Gjentagelsestilfælde blev såmange ader strengere end for förste Gangs Tyveri, som Antallet f de Forbryderen forhen overgangne Tyvsdomme. Altså var traffen for 5te Gangs Tyveri Strafarbejde på 9 År og 1 Må-ed, for 6te Gangs mindst 12 År og 1 Måned og for 7de angs ubetinget Strafarbejde på Livstid, hvor ubetydeligt end et enkelte Tyveri i sig selv var. Derfor kunde der også i or Criminalhistorie forekomme den talende Kjendsgjerning, at er i 1859 hensad på Akershus Fæstning 53 Straffanger, er vare dömte for 4de eller 5te Gangs Tyveri til en samlet traffetid af 414 År og dog tilsammen ikke havde stjålet mere ad for en Værdi af 87 Spd. 80 Skill.

Et Straffebud, der kunde lede til så barbariske Föl-er, var naturligvis almindelig anerkjendt som altfor streng. len man var ikke enig om, på hvilken Måde Forandringen urde foregå. Der var bragt i Forslag ved den nye Ændrings-lov ganske at forlade Straffelovens ovrige System og i Over-ensstemmelse med det engelske Princip, der også helt er ble-et efterlignet i de nye danske og svenske Straffelove, at give Dommeren langt större Valgfrihed, således at kun Straffens Maxi-mum var fastsat af Loven, forskjellig efter Gjentagelsernes Tal, medens Grænsen nedad var sat omtrent lige lavt for alle. Ad-skillige — navnlig Thingets Underdommere — fandt Betæn-

keligheder ved at bryde så fuldstændig i et af de mest praktiske Tilfælde med Straffelovens hele övrige System og navnlig troede de, at en Lov, der overlod så Meget til Dommerens Skjön over den enkelte Forbrydelse vilde bringe Domstolene i Forlegenhed ved at stille dem en aldeles uvaret vanskelig Opgave, og de fremsatte derfor et Modforslag, der formildede Straffen uden at afvige fra Lovens tidligere System. Ikkedestomindre seirede det omtalte friere Forslag og den nye Lov af 9 Juni 1866 giver således Regler om Straffe for gjentaget Tyveri, der i det Væsentlige stemmer med de danske og tildels også med de svenske, der dog her ikke gå såvidt i at give Dommeren Valgfrihed. Således kan nu ved 3dje Gangs simpelt Tyveri Dommeren vælge Strafarbejde fra 6 Måneder indtil 6 År, ved 4de Gangs fra 6 Måneder indtil 9 År, og for hyppigere Gjentagelser fra 6 Måneder indtil 12 År, og stundom endog indtil livsårigt Strafarbejde.

Desforuden indeholder den nye Lov enkelte andre vigtige Forandringer. Den nedsætter således Hælerstraffen for Hustru og Börn, i visse Tilfælde, og går her endog lige til Straffrihed, hvor det er deres Afhængighedsforhold, som har forvoldt deres Befatning med Kosterne. Og dernæst fastsætter den, at Straf, udstået eller ved Benådning eftergivet inden 10 År, för ny Forbrydelse er begået, aldrig kan bringe på stigende Straf i Gjentagelsestilfælde, samt at det Samme gjælder Straffedomme afbragte over Personer under 18 År. Dette stemmer med den danske Straffelovs § 61.

Medens vor borgerlige Straffelov således i et væsentligt Punkt er bleven forbedret, have vi endeligen fået vor hele forældede militære Straffelovgivning ombyttet med en ny, — Lov af 23 Marts 1866 i 173 Paragrafer. Denne Lov har været meget længe forberedt og det er alene Uenighed mellem Statsmagterne om Slagstraffen, som har forhalet dens Udgivelse. Allerede Storthinget i 1857 vedtog en militær Straffelov i alt Væsentligt stemmende med den nys udkomne; men den nægtedes Sanction, fordi den ophævede Slagstraffen. Samme Skjebne havde Lovudkastet på de to fölgende Storthing 1860 og 1863; og da ingen af de tidligere Beslutninger var ganske uforandret gjentagen, kunde der ikke blive tale om Anvendelse af Grundlovens § 79, der lader en tre Gange uforandret gjentagen Lovbeslutning blive Lov trods det kongelige Veto. Det sidste Storthing vedtog atter en Lovbeslutning, der på enkelte små Forandringer nær var stemmende med de foregående og navnlig udelukkede Slagstraffen. På de forrige Storthing havde dog nogle få Stemmer hævet sig for denne odiöse Strafs Bibeholdelse i en mildere Form, men da denne Gang end ikke Een

optog Forslaget derom, fandt Regjeringen formodentlig, at det ikke længere nyttede at modsætte sig en — ialfald udenfor Militærstanden — så almindelig önsket Reform og Beslutningen blev da endelig ved Kongens Sanction ophöjet til Lov. Den nye militære Straffelov er forresten vistnok ikke stemmende med de nyeste criminalretslige Principer, men står i det Hele på samme Standpunkt som en borgerlig Straffelov af 1842, hvortil den også henviser i mange vigtige Dele f. E. Reglerne om Forsög, Delagtighed, Straffenes Udmåling, Ophævelse af Strafskyld; dog synes den at indrömme Domstolene större Valgfrihed med Hensyn til Straffene. Den er nemlig bygget på et nu allerede noget gammelt Udkast, og de langvarige Forhandlinger, hvorfor den har været Gjenstand, have mest drejet sig om hint ene Hovedspörgsmål uden at Loven i det Hele er udgået meget forbedret af dem.

Om den Religiösa Tron och Vetandet.

Om Theoretisk og Praktisk Erkjændelse, Nogle Bemærkninger af R. Nielsen. Nordisk Universitets-Tidskrift. Kjöbenhavn 1866.
Om Selvmodsigelsen i Prof. Rasmus Nielsens Lære. (Opgjörelse med H:r Cand. Mag. G. Brandes) af Rudolf Schmidt. Kjöbenhavn 1866.
Er H:r Lic. Henrik Scharling En Alvorlig Mand? En Undersögelse af Rudolf Schmidt. Kjöbenhavn 1866.
Om Tro og Viden som Absolut Uensartede Principer af Rudolf Schmidt. Kjöbenhavn 1866.
Inledning til Den rationelle Ethik af D:r P. S. V. Heegaard. Kjöbenhavn 1866.
Philosophie og Theologie. En historisk-kritisk Afhandling af Harald Höffding. Kjöbenhavn 1866.
Om Tro og Viden. Sendebrev til Rasmus Nielsen, Professor i Philosophien, fra D:r Zeuthen, Sognepræst. Kjöbenhavn 1866.
Svar til H:r D:r Phil. Pastor Zeuthen i Anledning af hans Sendebrev om Tro og Viden af R. Nielsen. Kjöbenhavn 1866.
Om Tro og Viden. Andet Sendebrev til Rasmus Nielsen, Professor i Philosophien, fra D:r Zeuthen, Sognepræst. Kjöbenhavn 1866.
Dualismen i vor nyeste Philosophi. Af G. Brandes. Kjöbenhavn 1866.

I våra dagar, då de religiösa frågorna, efter att hafva varit tillbakaträngda af de politiska, synas åter vilja på allvar taga den Europeiska mensklighetens intresse i anspråk, torde den vetenskapliga strid om "Tron och Vetandet", som ännu pågår i Danmark, vara särskildt förtjent af en allmännare uppmärksamhet äfven inom det öfriga Skandinavien. Det måste ock derföre tillhöra Nordisk Tidskrift — som har att akta på betydelsefullare lifsyttringar hos de Skandinaviska folken — att redogöra för denna strid och att, om möjligt, lemna ett bidrag till dess slutliga afgörande.

Anledningen till striden ligger uti vissa åsigter, hvilka Prof. Rasmus Nielsen antydde redan 1857 uti sina föreläsningar öfver Philosophiens Propædeutik och till hvilka han sedermera tid efter annan återkommit. Dessa åsigter, hvilka vi skola söka angifva i det följande, hafva nemligen varit så långt ifrån att tillvinna sig odeladt bifall och göra slut på all meningsskiljaktighet i fråga om trons förhållande till vetandet, att de

i stället blifvit föremål för en liflig opposition först från theologiens och sedermera äfven från philosophiens sida. Att den första protesten utgick från theologiens läger kan ej förefalla underligt för den, som tagit någon kännedom om den polemik mot den dogmatiska theologien i allmänhet och Martensens dogmatik isynnerhet, hvarmed Prof. Nielsens yttranden om tron och vetandet merendels varit förenade. Den theologiska protesten gaf sig luft i en skrift om *"Samvittighed og Videnskab"* af A. C. Larsen. I en anmälan af denna skrift, som infördes i tidningen Fædrelandet för den 11:te Febr. 1866, begagnade sig Cand. Mag. G. Brandes af tillfället att äfven å philosophiens vägnar inlägga en bestämd reservation mot Prof. Nielsens ifrågavarande åsigter. Dessa funno emellertid en ifrig förevarare i H:r R. Schmidt, som dels i tidningsartiklar, dels ock i en särskild skrift *("Om Selvmodsigelsen i Prof. Rasmus Nielsens Lære")* sökte vederlägga H:r Brandes. I dessa sina bemödanden understöddes H:r Schmidt af H:r H. Höffding, som utgaf en historisk afhandling om *"Philosophie og Theologie"*, hvilken H:r Brandes äfven i sin ordning besvarade i Fædrelandet N:r 40. För att fälla utslaget emellan de stridande uppträdde derefter Lic. Henr. Scharling i Ugeblad for den Danske Folkkirke med en artikel, hvari han sökte visa det otillfredsställande i de grunder, med hvilka H:r Schmidt och H:r Höffding trott sig kunna försvara Prof. Nielsens lära. På denna H:r Scharlings artikel svarade H:r Schmidt i en broschyr med titel: *"Er H:r Lic. Henrik Scharling En Alvorlig Mand?* Redan innan H:r Scharlings artikel stod att läsa i Ugebladet hade emellertid en af Prof. Nielsens lärjungar D:r P. S. V. Heegard utgifvit ett större arbete, kalladt *"Indledning til den rationelle Ethik"*, hvari han äfven ingick på frågan om den religiösa tron och vetandet och gaf en positiv utveckling åt Prof. Nielsens åsigter i detta afseende. Slutligen bröt äfven Prof. Nielsen sjelf sin hitintills iakttagna tystnad genom att i Nord. Universitets-Tidskrift offentliggöra *"Nogle Bemærkninger om theoretisk og praktisk Erkjændelse"*, som icke blott bereda läsaren tillfälle att lära känna hvilka Prof. Nielsens omtvistade påståenden äro, utan äfven förskaffa honom någon inblick i de vetenskapliga motiver, som för dessa ligga till grund. Men icke ens dermed kunde striden bringas till afgörande. Tvertom fann sig Pastor Zeuthen uppfordrad att i ett särskildt sändebref framställa åtskilliga invändningar mot Prof. Nielsens nyssnämnda uppsats. Prof. Nielsen svarade på detta sändebref, dock utan att närmare inlåta sig på de egentliga tvistepunkterna. Sedan dess har icke blott Pastor Zeuthen utgifvit ett nytt sändebref, utan äfven H:r Brandes åter uppta-

git striden medelst en skrift, kallad *"Dualismen i vor nyeste Philosophie"*, hvari han vänder sig icke blott mot sin gamle motståndare H:r Schmidt, utan äfven mot Prof. Nielsen sjelf och hans sednaste utlåtanden i ämnet. Äfven denna stridsskrift har H:r Schmidt bemött med ett genmäle, hvars titel är: *"Om Tro og Viden som Absolut Uensartede Principer"*.

Att här närmare inlåta oss på specialiteterna af den vetenskapliga polemik, af hvars yttre historia vi nu tagit en öfversigt, skulle blifva alltför vidlyftigt och dessutom kanske mera bortskymma tvistens egentliga föremål, än bidraga till att deröfver sprida vederbörligt ljus. Vi komma derföre att i nedanstående betraktelser fästa oss endast vid sådant, som synes oss röra sjelfva hufvudsaken och vara af verklig vigt för dennas riktiga uppfattande och bedömande. Att vi dervid måste göra början med ett försök att korteligen återgifva den Prof. Nielsens åsigt, hvars giltighet blifvit så starkt ifrågasatt, följer af sig sjelft [1]).

Det egendomliga för denna åsigt ligger i allmänhet deri, att tron och vetandet betraktas såsom helt och hållet olikartade (absolut uensartede) principer, och att de påstås, just på grund deraf, icke rätteligen kunna komma i strid med hvarandra. Att man förbisett detta, har, enligt Prof. Nielsen, utgjort anledningen till det beklagliga factum, att tron och vetenskapen, hvilka begge hos menniskan göra anspråk på hegemonien, under århundraden bekämpat hvarandra i stället för att harmoniskt samverka till mensklighetens andliga utveckling och förädling.

Frågar man Prof. Nielsen hvarföre tron eller religiositeten och vetandet eller vetenskapen måste fattas såsom helt och hållet olikartade principer, så svarar han att detta är nödvändigt derföre att vetenskapen är en yttring af menniskans theoretiska förmåga, tron deremot af hennes praktiska. Men theori och praxis, tänkande och viljande äro begge lika ursprungliga och sjelfständiga, och kunna ej härledas den ena ur den andra, hvilket tydligen kan inses deraf, att alla själskrafter i theorien underordnas under tänkandet, hvaremot de i praxis underordnas under viljan. Ur denna deras ömsesidiga sjelfständighet följer att lika så litet som vetenskapen i sina slutledningar bör låta bestämma sig af praktiska intressen och subjektiva stämningar, af fruktan, hopp eller dylikt, lika litet

---

[1]) Vi hålla oss dervid hufvudsakligen till Prof. Nielsens uppsats "Om theoretisk og praktisk Erkjændelse", och bifoga i noter några yttranden af H:rr Heegaard og Schmidt, för att bestyrka riktigheten af vår uppfattning af Prof. Nielsens lära.

har viljan att hämta den ledande principen för sin verksamhet ur några theorier (vetenskapen)[1]. Detta bör dock icke förstås så, som skulle ett viljande kunna antagas ega rum utan ett vetande eller ett vetande utan ett viljande; meningen är fastmera den, att det vetande, som förutsättes för möjligheten af viljans verksamhet, är af praktisk natur och följaktligen af helt annan art än det theoretiska vetandet eller vetenskapen.

Men äro sålunda tänkande och viljande lika sjelfständiga principer, hvilka ej böra bestämmande inverka på hvarandra, så ligger den slutsats nära tillhands, att hvad som utgör föremål för theoretisk kunskap i sjelfva verket aldrig kan blifva föremål för praktisk och tvertom; hvilket m. a. o. äfven kan uttryckas så, att den absoluta sanningen, som i sig sjelf är blott en enda, skiljer sig för menniskan, i följd af hennes skröplighet, uti tvenne sanningar, nemligen i en theoretisk och en praktisk, af hvilka den förra utgör det sanna i inskränkt bemärkelse, den sednare åter det goda[2]. Emellan dessa sanningar eger en så genomgripande motsats rum, att den förra har till sitt innehåll det opersonliga, allmänna, objektiva och nödvändiga; den senare åter det personliga, individuella, subjektiva och fria. Sålunda kan t. ex. menniskans frihet eller förmåga af val icke theoretiskt begripas; fastmera förvandlar den sig för den forskande tanken till en viljans nödvändiga determination af det starkaste bland de motiver, som för tillfället äro i medvetandet gifna. Och likväl utgör menniskans frihet eller förmåga af val en praktisk fordran, som för viljans realitet och möjligheten af en sedlig handling nödvändigt förutsättes. Sammaledes visar sig Gud för det theoretiska medvetandet blott såsom den opersonliga grunden till det sinnliga universum[3]), såsom han ock af den antika hedendomen uppfattades, eller såsom en "väsenhetens, maktens, lagens och den rationella nödvändighetens Gudom"; hvaremot menniskans praktiska medvetande, hennes vilja, hennes

---

[1]) Jfr P. S. V. Heegaard, Inledning til den rationelle Ethik. Kbhvn 1866. S. 385 o. f. Jfr s. 402 — — dersom Videnskaben for Alvor vilde gjöre sine Theorier gjældende i det praktiske Liv, misforstaaer den sin theoretiske Sphæres Grændser og fægter i Luften — —

[2]) Der gives en theoretisk Virkelighed og Sandhed og en praktisk Virkelighed og Sandhed, men ligesaalidet som det Theoretiske lader sig bestemme af det Praktiske, ligesaalidet lader det Praktiske sig bestemme og vurdere efter Videns Virkelighed og Sandhed. Heegaard p. a. st. s. 391 o. f.

[3]) Naturen, den rationelle Tankes eneste mulige Indhold — — Schmidt: Er Hr. Lic. Henr. Scharling En Alvorlig Mand? S. 38.

tro och religion ovilkorligen fordra en Gud, som är absolut fri och således har en "ubetinget Makt over alle Betingelser", en Gud, som af intet skapar himmel och jord, som gör underverk och (i yttre, sinnlig måtto) uppenbarar sig för menniskan. Det är ock derföre en kränkning af religionen, när vetenskapen förnekar undret och förkastar antagandet af en (yttre, sinnlig) gudomlig uppenbarelse, liksom det omvändt är ett förfuskande af vetenskapen, när man i likhet med den dogmatiska theologien, bemödar sig att för tanken och reflexionen rättfärdiga trons innehåll eller att på något sätt begripliggöra skapelsen, underverken och Guds yttre uppenbarelse o. s. v. Alla sådana försök måste, i följd af sakens egen natur, nödvändigt misslyckas. Vetenskapen och tron kunna ock derföre hvarken stadfästa eller rubba hvarandra, och böra alltså under ömsesidigt erkännande strängt hålla sig hvardera inom sitt område, samt blifva eniga om att samverka till ett och samma upphöjda mål. För att detta skall vara möjligt, måste de dock låta förena sig i ett medvetande, så att den troende, utan skada för sin tro, kan vara en vetande, och den vetande, utan att nödgas förneka eller halfvera sitt vetande, kan vara en troende. Också ligger intet hinder i vägen för en sådan trons och vetandets förening. Ty, fastän de äro absolut olikartade principer, så kunna de ganska väl stå uti inbördes relation och i denna relation visa sig relativa, enligt hvad enhvar utan svårighet kan finna, som "indövet saamegen Dialektik, at han har lært at insee hvad det er, hvorpaa det i Forholdet mellem et Absolut og et Relativt væsentlig kommer an, og tilegnet sig saamegen Psychologie, at han kjænder de förste Grundtræk til Læren om Bevidsthedens Eeenhed under dens gjennemgaaende Selvfordoblinger."

Och skulle det vara för det menskliga medvetandet omöjligt att erkänna både det praktiska och det theoretiska, både tron och vetandet, så blefve det ingalunda det praktiska, utan det theoretiska, som måste öfvergifvas; ty andens lif ligger i viljan, som utgör vårt egentliga sjelf, och viljans första bud är tron. Att bortkasta den sistnämnda vore att bortkasta sjelfva karakterprincipen.

Mot dessa Prof. Nielsens åsigter anmärkte Hr Brandes [1]) redan under stridens första stadium, att, om tron och vetandet antagas vara absolut olikartade principer, så är det en tydlig motsägelse att tala om deras kamp och försoning. Absolut motsatta principer kunna nemligen hvarken föra krig eller

[1]) I Fædrelandet 1866, N:o 40.

sluta fred med hvarandra, derföre att de i sjelfva verket ej kunna till hvarandra stå i något förhållande.

Man kunde vänta, att, då Prof. Nielsens lärjungar gingo att i särskilda skrifter bemöta denna anmärkning, de ock skulle till närmare undersökning upptaga begreppen: motsats och förhållande, eller att de skulle bemöda sig att visa 1:o) att en absolut motsats verkligen är tänkbar, och 2:o) att motsatsens absoluthet ej utesluter antagandet af ett förhållande (samband) emellan de motsatta. Ty det är klart, att om motsatser aldrig kunna tänkas såsom motsatta i alla afseenden, utan blott i vissa (såsom relativt motsatta), så måste det ock vara logiskt omöjligt att betrakta tron och vetandet såsom helt och hållet olikartade principer. Likaledes är det ock gifvet, att, om det skulle ligga i sjelfva begreppet af ett förhållande, att förhållandets leder måste hafva någon egenskap eller bestämning, som är för dem begge gemensam, så måste det vara lika orimligt att påstå att absolut motsatta principer kunna stå i något förhållande, som att principer, hvilka till hvarandra stå i ett visst förhållande, äro absolut motsatta. På en sådan grundläggande undersökning af sjelfva begreppen motsats och förhållande hafva emellertid Prof. Nielsens lärjungar ingenstädes inlåtit sig. De hafva i stället inskränkt sig till att, under åberopande af sin mästares arbete: "Grundideernes Logik", förklara, att det visserligen icke för det gudomliga medvetandet kan gifvas någon absolut motsats emellan vetandet och dess föremål, emellan ideelt och reelt, subjektivt och objektivt, men att detta dock ej hindrar, att en sådan motsats kan ega rum för det menskliga vetandet, som är ändligt eller bundet vid vissa psychologiska vilkor. Under det nemligen det gudomliga medvetandet sätter (producerar, frambringar) sitt innehåll och, på grund deraf, kan sägas vara enhet af vetande och makt, så gäller det deremot om det menskliga vetandet, att det förefinner sitt föremål (såsom ett gifvet) och följaktligen är ur stånd att producera det [1]).

I följd häraf är det menskliga vetandet begränsadt af ett element i tillvaron, hvilket det visserligen kan belysa (afspegla), men hvilket det aldrig kan genomtränga eller med sig assimilera. Detta element kan man, för att rätt tydligt beteckna dess otillgänglighet för begreppet, kalla det antilogiska, det antirationella, det existentiella, det paradoxa. Ett sådant framträder nu i den religiösa trons innehåll, derföre att det är "en Kjændsgjerning, der ikke kan begrundes i Viden,

[1]) R. Schmidt, Om Selvmodsigelsen i Prof. R. Nielsens Lære. S. 39 o. f. Heegaard, Inledning til den rationelle Ethik. S. 387 o. f.

Onekligt är, att det nu anförda, som hufvudsakligen är hämtadt ur H:r Schmidts trenne stridskrifter, sprider ljus öfver Prof. Nielsens åsigter om trons förhållande till vetandet, äfvensom att det i sig innehåller ett och annat, hvilket ej bör förbises af någon, som är intresserad för en sann och riktig uppfattning af den religiösa trons väsende. Men å andra sidan torde ingen med fog kunna påstå, att H:r Schmidt på något sätt undanröjt den af H:r Brandes anmärkta motsägelse, som ligger i Prof. Nielsens lära, att tron och vetandet skola vara absolut motsatta, men ändock stå uti inbördes relation. Man kan således icke undra deröfver, att H:r Brandes fasthållit den ifrågavarande anmärkningen och till den bifogat åtskilliga andra, för hvilka vi nu skola korteligen redogöra.

Först och främst kan det — säger H:r Brandes — för oss (för det menskliga medvetandet) omöjligt gifvas tvenne föremål, som vore absolut olikartade eller helt och hållet motsatta. Dessa föremål skulle nemligen, såsom orsaker betraktade, framkalla absolut motsatta yttringar af medvetandet och således liksom dela det menskliga subjektet i tu. Men vidare kunna föremål redan derföre att de äro icke vara absolut olikartade; varat uttrycker en för begge gemensam bestämning, genom hvilken de sammanbindas med hvarandra. Ja, till och med det meningslösa, det icke-varande, hvilket dock synes hafva privilegium på att existera afsöndradt från sin motsats, kan icke engång uttalas, om man skiljer det ifrån denna (det varande). Men liksom det sålunda är alldeles otänkbart, att tron och vetandet skulle kunna utgöra absolut olikartade principer, så är tydligen äfven orimligt, att de — i trots deraf — skulle kunna utan motsägelse förenas i ett och samma medvetande. Då nemligen absolut "Uensartenhed" blott är ett annat uttryck för oförenlighet, så skulle absoluta motsatsers förening i ett medvetande betyda detsamma som en förening af sådant, som i sig sjelft är fullkomligen oförenligt. Också hålla de analogier, med hvilka H:r Schmidt och H:r Heegaard velat visa den psychologiska möjligheten af absolut motsatta principers förening, icke det mindsta stånd för den kritiska analysen. Ty huru mycket än den poetiska phantasien må lösgöra sig från förståndets lagar, så måste den dock alltid hafva någonting gemensamt med dem och den på dem grundade uppfattningen af den gifna verkligheten, emedan den i annat fall skulle urarta till vanvett. "Eventyr og Virkeligheds-erkjændelse" kunna således aldrig hvila på absolut motsatta principer.

Hvad dernäst beträffar den läran, att tron och det praktiskt goda, såsom rentaf motsatta mot vetandet, skulle utgöra

ett antirationelt element, så upphäfver den sjelfva möjligheten att om tron och det goda föra en vetenskaplig discussion, ja möjligheten att om dem på något sätt meddela sig med någon menniska. All vetenskaplig discussion, liksom allt menskligt meddelande i allmänhet, förutsätter nemligen språket, som är ett system af tecken för tanke- och förnuftsbestämningar. Men att medelst tecken för förnuftsbestämningar vilja uttrycka något, som faller utanför allt förnuft, vore en tydlig motsägelse. Och liksom sålunda det antirationella, emedan det faller utom allt förnuft, ej kan göras till föremål för meddelande, så kan det af samma skäl, ej göras till objekt för någon kunskap, i hvilken tänkandet ingår såsom moment. Att med afseende på det antirationella vilja använda sådana begrepp, som princip, lag, och conseqvens, vore en *contradictio in adjecto*, och man måste ock derföre anse det såsom bevis på en fullkomlig begreppsförvirring, att H:r Heegaard — då han i sin ethik söker att gifva en positiv utveckling åt Prof. Nielsens åsigt om tron och vetandet — säger att "den paradoxe eller antirationelle Ethik, dialektisk forstaadt, har sin rationelle Side", och att "det paradoxe Standpunkt fremkommer i Kraft af den samme Udviklingslov, som gjælder indenfor det Rationelle", och att "den rationelle Videnskab fordobler sit Synpunkt saaledes, at den paa engang erkjænder det Paradoxes existentielle Ubegribelighed og just i Kraft af denne Erkjændelse tillige opdager den Udviklingslov, hvorefter Videnskaben giver en Afspeiling af det Paradoxes Genesis."

I sjelfva verket — tillägger slutligen H:r Brandes — leder Prof. Nielsens åsigt om tron och vetandet, sådan som den finnes framställd i "Bemærkninger om theoretisk og praktisk Erkjændelse" till en fullständig dualism. Professorn låter nemligen den såsom absolut antagna motsatsen emellan religion och vetenskap vidga sig till ett oöfverstigeligt svalg, först emellan theori och praxis, och sedermera äfven emellan theoretisk och praktisk kunskap. Det theoretiska och det praktiska medvetandet bilda, enligt Prof. Nielsen, tvenne riken, af hvilka hvartdera har sina lagar, sin regent, ja sin Gud; och facta, hvilkas historiska verklighet menniskan i sanningens namn måste förneka — såsom t. ex. verldens skapelse på sex dagar, den Babyloniska språkförbistringen, djeflarnes utdrifvande i Nya Testamentet — dessa samma facta skall hon såsom moraliskt religiöst individuum vara förbunden att antaga såsom fullkomligt pålitliga och reala. Är ej en sådan lära snarare egnad att motverka än att befrämja bemödandet att bringa förnuft och religion, menniskoandens intellectuella och dess ethist-religiösa kraf i harmoni med hvarandra? Och huru vill Prof. Nielsen

bevisa, att den, som bryter med den theologiska ortodoxiens antagande af en yttre uppenbarelse, dermed äfven felar mot det praktiska idealet, eller att den, som vill bevaka karakterens enhet i det theoretiska och det praktiska lifvet, bortkastar karaktersprincipen? — Noga taget måste man säga, att den vetenskapliga kamp, som Prof. Nielsen förer med den dogmatiska theologien, är blott skenbar, samt att den i sista instancen reducerar sig till en omflyttning af det supranaturala från vetenskapens område till (det praktiska) "lifvets". Den "Mirakelflokk", som Professorn kastar ut genom vetenskapens port, den låter han komma in igen genom den bakport, som öppnas genom individens praktiska behof. Och till hvilka betänkliga conseqvenser leder ej den läran, att tron är fritagen från förnuftets pröfning och endast har att aflägga räkenskap inför individens praktiska behof! Skulle ej dessa kunna åberopas till försvar för hvilka villomeningar som heldst?

Till dessa anmärkningar af H:r Brandes sluta sig de invändningar, som — ifrån theologisk ståndpunkt — blifvit framställda af Pastor Zeuthen, så vidt nemligen som äfven dessa gå derpå ut, att Prof. Nielsens lära om tron och vetandet slutar i en dualism, hvilken erinrar om Skolastikernas *duæ veritates.* Det är en tydlig motsägelse å Prof. Nielsens sida — säger Pastor Zeuthen —, att antaga, att menniskan skulle såsom vetande nödgas neka hvad hon såsom troende finner sig böra jaka. Denna motsägelse berättigar till den slutsatsen, att det icke kan vara vetenskapen såsom sådan, utan endast den på vederbörlig besinning blottade vetenskapen, som kan komma i strid med tron, och under förnekande af undret, förkasta Guds (yttre, sinnliga) uppenbarelse. Den rätta besinningsfulla vetenskapen kan endast vara den, som i sin theori vill hafva verkligheten med, och som, på grund deraf, respecterar det factiska, det i erfarenheten gifna och derunder underordnar tänkandet. En theori, som hade erfarenhetens vittnesbörd emot sig, kan omöjligen vara sann. Men till det factiskt gifna hörer äfven menniskohjertats behof af en lefvande Gud och af hans nåd, så att det i tron derpå kan finna frid. På detta behof måste således den verkliga vetenskapen göra afseende, ehuru den visserligen icke har att directe låta sig bestämmas af menniskans önskningar, af hennes behof och tro. Vetenskapens Gud kan således ej i grunden vara någon annan än den religiösa trons.

Men vidare må det visserligen vara sannt, att religionen företrädesvis är någonting praktiskt, men deraf följer dock ej, att hon skulle vara utan allt väsendtligt samband med vetandet och den theoretiska kunskapen. Hade religionen intet att

ra med förnuftet, tanken, så kunde det ej blifva fråga om skillnaden emellan sann och falsk religion. Ty öfverallt, hvarest det är fråga om val emellan sannt och falskt, der måste viljan gå efter en annan regel än sig sjelf, der kunna icke alla själskrafter vara henne underordnade. Också visar det sig, om man går till den Heliga Skrift, att denna icke känner någon sådan motsats emellan praktiskt och theoretiskt, emellan religion och vetenskap. som Prof. Nielsen antager, och som han vill inlägga äfven i Skriften. Den sistnämndas särskilda uttalanden om Gud och de gudomliga tingen hafva ingalunda afseende blott på det omedelbart praktiska och gå icke ut blott på att framkalla praktiska tankar, enligt hvad man tydligen finner af inledningen till Johannes Evangelium, andra ställen att förtiga. Tvertom, ju mera man lefver sig in i Skriften, desto mer uppfordras man till ett tänkande, icke allenast af praktisk, utan äfven af theoretisk art, och ingen kan bemöda sig att bringa Skriftens särskilda lärdomar i sammanhang med hvarandra, utan att dermed äfven föras in i tänkandets högsta region. Också lärer kyrkans historia, att hvarest ett sundt christligt lif har rört sig, der har äfven strälvandet efter theoretisk insigt i religionen gjort sig gällande. Och huru skulle praktiska tankar, såsom tankar, kunna hållas alldeles skilda från theoretiska? Alla troende kunna och böra visserligen icke vara theoretici eller vetenskapsmän; men hos enhvar, som med hjertat omfattar den christna tron, ligger fröet till en theoretisk verldsåsigt, hvilken — så vida theoretiska anlag finnas — genom Skriftens läsning emottager en kraftig sporre till utveckling.

Se vi tillbaka på den vetenskapliga strid, af hvars inre historia vi nu äfven sökt att återgifva hufvuddragen, så äro utan tvifvel deraf ganska vigtiga lärdomar att hämta i såväl positivt som negativt afseende. Till en början kunna vi ej annat än instämma i något, hvarom såväl Prof. Nielsen som hans motståndare och försvarare synas vara ense, nemligen att den religiösa tron väsendtligen har en praktisk betydelse. Men å andra sidan är det lika obestridligt, att ett theoretiskt moment i henne ingår, och detta torde så mycket mindre kunna eller böra förnekas af Prof. Nielsen och hans lärjungar, som de i sjelfva verket vilja göra hela den närvarande Lutherska orthodoxiens religiösa föreställningssätt till ett nödvändigt föremål för tron. Klart är ock, att, skall trons förhållande till vetandet verkligen kunna utredas, så måste man taga detta theoretiska moment i närmare betraktande.

Dervid bör någon ledning kunna erhållas af den betydelse, som det allmänna språkbruket fäster vid ordet tro; alldenstund det icke är tänkbart, att det religiösa medvetandet, äf-

ven om det tager ordet i en speciell bemärkelse, skulle helt och hållet aflägsna sig från det vanliga språkbruket. Enligt detta menas med ordet tro en öfvertygelse, hvilken visserligen är höjd öfver det blotta vetandets osäkerhet, men som dock icke gör anspråk på att om sitt föremål ega den fullkomliga visshet, som betecknas med ordet vetande. Det allmänna språkbruket motsätter nemligen tron å ena sidan emot tviflet, så att det heter "jag tviflar icke, utan tror", men å andra sidan ock emot vetandet, så att man säger sig "icke veta det eller det, men dock tro det".

En ytterligare ledning för bestämmandet af trons betydelse från theoretisk synpunkt torde kunna hämtas från den distinction emellan *menande*, *tro* och *vetande*, som — till en del efter Kants föredöme — var vanlig inom hans skola och som äfven förekommer hos Daub i hans Prolegomena zur Dogmatik [1]). Enligt denna distinction skulle menandet utgöra ett "försanthållande" utan stöd af vare sig subjektivt eller objektivt tillräckliga grunder (såsom t. ex. antagandet att andra planeter än jorden äro bebodda af förnuftiga varelser); tron deremot ett "försanthållande" ur grunder, som väl icke äro objektivt tillräckliga, d. v. s. icke tillräckliga att inför andra åstadkomma en bevisning, men dock tillräckliga för den troende sjelf (subjektivt tillräckliga). Menandet skulle utesluta vetandet, så att det förra upphörde, när det senare inträdde; men tron innehålla vetandet till möjligheten och icke upphöra att vara tro, derföre att denna möjlighet öfverginge till verklighet eller derföre att man höjde sig till begreppets klarhet öfver de grunder, hvarpå tron hvilade. Hvad slutligen vetandet beträffar, så skulle det utgöra "försanthållande" ur grunder, hvilka vore icke blott subjektivt utan äfven objektivt tillräckliga.

Såsom man finner, sluter sig denna Daubs uppfattning af den betydelse, som i allmänhet tillkommer tron, nära till det vanliga språkbruket, men bestämmer dock närmare sjelfva karakteren af trosvissheten, i det denna förklaras vara af subjektiv natur till åtskillnad från vetandets på en gång subjektiva och objektiva visshet. Onekligt är ock, att denna bestämning har sin tillämpning äfven på den form af tro, som kallas den religiösa. Ty, så viss denna än må vara på sanningen af af sitt innehåll, så gör den dock icke anspråk på att kunna inför andra bevisa det, och erkänner sig dermed vara en *subjektiv* öfvertygelse. Såsom vi sett i det föregående, närma sig Prof. Nielsen och hans lärjungar så till vida till denna åsigt, som de låta trons visshet hvila, icke på allmängiltiga

---

[1]) Jfr s. 197—214.

runder, utan på subjektets intressen och behof; men de skilja g dock bestämdt från Daub och det allmänna medvetandet i st afseendet, att de förneka att vetandet ligger i tron innestet och kan derur utvecklas. Tron skall fastmera icke hafva igonting med vetandet gemensamt, utan vara en visshet af elt annan art, som i sig sjelf är lika fullkomlig, om ej högre ch fullkomligare än den vetenskapliga vissheten, samt fördenfall ock lika litet i behof af stadfästelse från vetandets sida, om tillgänglig för några derpå grundade invändningar.

Att någon sanning ligger på botten af denna åsigt skall ikerligen ingen vilja bestrida, som grundligare tager saken i öfervägande. Det är nemligen ett allbekant factum, att den religiösa tron räknar flere martyrer än vetenskapens historia ar att uppvisa — martyrer, hvilka med sitt blod beseglat sin tro. Och det är icke blott inom christendomen, som menniskor i sin tros namn hafva uppoffrat allt hvad som för dem varit dyrbart: äfven inom andra religionsformer förekomma mångfaldiga exempel derpå. Dessa och dylika facta vore rentaf oförklarliga, om den religiösa tron, der hon verkligen är lefvande och icke blott en på tradition hvilande auctoritetstro, skulle sse sitt innehåll för mer eller mindre problematiskt. Hvarje sanningsvän måste således erkänna, att den religiösa tron, ehuru hon medgifver sig vara en subjektiv öfvertygelse, och icke — såsom blott sådan — åtager sig att bevisa sitt innehåll, likväl är för sig sjelf fullkomligt viss och så till vida sjelfständig i förhållande till det abstracta vetandet eller vetenskapen.

Denna (relativa) sjelfständighet visar sig äfven deruti, att, ehuru den vetenskapliga forskningen kan medverka till trons förvärfvande — det gifves nemligen, enligt hvad vi strax skola finna, lika väl en på det egentliga vetandet följande tro som en detsamma föregående —, så beror hon dock vanligen och hos flertalet af menniskor på inre erfarenheter, hvilka ligga det praktiska lifvet vida närmare. Vore den vetenskapliga forskningen den nödvändiga vägen för den religiösa trons förvärfvande, så skulle denna aldrig kunna komma att blifva en allmänt mensklig egendom, utan förvandlas till ett uteslutande privilegium för de få, som genom högre intellectuella anlag äro qualificerade till tänkare och genom gynnsamma yttre omständigheter äro i tillfälle att utveckla dessa anlag. Dermed sammanhänger ock, att den troende ingalunda behöfver att vänta med sin tro, till dess vetenskapen hunnit att i de religiösa frågorna blifva färdig med sina utslag. Att föreskrifva menniskorna en dylik väntan vore lika orimligt, som att ålägga dem att icke njuta af den sköna konstens produkter förr än philosophien blifvit färdig med denna konsts theori, eller för-

bjuda dem att tillfredsställa sin hunger till dess vetenskapen vunnit fullständig insigt i matsmältningsprocessen.

Men icke nog med att sålunda den religiösa tron icke är till sin uppkomst nödvändigt beroende af vetenskapen, hon kan äfven i det afseendet sägas vara sjelfständig i förhållande till denna, att hon i viss mening är ett mål, hvartill religionsphilosophen sträfvar. Den religiösa tron är nemligen — för att här närmare bestämma dess begrepp — menniskans religiösa öfvertygelse såsom fullt individuell, eller m. a. o. en sådan öfvertygelse, i hvilken trosinnehållet af menniskan omfattas med den innerlighet, att hon känner hela sin personlighet deraf genomträngd, samt fördenskull ock anser det vara lika omöjligt att afstå från sin tro, som att uppgifva sig sjelf och sin egen personlighet. Men en sådan öfvertygelse kan icke förvärfvas på vetandets väg allena eller vara ett verk blott af mensklig forskning och eftertanke. Huru långt än den menskliga tanken må gå, huru högt den må stiga, huru djupt den må tränga, så mäktar den dock aldrig fullkomligt uttömma sitt föremåls individuella innehåll. Detta beror derpå, att den menskliga tanken alltid är mer eller mindre abstract, eller derpå, att menniskan, såsom ett ändligt förnuftsväsende, endast inom en inskränkt vidd kan vinna begreppets fulla klarhet derigenom att hon concentrerar sin uppmärksamhet på föremålets allmänna och följaktligen på innehåll fattigare beståndsdelar, och dervid (relativt) abstraherar från de öfriga. På grund af detta förhållande gäller det icke blott, att ingenting kan blifva föremål för förståndets analys, som ej redan förut är gifvet under känslans och föreställningens concretare form, utan det gäller äfven, att den menskliga tanken — utöfver hvilken vidd den än må hafva sträckt sig — städse behöfver att completteras af föreställningen och känslan. Och gifvet är att detta i synnerhet måste vara fallet, när det är fråga om Gud och menniskans förhållande till honom. Hvilken philosophi skulle kunna komma längre än till ett abstract begrepp om Guds personlighet, eller uppsvinga sig till ett vetande, som på ett uttömmande sätt fattade och angåfve hela rikedomen af det gudomliga väsendets innehåll? Och hvilken tänkare vet ej, att hans verldsåsigt, huru i detaljen utarbetad den än må vara, dock alltid förblifver inskränkt till mer eller mindre generella bestämningar?

Ingen, som närmare öfverväger denna det menskliga begreppets abstracta (generella) karakter och derigenom gifna förhållande till föreställningen och känslan, torde vilja förneka att äfven den till största möjliga vetenskapliga klarhet utvecklade religiösa öfvertygelsen innehåller ett subjektivt element, och

att detta utgör principen för den individuella olikhet i öfvertygelse, som alltid förefinnes äfven hos dem, som bekänna sig till en och samma verldsåsigt. Men, om så är, så följer deraf, att ordet tro i sjelfva verket är den mest passande benämning äfven för den till sin högsta möjliga fulländning komna religiösa öfvertygelsen just såsom mensklig, d. v. s. såsom öfvertygelse hos ett väsende, hvars kunskap icke är blott tanke, utan bryter sig i den relativa motsatsen emellan tanke och känsla, och i denna motsats röjer sin ändlighet. Och vi misstaga oss troligen icke, om vi antaga, att just häri ligger grunden, hvarföre det inom christendomen icke heter att vetandet gör menniskan salig, utan tron. Ty det vill m. a. o. säga, att endast den öfvertygelse förmår leda menniskan till det sanna och harmoniska lifvet, som är fullt individuell eller har genomträngt det hela af hennes personlighet, och således är af den art, att känslan verkar i förening med begreppet. Endast en sådan religiös öfvertygelse eger verklig praktisk kraft eller förmår att sätta menniskans vilja i rörelse och förmedelst denna mot det rätta målet rikta alla hennes krafter och hela hennes verksamhet, samt sålunda förvandla henne sjelf till ett fritt och sjelfmedvetet organ för religionen eller för Gud. Härmed vilje vi ej hafva förnekat, att Christendomens ifrågavarande lära äfven kan vara motiverad deraf, att ingen behöfver vara utesluten från tron, ehuru många äro uteslutna från det egentliga (abstracta) vetandet eller vetenskapen. Men hvad vi bestämdt måste yrka är att detta förhållande icke är det enda motivet till den ifrågavarande läran. Ty, äfven om alla menskliga individer förmådde höja sig till vetenskapens ståndpunkt, så behöfde de ändock låta sitt religiösa vetande completteras af känslan, derföre att de först under detta vilkor kunna besitta en fullt innerlig och individuelt lefvande mensklig öfvertygelse, eller en sådan öfvertygelse, som är mäktig att determinera menniskans vilja och dermed äfven hela hennes verksamma lif.

Det var sålunda utan tvifvel en verklig förvillelse å Hegels sida, när han förmenade, att den religiösa tron skulle hafva till ändamål att uppgå i vetandet eller förlora sig såsom moment deri. Och vi torde icke hafva orätt, om vi antaga, att det äfven är denna förvillelse, som föranledt Prof. Nielsens åsigt om tron och vetandet, nemligen i den mening, att den senare rätteligen kan betraktas såsom uttrycket för en häftig reaction emot den förra. Men misstog sig Hegel, när han förvandlade religionen i theologi eller ville att tron skulle uppgå i vetandet, så misstager sig Prof. Nielsen ej mindre, när han vill helt och hållet isolera den förra från det senare och påstår,

derföre ur sig alstrat en theologi eller religionsphilosophi. Och hos hvilken troende, med någon intellectuell bildning, skulle ej hans tro vara förenad med någon eller några actuella tankebestämningar? Och, om så är, huru kunna då tro och vetande vara helt och hållet motsatta?

Törhända skall dock någon häremot invända, att det just är det religiösa medvetandet, som bestämdt yrkar trossanningarnes upphöjdhet öfver det menskliga "förnuftet", samt att, på grund häraf, Prof. Nielsen har detta medvetande på sin sida, när han förklarar, att trons innehåll är någonting "antirationelt" och "paradoxt", som på sin höjd kan "spegla sig" i vetandet, men aldrig deraf genomträngas. Till svar på en sådan invändning få vi närmast medgifva, att det visserligen är ganska vanligt, att icke blott mindre kunnige predikanter, utan äfven vetenskapligt bildade theologer tala om det menskliga förnuftets fullkomliga oförmåga att fatta Gud och de gudomliga tingen, ja yttra sig om förnuftet på ett sätt, som vore detta just sjelfva principen till det onda hos menniskan. Men deraf följer dock ej, att en sådan åsigt skulle vara ett sannskyldigt uttryck af det religiösa medvetandet eller ens att den skulle hafva något verkligt stöd i det Nya Testamentets skrifter. Fastmera kan det utan svårighet visas, att denna åsigt hvilar på en oriktig uppfattning af såväl Skriftens bokstaf och anda som af förnuftets eget begrepp, samt att den ock derföre icke kan conseqvent fasthållas af sina egna anhängare.

Till en början kunna vi dervid anmärka, att det är psychologiskt oriktigt att — enligt hvad äfven Prof. Nielsen och hans lärjungar synas göra — helt och hållet identifiera det menskliga tänkandet (vetandet) och det menskliga förnuftet. Det menskliga tänkandet kan nemligen hafva annat innehåll än det förnuftiga, liksom omvändt det förnuftiga kan hos menniskan framträda under andra former än tankens eller yttra sig äfven såsom föreställning (inbillningskraft) och känsla. Det menskliga förnuftet betyder den högre, andliga principen hos menniskan i hela dess omfattning eller hennes medvetande af det öfversinnliga eviga och gudomliga, detta medvetande må nu vara dunklare eller klarare eller visa sig såsom känsla och föreställning eller såsom begrepp. Detta har af ålder varit erkändt derigenom att menniskan blifvit definierad såsom ett ändligt eller sinnligt förnuftväsende, och förnuftet dervid fattadt såsom det, hvilket höjer menniskan öfver djuren och gör henne till medlem af en högre verld, än den sinnliga. Förnuftet har ock derföre icke sin motsats i känslan och föreställningen såsom sådana, utan i sinnligheten eller det sinnliga medvetandet, hvilket äfvenledes kan yttra sig under dunklare eller

klarare form eller framträda såsom känsla och föreställning eller begrepp (om det i tiden och rummet varande). Också heter det visserligen i Nya Testamentets skrifter, "att den naturliga (eller sinnliga) menniskan icke förnimmer det Guds anda tillhörer"; men det det heter ingalunda att äfven den andliga eller förnuftiga menniskan icke skulle förnimma det. Fastmera inskärpes det uttryckligen att "Guds ande bor uti oss" och att "Guds rike icke är här eller der (i rummet), utan invändigt i oss". Men bor Guds ande uti oss, och kan han ej bo uti vår sinnlighet, så måste han — då förnuftet och sinnligheten uttömma det menskliga medvetandets innehåll — nödvändigt bo uti vår ande eller vårt förnuft.

Häraf följer nu obestridligen, att det är ganska orätt att påstå, att den religiösa sanningen skulle ligga utom eller öfver menniskans förnuft. Ty, innehåller Gud all sanning — hvilket ingen torde vilja neka — och är han derjemte uti vår ande eller vårt förnuft närvarande, så måste också all sanning vara i vårt förnuft på något sätt närvarande. Och detta antagande är så mycket nödvändigare, som Gud — i sin egenskap af ett rent andeligt väsende — icke kan delas och följaktligen, om han är i oss närvarande, måste vara det helt och hållet eller med hela sitt innehåll och icke blott med en del. Ville man nu uppfatta dessa våra ord så, som skulle vi påstå, att menniskan verkligen (actu) inser all sanning eller är allvetande i likhet med Gud, så vore detta onekligen ett groft missförstånd. Ty, ehuru inga sanningar kunna i menniskan inbringas utifrån, utan alla sanningar måste ligga i henne ursprungligen, så följer dock icke deraf, att de skulle vara hos henne gifna i samma fullkomliga form eller med samma fullkomliga klarhet (actualitet) som hos Gud. Tvertom måste hos menniskan såsom ett ändligt väsende en inskränkning i detta afseende nödvändigt förefinnas, och det omfång, inom hvilket det kan lyckas henne att uppnå en högre grad af klarhet öfver den hos henne (potentielt) inneboende gudomliga sanningen måste vara bestämdt af hennes eget väsende eller af hennes egen andes ursprungliga mått. Dervid gäller det nu, enligt hvad vi antydt redan i det föregående, att förnuftskänslan utgör *terminus a quo* för menniskans medvetande af Gud och de gudomliga tingen, äfvensom att den under menniskans hela fortskridande utveckling bildar den nödvändiga fyllnaden till det abstracta begreppet, och fortfarande hos henne utgör den innerliga, värmande och lifvande principen; men dock vore det säkerligen ganska förhastadt att deraf draga den slutsatsen, att menniskan i sin kunskap om det gudomliga skulle vara nödsakad att stanna blott på känslans ståndpunkt.

Huru omöjligt detta är, synes redan deraf, att hon ovilkorligen sträfvar att, med öfverskridande af känslans region, bilda sig föreställningar om det gudomliga eller fatta det i föreställningens form. Uppstå nu i följd häraf väsendtligen olika föreställningssätt om Gud, så kan den till reflexion uppvaknade menniskan omöjligen undgå att jemföra dessa med hvarandra och att fråga sig, hvilketdera är det rätta. Men med denna frågas uppkastande är äfven den blotta föreställningens ståndpunkt öfverskriden och tanken insatt till domare. Ty det enda möjliga sätt att afgöra, om ett visst föreställningssätt är sannt eller icke, är att genom analys söka bringa dess innehåll till ett fullt klart och tydligt medvetande, d. v. s. till formen af begrepp. Blott i den mån, som detta lyckas, kan man afgöra om det ifrågavarande föreställningssättet är fritt från inre motsägelser och öfverensstämmer med sådant, som måste erkännas vara sannt och ojäfaktigt. Härmed vilje vi ej hafva sagt, att det för alla menskliga individer skulle vara ett behof eller en pligt att söka på reflexionens väg vinna största möjliga klarhet öfver sin religiösa känslas och föreställnings innehåll, ty alla menskliga individer hafva icke enahanda pligter emot ett och samma föremål. Men det vissa är, att menskligheten i det hela icke kan i fråga om religionen umbära vetenskapens pröfning och ledning eller åtnöja sig blott med känslan och föreställningen. Att, i likhet med Prof. Nielsen och hans lärjungar, bestrida den förnuftiga tankens domsrätt i afseende på den religiösa trons innehåll, är i grunden detsamma som att säga, att det icke är möjligt att bevisa Christendomens företräde framför Buddhaismen, Muhamedanismen o. s. v. Ty äfven de individer, som bekänna sig till dessa eller andra lägre religionsformer, kunna lika väl som de christne atomistiskt sluta sig inom sin tro, och sålunda — i kraft af Prof. Nielsens theori — vara berättigade att tillbakavisa alla möjliga invändningar, som från den förnuftiga tankens sida kunna dermot framställas. Likaledes är det klart, att hvilka missbildningar som helst på det christna troslifvets eget område — ja all slags obscurantism i religiösa ämnen — skulle kunna ur enahanda grund försvaras. Och denna beklagliga conseqvens af Prof. Nielsens lära undvikes på intet sätt genom det antagandet, att trons innehåll, ehuru det ej kan till sin giltighet af tanken bedömas, likväl kan "spegla sig" i vetandet. Ty först och främst skall säkerligen ingen kunna säga hvad som egentligen kan menas med en sådan afspegling, då den skulle innebära den motsägelsen, att någonting skulle vara för — förnimmas af — tanken, utan att dock vara uti den eller utgöra dess innehåll och bestämdhet. Men vidare är det tydligt, att en

sidan afspegling vore utan allt ändamål och ledde till intet resultat, då den enligt förutsättningen ej skulle medföra någon theoretisk insigt eller gifva något begrepp.

För att ytterligare visa omöjligheten att undandraga den religiösa tron den förnuftiga tankens domsrätt, vilje vi äfven specielt fästa oss vid de motsägelser, i hvilka man invecklar sig vid försöket att uppställa bibelordet såsom en auctoritet, under hvilken tanken skulle hafva att underordna sig, men hvars giltighet såsom auctoritet, d. ä. hvars sanning den ej skulle vara befogad att pröfva och bedöma. Det är bekant, att man inom den Lutherska theologien i allmänhet stannat vid den åsigten, att tänkandet eller förståndet visserligen är nödvändigt för att fatta, härleda, utveckla och systematiskt ordna de tros- och sedeläror, som uti Bibeln förefinnas; men att, det oaktadt, menniskan ej får upphäfva sig till domare öfver uppenbarelsens innehåll eller såsom osannt förkasta hvad som tydligen står i strid med tänkandets fordringar. Huru omöjligt det emellertid är, att conseqvent fasthålla den häri liggande distinctionen emellan ett blott formelt och ett reelt bruk af tankeförmågan, kan utan svårighet ådagaläggas. Ingen torde kunna förneka, att liksom det behöfves tänkande eller förstånd för att uppfatta den grammatikaliska meningen af bibelns ord, så är det ock samma tänkande, som sätter oss i stånd att skilja mellan hvad som i bibeln bör uppfattas efter orden eller icke. Sålunda är det onekligen förnuftet såsom tänkande eller förstånd, hvilket lärer oss, att det blott är ett bildligt uttryckssätt, när det stundom talas om Guds ögon, mund, fotapall o. s. v., men att det deremot är ett egentligt eller emot sjelfva väsendet svarande uttryckssätt, när det heter, att Gud är en ande o. s. v. Med andra ord vill detta säga, att det ytterst är den förnuftiga tanken, som bestämmer hvad som i bibeln är väsendtligt eller oväsendtligt. Men huru skulle detta vara möjligt, utan att samma tanke äfven bestämde (utgjorde normen för bedömandet af) hvad som är sannt eller falskt? Eller skulle det sanna vara någonting annat än väsendet eller detta icke vara det sanna?

I sjelfva verket har också Luther medgifvit att den förnuftiga tanken har domsrätt äfven i religiösa ämnen, då han erkänner, att den i dessa ämnen har *veto*, så att den "auf's Allergewisseste begreift was Gott nicht ist." [1]) Ty deraf följer

---

[1]) Wiewohl die Vernunft das Licht und die Werke Gottes nicht verstehen, noch aus sich erreichen kann, also dass sie *in affirmativis* ganz grob und ungewiss richtet: So ist doch in *negativis*, d. i. was

först och främst, att ingenting kan vara sannt, som står i strid med den förnuftiga tanken eller hvaremot denna inlägger sitt veto. Men vidare följer deraf äfven, att menniskan måste vara mäktig af någon positiv begreppskunskap om Gud och de gudomliga tingen. Ty, då allt negativt förutsätter ett positivt, så är det tydligen alldeles omöjligt att veta hvad Gud icke är, i händelse man icke alls har något vetande om hvad han är. Eller hvad annat skäl skulle man väl kunna hafva att fränsäga Gud en viss bestämning, än att man funnit denna stå i strid med en annan bestämning, om hvilken man inser, att den nödvändigt måste tilläggas Gud eller om honom affirmeras? Slutligen är det ock klart, att, om den satsen, att trosområdet är för den förnuftiga tanken alldeles otillgängligt, uttalas icke blott såsom en enskild mening, utan med anspråk på allmängiltighet, så bör den kunna bevisas. Men ett sådant bevis skulle innehålla en dubbel motsägelse. Det skulle nemligen ådagalägga tankens incompetence ge om användandet af tankens egen bevisningskraft. Vidare skulle det förutsätta just det begrepp om det gudomliga väsendet, hvars omöjlighet skulle ådagaläggas, alldenstund man i sjelfva verket icke kan bestämma den menskliga kunskapsförmågans förhållande till ett visst objekt, utan att man känner både kunskapsförmågan och det objekt, hvarom fråga är.

Häremot skulle man kunna uppkasta den invändningen, att den domare, som vi vilja insätta öfver Skriftens ord, nemligen den förnuftiga tanken, ingalunda sjelf är ofelbar. Detta bevisas, skall man säga, tillräckligt af den strid, som alltid egt rum emellan philosophernas åsigter, och som i våra dagar synes hafva uppnått sin höjd. Hos hvilken tänkare har man att söka uttrycket för sanningen i religiösa ämnen? Månne hos Plato eller Aristoteles, eller kanske hos Leibnitz eller Kant, eller hos Schelling eller Hegel? Vi få härtill svara, att så vidt och i den mån menniskan verkligen förmår att höja sig till tänkande eller begripande är hennes förnimmande verkligen ofelbart. Detta följer deraf, att hon rätteligen kan sägas hafva begripit endast det, som blifvit så af medvetandet genomträngdt, att deri ingen dunkel (eller ogenomträngd) rest qvarstår. För att en sådan uppfattning skulle kunna vara oriktig, erfordrades att föremålet skulle vara både hvad det är och derjemte någonting annat, hvilket tydligen är orimligt. Om det verkliga tänkandet gäller således onekligen, vi upprepa det ännu

---

ein Ding nicht ist, ihr Urtheil und Verstand gewiss. Denn die Vernunft begreift nicht, was Gott ist; doch begreift sie auf's Allergewisseste, was Gott nicht ist." Luthers Werke, XIX, S. 1940.

engång, att det är ofelbart, men det gäller äfven hvad Hegel yttrat, nemligen att *"Denken ist schwer."* Ju rikare ett föremål är på positiv bestämdhet, desto svårare måste det ock vara för det menskliga medvetandet att fullkomligt urskilja och genomtränga, vi säga icke hela dess concreta och individuella innehåll — ty det är omöjligt —, utan dess allmännare bestämningar, och derigenom komma till ett abstract begrepp derom. Denna svårighet skulle dock icke förorsaka någon villfarelse, om icke inbillningskraften — bestämd af vår önskan att komma till vetande, eller af vår tröghet att tillräckligt fullfölja analysen, eller af vår fåfänga och egenkärlek, eller af andra bevekelsegrunder — blandade sig, utan att vi göra oss redo derför, uti vår till begrepp syftande verksamhet och föranledde oss att tro, att vår ofullständiga analys verkligen var fullständig. Tänkaren är sålunda, i följd af den menskliga ofullkomligheten, i hvarje ögonblick utsatt för faran af misstag. Och denna fara är större på det philosophiska området, än på det empiriska, derföre att menniskan, såsom i sin utveckling gående från det lägre till det högre, förr kommer till medvetande af det sinnliga, än af det förnuftiga (andliga och eviga) och, på grund deraf, är benägen att uppfatta det senare, när det i någon mon uppgått till medvetande, mer eller mindre i analogi med det förra, d. v. s. hänföra det till tiden och rummet samt öfverhufvud derpå öfverflytta bestämningar, hvilka blott inom det sinnliga ega användbarhet och tillämpning.

Den fara för misstag, hvarmed sålunda det menskliga tankearbetet städse är förenadt, bör dock icke från dess fortsättande afskräcka dem, som i afseende på den andeliga upplysningen hafva att vårda vårt slägtes intresse. Ty det ligger i sakens natur, att det klara och actuella medvetandet (såsom svarande mot medvetandets begrepp) måste döma öfver det relativt dunkla och potentiella, och icke tvertom; samt att det följaktligen icke gifves någon annan väg för att utröna hvad som i känslans och föreställningens innehåll är sannt eller falskt, än att söka bringa det till begrepp. [1]). Det blott relativa i den framgång, som alltid

---

[1]) Att äfven den djupaste religiösa känsla icke är höjd öfver behofvet att genom den förnuftiga tanken renas och bringas till klarhet, bevisa följande anmärkningar af *Edmond Scherer* (Mélanges de critique religieuse. Paris 1860. S. 16 o. f.): Lorsque l'apôtre s'écrie qu'il voudrait être maudit pour ses frères (Épitre aux Romains, IX. 3), il est évident que cette exclamation passionnée s'explique par une notion d'après laquelle la malédiction est distincte de l'état moral intérieur. Paul n'aurait ni dit ni put dire: je consens à devenir un impie, pourvu que les juifs soient sauvés. Il en est de même de la forme la plus grossière mais en même temps la plus populaire du dogme de l'expiation. Le Christ, ainsi s'exprime-t-on, a

kommer att kröna dessa bemödanden, berättigar lika litet att afstå från deras fullföljande, som det relativa i framgången af vårt sträfvande för vår moraliska förbättring skulle kunna berättiga oss att dermed upphöra.

Vi hafve korteligen sökt visa, att tron, betraktad såsom religiös öfvertygelse, i allmänhet stöder sig på den förnuftiga känslan, hvilken utgör den till tiden första form, hvarunder medvetandet om det gudomliga hos menniskan framträder, samt att, på grund deraf, tron har en relativ sjelfständighet i förhållande till medvetandet. Men vi hafve äfven funnit, att förnuftskänslan, just derföre att den är känsla, d. v. s. en relativt dunkel princip, lätt kan förblandas med yttringar af den sinnliga föreställningen (hvarpå all slags superstition är ett bevis), samt sålunda missledas och förfalskas. Den religiösa känslans innehåll behöfver fördenskull att genom den förnuftiga tanken bringas till största möjliga klarhet. Gränserna för framgången af menniskans bemödande i detta afseende kunna ej på förhand bestämmas i det speciella. Det enda man kan säga är, att huru mycket än det förnuftiga vetandet må utvidgas, så skall det dock aldrig komma att helt och hållet uttömma känslans individuella innehåll. Känslan utgör ock derföre, hafva vi yttrat, alltid den nödvändiga fyllnaden till det abstracta begreppet, förutan hvilken den religiösa öfvertygelsen skulle sakna innerlighet, värma och fullt individuell bestämdhet, samt dermed äfven tillräcklig praktisk kraft. Känslan är sålunda på visst sätt både A och O i menniskans religiösa öfvertygelse, och, emedan detta är fallet, är det utan tvifvel rigtigt, att den sistnämnda i det hela af Skriften kallas tro, huru mycket den än må vara bearbetad och genomträngd af reflexionen.

Vi tvifle ej, att Prof. Nielsen och hans lärjungar skola häremot invända, att den religiösa tron är ifrån början till slut

---

souffert à notre place la malédiction que nous avions méritée; il a pris sur lui nos fautes et la peine de nos fautes, c'est à dire la colère divine: de la ce cri: Mon Dieu, pourquoi m'as-tu abandonné? Qui ne voit pas, que cette manière de représenter les choses repose sur une séparation du péché et de la peine, de la disposition morale et de rétribution, séparation qui peut se faire à la faveur de l'image, au moyen de symbole, par une localisation et une matérialisation de ce qui est spirituel, mais qui ne saurait subsister devant la réflexion? On ne peut, au sens propre prendre sur soi des fautes que l'on n'a pas commises, mais seulement les conséquences de ces fautes, et ces conséquences seulement dans ce qu'elles ont d'extérieur et de matériel. Le sentiment de la colère divine ne peut être éprouvé indépendamment du remords pour le péché commis. *Être maudit de Dieu c'est maudire Dieu.*

praktisk, samt att den, på grund häraf, har allsintet att göra med vetandet eller vetenskapen [1]), hvilken är af rent motsatt natur mot den praktiska kunskap, som viljandet förutsätter. Vi måste fördenskull, innan vi afsluta dessa våra betraktelser, något närmare än hittills kunnat ske, betrakta den religiösa trons praktiska betydelse, och i sammanhang dermed äfven Prof. Nielsens bestämning af vetandets och viljandets, och af den "theoretiska och den praktiska kunskapens" förhållande till hvarandra.

Såsom det egentligen rättfärdiggörande i den religiösa tron bestämde de äldre lutherska theologerna, icke den theoretiska öfvertygelsen såsom blott sådan *(notitia et assensus)*, icke heller de yttre handlingar, i hvilka den religiösa tron måste tänkas yttra sig, utan sjelfva sinnesförfattningen *(fiducia)* eller viljan, fattad såsom princip för handlingar. Grunden till denna bestämning, — hvars riktighet ej kan betviflas äfven om man kan ifrågasätta huruvida de lutherska theologerne sjelfve rent och conseqvent tillämpat den — är ej svår att inse. Klart är nemligen, att, om menniskan icke genom ett fritt beslut gör den theoretiska öfvertygelsen till ledande princip för sin vilja, så kommer icke menniskans verksamma lif och följaktligen icke heller hon sjelf i det hela att blifva deraf determinerad. Den, som åt den religiösa tron ville gifva en blott theoretisk betydelse, skulle således högeligen misskänna hennes väsende.

Detta visar sig, kan man säga, från en annan sida betraktadt, också deruti, att den religiösa trons egen renhet och sanning är beroende äfven af den troendes moraliska karakter. Menniskans känsla för den gudomliga sanningen och hela uppfattning deraf skäras och luttras genom hennes viljas riktning på det goda, liksom omvändt viljans benägenhet för det onda förskefvar och förmörkar hennes blick i andeliga ting. Detta uttryckes af Christus dermed "att de renhjertade skola se Gud", och "den som gör min faders vilja, varder förnimmande att min lära är af Gudi". Men i trots deraf, vore det säkerligen ett misstag att med Prof. Nielsen och hans lärjungar förklara, att tron skulle bero på ett val eller hemta sin giltighet från subjektets egen vilja, under det att vetandets sanning är deraf oberoende. [2]) Denna förklaring hvilar tydligen på en begrepps-

---

[1]) Livets dybeste Trang er ikke Videns og har Intet med Viden at gjöre. R. Schmidt, Om Selvmodsigelsen i Prof. R. Nielsens Lære. S. 25 o. f. Jfr ofv. s. 53 not. 2.

[2]) Jeg har Troen i Kraft af et Valg, men Valget er subjektivt, og derfor uangribeligt af den objektive Videnskab. Heegaard p. a. st. s. 405.

förvexling. Det kan nemligen icke vara viljan, som har att bestämma hvad som skall tros — detta vore rent af oförnuftigt —, utan det är tvertom just den (sanna) religiösa tron, hvilken bör bestämma viljan eller utgöra ledande princip för henne. Vore giltigheten af trosinnehållet på något sätt beroende af menniskans vilja, så skulle denna giltighet upphöra, så snart subjektet förändrade sin vilja eller i henne inlade ett annat innehåll än förut. Den tro, som egde giltighet i dag, kunde då förlora den i morgon. Också är det klart, att då särskilda subjekters viljanden äro oändligt olika, så skulle det, enligt den ifrågavarande uppfattningen af trons väsende, omöjligen kunna vara en förbindelse för den ena menniskan att i något afseende dela den andras tro. Alla den religiöses bemödanden att utbreda sin öfvertygelse och göra den gällande i verlden vore då en orimlighet. Skall sålunda tron kunna tänkas böra utgöra en bestämmande princip för menniskans vilja, så måste dess innehåll — i likhet med allt sannt och godt — vara giltigt uti och genom sig sjelft, antingen menniskan verkligen vill det eller ej, hvilket m. a. o. betyder, att det måste vara i och genom sig sjelft nödvändigt, oföränderligt och evigt, ehuru det kan visa sig annorlunda för menniskan, derföre att hon successivt öfvergår från en ofullkomligare uppfattning deraf till en fullkomligare. För öfrigt kan detta det sannas (och godas) oberoende af viljan inses redan genom den enkla observationen, att det sanna i hvarje fall ej kan vara mer än ett; ty dermed äro nödvändigheten och oföränderligheten omedelbart gifna.

Men kan det sanna i hvarje fall ej vara mer än ett — det skulle annars vara både hvad det är och derjemte någonting annat —, så förfaller dermed äfven af sig sjelf Prof. Nielsens distinction omellan ett slag af sanning, som skall vara

---

Theoretikern antager eet Gode og forkaster eet andet Gode ifölge theoretiske Grunde; Praktikern antager et Gode og forkaster eet andet Gode ifölge praktiske Grunde, med andre ord gjennem eet Valg, og har han först valgt og veed hvad det vil sige, at vælge, saa lader han Theorien argumentere og demonstrere saa meget den vil. Heegaard p. a. st. s. 400.

— — Troen, dette formedelst Villien gjældende Faktum — — Da imidlertid Villien er subjektiv, og Troesbekjændelsernes Virkelighed beroer paa et Nedslag i Villien, saa bliver denne Virkelighed ved sin Afspeiling i Erkjændelsen ikke objektiv; thi det Objektives Kjændemærke er det Almengjældende, der har Gyldighed, hvad enten subjektiviteten vil det eller ikke. R. Schmidt, Er Hr. Lic. Henr. Scharling En Alvorlig Mand? S. 26 o. f.

— — Villiens förste Bud er Troen. — — R. Nielsen p. anf. st. s. 75. (I det anförda uttrycket ligger, att det är viljan som föreskrifver hvad man skall tro).

objektiv eller allmängiltig och tillhöra vetandet, och ett annat slag af sanning, som skall vara blott subjektivt giltig och tillhöra tron. Det senare slaget kan omöjligen vara någonting annat än en mer eller mindre ofullkomlig uppfattning af det förra, då det sanna i kraft af sin enhet och nödvändighet äfven är allmängiltigt. Också vederlägger Prof. Nielsen sjelf hela den ifrågavarande distinctionen redan derigenom att han tydligen vill att den icke skall betraktas endast såsom ett subjektivt tycke å hans sida eller blott såsom hans enskilda mening; ty deri ligger den tysta förutsättningen, att det sanna, just såsom sådant, äfven är allmängiltigt.

Af det anförda kunna vi sluta till det fruktlösa i Prof. Nielsens försök att göra viljan oberoende af vetandet och vetenskapen. Förmår nemligen viljan icke att bestämma öfver det sanna, utan är det fastmera det sanna, som bör utgöra bestämningsgrund för viljan, så måste man erkänna att viljan har sin ledande princip i vetandet. Det verkliga vetandets innehåll är just det sanna. Också antager man i det allmänna lifvet, att intet viljande är möjligt, utan att man, såsom det heter, "vet hvad man vill"; och inom vetenskapen torde man väl kunna anses vara fullkomligt öfverens derom, att viljans företräde framför driften och begäret beror på den högre klarheten eller sjelfmedvetenheten i det theoretiska moment (den syftemålsförnimmelse), hvaraf viljan ledes, eller derpå att detta moment icke är en känsla eller föreställning, utan ett begrepp.

Häraf får ej nu den oriktiga slutsatsen dragas, att menniskan skulle behöfva vänta med att handla till dess vetenskapen hunnit blifva färdig med sina theorier. Ty till dess det rena (fullt egentliga) begreppet blifvit funnet, måste hon åtnöja sig med att, så vidt möjligt, närma sig dertill och i sin verksamhet gå efter mindre fullkomliga former af medvetande. Ejheller upphäfves vetenskapens praktiska betydelse deraf, att hennes grundsatser städse äro mer eller mindre abstracta och generella och således icke kunna omedelbart tillämpas på det praktiska lifvets förhållanden, hvilka äro fullt concreta och individuella. Af vetenskapens abstracta natur följer endast att hennes ledning af menniskans lif blifver inskränkt till den allmänna riktningen deraf, och att menniskan vid sitt handlande måste använda först och främst sin omdömeskraft så långt den räcker och, der denna slutar, sin känsla såsom medlare emellan vetenskapens principer och de speciella fall, hvarom fråga är i det praktiska lifvet. Också är historien full af vittnesbörd om vetenskapens praktiska makt och inflytelse. Det kan vara nog att i afseende derpå erinra om Sokrates, Plato och Stoikerna i äldre tider, samt om de Franske Ency-

clopedisterna och Kant och Fichte i nyare tider. Hvem vågar väl förneka, att dessa tänkares läror hafva djupt ingripit i menskligighetens hela andeliga utveckling?

Och man behöfver ej — i likhet med Prof. Nielsen och hans lärjungar — befara, att det oafkortade erkännandet af vetandet och vetenskapens makt i afseende på menniskans vilja conseqvent skall leda till förnekandet af dennas frihet och af skillnaden emellan förstånd och vilja. Denna skillnad beror nemligen på det olika ändamålet för hvarderas verksamhet. Såsom tänkande eller förstånd åsyftar menniskan att komma till begrepp eller till fullt klar och tydlig insigt i något, som visserligen redan förut är i och för medvetandet gifvet, men dock icke deraf (af dess enhet) fullt genomträngdt. Den menskliga inskräkningen gör emellertid, såsom redan ofvanföre blifvit antydt, att menniskan ej kan fullt genomtränga eller genomskåda ett föremåls hela individuella innehåll, utan endast dess mer eller mindre generella bestämningar, och icke heller genomtränga dessa på annat vilkor än att hon på dem concentrerar sin uppmärksamhet under relativt bortseende (abstraction) från föremålets öfriga bestämningar. Man brukar ock derföre säga, att förståndets verksamhet är riktad på det abstracta och fulländas genom abstraction. Såsom viljande utgår deremot menniskan ifrån ett visst redan fullt actuelt medvetandets moment eller m. a. o. från det abstracta, som utgör resultat af förståndets verksamhet, och sträfvar att till harmoni dermed bringa de krafter i och hos henne sjelf (och i den för henne relativt yttre verlden), som icke stå i harmoni dermed, och sålunda förvandla dem till organer eller medel för den ifrågavarande bestämningens actualitet. Såsom viljande åsyftar alltså menniskan i allmänhet harmoni i sitt lif, denna må nu sökas antingen uti och genom sinnlighetens tillfredställande eller i den sistnämndas conformerande med menniskans högre, förnuftiga natur. Detta bör dock icke förstås så, som skulle menniskan kunna vara tänkande utan att tillika vara viljande och tvertom; fastmera har allt menskligt tänkande en sida, hvarifrån det kan betraktas såsom ett viljande, liksom allt viljande en sida, hvarifrån det kan betraktas såsom ett tänkande. Men menniskan kallas tänkande (enhet i medvetande) eller viljande (enhet i verksamhet) alltefter som hon öfvervägande eftersträfvar antingen det ena eller det andra af de uppgifna ändamålen (actualiteten i medvetandet, eller harmonien). Och då den theoretiska verksamheten fulländas genom abstraction, fulländas deremot dan praktiska genom en dubbel determination, alldenstund den innebär 1:o) hvad man kallar beslut, d. v. s. upptagandet af en möjlig viljans bestämningsgrund till hennes

verkliga bestämdhet, och 2:o) determinerandet af menniskans öfriga krafter, så att de förvandlas till organer eller medel för den ifrågavarande bestämningens actualitet.

Viljan kan vid denna sin verksamhet icke sägas vara med nödvändighet bunden af förståndet, så att menniskan vore tvungen att i sitt handlande rätta sig efter hvad hon såsom tänkande funnit vara det bästa. Ty det abstracta (en viss insigt, ett visst begrepp) drifver icke menniskan omedelbart till verksamhet, utan föranleder först då till en sådan, när ett behof gjort sig hos henne gällande att undanrödja den disharmoni, som möjligen kan förefinnas emellan denna insigt och hennes väsendes öfriga bestämningar. Dessutom är det klart, att då menniskan är ett sinnligt förnuftigt väsende, så kan sinnligheten afgifva motiver till att handla på ett helt annat sätt än begreppet föreskrifver, i händelse vi antaga, att det sistnämnda för tillfället är ett förnuftigt. För att i sådant fall menniskan skall kunna följa sin insigt, erfordras, att hon skall besegra sinnlighetens motstånd och dirigera alla sina krafter (hela sitt väsende) i en viss riktning (hvarföre det ock med rätta blifvit sagdt — redan af Stoikerna — att hvarje handling är hela menniskan i ett visst moment betraktad). Men dertill kan hon omöjligen vara tvungen af sin insigt, alldenstund det fordras ansträngning och sjelföfvervinnelse å menniskans sida, för att göra det, och eftersom det blott lyckas henne genom en viss ordnings iakttagande, men i annat fall icke.

Slutligen kunne vi äfven, med ledning af det sagda, finna hvad sanning, som kan ligga till grund för Prof. Nielsens påstående, "att andens lif (egentligen) ligger i viljan" och att "existensen är praktisk" o. s. v. Är meningen med dessa uttryck endast den, att menniskans värde såsom menniska ej får mätas efter hennes vetande eller insigt, utan efter hennes viljas beskaffenhet, så lärer väl ingen vilja bestrida deras sanning, så vidt nemligen menniskan tänkes stadd i utveckling eller ännu icke hafvande uppnått sitt lifs fulländning, det vill säga, det eviga lifvet och den eviga saligheten. Så länge menniskan ännu är inbegripen i utveckling är det alltid hennes vilja, som ytterst bestämmer hvad som hos henne kommer att utvecklas (actualiseras), om det blifver det lägre (sinnliga) eller det högre (förnuftiga) och hvad rigtning och karakter, som menniskan i det hela kommer att få. Och, om menniskan har insigt i det rätta, men ändock underlåter att genom sin vilja bringa sitt väsendes öfriga krafter i harmoni dermed, så blifver hon ändock i det hela bestämd af det lägre och måste följaktligen också derefter bedömas och uppskattas. Tän-

kes åter menniskan såsom hafvande uppnått sitt eviga mål eller den fullkomliga harmonien (saligheten), så kan hon ej hafva något vidare att eftersträfva, något behof att fylla, något hinder att öfvervinna. Men under sådana förhållanden kan hon ej heller tänkas hafva någon vilja; ty en vilja, som ej hade något vidare att uträtta, vore ingen vilja. Till samma resultat ledes man äfven, när man besinnar, att intet viljande är möjligt utan skillnad emellan föresats och utförande. Deraf följer att allt viljande, enligt sitt begrepp, faller i tiden och således ej kan förekomma uti det fulländade, och såsom sådant äfven eviga eller tidlösa, lifvet.

Men, kan sålunda medvetandet tänkas utan viljande, men deremot, såsom vi sett i det föregående, vilja aldrig tänkas utan medvetande, så följer deraf, att — tvertemot Prof. Nielsens påstående — medvetandet, men ej viljan, uttrycker andens innersta väsende.

Vände vi oss, efter att sålunda hafva i allmänhet betraktat viljans förhållande till vetandet, till den ännu återstående frågan om den praktiska kunskapens förhållande till den theoretiska, så erinre vi oss från det föregående, att Prof. Nielsen derom uppställer en egendomlig åsigt. Enligt denna [1]) skall visserligen "hvarje lifvets idée" kunna blifva föremål för både theoretisk och praktisk kunskap, men å andra sidan hafva dock begge dessa kunskapsarter en så olika natur, att man måste säga, att hvad "der erkjændes theoretisk, ikke kan erkjændes praktisk". Den theoretiska kunskapen har karakteren af objektivitet eller allmängiltighet och kallas såsom sådan tänkande eller vetande. Den praktiska kunskapen åter är subjektiv eller blott subjektivt giltig, och får namn af tro. Den förras innehåll är det opersonliga, lagbundna och nödvändiga; den senares åter det personliga, af lag obundna (vilkaarlige) och fria. Den förra fordrar ock derföre en opersonlig, af den rationella nödvändigheten bunden gudomlighet; den senare åter en personlig Gud, som är absolut fri och i kraft deraf skapar verlden af intet, gör underverk och (i yttre, sinnlig måtto) uppenbarar sig för menniskan. Den theoretiska och praktiska kunskapen hafva sålunda hvar sin Gud. Detta är det starkaste uttrycket för deras inbördes motsats. Vetandets innehåll är det rationella, den praktiska kunskapens åter det antirationella, det paradoxa o. s. v.; hvilken motsats sammanfaller med motsatsen emellan det opersonliga och det personliga. Den praktiska kunskapen har sin grund i subjektets praktiska intressen, i dess vilja, så att hon bör betraktas såsom uttryck för

[1]) Jfr R. Nielsen, Om Theoretisk og Praktisk Erkjændelse.

viljans fordringar ("Villiens förste bud er troen"). Den theoretiska kunskapen åter måste, äfven när den icke är blott naturvetenskap, utan "ideevetenskap", vara 1:o) byggd på naturlärans mathematiskt empiriska grundval, 2:o) lika så väl som naturläran vara en kunskap i kraft af lagar, och 3:o) stå i väsendtlig och principiell öfverensstämmelse med naturläran [1]). Af denna den rationella kunskapens natur följer, att äfven när den gör den fria personligheten till föremål för sin betraktelse och uppställer en ethik och en religionsphilosophi, så kommer den ej till något egentligt vetande om sitt objekt, utan blott till "en afspegling" deraf, hvarigenom objektet "belyses", utan att begripas.

Vi hafva redan i det föregående anmärkt, att Prof. Nielsens lära, att den praktiska kunskapens (trons) innehåll skall kunna "afspeglas och belysas" af det theoretiska vetandet eller vetenskapen, ehuru det ej kan i någon af sina bestämningar verkligen begripas, blott är ett bildligt uttryckssätt, hvarvid ingen tanke kan fästas, derföre att det innebär den motsägelsen, att någonting skulle kunna vara för tanken (deraf förnimmas) utan att tillika vara uti den eller utgöra dess innehåll och bestämdhet. Måste man sålunda förkasta antagandet af "vetenskapliga afspeglingar och belysningar", genom hvilka intet verkligt begrepp vinnes om det afspeglade objektet, så är det klart, att personligheten i sjelfva verket faller helt och hållet utom Prof. Nielsens vetenskapliga speculation och att denna följdriktigt blifver inskränkt till det opersonligas område eller m. a. o. till naturen. Denna conseqvens af Prof. Nielsens lära erkännes också uttryckligen af H:r Schmidt, när han säger att "den rationella tankens enda möjliga innehåll är naturen." [2])

Såsom det synes, innehåller denna H:r Schmidts bekännelse nyckeln till förklaringen af hela Prof. Nielsens uppfattning af trons förhållande till vetandet. På grund af sin åsigt om det menskliga vetandets natur och väsende betraktar Professorn naturen eller det opersonliga såsom vetandets egentliga föremål. Men å andra sidan drifves han af sitt starka och lefvande praktiska intresse till att erkänna realiteten af Guds och menniskans personlighet. Han antager fördenskull dessa såsom objekt för tron allena och finner sig, på grund deraf, böra förkasta Hegels åsigt, att menniskans religion skulle vara ämnad

---

[1]) Jfr Svar till H:r Phil. D:r Pas'or Zeuthen i Anledning af hans Sendebrev om Tro og Viden af R. Nielsen. S. 2

[2]) R. Schmidt, Er H:r Lic. Henr. Scharling En Alvorlig Mand? S. 38.

att uppgå i hennes vetenskap. Slutligen erfar han också behofvet af att med hvarandra sammanbinda trons och vetandets motsatta sphærer, och bygger för detta ändamål en brygga, sammansatt af vetande och icke-vetande eller bestående af en afspegling i vetandet af trons icke vetbara föremål.

I Prof. Nielsens antagande, att äfven "ideevetenskapen" måste vara byggd på naturlärans mathematiskt empiriska grundval, ligger tydligen den förutsättningen, att allt menskligt vetandes yttersta princip skulle vara den sinnliga erfarenheten och reflexionen öfver hvad som i och genom henne är gifvet. Utgår man från denna förutsättning, så måste nödvändigt allt vårt vetande blifva inskränkt till naturen eller den ofria och opersonliga verkligheten. Ty, då genom analysen af ett föremål ingenting kan deruti urskiljas (för oss utveckla sig), som icke redan förut deruti innehålles, så säger det sig sjelft, att man genom reflexion öfver den sinnliga erfarenhetens innehåll ej skall kunna komma till något annat än ett tydligare medvetande a' den sinnliga verldens allmänna bestämningar (lagar och former). Men, ehuru reflexionen öfver den sinnliga erfarenheten må vara principen för kännedomen af den i rummet och tiden varande verlden, så följer dock icke deraf, att den skulle vara allt menskligt vetandes högsta princip. Detta är omöjligt, derföre att menniskan, jemte den sinnliga erfarenheten, äfven har en inre, förnuftig erfarenhet eller förnuftig känsla, som bereder henne tillgång till en öfversinnlig verld, och som åtminstone till en del eller i sina allmänna bestämningar kan genom reflexionen bringas till klarhet eller till (förnuftigt) begrepp.

Att menniskan uti och genom sin förnuftiga känsla har erfarenhet af en annan verklighet, än den sinnliga, och af sig sjelf såsom tillhörande denna verklighet, bevisas redan deraf, att hon känner det sinnligas otillräcklighet att skänka henne en odelad tillfredsställelse. Deri ligger onekligen en förnimmelse af det sinnligas bristfällighet och ofullkomlighet. Men intet kan kännas såsom bristfälligt, utan att man har aning eller medvetande om någonting högre och fullkomligare, hvarmed det jemföres. En annan och högre verklighet än den sinnliga måste således vara gifven uti det menskliga medvetandet såsom dess innehåll. Detsamma bevisas äfven deraf, att menniskan kan föreställa sig ett slut, icke blott på sitt eget sinnliga lif, utan äfven på den sinnliga verlden i det hela. Sådant vore omöjligt, om hon ej i sitt medvetande ginge utöfver det sinnligas inskränkning och hade en förnimmelse af någonting deröfver upphöjdt, hvilket lades såsom måttstock på den sinnliga verlden. Det är denna uti menniskans inre erfa-

renhet gifna osinnliga, oinskränkta och fullkomliga verklighet, hvilken fått namn af det absoluta, och som ligger till grund för all religion och all philosophi. Medvetandet om denna verklighet — hvars sjelfständighet ej upphäfves deraf att menniskan finner den i sig och sig i den — yttrar sig, om än aldrig så dunkelt och ofullkomligt, på samma gång, som menniskan utvecklar sig till actuelt medvetande af sig sjelf. Hon skiljer då sig sjelf såsom det inre från de henne omgifvande sinnliga tingen såsom det yttre, d. v. s. hon fattar sig sjelf såsom varande af annan art än objekterna, och kallar sig, på grund deraf, subjekt och person. Och emedan det är såsom ett ifrån de sinnliga tingen skildt (d. v. s. andligt och förnuftigt) väsende, som hon kallar sig subjekt och person, så drifves hon äfven att såsom personlig fatta den öfver det sinnliga upphöjda absoluta verklighet, hvilken hon i sin förnuftiga känsla förnimmer. Man finner ock derföre, att äfven i de råaste, af sinnligheten mest förmörkade religioner förutsättes alltid, att gudamakten är ett medvetet väsende [1]); och det yttre sinnliga tinget utgör ej såsom blott sådant föremål för dyrkan, utan såsom uttryck för någonting inre, hvilket af föreställningen sammanbindes med det yttre.

Detta må vara nog, för att åtminstone antydningsvis ådagalägga oriktigheten af Prof. Nielsens påstående, att menniskan i sitt theoretiska medvetande skulle vara inskränkt till naturens eller det opersonligas område. Ville man häremot anföra, att det just är såsom praktiskt verksam, som menniskan först fattar sin sjelfständighet i förhållande till de yttre tingen, så medgifva vi detta gerna; men anmärka derjemte, att den instance, som derifrån skulle kunna hämtas mot vår åsigt af det theoretiska medvetandet, är blott skenbar. Grunden till det förhållandet, att det är såsom praktiskt verksam, som menniskan först fattar sig såsom subjekt och person, ligger deri, att hon i denna sin verksamhet utgår från det inre, och således dervid först måste fatta det inres (och andligas) oberoende af det yttre (och sinnliga). Men, då detta inre, hvarifrån den praktiska verksamheten utgår, just är de syftemålsförnimmelser (theoretiska momenter), af hvilka nämnda verksamhet äfven till sin dignitet bestämmes, så kan den praktiska sjelfständigheten ej förklaras utan afseende på det theoretiska medvetandet eller utan att i detta gåfves ett innehåll, som hade en öfversinnlig eller andlig och personlig karakter.

Af blott skenbar vigt och betydenhet är ock den invänd-

---

[1]) Huru vore det annars tänkbart, att t. ex. Fetischdyrkaren stundom vredgas på sin Gud?

ningen mot vår åsigt, som skulle kunna hämtas från de svårigheter, hvilka yppa sig för tänkaren vid bemödandet att analysera det förnuftiga medvetandets innehåll och bemägtiga sig personlighetsbegreppet. Denna invändning, som skulle gå derpå ut, att det personliga, om än gifvet i känslan och föreställningen, dock är rentaf otillgängligt för vetandet, förlorar sin vigt för den, som förmår att förskaffa sig en öfverblick öfver philosophiens historiska utveckling i det hela, och att göra sig redo för de resultat, hvilka genom denna verkligen äro gifna. Redan Plato [1]), som representerar den antika bildningens höjdpunkt, förberedde väsendtligen personlighetsbegreppets vetenskapliga uppfattning, derigenom att han med ovederläggliga skäl visade, att det sanna och sjelfständiga (absoluta) varat icke ligger i det sinnliga, utan i den inre och andeliga verkligheten, hvilken han fattade såsom ett systematiskt helt eller såsom en verld af idéer. Dock mäktade han icke framtränga till insigten om sjelfmedvetandet såsom den andeliga verklighetens princip och reella enhet. Att framtränga till denna insigt, och i sammanhang dermed äfven upphöja den Platonska ideeverlden från ett system af ideella objekter till ett system af ideella subjekter eller personligheter, har varit den moderna tidens philosophiska uppgift. Det första principiella steget dertill togs af Cartesius, derigenom att han fann att sjelfmedvetandet är substans, derföre att det icke kan tänkas annat än såsom varande och bevisar sin verklighet uti och genom sjelfva tviflet derpå. (Tviflet är nemligen äfven en yttring af medvetande). Nu synes visserligen den insigten ligga nära till hands, att, om sjelfmedvetandet är substans eller om det svarar på frågan, hvilken den verklighet är, som icke kan tänkas annat än såsom ursprunglig och sjelfständig, så kan icke sjelfmedvetandets motsats vara substans. Det oaktadt antog Cartesius äfven det kroppsligas substantialitet. Af detta hans antagande kan hela den moderna materialismen ytterst anses såsom den conseqventa utvecklingen och — indirecta vederläggningen. Directe vederlades det ifrågavarande antagandet af Leibnitz genom den anmärkningen, att utsträckningen, som enligt Cartesius utgör det kroppsligas grundbestämning, uttrycker blott en formel enhet (samvaro i rummet) och att sålunda det kroppsliga saknar den reella enhet, som ligger i substansens eller vä-

---

[1]) Vi hänvisa med afseende på Plato till Sigurd Ribbings *Genetische Darstellung der Platonischen Ideenlehre*. Leipzig 1863—64, ett arbete, lika märkvärdigt, antingen man fäster sig vid forskningens grundlighet eller innehållets rikedom eller resultatens historiska och rent vetenskapliga vigt.

vetandets begrepp. Det kroppsliga måste följaktligen vara phænomen af det andliga eller en form, hvarunder detta framträder för vår ofullkomliga uppfattning. Leibnitz utvecklade tillika positivt Cartesii lära om sjelfmedvetandet såsom uttryck för väsendet eller den substantiella verkligheten, derigenom att han bestämdt visade, att det ligger i dess begrepp att hafva ett concret innehåll eller att vara, icke ett tomt abstractum, utan individuelt bestämdt. Blott under det vilkoret kan nemligen sjelfmedvetandet tänkas ega den karakter af sjelftillräcklighet eller fullständighet, som ligger i den sjelfständiga verklighetens begrepp. Men, ehuru Leibnitz sålunda har stora förtjenster i afseende på den Cartesianska personlighetsprincipens philosophiska utveckling, så är dock hans verldsåsigt icke fullkomligt fri från realistiska elementer eller lemningar af det föreställningssätt, enligt hvilket väsendet fattas såsom ett ting eller åtminstone mer eller mindre i analogi dermed. Detta visar sig bland annat i hans antagande, att de individuella andeliga väsendena skola äfven såsom sådana (och icke blott för vår sinnliga uppfattning) vara utom hvarandra i rummet.

En djupare undersökning af medvetandets begrepp var således nödvändig. En sådan inleddes af Kant, och har sedermera blifvit fullföljd af hans efterföljare. Kant visade, att medvetandet ej kan förklaras ur någonting yttre. Fastmera är sjelfva rummet, i likhet med tiden, blott en bestämning hos den sinnliga kunskapsförmågan eller en form för dess uppfattning af väsendet, som hvarken är i rummet eller i tiden. Och liksom sålunda rummet och tiden äro former hos sinnligheten, så äro de rena förståndsbegreppen uttryck för medvetandets väsendtliga bestämningar. Medvetandet är följaktligen princip för bestämningar; dock äro dessa, enligt Kant, blott af formel (abstract) natur och, på grund deraf, kunskapens innehåll i det hela att betrakta såsom en product af tvenne factorer, af medvetandets egna aprioriska bestämningar å ena sidan och af vissa utifrån (genom intryck) gifna elementer å den andra. Orimligheten af detta Kants antagande, som förvandlar den menskliga intelligensen till ett *compositum*, insågs af Fichte, hvilken förklarade, att medvetandet måste erkännas vara princip för hela sitt innehåll, för det concreta lika så väl som det abstracta. Fichte fann derjemte, att, då rummet blott är en form för det sinnliga medvetandet, är det en motsägelse hos Kant att tala om någon annan verklighet än intelligensens eller om någonting, som skulle ligga utom medvetandet. Fastmera måste all verklighet, som finnes, vara deri innesluten. Med detta antagande förenade Fichte ett annat, som hans efterföljare med rätta funnit sig böra corrigera, nemligen

att medvetandets abstracta enhet skulle ur sig producera eller frambringa allt, som i medvetandet innehålles, d. v. s. all verklighet. Då en sådan production skulle förutsätta, att det fulla omedelbart skulle kunna härledas ur det tomma, förkastades den af Schelling och Hegel, hvilka fattade medvetandets productiva verksamhet såsom en öfvergång ifrån potentialitet till actualitet. Allt innehåll ligger således visserligen uti medvetandet, men ursprungligen blott till möjligheten, och behöfver fördenskull utvecklas till verklighet.

Man kan fråga, om det till sitt begrepp sålunda bestämda medvetandet är det menskliga eller det gudomliga. Enligt Schellings och Hegels mening är det utan tvifvel det gudomliga, hvilket närmare bör förstås så, att naturen och den menskliga intelligensen utgöra momenter i det alltomfattande gudomliga medvetandets utvecklingsprocess. Schelling och Hegel förbisågo dock härvid någonting, som de hade bort lära af Kant, nemligen att tiden — och i denna försiggår all utveckling — lika så väl som rummet är en form för ett ändligt väsendes sätt att förnimma, och att den följaktligen ej kan vara bestämning hos det oändliga medvetandet eller den absoluta personligheten. Ett medvetande, som utvecklar sig från möjlighet till verklighet, visar sig vara ändligt, antingen man reflecterar derpå, att det i sig omedelbart innehåller motsatta eller hvarandra uteslutande (alltså ändliga) bestämningar samt följaktligen saknar en fullt harmonisk eller systematisk form, eller man fäster sig dervid att det, såsom hafvande blott en del af sitt innehåll fullt actuelt, alltid är blott till en viss grad verkligt. Det är sålunda i grunden endast det ändliga medvetandets begrepp, som Schelling och Hegel hafva angifvit och utvecklat. Men för det ändliga medvetandet förutsättes nödvändigt det oändliga, derföre att, såsom ofvan blifvit anmärkt, det ändliga eller inskränkta ej kan fattas eller tänkas såsom sådant, om det ej refereras till det oändliga eller oinskränkta. Såsom höjd öfver utvecklingen och hafvande hela sitt innehåll fullt actuelt, måste den absoluta personligheten vara i strängaste mening evig och oföränderlig så väl i det hela, som i hvar och en af sina bestämningar. Och, då dessa äro fria från motsatsförhållandet emellan potentialitet och actualitet, eller då de m. a. o. äro rent andliga, så måste de ega det fullkomligaste sammanhang både med det gudomliga medvetandets enhet och med hvarandra. Det gudomliga medvetandet måste således bilda en oändlig harmoni eller ett oändligt system, hvars momenter eller bestämningar måste sjelfva vara sjelfständiga, lefvande och personliga väsenden, derföre att intet kan i det absoluta omedelbart ingå, som ej sjelft deltager i dess karakter.

Också är menniskan äfven för sig sjelf eller för sitt eget medvetande sjelfständig i den mon hon lefver i Gud —, men osjelfständig i den mon hon endast lefver i den sinnliga, i tiden och rummet varande verlden, hvilken utgör ett phænomen för henne af den osinnliga, andliga och eviga.

Hvad vi nu anfört torde kunna tjena till ytterligare stöd för vårt yrkande, att det ej hänger så riktigt tillsammans med Prof. Nielsens påstående, att menniskans theoretiska medvetande skulle till sitt innehåll hafva endast det opersonliga. Eget är ock, att, enligt Prof. Nielsen, det sinnliga (det opersonliga, naturen) skall utgöra det förnuftiga vetandets innehåll och deremot (den förnuftiga) personligheten vara det antirationella och paradoxa. Man skulle kunna tycka, att förhållandet snarare måtte vara det omvända, så att personligheten hade bort bestämmas såsom det förnuftiga, och det sinnliga såsom det antirationella o. s. v. — Vi anse oss sålunda berättigade att antaga, att menniskans theoretiska och praktiska medvetande i grunden harmoniera med hvarandra fullkomligt, och att de förmenta praktiska behof och intressen, som stå i strid med det theoretiska förnuftet, ej kunna vara sanna och giltiga, utan endast inbillade och skenbara. Det praktiska medvetandet fordrar ock derföre ingen annan Gud än det theoretiska, och tvertom. Och när Prof. Nielsen till sitt motsatta påstående tillägger, att meningen dermed dock icke är den "at Troens Gud skulde være en Anden end Videns i samme Forstand som Keiseren af China er en Anden end Keiseren af Brasilien", så glömmer han att dessa kejsare såsom begge varande menskliga individer säkerligen hafva mera med hvarandra gemensamt än vetandets och trons Gud, om nemligen — efter Professorns lära — den ena Guden är opersonlig, den andra åter personlig.

Omöjligheten deraf att det praktiska medvetandet skulle fordra en annan Gud än det theoretiska skall ytterligare visa sig, om vi slutligen fästa oss vid Prof. Nielsens förklaring, att vetenskapen kränker religionen, när den förkastar läran att Gud skulle hafva af intet skapat himmel och jord, och att han skulle göra underverk och (i yttre, sinnlig måtto) uppenbara sig för menniskan.

Det praktiska förnuftet fordrar visserligen menniskans beroende af Gud, så att hon i honom har sin yttersta grund och sitt absolut högsta ändamål, men det fordrar ingalunda, att hon skall vara en product af Gud och allra minst att hon skall vara skapad af intet. Vore menniskan skapad af intet, så kunde hon omöjligen bestå af någonting annat än det, hvaraf hon vore skapad, d. v. s. af intet. Eller hon skulle då m.

a. o. vara väsenlös (ända igenom negativ) och kunde således icke hafva någon delaktighet i det gudomliga väsendet eller i sig innehålla någon gudomlig kärna ("vara af Guds slägte", såsom Paulus uttrycker sig). Men under sådana förhållanden kunde hon ej heller hafva till ändamål att i sitt lif förverkliga någonting gudomligt, alldenstund en varelses ändamål just är dess eget väsende, tänkt såsom riktningspunkt för dess verksamhet. Ville man nu, för att undvika dessa conseqvenser, förklara, att med skapelsen ur intet endast menas, att det ämne, hvaraf Gud frambragt menniskan, icke är för honom sjelf främmande, utan hämtadt ur hans egen personlighet, så vore saken dermed föga förbättrad. Ty det ämne hos Gud, hvaraf menniskan blifvit skapad, måste då tänkas hafva karakteren af bestämbarhet eller potentialitet; och den handling å Guds sida, hvarigenom han skapade, sammanfölle med en act, medelst hvilken han förverkligade ett hos honom till möjligheten liggande innehåll eller utvecklade sig sjelf från möjlighet till verklighet. Med antagandet häraf öfvergår creationsläran till pantheism eller till den åsigt, enligt hvilken verldens utveckling betraktas såsom tillika omedelbart varande Guds egen, och menniskan nedsättes till ett uppkommande och försvinnande moment i den gudomliga lifsprocessen. Hon kan då ej sägas sjelf hafva ett ändamål, alldenstund hennes återgång till det potentialitetens slummertillstånd, hvarur hon för ett ögonblick blifvit upplyftad, utgör slutet af hennes egen actuella existens.

Lika oförenlig som den vanliga skapelsetheorien sålunda är med det praktiska förnuftets fordran af ett absolut ändamål för menniskan, lika oförenlig visar den sig ock vara med samma förnufts fordran, att menniskan skall ega frihet eller förmåga att sjelf till en viss grad leda och styra sitt lifs utveckling. För möjligheten af en sådan sjelfmakt å menniskans sida förutsättes, att hon skall vara första orsak till sina handlingar. Men detta vore otänkbart, om hon vore till sitt innersta väsende bestämd af Gud såsom en henne i tiden föregående orsak. Då nemligen, såsom Kant anmärkte, menniskan ej kan ega någon makt öfver hvad som föregår henne i tiden, så vore hon — om hon föreställes såsom en product af Gud — alltid i handlingens ögonblick bestämd af något, hvaröfver hon icke egde någon makt, d. v. s. Gud vore då den verkliga orsaken till hennes handlingar, icke hon sjelf. Till samma resultat ledes man, ifall man besinnar, att en product icke rätteligen kan anses vara någonting annat än ett accidens hos den producerande kraften, och att således menniskan, om hon vore af Gud frambragt, omöjligen skulle kunna vara ett verk-

ligt (sjelfständigt) väsende (substans), utan endast ett skenväsende, hvars sjelfverksamhet och sjelfbestämning upplöste sig i en illusion. Det var ock derföre som Schelling i sina "Untersuchungen über das Wesen der menschl. Freiheit" drefs till det erkännandet, att menniskans frihet fordrade antagandet af hennes ursprunglighet eller evighet i och hos Gud.

Menniskans förnuftiga praktiska intressen förena sig sålunda med de theoretiska i fråga om creationstheorien. Liksom det theoretiska förnuftet förkastar en skapelse ur intet, både derföre att en sådan strider emot den grundsanningen, att af intet blir intet [1]), och emedan den skulle förutsätta, att Gud är i tiden [2]) och sålunda ett ändligt väsende, så förkastar det praktiska förnuftet samma skapelse, derföre att den skulle vara oförenlig med antagandet af menniskans frihet och ett absolut mål för hennes verksamhet. Både det theoretiska och det praktiska förnuftet fordra, att Gud skall vara oföränderlig [3])

---

[1]) Mot denna grundsanning strider ock Prof. Nielsens antagande, att det gudomliga medvetandet skulle sätta (producera, frambringa) sitt innehåll (se ofv. s. 55). Det är neml. klart, att, om ett sådant sättande skall vara behöfligt, så måste det gudomliga medvetandet dessförutan vara på innehåll blottadt eller tomt. Men, är det gudomliga medvetandet ursprungligen tomt (en abstract enhet), så måste (det concreta) innehållets uppkomst bero på en *creatio e nihilo*.

I sammanhang härmed kunna vi äfven anmärka, att Prof. Nielsens förklaring, att Gud är absolut fri (och derföre kan skapa af intet), hvilar på en förblandning af frihet och sjelfständighet. Gud är visserligen absolut sjelfständig, emedan han (evigt) är bestämd blott genom sig sjelf; men deremot är han lika litet fri som han är ofri. När vi tala om ett väsendes frihet, så beteckna vi dermed antingen blott dess frihet ifrån något eller ock dess frihet i anseende till någon gifven möjlig (potentiell) bestämningsgrund. I senare fallet betyder väsendets frihet detsamma som dess makt att göra en gifven potentiell bestämning till verklig (eller ock att underlåta det), och uttrycker således blott den relativa form, hvarunder sjelfständigheten framträder hos ett ändligt förnuftsväsende, så länge det ännu är inbegripet i utveckling. Tänkes hela väsendets innehåll såsom fullt förverkligadt eller hela mångfalden af dess bestämningar såsom actuelt determinerad af enheten, så vore väsendet visserligen fullt sjelfständigt eller sjelfbestämdt, men öfver friheten vore det höjdt.

[2]) Man skall kanske häremot anmärka, att Guds skapande verksamhet måste tänkas såsom evig (tidlös). Orimligheten af en sådan anmärkning torde tydligast kunna inses, om man besinnar, att det skapade icke är, innan det skapas, eller m. a. o. att producten af den skapande verksamheten har en början i tiden. Medgifves detta, så har man dermed äfven medgifvit, att skapelsens handling har en början i tiden och således icke är tidlös (evig). Har nemligen verkningen en början, så har också förorsakandet af denna verkan (eller verkandet) en början, änskönt orsaken sjelf eller det väsende, hvarifrån förorsakandet (verkandet) utgår, icke har någon början.

[3]) Att Gud är i och för sig sjelf oföränderlig utesluter ej, att

och att menniskan — såsom ren ande — skall vara ett evigt moment i honom, ehuru hon, såsom ändlig, måste utveckla sig successivt i tiden och arbeta på att för sig sjelf blifva, hvad hon evigt är i och för Gud.

Hvad vidare beträffar Prof. Nielsens lära, att den praktiskt religiösa menniskan skulle vara i behof af en Gud, som gör underverk, så är den likaledes utan all verklig grund. Menas med underverk sådana handlingar från Guds sida, genom hvilka naturens lagar verkligen och icke blott skenbart skulle momentant genombrytas och upphäfvas, så kunna vi närmast anmärka, att en enda sådan handling skulle vara tillräcklig för hela naturens undergång. En lag är nemligen någonting ideelt, som ej kan delas. Dess upphäfvande uti ett enda fall skulle följaktligen vara detsamma som dess upphäfvande för alla fall. Besinnar man derjemte, att hvarje särskildt lag i naturen är ett moment i hela systemet af lagar, och att ett system är ett strängt slutet helt, uti hvilket intet moment kan turberas eller upphäfvas, utan att hvart och ett af de öfriga och det hela dermed äfven upphäfves, så är det klart, att redan ett enda underverk skulle åstadkomma den af oss nyss omnämnda verkan. För någon sådan handling från Guds sida kan den praktiskt verksamma menniskan ej vara intresserad, alldenstund det sinnliga, såsom vilkor för handlande i allmänhet och ett sedligt handlande i synnerhet, är ett relativt godt. Men äfven om man ville antaga, att underverk vore förenliga med verldens bestånd, så måste den sedligt religiösa menniskan, om hon rätt förstår sig sjelf, vara intresserad emot dem, derföre att de såsom magiska verkningar kunna komma i collision med hennes sedliga sjelfbestämning eller göra denna omöjlig. Man är fördenskull säkerligen berättigad att antaga, att den kritik, för hvilken läran om underverken varit föremål, utgått lika mycket från det förnuftiga praktiska medvetandet som ifrån det theoretiska. Också underlåter väl ingen äkta christlig predikant att vid berättelsen om de bibliska underverken af dem göra en symbolisk tillämpning på menniskan, så att han t. ex. vid frågan om Christi underbara födelse erinrar om hvarje menniskas gudomliga härkomst, och vid fråga om Chri-

---

han är verksam i och för oss genom sin eviga närvaro i vår ande. Äfven en tanke kan ju vara verksam i och hos oss, ehuru den i sig sjelf är fullkomligt oföränderlig; och den ena menniskan inverkar på den andra, icke allenast genom de särskilda handlingar, hvilka hon företager, utan ock genom hvad hon är eller m. a. o. genom det constanta i sin karakter och personlighet. Jfr Nordisk Tidskrift Novemb. 1866 s. 490 o. f.

sti uppståndelse, om vår pligt att uppstå från synden och "vandra i ett nytt lefverne". Och ingen äkta predikant berättar väl om de femtusende män, som på ett så underbart sätt bespisades, utan att tillika hänvisa derpå, att "menniskan lefver icke allenast af bröd, utan af hvart och ett ord, som utgår ur Guds mund" o. s. v.

Ändtligen har ej heller menniskans förnuftiga praktiska medvetande något verkligt behof af Guds yttre, sinnliga uppenbarelse, emedan detta medvetande ovilkorligen fordrar Guds rena andlighet. Men är Gud ett rent andligt väsende, så kan han ej med menniskan hafva någon yttre, sinnlig beröring. Det måste således vara uti och genom menniskans förnuft, som Gud sig för henne uppenbarar, ehuru hon på en viss punkt i den psychologiska utvecklingen är benägen att såsom ett yttre föreställa sig det, som i sjelfva verket blott är ett inre och andligt. Också säger Christus, att "sanningen skall göra Eder fria". I dessa ord ligger att sanningens verkan beror på dess egen inre kraft, ej derpå att den skulle blifvit menniskan utifrån meddelad. Något skäl för Gud att meddela henne utifrån kan fördenskull icke finnas. Att Guds uppenbarelse alltid är inifrån gifven utesluter ej, att vissa menskliga individer kunna vara organer för öppnandet af nya former af mensklighetens religiösa medvetande och att dessa personligheter eller religionsstiftarne böra betraktas såsom de högste inom hela vårt slägte. Det utesluter ejheller, att ibland dessa organer ett måste vara sjelfva centralorganet. Den menskliga individ, som eger denna dignitet, måste erkännas vara hela mensklighetens hufvud, och han uttrycker bildligt sitt verkliga förhållande till sina menskliga bröder, när han till dem säger: "Jag är vinträdet, J ären grenarne".

Ju mera Christendomen befrias från sinnliga tillsatser, hvilka äro främmande för dess egentliga väsende, desto mera skall ock, enligt vår öfvertygelse, läran om underverken träda i bakgrunden, och Guds hela förhållande till menniskan komma att uppfattas såsom ett rent andligt. — Det har i våra dagar blifvit yttradt, att tiden dertill nu skulle vara inne. För vår del våga vi ej profetera eller åtaga oss att säga huru nära menskligheten står utbrottet af den religiösa revolution, hvilken åtskilliga tecken synas bebåda [1]). Vi tänka

---

[1]) Den som vill rätt öfvertyga sig om segheten af den motståndskraft, som gamla religiösa traditioner kunna ega mot det högre religiösa medvetandet, hänvisa vi till *"Wärend och Wirdarne"* (Stockh. 1863

med Heinrich Ritter: "Die Wahrheit wird siegen; aber wir müssen Geduld haben auf ihren Sieg zu warten."

—64), ett arbete af G. O. Hyltén-Cavallius, hvilket i humant afseende är af djupt intresse. Man finner der, att flerfaldiga lemningar af den gamla Asadyrkan fortlefvat hos den Småländska allmogen ända intill våra dagar.

Axel Nyblæus.

Tryckfel, som före läsningen böra rättas.

Sid.	51	rad.	3	uppifr.	står:	theologiens	läs:	theologernas
„	64	„	6	„	„	ett mål	„	det mål
„	74	„	10	„	„	medvetandet	„	vetandet
„	78	„	6	„	„	vetandet	„	vetandets

Planer til Danmarks hærordning.

I den allernærmeste fremtid, rimeligvis inden det næste hefte af Nordisk Tidskrift er i læsernes hænder, vil spörsmålet om en ny ordning af hærvæsenet foreligge Danmarks rigsdag. Det vil ske derved, at krigsministeren forelægger en plan, hvis indhold man jo ikke kan vide forud; men hvordan den end bliver, må det ventes, at de anskuelser som have fundet udtryk i de forslag, som ere fremsatte af den i Febr. f. Å. nedsatte store forsvarskommission, vilde komme til orde under forhandlingerne og måske få stor indflydelse på disses udfald. Det turde derfor være rigtigt at angive hovedpunkterne i hine forslag, såmeget mere som ved dem spörsmål ere bragte på bane, der også ere af vigtighed med hensyn til den fremtidige ordning af det svenske og norske landforsvar.

I Kommissionens vidlöftige betænkning indeholdes to hovedforslag til en hærordning, det ene tiltrådt af de 17 blandt de 19 medlemmer, det andet fremsat af *B. Christensen* og tiltrådt af *Carlsen*. Det sidste afviger mest fra det bestående og söger strængest at gennemföre grundsætninger, som iövrigt de fleste medlemmer have været enige om at bifalde, men ved hvis gjennemförelse flertallet har trot at måtte lempe sig efter det bestående. Jeg vil derfor först omtale mindretalsforslaget; det vil da være lettere at antyde flertalsforslagets ejendommeligheder.

Det har været mindretallets hovedtanke, at hæren skal være en virkelig *folkehær*, så at man, for at bruge maréchal Soults bekendte ord, ikke kan sige hvor folket ender og hæren begynder. Dette mål vilde virkelig, som det forekommer os, nås ved forslaget, hvis iværksættelse tillige vilde have til fölge, at en forholdsvis stor krigsstyrke kunde rejses uden overbebyrdelse for folket.

Den förste grundsætning er, at *alt våbenfört mandskab skal våbenöves.* Dermed bortfalder — hvad også udtrykkelig er udtalt, det uretfærdige, skadelige *stillingsvæsen* også i dets mindre stödende form af nummerbytning. Sålænge nemlig kun en del af det værnepligtige mandskab udtages til tjeneste — efter den af krigsministeriet kommissionen forelagte plan vilde det kun blive 71 procent i femåret 1867—71, 64 procent i det næste femår —, sålænge er der altid en hel del, som ved lodtrækningen få så höje numere, at de kunne vente sig frie for indkaldelse; mange af disse bytte da deres numere med andre for betaling. Desuden er der den ligefremme stilling af udtjente mænd, som både fylder hæren med mindre gode bestanddele og giver den formuende en i höjeste grad ubillig fordel fremfor den uformuende. Alt dette skulde efter forslaget falde bort.

Landforsvarsstyrkens indretning i fredstid er dernæst beregnet udelukkende på at tilvejebringe dels de fornödne cadres af hærafdelinger med befalingsmænd, dels den fornödne övelse af mandskabet, hvorimod hærens anvendelse til opretholdelse af den borgerlige sikkerhed fuldstændig opgives, m. a. o. krigsstyrkens misbrug til politihjælp afskaffes derved, at *det hele garnisonsvæsen ophæves*, og uddannelsen knyttes til *et fuldstændig gjennemfört lejrsystem.*

Landforsvarsstyrken, som skal indbefatte alt våbenfört mandskab fra det 18de til det 33te år, foreslås delt i en *yngre væbning, hæren* og en *ældre væbning.* Den yngre væbning består af mandskabet fra det 18de til det 22de år. Dette skal *ikke bortkaldes* fra sin hjemstavn, sit borgerlige erhverv eller uddannelsen dertil; men det skal dog strax træde ind i en militær organisation og i denne modtage militær övelse og vænnes til militær disciplin. Hele landet foreslåes nemlig inddelt i 20 *bataillonskredse*, en for hver af de 20 batailloner, hvori hærens infanteristyrke tænkes inddelt. Hver sådan kreds inddeles atter i kompagnikredse og disse endelig i delingskredse. Det til hver sådan kreds hörende 18årige mandskab bliver stadig övet i alt, hvad der kan læres soldaten uden formering i större masser. Övelserne forestås af underbefalingsmænd, som man da tillige tænker sig sysselsatte med skoleungdommens undervisning i gymnastik og forelöbig militær övelse. Tilsynet med övelserne påligger bataillonens officerer, i sidste indstans chefen. De underordnede officerer må altså have deres boliger på flere steder i bataillonskredsen. Til visse tider skulde bataillonskredsens yngre væbning samles i större afdelinger og pröves. Mandskabet vilde derved allerede inden indtrædelsen i hæren föle sig som en del af den, og vedkommende batail-

lens officerer vilde efterhånden få et nöje personligt bekendtskab med mandskabet i deres afdelinger, så at dette ikke var dem fremmedt, når de skulde modtage det til videre uddannelse i bataillonen. For denne tjeneste skulde mandskabet ikke have vederlag. Officererne, som ellers ere udsatte for at drive megen tid bort i garnisonerne, vilde have rigelig sysselsættelse hele året rundt og en sysselsættelse, som i höj grad modvirkede al kasteagtig sammenslutning i officerskorpset. Endelig i krigstilfælde vilde den ældste klasse af dette unge mandskab kunne indkaldes til tjeneste, idet der kun vilde behöves en forholdsvis kort övelse — forslaget kræver höjst 4 uger — for at uddanne det til brugbare soldater.

Med det 22de år indkaldes mandskabet til tjeneste i *hæren*. Ved dennes sammensætning lægges en aldeles overvejende vægt på *infanteriet*. Dettes 20 batailloner skulde udgöre 1200 md. hver, delte i 6 kompagnier, men i krigstid ved indkaldelse af de ældre årgange og den ældste aldersklasse af den yngre væbning kunne formeres i 40 batailloner af samme styrke, i alt 48000 md. *Kavalleriet* foreslås kun bestemt til 12 eskadroner à 150 md., tilsammen 1800 md; *feltartilleriet* til 8 feltbatterier med 64 kanoner, der kunne formeres i krigstid i 12 batterier med 96 kanoner. Uddannelsen i de forskellige våbenarter henlægges udelukkende til *een fast lejr*. Den eneste garnison, som foreslås dannet, er i Köbenhavn, 400 md. stærk, bestående dels af folk, hvis tjenestetid forlænges på grund af forseelser, dels af dem, der stå længst tilbage i uddannelse, når den for hvert års indkaldte mandskab bestemte uddannelsestid er tilende. På *6 måneder*, fra Maj til October, mener man, at det forud i 4 år övede mandskab vil kunne uddannes tilstrækkelig. Til lejrplads foreslås en egn (Silkeborg), "hvis udstrækning, afvexling og bekvemhed for fri afbenyttelse af tropperne i hele lejrtiden gör den vel skikket for den virkelig feltmæssige uddannelse af mandskabet, især af befalingsmændene". Udgifterne til denne lejrs anlæg — barakker af træ eller bindingsværk (træ og sten) — menes at kunne tilvejebringes ved afhændelse af de efter garnisonstjenestens ophör undværlige kaserner og andre slige établissementer. I de sidste 1 $^1/_2$ måneder af lejrtiden skulde foruden årets nye mandskab tillige de to nærmeste årgange indkaldes til deltagelse i övelserne, hver årgang i den halve tid.

Hærens *befalingsmænd* tænkes tilvejebragte og uddannede på fölgende måde. Såsnart mandskabet möder d. 1:ste maj, opfordres de, der have lyst til at uddannes til befalingsmænd, til at melde sig. Af dem udskydes ved övelsestidens slutning de, der have vist sig uskikkede. Af de övrige udnævnes ialt

480 befalingsmandselever, som derefter uddannes 1 år på en befalingsmandsskole i Köbenhavn og derefter, når de ere blevne prövede, udnævnes til sekondlieutenanter og korporaler. Underkorporalerne udses under Rekrutuddannelsen (1:ste maj — 15:de September) blandt de flinkeste menige, anvendes kun som sections- og patrouilleförere, men holdes ikke længer i tjeneste end de menige. Ingen kan blive höjere officer uden at have været menig, undtagen på grund af udmærket tjeneste i krig. Indtil kapitain oprykkes alene efter tjenestealder. Fra major opad sker oprykningen kun under hensyn til duelighed ifölge vidnesbyrd fra foresatte og kammerater, som i denne henseende skulle samles ved slutningen af hver lejrtid for at afgive deres skön. Det forudsættes, at den militære *höjskole* bibeholdes; men det ses ikke, at man har ment, studier eller heldig beståede examina ved denne *i og for sig* skulle give adgang til forfremmelse; de nævnes kun som et moment, hvortil det ved hver lejrtids slutning sammentrædende officersnævn skal tage hensyn ved sin anbefaling.

Alt mandskab indtræder, når det er færdigövet, i en *ældre væbning*, formeret, ligesom den yngre, i batailloner på 6 kompagnier, undergivet bataillonschefens overkommando. Indtil det fyldte 29de eller, om behöves, 30te år, er det våbenföre mandskab tjenestepligtigt i hæren. Det er med disse henholdsvis 7 eller 8 års mandskab at man mener at kunne bringe infanteristyrken til 24000 md. I den ældre væbning bliver mandskabet stående til det fyldte 33te år. Tjenestepligten i denne består i fredstid kun i at möde til en mönstring en gang om året, og at være tilrede, når det behöves, til opretholdelse af den borgerlige orden. Hver mand af væbningen skal selv gemme og svare til sine våben, så at han kan være rede til at möde på sin stilleplads, nårsomhelst det kræves. Befalingen udföres af de til hver bataillonskreds hörende reservbefalingsmænd. I krigstid indkaldes den ældre væbning samt, som tidligere bemerket, den ældste klasse af den yngre. Kun da få disse soldater og deres befalingsmænd lön af staten.

Hovedfordelene ved dette forslag, hvoraf jeg naturligvis kun har anfört de vigtigste grundtræk, er 1) at de værnepligtige kun en ganske kort tid nödes til at afbryde deres borgerlige virksomhed, hvorved en overordentlig stor arbejdskraft spares for samfundet, 2) at de værnepligtige vænnes til også udenfor den tid, hvori de ere i hæren, at föle sig som medlemmer af landets forsvarsstyrke, hvorved tilvejebringelsen af en landstorm til lokalt forsvar göres mulig, 3) at garnisonsvæsenet med alle dets moralske ulemper og store ekonomiske tab forsvinder, 4) at en forholdsvis meget betydelig hærstyrke kan rejses, uden

at forberedelsen dertil i fredstid forøger statens byrder; thi efter forslagsstillerens beregninger vil den således organiserede hær, der altså vilde kunde bringes op til over 60,000 combattanter, endog koste mindre om året end den ringere styrke, som kommissionens flertal vil tilvejebringe, nemlig 3,371,000 Rd. mod 3,506,000 Rd. Dsk.

Kommissionens flertal billiger, som sagt, de samme hovedgrundsætninger, som mindretallet har opstillet. Også det går ud fra, at alt våbenfört mandskab skal våbenöves; det vil altså have stillingsvæsenet i egentlig forstand afskaffet; men, idet man foreslår underbefalingsmænd beholdte længere i tjenesten end de flinkeste menige og lader lodtrækning afgöre, hvilke af disse der skulle underkaste sig den således forlængede fredstjeneste, ledes man til at tillade numerbytning på dette punkt. Man venter ved at våbenöve alt mandskab at kunne tilvejebringe så stor en styrke, at man kan indskrænke tjenestetiden fra 16 år, som den nu er, til 13 år, således at de værnepligtige i 7 år fra det 22de år ere tjenestepligtige i *linien*, og dernæst i 6 år i *forstærkningen*. På denne måde mener man at kunne få mandskab nok til at danne 21 linieinfanteribataillоner, hver på 1,000 mænd, delte i 4 kompagnier, altså hvert kompagni 250 md, medens mindretallet vil skaffe en kompagniförer til hvert 200 md. Befalingsmænd, spillemænd o. s. v. indbefattede, vilde man få et linieinfanteri på 22,655 md. og et forstærkningsinfanteri på 11 bataillоner, hver 800 mand stærk, ialt 9,548 mand, tilsammen *32,203* mand, som infanteriet altså skulde udgöre i krigstid. Men foruden denne styrke vilde der endnu være en del mandskab tilovers, som, da alt mandskab forudsættes övet, vilde kunne tjene til at erstatte afgangen i krigstid. Dette *erstatningsmandskab* anslås for infanteriet til 6,536 mand. Jeg kan ligeså godt her med det samme anföre den styrke, hvortil hærens andre afdelinger tænkes bragte. *Kavalleriets* styrke på krigsfod foreslås bestemt til 15 linieskadroner og 1 ordonantseskadron, ialt 2,292 md. (med befalingsmænd o. s. v.) foruden en erstatningsstyrke af 889 md. *Artilleriets* samlede krigsstyrke skulde være: *feltartilleriets* 12 batterier, hvert på 8 kanoner med 2,202 md., *fæstningsartilleriets* 12 batterier med 3,142 md., hvilket tilligemed 35 md. i stabene udgör 5,379. Lægger man hertil *trainet* — 1,304 md. —, *ingeniörkorpset* — 1080 md. — *overkommando* og *stabe*, *auditörkorpset*, *læger*, *dyrlæger* og *sygeplejere*, får man en samlet krigsstyrke af **42,317** md. linie og forstærkning, *foruden* 10,087 md. erstatningsmandskab.

Også dette vilde for et land med 1,700,000 mennesker, der tillige må have et betydeligt söværn, være en ret antage-

lig hærstyrke. De meniges *uddannelse* — og her skal jeg atter fornemlig dvæle ved den vigtigste våbenart: infanteriet — foreslås ordnet på en måde, som ikke helt opgiver garnisonsvæsenet, hvilket man ikke har vovet, dels for den offentlige sikkerheds skyld, dels fordi man ikke fuldstændig tör gå over til lejrsystemet; dog vil man tillige bringe lejrsystemet i anvendelse og derhos söge at göre krigstjenestebyrden i fredstid så let som mulig. Det foreslås derfor, at mandskabet indkaldes til övelse i garnison först i 10 uger ved kompagniet, dernæst 1 måned sammen med det forrige års mandskab, ligeledes i garnison, endelig i 30 eller 20 dages exercertid, *enten i garnison eller i leir*; 2 af de 5 brigader, hvori batailloneme skulle samles — landet tænkes nemlig delt i 5 brigadekredse — skulde skiftes til årlig at öves i lejr og da i 20 dage, medens exercertiden i garnisonen sættes til 30 dage. Når denne tid er forlöben, *så skal mandskabet deles i 3 klasser efter flinkheden.* Af den flinkeste klasse udtages underkorporaler — ved lodtrækning, hvis de ikke melde sig frivillig —, hvilke må blive i tjenesten med de mindre flinke. De övrige af de flinkeste *hjemforloves* og ere kun pligtige at móde i næste års exercertid samt endnu en gang senere, medens de stå i linien. Den anden klasses mandskab hjemsendes også, men skal möde næste sommer i 17 uger til fortsat uddannelse. Den tredje klasse må blive i tjenesten til slutningen af næste års exercertid. Ved denne bestemmelse vil man göre det muligt for dem, der ved deltagelse i *frivillig våbenövelse* hjemme have skaffet sig fordannelse, at få deres tjenestetid mer eller mindre forkortet. Dette er forsåvidt en betydelig lettelse af værnepligtsbyrden. Den vil endogså, for dem, der få godt af den, blive noget större efter dette forslag end efter mindretallets, der for alle kræver 6 måneders övelse i det förste år. Men det er en ulempe, dels at hin forövelse ikke bliver en *pligt* for *alt* mandskab, dels at de "flinkestes" tal er begrændset til en tredjedel af det udskrevne mandskab: der kan jo være flere, som ligesåvel fortjente at slippe med den mindre byrde og det mindre tab af tid fra deres borgerlige erhverv. Ved de andre våbenarter ere tiderne noget forskellige; men den samme grundtanke kommer til anvendelse også med hensyn til dem. For de mindst flinke kan uddannelsestiden strække sig til 18 måneder ved infanteriet og artilleriet, 21 måneder ved kavalleriet og 30 måneder ved ingeniörkorpset. Til exercertiderne kan en infanterist kun indkaldes 3 gange, medens han står i linien, og 1 gang, medens han er forstærkningsmand.

Forslaget indeholder udförlige bestemmelser om midlerne til *uddannelse af befalingsmænd* og disses *forfremmelse.*

Også dette forslag går går ud fra, at det skal göres muligt for den menige at tjene sig op til underbefalingsmand og for denne at blive officer; men oprykningen er i de lavere grader knyttet til bestående pröver i forskellige skoler: den militære elevskole (for 120 drenge), korporalskolerne, sergeantskolerne og officersskolen, som deles i 4 klasser, således at der med at have gennemgået hver af disse klasser fölger ret til höjere forfremmelse. Forfremmelsen sker i de lavere grader efter brigadechefens bestemmelse; til kapitainer, efter mindst 4 års tjenestetid som premierlieutenanter, hver 2den gang efter alder, hver 2den gang ved valg; i de höjere grader udelukkende ved valg.

Jeg har naturligvis ikke nær berört alle de punkter i de to forslag, som det kunde være af interesse at kjende for den, der er fortrolig med militærvæsenet. Men en udförlighed, der kunde tilfredsstille militære, vilde blive trættende for lægfolk. Hvad der må ligge enhver mand i Norden på hjerte, er at hvert af de tre riger får en så stor, så vel övet og så godt væbnet hær som muligt, og hvad også lægmænd må kunne forstå, hvad der navnlig må antages at ville sysselsætte folkenes repræsentanter, er alt hvad der rörer ved hærordningens forhold til folket, spörsmålene om dettes evne til at bære byrden og om dens bedste fordeling, spörsmålene om hvorledes hærordningen bedst kan bidrage til at udvikle et krigersk sind hos folkene, den moralske kraft, uden hvilken al våbenforsyning og hærstyrke intet nytte. Det er derfor de herhenhörende punkter, som jeg har trot at burde fremhæve til bedre forståelse af de forestående forhandlinger. De ville vistnok blive heftige. Der findes mænd i den danske rigsdag, som frygte og afsky tanken om et væbnet folk, allermest dersom garnisonsvæsenet helt skulde falde bort; der er andre mænd, som afsky tanken om et krigersk folk, for dial sindets löftning over egennyttige formål er dem modbydelig og er farlig for deres indflydelse. Fra begge disse sider ville de anskuelser, som hvorvel mer eller mindre fuldstændig tillæmpede, dog ligge til grund for begge kommissionens forslag, möde alvorlig modstand.

—sen—

Rättelse i föreståënde upsats:

Sid. 94 rad. 25 uppifr. står: 35te läs: 33te.

Ryssland och Europa.

HENRI MARTIN: *La Russie et l'Europe.* Paris 1866. VI och 432 sid.

Det är lätt förklarligt, ehuru föga glädjande, att inom smärre samhällen känslan af vanmakt gentemot de mäktiga staterna hos många framkallar den illusionen, att sådana samhällen kunna lyckas att så till sägandes bortgömma sig sjelfva och derigenom förvärfva ett slags värnlöshetens säkerhet. I Sverige har tyvärr alltför mycket svenska folkets gamla bragder och berömvärda ingripande i Europas öden snart blifvit "en saga blott". Vid festliga tillfällen talar man högstämdt och berusar sig af de stora minnenas glödgade vin; men efteråt, blifven nykter, ångrar man sitt öfverdåd och finner det en galenskap att vilja tänka på att handla i fädrens ande. Man vänjer sig vid att uppfatta fäderneslandets ställning och kall uteslutande ur hemfödings-synpunkt, emedan man icke vågar eller ens önskar nära den åsigten, att någon dess verksamhet kan äga inflytande på det stora allmänna europeiska stats- och folksamhällets utveckling och öden. Det är detta tänkesätt, som funnit sitt uttryck i den vilseledande, men helt nyss återupplifvade frasen om "brödrarikenas naturliga gränser" såsom varande i och för sig sjelfva nog att tillförsäkra dem orubbadt lugn och bestånd. Det är detta tänkesätt, som utgör hufvudhindret för ett allmännare och varmare omfattande af den nordiska enhetstanken i Sverige äfvensom i Norge och Danmark och som i detta sammanhang funnit sitt hardt när cyniska uttryck i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidnings: "Vi vilja vara i fred!" Man känner, att Nordens folk genom deras sammanslutning skulle vinna en betydelse i Europa, som äfven skulle medföra nya, europeiska uppgifter, och man fruktar dessa uppgifter och de med deras lösning möjligtvis förknippade ansträngningarne.

Likväl skulle det synas, såsom vore företrädesvis svenska folket kalladt, ej endast af sina stora minnen, men också af

sitt läge, att uppfatta sin ställning ur europeisk synpunkt. Sveriges gamle fiende, Sveriges dödsfiende, hvilken från det röfvat så mycken kraft, den makt, som framför alla andra makter hatar och motarbetar Nordens enhet, emedan denna tankes förverkligande skulle uppresa en dam mot vidare eröfringar, denna makt *är äfven hela Europas dödsfiende.* Sveriges störste konungar, en Gustaf Adolf och Carl XII, voro de förste att rätt upskatta den fara som från östern hotade Europa. Ingen insåg henne klarare än Carl XII; och derföre måttade han, sedan han först undangjort den nödvändiga förberedelsen att upprätta Polens sjelfständighet, emot Ryssland det afgörande slag, som kunnat en gång för alla hejda dess framfart. Försöket misslyckades; och Carl XII föll, sedan det förblindade Europa lemnat Sverige i sticket. Men icke får derföre Sverige fegt öfvergifva den post, på hvilken det en gång blifvit ställdt eller svika sin pligt emot Europa. Sveriges intresse, rätt uppfattadt, sammanfaller med den europeiska civilisationens, och båda fordra ovilkorligen de nordiska folkens förening till en makt, stark nog att bilda en pålitlig venstra flygel under den gemensamma kampen mot östern.

Sedan länge öfvertygade om sanningen af denna sats, hafva vi blifvit glädjande öfverraskade af att finna den fullständigt gillad och utvecklad i det utmärkta arbete af den snillrike och lärde fransmannen H. Martin, hvilket vi anse för en pligt att härmed på det varmaste anbefalla till våra läsares allvarliga uppmärksamhet. Af den nyss framställda satsens tvenne hufvudleder: Ryssland är Nordens — Ryssland är hela den europeiska verldens dödsfiende, utvecklar boken den sista leden med alla dess grunder och konseqvenser, jemte det den uppställer ett nytt politiskt program för Europas nationer, i hvars utförande äfven vi se enda medlet att frälsa vår verldsdel och dess bildning från hotande faror, om icke från undergång; och i hvars utförande förf. äfven klart och bestämdt anvisar åt Nordens folk den plats, som de måste intaga och häfda, om de icke skola gå under. H:r Martins betraktelser äro så mycket mera anmärkningsvärda, som de fullständigt öfverensstämma med händelsernas utveckling såväl inom som utom Frankrike, sedan dess boken blef skrifven d. ä. sedan det förlidna årets vår. I synnerhet kunna de anses såsom en kommentar åt alla vigtigare steg från fransyska styrelsens sida sedan tyska kriget, alltifrån ministern Lavalettes cirkulär intill det nyaste systemskiftet i det kejserliga Frankrikes inre förvaltning.

Hvarföre är Ryssland Europas dödsfiende? Öfverhufvud taget, med hvad rätt uppställes *Ryssland* såsom motsats till *Europa?* Är det icke fastmer en del af Europa? Förf. sva-

rar: "Det europeiska samhället hvilar på den individuela friheten, familjen och eganderätten .... Den ryska eller moskovitiska enheten hvilar, när man borttager hvad som blott är sken, på en gemensamhet (communauté), som är personifierad i en ende, hvilken arbiträrt förfogar öfver all frihet, all egendom, alla familjer och som nyss med ett ord har omintetgjort all eganderätt i nio vidsträckta provinser. *Der* har den individuela friheten ingen grund i samvetena." Att detta är verkliga förhållandet, visar förf. i bokens första hufvudstycke genom en undersökning af det nuvarande ryska rikets historiska tillkomst, af den ryska regeringens framfart i Polen, samt genom upplysningar om det ryska samhällets egendomliga karakter, hemtade ur källor, som icke kunna misstänkas, nemligen ryska eller ryssvänliga författares iakttagelser.

Det är ett groft missförstånd, när man anser det nuvarande *såkallade* ryska riket såsom ett genuint *Slaviskt* rike. De slaviska folkstammarnes, d. ä. Europas, gamla gräns är vid de skogar, som åtskilja Dünas och Dnieprs vattendrag från Volgas. Vester om denna gräns bildades i medeltidens början två slaviska samhällen: det Polska och det Ryska, bådadera utmärkta genom ett samhällsskick, hvilande å den individuela frihetens princip. Öster om gränsen bodde Tschudiska och Tartariska folkstammar, således tillhörande en helt annan *race*. Enstaka hopar från Ryssland, förda af prinsar af Rurikska ätten, bildade i några Finska städer små furstendömen. Från dessa punkter utbreddes det kyrkoslaviska språk, ur hvilket under inverkan af de finska dialekterne det nuvarande ryska, riksryska, språket utvecklades. Men trots denna slavisering, som ännu icke är fullt genomförd, enär det i Storryssland gifves 12—15 millioner menniskor, som ännu tala finska och tartariska dialekter bredvid det ryska språket, och trots den fernissa af christendom, som — fast mycket långsamt — breddes ut öfver de lätt underkastade finska stammarne i Volgalandet, förblefvo dessa dock i botten Asiater [1]) och, hvad som är ännu vigtigare, deras nya herrar vänjde sig mycket hastigt vid den uppfattning af förhållandet mellan undersåter och furstar, som var de infödda naturlig, m. a. o. de blefvo mycket snart orientaliska despoter.

Den mongoliska öfversvämningen blef afgörande för den så-

---

[1]) Den känsla af frihet och heder, af menniskovärdighet och samhällsrätt, som under den svenska femhundraåriga inverkningen norr om Finska viken förvandlat Suomifolket från ett folk med asiatiska till ett folk med europeiska begrepp och seder, hafva aldrig kunnat utvecklas hos de ryska finnarne.

landa påbörjade utvecklingens framtida riktning. Under det de egentligen ryska furstendömena i Dnejprlandet efterhand sleto sig lösa från Mongolernas ok och, slutande sig till den Polska staten, fingo del i den här rådande aristokratiska friheten, upptogo de östliga furstarne, förnämligast fursten i Susdal, sednare *Moskow*, de mongoliska despoternas tanke- och regeringssätt, och, när ändtligen khanatet i Kaptschak sönderföll, utgick det *moskovitiska* riket ur förtrycket med fullkomligt asiatisk prägel och med en trängtan mot vester, en åtrå efter att utvidga sig på civilisationens bekostnad, som ställer det i samma led som Attilas, Dschingis-Khans och Tamerlans välden. Detta är det nuvarande czardömet, som har usurperat namnet Ryskt, och öfver hvars tartariska anlete Peter I hängt den Europeiska masken, under det han flyttade dess hufvudstad ut till Europas gräns, sålunda med ens hotande vår civilisation med barbariets svek och våld. Moskoviens rörelse mot vester hade redan börjat, då Ivan IV härjade Novgorod (1571) och på 8 dagar lät dräpa 60,000 borgare. Angreppen ha fortgått i samma ande, till dess man i våra dagar sett Moskovien försöka utrota ej en stads borgare, men ett helt folk.

Intet mindre än detta är nämligen den nuvarande Ryska styrelsens syfte med dess idrotter i *Polen*. Förf:s målning är här lifvad af en brinnande, ädel harm och dess sanning är bekräftad af officiela handlingar. Åberopande i konungariket Polen demokratiens (!) idee, vill man utrota hela den såkallade aristokratien, d. v. s. 1,200,000 menniskor af 4 millioner, m. a. o. allt hvad som äger minsta grand upplysning, på det att det såkallade "folket" kan få "vara fritt och lefva lugnt under fader czarens spira". Detta har skett och sker medelst afrättningar och deportationer, medelst konfiskationer och allehanda utpressningar, medelst införandet af kommunala institutioner, som lägga all makt öfver kommunens egendom i böndernas händer. Åberopande i det såkallade Vestryssland Nationalitetens (!) idee, använder man likartade medel, blott i ännu hårdare grad, för att frigöra det "ryska" folket för "Polonismen". Öfverallt förföljer man isynnerhet den romersk-katholska kyrkan och sätter i stället den orthodoxa, enligt hvars lära czaren är Guds ståthållare på jorden och hvars tjenare äro czarens polisspioner. Mest skriande är måhända försöket att i dessa länder införa den ryska landtkommunen; på denna punkt träder det aldraklarast i dagen, att här verkligen tvenne i grund och botten olika verldar stå emot hvarann. Emedan nämligen i det gamla Polsk-Lithauiska riket den individuela äganderätten är samhällsskickets grundval, är i Moskovien ingen enskild man ägare af någotsomhelst: allt tillhör kommunen, hvilken åter en-

dast mycket oegentligt kan sägas styra sig sjelf, emedan dess visserligen valde föreståndare, starosten, med sin utnämning blifver kommunens fader och sjelfherrskare, som blindt måste åtlydas af hvarje enskild. Det är att vända upp och ned på alla begrepp, det är att skrufva kulturen århundraden baklänges. Att påtruga ett samhälle, der enskild eganderätt vunnit stadga, der det hör till begreppet af sjelfständig menniska att rå om sitt arbetes utbyte och sitt ärlda gods, — att påtruga ett sådant samhälle kommunistiska institutioner, det är att i grund utrota det europeiska och sätta det asiatiska i stället.

Ett faktum som förf. mycket starkt framhåller, är, att detta ryska styrelsens arbete numera fortgår under lifligt bifall af en *press*. Barbariet har förstått också i detta afseende att ej endast härma civilisationen, men att verkligen använda dess medel. Det filosoferar, demonstrerar, systematiserar. Synnerligen *Katkoffs* journal *"Moskov-Gazette"* har varit de polska bödlarnes ordförare, ja till och med uppbetsare och angifvare, derest en eller annan tjensteman syntes mindre ifrig, mindre skoningslös, än önskligt vore. Intet medel har försummats för att reta den storryska fanatismen, och det har lyckats så väl, att Katkoff sjelf icke mindre än Muravief varit föremål för adelns, köpmännens, kleresiens, till och med patriarkens offentliga hyllningsgärder, lyckats så väl, att sjelfva czarens ministrar ha sett sig tvungna att foga sig efter den afgudade redaktörens vinkar.

Detta är måhända det mest hotande för ögonblicket: att den stora horden ej endast går, hvarthän dess sjelfbeherskare bjuder, ej endast med glädje trampar under sina fötter all civilisation, hvart den sändes hän, men sjelf äger ett medvetande om sig, en inbillning om sin rätt, om sitt "heliga" kall att lägga Europa för czarens fötter, i hvars person hela samhället känner sig representeradt. *Viljan* är i fullaste mått förhand till att träda i Attilas fotspår. *Förmågan* — brister ändock icke hon? Kan Europa icke vara tryggt i medvetandet af sin högre kultur och kulturens hjelpmedel, sitt högre menniskoantal, sina omätliga tillgångar? Det beror af två ting: om Rysslands välde är organiseradt på ett sätt, som motsvarar dess lifsprincip eller ej, och om Europas internationela förhållanden äro sådana, att en gemensam handling kan påräknas, när den gemensamma faran gör den nödvändig. Den första frågan besvarar förf. med ja, den sista med nej. Häruti ligger faran!

Han genomgår historien om ryssväldets förfärliga tillväxt sedan år 1700. Vi anbefalla detta stycke till våra läsares synnerliga uppmärksamhet. Ehuru innehållande mestadels bekanta

saker, intresserar det dock genom den öfverväldigande sammanställningen af händelser, som många kanske icke tänkt sig sedda under en synpunkt. Det är i synnerhet att bemärka, hurusom Ryssland gått framåt, ständigt framåt, under högst olika inre och yttre omständigheter. Det har gått framåt under Katharina I, Anna och Elisabeth likasom under Peter I, Katharina II och Nikolaus. Det har gått framåt till följd af Frankrikes vanmakt och till följd af dess öfvermakt under första kejsardömet. Det har gått framåt i de sista 10—12 åren, fortare än någonsin, trots Krimkriget och freden i Paris. Visserligen blef czaren hejdad ett ögonblick genom de två vestmakternas allians och utomordentliga ansträngningar; men verket blef blott halft, ja knappast halft fullbordadt. Hvad då försiggick kan tjena som typ af de europeiska makternas uppträdande mot Ryssland. I krigets början stodo ännn Kaukasiens fria bergfolk upprätt, under Shamyl bättre organiserade än någonsin förut, med en här omkring 40,000 man stark, beredde att kämpa till det yttersta, ifall en europeisk här stigit i land på Kaukasiens kust. Den franska härföraren, marskalk Saint-Arnaud var i början mycket böjd att göra Kaukasien till sin operationsbas. Man skulle nu trott, att engelsmännen borde hafva varit enthusiastiska för ett dylikt företag. *Deras* intressen i kampen lågo hufvudsakligen i Asien: Kaukasien var på samma gång ett värn för Mindre Asien och Konstantinopel och tillika ett ständigt hinder för ryssarne i deras marsch mot Indien. Engelska statsmän i Konstantinopel och Persien (lord Ponsonby, Sir John Mac Neill) hade för längesedan insett detta. Men nu i det gynnsammaste ögonblicket glömde man dessa varningar: man ville först ha Sebastopol och krossa den ryska sjömakten i Svarta Hafvet. År 1855 ville kejsar Napoleon införa Polens återupprättade i krigsprogrammet såsom en integrerande del af krigets syften; men lord Clarendon fann saken opolitisk och opraktisk. Det återstod då intet annat än att söka ett slut på den numera onyttiga blodsutgjutelsen, och Napoleon påskyndade fredens afslutande; England önskade då ett fälttåg i Kaukasien; men nu var det Frankrike, som sade nej. Följden af denna osämja, för hvilken visserligen Englands kortsynta och egoistiska politik bär största skulden, var att Rysslands välde förblef obrutet på de två aldrafarligaste punkterna, och att czaren dymedelst fick händerna fria till att utföra hvad vi ha bevittnat och bevittna i Polen och Kaukasien.

Emellertid går Ryssland framåt med jättesteg i Asien. Hvarje år har skjutit dess gränser hundradetals mil framåt mot China, Japan och Indien. Millioner nomadiserande krigare, som intet bättre önska än att få öfverfalla de folkrika, odlade län-

derna China, Indien och Europa, stå czaren till buds. Ryssland sträcker sina armar ut mot Bosporen och mot Sundet, Rysslands "två lufthål", såsom Alexander I kallade dem. Der har den "sjuke mannens" tillstånd ständigt försämrats, här åter har den danske kungen, öfvergifven af Europa, återigen till följd af vestmakternas inbördes misstroende och bourgeoisiens egoism, kastat sig i czarens armar. Dessa två punkter i Rysslands makt, och intet folk i Europa skall längre vara i stånd att försvara sitt oberoende, emedan all europeisk reaktion då skall känna sig stödd af czaren och stödja hans inflytande.

Ställd i denna fara, kan Europa hoppas att frälsas endast genom en *confederation* af dess stater, genom skapandet hos alla dess folkslag af en *Europa-patriotism.* Men härtill åter kräfves, att all inbördes afund och missämja upphör genom ett radikalt genomförande af nationalitetsprincipen i staternas begränsning. Till följd häraf kräfver förf., att Frankrike icke längre tänker på Rhengränsen; det handlas nu om Dnjeprgränsen; hvad som är tyskt och vill vara tyskt måste förblifva tyskt; vinnandet af några landsträckor bör icke vara föremål för franska folkets äregirighet. Venetien bör återställas åt Italien. Tyskland måste obehindradt kunna consolidera sig till en politisk enhet. Men hvad som icke är tyskt, måste icke tvingas under tyska makters lagar. Skandinaviska unionen måste tas om hand af vestmakterna. Österrike måste söka sin politiska uppgift icke i att af afund mot Preussen upprätthålla småstatsväsendet i Tyskland, men i att bilda och organisera ett förbund af de Slaviska folkslagen i öster, samt af Magyarer och Rumäner, starkt nog att kasta Ryssland tillbaka på detta hållet och trygga ett återställdt Polens bestånd. Preussen — ja, här stannar förf. för den största svårigheten, den som ligger i det herrskande preussiska styrelsesättet och Preussens traditionela beroende af St. Petersburg. Deraf beror allt: kan Preussen förmås att öfvergifva sin eröfringspolitik utåt, sitt despotiska system inåt, kan huset Hohenzollern förmås att bryta såväl med junkrarne hemma som med sina skyddsherrar i St. Petersburg, så är en europeisk confederation, så är Europas frälsning möjlig. Kan återigen icke Preussen bryta med sina traditioner, så är ett krig mot Preussen oundvikligt. I båda fallen måste Frankrike samla alla sina krafter för att vara redo att lösa sin verldsuppgift, antingen att omedelbart deltaga i det stora kriget, som *måste* komma, emedan Ryssland, framdrifvet af Peter I's ande, ej ens förmår hejda sig sjelft, om det än ville, eller att om det behöfves, först krossa det preussiska öfvermodet, och dermed möjliggöra Tysklands, ett fritt, demokratiskt Tysklands inträdande i den europeiska confederationen. Till

detta ändamål måste Frankrike afsäga sig alla dessa transoceaniska företag, som i så hög grad splittrat dess krafter; endast Japan bör stödjas såsom den enda lifskraftiga staten i Östasien. Inåt måste först och främst Frankrikes *härväsende* omordnas. Hären måste bli omskapad till en folkhär, hvars utbildning icke utsuger folkets arbetskraft och merg. Detta kan endast ske derigenom, att utbildning till krigareyrket blir en hufvudbeståndsdel af allmänna folkuppfostran, började i skolan och afslutad i fasta läger, med upphäfvande af all garnisonstjenst. Men en sådan folkhär kan icke brukas mot folket. Derföre måste *friheten* återgifvas detta, alla borgare kallas till verksamt deltagande i utöfvandet af sjelfstyrelserätten på alla samhällsområden. Men folkväpning och folkfrihet fordrar *folkupplysning*. Denna är ett hufvudvilkor. Den kan icke baseras på den obskurantistiska ultramontanismen, som icke ens för sina förfärligt misshandlade trosbröder i Polen kunnat eller velat sätta folket i rörelse. Den kan ej heller baseras på den såkallade liberala atheismen, hvars sista verkan endast kan bli träldom under materialismen. Den måste baseras på en fri och innerlig tillegnan af den kristliga religionens sanningar och en deremot svarande moral. Och den måste vara allmän, omfatta alla folkklasser. Förf., som oftare talar i den franska demokratiens namn, uppehåller sig med anledning af denna punkt mycket vid det faktum, att demokratien på sednare tiden i Frankrike röjt en särdeles stark känsla icke blott för nyttan, men också för äran af en god uppfostran, af kunskaper och bildning. Han anför, huru arbetareföreningarne rastlöst sträfva att förbättra ej blott den uppväxande ungdomens, men äfven de vuxnas ställning i detta afseende. Han visar, huru redan inom dessa kretsar den tanken trängt igenom, att Rysslands stäfjande och Polens återupprättande är ett vilkor för folkens oberoende och välmåga. Han ser häri med rätta ett af tidens få goda tecken.

Vi skulle röja ringa lillit till våra läsares kännedom af det sednaste årets stora händelser eller till deras omdömesförmåga, om vi ville i detalj påpeka öfverensstämmelserna mellan de anförda hufvudsatserna i Mr. Martins program och händelserna såväl inom som utom hans fäderneslаnd, sedan boken utkom. Dessa öfverensstämmelser springa genast i ögonen. Man vill, hoppas vi, också bemärka, huru han i sjelfva verket som satser i sitt system uttalar tankar, hvilka sedan påtagligt trängt sig fram i förgrunden i nästan alla Europas länder. Detta är mycket anmärkningsvärdt, emedan dessa rörelser till en stor del datera sig från det sista tyska kriget och den derigenom förorsakade väckande sensation. Han visar sig sålunda såsom en verklig

djup politisk tänkare, att icke säga siare; och i såmycket starkare grad uppfordras man till att gifva akt på de punkter i hans framställning, hvilka icke ännu ej hunnit att blifva besannade af händelserna. Detta är fallet med hans grundåskådning, enligt hvilken Ryssland och Europa bilda absoluta historiska motsatser, som icke kunna förlikas, och enligt hvilken derföre en brytning är oundviklig, som, om icke Ryssland kastas tillbaka till Asien, måste medföra Europas underkufvande och nedsjunkande i en materialism, uti hvilken andens lif och slutligen äfven den materiella kulturen skall utslockna.

Men, är det så — och har förf. varit sannspådd i annat, tycks det ligga nära till hands, att han kan blifva det äfven häri —, huru kunna vi då nordbor hoppas på en lugn framtid? Vi *måste* taga del i striden. Vi *måste* spela vår rol i det stora verldsdramat och uppfylla vår pligt att, såsom delegare af den Europeiska kulturen, bära vår del af den gemensamma försvarsbördan. Frågan är blott om vi skola göra det frivilligt, på ett aktningsvärdt sätt och äfven derföre med utsigt att ej blifva öfvergifna af Europas stora makter, eller tvungna, måhända tvungna in i fiendens leder och derföre med utsigt att blifva uppoffrade, derest kampen ej blir slutad med en fullständig seger, hvad väl knappast står att förvänta. Det sista måste ovilkorligen blifva vår ställning, om vi ej först och främst *rusta* oss, väpna oss och vapenöfva hvarje vapenduglig man, dernäst *sluta oss tillsammans* och derigenom från början beröfva fienden den stödjepunkt och den operationsbas, som han eljest ovilkorligen skall intaga vid Sundet.

Anmälningar.

SVEN NILSSON, Skandinaviska Nordens Ur-invånare. 1:sta Bandet. *Stenåldren.* 2:dra Upplagan. Stockholm, 1866. 4:o, 214 Sider text, 14 lithograferede tavler og enkelte afbildninger i texten.

Une bonne méthode est le plus puissant moyen de découverte.

Den gamle, hædrede forfatter har havt den glæde at kunne efter en menneskealders forlöb udgive sit ovennævnte værk i andet oplag og uden store forandringer. Det er et godt bevis for, at det er et tænksomt og grundigt arbeide og studium, som han for så lång tid siden foretog sig. Han har först givet os sin lille, fortjenstfulde afhandling fra "Skandinavisk Fauna": "Utkast til jagtens og fiskets historia på Skandinavien" som i sin tid gjorde fortjent Opsigt i den archæologiske Verden, og dernæst "Nordens Urinvånare" — begge næsten uforandrede som i förste oplag; bemærkninger og rettelser, nedskrevne i 1860—65, ere tilföiede i et eget afsnit.

I den förstnævnte afhandling gives en udsigt over de forskjellige slags stenoldsager, som dengang (1834) varo kjendte, og den ærede forfatter træder op imod tidligere, vrange meninger om, at de skulde have været offerredskaber etc. og viser deres brug som værktöi til daglige sysler og som jagtvåben, hvilken sidste brug naturligvis ikke udelukker, at man i nödstilfælde har benyttet dem som krigsvåben; egenlige krigsvåben som sværd, skjolde etc. kjendes nemlig ikke fra hin ældgamle tid. Han gjör opmærksom på, at man af de brændtlerskar og ildsteder, der ere opdagede fra den tid, kan slutte, at folket har kjendt ild og kogt sine födemidler — en bemærkning, som ikke er uvigtig til bedömmelse af kulturtrinet, da der som bekjendt er tvivl om, hvorvidt alle vilde folkestammer kjende og forstå at forskaffe sig ilden, der har så stor en virkning på menneskets hele velvære. Han siger, at

stensagerne have tilhört vilde folk, som fortrinsvis have været jægere og fiskere og have boet og færdedes i de fleste af Skandinaviens egne; måske endog de inderste og mellemste dele af landet. Dette stenfolk (sit venia verbo) har hört til den hyperboræiske folkestamme og har fört omtrent et lignende liv som Grönlænderne nu (1834), skjöndt de ikke höre til den samme folkestamme.

De Mindesmærker fra oldtiden, værktöi og våben, som vi her have at gjöre med, findes i gravhöie og i jordens skjöd, i söer, bække og andre vandlöb, og — hvad der fortjener særdeles opmærksomhed — den allerstörste del træffes "på bottnen af våra gamla torfmossar". Det er også tilfældet i Danmark, at der hyppig findes stensager i vore moser, men altid som det synes enkeltvis eller dog få stykker samlede og ikke således samlede i store masser, som det f. ex. i reglen er tilfældet med hvad der i den ældre jernalder nedlagdes i moserne, ligesom der heller ikke er fuldgyldige beviser for stensagers nedlægning, således som det er tilfældet med mosefundene fra den ældste jernalder. Imidlertid er stensagernes hyppige forekomst i moserne dog så påfaldende, at Prof. Nilsson söger en forklaring til dette phaenomen. Det folk, der fordrev og udryddede stenfolket, skulde således have kastet dets våben og redskaber i havet for at lade ethvert spor og minde om dem forsvinde (sid. 9). Da forf. mener, at bronzealderens kultur er bragt til norden af Phoenicierne, som anlagde kolonier ved kysterne, og derfra ved fredeligt samkvem spredte deres höiere kundskaber, större kultur, bedre våben og redskaber ud over landet, kan det ikke have været dem, der have fört udryddelseskampen mod stenfolket; det må altså have været det jernbrugende folk, som har kastet stensagerne i de daværende söer; men så måtte man vente at finde sagerne nedlagte på lignende måde som den ældre jernalders sager; dette er, som alt berört, ikke tilfældet.

På den anden side skal det villigt indrömmes, at man ikke föler sig tilfredsstillet med den forklaring, at alle de oldsager af sten, som stadig opgraves af moserne, skulde være tabte ned i datidige söer, dengang stenfolket færdedes ved og på dem, sålidt som man föler sig tilfreds med, at al den forbausende mængde stenredskaber, der — vel at mærke ikke i brudstykker og i forslidt tilstand, men hele og brugbare — findes i kjökkenmöddingerne skulde mellem andet affald være blevne henkastede som ubrugelige. Gåden, som Prof. Nilsson har berört for så mange år siden, er neppe endnu löst.

Forf. vil neppe få ret i sin påstand, at de i J. J. A. Worsaaes "Nordiske Oldsager" under fig. 103—10 afbildede

hammere ligevel kunne höre til jernalderen som til bronzealderen, da der blandt den mangfoldighed af jernalders fund, som Danmark har at opvise, end ikke er et eneste, som kunde give anledning til at tro, at stenhamre og overhovedet stenvåben ere brugte samtidig med jernvåben. Grændserne mellem bronzealderen og jernalderen ere så skarpe, at forskjellighederne mellem dem strax må falde i öine i enhver velordnet samling.

Den behandling, som Forf. i denne sin förste archæologiske meddelelse underkastade stenalderen, var ny og hidtil ukjendt. Uafhængig af hverandre og ad forskjellige veie, men omtrent samtidigt og med samme hovedresultat, opstillede også afdöde C. J. Thomsen i Kjöbenhavn og Archivar Lisch i Schwerin læren om, at der var en tid, da folkene i Nord-Europa kun kjendte sten til at lave deres værktöi og redskaber af, eller, for at tale tydeligere, da de vare ukjendte med metallers brug. Dog var det navnlig Thomsen, som hurtigt udvidede systemet til den tredeling i sten, bronze- og jernalder, der betegner de store fremskridt, som menneskeslægten har gjort i årtusinders löb, inden historiens lys gryer, de stadier, som slægterne have gjennemlöbet, "chronologiske horizonter" som en fransk forfatter har kaldt dem. Delingen har vakt megen forargelse endog i de seneste dage hos vore uvenlige naboer mod syd, der ikke kunne holde politik og videnskab ude fra hinanden; men den synes dog nu at have stået sin pröve. Om end ideen tidligere kan have foresvævet enkelte forfattere, kom den dog egenlig först til klarhed ved disse tre mænds behandling af den. Prof. Nilsson hörer således med til det værdige triumvirat, der bragte den nationale archæologi ind på rette vei, thi fra deres tid af, "er der kommen bedre orden i det kaos, som tidligere herskede i samlingerne, og den unge videnskab, som bygger på rækker af velordnede kjendsgjerninger, gåer nu frem med sikkrere skridt."

Den brug, der er påvist for de enkelte oldsager, og de navne, der ere givne dem, ville i det hele finde kyndiges bifald. Det var godt, om f. ex. Nilssons "portative slipstenar" aflöste vore "proberstene" der ikke höre hjemme i en tid, der netop har til sit særkjende, at metaller ikke vare i almindelig brug eller rettere, hvad alt synes at tyde på, slet ikke vare kjendte. Men ved at se på de afbildninger, der ledsage værket, træffer man flere former og gjenstande, som neppe höre til stenalderen. Blandt tilhuggerstenene er der således på tavle V fem figurer, 90—94, hvis originaler neppe höre til denne tid eller have været benyttede på den angivne måde. Sådanne sten ere fundne i norske grave fra jernalderens förste tid her i norden, de ere hyppige i Danmark og, hvor der haves efterretnin-

ger om dem, ere de altid fundne sammen med jernalders sager, således f. ex. næsten halvandet hundrede stykker fra de fire systematisk udgravede mosefund i Sönderjylland og på Fyn. Forfatteren anförer selv, at et lignende redskab, afbildet tavle II, fig. 154, er fundet i en grav i Norrland sammen med et jernsværd. At disse slibestene til pilspidser, syle og andre mindre redskaber skulle have været amuletter og seierstene hos götestammen er der neppe nogen grund til at formode. Blandt kvindens smykker nævnes også rå glasperler, som ved bytte skulde være komne stenfolket i hænde; men da det, såvidt vides, er et enkeltstående fund, der har indeholdt disse perler, og da man forresten ikke kjender glasperler eller overhovedet gjenstande af glas, neppe nok i bronzealders fund, er det knapt rigtigt at optage dem i den samlende oversigt.

Med stadig anvendelse af den sammenlignende methode har Nilsson i sine "Urinvånare" jevnfört nordiske oldsager med nulevende vilde folks tilsvarende gjenstande, sammenlignet jættestuernes hovedskaller med nulevende folkefærds, påvist lighed mellem oldtidsgrave og vildes boliger, og sammenstillet sagaernes beretninger om forholdet mellem sagafolket på den ene side og dværge og jætter på den anden side med historiske forhold mellem rå folkestammer og indvandrede folk.

Prof. Nilssons ethnologiske system er for stenalderens vedkommende fölgende. Den deles i to dele. I den ældre stenalder er der i Skandinavien en befolkning, som formodentlig hörer til den lappiske folkestamme; det er sagaernes dværge. Af minder fra disse ældste, "råeste vilde" nævner forf. vore såkaldte flintknuder, som han anser for deres förste kastvåben med hånden mod vilde dyr og andre fjender; han nævner endvidere oldsager fra Lindormebakken i Skåne og på flere steder ved Skånes Östersökyster, kystfund, som sammenlignes med det danske Maribofund. Den yngre stenalders folk er et finsk folk, som har dyrket Auka-Thor, har bygget stengravene og formodentlig havt faste, skjöndt skröbelige bopæle, måske også noget tamt kvæg; det er tvivlsomt, om de have havt noget slags agerbrug; de ere sagaernes jætter. Men skjöndt den ærede forf. således deler stenalderen efter de to forskjellige folkestammer, som da beboede landet, og af hvilke den ældste, Nilssons dværge, har bebygget landet, inden den yngre, Nilssons jætter, trængte ind i landet og begyndte den kamp med hine, som sagaerne berette om, og skjöndt der på flere steder henvises oldsager snart til den ene og snart til den anden af disse Afdelinger, vil forf. dog ikke (efter fortalens side VII) have stenalderen delt i en ældre og en yngre. Hele denne side af Nilssons skrift synes at lide af modsigelser og at savne den

klarhed og tydelighed, som ellers udmærke forf. Det danske stenaldersfund med rå og slebne redskaber, der bruges som bevis for, at den ældre stenalder ikke er til, har heller ikke den rette beviskraft, da det for exempel kunde være et overgangsfund fra en tid, der ligger mellem den ældre og yngre periode af stenalderen, da forholdet kan have været et lignende som det, der er mellem den ældre jernalder og mellem-jernalderen; det ældre kan naturligvis i nogen tid have været i brug ved siden af det yngre og det nyere.

Samtidigt med det yngre stenfolk er der efter Nilssons theori spor af en semitisk Baals eller Baldersdyrkelse — vor Bronzealder. — Fortids kolonister, Phoenicierne, skulle have bragt bronze til norden og tillige en egen gudsdyrkelse. Denne antagelse er med megen varme og stor lærdom udviklet i 2:dra delen af "Urinvånare" men kun berört i den förste del, som vi her have at gjöre med. Vi komme derfor ikke her nærmere ind på denne theori, men kunne dog ikke se andet end, at de vanskeligheder, der stille sig mod forfatterens antagelse, ikke ere overvundne. Det er vistnok rigtigt, at Bronzealderen er en orientalsk kultur, men dermed er det ikke sagt, at den netop er phoenicisk. Bronzesager ere altfor vidt spredte over hele Europa, endog i de fra kysterne længst bortliggende egne, og med al deres analogi dog langtfra så identiske i de forskjellige lande, at de skulde kunne skrive sig fra phoeniciske kolonier med væsenlig samme kultur. Det er heller ikke tilstrækkeligt at forklare forskjellighederne som en blot fölge af en tidsforskjel; thi det er klart nok af oldsagerne, at der er foregået en forskellig hjemlig udvikling i de forskjellige lande. Tilmed ligger bronzealderens ophör (og dermed jernalderens begyndelse) indenfor den christelige tid,-ved det tredie århundrede efter Christi födsel; men længe för den tid kjendte phoenicierne jern og bogstavskrift, af hvilke der som bekjendt end ikke findes spor i vore fund fra bronzealderen. En tysk oldforsker, Lindenschmit i Mainz, vil have hele Europa i bronzealderen forsynet med våben og redskaber fra etruriske værksteder og fabriker. Ingen af disse theorier kunne stå deres pröve ligeoverfor kjendsgjerningerne sålidt som Wibels, som i sin ellers fortræffelige afhandling viser hen till England som bronzekulturens vugge.

Flere forskere og blandt dem Nilsson have talt meget om, at bronzealderen må være ophört her i norden för Christi tid; men ingen af dem have endnu leveret noget bevis. Når vor forf. således henviser til J. Lubbocks "Pre-historic Times" så findes der ikke i det anförte sted nogen bevisstötte for hans formodning. Den omstændighed, at romerske skribenter ikke omtale nogen bronzekultur er intet bevis, thi de omtale heller

8

ikke noget steds f. ex. den ældre jernalders prægtigt damascerede våben, eiendommelige hjelme eller karakteristiske bådformer eller så meget andet, som vi til trods for vore mere omfattende interesser skulde tro måtte i höi grad have været dem påfaldende. Af facta, oldsagfund, anförer sir Lubbock kun tre, nemlig Tiefenaufundet, som efter de schweitzerske forskeres mening og efter de mönter, det indeholdt, neppe er ældre end det tredie århundrede efter Christi födsel, og begge de sönderjydske mosefund, der ikke kunne være ældre end midten af det tredie århundrede af vor tidsregning. Når man derfor ikke vil forlade den sikkre vei, som oldforskningen her i norden i længere tid har fulgt, idet man uden altfor megen theorisering har tilladt facta at tale, kan man ikke for öieblikket få jernalderens begyndelse og dermed bronzealderens slutning længere tilbage i tiden, end til det andet eller tredie århundrede af vor tidsregning.

Disse få bemærkninger have vi ikke villet tilbageholde ligeoverfor den höitfortjente forfatter af "skandinaviska nordens ur-invånare" idet vi önske, at han må få leilighed til at fuldende sit værk med dettes tredie del, jernalderen, til hvilken han vil finde særdeles værdifulde oplysninger også i museet i Kjöbenhavn, navnlig nu efter dets nye ordning og indlemmelse af flere store jernalders fund.

Ehdt.

Svenska kyrkans historia ifrån Upsala möte år 1593 till slutet af sjuttonde århundradet af L. A. Anjou. Stockholm 1866. 576 sid. 8:o.

Alla vänner af den fosterländska häfdaforskningen måste med den lifligaste tacksamhet mottaga detta nya arbete af författaren till "Svenska kyrkoreformationens historia". Samma egenskaper, som så fördelaktigt utmärkte detta sistnämnda historiska verk, hvars stora värde blifvit allmänt erkändt, möta oss äfven i denna nya frukt af förf:s kärlek till den fosterländska kyrkan och den vetenskapliga forskningen. Förf:s skildring af den svenska kyrkans öden under det sjuttonde århundradet vittnar om samma varma sanningskärlek, samma grundliga och samvetsgranna forskning, samma lugna oväld vid bedömande af personer och saker, som göra "Svenska kyrkoreformationens historia" till ett arbete af så klassiskt värde.

Förf. har behandlat ett tacksamt ämne. Det är tacksamt, icke blott derföre att fältet är nytt och obearbetadt och

ingen före förf. efter källorna tecknat detta tidehvarf i sin helhet och sitt storartade sammanhang, utan äfven derföre att det sjuttonde århundradet är Sveriges storhets tid, icke blott i politiskt utan äfven i kyrkligt afseende. Svenska kyrkans förhållande till staten vittnar härom på ett sätt, som synnerligen förtjenar vår uppmärksamhet, helst detta förhållande var helt olika det, som egde rum i Danmark och Norge. Sedan nämligen svenska kyrkan vid Upsala möte år 1593 bebeslutsamt afskakat de fjettrar, i hvilka konung Johan III:s cæsareo-papism sökt lägga henne, bibehöll hon allt intill konung Karl XI:s tid gent emot konungamakten en sjelfständighet, af hvilken ingen annan samtida luthersk kyrka kunde berömma sig.

Orsaken hvarföre den svenska kyrkan kunde med så betydligt större sjelfständighet, än den danska, utgå ur reformationens brytningsperiod är förnämligast att söka i den politiska frihet, af hvilken svenska allmogen vid medeltidens slut var i åtnjutande och som den allt fort bibehöll, under det att den danska allmogen var slagen i bojor af aristokratien. Den svenska allmogens mera konservativa skaplynne föranledde densamma också att med vida större envishet, än den danska allmogen det gjorde, hålla fast vid den gamla, från förfädren ärfda påfviska läran. Konung Gustaf I måste derföre med den största försigtighet leda reformationens genomförande; men detta oaktadt utbröto, såsom bekant är, flere bondeuppror, föranledda till ganska stor del af allmogens missnöje med förändringarne i religionen.

Under sådana omständigheter kunde ej konung Gustaf tänka på att, såsom det skedde i Danmark, med ens nedbryta kyrkans gamla författning. Den statskloke konungens försök under senare hälften af sin regering att försvaga biskopsmakten genom införandet af en ny kyrkoförfattning med s. k. conservatorer och religionsråd hade ej heller någon varaktig följd. Biskopsembetet qvarstod så väl till namnet som gagnet, och det var just genom den stora myndighet, som biskoparne bibehöllo öfver sina stift, som kyrkans oberoende af den verldsliga makten upprätthölls. Konung Karl IX:s plan att inskränka biskoparnes maktutöfning och jurisdiktion genom inrättandet af en öfverstyrelse för kyrkan kom icke till utförande. Äfven konung Gustaf II Adolfs ihärdiga bemödanden att genom inrättandet af ett Consistorium generale bringa kyrkostyrelsen till mera enhet strandade på biskoparnes och i synnerhet Johannes Rudbeckii motstånd. Utan tvifvel var Gustaf Adolfs afsigt med detta förslag god. Kyrkan var allt för mycket splittrad i de af hvarandra nästan oberoende stiften, inom hvilka olika cere-

monier vid gudstjensten och olika disciplinariska stadgar voro införda af de såsom små kyrkofurstar öfver dem nästan enväldigt herrskande biskoparne. Den gamla provinsiella sjelfständigheten bibehöll sig äfven på det kyrkliga området särdeles ihärdigt.

Att afhjelpa de olägenheter, som af ett sådant sakernas tillstånd måste blifva en nödvändig följd samt bringa behandlingen af de från biskopar och domkapitel till konungen vädjade målen i samma ordnade skick, som rikets rättegångsväsende i öfrigt genom Svea hofrätts inrättande vunnit, detta var konungens afsigt med det af honom föreslagna Consistorium generale. Men biskoparne motsatte sig förslaget på det ihärdigaste, och det föll för detta motstånd, oaktadt konungen deröfver högt uttalade sitt missnöje. Att biskoparne ej gerna skulle underordna sig en domstol, i hvilken verldsliga samt icke-biskopliga ledamöter voro bisittare, faller af sig sjelft. Man bör dock icke, då frågan rör män af så ädel och högsinnad karakter som Johannes Rudbeckius och Laurentius Paulinus, utkasta den beskyllningen, att de vid sitt handlingssätt leddes endast eller hufvudsakligen af egennyttiga bevekelsegrunder. Att kyrkans frihet och oberoende skulle löpa de största faror genom införande af en dylik institution är temligen klart. Det var just genom dylika af furstarne tillsatta consistorier, som de lutherska kyrkorna i Tyskland blifvit bragta till det beroende af den verldsliga makten, som der ledde till så sorgliga följder.

Men äfven från ett annat håll hotade faror. Det var nemligen ej *för tillfället* en centralisation af den kyrkliga makten i konungens hand, som man hade mest att frukta. Den hastigt uppblomstrande aristokratien gjorde redan starka ingrepp på så väl församlingens som kyrkostyrelsens rättigheter. Då de verldsliga ledamöterna i det föreslagna consistorium generale skulle vara till största delen, ja kanske alla, adelsmän, så var från adelns sida ett allt för stort inflytande på ledningen af kyrkans angelägenheter högeligen att befara. Spänningen emellan adeln och presterskapet, som gick i spetsen för de ofrälse stånden i deras strid mot adeln, blef med drottning Kristinas förmyndareregering allt starkare. Förslaget om inrättandet af en kyrklig öfverdomstol hade, ehuru då ånyo upptaget, ännu mindre utsigter än förut att kunna bringas till fullbordan. Det blef, såsom Geijer säger, blott en partisak emellan presteståndet och adeln.

Det är emellertid ett i högsta grad märkvärdigt skådespel att se, huru under denna förmyndareregering den svenska kyrkans sjelfständighet, representerad af den kraftfulle biskop

Johannes Rudbeckius, i förtäckt eller öppen kamp bryter sig med den mäktiga aristokratien och i främsta rummet Axel Oxenstjerna, dess ypperste målsman. De båda motståndarne äro hvarandra fullt värdiga. Axel Oxenstjernas bekanta yttranden om Rudbeckius vid riksdagen 1636 innehåller under tadlets form de högsta loford. "Han har", sade Oxenstjerna, "en dryg flik af Sankt Peders kjortel". Men tillika yttrade han: "Han är en man med qvaliteter, en drifvande, en pertinax, som förr skall låta bränna sig än han gifver vika".

I kampen emot aristokratien försvarade kyrkan med oförfäradt mod sin rätt; men då den förra krossades under Karl XI:s jernspira, dukade äfven kyrkan under för det af inga inskränkningar bundna enväldet. Alla försök att omarbeta den gamla kyrkoordningen af år 1571 hade förut misslyckats. Det var just på svårigheten att bestämma gränserna för den makt, som konungen egde att inom kyrkan utöfva äfvensom på frågan om adelns patronatsrätt, som alla försök i denna väg hade strandat. Den enväldige konungen genomhögg nu med maktens svärd den knut, som man ej genom fredlig öfverenskommelse lyckats lösa. Utan motstånd genomdref han i stor hast utarbetandet och antagandet af kyrkolagen af år 1686. Den tyckes knappt hafva före dess antagande blifvit ens föreläst i presteståndet. Då en af biskoparne begärde att sådant skulle ske, svarade ärkebiskopen att det vore betänkligt," sedan K. M:t hafver henne approberat och underskrifvit". De vigtigaste kyrkliga förordningar utfärdades ock af konungen utan rikets ständers hörande, såsom t. ex. den af den 11 Febr. 1687 "huru med rättegång uti domkapitlen skall förhållas". Med ett penndrag förklarade konungen, att den gamla praxis att det vid riksdagarne samlade presteståndet bildade ett slags kyrklig öfverdomstol (consistorium regni) hade upphört. De svenska ständerna hade för öfrigt sjelfva år 1682 bortskänkt till konungen hela den lagstiftande makten. Det vore "orimligt", yttrade de den 16 Nov. 1682, att konungen skulle behöfva höra rikets ständer vid utfärdande af stadgar, plakater, reglementen och förordningar, som anginge ett eller annat kollegium eller endast några personer, hvarjemte de hemställde *till konungens behag* sin önskan att han ville meddela ständerna sina åtgärder till ändring, förklaring eller förbättring af Sveriges rikes allmänna lag.

Genom biskoparnes och domkapitlens underordnande under hofrätterna, genom öfverlåtande af "all lagstiftande och i sista hand all lagskipande och till ingen ringa del äfven förvaltningens makt" åt konungen eller "verldslig antingen domstol eller administrativ myndighet", var kyrkans frihet och obe-

roende helt och hållet tillintetgjordt. Biskoparne blefvo hädanefter endast konungens, den högste biskopens inom kyrkan, befullmäktigade ombud. Karl XI:s gunstling, hofkanslern Erik Lindsköld, hvilken anses hafva vid utarbetandet af kyrkolagen utöfvat ett icke obetydligt inflytande, uttrycker de nu herrskande åsigterna, då han yttrar att konungen eger jus episcopale *"fullkomligt* och ovägerligt. "Biskoparne", säger han, "ega icke något sådant jus, men väl *genom E. K. M. nådigste behag* ett *exercitium juris episcopalis* eller ett privilegium, och derhos biskoplig titel och värdighet, *allt af gunst och nåde, och intet genom någon sin rätt.* Samma rättighet följer alltid öfverhetsembetet åt och äro begge E. K. M. lika gifne af Gud och lika ärftligen tillfallne" [1]).

All makt inom kyrkan låg nu i konungens hand, och den svenska kyrkan kunde nu mera icke berömma sig af det stora företräde framför de andra skandinaviska och i allmänhet alla lutherska kyrkor, som hon förut allt sedan reformationen egt i sitt oberoende af den verldsliga makten.

Under det att sålunda detta stora egendomliga drag i den svenska kyrkans författning vid det sjuttonde århundradets slut utplånades, stegrades deremot i yttersta grad det andra stora hufvuddraget i hennes fysiognomi, men hvilket hon hade gemensamt med hela den öfriga lutherska kyrkan, nemligen hennes ifrande för den strängaste renlärighet, för en orthodoxism, som ej lemnade minsta utrymme åt afvikande meningar, äfven om de rörde blott bifrågor. Under symboltvångets jernok medgafs ej ens begagnande af talesätt, som i det ringaste afveko från det nu fastställda theologiska systemets bokstaf. Må vi kasta en blick på symbolicismens utveckling under fortsatta strider ända till denna dess yttersta gräns.

Vid Upsala möte 1593 hade augsburgiska bekännelsen blifvit antagen till symbolisk bok för svenska kyrkan, och med orubblig fasthet försvarade såväl presterskap som folk detta mötes beslut emot konungarne Sigismund och Karl IX. Tidens kyrkliga lif gick hädanefter i en enda stor strömfåra, och de afvikande meningar, som emellanåt framträdde, qväfdes utan någon synnerlig svårighet. Ehuru konung Karl IX t. ex. med den största ihärdighet kämpade för införandet i handboken af kalviniserande formulärer, fann han dock dervid icke det ringaste understöd hvarken af lekmän eller presterskap. I spetsen för detta senare stod den förträfflige ärkebiskop Olaus Martini, som med oförskräckt mod vexlade stridsskrifter med

---

[1]) Carlson, Sveriges hist. under konungarne af Pfalziska huset II, 88.

konungen. Han fällde tårar, säges det, då rikets råd förbjöd honom fortsätta kampen. Karl IX visade aktning för hans öfvertygelse och förföljde honom icke, något högst ovanligt under denna förföljelselystna tid.

De besynnerliga judaistiska meningar, som alltifrån konung Gustaf I:s tid spåras bland allmogen, och som troligen uppstått genom ett missförstånd af förhållandet emellan det gamla och nya Testamentet, qväfdes också efter några under Gustaf II Adolfs regering verkställda afrättningar af de argaste svärmarne. Denna judaism var för öfrigt delvis så skarpt utbildad i motsats till kristendomen, att denna senare af judaisterna helt och hållet förkastades och smädades. Det nya Testamentet sades vara "stulet" af det gamla och hvad det af sig sjelf innehåller vore "af djefvulen", Kristus förklarades vara helvetets konung o. s. v. I sin mildare form framträdde denna judaism blott såsom ett firande af lördagen såsom hvilodag jemte söndagen. Den var i denna form under förra hälften af sjuttonde århundradet ganska vidsträckt spridd inom olika delar af landet, men spåras ej mer efter Gustaf II Adolfs regering.

Lika lätt som denna afvikelse från den lutherska läran, undertrycktes äfven de svärmiska meningar, som i början af denna sistnämnde konungs regering predikades af bondeprofeter, som påstodo sig stå i förbindelse med andeverlden och af änglaväsenden mottogo sina uppenbarelser. Bland annat lärde de själarnes præexistens i likhet med Origenes, de tolkade berättelsen om Kristi födelse och lidande allegoriskt o. s. v. På hvad sätt dylika åsigter uppstått bland allmogen är alldeles obekant. Möjligen ledde de sitt upphof från någon spekulativ bondes hjerna, möjligen hade de genom någon utländsk svärmare eller ur någon nu okänd bok blifvit spridda inom landet. En tredje hypothes är att de från medeltidens hæretici i hemlighet bland folket fortplantat sig. På djupet af folklifvet gå underbara strömningar, länge obemärkta af samtid och efterverld. Vid någon starkare skakning af den religiösa känslan framträda de plötsligt, för att lika plötsligt försvinna. De likna dessa underjordiska floder, hvilka, sedan de några ögonblick visat sig i dagen, åter i jordens djup dölja sina hemlighetsfulla vågor. Ingen vet hvarifrån de komma eller hvart de gå.

Under Gustaf II Adolfs regering tillintetgjordes eller utdrefvos också de sista lemningarne af katholicismen inom landet. De till denna lära öfvergångna svenskar inläto sig esomoftast i stämplingar med Sigismund till omstörtande af det i dennes ställe uppsatta konungahuset. Jesuiterna voro också ganska

verksamma att i sina kollegier bilda verktyg för papismens återinförande. Äfven i Danmark sökte de intränga [2]). De innästlade sig till och med i lutherska prestlägenheter både i Danmark och Norge. Så upptäcktes t. ex. i det senare landet år 1613 icke mindre än sex prester i Opslo stift vara hemliga jesuiter. Stränga åtgärder måste vidtagas mot katholikerna. Under konung Kristian IV:s regering stadgades bland annat vid straff af landsförvisning att ingen skulle få besöka jesuiternas kollegier. Alla danska och norska katholiker uteslötos från statens embeten och deras egendom tilldömdes närmaste fränder. Kronan på verket sattes genom den befallning, som af nämnde konung år 1621 utfärdades, att främmande trosbekännare skulle antingen öfvergå till den lutherska läran eller ock lemna landet. I Sverige höll man jemna steg härmed. Genom Upsala mötes beslut af år 1593 hade alla *uppenbara* samqväm af främmande religionsbekännare blifvit förbjudna. Detta förbud utvidgades på riksdagen i Söderköping 1595 till både hemliga och uppenbara samqväm. Alla prester af annan religion än den evangeliskt-lutherska förvisades vid samma tillfälle ur landet, och för affall från den evangeliska bekännelsen stadgades arflöshet och landsförvisning såsom straff. Detta riksdagsbeslut stadfästades genom Norrköpings arfförening af år 1604, och genom Örebro stadga af år 1617 ålades derjemte alla papister, inländska eller främmande, att inom tre månader lemna landet. Stadgan innehöll för öfrigt ett upprepande af äldre förbud mot besökande af jesuitiska eller andra påfviska kollegier. På grund af denna stadga blefvo tre svenska katholiker, Anthelius, Campanius och Behr år 1624 afrättade i Stockholm. De anklagades både för politiska stämplingar, besökande af jesuitkollegier, öfvergång till papismen samt qvarstannande i landet under fördöljande af sitt affall. På alla dessa skäl dömdes de också till döden. Att de förehaft politiska stämplingar synes dock icke hafva blifvit bevisadt. Förgäfves användes tortyr för att tvinga dem till bekännelse [3]).

---

[2]) Se härom Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen ved Ludvig Helveg I, 289—293.

[3]) Sveriges lag har aldrig vetat af tortyren, men den har det oaktadt emellanåt blifvit använd ända tills konung Gustaf III afskaffade den. I dödsdomen öfver Behr och Anthelius ådömer hofrätten formligen användande af tortyr. "Rätten aktar för billigt", heter det, "att emedan Jöran Behr icke vill rätt ut sådant (de politiska stämplingarne) bekänna, att sanningen blifver af honom genom tortyr exprimerad". Öfver tortyren fördes ordentligt protokoll. Ett par sådana förvaras ännu i Svea hofrätts arkiv i Stockholm och afgifva förfärande intyg om den hårdhet, med hvilken man under denna tid

Efter tortyren synes Behr och Anthelius hafva öfvergått till lutherska läran. Campanius hade deremot i olikhet med dem från början förklarat sig vara lutheran.

Sedan all fara från papismens sida var aflägsnad samt äfven de nyss omtalade svärmiska rörelserna bland allmogen blifvit qväfda, kunde orthodoxismen tro sig nära segrens mål. Inom theologiens eget sköte uppstod dock ganska snart en reaktion, framkallad af det allt hårdare förtryck, som orthodoxismens trånga bokstafslära lade på sinnena. Mildare, mera evangeliska naturer (såsom biskop Johannes Matthiæ) kunde ej annat än uppröras af den ohejdade hätskhet, med hvilken alla olika tänkande blefvo af orthodoxisterna förkättrade; djerfvare, mera frihetslystna andar (såsom biskop Joh. Terserus) kunde ej finna sig inom dessa trånga skrankor, som nu blifvit fastställda, och utom hvilka man ej, vid fara att förklaras för en kättare och okristen, kunde stiga en enda tumsbredd. Men detta spridda motstånd af några enskilta theologer (synkretister benämnda) qväfdes utan synnerlig svårighet af orthodoxismen, som i sluten falang ryckte an, för att tillintetgöra orostiftarne.

De mystiska rörelserna bland allmogen på Gustaf Adolfs tid hade blifvit så lätt undertryckta, emedan de innehöllo allt för få elementer af sanning eller stodo helt och hållet utom sanningen. Såsom ett oeftergifligt vilkor för att en religiös sekt skall kunna icke blott uppstå, utan äfven bibehålla sig, fordras att den vid sidan af villfarelsen skall ega inom sig ett visst mått af sanning, från hvilken den likt parasiten kan hemta sin lifskraft. Så var icke händelsen med dessa hæretiska rörelser under Gustaf Adolfs regering. De saknade äfven bildade och sansade ledare. Oftast tyckes det till och med hafva varit det djupaste slammet på samhällets botten, som af dessa skakningar sattes i rörelse. Genom den osedliga prägel, som vidlåder åtminstone en del af de längst gående af judaisterna, förderfvade de för sig all utsigt till framgång.

De synkretistiska theologerna åter dukade under i striden mot orthodoxismen, oaktadt de på sin sida i ganska mycket hade den bibliska sanningen, derföre att de stodo för sig sjelfva utan egentligt understöd af församlingen, som föga tog del uti eller förstod sig på striden. Det är föröfrigt bedröfligt att icke åt Matthiæ och Terserus, kämparne och martyrerna för en större frihet inom kyrkan samt en större fördragsamhet emot olika tänkande, kunna för deras egna personer skänka ett obetingadt deltagande. Det blir alltid en fläck på deras

---

ansåg sig kunna behandla anklagade personer. Se "Liber XV causarum" i Svea hofrätts arkiv.

minne, att de läto tvärt emot sin både förut och efteråt uttalade öfvertygelse förmå sig att vid 1647 års riksdag underteckna den skrift, i hvilken presterskapet förklarade sig antaga konkordieformeln såsom symbolisk bok. Den feghet och det vankelmod, som Terserus under den mot honom väckta rättegången ådagalade, äro ej heller egnade att för honom väcka vårt deltagande. De ständiga tvister, i hvilka han såväl i Upsala som Åbo var med embetsbröder och underlydande inveckla, vittna äfven om ett trätgirigt och herrsklystet sinne. Joh. Matthiæ framstår visserligen i en mera fördelaktig dager. Hans milda, fridälskande sinnelag, hans utmärkta lärdom och hans varma nitälskan för det goda kunna icke betviflas lika litet som Terseri duglighet, utmärkta arbetsamhet och stora kunskaper. Ingendera kan dock genom karakterens höghet och ädelhet tillvinna sig denna djupa aktning, som deremot ännu i dag efter tvenne seklers förlopp så odeladt skänkes de strängt orthodoxa biskoparne Johannes Rudbeckius och Laurentius Paulinus, tvillingstjernorna på svenska kyrkans himmel under Gustaf Adolfs tidehvarf.

Man har påstått att genom konkordiebokens upphöjande till symbolisk bok genom regeringens plakat af år 1663 "en ny religion, den symboliska, blifvit i Sverige införd" [4]). Ehuru detta yttrande måste anses innebära en öfverdrift, så kan dock icke nekas att det kyrkliga lifvet hos oss just vid medlet af det sjuttonde århundradet antager en vid jemförelse med den föregående tiden förändrad karakter. Den enklare, bibliska prägel, som hittills utmärkt både personer och institutioner, får ge vika för en stelare, mera vetenskapligt utbildad form. Det är den nu på allvar inträngande s. k. skolastiska, protestantiska theologien, som medför denna förändring. Lifvet framträder ej mer i sin omedelbara och okonstlade enkelhet och naturlighet, utan dess flamma liksom bryter genom vetenskapens prisma sina strålar, innan de träffa vårt öga. Men lifvet är dock der. Ingen kan undgå att känna dess pulsslag hos män sådana som t. ex. biskop Laurelius.

Men till denna nyss anmärkta förändrade karakter hos tiden är ej konkordieformeln orsaken. Dess antagande liksom dess utarbetande är blott en frukt af tidens egen förändrade rigtning. Denna hade varit alldeles densamma, om ock ej konkordieformelm erhållit offentlig auktorisation. Vi anse det emellertid föga nyttigt att såsom symbolisk bok uppställa en i så fina distinktioner gående skrift, som konkordieformeln. Något utrymme måste lemnas åt den menskliga individens frihet.

---

[4]) Thomæus, Skandinaviens kyrkohäfder.

Vill man helt och hållet tillintetgöra denna och sätta menniskoslägtet i andligt afseende liksom i jernbur, förhindrande hvarje sjelfständig forskning, så löper man fara att lifvet inom den allt hårdare formen slutligen sammansnörpes ända till qväfning. Men det var just karakteristiskt för det sjuttonde århundradet att det helt och hållet lemnade ur sigte denna fara. Dess lösen var *ordning*, *enhet* och det strängaste regelbindande i både väsentliga och oväsentliga stycken. Om friheten och det enskilta samvetets rätt undertrycktes, derom bekymrade man sig föga, eller rättare derför hade man icke öga, icke sinne.

Huru långt man gick i ofördragsamhet, synes utom af J. Matthiæ och J. Terseri afsättning äfven deraf att en kyrkoherde i Halland blef afsatt från sitt embete derföre att han i en utgifven skrift aftryckt yttranden ur Melanchtons Loci theologici (af år 1535, således en alltid för fullt orthodox ansedd upplaga), hvilka icke öfverensstämde med den nu rådande skolastiska theologiens sedvanliga ordasätt *). För att drifva menniskor till gudstjenst och nattvardsgång utöfvades äfven ett tvång, som vi måste stämpla såsom upprörande, ehuru man visserligen den tiden icke så uppfattade det. En borgmästare Salin i Gefle och en kapten Wattrang dömdes af konungen år 1692 att böta 5 daler silfvermynt, derföre att de försummat en aftonsång. Den 6 Juli 1688 utfärdades för konungens lifgarde den befallning att hälften deraf skulle hvarje söndag begå Herrans nattvard, både officerare och soldater. Den officerare, som försummade gudstjensten, skulle böta en half månads sold till de fattige, soldat för samma förseelse slita tre par spö.

Det betänkligaste af allt var dock att man var helt nära att förvandla protestantismens karakter och under dess missbrukade namn återinföra ett infallibelt påfvedöme, under hvars välde all fri och sjelfständig forskning likasom all yttrandefrihet skulle tillintetgöras. De uttryck, som begagnas i regeringens plakat af år 1663 (detsamma i hvilket symboliskt anseende tillägges hela konkordieboken och censur af theologiska böcker stadgas), äro fullt bestämda i denna rigtning. Det heter nämligen der att "allom i gemen och hvar och en i synnerhet" varder kungjordt att eho som helst härefter varder befunnen vilja *"några nya och onyttiga quæstiones, antingen uti muntligt lärande eller med skrifter utbreda och bringa på banen, som någon villfarelse, skilsmål i religionen, irring uti samveten, förakt af de härtilldags uti vårt k. fädernes-*

---

*) Presteståndet förklarade dock vid riksdagen 1668, att mannen var renlärig och oskyldig samt rekommenderade honom till samma pastorat, som han förut innehaft eller ock något annat.

lands församlingar så nytteligen brukade ceremonier eller ock misshällighet uti gemytherna ibland Guds församlings ledamöter kunde åstadkomma, skall efter föregången ransakning och öfvertygande förfalla uti vår högsta onåd och blifva efter lag och laga stadgar strängeligen och, om saken så beskaffad är, till sjelfva lifvet bestraffad". Der förbjudes också allvarligen att *"något nytt bringa på banen och dermed reformera något"*, det må angå läran eller hvadhelst eljest uti religionsväsendet "kan stadgadt vara". Huru långt var man icke bortkommen från reformatorernas anda! Man förbjöd till och med att yttra något emot de brukliga ceremonierna, härvid i rak strid med augsburgiska bekännelsens femtonde artikel, som lär att om ceremonier eller kyrkoordningar, som af menniskor äro stiftade, skall folket förmanas "att samveten icke skola blifva besvärade, liksom sådane ceremonier vore en nödig gudstjenst till saligheten". Nu deremot påbjudes, att så väl lära som ceremonier inom statskyrkan äro infallibla och behöfva ingen förbättring, och detta till den absoluta grad, att hvarje yrkande derpå stämplas såsom ett brott, som bör till och med umgällas med lifvet. Man hade icke gått längre inom påfvedömet [6]).

Sedan orthodoxismen genom sin fasta sammanhållning vunnit seger öfver alla sina motståndare, syntes det som om den skulle komma att för alltid hålla sinnena fångna under sitt i de minsta detaljer med beundransvärd konseqvens utbildade lärosystem. Menniskoanden låter dock ej så lätt hålla sig i bojor. Den uppreser sig ständigt ånyo emot förtrycket liksom denne fablens kämpe, som för hvar gång han fälldes till jorden genast ånyo uppsprang med mångdubblad styrka. Pietismen uppträdde vid århundradets slut och började mot orthodoxismen denna kamp på lif och död, som sönderbröt orthodoxismens hårda ok, men hvars förlopp och slut först det adertonde århundradet fick skåda. Det sjuttonde århundradet bevittnade blott första början af denna strid. De representanter för pietismen, som då uppträdde, voro till förståndsegenskaperna inskränkta eller genom den själskamp, som vållades af brytningen med det öfvermäktiga system, som likt en jernhand höll själarne fångna, vansinnige personer.

Men ännu en motståndare hade orthodoxismen under det sjuttonde århundradet haft att bekämpa och det redan före

---

[6]) Det märkvärdiga plakatet af år 1663 läses hos Stiernman, Samling af stadgar etc. angående religionen, sid. 92—109. Det förtjenar ur flere synpunkter att vida noggrannare studeras än som hittills skett.

pietismens uppträdande. Under det allt då i dagens ljus bar stämpel af den strängaste regelbundenhet, allt var bragdt i den skönaste ordning, alla hjul i den stora mekanismen gingo med den utmärktaste precision, rörde sig hastigt under den klara, jemna ytan förundransvärda, hemska krafter. Hexprocessernas sorgespel slår ännu efter tvänne århundradens förlopp betraktaren med fasa. De förfärligaste medel tillgrepos i Sverige likasom i det öfriga Europa, för att qväfva dessa besynnerliga förvillelser. Bålens flammor kastade mot skyn sitt eldröda sken och de döendes skri ropade till himlen om hämnd öfver bödlarne. Slutligen öppnades domarnes ögon och de insågo att all stränghet var såsom att gjuta olja på fanatismens allt häftigare uppblossande eld. Knapt hade man också upphört med afrättningarne, förr än yran började lägga sig [1]).

Men hvarifrån kommo då dessa hemska företeelser, som med ens döko upp ur folklifvets djup? Utan tvifvel är det antagandet rigtigt att de voro gamla, hedniska föreställningar, som under århundradens lopp hållit sig dolda på folkmedvetandets botten och nu på någon gifven anledning (troligen det större tryck, som den statskyrkliga kristendomen började utöfva och hvaremot vidskepelsen reagerade) bröto fram i dagen. Ett stöd för denna åsigt finnes i en berättelse om trolldomsväsendet i Öster-Dalarne, der det uppgifves att "uti Elfdalen

[1]) Huru många personer under Karl XI:s regering blefvo aflifvade för förmenta Blåkullafärder är icke bekant. Omkring femtio sammgifvas i "Blåkullefärderne eller Handlingar om Trolldomsväsendet i Dalarne åren 1668—1673. I denna skrift omtalas att, så otroligt det än låter, var för liten kroppslig vigt ännu på Karl XI:s tid ansedd såsom ett bevis för att man ingått förbund med djefvulen och farit till Blåkulla på en qvast eller en raka. Ett ordagrannt utdrag ur landshöfding Duvalls skrifvelse till rikskanslern Magnus Gabriel De la Gardie af den 26 Febr. 1670 må anföras såsom bevis härpå. Det lyder på följande sätt: "Ett proff drister för Eders *Excell.:ts* jagh migh (bedher det måtte medh nåder förmärkias) at *referera*, derigenom jagh utti Lijma Soc en kom een mycket starkt beskyld käringh till bekiännelse: Ty såsom jagh icke dristar eller gierna vil igenom någon marteringh hvarken på ett eller annat sätt bringa dem till bekiännelse; Alltså fann jagh på det medell, at jag lät väga Gumman, säijandes, at der dhe kunde så lätt flyga i vädret, måste dhe omöijeligen hafva den tyngdh, som annat folck, och altså lät jag et paar af nämpden gå uth medh och togos eet paar Beesmän, dermedh hon vogs, då befanns att hon knapt hinte till fyra Lispund, som doch efter min gissningh och efter sin storlek väl skulle hafva bordt väga 12 à 16 L. Den goda Käringen, när hon såg sig vara så lätt, kom änteligen till sådan bekiännelse, att hon hade farit åstadh fyra gånger, och haft den flickan medh sig, som henne beklagade; stodh ock eenständigt dervid, och badh om nådh". Se "Blåkullafärderna eller Handl. om Trolldomsväsendet" etc. II, 68.

säga de att de gå uti en grop icke långt ifrån en korsväg, och med kläderna öfver hufvudet *springa der omkring*, sedan ränna de upp på korsvägen och mana satan tre gånger, första gången sakta, andra litet högre och tredje resan rätt hårdt med dessa orden: Antifar, kom och för oss till Blåkulla, då han strax tillstädes är". Biskop Anjou anmärker rigtigt att "detta synes hänvisa på de dansar och andra åtbörder, som i hedniska gudstjenster förekomma, för att framkalla yrsel och upphetsa fantasien".

Att vidskepelserna om Blåkulla och färderna dit hafva en urgammal hednisk rot, synes äfvenledes af mötets i Ancyra i Galatien år 314 beslut, som talar om "elaka qvinnor, som vändt åter till satan, bedragna af demonernas bedrägerier, hvilka trodde sig i heliga nätter kunna rida med hedningarnes Diana eller med Herodias och en oräknelig mängd qvinnor på vissa djur, då de i den hedenfestliga nattens tystnad sades fara genom många länders rymder och lyda Dianas befallningar liksom en herrskarinnas, hvilken vissa nätter utkallade dem till sin dyrkningsort" *).

Man kan ej annat än häpna öfver folkminnets oerhörda seghet som under århundraden oförändradt vidhållit dessa mörka, hedniska föreställningar, hvilka hemligen gått i arf från slägte till slägte af döpta kristna, ständiga föremål för kristendomens mäktiga och mot dessa vidskepelser fiendtliga inflytande. Underbart i sanning! Man må för öfrigt icke tro att dessa meningar om Blåkullafärder och förbunds ingående med satan nu mera utslocknat bland Dalarnes befolkning. 1858 skedde der ett häftigt utbrott af denna vidskepelse, och en kommission af prester tillsattes att undersöka förhållandet. Men när man ej nu såsom i sjuttonde århundradet grep till bödelsvärdet, utan presterskapet med saktmod undervisade och förmanade, lade sig rörelsen snart af sig sjelf. I djupet rufvar dock denna hemska vidskepelse alltfort bland Dalallmogen. Det är såsom i vissa trakter af sydligare länder, der under markens yppiga blomstermatta i mörka afgrunder vulkaniska krafter arbeta, färdiga att vid minsta skakning utkasta öfver nejden förhärjande lavaströmmar.

Vi se huru hela det sjuttonde århundradet är uppfyldt af ständiga strider, strid mellan lutheranism och katholicism, mellan lutheranism och kalvinism, mellan orthodoxism och synkretism, mellan orthodoxism och pietism. Men icke nog härmed. Slitningen mellan konungamakt och kyrkostyrelse samt mellan denna sistnämda och aristokratien intaga äfven ett vigtigt rum i detta århundrades kyrkohistoria. Slutligen kommer här-

*) Syd-Skandinavernas förstfödslorätt sid. 198.

till hexprocessernas förskräckliga uppträden. Det är icke lätt att för behandlingen af alla dessa olika ämnen uppställa en god och sammanhängande plan. Emot den, som biskop Anjou i sitt arbete har följt, kan i allmänhet ingenting med skäl anmärkas. Endast synes oss andra kapitlet i första afdelningen vid slutet vara väl fragmentariskt, och de olika delarne der icke ega det inre sammanhang, som önskligt varit. Den vidlyftiga utflygt om de katholska affällingarne och deras stämplingar, som förf. sid. 109—112 gör strax efter framställningen af stiftens indelning samt domkapitlens organisation och myndighet, borde hafva erhållit annan, mera lämplig plats. Samma anmärkning gäller om skildringen af Karl IX:s åtgärder för missionen bland Lapparne sid. 113—115. Båda dessa ämnen kunna omöjligen hänföras till "domkapitlens organisation och myndighet". Från missionen bland Lapparne kastar sig förf. utan öfvergång in på frågan om tionden. Från tionden öfvergår han till en teckning af tidens "bildning och bildningsanstalter". Vi kunna icke anse hela denna anordning tillfredsställande.

Hvad innehållet af förf:s arbete angår, så kan rec. icke för sin del alltid vara af samma mening som förf. Det skulle dock föra oss längre än utrymmet för denna anmälan medgifver, om vi skulle upptaga alla de punkter, i hvilka vi måste hafva en något olika tanke än förf. samt söka med bevis ur källorna ådagalägga att vår uppfattning är den rigtiga. Såsom exempel på en dylik olika uppfattning i ett ganska vigtigt ämne, vilja vi anmärka att vi icke hålla före, att man bör med så lätt hand, som förf. gör, vidröra symboltvånget och den hårda statskyrkliga anda, som under senare delen af sjuttonde århundradet hos oss gjorde sig gällande. Dessa vigtiga drag i tidens anlete framställas icke af förf. i en sådan belysning att de, såsom sig bordt, åt läsaren gifva någon bestämd och klar föreställning om tidehvarfvets karakter, hvilken de väsendtligen bestämma. Blott en enda detaljanmärkning vilja vi vid sidan häraf framställa. Det synes vara en brist hos förf. att han icke begagnat de förut okända dokumenter, som af Ranke blifvit framlagda i hans "Die Römischen Päpste, ihre Kirche und ihr Staat im 16:en und 17:en Jahrhundert" och som gifva intressanta upplysningar om den plan, som påfve Clemens VIII anbefallte åt Sigismund såsom lämplig att följa vid återinförandet af katholicismen i Sverige. Katholikerna hafva väl mot Ranke utspridt det orimliga ryktet, att han sjelf uppdiktat de af honom i den italienska originaltexten anförda dokumenterna. Dessas tillvaro var dock redan i slutet af förra århundradet känd i Sverige, och deras titlar uppräknas till

en del i en disputation af Fant af år 1787 [2]). Ingen anledning finnes derföre att betvifla deras äkthet, såsom de af Ranke anföras.

Förf:s stil är klar, enkel och flärdlös. Någon gång händer det dock att förf., upptagen af innehållets vigt, användt mindre omsorg på formen, än önskligt varit. På ett och annat ställe blir förf:s tanke svår att med säkerhet uppfatta [1]).

De anmärkningar, som vi nu tagit oss friheten att göra, äro blotta obetydligheter i jemförelse med det stora värde, som den af oss nu anmälda boken alltigenom eger. I hvarje menskligt arbete kunna ofullkomligheter upptäckas. Lycklig den förf., mot hvilken man ej anmärker väsentligare brister än sådana, vid hvilka vi nu fästat oss. Det är visserligen sannolikt att åtskilliga, ännu icke fullt utredda omständigheter komma att vid en noggrannare undersökning af arkiverna, än den förf. kunnat åstadkomma, framstå i ett klarare ljus, flere nu okända detaljer framdragas, några luckor fyllas, och framställningen i en och annan punkt beriktigas. Men detta oaktadt kommer säkerligen förf:s arbete, som till stor del stöder sig på officiella och fullt tillförlitliga handlingar, att alltid bibehålla ett högt värde. Det utgör ett bland de dyrbaraste bidrag till den svenska kyrkans historia, som någonsin blifvit oss gifna.

---

[2]) Observationes selectæ historiam Suecanam illustrantes. XI, 111 ff.

[1]) Se t. ex. sid. 567.

Th. Norlin.

En Episode af den nordiske Syvårskrig.

For så meget som muligt at indskrænke Antallet af Citater göres opmerksom på, at Hovedkilden til den fölgende Fremstilling er en Samling af utrykte Breve og andre samtidige Aktstykker, der opbevares i det danske Geheimearchiv, og som afdöde Rigsarchivar Chr. Lange i sin Tid har afskrevet. Derhos ere især *"Norske Registranter"* 1ste Bind (Chra 1861) samt *"Norske Magasin"* 1ste Bind (Chra 1858—1860) jevnlig benyttede. Det bemerkes forövrigt, at den her offentliggjorte Afhandling oprindelig er et Brudstykke af Forf's Forelæsninger over Danmarks og Norges Historie efter Reformationen.

Da den Kalmarske Union oplöstes ved Sveriges Udtrædelse af Foreningen, befandt Norge sig i en så afmægtig Tilstand, at det ganske manglede såvel de åndelige, som de materielle Forudsætninger, der udfordredes til et selvstændigt Statsliv. Det var derfor en uafviselig Nödvendighed, at Norge måtte nedsynke til et Lydrige under et af de to övrige skandinaviske Riger.

Gustav Wasa synes at have tænkt på at forene Norge med *Sverige*. Han lod i de förste Måneder af 1523, förend endnu Christiern den anden var afsat i Danmark, en Hær drage ind i det söndenfjeldske Norge, der satte sig fast i Oslo. Han lod også Anförerne opfordre Almuen til at gjöre fælles Sag med de Svenske, men forskjellige Omstændigheder nödte snart Hæren til at trække sig tilbage, skjönt den ingen egentlig Modstand havde mödt, og en kortvarig Besiddelse af det nordlige Båhus-Len blev Togets hele Udbytte. Men Gustav har selv udtalt de Ord, at han, "efterat Sverige var sat i Frihed, havde i Forskrækkelsen også kunnet tage Norge og en god Deel af Danmark med, dersom han selv på den Tid havde siddet fast på Thronen og ikke havt at kjæmpe med Uroligheder hjemme" [1]).

Christiern den andens Eftermand på *Danmarks* Throne, Frederik den förste, lykkedes det derimod at blive også Norges Konge, og Landet, i Virkeligheden behersket af nogle få

[1]) Handlingar rörande Skandinaviens Historia I, 38.

danske Adelsmænd, bevarede endnu i Frederiks Tid i Navnet sin Selvstændighed. Men Grevefeiden og Reformationens Indförelse medförte, at Norge nu også i Formen blev, om just ikke, som man har sagt, en dansk Provinds, så dog hvad det allerede en Tidlang havde været i Virkeligheden, et dansk Lydrige. Landets påtænkte Indlemmelse i Danmark blev nemlig ikke fuldstændig udfört. Danmarks Valgkonger fremtræde tvertimod endnu i det 17de Århundrede med den Påstand, at Norge var deres Arverige.

I den förste Menneskealder blev Herredömmet over Norge ikke gjort Danmark stridigt fra svensk Side. Den fælles Fare, hvoraf både Gustav Vasa og Christian den tredie truedes fra den mægtige Habsburgsk-Burgundiske Familes Side, nödte dem nemlig til at holde Fredind byrdes. Men den danske Besiddelse af Norge ansåes dog i Sverige længe som en Usurpation og blev betragtet med misundelige Öine af dets Konger. Vilde en svensk Konge egge sit Folk til Kamp mod Danmark, eller vilde han advare det mod Fare, der kunde synes truende for Sveriges Selvstændighed, da glemte han ei at pege på Norges Underkuelse som et sörgeligt Exempel, på at Danmark havde kunnet forvandle et fordum uafhængigt Rige til en Provinds. Således udtalte sig t. Ex. *Erik den fjortende* 1565 og *Gustav Adolf* endnu i 1625. Og i det samtidige elegante Digt af en svensk Anonym "Qverelae Svecicae" tales ganske i samme Tone [1]). Danmark havde således god Grund til ved Fredsslutningen i Stettin 1570, ved hvilken Kalmarunionen på en Måde blev tractatmæssig oplöst, at lade Sverige formelig fraskrive sig enhver Fordring på Norge, med andre Ord anerkjende Danmarks Besiddelse deraf som retmæssig.

I de förste af de mange Krige, som Sverige og Danmark förte indbyrdes efter Kalmarunionens Oplösning, sögte de svenske Konger også gjentagne Gange at benytte Påstanden om det danske Herredömmes Uretmæssighed som Agitationsmiddel ligeoverfor Nordmændene selv. Erik den fjortende, Gustav Adolf og Carl Gustav have alle tilbudt Nordmændene at befrie dem fra den danske "Trældom". Fornemmelig var det dog under *Syvårskrigen*, denne forbitrede Nationalkamp imellem Danske og Svenske, at de Sidste gjorde Forsög på at kalde til Live og före sig til Nytte den Misfornöielse med Norges daværende politiske Vilkår, som rörte sig eller antoges at röre hos dets Befolkning.

---

[1]) *Tegel* Erik den 14des Hist. S. 150. *K. Gustaf II Adolfs Skrifter* (Stockh. 1861) S. 215—216. *Langebekiana* ved R. Nyerup S. 271—280.

Under Syvårskrigen trængte svenske Hære dybere ind i Norge, end nogensinde för eller senere har været Tilfeldet. Et År havde de Söndmöre og Helgeland inde og beredte sig endog til et Tog imod Bergen. Et fölgende År brændte de en Kirke ved Laurvig og indrettede en anden i Gudbrandsdalen til Stald for sine Heste. Begge disse År havde betydelige Strækninger af Landet hyldet Kong Erik. Danmarks Konge og Rigsråd havde sörget slet for Norges Forsvar; de danske Lensmænd måtte for det meste hjelpe sig med uövede og lidet kamplystne Bondehobe. Endnu existerede slet ikke det inderlige Bånd, der senere for alle Tider så fast har sammenknyttet de ædlere Dele af det danske og det norske Folk; dette Bånd skylder visselig först Udviklingen af en fælles dansk-norsk Literatur og af en talrig, videnskabelig dannet dansk-norsk Embedsstand sin Oprindelse. Tvertimod kunne vi på Syvårskrigens Tid endnu iagttage Tegn, der pege hen på, at ikke alle Traditioner fra Norges ældre Selvstændighedsperiode vare uddöde, men at sådanne levede hos Levningerne af den indfödte Adel, tildeels også hos Domkapitlerne, det katholske Hierarchis svage Rester. Det er derfor sandsynligt, at en Gustav Vasa eller en Gustav Adolf under sådanne Forhold vilde have formået at skille Norge fra Danmark. Men den characterlöse Erik den fjortende formåede det ikke, og en så gunstig Leilighed for de Svenske til at vinde Norge kom ikke mere igjen. I det påfölgende Århundrede fik, for kun at nævne en Reform blandt mange, Norge sin stående nationale Hær, der siden stedse med Ære værgede dets Grændser. Endog de — i Sammenligning med Danmarks egne Tab — få norske Landskaber, som i 1645 og 1660 afstodes til Sverige, bleve i Virkeligheden erobrede i Danmark, ligesom tilsidst også Kielefreden blev fremtvungen ved et Angreb sydfra.

Såsandt det virkelig skal regnes for et Gode, at der i dette Öieblik leve *to* selvstændige Nationer på den nordiske Halvö, da må det kaldes et Held, at den endnu ubefestede Forbindelse mellem Danmark og Norge ikke blev tilintetgjort i Syvårskrigens Tid. Det synes nemlig indlysende, at en Forening med det umiddelbar tilgrænsende Sverige i hine Tider, da et lidet Folks Denationalisering kunde gå langt lettere for sig end senere, nödvendigviis måtte have medfört en fuldstændig Sammensmeltning af Nordmændene med det talrigere og mægtigere svenske Frændefolk. Mangehånde Forhold, blandt hvilke de geografiske ere de mest iöinefaldende, hindrede derimod, at Norge på en sådan Måde kunde gå op i Danmark.

Ere disse Anskuelser rigtige, får *Syvårskrigens Historie* en særegen Interesse som en Krisis, gjennem hvilken Norges Skjebne afgjordes for Århundreder og det netop for de Århun-

dreder, i hvilke det ei alene skulde samle nye materielle Kræfter, men tillige modtage Spirerne til sin senere Kulturudvikling. Da imidlertid de Hovedpartier af Krigen, for hvilke Norge var Skuepladsen, endnu ingensteds ere blevne udförligere fortalte, har Forfatteren håbet, at den fölgende Fremstilling, der omfatter et af disse, ikke vil være en unödig Gjerning.

Allerede i de samme Dage, i hvilke Danmarks Krigserklæring nåede Stockholm, befalede Erik den fjortende ved en Skrivelse af 25de Juli 1563 sin Foged i Dalerne, *Mikkel Helsing*, og en anden der boende Undersåt, *Jens Ingemarsson*, at de skulde være betænkte på at foretage et Indfald i det nordlige Norge. "Hans Majestæt var tilsinds, at de, som oppe i Dalarne bo, måtte gjöre Indfald til de Norske, at *ströfva, plundra og ihjelslå, alt det de kunde*". Dog endnu bedre vilde det være, siger Kongen, om man först "havde nogle derind, som hemmeligen kunde forhandle med de Norske og bevæge dem til med det Gode, at de under H. Maj. sig begive måtte". For det Tilfælde, at dette kunde lykkes, skulde der ikke tilföies dem noget ondt; de skulde kun sværge Kong Erik Troskab, og Landet derpå besættes med *svenske Fogder*. Våben til Toget skulde leveres de svenske Bönderne fra Vesterås og Örebro, deels Stålbuer, deels Krudt og Bly og en Hob "Spidser", efterdi "ingen andre Slags Værger der ere brugelige" [3]).

Et Par Uger senere heder det i Kongens Skrivelser [4]), at der fra norsk Side kunde befrygtes et lignende Indfald i Sverige, nemlig fra Helsingland over Jemteland, men Kong Erik omtaler dog Rygtet herom med Ligegyldighed; "han havde forstået, at Kongen i Danmark kun har ladet reise en Hob af Baggerne og sågodtsom truet dem til at drage heden". Denne sidste Deel af Rygtet medförte også idetmindste tildeels Sandhed; thi man finder virkelig, at Almuen i *Jemteland* ved denne Tid ligefrem vægrede sig ved at væbne sig og i det hele negtede at adlyde de Befalinger, som Kong Frederik den andens Ombudsmand her *Olof Torrissön Gyldensö*, en ringere Adelsmand af en norsk Familie [5]), havde givet dem, hvorfor Kongen også sendte dem et skarpt Formaningsbrev af 7de September.

Jemtelands Vilkår ved denne Tid udkræver imidlertid en nöiere Udvikling. Hint Landskab indtog nemlig en særegen

---

[3]) Sv. Riksregistratur for 1563.
[4]) Sammesteds.
[5]) Tilforn, ligesom hyppigere Tilf. med den lavere Adel, benyttet som Skibshövedsmand. Belenet med Jemteland 1559.

Stilling, ja det måtte i flere Henseender snarere kaldes et norsk *Biland*, end en norsk *Provinds*.

Jemteland, der vistnok oprindelig var blevet befolket fra Norge af, men derpå en Tidlang havde adlydt de svenske Konger, blev i det 12te Århundrede forenet med Norge af Kong Eystein Magnussön, ikke ved Våbenmagt, men gjennem Underhandlinger med Böndernes Hövdinger. Naturligviis blev et på en så eiendommelig Måde erhvervet Landskab behandlet med megen Varsomhed af Norges Konger, og der blev visselig stedse fredet om dets provinsielle Særegenheder. Når man i de fölgende Århundreder af og til hörer Jemteland omtale, er det, vi erfare om Landskabet, også vel skikket til at bestyrke denne Antagelse. Magnus Lagaböters Landslov blev vistnok indfört her, som i det egentlige Norge, men dog ikke gjennemfört i alle Enkeltheder, thi deels vedbleve her visse Bestemmelser af den ældre Frostathingslov, at være gjældende, dels udgave Kongerne for Jemteland særegne Lovbud eller Retterböder, som Bönderne længe omhyggelig forvarede i et eget Bygde-Archiv eller "Landskiste". Jemteland havde et særeget *Landsthing* (Jamtamot), der ikke som andensteds i Norge afholdtes ved Midsommertide, men derimod den 12te Marts. Thingstedet var först på Sprotseid, hvis Beliggenhed nu er ukjendt, senere ved Berg på Frösöen. Både dette Landsthing og de enkelte Bygdething i Jemteland synes længere, end andensteds at have bevaret sin oprindelige Charakter og tillige at være blevne behandlede af de dansk-norske Magthaven med en vis Hensynsfuldhed. Hr. *Vincents Lunge* drog således omkring på ikke mindre end 14 eller måske endog 18 Thingsteder i Jemteland for at lade Almuen "keise" Frederik den förste til Konge, en aldeles enestående Forholdsregel, thi i det övrige Norge vides Almuens Vedtagelse af Kong Frederiks Valg ikke at være ænset eller begjæret. Nogle År senere lod han på Landsthinget optage et Vidnesbyrd om denne Handling af de *"gjeveste og ypperste Mænd, som ere fire og tyve"*.

Den sidste Efterretning er af Interesse, ikke alene fordi den vidner om, hvor ængstelig man var, for at Jemterne under det på den Tid stedfindende Röre skulde slutte sig til Sverige, men end mere, fordi vi i hine *fire og tyve Mænd* kunne see et tydeligt Spor til, at en reent svensk Institution har bestået i Jemteland; thi i Helsingland, Medelpad osv. bleve just ved de Tider Dommermyndighed og Kommunalanliggender varetagne af "Landsens tjugofyra" [6]). Videre erfare vi, at medens Lagmæn-

[6]) Sammenlign *Odhners* Sveriges inre Hist. under Drottning Christinas Förmyndare S. 393.

dene i det egentlige Norge stedse vare kongelige Embedsmænd, blev i Jemteland endnu i 1540 Lagmanden valgt af "menige Mænd" og kun bekræftet af den kgl. Lensmand i Throndhjem. De Breve og Forestillinger, som Jemterne af og til sendte den danske Konge, ånde også, ganske i Overensstemmelse med den svenske Almues Optræden, en Selvstændighedsfölelse, som sjeldnere möder os i Norge [7]). Skjönt Jemterne allerede i 16de Århundrede sögte Levangers Marked i Norge, heder det dog samtidig gjentagne Gange, "at i Jemteland vanke ikke andet end svenske Penninger". Det er i det Hele ret naturligt, at en norsk Bygdebeskrivelse af 1597 kan tale om en Elv, der skiller Norge fra Jemteland" [8]).

Medens Jemteland således i verdslig Henseende fremböd mange Overensstemmelser med svenske Forhold, var det i *geistlig* Henseende ligefrem at betragte som en Deel af Sverige. Landskabet var nemlig, allerede förend Foreningen med Norge i det 12te Århundrede, blevet christnet fra Sverige, og det vedblev derfor gjennem hele Middelalderen at henhöre ikke under Throndhjems, men under *Upsalas* Erkebiskop. Det var den svenske Kirkes Metropolitan, som visiterede Landskabets tolv Prestegjeld, og næsten samtlige Geistlige vare svenske af Födsel eller oplærte i svenske Skoler. Jemternes hele Dannelse og deres nationale Sympathier måtte nödvendigviis påvirkes heraf. Den Formodning er derfor også bleven udtalt [9]), at Jemteland sandsynligen allerede i det 14de Århundrede vilde også i politisk Hensyn være bragt under Sverige, hvis ikke Frygten for mulige Undertrykkelser af det svenske Frelsearistokrati havde indgivet Almuen Skræk for en Adskillelse fra Norge.

Jemteland modtog også *Kirkereformationen* i det 16de Århundrede fra *Sverige* af, altså tidligere end det egentlige Norge. Også under de forandrede kirkelige Forhold vedblev den geistlige Jurisdiktion i dette Landskab for det förste at tilhöre Sverige. En sådan Uregelmæssighed havde i den katholske Tid, da den geistlige og verdslige Myndighed stedse vare strengt adskilte, forvoldt forholdsviis færre Ulemper og fandt, som bekjendt, da ikke sjelden Sted også andensteds [1]), men

---

[7]) Sine Breve forseglede Jemterne med et eget Landskabsségl med Indskrift: Sigillum Communitatis de Jamtelandia. Andre norske Landskabe have neppe på den Tid havt egne Sigiller.

[8]) Om Jemtelands Tilstand i det Hele ved denne Tid kan især henvises til de i Samlinger til Norske Folks Sprog og Hist. 1ste B. samt i Danske Magasin 6te B. (ældste Række) aftrykte Diplomer. På sidstnævnte Sted er Seglet afbildet.

[9]) Af P. A. Munch.

[1]) f. Ex. Man og Hebriderne efter 1266, Lunds Erkesæde i Mag-

da Kirken skulde være en Statskirke, måtte dette Forhold vise sig höist uheldigt. Tvivl opstode strax om, hvorhen adskillige Pengeydelser nu skulde betales, og mellem den dansknorske Befalingsmand og den svenske Geistlighed i Jemteland kom det til alvorlige Rivninger. I 1540 klagede således Bönderne over, at Fogden "med Hug og Slag forurettede deres Sogneprester, som vare dem sendte fra Sverige". I 1560 erfare vi, at Landets Provst, der stedse residerede i Åviken, gjorde den svenske Regjering Tjeneste som Spion.

Jemteland indtog overhoved en Stilling midt imellem Norge og Sverige, som ikke er uden Lighed med den, *Slesvig* i sin Tid har indtaget mellem Danmark og Tydskland.

Det faldt ikke Svensken vanskeligt at erobre et sådant Landskab, hvor desuden Befolkningen ligefrem havde negtet sin Befalingsmand Lydighed. Ridderen Hr. *Knut Haraldsson Soop*, der om Hösten 1563 gjorde Indfald i Forening med den ovenomtalte Mikkel Helsing, indtog Jemteland og Herjedalen uden Modstand. Til svensk Befalingsmand indsattes derpå *Anders Björnsson*, den samme, der Året efter fandt en berömmelig Död som Skibshövedsmand i Fegtningen ved Warnemünde.

Snart efter kom dog den danske Befalingsmand over Trondhjems Len, *Evert Bild* til Ravnholt, med en norsk Hær, som han havde reist af Borgere og Bönder i Thröndelagen, og som (udentvivl med betydelig Overdrivelse) angives till 4,000 Mand [1]), over til Jemteland og gjenerobrede Landskabet. For at forsvare det mod nye Angreb efterlod han vel "to Fænniker" (altså vel omtrent 800 Bönder) under en dansk Mand *Tönne Abildgårds* Anförsel, men Jemterne klagede snart over de Besværligheder, som vare forbundne med at underholde en så stor Besætning i Landet og tilböde "at forsvare sig selv". Dette Tilbud blev merkelig nok modtaget, og Tönne Abildgård drog bort.

Men strax i de förste Måneder af det fölgende År (1564) begyndte i disse Egne Fiendtligheder af en alvorligere Natur. Kong Erik den fjortende, der holdt meget af at skifte Generaler, lod en af sine hidtilværende Hofbetjente, *Claude Collart*, (efter sit Födeland almindelig benævnt *Claudius Gallus)* optræde som Anförer for Krigsfolket imod Norge. Claudius havde i 1562 og 1563 deeltaget i de bekjendte Gesandskabsreiser til Landgreven af Hessen og siges have stået höit i sin Konges Gunst, men var hidtil aldeles uforsögt som Krigsmand.

---

nus Smeks Tid, Gotland i Slutningen af Middelalderen, Öen Rügen ved samme Tid o. s. v.

[1]) Af den svenske Chronist Rasmus Ludvigssön.

Den 9de Februar drog han ind i Jemteland med en Styrke, som angives forskjellig, men rimeligviis har bestået af omtrent 4,000 Mand [3]), mellem dem vare 300 *Skilöbere*. En Deel af Hæren bestod af tyske hvervede Knegte, men den störste Deel udentvivl af svenske Bönder. Claudius fandt som sagt Landet forladt af Tönne Abildgård, og han kunde derfor indtage det med samme Lethed som, kort för, Hr. Knut Haraldssøn Soop. Allerede den 10de Februar kom han i Besiddelse af Kongsgården på Frösöen.

Erik den fjortendes indædte Had mod alt Dansk havde i Claudius fundet et brugbart Redskab, der trolig opfyldte de Forskrifter som i 1563 vare blevne givne Mikkel Helsing. Den danske Befalingsmand, Olaf Törrissön Gyldensö, havde begivet sig på Flugt, men blev indhentet og dræbt. Samme Skjebne havde Lagmanden og to Andre, hvis Tilnavn "Skriver" synes at betegne dem som Fogder eller andre Bestillingsmænd i dansk Tjeneste. En samtidig Optegnelse tilföier: "Hvor ubarmhjertig de handlede mod de stakkels Folk, kjender Gud".

En Uges Tid senere, den 21de Februar, gik de Svenske over "Suleſjeldene" ned i *Verdalen* i Trondhjems Len, altså omtrent samme Vei som Olaf den hellige for noget over fem hundrede År tilbage. De leirede sig ved Prestegården, altså ikke ret langt fra det berömte Stiklestad. *Evert Bild* forsögte ingen Modstand i åben Mark; det er senere anfört, at en "Blodsot", som grasserede i Egnen, har hindret ham. Han tog derimod sin Tilflugt til den eneste Festning i Lenet, *Steenvigsholm* i Stördalen.

Denne Befestning var beliggende på en liden Holme ved Sydsiden af den Bugt, der löber ind fra den egentlige Throndhjemsfjord mellem Stördalen og den bekjendte Halvö Frosten. Den var for omtrent 40 År siden bleven anlagt af Norges sidste Erkebiskop. Men hvor uheldig Mag. Olaf Ingebrigtssön havde været i sit Valg af et Sted til Festning, kan allerede skjönnes deraf, at Holmen mangler fersk Vand [4]). Steenvigsholm var derfor allerede i 1537 med Lethed bleven erobret af de Danske, men var alligevel af Kronen bleven bibeholdt som Festning, en Tid også som Residents for Lensmanden over Thröndelagen. Nu var en i Norge indgiftet pommersk Adelsmand, *Axel Gyntersberg*, Slotsfoged; desforuden var også en anden adelig Svend *Peder Pederssön*, der længe havde havt

---

[3]) Den troværdige samtidige norske Chronist Mag. Absalon Pederssön, Kannik i Bergen, nævner 9 Fænniker foruden Skilöberne.

[4]) Afbildning og Beskrivelse af Steenvigsholm findes i Norske Samlinger 2det Bind.

en mindre Forlening i Egnen, tilstede på Borgen. Da nu også Evert Bild tog sin Tilflugt derhen, kom disse tre Adelsmænd, mellem hvem Evert naturligviis var den fornemste, til i Forening at udgjöre Kommandantskabet eller "Slotsloven". Antallet af de menige Forsvarere kjendes ikke.

Den 28 Febr. opfordrede Claudius Gallus Steenvigsholm til Overgivelse. Som sædvanlig under sådanne Omstændigheder samlede da de tre Herrer den menige Besætning til en Art Rådslagning "i Borgestuen", og lode derpå svare Fienden, at de vilde forsvare sig til det Yderste. Ikke destomindre tog Evert Bild allerede Dagen efter (29 Febr.) den Beslutning at overgive Slottet. En samtidig Dagbog fortæller, at "Kvinderåd" var Skyld i dette "Påfund"; da vi vide, at Everts Hustru, Vibeke Podebusk, var tilstede på Steenvigsholm, er det vel hende, som har bevæget ham hertil.

Den 1ste Marts havde da Evert Bild og den svenske Feltöverste en Sammenkomst udenfor Slottet, og enedes om, at dette skulde opgives inden få Dage. Evert skulde beholde sin private Eiendom, men derimod aflevere hvad der tilhörte Kongen, herimellem nævnes også Lenets Jordeböger og andre Archivalier. Om *Besætningens* Skjebne haves ingen bestemt Underretning; rimeligvis er denne tagen tilfange. Under Spot fra de indrykkende Svenskes Side forlod Evert Festningen den 3die Marts, i det hine tillråbte ham: "Godt År Evert! Det er alle svenske Mænds Skål; vilja J ikke komma ind på Slottet igjen och vara vor Gest?" Erik Bild drog til Throndhjem, hvor han forblev i nogle Uger.

Claudius Gallus havde allerede samme Dag, som han lod Steenvigsholm opfordre, også udstedt et Slags Proklamation til *Staden Throndhjems* Borgere. Der burde egentlig, siger han, tages Hevn over Menigheden i Throndhjem, fordi den havde hjulpet Evert Bild på hans Tog det foregående År imod "Kong Eriks Undersåter i Jemteland". Men da der var Grund til at tro, at Borgerne kun nödtvungne havde deeltaget i Toget, havde han dog bestemt sig til at lade Nåde gå for Ret. Ja han tilföier endog, at kong Erik agtede *"at forlöse dem af den Trældom"*, hvori de havde befundet sig, *"siden de kom fra Sverige (!) og under Danmarks Krone"* samt *"forhjelpe dem igjen til deres gamle Frihed"*. Han forlangte nu, at de skulde sende fuldmyndige Sendebud til hans Leir for Steenvigsholm for at underhandle med ham om Underkastelse og Nåde. Som sådanne Sendebud mödte allerede den anden Marts fire Borgere og tre Kanniker, hvilke sidste synes tillige at have været norske Adelsmænd. De erklærede "gjerne at ville undergå Sveriges Krone"; kun önskede de Udsættelse med at af-

lægge Ed, indtil Steenvigsholm havde overgivet sig. Da nu dette kort efter var indtruffet, tilsvore Borgere og Kanniker Claudius på Erik den fjortendes Vegne Troskabsed den 8de Marts. Skjönt Underskrifterne mangle i den Gjenpart af Hyldingsbrevet, som vi have benyttet, sees dog tydeligen, at et större Antal både af Borgerskabet og Kleresiet have vedtaget det og altså personlig have begivet sig til Steenvigsholm. Det bör også fremhæves, at Erik hyldedes som *Arveherre*, vistnok i Medhold både af den eldgamle Opfatning af Norge som Arverige og af den svenske "Arveforening" af 1544. Der loves også, "at befordre hans Majestæts Gavn og Bedste efter yderste *Norges* Formuenhed og Magt", men forövrigt söges forgjæves nogen Oplysning om Beskaffenheden af det Forhold, hvori Thrönderne skulde træde til Sverige, om nemlig det nordenfjeldske Norge herefter skulde betragtes som Provinds af Sverige, eller om man tænkte sig den stedfundne Erobring som Begyndelse til hele Norges Forening med hiint Rige.

Dette Skridt synes ikke Thrönderne at have gjort uvillige. Vistnok synes det (efter et senere på danske Magthaveres Forlangende afgivet, yderst dunkelt Vidnesbyrd) at have været Enkeltes Tanke at forsöge Modstand enten ved Givingsåsen ("Gyngendes Ås"), et Pas på den daværende Vei mellem Stördalen og Throndhjem, eller ved Langsteen (hiinsides Steenvigsholm), men vist er det, at dette blev til intet. Tvertimod så Claudius Gallus sig snart omgiven af et ikke ringe Parti af Throndhjems Beboere og det af de mest ansete blandt disse. En af Borgermestrene, *Adrian Falkener*, Byfogden *Oluf Nilssön* og flere andre navngivne Borgere, t. Ex. *Hans Skotte* og *Caspar Bogbinder*, sluttede sig fra förste Færd af til ham; den förste lod endog, endnu medens Steenvigsholm beleiredes, nogle Amer Viin sende Claudius som Foræring. Også en af den sidste Erkebiskops fordums Tilhængere, *Hans Piber*, der oprindelig hörte hjemme i Köln, senere havde fulgt sin Herre i Landflygtighed, men atter var kommen tilbage og havde været Byfoged i Throndhjem, gik over i Claudius's Tjeneste. De merkeligste blandt dennes norske Venner vare dog den nu bedagede Kannik, Mag. *Henrik Nilssön* og hans Sön Mag. *Christopher*, der også havde Plads i Domkapitlet. Mag. Henrik, "en merkelig Kannik og Throndhjems Kapitels bedste Forsvar", var en Sön af Norges sidste Drost eller Rigshovmester *Nils Henrikssön Gyldenlöve*; som uegte födt (men dog legitimeret) havde han måttet see på, at Faderens store Eiendomme vare tilfaldne danske Svigersönner og selv måttet lade sig nöie med en geistlig Værdighed. Dette i Forbindelse med Tilsidesættelsen af den norske Adel i Almindelighed og Udplyndringen af Kir-

kens Eiendomme har vel gjort ham til, hvad han kaldes i en samtidig Optegnelse: "capitalis hostis regis Danorum". Hans fremrykkede Alder har vel ellers hindret ham selv i at udrette noget af Betydenhed ved denne Tid, men desto ivrigere viste sig hans Sön Mag. Christopher, en oplyst Mand, der ligesom i sin Tid Faderen havde studeret ved Universitetet i Rostok.

Der vare dog Enkelte, som bevarede Troskab mod Kong Frederik, om den end ei gik videre end til Negtelse af at sværge de Svenske Lydighed. Först og fremst mellem disse må nævnes Biskoppen eller Superintendenten, den gamle Mag. *Hans Gaas*, en dansk Mand, der siden 1549 med Hæder havde forestået dette Embede, og som allerede i Grevefeidens Dage skal have lagt sit Fædrelandssind for Dagen under Kampen med Lybekkerne. Mag. Hans havde 1542 svoret Frederik den anden (da udvalgt Thronfölger) Lydighed, han vilde derfor ikke sværge til nogen anden. Dog lovede han "at gjöre hvad Claudius var til Vilje, sidde stille og hverken skrive eller hemmelig sende Bud fra sig". Hermed var den svenske Krigshövding imidlertid ei tilfreds; da han kom til Throndhjem, lod han derfor Bispen gribe tilligemed hans Sön Mag. *Kjeld*, som var Rektor ved Latinskolen, men slap dog siden den Gamle lös mod en Brandskat af 2,000 Daler. Også Adelsmanden *Erik Andersen Hvittenstierne*, der var gift med en Datter af den ældre Jens Bjelke til Östraat og Lucia Gyldenlöve, viiste sig rimeligviis uvillig til at lyde Claudius. Denne lagde nemlig Beslag på hans Gods og overlod det til sin Ven, Adrian Falkener.

Da således Hovedpunkterne i det Trondhjemske, Staden og Steenvigsholm vare vundne, kom Raden til Landdistrikterne. *Indhered* blev "thinget" under de Svenske af en dansk eller norsk Mand *Peder på Egge*, der strax havde sluttet sig til Claudius; forresten "droge også endeel Klerker og Kjöbstedmænd om i Lenene og thingede med Bönderne, at de skulde falde fra". Hertil har Almuen vistnok været så meget villigere, som *Evert Bild*, der siden 1556 havde været Lensmand, ikke var populær, men havde plaget Bönder og Presteskab med overdreven Skydsfærd og Gjesteri og uretmæssige Afgifter. Geistligheden havde (1559) havt Sendebud nede i Danmark (blandt dem Claudius's Ven Mag. Cristopher) for at klage over ham, ja selv den loyale Biskop Hans Gaas var bleven chikaneret af Evert, der endog havde ladt sin Brutalitet gå ud over Bispinden.

Det gik nu ud over *Helgeland*, der ligsom de övrige Nordland (med Finmarken) hörte til de *Bergenhuus* Slot undergivne Forleninger. *Peder på Egge* og Mag. *Christopher*

Henrikssön bragte Helgeland til Underkastelse under de Svenske endog (som det udtrykkelig berettes) uden nogen Krigsmagt. Almuen i de tre store Prestegjeld, hvori hele Helgeland da var deelt, nemlig *Alstahoug*, *Brönö* og *Rödö*, synes på sine Bygdething at have udvalgt tolv Fuldmægtige til at handle på deus Vegne[5]); i det mindste udtale de tolv, at de handlede "på menige Mands Vegne, som i dette Fogderi boende ere". De 12 Mænd sammentrådte den 5te April 1564 på *Nord-Herrö* (i det nye Herrö Prestegjeld, der hidtil har hört til Alstahoug). Mellem dem vare först Distriktets *tre Sogneprester*, der tillige vare Medlemmer af Trondhjems Domkapitel og derhos ni andre Mænd, rimeligviis de rigeste Gårdeiere, Fiskeværeiere o. s. v.; om en Deel af disse sidste lade Navne som *Holst*, *Skriver* o. s. v. formode, at de have været indflyttede andensteds fra. Mellem de tre Prester var den ene, *Elling Oxe* (Magister fra Rostok og Prest i Rödöen), norsk Adelsmand, hvad måske også var Tilfelde med en af de övrige. Mag. Christopher og Mag. Elling dreve ivrigst på Underkastelsen under Sverige, der da også blev besluttet. Endog Steenvigsholms forrige Slotsfoged, *Axel Gyntersberg*, der nu havde begivet sig op til sine Gårde på Helgeland, gik over til Svensken, hvis Herredömme et Par Dage efter Hyldingen befestedes ved 100 opsendte Krigsmænd, der kom op fra Trondhjem på to Jagter, anförte af en norsk Borger, Hans Skotte. Kronens Eiendom på Helgeland blev nu lagt under Beslag, Skat opkrævet o. s. v. og Alt, hvad man kunde få fat på, sendt til Throndhjem. Mag. *Christopher*, som ledede det Hele, lod også de *danske Mænd*, som fandtes deroppe, pågribe og sende til Trondhjem; han yttrer i sin Rapport till Claudius derom: "Gjerne ville vi ikke have *Juterne* igjen, som til Eders Strenghed blev forskikket". Forövrigt udtaler han sit Håb, om at Befolkningen på Helgeland vil blive Kong Erik troe Undersåter, dog "*Juterne* undentagendes".

Også Syd for Trondhjem udstraktes det svenske Herredömme over de tre Landskaber, som nu tilsammentagne udgjöre Romsdals Amt. På *Nordmöre* vide vi med Vished, at Kong Erik blev hyldet; vi vide også, at en Prest i Surendalen, Hr. Erik Olssön ved denne Tid blev dömt fra Embedet "formedelst Forbrydelse imod Riget", og det er derfor sandsynligt, at han har hjulpet til at befordre Frafaldet i sin Kreds. *Romsdalens* Fogderi eller Len var (siden 1558) givet en dansk Adelsmand *Knut Steenssön*, der aldrig opholdt sig der, i Forlening. Her

---

[5]) Sammenlign Erik Munks Befaling (i det fölgende) til Almuen i Nordmöre om på sine Thing at udvælge tolv Fuldmægtige.

blev nu Fogden, Hans Skriver, der bestyrede den rige Erik Rosenkrands's store Privateiendomme, dræbt, og Almuen måtte betale 4,000 Daler i Brandskat. *Söndmöre*, der ligeledes (siden 1559) var bortforlenet til en fraværende Herremand, nemlig til Lensmanden på Akershuus, *Christiern Munk*, blev nu hjemsögt. Som Hövding for de svenske Streifpartier optrådte her en *Mads Dalekarl*, hvis Minde endnu lever hos den nordenfjeldske Almue. Alle danske Personer eller "Jutar" bleve på Söndmöre ligesom på Helgeland eftersatte, kun med den Forskjel, at, medens de hist for det förste kun bleve fangne, bleve de her strax slåede ihjel. På Foldstad i *Örsteens* Prestegjeld boede således en formuende, indgiftet dansk Mand, *Nils Jenssön*. Han blev med flere Landsmænd overfaldet og myrdet; på det Sted, hvor han faldt, stod endnu ved Midten af forrige Århundrede et Trækors som Amindelse. Eieren af Abelset i *Örskog*, ligeledes en "Jyde", måtte nedgrave sine Penge i Jorden og selv tage Flugten [6]). Til Foged over Romsdalen, Söndmöre og Giske Gods, som da endnu var privat Eiendom og tilhörte den rige svenskfödte Enke Gyrvhild Fadersdatter indsatte Claudius Gallus en vis *Arne Gutessön*.

Claudius havde, medens disse Begivenheder foregik, selv afvexlende opholdt sig på Steenvigsholm og i Throndhjems By. Hvad vi erfare om hans Færd, gjör fordetmeste Indtryk af Charakterlöshed, Uklogskab og Råhed, og han synes langtfra at have anvendt rette Midler til at vedligeholde Herredömmet i Landsdele, som Norges forsvarslöse Tilstand havde tilladt ham at erobre, og hvis Befolkning i Begyndelsen med Tillid havde sluttet sig til ham.

Antage vi, som ovenfor, at den svenske Hærstyrke, som Claudius havde fört med sig, ikke har udgjort mere end höist 4000 Mand, måtte allerede dette Antal Folk blive for stort, til at det i Længden kunde finde sin Underholdning i en liden By med et tyndt befolket Opland [7]). Anföreren besluttede derfor at sende en Deel af sin Hær hjem. Allerede den 29de Marts droge 1,800 Knegte til Sverige. De förte med sig den leilighedsviis ovenfor nævnte Adelsmand *Peder Pederssön*, uvist om som Fange eller som Ven; det sidste blev siden antaget af den danske Regjering. Ved samme Anledning har det vist også været, at

---

[6]) *H. Ström*, Söndmöres Beskrivelse, 2den Deel, S. 175 og 380.

[7]) Trondhjems By havde ved den Tid neppe 2,000 Indbyggere. Begge de throndhjemske *Amter* antages (af Prof. Aschehoug, Langes Tidskrift for Videnskab og Literatur 1848, S. 404) for ved Midten af det *syttende* Århundrede at have havt omtrent 50,000 Indbyggere tilsammen, men Befolkningen var vist ved de her fortalte Begivenheders Tid noget mindre.

"*St. Olafs Hjelm og Sporer*" bortförtes som Trophæer til Stokholm, hvor de siden have prydet St. Nicolai Kirke. Endog selve St. Olafs *Legeme* blev bortslæbt, efter at de få Sölvnagler, som de danske "Reformatorer" havde levnet, vare blevne borttagne af hans Helgenskriin. Liget har man dog ei fundet Umagen værd at före heelt til Sverige; de svenske Soldater jordede det derfor i en siden nedbrudt Annexkirke *Flöan* i Stördalen, hvorfra det siden igjen blev bragt tilbage til Domkirken. Også *Helgeseters* og *Bakke* Klosteres Bygninger skulle i denne Tilvære blevne ödelagte af Claudius's Folk, og Throndhjems berömte Domkirke skal af dem være bruget til Hestestald. Den Vandalisme, hvormed således disse sålenge fredede Minder fra den katholske Tid bleve behandlede af de nye Herrer, har visselig vakt Forargelse hos Almuen. Og det gjorde også Opsigt andensteds. Den i hele Nordens Historie ikke umerkelige norskfödte Jesuit *Laurids Nilssön* ("Klosterlasse") har således i sin bekjendte Bog opbevaret et Sagn om at den, der forgreb sig på St. Olafs Lig, senere fik Guds Straffedom at föle, idet han lagdes på Steie i Stokholm. Endnu i det attende Århundrede skrev en thröndersk Poet, Marcus Volqvartz, en Klagesang over denne Domkirkens Vanhelligelse, om hvilken Begivenhed Sagnet endnu lever hos Almuen.

End mindre har det vel huet Thrönderne, at Claudius strax begyndte at forlange *Krigstjeneste* af Borgere og Bönder, ja endog vilde trække dem ud af Landet. Ved den "Rådstue", som han holdt med Borgerne i denne Anledning den 5te April, synes det også at være kommet til alvorlige Uenigheder mellem dem, og at kort efter *Galger* bleve opreiste på Throndhjems Torv og rundt omkring i Lenene, tyder ikke på, at Forholdet i Længden blev det bedste. Almuen pålagde han en *Skat* af 2 Daler for et Spands Leie, og indrömmede kun en Betalingsfrist af 8 Dager.

Claudius's private Liv var letsindigt og usædeligt. Han holde, også ifölge svenske Kilder, idelige Gjestebud ("Banketter") i Throndhjem og på Slottet og udvalgte til sin Elskerinde en gift Kone, den "deilige" *Lisbeth Hansdatter* *), en af hans Tilhængere, Borgeren Oluf Gudmundssöns Hustru. Ved Siden heraf gjör det et komisk Indtryk, når man ser, at Claudius midt under sine Plyndringer og Banketter også tænkte på at befordre Udbredelsen af den *lærde Dannelse.* Han lod nemlig Erkedegnen i Domkapitlet, Mag. Sigvardus, holde to ugent-

*) Dette Fruentimmers fölgende fata ere af Absalon Pederssön (N. Mag. 1ste B.) fortalte med fotografisk Anskuelighed.

ige Forelæsninger, den ene over *Græsk*, den anden over *Hebraisk*.

Et heldigt Tilfælde har opbevaret en Kopi af det Brev, som Claudius i April Måned sendte sin Konge; Brevdrageren, en svensk Adelsmand, Aage Jörgenssön, blev nemlig opsnappet og hans Skrivelse kom i de Danskes Hænder. Det heder her[*]): "Jeg haver handlet med de *Juter og Danske*, som jeg på Landsbygden har kunnet overkomme og opspörge, efter som deres Fortjeneste have tilsagt. Jeg vil endog ydermere lægge mig med al Vind og Flid om *at udrydde det Ugræsset og ombringe og fordærve såmange Juter og Danske*, som i denne Landsende findes kunde; dertil jeg og haver fornummet, at den menige Almue ikke skal være ubenægen, utan gjerne se, at de kunde blive af med dem; derfor de og tilhjelpe dennem at antaste". Kongen havde forlangt Gisler af Nordmændene, men Claudius finder dette unödvendigt. "Både Prester, Borgere og Bönder, fortæller han, ere ganske glade, at de ere komne under Eders Kgl. Majestæt og Sveriges Krone og takke Gud almægtigste, at så skeet er. Så forhåbes mig, at dersom de tilbörligen blive trakterede (!), haver Eders Kgl. Maj. en lydig, hörsom og velvillig Almue, her, som i Sverige".

I Skrivelsen heder det nu videre, at Claudius har bestræbt sig for at hverve så mange Nordmænd, som muligt, til svensk Krigstjeneste og givet hver Knegt en halv Dalers Håndpenge. Når disse Folk kunne blive mönstrede, og når "de gode Mænd", som Kongen havde udnævnt til Embeds- og Befalingsmænd i Norge, kunde komme frem, var det nu Claudius's He.sigt at drage til Sverige igjen over Fjeldene. Han vilde i Throndhjem efterlade en Deel tyske Folk, som skulde bevogte Veiene fra det söndenfjeldske Norge, især Hedemarken [1]); til Steenvigsholms Forsvar holdt han tre Fjerdedele af en Fennike tilstrækkelig, og derhos anså han det hensigtsmæssigt at lade Skjærgården bevogte med nogle Småskibe. Som det synes, har den Mand, som Erik den fjortende havde udseet til sin Statholder i det nordenfjeldske Norge, været den i 1563 omtalte Ridder Hr. *Knut Haraldsson Soop* [2]).

---

*) Sproget i Kopien er dansk, da den samtidige Afskriver, således som var den Tid almindelig, ikke har bekymret sig om at tage *bogstavret* Gjenpart; begge Sprog lignede hinanden dengang endnu mere end senere.

[1]) Forövrigt skal det i Beg. af 1564 foretagne svenske Anfald på *Baahuus* Festning have været beregnet på at hindre det söndenfjeldske Norge, navnlig Befalingsmanden på Akershuus, Christiern Munk, fra at undsætte Thröndelagen.

[2]) *Geijers* Svenska Folkets Historia (Örebro 1834) 2, 189—190 og Noten N:o 9.

Claudius's Reise forsinkedes imidlertid ved de store Snemasser, som havde ophobet sig på Grænsefjeldene, og som gjorde Veiene ufremkommelige. Han måtte for det förste blive i Trondhjem. I Slutningen af April var det da, at han besluttede at forsöge på at angribe *Bergen*, hvorhen han havde sendt hemmelige Bud med Breve til det derværende Borgerskab og til Tyskerne fra ham selv og hans trondhjemske Venner; disse Skrivelser indeholde naturligviis Opfordringer til Frafald, men de udrettede Intet, og de, der overbragte dem, blev endog opsnappede og straffede. Ikke heldigere var hans Forsög på at sætte sig i Forbindelse med Greven af Ostfriesland, *Edzard den anden*, der var den svenske Konges Svoger, og på hvis Hjelp i Krigen denne måske, skjönt i så Fald forgjeves, har troet at kunne regne.

Den 28de April droge nogle Skuder "i stor Proces" fra Throndhjem imod Bergen. Det havde været Hensigten overalt underveis at reise Almuen og på den Måde samle en större Angrebsstyrke mod hiin Norges störste og vigtigste By. Men der var imidlertid forefaldet Begivenheder, som ei allene hindrede denne Plans Udförelse, men som endog kom til at omstyrte det svenske Herredömme i Thröndelagen, lige så hurtig, som det var erhvervet. Disse ville vi nu fortælle.

Bergens By var, som bekjendt, den vigtigste i Norge, og Festningen Bergenhuus det militære Middelpunkt for Rigets nordlige og vestlige Dele. Frederik den anden kalder også i et Brev til sin Allierede, Kong Sigismund den anden af Polen, Bergen regni Norvegiae metropolis. Siden 1560 var Bergenhuus med tilliggende betydelige Len, der foruden nuværende Stavangers og de to Bergenhusiske Amter også omfattede Nordlandene og Finmarken, betroede til den fornemme og duelige *Erik Ottessön Rosenkrands* til Valsö i Sjelland, der var Medlem af det danske Rigsråd og udentvivl sin Tids störste private Jordegodseier i Norge, idetmindste nest efter Fru Gyrvhild Fadersdatter. Erik Rosenkrands viiste sig i disse År som en værdig Eftermand af de tidligere danske Lensmænd på Bergenhuus, Esge Bilde og Christopher Walkendorf, af hvilke den förste i sin Tid med Dygtighed havde håndhævet det danske Regimente i Norge, den anden med Kraft sat de hanseatiske Overgreb Grændser.

Til Bergen nåede naturligviis Efterretningen om Steenvigsholms Erobring og Throndhjems Besættelse endnu inden Månedens Udlöb. Allerede den 18de Marts lod derfor Erik Rosenkrands både Borgerskabet og Tyskerne mönstre. De udgjorde tre Fenniker eller Compagnier, bevæbnede på forskjellig Må-

der, nogle som Hageskyttere, andre med Spyd, "Fyrrör" o. s. v. Nogle vare forsynede med Harnisk, andre ikke. Derpå lod han efter eldgammel norsk Skik antænde Varderne eller "Vetterne" som Tegn på, at Fienden var i Landet og lod Budstikker omsende til Bönderne i de nærmeste Distrikter (Hordeland) med Opfordring til Bönderne om snarest mulig at möde til et almindelig Thing i Bergen. Som Trusel for de Gjenstridige var der til Budstikken befestet et Reb, der antydede, at den der ei mödte, skulde hænges [3]).

Den 23de Marts mödte Almuen fra *Nordhordland* i Bergen. Den samlede sig på St. Hans- eller Jons-Voldene, der fra gammel Tid havde været det sedvanlige Samlingssted ved sådanne Anledninger, og da Erik Rosenkrands lod dem anmode om at mödes med ham i Domkirken eller på Kirkegården, negtede de dette med höie Råb. Erik Rosenkrands begav sig da ud til dem på Jons-Volden, forklarede dem den Fare, hvori Riget svævede formedelst det svenske Indfald og lod derpå Lagmanden i Bergen, den duelige og videnskabelig dannede *Mads Störssön*, forelæse dem de Stykker af Landsloven, der forpligtede dem til at forsvare Fædrelandet. Skjönt Bestemmelserne om Værnepligten i den gjeldende Landslov (Kong Magnus Lagaböters) i det Hele forlængst vare forældede [4]) og Almuens personlige Tjeneste i det Væsentlige aflöst af Pengeydelser, var det naturligviis en Selvfölge, at Kongen eller dennes Ombudsmand på hans Vegne i et Tilfælde som dette måtte kunde forlange en almindelig Reisning "af Thegn og Træl" til Landets Forsvar. Men da Erik Rosenkrands forlangte, at hver *femte Mand* skulde drage ud mod de Svenske, svarede Bönderne med et bestemt *Nei* [5]). Erik Rosenkrands "blev da underlig derved" og begav sig til Slottet igjen, hvor han lod *Bonde-Lensmændene*, en Slags Sognefogder, hvis Poster da (som endnu i de fattigere Dele af Norge) gjerne vare besatte

---

[3]) En lignende symbolsk Trusel finde vi anvendt af Bönderne på Romerike, da de gjorde Opstand mod Knut Alfsson 1497. Deres Budstikke vare brændte i den ene og krogede i den anden Ende. (*Allen*, de tre nord. Rigers Hist. o. s. v. I, 256).

[4]) I Christian den tredies sidste Tider (1556 og 1557) var der gjort et Forsög på (med nogle tidsmæssige Forandringer) at gjenoplive Lovbogens Bestemmelse om Distrikternes Forpligtelse til at holde Orlogsskibe til Kongens Tjeneste, men da Almuen idetmindste på de fleste Steder gjorde Vanskeligheder og tilböd at betale Penge i Stedet, blev denne Plan opgiven. (Flere Kongebrev i Registranterne).

[5]) På samme Måde, som Bönderne på Vestlandet i 1532 ved Thinget i Sognedal negtede et betale Skat. Saml. t. N. F. og Spr. Historie VI, 35—36.

med Bönder, kalde for sig. Dem foreholdt han, hvor påtrængende nödvendig Udrykningen var og bad dem om at anvende sin Indflydelse på den menige Almue, for at bevæge denne til at gå ind på Forlangendet. Dette hjalp. Lensmændene forestillede sine Bygdemænd, at de for sin Ulydighed kunde löbe Fare for at straffes med Tabet af sine Gårde, ja endog med Fredlöshed, og da, heder det, bleve de bange. De samtykkede altså i at "udgjöre hver femte Mand", skjönt det ikke manglede på Klager over, hvor hårdt de vare "udskattede", og hvor ubeleiligt det just nu, då Våråannen stundede til, måtte være at forlade Hus og Hjem.

Nogle Dage senere, 28de Marts, havde *Söndhordlands* Almue indfundet sig i Bergen. Erik Rosenkrands havde naturligviis ved sine Underhandlinger med disse den store Fordeel at kunne påberåbe sig, at Nordhordlands Bönder allerede havde lovet at drage i Felten, men ikke destomindre fandt han det også denne Gang nödvendigt att benytte Lensmændene og derhos også endeel Lagrettesmænd som Mellemmænd mellem sig og Almuen [6]). Han opnåede dennegang, hvad han vilde, uden, som det synes, at möde nogen ligefrem Modstand, Almuen forbandt sig til at möde bevæbnede og selv skaffe Skibe og Proviant, hvorimod Erik Rosenkrands skulde levere Lod (Bly) og Krudt.

Almuen manglede naturligviis enhver krigersk Övelse. Kun modstræbende havde Bonden, hvis Interesse ikke gik ud over, hvad der angik hans egen Bygd, givet efter for Erik Rosenkrands's Opfordring til at drage ud, og det viiste sig også senere, at de i en Hast opbudne Bönder endog manglede Mandemod. Det vilde naturligviis også have været en Umulighed for Erik Rosenkrands at foretage Noget, hvis han ikke ved Siden af Bonde-Landeværnet havde kunnet råde over en Deel bedre, om end lidet talrige Stridskræfter. Först og fremst havde han Bergenhuus's Besætning, af hvilken en Deel blev afgiven til dette Tog, skjönt vi nu ei vide, hvormange. Dernæst stillede de norske Borgere i Byen 60 Mand, og endelig tilveiebragtes også en Deel Folk af Tyskerne på Bryggen. De hanseatiske Kjöbmænd lode Hververtrommen röre med Tilbud om, at de, som vilde lade sig hverve skulde få en Måneds Sold forud, og det var mange "af adskillige Embeder" [7]) der lode sig hverve.

---

[6]) "Vil man udrette noget hos Bönderne, må man have den mest formuende Bonde på sin Side, hvilken udretter mere blandt dem, end Prest og Övrighed". (H. J. Wille: Sillejords Beskrivelse (1786), S. 234).

[7]) Embede betyder i Datidens Sprog som oftest et Håndværk. Mellem Bergens især dengang yderst blandede Befolkning (endog langt

Hanseforbundets Hovedstad *Lybekk* var nemlig Danmarks Allierede i denne Krig, den sidste i hvilken en Hansestad optræder som selvstændig krigtörende Magt. Heri må man vel see Grunden til, at Tyskerne i Bergen fandt sig i at bidrage til Udrustningen.

Den 17de April samledes ved Lungegården i Bergen de Bönder fra Nordhordland og Söndhordland, der skulde gjöre Krigstjeneste. Det heder, at især Almuen fra det förstnævnte Landskab var vel rustet; dog manglede den Harnisk. To Dage senere vare tre Orlogsskibe seilfærdige, skjönt de först den 26de April kom til at forlade Byen. Det ene, "Duen", havde Erik Rosenkrands udrustet på kongl. Bekostning eller af Lenenes Indtægter, dets Befalingsmand var Erik Munk. Det andet Skib, "Svanen", var stillet af Bergens Borgerskab og kommanderedes derfor af Borgermesteren, en Fynbo ved Navn Anders Pederssön; Skipperen var en Hollænder. På det tredie Skib, som Tyskerne leverede, förte Jochum Kock m. Fl. Befalingen. Over samtlige Folk og hele den lille Flåde, som foruden de tre Orlogsskibe bestod af en Deel mindre af Bönderne leverede Jagter og "Skjöttebåde", havde Duens Befalingsmand *Erik Munk* Overanförselen, og blev derfor benævnet *Admiral*, en Titel, som endnu ikke havde fået sin senere begrænsede Betydning.

Erik Nilssön Munk hörer til de merkeligere Figurer i Norges Historie ved denne Tid. Han hörte hjemme i Halland, hvor han eiede Gården *Hjörne;* sandsynligviis har han været af adelig Herkomst, thi han kaldes allerede under dette Felttog "ærlig og velbyrdig", og når det heder, at han blev adlet 1580, da må Sammenhængen hermed formodentlig have været den, at han har hört til en af de mange ringere adelige Familier, hvis Adelskab i Tidens Löb er blevet omtvistet og derfor har tiltrængt Fornyelse eller Bekræftelse. I de seneste År havde Erik Munk været Slotsfoged på Vardöhuus og som Erik Rosenkrands's Foged havt den underordnede Bestyrelse af Finmarken; måske er Rosenkrands, der tidligere havde været Befalingsmand på Vardberg i Halland, der bleven opmærksom på denne Mand og har da taget ham med sig til Norge. Erik Munk viiste sig ved denne og mange andre Leiligheder som en meget brugbar Mand, i Besiddelse af Energi og Åndsnærværelse, men tillige hensynslös og havesyg. Netop disse sidste Egenskaber have bevirket, at Almuen i *Nedenes*, hvormed han

---

senere kalder *Holberg* Bergen: "haud secus ac arca Noæ, receptaculum omnium animantium") har der utvivlsomt været ikke så få, der have gjort Krigstjeneste i Udlandet.

siden blev belenet, længe bevarede ham i sin Erindring som en af sine værste Plageånder [8]).

Endnu förend Erik Munk (26de April) seilede afsted med sine Skibe, var den forrige Befalingsmand i Throndhjem *Evert Bild*, kommen til Bergen. Efter Steenvigsholms Overgivelse havde han en Tid opholdt sig i Throndhjem, uden at det er os klart, på hvad Vilkår han fik Lov til at blive der. Han drog derfor den 25de Marts "med sit Skib" for at drage sydover til Bergen, skjönt det rigtignok forekommer ubegribeligt, at han kunde få Tilladelse til at seile ud af Claudius Gallus, især, da han, som det heder, havde 50 Mand i sin Tjeneste. På Veien til Bergen stödte han på et Skib, som Claudius havde taget fra nogle Borgere i Throndhjem og sendt afsted til Holland med en Ladning af Fisk, Smör, Skind o. s. v., hvorfor igjen skulde indkjöbes Krudt og Bly. Dette Skib lykkedes det Evert at bemægtige sig. Til Bergen nåede han den 18de April, og her hvervede han på egen Bekostning andre 50 Mand, deels tyske Garper, deels "andre unge Karle" af Byen, således at han ialt fik 100 Mand under sin Befaling. Med disse seilede han nordom igjen den 30te April for at bidrage, hvad han formåede, til at gjenerobre de Landsdele, hvormed han havde været forlenet.

Erik Munk forlod som sagt Bergen den 26de April og fik god Vind. Sidst i Måneden, rimeligviis 30te April, befandt han sig udenfor Söndmöre, udenat Svenskerne havde Nys om hans Komme; de havde kun hört, at en vis Frands Kjöbenhavn, formodentlig Förer af et Speiderskib, var kommen forbi Stat. Derimod vidste Erik Munk, at *Mads Dalekarl* nylig havde været på Söndmöre og lod derfor 8—10 "Skjöttebåde" gjöre et Forsög på at fange denne Partigjænger, men da havde Mads just draget nordover til *Bo* i Romsdalen. Her vilde det måske have lykkedes at overraske Mads og hans Folk, hvis ikke "en forbandet Kjærling" [9]) havde taget en Båd og i störste Fart advaret dem, om at de Norske vare i Nærheden. De Svenske ventede indtil de fik Erik Munks udsendte Folk at see, derpå sögte de Skoven, idet de opofrede sine Både. Erik Munks Folk satte

[8]) Om Erik Munk see især *J. C. Bergs* udförlige Oplysninger i Samlinger til d. n. F. Spr. og Hist. 1ste B.

[9]) Her som i det Hele i Fortællingen om Erik Munk betegnes ved Anförselstegn hans egne Ord i hans endnu bevarede (utrykte) Rapport om Toget.

vel efter, men Mörket hindrede Forfölgelsen, og da Morgenen kom fik Mads 60 Mands Forstærkning nordfra, hvorved de Norske nödtes til at drage ned til sine Både igjen. Dette foregik rimeligviis den 1ste Mai [1]).

Den Forstærkning, der således for denne Gang reddede Mads Dalekarl, havde han forlangt både hos Claudius Gallus og hos en Underbefalingsmand, Tyskeren Hans Garp. Til den sidste skrev han den 30te April i fölgende Tone: "Forundrer mig, Hans Garp, hvi Du så ringe agter, det Översten Dig befalet haver, at Du skulde fare her udi Skjærgården og have grand Opseende, hvad påfærde er, men vil du ikke fram i Guds Navn din Sutlare, så fram i alle de hundrede tusinde Tynder fulle med Djevler, og vilt Du ikke fram, så send mig Folket: Det Du fik såmange Djevler, som flyve og fare mellem Huseby og Vadstena Kloster".

Erik Munks Flåde var den samme Dag, som hans udsendte Streifparti havde måttet opgive Forfölgelsen af Mads Dalekarl, nået til en Havn, *Hammersund* på Nordmöre, og allerede Dagen efter, (rimeligviis altså 2den Mai) stödte Streifpartiet her atter til ham. Erik fik höre, at svenske Tropper nu i Forening med Mads Dalekarls Hob understöttede Claudius Gallus's Fogder i deres Soldaterudskrivninger rundtom i de nærmeste Bygder, men han besluttede dog for det förste at lade disse Svenske i Ro og derimod benytte den gode Vind for at nå frem til *Agdenes* ved Throndhjemsfjordens Munding. Her agtede han da forelöbig at leire sig, reise Bönderne i Omegnen og forsöge på at afskjære de svenske Tropper i Nordmöre fra Forbindelsen såvel med Claudius Gallus som med Sverige for således at være desto sikkrere på at kunne tilintetgjöre dem.

Erik Munk seilede derfor strax fra Hammersund og mödte på Veien *Evert Bilds* Bojert, der forenede sig med den bergenske Eskadre. Om Aftenen samme Dag (anden Mai) nåede de en Havn i Nærheden af Agdenes. Netop som de vare komne did, bleve de til sin Forundring var, at *sex Jægter* "besatte med Skyts og Folk", kom seilende ud af Fjorden; det var den ovenfor omtalte Expedition, som skulde drage langs Kysten mod Bergen. Da man merkede at det var Fienden, betænkte man sig ikke på at give dem det glatte Lag, så at "somme sank af dennem, somme veltede om, somme strög". Erik Munk satte selv med "Admiralskibet" (Duen) efter en af Jægterne,

---

[1]) Det eneste trykte Skrift, hvori en Notits forekommer om disse Tildragelser i Bo, er *Ramus's* Norges Beskrivelse. Forf., der selv var födt der i Egnen, har formodentlig havt Efterretningen gjennem mundtlige Sagn, men feiler ved at henföre Begivenheden til 1612.

der seilede bedre end de övrige, men i samme Öieblik, som han troede sig vis på at skulle tage Fartöiet, "kom der en sådan hastig Flage i Seilet på Admiralen, så Skibet lå på Siden, og alle Skjötterne lå udi Vandet vel en Trediepart af en Time og jeg (E. M.) havde ikke troet, at Skibet skulde have reist sig". Herved undslap den fiendtlige Jægt, og skjönt den et Öieblik efter stödte på og söndersloges, reddede dog Mandskabet sig og fik fat i en Båd, hvormed det ilsomst roede til Throndhjem, uden at Erik Munk formedelst det tiltagende Mörke kunde forhindre det. Den svenske Skjærgårdsflåde var imidlertid tilintetgjort. Foruden "Bådsmændene" (Matroserne) havde der været 200 Knegte ombord, der alle fandt Döden i dette lille Slag på 34 Tyskere og 10 Svenske nær, der toges tilfange.

Claudius Gallus, som just befandt sig i Throndhjems By, fik af Flygtningerne fra Agdenes Budskab om den overhængende Fare; så at Erik Munk til sin store Ærgrelse gik glip af at kunne "tage ham på Sengen i Byen". Trods den korte Afstand mellem Agdenes og Throndhjem kunde Erik på Grund af ugunstig Vind först nå indtil Staden ved Middagstid 3die Mai, da han lagde til med sine Skibe og Både under Munkholmen. Claudius, der dog först en Times Tid i forveien havde fået Varsel om Eriks Komme, var med sine Folk, der kun lidet havde kunnet redde af sit Gods, flygtet ad Steenvigsholm til. Erik Munk "skjöd ind i Byen, så at det flöi derefter", og nogle Borgere kom da, skjönt der blæste en sterk Storm, roende ud, med en Hat på en Stage i Båden som Parlamenterings-Tegn, for at bede om Leide, hvilket de fik mod Löfte, om at Staden samme Dag skulde overgive sig og påny hylde Kong Frederik den anden.

Storm og Snefald afholdt i de nærmeste Dage Erik Munk fra at landsætte sine Folk og han indskrænkede sig for det förste til at sende Skrivelser over til Bönderne med Opfordring om at hjelpe til med at rense Landet for svenske Tropper. Almuen havde også allerede fået nok af Claudius Gallus's Herredömme og begyndte igjen at længes efter det gamle; de erklærede sig, fortæller Erik Munk, villige til at opofre både sine Sölvbelter og hvad de ellers kunde eie af Klenodier for at få Fienden ud af Landet. Ved Böndernes Hjelp blev derfor i de Par förste Uger af Mai Måned flere svenske Hober på tyve, sexti eller hundrede Mand overfaldne og tilintetgjorte, og Skjöttebådene opsnappede også flere Svenske, som ad Söveien forsögte at nå Steenvigsholm. Söndagen den 7de Mai fandt *Mads Dalekarl* sin Död. Han befandt sig på en Gård i Soknedalen, Annex til Störens Prestegjeld, og

blev her overfaldt og dræbt med 40 af sit Fölge; 20 toges tilfange. Endnu i 1857 så *Eilert Sundt* på Gården *Garlid*, Skydskiftet mellem Soknedalen og Rennebo, en gammel Rögstue; gjennem dennes Ljore eller Tagåbning fortalte Bönderne, at Mads Dalekarl — Ingen vidste for hvor mange hundrede År siden — var bleven skudt af en Nordmand, som havde listet sig op på Taget. Sagnet tilföiede, at Nordmændene for at overliste de Svenske på Garlid havde betjent sig af det Kunstgreb at bære Lövbuske i sine Hænder for at inbilde Fienden, at det var en Deel af Skoven, som viiste sig i det Fjerne [2]).

Allerede den 14 Mai vare efter Erik Munks egen Beregning omtrent tusinde Svenske enten fangne eller dræbte.

Natten til den 8de Mai kunde endelig Erik Munk på Både og Jægter före sine Folk fra Trondhjem til Steenvigsholm, som da for anden Gang i dette År skulde beleires. Claudius Gallus havde sögt at benytte Tiden, der var forlöben siden hans Flugt fra Throndhjem, til at proviantere, dog uden synderligt Held. Han havde derhos også sögt at forbedre Festningsverkerne ved et Bulverk af Træ udenfor Porten. Hans Besætning på Slottet udgjorde omtrent 400 Mand.

Den norske Hær talte, da den leirede sig foran Steenvigsholm, hele 4,000 Mand [3]), men heraf udgjorde "*Bondeknegtene*" fra Hordeland den störste Part. Disse Folk få af Erik Munk et Vidnesbyrd, som det er af Interesse at höre. "*Ingen af Bondeknegtene*, skriver Erik, *haver været brugt der, som Hug have vanket*, og jeg lover dem *altid at vi ville tage den förste Törning for dem, at de deraf kunde få Mod*, og ellers, hvor vi end haver slaget med vore Fiender, haver *de holdt sig tilbage, til de have seet, at vi have vundet*". Men den heldige Fremgang, hvoraf Erik Munks Foretagender i det hele havde været begunstigede, havde dog tilsidst fremkaldt en bedre Stemning hos Bönderne; Erik Munk kunde derfor også slutte sit Vidnesbyrd om dem med de Ord: "*Men her udi Skandsen ere de lystige og gilde*".

Beleirerne lode först bygge en Flåde af Tömmer, belagt med Ved, Næver og Tjære, for så snart Vinden tillod det at lade den antændes og drive imod Festningsholmen for at sætte denne i Brand. Derhos stilledes naturligviis Kanonerne eller "Kobberstykkerne" frem for at beskyde Steenvigsholms

---

[2]) *Eilert Sundt:* Om Bygningsskikkene på Landet i Norge, Chra 1862 (Sep. Aftr. af "Folkevennen") S. 153.

[3]) Efter den samtidige og meget vel underrettede *Absalon Pederssöns* Oplysning.

Tårne og Mure. Ligeoverfor Festningen (på Fastlandet) havde Claudius tidligere opreist de af ham meget yndede Galger; nu benyttede Erik Munk denne til at lade hænge den för omtalte Hans Piber og Arne Gutessön, begge benyttede som Fogder i svensk Tjeneste, for at Svensken "desbedre skulde see dem som i et Speil".

I sin Rapport af 14 Mai, altså 6 Dage, efter at Beleiringen var begyndt, yttrer Erik Munk de bedste Forhåbninger om heldig Fremgang. Disse bleve heller ikke skuffede. Den svenske Besætning havde vel ikke ladet det mangle på Löfte til Claudius om Udholdenhed og Standhaftighed, men så snart deres Forråd af frisk Vand var sluppet op, og de "måtte drikke det salte Vand, hvormed de i 8 Dage måtte lade sig nöie, da blev der slig Jammer og Armod, at Mesteparten af Folket vare plat overgivne" [1]), Claudius måtte da begynde at underhandle. Först vexledes et Par Breve mellem begge Anförere med den dengang under deslige Omstændigheder sædvanlige Indledningsformel: "Hilsen forsendt efter Tidens Leilighed", og derpå kom Claudius på *Pintsedag* (21 Mai) om Middagen efter givet Leide selv fjerde ned til Erik Munk. Han tilböd Overgivelse på det Vilkår, at han ligesom Evert Bild for et Par Måneder siden, skulde beholde Friheden for sig og sine Folk, men herpå vilde Erik ikke indlade sig. Claudius vilde nu, eftersom han selv fortæller, formå sine Folk til at gjöre et Forsög på at slå sig igjennem. Han vilde selv "være den förste og fræmste Mand, hvis de ville være ham fölgagtige", men da det kom til Stykket, siger han, *"da var jag alene"*. På at få Undsætning var aldeles ikke at tænke; Fjeldveiene vare på Grund af Snelösningen ufremkommelige, og hans Bud til Sverige vare dertil endog blevne opsnappede. Der var således intet andet at gjöre end overgive Festningen og hele Besætningen på Nåde og Unåde, kun mod det lidet sigende Löfte om et "christeligt" Fængsel. Overgivelsen fandt Sted allerede Dagen efter Feltherrernes Sammenkomst, den 22 Mai, anden Pintsedag.

Rimeligviis allerede forinden denne Overgivelse fandt Sted, var også *Nordland* bragt til Lydighed igjen. Hid havde Erik Munk allerede den 13de Maj sendt den ovenfor omtalte bergenske Lagmand *Mads Störssön*, der havde ledsaget ham på Toget, med Evert Bilds Skib og et Par Skjöttebåde. Mads Störssön havde streng Ordre til at tage *Axel Gyntersberg* tilfange og behandle de frafaldne Prester og de övrige Deeltagere i Hyldingsmödet på *Nord-Herrö* som Rigets Fiender, et

[1]) Claudius's egne Ord i hans utrykte Brev af 4de Juni 1564.

Bud som neppe blev udfört. Til *Namdalen* udsendtes samtidig et Par hundrede Mand, som först skulde indtage dette Landskab og derpå gå nordover for at at forene sig med Lagmanden.

Kun *Jemteland* og *Herjedalen* gjorde Erik Munk intet Forsög på at gjenerobre, Noget, som på denne Tid også vilde have været vanskeligt. Disse Landsdele vedbleve endog den hele Krig igjennem at adlyde den svenske Regjering; först ved Freden i Stettin kom de tilbage igjen under Norge, og da måtte Sverige også give Slip på den *geistlige Jurisdiktion* i disse Egne. Den danske Regjering sögte nu at skabe et jemtelandsk Kleresi, der kunde tjene til Stötte for dens Herredömme i Modsætning til det tidligere svenske Presteskab i Egnen. Ved særegne Bestemmelser blev det nemlig påbudt og virkelig med Strenghed påseet, at *ingen svenskfödt Mand*, ja endog ingen indfödt Jemte måtte kaldes til noget geistligt Embede der. I de fölgende Krige finder man derfor, at Presterne viiste den danske Konge Troskab, og at de med megen Bedrövelse erfarede Jemtelands Aftrædelse i Freden til Brömsebro.

Mod de frafaldne Thröndere gik man frem med störste Lemfældighed. Den 23de Mai udstedte Erik Munk en Befaling til Bönderne på *Nordmöre*, hvori han befalede dem "om det hele Len at holde et almindeligt *Fylkingsthing* og der udgjöre (vælge) de *tolv* myndigste Mænd, som findes udi Nordmöre Len"; disse skulde senest inden 14 Dage möde Erik i Throndhjem "for med ham at handle på Kongens Vegne om den Ed og Löfte, som de havde givet og svoret Kong Erik af Sverige" o. s. v. Lignende Breve ere utvivlsomt også blevne oversendte til Almuen i de övrige Len, hvorefter Böndernes Fuldmægtige da have indfundet sig for at tilbagekalde sin Ed til Kong Erik og fornye Eden til Kong Frederik. I Trondhjems By fandt dette Sted den 26de Mai; det kan, som et Bidrag til at lære Datidens Opfatning af Norges statsretlige Stilling at kjende, bemærkes, at Kannikerne og Borgerne nu hyldede Frederik, således som för Erik, som sin "rette *Arve*-Herre og Konge.

Til Danmark var Efterretningen om de Svenskes Indfald og om Steenvigsholms Erobring först nået omtrent ved Begyndelsen af April. Erik Rosenkrands fik den 8de April Anmodning om at sætte sig i Bevægelse for at fordrive Claudius

Gallus, men som vi see, havde han da for længesiden selv handlet. Fra Danmark besluttede man også at opsende nogle Skibe under Anförsel af Adelsmændene *Herluf Skave*, *Christopher Throndssön* (den ved Reformationstiden noksom bekjendte Tilhænger af Erkebiskop Olaf, men senere overgået i dansk Tjeneste) og *Knut Stenssön*. Men da disse henimod Midten af Juni Måned kom til Throndhjem, havde, som vi have hört, Erik Munk allerede bragt samtlige Landskaber vestenfor Kjölen til Lydighed. De nævnte Adelsmænd forlode derfor igjen Landet med Undtagelse af *Herluf Skave*, som forblev i Throndhjem som kongelig Befalingsmand.

Evert Bild havde den 28 Mai ladet Throndhjems Kapitel og Borgere udstede et Vidnesbyrd om hans gode Forhold under Krigen, måskee i den Hensigt at få Forleningen tilbage, hvilket da i så Fald ikke har lykkedes ham [1]). Derimod belenedes han samme År med Kongens Gård i *Odense* og Næsbyhoveds Len i Fyn, blev ikke længe efter Medlem af Rigsrådet og optræder i 1567 som Admiral i Östersöen. Kort efter döde han. Om Claudius Gallus's senere Skjebne vide vi kun, at han fra Steenvigsholm blev sendt til Bergen, og derfra den 12 Juli 1564 med Skibet Falken sendtes til Danmark; Chronisten Absalon Pederssön, der selv fulgte med som Skibsprest, beretter, at Claudius den 1ste August kom til Kjöbenhavn, hvor han blev lagt i Bolt og Jern. Han sad endnu i Fangenskab det fölgende År, hvad vi see af en Liste over Fanger, som det da var Tale om at udvexle. Efter denne Tid forsvinder han af Historien. Hvad vi have fortalt om ham, turde måskee vise, at det har været til liden Både for Sverige, men et stort Held for Danmark at denne uövede Kriger og idetmindste til norsk Landskabsstyrer lidet skikkede Mand sattes i Spidsen for Toget til Norge 1564, og at det i en höi Grad er sandsynligt, at en god svensk Mand som f. Ex. en *Jacob Bagge* eller en *Clas Christerssön Horn* vilde have frembragt et for Sverige langt gunstigere Udfald af dette Krigstog.

Magister *Henrik Nilssön* (Gyldenlöve) döde 1568 i fuld Besiddelse af sine Præbender og Prestekald. Hans Sön, Mag. *Christopher* forekommer neppe i de fölgende År. Mag. *Elling* i Rödöen synes vel at være bleven afsat fra sit Embede, men fik det ialfald senere igjen. Han döde 1580. Kongen

[1]) Måske også kun for at frigjöre sig for enhver Mistanke om til en Tid at have gået over til det fiendtlige Parti, hvilket, som man kan see af Registranterne, var blevet påstået i Danmark.

havde under 11te Juni 1564 udstedt en streng Befaling til Erik Rosenkrands om at alle de, som havde sluttet sig til Claudius Gallus's Parti i Trondhjem, skulde indstevnes til en Ret i Bergen St. Olafsdag förstkommende for der at dömmes som Forrædere, og særlig omtales i Kongebrevet Mag. Christopher i hårde Udtryk, men på Thröndernes Ansögning blev Sagen udsat og hendöde snart aldeles.

Ludvig Daae.

Om ett gemensamt försvarsväsende för de tre Skandinaviska rikena.

(Föredrag af Kapten J. Mankell vid Nordiska Nationalföreningens möte den 29 Juni 1866).

Då jag nu går att yttra mig öfver den tredje af de frågor, som af styrelsen för Nordiska National-föreningen i Stockholm blifvit framstälda till skärskådande vid detta möte, nemligen: *"Huru bör ett gemensamt försvar ordnas för de tre Skandinaviska rikena?"*, förutsätter jag naturligtvis, att möjligheten och nödvändigheten af ett dylikt gemensamt försvar är af samtlige närvarande medlemmar af de trenne skandinaviska föreningarne à priori erkänd, samt att således här ej kan bli frågan om ett *om*, utan om ett *huru*.

Dernäst antager jag såsom nödvändiga förutsättningar för ett gemensamt försvar, att de trenne länderna hafva *samma utrikes politik äfvensom en gemensam förbundsförsamling*, huru den sistnämnda än må tänkas sammansatt.

Äfven om man föreställer sig en skandinavisk politik aldrig så neutral eller aldrig så defensiv, så måste den dock, för att ett gemensamt försvar skall kunna ega rum, ovilkorligen vara *densamma* inom alla trenne rikena; ty det kan sjelfbegripligen icke vara likgiltigt, om den ena eller tvenne stater vilja försvara sig, men den tredje kanhända *icke* o. s. v.

Äfven en gemensam förbundsförsamling är lika nödvändig; ty om än de kreditiver, som för krigsrustningar i de olika länderna blifvit afsatta, tänkas ganska betydliga, så kunna de dock ej vara tillräckliga för hela krigets förande; folkombud från alla tre länderna måste då sammankallas, hvilka genom beviljande eller nekande af medel till krigets förande uttala sin åsigt om regeringens politik; men nu frågas, om det kan vara förenligt med den skyndsamhet, med hvilken politiska beslut nu måste fattas samt med hvilken krig eller fred nu af-

göres, att öfverlägga på trenne olika riksförsamlingar, hvilka först efter en längre tid kunna samlas samt kanhända, hvad som värst är, på sistone stanna i olika beslut? Frågan om ett gemensamt försvar hänvisar naturligen till frågan om en gemensam förbundsförsamling, så organiserad, att den hastigt kan samlas, äfvensom att den rör sig i möjligast enkla former.

Vid närmare betraktande af den här framställda frågan, tror jag mig finna, att den har ett något för stort omfång för att här i sin helhet lämpligen kunna diskuteras. Med ordet försvar kan nemligen förstås icke allenast *försvarsväsendet*, de lefvande och döda stridskrafternas sammansättning och beskaffenhet, utan äfven *ledningen* af försvaret, d. v. s. de strategiska grunderna för stridskrafternas användande under kriget. Så högeligen intressant det äfven skulle vara, att höra olika åsigter i sistnämnda hänseende, och så upplysande det äfven vore med särskildt afseende på grunderna för ett gemensamt befästningssystem, så tror jag likväl knappast, att man kan befatta sig härmed, om något vid den knappt tillmätta tiden skall medhinnas. De aldra vigtigaste punkterna äro vidrörde i min nyligen utgifna broschyr, angående den tillökning i försvarskraft den skandinaviska halfön skulle kunna ernå genom en anslutning till Danmark.

För diskussionen skulle således återstå frågan, huru ett gemensamt försvarsväsende skulle kunna ordnas för de tre skandinaviska rikena. Men månne icke äfven detta ämne har för stor utsträckning i förhållande till den inskränkta tiden? Låtom oss indela det i dess naturliga beståndsdelar. Följande frågor skulle då kunna uppställas:

Hvilken styrka borde det gemensamma försvaret hafva i förhållande till befolkningarnes storlek, till deras ekonomiska tillgångar, till de trenne ländernas strategiska läge och till de fiender, som kunde förväntas?

I hvilket förhållande borde land- och sjöförsvaren stå till hvarandra?

Hvilken arméorganisation eller härsammansättning vore den lämpligaste?

Hvilken utbildning borde gifvas åt trupp och befäl?

Hvilket förhållande borde vara mellan arméns särskilda vapen?

Och slutligen: Huru borde flottan och dess besättningsstyrka vara sammansatt? o. s. v.

Som man lätt finner, är hvar och en af dessa frågor af den betydenhet, att den skulle föranleda en längre diskussion, om något på flersidig granskning grundadt resultat skulle kunna

vinnas. Men är å andra sidan ett gemensamt försvar otänkbart, om ej alla dessa frågor blifvit lösta? Skall man nödgas uppskjuta hvarje militärisk samverkan, till dess likartade principer för organisationen af de treune ländernas stridskrafter blifvit genomförda? Och månne man då ej skulle stöta på svårigheter, som till en ganska aflägsen framtid förlade möjligheten af nämnde samverkan?

Jo visst! Och för att inse detta behöfver man blott kasta en hastig blick på de väsendtligen olika grunderna för de trenne arméernas nuvarande sammansättning.

Den *svenska hären* utgöres af tvenne olika beståndsdelar: stående armén och beväringen. Den stående armén är sammanbragt genom värfning d. v. s. genom frivilligt åtagande; beväringen är åter genom lagens tvång förpligtad till krigstjenst samt undergår för detta ändamål öfningar under fredstid. Den värfvade soldaten har vanligtvis gjort krigaryrket till sitt lefnadskall; beväringen är blott under fem år krigstjenstskyldig. Inom den stående armén är den mindre delen förlagd i garnison, men hufvudstyrkan kringströdd i hela landet på rotar och rusthåll i öfverensstämmelse med indelningsverket. Genom sistnämnde organisation, hvilken visserligen kan undergå tidsenliga förbättringar, har man emedlertid enligt min åsigt på ett lyckligt sätt löst det problem, med hvilket så många andra länder förgäfves sysselsatt sig, att nemligen göra den i fred underhållna soldaten på samma gång till god krigare och nyttig medborgare; ty då han efter den ganska grundliga rekrytskolan under sin tjugu- till trettioåriga tjenstetid årligen blott några veckor sammandrages till öfning, kan han egna hela sin öfriga tid åt ekonomiska och produktiva värf. Uppmärksammas bör dock, att han äfven under denna tid står i beständig beröring och i samband med sitt befäl.

I *Danmark* bestämmer det lagliga tvånget genom slumpen eller lottningen, hvem som skall blifva soldat eller ej. Detta system innebär enligt min åsigt en stor orättvisa, om det äfven i länder, som ej hafva någon ständigt under fanorna stående stamtrupp, i ekonomiska förhållanden kan hafva sin ursägt och sin förklaring. Genom lottningen tillförsäkrar man dock armén icke engång de bästa soldatämnena; och om den danska soldaten äfven 16 till 22 månader ligger i garnison, samt de närmast följande åren undergår några veckors exercis, så känner han sig dock aldrig riktigt militär, utan tillhör äfven under större delen af sin åttaåriga tjenstetid andra yrken; och lifligt måste han känna den orättvisa, som vederfares honom, då alla öfriga medborgare ($^2/_3$ i förhållande till $^1/_3$) un-

der fredstid alldeles äro befriade från krigsbördan samt vid inbrytande krig blott delvis kunna komma i fråga att användas.

Om den svenska arméu kan kallas för en *värfvad armé* i förening med beväring, samt den danska för en *konskriptionsarmé*, i detta ords vanliga mening, så måste den norska benämnas för en nästan ren *beväringsarmé* med en liten tillsats af lottning. Ty det ringa antal s. k. geworbene, som finnes, kan ej anses hafva den utveckling, att det kan tjena såsom stam för den öfriga hären. Inom norska armén bestämmer det lagliga tvånget genom lottning bland dem, som hafva en viss längd, hvilka som under fem år skola tillhöra liniearmén eller dess reserv; men skillnaden blir i alla fall ganska ringa, ty om man undantager specialvapnen, har reserven lika lång rekrytskola, som linien, men blott under de öfriga åren kortare öfning. Under de fem senare åren af sin tjenstetid har den norske soldaten ingen öfning; ej heller inkallas han någonsin i garnison. Som man lätt finner, är den norska arméns sammansättning otvifvelaktigt den lösligaste; och det vore ur unionel synpunkt särdeles önskligt, om den kunde blifva något fastare.

Af ofvanstående korta öfversigt inses klarligen, hvilken väsendtlig och principiel skillnad, som finnes mellan de trenne ländernas härsammansättning.

Och som denna skillnad dels utvecklat sig ur historisk grund, dels härleder sig från ekonomiska och traditionella förhållanden, torde den ej vara så lätt att ändra. Och äfven om man skulle vara ense om den stora nyttan af härsammansättningens småningom skeende sammansmältning till ett likartadt helt, så uppkomme då den nya frågan: i hvilken rigtning bör detta ske? Skall man försöka införa det svenska indelningsverket, den danska konskriptionen eller den norska beväringen; eller skall man taga det preussiska systemet med 3 års tjenstetid i garnison, eller det schweitziska med allenast lägeröfningar, fördelade på många år? Valet torde blifva ganska svårt; och lätteligen inses, att om ordnandet af det gemensamma försvaret skulle uppskjutas, till dess detta val blifvit gjordt, så kunde vi ännu i långliga tider få vänta derpå. Allt detta hindrar emedlertid ej, att det vore i högsta grad önskligt, om hufvudgrunderna för ett gemensamt skandinaviskt försvar och försvarsväsende blefve uppställda. Och det vore i sanning värdigt de trenne skandinaviska föreningarne, att i detta hänseende taga initiativet, genom att anordna ett sammanträde mellan sakkunnige män från alla tre länderna.

Såsom ett särdeles beaktningsvärdt material i detta hänseende må jag i förbigående tillåtas omnämna det betänkande,

som afgafs den år 1856 nedsatta kommitén för ordnande af Sverges och Norges gemensamma stridskrafter. Dess vigtigaste bestämmelser voro:

att de förenade rikenas bidrag af manskap till det gemensamma försvarsväsendet borde bestämmas efter en viss procent af befolkningen;

att $2^1/_2$ procent af befolkningen måtte uppsättas såsom krigsmakt, och förhållandet mellan båda rikenas bidrag blifva såsom 12 till 5 eller för Sverge $^{12}/_{17}$ och Norge $^5/_{17}$, hvilket, enligt dåvarande befolkningsförhållanden, skulle göra 90,000 och 37,500 man;

att af manskapsstyrkan Sverge skulle lemna 22 procent och Norge 38 procent till sjöförsvaret;

att nämnde krigsmakt i begge länderna skulle till sina särskilda delar sålunda organiseras, att en lika användbarhet i fält hos båda ländernas kontingenter kunde åstadkommas;

att kavalleriets styrka skulle utgöra 6 procent af hela arméns, fältartilleriets minst $2^1/_3$ kanon på 1,000 man, samt ingeniörtruppernas 1 procent af arméns styrka;

att organisationen af stam och beväring (eller reserven) skulle vara så fullständig, att deras införlifvande med hvarandra kunde ske inom loppet af den tid, som åtginge för manskapets sammandragande i större afdelningar;

att depoter borde upprättas vid arméns försättande på krigsfot till sådan styrka, att afgången af manskap kunde från dem ersättas.

Öfriga bestämmelser rörde öfningarnes längd, materielen, förråderna och fästningarne, flottorna och krigskostnaderna m. m., hvartill jag strax delvis skall komma.

Men äfven om man, enligt hvad jag ofvan försökt visa, såsom ett önskemål för framtiden måste anse ordnandet af ett homogent försvarsväsende, så finnes dock intet, som hindrar, att när som helst göra ömsesidiga öfverenskommelser och likartade bestämmelser i sådane punkter, som icke eller åtminstone i mindre grad äro beroende af härsammansättningen, men hvilka dock äro nödvändiga för en kraftig och ledig samverkan. Härtill skulle jag vilja räkna:

Krigsstyrelsens enhet;

Krigskostnadernas bestridande;

Storleken af den kontingent, med hvilken hvarje land bör understödja det andra;

Öfverbefälets ordnande till lands och sjös;

Stridskrafternas ändamålsenliga indelning.

De taktiska enheternas styrka.
Truppernas taktiska utbildning.
Befälets bildning.
Kaliberstyrkan för eldvapen till lands och sjös.
Flottornas materiel.
Befästningssystemets gemensamhet och
Landstorms inrättande.

Må det tillåtas mig yttra några ord om hvar och en af dessa punkter.

I afseende på *krigsstyrelsens enhet*, inser enhvar troligtvis lätteligen, huru svårt det skulle vara att åstadkomma en kraftig militärisk samverkan med trenne krigsministrar och trenne sjöministrar. Men nästan lika svårt skulle det förmodligen vara, att finna personer, som i sig förenade en fullständig kännedom om de trenne ländernas olika krigsväsen samt isynnerhet den detaljkännedom af personal, materiel och affärsgång, som vore behöflig. Såsom en möjlighet till lösning af dessa motsatser, må det tillåtas mig framkasta den åsigten, att alla tre länderna skulle hafva en gemensam krigs- och en sjöminister med viss bestämd befogenhet för den högre ledningen, samt dessutom för hvarje särskildt land en sorts souschef, som ledde detaljerna.

Rörande *krigskostnadernas bestridande* må det tillåtas mig anföra, hvad 1856 års kommité i sitt lagutkast föreslog:

I fredstid böra i hvarje rike tvenne kreditiver för oförutsedda fall vara anvisade. Det mindre, som bör uppgå till 200,000 rdr rmt för hvarje 10,000 man, som riket i krigstid uppställer, kan, sedan båda rikenas ministrar blifvit hörda, af konungen lyftas, då han finner det vara oundgängligt. Det större, beräknadt till 600,000 rdr rmt för 10,000 man, kan vid infallande krig ej upptagas förrän kallelse till riksdag och storthing utgått.

Krigsomkostnaderna äro gemensamma för begge rikena och beräknas i förhållande till folkmängden. Till krigsomkostnaderna räknas alla utgifterna för unionshären eller unionsflottan eller blott någon del deraf, sedan likväl, hvad till de uppbådade truppernas underhåll på fredsfot enligt gällande statsregleringar under samma tid varit anslaget, blifvit afdraget.

Sedan krigsräkenskaperna äro afslutade, sammanträda på ett af konungen utsedt ställe ett lika antal af honom kallade svenske och norske män, för att deraf taga närmare kännedom och, i enlighet med ofvan bestämda grunder, beräkna denhvarje rike tillkommande summa. Frågan om liqvidationen fullföljes sedan grundlagsenligt inom hvarje rike.

Så långt kommitén. Det sednast omnämnda sammanträdet skulle enligt min åsigt knappast behöfvas, om en förbundsförsamling förutsättes. Deremot böra de gemensamma krigskostnadernas bestämmande blifva temligen underlättadt, om understödskontingenterna på för handäro fastställde samt folkmängden antages såsom grund för deras utgörande.

Angående *storleken af den kontingent, med hvilken hvarje land bör komma det andra till bistånd*, må det tillåtas mig framställa följande åsigter. Jag utgår från den synpunkten, att hvarje rike i första linien för sitt eget försvar till lands och sjös uppställer en manskapsstyrka af 2 procent af befolkningen, *förutom* allt som vid krigets utbrott samlas i depoterna till ersättning af lidna förluster. Detta kan ej synas öfverdrifvet, då 1856 års kommité föreslog $2^1/_2$ procent. Den svenska landtförsvarskommitén antager äfven ensamt för landförsvaret i första linien 70,000 man d. v. s. $1^3/_4$ procent, samt gen. Hansen i sitt förra året afgifna förslag till danska arméns nya organisation för landförsvaret 30,000 man, likaledes ungefär $1^3/_4$ proc. Blott i Norge har man icke kommit längre än till 21,000 eller 18,000 man för samma befolkningssiffra som Danmark; emellertid synes väl icke otroligt, att man genom förstärkningens och landtvärnets fasta organiserande skulle kunna uppnå 30,000 man.

Antager man nu, att 2 procent är den i hvarje land till eget försvar disponibla styrkan, så torde det väl ej kunna anses för mycket, att antaga understödskontingenten till 1 proc. land- och sjötrupper. Denna procent vore otvifvelaktigt för stor att föra utom egna gränser, om man afsåge ett offensivt krig *mot* det land, i hvilket kriget fördes. Men då här blott afses försvar i det land der kriget föres, och då hela Skandinavien i militäriskt hänseende måste anses såsom ett strategiskt helt samt slutligen lika stor styrka, som utföres, för oförutsedda fall alltid qvarlemnas i det egna landet — tror jag för min del verkligen, att den föreslagna procenten ej är för hög, men väl, att den, lägre tilltagen, ej skulle medgifva ett kraftigt unionsförsvar.

Så ömtålig frågan om *öfverbefälets ordnande till lands och sjös* än torde vara, så är den dock af den vigtiga beskaffenhet att allvarsamt böra komma på tal. Ty ingenting förderfligare finnes för all sorts krigföring, än om öfverbefälet genom hvarjehanda jemkningar och konsiderationer är splittradt och deladt. Bäst är otvifvelaktigt, om regenten, som i sin hand förenar de politiska och militäriska trådarne samt utan annat ansvar, än nationens och efterverldens dom, kan lämpa allt efter förhållandena, får föra öfverbefälet. Men re-

genten kan vara för ung eller för gammal; han kan ega otillräcklig kännedom om krigföringen. Man måste då åt någon general anförtro öfverbefälet. Och det torde i sådant fall vara godt att ha några allmänt såsom rigtiga erkända principer att följa. Ur rent militärisk synpunkt synes i sådant afseende lämpligast, att det lands general eller amiral, i hvilket kriget föres, erhåller öfverbefälet, såsom den der bäst känner terrängen eller farvattnet samt de strategiska förhållandena i allmänhet. Häraf följer äfven, att förbundsarmén bör hafva en gemensam generalstab, inom hvilken underafdelningar för de särskilda nationaliteterna kunna finnas.

Ofvanstående vill jag dock ingalunda föreslå såsom en bestämd regel, hvilken alltid bör följas; ty förhållanden kunna tänkas, som göra detta mindre tjenligt. Men såsom en allmän princip kan den vara lämplig.

Ett oeftergifligt vilkor för de trenne arméernas goda samverkan är *stridskrafternas likartade indelning* i så måtto, att lederna närmast öfverbefälet icke blifva så få, att de nödvändiggöra en beständig splittring af de högsta afdelningarne, äfvensom att å andra sidan lederna mellan öfverbefälet och de taktiska eller ekonomiska enheterna, regementerna och bataljonerna, icke blifva för många, så att hvarje befattning får flera grader, än behöfligt, att genomlöpa. Det skulle naturligtvis medföra stora olägenheter och förvecklingar, om t. ex. svenska armén vore formerad på armécorpser, den danska på divisioner och den norska på brigader. Vanligtvis antager man, att de leder, som stå närmast öfverbefälet, böra vara omkring 7 eller 8, reservkavalleriet och reservartilleriet inberäknade. Unionsarméns indelning skulle i öfverensstämmelse härmed lämpligast kunna ske på stora divisioner med 12 till 15 bataljoner, på 3 brigader, samt med nödigt artilleri och kavalleri. *En* sådan division kunde då från hvartdera brödrariket komma till Sverges bistånd, samt 2 eller 3 från Sverge till de förra; delades svenska armén sålunda i divisioner utan gemensamt öfverbefäl, så underlättades härigenom dess sättande under danskt eller norskt öfverbefäl. Ur unionell synpunkt måste följaktligen danska arméns sednast ifrågasatta indelning på 2 stora divisioner gillas, men ingalunda, om man tänker sig dess försvar isoleradt, då större brigader, der liksom för Norge, vore bäst; för Sverge vore i sistnämnde fall mindre divisioner lämpligast.

Ett särdeles vigtigt vilkor för en smidig taktisk samverkan är, att de *taktiska enheterna*, bataljonen, sqvadronen och batteriet, hafva ungefär samma styrka. I afseende på infanteriet torde de danska bataljonernas styrka, eller 800 man, vara den lämpligaste; de norska fredsbataljonerna räkna blott 400

man, men deras fältstyrka är anslagen till 800 man; i Sverge omvexla fredsbataljonerna mellan närmare 300 och 600 man, hvarigenom beväringens likartade införlifning i väsendtlig mån försvåras; skulle likväl landförsvarskommiténs i detta hänseende gjorda förslag blifva genomfördt, så jemnas bataljonernas fredsstyrka betydligt; krigsstyrkan har nämnde kommité äfven föreslagit till 800 man. Sqvadronernas nuvarande krigs- och fredsstyrka i Sverge och Norge är 100 man, i Danmark 160 man; landförsvarskommitén har dock föreslagit styrkan till 125 man, hvilken torde böra vara den minsta. Inom alla tre länderna utgöres batteriet af 8 kanoner; landförsvarskommitén har dock för Sverge föreslagit 6.

Lätteligen torde inses, hvilket fördelaktigt inflytande på samverkan i striden *truppernas likartade taktiska utbildning*, d. v. s. gemensamma exercis- och manöver-reglementen, skulle hafva. Detta erkändes äfven tillfullo af 1856 års kommité, som föreslog, "att reglementen, disciplinära bestämmelser och fältförvaltningsföreskrifter borde i det hufvudsakliga vara lika inom begge arméerna, blott med de afvikelser, hvartill särskilda förhållanden eller språket kunde föranleda". Äfven för flottorna föreslogs, "att signalbref böra vara lika inom båda rikenas flottor, såvidt möjligt vore för språket och särskilda förhållanden". De då uttalade åsigterna hafva sedermera så tillvida blifvit satta i verket, att för båda flottorna alla signalbref och manöver-reglementen äro gemensamma, äfvensom vid armén exercisreglementena för alla tre vapnen. Men de svenska och danska exercisreglementena äro för närvarande i flera väsendtliga punkter skiljaktige. Särdeles lämpligt vore äfven, om öfningarne i allmänhet leddes efter samma principer och om öfningstidernas längd blefve densamma, för såvidt sådant läte sig förena med olika organisationsförhållanden.

Om *truppens* likartade utbildning är af stor vigt, torde detta ännu mera vara fallet i afseende på *befälets utbildning*. Öfverensstämmelse i detta hänseende åstadkommes i främsta rummet genom i möjligaste mån likartade högre och lägre militärläroverk samt i allmänhet genom en likartad praktisk och theoretisk undervisning. Särdeles borde stor vigt läggas derpå, att officerarne i hvartdera riket erhölle en noggrann kännedom om de båda andra rikenas krigsförfattning och militärstatistiska förhållanden.

Ett sträfvande, som länge fullföljts mellan Sverge och Norge, har varit att bringa *kaliberstyrkan hos eldvapnen till lands och sjös* i närmaste öfverensstämmelse. Nyttan, för att icke säga nödvändigheten af att arméer och flottor, som skola strida tillsammans, hafva samma ammunition, är äfven så på-

taglig, att den af hvem som helst torde inses. År 1861 sammanträdde i Christiania och 1863 i Stockholm kommitéer af svenska och norska artilleri-officerare för att uppgöra gemensamma öfverenskommelser i nämnda hänseende, hvilket äfven lyckades. För närvarande äro kalibrarne inom de båda rikena i det närmaste lika. Den af svenska, norska och *danska* officerare bestående kommité, som hösten 1863 samlades i Stockholm för att öfverlägga om gemensamma grunder för krigsfartygs byggande, uttalade sig äfven öfver sjöartilleriets likartade beskaffenhet. De danska skytteföreningarnes gevär hafva äfven samma kaliber, som det svenska skarpskyttegeväret. Månne ej dessa sträfvanden mellan de trenne rikena snart nog kunde återupptagas?

I följd af den nyaste sjökrigsmaterielens utomordentliga dyrhet, blir det allt svårare för länder, som hafva små marinbudgeter, att förskaffa sig ett antal tidsenliga fartyg, tillräckligt stort att kraftigt medverka vid försvaret. Åtminstone kunna de detta blott genom att så litet som möjligt splittra sina svaga krafter på en alltför olikartad materiel. Hvad som gäller för hvarje land särskildt, måste äfven gälla för de tre skandinaviska rikena, för hvilka det är af så omätlig betydelse att i det längsta bibehålla öfvervigten öfver den tyska och särskildt den preussiska marinen, hvartill för öfrigt ännu goda utsigter finnas. Men denna öfvervigt kunna de blott bibehålla genom ett gemensamt sträfvande att erhålla en *likartad* materiel, som naturligtvis måste blifva betydligt billigare, än om hvarje land sträfvar åt sitt håll. Samma åsigter hyllades äfven för trenne år sedan af de tre skandinaviska regeringarne, då de, på initiativ från dansk sida, såsom nyss nämndes, hösten 1863 i Stockholm nedsatte en kommité, som skulle taga i öfvervägande: "hvilka krigsfartyg enligt sjökrigskonstens sednaste utveckling bäst lämpade sig för de nordiska farvattnen, och hvilken bestyckning bäst passade för dessa fartyg". Tyvärr hade regeringarne föga nytta af denna kommité, då den tillrådde stora, dyrbara pansarfregatter, för hvilkas anskaffande tillgångarne voro för små och hvilkas lämplighet för de nordiska farvattnen dessutom allvarligen kunde ifrågasättas. Såsom ett faktum qvarstår dock regeringarnes erkännande af dylika öfverenskommelsers behöflighet.

Stora fördelar vid försvaret och i viss mån äfven besparingar skulle likaledes kunna åstadkommas genom öfverenskommelser om *gemensamt statsbefästningssystem*, sålunda, att såväl nya fästningars anläggande, som de under byggnad varandes fulländande och de gamlas utdömande skedde med afseende fästadt på ett förbundsförsvar. Den inskränkta ti-

den medgifver mig likväl hvarken att lemna någon redogörelse för de närvarande statsbefästningssystemernas förhållande till ett dylikt förbundsförsvar, då hela Skandinavien skulle tänkas såsom ett strategiskt helt, ej heller att meddela mina åsigter om hvad som i framtiden borde göras. Jag vill derföre blott anföra de grundprinciper i detta hänseende, som tillstyrktes af 1856 års kommité, nemligen: "att hvartdera landet bör, i förhållande till dess förmåga att uppsätta krigsmagt i det hela, tillvägabringa de för det gemensamma försvaret och för skyddande af krigsförråden nödvändiga fästningar och andra militära etablissementer". Häraf följer sjelfbegripligen, att hvartdera landet allenast skall bekosta de fästningar, som inom dess område böra anläggas för förbundsförsvaret.

Ett slutligt medel att i väsendtlig mån förstärka de trenne rikenas försvar är *upprättandet af en väl beväpnad landstorm*, hvilken öfvertager det lokala försvaret på de ställen, der armén ej kan vara närvarande, samt underlättar dess uppgift genom motstånd mot fiendens mindre afdelningar. *Första vilkoret* för en dylik landstorms verksamhet är emedlertid, att den af staten är legaliserad, d. v. s. att den betraktas såsom en integrerande del af armén, hvilken är vederbörligen organiserad och består af sådant manskap inom vissa åldersklasser, som ej behöfves inom armén eller till ersättning af dess lidna förluster. *Andra vilkoret* för landstormens genomförande är, att hvarje vapenför man i de krigstjenstskyldiga åren erhåller åtminstone någon vapenöfning; härför är i Sverge redan sörjdt genom allmänna beväringens öfning samt i Norge genom reservens, hvilken består af alla krigstjenstduglige, som ej tillfalla linien; blott Danmark saknar en dylik allmän vapenöfning, hvilken dock förmodligen ej vore svår att åstadkomma. Det *tredje vilkoret* för landstormens åvägabringande är, att regeringen under fredstid sprider tillräckligt antal gevär af sådan modell, som armén ej behöfver, så att hvarje krigsduglig man har sitt eget vapen hemma hos sig; detta spridande måste likväl ovilkorligen ske under freden, ty vid ett hastigt krigsutbrott torde det vara för sent.

I Danmark och Norge har landstorms-idén hittills allenast visat sig under formen af frivilliga målskjutningsöfningar, d. v. s. som ett supplement till den i armén förvärfvade krigsbildningen, hvartill i Norge kommit sträfvandet efter goda vapens spridande. Men i Sverge har den under namn af den frivilliga skarpskytterörelsen framträdt i sin renaste gestalt, ithy att man här icke allenast öfvar sig i de flesta delar af tjensten, utan äfven såsom princip uppställt, att hvarje man skall hafva sitt eget gevär. Ett kraftigt understöd från sta-

tens sida fordras dock, såvida nämnde rörelse skall tränga till massorna, hvarförutan den ej uppnår sitt mål, som är att en gång för alla betrygga landet mot främmande inkräktning.

Landstormen kan icke allenast i alla tre länderna genomföras utan rubbning af bestående militäriska förhållanden, utan den kan äfven utgöra en förberedelse till genomförande af en allmän nationalbeväpning, för den händelse att man i framtiden skulle anse denna organisationsform såsom den lämpligaste vid sammansmältande af de trenne rikenas krigsförfattningar.

Sedan jag nu uttalat mina åsigter angående de punkter, i afseende på hvilka ömsesidiga öfverenskommelser och likartade bestämmelser för närvarande borde och kunde ske utan väsendtlig rubbning af bestående organisationsförhållanden, äfvensom redogjort för hvad i dessa punkter hittills blifvit vidgjordt, för såvidt det kommit till min kännedom, slutar jag med upprepande af min ofvan yttrade önskan, att sakkunnige män från alla tre länderna med det snaraste måtte sammanträda för att öfverlägga om grunderna för Skandinaviens framtida försvar.

Forslag til oprettelsen af en Nordisk Folke-höjskole *).

Nordens folk har af naturen kald til *åndelig selvstændighed.*

N. F. S. GRUNDTVIG: "Til Normænd om en norsk Höjskole". Kristiania 1837.

Sand *frihed* og sand *oplysning* står i ligefræmt forhåld til hinanden. Og — for at blive i denne lignelse fra störrelselæren — leddene kan ombyttes: både frihed og oplysning kan med föje opstilles som *fölge* af og som *årsag* til hinanden.

Jo klarere nu friheden kaster sit lys over de nordiske riger, jo klarere oplyses også den sandhed, at *der gives noget ejendomligt nordisk.* Mange har endnu ej fået öjnene op derfor, skönt de kan skelne mellem det ejendomligt tyske og slaviske, — ja, endog imellem de finere afskygninger, såsom det særlig jyske, fynske, skånske, smålandske, norden- eller söndenfjældsk norske o. s. v. Men efterhånden som granskningen i de nordiske folks hævder og i deres språg, lige fra åldtidens til nutidens dage, — efterhånden som denne granskning vinder både i dybde og i omfang, så vil også flere og flere danske, norske og svenske indse, at de nordiske folk har en *fælles* værdenshistorisk opgave at löse, og at den förste betingelse herfor er, at de virkelig föler sig som en enhed, som *et eneste nordisk folk,* der — om end mindre — dog er sideordnet (ikke underordnet) det tyske og andre folkesamfund. Det er ingenlunde meningen at ville forsöge på at udviske landskabsejendomlighederne; men på den anden side skal det også göres tydeligt, at der gives noget særlig nordisk. I fölelsen af denne sandhed slumrer Nordens fræmtid; og hvo, der ej kan

*) Fastän vi icke i allt dela de åsigter och den uppfattning, som i detta förslag uttalas, anse vi detsamma såsom innehållande åtskilligt tänkvärdt böra bringas till den Nordiska allmänhetens kännedom. Red. anm.

eller vil föle denne sandhed, mister sin lod i Nordens værdenshistoriske opgave, både i sejren og i dens frugter.

"Det nordiske folk har altså en åndelig ejendomlighed, som vi må kænde for at kunne kænde folket", skrev en af de dygtigste danske folkehöjskolelærere, Hr. F. Bojsen, i dette tidskrifts juni-juli-hæfte s. 191. "Kænd Dig selv!" löd den græske vismands bud i åldtiden til det enkle menneske, og denne röst genlyder i nutiden til hele folket: "Kænd Dig selv!" Ja, lad os indpode dette kændskab, denne kunskab, i de unges hjærner! — og *da* skal det snart vårde åbenbart, om ej for den nuværende, så dog for den kommende slægt, at

"Söndringens tid är förbi" (Tegnér);
og "*da* skal det frie,
mægtige Norden
före til sejer
folkenes Sag". (Ploug).

Hvo, som nöje har agtet på de seneste tiders tegn, må have set, at også styrelserne i de nordiske riger slutter sig nærmere sammen, hvad æuten denne sammenslutning nu må söge sin grund i indbyrdes kærlighed eller i ydre nödvendighed. Det kunde derfor synes, som om styrelserne også först og fræmmest var kaldede til at tage sig af den oplysningssag, som er omtalt ovenfor. Det kunde synes en ligefræm fölge af den större frihed, som er bleven folkene tildel; ti oplysningen er det bædste værn mod frihedens misbrug, ja, den er endog det eneste sikkre middel imod den misbrugte frihed. Er denne nogenstæds udgydt alfor brat eller i alfor rigeligt mål, da er det særdeles farligt atter at ville tage noget af det, som man har givet: det eneste pålidelige lægemiddel er at give endnu större oplysning i tilgift. Dette være imidlertid ikke sagt for at kaste nogen skygge på folkene, som om de havde misbrugt friheden; men derimod kun for at fjærne al mistro til vårt öjemed hos styrelserne, som forhåbelig netop vil række os en hjælpende hånd eller idetmindste ej modarbejde vårt forehavende.

Når vi ej desmindre tilråder at lade en slig Nordisk Folkehöjskole våkse frit op af folkets eget sköd og derimod ikke at lade den stötte sig fortrinsvis på styrelserne, så er det, fordi meget vægtige grunde taler herfor. En *folke*höjskole, som skal give et sandt, uhildet og fordomsfrit billed af folket, må ikke stå i noget nærmere afhængighedsforhåld til styrelserne, allermindst i såkaldte "konstitutionelle" stater, hvor den ledende tanke tit kan skifte lige så tit og lige så brat som strömmen

fra et et elektrisk batteri. Desuden ligger den bædste borgen, for at en slig folkehöjskole skal kunne trives, netop deri, at den må kæmpe sig fræm og lære at *stå på sine egne ben* uden at tages under armene af en styrelse, som måske vilde slippe den og lade den falde, når den ikke gik i hins ledebånd. Ligesom stålet hærdes i ildpröven, skulde vår höjskole allersnarest vårde selvmyndig gennem kamp.

Det kunde ellers ligge nær for styrelserne at foreslå de nordiske universiteters omdannelse i slig folkelig retning; men her stöder man straks på den vanskelighed at få en overenskomst tilvejebragt imellem 2 forskellige styrelser, hvorimod det nordiske folk er 1 i den henseende, hvorom talen er på dette stæd. Desuden vilde det måske blive et arbejd værre end Herkules' at feje det meget *u*folkelige ud, som i mange hundredårs löb har samlet sig inden universiteternes mure. (Dette hindrer ej, at jo meget folkelige mænd har kunt udgå fra disse mure. Det er dem til så megen mere ære, at de har kunt hålde sig usmittede). Nej, lad os rejse en ny folkets höjskole ved siden ad de gamle, staternes universiteter! Det er den eneste måde, på hvilken vi får de sidste til at udrense den megen ufolkelige surdej. Gör de det, så vil den ny fri höjskole snart igen være unödvendig — så meget desbædre! Gör de det derimod ikke, så må universiteterne omsider falde ligesom andre gamle træer, der har overlevet sig selv og må give rum, for at de unge kan få luft og lys. Men "alt sådant falder kun *betimelig*, når det falder af sig selv" [1]).

Dog: ligesom de gamle træer i sin alderdom yder læ for de unge, der skyder op ved deres fod og suger næring af samme jordbund, således — det er vår overtydning — vil universiteterne også kunne göre meget vel imod en almindelig fri Nordisk Folkehöjskole, der ingenlunde vil stille sig fjendlig ligeoverfor hine (hvo, som tror det, har aldeles mistydet våre ord). Nej, denne vil kun tage arv efter hine ligesom sönnen efter faderen, hvis dennes livskraft skulde vise sig udtömt — og i ethvært tilfælde vil den taknæmlig modtage hines råd og vejledning, især i den förste tid. Universiteternes mulige fald, hvis de ej kan forynges, vil jo ikke sige andet end, at de gamle höjskolekræfter flytter over i en ny bygning, medens de lader det ufolkelige tilbage i den gamle, hvor det snart må knuses under det nedstyrtende hus — og ingen frisindet universitetslærer kan önske, at det ufolkelige skal sejre.

Det er tværtimod vårt faste håb, at en Nordisk Folke-

---

[1]) N. F. S. Grundtvig: "Skolen for Livet og Akademiet i Sor". Kbh. 1838 s. 10.

höjskole vil finde sine förste dygtige lærerkræfter i nuværende lærere ved de nordiske universiteter. For at dette skal kunne ske, er det imidlertid nödvendigt, at en af de nordiske universitetsstæder bliver det förste eller forelöbige sæde for den påtænkte höjskole. Dette er önskeligt også af den grund, at der rimeligvis i förstningen må tages adskillige hensyn til pengemidlerne. Og hvor vil man i en nær fræmtid få råd til at lönne dygtige videnskabsmænd andenstæds end i en universitetsby, hvor disse tillige har andre indtægter! Og hvor mange forelæsninger hålder disse ikke frit for almenheden, en omstændighed, som folkehöjskolens lærlinger både kunde og borde före sig til nytte! Og hvor sjældent finder man udenfor universitetsstæderne store almentilgængelige bogsamlinger, som folkehöjskolen hværken kunde undvære eller i lang tid vilde få råd til at skaffe sig! Et nyt og vigtigt hensyn til *stædet* for den förste Nordiske Folkehöjskole er, at dette ikke vælges så langt henimod en af Nordens udkanter, så fjærnt fra knuderne for de större jærn- og vand-veje, at skolen ej let vilde få tilgang fra alle Nordens egne. Föles senere — og det er sandsynligt — trang til flere lignende, da må de naturligvis sprede sig nærmere henimod udkanterne; men til den *förste* bör uden trivl söges et stæd, hvortil de fleste veje förer med lethed.

Den allerförste forudsætning for sagens fræmme er imidlertid, at der virkelig findes *trang* til en slig Nordisk Folkehöjskole, at den virkelig har sat sig et formål, som hörer til de, tidsånden alt arbejder henimod.

I våre dage, da kunskabsæmnet stadig og hurtig udvides, er det en uafviselig opgave for skolen at træffe det rette forhåld imellem *alsidighed* og *ensidighed.*

I börneskolerne söger man tit i lang tid særlig at fyldestgöre det förste af disse to krav, og heraf fölger *overfladelighed;* — når man så opdager sin vildfarelse og vil rette den ved at gå tilbunds i alle de enkle fag, så fræmstår *overlæsning*, idet man glemmer, at barnet ej så meget er et kar, der skal fyldes, som et brændæmne, der skal tændes; — at det mer gælder om måden end om mængden, mer et "hvorledes" end et "hvormeget" eller mer et "hvi" end et "hvad". "Dannelsen består ikke så meget i positive kunskaber som i den höjst mulige tilnærmelse til det sande, det skönne, det gode"[1]).

---

[1]) C. Hauch: Afhandlinger og æstetiske Betragtninger. Kbh. 1855 s. 109.

På universiteterne, våre höjeste skoler, fyldestgöres derimod det andet af de to ovennævnte krav, nemlig ensidighed. Dette er i sin orden; ti sand lærdom kræver grundighed, og man kan ej gå i bredden og i dybden på engang. I löbet af et halvår kan man få et klart indblik i et halvt hundredår af historien, i et afsnit af et eller andet språgs bygning, i et enkelt lands statistik, i en gren af plantelæren o. s. v., eftersom man nu lægger sig efter det ene eller det andet fag. Man kan endvidere blive hövlet, pudset og glattet til at indtræde i et af statens æmbeder, når et sligt bliver ledigt og så fræmt ikke ældre (der står ikke: dygtigere) skulde söge det. De sædvanligste lyder ved universiteterne som skoler for ungdommen er således *småligħed* (der iövrigt på en vis måde kan være noget godt hos den egenlig og udelukkende lærde) og *eksamenslæsning* (der iövrigt også kan være agtværdig, når den drives også for æmnets skyld og ej alene for brödets).

Men ingen skole findes i hele Norden, hvor en såkaldt "dannet" ung mand kan blive vejledt i et eller nogle få hovedfag grundigere end i börneskolerne, men dog ikke så grundigt som på universiteterne. Hvad man i Danmark kalder "bondehöjskoler", er vel et stort skridt henimod afhjælpning af dette savn, men heller ikke mere end et skridt. Målet er ikke nåt, för der har rejst sig en höjskole, hvortil der strömmer unge mænd fra alle samfundslag, som vil söge *almindelig nordisk folkelig dannelse* — ikke som et brödstudium, heller ikke for at blive fortrinsvis lærde videnskabsmænd, men — for som nyttige og oplyste borgere at kunne deltage i det ydre statsliv eller dog i en moden og forstandig dröftelse af almenvigtige sager. Nås dette mål, da vil hele udviklingen af vårt statsliv få en langt jævnere og sikkrere gang, ordet vil strömme kraftigere og klarere i våre lövgivende forsamlinger, og mangen af öjeblikkets unyttige taler vil være sparet på tinge. Og når så den rige handelsmand, den store godsejer eller den hæderlige gårdmand ser dygtige lærlinger vandre fra Folkehöjskolens höresale ind i selve folkenes råd, så vil de nok sende sine sönner hen i den skole, der i sandhed har vist sig at være en "skole for livet".

Om det her oprullede fræmtidsbilled skal vårde virkelighed, det afhænger först og sidst af selve det nordiske folk. Men det tör ikke skjules, at der er meget at gennemgå, inden det frökorn, som findes i foreliggende forslag, får udviklet sig til spire, plante, blomst og frugt. Et forelöbigt udbytte, ligesom en förstegröde, tör man dog vist nok vænte deri, at der udvikles dygtige lærere for de såkaldte "bondehöjskoler". De hidtidige har ofte haft vanskelighed ved at skaffe sig de nöd-

nödvendige kunskaber til sit vigtige hværv. Det gælder nemlig for dem netop om en uddannelse, der står over den, som börneskolerne kan give, og dog ikke kræver en så stor grundighed som den, universiteterne yder, hvortil disse i almindelighed også bruger en forholdsvis meget lang tid. Disse lærere har derfor næsten udelukkende været henviste til selvundervisning. Denne måde er uden tvivl også fortrinlig; men, hvor nogen håndledning af en kyndigere aldeles fattes, kommer selvlæreren dog meget let på afveje, hvorfra han tit först gennem megen modgang finder tilbage til den rette sti. Det skulde heller ikke være opgaven for en Nordisk Folkehöjskole at give sine lærlinger den åndelige föde "ind med skeer", som man siger, men derimod kun gennem foredrag at *vejlede*, at vise de unge, hvor de på bogsamlinger og andenstæds kunde finde æmnerne, selv at lade dem optage disse i sig og så bagefter at *undersöge*, hvorledes kunskaberne var indlærte og fæstede. På denne måde fræmkaldes uden tvivl den frugtbareste grund. Også i denne henseende synes lyder at klæbe både ved börneskolerne og ved universiteterne; ti, medens hine som oftest undersöger for meget og vejleder for lidt, så gör disse tit det modsatte. Vår Nordiske Folkehöjskole borde her slå ind på "den gyldne middelvej".

Men det tör vel alt håldes for godtgjort, at der virkelig findes eller dog snart må föles *trang til en slig Nordisk Folkehöjskole*, såfræmt — hvad denne afhandlings forfatter ikke tror på — de nordiske universiteter ej i en nær fræmtid lader sig omdanne i den påpegede folkelige retning.

For at de ærede læsere kan "have noget at hålde sig til" bliver det nödvendigt at omtale, hvori en Nordisk Folkehöjskole nærmest bör meddele undervisning (efter forf.s mening). Dog bedes man ej lægge for megen vægt på enkelheder, men derimod se mer på nedenstående udkast i dets hovedtræk.

I. Historie og Jordbeskrivelse.

1. *Værdens historie* i almindelighed og *Nordens* i særdeleshed. (Menneskeåndens og de menneskelige samfunds udvikling gennem værdenstildragelserne).
2. Almindelig *jordbeskrivelse*, især *Nordens*. (Denne undervisningsgren skal nærmest være ligesom et öje for historien).

II. Modersmålet.

1. *Ordets brug* i skrift og tale.

2. *Sproglæren* på sit nutidige udviklingstrin, af og til med henblik til *landskabsmålene*. (I særlige timer svensk skriftsprog for danske og normænd, og dansk-norsk for svenske).
3. *Åldspråget* så vidt, at dels nysprågets udvikling af hint kan ses, dels en lettere saga uden stor vanskelighed kan læses.
4. *Språghistorien* i kort overblik.
5. *Bogvæsenets*, især skaldeskabets *historie*, kortfattet, dog noget udförligere det sidste hundredårs. Oplæsning af udvalgte stykker.

III. Statslære.

1. De nordiske rigers nuværende *statsforfatninger* (tildels også statsforvaltninger) med kort historisk indledning.
2. Den almindelige *folkerets* grundtræk.
3. *Statshusholdningslære.*
4. Nordens *statistik* i korthed.

(Foruden disse særlig nordiske fag kunde Nordisk Folkehöjskole måske snart optage de nedenfor under IV nævnte mer almindelige. Dette vilde lettes, når der i stor nærhed fandtes en landbohöjskole, hvis forelæsninger og övelser kunde nyttes. Ellers vilde Nordisk Folkehöjskole vel ikke straks kunne optage uden nogle få af efternævnte fag, nemlig de, som kan foredrages uden hjælp af samlinger, redskaber, værkstæder m. m.).

IV. *Störrelselære, naturlære, grundæmnelære, dyre-* og *plantelære, agerdyrkningslære, opmåling* m. m. så vidt landmænd har brug for disse fag (**landbofag**). (Muligvis kan foredrag over *kvægavl, bjærgværksdrift, skovbrug* o. lgn. håldes for enkle afdelinger af lærlinger).

Grunde for valget af disse undervisningsfag (I—IV) er lette at give i få ord. Med hensyn til I og II henvises til en foregående æret forfatters afhandling [3]), hvori det heder: "Historien er folkehöjskolens hovedstykke, modersmålet dets hjerteskjold". At III er medtaget, fölger ligefræm af det tidligere udviklede formål for höjskolen: at danne borgere, som er skikkede til deltagelse i det ydre statsliv. Men ikke alle föler sig kaldede til slig virkekreds; der findes mindre, hvori de tit kan virke langt nyttigere, og derfor er IV tilföjet. De sidste fag kunde vel læres langt grundigere på en egenlig landboskole;

[3]) Frede Bojsen: "Folkehöjskolen" i "Nordisk Tidskrift" (juni-juli-hæftet) s. 193—194.

men på denne kan på den anden side heller ikke I—III medtages. — Det er imidlertid en selvfölge, at en lærling kan vælge kun 3, 2 eller 1 af de opstillede fag. Dette kan måske endog være önskeligt af hensyn til den "*gode* ensidighed". Hvad meningen er med dette udtryk, vil forstås, når man ser hen til de mange, som af naturen har modtaget et stort åndeligt pund, men som bytter det i småmönt og så klatter det bort. Denne en af vår tids sködesynder må ingen være blind for, der sysler med ordningen af det höjere skolevæsen.

Derfor er her heller ikke foreslået *flere* fag, ej en gang andre levende språg, der dog håldes for en del af såkaldt "almindelig dannelse", endnu mindre de döde såkaldte "klassiske" språg (latin og græsk), der jo hidtil har udgjort endog grundlaget for universitetsdannelsen. Kun et eneste sprog er opstillet næmlig: Modersmålet. Alligevel våver vårt påtænkte læreværk at tillægge sig selv navnet "höjskole", og til stötte for, at vår inbildning måske dog ikke er for höj, må det være nok at henvise til det vidnesbyrd fra historiens egen domstol, at "grækerne, uden at kænde noget andet sprog end deres eget, opnåde ikke alene en *borgerlig*, men også en *videnskabelig* dannelse, som de lærdeste endnu beundre" [4]). Vel kan en fornuftig tillegnelse af fremmede tungemål ingenlunde skade vårt eget (tværtimod!), men ulykken er netop, at tilegnelsen i lang tid har været ufornuftig, hvorved vårt eget har tabt så meget i nordiskhed. En æret dansk forfatter har skildret dette med så slående om end stærke farver, at vi tillader os at afskrive fölgende: "For at komme ind under benævnelsen "dannet", må en mand hos os i det ringeste kunne 2—3 döde og dobbelt så mange levende sprog, medens en dame så nogenlunde kan slå sig igennem, når hun blot er "perfektionneret" i 4—6 af den sidste slags. Der er dog ét evropæisk åldsprog, som ikke dyrkes i våre skoler, og det er Nordens eget; ligeledes ét levende sprog, som ingen videnskabelig behandling eller almindelig dyrkning nyder i Danmark, og det er det danske. At lære åldnordisk betragtes i almindelighed for lige så overflödigt som at lære f. eks. singalesisk eller mesopotamisk, og at være uvidende i dansk anses for en langt ringere skam end at begå en bommert enten i latinsk stil eller i den franske udtale; ja, i enkle kredse gælder endog uvidenhed i dansk som kændetegn på en finere værdensdannelse" [5]). Hvad her så skarpt og træffende er udtalt om danske forhåld, gælder vist lige så fuldt

---

[4]) N. F. S. Grundtvig: "Skolen for Livet m. m." Kbh. 1838 s. 63.
[5]) L. Kofod i "Danebrog" for $^{11}/_{10}$ 1862.

om de andre nordiske. At råde bod på det fremmedes overvægt over det nordiske kan imidlertid kun ske ved at indskrænke hints og udvide dettes område. Og dette bör især være opgaven for en Nordisk Folkehöjskole, der stiller sig det formål: at uddanne *folkelige* mænd. At dette er muligt *alene* gennem det nordiske sprāg, folkets eget — det må vel nu håldes for tilstrækkelig godtgjort. Denne udvikling skal derfor nu ikkun sluttes med en ytring af en i det foregående oftere nævnt ærværdig forfatter, nemlig, "at *et folks modersmål* er det *levende* udtryk for dets hele *ejendomlighed*, så alt hvad man kalder *originalitet* hos et folks störste lys, har også sin *livsrod* i *modersmålet*" *).

I ovenstående forsvar for, at ikke flere fag er medtagne i det forelöbige udkast til en Nordisk Folkehöjskole, må ikke lægges den mening, at ikke mere med tiden jo kan medtages. Men ligesom man udaf en faldefærdig bygning altid först redder det vigtigste, således er her også först overflyttede de mest nordiske og folkelige læreæmner. Senere kan efterhånden mere og mere bringes over i den ny bygning, — *eller*, hvis den gamle skulde blive gjort forsvarlig istand, så flytter vi tilbage i den, og håber da at medbringe nyt liv, friske kræfter, mere folkeligt frisind og en sandere nordisk ånd.

*) N. F. S. Grundtvig: "Lykönskning til Danmark med det danske Dummerhoved og den danske Höjskole". Kbh. 1847 s. 33.

F. Bajer.

Om revision af Riks-Akten.

I.

B. Dunker: Om Revision af Foreningsakten mellem Sverige og Norge.

Under ovenstående Titel har Regjeringsadvokat Dunker i Christiania udgivet en historisk Fremstilling af Unionsforholdets hidtilværende Udvikling, der i Forening med samme Forfatters tidligere Afhandling om "Statholdersagen" og Professor Rydins fortræffelige Værk om "Foreningen imellem Sverige og Norge" har bragt fuldstændig Klarhed over et Forhold, som har den höieste Betydning for Nordens indre Historie og ikke ringe Interesse for den almindelige europæiske Statsret. Skjöndt dette Arbeide således har blivende videnskabeligt Værd, er det dog et praktisk Formål, som har kaldet det tillive: det er et Indlæg i den Strid, som i den senere Tid har afbrudt det fredelige Samliv mellem de forenede Riger, og som har erholdt en alvorligere Karakter derved, at den föres mellem selve deres Statsmagter.

Dunkers Skrift er således nærmest henvendt til Nordmænd og Svenske. De Förste ville deri finde en aktmæssig Begrundelse og et skarpsindigt Forsvar for det statsretlige Standpunkt, som deres bedste Mænd og offentlige Myndigheder stedse have indtaget og hidtil hævdet, og skjöndt det neppe kan feile, at denne ligefremme Tale kan komme noget ubeleilig for visse "fine" Politikere — måske snarest netop i den Kreds, som tidligere have sögt og fundet en luftig Popularitet igjennem hensynslöst Overmod — så kan der dog ingen Tvivl være om, at dette Skrift er et Udtryk for Norges offentlige Stemning. For de Svenske vil det være en Opfordring til påny at gjennemtænke et Spörgsmål, som Mange i en tidligere Tid kun have skjænket ringe Opmærksomhed, og til i altfald at gjendrive hvad deri måtte være feilagtigt eller ensidigt; thi så meget synes klart, at man ikke kan ville ignorere et så sagkyndigt og

gjennemtænkt Arbeide, og at en Forhandling gjennem Pressen frembyder mindre Fare og större Udsigt til et godt Udbytte, end når den henflyttedes til Rigernes parlamentariske Forsamlinger. Men skjöndt Sagen nærmest vedkommer Norge og Sverige, har den dog så stor Betydning for hele Norden, at den heller ikke kan være os Danske uvedkommende. Det er rimeligviis denne Erkjendelse, som har bevæget Forfatteren til först at offentliggjöre sit Arbeide igjennem et dansk Tidskrift og derefter samlet at udgive det i Kjöbenhavn. Muligen har han endog meent, at vi — netop fordi vi ikke ere direkte interesserede i Afgjörelsen — have lettest ved at see og fastholde, hvad der ligger bag den særlig norske og den særlig svenske Opfattelse: den almindelig nordiske. Det er jo de Neutrales Særkjende, at de ere begge de stridende Parters Venner, om end deres sædvanlige Lod ikke at tilfredsstille nogen af dem.

Det fölger af Skriftets Anledning og Formål, at dets statsretlige Element er det stærkest fremtrædende. Dermed er den hele Sag visseligen ikke udtömt, og dertil indskrænker heller ikke Forfatteren sig; men ligesom Spörgsmålet om, hvad der i Unionsforholdet er den nu gjældende Ret, er det naturlige Udgangspunkt for enhver videre Undersögelse — og det hvad enten det kun gjælder om at udföre eller tillige om at udvikle samme — således er det, når derom reises Tvist, i höi Grad vigtigt, at denne löses så fuldstændigt, at der ikke bliver nogen Uklarhed tilbage. Men at der virkelig fra svensk Side er reist Tvist, og det endog om de fundamentale Sætninger i Norges Statsret, derfor indeholder selve Skriftet Beviis, idet samme fremdrager og Punkt for Punkt imödegåer alle de officielt fremkomne Påstande og de derfor anförte Grunde — ligefra de vidtgående i Rigsdagen reiste Andragender og Forhandlinger og igjennem alle de senere Afskygninger — Udvalgsbetænkningen, Stændernes Andragende og Justitsministerens forskjellige Foredrag. Det turde være Retfærdiggjörelsen for Skriftets Skarphed — mest dog i Tanken, men også i Foredraget — at den er vel skikket til at gjöre en Ende på alle Fraser og Tvetydigheder, og jeg troer at — aldeles afseet fra de Resultater, hvortil Forfatteren kommer — Enhver må yde Anordningens logiske Klarhed og Beviisförelsens dialektiske Styrke sin glade Anerkjendelse.

Spörges der da, hvad der i Unionsforholdet mellem Sverige og Norge er den gjældende Ret, da troer jeg, at enhver upartisk Undersögelse må före til den Erkjendelse, at Normændenes Opfattelse er rigtig. Der kan tvistes om Norges tidligere statsretlige Stilling i Forbindelsen med Danmark og om

Betydningen af Kielerfredens Udtryk, at det herefter skulde "former un royaume, réuni à celui de Suède". Men der kan ingen Tvivl være om, at Norge, efter at være löst fra Forbindelsen med Danmark, selv som et souverænt Rige gav sig en Forfatning, indsatte en Regjering og valgte en egen Konge, der således modtog Kronen ikke ifölge sin Families Arveret, men ifölge Folkets Villie. Man kan være af den Mening, at Carl XIII havde været berettiget til i Kraft af Fredstraktaten med Kongen af Danmark at bemægtige sig Herredömmet over Norge, og istand til med Våbenmagt at gjennemföre denne sin Ret, da den fra Nordmændenes Side mödte Modstand. Men Ingen skal kunne nægte, at han, efter Afslutning af Conventionen af 14 August 1814, anerkjendte Norges Storthing som den lovlige Repræsentant for et selvstændigt Rige, idet han fandt sig i, at dette selv tog Beslutning om Foreningen med Sverige, selv foretog de Forandringer i sin Grundlov, som derved vare blevne nödvendige eller som det af andre Grunde fandt hensigtsmæssige og först derefter valgte ham til Norges Konge. Han modtog således Norges Krone ikke ifölge Kielerfredens og ikke ifölge Erobringens Ret, men ifölge Nordmændenes Valg (ganske på samme Måde, hvorpå han nogle År tidligere havde modtaget Sveriges Krone af de svenske Rigsstænder) og i Henhold til Norges Grundlov på hvilken han derefter aflagde Ed. Der kan endelig gjöres forskjellige Gisninger om de Grunde, som bevægede Carl XIII — eller rettere Carl Johan og hans Mænd — til at underkaste sig sådanne Vilkår; der kan spörges om, hvorvidt de derved retteligen have varetaget Sveriges Interesse og hvorvidt dette Rige kunde være bundet ved hvad der var skeet. Det er åbenbart sådanne Tvivl, som ligger på Bunden af mange Svenskes og navnlig af Anckarsværds Uvillie mod hin Overenskomst. Men det kan ikke bestrides, at Sverige senere har godkjendt den og således er bunden ved samme, idet den svenske Rigsdag på Sveriges Vegne ikke blot antog den som "tilveiebragt, ei ved Våben, men ved fri Overbeviisning", og som bygget på "fuldkommen Jevnlighed mellem Rigerne uden Hensyn til deres Folkemængde og Produktion ved alle Spörgsmål, som angåe deres fælles Styrelse", men endog selv nedlagde Kontraktens Indhold i en "Rigsakt", der "er oprettet mellem Sveriges Riges Stænder og Norges Riges Storthing" som indeholdende "vilkoren för den mellan Sverige och Norrige träffade föreningen". Det er naturligviis ikke her Stedet til at gåe ind på Enkeltheder; men selv de her antydede Hovedtræk må gjöre det indlysende, at ligesom Norges Grundlov er en Overenskomst mellem den norske Konge og det norske Folk, således er Rigsakten en Overenskomst mellem Sveriges og Norges Riger inde-

holdende Foreningens Vilkår. Den blotte Gjennemlæsning af den således imellem disse tvende souveræne Riger indgåede Pagt giver ikke Rum for nogen Tvivl om, at den hjemler deres Ligeberettigelse i alle unionelle Forhold og ethvert af dem Enerådighed i alle de Anliggender, der ikke ere betegnede som unionelle ved at optages i Foreningsakten. Således er Sagen bleven opfattet af Unionens Stifter, hvis Mening derom man stedse har tillagt stor Betydning, og af de tvende påfölgende Unionskonger, der have betragtet dens uforvanskede Opretholdelser som deres Dynastis Program. Således er den bleven forstået også af de svenske Medlemmer af den tidligere Unionskomité, som vilde gjennemföre Ligheds-Principet med en — man kunde fristes til at sige — doktrinær Fanatisme. Således er den indtil den seneste Tid i Gjerningen bleven udfört med en Loyalitet fra svensk Side, som Dunker med god Föie yder den störste Anerkjendelse, og som så meget mere fortjener denne, som kun denne lange Fred har givet den således grundlagte Retstilstand så stor Styrke, at Angreb på den ikke længer ere farlige. Således er den endelig, da disse Angreb kom, bleven forsvaret med stor — man kan med Sandhed sige med overlegen Dygtighed af mange af Sveriges bedste Mænd — deriblandt af den grundige Statsretslærer, hvis Skrift ovenfor er nævnt. Jeg troer, at Nordmændene, som altid have været fuldkommen eenstemmige i denne Sag, ere i deres gode Ret, når de ikke ville nöies med en blot theoretisk Anerkjendelse af den "principielle" Lighed, men fordre den praktisk respekteret i hvert mödende Tilfælde. Det må nemlig erkjendes, at herpå beroer Norges Frihed, som vilde være ialtfald principielt truet, dersom Sverige havde nogen Myndighed over dets Grundlov. Herpå beroer dets Værdighed og Tryghed i Foreningen, fordi kun Ligheden kan være "grundvalen för föreningen mellan två fria sjelfständiga folk". Ja herpå beroer dets Berettigelse som souverænt Led af de europæiske Staters Familie, som er uforenelig med en anden Stats Overhöihed. Ingen kan derfor fortænke Nordmændene i, at de i dette Punkt ere nöieregnende og faste; thi det er lige så vigtigt og ofte lige så vanskeligt at forsvare sin Selvstændighed, som at vinde den, og så stor er Konseqventsernes Magt, at i sådanne Forhold selv det som synes lidet, kan have stor Betydning.

Men på den anden Side vil heller Ingen kunne undre sig over, at så mange Svenske ikke föle sig tilfredse med Unionen, således som den nu er. Her tales ikke om dem, som til dens Bedömmelse söge Målestokken i Erindringen om tidligere Tiders vidtstrakte Herredömme, eller i ældre Forestillinger om,

at Sverige i Norge skulde finde Erstatning for det Finland, som vædet med så ædelt svensk Blod endnu er en så frugtbar Jordbund for svensk Kultur, eller for det Pommern, som var den sidste Rest af fordums Storhed. Men selv for dem, som med fuldstændig Indsigt i den med Norge indgåede Pagt forenede redelig Villie til at holde samme, kunde det være vanskeligt nok i Norge at see Sveriges jevnbyrdige Ligemand. Selv Dunker erkjender, at det ikke kunde tiltale de Svenske at see Nordmændene "stille sit fattige, i Århundreder uselvstændige Land op som ligeberettiget med Gustavernes og Carlernes hæderkronede Rige". Herved kan nu rigtignok bemærkes, at Norge ialtfald har gjenvundet og under vanskelige Forhold hævdet sin tidligere svækkede Selvstændighed, og det ikke ved Held alene, men også ved egen Kraft og Dygtighed, samt at det således har udviklet sine offentlige Institutioner og Hjælpekilder, at det nu har samme Ret som Sverige til at kaldes "en ordnet og fast organiseret Stat". Det er også tilladt at mene, at store Fortidsminder ganske vist have Betydning ikke blot for Historieforskningen og for Kunsten, men også for Politiken, men at de for denne ere en död Skat, når de ikke have Magt til at löfte Folket til Storsind og Stordåd. Forskjellen mellem Sverige og Norge er altså nu ikke så stor, som den var i 1814, men dog altid stor nok til at vække Anstöd imod den formelle Ligeberettigelse. Det kan heller ikke nægtes, at Nordmændenes Færd ikke altid har været skikket til at gjöre det let for de Svenske at forsone sig med denne. Der sigtes herved ikke til de stærke Brydninger, som den demokratiske Ånds hensynslöse Fremtræden, især efter Julirevolutionen, fremkaldte med Kongemagten; thi disse Stridigheder vare kun et indre Mellemværende mellem det norske Folk og den norske Konge, skjöndt der ingen Tvivl kan være om, at denne derved fandt Medhold hos de fremherskende Samfundsklasser i Sverige. Men også med Hensyn til Forholdet til Broderfolket gjorde der sig i den såkaldte Norskheds Periode et Overmod gjældende, hvori en reent historisk Betragtning vel kun vil see de næsten uundgåelige Udskeielser af den ungdommelige Selvstændighedsfölelse, men som lige så uundgåeligen måtte fremkalde sin Modvirkning på den anden Side af Kjölen. Det var ikke så meget Indholdet af de i Storthingets Adresse af 1837 fremsatte unionelle Önsker, der krænkede den offentlige Mening i Sverige, som den norske Stemning, der gav dem en så uvenlig Karakter. Da disse Önsker ikke vedrörte selve Unionspagten, men kun de ydre Symboler på Unionsforholdet, hvis Ordning efter begge Landes Forfatninger tilkom Unionskongen, kunde Kong Oscar indvie sin Regjering ved i flere Stykker at opfylde dem.

Skjöndt det af de senere Forhandlinger på den svenske Rigsdag fremgåer, hvor lidet dette fandt Bifald i Sverige, fremkaldte det dog ikke nogen Konflikt mellem de tvende Rigers Regjeringer eller Repræsentationer, men bidrog meget til at dæmpe den ultranorske Opbrusning, hvis antisvenske og — det må vel være tilladt at tilföie: antidanske Karakteer var lige så uprovoceret som i og for sig anstödelig.

Derimod tror jeg ikke, at der kan lægges Nordmændene noget tillast med Hensyn til det seneste Led i denne Udviklingsrække, som har givet Anledning til så megen Ophidselse og Forargelse: jeg mener naturligviis Statholdersagen. Skjöndt den Bestemmelse i den norske Grundlov, at der kan vælges en svensk Mand til denne Post, naturligviis i sin Tid er foranlediget ved et Önske af Carl XIII's Kommissarier kan den dog ikke betraktes som en Sverige gjort Indrömmelse; thi det er ikke den svenske Konge, som med sin svenske Regjering indsætter ham, og enten han af Födsel er svensk eller norsk, er han ikke svensk, men norsk Embedsmand, valgt af den norske Konge i norsk Statsråd og ansvarlig for det norske Storthing. Det er altså kun en Undtagelse fra Grundlovens almindelige Regel, at kun Nordmænd kunne beskikkes til norske Embeder, i Lighed med de andre Undtagelser, som ere gjorte for Universitetslærere m. fl. Vist er det i hvert Fald, at den ikke er optaget i Foreningsakten, og at der fölgelig til dens Forandring eller Ophævelse ikke udkræves Sveriges Samtykke. At Nordmændene kunde önske Ophævelsen af en Post, hvis Benævnelse kunde give Anledning til Mistydning, og som ved hiin Tilsætning mindede om en Tid, da deres Konge stod som en Fremmed iblandt dem, men hvis Overflödighed nu en lang Tids Erfaring havde godtgjort, må man vist finde naturligt. Mod Storthingets Beslutning om dens Ophævelse, da denne förste gang vedtoges, havde der heller ikke reist sig nogen Indsigelse fra svensk Side; det var efter det norske Statsråds Indstilling på Grund af dens Indhold, at Kongen havde nægtet den sit Samtykke. Disse Realitetsvanskeligheder vare nu fjernede ved den nye Beslutning, og denne var först taget, efterat Norges Konge i Forveien havde tilkjendegivet sin Hensigt, at stadfæste den, hvortil den norske Regjering — både Afdelingen i Christiania og den i Stockholm — eenstemmigen indstillede den. Dette er altså det faktiske Forhold, at den norske Konge, den norske Regjering, det norske Storthing og — man kan tröstigen tilföie — det norske Folk vare enige om at foretage en Forandring i den norske Grundlov vedkommende Sammensætningen af det norske Statsråd, og at den desuagtet ikke er bleven gjennemfört på Grund af den svenske Rigsdags

Indsigelse, og det, uagtet der i Foreningsakten mellem Sverige og Norge ikke findes en Töddel, hvortil denne Indblanding kunde stötte sig. Nordmændene have måske ved tidligere Leilígheder udæsket den offentlige Mening i Sverige; men en sådan Situation var det umuligt at forudsee selv for den meest fremsynede Forsigtighed. Og hvad er det man i Sverige vil? Ikke bevare denne Adgang for en svensk Mand til et norsk Embede; thi det er vitterligt, at der ikke kan være Tale om at benytte den. Ikke bevare Retten som et Symbol; thi man er enig om at samtykke i dens Opgivelse. Ikke engang at have den Tilfredsstillelse, at den svenske Repræsentation skulde tage Beslutning om en Bestemmelse i den norske Grundlov; thi også denne Påstand må betragtes som frafalden. Nei, Tvisten er svundet ind til det Spörgsmål, om Kongen, som vedblivende er villig til at give sit Samtykke, skal give det i norsk Statsråd, hvor Sagen hidtil uden Nogens Indsigelse havde været behandlet, eller i sammensat Statsråd, hvorved den vilde blive erklæret for unionel. For Udenforstående er det ikke vel muligt i denne Påstand at see andet end et Forsög på at tilföie det norske Storthing og den norske Konge en Ydmygelse. For denne Sidstes Vedkommende vilde dette være dobbelt påfaldende, hvis det forholder sig rigtigt, hvad det norske Statsråds Betænkning antyder og hvad Dunker anförer med Navns Nævnelse, nemlig at Kong Carl XV, forinden han i Norge tilkjendegav sin Hensigt at stadfæste den dengang endnu ikke vedtagne Storthingsbeslutning, havde sögt at forvisse sig om, at dette ikke vilde medföre nogen Vanskelighed fra svensk Side, og at det er de samme Mænd, hvis Råd han heri fulgte, som senere have hindret ham i at opfylde sit givne Ord ved at gjöre dette til et svensk Kabinetsspörgsmål. Udenforstående måe naturligviis forudsætte, at Situationen har været af en meget eiendommelig Beskaffenhed, siden den har kunnet lade en Statsmand som de Geer ansee en sådan Selvmodsigelse som forenelig med egen Værdighed og ladet Kongen betragte det som en politisk Nödvendighed at böje sig for den; men det må da tillige vare tilladt at håbe, at en sådan Situation ikke vil gjentage sig. Sagen blev, som bekjendt, forelöbigen afgjort således, at Kongen nægtede sit Samtykke — ligesom forrige Gang i norsk Statsråd, hvorved altså dens udelukkende norske Karakteer er hævdet, med den Forskjel, at medens det tidligere var Beslutningens Form, som motiverede Afslaget, var Kongen med sin Regjering nu også i denne Henseende enig med Storthinget, så at der intet er tilhinder for dens Tilendebringelse undtagen det politiske Hensyn til Sverige. At denne Vanskelighed snarest muligt må blive

hævet, finder Dunker så vigtigt, at han vil ansee den som et godt Udbytte af den nu nedsatte Revisionscomitee, om den kun tilvejebringer dette Resultat. Af samme Mening er i Grunden både den norske Regjering og den svenske Justitsminister, og dertil ville vist alle slutte sig, hvem et godt Forhold mellem de to Riger ligger på Hjertet. Thi det må være klart, at om det end havde været önskeligt, at Spörgsmålet aldrig var bleven reist, og sandsynligt, at dette heller ikke vilde være skeet, dersom det havde været muligt at forudsee, hvad der senere er hændet, så er det nu, efter alt, hvad der er foregået i denne Sag, umuligt for Norge deri at give efter, fordi det ikke kan underkaste sig nogen Medbestemmelsesret — være sig af den svenske Rigsdag eller af det svenske Statsråd — over sin Grundlov, uden dermed at opgive sin Selvstændighed. Ingen har större Grund til at önske denne Anstödsteen fjernet på den eneste mulige Måde, nemlig ved en uforstyrret og ubetinget Overeenskomst mellem den norske Konge og det norske Storthing end de, som stræbe efter en fyldigere Udvikling af Fællesskabet mellem de to Riger, fordi Villigheden til at bringe Offre for dette kun kan ventes, når disse Offre hverken tilfortolkes eller tiltvinges, men udgåe fra en fri Beslutning, og kun kunne bære god Frugt, når enhver af Parterne har fuld Tryghed for, at hvad der af den egne Selvstændighed ikke frivilligen er indsat i Fællesskabet er i sikkert Behold. Det er Frygten for Overvældelse, som er Grunden og Forsvaret for den tilbageholdende og afværgende Holdning, som Norge stedse har indtaget, og det skal neppe kunne nægtes, at Sveriges Færd i Anledning af den her omhandlede Sag giver denne norske Stemning större Medhold, end idetmindste disse Liniers Forfatter tidligere har været tilböielig til at indrömme samme.

Den sande Grund til Misstemningen må dog ikke söges i disse Rivninger, men i selve Foreningens Mangel på fyldigt og frugtbringende Indhold. I Virkeligheden er den ikke andet end en Personalunion, som kun af den Grund kaldes real, fordi der ved Forbundspagten er sörget for dens Vedvaren, selv ud over det nuværende Dynastis Beståen. Men Personalunionen er en forældet Statsform, som hviler i den gamle dynastiske Statsret, der på Wienercongressen feirede sine sidste Triumfer. Den svarer kun lidet til vor Tids Ideer om Folkenes Ret til Selvbestemmelse og Selvstyrelse, hvorefter hvert Folk ad egne Veie forfölger egne Formål, eller om Kongens Betydning som Incarnation af Folkeindividualiteten, der vanskelig lader sig forene med Forestillingen om flere Individualiteter i samme Personlighed. I denne Personalunion er Fællesskabet indskrænket til den fælles Konge med de Fredens og Krigens Attribu-

tioner i Forhold til Udlandet, som efter almindelig europæisk Statsret i monarkiske Stater ere knyttede til Kronen. Vel har denne Kongedömmets Myndighed i Middelalderen havt en större Betydning, end der efter moderne Statstheorier tillægges samme, og navnlig har i Sverige en Række store Konger givet det en særegen Fylde, som selv Carl Johan, der ialtfald var en stor Tids Sön, endnu kunde bære. Men også i Norden ere Forestillingerne undergåede Tidernes Påvirkning, og den Underkastelse under en overordnet Myndighed, som var naturlig, sålænge denne historiske Tradition levede og respekteredes i lige Grad i begge Riger, den taber sin overlegne og sammenholdende Kraft i samme Grad, som de nyere konstitutionelle Begrebers Udvikling bringer denne Myndigheds Udövelse i Afhængighed af det ene Riges Repræsentation. Da vil Folkebevidstheden ikke længer see een Krone, men tvende Kroner, så at man i Unionskongen stedse möder enten den svenske Konge eller den norske Konge, og da får det en tidligere ukjendt Betydning, at Unionens Virksomhed i Forholdet til den övrige Verden mangler en fyldestgjörende Organisation. Sandheden er, at Norge ikke har nogen Udenrigsminister eller Repræsentation i Udlandet, men at dens udenrigske Anliggender besörges af det svenske Diplomati, så at enhver Nordmand, som ansættes i dette, derved bliver svensk Embedsmand, under den svenske Udenrigsminister, som kun er ansvarlig for den svenske Rigsdag, og skjöndt Kongen er Krigsherre i begge Riger, så er han dog i Udövelsen af denne Ret henviist til med tvende Statsråder og tvende i Myndighed lige besluttende og bevilgende Folkerepræsentationer at forhandle om Ordningen og Brugen af tvenne Armeer og tvende Flåder. Overalt altså Tohed istedetfor Eenhed, og Eenheden brudt under den Form, som efter Begrebets Medför og alle Tiders Erfaring er den vanskeligste Dualisme! Spörger man derfor, hvad Unionen har bragt de tvende Folk, kan Svaret uden Tvivl kun blive dette: indbyrdes Fred, navnlig en sikkret Landgrændse, en pålidelig Allieret till fælles Forsvar og Udsigt til at den fælles Konge personligen vil kunne udjevne Uenigheder og fremme Overenskomster til gjensidigt Beste i sådanne internationale Forhold, som der også kunne træffes mellem fuldkommen fremmede Stater, men som — måske — noget lettere ville kunne fremmes, hvor de ledes af den samme Hånd. Dette er vistnok Fordele, som man ikke skal agte ringe; men det sees let, at det ligefuldt lader så meget tilbage at önske, at Tanken om en Revision af Foreningsakten naturligen måtte opståe.

Når der til forskjellige Tider har været Tale om en Revision af Forbundspagten, har man i Almindelighed opbudt en

Deel Skarpsindighed på at udfinde små Utydeligheder, som kunde rettes, og små Huller, som kunde udfyldes; navnlig ere de forskjellige Programmer, som man har opstillet for den nu forsamlede Komité, rige på sådanne Anstrængelser. Alt dette er naturligviis kun Påskud for at komme ind på en Forhandling; thi hvis sådan Stilrettelse og Korrekturlæsning var det virkelige Öjemed, så kunde man uden Ulempe have sparet sig al den Uleilighed. Nei Öiemedet har været og er fremdeles at tilveiebringe et sikkrere og rigere Udbytte af Foreningen for de tvende Folk, end den halvt mekaniske juxta-positio i et tarveligt Forsvarsforbund. Til Opnåelsen af dette Formål, som ganske vist har Krav på enhver Nordbos varmeste Sympathi, har man anbefalet tvende forskjellige Veie. Den ene gåer ud på, at lade den nuværende Rigsakt aldeles urört, som Foreningens reent formelle Grundvold, som ikke bestemmer andet, end hvad der kan blive bestående for bestandig og hvori den nuværende absolute Ligestillelse både er uundgåelig og uanstödelig, og derimod at tilveiebringe det reale Indhold, som skulde være Foreningens Frugt, ved en Række samstemmende såkaldte "Mellemrigslove". Den anden Vei går ud på gjennem en revideret Foreningsakt at udvide det oprindelige Fællesskabs Indhold og at skabe Institutioner, der skulde repræsentere den Eenhed, som hidtil kun havde fundet sit Symbol i Kongens Person, og varetage alle de unionelle Anliggender, som med begge Parters frie Samtykke måtte vorde overdragne til dette höiere Fællesskab. Den förstnævnte Anskuelse er den, som den norske Regjering i sin Tid har opstillet og i Realiteten bestandigen fastholdt — Dunker knytter den særligen til Wedel-Jarlsbergs Navn. Den anden er det svenske Program, hvis betydeligste Talsmand de Geer er.

Det er höist rimeligt, at hvis man itide med Kraft og Dygtighed havde betrådt den förstnævnte Vei, vilde Önsket om en Forandring af selve Foreningens Former ikke have fået så stor Styrke. Sådanne Mellemrigslove vilde forsåvidt have havt en international Karakteer, som de vare fremgåede af en Forhandling mellem tvende Regjeringer, der i fælles Stræben for fælles Bedste vilde have vidst at udjevne Forskjelligheder i Anskuelser og Interesser, og ved gjensidig Imödekommen at tilveiebringe Overeenskomster, byggede på Velvillie og Billighed. Men de vilde tillige have opretholdt den almindelige Lovgivnings Former og derigjennem Frihedens og Selvstændighedens Bevidsthed, idet Lovenes forbindende Kraft ikke skulde hvile på en Konventions Tvang, men på de tvende Lovgivningsmagters frie Beslutninger, så at disses Samstemning på engang vilde være en Frugt af Villiernes Overeensstemmelse eg et Mid-

del til dennes yderligere Befæstelse. Idet således ikke blot Lovenes Vedtagelse, men også deres Opretholdelse vilde hvile på Frivillighedens Grundvold,' vilde deres Varighed vel ikke have nogen grundlovmæssig Sanktion; men gode Love, som tilfredsstille Folkenes Interesser og slåe Rod i deres Sindelag og Sæder, behöve ingen sådan; de vinde ved selve deres Beståen og Virksomhed al den Fasthed, som er önskelig, uden at tabe den Foranderlighed, som er Livets naturlige Krav. Hvis der nu havde været en Række af Mellemrigslove, vedtagne af de tvende Lovgivningsmagter, men fuldstændigen eller dog i det væsentlige samstemmende — f. E. eensartet Organisation af Hær og Flåde, af Retspleie og Straffelov, et ialfald tilnærmelsesviis overeensstemmende Lovgivning for Underviisningsvæsen, Told, Handel, Söfart osv. osv., så vilde Sverige og Norge, selv uden noget Forbundsparlament i den daglige Nydelse og gjensidige Bevidsthed om Foreningens praktiske Gavnlighed have en ganske anderledes pålidelig Borgen for dens Fremtid, end der kunde opnåes ved nu f. E. at flytte Bestemmelserne om Kongens Religion og Myndighedsalder fra de særlige Forfatninger over i Rigsakten. I denne Henseende have imidlertid begge Folk ikke stort at lade hinanden höre. I dem begge er der gjort meget for Kræfternes Udvikling og Lovenes Forbedring, men kun lidet for en större Tilnærmelse, der kunde være både et Vidnesbyrd om og en Stötte for det nationale Slægtslab og den politiske Solidaritet, der er Foreningens sande Grundvold. De svage Forsög, Kong Oscar gjorde i denne Retning, fik et ynkeligt Udfald, og det var let at forudsee, at det norske Storthings Forkastelse af de tvende Love til Lettelse for det indbyrdes Samqvem og gjensidig Retshjelp, som efter Unionskongens Foranledning vare udarbeidede af sammensatte Kommissioner og derefter vedtagne af den svenske Rigsdag, nödvendigviis i Sverige måtte opfattes som Afvisning af en velvillig Imödekommen og Beviis for en antiunionel Lyst til Isolering. Dunker har fölt dette og har derfor helliget to Afsnit af sit Skrift til Forsvar eller ialtfald Forklaring af hvåd der skete; men hvor interessant end den sagkyndige Fremstilling af de temmelig eiendommelige Sager er, i hvilke han söger Storthingets Undskyldning, troer jeg dog, at han i det Höieste derved har opnået at påvise "formildende Omstændigheder". Ganske vist hörer Differentialtolden til et urigtigt Handelssystem; men den skulde jo ikke indföres ved Loven og blev ikke ophævet ved dens Forkastelse. Ganske vist var den Række af gjensidige Repressalier, der betegne "Sukkerkrigen", meget forargelig, men det var dog nærmest særegne Forhold i Norge, mod hvilke Sverige forsvarede sine Toldindtægter. Ganske vist frembyder

den Ankerske Retssag et lidet opbyggeligt Skue; men den var en utilstrækkelig Grund til at nægte den svenske Retsforfatning og Retspleie det Beviis på Agtelse og Anerkjendelse, som den lovgivende Magt i Danmark, hvis Forretningsforbindelser med Sverige ikke ere mindre end Norges, men som ikke ståer i noget Unionsforhold til samme, ikke tog i Betænkning at vedkjende sig, ved at vedtage et Lovforslag, der i Hovedsagen svarede til det, som det norske Storthing forkastede, og forkastede under udtrykkelig Påberåbelse af den svenske Retsforfatnings formeentlige Mangefuldhed. Dunker siger, at disse Forsögs Vanskjebne skal have gjort et nedslående Indtryk på Kong Oscar, og hvilken uheldig Indflydelse de have havt på Stemningen i Sverige viiste sig på Rigsdagen, hvor de spille en væsentlig Rolle under Modstanden mod Statholdersagens Ordning og Fordringen om Foreningsaktens Revision i en mod Norge fjendtlig Ånd.

Idet vi nu skulle gåe over til med et Par Ord at omtale denne anden Side af Sagen, vil det sikkert være rigtigt aldeles at see bort fra de Revisionslyster, som mere eller mindre gåe ud på nu at fuldbyrde den Undertvingelse af Norge, som man havde forsömt i 1814. De höre til da "vackra frasers" Lyrik. Som en passende Emne for en politisk Overveielse fremtræder derimod den Formulering, som den svenske Justitsminister — efter flere forskjellige Svingninger — har givet Tanken, og som i det Væsentlige gåer ud fra den Anskuelse, at skal Foreningen have nogen sand Betydning for Folkene og give dem nogen virkelig Styrkelse, må Eenheden fåe en större Fylde, navnlig komme til at omfatte Forsvarsvæsenet, men for at dette kan skee i Stater, der hver for sig ere i ubestridt Nydelse af constitutionel Selvregjering, udfordres dertil Dannelsen af et Unionsparlament for de fælles Anliggender. Spörgsmålet bliver da kun, hvorledes et sådant Fællesparlament skal sammensættes, og her gjör de Geer gjældende, at Lighedsprincipet vilde krænkes, hvis begge de forenede Riger skulde have lige mange Repræsentanter, men at det fyldestgjöres derved, at Forholdet ordnes efter en for Alle lige Regel, så at både Repræsentationen og Bidragene bestemtes efter Folketallet. Mod den Overvægt, som derved vilde tilfalde Sverige, er han villig til at give Norge Garantier f. Ex. et Veto for en eenstemmig Beslutning af den norske Minoritet eller endog et Overhuus med lige Repræsentation for begge Riger. Alt dette lyder fortræffeligt, og nærværende Anmælder er langt fra at miskjende Betydningen af konstitutionelle Former. Alt dette er desuden ofte experimenteret i vore forfatningssvangre Tider og navnlig vil Enhver, som har deeltaget i de danske Forfatnings-

forhandlinger i disse Ideer möde lutter gamle Bekjendte. Herimod indvender Dunker, at siden det parlamentariske System hviler på Majoritetens Herredömme, og siden Sverige efter disse Forslag vilde få et aldeles overvældende Fleertal, så vilde det blive det ubetinget herskende Led i Foreningen, og Norge det lydende, værre faren, end om det fuldstændigen var smeltet sammen med hiint, — at som Fölge deraf Grændsen måske kan nedrives, men ikke flyttes, og at alt, hvad Norge offrede af sin Selvstændighed, vilde det offre ikke til det Hele, men til Sverige. Jeg skjönner ikke rettere, end at alt, hvad de Geer anförer om det ubillige og urimelige i, at Norge skulde have lige Myndighed, når det ikke yder lige Bidrag i Forsvarskrafter og Penge, vilde være uigjendriveligt, dersom det var Norge, som fordrede Fællesskabets Udvidelse og Oprettelsen af et Fællesparlament, men at det må falde til Jorden, når — måske netop på Grund af den samme Erkjendelse — Norge kun fordrer Opretholdelse af Foreningen, således som den er. Det kan derfor vist ansees som en given Sag, hvad Dunker med så stor Styrke beviser, og hvorom ikke blot det norske Statsråd, men i Grunden også den svenske Justitsminister ere enige, at det norske Storthing ikke vil samtykke i at afgive noget af sin grundlovmæssige Myndighed til Fordeel for en anden konstitutionel Forsamling, hvori de norske Repræsentanter vilde være en afmægtig Minoritet, og da den svenske Rigsdag lige så umuligen kan indrömme, at een Nordmand skal veie mere end to Svenske ved Rådigheden over de Midler, som for den langt overveiende Deel tilveiebringes af Sverige: så ståe vi her i en Cirkel, hvoraf der ikke synes at være nogen Udgang. "Det er min Overbeviisning, at Unionen vil være indholdslös og ufrugtbar, sålænge Sveriges berettigede Fordring på Hegemoniet i Norden ståer ligeoverfor Norges ligeså berettigede Frygt for at overvældes og absorberes af den mægtigere Deeltager. Et fyldigt og levende Indhold vil Foreningen aldrig kunne fåe, uden et Fællesparlament, og et Fællesparlament som Bærer af en Fællesvillie vil den ikke fåe, sålænge Sverige ikke kan gåe ind på Norges, Norge ikke på Sveriges Vilkår". Jeg har tilladt mig at udtale min Mening gjennem dette Citat af en Tale, jeg på given Foranledning holdt i Stockholm, fordi jeg önsker at konstatere, at denne min Mening er ældre, end mit Kjendskab til Dunkers Bog, så at min fuldstændige Enighed med ham i dette Stykke altså er mere, end en blot Gjenlyd. Også deri ere vi enige, at denne Cirkel med alt det ikke er så tröstesløs, som den synes, fordi der virkelig gives en Udvei — men rigtignok kun een. Hvor han nemlig taler om Umuligheden af et Unionsparlament, tilföier han gjentagne Gange: "*så-*

længe Foreningen kun består af tvende". Han vilde derfor vistnok samstemme med den Udtalelse (Norge og Nordmændene 1836 og 1865). "En virkelig Udvikling vil Unionen ikke fåe, hvis den ikke kommer til tillige at omfatte Danmark. Förşt derved vil der fremkomme den fornödne Ligevægt mellem Sveriges naturlige Stræben efter Overvægt og de tvende mindre Rigers forenede Modstand mod Overvældelse — först derved vil den gjensidige Tryghed fostre den frie Hengivelse, som ene kan skabe en stærk Eenhed i Sindelag, Formål og Handling". Dog dette er et Fremtidsspörgsmål som jeg ikke her nærmere vil behandle. Jeg har kun her berört det, for dertil at knytte den Bemærkning, at jo mere det bliver klart både for Svenske og Nordmænd, at der intet Tilfredsstillende kan komme ud af Foreningen, "sålænge den kun består af to", desto snarere ville de også komme til den Erkjendelse, "at Danmark er lige så nödvendigt for Sverige og Norge, som disse ere det for Danmark".

Om det nu end fortiden må ansees for ugjörligt enten at udvide Fællesskabets Område eller at forskaffe Eenheden en folkelig Repræsentation, så bliver det Berettigede i de Geers Grundtanke ligefuldt stående ved Magt, at man for at komme ud af de evige Negationer og ud over Dualismens slette Uendelighed må söge at fåe Eenheden styrkt ved at forhjælpe den til egne Organer, hvori den kan blive levende og hvorigjennem den kan virke. Det fortjener derfor den omhyggeligste Overveielse, om, hvis dette ikke kan skee ved Oprettelsen af et Unionsparlament for et udvidet Fællesskab, Öiemedet dog ikke tilnærmelsesviis vilde kunne nåes ved for de nuværende Fællessager at oprette en egen Unionsregjering. En sådan findes nu ikke, og hvad Dunker oplyser om de forskjellige Måder, hvorpå man har sögt at hjælpe sig, er af en höist eiendommelig Beskaffenhed. Det fremgåer deraf, at det skyldes en blot Feiltagelse — siger og skriver Feiltagelse — at den ældre Grundlovsbestemmelse om de udenrigske Anliggenders Behandling sporlöst er forsvunden, og at Mangelen af enhver Forskrift har bevirket, at de, formeentlig uden nogen påviselig Lovhjemmel, som en res jacens ere tilfaldne det svenske Udenrigsministerium og Diplomati. Fremdeles, at i Sverige de udenrigske Anliggender (altså indbefattet de norske) ikke forhandles i Statsrådet, men foredrages for Kongen af Udenrigsministeren i Overværelse og under konsultativ Stemme af et tilkaldt svensk Statsråd, medens de övrige Statsråder kun derom skulde erholde så megen Underretning, at de ikke savne al Kundskab om den udenrigske Politik. Fremdeles, at da Norge heri fuldstændigen var bleven borte, har man troet at kunne afhjælpe denne

Mangel ved at tilkalde den norske Statsminister ved Udenrigsministerens Foredrag ved de Sager, som angåe begge Riger eller særligen vedkomme Norge, med Ret til at höre på Foredraget ved de förstnævnte og til ved de sidstnævnte at yttre sig till Protokollen. Fremdeles, at Kongen vistnok for begge Rigers Vedkommende har Ret til at erklære Krig og slutte Fred, og med Hensyn til Kommandosager ikke er bunden til den ministerielle Ansvarlighed, men at han i Udövelsen af disse kongelige Prærogativer i Norge ikke har en sådan Dispositionsret med Hensyn til Forberedelserne, som i Sverige det lille og det store Kreditiv hjemler, og derhos i Anvendelsen af dets Stridskræfter er underkastet Indskrænkninger, som navnlig ligeover Nutidens Krigsförelse måe være höist betænkelige. Endelig, at man har sögt at erstatte Mangelen af en Unionsregjering ved de sammensatte Statsråd — et svensk-norsk, bestående af det svenske Statsråd med tre norske Statsråder, og et norsk-svensk, bestående af det norske Statsråder med tre svenske Statsråder, — *men*, at der ingen anden Regel haves for hvilke Sager der höre indunder sammensat Statsråd, end at dette gjælder for Konsulatsager, men forövrigt beroer på Kongens Befaling i hvert mödende Tilfælde; fremdeles, at der har dannet sig den Praxis, som man nu söger at forsvare ved aldeles halsbrækkende Fortolkninger, at det Spörgsmål, om Sagen skal foretages i svensk-norsk eller i norsk-svensk Statsråd, ikke beroer på om Sagen er svensk eller norsk og altså skulde afgjöres i svensk eller i norsk Statsråd, hvis den ikke tillige havde en unionel Side, som bragte den ind i kombineret Statsråd, men at dette Spörgsmål afgjöres eftersom Statsrådet afholdes i Sverige eller Norge, hvoraf Fölgen altså er, at i Virkeligheden alle kombinerede Statsråd blive svensk-norske — og endelig, hvad der lyder så uventet, at det kun er på Dunkers An- og Tilsvar det her tilföies — at når norske Sager indbringes i sådant sammensat Statsråd foredrages de ikke af en norsk Statsråd, men af den svenske Statsråd, under hvis Ressort den vilde have hört, dersom den havde været svensk, hvoraf blandt andet fölger, at den norske Regjerings Forestilling i en norsk Sag bliver Bilag til en svensk Statsråds Foredrag til Kongen. Den her i flygtige Omrids skildrede Tingenes Tilstand er af sådan Beskaffenhed, at det for en Udenforstående bliver vanskeligt at fatte, at man ikke har fundet en Reform af samme for langt vigtigere, end enten at fåe Statholderposten ud af den norske Grundlov eller Bestemmelsen om Kongens Myndighedsalder ind i Rigsakten, ja mere påtrængende end selv de sindrigeste Spekulationer over Organisationen af et Unionsparlament.

Det hvorpå det formeentlig kommer an, er ved Siden af

den fælles Konge at skabe et Organ for Eenheden, som ikke er enten svensk, eller norsk, eller svensk-norsk eller norsk-svensk, men netop unionelt. Dette burde være gjort ved Foreningens Stiftelse, og vilde uden Tvivl også være skeet, dersom ikke den traditionelle Forestilling om Kongedömmet alt havde havt sit ganske eensartede Udtryk i begge Rigers Forfatninger. Men som Sagerne nu ståe, må det formeentlig være det förste Skridt, hvis man vil före Foreningen en videre Udvikling imöde. Hvor urigtigt og farligt det er at stille Unionskongen blank og bar midt hen imellem tvende Statsråd, der med Klögt og Energi söge at suildlöbe hinanden og ved Fortolkninger af selve Kongens Ord at tiltvinge sig stiltiende Indrömmelser eller udtrykkelige Vedgåelser og under Trusel med deres Demission söge at trække ham hver over til sin Side, derpå indeholder Dunkers Beretning en slående Illustration. Men hvor interessant det end kan være at være Vidne til et sådant Spil, fåer man dog deraf et levende Indtryk af, hvor nödvendigt det er, at der ved Kongens Side er en Institution, hvis Ret og Pligt det er at repræsentere Helheden, og i Unionsforholdet at indtage samme Plads, som de særlige Statsråd i de særlige Anliggender. Elementerne til en sådan Unionsregjering ere formeentlig tilstede og tilrede. I ethvert konstitutionelt Ministerium vil man kunne skjælne mellem de ledende Mænd, som bære den almindelige Politik, og Fagmænd, som egentlig kun skjötte hver sit Departement; men neppe er denne Forskjæl nogetsteds så skarpt udtrykt, som i det svenske Statsråd, hvori de tvende Statsministre indtage en særegen Stilling. Den norske Statsministers Stilling medförer, at han altid er hos Kongen. Når disse tre Mænd i Forbindelse med de to norske Statsråder, som udgjöre den stockholmske Statsrådsafdeling, og den svenske Statsråd, som Kongen dertil måtte beskikke, udgjorde Fællesregjeringen for alle Fællessager, så vilde disse Mænd vel ikke ophöre at være Svenske og Norske, men de vilde ved deres Stilling være henviste til at repræsentere Eenhedstanken og ved deres Virksomhed hos begge Folk nære den Bevidsthed, at der indenfor en bestemt Begrændsning findes et Fællesskab, hvori de særlige Interesser gåe op i en höiere Helhed. Når i dette Unionsstatsråd begge Folk vare repræsenterede af lige mange Medlemmer, vilde den principielle Lighed være fyldestgjort, og når det fastholdes, hvad der jo er det nu Bestående, at Udenrigsministeren skulde være svensk, så vilde Sverige deri finde det Udtryk for at være hvad det er, altid har været og altid vil blive, "primus inter pares", hvorpå det sætter så stor Priis, og når der ved "den principale Stilling" ikke mentes Andet, vilde Norge så meget

lettere kunne anerkjende den, som det ved en sådan Ordning ikke vilde miste Noget, som det nu har, men tvertimod vilde vinde, — deels at dets Statsråder fik fuld Stemme, lige med de svenske i de vigtige Anliggender, hvori de nu ingen have — (eller Noget, som er værre end Intet) — deels, at Storthinget fik samme Kjendskab til Fællessagerne og samme Kontrol med deres Ledelse, som det nu har med Hensyn til de særlige Anliggender, idet Unionsregjeringens Protokoller vilde være at forelægge for begge Repræsentationer og disse kunne gjöre Ansvar gjældende, hver mod sine Medlemmer af dette Statsråd. Når således Unionsbevidstheden fik sit eget Organ og sin selvstændige Virksomhed, vilde vist også de Betænkeligheder bortfalde, som hidtil have stillet sig i Veien for at indrömme Kongen fuld Rådighed over Norges Stridskræfter og Adgang til uden foregående Bevilling idet mindste at kunne påbegynde Rustninger; thi Frygten for at disse uden Norges Vidende og Villie kunde blive misbrugt i reent svenske Öiemed, må forsvinde, når ansvarlige norske Myndigheder fik fuld Adgang til derved at hævde de norske Anskuelser og Interesser. Da en sådan Ordning ikke skulde forandre de trende særlige Statsråders og Repræsentationers nuværende Kompetance, vilde det ved nöiagtige Bestæmmelser være at fastsætte, hvilke Sager der efter Fællesskabets nuværende Område skulde finde deres Afgjörelse i Unionsstatsrådet; men dette burde dog formeentlig ikke være til Hinder for, at også sådanne Anliggender, hvis Fremme og Afslutning henhörte under andre Myndigheder, der kunde gjöres til Gjenstand for Overveielse, såsnart de berörte begge Rigers Interesser, så at f. E. Initiativet kunde udgåe herfra til de ovenfor omtalte Mellemrigslove eller til andre Foretagender til fælles Bedste. Disse Antydninger måe her være tilstrækkelige, og selv disse måtte uden Tvivl ansees for at være for Meget, hvis ikke de nuværende Former for Fællessagernes Behandling var så utilfredsstillende, at dette Spörgsmål har Adkomst til at indrages under den Forhandling, hvori Dunkers Skrift er et så betydningsfuldt Indlæg. Jo mere Ret han har i de temmelig negative Resultater, hvortil hans Dröftelse af de hidtil fremkomne Forslag har fört ham, desto större Opfordring var der til i selve hans Fremstilling at påvise de Elementer, som, uden at rokke ved det bestående Retsgrundlag for Foreningen, muligen kunde lede til en sundere Opfattelse og livligere Udvikling af dens Virksomhed.

Orla Lehmann.

Om revision af Riks-akten.

II.

B. Dunkers under förra året utkomna skrift om riksaktens revision har redan gifvit anledning till flera mer eller mindre utförliga upsatser, bland hvilka vi märka: en i Fædrelandet införd anmälan, som i ett och allt delar Dunkers åsigter och ej ens emot hans stil och ton haft det ringaste att anmärka, utan finner den alltigenom "saa klar og værdig, saa fyldig og så gennemsigtig"; en af *H. Forssell* i Svensk Literaturtidskrift i anledning af samma skrift författad upsats samt en vidlyftig anmälan i det Norska "Aftenbladet", hvilka, hvar på sitt sätt, utveckla åsigter, som väsentligt afvika ifrån Dunkers. Detta är ock fallet med den här ofvan af *O. Lehmann* författade upsatsen i samma ämne. Denne har varit allt för mycket statsman för att kunna nöjas med Dunkers blott negativa resultater. Då likväl äfven denna upsats icke i allt öfverensstämmer med de grundsatser, som vi anse i detta ämne böra hyllas af dem, för hvilka alla de tre Nordiska rikenas sammanslutning framstår såsom deras vigtigaste angelägenhet, foga vi dervid med förf:s benägna tillstånd följande.

Ordnandet af förhållandet emellan de båda riken, hvilkas område sträcker sig från Nordkap till Falsterbo och omfattar tre fjerdedelar af hela den Nordiska folkstammen måste utan tvifvel icke blott anses såsom synnerligen vigtigt för deras egen inre utveckling och bestånd, utan äfven betraktas såsom afgörande för hela denna folkstams framtid. Det är derföre icke utan stort skäl, som Sveriges och Norges inbördes förhållande alltid blifvit följdt med ett upmärksamt öga af Danmarks allmänhet. Särskildt har detta varit fallet, när någon fråga kommit å bane, som syftat att göra något slags förändring i det närvarande statsrättsliga förhållandet dem emellan. I striderna derom har Danmarks press icke underlåtit att taga verksam del. Om härvid nästan alltid denna press tagit parti

för den sida som representerats af Norge, så torde detta icke, såsom mången åtminstone här i Sverige velat uppfatta det, böra anses hafva sin grund i ett medvetet bemödande att förhindra närmandet af de tvenne andra brödrarikens ensamt för sig, ej heller i ett fylligare och mera innerligt vänskapsförhållande emellan Danmark och Norge än emellan Danmark och Sverige, eller i önskan att visa, huru mycket mera Danmark är fästadt vid Norge än Sverige är det, eller ens deruti att de Norska argumenterna haft något lättare att tränga till Danmark än den motsatta sidans, om också något af allt detta kunnat spåras, utan fastmera i en allt klarare uppfattning deraf att, när äfven Danmark kommer att inträda i en Skandinavisk union, den utveckling det statsrättsliga förhållandet emellan halföns riken då vunnit väsentligt måste komma att inverka på de statsrättsliga förhållanden, som då komme att inträda; hvarföre man från denna synpunkt ansett det vara bäst att så litet som möjligt på förhand röra dervid.

Jemväl enligt vår åsigt är förhållandet emellan de redan förenade rikena af den beskaffenhet, att det väsentligt måste inverka icke mindre på den form, i hvilken deras förening med Danmark skall kunna åvägabringas, än äfven på sjelfva möjligheten af att en sådan förening skall kunna komma till stånd. Men just derföre äro vi fast öfvertygade derom, att allt det arbete, som nedlägges för att bringa detta förhållande till full klarhet och för att ordna det i former, som fullt tillfredsställa unionens begrepp och ändamål, icke är ett fruktlöst arbete, utan lika mycket är undangjordt arbete för den fullständigare, större unionen, när dess dag kommer. Men om så förhåller sig, måste utgångspunkten för bedömandet af det särskilda spörsmål som nu afhandlas, sökas i de allmänna grunder, på hvilka en Nordisk förening kan byggas.

En sådan förening af två eller flere fria riken kan, om vi bortse ifrån de med nutidens statsbegrepp föga öfverensstämmande dynastiska föreningsorsakerna, antingen föranledas af ett yttre behof, omöjligheten att utan sådan förening i folkens rådslag intaga en berättigad plats och svårigheten att derförutan värna deras yttre sjelfständighet, eller kan den framkallas af inre orsaker liggande i en så stor frändskap och likhet emellan folken, att de känna sig icke kunna fullt utveckla sina inre andliga eller materiela krafter utan att äfven i politiskt hänseende förena sig till en folklifvet motsvarande enhet. I det förra fallet är det blott en yttre nödvändighet som sammanför folk, hvilka på grund af geografisk belägenhet eller andra orsaker äro hotade af gemensamma faror; och en sådan union kan ingås äfven emellan folk, som icke

tillhöra samma stam, som utgöra helt och hållet olika nationaliteter. Men i sådant fall får denna enhet, om hvarje dels särskilda nationalitet skall besvaras, icke sträcka sig längre än till gemensamt försvar och derför nödiga anstalter. Att denna *yttre* nödvändighet med hänsyn till Nordens trenne riken finnes för handen, lär icke kunna bestridas af någon som vill öppna sina ögon för verldshändelsernas betydelse. En sådan endast yttre union blir dock alltid mer eller mindre otillfredsställande, enär den icke upbäres af ett gemensamt folkmedvetande och det alltså alltid skall kunna inträffa, att en olycka eller fara, som hotar en af unionslemmarne, af de andra icke uppfattas såsom gemensam och att ansträngningarne för unionens ändamål deraf väsendtligt förlamas, hvarjemte enhetsåtgärderna, under sådane förhållanden lätt nog antaga skepnaden af tvångsband, hvilkas tryck kan blifva så olidligt, att man föredrager den större risken med egen sjelfbestämning framför en större säkerhet, som så dyrt måste köpas. Det är derföre som en fast förening kräfver, att deltagarne i unionen skola vara, om icke ett och samma folk, åtminstone folk som med hvarandra hafva mycket gemensamt, samt att den yttre föreningsorsaken jemväl skall motsvaras af en inre d. ä. att en förening emellan flere folk bör stödjas af nationalitetsgrundsatsen. I detta fall hvilar den yttre försvarsenheten på en fastare grund och enheten kan fullständigare genomföras, dock aldrig längre än att den fullt upbäres af folkmedvetandet hos hvarje deltagare. Ty om man söker onaturligt genomföra en större enhet, på konstlad grund upföra föreningsbygnaden högre än grunden kan bära, så är det fara värdt, att hela bygnaden vid första vindstöt skall ramla. Enheten måste nämligen vara sådan, att den fullt tillfredsställer hvarje deltagares anspråk på egen sjelfbestämning, enär tydligen föreningen just till dennas bevarande blifvit ingången. Dessa anspråk kunna visserligen tänkas tillgodosedda genom ett likberättigadt deltagande i en enhetsstats styrelse. Men detta blir för de deltagande folken tillfredsställande endast under förutsättning att de till den grad känna sig såsom enhet, att de icke sinsemellan göra någon åtskilnad och att således styresmäns eller representanters härkomst från den ena eller andra afdelningen icke kommer att afgörande inverka på ärendenas behandling eller åsigterna derom. I sådant fall vore de olika landsdelarnes fullständiga oafhängighet ej upburen af någon realitet; och annan än kommunal sjelfbestämning behöfde ej ifrågakomma. Inträffar icke denna förutsättning och så länge den icke inträffar, kan hvarderas sjelfbestämningsrätt endast göras gällande genom en egen sjelfstyrelse

i alla inre angelägenheter och ett fullt likställdt deltagande i de yttre gemensamma angelägenheterna. Ty om enheten går längre, så skall antingen öfvervigten tillerkännas det eller de medlemmar som ega största folkantal, då de öfriga af alla krafter skola spjerna emot att några ärenden vinna gemensam behandling och en ej oberättigad misstänksamhet ständigt skall blifva ett tacksamt medel i agitatorers hand, eller ock skall en relativ öfvervigt tillerkännas de mindre, hvilket de större måste upfatta såsom en orättvisa, hvarföre i sådant fall från deras sida en lika motvilja snart skall uppstå emot ärendenas gemensamma behandling och möjligen emot sjelfva föreningen. Äfven här bekräftar sig den gamla satsen, att onaturliga statsformer snarare upplösa än förena. Då sjelfständighets- och likställighetsgrundsatsen härflyter ur nödvändigheten att åt hvarje deltagande folk för sig bevara dess folkegendomlighet, måste densamma vara icke mindre nödvändig, om föreningsmedlemmarne äro flere eller färre eller endast två, fastän i det sista fallet motsatsen mellan folken mera framstår. Så snart det gäller andra än yttre föreningsangelägenheter, måste hvarje deltagande folksamfund, ehvad de äro flere eller färre, göra sitt berättigade anspråk gällande att icke kunna i sina angelägenheter blifva af den eller de öfriga öfverröstad. Dessa grundsatser gälla derföre lika mycket om en union som jemväl skulle omfatta Danmark, som de gälla om den nu bestående unionen emellan halföns båda folk [1]).

För de Nordiska folken öppna sig alltså tvenne vägar, på hvilka de kunna söka den statsliga enhet, som vi här utan vidare bevisning kunna antaga såsom nödvändig för deras yttre bestånd och åtminstone icke skadlig för deras inre utveckling: antingen helstat, dervid naturligtvis ett slags mera utsträckt kommunalsjelfständighet åt hvardera skulle tillsvidare bevaras, eller förbundsstat med gemensamhet endast i det yttre, hvilande på hvardera statens fulla likställighet med de

[1]) Då sålunda hvarje folks sjelfständighet kräfver bestämda politiska garantier, kunna vi ej instämma i åsigten om nödvändigheten af Danmarks politiska anslutning för bevarandet af jemnvigtsförhållandet i Norden. Skandinavismens politiska berättigande behöfver icke detta skäl. Den konstlade jemnvigt som så ernåddes måste i alla fall upprätthållas af politiska grundlagar, som begränsa föreningsmedlemmarnes rättigheter. Garantien måste alltid sökas i dessa. Skälet är alltså underhaltigt. Men för en god sak böra icke andra skäl än de fullgiltiga användas. Andra skäl försvaga bevisningen och kunna lätt omsmidas till vapen i motståndarnes händer. Så ock med detta! Detta förhindrar icke erkännandet deraf, att med Danmarks tillträde ett fullständigt genomförande af unionen i vissa hänseenden skulle lättas.

öfriga och fulla sjelfständighet i det inre. Hvilketdera som i och för sig skulle vara mest önskligt, lemna vi derhän; nu lämpligt och praktiskt är endast det som motsvaras af de Nordiska folkens nationala sjelfmedvetande, sådant det nu är. Frågans besvarande beror alltså deraf, om de Nordiska folken äro genomträngda af ett sådant medvetande om sin enhet, att detta äfven kräfver en enhetsstat såsom dess berättigade statsliga uttryck, eller om folkmedvetandet häruti skulle finna ett tvång och derföre endast vill uppbära den mera lösliga enheten af en förbundsstat med af hvarandra oafhängiga och likstälda medlemmar. Vi tveka ej om svaret. Utåt, i förhållande till fremmande, är det intet tvifvel, att såväl de Nordiska folken som dithörande individer känna sig såsom ett — hvilket bland annat visar sig af deras sammanslutning, hvarhelst de befinna sig bland fremmande — men inåt, i förhållande till hvarandra, göra de en bestämd skilnad och betrakta sig icke blott såsom tillfälligt skilda, utan till och med såsom olika folk. Svensken vill ej helsas hvarken som Dansk eller Norrman, Norrmannen vill visserligen icke gälla för Svensk eller Dansk, ej heller Dansken hänföras vare sig till Sverige eller Norge. Hvar och en håller på sin individualitet. Om de finnas som möjligen önska att detta vore annorlunda, så torde de vara få som bestrida att så verkligen är. Men är det så, då kan icke heller någon annan form för föreningen vara tillfredsställande än den som fullt erkänner föreningsmedlemmarnes statsliga oberoende och likställighet icke blott för de enskilde medborgarne i hvarje stat, utan också för staterna såsom sådane. Må vara, att denna statsform är ofullkomligare än helstaten; det är dock den enda under sådane förhållanden praktiskt tillfredsställande[1]).

---

[1]) Det är med klar insigt häraf som den Nordiska nationalföreningen i Stockholm såsom integrerande del af sitt program icke blott upptagit de Nordiska rikenas yttre politiska enhet, utan jemväl hvarje rikes "sjelfständighet i det inre". Samma program har ock antagits af det i Danmark i samma syftemål bildade "Nordisk Samfund". Egendomligt nog har den äldsta af de föreningar, som i detta syftemål bildat sig, det "Skandinaviske Selskab" i Christiania, i sitt program ej betonat denna sida. Ehuru vi väl veta, att detta ej beror af någon olikhet i upfattning, utan har sin grund endast i Selskabets historiska upkomst vid en tidpunkt, då det framför allt gälde att om möjligt bereda hjelp åt det betryckta Danmark och att på den Nordiska halfön höja den politiska skandinavismens fana, hålla vi dock före, att det ej skulle vara ur vägen, om jemväl de Norske Skandinaverna i denna punkt anslöte sig till sina Danska och Svenska bröder, helst då det. här icke gäller mera än en ordfråga, enär visserligen medlemmarne af det Skand. Selskab icke mindre hålla på Norges inre sjelfständighet än mången som jemnt för detta ord på tungan. Men misstänksamhetens makt är stor, icke minst i

Men om denna statsform är den enda som lämpar sig för de Nordiska folkens närvarande förhållanden, så är det så mycket nödvändigare, att densamma utbildas till den största möjliga fasthet och fulländning, så att dess syftemål vinnas och densamma både säkert tryggar vinnandet af unionens ändamål, och tillika fast värnar om hvarje deltagande folks inre sjelfbestämningsrätt. Hvilka äro de hufvudsakliga vilkoren härför? Och i hvilken mon finnas de upfylda i den nu befintliga föreningen emellan Sverige och Norge? På dessa frågors besvarande måste det bero, om en revision af föreningsfördraget nu skall anses önsklig.

Hufvudvilkoren för en sådan förening torde innefattas i grundsatserne om 1) Hvarje deltagande stats inre suveränitet; 2) Hvarje rikes likställighet med de öfriga; 3) Föreningens fasthet och oberoende af föreningsmedlemmarnes ensidiga beslut; 4) Gemensamhet i yttre politik samt statsliga organer och former så väl för enheten som för hvarje stats fria sjelfständighet i det inre.

De två första af dessa satser stå i ett oupplösligt inre sammanhang. Ett rikes inre suveränitet fordrar, att i inre angelägenheter ingen annan myndighet må besluta än landets egen. Nödvändigheten häraf torde af det föregående vara klar. Grundsatsen om likställighet i förhållande så väl till hvarandra inbördes som i förhållande till alla utom föreningen stående är dess nödvändiga korollarium, enär olikställighet måste innebära, att den som är ställd ofvan eller högre också utöfvar någon del af det underordnade landets suveränitet. Detta är med klar skärpa framhållet af Dunker och vi instämma derföre villigt i hans yttrande härom, att den som i detta afseende "icke eger allt i sjelfva verket eger intet". Den fullkomliga jemnlikheten i rättigheter kan utan tvifvel synas hård för den stat, som är större och alltså med större belopp kommer att bidraga till de gemensamma ändamålen, men denna grundsats är dock den enda, som möjliggör en verklig samverkan emellan olika stora stater för gemensamma ändamål, (t. ex. äfven vid alla gemensamma förbund), enär eljest den mindre statens andel i beslutanderätten endast blefve nominel eller, om bidragens likhet skulle fordras med jemnlikhet i rätt, den gemensamma verksamhetskraften skulle nedsättas till ett föga ända-

Norge; och derföre vore det angeläget, att Selskabet undanröjde all anledning till missförstånd, och derigenom undveke splittring inom Skandinavernas läger, då dessa endast genom sammanhållning kunna något uträtta. Detta utesluter naturligtvis icke en unionsvänlig hållning och en verksamhet till befästande och utveckling af den redan vunna föreningen, så långt denna på den redan gifna grundvalen *kan* utvecklas. Tvärtom!

målsenligt minimum. — Med iakttagande af dessa två grundsatser är tydligen den inre sjelfständigheten tryggad för all fara; och allt hvad som dermed är förenligt kan medgifvas till förmon för den yttre statsenheten och unionen.

Dessa två grundsatser hafva ock alltifrån föreningens början varit principielt gällande för föreningsförhållandet emellan Sverige och Norge. Den första är med uttryckliga ord framhållen i Riksaktens § 1. Om den andra ej i någon särskild sats der är stadgad, så är den likväl tydligt uttryckt derigenom, att likställigheten mellan rikena, så vidt bestämmelser i Riksakten finnas, der blifvit sorgfälligt genomförd. Så långt äro vi fullkomligt eniga med Dunker, och, hvad mera är, vi äro öfvertygade, att det vida öfvervägande flertalet af den sjelfständigt tänkande delen af Svenska folket derutinnan jemväl är med honom ense, oaktadt det bemödande han gjort sig att öfvertyga den Norska och Danska allmänheten om motsatsen, för att sålunda ock öfvertyga om otänkbarheten af all revision. I detta syftemål har han visserligen haft all möda ospard. Men för att bevisa det eller åtminstone visa något sken derför, har han måst gå så tillväga, att han — sedan han sökt bortresonnera betydelsen af föregående mindre unionsvänliga åtgärder från Norges sida [3]), hvilka dock väsentligen förklara möjligheten af den sednare upphetsningen af sinnena i Sverige — bland alla förhandlingar om förbundsvilkoren utvalt en enda fråga (Ståthållarefrågan) ooh med hänsyn till denna lagt till grund en af allmänna meningen och af offentliga myndigheter désavouerad, af gammalt agg till den regerande dynastien inspirerad enskild motion, hvilken han, ehuru den utgått från en oppositionens veteran, icke tvekar att stämpla såsom representant af Svensk "högtoryism" (hvadan han sällan underlåter att benämna Anckarsvärd "den ædle Greve"). Sedan denna motion blifvit vederbörligen vänd och kalfatrad, fogar han dertill och utlägger från sin synpunkt motiverna till ett utskottsbetänkande, tillkommet under en sällspord sinnenas upbrusning och under meningsskiljaktigheter, som enligt hans eget medgifvande tvinga till antagandet, att den majoritet, som godkänt utskottsbetänkandet i dess helhet, måste varit mycket knapp, om ens någon. Han nöjer sig icke ens med det visserligen ganska ensidiga betänkandet sådant det är, utan utveck-

[3]) I afseende på den ena af dessa anmärka vi i förbigående, att numera genom förändrade bestämmelser i Svensk lagstiftning angående skyldighet att personligen svara i brottmål åtminstone en betänklighet emot medgifvande af domars ömsesidiga kraft torde anses undanröjd.

lar vidt och bredt, med ofta förnyadt återtagande af samma tankar, hvilka han sålunda lik en gammal pædagog inprentar och, enligt en Norsk recensents uttryck, likasom vill "hamra" in i läsarens hjerna, de logiska conseqvenserna af betänkandet eller hvad som enligt Dunkers mening borde hafva varit sagdt af utskottet. På detta sätt och med en klarhet i enskilda punkter af argumentationen, t. ex. i afseende på unionsflaggan, som verkligen är slående, lyckas han framställa en sådan bild af detta betänkande, att ej ens dess anhängare skulle vilja försvara detsamma, en bild som är egnad att hos båda folken väcka bitterhet: i Norge emot ett land, der man kan hysa sådane planer emot Norges sjelfständighet; i Sverige emot ett land, der benägenheten att förtyda är så stor. Hans framställning går nämligen i korthet derpå ut, att den af utskottet föreslagna revisionen skulle åsyftat sådane förändringar i det bestående förhållandet, att "Norges Statsmagter ikke mere beholde Magt til at hindre de til begge Landes Bedste sigtende Foranstaltninger, som Sverige beslutter" samt att "Norges Storthing ikke længer ved sin Modstand kan hindre de fra Svensk Side besluttede Love angaaende fælles Interesser fra ogsaa at blive gjældende i Norge". Han finner visserligen sjelf öfverdrifterna häri och fogar dervid alltså ett slags mildrande reservation. Denna har dock icke mycket att betyda. Ty sedan han sålunda i utskottsbetänkandet inlagt så mycket för Norge — och jemväl för Sverige — förnärmande som möjligt, reduceras alla de följande revisionshandlingarne till att i det väsentliga vara gengångare af Anckarsvärds och Dalmans motioner och af utskottsbetänkandet, "kun forsynede med de nödvendige Fortielser". Orden, menar han, kunna vara olika; meningen är dock densamma. Sålunda antager han, att Rikets Ständers godkännande af det slut, hvartill utskottet kommit, äfven måste innefatta godkännande af utskottets motivering — dervid förbiseende den åtminstone i Svensk rättskipning gällande grundsatsen, att utskottsmotiver icke ensamme må bestämma lagtolkningen, enär lagen kan hafva blifvit antagen på helt andra grunder; och detta sker fastän den beslutande församlingen denna gång särskildt uttryckt ett slags ogillande, genom att icke såsom sin antaga utskottets motivering, utan i ganska olika tonart expedierade Rikets Ständers skrifvelse i ämnet, om hvilken D. medger, att "om den icke haft sin föregående historia, den säkerligen icke skulle hafva väckt synnerlig betänklighet". Men icke nog härmed! Samma grundsatser, samma åskådningssätt, menar han vidare, måste ligga till grund för alla sednare åtgärder i syftning af en revision. Det hjelper ej i ringaste mon, att den Svenske Justitieministern

uttryckligen förklarat, att äfven han, fastän han icke anser jemnlikheten stadgad i Riksakten, dock icke tror någon annan grund kunna läggas för rikenas förhållanden än deras likställighet; ej heller får det hafva någon betydelse, att ministern kan anses hafva modifierat sin uppfattning af programmet för revisionsarbetet derigenom, att han sökt främja detsamma äfven sedan han genom Norska Storthingets första afslag på frågan om en revision fått bestämd kännedom om arten af Norges betänkligheter deremot. Till följd häraf bör det dock kunna antagas, att denne i de grundsatser Storthinget uttalat ej funnit någon oförenlig motsats emot de Svenska [*]). Också står det fast, att grundsatsen om båda rikenas likställighet åtminstone principielt af Sverige varit och är erkänd. I motsats icke blott emot D., utan till och med emot Orla Lehmann, måste vi vidhålla, att det icke är om denna grundsats, som den egentliga skiljaktigheten emellan Svensk och Norsk uppfattning af unionen förefunnits, samt att det Svenska folket lika litet har svårt att i det Norska se en "jemnbördig" like, som den enskilde Svensken har svårt att se en sådan i Norrmannen. Denna skiljaktighet angifves redan af ekonomiutskottet någorlunda riktigt bero på en olika uppfattning af unionens betydelse, d. ä. *vigt*, hvilket D. såväl der som sednare vill tolka såsom en skilnad i upfattning af Norges "Stilling i Unionen", hvilket tydligen är lika oriktigt som vilseledande. När utskottet och Rikets Ständer såsom bevis på den enligt deras förmenande felaktiga upfattningen i Norge af denna unionens "betydelse" åberopa den utgång åtskilliga förslag till ömsesidiga lättnader rönt i Norge, så tolkar D. detta såsom ett bevis på Sveriges önskan att ensamt eller åtminstone i en sammansatt representation, der det hade röstöfvervigt, bestämma utgången i dylika frågor, så att "Norge icke skulle hafva makt att hindra ömsesidigt gagneliga beslut"! På båda sidor är man, tro vi, nog ense i att erkänna likställighetsgrundsatsen såsom den enda riktiga och — den enda möjliga. Skilnaden emellan Svensk och Norsk upfattning, der sådan ännu finnes, ligger dels deruti, att man i Sverige i allmänhet tror det vara för unionens ändamål gagneligt, att båda

[*]) Härmed vilja vi för ingen del försvara det Svenska Statsrådets hållning och upträdande i Ståthållarefrågan. Särskildt anse vi, att Justitiæstatsministerns tal den 28 December för frågans utgång var afgörande. Sedan Sveriges högste juridiske embetsman antydt sig anse ståthållarefrågan såsom unionel, kunde motståndarnes alla argumenter ej verka mera, än att man på sin höjd medgaf, att denna fråga vore tvistig och att det sålunda endast i sammanhang med en revision kunde afgöras, om den uteslutande rörde Norge eller var unionel.

folken närma sig till hvarandra, under det att man i Norge, om icke bestrider detta, dock häruti ser en fara för Norges sjelfständighet, som är större än fördelarne af ett närmande; dels möjligen i en något olika uppfattning af hvad likställigheten i vissa särskilda fall fordrar, t. ex. i afseende på sammansättningen af en gemensam representation för de gemensamma unionsändamålen. Att man i Sverige är mera angelägen om unionens utveckling, torde icke böra tillskrifvas några egennyttiga önskningar att skaffa sig fördelar på Norges bekostnad; men är lätt förklarligt deraf, att Sveriges historiska minnen och dess läge göra det mera känsligt för storleken af den fara, som utifrån hotar båda de förenade rikena. Den fara åter, som man i Norge menar till följd af ett närmande hota Norges sjelfständighet, kan endast undanrödjas genom att göra Norges likställighet så fullständig som möjligt; hvarföre, om Sverige allvarligt önskar ett sådant närmande, det på denna grund kunde vara intresseradt att vid en revision se Norge tillgodo mera än sig sjelft, äfven om man med Dunker antoge, att Sveriges handligssätt endast skulle bestämmas af egennyttiga motiver. Dunker tror visserligen "at Sverige, ved at veie disse Alternativer paa den ensidige Egennyttes Vægtskaal, der Nationerne imellem i endnu höiere grad end mellem de Enkelte er den Vægt, paa hvilken Tingene som oftest i Virkeligheden veies, hvor meget der end tales og deklameres om Hæder, Ære og andre ophöiede Fölelser, vil finde det mere stemmende med sin Interesse at lade Sagen forblive i dens nuværende Stilling, lade Norge fremdeles være udenfor Anliggendet, og vedblive at beklage sig over, at Norge i sin Uskjönsomhed og Uforstand ikke er vel tilfreds med, at Sverige befrier det fra al Uleilighed med Hensyn til Forholdet til Udlandet" (sid. 205) *). För vår

*) Vi anföra detta såsom ett af exemplen på den ton förf. ansett värdigt att i denna sak anslå. När han begagnar uttryck sådane som att "for den nærværende Slægt Foreningen ikke er nödvendig, naar Norge ikke vil ligge for Sveriges Fod" (sid. 210) eller rent ut säger, "att hvad Danmark i den forrige Union gjorde mod Sverige det *vil* nu Sverige udföre mod Norge" (s. 217), så innebär sådant rena beskyllningar, hvilka möjligen kunna vara tjenlige såsom medel att upreta den Norska allmänheten, om den verkligen kan *tro* derpå, emot Sverige, men måste förefalla den Svenska allmänheten lika orimliga, som de äro sårande. I stridens hetta är sådant tal icke allenast ursäktligt, utan kan rättfärdigas af nödvändigheten att så skarpt som möjligt för folkets ögon framhålla hvad det möjligen kan gälla. I Ståthållarefrågan gjorde Dunkers uppträdande en god tjenst för Norge och — för det hela. Men att efteråt med berådt mod göra sådane "på heder och ära" gående beskyllningar, borde ej anses "værdigt". Vi hafva ej varit i tillfälle att se det utdrag af Dunker's bok, som han sjelf bearbetat för den Norska all-

del äro vi fast öfvertygade, att ett folks sanna rättförstådda intresse alltid sammanfaller med den väg, som kräfves af dess "heder och ära". All annan politik är ej allenast vanhederlig, utan ock skadlig. Härom gälla Carl Johans ord till Geijer: "Hvarje stor politik måste vara öppen och sann". — Deremot instämma vi villigt med Dunker deruti, att den närvarande befintligheten af likställighetsgrundsatsen, såsom sådan, icke kan gifva anledning till revision, såvidt den nämligen kunnat blifva fullständigt genomförd. Dunker finner dock sjelf, att den ännu icke är det; och klart är, att, äfven med erkännande af grundsatsen såsom sådan, svårigheter kunnat upstå vid dess tillämpande i särskilda fall, der enhet i beslut och handling är oundgänglig. Härtill skola vi sednare återkomma i den fortsatta utvecklingen af föreningens grundvilkor.

I en statsrättslig förening emellan flera folk nämndes vidare, såsom ett nödvändigt vilkor, att föreningen egde tillräcklig fasthet och att dess bestånd var oberoende af medlemmars ensidiga beslut. Detta förutsätter, att föreningsvilkoren äro af dem vidtagne såsom rättsnormer och att intet emot dessa stridande skall kunna af endera beslutas. Häraf följer visserligen, att föreningsfördraget måste för deltagarne gälla såsom rättsnorm till och med framför egna konstitutionella institutioner, och att de sålunda deråt offrat något af sin fulla sjelfbestämningsrätt. Men hvad de sålunda offrat, hafva de offrat icke till förmon för någon annan, utan för föreningen. Oafvisligheten af denna fordran framstår deraf, att eljest i kritiska tidpunkter, just i sådane för hvilka unionen blifvit ingången, det ena landet skulle kunna blifva lemnadt i sticket af det eller de andra, oaktadt detsamma vid föregående tillfällen uppoffrat sig för dem. Utan bestämmelser, som härutinnan lemnade full trygghet, skulle alltså medlemmarne vid första hotande fara skynda att sopa rent hvar för sin dörr, då de nämligen icke egde någon visshet att erhålla motsvarighet för gjorda uppoffringar eller utstånden fara. Då det är hardt när otänkbart, att ett föreningsfördrag, lika litet som andra lagar, kan gifva bestämda föreskrifter om alla möjliga fall, så måste ock, ehvad detta i föreningsfördraget blifvit uttryckligen stadgadt eller icke, de deltagande rikenas särskilda grundlagar så till vida vara underordnade föreningsfördraget, att sådane förändringar icke i dem vidtagas, hvarigenom föreningens ändamål eller be-

mänheten och infört i det "Norske Folkeblad". Enligt antydan af anmälaren i det Norska "Aftenbladet" skulle tonen i detta vara ännu mera bitter än i den för den Danska och Svenska allmänheten afsedda utförligare framställningen. Om så vore, skulle detta bättre än något visa, att Dunker skrifvit för ett *parti*, icke för saken sjelf.

stånd omöjliggöres. På denna punkt måste vi fästa våra Norska läsares synnerliga uppmärksamhet, emedan just denna i sjelfva verket var den sunda kärna, som förefanns i allt det eljest temligen tomma ordsvall, som från Svensk sida hördes i "Ståthållarefrågan", om hvilken vi för vår del villigt medgifva, att densamma icke var något lämpligt föremål för grundsatsens bringande å bane, enär denna endast berörde en inre Norsk angelägenhet utan all verklig betydelse för föreningen och i alla händelser utan någon afgörande inverkan derpå.

Den Svensk-Norska föreningen uppfyller den nu formulerade fordran, som bekant, derigenom att en särskild Riks-akt blifvit uprättad innehållande föreningsvilkoren. Ursprungligen förefunnos dessa endast genom sådana bestämmelser i båda ländernas grundlagar — närmast i Norges Grundlov — som möjliggjorde deras förening. Föreningen hade, såsom Dunker riktigt anmärker, kunnat bindande genomföras äfven på det sätt, att lika stadganden i hvarderas grundlagar blifvit införda. Den valda utvägen att sammanföra dithörande bestämmelser i en gemensam lag är dock i allo att föredraga, enär den i allmänhet bör förebygga alla tvister om det ena landets uteslutande bestämningsrätt öfver sin grundlag. Fullständigt vinnes dock ej detta, så till vida som förändringar nu kunna ifrågakomma, hvilka alldeles omöjliggöra unionen. Sådane böra ej kunna vidtagas, utan böra afböjas genom någon unionsmyndighet. Tänkom oss t. ex. att Sverige skulle i sin grundlag införa ett stadgande, hvarigenom, med tillämpning af den i Norges Grundlov befintliga skilnaden emellan anfalls- och försvarskrig, det blefve konungen förbjudet att börja krig och använda Svensk krigsmakt emot någon utländsk fiende förr än fiendtliga trupper beträdt det *Svenska* området. Skulle Norge vara belåtet med att sålunda t. ex. den Norska Finmarken kunde besättas af fiender, utan att Sveriges grundlag ens medgåfve, att Sverige komme till hjelp? Eller — för att välja det exempel, som i Sv. Literaturtidskrift blifvit valdt — att, då Riksakten intet bestämmer om konungens vistelseort, det skulle stå Sverige öppet att utan hörande af någon Norsk eller unionel myndighet genom ett förbud för konungen att resa utom Sveriges gränser omöjliggöra upfyllandet af Norska Grundlovens bud? Sådane fall måste tydligen blifva ganska sällsynta; grundsatsen bör dock ej kunna förnekas. Den innehåller icke heller något, som strider emot rikenas fulla sjelfständighet och likställighet, emedan denna fordran i lika mon måste gälla båda, och intetdera riket såsom sådant står öfver det andra, utan det blott är den gemensamma unionsmyndigheten, som i detta afseende står öfver båda. "Uti erkännandet af denna grundsats kunna och skola,"

säger träffande härom Rydin, "jemväl de meningsskiljaktigheter förlikas, som i senare tid framträdt i afseende på Norges rätt att ensidigt ändra sin grundlag. På botten af de från Sveriges sida gjorda yrkanden är det ock anspråk på erkännande af denna grundsats som framskymtar, jemte yrkande på någon constitutionell garanti för upprätthållande af densamma, om ock inblandningen af den för unionen fremmande och fullkomligt likgiltiga Ståthållarefrågan hindrade nämnda i sig berättigade anspråks klara framträdande. I stället för att bygga sina anspråk på den nu angifna riktiga grunden och oaktadt röster bland Rikets Ständers majoritet höjde sig om skyldighet för Sverige ej mindre än för Norge att ställa sig till efterrättelse och gifva unionel garanti för iakttagande af samma grundsats, sökte man, utan att omnämna Sveriges skyldighet i detta hänseende, genom en historisk deduction om Norges grundlags beskaffenhet bevisa Norges formela förpligtelse att inhemta Sveriges yttrande vid fråga om vissa slags Norska grundlagsstadgandens ändring, hvarigenom för Norge Rikets Ständers behandling af frågan om Riksaktens revision fick det utseende, som om man ville endast emot Norge, men ej emot Sverige göra gällande det särskilda rikets skyldighet att vid grundlagsändring taga hänsyn till unionens fordran". — Att denna grundsats icke särskildt blifvit formulerad i Riksakten, betyder föga, om man besinnar, att alla Riksaktens bestämmelser åsyfta förekommandet af unionens upplösning i der förutsedda fall. Grundsatsen kan derföre med lika bestämdhet sägas vara innehållen deri, som man slutar sig till grundsatsen om likställighet deraf, att denna i alla förekommande fall blifvit der iakttagen.

Men hvartill tjena under sådane omständigheter dessa bestämmelsers sammanförande i en Riksakt? Dels vinnes härigenom, att de tvistiga fallen endast blifva undantag, så att i alla nära liggande och derföre förutsedda fall sammanstötningar förebyggas; dels blir unionsakten alltid en fullt giltig norm för afgörande af frågan, hvilka unionsärenden som äro af beskaffenhet, att frågan om deras förändring jemväl måste underställas hvardera landets *folkrepresentation*. När sådane icke i Riksakten uptagne frågor förekomma, är det unionskonungen, som med sitt veto, hvilket i dessa frågor ej kan vara endast suspensivt, kan förhindra beslut som leda till unionens uplösning. Fråga vi oss, om det nu befintliga förhållandet emellan de båda förenade rikena med hänsyn härtill kräfver revision, så kan det visserligen icke nekas, att åtskilliga punkter härutinnan finnas, som kunde påkalla en sådan. Någon verklig fara af revisionens upskjutande eller undanskjutande tro vi dock, i likhet med Dunker, ej häraf kunna upstå, enär det är antagligt, att fol-

len sjelfva ej skola vara benägna att missbruka den formella rätt till unionsfarliga beslut, som nu kan förefinnas. Men om revisionen af andra orsaker är nödig, så böra visserligen äfven hithörande omständigheter påaktas, alltså bland annat bestämmelser om Konungens myndighetsålder m. m. införas i Riksakten.

Såsom det sista hufvudvilkoret för en union anmärkte vi nödvändigheten af ett gemensamt handhafvande af de yttre angelägenheterna och af constitutionella former så väl för detta som för ordnande af sådane de förenade rikenas inbördes förhållanden, som eljest blifva föremål för internationela förhandlingar. Nödvändigheten häraf är klar. Om hvardera landet för sig kunde ingå förpligtelser eller ensamt för sig råka ut för sammanstötningar med fremmande, skulle det icke kunna undvikas, att det ena folket åtoge sig förpligtelser, som det andra omöjligt kunde anse såsom för sig bindande, eller att de hvar för sig fullföljde alldeles motsatt politik, hvilket, när man engång måste skrida till vapnens "ultima ratio", kunde leda till deras höjande i broderstrid. Åtminstone utrikes politiken måste alltså vara en enda, för medlemmarne i förbundsstaten gemensam. Detta medför ock oundvikligen, att en särskild representation i utlandet genom särskilda diplomater etc. etc. ej kan komma i fråga. Hvarhelst ett uppträdande gent emot utlandet ifrågakommer, är det hvarken den ena eller andra staten som uppträder, utan alla gemensamt. Och då den gemensamma styrkan i detta fall är större, än hvardera statens för sig, måste detta för alla vara en verklig fördel. Men då förbundsstatsmedlemmarne utåt betraktas såsom en solidarisk enhet, följer deraf, att de icke kunna med hvarandra förhandla såsom med fremlingar angående sådant som eljest besörjes af den yttre diplomatien, och att derföre internationella frågor dem emellan måste behandlas i en särskild derefter lämpad form. Tillika måste det anses såsom omedelbart främjande en dylik förenings ändamål, om försvarsväsendet, der det ej kan blifva alldeles gemensamt, hvilket utan tvifvel beredde den största försvarskraft, åtminstone ordnas efter en gemensam krigsplan, så att en verklig samverkan för föreningens ändamål kan komma att ega rum. Då sålunda en gemensamhet i dessa hänseenden måste finnas, är det nödvändigt, att tjenliga enhetsorganer finnas: att sålunda den högsta styrelseenheten är gemensam samt att, så vidt det är nödvändigt och lämpligt för folken att genom folkrepresentanter följa äfven de gemensamma ärendena, jemväl en för dessa afsedd gemensam folkrepresentation förefinnes, enär nämligen dessa ärendens behandling af hvar för sig beslutande folkförsamlingar skulle kunna leda till

en emot föreningens väsende rakt stridande möjlighet af en oförenlig motsats emellan dessa. Så blefve t. ex. fallet, om en utrikesministers politik godkändes af det ena rikets folkförsamling, men det andra fordrade hans afgång o. s. v. Det är möjligt, att folken icke kräfva deltagande i dessa gemensamma angelägenheter, men om detta af dem fordras, kan i dessa ärenden ett sådant deltagande endast ega rum i en gemensam folkförsamling, der enhet i beslutet kan vinnas genom majoritetsbeslut. Det är klart att, om en dylik fællesrepresentation finnes behöflig, så väl dess sammansättning som omfånget af dess verksamhet och kompetens kan på många olika sätt bestämmas. Den kan vara hufvudsakligen rådslående och tillika beslutande endast i sådane frågor, der gemensamhet i besluten är alldeles nödvändig. Men naturligtvis är det också en möjlighet, att beslutande- eller öfverläggningsrätt jemväl i andra ärenden, der detta för de deltagande rikena finnes gagneligt, åt fællesrepresentationen updrages. Detta är dock icke nödvändigt liggande i dess väsende; utan måste lämpligheten af en sådan utvidgning af dess kompetens uteslutande bero deraf, huru djupt enheten inträngt i folkmedvetandet.

Dessa punkter äro nödvändiga, om en statslig förening mellan flera folk skall kunna motsvara sitt ändamål. De skulle vara nödvändiga, om Danmark inträdde i en ny Nordisk union; de äro det icke mindre i den union, som redan finnes. Tillse vi derföre, huruvidt de blifvit genomförda i denna och om en förändring är behöflig, så finna vi: att, då styrelseformen i båda länderna är monarkisk, högsta styrelsen i båda rikena är öfverlemnad åt en unionskonung, som i båda allena eger beslutanderätt såsom statens representant, dervid, om konungen är hindrad att utöfva styrelsen, hans beslutande rätt tillkommer en unionel myndighet, sammansatt af lika många medlemmar för hvardera riket (tillsammans 20); att en lika successionsordning betryggar fortfarandet af den konungsliga enheten, hvarjemte med häfdande af hvarje rikes likställighet en ordning blifvit stadgad för bevarandet af denna enhet i händelse af konungaättens utslocknande; att vid konungens sida för hvardera riket står ett ansvarigt statsråd, hvilket i unionela ärenden sammansättes till ett unionsstatsråd, som efter stället för dess sammanträdande kallas Svenskt-Norskt eller Norskt-Svenskt [*]); att de diplomatiska angelägenheterna besörjas af ett gemensamt utrikesdepartement, der så väl Norrmän som Svenskar

*) Vi angifva härvid förhållandet sådant det genom unionskonungens beslut blifvit bestämdt. Vi skola längre fram återkomma till denna fråga.

med bevarande af sin särskilda nationalitet och ansvarighet endast för eget lands domstolar ega lika befordringsrätt, dock med det stora undantaget att utrikesministern såsom medlem af det Svenska Statsrådet måste vara Svensk, och alltså endast inför den Svenska folkrepresentationen ansvar för hans åtgärder kan kräfvas, hvaremot medlemmar af det Norska statsrådet ega tillträde till dessa förhandlingar utan någon ministeriel ansvarighet, så framt ej ärendet uteslutande är Norskt; att, vidare, konungen i båda rikena eger högsta förfogandet öfver arméen, i hvilket hänseende han dock af Norges Grundlov (§ 25) är mera inskränkt än af Sveriges Regerings-form, dels genom bestämmelsen att "til Angrebskrig maae Norges Tropper og Roeflottille ikke anvendes uden Storthingets Samtykke", dels, synnerligen, genom förbudet att bruka några Norska trupper, som icke räknas till "linietrupper", utom Norges gränser.

Hvad som härvid ej kan undgå att i första rummet fästa uppmärksamheten, är Norges uteslutande från direkt inflytande på de förenade rikenas utrikes-politik. Då utrikesministern är Svensk och endast Svenska Riksdagen är i tillfälle att fordra del af sådane diplomatiska angelägenheter, som ej äro rent Norska, så är det endast inför Svenska folkets representanter, som en ansvarighet af honom kan utkräfvas för behandling af unionsangelägenheter. Detta strider icke mindre emot likställighetsgrundsatsen, än äfven emot båda de förenade rikenas intresse. Vi anse detta förhållande innebära en verklig fara för unionen. Om man skall vänta sig, att de förenade rikena manligt skola stå för den politik som deras styrelse följt och vara färdiga att till försvar för de båda rikenas gemensamma ära och värdighet underkasta sig ett krigs förstörande verkningar, så måste också båda folken klart känna, att den politik som ledt dertill är deras egen, att den icke är det ena eller andra folkets ensak, utan bådas gemensamma välfärdssak. Hafva vi icke nyss i Danmark haft ett varnande exempel derpå, huru som till och med i en homogen stat, och dertill i en liten stat, der enighet för framgång var oundgänglig, fienden sades föra krig icke emot Danmark utan emot "Köbenhavnerne", emot det "national-liberala partiet", och hafva vi icke sett, hvilken rent af förstörande inverkan detta utöfvade på krigets ledning? Denna fara är tydligen äfven under vanliga förhållanden större i unionsstater, som sakna en så kompakt enhet som enhetsstaten; men den förstoras i en verkligt oroande grad, om det ena folket på de utländska angelägenheternas ledning saknar medvetet inflytande. Är det ej under sådane förhållanden rimligt, att, när kriget och faran komma, det i Norge

skall heta: "Det är icke emot oss kriget föres, det är emot Svenskarne; hvarföre skola väl vi gjuta vårt blod för Sveriges politik?" Och man kan vara säker, att i en sådan fara motståndarne icke skulle underlåta att väcka och underblåsa en sådan sinnesstämning. Vi sakna ej heller i Dunkers upsats förebådande tecken till möjligheten af en sådan upfatning, ty huru skall man väl eljest kunna förstå, att han vill beteckna Novembertraktaten, som likväl närmast hade afseende på de Norska hamnarne vid Ishafvet, såsom hufvudsakligen förestafvad af *Svensk* politik! (sid. 46). [7]). Och ehuru man mindre borde kunna frukta, att en politisk fara som närmast vore föranledd af Norska förvecklingar skulle i Sverige betraktas såsom uteslutande Norsk, så kunna vi ej för oss dölja, att äfven i Sverige känslan af vår gemensamma yttre solidaritet, just i saknad af en full gemensamhet i ledningen af de yttre angelägenheterna, icke är så rotfästad, som den borde vara, och att sålunda äfven här kunde finnas ett tacksamt fält för bearbetningar af "fjenden i vor egen lejr" och derutom. Men denna brist är icke blott i farans stund vådlig; det är klart, att den hämmande och förlamande skall inverka jemväl på den yttre politikens förutgående ledning och på båda riksförsamlingarnes hållning, när de skola fatta sina beslut om anslag till denna politiks understödjande. Vi drista oss icke bestämma, i hvilken grad detta förhållande faktiskt inverkade på de förenade rikenas hållning 1863—64. Visst är, att det icke var utan inflytande [8]). Och detta borde icke förbises af de Danske Skandinaver, som nu så högljudt rosa Dunkers bok, att ett energiskt upträdande af de förenade rikena icke kan väntas i någon deras yttre gemensamma angelägenhet, utan att de för ett sådant upträdande ega ett gemensamt organ. Äfven med ömsesidig god vilja skola de nu kasta snedblickar hän till hvarandra och som det heter känna sig före, på det att besluten ej skola korsa hvarann. Och dessutom måste i det land, som

---

[7]) Vi vilja visserligen icke heller kalla denna politik *Norsk;* den är gemensam för båda.

[8]) I förbigående kunna vi ej underlåta att äfven med hänsyn till denna politik upvisa Dunkers ensidighet, då han frikänner Norge från *all* skuld för densamma med orden: "Det var ikke Norge der vilde foreskrive Sverige den Politik de forenede Riger skulde fölge under Danmarks fortvivlede Kamp for Nordens fælles Sag". Detta kan endast sägas med antagande, att hela ansvaret för de förenade rikenas utrikespolitik under alla omständigheter faller ensamt på Sverige. Ty eljest står dét dock fast, att den Svenska Riksdagen snart sagdt påtvang regeringen ett anslag till krigsrustningar, under det att Norges Storthing, om ock blott med en svag majoritet — begagnade tillfället att uttala sig emot en förening med Danmark.

saknar omedelbart inflytande på den yttre politiken, detta lätt kunna framkalla en annan fara: nämligen folkets likgiltighet för sin betydelse och sina pligter såsom medlem af ett större folksamfund och dess riktande af all håg och alla krafter uteslutande åt det materiella förvärfvet. Vi vilja tro, att detta onda ännu icke angripit den kärnfriska Nordmannastammen i Norge. Men om det ännu icke visat sig, så har man derföre att tacka icke folkets institutioner, utan folkets egen moraliska kraft.

Det torde alltså knappast kunna bestridas, att det nuvarande sättet att ordna den diplomatiska enheten är såväl stridande emot likställighetsgrundsatsen som i och för sig vådligt. Dunker har också funnit detta och såsom ett slags förebråelse emot Sverige äfven talat om Norges "kummerlige Stilling" i detta hänseende. Men i stället för att på grund häraf fordra revision, hvilket varit följdriktigt, tröstar han sig dermed, att detta tillstånd uppkommit genom ett "förbiseende" vid affattandet af den Norske Grundlov och sedermera af Riksakten, samt anser det ej ens löna mödan att försöka få det rättadt, enär de Svenska statsmännen härvidlag ej skola eftergifva Sveriges s. k. intresse, som "i folkens rådslag är ännu mera afgörande än vid enskilda personers handlingar". Vi betvifla såväl det ena som det andra. Vi göra det i afseende på tillkomsten af detta förhållande derföre att vi icke kunna inse, huru utan gemensam representation för denna angelägenhet förhållandet kunnat annorlunda ordnas, så framt ej Sverige skolat till Norge ensamt öfverlemna den utländska politiken, hvilket åtminstone vid tiden för unionens stiftande skulle varit en orimlighet. Ansvaret för de utrikes angelägenheterna måste nämligen bäras af någon eller några unions-konungens rådgifvare. Är det en enda, så kan han icke på en gång vara ansvarig inför tvenne olika folkförsamlingar. Det skulle vara illa beställdt med unionen, om den ena af dessa stälde honom till ansvar, under det att den andra voterade honom hedersbelöningar derföre att han "räddat fäderneslandet". Detta kunde kanske ändock gå för sig; ministrarnes kriminella ansvarighet är dock i allmänhet blott en juridisk fiction. Den väsentliga betydelsen af denna ansvarighet ligger i folkförsamlingens makt att kunna framtvinga en ministèrförändring och dermed följande förändring i politik. Men just rättigheten att utkräfva denna praktiska ansvarighet är det rent af omöjligt att på samma gång öfverlemna åt tvenne sjelfständigt beslutande, af hvarandra oberoende folkförsamlingar. Det blir den ena eller den andra, som utöfvar denna rätt. Likställigheten kunde här tänkas genomförd på det sätt, att ansvarigheten rättade

sig efter ministerns egenskap att såsom medborgare tillhöra det ena eller andra riket, så att, med rättighet för konungen att till utrikesminister utse vare sig Svensk eller Norrman, denne efter omständigheterna blefve ansvarig inför Riksdag eller Storthing. Men i sjelfva verket blefve saken dermed ej afhulpen. Tanken på en särskild Svensk och en särskild olikartad Norsk politik skulle fortfarande kunna göra sig gällande; för att icke tala om orimligheten deraf att det ena landet tidtals vore beröfvad en rätt, hvars fortfarande utöfning för båda är nödvändig. Förhållandet blefve kanske något bättre, enär det formelt vore rättvisare, men de praktiska olägenheterna funnes qvar, fastän de tidtals och tillfälligtvis kunde kännas mindre tryckande än för det ena än för det andra landet. Men kanske svårigheten kunde afhjelpas genom *två* utrikesministrar, en för hvardera landet? Svårligen. Ty antingen skulle de fullfölja hvar sin utrikespolitik, i hvilket fall unionen faktiskt vore uplöst, eller skulle de stå och falla tillsamman, i hvilket fall deras gemensamma politik ej kunde vara beroende af två motstridiga församlingars beslut, eller skulle den enes ansvarighet endast vara nominel och hans bortgång endast blifva personalförändring utan förändring i system. Det ena folket komme i alla fall att efter tillfälliga omständigheter ega eller sakna berättigadt inflytande på den utrikes politiken. Dessa grunder äro så påtagliga, att vi icke tveka att anse dem hafva *måst* framställa sig för det Norska constituerande Storthinget och varit afgörande för dess beslut att uphäfva föreskriften i Eidsvolderconstitutionen om ministeriella ärendens behandling, utan att ersätta denna med andra uttryckliga bestämmelser. "I stället för" dessa hänvisas man visserligen till Norska Grundlovens föreskrift om unionela ärendens behandling i det Svenska statsrådet; och någon anledning förefinnes alltså att antaga ett förbiseende af Svenska grundlagens bestämmelse derom att de diplomatiska ärendena icke föredragas i statsrådet. Men å andra sidan kan det så mycket mindre antagas, att Storthinget saknade kännedom af den Svenska Regeringsformens föreskrift om ministeriella ärendens behandling utanför statsrådet i dess helhet, som den uphäfda bestämmelsen i Norges Grundlov dermed var alldeles likartad och man alltså borde varit beredd på att i Sverige möta en dylik bestämmelse. Kan man då vara berättigad att om män, hvilka eljest med aktningsbjudande pligttrohet och varsamhet vid detta tillfälle häfdade Norges rättigheter, antaga, att ett sådant stadgande skulle hafva alldeles undfallit dem? Sannolikare synes då, att de, då de icke ville eller icke kunde bilda en gemensam folkförsamling för de gemensamma angelägenheterna,

hvilket dock för delaktighet i den utrikes politiken skulle varit oundgängligt, stillatigande läto frågan derom hvila, för att icke i skrifven lag behöfva intaga något afvikande ifrån likställighetsgrundsatsen. Men äfven om man skulle kunna tänka sig en så märklig okunnighet hos det constituerande Storthinget 1814, kan detta icke antagas om 1815 års Storthing, då Riksaktens antagande förhandlades och man redan haft tillfälle att bemärka, huru det i verkligheten förhöll sig med vården af de diplomatiska ärendena. .

Härom skola vi dock ej längre tvista med Hr D., helst då saken jemförelsevis är af mindre vigt och ingen tvist är om det nuvarande olämpliga förhållandets verklighet, likasom det minst ifrån Norsk sida borde ifrågakomma någon tvekan att söka afhjelpa det. Såsom vi ofvan anmärkt anser Hr D. detta obehöfligt, hufvudsakligen derföre att han icke tror och jemväl vill intala sina landsmän att icke tro, det billighet kan väntas ifrån Svensk sida. Att vi deruti äro af olika mening, kan icke förundra. Men vi gifva honom rätt deri, att upgörelsen verkligen är omöjlig, om det Norska folket anser *all* representativ samverkan med det Svenska såsom hotande för sin sjelfständighet. Ty såsom vi ofvan visat, kan de tvenne folkens deltagande i de yttre enhetsärendena icke ega rum utan en gemensam behandling deraf. Formerna, ordningen och kompetensen för en sådan gemensam representation anse vi vara lämpliga föremål för ett revisionsarbete. Så mycket är klart, att en sådan församlings beslutanderätt måste strängt begränsas, måhända till frågorna om den yttre politiken; i hvilka frågor deremot ingen annan representativ myndighet skulle kunna besluta, hvarigenom de undandroges den Svenska Riksdagens kompetens. Denna unionsförsamling skulle sålunda ega samma tillträde, som den Svenska Riksdagen nu eger, till bedömande af utrikespolitiken och samma rätt att ställa ministern till ansvar. Naturligtvis borde under sådane förhållanden endast den större dugligheten afgöra, om ministerplatsen blefve anförtrodd åt Norrman eller Svensk. På denna hans egenskap kunde det få bero, om en beslutad ansvarsaktion skulle utföras inför Norsk eller Svensk Riksrätt, såvida man icke, hvilket ock vore lämpligare, härför inrättade en särskild Riksrätt bestående af lika antal Svenske och Norske män. Huruvida åter sjelfva unionsförsamlingen borde vara sammansatt efter denna grund eller efter folkmängden, kan visserligen vara en öppen fråga, för hvilken utan tvifvel goda skäl på båda sidor kunna anföras. För fullkomlig likhet i antal talar företrädesvis, att ett annat förhållande skulle kunna gifva anledning till misstydande af Norges ställning i unionen samt att, i händelse skilnad i åsigter

skulle komma att härflyta ur skilnaden emellan Svenskar och Norrmän, de sistnämndas inflytande på sådane sakers utgång kunde blifva endast nominelt. Å andra sidan talar för folkmängden såsom grund, att då församlingens kompetens blefve inskränkt till sådane frågor, der beslutandet måste vara gemensamt, d. ä. der båda folken måste betraktas såsom en enhet, likställighetens grundsats icke synes fordra, att en Norrmans inflytande på den gemensamma politiken skulle mera än upväga tre Svenskars, hvaremot det synes yara vådligt, om någon annan politik komme att följas än som verkligen upbures af majoritet hos båda folken sammanräknade; att i sådane frågor som verkligen äro helt och hållet gemensamma för båda folken (d. ä. den utrikes politiken, om annat är nu ej tal) det svårligen kan antagas, att representanternas mening skulle bestämmas efter annat än sakens egen natur, oberoende af deras härstamning; att en uppoffring af Sveriges uteslutande inflytande på den utrikes politiken svårligen skulle kunna genomföras utan att det blefve bibehållet vid en proportionel andel deri; samt slutligen att, då det icke är önskligt eller lämpligt att dessa gemensamma representanters antal blir synnerligen stort, det antal som kunde med tillräcklig noggrannhet representera det allmänna tänkesättet i Norge ej kunde göra det för Sverige. Om t. ex. i Norge en representant utsåges för 50,000 innevånare och i Sverige endast en för 120,000, skulle tydligen i Sverige långt flere kunna vara öfverröstade och för sin mening sakna representant; hvilket alltid vore betänkligt. Vi tänka nog högt icke mindre om det Norska folket än om det Svenska, för att vara öfvertygade, att en billig upgörelse dem emellan, dervid så väl den ena som den andra sidans skäl tillgodosåges *), härutinnan skall vara möjlig, om nämligen unionsförsamlingens beslutanderätt inskränkes till sådane frågor, i hvilka båda folken känna sig vara och böra vara en enhet. Andra frågor som afse båda folkens gemensamma nytta borde i unionsförsamlingen endast blifva föremål för beredande öfverläggningar och göras beroende af de särskilda representationernas bifall, hvarigenom den inre sjelfständigheten blefve fullständigt bevarad. Fastän alltså handläggningen af sådana frågor icke skulle kunna leda till omedelbart beslut, föreställa vi oss, att en dylik förberedande öfverläggning kunde un-

*) I detta hänseende påpeka vi den af den Svenske Justitieministern föreslagna, af Nordiska Nationalföreningen biträdda, utvägen att i en *första* kammare — der *staterna* såsom sådane representerades — intaga ett *lika* antal ledamöter ifrån hvarje deltagande rike, men bilda en *andra*, der *folkenheten* framstode, efter folkmängden.

undanrödja många anledningar till missförstånd och underlätta en ömsesidigt båtande lösning af frågor, som äro af vigt för båda folken men icke kunna undandragas hvarderas uteslutande förfoganderätt. Vi tänka härvid närmast på den för Nordens framtid så vigtiga frågan om försvarsväsendets ändamålsenliga ordnande, hvilket om möjligt bör ske efter likartade grunder i båda länderna, men, huru det än sker, så djupt ingriper i hela folklifvet och dessutom står uti så oupplösligt sammanhang med beskattningsrätten, att man icke kan tänka sig afgörandet af sådane frågor dragna ifrån det egna landets afgöranderätt. Om dessa och dylika frågor på förhand behandlades i unionsförsamlingen, hade man så stark anledning att söka sammanjemka motsatta meningar, så godt tillfälle att höra hvarandras skäl och motskäl, att detta icke kunde blifva utan inflytande på den allmänna meningen i båda länderna; helst det väl vore antagligt, om icke nödvändigt, att en stor del af medlemmarne i unionsförsamlingen tillika vore medlemmar af hvardera landets särskilda representation. Om ett väckt förslag möttes af en någorlunda enhällig opposition från endera landets medlemmar, så kunde förslagets vänner på förhand inse omöjligheten att utan jemkningar få det antaget och vore intresserade af billiga jemkningsförsök; hvaraf i sådane fall skulle följa en benägenhet för ömsesidigt tillmötesgående, som ej kunde vara annat än gagnelig för det hela.

Vi hafva jemförelsevis länge uppehållit oss vid denna punkt, emedan det legat oss varmt om hjertat att oförbehållsamt härutinnan uttala vår mening. Det är möjligt, till och med troligt, att äfven denna skall i Norge stämplas med vedermälet: *amalgamistisk*. Vi äro dock öfvertygade, att en sådan anordning för Norge endast skulle medföra förut saknade fördelar, utan att i något hänseende blottställa dess sjelfständighet. Och vi känna oss fullt förvissade, att detta enkla sakförhållande icke i längden skall kunna undgå att inses af ett sådant folk som det Norska; äfven om, såsom vi hafva anledning förmoda, den allmänna meningen derstädes ännu ej är stämd derför. Om man också lyckas att nu undanskjuta frågan, skall dock en gång dess lösning med jubel emottagas af båda folken. Vi önska ingalunda, att det skall ske förr, än det kan ske fullt frivilligt och efter moget öfvervägande. Men vi önska visserligen af hjertat, att det icke må ske försent, sedan de faror, som fortfarandet af det nuvarande förhållandet kan medföra, blifvit förverkligade och de Nordiska folkens yttre sjelfständighet på grund deraf icke kunnat värnas. Må vi icke så ängsligt tvista om, huru vi skola värna oss emot hvarandra, att vi förlora makten att värna oss emot andra. Europas ställning är

i detta ögonblick sådan, att den borde mana hvarje tänkande af Nordens söner till allvarligt besinnande af nödvändigheten att lägga bort allt småaktigt käbbel om små saker, då det ändock nu gäller de stora. En ny Philip af Macedonien kan eljest snart göra slut på kifvet emellan tvistande småstater och dermed äfven på sjelfständigheten. Hvem skönjer ej de hotande åskmolnen i *Orienten?* Och hvem inser ej, att *Ryssland* icke rustar förgäfves?

Denna upsats har redan vuxit till en sådan längd, att vi icke, såsom vi ämnat, kunna mer än antyda de öfriga punkter, i hvilka en revision verkligen *kan* leda till önskvärda resultater. Såsom sådane anse vi förnämligast frågorna angående *försvarsväsendet,* hvars inre och yttre brister äro lika beklagliga som allmänt insedda; angående *interimsregeringen,* hvars månghöfdade sammansättning under vanliga förhållanden endast har felet att vara något klumpig men i kritiska tider kan blifva för upprätthållandet af rikenas bestånd vådlig; samt angående betydelsen och *organisationen* af unionskonungens gemensamma statsråd för unionella ärenden. Må vi blott anmärka, att den skilnad som nu göres emellan Svensk-Norskt och Norsk-Svenskt statsråd för unionella ärenden enligt vårt förmenande ej hufvudsakligt afser ärendenas ursprungliga beskaffenhet, utan endast det lättaste åvägabringandet af ett så fulltaligt statsråd, som omständigheterna medgifva. Man måste ihogkomma, att i statsrådet rösterna ej räknas, endast vägas, och att det väsentliga derföre ej är, att statsrådens antal är likastort, utan att unionskonungen blir i tillfälle att i unionela frågor höra råd ifrån båda hållen, innan han fattar sitt beslut [*]). I hufvudsak äro vi ock ense med O. Lehmanns åsigter i föreståede upsats om det sätt, hvarpå detta gemensamma statsråd skulle kunna ändamålsenligare ordnas.

Vi hafva hittils betraktat frågan om revisionen företrädesvis i dess förhållande till de förenade rikenas intresse; och der-

---

*) I den Norske Grundlov af den 4 Nov. förekom derföre icke heller något stadgande om Norskt-Svenskt statsråd. Det infördes på grund af en anmärkning i den *Svenska* Riksdagens constitutionsutskott "till bibehållande af jemlikhet i rättigheter". Ursprungligen synes man alltså icke hafva i Norge tänkt sig mera än ett slags sammansättning af unionsstatsråd; hvarigenom den yttre dualismens framträdande undveks. Tillräcklig delaktighet syntes vunnen derigenom, att man gjort sig förvissad, att i alla frågor som närmare rörde Norge samtlige dess statsråd hade pligt och rätt att yttra sig samt att sålunda icke något sådant unionelt beslut kunde fattas utan full ansvarighet inför Norska folket.

vid för vår del icke kunnat annat än finna densamma af omständigheterna påkallad. Det återstår att något närmare utveckla vår uppfattning af denna frågas förhållande till Skandinavismen i egentlig mening d. ä. frågan om Danmarks tillträde till unionen. Det vore nämligen tänkbart, att frågan om revisionen, så angelägen den än vore, dock borde uppskjutas, till dess att Danmark kunde "komma med". Vi tro oss icke stå efter någon i hängifvenhet till denna Nordens välfärdssak; och om revisionens företagande och bringande till ett lyckligt slut skulle i någon mon försvåra eller fördröja Danmarks tillträde, vore detta i våra ögon en afgörande betänklighet deremot. Vi äro dock öfvertygade om motsatsen.

En förening med Danmark skulle utan tvifvel blifva icke allenast försvårad, utan kanske till och med omöjlig, om revisionsarbetets genomförande och unionens utveckling skulle leda till, som det heter, "Norges upgående i Sverige", till "Norges provinciella inordnande i Sverige". Ty det Danska folket är visserligen icke mindre ömtåligt om sin sjelfständighet än det Norska. Dess höga kultur och historiska minnen göra det snart sagdt ännu orimligare, att det skulle vilja upgifva något af sin statsliga sjelfständighet för en *Svensk* helstat. Motståndet är i alla fall nog starkt ifrån dem, som ej ens vilja göra det till förmon för en *Nordisk Förening*, då likväl det nödvändiga offret bragtes icke åt Sverige, utan åt det hela. Vi tro oss dock redan i det föregående hafva visat, att Norges sjelfständighet icke behöfver lida någon fara af en starkare unionel samverkan med Sverige. Tvärtom tro vi, att den Norska sjelfständighetskänslan skall stärkas och förädlas genom ett omedelbart Norges deltagande äfven i sådane angelägenheter, der det gäller folkens högre pligter såsom folk, och att detta kraftigt skall motverka all flack materialism och kosmopolitism. Lika säkert som en union af det förra slaget skulle stöta Danmark ifrån oss, lika säkert skall en lyckad lösning af frågan mäktigt bidraga att öfvervinna alla betänkligheter från dess sida.

Ännu mindre tro vi, att man från Skandinavisk synpunkt bör fästa sig vid den farhågan, att genom ett ändamålsenligt ordnande af unionsförhållandena emellan Sverige och Norge dessa skulle vinna en sådan inre och yttre styrka, att Danmarks anslutning icke vidare skulle synas dem maktpåliggande, utan Danmark lemnas åt sitt öde att reda sig bäst det gitte. Det är nämligen påtagligt, att insigten om Danmarks nödvändighet för Norden skall göra sig mera gällande, i den mon medvetandet om Nordens politiska verldsupgift för båda de förenade folken blir klarare. Så betydande blifva vi i alla fall icke, att vi

kunna eller böra drifva stormaktspolitik, men genomförandet af vår egen politik, häfdandet af vårt eget politiska oberoende och sjelfständighet såsom Europeiskt folk bör då göra det fullt klart för alla, att Norden icke tål vid att splittra någon del af sin kraft.

Ett tredje, skenbart mera grundadt skäl hemtas derifrån, att, om Danmarks anslutning kunde bevisas vara oundgänglig för ett ändamålsenligt ordnande af föreningen emellan Sverige och Norge, detta skulle vara ett vigtigt motiv för den Svenska regeringen och det Svenska folket att beflita sig om Skandinavismens fullständiga och skyndsamma genomförande. Enligt vår erfarenhet verkar detta skäl raka motsatsen af hvad som åsyftas. Knappt något har mera bidragit att bortvända en stor och betydande del af den Svenska allmänheten ifrån all lust till en förening med Danmark än uprepandet af detta skäl. Man tänker och talar ungefär på följande sätt: "Är det svårt och omöjligt för två att komma öfverens, så blir svårigheten blott större genom en tredjes tillträde. Om Danmark icke alls funnes, om det vore en "mönsterstat på en aflägsen ö i verldshafvet" [1]), skulle det likafullt vara en oafvislig nödvändighet för Svenskar och Norrmän att besluta sig för kraftig och gemensam handling, när det gäller. Genom en tredjes mellankomst skulle kifvet blott vinna tillökning i styrka; och vinsten af Danmarks tillträde blefve alltså endast en skenbar tillökning i vår försvarskraft utåt. Hvad vi vunne i yttre kraft, förlorades i inre sammanhållning. Då Dansk Rigstidende i anledning af Dunkers bok triumferande påpekar ett ständigt broderkif och splittring såsom de nödvändiga följderna af den politiska Skandinavismen, finna vi detta långt mera konseqvent, än när Orla Lehmann och Ploug utveckla Dunkers theori om ett Nordiskt jemvigtssystem. Hvarpå kunna väl dessa stödja antagandet, att Norge och Danmark alltid skola hålla ihop emot Sverige? Om detta icke inträffar, är ju hela systemet blott ett spegelfäkteri. Men inträffar det, blir ju vår andel i besluten blott nominel. Under sådane omständigheter är det klokast att icke inlåta sig på en i alla fall vidt utseende politisk förening med Danmark". För vår del kunna vi visserligen icke godkänna denna tankegång, enär vi tro, att Danmarks tillträde till unionen i flera hänseenden skulle underlätta det gemensamma organisationsarbetet och i flera frågor framtvinga en lösning, särskildt af frågan om gemensam behandling af den yttre politiken, der Danmark omöjligt skulle kunna finna sig deri, att det Danska folket ej derpå finge ett

[1]) Se *Vidar*, Fremtiden. Kbhvn 1866, s. 28.

bestämdt inflytande. Något berättigadt finnes dock i den ofvanomförmälta tankegången; och åt den misstro, som deri kan spåras emot Danmarks redliga afsigter, bör ej från Dansk sida gifvas någon näring. Äfven det nu anförda allmänt Skandinaviska skälet emot en fullständigare organisation af den nuvarande föreningen är sålunda långt ifrån hållbart.

Deremot synas flere ganska vigtiga skäl just från allmänt Skandinavisk synpunkt böra framhållas, hvarföre ett lyckadt revisionsarbete i hög grad skulle befordra Danmarks anslutning. Vi kunna här blott antyda dessa.

Till en början skulle detta väsentligt bidraga att tillstoppa munnen på dem som anse Danmarks tillträde vådligt för den nu bestående unionens upprätthållande och utveckling. Man kund edå på förhand utvisa den plats och ställning, Danmark en gång skulle intaga; och detta skulle äfven tjena till öfvervinnande af vissa betänkligheter ifrån Dansk sida.

Det är ock påtagligt, att, då till följd af gemensamma historiska minnen och ett hufvudsakligen lika skriftspråk känslan af enhet med Danmark torde i Norge vara något starkare än i Sverige, det större inflytande, som Norskt tänkesätt och Norsk uppfattning skulle vinna i Sverige genom den yttre politikens gemensamma behandling, väsentligen skulle göras gällande i Skandinavisk riktning. Ett närmande ifrån Svensk sida till Norge blir i mycket också ett närmande till Danmark. I den mon det politiska medvetandet om deras politiska upgift hos båda folken klarnar, skall också Danmarks anslutning för båda blifva en nationalsak.

Det vore jemväl oklokt att lemna ur sigte möjligheten, att en stor yttre fara kan komma att hota de förenade rikenas tillvaro, innan det med bästa vilja kunnat lyckas dem att genomdrifva jemväl Danmarks anslutning. Inträffar en sådan kris, är det hela Nordens intresse, att Sveriges och Norges motståndskraft är på det fastaste organiserad. Ty gå de under, torde äfven Danmarks öde ej länge kunna blifva tvifvelaktigt.

Men framför allt får man icke förbise, att Skandinavismens förverkligande icke gerna kan vinnas genom stororddiga fraser, utan endast genom manlig handlingskraft, som icke försummar det rätta ögonblicket att med allvar gripa in. Att redan flere sådane ögonblick obegagnade fått ila förbi, kan tyvärr ej förnekas. Och hvad värre är, hvarje sådan försummelse inverkar menligt på folkens tillit till egen kraft och till den sak som är ifråga. Till en icke ringa del måste de försummelser, som redan egt rum, tillskrifvas bristen på enig samverkan i den nu bestående unionen. Men om det förhåller sig så, är det hvarje god Skandinavs pligt att göra allt för att undan-

rödja denna inre svaghetsorsak. Vi hafva ej råd att öda bort något af vår kraft. Derföre är befästandet af unionen emellan Sverige och Norge en välfärdssak för hela Norden. Att unionen dock icke vinner verklig kraft i andra former än som stå tillsammans med folkens fria och uteslutande sjelfbestämning i det inre och som alltså fullt upbäras af folkmedvetandet, är redan i det föregående framhållet. Det är klart nog, att endast en sådan organisation i verkligheten eger nödig fasthet; och att en konstlad enhet är värre än ingen. Äfven med antagande deraf, att de Nordiska folken en gång skola känna sig såsom ett enda folk, som hvarken vore Svenskar, Norrmän eller Danskar, utan Nordbor, vore det fullkomligt stridande emot den historiska utvecklingens lagar att införa en statslig ordning, som vore bygd härpå, innan denna grund förefunnes, d. ä. så länge de i förhållande till hvarandra kände sig såsom särskilda folk. En konstlad sammansmältningspolitik skulle då straffa sig sjelf. Men att utbilda en lämplig statslig form för den verklighet, som redan finnes — för enhetsmedvetandet utåt —, det är icke att drifva sammansmältningspolitik. Det är att tjena den naturliga utvecklingen, det är att underlätta folkens verksamhet för deras lifsupgift, det är att arbeta för nationalitetsgrundsatsens politik. G. K. H.

P. S. Under tryckningen af ofvanstående har i "Fædrelandet" för den 14 sistlidne Mars stått att läsa en ny upsats i ämnet, uti hvilken med ett visst erkännande af Dunkers "skarphed" och af Sveriges goda vilja, en representativ fællesförsamling ensamt för Sverige och Norge ändock förklaras omöjlig, enär häraf skulle följa samma svårigheter som i den Dansk-Holsteinska helstaten. Häraf skulle föranledas antingen en sådan slitning emellan Sverige och Norge, som för Danmark vore allt annat än inbjudande, eller en Sveriges öfvermakt, som gjorde Danmarks tillträde omöjligt. I afseende på detta sista hänvisa vi till det föregående. I anledning af jemförelsen med de Dansk-Holsteinska helstatsförsöken vilja vi påpeka, att unionen emellan Sverige och Norge icke är utsatt för samma olägenheter som unionen emellan Danmark och Holstein. Emellan dessa sistnämnda förefanns icke gemensamhet i enhetsmedvetandet utåt. Den ena delen ville åt söder, den andra icke. Under sådane omständigheter var unionens uplösning det enda logiska. Helstaten hade varit detta, om den haft någon faktisk grund att bygga på, och då hade organisationen ej varit omöjlig. Den omöjliggjordes af denna brist, men icke af bristen på en yttre jemnvigt.

Anmälningar.

Nordisk Digtning fra i vinter.

CHR. RICHARDT: Vintergrönt. — FR. HEDBERG: Dikter. — ACHARIUS: Luisella. — VICTOR EMANUEL ÖMAN: Riddar Herburt och jungfru Hilde. — JONAS LIE: Digte. — THEODOR KJERULF: Tre Digtkrandse. — RALPH ERLANDSEN: For förste Gang. — CHRISTOPHER JANSON: Norske Dikt. — A. O. VINJE: Storegut.

Man kunde gerne kalde alt det for "vintergrönt", hvad vi her have nævnt. Det tyder altsammen i en större eller mindre grad på en hviletid, en overgangstid. Man hörer genklange af den tidligere digterperiodes sang; men man ser også nye livstanker, tanker som kræve poetisk skikkelse, fordi de indeholde tidens ejendommelige livsideal, arbejde på at skaffe sig udtryk i nye former, og en og anden vintergæk stikker sin hvide blomsterkrone frem af det mörke löv.

Der var en tid, da poesiens konst, da spörsmål om de æsthetiske love, om hvorvidt de vare efterkomne eller ej i ethvert nyt værk, var noget, som den större dannede almenhed sysselsatte sig med. Skönheden og skönhedsnydelsen sattes som det egentlige mål for al poetisk frembringelse: de reale livsmagter, som gav sig tilkende i digterens sang og som — naturligvis — i virkeligheden havde inspireret ham, betragtedes næsten som det underordnede, som "motiver", som æsthetiske virkemidler. Dette var tildels i sin orden; thi et af tidens store behov var netop smagsdannelse. Men det havde også sine uheldige fölger. Det fæstede opmærksomheden i den grad ved formen, at denne blev hovedsag, blev noget for sig. Heraf kom det, at en så stor skare efterlignere af de store mestere kunde opstå: sprogene uddannedes, så at de ligesom digtede af sig selv. Heraf kom også det poetiske frasevæsen, det rhetoriske sving, som man med rette især har lagt den svenske digtning till last. Nu er det ideale i tiden ikke længer af æsthetisk art. Hvad den savner — ikke fordi det, såvidt vi

skönne, nu findes i ringere mål end för, men fordi der nu er större trang dertil end för, eftersom de praktiske opgaver ere tungere, omfangsrigere — hvad tiden savner, det er *vilje* og atter vilje. Dens ideal er væsentlig af ethisk art. Dette må nödvendigvis göre sig gældende i den poetiske frembringelse, og vi kunne virkelig iagttage en sådan ethisk retning hos flertallet af nutidens digtere. Der hvor den gör sig gældende med störst kraft, der hvor den ej blot ligefrem udtales med törre ord, men danner digtningens grundlag og fremfor alt skaber nye stilarter, d. v. s. nye æsthetiske virkemidler, der må vi sige er digteren i bedst forståelse med tiden, og dette er i Norden nufortiden unægtelig mest tilfældet med Normændene. Björnson og Ibsen stå hver på sin måde udprægede som viljens sangere, og det nye livsindhold — d. v. s. nyt i forhold til den *grad af styrke*, hvormed det var tilstede i den tidligere nordiske digtning — har også hos dem skaffet sig en ny, ejendommelig diction, både i vers og prosa, en diction, der stræber efter det korteste, indholdsrigeste, men mindst pyntede og mest virkelige udtryk for livets rörelser — i modsætning til tidligere tiders "granna fraser".

Det er derfor ingenlunde for navnets skyld, at vi tro at måtte sætte *Björnsons* bidrag til *Chr. Richardts* "Nye fortællinger og digte, danske, norske og svenske" överst blandt den hele samlings brogede indhold. Hvad er det nèmlig i denne lille bygdehistorie: "Jernbanen og Kirkegaarden", som fængsler læseren? Det er synet af to stærke viljers kamp om fortrinet i deres kreds — ikke af blot forfængelighed, men fordi enhver af dem har en virkelig drift til at udrette og sætte igennem noget godt og dygtigt. Det er den levende forestilling, man får om, hvorledes sådanne karakterer virke på hinanden indbyrdes og på deres omgivelser. Det er modsætningen mellem den nye tids praktiske krav med deres kolde energi, symboliserede i jernvejstoget, som Lars Högstad, da han endelig har fået jernbanen lagt gennem bygden, med glæde ser "arbejde nedover dalen som en stærk vilje", og på den anden side slægtens fölelsesfulde vedhængen ved traditionen, åbenbaret i bygdefolkenes, især Knud Aakres sky for at flytte de dödes levninger tilside for den nye jernvej. Det er forsoningen, som ulykken bringer med sig. Det er endelig den rolige, jævne fremstilling, der gör et sådant indtryk af pålidelighed, at man kunde tro at læse fortællingen om en virkelig begivenhed. — Gennemgå vi forövrigt Chr. Richardts samling, ville vi på hvertandet blad möde den samme fölelse af, at der må kæmpes, ikke for at vinde lykke og skönhedsnydelse, men for at vinde, eller genvinde hvis den er tabt, sin plads, sit kald, sin ære i livet.

Det lyder i gamle Grundtvigs "Nornerne", når han på sin egen måde spår om folke-livets fornyelse i Norden gennem den kristelige trosbegejstrings genvækkelse; det lyder i Welhavens "En sangfugl" — fossekallen, der bygger sin rede "bag fossens skum", og som har mod til at synge selv i vinterens tåge, og om hvilken det tilsidst heder:

"Men skal en Sanger trives
i Fossekallens Kaar,
maa han for Alting drives
af Iver, som forslaaer;
dertil af Himlen skjenkes
en rigtig Fjederpelts,
som taaler at overstænkes
af bistert, brusende Vand tilfjelds";

det lyder i Chr. Richardts "Normannen", en lovsang over den hedenske viljeskraft, som dog tilsidst træder i Kristendommens tjeneste; det lyder i Orvar Odds smukke digte "Till min son" og "På soldattorpet", i Sanders: "Tiden er ond"; det lyder i samlingens förste digt af Kaalund: "Ensomt liv", hvor digteren, mens det stormer udenfor, lærer af det gamle stueuhrs rolige, taktmæssige "Snik og Snak" at "tage tingen lystigt" og bag tidens uro at se "den skjulte verdenspendel svinge"; det lyder i det sidste digt, Hostrups "Riisbögen", der står midt om vinteren og holder fast på sit brune visne löv: således skal Danmark holde fast på sine minder:

"Hold fast, om så Alverden lo!
Hold fast, om du må græde!
De Spirerne vil dække tro
Til næste Sommers Glæde.

Ja slip dem ej for Dögnets Glands,
Hvad Dvergene saa hviske,
For under Mindets brune Krands
Du bærer Sejrens friske!"

Det lyder måske allerkraftigst i Hauchs udmærket smukke gengivelse af Longfellows digt "psalm of life": "Livets Qvad", der med god smag af samleren er sat umiddelbart efter Björnsons fortælling, hvortil digtet er så at sige en lyrisk kommentar. Men samlingen viser også, at der hos mange af Nordens nutidsdigtere endnu rörer sig et livsindhold, som er nærmere beslægtet med en tidligere tids stemninger, en trang til ro og nydelse, der måske bliver mere intensiv, jo mindre tidens vilkår ere til det. Den stærkest fremtrædende og mest begavede repræsentant for denne retning er ubetinget Carl Snoilsky, hvis digte fra Italien og Spanien udmærke sig ved en sandselig fylde

og nydelsesbegejstring, som nu sjelden findes, men som heller ej er fri for sögte pointer — som når han i sonetten om Zaragoza spår, at helteånden atter skal vågne i Spanien, —

"Än tar, om det behöfs, karbinen stöd
Mot Amors örongott, två kullar hvita,
Två pyrenäer, hvarpå man kan lita" —

et aldeles forfejlet billede. Men også hos denne sanger, der så vemodig-humoristisk savner sin ungdoms glade kammerater på "Bellmansro", rörer sig tidens kæmpende ånd i hans begejstrede hyldest til Italienernes friheds- og enhedsstræben. — I det hele synes Chr. Richardts samling os danne et temmelig fuldstændigt billede af den nordiske digtning i vore dage, både med hensyn til dens forskellige retninger og disses mer eller mindre fremtrædende bærere. Ingen af dem, Björnson undtagen, har her nåt frem til at skabe noget, der kan melde sig med uimodståelig magt som det, slægten dybest længes efter at höre; men længseln klinger i deres sange, og intet stykke findes, som ikke i större eller mindre grad viser sin forfatter eller forfatterinde fra den bedste side.

Fr. Hedberg hörer ikke til de digtere — i det mindste viser det sig ikke i hans sidst udkomne samling "dikter" —, som skabe et nyt udtryk for den poetiske tanke. Hans digten er åbenbart ikke fremkaldt umiddelbart af det virkelige livs indtryk og befrygtet ved fordybelsen deri. Imellem det og digterens udtalelse ligger påvirkningen af hele den tidligere æsthetiske kultur i Sverige, kendelig i stilen, i troper og metaforer, i en vis prosaisk törhed, hvor han netop ikke har kunnet finde noget udtryk i det gamle "poetiske rustkammer", og i en lyst til at bruge vendinger og billeder, som vel kunne tage sig ud, lösrevne fra sammenhængen, men som, når man ser nöjere til, kun synes at kunne være opståede, fordi digteren, i det öjeblik han fandt på dem, ikke havde sin genstand i al dens virkelighed og sandhed for sig. Hvad ligner det f. ex. at lade Bellman på sin dödsseng synge:

"Och Ragnarok ses hota nordens skalder,
Ty Gustaf föll — bort gick den ljuse Balder?"

Billedet kan i en *nutidsdigters* mund være smukt nok, skönt kun halv sandt; thi der fattedes dog Gustaf III lovlig meget i at være en Balder, fromheds og retfærds hellige guddom; men i Bellmans mund, som neppe kendte Balder, end mindre Ragnarok, er det rent urimeligt. Måske hænger denne fejl ved Hedbergs lyrik sammen med hans talent og lyst som lejlighedsdigter. På dette område er netop digteren lettest udsat

for rhetorikens fristelser: under frembringelsen af digtet sættende sig ind i det öjebliks festlige stemning, hvortil sangen skal passe, kommer han lettere end ellers til at sige ting, som kunne give virkning i öjeblikket, men som ikke passe i sig selv. Skönt Hedberg i det hele er heldig som lejlighedsdigter — f. ex. digtet af 4 dec. 1865 til ridderskabet og adeln —, kommer han dog ikke sjelden med hule fraser, som når han i anledning af repræsentationsforandringen mener om Europa, at

". . . alla dess förtryckta folk
Se i vårt land det rättas tolk":

en forfatningsforandring, der ikke medförte noget voldsherredömmes aflösning af frihed, der ikke umiddelbart gav det svenske folk större magt udadtil, kunde dog fornuftigvis ikke være genstand for opmærksomhed eller håb hos de undertrykte folk i Europa, for hvilke kun en ting er vigtig: en meget stærk udvikling af alle de landes krigsmagt, som engang kunne ventes at ville komme i kamp med undertrykkelsesmagterne. Men ved siden af den her påpegede lyde har Hedbergs lyrik fortrin, som forsone med dens svagheder og vinde hjertet: den er åbenbart udgået af en oprigtig kærlighed til alt godt og hæderligt, til frihed og fædreland, og til hele Norden, og der går igennem den en egen pligtbegejstring, som danner en stærk modsætning til den næsten antiethiske retning i poesie og konst, der engang hyldedes både i theori og praxis. Derfor er der også i de ikke mange erotiske digte en man kunde sige solid ömhed, som er sjelden, som måske kan forekomme en og anden læser noget spidsborgerlig, men som dog har sin egen skönhed og næsten altid et fuldkomment tilsvarende ejendommelig jævnt og troskyldigt udtryk. Disse digte tro vi ere de bedste, de som umiddelbarest ere udsprungne af livet.

"Luisella, en qvinnomodells öden", af *Acharius* indtager i den svenske poetiske literatur en egen plads. Forf. har det fortrin, at han bryder fuldstændig med al traditionel poetisk frase. Dictionen udmærker sig ved en ganske ualmindelig jævnhed, frihed og lethed. Det er en fortræffelig fortællende stil. Vi ville ikke sige, at den er dannet efter de ældre italienske humorister (Berni, Ariosto, Casti), efter Byron (i Don Juan) og måske efter Paludan Müller, thi dens fortrin er netop, at den synes utvungen og naturlig at være skabt af selve digtets genstand: kunstnerlivet under et varmere, lysere himmelströg. Når vi have nævnt hine navne, er det kun for at anskueliggöre, i hvad retning forfatteren er gået med hensyn til den poetiske form. Også emnet er forsåvidt heldigt valgt,

Majviser adskilligt med af den slags fraser, som Ibsen spotter så blodig i "Brand"; men grundfölelsen er dog ikke nationalforfængelighedens örkeslöse hoveren, men snarere taknemlighed mod styrelsen og en levende fornemmelse af en folke*opgave*, som skal löses, om Norge skal fortjene at beholde den frihed og de frihedssymboler, som folket sætter så stor pris på. Dette træder især frem i to digte, "Norgesflagets dröm" og "Til Unionsflaget": i det förste ser han förstr da Norges-banneret udfolde sig ret, når det kan vaje sammen i kamp med de to broderfolks —

"Og hvad kun för som Glöd har ulmet,
Blir da som klaren Dag at see";

i det andet erkender han, at Gud gav Svenskerne og Normændene "det Hverv at staa

"Som Vagt paa snefögen Fjeldemur graa.
Vort Land er fattigt, men skabt at være
Europas Forpost mod Östens Hære,
Naar op det dundrer til Kamp en Dag,
En Æresplads har vort frie Flag."

Noget stort væld af poesie synes der ikke at være i denne forfatter; men der er alvor i tanken og heftighed i fölelsen, og udtrykket er ikke uden ejendommelig kraft, om end af og til noget skruet og tungladent. Et af de klareste, et i sandhed smukt og gribende digt er "Emigranten". — Langt tankerigere, men også mindre klar i formen er *Theodor Kjerulf*. Det kunde nok hændes, at en og anden, som får de "Tre digtkrandse" i hånden og kigger lidt i dem, lægger dem tilside med de ord: "Det var noget underligt noget!" Vi ville dog råde folk til at læse dem igennem og ikke en gang, men flere gange. Digtene göre unægtelig for en stor del indtrykket af gåder; især gælder det om den sidste række: "Klokkernes Kimen". Dog turde det være umagen værd at grunde lidt på hvad netop disse gåder betyde. Man vil da måske blive var, at de ere en fantasirig, om end ikke overalt fuldt gennemsigtig indklædning af en hel livsanskuelse, som det ikke kunde skade at tilegne sig. Thi det er en ædel livsanskuelse. Digteren ser mennesket viet til kamp i åndens tjeneste, viet til at stræbe opad i kærlighed — derfor begynder rækken med börnenes juleglæde, modsat mammondyrkerens vanvid — opad fra barndommens uklare glæde til bevidst arbejde —

"Drag ikke ned, drag ei ned, —
lokker det der mellem Fjelde —
opad du lade det gjælde,
der er Fremsyn for Fjed,

begynder det særdeles smukke digt "Höifjelds-Blommer", hvor grundtonen först slås an — opad i tro på frelseren — "en langveisgang, som rakte fra jord til stjerne", opad, ikke med sig selv, sin egen nydelse, end ej den fineste åndsnydelse, for öje, men med hjertet bankende for at "folket" kan få stadig dybere og rigere del i ideens lys og liv:

"Skjönt Faa ere de, som den selv frembære,
dens Frugter dog tör for Alle være
og ædes af Alle som Bröd,
tör suges ved Stier,
som Honning af Bier,
og rinde i Lier
som Kildevældet
og sprette som Konglen röd
fra Gran i Fjeldet,"

heder det i et digt med overskrift: "Ideen". Heri ligger "digtkrandsens" hovedtanke. Derfor fölger ligebagefter et digt — "Kunsten" —, hvori det lægges os på hjerte, at konsten ikke er til for sin egen skyld, men, ligesom videnskaben — "inderst bo begge i *det Virkelige*" — for at löfte og frigöre folkets tanke. I det sidste digt: "Slutning" heder det om ynglingen, hos hvem juleklokkernes kimen har fremkaldt den hele række stemninger og tanker:

"For ham laa Veien streget
og Arbeidsmarken han saa
lig Ager i Bölger bevæget
med tusinde Straa.

Ved Siden laa Fjeld at dyrke,
omkring stod tusinde Haab.
Han fölte sig viet med Styrke
i Aandens Daab.

Men Styrken er langsomt öve
sin Gjerning i Livets Dag,
kaste alle Drömme slöve
og Selvbehag."

Vi tro virkelig, at denne mandige stemning ligger under og ånder ud af den hele samling, og man tör vel love forf., at han ikke skal have skrevet ganske forgæves, at i det mindste en og anden vil findes, på hvem slutningsverset passer:

"For hvem har Klokkerne sunget?
Klang Gjenlyd i *Din* Hu,
da blev til Gjerning stunget,
min Læser, *Du!*"

Ved at omtale *Christopher Jansons* "Norske Dikt" og *A. O. Vinjes* "Storegut", ville vi aldeles ikke indlade os på det meget omtvistede spörsmål, hvorvidt bestræbelsen for at hæve det norske almuemål eller rettere et af bygdemålene dannet sprog til almindeligt norsk skriftsprog er berettiget eller ej. Vi ville tage det som givet, at et sådant sprog er til, og betragte de to nævnte frembringelser simpelthen som andre digte efter deres poetiske indhold. De have virkelig et sådant. De ere ikke blevne til blot for at præsentere "landmålet". Begge forfatterne have havt noget at sige, og de have valgt "landsmålet" til medium, fordi det passede dem bedst. Om de hellere skulde have valgt det almindelige fælles-skriftsprog, skulle vi, som sagt, ikke beröre; kun må vi sige, at det neppe, — i det mindste ikke overalt —, såvidt vi skönne, vilde have været muligt i dette at udtrykke netop *det* indhold, fremkalde *den* stemning hos læseren, som virker på ham gennem digtene.

En levende og modtagelig naturfölelse, sands for folkelivets poesi, en mandigfrom livsanskuelse ere hovedtrækkene i Chr. Jansons "dikt". Der kommer også hos ham noget frem af dette kampsind ligeoverfor livets byrder, smerter og pligter, som gennemtrænger Kjerulfs "digtkrandse" og hvori vi have trot at se tidsåndens höjeste krav. Det poetiske udtryk er i det hele klart og kraftigt, så det ikke kan andet end tage læseren med. Samlingen indeholder digte i meget forskellig retning. Mindst tiltalende ere måske de, som have hensyn til selve "målstrævet". Den historiske betragtning, som ligger bagved dette og som i digtene kommer frem f. ex. i den forestilling, at den norske folkeånd har været bjergtagen hos Huldren sålænge Norge var forenet med Danmark, indeholder en stor historisk usandhed; thi den norske folkeånd vedblev at virke, ja havde sin hoveddel i den folkelige åndsudvikling, som blev fælles for begge folkene, og hvad der hæmmede denne udvikling i hin periode skadede det danske folk ikke mindre end det norske. Man må imidlertid lægge vel mærke til at begejstringen for den norske tunges frigörelse ikke hænger sammen med fjendskab mod Danmark — som ofte har været tilfældet hos andre norske forfattere. Tvertimod: broderfölelsen, den politiske skandinavismes rette grundlag, kommer ikke mindre stærkt til orde hos Janson end f. ex. i et af Welhavens digte i Richardts samling eller i flere af Hedbergs bedste lejlighedsdigte. Særdeles smukt er denne fölelse f. ex. kommen til orde i et digt: "Til Fjellet mitt, ved Heimkoma fraa Studentferdi": digteren fortæller sit fjæld, hvorledes han har set Danmark og i dets yndige skoves sus hört sukket over,

"at dat er tungt at eiga Hus
men verda rek't (jaget) som Træl;"

og derfor

". . . . smyg so mjuk ei (en) Bön
til deg mitt gamla Fjell. . . . . . .

Ja gamla Fjell med Dalen trang,
dar Sol vil gjera ljost,
enn um ei blodraud Rosa sprang
inn til ditt harda Brjost? —
kom, rett di sterka, bruna Hand
trufast mot Syster di,
er Hand og Hug i Samlagsband,
daa verd dat Gagn dari."

I en "Skandinavsong" i anledning af festen d. 4de Nov. 1864 vender digterens tanke sig fra glæden over Sveriges og Norges samlag til Danmark, og han tilråber hint:

"Kom svenske Bror, du gilde Gut,
set Skip i Sjo — kom med,
Samhug skal kjöva (kue) Tvil og Sut;
Eldhug skal spila Seglet ut,
so fljuga me (vi) til Danmark ned
med Heilsobot fyr' Fred."

Det synes iövrigt, som om forf. havde ligesom med forsæt villet pröve sit måls brugelighed til de forskelligste æmner: der findes digte: "Fraa Naturi" og "Fraa Folkalivet", "Gudlege Songar" og "Songar ved Tilfelle", skildringer og stemninger fra Italien og elskovsdigte o. s. v. Mange af dem bære vidnesbyrd om gennemgået bitter smerte, men også om et sind, der har rejst sig og sejret over lidelsen, og dette turde være hjertepunktet i digtningen. Vi tro derfor ikke at være langt fra det sande, når vi anföre som noget, der ret er kommet fra forf.'s hjerte, fölgende:

Ifjor og iaar.

"Ifjor eg aatte Hus og Heim
og Kona, ljos og bjart;
iaar daa er mi Stova brend,
og ho i Moldi svart.

Ifjor eg var ei Vidja veik,
men fin og rak at sjaa;
iaar eg er ein Stuv so sterk,
men fulla stygg og graa.

Ifjor eg kvidde meg so saart
til kvart eit Saar eg fekk;
iaar kan *inkje* saara meir,
og difyr' *inkje* rekk.

Ifjor daa gret eg som eit Barn
og timde (skimted) inkje Land;
iaar eg stend med Augat turt
og kjenner, eg er Mann.

Dan Graaten er ein snodig Ting,
han gjerer hard og mjuk,
hard til at tola Dagsens Strid,
men etter Himlen sjuk."

Om Vinjes "Storegut" er der talt så udförlig i Tidskriftets literaturoversigt (Tillægsblad N:r 3, brev fra Christiania af 31 Januar), at jeg ikke behöver at göre rede for dette digts æmne. Behandlingen er ejendommelig, vistnok i det hele tro mod det factisk givne, men, som det synes os, ikke sandt poetisk — i det *hele* taget. D. v. s. læserens deltagelse söges snarere vakt ved det særegne i den skildrede tids og egns tilstande, end ved noget egentlig skönt, noget löftende deri. Mangelen ligger vist i, at dette indsnevrede liv, med få forestillinger, nödvendigvis må tegnes med et humor, som vel glimter frem nu og da, men som ikke gennemlyser det hele. Det ideale for den slægt, man gör bekendtskab med, er store lemmer og legemsstyrke, og det er egentlig kun derved at Storegut udmærker sig; det er det, som faderen, visedigteren Olaf, der fortæller hans historie, beundrer hos ham og mindes med mest vemod, da sönnen er död. Trækket er vistnok fuldkommen sandt og karakteristisk; men for at det skulde blive poetiskt, måtte man have set det således belyst, at man på en gang fölte dets naturlige ophav fra fortiden samt i folkelivets beskaffenhed, og dog dets utilstrækkelighed som livsideal. Man kan ikke ret komme til at holde af denne store prygl, som synes at have en temmelig liden hjerne og et vel ganske godt, men just ikke stort hjerte. Det overrasker derfor, da man henimod slutningen får at vide, at han er ualmindelig "bukjær" — d. v. s. en dyreelsker. Dette er et finere, smukkere træk, som hidtil har været skjult. Heldigst synes os forf. at have været med at anskueliggöre, hvorledes overtroen med dens mange æventyr griber ind i menneskenes virkelige hverdagsliv. Her kommer stundom noget höjst humoristisk frem, især i det ypperlige stykke, om hvordan Huldren besöger Storegut og er nærved at bedåre ham, indtil

". . . . rett som hon snudde seg, fekk han sjaa
ho efter seg drog ei Rove (hale).
D'er godt at sjaa slikt i Tide."

"Rove-Guro" kender han så meget godt og kan nu tage sig ivare for hende. En ordforklaring bag i bogen tjener til lettelse for danske (og svenske) læsere; den synes os snarere at være for stor end for liden; en hel del ord ere forklarede, som må anses for almindelig kendte, men det skader jo ialtfald ikke.

—nb—

Norges offentlige Ret af T. H. Aschehoug. Förste Afdeling: *Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814.* Christiania 1866.

Det arbete, vi härmed anmäla, hvilket utgör en afdelning af och inledning till en systematisk framställning af Norges offentliga rätt, är egnad att ådraga sig förtjent uppmärksamhet af alla dem, som intressera sig för kännedomen af de Skandinaviska rikenas samhällslif. Vid betraktelsen af Norges constitutionella utveckling, som i egentlig mening begynt 1814, skulle man kunna göra sig den frågan, huruvida någon constitutionel rättshistoria derförinnan gifves, och om ej hela denna afdelning af författarens arbete bör anses såsom liggande utom ämnet. Den redogör nemligen antingen för förhållanden, som tillhöra Danmarks historia eller, der den berör Norges egen historia, framställas forntida förhållanden, som spårlöst försvunnit under föreningen med Danmark. Med ett ord, skulle det ej vara nog att såsom historiska facta åberopa, att Norge före 1814 var förenadt med Danmark under samma regering och att denna fördes af en envåldskonung? Så kan äfven saken visa sig för dem, som nöja sig med statsförfattningsrätten såsom en skelettartad sammanfattning af en mängd lagbud angående konungens makt och folkets frihet, och för hvilka historien endast så till vida har betydelse, som den anses lämplig att rådfråga vid tillämpning af dunkla lagbud, äfvensom ock för dem, som i författningen se ett balancesystem, som har att afväga ett förment fiendtligt förhållande emellan konungens makt och folkets frihet. Välkommen blir denna framställning för den, som önskar att i en stat se ett lefvande väsende, hvars statsrättsliga former afse att möjliggöra, uppkalla och ordna medborgerlig samverkan, och för den, som mäter en författnings förtjenst ej efter det systematiska i uppställningen eller det abstract sanna i lagbuden, utan efter dess förmåga att förena till *ett* folk de genom gemensamhet i språk, religion, sed och åskådningssätt förbundne samhällsmedlemmarne, att hos medborgarne utveckla solidaritetspligten och att ordna den medborgerliga verksamheten på ett sätt, som kan betrygga inre och yttre sjelfständighet och säkerhet. Den, som på detta sätt bedömer en statsförfattning, sättes genom detta arbete i tillfälle att lära känna det folks skaplynne, viljekraft och åskådningssätt, som rör sig inom de statsrättsliga formerna. Denna historiska framställning bör väcka så mycket lifligare interesse i den Skandinaviska Norden, som den, egnad att hufvudsakligen sprida ljus öfver ett af de Skandinaviska folken, till följe af den stamförvandtskap, som herrskar emellan dem alla, och den vexel-

verkan, hvari de städse stått till hvarandra, gifver klarare insigt i de öfriga rikenas rättsförhållanden. På grund häraf har jemväl författaren ansett sig böra, på samma gång han utvecklar Norges statsskicks historia, framställa motsvarande förhållandens beskaffenhet i de öfriga båda rikena. Sålunda, så länge framställningen berör den tid, då de tre rikena hvar för sig utgjorde isolerade stater, gifves en jemförande öfversigt öfver alla tre rikenas samhällsinstitutioner. För den tid, då man genom Kalmar-Unionen syntes arbeta på grundläggandet af en förening emellan dem, har förf. sammanfört gifna stadgar och öfverenskommelser till en systematisk unionel rätt för alla tre rikena gemensamt. Derpå följer utvecklingen af Dansk-Norska föreningens gemensamma författning efter unionstidens slut, hvarvid Sverge, som nu gick sin egen med de öfriga båda rikena olika väg och gjorde helt olika statsrättsliga grundsatser gällande, sättes utom betraktelsen.

Genom den sammanställning, förf. gjort af de tre rikenas statsförfattnings historia under den tid då "kungsarbetet" pågår i historien, erhåller läsaren många frågor besvarade i afseende på sitt eget lands serskilda utveckling, på samma gång han finner, huru den gemensamma nationaliteten hos alla uttryckt sig i likartade statsrättsliga grundsatser och likartad organisation af statsinstitutionerna. Alla tre de Skandinaviska rikena genomgå samma slag af utvecklingsphaser, i vissa fall det ena snabbare, än de andra. Så är Sverge, om man får tro sagorna, det land, der först öfverkonungadömet stadgats, Norge har först det christna arfriket färdigt, och i Danmark är det först, som en aristokrati efter det allmänna Europeiska mönstret afskiljt sig.

Gå vi till de äldsta tider tillbaka, finna vi alla tre de Skandinaviska rikena utgöra demokratiska förbundsstater, af hvilka hvardera utgör en lös confederation af småriken, fylken, folkland, landskap, hvilka åter i sin ordning utgjorde förbund af *härader*, hos hvilka den ursprungliga sjelfstyrelsen var förlagd. Folket, församlande sig till tingen, skötte sjelft sina offentliga angelägenheter, på dessa tider inskränkande sig till gudstjenst, gemensamt försvar och en nödtorftig rättsskipning, under *Hersen* eller *Häradshöfdingen* såsom ledare. Något nationelt öfverhufvud fanns ej, hvarföre ock gränserna emellan de tre folkens landområde voro obestämda. *Konungar* omtalas visserligen, men ej såsom öfverstyresmän. Så kallades nemligen högättade män, som utmärkt sig i krig och härtåg och för sådant ändamål hade i sin tjenst ett följe eller en hird af krigare, men utan rättslig myndighet. Som emedlertid besittning af krigisk makt naturligen omdanar sig till po-

litiskt herradöme, befinnes Norden snart underlagd konungar, till en början *fylkeskonungar*, som snart få underordna sig dem, som förskaffat sig öfverherradömet öfver större delar af de Skandinaviska rikena. De första historiska facta, som möta oss, äro tre *öfverkonungadömen* som i medlet af 9:de århundradet samtidigt visa sig i Norden. De blefvo från denna tid utgångspunkter för den utveckling, som frambragte tre särskilda folk inom den Skandinaviska folkstammen och förberedde statsförfattningens ombildning. Detta öfverkonungadöme innebar ej, med undantag af den korta tiden för Harald Hårfagers regeringssystem i Norge, något egentligt konungavälde eller någon ändring i författningens väsende. Anförareskap i krig och det skiljedomarekall, som var en följd af denna konungens makt, jemte egendomsrätt till de fylkeskonungarne förr tillhöriga jordegendomar i de serskilda landsdelarne, dertill inskränkte sig konungens politiska makt i samtliga rikena. Upsalakonungen ansågs emedlertid vara all domaremakts källa, hvadan hans domsrätt gaf honom ett vidsträcktare inflytande på rättsskipningen och sålunda äfven på den derunder då inbegripna förvaltningen. Bildandet af detta öfverkonungadöme medförde ej någon inskränkning af folkets frihet och makt öfver dess angelägenheter, ej heller tillvägabragte den gemensamma underkastelsen under en konung någon organisk förbindelse mellan rikenas serskilda samfundskretsar. En vigtig förändring blef en följd af fylkeskonungarnes strider, nemligen att *landskap* eller *land* framträder såsom den vigtigaste communalenheten för förvaltning af folkets gemensamma angelägenheter. Landskapet med egen lag och eget ting blifver i stället för häradet centrum för folkstyrelsen, hvarvid bör uppmärksammas det för Sverge egendomliga *lagmansembetet*, såsom en från folket utgående embetsmyndighet. Då i Norges historia lagmannen omtalas, tillsattes han af konungen. Beröringen med de landskap, der konungen ej hade sin bostad eller vanliga vistelseort, inskränkte sig till uppbärandet af inkomsterna af de gods, konungen med fylkeskonungarnes kufvande förvärfvat, eller anordnandet af nödiga utrustningar till krig, eller uppbärandet af de skatter, som derföre utgjordes.

Med Christendomens införande och de fejder som deraf framkallades samt till följd af det inflytande, kyrkan utöfvade på statsbegreppets utveckling, började i hvartdera riket medvetandet om statsenheten att framträda. Det *christna Konungadömet* begynner betraktas såsom representant för en landskapen omfattande riksenhet. På samma gång detsamma vann i anseende och betydelse genom det skydd, kyrkan med sin straffande myndighet gaf konungen personligen, och genom den

religiösa helgd, det erhöll medelst kröningen, begynte under striderna mellan thronpretendenter konungamaktens och rikets odelbarhet allt stadigare fasthållas såsom en orubblig statsrättsgrundsats. En stadgad ordning för kronans förvärfvande gör sig gällande, dervid Norge såsom arfrike intager en annan ställning, än de båda andra rikena, i hvilka, om ock konungarne utsågos inom till makten komna dynastier, konungs väljande blir lag. Konung och folk erhålla sina rättigheter ömsesidigt bestämda och de bekräfta dem ömsesidigt vid konungarnes eriksgator och hyllningar. Detta rättsförhållande erhöll lags kraft i Norge och Sverge genom bestämmelsernas införande i dessa länders lagar. Hvad Sverge beträffar, sammanfördes dessa bestämmelser efterhand i en serskild Konungabalk. I Danmark bestämdes konungens makt serskildt vid hvarje thronombyte. Detta konungadömets framarbetande i den i sina serskilda isolerade samfundskretsar sönderdelade staten har skett i samband med bildandet af en *riksaristokrati*. Landskapens stormän begynte, i den mån konungamakten erhöll mera vidsträckt myndighet, att jemte konungens egentliga tjenstemän, de till hans hird hörande männen, alltmer indragas i de allmänna angelägenheterna och alltmer finna sin fördel uti att med konungens tjenstemän dela inkomsterne af de offentliga värf, som konungen utskiftade. Sålunda sammansmälte konungsmännen och landskapens jorddrottar till en öfver öfriga medborgare upphöjd samhällsklass, för hvilken den politiska synkretsen och det politiska maktområdet utvidgar sig. Såsom *riksens män* underordna de landskapets angelägenheter under hvad riket i dess helhet fordrar, medan de på grund af den myndighet, de ega i sina orter, blifva konungens *sjelfskrifna rådgifvare*. På en gång representerande och förebildande statsenheten utgöra de ett förmedlande element emellan konungen och den i landskapen fördelade meniga odalallmogen. Deras uppgift blir att stödja konungamakten och befästa statsenheten, utan att låta intrång ske i folkets medborgerliga rätt och frihet. Samhällets tyngdpunkt förlägges hos dem. I Sverge och i Norge, der denna aristokrati räknar bland sina förnämsta medlemmar de med allmogen i landskapen befryndade och förbundna stormännen, hvarvid serskildt de Norska lændermännen ådraga sig uppmärksamhet såsom på en gång konungens hirdmän och landskapsallmogens förnämsta medlemmar, utvecklar sig ur sammanslutningen emellan aristokratien och konungamakten enhet i rättsordningen. Först i Norge och sedan i Sverge kom en *allmän landslag* till stånd. Den Danska aristokratien, utgående hufvudsakligen ur det konungsliga följet och genom grannskapet med Tyskland insupande de feodalisti-

ska åsigterna, har tidigt lossat sig från sina förbindelser med allmogen, hvadan Danmarks serskilda provinslagar ej förrän flera sekler senare, under det kongliga enväldet, sammanfattades till en allmän lag, och i Slesvig gäller ännu 1241 års Jutska lag. Som härtill kom, att konungens rätt vid hvarje thronombyte till sitt innehåll bestämdes genom handfästningar, som aristokratien föreskref, var riksenheten helt och hållet under dess vård. Styckad emellan mäktiga länsherrars sjelfrådiga viljor återvanns den ej förrän med enväldet och ej ens då. Det Danska Slesvig fortfor att stå utom den Danska statsenheten.

I den mån konungen och aristokratien arbetade på genomförandet af en riksstyrelse, under hvilken de särskilda landskapens förvaltning borde ordnas, blefvo vilkoren för möjligheten att häfda *folkets samfundsmyndighet* förändrade. Folket var visserligen fortfarande försäkradt om lagstiftningsmakt och beskattningsrätt samt kunde jemväl icke utan sitt samtycke, åtminstone hvad Sverge och Danmark beträffar, föras i krig utom rikets gränser, men söndradt i landskap och härader kunde det ej gifva kraft och enighet åt sina beslut. Det saknade former för offentliga ärendens noggrannare pröfning och discuterande samt förlorade snart sina talmän och ledare, i den mån bland aristokratien och konungsmännen upptogos folkets förnämsta medbröder. Härtill kom, att det förändrade krigssättet, som gaf rytteriet hufvudbetydelsen, väsentligt inskränkte den makt, de fria odalmännen hade i vädjandet till vapnen. Hela Norge ansåg man sig i en senare tidsperiod kunna eröfra med 2 örlogsskepp och 300 man. Det representativa systemet, det enda, som är i stånd att skydda folkfriheten och sammanbinda de olika samhällselementerna till ett helt, hade ej mycket att hoppas af då befintliga organer för folkets beslutande makt. Vänder man blicken till dessa, röjer sig en viss olikhet emellan de serskilda rikenas folkorganer. I Sverge och Danmark är det den på *landstingen* församlade menigheten som fattar beslut. Dess makt utvecklade sig olika. Medan i Danmark allmogen får efterhand böja sig under lifegenskapens ok, kunde den Svenska landskapsmenigheten, om den ock i landets styrelse fick foga sig efter aristokratiens vilja, dock hålla sig upprätt mot de mot dess frihet riktade angreppen. I Norge utvecklade sig ej landskapet fullständigt till centrum för folkstyrelsen. Den vigtiga beskattningsrättens utöfning ingick ej bland det Norska *lagtingets* functioner. Det sammansattes äfven på annat sätt, än i Danmark och Sverge. Medan der folkförsamlingen uppträdde och afgjorde ärenden, hvarvid så många odalmän, som ville, egde infinna sig och taga del i afgörandet, var lagtinget ett representantmöte, der ett visst antal från hvarje

fylke utsedde män eller s. k. Nævndarmæn hade att infinna sig jemte kyrkans och konungens män i landskapet. Ehuru lagtinget var ett representantmöte, egde det ej representativ karakter. Ombuden utsågos ej af allmogen utan af lendermännen eller konungens sysslomän och kunde således ej besluta med förbindande kraft för den ort, som afsändt dem. Orsaken till stadgandet om ombuds afsändning till Norska lagtinget var ej heller någon högre politisk insigt hos lagstiftaren, utan landets natur, som då hindrade folket att mera mangrannt infinna sig från alla landskapets fylken. Till följd af nu angifna förhållanden kunde hvarken lagstiftnings- eller beskattningsmyndigheten upprätthållas af landskapen på tingen. Konungen och landskapsmagnaterne stifta lag genom utfärdande af stadgar och afgjorde på förhand hvad beskattningen rörde, möjligen någon gång låtande landskapets samtycke såsom en formalitet tillkomma. Ej heller kunde ur de folkorganer, som funnos, eller landstingen utveckla sig något gemensamt ting för hela riket, trots Norska lagtingets representativa karakter och trots det uppslag dertill, som innehölls i såväl Sverges som Norges lagstiftning angående konungaval, hvilket skulle ske af deputerade från alla landskap. Samlade till rådsförsamlingar eller herredagar är det riksens herrar och män, som öfvertagit bevakningen och utöfningen af folkets rättigheter. Af det sätt, hvarpå riksaristokratien i de tre rikena komma att uppfatta sin ställning till konung, folk och fosterland, skulle utvecklingen af rikenas statsskick blifva beroende.

På denna utveckling hade den för Medeltiden karakteristiska, ur de hierarkiska och feodala förhållandena utvecklade *ståndsförfattningen* samt det dermed förbundna *länsväsendet* egt ett stort inflytande. Då konungamakten i Sverge och i Norge blifvit ett odelbart herravälde och begynte sitt centralisationsarbete, är i det öfriga Europa samhället aflagradt i stånd, af hvilka de tre hvart och ett för sig efter hand sammansluta sig och bilda stater i staten. Hvarje af dessa stånd för sig söker beherrska samhället, och utsträckande sina associationer utom de enskilda staternas gränser söker det underordna dessa sin corporativa myndighet. Så ansåg kyrkan sig stå öfver hvarje enskild stats suverän. Adelsståndet gaf den ridderliga corporationsandans fordringar företräde framför fosterlandets kraf, medan stadsförbunden i och med handelns utsträckning ansågo sig inom de serskilda rikena böra förvärfva exterritorialitet för i förbunden upptagna städer och lösrycka städerna ur deras förhållande till deras konung. "Det lemnades endast de lägre att ega ett fosterland". Dessa utomlands uppvuxna institutioner utöfvade sitt inflytande på de Skandinavi-

ska rikenas utveckling och införde nya jäsningsämnen, hvilka föranledde en omgestaltning af samhällsförhållandena, som höll på att låta begreppet fosterland gå förloradt under det Romerska presteväldet, Tyska länsväsendet och Hanseatiska stadsförbundets kosmopolitiskt egoistiska politik.

Kyrkan blef i de tre rikena såsom en sjelfständig statsmakt först med privilegier förlänad. Ett *adelsstånd*, som förskaffar sig skattefrihet och förläningar under privilegiers skydd, låter ej länge vänta på sig. Dock vann det aldrig den makt, som i det öfriga Europa. Ärftliga län kunde ej slå rot i någotdera riket, lifegenskapen endast i Danmark och det af en mildare art. Ett privilegieradt ärftligt adelsstånd är först färdigt i Danmark. Ändringen af krigssättet stod till följd af grannskapet med Tyskland i nära samband med riddarväsendets införande, hvilket gaf adeln i Danmark dess öfvermakt i samhället. Med tillämpning af de allmänna lagarne för ridderskapet, som gaf hvarje riddare rätt att till andra utdela riddarevärdighet, och af grundsatsen om adelns ärftlighet, som gällde i de länder, der riddareväsendet hade sitt hem, afskiljdes den Danska aristokratien till en inom sig sluten och gent emot konungen sjelfständig bördsadel. I Sverge bildas adeln, för att utgöra ett stöd för konungamakten och motvigt mot landskapsmagnaterna, till en början till en tjenstadel, som ej var en sluten corporation, utan måste öppna sina leder för hvar och en fri odalman som ville göra rusttjenst. Af den dermed förbundna skattefriheten skapas en skilnad mellan frälseman och menige allmogen, som visar sig ej allenast i det företräde frälset egde i riksstyrelsen, utan äfven i de nämnder, som å folkets vägnar utöfva folkets rätt. Ehuru visserligen bördsadeln rätteligen ej var fullständigt färdig såsom en sluten corporation förrän med 1626 års R. H. O., var dock densamma, sedan frälsebref och sköldebref ansågos nödvändiga för att styrka adelig rätt, inom unionstiden factiskt färdig såsom bördsadel. Svenska adeln, som genom de allmänna frälsemännen var i nära förbindelse med allmogen, öfvergaf ej, såsom den Danska, allmogens sak, hvadan den fick en helt annan betydelse för samhällsutvecklingen. Ett olika förhållande blef det med adelns utveckling i Norge. Då i Sverge och Danmark dess uppkomst stod i sammanhang med härens omdaning och behofvet af rytteri, hade Norska adeln helt och hållet sitt upphof ur konungens hird: dess förnämsta medlemmar, de i landskapen spridda Lændermännen, voro de förnämsta bland hirdmännen. Konungamakten var ärftlig, och i de inre krig, som tillhörde Medeltiden, hade konungadömet segern, hvadan adeln aldrig kunde utveckla sig till ett mäktigt riksstånd. Adel efter utländskt mön-

ster bildades icke. Visserligen omtalas hirdmän, som voro riddare, och lændermännen benämndes baroner, men det ledde ej till någon utveckling af adelsinstitutionen. Tvertom, den var så utan stöd i allmänna meningen, att konungen kunde utan gensägelse år 1308 upphäfva lændermansinstitutionen. Någon adel på nationel grund kom sig aldrig rätt före i Norge, hvartill orsaken får härledas ur landets naturförhållanden, som här likasom i Schweitz ej tilläto samlandet af jordegendomar i få händer, adelns ringa förmögenhet, dess fåtalighet och landets aflägsna belägenhet, som hindrade den att deltaga i det nyare allmänna civilisationsarbetet. I det sätt, hvarpå adeln sålunda gestaltade sig, innebars den olika utvecklingen inom de tre rikena. Adelns från folket lösryckta ställning i Danmark, dess samband med folket i Sverge och Norges saknad af adel blef bestämmande för hvartdera rikets olika samhällsutveckling.

Den sålunda i de serskilda rikena uppvuxna verldsliga och andliga aristokratien, som inneslöt bland sig de i krigets idrotter, andlig bildning och statsmannaskicklighet mest framstående män, gestaltar sig helt naturligen till ett riksbrödralag, med hvilket, antingen i dess helhet eller ock delvis, konungen måste rådföra sig i allmänna angelägenheter. Konungen sammankallar dem dels i talrikare mängd till så kallade *samtal, hof, herredagar, riksmöten*, hvari allmogen jemväl fick deltaga, dels utväljer konungen de förnämsta och inflytelserikaste till sina rådgifvare, hvilka bilda ett mindre *konungens råd*. Af hvad historien upplyser, synes så väl i Norge som i Sverge kyrkomötet, som i allmänhet varit förebilden för ordnade rådplägande församlingar, hafva utöfvat inflytande på nyssomtalade riksmöten eller herredagar, hvilka i sig innehöllo fröet till folkrepresentationen. Den närmaste yttre anledningen till riksmötenas utveckling till en samhällsinstitution har i båda länderna legat i de kyrkliga provincialsynoderna, vid hvilka helt naturligt verldsliga stormän samlade sig till fredliga öfverläggningar under kyrkans helgd. Reuterdahl antager, att kyrkomötet i Linköping 1152 var ett concilium mixtum och att Skenninge möte 1248 var bevistadt af en mängd verldsliga stormän, deribland jarlen och en lagman, som urkunderna upplysa. I Norge är det jemväl kyrkomötet, som spörjes såsom det äldsta riksmötet. Sådana höllos nemligen i Nidaros 1152 och Bergen 1164. Medan man i Sverge saknar upplysningar om några herredagar eller andra allmänna församlingar före Magnus Ladulås' regeringstid, med undantag af det på ouppgifvet ställe hållna herremötet 1250 för Waldemars val till konung, och ingen underrättelse gifves om att något riksmöte, der allmogen från hela riket varit genom ombud närvarande,

hållits före 1319, är Norges historia rik på uppgifter om sådana riksmöten. Under det 13:de århundradet förekommo 10 sådana från 1208 till 1277, hvarvid allmogen var närvarande såsom vid det som hölls sistnämnda år. I Danmark gjorde landets naturbeskaffenhet det lättare, än i Sverge och Norge, att ofta hålla talrikt besökta riksmöten. Redan 1282 finnes en förordning utgifven, i hvilken det uttryckligen fastställdes, att ett sådant möte, benämndt Dannehof, concilium eller parliamentum generale Danorum, skulle hvart år hållas i Nyborg, och att der skulle församlas prælater och adel samt köpstadsmän och bönder. Som emedlertid, efter hvad norska och danska berättelser gifva vid handen, konungen i föregående möten inför slutna dörrar med prælater och adel afgjorde förekommande ärenden, hvarefter de fattade besluten blefvo i en församling under bar himmel bekantgjorda för allmogen, så väl den inkallade, som mötte från serskilda landsdelar, som annan för tillfället tillstädesvarande, upphörde man efterhand att inkalla representanter för allmogen och nöjde sig med att låta kungöra besluten på det ting eller från burspråket i den stad, der riksmötet hölls. Efter 1277 blef allmogen i Norge icke kallad till något riksmöte förrän 1531, med undantag af mötet för konungavalet 1442, och i Danmark ej förrän i slutet af 15:de århundradet, då allmänna riksmöten höllos 1482, 1487, 1494 för konunga- eller thronföljareval och dermed sammanhängande ärenden. Ett liknande förhållande egde rum i Sverge, tills allmogen först under Engelbrektska uppresningen och sedan under Sturarne allt oftare sammankallades till följd af de revolutionära rörelserna.

Medan sålunda herredagen eller riksmötet förlänade aristokratien makt att tala i folkets namn, se vi aristokratiens inflytelserikaste män, såsom medlemmar af konungens råd, tala i konungens namn. Med tillämpning af länsväsendet i allt större utsträckning och stödjande sig på den makt, de i länen utöfvade, framträdde de derföre med anspråk på att under konungens regering vara ett medstyrande samfund, liksom feodalherrarne i det öfriga Europa, och vid thronledighet eller under konungs minderårighet såsom en till riksstyrelsen berättigad corporation, hvadan namnet konungens råd i början af 14:de århundradet utbyttes emot den af *Rikets råd*. Dessa båda institutioner, rådet, hvilket såsom det förnämsta urvalet bland riksens män hade att med konungen deltaga i riksstyrelsen, och herredagen eller riksmötet, som hade att samla allt hvad inflytelserikt fanns i landet för att uttala folkets önskningar och ordna folkets medverkan i hvad samhällets väl kräfde, innehöllo i enlighet med sin uppgift frön å ena sidan till

en *riksförvaltning*, genom rådsmedlemmarnes sammanförande till en ständig rådkammare, och å andra sidan till en *nationalrepresentation*, genom byggande af ett underhus åt det aristokratiska öfverhuset. Den ena af dessa institutioner hade att genomgå länsväsendets sjelfsvåld, den andra ständerförsamlingens tvedrägt, innan statsenheten, uttryckt i en stark konungamakt med en under densamma ordnad förvaltning, samt en sjelfständig inom sig enig folkrepresentation tillsammans kunde stödja samhällsbyggnaden.

Begynnelsen af detta samhällsarbete infaller med *Kalmarunionens* tidehvarf. Då de tre rikenas kronor blifvit förenade på ett hufvud, syntes detta samhällsarbete, med samhällets tyngdpunkt förlagd hos en aristokrati som sinsemellan var på mångfaldigt sätt förbunden, kunna blifva ett enhetsarbete för den skandinaviska norden. Utom det att de tyska unionskonungarnes tyranni och Danmarks principatsträfvande hindrade ett högre gemensamt interesse att göra sig gällande, tillät ej heller de serskilda rikenas på ett olika sätt och i olika riktning utvecklade statsskick en sådan politik. Sverge, som under unionstiden visade sig såsom det oroligaste landet, hade i trots af rörelserna på ytan de serskilda samhällselementerna sinsemellan starkast sammanbundna. Det inträdde i unionen med en i en allmän landslag bestämd konungamakt, med en aristokrati, som ännu ej upplöst sina förbindelser med det öfriga folket, och med en allmoge, hvars starka frihetskänsla och allmänanda höllo de ärfda communala institutionerna vid den lifaktighet, att den kunde uppträda såsom en jemförelsevis ordnad samhällsmakt. Arbete för national enhet, sjelfständighet och medborgerlig frihet genomgår under unionstiden Sverges partistrider. Danmark såg sin adel på bekostnad af den fosterländska statsenheten och allmogens frihet arbeta på sin egen makts befästande och såsom medel härtill använda de de öfriga folken påtrugade tyska konungarne. Norge, utan adel och med en allmoge spridd i olika delar, hvilka naturförhållanden på dessa tider hindrade att sluta sig tillsammans, mottog utan motstånd styrelsesättet, sådant det bjöds af de af Danmark insatta unionskonungarne, hvilka sinsemellan beslägtade af det Norska arfriket erkändes till thronen berättigade. Danska konungahuset betraktades såsom Norges eget, och när Sverge skiljdes från unionen, qvarstadnade Norge under det danska konungahuset.

Den för de tre rikena gemensamma unionella rätten, för hvilken författaren lemnar en sakrik redogörelse, hade, sådan den genom recesser, konungaförsäkringar och handfästningar bestämdes, satt för sig såsom uppgift att med hvarje rikes sjelfständighet och likställighet söka utveckla en gemensam statsenhet. Målet för-

faldes genom att hos riksrådet och länsherrarne förlägga all makt, hvarvid såväl konungamakt, som folkmakt trängdes i bakgrunden. Rådets makt i förhållande till konungen sträckte sig till och med till domsrätt öfver honom, hvartill kom att det såsom tillika folkorgan utöfvade alla de rättigheter, som enligt de serskilda rikenas lagar tillhörde folket. Till upprätthållande af denna myndighet användes förläningarne. Länsherrarne, som egentligen voro riksstyrelsens organer i landsorten, hade inom sina län hela den financiela, civila och militära öfverhögheten. Som de tillsammans med de män, som de egde i sin tjenst, bildade hufvudstyrkan af det egentliga krigsståndet, uppslukades nästan all makt af dem. Då efterhand hela riket sönderstyckats i län, förvandlades förhållandet emellan konung och vasall till det af makt till makt, hvarvid begreppen stat och öfverhet försvunno. I trots af den makt, rådet sålunda hade i de tre rikena, lyckades det ej att öfver samtliga rikena utsträcka en gemensam makt. Det som å ena sidan gaf rådets medlemmar styrka i förhållande till konung och folk, medförde å den andra oförmåga att sammansluta de tre rikena samfäldt eller hvart inom sig till en enhet. Bestående af mäktiga män, som hvar och en ville herrska, söndrade rådet sig inom sig, då det var i utöfningen af makten. Af de serskilda rikenas råd kan Norges lemnas utom räkningen, då fråga är om unionsangelägenheter. Dessa afgjordes utan norska riksrådets hörande af de båda öfriga rikenas. I Sverges och Danmarks råds händer låg således föreningens öde. Den kamp, som uppkallades af de främmande konungarnes försök att tillämpa utländska rättsbegrepp på den svenske bondens samhällsställning, uppväckte en strid emellan Sverges allmoge och det unionelt sinnade dansk-svenska riksrådet, som slutade dermed, att den svenska allmogen med de fosterländskt sinnade svenske magnaterna lösryckte sig från unionen och grundade ett nationelt konungadöme, medan under ett tyskt konungahus Danmarks rikes styrelse förblef hos en aristokrati, som genom rikets sönderstyckning i län förlamade all regeringsmakt och genom lifegenskapens utbredande bland allmogen hindrade utvecklingen af en enig, sund och kraftig fosterlandsanda. Länsförfattningen utvecklade sig jemväl olika i de serskilda länderna. Medan den i Danmark vann fast fot och uppkallade enväldet till räddning från det upplösningstillstånd, hvari den försatt danska staten, saknade länsväsendet all egentlig betydelse för Norge, men blef i Sverge ett genomgångsstadium för riksförvaltningens utveckling. Förebådadt af Magni Ladulås' söners hertigdömen och af de län, som under Albrekts tid bortgåfvos, kom länsväsendet dock såsom egentlig lokalstyrelse i vid-

sträcktare omfång först efter Engelbrekts uppresning till användning. Gustaf Wasa betog det udden och begynte omdana det till ett konungamakten underdånigt moment i förvaltningen.

Det olika resultat i afseende på statsskicket, som unionen medförde för Sverge och de båda öfriga rikena, ledde till en olika samhällsutveckling i Sverge och i den Dansk-Norska föreningen. Medan Sverge inom ett århundrade arbetar sig fram till en fullständigt ordnad och centraliserad förvaltning, samt till en folkrepresentation, som, på samma gång den upptager representanter för samhällets vigtigaste interessen, jemväl regelbindes så, att den förmår gifva enhet åt sina stånds serskilda beslut, och med ett sådant statsskick sättes i stånd att uppsätta nationela härar, som deltaga i afgörandet af Europas öde, gick det förenade Danmark och Norge ständigt tillbaka. Ingen enhet inåt, ingen kraft utåt. Det styrande rådet kan hvarken interesseras för förvaltningens ordnande eller för landets försvar, utan slår sig till ro i sina län, utvecklande kraft egentligen blott då fråga är om bevarande af dess egen ställning. Riksmötet kan ej utveckla någon sammanhållighet, pluralitetens beslut anses ej förbindande för andra, än dem som deltagit i beslutet, ombuden från städerna ega ej förena sig om gemensamt beslut. Bundne af sina fullmakter måste representanterna förskaffa sig nya sådana då framställningar gjordes, på hvilka de ej voro beredda. Preste-ståndet var fördeladt i tre serskilda afdelningar, hvar för sig beslutande. Politiken leddes i öfverensstämmelse med konungarnes holsteinska politik, och tyska trupper förda af tyska generaler utgjorde härens hufvudstyrka. Landet visade sig nästan värnlöst, då det angreps från holsteinska sidan, och oaktadt Konung Christian IV efter det olyckliga kriget mot tyska kejsaren lade rådet på hjertat försvarsväsendets ordnande, var riket lika oberedt till försvar både mot Lennart Torstensson och mot Carl Gustaf. Enväldet blef väl en räddningsplanka, men den danska nationaliteten fick fortfarande ända in i senaste tid se sig underordnad den holsteinskt tyska politiken.

Betrakta vi Norges ställning i föreningen med Danmark, finna vi det hafva med likställighetsrätt inträdt i densamma. I saknad af inhemsk adel var Norge, om det ock ej de jure förlorade denna rätt, oförmöget att upprätthålla densamma, utan nedsjönk de facto till ett lydrike, som endast läget hindrade att fullständigt incorporera. Det benämndes visserligen *Konungariket* Norge, hade sin egen canceller, egen herredag, egen adel, egna ständerförsamlingar, egen lag och egen rättskipning, men sedan det förut i själtåget liggande norska riksrådet, som med reformationen beröfvades sina sjelfskrifna medlemmar af det andliga ståndet, alldeles utslocknat, styrdes

Norge af Danmarks konung i samråd med Danmarks råd, genom en ståthållare, som äfven skulle vara medlem af detsamma utan att Norrmän egde deri inträde. Till följd af sin vanmakt fick Norge ytterligare se i Christian IV:s Norska lag stadgadt, att den herre och furste, som Danmarks rikes råd, adel och ständer utkorade till Danmarks konung, skulle vara konung i Norge. Något spår till inre lifaktighet fanns icke. Befintliga representativa institutioner, som anses utgöra bevis på ett folks sjelfständighet, tillades ej någon inflytelse. Exempel gifves på adelsmän, som så ringaktat herredagens betydelse, att de skickat sina oadliga tjenare såsom ombud till densamma. Beskattningen kunde beslutas häradsvis, der ej skatter utkräfdes utan att vara samtyckta. Handeln reglerades i öfverensstämmelse med Danmarks interesse. Ingen ordnad centralförvaltning inom landet, intet universitet, undervisningsanstalterna i allmänhet otillräckliga. De bemödanden som gjordes till försvarsväsendets ordnande blefvo en lång tid motarbetade i anseende till Danmarks behof af Norges statsinkomster. Denna dvala fortfor att hvila öfver Norge, till dess i detta århundrades början Danmarks krig med England och med Sverge riktade nationens uppmärksamhet på det vådliga i föreningen med Danmark under dåvarande förhållanden och det betänkliga i dess saknad af egna politiska institutioner. Med ens återväcktes det under sekler inslumrade nationalmedvetandet till nytt lif, så att nationen kunde med begagnande af 1814 års händelser likasom med ett språng ställa sig fullt ordnad såsom stat med egen författning i de fria nationernas led.

H. L. R.

Expéditions et Pèlerinages des Scandinaves en Terre Sainte au temps des Croisades, par le Comte Paul Riant. Paris 1865. 448 pp. gr. 8:o.

Ofvanstående arbete är ett nytt bevis på det intresse och den uppmärksamhet, hvarmed den skandinaviska Norden följes i Frankrike och hvarpå i senare tider lemnats flera värdefulla prof. Vi påminna om de kända arbetena af H:rr Geffroy, De Flaux, Comettant m. fl., till hvilka nu det ifrågavarande af grefve Riant ansluter sig. Detta Fransmännens intresse för Norden har gamla anor: det har på det politiska området framträdt i Frankrikes traditionella förbindelse med Sverige under Bourbonernas tid och med Danmark under kejsardömets. Och

till ersättning för de starka impulser, Frankrike under Medeltiden mottog från Norden genom Normandie, har Frankrike förra seklet utöfvat en mångsidig inverkan på Nordens och främsta rummet Sveriges hela kulturlif. Det är dock först på senare tider, sedan Frankrike begynt öfvergifva systemet af den egna kulturens absoluta sjelftillräcklighet, som Norden från Fransmännens sida blifvit föremål ej blott för ett sympathetiskt deltagande utan äfven för ett på sakkännedom och forskning grundadt intresse. Härför står Norden i särskild tacksamhetsskuld hos ofvannämda författare.

Hvad som först fäster uppmärksamheten såväl i ofvanstående arbete, som i afseende på främlingars uppfattning af nordiska förhållanden i allmänhet, det är den skandinaviska prägel som denna uppfattning af sig sjelf antager. Det är ännu ett bevis på hur djupt Skandinavismen är grundad i naturen och sunda förnuftet, att den opartiske och fördomsfrie främlingen vid bedömandet af våra förhållanden nästan alltid tillämpar den nordiska synpunkten. Denna uppfattning är, såsom hvarje resande kan intyga, den rådande i Frankrike, England och Italien: det är blott i Ryssland, Tyskland och — i Norden, som dess riktighet ännu ifrågasättes.

Hr Riants arbete får sitt största intresse och sin vetenskapliga betydelse just genom den samfälda behandlingen af hela Norden. Det är derigenom han lyckats sprida nytt ljus öfver flera punkter af det för öfrigt temligen genomarbetade ämnet och att skänka detsamma ett förökadt intresse, en högre betydelse. Att framdraga något positivt nytt, har ej varit lätt efter föregångarnes uttömmande behandling. H:r Riant har emellertid grundligt förberedd skridit till sitt arbete. Hans bok utvisar en noggrann kännedom af Nordens språk, både de nuvarande och de forna, en nära förtrogenhet med dess literaturer, såväl den fornnordiska och den yngre Medeltidsliteraturen, som Nordens rikhaltiga nya historiska literatur; han har äfven genom besök i Norden beredt sig tillgång till flera otryckta bidrag i ämnet. Härtill kommer en vidsträckt forskning inom korstågstidens talrika krönikor, mer omfattande än någon af förf:s föregångare på detta fält varit i tillfälle anställa, och sträckande sig äfven till de Spanska, Portugisiska och Arabiska; hvarigenom han flerstädes kunnat komplettera, förklara eller beriktiga de vanliga uppgifterna.

De två första och de två sista af arbetets 11 afdelningar äro egnade åt framställningen af mer allmänna förhållanden, i det de förra afhandla upphofvet till och den allmänna karakteren af Nordens förbindelser med heliga landet samt organisationen och riktningen af Nordbornas färder, de senare åter or-

sakerna till dessa förbindelsers upphörande och deras följder för Norden. Vid framställningen af dessa förbindelsers allmänna betydelse för Norden har det icke alltid varit möjligt att bestämdt åtskilja dem från den samtidiga beröringen med södra och vestra Europa, med den "latinska" kulturen: ännu mindre kunna de afsöndras från de lifliga förbindelser, som egde rum med Byzans och den öfriga Orienten. Läsaren finner alltså mer än titeln lofvar: man får en bild af Nordens förhållande till Orienten och södra Europa under Medeltiden.

Förf. utgår från den dragningskraft, som Orienten från uräldsta tider utöfvat på Nordbons sinne på grund af de nationella och religiösa traditionerna, som pekade åt östern såsom folkets vagga. Att uppsöka denna vagga, hade ju varit ett mål för flera af sagans hjeltar: med östern synes Norden från begynnelsen stått i förbindelser af både fredlig och fiendtlig art. Genom de Varägiska rikenas stiftande i Ryssland fingo dessa förbindelser stor utvidgning, de utsträcktes efterhand ända till Miklagård, der den Nordiska Väring-corpsen bildades mot slutet af 900-talet och sedan föranledde den lifligaste beröring mellan Norden och Orienten.

Härigenom blef Austrvegr länge den mest begagnade farleden till Orienten: Nordbor drogo i tusental bort till den stolta kejsarstaden i det aflägsna östern, hvars glans påminde om fädernas Asgård och som för Nordbon länge både i religiöst och verldsligt hänseende egde ett stort företräde framför det ännu föga kända Rom. Detta förhållande samt de ryska skandinavernas kristnande från Byzans hade lätt kunnat bana väg för den Grekiska bekännelsen i Norden, då detta förekoms derigenom att Rom från medlet af 1100:talet började egna allt större uppmärksamhet åt Nordens kyrkliga förhållanden och befästade sitt välde i Norden genom munkordnarnes mäktiga inflytelse. Samtidigt försvårades den östra vägen till Byzans genom de ryska skandinavernas slavisering, och Väringarne upphörde snart att rekryteras från Norden [1]). — Att dessa äldre förbindelser med Orienten skulle ha väsentligen underlättat papismens fall och reformationen i Norden, är en åsigt, som H:r Riant beskrifver såsom allmän bland de nordiska historieskrifvarne. Vi kunna försäkra, att denna besynnerliga åsigt endast kan betraktas som ett löst hugskott hos någon enskild författare.

---

[1]) Ännu 1195 skickade kejsaren tre väringshöfdingar till Norden för att i hvartdera af Nordens tre länder värfva 1200 man: och ännu 1217 finner man enskilda Nordbor ha begagnat den östra vägen till det heliga landet.

Den andra hufvudriktningen för Nordbornas resor till Orienten var Vestrvegr, öfver Atlanten och Medelhafvet, en väg alltför väl känd och flitigt begagnad af de hedniska vikingarne, men som under 900- och 1000-talen nästan råkade i förgätenhet för den östra. Men då den senare af nämnda skäl började öfvergifvas och det första korståget drog uppmärksamheten åt vestra vägen, så blef denna alltifrån 1100:talets ingång framgent den mest anlitade af de väpnade expeditioner, som under korstågstiden utgingo från Norden till Orienten. Men enskilda resande, fredliga pelegrimer o. a. d. föredrogo vanligen den södra vägen, som gick till lands, vanligen öfver Rom, och derföre kallades Rómavegr. — För hvar och en af dessa tre vägar, den östra, vestra och södra, finnas noggranna uppgifter om deras vanliga riktning och stationer, för den östra hos ryske annalisten Nestor och den kejserlige författaren Constantinus Porphyrogennetus, för den vestra hos Sagorna och i några fragmenter af Nordiska resebeskrifningar, för den södra i den bekanta reseplanen af Isländske abboten Nicolaus Sæmundarson. Den södra vägen, som från början af 1200-talet blef den mest besökta, gick vanligen öfver Neder-Saxen, Rhen, vestra Schweiz och norra Italien (der det i Piacenza och Lucca fanns särskilda hospitier för Nordbor, grundade af Erik Ejegod) och vidare från Rom öfver Brindisi den vanliga handelsvägen. Mindre befaren var vägen genom Frankrike äfvensom den genom östra Tyskland: och hvad beträffar Donauvägen öfver Ungern och Constantinopel, så befinnes densamma blott på återfärden ha varit begagnad af Nordbor.

Den beröring, som på detta sätt och af nämnda orsaker utvecklade sig mellan Norden och Orienten, var under loppet af 300 år, 1000—1300, mycket liflig. Den beröring, som i vår tid med dess lätta och snabba kommunikationer eger rum mellan Norden och Medelhafvets kuster, är väl icke mycket större än den dåvarande, och Orienten besökes nuförtiden visserligen ej af ett så stort antal Nordbor som under korstågstiden. För att icke tala om Väringarne, så kan man göra sig ett begrepp om betydenheten af denna beröring genom sådana uppgifter, som att Erik Ejegod åtföljdes af 6000 rustade män, att Sigurd Jorsalafarer hade en besättning af 10,000 man på sin flotta och att den norska expeditionen af 1152 räknade ungefär lika många deltagare. På grund häraf och af andra beräkningar antar H:r Riant, att i Norden talförhållandet mellan Jorsalafararne och hela befolkningen varit nästan detsamma som i det öfriga Europa. Redan häraf kan man sluta, att Nordens historieskrifvare hittills nog mycket underskattat betydelsen af Nordens deltagande i korstågen.

Nordbornas färder till det heliga landet, hvilka alla sammanfattades under namn af Jorsalaferd, antingen de företogos i religiöst eller verldsligt syfte, af enskilde resande eller af större krigsexpeditioner, förete i flera afseenden en olika karakter med kontinentens. Till en början kan man betrakta dem såsom en fortsättning under kristen form af de gamla vikingafärderna: de gingo till en stor del samma väg som dessa, och om de senare påminna ock dessa härjningar och strandhugg, som gjordes på kusterna af Spanien, Portugal och "Serkland", ej alltid riktade mot de otrogna, såsom Spaniens och Portugals krönikor intyga. Vidare voro dessa färder ej såsom de på kontinenten från början framkallade genom särskilda eggelser, genom predikningar och yttre väckelser: påfvens encyklikor hafva veterligen först i slutet af 1100-talet öfverskridit Elbe, och korstågspredikningar förekommo i Norden först efter Jerusalems fall 1187. Ändtligen utmärkte sig de nordiska expeditionerna framför flertalet af dem, som utgingo från det öfriga Europa, genom den mogna öfverläggning, den grundliga förberedelse och den noggranna kännedom af vägens längd och faror, hvarmed de företogos. De nordiska sjöexpeditionerna öfverglänste alla andra i allt hvad som rörde fartygens utrustning: de små tunga Medelhafsfarkosterna togo sig oansenligt ut bredvid Nordbornas stora, höga snäckor, utsirade med förgyllningar och bildverk, ja stundom med segel af purpur-siden.

Under korstågens första sekel finner man ett lifligare deltagande från Nordbornas sida framträda mer ryckvis och förnämligast vid tvenne tillfällen, nemligen kort efter första och kort efter andra korståget. Så efterföljdes första korståget af den danska expeditionen 1102—6 under Erik Ejegod [1]), samt af de båda norska, den af 1102—3 under Arnungarne från Giske och Sigurd Jorsalafarers berömda korståg under åren 1106—1112. Likaledes inträffade strax efter andra korståget den norska expeditionen af 1152—3 under Orkadiske jarlen Ragnvald. I frågan om Nordbornas deltagande i de två första stora korstågen underkastar förf. krönikornas uppgifter en lärd och noggrann kritik. Han kommer till det resultat, att inga Nordbor deltagit i det andra korståget, att i afseende på det första de af många krönikor och flera ögonvittnen omtalade Dani, Daci, Gothi, Normanni till största delen varit dels Friser och Nordtyskar, dels Normander från Italien och Frankrike och Anglosaxer från England, men att med all sannolikhet Skandinaver deltagit såväl i Peter Eremitens tåg

[1]) Han var den förste monark i Europa, som sjelf företagit ett korståg.

som i de senare regelmässiga krigsrörelserna, t. ex. belägringen af Nicæa. Den hos Albert af Aachen förekommande romantiska berättelsen om danske prinsen Sveno och hans trolofvade Florina, hvilkas olycksöde Tasso besjunger, vill förf. icke som de flesta historieskrifvare taga för god, men vill ej heller med Sybel alldeles utmönstra den, utan antager en historisk kärna deri, som blifvit kringspunnen med fabler.

Med tredje korståget började perioden af Nordbornas lifligaste och verksammaste deltagande i korstågen, ett deltagande, som förklaras af påfvens bearbetningar och som framkallade en nästan oafbruten följd af expeditioner till heliga landet under de närmaste 40 åren. I det tredje korståget deltogo bevisligen ett antal Norrmän: deremot äro de i några krönikor förekommande Goti och Sueti af osäker läsart. Så mycket betydligare var Danskarnes andel i detta korståg: en flotta på 55 skepp med 12,000 mans besättning, bestående dels af Danskar dels af Friser och Tyskar, afgick 1188, och dessa korsfarare deltogo med stor heder både i belägringen af Jean d'Acre och i Richard Lejonhjertas berömda strider med Saladin. Redan 1197 afgick från samma trakter en ny flotta på 44 skepp, hvars besättning tog verksam del i 1198 års krigsrörelser i Syrien. Om således Danmark spelat främsta rolen under tredje korståget, så intog snart Norge, efter de inbördes krigens slut, sin gamla plats i spetsen för Norden. Efter en mindre expedition åren 1210—11 kommo Innocentii III:s och Honorii III:s kraftiga uppmaningar till korståg och hade till följd stora rustningar i Norge. Ett mindre antal Norrmän och Danskar anslöt sig till den korshär, som fördes af konung Andreas i Ungern; men den större norska expeditionen, 1217—18, under Roar Kongsfrände och Erlend Thorbergsson, gick den vestra vägen i förening med den nordtyska under grefven af Holland. Om detta Nordens deltagande i femte korståget lemna de inhemska källorna inga närmare upplysningar. Planen till ett storartadt korståg under Valdemar Seiers ledning gick om intet först genom konungens fångenskap, sedan genom inverkan af kejsar Fredrik II, som ville sjelf stå i spetsen för företaget. Emellertid afgick 1227 en expedition från Danmark under marsken Johan Ebbesson att deltaga i Fredrik II:s korståg, efter hvars misslyckande de flesta Danskar synas ha återvändt 1228.

Härmed slutar Nordens deltagande i korstågen, och dess beröring med heliga landet bestod sedermera blott i enskilda pilgrimsfärder: dessa voro framgent de enda resultaten af de täta predikningar och de upprepade förslag till korståg, som fyllde den följande tiden ända till S:t Jean d'Acres fall. Utom de allmänna för hela kristenheten gemensamma orsakerna till

korstågens upphörande, såsom den religiösa lyftningens förfall [1]) och förändrade samhällsförhållanden, verkade i Norden särskildt sådana, som t. ex. förfallet af dess sjöväsende såväl i anseende till personalen som till materialen: man hör ej vidare talas om dessa skepp och flottiljer i enskildas händer, och äfven kronans sjömakt förföll. Norden hade förlorat detta herravälde på vester- och nord-hafven, som den obestridt utöfvat från 9:de till 12:te seklet, den hade upphört att förfoga öfver Europas första sjömakt.

Vi hafva hittills mest talat om Norden och Nordbor i allmänhet, utan att noga skilja mellan de tre länderna. Det är vanligen blott de inhemska källorna, som göra denna skilnad: för utländingens ögon och uppfattning voro de då såsom ännu blott ett folk, och såsom ännu sker, betraktade de ock hvarandra på samma sätt, så snart de befunno sig i främmande land. Frågar man nu, hvilken rol de särskilda nordiska länderna spelat i förbindelserna med Orienten, så följer till en början af deras läge, att Svenskar företrädesvis begagnade den östra vägen, Norrmän den vestra och Danskar den södra. Vidare gör förf. den iakttagelsen, att Danskarne mest uppträdde i de stora korstågen, blandade med Friser och Nordtyskar, att Norrmännens deltagande företrädesvis bestod i enskilda, utom samband med andra stående expeditioner, och att de flesta pilgrimsfärder i rent religiöst ändamål omtalas från Sverige. Skulle man ock med förf. låta Svenskarne taga största andelen i Väringegardet i Constantinopel, så lider det dock intet tvifvel, att i förbindelserna med heliga landet och Orienten öfverhufvud Norrmännen spelat den främsta rolen, Svenskarne åter en mycket underordnad.

Det är en reflexion, som tränger sig på enhvar vid en blick på de nordiska ländernas utveckling under Medeltiden, att Sverige, ehuru större till omfång och folkmängd, dock vida senare höjt sig till historisk betydelse än Norge och Danmark och att dess Medeltidshistoria erbjuder vida mindre intresse och lif. Under det Sveriges historia är inhöljd i djupt dunkel, hade broderländerna redan ett tidehvarf af storhet och glans, Danmark under Knut den Store, Norge under Harald Hårdråde, Magnus Barfot och hans söner. Efter en längre tids split och svaghet inträdde för dessa länder ännu en period af af makt och storhet, för Danmark under Valdemarernas lysande tid, för Norge under Sverre och Hakon den gamle. Sve-

---

[1]) Ett slående bevis på detta förfall äfven i Norden ligger i de handelsförbindelser, som Hakon d. gamle och Magnus Lagaböter ei tvekade att knyta med sultanerna i Tunis och Egypten.

riges ställning fortfor att vara lika anspråkslös och undanskymd, och den lyftning som strax derpå egde rum genom Birger Jarl och Magnus Ladulås blef mycket kortvarig. Orsaken till Sveriges jemförelsevis sena uppträdande i historien ligger först deri, att den politiska enheten mycket senare förmådde göra sig gällande i Sverige till följe af stamskilnaden mellan Svear och Göter, ytterligare skärpt genom religionshatet. Denna söndring, som ej förefanns i de öfriga nordiska länderna, hade till följd, att kristendomens befästande i Sverige inträffade mera än 100 år senare och statsenhetens genomförande nära 200 år senare än i Danmark och Norge. Till detta inre skäl kommer ett annat, grundadt i Sveriges yttre ställning. Såväl Danmark som Norge kommo genom sitt läge tidigt i liflig beröring med vestra och södra Europa: från dem utgingo företrädesvis de vestra Norrmannatågen, hvilka ledde till varaktiga förbindelser med England, Skottland, Frankrike: Danmark stod af gammalt i jemn beröring med Tyskland, och korstågen drogo skaror af Norrmän och Danskar till Södern och Orienten. Härigenom fick ej blott kristendomen tidigare insteg i Danmark och Norge: från civilisationens hemländer hemtades ock mångfaldiga kulturämnen och frön till en högre andlig och materiell odling, hvars frukter snart framträdde för Danmark i ett mera framskridet samhällsskick, för Norge i en rik literatur. I allt detta tog Sverige föga del: det var genom sitt läge nästan uteslutande hänvisadt till beröring med Östersjöns kuster. Här intog Sverige tidigt en dominerande ställning, men de här bosatta råa Finska, Lettiska och Slaviska stammar erbjödo ej ett fruktbärande utbyte i politiskt eller kulturhistoriskt hänseende, de förhöllo sig i detta afseende blott passivt, och Sverige har ej mottagit någon betydande främmande inverkan före den Hanseatiska inflytelsen och senare den danska under Kalmarunionen. Denna Sveriges sena utveckling var i sjelfva verket en lycka för det sjelft och för Norden. Ty medan Norge efter ett rörligt och mångskiftande lif på en gång isolerades från den öfriga verlden och började förtvina, och medan Danmark höll på att duka under för den främmande öfversvämningen, så höll Sverige medelvägen och bevarade mot Medeltidens slut midt under de främmande inflytelserna sitt egendomliga nordiska samhällsskick. Och medan Danmark och Norge redan under Medeltiden hade förbrukat sina bästa krafter, så gick Sverige med friska och obrutna krafter in i nyare tiden, sin verldshistoriska uppgift till mötes.

Vid frågan om det inflytande, som förbindelserna med Södern och Orienten under korstågstiden utöfvade på Nordens länder, är det lättare att uppvisa spåren af Söderns inverkan

in af Orientens. Den vesterländska civilisationen eller, för att tala med förf., den "latinska" har djupt ingripit i hela Nordens lif och samhällsskick, och korstågen ha väsentligen bidragit att införa Norden inom kretsen af denna civilisation. Det var korstågen som närmast riktade Roms uppmärksamhet på de förut försummade nordiska länderna, det var under de täta resorna till heliga landet som Nordborna småningom insöpo nya föreställningar om konungamakten, som de tillegnade sig riddarväsendet hvarmed ock åtskilliga feodala begrepp inträngde, samt fingo smak för ett förfinadt lefnadssätt. Hvad beträffar den rika andliga utvecklingen, särdeles i Island och Norge, så var denna visserligen mest af nordiskt ursprung: det Norröna språket var redan förut ett af de mest utbildade och till sina former bestämda på sin tid, men den inhemska literaturen riktades genom Jorsalaresorna med en stor mängd af den vesterländska kulturens bästa literära alster såväl på vetenskapens som på diktens område. — Förf:s framställning af Nordens inre tillstånd, såväl före korstågen som efter desamma, är i allmänhet nöjaktig, men innehåller dock några felaktigheter och missförstånd. Han har stundom sammanblandat olika tidskiften, såsom då det heter att vid korstågens början Danmark var en "monarchie à peu près absolue" och Sverige beherrskadt af en "aristocratie élective, maîtresse du sol" (ss. 28, 29 jfr s. 417): han har stundom utsagt om hela Norden hvad som blott gäller om någon del deraf, såsom då han yttrar, att vikingarnes fria och djerfva söner småningom förvandlades till "serfs attachés à la glèbe" (s. 375), och antagandet att länsväsendet i Norden kan härledas redan från Skandinavernas första bosättning derstädes (s. 424), är tydligen förhastadt.

Till slut samlar förf. de enstaka spåren af rent orientaliska, byzantiska eller arabiska, inflytelser i Norden. Dessa visa sig främst på konstens område: drag af orientalisk smak återfinnas t. ex. i den gammalnorska träbyggnadsstilen, i guldornamenter och mynt, i den kyrkliga konstens alster, i vapensmidet o. s. v. Kännedomen af Orientens geografi och historia var i Norden ganska vidsträckt: de isländske geografernas beskrifningar af heliga landet höra till de bästa och fullständigaste. Till och med kännedom af grekiska språket var i Norden ej sällsynt under Väringstiden: Sigurd Jorsalafarer talade grekiska och hans följeslagare förstodo detta språk. Ändtligen framskymta minnen från Orienten i åtskilliga legender, religiösa sånger, folkvisor, sagor och romaner från denna tid.

Hvad vi nu anfört, torde vara tillräckligt för att inge lust till närmare bekantskap med det förtjenstfulla arbetet. Dess spridning i Norden skall väsentligen underlättas genom

den danska öfversättning, som nyligen begynt utkomma i Kjöbenhavn på Schubothes Boghandels förlag under titel af: *Skandinavernes Reiser til Palæstina under Korstogene.*

C. T. O.

"**Om Forholdet mellem rhythmus og metrum**" är titeln på en liten afhandling, utgifven såsom skolprogram för år 1866 vid Christiania Kathedralskola och författad af Overlærer E. SCHREINER. Denna uppsats berör en del af den klassiska philologiens forskningsområde, hvilken är ganska vigtig, och hvilken i sednare tider varit föremål för flera framgångsrika bearbetningar. G. Hermann, som i sina betydande och snart sagdt epochgörande arbeten inom den klassiska metriken gjorde den efterklassiska antikens (Hephæstions, Drakons m. fl:s) utgångspunkt till sin egen, såg i de forntida skaldernes verser blott långa eller korta stafvelser, af hvilka de förra omfattade två tidsenheter (moræ, χρόνοι, tempora) hvar, de sednare en enda. Så bildades versfötter (pedes) af en viss bestämd proportion mellan de korta och de långa stafvelserna, t. ex. daktyl, jamb o. s. v. I verser, som utgöra en följd af lika eller homogena versfötter, såsom i den vanliga heroiska hexametern, kommer man lätt ut med ett system, bygdt på sådana grunder. Men redan i den dramatiska dialogens metriska språk stöter man på svårigheter, som detta system lemnar oförklarade. När man nämnligen finner den jambiska versfoten (⏑ —) kunna omvexla med anapæsten (⏑ ⏑ —) tribrachys (⏑ ⏑ ⏑), ja, med daktylen (— ⏑ ⏑) och spondeen (— —), förefalla sådana förhållanden, sedda från den Hermanska ståndpunkten, såsom metriska egenheter, hvilka väl kunna schematiseras men ej motiveras ur den metriska kompositionens egen beskaffenhet. Ännu svårförklarligare blifver förhållandet med lyrikens versbyggnad, i hvilken de mest olika versfötter förefinnas bredvid hvarandra och, såsom det kan tyckas, utan proportioneradt eller rationelt samband med hvarandra. Sådan vers är det ofta knappt möjligt att recitera eller declamera så, att han höres såsom vers, och öfverhufvud så, att man deri upptäcker den poetiska formens skönhet. Nära nog samtidigt med Hermann uppträdde den bekante, store fornforskaren August Boeckh och visade, att man måste gå längre bort än Hermann gjort för att söka källorna till kunskapen om de gamles poetiska technik. Han hänvisade

till de theorier och satser, som vi ega qvar efter de antike musici och rhythmici. Desse betraktade byggnaden af den poetiska texten eller af orden i hennes förhållande till den musikaliska komposition och den orchestiska mimik, i sammanhang med hvilka den lyriskt poetiska texten alltid hos de gamle föredrogs. Det musikaliska och orchetiska föredraget konstituerade ett annat förhållande mellan de till versfötter sammanförda stafvelserna än det, som från den metriska ståndpunkten kan förnimmas och uppvisas, nemligen ett musikaliskt rhytmiskt, ej ett metriskt deklamatoriskt. Länge blef Boeckhs uppträdande utan annan egentlig efterföljd än den, som företer sig i E. Munks "Metrik der Griechen und Römer" (1834), tills för något mer än tio år sedan tvenne lärjungar af Theodor Bergk, nemligen August Rossbach och Rudolf Westphal efter en fullständig revision af hvad från antikens theoretici i ämnet blifvit oss veterligen bevaradt och med begagnande af de resultater, Boeckhs forskningar gifvit, sökte rekonstruera den antika rhythmikens uppfattning af den klassiska verskonsten. Jemte desse hafva äfven den bekante professoren i Marburg Jul. Cæsar samt Henri Weil i Besançon och Louis Benloew i Dijon m. fl. arbetat i samma riktning; och man har redan erhållit ganska många anmärkningsvärda bidrag till ämnets vetenskapliga utredning. Förf. till ofvannämnda uppsats har från samma synpunkt, som de nyssnämnde, sökt att föra forskningen vidare. Han har gjort sig förtrolig med det, som i saken redan är utredt, och i allmänhet gått i utvecklingen af sitt ämne tillväga med kritisk sans och noggrannhet. Hans uppsats går ut på att visa, att *rhythmus* är det musikaliska, *metrum* åter det deklamatoriska taktförhållande, som artikulerar den poetiska formen. Och han kan på det hela taget sägas hafva lyckats i att bevisa dels sanningen dels sannolikheten af sina påståenden. Arbetet lemnar i sin mån glädjande intyg om det intresse, de klassiska studierna ega i vårt naboland.

L.

Spektralanalys, Exposé och Historik, af ROB. THALÉN. Med en Spektralkarta. Aftryck ur Upsala Universitets Årsskrift, 1866.

Dette Arbeide består af to Hovedafdelinger. Den förste indeholder foruden en Beskrivelse af de ved Spektralundersögelser brugelige Apparater og af glödende Stoffers samt So-

lens, Planeternes, Fixstjernernes og Nebulosernes Spektra tillige Forklaring over Dannelsen af de Frauenhoferske Linier, en Fremstilling af de forskjellige Hypotheser om Solens fysiske Beskaffenhed samt endelig et Spektralkart, hvorpå efter egne Iagttagelser og for en væsentlig Del efter direkte Sammenligning med Solspektret findes afsat de forskjellige Stoffers Spektrallinier. Kartet indeholder foruden et Solspektrum, omfattende Strækningen mellem de Frauenhoferske Linier *B* og *H* og et tilsvarende Luftspektrum, Spektra af 53 enkelte og 7 sammensatte Legemer.

Denne Afdeling er af stor videnskabelig Fortjeneste og må i höi Grad interessere enhver Fagmand. Fremstillingen er derhos så simpel og tiltalende, at Enhver, der önsker at erholde noget Kjendskab til denne Del af de fysikalske Undersögelser, som lader til at ville kaste Lys over Mangt og Meget, der har almindelig Interesse, vanskelig vil finde et Skrift, som på en lettere og behageligere Måde giver, hvad han söger.

Den anden Hovedafdeling fremstiller Spektralanalysens Historie delt i to Perioder, mellem hvilke Frauenhofers Undersögelser danner Overgangen. Under den specielle Påvisning af Spektralundersögelsens Udvikling siden Frauenhofers Tid afhandles særskilt Spektra af farvede Flammer, elektriske Spektra, Solspektret, Absorbtionsfenomenerne og Forholdet mellem Legemernes Emissions- og Absorbtionsevne. — Det er noksom bekjendt, hvorledes Kirchhoff, hvis store Fortjenester af Spektralanalysen Hr. Thalén ligesålidt som nogen Anden benægter, har villet tilskrive sig selv omtrent den hele Fortjeneste af Spektralanalysens praktiske og theoretiske Udvikling. Disse Kirchhoffs Påstande tilbageviser Hr. Thalén med megen Grundighed og Varme, og navnlig hævder han gjennem en efter vor Mening særdeles klar og overbevisende Argumentation Ångströms store Fortjenester.

—e.

Rättelser i föreg. häfte:

S. 2 l.	10	f. o.	brödre	læs	drotter
—	19	—	du	—	de
—	21	—	drabmænd	—	drabsmænd
—	24	—	sårvæld	—	sårned
S. 3 l.	14	f. n.	ædelborne	—	ædelbårne
—	3	f. o.	sörtersönnen	—	söstersönnen.
—	46	f. n.	Kapserier	—	Rapserier

Veje til kundskab om Nordens oldbefolkning.

Når indvandrede den skandinaviske stamme i Norden? Brød den ind med ét som erobrende folkesværm? Eller kom fredeligere nybyggere, en efter anden, på lignende måde som Engelskmændene i Nordamerica? Vedblev stammen at være nogenlunde ublandet efter indvandringen, eller optog den den ældre befolkning i sig? Hvem bode her iforvejen? Var her kun Finner og Lapper? Har Kelter nogensinde bot her? Var det tyske stammer, som Goter, Langbarder, Eruler, Angler, Sakser, o. s. v., der fyldte disse lande nærmest för Skandinaverne? Hvad blev af den ældre befolkning? Fordreves og udryddedes den hélt, eller optoges det meste af den i den skandinaviske stamme, og lånte dennes sprog? Om alt sligt haves mange meninger, mange beskedne gisninger, mange tillidsfulde og dristige lærebygninger. Her kan enhver finde noget, der passer i "hans kram". Det skulde være en underlig mening, der her ikke kunde opdrive "afgörende beviser", eller idetmindste "vægtige grunde".

Når således de forskelligste meninger kan vedblive at trives jævnsides; når det ene bevis efter det andet kan slås ihjel, og opstå, atter slås ihjel, og atter opstå; når den stridslystne kritiker ikke har anden fornöjelse af sine drabelige indhug, end at gisninger og grunde, han har ryddet af vejen, straks efter gentages ordret uforandret, som om tvivl aldrig var rejst (aldeles som i fruentimmer-dispyt); så må det vel komme af, at det ikke står klart, hvad man kan bruge som bevis her; at målestok og vægtskål her ikke kendes, idetmindste ikke af de fleste hidhørende forfattere, og slet ikke af den större læsekres.

Jeg vil her ikke så lige nærmest søge at svare på den hele række af ovennævnte spörsmål om oldbefolkningen. Jeg vilde gærne tale så let og almenfattelig som muligt, så lidt systematisk og "videnskabelig" som muligt, om midler til kundskab om oldbefolkningen. Jeg vilde se for en videre læsekres,

ikke for særlige fagmænd, at klare lidt på det spörsmål, om her slet ikke kan være tale om noget, der kunde ligne målestok og vægtskål. Kan vi komme så vidt, at vi enes om at kaste en del "vægtige grunde" og "afgörende beviser" overbord, fordi vægtskålen, selv om den ikke kan være af de fineste, fuldelig udviser, at de er for lette til at regnes med, endsie göre udslag, så er altid noget vundet. Det gælder her, som altid, om at göre regnestykket så simpelt, så lidt indviklet, som muligt. Det gælder her, som altid, om at finde et eller et par hovedpunkter, store lodder i vægtskålen. Den "grundige" fortabelse i småting og enkeltheder har sit værd. Men den gör aldrig udslag i noget stort spörsmål. Langt være det fra mig at bilde mig ind, at jeg kunde udpege afgörende hovedpunkter. Det er allerede noget at svække tilliden til visse aldeles uafgörende punkter, som med forkærlighed idelig fremdrages, selv af flere af de nyeste forfattere. Jeg for min del har ikke synderlig tro på, at sikker afgörelse af spörsmålene om Nordens oldbefolkning nogensinde kan nås. Men at göre sig levende klart, at noget ikke vides, eller ikke kan vides, er et stort fremskridt, når man har vidst for god besked iforvejen.

Ved spörsmålene om Nordens ældste befolkning har man, i mangel af virkelige efterretninger, tyt til forskellige slags ytringer hos rommerske og græske forfattere, samt forfattere i "middelalderen", også til folkesagn; endvidere til sprogforhold i den historiske tid, deriblandt stednavne; til oldsager; til sammenligning af sæder, skikke, love, gudetro, sagn, og digtekunst; endelig til folkenes udseende og legemsbygning. Lad os se på disse forskellige midler. Vi kan begynde med det sidste.

Dog, det var måske ikke af vejen at forudskikke oversigt over de "ethnographiske" forhold i Nord- og Mellem-Europa, i yderste korthed. Den skandinaviske stamme: Danske, Svenske, Nordmænd, foruden Færinger og Islændinger, der kun er afdelinger af Nordmændene, er nærmest i slægt med den tyske stamme, der omfatter Höjtyske (d. e. Sydtyske), Plattyske, Nederlændinger, Friser, Engelskmænd, foruden de gotiske folkefærd, der i folkevandringen drog til Sydeuropa, hvor de mistede deres sprog, og inblandedes i andre folk. Tyskerne bode, da de stødte sammen med Rommerne, mod syd til Donau, mod vest til Rin; hvor langt de nåde mod øst, kan ikke siges. På Karl den stores tid, da de for længe siden var trængt frem over Donau og Rin, nåde de mod øst så omtrent til Elben; i det nuværende Holsten nåde de ud over Elben lige til Ejder, ja Friserne endog, ligesom den dag idag, endnu længer op ad vestkysten til midtvejs i Sønderjylland. Det østlige Holsten

var, ligesom det øvrige land øst for Elben, vendisk, d. e. slavisk. Engang har sikkert de gotiske folk bot i lande øst for Elben, hvorfra de vandrede til Donaulandene, og senere ind i det rommerske rige. Om Goterne i landet øst for Elben havde bot alene eller mellem Slaver, som de herskede over, vides ikke; med andre ord, man véd ikke, hvor tidlig Slaver har bot lige til Elben, der, hvor slavisk sprog nu er fortrængt af tysk. Mod øst nåde de slaviske folk tværs igennem Rusland, måske omtrent ligesom endnu, men ikke så langt mod nord som nu, næppe ud over en linie fra Rigabugt eller finske bugt øst efter. Vest for Rin, og på de brittiske øer, bode på Rommernes tid Kelterne, der på fastlandet ombyttede deres eget sprog med latin. Det nordligste af Europa, nord for Skandinaver og nord for Slaver, tilhørte folk af den såkaldte "mongolske race": Lapper, Finner, og andre. Skandinaver, Tyske, Kelter, Slaver, Rommere, Græker, Perser, Inder udgör én folkeæt, som man har kaldt den japhetiske eller indo-europæiske. Man kan ikke tvivle om, at de vestlige afdelinger af denne æt er udvandret fra ældre fælles hjem langt henne i øst, rimeligst i det indre Asien. Man kan ikke tvivle om, at Skandinaver, Tyske, og Kelter er kommen øst fra. Der må have været en tid, da Skandinavien såvelsom det meste af Europa vel havde indbyggere, men af anden race, eller af andre racer, end den japhetiske. Vi kan med rimelighed tænke os, at det snarest har været folk af den "mongolske race", så at Finner og Lapper bliver levning af den ældre befolkning, uden at det just behøver at have været "Finner og Lapper", der fyldte hele Skandinavien, endsie det meste af Europa. Nu spörges altså: fulgte Skandinaver lige ovenpå denne befolkning, eller bode andre japhetiske folk för Skandinaverne i det nuværende Skandinavien eller dele deraf? Her bliver vel kun spörsmål om Kelter og Tyske, og næppe om Slaver, næppe en gang med hensyn til dele af Danmark.

Lad os nu vende os til de forskellige midler, man har villet bruge til at få kundskab herom; og lad os begynde med

Legemsbygning og udseende.

Der er ikke noget, man her lægger så megen vægt på, som hjærneskallens form. Dette skælnemærke bliver der ikke brug for ved spörsmål om ældre tysk befolkning, næppe heller ved spörsmål om ældre keltisk befolkning. Nordboer og Tyske skiller sig heri ikke fra hinanden, og næppe fra Kelter. At folk af hélt anden, f. ex. "mongolsk", race havde haft kendelig anden hjærneskalsform end vi, kunde ikke være påfaldende.

Nogle oldgranskere har også ment at genfinde samme form som hos Lapper i hjærneskaller fra stenalderens grave. Imidlertid siger Worså i et af sine nyeste arbejder, "Sønderjyllands oldtidsminder" (1865): "Nord for Ejder har det vist sig, at stengravenes folk har været af almindelig störrelse, og at deres hovedskaller ikke er af bestemt udpræget gennemgående form". Folkene af "mongolsk race" er jo da også heri, som i andet, indbyrdes forskellige, således Lapper fra Finner.

Et andet punkt er legemets störrelse. På sværd fra broncealderen er håndtaget gærne temmelig lille. Man har sluttet, at det ikke var Skandinaver, her bode dengang, hvortil må föjes, at hvad herved gælder om Skandinaver, kommer også til at gælde om Tyske, og vel også om Kelter, der af Rommerne skildres som store. Heller ikke Finlænderne er små. Men slutningen er höjst usikker. Det forholder sig vist så, at et folk kan gennem længere tidsrum tiltage eller aftage i vækst. Man plejer at sige, at Franskmændene er ved at blive mindre. Uden at have forvisset sig om, at hvert folks middelvækst er uforanderlig, kan man ikke af mindre vækst i fjærn fortid bevise tilstedeværelse af uskandinaviske stammer. Men forvisse sig om uforanderlig middelvækst kan man ikke. Tværtimod kan på forhånd siges, at forandring må finde sted. Ellers kunde jo folk af kendelig uens vækst, som Lapper og Finlændere (Danske og Svenske?) ikke være af fælles oprindelse. Mens vel ikke let nogen mener, at vores fædre, eller andre folk af "japhetisk" æt, bode her i stenalderen, kan man være i tvivl med hensyn til broncealderen. Den, som mener, at noget "japhetisk" folk bode her i broncealderen, kommer vel til at tro på, at det er tiltaget i vækst siden den tid, forudsat at håndtagene på sværd fra broncealderen virkelig gennemgående er for små til os nu. Særlig fra små håndtag og tilsvarende små hænder og små folk at slutte til Kelter går ikke. Isåfald måtte Rommerne have givet lutter urigtige skildringer af Kelternes udseende.

Særdeles travlt har man havt med forskel i udseende mellem Øst- og Vest-Jyder, hvem man har givet de löjerlige navne Goter og Joter. Jeg tror næsten, det var Sten Blicher, der først fandt på at bruge de to navne således. Han siger: "Jotens [d. e. Vesterjydens] tone er hård, stødende, knærkende, og derhos så at sige toneløs. Gotens [d. e. Østerjydens] derimod er langtrukken og syngende, som hans andre stammeslægtningers i Norden. . . . Joten har førere knokkelbygning; men han er mager; han har mørkt brunt hår, mørke, brune og grönne öjne, större og skarpere ansigtstræk; især fremstående kindben; og hele ansigtet nærmer sig til firkanten; hold-

ningen er ikke den rankeste, gangen tung, langsom, og sikkende. Goten har finere knokkelbygning, större kødmasse, lyst hår, blå öjne; ansigtet nærmer sig ovalen; trækkene og bendelene er mindre markerte og mindre fremstående, holdningen rankere, gangen lettere. Med hensyn til karakter i almindelighed, da er Joten mere alvorlig, sindig, og slidsindet; Goten mere livlig og munter, men tillige mere opfarende". Det er værdt særlig at udhæve, at denne skildring ikke medgiver nærmere lighed mellem Vesterjyder og Engelskmænd. De forfattere, der vil finde noget særlig skandinavisk i Engelskmændenes, især de nordligere Engelskmænds, udseende, omtaler netop kødrighed, blå öjne, rødt eller andet slags lyst hår, alt det samme, som Rommerne altid fremhæver ved Tyskernes, og som oftest ved Kelternes, udseende, uagtet det nu ikke længer passer på Tyskerne idet hele, endsie på Kelternes efterkommere.

Lignende, eller endnu större, modsætning omtales på Bornholm. En forfatter ved navn Skovgård siger herom: "Nordlændingerne er temmelig store og stærkt byggede, brede af skuldre og ansigt; næsten alle har blå öjne, brunt, gult, eller rødt hår; de taler sjælden meget eller hastig; kort, de ligner i deres udvortes temmelig nöje de Svenske, Gøterne og Dalekarlene. Sydlændingerne derimod er for det meste mindre af vækst, af temmelig net og let bygning, raske, behændige, for största parten smækre; de har små ansigter, små brune öjne, og ravnsort hår, der dog ikke krøller sig; de er mere snaksomme og raptalende, og ligner mer efter de finske og slaviske folkefærd end efter de gotiske". Herved må mærkes, at Finlænderne ikke er små og mørke; heller ikke alle slaviske stammer; om de nærmeste, Venderne, ved jeg ikke besked.

At forskelligt udseende kan hænge sammen med stammeforskel allerede på indvandringstiden, eller med forskellig stammeblanding, følger af sig selv. Således er der mulighed for, at det særegne udseende hos Syd-Bornholmere hænger sammen med inblanding af Slaver (Vender), som dog ikke behøver at være så gammel som fra Skandinavernes indvandringstid. Imidlertid har jeg hørt påstået, at hvor to stammer blandes, og der er nogenlunde stor forskel på deres tal, der vil den mindst talriges særegne udseende svinde i løbet af ikke ret mange slægtled. En anden påstand (der synes vanskelig at kunne forliges med den foregående) er, at börn af forældre, af hvem den ene er lys af hår og öjne, den anden mørk, fortrinsvis bliver mørke. Forholder dette sig således, så må deraf følge, at lyse hår og öjne efterhånden må blive sjældnere. Og da en slig overgang må kunne gå hurtigere i en egn end i en anden,

så vilde forskel heri blive meget usikkert kendetegn på stammeforskel eller stammeblanding.

Slige spörsmål, som de nys omtalte, måtte først klares, för nogenlunde agtværdige slutninger om oldbefolkning kunde drages af folks udseende nutildags.

Men selv bortset fra slige mere i det enkelte gående spörsmål, rejser sig en omfattende hovedvanskelighed, som aldrig kan ryddes af vejen. Det er uimodsigeligt, at hele stammers og folkefærds udseende i tidernes løb kan forandres, og at stammeblanding ikke slår til ved forklaring heraf. Skal alle folk, eller mange folk, være af fælles oprindelse, så må udseende kunne ændres. At Kelter, Skandinaver, Tyske, Slaver, Rommere, Græker, Inder, Perser er af fælles oprindelse, det vil sige er afdelinger af ét fælles grundfolk, er en af de sætninger, videnskab har slået allerfastest. Men at forklare disse folks forskellige bygning og udseende af stammeblanding alene vilde være at gå alt for vidt, uagtet den utvivlsomt har virket med. Jeg mindes at have set den forbavsende modsætning mellem Franskmænd nutildags (små og mørke) og deres forfædre Gallerne (Kelterne) på Rommer-herredömmets tid (store og lyse) forklaret af, at der mellem Kelterne skulde have været blandet en undertvungen befolkning af små mørke mennesker, hvis udseende i tidens løb skulde have sejret over Kelternes, såvelsom over de senere indvandrede Goters, Burgunders, Allemanners, Frankers, Saksers, og Normanners, dog endnu ikke fuldstændig i Nordfrankrig. Det er mig imidlertid ikke bekendt, at Rommerne skildrer den lavere befolkning i Gallien som små og mørk, noget, som de dog ikke let kunde tænkes at have overset eller tiet om. Tier de gamle forfattere om et sligt forhold, så er forklaringen ikke troværdig.

Hvis udseende kan ændres, og forskel opkomme, uden stammeblanding, så kan vi ikke fastsætte grænse herfor. Forskel måtte kunne udvikles f. ex. i Jylland lige så vel som andensteds. (Natur og levemåde er ikke ens i Øst- og Vest-jylland). Heller ikke bliver det lettere at göre forskellen ældre end indvandringen. Opfattes Øst- og Vest-Jyder som to skandinaviske stammer (hvad de utvivlsomt er), så måtte forskel jo alligevel være udviklet. Og vilde nogen göre Vestjyderne til en oprindelig tysk (f. ex. "angelsaksisk") stamme, så måtte ligeledes forskel alligevel være udviklet, og det vel at mærke forskel fra Tyske (f. ex. særlig fra Engelskmænd), da Tyskernes udseende var lig Skandinavernes. Og endelig særlig at tænke på inblanding af Kelter, eller Slaver, eller Finner, o. s. v., i Vestjylland mere end andensteds vilde være altfor vilkårligt, ikke at tale om, at det vilde blive vanskeligt (eller let, lige-

som man tar det) at göre det vestjydske udseende keltisk, eller slavisk, eller finsk.

Jeg vil da ende dette afsnit med at sige, at vi åbenbart aldeles ikke kan bruge noget af hvad man hidtil har fremdraget om legemsbygning og udseende til at afgöre virkelig foreliggende og tillige uløste spörsmål om Nordens oldbefolkning. Man kan ikke herimellem finde noget, som i fjærneste måde afgör spörsmål som: bode her "japhetiske" folk i Broncealderen? var her Kelter eller Tyske för Skandinaverne? At her för "japhetiske" folk var folk af hélt anden race og hélt andet udseende, næmlig i stenalderen, eller den störste del af stenalderen, derom kan ikke tvivles. Men heller ikke hermed er vi istand til at bringe noget ved de nuværende indbyggeres udseende i forbindelse.

Jeg går over til et andet punkt, sammenligning af

Skikke og love.

Længe behøver jeg ikke at dvæle herved. Vi er ved forhold, som er underkastede menneskelig vilkårlighed. Skikke og love kan indføres, kan lånes fra naboer. Hvis det var muligt heri at påvise sær-ligheder mellem afdelinger af Skandinaver, f. ex. Jyder eller Sønderjyder, på den ene side, og tyske stammer, f. ex. Angelsakser, på den anden, var dermed ingenlunde givet, at tyske stammer, som Angelsakserne, havde bot på halvøen för skandinaviske, og blandet sig med disse. Man måtte først forvisse sig om, at vedkommende ligheder ikke var kommen ved senere lån, ikke heller tilfældig uden indbyrdes forbindelse.

Nu forholder det sig imidlertid så, at det aldrig har lykkedes nogen at påvise særslægtskab i denne henseende mellem nogen enkelt del af Skandinaverne og noget tysk folk. End ikke i Jylland eller Sønderjylland (Frisland naturligvis fraregnet) findes tyske retsbestemmelser, der ikke vides at være indførte ved lån, som når lybsk stadret toges til mønster i mange danske byer.

I Slesvig bys stadret, fra Valdemarernes tid, har nogle forfattere villet finde ligheder med engelsk ret. Hvad herom er fremført, er imidlertid fuldstændig gendrevet i en afhandling i tidskrift for retsvæsen, 1864, hvor tilstrækkelig er godtgjort, at ikke én sær-lighed med engelske love har kunnet opdrives, men at vel et par tilnærmelser til den tids tyske stadretter kan udpeges, hvad jo var at vænte ved en handelsplads som Slesvig, med ikke få indvandrede tyske borgere.

Sammesteds er også tilstrækkelig víst, at særslægtskab med

skandinaviske love ikke kan påvises i angelsaksiske love. Engelskmændene slutter sig heri, som i alt andet, til de andre tyske folk.

Ellers må ikke tabes af syne, at alle nordiske og tyske folk i oldtiden viser overordenlig indbyrdes lighed i skikke og love, så at der ifølge sagens natur ikke er overmåde stort rum for sær-ligheder mellem to enkelte stammer indbyrdes.

Jeg vil ikke sige, at skikke og love ikke giver noget slags udslag med hensyn til noget af de virkelig foreliggende spörsmål om Nordens oldbefolkning. Hvis det må tilstås, at en agerdyrkende befolkning i faste boliger ikke let kan tænkes at udvandre hel og holden, så måtte, dersom Angelsakser havde bot på den jyske halvø, afdelinger af dem være tilstede i den jyske befolkning, og så var med rimelighed idetmindste nogle sær-ligheder mellem jyske og engelske love at vænte; og at de mangler, taler ganske vist mod, at Engelskmændenes forfædre havde bot på halvøen; mens omvendt et par sær-ligheder naturligvis ikke behøvede at vise, at de havde bot dér, da sær-ligheder kan komme på forskellige måder. Ganske vist taler love og skikke mod den mening, at tyske folk skulde have bot i Skandinavien för de skandinaviske, uden at man dog kan sige, at de gör den aldeles umulig, eftersom det jo måske ikke kunde være aldeles utænkeligt, at tilbageblivende dele af tyske stammer kunde fuldstændig skandinaviseres, idetmindste på en mindre landstrækning, som f. ex. Sønderjylland.

Nærmest sammen med love og skikke skulde tales om andre

Samfundsforhold.

Men her bliver så at sige ikke noget at tale om. Jeg kender kun ét punkt, som man har villet bruge i "ethnographiske" spörsmål. Nedsættelse i landsbyer, i Danmark og Sydsverig, modsat nedsættelse i enkelte gårde, i Norge og Nordsverig. brugte Munch til bevis på tysk grundbefolkning i hele Syd-Skandinavien. Han kan imidlertid tilstrækkelig imødegås på dette punkt. Det er ikke sandt, at alle tyske folk nedsatte sig i landsbyer. Man behøver ikke at ty til velkendte steder hos rommerske forfattere, der strider herimod. Det er vitterligt, at forskellige dele af den tyske befolkning, særlig de Tyskere, der bor os nærmest, Friserne, ikke nedsatte sig i landsbyer. Heller ikke er landsbyer eneherskende i Danmark. Sagen forholder sig så, at nedsættelse i landsbyer og i enkelte gårde kendtes begge dele både hos Tyske og hos Nordboer, og at naturforhold og indvandringsmåde afgjorde, hvilken af delene blev fremherskende.

Mod forestilling om tysk grundbefolkning underkuet af skandinaviske hærfølger strider den omstændighed, at vi ikke i Danmarks oldtid finder sligt lensvæsen som i andre lande, hvor agerdyrkende befolkning i faste boliger måtte böje sig under tyske eller nordiske erobrere.

Næst efter kan vi passende tale om sammenligning af

Gudetro og sagn.

Forholdet er her omtrent som ved de to foregående punkter, dog at slutninger med hensyn til spörsmål om oldbefolkningen er endnu vanskeligere og usikrere.

Mange, vistnok de fleste, gudesagn, og ikke få heltesagn er så gamle, at de er oprindelig fælles for Nordboer og Tyske; det vil sige, de er opstået på en tid, da Nordboer og Tyske endnu ikke havde skilt sig ad, da de endnu var ét folk, da altså vores forfædre endnu ikke var indvandret i Skandinavien. Det er den eneste mulige slutning, når vi finder utallige beviser på, at gudesagn, og visse heltesagn, var omtrent ens hos alle nordiske og tyske folk, når vi f. ex. genfinder Odin, Tor, Ty, Frø, Balder, Frigg i Tyskernes Wodan, Donar, Tiu (höjtysk Ziu), Fro, Balter, Fria; når Ragnaröks-mythen genkendes i gammel-tyske digtninger; når nordiske egennavne med mythologiske hentydninger kommer igen hos alle tyske stammer, såsom Ás-geirr (Es-ger), d. e. gude-spyd, der hentyder til Odins spyd, Ás-ketill (Es-kil), d. e. gude-kedel, med hentydning til den kedel, Tor hentede hos jætterne, hvortil på tysk svarer Ans-gar, Ans-kettel (höjtysk -kessel, med fransk udtale Anquetil); ligeså stednavne: til Tors-bjærg, Balders-brønd svarer hos Tyskerne Donners-berg, Balters-brunnen. Denne kendsgerning, gudetroens enshed, har vi ikke her plads til at gå nærmere ind på, men må henvise til andre let tilgængelige arbejder, som Munchs 'Nordmændenes ældste gude- og heltesagn'; et foredrag om nordisk gudetros historie, trykt i Stenstrups 'dansk månedskrift', 1867, giver de mest fremtrædende hovedpunkter; også i N. M. Petersens nordiske mythologi findes adskilligt hidhørende. Er de fleste mythologiske forestillinger ens hos Nordboer og Tyske, så må den overvejende del af dem være oprindelig fælles, uden at lån aldeles behøver at nægtes. Man kan ikke tænke på formelig indførelse af nordisk religion i Tyskland, eller af tysk i Norden. Hedenske religioner fortrænger ikke let hverandre, skönt de let låner enkelte guder og sagn af hverandre. Sligt lån skede langt lettere end lån af love. Skjaldene lånte gærne æmner, hvor de kunde få dem, hjemme eller ude. Og det var i deres sange, sagnene levede.

Jeg kan ikke udpege noget gudesagn, som nødvendig må være lånt fra nogen af siderne. Men ved flere heltesagn kan sligt lån påvises med temmelig sikkerhed. Herved er at mærke, at lånt sagn gærne tillige kan være oprindelig fælles. Selv når man havde et sagn i ældre skikkelse, kunde en skjald gærne prøve på at göre lykke med at foredrage det i ny skikkelse, hvori han fandt det omdigtet hos naboer. Sagnene om Vølsunger og Nivlunger må, så vidt jeg skönner, være indført fra Tyskerne til os, og det flere gange, først i en ældre skikkelse, der omtrent gengives i kvadene i "Edda", senere i yngre skikkelser, der er overleverede i saga'er og i folkeviser fra "middelalderen". Dette er vist de fleste granskeres mening, og er ikke alene i og for sig rimeligt, ifølge disse sagns indhold både i tysk og i nordisk overlevering, men støttes tilmed ved sproglige grunde (som når i et af kvadene findes navnet Erp-r, der omsat til oldnordisk form egenlig skulde hedt Jarp-r, på dansk Jærp). Vølund-sagnet er efter sproglige grunde at dömme lånt fra en af siderne, måske snarest fra Tyskerne til os (Vølund heder hos Tyskerne Wieland, plattysk Weland, skönt efter regelret lydovergang skulde væntes Waland; brud på lydlov plejer at vise ordlån, der sjælden løber af uden udtaleændring). Sagn om skandinaviske konger og helte indførtes til England, hvor de omdigtedes i det kvad, vi efter hovedhelten plejer at kalde Béowulf (d. e. Bjolv, med dansk form). Uagtet dette digt er affattet i England, i kristen tid, taler det ikke et ord om Engelskmænd, om Angler eller om Sakser, men handler hélt igennem om Daner og Gøter; og vi genkender flere kongenavne fra danske oldsagn (som Healfdene, Hálga, Hróðgár, Hróðwulf, d. e. Halvdan, Helge, Roar, Rolv), mens sagnenes indhold rigtignok er aldeles forandret.

Man må ikke tabe af syne, at det kun er fra Island, vi har nogenlunde sammenhængende og måske tålelig fuldstændig optegnelse af gudetro og gudesagn. Fra andre nordiske og fra alle tyske lande har vi kun tilfældige stumper eller vink. Det samme må (bortset fra Nivlunge-kvadene) siges om heltesagn fra hedensk tid allevegne, endog på Island, dog Danmark fraregnet. Danerne er det eneste af alle nordiske og tyske folk, som har frælst rig overlevering af heltesagn fra oldtiden.

Af de nu fremsatte forhold følger, at kun den, der ikke har spor af anelse om brug af vægtskål og målestok i "ethnographiske" undersøgelser, kan falde på at komme med slutninger i følgende smag: sagn om jættekvinderne Fenja og Menja har jeg kun fundet i Skandinavien og Baiern; følgelig er Skandinaver og Bairer nærmere i slægt indbyrdes; eller: sagn om Amled har jeg udenfor Skandinavien kun trot at finde spor til i

England; følgelig er Engelskmændene Skandinaver. Tilfælde rådede over sagns vandring. Tilfælde rådede for deres bevarelse. Sjælden kan vi vise, om det enkelte sagn er oprindelig fælles for to eller flere eller alle nordiske og tyske stammer, eller om det er lånt fra folk til folk. Ingensteds er lån af nordiske sagn snarere at vænte end i England efter de danske vikingers indvandring i 9de, 10de, 11te århundred. Ingensteds er lån af engelske og andre tyske sagn snarere at vænte end i Danmark. Uden sikkerhed for, at et sagn hverken er lånt eller oprindelig fælles for alle nordiske og tyske folk, kan det aldrig bruges som tegn på særslægtskab mellem to eller flere enkelte stammer i modsætning til de andre. Og hvor haves slig sikkerhed? Forgæves leder man her efter noget fast holdepunkt med hensyn til virkelig foreliggende spörsmål, som: bode engelske eller andre tyske stammer i Norden för Skandinaverne?

Men skulde sagnsammenligning endelig bruges ved dette spörsmål, så vilde den tale for at svare: nej. Det tilstår endog tyske, ja slesvigholstenske, forfattere, at Danmark, ja endog særlig Sønderjylland, i sagn (for Sønderjyllands vedkommende bliver det nærmest nulevende sagn) slutter sig til hele Skandinavien i modsætning til alle tyske stammer, Engelskmænd medregnet.

Sammen med indhold af oldtidens digtning kunde måske siges et par ord om dens form, om det ydre ved Nordboers og Tyskes

Digtekunst.

Både Nordboer og Tyske brugte et eget slags korte verslinier, forbundne to og to ved "stave" (d. e. enslydende forlyd i to eller tre tonstavelser), som i dette nordiske exempel:

*s*vart verðr *s*ólskin um *s*umur eftir	sort vorder solskin i somre efter

og i dette oldtyske:

wart Balderes *f*olon sin *f*uoz birenkit	på Balders fole gik foden af led.

Hos Tyskerne, Engelskmænd medregnet, men ikke hos Nordboer, brugtes også et længere slags linier, forbundne på samme måde.

Hos Nordboerne er kvadene næsten ufravigelig i stropher ("ærender"); derimod næppe i noget af de ældste tyske og engelske digte, uden at man dog tör påstå, at stropher slet ikke kendtes, da noget senere stropher af samme slags som i nordiske kæmpeviser var almindelige.

Nordboerne havde flere kunstigere versarter, som hverken findes i Tyskland eller England.

Uagtet al lighed træder som sædvanlig Tyskerne, vel at mærke Engelskmænd medregnet, i kendelig modsætning til Nordboerne. Heller ikke her viser nogen tysk stamme særlighed med os. I og for sig skulde noget, der til den grad som versbygning er underkastet menneskelig vilkårlighed, ikke inddrages i "ethnographiske" spörsmål. Men sammen med alle de andre forhold, hvori modsætning ses mellem tysk og nordisk, kan også dette få nogen vægt.

Jeg kommer til et æmne, der ligger temmelig fjærnt fra de hidtil omtalte, sammenligning af

Oldsager.

Naturligvis er af oldsager fuldt op at lære om de befolkninger, der frembragte dem. Men netop ved de her foreliggende spörsmål, om ældre keltisk eller tysk befolkning, er det ikke så let at drage afgörende slutninger af ting lavede af menneskehånd, hvor menneskelig vilkårlighed er störst, lån og efterligning lettest. Når oldsaggranskeren, alt som han lærer mer, ser sig mindre og mindre istand til at sige, når broncealder og jærnalder begyndte, om de kom ind med indvandrende erobrere, eller om det kun var nyt metal og ny fabrication, der indvandrede; når han hverken ved overgang fra sten- til broncealder, eller fra bronce- til jærn-alder, eller nogensteds i de tre aldere, kan bevise ind- eller ud-vandring; når han lige så godt kunde tro på, at ét og samme folk havde bot her i alle tre aldere; så synes ringe håb om, at han kunde svare afgörende på spörsmål om ældre keltisk eller tysk befolkning.

Imidlertid er vist de fleste oldsaggranskere enige om meget bestemt at sætte sig imod forestilling om ældre keltisk befolkning.

Spörsmål om ældre tysk befolkning, særlig i Sønderjylland, d. e. her spörsmål om sær-lighed mellem sønderjyske og angelsaksiske oldsager, er med störste omhu afhandlet af Worså i 'Slesvigs eller Sønderjyllands oldtidsminder' 1865. Worså viser, at i oldsager slutter England sig i den "angelsaksiske" tid afgjort til Tyskland, især til Vesttyskland; at Sønderjylland derimod lige så afgjort slutter sig til hele Danmark, både i bronce- og i jærn-alderen. Hvis yderligere søgning skulde føre til opdagelse af sær-ligheder mellem danske, eller jyske, eller sønderjyske oldsager og engelske eller andre tyske, må naturligvis på det bestemteste nægtes, at hermed ældre tysk befolkning i Danmark, eller Jylland, eller Sønderjylland, var godtgjort. Mangel på sær-lighed er meget stærk modgrund mod

denne forestilling, mens en del sær-lighed vilde være yderst svag, næsten intetsigende, forsvarsgrund for den, da sær-lighed også kan forklares på andre måder. Beviskraft for eller imod forholder sig på samme måde som ovenfor fremsat om love og skikke (sammenlign sidste stykke af afsnittet derom).

Aldeles afgörende svar kan sammenligning af oldsager da næppe give her. Men også den taler dog mod keltisk eller tysk befolkning. Den har endnu ikke i fjærneste måde været istand til at svare på de spörsmål: når og hvorledes kom Skandinaverne? hvad blev af den ældre befolkning?

Ved stenalderen er nylig opstået tvivlsmål, idet Worså deler den i ældre og yngre stenalder, mens Stenstrup henfører de ufuldkomnere stensager til samme tid som de fuldkomnere, men til lavere del af befolkningen. Herved kunde da ialfald ikke tænkes på stands-tvedeling i ét folk, men kun på to folk jævnsides, (som Malaier og Haraforaer på nogle af de indiske øer) hvoraf så dog det ene måtte være ældst hjemme i landet. (Heller ikke to stænder kunde være lige gamle i landet uden ved samtidig indvandring).

Ved oldsager fra jærnalder er særlig at mærke

Skrift.

Vi har to slags runer, næmlig foruden den almindeligst kendte række på 16 tegn tillige en större på et par og tyve. Den sidste findes på ældre mindesmærker. I Danmark (undtagen Bleking) er den hidtil kun fundet på rørlige ting (smykker, våben, o. a.), ikke, som i Norge, Sverig, og Bleking, tillige på mindestene. Den var tillige (tildels i noget udvidet skikkelse) i brug hos alle tyske folk, næmlig både i England, i Tyskland, og hos Goterne. Den mindre række var særlig skandinavisk, og findes mod syd kun til Danevirke-linien. I England haves fra Daneväldets tid indskrifter på dansk med særlig skandinaviske runer.

Atter her ses fælleskab hos Tyske og Nordboer, næmlig i de ældre runer, og tillige tvedeling mellem dem, idet de yngre kun er nordiske. Men i de foreliggende spörsmål om oldbefolkning bliver adskillelsen her uden vægt, med mindre man når til at kunne vise, at de yngre runer i hele Norden er ældre end de foregivne udvandringer af Angelsakser eller andre Tyske. Kun isåfald blev dét, at ingen Tyskere brugte disse runer, modgrund mod slig udvandring.

Munch holdt den mindre række for ældst, den större for opstået af den mindre, skönt den större findes på de ældste mindesmærker. Videre sluttede han, at den mindre var genindført af skandinaviske erobrere, der kuede ældre tysk be-

folkning. Men det kræver bevis for, at det ikke var ældre skandinaviske indvandrere, der isåfald kuedes af senere, samt for, at större række virkelig opstod af mindre. Ingen af delene har kunnet vises. I tidskrift for philologi, 1864, (s. 296 f.), gives en simpel "foreløbig" forklaring for, hvorledes omvendt mindre række kunde opstå af större. Hvis denne forklaring (om den end bliver at rette i enkeltheder) holder prøve, falder Munchs bevisforsøg bort af sig selv.

Ét er skrift, et andet sproget i

Indskrifter.

Hidtil har det kun lidet lykkedes at læse indskrifter i ældre runer. Nogle (f. ex. guldhorn-indskriften, Tunestenen) har Munch villet læse i et sprog, der snarere kunde se ud som ældgammel tysk end som nordisk selv i nok så gammel skikkelse. Stephens tolker næsten alle slige indskrifter; han tyr herved lige godt til nordiske og tyske sprogformer, uden dog at binde sig til hidtil kendte former og sproglove; det sprog, der således kommer frem, bliver ikke skandinavisk, hvad det så ellers bliver. Forøvrigt kalder Stephens det skandinavisk; men han bruger "skandinavisk", "nordisk", anderledes end vi, medomfattende engelsk, saksisk, frisisk, gotisk, lutter tyske sprog (ligesom nogle Tyske lader "deutsch" medomfatte nordisk). Endelig har Bugge i tidskrift for philologi, 1865, (s. 317), givet prøve på læse- og tolke-måde, hvorved endog guldhornindskriften vilde blive skandinavisk, kun i langt ældre skikkelse end den, vi ellers kender, med skandinavisk ejendommelighed endnu kun tildels udviklet. Bugge har forbeholdt sig videre udførelse, til Stephens' samling er færdig, så jeg ikke kan tale nærmere om dette lovende forsøg, som, én gang gjort, vist let føres videre, selv om Bugge ikke påtager sig at læse alle disse indskrifter, hvoraf mange måske kun er begyndelsesbogstaver til ord.

Med hensyn til oldbefolkning mærkes:

Hvis alle disse indskrifter, fra alle dele af Skandinavien, var i uskandinavisk sprog, tysk, eller blandet, så fik vi sagtens at tro på ældre tysk befolkning, der endnu i 5te, 6te, 7de årh. ikke var skandinaviseret, men fuldstændig blev det senere.

Hvis en del, selv en god del af dem var tyske, viser de lige så lidt tysk grundbefolkning, som danske indskrifter i England dansk, rommerske udenfor Mellemitalien rommersk, o. s. v. De kunde vise, at Tyske var indvandret allerede i folkevandringstiden, og en stund holdt ved deres sprog, alde-

les som i senere tider. Slige indvandringer er höjst sandsynlige. Mulig kom runeskrift med dem. Den er omdannelse af rommersk skrift, altså snarest opstået hos en tysk stamme.

Tyske indskrifter kun på enkelte rørlige ting, lette at føre fra land til land, vilde intet vise om oldbefolkning.

Vi kommer til, hvad ellers læres om oldbefolkningen af

Sprog.

Dette er hovedpunktet. Dog dvæler jeg her kun kort, både fordi pladsen er knap, og fordi det ikke er let at tale herom uden til fagmænd.

Til hovedudbytte af nyere sproggranskning (fra Rask til nu) kan regnes:

Tysk og nordisk er nær i slægt, men skilles ved tydelig tvedeling, der udelukker overgangsled mellem begge. De tyske sprog er: höjtysk, plattysk, nederlandsk, frisisk, engelsk, foruden den uddøde sidegren, gotisk. Nordiske almuemål går gradevis over i hinanden. Ligeså tyske. Men ingen dialect, hverken frisisk, eller engelsk, eller plattysk, er overgangsled mellem tysk og nordisk, selv om visse påfaldende medlydsforandringer, som indtrådte i 6te—7de årh., gör höjtysk, og stærk selvlydsændring og blanding engelsk, til de mest fremmedlydende for os. Med andre ord: vi er ikke nærmere i slægt med Nordtyske end med Sydtyske eller med Engelskmænd.

Alle tyske ord i nordisk er indkommen i senere tid. Runestene og ældre love er i rent skandinavisk sprog. Det gælder for Sønderjylland med. Masser af plattyske ord indkom i "middelalderen". Til levning af angelsaksisk er ingensteds spor at finde.

I østlige og nordlige engelske almuemål indkom med vikingerne i 9de—11te årh. mange nordiske ord, der som oftest let skælnes fra de indfødte angelsaksiske (se herom tidskrift for philologi, 1860).

Det er klart, at disse forhold med stor vægt taler mod ældre tysk befolkning, skönt man får at indrömme, at fuldstændig skandinavisering af en mindre landstrækning, som Angel, eller endog Sønderjylland (efter fradrag af Frisland og det sydligste) måske ikke kan kaldes aldeles utænkelig. Dog vilde enkelte levninger eller spor af angelsaksisk vist have holdt sig. Sprogmanden udtaler sig da mod ældre tysk befolkning.

Den slags sproggranskning, der triumferende kommer med ting i følgende smag: Jyden og Engelskmanden udtaler (endnu) *v* som *w*, Jyden siger *sejser*, Engelskmanden *scissors* (latin), o. s. v., er vel nu død og begraven, ligesom tilsvarende

slags beviser fra sagn, love, oldsager, o. s. v., vel også efterhånden forstummer, alt som overblik over stoffet bliver almindeligere hos granskerne.

Blandt det sproglige kan særlig omtales

Stednavne.

De er ensartede i hele Norden, og fuldstændig skandinaviske lige til Danevirkelinien (Frisland naturligvis fraregnet).

Engelske stednavne stemmer efter nyere undersøgelser nærmest med vesttyske, og, påfaldende nok, i enkelte punkter især med sydvesttyske. Mellem engelske og danske véd jeg ikke at nogen sær-lighed er påvist.

I Øst- og Nord-England indkom i 9de—11te årh. mange danske stednavne, så at i enkelte egne hvert tredje navn er dansk.

Mellem hele Danmark og en del af Tyskland er en særlíghed funden: vores endelse *-lev* er ét med den i Thüringen ligeså almindelige *-leb-en*. Det vilde vise fuldstændig mangel på overblik at grunde særslægtskab på sligt.

Også stednavne taler da mod ældre tysk befolkning i Norden.

Enkelte stednavne har, om jeg ikke fejler, Forchhammer villet göre til bevis på så uhyre gammel skandinavisk befolkning, at man ordenlig bliver forlegen derved. Således skulde *Furre-by*, *Fur-sø*, o. l., føre den tilbage til "fyrretiden", ja *Skån-ø*, *Svans-ø*, o. l., til en tid, da slige landsdele var øer. Det vilde jo næsten medføre, at Nordevropa var den "japhetiske" folkeæts fælles hjemstavn, hvad dog næppe nogen tror på. Kunde det ikke være, at fyrr havde holdt sig længe på enkelte punkter? Og er det vist, at ø oprindelig kun betød land hélt omflydt af vand?

Vi kommer til hvad, med rette eller urette, regnes til historiske

Efterretninger.

Det er på grund af ytringer hos ældre forfattere, som Jordanes, Beda, Paulus Diaconus, og andre, at man i så mange tider har trot på, at Goter, Angelsakser, Langbarder, og de andre tyske folk, kom fra Skandinavien. Uden disse ytringer fra den seneste rommerske kejsertid og fra "middelalderen" vilde vist aldrig noget menneske have trot på sligt. Forestilling om Cimbrers udvandring fra Skandinavien er vel nu næsten død hen. Men de andre udvandringer fortjæner slet ikke större tiltro, snarere mindre. Der er heller ikke en eneste

hidhørende "efterretning", der ikke mange gange er dragen i tvivl. Dog er jeg ikke istand til at nævne nogen, der har forkastet dem alle på én gang, og søgt at nægte ældre tysk befolkning i enhver del af Skandinavien, för Jessen i 'undersøgelser til nordisk oldhistorie', 1862. Ialfald træder her første gang den tanke frem netop at bruge de gamle forfattere til at vise skandinavisk befolkning i hele Norden hélt tilbage til den ældre rommerske kejsertid, så langt tilbage, som "efterretninger" går; at vise, at de ytringer, man kan holde bog med ved sprogsammenligning og ved sammenligning med senere befolkningsforhold, tyder på samme befolkning dengang som nu, mens andre ytringer dels ikke holder prøve, dels ikke kan bruges, fordi de kan bruges til hvadsomhelst. Her er ikke plads til at optage fremstillingen. Jeg kan imidlertid henvise til en temmelig udbredt bog, hvor den omtrentlig er fulgt: Barfods 'fortællinger af fædrelandets historie', 3dje udg., 1867, især afsnit 4 og 49. Ligeledes Thriges Danmarks, Norges, og Sverigs historie, 1866, slutter sig til denne tankegang, og (med hensyn til spörsmålet om Angler) Worså i 'Sønderjyllands oldtidsminder', 1865.

At disse "efterretninger" ikke er virkelige samtidige efterretninger, følger af sig selv, da jo udvandring måtte være foregået langt tidligere. Heller ikke kan vises, at de grunder sig på sagn, om sagn ellers havde betydning i slige spörsmål. De ser snarest ud som gisninger, der somtid siden kan have udbredt sig og vokset til sagn.

Endelig kommer vi til det sidste punkt, andre

Historiske Forhold.

Her véd jeg dog kun ét, som er værdt at stanse ved. Munch forklarede de danske vikingetog (fra omtrent år 800) af det stød, en skandinavisk indvandring i Danmark i 8de årh. skulde have givet samfundsforholdene. För den tid skulde Danmark have været tysk (gotisk). Men isåfald borde først vises, at det ikke var én skandinavisk stamme, der bukkede under for en anden, samt at danske vikingetog behøver anden forklaring end norske. I Norge lader Munch befolkningen være oprindelig skandinavisk. Den foregivne store indvandring i Danmark i 8de årh. knytter Munch til sagnhistoriens "Bråvalla-kamp". I Jessens 'undersøgelser' er vistnok tilstrækkelig víst, at her slet ingen holdepunkter gives, hverken med hensyn til "ethnographi", eller til historie, eller til tidsregning, hvad vi ikke har plads til at gå ind på her. (Tilföjes kunde, at Munch aldrig prøvede på at forklare, hvorledes det gik til,

at indvandrere i England fra Danmark i 9de årh. tålte dansk, og ikke gotisk; det havde netop været de overvundne, der havde været nærmest til at udvandre).

Af denne korte oversigt fremgår, at vi ikke véd det mindste om ældre tysk eller keltisk befolkning i Norden. Men tillige fremgår, at med fuld vished véd vi egenlig ikke andet om befolkningen för, lad os sige, 5te årh., end hvad af oldsager læres, nærmest om dens dygtighed i håndens idræt. Så lidt véd vi, at hvis en påstod, her havde aldrig lige fra den ældste stenalder bot andet end Skandinaver, kunde vi næppe indvende stort andet, end at så var Norden hele den "japhetiske" folkeæts fælles hjemstavn, og at vandring herfra til Iran og Hindostan dog ser vel dröjt ud. Hvis vi forudsætter, at ættens fælles hjem ikke vel kunde ligge vestligere end Rusland, og snarest lå hinsides det kaspiske hav, så er Skandinaverne indvandret her. Og hvis man ikke vil nægte, at sprogsammenligning taler for, at ættens fælles grundfolk kendte metal, og at kendskab til metal ikke godt kunde tabes, så kan vi ikke søge Skandinaver her för i broncealder. At ingen anden gren af ætten, f. ex. ingen keltisk, drog herigennem för Skandinaverne, er vist umuligt at bevise, såvelsom at modbevise. Men den endnu gængse skole-lærdom om Cimbrer, Goter, Gevder, Vandaler, Langbarder, Angler, o. s. v., fra Skandinavien, bör kastes overbord, og ialfald kun genoptages, hvis aldeles ny og uhørte kendsgerninger kunde komme for dagen. Derimod kan ikke tvivles om, at Skandinaver, både enkelte mænd og "hærfølger", nu og da deltog i "folkevandringen" i ledtog med tyske hære.

—n.

Om Nationalitetsprincipen
med särskildt afseende på Norden.

(Föredrag inför Nordiska Nationalföreningens Filialafdelning i Lund den 4 November 1866 *).

De politiska idéer, som beherrska tiderna och bestämma historiens gång, framträda aldrig till sin betydelse och omfattning med full klarhet för de enskilde förr än de redan upphört att vara herrskande. Först sedan erfarenheten i hela sin konkreta fullhet ligger utbredd framför åskådaren, först sedan idéen varit föremål för en mångsidig tillämpning i verkligheten, kan man fälla en säker slutdom öfver densamma och den tid, i hvilken den rört sig. Säkrast blifver omdömet, klarast insigten om sådana tidsriktningar, hvilka kommit till en fulländad utveckling och bilda en afslutad cykel för sig. Så ega vi t. ex. om ingen tid en så klar och begreppsmässig insigt som om den antikt-klassiska: den antika verldens idéekrets utgör ett afslutadt helt, och man kan derföre med någon visshet uppställa lagarne för dess utveckling. Äfven Medeltiden, som ännu under 1700-talet beskrefs och bedömdes så skeft, har i vår tid, allteftersom Medeltidens institutioner gått under, kunnat på ett någorlunda fördomsfritt och sanningsenligt sätt bedömas. Men så snart man inträder på Nyare Historiens område, försvåras en fullt objektiv uppfattning genom inblandning af dessa politiska och religiösa motsatser, hvilka ännu i dag söndra Europa i fiendtliga läger, så katholicism och protestantism, absolutism och demokrati m. fl., för att icke tala om de speciella partifrågorna för hvarje särskildt land. Till dessa motsatser har i våra dagar kommit ännu en, den mellan den historiskt och traktatmässigt utbildade stats- och folkrätten å ena sidan och nationalitetsprincipen å den andra, en motsats så mycket svårare att riktigt bedöma, som den utgör dagens "brännande" fråga i politiken. Med detta uttryck betecknas träffande, att nationalitetsprincipen ännu hör till de frågor, som mer framkalla starka

*) Samtliga noterna äro senare tillägg.

passioner och enthusiastiska känslor, än ett lugnt bedömande, som mer utgöra föremål för kärlek eller hat än för en mogen ompröfning. Ehuru sålunda de som lefva midt uppe i striden aldrig kunna fullt opartiskt bedöma stridens föremål och syfte, så är det dock en pligt för hvarje tänkande att söka bringa så mycket deraf till klarhet, som erfarenheten redan ger vid handen.

Första gången man kan tala om ett nationalmedvetande i Europa, är i slutet af Medeltiden, sedan de olika stammarne smält tillsamman till verkliga nationer, sedan de motsatta feodala, kyrkliga och kommunala elementerna kommit till sammanslutning i en nationell statsbildning under konungamakten och sedan en nationell kultur uppspirat genom de moderna språken och litteraturerna. En dylik nationell lyftning genomgick då hela Europa, fick i Frankrike, England och Spanien, liksom äfven i Sverige, en varaktig betydelse, stannade i Tyskland och Italien vid enstaka försök och sträfvanden och ledde äfven hos Europas halfbarbariska folk, såsom Magyarer och Czecher, till upprättande af nationella monarkier om ock af kort bestånd. Denna nationella rörelse stödde sig öfverallt äfven på en nationell ståndsrepresentation samt gick hand i hand med en utvidgad politisk och social frihet. Men denna rörelse var ej medveten om sitt mål och om medlen att vinna det, den blef derföre denna gången blott ett verktyg i konungamaktens tjenst, ett trappsteg till dess storhet. Sedan konungarne med dess tillhjelp fått maktens medel i sin hand, bortkastades det onyttiga redskapet: friheten var borta redan i början af Nyare Historien, och de nationella elementerna i saknad af frihetens lifsluft nedsjönko åter till en mekanisk massa, ett aggregat, som genom eröfringar, traktater och dynastiska planer skiftades eller sammanfördes efter omständigheterna. Den yttre politik, som sålunda utvecklade sig ur absolutismen med nationalitetens tillbakasättande, var det s. k. jemvigts-systemet, som blott beräknar och väger de yttre storhets- och maktförhållandena, men ej vet af några inre organiska krafter. Men i tysthet började åter genom tilltagande beröring mellan folken och upplysning bland massorna frihetsbehofvet att vakna och med detta nationalmedvetandet. I franska revolutionen framträdde båda med en Europa öfverväldigande kraft. På samma gång inträffade Polens delning, och den tanken väcktes, hvad det var som gjorde detta våld så upprörande för allmänna rättsmedvetandet. Att man upplöste en statsmekanism som arbetade dåligt, var ju ej så klandervärdt, men Polens delning innebar något mer: Europa kände instinktmässigt, att det var begånget ett våld på en lefvande organism, ett af naturen sammanhö-

rande helt, som hade rätt att lefva och utveckla sig till ett bättre. Kom så reaktionen mot Napoleons förtryck, det återväckta nationalmedvetandet i Spanien och Tyskland och 1813 års tilldragelser. Men dessa blefvo utan direkt inflytande på de ledande statsmännen, som ingenting lärt och ingenting glömt: absolutismen restaurerades och såsom en följd deraf jemvigtssystemet med förenklad mekanism. Men Wienerkongressen blef också systemets sista betydande triumf, åtföljd af några mindre segrar öfver de allestädes i Europa, i Spanien, Italien och Tyskland sporadiskt framträdande nationalitets- och frihetsrörelserna. Dessa rörelser började blifva mera medvetna och bestämda efter 1830, efter Greklands och Belgiens frihetskamp samt Polens tappra strid, men först efter 1848 framträdde de såsom verkningar af en bestämd politisk princip. Af mindre betydelse var, att den nya franska republiken återupptog Girondisternas vackra grundsatser i utrikespolitiken och proklamerade "l'harmonie des nations" och aktning för främmande nationaliteter; vigtigare för principens praktiska genomförande blef det, att den omfattades med förkärlek af den mäktige furste, som sedan dess ledt Frankrikes öden. Denna förkärlek hos Napoleon III är dels ett Napoleonskt arf eller rättare sagdt en på grund af några lösa yttranden från St. Helena uppgjord Napoleonism, dels och hufvudsakligen är den en följd af en skarpsinnig iakttagelseförmåga och blick för tidens anda och kraf. Sedan det orientaliska kriget och Pariserkongressen [1]) skapat en ny nationalstat vid nedra Donau och beredt vägen för ännu en annan, blef ändtligen Italiens segerrika kamp för sin enhet afgörande för den nya principens framtid, och 1866 års tilldragelser, såväl de diplomatiska som de krigiska, hafva fört densamma ett jättesteg framåt. Det gifves måhända en och annan statsman af gamla skolan, som ännu i dag anser nationalitetsprincipen blott för en chimère, en humbug, som är uppfunnen till att dåra massan och bemantla egna planer; det finnes till och med statsmän, som i verkligheten behandla den som en chimère och missbruka den i nämnda syfte, men en chimère, som så hastigt vunnit insteg i sinnena och blifvit en lösen genljudande från alla Europas hörn, måste dock, det kan ej hjelpas, tagas med i räkningen såsom en hufvudfactor. Dessutom gifves det redan ej blott faits accomplis, utan äfven statshandlingar och ordentliga traktater, de der grunda sig på nämnda princip. Låtom oss derföre undersöka först *hvad* densamma *innebär* och betyder, sedan *om* och i *hvad mån*

---

[1]) Det var vid denna kongress som Frankrike första gången yrkade nationalitetsprincipens tillämpning, till förmån för Rumänien.

den synes vara i *politiskt* hänseende *berättigad*, ändtligen hvilken betydelse och tillämpning den kan hafva för *Norden?*

1. Hvad den första frågan beträffar, så finner man af den historiska öfversigten, att den nationella rörelsen, sådan den faktiskt gjort sig gällande, inneburit tvenne olika momenter och framträdt å ena sidan såsom ett sträfvande efter nationell enhet och sjelfständighet, å den andra såsom ett nationernas sträfvande efter politisk frihet. Det är naturligt, att de båda riktningarna framträda samtidigt och i sammanhang, ty de hafva samma utgångspunkt, nemligen nationernas uppvaknande till sjelfmedvetande och sjelfständig handling. Man skall derföre finna, att hvarje nation, som tillkämpat sig nationellt oberoende och är medveten derom, ej skall länge dröja att fordra politisk frihet, och tvärtom, att när ett folk höjt sig till anspråk på inre frihet, sträfvar det ock i och med detsamma efter att befria sig från andras förmynderskap och intaga en hederlig plats bland sjelfständiga stater. De båda tendenserna förutsätta således hvarandra, de stå i nära sammanhang, men måste ock noga åtskiljas. Det har framträdt en åsigt, som sammanblandar de begge riktningarna eller sätter den ena för den andra, som förklarar nationalitet och frihet till väsende och mål liktydiga och nationalitetsprincipen blott innebärande rätt till politisk och social frihet i allmänhet. Nationalitetsprincipen vore, heter det, blott ett annat uttryck för 1789 års demokratiska grundsatser, den vore ingenting annat än demokratien tillämpad på folkrätten [1]). Denna åsigt lägger en så uteslutande vigt på frihetsbegreppet, att den nationella sjelfständigheten blir ett oväsentligt bihang dertill, som äfven kan undvaras; ja man har i denna riktning gått så långt att påstå, det våra dagars sträfvande efter nationell sjelfständighet i sjelfva verket är en farlig förvillelse, grundad på fördom och begreppsförvirring, hvilken uppreser lika konstlade skiljemurar mellan folken, som förut jemnvigtssystemet och de s. k. naturliga gränserna. Denna åsigt, närmast riktad mot de nationella ensidigheterna och fördomarne, har genom ett felslut funnit dessa grundade i sjelfva nationaliteten såsom sådan; den slutar derföre med att förklara äfven språk, sed, folklynne o. a. d. för oväsentliga skiljaktigheter, som förlora all betydelse inför de stora allmänt menskliga intressena af frihet, civilisation och välmåga: nationalitetsprincipen, rensad från passionernas slagg och reducerad till sin innersta halt, vore derföre ingenting annat än grundsatsen af den fria associationen mellan menniskor, som hafva ge-

---

[1]) Se t. ex. *Cochut*, Des Nationalités à propos de la guerre de 1866 (Revue des deux mondes, 1 Août 1866).

gemensamma intressen, en association som bestämmes icke af de partikulärt-nationella utan af de allmänt menskliga intressena [1]). Vi ärna icke uppehålla oss vid denna flacka kosmopolitism, som, framkallad dels af vår tids starka ekonomiska intressen dels af nationella och politiska missförhållanden, framträdt än under formen af Hegeliansk humanitarism, än såsom en kommunistisk läromening, än såsom en ensidig industrialism. Åsigten, som i likhet med upplysningstidens kosmopolitism leder i sina slutföljder till den gröfsta materialism, utgår från ett fullkomligt misskännande både af den historiska och af den moraliska erfarenheten. Att nationalitetsprincipen ej låter identifiera sig med associationsgrundsatsen, visar sig redan deraf, att den förra ofta framträdt i rak strid mot den förras grundsanningar, såsom då inom den österrikiska kejsarstaten de särskilda nationaliteterna förkastat anbudet af en utvidgad politisk frihet när denna varit förenad med faror för deras nationella sjelfständighet, eller då tyskarne i Slesvig föredragit tyskt tvång framför politisk frihet tillsammans med Danmark. Den kosmopolitiska uppfattningen af nationalitetsprincipen misskänner alldeles den nationella sjelfuppehållelsedrift, som ligger till grund för nämnda företeelser och som är ett annat uttryck för hvad som vanligen kallas fosterlandskärlek; hon misskänner den ovilkorliga pligtkänsla, som fäster enhvar vid hans nation eller fosterland och som alltid skall blifva den högre bestämmande normen för den fria associationens omfattning och tillämpning; hon misskänner ändtligen de för menniskan väsentliga bestämningar, som ligga i språket, seden och folkkarakteren och som förutsätta ett nationalmedvetande, en sjelfständig folkande såsom deras grund och enhet.

Man finner häraf orimligheten i att göra nationalitetsprincipen identisk med den allmänna frihetsprincipen, och nödvändigheten att fatta och bestämma densamma, i enlighet med språkbruket och den sedvanliga uppfattningen, såsom principen af nationell sjelfständighet och nationell enhet, såsom nationernas rätt att lefva sitt eget lif, att utveckla sig i enlighet med sitt inre väsen, att upplösa förbindelser som förhindra en dylik utveckling och ingå andra som befordra densamma.

2. Vid frågan om nationalitetsprincipens politiska giltighet och berättigande beror svaret egentligen af hvad man menar

[1]) Se t. ex. *Courcelle-Seneuil*, Du Principe des Nationalités, jfr *Jaquinet*, Des Frontières naturelles, des Nationalités et de E'quilibre (Journal des Économistes, Févr. o. Avr. 1866). En dylik åsigt har, af olika skäl, vunnit insteg isynnerhet i Frankrike och i Österrike.

med en nationalitet. Vi ärna nu ej inlåta oss på den spekulativa betydelsen af begreppet [5]), utan hålla oss till dess yttre företeelser och verkningar. Erfarenheten lärer alltså till en början, att en nation är en historiskt uppkommen enhet af menniskor, som genom en gemensam naturlig och andlig bestämdhet skilja sig från alla andra; och i enlighet härmed hafva de anseddaste politiska tänkare af olika skolor, såsom Mill, Mohl, Ahrens, Bluntschli m. fl., i hufvudsaken öfverensstämt deri, att nationen är en i vissa naturliga och andliga likheter framträdande organisk enhet af menniskor. Bland dessa likheter är gemensamhet i härstamning, i talspråk samt i historisk utveckling hvar för sig af största vigt och inflytelse, men intetdera ensamt för sig bestämmande eller absolut oundgängligt [6]). Genom att uteslutande eller företrädesvis fästa sig vid ettdera af nämnda momenter invecklar man sig i svårigheter: dels kommer man i strid med erfarenheten (Elsassarne äro trots sin börd och sitt språk Fransmän, Amerikanarne oaktadt språklikheten bestämdt skilda från Engelsmännen, Svenskar och Finnar trots 600 års gemensamma minnen tvenne skilda nationer), dels förledes man att skeft bedöma nutidens nationella rörelser och den politik, som deraf framgått [7]). Om således en eller

---

[5]) I afseende härpå tillåta vi oss att hänvisa till afhandlingen: Om möjligheten af historiens philosophi (i Upsala Universitets Årsskrift 1862) ss. 65 ff.

[6]) Denna punkt är närmare utvecklad och framhållen af *Bille*, Nationalitetsprincipet og Nationalitetsbegrebet (Foredrag i Dansk Folkeforening).

[7]) Detta har på ett i ögonen fallande sätt visat sig under de märkliga debatterna om Frankrikes yttre politik i Franska lagstiftande kammaren den 14—16 Mars 1867. Såväl Thiers som E. Ollivier hafva kommit till att fullkomligt misskänna nationalitetsprincipen, emedan de blott fästat sig vid *ett* af de momenter, som kunna ingå i en nationalitet. Thiers förutsätter, att nationalitetsprincipens förfäktare lägga blott *stam-* och *språk*-skilnaden till grund, och har sedan ingen svårighet att visa, det denna princip återupplifvar ett längesedan öfvervunnet barbariskt utvecklingsstadium som tillhör början af Medeltiden. Sjelf menar han, att endast den gemensamma historiska utvecklingen konstituerar nationaliteten: följden blir, att det finnes en österrikisk nationalitet, men icke en italiensk eller tysk. På samma sätt har Ollivier genom att blott fästa uppmärksamhet vid stamskilnaden underskattat vigten af det *nationella* momentet i nationalitetsprincipen och i likhet med vissa franska författare satt dess väsende i befolkningarnas fria samtycke till hvarje territoriel förändring. Denna åsigt är redan kritiserad: man behöfver blott fråga dess förfäktare, hvad det är som framkallar detta samtycke och som bestämmer detta fria val. Dertill skall ingen annan *förnuftig* grund kunna uppvisas än ett gemensamt nationalmedvetande, hvilket alltså blir det i yttersta hand bestämmande vid nationalitetsprincipen. Detta sakens riktiga förhållande, detta nationalitetsprincipens väsende har

annan af ofvannämnda likheter ej alltid återfinnes hos hvarje nationalitet, så finnes dock *en* likhet, som aldrig kan saknas och som derföre uttrycker den innersta kärnan i nationaliteten, och det är gemensamhet i sed, art och skaplynne (mos), i uppfattningssätt, tankeriktning och verldsåskådning eller hvad som med ett ord uttryckes genom *nationalmedvetande* [8]) och *nationalkarakter*, det förra mer betecknande den theoretiska, det senare den praktiska sidan af folkindividualiteten.

Erkänner man nu verkligheten af ett sådant nationalmedvetande, så måste man ock tillerkänna detsamma rätt och frihet att utveckla sin egendomliga individualitet. Men vid närmare bestämning och begränsning af denna rätt framträda stora skiljaktigheter hos olika statsmän och tänkare. Somliga, t. ex. Mill [9]) och Mohl [1]) tillerkänna nationaliteten en viss grad af politisk sjelfständighet, men med så stora inskränkningar och modifikationer, att de i sjelfva verket upphäfva principen såsom sådan. Andra, såsom Ahrens [2]), M. Block [3]) m. fl., vilja godkänna nationalitetsprincipen såvidt som han går ut på att förena och sammanföra, men ej då han verkar motsatsen, då han sträfvar att upplösa och stycka. Åter andra, t. ex. Bluntschli [4]), Borneman [5]), äro af den åsigten, att nationalitet och nationalmedvetande blott äro natur- och kultur-begrepp, som kunna få en viss politisk betydelse, men som alldeles sakna *statsrättslig* och *folkrättslig* giltighet och tillämplighet. Nationen skulle alltså vara berättigad till fri utveckling af språk, sed och kultur, men ej till sjelfständig statsenhet och till erkännande af statssystemet såsom sådan. Detta synes vara en allmänt utbredd mening, vi begagna derföre densamma till utgångspunkt.

Att nationaliteten saknar *statsrättslig* betydelse, skulle först bero derpå, att ej hvarje nation är skapad till rättsfolk

---

vid ifrågavarande debatter ingen klarare uttryckt än statsministern Rouher, då han i sitt snillrika svar betecknade som grund för nationalitetsprincipen "la communauté de traditions, d'interêts, de moeurs" eller "la cohésion naturelle", hvaraf då äfven följde den politiska dragningskraften och den fria omröstningens resultat.

[8]) Der ett verkligt nationalmedvetande utbildat sig, der skall ock i samma mån ett gemensamt *skrift*språk och en gemensam literatur utvecklas.

[9]) Considerations on representative government, Ch. XVI.

[1]) Die Nationalitätsfrage (Staatsrecht, Völkerrecht und Politik, II, 333 ff.)

[2]) Die Organische Staatslehre, I, 210 ff.

[3]) Le Principe des Nationalités au point de vue de la Statistique (Journ. des Écon. Août 1866).

[4]) Allgemeines Statsrecht, I, 81 ff. Deutsches Statswörterbuch.

[5]) Samlede Skrifter, I, 298 ff.

och begåfvad med statsbildande förmåga. Denna allmänna sats, medelst hvilken Tyskarne vilja tillbakavisa Magyarernes, Czechernas och Polackernas anspråk, saknar visst icke sin sanning, men den har föga praktisk betydelse. Ty hvem skall afgöra, att en nation är oförmögen af sjelfständighet, hvem har rätt att på förhand sätta gränsen för en fri organisk utveckling af menskliga anlag, eller att döma en hel nation till politisk förnedring och förintelse? Historien förmår ej heller afgöra en dylik fråga, ty hon kan vara uppfylld af våld och missgynnande omständigheter, som hindrat de nationella krafternas fria utveckling. Således finnes här intet annat regulativ, än den erfarenhet, som ligger i utöfningen af den bestridda rätten. Låt den ringaktade eller förtryckta nationaliteten få fritt utveckla sig i politiskt hänseende, och hon skall måhända åstadkomma ett mindre fullkomligt statsskick, än den nation, som beherrskat henne, men dock ett, som bättre motsvarar hennes behof och anlag. Den nation, som med den högre intelligensens förmenta rätt påtvingar andra civiliserade folk en för dem främmande stats- och kulturform, skall dermed mer hämma än befordra den menskliga utvecklingen, ty om ock dessa former beteckna en formellt högre bildningsgrad, så skall detta ej kunna ersätta de rika krafter, som qväfvas och gå förlorade genom bristen på en naturlig, för dem afpassad utvecklingsform. Den ofvannämnda meningen beror således på ett misskännande af statens betydelse, hvilken ej är ett abstrakt schema, som passar lika godt för alla, utan får sitt lif och sin konkreta bestämdhet af de nationella elementerna: den beror ock på ett förbiseende deraf, att den menskliga utvecklingen ej blott behöfver enhet och likformighet, utan ock mångfald och omvexling, och att denna mångsidighet och rikedom just vinnes genom nationalstater.

Men, så lyder det andra kardinalstödet för nämnda åsigt, den mångfald och rikedom, som skulle ligga i nationalstaterna, den vinnes vida bättre genom att låta flera nationer blandas med hvarandra i samma statsorganism, ty då afslipas alla blott tillfälliga egenheter, den ena nationens företräden ersätta den andras brister, och då alla underordna sina partikulära intressen en högre mensklig ordning, så blir resultatet deraf högre såväl i rätt som i kultur. Här vill jag till en början fästa uppmärksamheten på det bedröfliga factum, som en på detta sätt sammansatt stat, nemligen Österrike, företer, ett exempel som alldeles talar mot nämnda sats och visar, hur svårt det är att åstadkomma fria institutioner i ett land af olika nationaliteter. Man anför såsom stöd för nämnda sats exemplet af

sådana länder som Frankrike och England, hvilka framgått ur många nationaliteter; men der hafva dessa inom statsenheten sammansmält så, att deras partikulära nationalmedvetanden gått upp och försvunnit i det högre; och här var det ju frågan endast om sådana nationer, der detta nationalmedvetande är kraftigt och lefvande. Samma sats kan möjligen gälla om äldre tider, då staterna befunno sig i den strängaste isolering från hvarandra, i ett politiskt och ekonomiskt spärrningssystem: då var det godt, att flera nationer inom samma statsenhet lärde känna hvarandra och kommo i andlig och materiell gemenskap. Hade på den tiden nationalitetsprincipen gjort sig gällande, så hade Europa splittrats i en mängd partikulära och lokala samhällen utan förbindelse eller enhet. Det var derföre uppgiften för de stora, godtyckligt sammansatta, genom arf och eröfring uppkomna väldena, att hålla enhetsmedvetandet inom motsatta stammar lefvande, att sammanföra folk af olika språk, seder och lagar i en och samma statscomplex liksom i en stor uppfostringsanstalt. Men dessa statsbildningar hafva numera fullgjort sin mission för det egentliga Europa. Numera kunna nationalstater sättas i stället för de blandade staterna utan fara för civilisationen eller för det allmänt-menskliga rättsmedvetandet, ty nu äro genom reformer på det ekonomiska och finansiella området de internationella förbindelserna så lifliga och oafbrutna, och intressena så solidariska, att ingen nation *kan* undandraga sig den allmänna inflytelsen eller isolera sig i rätt och kultur till skada för det hela. Kretsen har vidgat sig, så att statssystemet i sin helhet kan fullgöra samma uppfostran för nationerna som förut de blandade monarkierna: förbindelsen inom statssystemet är i vår tid till och med lifligare än den förut var inom samma stat. Nationalitetsprincipen utgör så långt ifrån någon fara för den allmänt menskliga bildningen, att han tvärtom är nödvändig såsom en motvigt till den i vår tid öfverhandtagande universalistiska, allt nivellerande riktningen. — Alltså skola nationalstaterna, utan att skada enhetsmedvetandet, införa en rikare mångfald, en friskare anda såväl på det inre som det yttre statslifvets område. De måste äfven framkalla hos de enskilde en djupare uppfattning af staten och af sin pligt mot denna: de enskilde skola ej längre betrakta staten som ett nödvändigt ondt, en yttre anstalt som kan handteras hur som helst, de skola fästas vid staten ej blott genom juridiska utan genom alla moraliska band, de skola behandla staten med kärlek och vördnad då de deri återfinna ett uttryck af sig sjelfva och sina bästa sträfvanden. Först då får statslifvet sin rätta betydelse för individen, först då kan

det utöfva hela sin förädlande och uppfostrande inflytelse på nationen *).

Vända vi oss nu till den *folkrättsliga* sidan af nationalitetsprincipen, så kan man först göra den rent theoretiska anmärkningen, huru mycket mer natur- och förnufts-enligt det folkrättsliga systemet gestaltar sig under förutsättning af nationalstater. Alla folkrättslärare söka yttersta grunden för folkrätten i menskligheten såsom det alltomfattande rättssamfundet. Nu är dock menskligheten faktiskt en på naturliga och andliga förvandtskaper grundad organism och kan ej rätteligen ega några andra organer än dem som äro af samma art, men endast nationalstater uppfylla detta vilkor. — Vi skola dock äfven här utgå från erfarenheten och det historiskt gifna. Den gamla folkrätten har hufvudsakligen framgått ur det s. k. jemvigtssystemet. Detta system var ett stort framsteg utöfver Medeltidens samhällstillstånd: man vann så mycket, att de ständiga fejderna och näfrätten aflöstes af ett system, som gick ut på att förmildra och styra det råa våldet, att skydda den svagare och hålla den öfvermäktige inom skrankorna. Men detta system var grundadt ej på ett organiskt samband mellan lefvande krafter, utan på ett ytligt jemvigtsförhållande mellan mekaniska storheter, beräknadt efter antalet af qvadratmil, af "själar" och af guldstycken. Det var ej så mycket en frukt af rättskänsla och ömsesidig aktning, som af misstroende, afund och fruktan, det ledde derföre i sin tillämpning till prohibitism och isolering i socialt hänseende, till stora krig, grofva våldsgerningar och dynastiska missbruk på det politiska området. Vinsten bestod således egentligen deri, att rättslösheten och våldet från att vara ständiga nu blifvit periodiskt återkommande. Denna s. k. folkrätt, med alla sina relativa fördelar ytlig och okristlig, har först i våra dagar måst vika för den stigande bildningen och beröringen mellan folken. Polens delning rubbade Europas förtroende till jemvigtssystemets rättskraft: det har sedan gifvit allt flera prof på sin vanmakt, allt under det den religiösa, sociala och ekonomiska förbrödringen banat väg för en ny folkrättslig princip. Den storartade sociala rörelse, som i våra dagar närmar folken, utplånar gamla fördomar och sammanflätar allas intressen, *måste* upplösa och spränga ett politiskt system, i hvars natur det ligger att uppresa nya

*) Denna synpunkt af den fria nationalitetens nödvändighet för den enskilda personlighetens fulla och harmoniska utveckling framhålles särskildt och såsom den i frågan bestämmande af *Monrad*, Om Nationalitetsprincipets verdenshistoriske Betydning (i tidsskriften Norden, I s. 321).

konstlade skiljemurar mellan folken och att befästa de gamla, samt ständigt framkalla nya förvecklingar af tillfälliga anledningar. Den sociala och ekonomiska revolutionen skapar derföre ett nytt Europa och för med sig en ny europeisk folkrätt i nationalitetsprincipen.

Innebär nu denna nya folkrätt något verkligt framsteg, innehåller den några bättre garantier än den gamla för rätt, frihet och frid mellan folken? Håller man sig först till nationalitetsprincipen i dess renhet, utan att fästa sig vid enskilda missbruk och missförstånd deraf, så är det klart, att densamma väsentligen innebär, det hvarje nation nöjer sig med att vara en sjelfständig, likaberättigad medlem af statssystemet och noga aktar andra nationers rätt: principen bär åtminstone icke som den gamla folkrätten i sitt eget sköte frön till förvecklingar och våld. Men härvid gör man en vigtig anmärkning: "nationaliteten, säger man, är tyvärr icke något fast och oföränderligt, nationalitetens gränser äro ej en gång för alla så bestämda, att de ej medge en flyttning till förmån för en annan nationell enhet, och derföre innebär nationalitetsprincipen ej mer än jemvigtssystemet någon säkerhet för kamp mellan täflande nationer eller för de mäktigare nationernas intrång på de mindre. Ja, denna princip gifver de stora nationerna, t. ex. den tyska, den franska, den ryska, en högst vådlig öfvermakt och rentaf syftar till att utplåna de små nationaliteterna, den leder till hvad man kallar Pangermanism, Panlatinism, Panslavism o. s. v., hvarmed man under en ny form återfått de stora brokiga verldsväldena, som man ville komma ifrån". — Härpå svara vi först, att kamp mellan tvistande nationer oftast skall kunna förekommas genom erkännandet af gränsbefolkningarnes rätt att sjelfve ge tillkänna, hvilkendera nationaliteten de tillhöra. Och hvad för det andra beträffar faran för de små nationerna att uppslukas af de stora, så synes oss, äfven om detta verkligen skulle blifva resultatet af röresen, ändock mycket vara dermed vunnet, då man i stället för godtyckliga conglomerationer af motsatta och fiendtliga nationer fått statsföreningar, bildade efter en inre organisk princip nemligen förvandtskapens och frändskapens. Men detta *är* ej den nödvändiga slutföljden. Det är sannt, att nationalitetsprincipen innebär för de små nationerna ej blott en fördel utan äfven en fara: det bildar sig genom denna princip stora nationella centralpunkter med vida starkare dragningskraft både i politiskt och kulturhistoriskt afseende: de små nationerna måste höja sig till vida större betydelse och kraftansträngning än förut, om de skola förmå kretsa i sin egen bana. Men häri ligger just ett stort framsteg både ur de senares egen synpunkt och ur statssystemets. Derigenom tvingas de små nationerna att

utträda ur det tillstånd af politisk förslappning, af demoraliserande apathie, af neslig oförmögenhet, hvarvid den nyaste tidens stormaktsförmynderskap vant dem och hvilket i några småstater från den yttre politiken inträngt äfven i den inre. Hvarje stat har skyldigheter ej blott mot sig sjelf, utan ock mot statssystemet hvaraf han utgör en del, och dessa uppfyller han ej genom en fullkomlig passivitet, han måste äfven positivt och activt bidraga till det helas utveckling. Förmår han ej detta, saknar han mod och kraft dertill, så är han såsom stat mer till hinder än till gagn för den politiska utvecklingen, han måste då afstå sina krafter till en annan, som förmår använda dem till det helas tjenst. Hans uppgående i en högre enhet är då, om ock en rättskränkning för tillfället, dock ur verldshistorisk synpunkt fullt berättigadt. Denna sanning har i vår tid framträdt tydligare än någonsin genom den lifligare gemenskapen mellan folken, som gör att en uraktlåtenhet blir vida märkbarare och kännbarare än förr. Ju tätare lederna blifva, ju mer de ordna sig, desto lättare märkes det, om någon sofver på sin post, om han ej fyller den speciella uppgift, som enligt arbetsfördelningens lag faller på honom. Alltså äro anspråken på de mindre folken större än någonsin, men de hafva ock genom nationalitetsprincipen bättre utsigter än förr att motsvara dessa anspråk, och korrektivet för nationalitetsprincipens öfverdrifter ligger i denna sjelf. Hvad den mindre nationen behöfver för att den skall ega nog fasthet att vara sitt eget centrum, nog spänstighet att motstå den starkares tryck, det är en högre potentierad utveckling af sin individualitet, och denna förstärkning står att vinna genom anslutning till de närmaste stamförvandterna i en förening, som på en gång bildar en aktningsbjudande kulturhistorisk makt och kan verksamt bidraga till statssystemets högre lif.

Men, heter det till slut, antaget att nationalitetsprincipen eger full giltighet både från statsrättslig och folkrättslig synpunkt, *på hvad sätt* och i hvad grad skall den *tillämpas?* Eger den exklusiv giltighet, är den ensam berättigad, eller får den blott under vissa vilkor tillämpas? Denna fråga, som man så ofta hör upprepas, är i sjelfva verket ett nonsens. En praktiskt-politisk princip har aldrig gjort sig gällande absolut och med uteslutande af alla andra. Det är just genom flera olika principers samverkan och ömsesidiga inskränkning, blandning och begränsning, kamp och förening, som utvecklingen får sin rikedom och mångsidighet. En politisk princip kan vara öfvervägande, bestämmande för den allmänna riktningen, aldrig enrådande. Nationalitetsprincipen måste således arbeta sig fram under ömsevis strid med och hänsyn till allehanda andra principer,

såsom jemvigten och traktaterna [1]), historiska, geografiska och militära förhållanden o. s. v. Tydligast visar sig nödvändigheten af en dylik modifikation genom andra principer uti sådana länder, der en blandad befolkning gör det omöjligt att uppdraga en fix gräns mellan nationaliteterna och att genom omröstning vinna ett tillförlitligt resultat (ex. mellersta Slesvig, delar af Finland, Böhmen, Ungern). Huruledes geografiska och historiska förhållanden kunna grunda ett varaktigt och tillfredsställande statsskick äfven utan nationell enhet, visar sig i Schweitz: men deraf följer ej, att icke äfven här en gemensam nationalitet skulle grundlägga ett vida fastare samband. Att åtskilliga små svaga nationaliteter, såsom Basker, Bretoner, Gaeler, Wender, Slovener m. fl., aldrig kunna upprätta egna nationalstater, bör lika litet förvåna, som att många menniskor, genom eget förvållande eller yttre omständigheter, aldrig blifva hvad de varit ämnade till. Samma är förhållandet med de små nationalitetsfragmenter, hvilka äro brokigt kringströdda i somliga länder, t. ex. Ungern. Här kan den särskilda nationaliteten ej berättiga till mer än en kommunal sjelfständighet, som också i sådana fall bör kunna ge tillräckligt utrymme för den särskilda egendomligheten. I alla dylika detaljer kan naturligtvis ingen bestämd gräns sättas, utan erfarenheten får i hvarje särskildt fall gifva vid handen den rätta måttstocken.

3. Försöka vi ändtligen en tillämpning af de ofvan vunna resultaten på våra Nordiska förhållanden, så har man här ännu så liten ledning af erfarenheten, så få facta att bygga på, att man måste nöja sig med analogier och sannolikhetsskäl. Tänker man sig nu nationalitetsprincipen tillämpad i Norden, så blir den första frågan den, huruvida resultatet af principens verksamhet derstädes blir en enda nationalitet eller tre nationaliteter i förbund? Dervid måste till en början erkännas, att de tre Nordiska folken oaktadt sin gemensamma härkomst, sina förvandta språk och sin delvis gemensamma historia dock verkligen varit tre bestämdt skilda nationaliteter och att de äro det ännu. Det är ej med dem som med de italienska folken, att de under all politisk söndring dock städse haft ett gemensamt skriftspråk, en gemensam literatur och ett gemensamt ärorikt namn, hvilka hållit enhetsmedvetandet lefvande. De Nordiska folken med gemensamma fornminnen och nära förvandta språk, men med betydande skiljaktigheter i literatur, namn och historia, kunna ej utan våld på språkbruk och begrepp benäm-

[1]) Så t. ex. skola dessa principer blifva de bestämmande för den Orientaliska frågan så länge, till dess de under Turkiet lydande nationaliteterna äro mogna till att sjelfva ta sina öden om hand.

nas *en* nationalitet: nationalmedvetandet är ej detsamma i de tre länderna, om ock likartadt. Skulle alltså en politisk förening dem emellan för närvarande åvägabringas, så motsvarades det faktiska förhållandet mellan folken riktigast af en *förbundsstat*, i hvilken de tre nationaliteterna qvarstode i inre statsrättslig sjelfständighet, men utgjorde en folkrättslig enhet utåt. Men skall förbundsstaten kunna i Norden liksom i Italien öfvergå till verklig statsenhet, så förutsättes, att de tre nationaliteterna uppgifva hvad vi funnit vara deras högsta och dyrbaraste rätt eller sin politiska sjelfständighet. Detta offer kunna och böra de ej bringa såvida de ej känna sig utgöra en enda nationalitet, såvida ej först de Svenska, Norska och Danska nationaliteterna såsom sådana försvunnit och en alldeles ny, den Nordiska, uppstått. Men vore ej ett sådant nationaliteternas utplånande i strid mot nationalitetsprincipen i stället för en tillämpning deraf? Icke, ifall det sker genom inre organisk utveckling och ombildning af nationalmedvetandet, så att en lägre andlig kraft får vika för och uppgå i en högre; hvarvid den lägre nationaliteten framgent qvarstår som ett moment i den högre, men blott såsom ett kulturmoment.

Berättigandet och möjligheten af en sådan sammansmältning äro således gifna; men finnas ock de förutsättningar som skola göra möjligheten till en verklighet? Härvid kunna blott sannolikheter anföras. Språket kan ej utgöra något hinder, då skriftspråken äro för alla bildade begripliga, kunna närmas hvarandra i skrifsätt och förmedlas genom otaliga öfvergångar i folkspråken. Literaturerna möta hvarandra genom att alltmer utbildas i nationellt nordisk anda. Den yttre politiska utvecklingen måste gå i samma riktning, sedan Sverige och Danmark skilt sig från främmande beståndsdelar, hvilka gjorde intressena i vissa fall olika. De nationella sederna, de sociala förhållandena blifva genom den mångfaldigade beröringen alltmera likartade. Och tänker man sig de tre folken en gång såsom politiskt samverkande, så skall sammansmältningen gå med stora steg framåt. Norges tillbakadragenhet skall försvinna genom Danmarks inträde: skarpa motsatser och väsentliga skiljaktigheter mellan två skola förmedlas och utplånas genom den tredje. Man finner i sjelfva verket, att de tre folken komplettera hvarandra på de flesta områden: i afseende på språk, literatur och kultur i allmänhet utgör Norge den förmedlande länken mellan Danmark och Sverige, såsom i historiskt hänseende stående närmare det förra, i ethnografiskt och geografiskt åter det senare. Ser man deremot på folklynne och karakter, finner man den största skiljaktigheten mellan Danskar och Norrmän, hvarvid Svenskarne intaga en förmedlande ställning och

bilda öfvergången. Samma förhållande skulle kunna uppvisas i flera afseenden *). Sammanfatta vi de ofvan gjorda iakttagelserna, så synes oss resultatet starkt tala för sannolikheten af de nordiska folkens slutliga sammansmältning till *en* nationalitet.

Men samma skäl, hvilka anföras i fråga om de nordiska folkens nationella enhet, kunna icke de lika väl tillämpas på hela den Germaniska stammen, och leder icke denna tankegång följdriktigt till Pangermanism? Har man en gång upphäft skilnaden mellan bestående nationaliteter, hvar finnes då gränsen? Vi återkomma här till hvad vi förut yttrat om faran för de små nationerna af nationalitetsprincipens amalgamerande kraft och hurusedes den enda motvigten och räddningen ligger deri, att dessa genom anslutning till hvarandra sjelfva inom sin krets omfatta och tillämpa samma princip. Men vilkoret för att detta skall ske med framgång är naturligtvis, att den nya nationella produkten, här den Nordiska, har en bestämd och särskild politisk uppgift att fylla, att hon förmår uppbära en egendomlig politisk idée, d. v. s. en sådan som ej lika fullkomligt eller fullkomligare representeras af den beslägtade större nationen, här den Tyska. Sammanfaller den mindre nationens politiska uppgift hufvudsakligen med den störres, så skall ock den förra under nationalitetsprincipens inverkan förr eller senare uppgå i den senare. Innebär nu den nordiska folkenheten en dylik sjelfständig princip och fyller den en sådan särskild uppgift, att den är berättigad och i stånd till en sjelfständig statsutveckling? Vi kunna derom blott framställa några antydningar.

Dervid blir först frågan om Nordens egendomliga statsidée, om den för Norden specifika *statsrättsliga* uppgiften. Det factum, att de Nordiska folken hittills hvar för sig visat sig ega höga statsbildande anlag och förskaffat sig egendomliga och nationella statsskick, hvilka höra till de friaste och fastaste i Europa, är en borgen derför, att äfven Norden i sin helhet skall förmå skapa en politisk helstatsform, som bär inom sig en sjelfständig lifskraft och garantier för framtida bestånd. Hvad som i detta hänseende är ett utmärkande drag för det största bland de nordiska länderna, Sverige, det är, att nutidens samhällsskick, det konstitutionella, hos oss liksom i Eng-

*) Huru de tre folken supplera hvarandra i konstnärligt hänseende och på det ekonomiska området, är visadt af *Dietrichson*, Den Skandinaviske Kunstudstilling, och *Holst*, Bemærkninger om de tre Rigers industrielle Udvikling i dette Århundrede (se Nord. Tidskrift för 1866, ss. 533, 578).

land är en frukt af en oafbruten utveckling och sekelgammal politisk erfarenhet, bepröfvadt genom inre och yttre skakningar och derföre fastvuxet hos nationen, och på samma gång, att detsamma här renare och bättre än i England bevarat de sannt konstitutionella principerna. Men en sådan historisk kontinuitet medför ock sina oseder, sina fördomar och missbruk, och i detta afseende skall Norges unga författning bilda en helsosam motvigt med sina enkla former och ungdomsfriska anda. Dock utgör det halft republikanska Norge en alltför stark motsats till det bestämdt monarkiska Sverige: till utjemnande häraf och åstadkommande af ett harmoniskt helt behöfves ett förmedlande element; denna uppgift kan ingen bättre fylla än Danmark, som med sina gammalhistoriska samfundsförhållanden och sin unga frihet, sin monarkiska grundtyp och sin demokratiska vallag i politiskt afseende intager en förmedlande ställning mellan Sverige och Norge. Dessa politiska öfvergångar mellan de tre nationerna antyda riktningen af den statsidée, som blir frukten af deras samfälda sträfvanden.

Bestämdare och tydligare anvisad är det förenade Nordens uppgift i *folkrättsligt* hänseende, inom statssystemet. Denna uppgift är omisskänneligen bestämd genom Nordens och isynnerhet Sveriges historia samt genom Nordens geografiska läge, såsom på en gång fastlödd af naturen vid den Ost-europeiska landmassan och bestämdt skild derifrån. Denna uppgift, den att vara den europeiska bildningens värn i norr mot den påträngande Moskovitismen, den kan i följd af sakens natur ingen bättre fylla än Norden, och endast ett förenadt Norden har någon utsigt att deri lyckas. Denna uppgift blir så mycket vigtigare ju mer det träder i dagen, att Ryssland alldeles icke representerar ett europeiskt folkelement, det Slaviska, utan att hufvudmassan deraf, trots språklikheten och en fernissa af Slavisk bildning, är öfvervägande af Asiatisk och Tsjudisk stam [9]) och fiendtligt sinnad ej blott mot den Vesteuropeiska kulturen utan äfven mot den äkta Slaviska, repre-

[9]) Bevisen för detta påstående äro lemnade af *Henri Martin* i hans arbete La Russie et l'Europe. — Vi vilja dermed ej neka möjligheten, att Ryssarne en gång *kunna* tillegna sig den europeiska kulturen, i likhet med hvad tvenne grenar af den Tsjudiska stammen, Finnar och Magyarer, under germanisk inverkan redan gjort. Men så länge Ryssland ej erkänner grundvalarne för det europeiska samhället, den personliga eganderätten och den politiska friheten, så länge dess samfundsordning är grundad på egendomsgemenskap och politisk träldom, är det Europas naturlige fiende och ställer det sig utom den europeiska folkrätten. Också har Ryssland i Polen trampat under fötterna denna folkrätt, såväl den gamla traktatmässiga, som den nya nationella.

senterad af Polen. I denna kamp mot Asien måste de verkligt europeiska stammarne förena sig, och de naturliga förposterna dervid äro: den Romaniska staten vid nedra Donau, den Slaviska upprättad genom ett återställdt Polen och ändtligen den Germaniska i Norden. Häri ligger intresset för Europa af Nordens enhet, häri den kritiska fråga, som äfven i Norden skall föranleda nationalitetsprincipens tillämpning — eller ock göra Ryssland till herre vid Sundet.

C. T. Odhner.

P. S. Efter uppsättandet af ofvanstående ha vi erhållit del af Hr I. E. Sars' föredrag "Om den nyeste nordiske Heelstatspolitik", som bl. a. berör frågan om de tre Nordiska nationaliteternas inbördes förhållande. Utgående från samma förutsättning som vi om tillvaron af tre skilda nationaliteter och nationalmedvetanden i Norden, kommer han till den slutsatsen, att det måste framgent så förblifva, och att deras uppgående i en högre enhet eller t. o. m. den ringaste politiska eftergift till förmån för en dylik vore tecken till moralisk och politisk upplösning. Denna slutsats beror tydligen på ett missförstånd af nationalitetsbegreppet och af historien. Nationaliteten är utan tvifvel till sin ideala grund en sjelfständig personlighet; men en historiskt gifven nationalitet, t. ex. den Norska, är icke en idealisk nationalitet, ett adæqvat uttryck för idéen och såsom sådan evigt oföränderlig. Idéen uppenbarar sig i vår verld endast i och genom svage dödlige och ett hos dem framträdande nationalmedvetande: när ett dylikt bestämdt medvetande är tillstädes, säga vi, att der finnes en särskild nationalitet. Men detta samma medvetande kan vara ett ofullständigt, ensidigt, partiellt uttryck af idéen: är det så (och det kan blott den historiska utvecklingen visa), så skall ju idéen genom organisk utveckling kunna ombilda nationalmedvetandet, tills den framkallat ett motsvarigare uttryck, en högre enhet, till hvilken de forna partiella nationaliteterna förhålla sig som underordnade organer. Detta är icke upplösning och död, utan utveckling och lif. — H:r Sars' theori hvilar sålunda på en sammanblandning af idéen och den historiska företeelsen: efter denna theori bedömer han historien och samtiden, han ser blott nationalitetsprincipens åtskiljande, icke dess förenande kraft, han förbiser analoga exempel från historien (Castilien och Aragonien = Spanien, England och Skottland = Storbrittannien m. fl.), och kommer så till att bryta stafven icke blott öfver åsigten om de Nordiska folkens möjliga sammansmältning, utan ock öfver hvarje slags politisk Skandinavism, ja, om han vill vara konseqvent, äfven öfver den n. v. Svensk-Norska unionen.

Det modersmål

de "nordtyska parlamentsledamöterna" Kryger och Ahlmann tala.

Sysselsatt på en och annan mellanstund med ett vidlyftigare filologiskt arbete, hvilket bl. a. fordrar ett temligen jemnt rådfrågande af allehanda skandinaviska dialekter, har jag i den sednaste tiden äfven ofta haft anledning att begagna *Joh. Koks* för några år sedan utgifna förträffliga arbete: "det danske Folkesprog i Sönderjylland". Detta verk är visserligen icke obekant för någon, som med allvar sökt sätta sig in i de slesvigska förhållandena och det har mer än en gång varit omtaladt och anmäldt i nordiska tidningar och tidskrifter, — jag har för egen del icke underlåtit, att genast efter nämnda arbetes utgifvande söka derpå fästa mina landsmäns uppmärksamhet, — men ju mera jag sjelf varit i och för mitt speciella ändamål, hvilket icke har med politiken det ringaste att skaffa, föranlåten att göra mig med det slesvigska folkspråket förtrogen, desto oftare har den tanken hos mig uppstått och återkommit, att de *historiska facta*, (för att här alldeles icke orda om "politiken",) hvilka innefattas uti ifrågavarande arbete af J. Kok, dock ännu icke blifvit *tillräckligt* påaktade, åtminstone icke utom Danmarks gränser, och att samma facta imedlertid af många grunder kunde förtjena en närmare belysning, äfven inför en svensk publik, till och med *just* inför en svensk publik.

Då jag här går att försöka en sådan närmare redogörelse för den språk-historiska betydelsen af den slesvigska dialekten, döljer jag ingalunda för mig sjelf, att det sker under tidsförhållanden, som kunna synas förtviflade. Å ena sidan är det ju en "fait accompli", att Slesvig åtminstone tillsvidare är ett *preussiskt* land, det norra Slesvig lika väl som det södra, (herrar Krygers och Ahlmanns kommittenter må säga hvad de vilja,) och hvad "folkspråk" der talas, är ju alltså en likgiltig

sak gentemot "die peremptorische Thatsache", att det *tyska* kulturspråket numera öfverallt derstädes är det *officiella*. Å den andra sidan riskerar hvar och en, som längre ordar om, Slesvigs nordiska nationalitet, att qväfvas under detta skrål som äfven hos oss eger icke få mer och mindre oförtrutna organer både i bas och falsett, om att "tyskarne *dock* haft rätt", att Slesvig "*dock* är ett gammalt tyskt land", (liksom man nu som bäst håller på med att bevisa, att Nederländerna äfven äro det!) att Slesvigarnes "annexion" till det stora preussiska "kejsardömmet in spe" *dock* i sjelfva verket är en välsignelse för verlden och en triumf för friheten, särskildt för den slesvigska folkfriheten, "så länge kufvad under Danmarks ok!" Jag gör mig naturligtvis ej heller den ringaste förhoppning om att med dessa få blad kunna inverka på någon enda af alla dessa, hvilka a priori för sig sjelfva konstruerat Slesvigs genomgående och ursprungliga *tyskhet* och upphöjt denna sats till ett axiom, — ty jag är för gammal, för att icke ega öfverflödig erfarenhet af hur hvarje diskussion är omöjlig med personer, hvilka just genom den totala frånvaron af all kännedom om verkliga förhållanden äro *oåtkomliga* och hvilka genom sitt absoluta, cyniska förakt för alla logiska och faktiska förutsättningar intaga en sådan högre ståndpunkt, derifrån de som alpspetsar endast iskallt blicka ner på den låga mensklgheten. Men huru omständigheterna än må gestalta sig, hur ofördelaktig ställningen för dagen än må vara, hur föga hopp det än för sanningen må återstå om att kunna återvinna ett förloradt fält, har den vetenskapliga granskningen dock alltid sin rätt qvar, — och icke blott rätt, men pligt, — att protestera mot hvad tillfälligheterna eller ond vilja förvrängt, och om jag än för mången skall här synas röra mig inom ett ämne, som redan blifvit "ända till leda genomtröskadt", torde jag likväl kunna vänta mig, att en och annan skall välvilligt följa min framställning, möjligen äfven, att någon deraf skall finna vissa bekräftelser på hvad han förut snarare blott förmodat, än med full klarhet haft för sin öfvertygelse.

Då författaren af dessa rader för åtskilliga år sedan gjorde en resa genom Slesvig, var det något som frapperade honom så snart han från jylländska gränsen kom ett stycke ned emot Haderslev, nemligen, att i folkspråket den specifikt *danska* tonen, karakteren, var helt och hållet liksom med ens försvunnen, men icke för att ersättas af någonting tyskt, utan snarare af någonting — *svenskt*. På hotellet i Haderslev var naturligtvis ett storartadt tyskeri rådande, men en uppasserska derstädes talade imedlertid ren bond-slesvigska med en till den grad ren svensk klang och äfven svensk form på vissa ord,

att förf. föranläts fråga henne, om hon icke vore från någon af Sveriges norra provinser, (svenskt tjenstefolk förekom åtminstone den tiden talrikt i Slesvig,) hvartill flickan, icke utan någon förvåning, svarade, att hon vore barnfödd från trakten af Christiansfeld, (den bekanta tyska herrnhuter-kolonien.) Anekdoten är i sig sjelf obetydlig, men den har dock en viss àpropos just med afseende på det ämne, som här föreligger, emedan den berörer en fråga, hvilken med afseende på Slesvigs nationalitet är, enligt min mening, alldeles afgörande.

Då man nemligen talar om att der mellan folkspråket i norra och medlersta Slesvig och den egentliga ö-danskan äro väsendtliga skiljaktigheter, har man utan tvifvel i första ögonblicket fullkomligt rätt, men när man i det nästa söker att åt dessa slesvigska språk-egendomligheter gifva en sådan förtolkning, som om deri skulle skulle innefattas en ursprunglig närmare förvandtskap med det *tyska* språket, så är man uppenbart på villospår eller tillåter man sig en tendenslögn. Det är i många stycken en bjert åtskiljnad mellan slesvigska dialekten och t. ex. den sälländska, men denna ligger deri, att den förra, den slesvigska, i sjelfva verket är långt mera äkta — *nordisk*, än den sednare, att den är vida mera karakteristiskt *gammalskandinavisk*. Vi hafva här för oss ett nytt bevis på den märkvärdiga "vis inertiæ", hvarmed ett folkspråk förmår att genom årtusenden bibehålla sig, alldeles oberoende af den utveckling, ur hvilken skriftspråken utgå för att åter i sin ordning småningom bilda de egentliga kulturspråken; men detta exempel är i sanning märkligare, än de flesta, ty man kan förstå, att en dialekt förblifver af tiderna oberörd inom sådana isolerade nejder, som vissa aflägsnare delar af vårt eget land eller af Norge, eller på en ö midt uti hafvet, som t. ex. Gotland, men att förhållandet är detsamma i Slesvig, denna landsdel, som i sekler varit påklämd af en närgången främmande nationalitet och stått med denna nationalitet i otaliga beröringar, måste i hög grad väcka förvåning och öfverraskning och låter sig endast förklaras genom den ytterliga seghet och uthållighet hos den slesvigska befolkningen, hvilken den äfven i många andra afseenden städse ådagalagt och hvilken på sätt och vis blifvit till ett historiskt ordspråk.

Den slesvigska dialekten, sådan den ännu befinnes, är så litet halftysk, fjerdedels tysk eller "plattysk", (hvartill en och annan velat göra den,) att den tvärtom är i filologisk mening *mera dansk, än danskan*, och att den, när allt kommer omkring, måste betraktas som i flera fall vida mera beslägtad med de *högnordiska* dialekterna, som en högst anmärkningsvärd återstod af det folkspråk, hvilket en gång egde sin ut-

bredning öfver hela Skandinavien och hvilket herrskade äfven i Danmark *förrän* det nuvarande danska språket efterhand konstituerade sig såsom en afsöndring från svenskan och norskan. För den, som något sysslar med nordiskt-linguistiska undersökningar, har den slesvigska dialekten naturligtvis sitt största intresse just från denna synpunkt, men äfven för historikern blir den, ur samma synpunkt sedd, dubbelt intressant. Frågan blir icke längre den blott negativa, om att Slesvig ursprungligen är ett *icke-tyskt* land, — bevisen härför äro mångfaldiga och man skulle knappast behöfva mer än det enda, som ligger i dessa otaliga *urgamla* rent *nordiska ortnamn* [1]), hvaraf Slesvigs karta hvimlar och hvilkas autenticitet de äldsta slesvigska dokumenter bestyrka, — utan den positiva om Slesvigs afgjordt och nästan superlatift *urskandinaviska* nationalitet, om dess folkspråks rent *gammalnordiska* drag, ett slägtskapstycke, som är så starkt, att man nästan vore frestad att vid uppställandet af den skandinaviska racens ethnologi sätta slesvigaren omedelbart vid sidan af norrman och svensk med undanskjutande af alla de ö-danska mellanleden; (detta yttradt, utan att jag för öfrigt vid detta tillfälle finner mig manad att uppehålla mig vid vare sig munchska eller anti-munchska hypotheser.)

Ett noggrannare studium af det slesvigska folkspråkets ordförråd skall ovedersägligt ådagalägga detta ofvan antydda förhållande. Redan en kortare öfversigt af dessa den slesvigska dialektens karakteristiskt högnordiska elementer skall, som jag föreställer mig, vara tillräckligt egnad att väcka någon förvåning hos en och annan, som i decennier hört tyskarne

---

[1]) I den nyss utkomna Andra delen af Koks arbete hafva vi en uttömmande samling af dessa slesvigska ortnamn, äfvensom personnamn. De utgöra många tusen, och deras rent nordiska ursprung ligger för en öppen dag. Författaren slutar denna 2:dra del med följande ord: "Jeg ha i Tanken gjennemvandret hvert Sogn fra Kongeåen til Dannevirke og er overalt bleven bestyrket i den Overbevisning, at dersom Menneskerne, som bo der, nogensinde skulde blive tvungne til at fornegte deres nordiske Æt, så vilde Kirker, Byer og Gårde, ja Skove, Marker og Bække aflægge Vidnesbyrd derom." Ett urval af dessa karakteristiska slesvigska ort- och personnamn skulle utan tvifvel äfven för våra läsare vara af intresse, för min del har jag imedlertid här endast att uppehålla mig vid sjelfva *dialekten*, önskande för öfrigt. att någon annan ville för tidskriften behandla det rika ämne, som förefinnes i den 2:dra delen af Koks digra arbete, på samma sätt, som jag här har sökt att ur samma arbetes 1:ta del framställa det för frågan om Slesvigs ursprungliga nationalitet icke blott i filologiskt afseende mest afgörande, utan på samma gång mest påtagliga och för hvar och en äfven utan alla "lärda" förutsättningar fullkomligt evidenta.

med en hånfull axelryckning beskärma sig öfver slesvigarnes "brutna danska" eller "danska rotvelska", men som icke föreställt sig, att just det "rotvelska", just det "gebrochene" härvidlag vore — snarare ren norska eller svenska, än något annat.

Kok (i sitt ofvannämnda arbete) uppgifver, att den slesvigska språkarten innehåller "omkring 2000 ord, ordformer och talesätt, som *afvika från den nu brukliga danskan*, men deremot noga öfverensstämma med de *fornnordiska, gammaldanska, svenska och norska* språken", medan den knappast eger 50 specifikt tyska ord. Det är här måhända icke alldeles öfverflödigt, att anmärka, det en hel klass af ord i det slesvigska folkspråket, liksom i *alla våra nordiska språk* och dialekter, för en ytlig betraktelse kunna *se ut* som tyska, *utan att de derför äro det*, emedan vi alla ega en stor *gemensam* fond af ord med tyskarna, ord, hvilka utgått från gammal, icke tysk, utan *germanisk-gotisk* rot, äldre än både tyskan, isländskan, anglosaksiskan, osv. Det är nogsamt bekant, att detta förhållande ofta vållat betydliga missförstånd och att bl. a. vissa danska purister, i afsigt att hålla sitt modersmål heligt, varit understundom på god väg att utgallra hela massor af s. k. tyska ord, hvilka dock vid närmare undersökning befunnits vara ursprungligt nordiska och af lika gammal god skandinavisk börd, som tysk. Men om man också, för att förekomma allt möjligt missförstånd, från det slesvigska folkspråket afskiljer alla sådana ord, hvilka för den i våra fornspråk obevandrade kunna "se ut" som vore de tyska, (fastän de på intet vis *äro* det,) återstår det likväl ett så betydligt förråd af — man kan gerna rentaf kalla det *svenska* ord eller ord med svenska former, att hela den slesvigska dialekten derigenom erhåller en alldeles bestämd *karakter för sig sjelf* och att hvarje tanke om en blott tillfällig likhet här måste försvinna.

Man skall icke fordra, att jag, till bestyrkande af allt det ofvan sagda, här aftrycker efter hr Kok halfva hans slesvigska ordbok, men i ett så omtvistadt ämne, som det här ifrågavarande, har allmänheten dock rättighet att begära någonting liknande "pièces justificatives", och jag skall derför ur nämnda ordbok anföra ett rundligt antal exempel af strängt betecknande art. Läsaren skall för öfrigt endast behöfva låta sin blick fara helt lätt öfver denna lista, liksom öfver en landkarta, för att, som jag hoppas, genast erhålla ett ganska bestämdt intryck af de allmänna dragen och så till sägandes den språkliga konfigurationen.

Afse, i, i aftons. Dansken säger: i aftes, *svenska* folkspråket har, liksom det slesvigska: i afse.

Ake, *Aker*, åka, åker; det svenska k-ljudet träffas i slesvigskan öfverallt i stället för det mjukare danska g.

And, *ande*, *arle*, det svenska a i stället för det danska å.

Andunge, på danska *Ælling*. En dansk, som kommer till Slesvig, vet icke hvad det är fråga om, i fall man nämner för honom en "andunge", en svensk vet det förträffligt.

Anten, på svenska *antingen*, på norska *anten*, på danska *enten*.

Arg, i mångsidig svensk bemärkelse, t. ex. uti talesättet "en arg skalk", der dansken begagnar ordet "ondskabsfuld".

Arghed, på danska *Ondskab*.

Armboge, på danska *Albue*.

Ask, på danska *Æske*.

Bake, *Baktrog*, (dansk: *Deigtrug*.)

Bedreglig, dansk: *skuffende*.

Betydelse, dansk: *Betydning*.

Bide, sv. *bida*, dansk: *bie*.

Bing, sv. *binge* (t. ex. mjölbinge,) dansk: *Kiste*, eljest blott i dialekterna.

Bjerge seg, i mening af "slå sig igenom", "vara bergad karl"; förekommer ej i danskan.

Blomme, dansk: *Blomst*.

Blæs, (på hästens hufvud,) dansk: *Blis*.

Bode, att *båda*, dansk: *sende Bud efter*.

Boge, dansk: *Bue*.

Bok, *Böker*, dansk: *Bog*, *Böger*.

Borst, *borsta*, dansk: *Börst*, etc.

Bredd, dansk: *Brede*.

Brist, dansk: *Mangel*, vanligare än *Bröst*.

Bråd, (t. ex. benbrott,) dansk: *Brud*.

Bry, att bry någon; dansk: *drille*.

Både, liksom i svenskan, om två personer eller ting; i nyare danskan ovilkorligen *"begge"*.

Dag, med den gamla genitiven *dagsens*, "det er *dagsann"*, det är dagsens sanning. "Det skal nok komme for *dagsens* Lys".

Damm, dansk: *Stöv*. En dansk vet icke hvad "damm på vägen" skall betyda, en slesvigare vet det.

Danke, slå dank; ordet förekommer ej i danskan.

Doge, att duga; dansk: due. Jmfr det svenska *oddåga*.

Dosig, dåsig, dansk: *dösig*.

Drabe, drabba. Finnes ej i danskan, som blott har det beslägtade "træffe", ("ramme").

Drunkne, dansk: at *drukne*.

Dryk, dansk: *Drik*.

Duk, som t. ex. *Næsduk*, danska: *Lommetörklæde.*

Dvalsk, dolsk; ej i danskan.

Eld, dansk: *Ild.*

Ens, jens, (att "blifva ense om något",) icke danskt.

Farieg, också i den svenska folkspråksmeningen: "en farlig hop", (en stor mängd.)

Fike, att eftersträfva, fika efter, täfla om. Ej i danskan.

Fikke, dansk: *Lomme*, *Fikkebok*, osv.

Floge, fluga, dansk: *Flue.*

Flöde, vattenflöde, dansk: *Flod.*

Fogl, dansk: *Fugl.*

Fore, en fora, körsel. Icke i danskan,

Forlese, förlisa. Icke i danskan.

Forstand, — et, som i svenskan, medan i danskan Forstand*en*.

Fram, dansk: *frem.*

Fruse, frusa, t. ex. om källans vatten. Icke i danskan.

Ful; det *danska* "fuul" är det tyska "faul", rutten; det *slesvigska* "ful" svarar alldeles mot det *svenska* ordet i bemärkelsen af det vackras motsats, på danska "styg".

Fåkynneg, fåkunnig. Fattas i danskan.

Gespe, dansk: *gispe.*

Gireg, dansk: *gjerrig.*

Golf, dansk: *Gulv.*

Hand, *Handduk*, osv., som i svenskan. Dansk: *Hånd*, *Håndklæde.*

Hog, *håg*, dansk: *Hu.*

Hogse, sv. dial. *hugsa*, dansk: *huske.*

Hög, *högt*, dansk: *höi*, etc.

Jernkræmer, danskan har det vidunderliga tyska *Isen*-(Eisen-) *kræmmer.*

Kalgård, dansk: *Kålhave.*

Kelde, källa, dansk: *Kilde.*

Klokhed, dansk: *Klogskab.*

Klå, *klåde*, dansk: *klöe.*

Klæse, klösa, dansk: *rive.*

Knöl, dansk: *Knold.*

Kokarl, dansk: *Rögter.*

Kol, dansk: *Kul.*

Krok, dansk: *Krog.*

Kung, dansk: *Konge.*

Kvege, kviga, dansk: *Kvie.*

Kvinnfolk, dansk: *Fruentimmer.*

Köks, köksa, dansk: *Kokkepige.*

Landmæder, dansk: *Landmåler.*

Las, lass, dansk: *Læs*.

Legel, lägel; finnes ej i den egentliga danskan, men väl i några af dess ö-dialekter.

Lek, dansk: *Leg*.

Lide, lida, i meningen af att "gå framåt", "närma sig till"; (det *lider* till middag, det lider icke stort, alesv. "det li'er inte möj'";) saknas i danskan.

Loge, låga, dansk: *Lue*.

Logn, lugn, d. *luun*.

Luve, en lufva, d. *Hue*.

Lykke, lyckan (om ett stycke inhägnad jord,) förekommer ej i den egentliga danskan.

Låk, lock, d. *Låg*.

Lås, -et, i danskan *Lås*, -en.

Lærft, d. *Lærred*.

Lök, d. *Lög*.

Löne, löna, d. *lönne*.

Made, mad, (ängsmark,) förekommer ej i danskan.

Megleg (i Angeldistriktet t. o. m. *möjle*,) d. *mulig*.

Midsummer; i danskan har ordet blifvit nästan allmänt undanskjutet af Sankt-Hans-Dag, Sankt-Hans-Tid, osv.

Mislynt; ordet kännes ej i danskan, som i stället har "fortrædelig", "gnaven" o. d.

Mjöl, d. *Meel*.

Mjölk, d. *Mælk*.

Mokkel, mögel, heter på danskan *Skimmel*, (*Muggenhed*.)

Moln, finnes ej i danskan, som blott har *Sky*; det danska *Mulm* är icke ens detsamma; i Nordsälland säges dock "mullet Veir".

Mondag, d. *Mandag*.

Morgne, *morgned*, (morgnad, fullsöfd;) danskan har härför endast ordet "*udsovet*".

Mude, muta, d. *bestikke*. Slesvigska folkspråket har äfven substantivet "Mude", mutor.

Muk, mugg. Ej i danskan, men i engelskan.

Måg, ej i nuvarande danskan, men i slesvigskan om både svärson och svåger.

Mål, också i bemärkelsen af anrättning, ration, ss. t. ex. "mellmål", mellanmål; hvilket ej i danskan.

Mæde, att mäta, d. *måle*.

Naken. Slesvigska dialekten har här bibehållit samma rotvokal, som finnes i svenskan, norskan, färöiskan, äfven gamla danskan ("naghen",) anglosachsiska ("nakod",) äldre och nyare tyska, ("nacket", "nackent", "nackend", "nackt",) samt moesog. "naqvaths", medan vi, märkvärdigt nog, i den *nyare* danskan

möta samma vokal ö, (*"nögen",)* som finnes i isländskans "nöktr", "nökkvidr".

Nalke, nalkas. Icke danskt.

När, d. *når.*

Nöge, noga, d. *nöie.*

Ok, d. *Åg.*

Omak, (t. ex. göra sig,) d. *Umage.*

Panne, också som *Takpanne;* d. *Tagsteen.*

Plokke, d. *plukke.*

Pojk, d. *Pog.*

Puhs, vattenpuss, d. *Pytte.*

Puken, eg. tomtebissen, trollet, (sv. "det var puken!") Icke i danskan.

Ren, åker-ren; saknas i nyare danskan.

Rog, råg, d. *Rug.*

Rum, också i betydelsen af kammare, der danskan har *Værelse*; t. ex. *Sofrum,* i slesvigskan alldeles som i svenskan; på danska: "Soveværelse".

Ryseleg, ryslig; alldeles obekant i danskan.

Sak, d. *Sag.*

Sakke, sacka, s. sig, "sätta sig", t. ex. om en mur. Obekant i danska språket.

Sakne, sakna; d. *savne.*

Sal, salu, d. *Salg.*

Sitte, d. *sidde.* ("Vær så go' å *sitt ned!")*

Sjelf; i nyare danskan *selv.*

Sjyk; d. *syg.*

Sjö; d. *Sö.*

Skarve, skarva. Finnes ej i danskan, som i stället begagnar: *"flikke", "fælde Stykker i",* osv.

Skelned, om gränseskilnader. Ej danskt.

Skive, också i den gamla betydelsen af bord-*skifva,* hvilken i den nyare danskan ej vanlig.

Skod, skott, d. *Skud.*

Skode, skåda, d. *skue.*

Skreppe, en skräppa. Icke i danskan.

Skræble, att skräfla; ej danskt.

Skugge, d. *Skygge.*

Sköde, också i den sv. bemärkelsen: "hafva att uträtta", der danskan har "bestille"; (t. ex. "han hær möj' at sköde", mycket att *sköta.)*

Slag, också i sådan svensk betydelse, som t. ex. "af båda slagen", slesvigsk: "af både *slag",* dansk: "af begge *Slags".*

Smede, att smeta, d. *kline, smöre.*

Smikr, smicker, d. *smiger.*

Småfolk, om de lägre graderna af allmogen i Slesvig. Ej danskt.

Smöreg, smörjig, d. *besmurt, fedtet.*

Sned, å sned, på sned; d. *"på skrå"*.

Snell, i den sv. betydelsen af t. ex. "en snäll gosse", "det var snällt", der danskan begagnar: *"brav"*, *"flink"*, osv.

Spad, (t. ex. köttspad,) d. *Lage.*

Spele, d. *spille.*

Sprok, d. *Sprog.*

Stad, stæder, alltid som i svenskan, der det danska språket nästan uteslutande begagnar ordet "By". Köpenhamn är för dansken en stor *"By"*, men för slesvigaren en *stad.*

Stargräs. Ordet finns måhända i någon ö-dansk dialekt, förekommer för öfrigt i isländskan.

Stille, ställa; också i flera rent svenska, men icke danska, betydelser och fraser, t. ex. "det må vi ha' annlunds stilt", (ställdt annorlunda,) "stille til", (göra något i ordning, tillställa,) osv.

Stinn, stind; finnes ej i danskan.

Stjybfader, d. *Stedfader.*

Stop, ett stop; ej i danskan.

Storgörd, storgjord, d. v. s. uppvuxen; ett karakteristiskt slesvigskt ord, om hvars gammaldags *nordiskhet* något tvifvel icke synes kunna hysas.

Storhjertad. Likaså.

Stylta, att gå och stylta. Ej i den nyare danskan.

Styng, d. *Sting.*

Stætte, en stätta; d. *Stente.*

Stöd, t. ex. "han hær et godt Stöd i sin Moder", sätta "et Stöd ved Muren", osv. I nyare danskan har ordet "Stöd" icke denna slesvigska och svenska bemärkelse, utan betyder der endast *stöt*, hvaremot allt, hvarvid man stödjer något, heter på danska "Stötte".

Stöde, att stödja; d. *stötte.*

Sudder, (det gammalnordiska "sutare", "suder", skomakare, — från latinet, —) brukas i Slesvig mest i föraktlig mening, liksom det svenska vulgära ordet "en sudder". I danskan ej.

Sup, en sup; i danskan mest det tyska *Snaps.*

Svarve, att svarfva; svenskt och norskt, medan den nyare danskan blott har det tyska *dreie. Svarver*, svarfvare; d. *Dreier.*

Svort, svart, (isl. "svartr",) d. *sort.*

Syknadag, (det rent isländska ordet,) d. *Sognedag.*

Såd, såder, sådor; d. *Kli.*

Sång, d. *Sang*.
Sæker, d. *sikker*.
Tak, d. *Tag*.
Timmer, d. *Tömmer*.
Tisdag, d. *Tirsdag*.
To, att två, tvätta. Det danska *"vadske"* är deremot obekant i Slesvig, ehuru äfven af gammal nordisk stam.
Tok, *tokkeg*, tok, tokig; d. *tosse*, *tosset*.
Torsk, äfven sjukdomen; T. på danska kallas *Trödske*.
Trog, tråg, d. *Trug*.
Tråk, tråkig. Ordet är för danskan totalt obekant.
Tum, *tumstokk;* d. *Tomme*.
Tyder, tjuder; d. *Töir*.
Tyg, d. *Töi*. ("Utyg", Handværkstyg" osv.) Isl. Tygi.
Tys, tyst, d. *tavs*.
Tårte, tårta, d. *Tærte*.
Tælge, *tælgkniv;* i nyare danskan *skære*, *snitte*, osv.
Udhyre, d. *udleie*.
Utåleg, d. *utålmodig*.
Vake, *vaken*, d. *våge*, *vågen*.
Vacker, i flera svenska och norska betydelser, som ordet icke eger i danska språket.
Vakne, d. *vågne*.
Ved, *"et lass Ved"*, d. *Brænsle*.
Vedkast, d. *Brændestabel*.
Vek, d. *blöd*, (allmännare än *veg.)*
Vekse, d. *voxe*.
Vele, koka, (isl. "vella";) svenskan har bibehållit ordet i *förvälla;* danskan har deraf endast qvar det allmänna skandinaviska ordet *välling*.
Verme, d. *Varme*.
Vride, i mening af vända, der danskan blott har *dreie af;* t. ex. *"vride til vinster"*, taga af till venster.
Våt, d. *våd*.
Vætter, vätter, troll. I danskan allm. Nisser.
Å, i st. f. *på;* försvunnet i danskan. Slesvigskan har det qvar äfven i sammansättningar, som t. ex. *åhör*, *åhöring*, (åhörare, d. *Tilhörer.)*
Ålder, d. *Alder*.
Æde, äta; också om menniskor, der danskan strängt begagnar ordet *spise;* (i Danmark är det blott kreaturen, som "æder".)
Æ jons, i jons. (Af isl. *áðan*, nyss.) Dansken känner alldeles icke detta ord.
Ærve, d. *at arve*.
Över, *övertro*, osv.; d. *over*, *overtro*, osv.

Listan har redan blifvit lång nog. Och dock har jag här egentligen endast upptagit sådana ord ur det slesvigska folkspråket, hvilka ega ett mer eller mindre påfallande *närmare* slägtskapstycke med det *svenska* skriftspråket, än med det *danska*. Uteslutna äro sålunda en mängd slesvigska ord, hvilka stå i ett närmare eller aflägsnare frändskapsförhållande till de skandinaviska *dialekterna*, (de danska till någon del, men likväl mest till de högnordiska.) På samma sätt äro icke upptagna alla de slesvigska ord, hvilka blott kunna förstås genom att gå tillbaka till de äldsta "germaniska" språkgrupperna, isländskan, anglosachsiskan, moesogöthiskan; — slesvigska folkspråket erbjuder många sådana, i filologiskt afseende *ytterst intressanta* exempel.

Å andra sidan har den här meddelade ordförteckningen icke gerna bordt blifva kortare, såframt ändamålet skulle vinnas, att låta läsaren få ett intryck af hela det slesvigska folkspråkets karakter, och såframt sådana märkvärdiga företeelser, (förekommande ända ned i Angeln, Flensborgstrakten, på Als,) som t. ex. orden "æ jons", "tråk", "ved", "tälgknif", "svarve", "ryseleg", "baktrog", "bry", "andunge", osv., icke skulle komma att stå isolerade och derför löpa fara, att blifva betraktade som ren slump. Oaktadt de här anförda exemplen, som visserligen tyckas vara både tillräckligt många och tillräckligt talande, gör jag mig ingalunda några illusioner med afseende på vissa "hemtyskar" äfven i vårt eget land, hvilka säkerligen äro i stånd till att med den gladaste mine i verlden förklara, att alla dessa svenskljudande ord i slesvigska folkspråket "förmodligen" der inkommit t. ex. med — de svenska trupper, som vid olika tidpunkter legat i Slesvig! (man har från detta håll hört ännu orimligare påståenden;) men deremot tviflar jag icke på att det finnes *tyska* filologer, hvilka, såframt de vårdade sig om att taga en litet närmare kännedom äfven om detta slesvigska språk i och för sina eljest vidsträckta forskningar på den komparativa filologiens område, skulle ega nog sanningskärlek, att erkänna det vi här hafva för oss en af de märkvärdigaste qvarlemningar af gammal nordisk tunga, — ja, sjelfva den gamle Jacob Grimm, hvilken icke eljest var den man, hvilken gaf något efter af tysk egendom, skulle måhända, om han bevärdigat den "tyska dialekten" i Slesvig med någon större uppmärksamhet, dock låtit vetenskapen gå öfver i patriotismen och medgifvit, att bifogade "tyska" dialekt är i grunden vidunderligt — högnordisk, nordisk ända derhän, "dass es vielleicht mehr *systematisch* wäre, ihn einen so zu sagen — "skandinavischen" zu nennen."

Imedlertid är det land, der detta nordiska språk talas

af hela den stora befolkningen, numera ett preussiskt annex, lefvande på tyska embetsmäns nåd, representeradt — icke inom det skandinaviska statsområdet, utan i det *nordtyska parlamentet!* Vill man uppriktigt säga, att derhän har det kommit genom *våld*, genom styrkans tillfälliga rätt, genom öfvermagtens "sic volo, sic jubeo", så hafva vi åtminstone rent spel och ett exempel för oss, af hvilket vi alla kunna något lära; ordar man åter här om någon *nationalitetens* rätt, då är det hån och en jesuitism, som öfvergår hvarje annan. Ty aldrig har väl ordet "nationalitet" blifvit mera oförsynt missbrukadt, än då det i tyska statsmäns mun blifvit begagnadt såsom argument för Slesvigs inkorporation: att "rektificera gränsen", det är hvad Preussen är i stånd till att göra på detta håll, att fortfarande hålla hela Slesvig undertryckt eller, om man heldre vill kalla det: "organiseradt" såsom tysk landsdel, det är hvad Preussen måhända *äfven* skall förmå, så länge ingen mäg-tigare hand höjer sig deremot, men att här för verlden framvisa mer än en liten bråkdel utaf *tysk nationalitet*, det är hvad ingen makt på jorden hittills lyckats och svårligen ännu på länge skall *kunna* lyckas åstadkomma, förtyskningsarbetet må för öfrigt gå hur energiskt och hur "systematiskt" som helst. Ty protesten ligger i *folkets språk* och detta lefver, när allt annat ligger i grus; det är murgrönan bland ruinerna; det är gräset öfver grafvarna.

O. P. Sturzen-Becker.

Rättelser i förestående upsats.

Sid.	299	rad.	11	uppifr.	står:	lyckan	läs:	lycka
„	302	„	22	nedifr.	„	lass	„	Las
„	„	„	„	„	„	Brænsle	„	Brænde
„	303	„	23	uppifr.	„	som	„	nu
„	„	„	„	nedifr.	„	öfver i	„	öfver
„	„	„	„	„	„	bifogade	„	besagde

Anmälningar.

Svenska Folket under Hednatiden, Ethnografisk afhandling af H. O. H. Hildebrand. Stockholm 1866, 146 sidor, pris $1^1/_2$ rmt.

Om der end viser sig flere forskjelligheder mellem de folkelige forhold under Nordens hedendom, er der dog i det store såmegen lighed mellem dem, at de trenne nordiske lande derved kan siges at danne en kreds for sig selv. Derfor spreder granskningen af det ene lands fornlevninger også lys over de to andres, og viser der sig i det ene land en ny synsmåde, så vil den også snart blive prövet i de andre, godkjent eller forkastet og i alle fall renset for villfarelser, som måtte klæbe derved. Granskningens frugter kan således siges at fremkomme ved et fællesarbeide, som derfor såmeget snarere og med större sikkerhed förer til målet.

Det er allerede over 200 år siden man begynte at sysle med fornlevningerne her i Norden, men frugterne deraf viste sig egentlig först for noget over en mandsålder siden. Ikke således, som om den lange foregående tids arbeide havde været uden nytte; thi det vakte opmerksomheden for, at der her var en frugtbar jord at dyrke, og det hjalp til at redde mangen fornlevning, som ellers vilde være bleven ödelagt. Men grunnen til denne syssel som videnskab blev först lagt i det 2det tiår af vort hundredår. Dette skede, da Nilsson i Sverige og Thomsen i Danmark, upåvirkede af hinanden, först opstillede den fölgerige tredeling: Sten-, Bronse- og Jernalderen: för mennesket lærer at kjenne metal, må det nemlig til sine redskaber bruge, hvad der ligger nærmest forhånden, sten, træ eller ben, og af de metaller, hvorom her nærmest er tale, bliver jernet sidst kjent. For os stå rigtignok disse sætninger med sådan klarhed, at vi kan forundre os over, at de nogensinne vare skjulte. Men sannheden kræver ligesom lyset tid

for at trænge igjennem, og det går her som med ægget: da Kolumbus havde fået det til at stå, kunde alle gjöre det.

Da det förste grunnlag således var vunnet, opstod af sig selv spörsmålet, om de trenne tidsrum eller aldere her i Norden tilhörte samme folk på forskjellige kulturtrin, eller om de ikke meget mere måtte henföres til tre forskjellige folkeslag? Det sidste kan vel nu tages for utvilsomt, og blev vel tidligst, i alle fall med störst skarphed, udtalt af Keyser i hans bekjente afhandling, trykt 1839. Han fant det også rimeligst, at stensagerne hidröre fra et folk af mest lighed med nuværende Lapper eller Finner, og bronsesagerne fra Kelter, medens jernsagerne måtte være levninger fra germanske folk, som allerede ved Kristi tid havde fortrængt bronsekulturen over hele Norden. For bronsesagernes vedkommende har rigtignok Nilsson endog i de sidste år villet, men neppe med held, henföre dem til Föniker, medens Worsaae, skjönt ingenlunde enig med Keyser, dog i den senere tid har opgivet sin længe fastholdte mening, at bronsealderen i Danmark först kunde være sluttet så sent som 800 år efter Kristus.

I sambånd med hine spörsmål sögte man også at komme på det rene med, hvorledes de forskjellige folk indvandrede til Norden. Her viste der sig dog ikke nogen synderlig meningsforskjel med hensyn til de to ældste folkeslag, men des större for jernalderens vedkommende. Det var engang en almindelig mening, at de jernbrugende folk allerede fra först af havde hört til en og samme gren; man kallede dem Goter, og holdt for, at de först havde bosat sig i Danmark og derfra bredt sig ud til Sverige og Norge. Keyser udviklede derimod på det nævnte sted en aldeles forskjellig og tildels ny mening. Ifölge ham var det jernbrugende folk her i Norden fra först af oprinnelig delt i to, Sydgermaner, fortrinsvis Goter, og Nordgermaner. De förste havde indtaget hele Danmark, det sydlige Sverige indtil de store söer og sansynligvis også det sydligste Norge. Nordgermanerne eller den nordiske stamme kom fra Ruslands indre og delte sig i to grene. Den ene, Svearne, drog fra den finske bugt til Mælardalen, hvorfra den befolkede Sverige indtil Goternes nordre grense, medens den anden gren, eller de siden såkallede Nordmænd, vedblev sin vandring længer mod nord, og dels fra Botnbugten dels fra Nordishavets kyster drog til Norge, hvor den först tog fastere bo på Haalogaland (Helgeland), og derfra bredte sig videre ud mod syd indtil den stödte på Goterne, som den sammen med Svearne efter flere hundrede års kamp overvældede, så at omtrent ved år 500 efter Kristus den nordiske stamme blev den herskende over hele Norden. Skjönt denne Keysers mening

har mödt megen modstand, er den dog endnu ikke bleven videnskabelig imödegået i sin helhed. Modstanden har mestendels kun sigtet på enkelte punkter, og vist sig i en tildels polemiserende kritik, hvorunder det endog en gang, i 1849, blev opstillet som noget, der måtte tale derimod, at den berömte engelske ethnograf Prichard havde ytret en derfra forskjellig mening. Det kan derfor her nævnes, hvad hidtil ej offentlig har været sagt, men som er sikkert nok, at Keyser kort tid för hin ytring falt, fik fra den i 1860 afdöde professor Retzius en underretning, der måtte være ham ligeså behagelig som uventet. Prichard havde nemlig et par måneder för sin död (22 Decbr 1848) skrevet til Retzius, at han först nylig var bleven kjent med Keysers afhandling, og at han i hovedsagen tiltrådte, hvad deri var ytret, skjönt han tidligere havde udtalt sig for det modsatte. Det synes også som Keysers opfatning i mange punkter er bleven styrket ved senere fund og især sådanne, som ere fremkomne efter den tid, da Keyser ulykkeligvis blev hindret fra at fölge med videnskabens udvikling. Derimod er der andre punkter i hans afhandling, som ere blevne mere og mere tvilsomme, således navnlig den mening, at Goter eller overhovedet sydgermanske folk have boet i Norden. Hvad der nemlig allermest kunde stötte denne mening, synes nu at svigte, da den nyeste og vistnok rigtigste opfatning ikke vil henföre sproget i de ældste indskrifter og de der brugte runer til sydgermanske eller tydske folk.

Omtrent samtidig med Keysers afhandling, eller nærmere bestemt i årene 1836 til 1844, blev dels af Thomsen og Worsaae og dels udförligere og i et særskilt skrift af B. E. Hildebrand omhandlet de fremmede mynter, som vare fundne i de tre nordiske riger. De henförtes til fölgende 4 klasser: romerske sölvdenarer fra de 3 förste hundredår efter Kristus, vest- og östromerske gullsolidi fra 4de og 5te, kufiske eller arabiske fra 9de og 10de, og endelig vesterlandske (angelsaxiske, tydske o. s. v.) fra 11te og 12te hundredår. Denne inddeling var af störste rigtighed, idet den viste den udenlandske forbindelse, hvori de nordiske folk havde stået, og den har også givet god vejledning ved fastsættelsen af den såkallede ældre jernalder, som Herbst og Worsaae i 1853 först bleve opmerksomme på og som de begge og senere tillige Engelhardt med så stor dygtighed og så heldig have oplyst.

Imidlertid er det endnu langt fra, at den ældre jernalder og dens forhold til den yngre jernalder er således opklaret, endog i Danmark, som den udentvil en gang vil blive. Og da hr. Hildebrands bog især har sat sig som mål at löse de hidhörende spörsmål for Sveriges vedkommende, måtte den på

forhånd være såmeget mere velkommen, som Sveriges fornlevninger fra dette tidsrum hidtil ere mindre kjent. For os Nordmænd måtte hans skrift være dobbelt kjærkomment, fordi, som forfatteren med fuld sannhed ytrer, Sveriges fornsagsgruppe står nærmere vor end den danske, ligesom en norsk bonde forstår en Svenske bedre end en dandsk mand.

Bogen inddeles i 7 kapitler. I det 1ste omhandler forfatteren den mangel på kritik, som råder i de ældste fremstillinger af Sveriges historie under hedendommen, og, ligesom tidligere P. A. Munch i Annal. f. nord. Oldkynd., påviser han, hvor lidet sant udbytte man for Sveriges historie får af de ældste kildeskrifter, hvad enten de ere indenlandske eller udenlandske, nordiske eller klassiske. Sveriges historie indtil kristendommens indförelse må derfor næsten udelukkende stötte sig til fornlevningerne, men som man rigtignok såmeget mere kan stole på, som de ej ere udsatte for at forvanskes.

I 2det kapitel udvikles nærmere fornlevningernes betydning, deres indbyrdes lighed og forskjel, og den deraf fremgående inddeling i grupper, således navnlig for den ældre jernalders vedkommende en större gruppe, som omfatter det nordre og vestre Europa, en engere, bestående af engelske og nordiske fornlevninger, og endelig den nordiske, som udgjör noget for sig selv. Til nærmere bestemmelse af tidsgrenser omhandles dernæst de ovennævnte 4 myntperioder, hvorved opkastes det spörsmål, om de to förste perioder höre sammen, hvad der antages at være tilfællet, hvorefter forfatteren på grunn deraf udstrækker den ældre jernalders grense i Sverige til år 500 efter Kristus.

I 3dje kapitel omhandles Sveriges forskjelligheder med hensyn til landets naturlige deling, dets udseende nærmest för bebyggelsestiden, og navnlig inddelingen i Götaland og Svealand. Ved dernæst at berörа den ovennævnte tredeling (Sten-, Bronse- og Jernalderen), fremsætter forfatteren med full sikkerhed den mening, at alle de derunder hörende folk må være komne til Norden *östenfra*, og at de jernbrugende folk bragte kjenskabet til dette metal med sig fra sit ældste hjem, i modsætning til Worsaae, som fastholder, at jernalderens kultur först begynte her i Norden ved påvirkning sönden fra og navnlig fra Romerne.

I 4de kapitel omtaler forfatteren först Germanernes ophold i deres ældste hjem, deres udvandring til Norden, og de beretninger, som klassiske skribenter give om dem i deres nye hjem, hvorved han vistnok med god grunn kommer til den slutning, at mange af disse beretninger lide af sådan uklarhed og modsigelse, at man nödes til at slå en streg derover, navn-

lig over fortællingen om en udvandring af Goter fra Sverige mod syd. Sluttelig udstikkes handelsvejen mellem syd og nord efter de myntfund, som hidtil ere gjort.

I 5te kapitel deles de germanske folk, som have boet i Sverige, i Svear, Göter og Guter på Gotland, hvoraf de to sidste stode hinanden temmelig nær, medens forskjellen mellem dem og Svearne var större. Til Göterne henföres de ældste runer og den ældre jernalder, som også viser sig, men med visse særegenheder, på Gotland i levninger fra Guterne. Begge folk antages at have samtidig forladt egnene ved det sorte hav, og taget vejen vestenfor Volgadalen til Östersöen, Guterne til den söndre halvdel af dens östkyst, Göterne derimod til dens sydkyst. Guterne drog over til Gotland og bosatte sig der, medens Göterne delte sig i 2 hobe, hvoraf den ene gik til östkysten af det sydlige Sverige, Bleking og Öland, den anden derimod indtog Danmark, Skåne, Halland, Vester-Götland, Båhuslen, Vermeland og det sydligste Norge. Denne sin mening stötter forfatteren til de fornlevninger fra den ældre jernalder, som ere trufne på de nævnte steder, og hvorover for Sveriges vedkommende gives en sammentrængt udsigt. Sluttelig omtales det skriftlige vidnesbyrd om Göterne, som findes i det gamle Beowulfskvad.

I 6te kapitel gjengives först det nysnævnte kvads fortælling om Svearnes kamp med Göterne og disses overvældelse, dernæst omhandles Svearnes indvandring over den finske bugt til Mælardalen, deres videre udbredelse og deres forbindelse med udlandet, således som den viser sig af de her i Norden fundne mynter, der vedkomme dette tidsrum, de ældste fra omtrent 880 og udelukkende arabiske, som efter 900 mere og mere blandes med bysantinske, tydske og engelske og endelig aldeles vige pladsen for de sidstnævnte, der vedblive indtil hedendommens slutning. Forfatteren söger dernæst at besvare det spörsmål, når Svearne samledes under en konge og går derefter over til nærmere at omtale de fornlevninger, som ere trufne i de forskjellige landskaber, og påviser deraf, hvorledes Svearnes udbredelse gik for sig i det enkelte. Endelig omtales den samtidige germanske befolkning i Rusland.

Efterat forfatteren således har sögt at fastsætte sit fædrenelands ethnografiske forhold og dets historie indtil kristendommens indförelse, giver han i 7de kapitel en udsigt over det svenske folks samfundsforhold, daglige liv, næringsveje og troeslære under hedendommen.

De resultater, som bogen fremstiller, stemme meget mere, end noget hidtil udenfor Norge udkommet skrift, med Keysers ovennævnte meninger, og i flere væsentlige punkter falle de

begge endog aldeles sammen. Ligesom Keyser antager forfatteren, at de germanske folk her i Norden ikke först ved påvirkning fra Romerne fik brugen af jernet, men at de bragte dette med sig fra sit ældste hjem. — Ligesom Keyser antager han, at för den senest indvandrede folkestamme fik magten i det sydlige Sverige og Danmark, vare disse beboede af et andet også germansk og jernbrugende folk, som Keyser, efter hvad ovenfor er berört, vistnok med liden grunn henregner til Sydgermaner, især Goter, medens forfatterens mening, at de vare Göter og således henhörende til nordgermansk folk, i alle fall synes at have meget mere for sig. — Begge antage de, at den senest indvandrede folkestamme kom först med Svearne over den finske bugt til Mælardalen, og at den i Sverige ligesom i Norge udbredte sig nordenfra sydover, dog er der her forresten nogen meningsforskjel, idet forfatteren antager, at indvandringen til det nordlige Norge skede gjennem Sverige, medens Keyser lægger den længer nord. — Endelig falle begges meninger også deri sammen, at den yngste nordiske folkestamme allerede ved Kristi tid havde fuldstændig udbredt sig over det nordlige Sverige og næsten over hele Norge, og at den efter mange senere kampe med de sydligere boende folk omkring 500 havde overvunnet disse og således var bleven den herskende stamme over hele Norden.

Skjönt der i det enkelte kan være mange tvil at opklare, ville vistnok de nysnævnte fællesmeninger blive stående som gode vejledere for fremtidens granskning. I det mindste synes de på videnskabens nuværende standpunkt at stemme bedst med de forskjellige hensyn, som her må tages.

Til slutning har jeg endnu kun et par bemerkningar at gjöre. Det må vel ansees tvilsomt, om forfatterens opfatning, forresten den samme som Keysers, af forholdet mellem den ældre og yngre runeskrift er rigtig, skjönt de grunne, som anföres derfor, visselig ej have liden vegt. Neppe heller er det forsög fallet heldigt ud, som forfatteren gjör på at forklare indskrifterne på et par svenske runestene, Istabystenen og Rökstenen. Men herpå bör der ej lægges nogen særlig vegt ved en bog, der, som denne, ellers i de fleste stykker så heldig har löst sin opgave.

N. Nicolaysen.

Hedenskabets Levnetslöb. Atten populære Foredrag af Gr. Vilh. Lyng Christiania 1866.

Det är lätt att finna att ett folks mythologi icke alltid kan anses vara likbetydande med dess religion. Många myther finnas, hvilka sakna allt religiöst innehåll; ja, genom en utbildning i falsk riktning kan mythologien ofta blifva till förfång för religionen. Men då likväl onekligen mellan dessa båda ett rätt nära förhållande eger rum, torde den förra snarast kunna betraktas såsom ett yttre skal, inom hvilket de religiösa begreppen ligga gömda; och liksom man vanligen ur skalets form kan sluta sig till kärnans, så bör ock tänkaren i folkets mythologi kunna se en bild af dess verldsåskådning, kunna spåra dess sätt att tyda tillvarelsens gåta.

Ehuru *Lyng* ingenstädes sjelf uttryckligen angifver sin åsigt om förhållandet mellan mythologi och religion, är det dock väl från den genom ofvanstående anmärkningar antydda synpunkt som han utgått vid författandet af *Hedenskabets Levnetslöb*. I denna bok — en öfverarbetning af ett antal i Kristiania hållna offentliga föredrag — lemnar förf., så vidt det trånga utrymmet af 300 sidd. medgifver, en framställning af de flesta mera kända folkslagens mythsystemer, med angifvande af det religiösa innehåll, han för dessa anser ligga till grund.

Få föremål för vetenskaplig betraktelse hafva blifvit behandlade från så olika synpunkter som mythologien. Under det några i mytherna sett endast mer eller mindre lyckade påfund af forntidens vise (så tror t. ex. redan Aristoteles) eller af egennyttiga och herrsklystna prester, hafva andra velat reducera mythologien till historia — ett åskådningssätt, som ända ifrån Snorre Sturlesons dagar, hvilken i Odin, Thor, Frej o. s. v. såg rent historiska personer, ända intill senaste tider varit af stor betydelse för uppfattningen af vår fornhistoria. Några anhängare af Euhemerismen — så kallas, som bekant, denna åsigt — hvilka derjemte varit ledda af ett missförstådt judiskt-kristligt intresse, hafva kommit derhän, att de såsom Gerh. Croesus kunnat anse Iliaden handla om Jerichos förstöring, Odysséen om Lots flykt från Sodom, o. dyl. En tredje mythologisk åsigt är den fysiskt-astronomiska, hvilken utgående från den utan tvifvel riktiga grundsatsen, att mytherna innehålla naturbetraktelse, ledts till resultater sådana som de, hvilka den bekante Finn Magnusen uttalat, att de Nordiska gudarne endast äro stjernbilder, månader, kalenderdagar o. s. v. Nästan som en parodi låter det, när en kemisk mythtolkare (ty till och med sådana hafva funnits) på fullt allvar vill i de Nordiska

öfvergudarne se representanter af svafvel, qvicksilfver och salter, eller när man i Thor anser sig finna en sinnebild af elektriciteten, i hans handskar igenkänner den elektriske ledaren, i hans bälte Megingjard kondensatorn, i hans hustru Sif och Freja kol och syre m. m. Till lika besynnerliga slutföljder kan man komma, om man med åtskilliga isynnerhet nyare förf. förlägger hela mythverlden i menniskans inre och i de särskilda gudarne endast finner symboler af vilja, förstånd, känsla o. dyl. — Isynnerhet sedan den jemförande språkforskningen genom sammanställning och tydning af de mythiska väsendenas benämningar i skilda språk gifvit dels väckelse dels material till en behandling af mythologien från mera omfattande och mera rationella synpunkter, har man börjat inse det orimliga i ett ensidigt fasthållande af hvilket som helst bland ofvannämnda betraktelsesätt. De faktorer, ur hvilka ett mythologiskt system utbildat sig, höra säkerligen både under historien, naturvetenskaperna och psychologien, ej uteslutande under endera.

Det är nu tydligen mindre utredandet af dessa faktorers inbördes förhållanden än angifvandet af den allmänna verldsåsigt hvilken deraf blifvit resultatet, som *Lyng* här gjort till sin uppgift. Om än läsaren i hans bok beständigt möter myth-tydningar af det slag, som kunde kallas det psychologiska, eller med ett allmännare ord, det filosofiska, så behöfver detta dock ej utsätta förf. för beskyllningen att på alla myther vilja tillämpa ett sådant tolkningssätt, ty redan i bokens titel: "*Hedenskabets* Levnetsløb" ligger utsagdt, att förf. ej har att befatta sig med andra myther än dem, i hvilka ett religiöst innehåll förefinnes — således icke med dem, som röra vid historiens eller naturforskningens råmärken. Härmed vill dock anmälaren icke säga, att han ej rätt ofta i denna bok funnit en religiös mening inlagd, der sådant synts honom mindre lämpligt. Äfven en annan anmärkning vill han tillåta sig. Om man har rätt att i mythologien söka ett uttryck af folkens religiösa medvetande i föreställningens form, och förf:s afsigt varit att angifva de begrepp, som ännu ej utbildade till full klarhet och tydlighet, i dessa föreställningar legat inneslutna, kan dock läsaren stundom ej afhålla sig från ett tvifvel, om verkligen för vissa i reflexion föga utbildade folkidéer existerat, sådana som de, hvilka förf. från Hegelskt-kristlig synpunkt anser sig kunna inlägga i deras mythologi. — Efter dessa anmärkningar skyndar anm. att tillägga, att boken öfverallt lemnar sanna och ofta träffande karakteristiker af de skildrade folkens olika religiösa utvecklingsståndpunkter, att å ena sidan synbarligen ett betydligt historiskt och filosofiskt lärdomsmateriel stått förf. till buds,

och att å andra en mängd af nya, ej sällan slående tankar göra boken underhållande och lärorik.

Efter en kort inledning, i hvilken förf. bland annat angifver att han vill framställa religionen i sin historiska utveckling "ikke som en Samling af alskens besynderlige Vildfarelser, men som et Menneskeliv i det Store", börjar förf. sin bok med att i några få allmänna drag skildra de "vilda" folkslagens religioner. När man ser huru de bland dessa folk, som förf. anser i religiös utveckling stå lägst, de Amerikanska Indianerna, dyrka "den store anden", och således känna ett begrepp, som mången vida högre religionsform saknar, påminnes man, att det också i naturen är nattens mörker, ej dagens ljus, som för vårt öga öppnar den vidsträcktaste utsigten — utsigten till stjernornas oändliga rymder. — Öfver Japan och China, hvars gudalära beskrifves såsom "det naiva filisteriets, det praktiska förståndets religion", går L. till skildringen af Indien, "underlandet, fantasiens och drömmarnes gyllene land, hvars folk hafva fått en andelig Midas-gåfva: allt hvad deras fantasi berör förvandlar den i guld; men verklighetens sunda om än hårda föda får deras ande ej smaka och försmäktar derför ock till slut i tomheten". Efter framställningen af Vedaläran och Brahmanismen, på hvilken det ofvan anförda har sin närmaste tillämpning, egnas några sidor åt Buddhismen. Detta religionssystem i sin renhet och sådant det framställdes af Buddha, "Enslingen af Çâkjaätten", der han under sitt bekanta fikonträd begrundade jordelifvets förgänglighet, var säkert något helt annat och vida upphöjdare, än det är nu, då det dock bland sina anhängare räknar menniskoslägtets ena tredjedel. Denna religion är också, som L. anmärker, den första och utom kristendomen den enda religion af en allmänt mensklig karakter; och den har en sådan karakter ej blott i den mening, som L. särskildt angifver, att den höjer sig öfver allt enskildt nationellt intresse, utan äfven så, att den gentemot Brahmanismens gudadespotism, dess tryckande traditionsväsende och dess omåttliga fantasteri ville göra gällande menniskans och det allmänt menskliga sunda förnuftets rätt. Till hvilka öfverdrifter ett sådant relativt erkännande af menniskans rätt mot gudarne i senare tider ledt, ses af en Ceylonsfarares berättelse [1]) huru på denna ö presternas predikningar börja med allvarsamma uppfordringar till templets gudar att vara uppmärksamma och andäktiga åhörare samt i förekommande fall att omvända och bättra sig. — När förf., lemnande de Indiska religionerne, förklarar att "Menneskeaanden der er bleven beriget med Tanken om Kam-

[1]) Anförd i *Koeppens* "Die Religion des Buddha".

pen som Livets sande Indhold" och att "naar den derfor i de vestasiatiske Religioner vender sig udad mod Naturen — da söger den deri en Kamp — en Opgave for sin Virksomhed", så må detta med den utveckling, L. ger deråt, vara sant nog; men det sammanhang, som så uppställes mellan de Vestasiatiska och de Indiska religionerna, att de förra skulle vara en utveckling af de senare, har förf. icke kunnat och säkerligen icke heller velat antaga. Det är visserligen bekant, att åtskilliga forskare förmena att Irans folk haft Vedaperioden gemensam med sina äldre ariska stamfränder, Inderna — Lassen, Spiegel m. fl. neka dock på goda grunder äfven detta; men ingen torde vilja påstå att Brahmanismen och än mindre Buddhismen legat till grund för Avestas lära.

Sedan Persernas religion blifvit i korthet belyst, vänder sig förf. till Semiterna, denna föga utbredda folkstam, som dock har äran att hafva gifvit mensklighetens tre i kulturhistoriskt afseende så betydelsefulla religioner som Kristendomen, Judendomen och Muhammedanismen. Det är dock icke dessa förf. här behandlar utan Babyloniernas och Feniciernas mythsystemer. — Egypten, dödens, minnets och sfinxernas land, som följer dernäst i ordningen, lemnar förf. tillfälle till åtskilliga vackra och sanna anmärkningar, och läsaren förflyttas derpå till Grekland. Dess urhistoria talar också, som L. anmärker, om en Sfinx, hvars välde blef krossadt, när ordet till hans gåta af Oedipus fans vara *menniskan* — ett ord, hvilket äfven är klaven till Grekernas mythologi, rent anthropomorfistisk som den är. Greklands mythologi behandlar förf. under afdelningarne *de Olympiske Guder*, *Apollinismen*, *den Dionysiske Gudekreds* och *Mysterierna*, hvilka sistnämndas uppgift förf. anser hafva varit den, att de från Grekernas vanliga estheticerande åskådningssätt förde de invigde öfver till ett mera praktiskt. De bilda således en lämplig öfvergång till den genom just denna egenskap utmärkta Romarreligionen, som så ofta blifvit förvexlad med Grekernas, af hvilka den ock visserligen rönt stora inflytelser, men från hvilken den icke för thy, såsom förf. utreder, i sin grundkarakter skiljer sig. Den utan jemförelse vidlyftigaste behandlingen egnar förf., som billigt är, åt Nordens gudalära, och de 100 sidor som handla derom, äro kanske också bokens bästa. Många af förf:s tydningar här äro särdeles sinnrika. Ehuru förf. sjelf auger Grundtvig såsom sin lärare, synes han dock i mycket stå på egen botten. — Man torde hafva skäl att undra, hvarför förf. ej i sin behandling af Hedenskabets Levnetslöb åtminstone med några ord vidrört Slavernas och Celternas mythkretsar, hvilka för oss säkerligen hafva åtminstone lika mycket betydelse som Chinesernas. — Och härmed sluta vi denna

anmälan, hvilken endast haft för afsigt att hänvända allmänhetens uppmärksamhet på en bok, som förtjenar att läsas och tål att omläsas.

—s —r.

Finsk Litteratur år 1866.

Helsingfors i Febr. 1867.

Öfverhufvudtaget var den litterära produktionen i Finland år 1866 såväl qvantitativt, som qvalitativt underlägsen de föregående årens. — Det synes som om den afmattning, — en följd af flere års missväxter — hvilken man trott sig spörja inom det industriela och kommerciela lifvet, äfven, om också i ringare grad, gjort sig gällande inom det andliga. Dock har förteckningen öfver 1866 års tryck att framvisa flere förtjenstfulla alster.

Professor A. W. Ingman har äfven detta år riktat den theologiska litteraturen med några afhandlingar, deribland tredje häftet af *Uppsatser i bibliskt theologiska ämnen* samt en mindre stridsskrift: *Några ord till försvar för den nyaste bibeltheologien*. Förf., en grundlig exeget och anhängare af den bibliska realismen, har redan länge såsom theologisk skriftställare gjort sig fördelaktigt känd inom landet. Hans ståndpunkt såväl gentemot fritänkeriet och de moderna förnuftslärorna, som emot den inom kyrkan rådande formalismen och sjuka andligheten, synes i det närmaste vara densamma som den berömde professorn i Tübingen J. T. Beck's, hvars theologiska karakter han äfven skildrat i företalet till ett arbete: *Sjutton kristliga tal af d:r J. T. Beck. Öfvers. Helsingf. 1866*. En viss uppmärksamhet ådrog sig A. Kihlman's för lektorstjenster i theologi författade afhandling: *Dogmen om barndopet*, tryckt i Åbo. Hafvande till motto: "Schädliche Wahrheit! ich liebe dich mehr als die nützliche Lüge", synes hela framställningen gå ut på att förkasta barndopet såsom sakrament, ehuru förf. hufvudsakligast ställt sig på den negativa ståndpunkten och lemnat läsaren i ovisshet om sin egentliga åsigt. Afhandlingen, som i öfrigt ådagalägger både talang och beläsenhet, framkallade ibland annat en utförlig och på sak gående vederläggning af professor A. F. Granfelt i 4:de häftet af den på finska utkommande litterära månadsskriften *Kirjallinen Kuukauslehti*. Nutidens moderna rationalism, hvars läror tills dato inom vår litteratur saknat sjelfständiga representanter, hade under fjolåret såtillvida att fröjda sig öfver fram-

gång, som den schweitziske "reformatorn" S. Vögelins predikningar under titel: *Gud är icke de dödas Gud utan de lefvandes*, här i svensk öfversättning utkom af trycket. Saken vore i och för sig sjelf af ringa betydelse, ifall den icke synbarligen haft goda följder med sig, i det den inom kyrkan väckt större lif och verksamhet. Ett exempel derpå är ibland annat uppkomsten af en ny theologisk tidskrift "Kyrkligt veckoblad", som under fjolåret annonserades och med detta trädt i verksamhet. En stor samling predikningar samt böne- och andaktsböcker, de flesta på finska språket, utkommo för öfrigt under årets lopp, såväl originaler, som öfversättningar, och öka vår redan förut högst betydliga asketiskt religiösa litteratur. Mer än allt annat tog dock det nya kyrkolagsförslaget (för närvarande under landtdagens granskning) samt den deraf väckta frågan om symboliska böckernas betydelse våra theologers och presters uppmärksamhet i anspråk. Striden härom har dock — med undantag af den muntliga diskussionen å prestmötena — inskränkt sig till insända artiklar och genmälen i tidningarne. Det måste härvid alltid anses såsom en glädjande företeelse, att den finska kyrkans mest framstående män (biskop Schauman o. a.) kraftigt uppträda emot den stela orthodoxismens symboltvång och yrka på friare former inom läran.

Af den mängd nya arbeten i pedagogik och för skolornas behof, som under året utkommo, voro de flesta öfversättningar. Så blefvo C. E. Mundt's geometri, C. F. Lütkens zoologi, återstående tredje delen af W. Pütz's lärobok i verldshistorien m. fl. synliga i finsk (den förstnämnda äfven i svensk) drägt. Äfven 3:dje, 4:de och 5:te delarne af den utaf lektor O. Blomstedt och R. Mellin under titel *Romalaista Kirjallisuutta* påbegynta finska öfversättningen af de Romerska klassikerna blefvo under årets lopp utgifna. Ett särdeles förtjenstfullt verk är den finska bearbetningen — ifall benämningen lämpar sig — af A. W. Grubes karaktersskildringar ur historien och sagan, deraf 5:te delen under året utkom. Arbetet med titel: *Kertomuksia ihmiskunnan Historiasta* är icke endast afsedt för skolorna, utan äfven att utgöra en lättfattlig och underhållande läsning för äldre. Af de hittills utkomna fem volumerna bilda de stycken, som äro tagna ur Grube, en relativt ringa del. Betydliga partier bestå dels af sjelfständiga bearbetningar dels af öfversättningar. Sveriges och de andra skandinaviska ländernas historia t. ex. är betydligt vidlyftigare här behandlad, än uti den svenska öfversättningen af G. Thomée, och riktad med flere stycken ur de Isländska sagorna, A. Fryxells berättelser ur Svenska historien o. s. v. I sammanhang härmed bör ej

lemnas oanmäld den likaledes under fjolåret utkomna lyckade öfversättningen till finskan af första bandet utaf T. B. Macaulay's verldsberömda Englands historia. En förträfflig handbok för den svenska undervisningen i landets skolor är K. Collan's *Läsebok på prosa för Finlands ungdom*, innehållande valda stycken af inhemska författare på svenska språket. Samme förf. har redan förut utgifvit för skolans behof en poetisk läsebok.

De samtidigt utkomna verken i finsk historia voro jemförelsevis få. Utom en mindre, kritisk historisk afhandling *Om hjelten i sorgespelet Daniel Hjort*, utgifven af nestorn bland Finlands historici den mer än 80-årige professor emeritus F. W. Pipping, samt ett i 4:de delen af tidskriften Suomi, andra serien, infördt opus posthumum af J. J. Tengström *Om Finland och finska lagöfversättningar* IV — en diger uppsats, som i likhet med de föregående trenne, hvaraf den är en fortsättning, innehåller vida mer än titeln angifver, eller en nära nog fullständig ehuru något oordnad samling af alla notiser som ur tryckta källor kunnat erhållas för belysande af Finlands tillstånd under 16:de och 17:de århundradena — hade årets bokförteckning att inregistrera tredje delen af J. E. Waaranens *Handlingar upplysande Finlands historia under Carl* IX:s *tid*, innefattande åren 1609—1611, samt M. Akianders *Skolverket inom fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift*, bildande 9:de häftet af Finska Vetenskaps-societetens *Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk*. Sistnämnda arbete, grundadt på de noggrannaste detaljforskningar, är såväl genom sina in extenso upptagna aktstycken som genom sina utförliga förteckningar och biographiska notiser öfver skollärarena en af hufvudkällorna för den finska pedagogikens historia. Finska Litteratursällskapets historiska sektion publicerade äfven under året första häftet af sin tidskrift *Historiallinen arkisto*, som enligt förutbestämd plan hufvudsakligast upptages af smärre uppsatser och meddelanden, belysande fäderneslandets historia. Af stort intresse är K. A. Bomanssons afhandling: *Pispa Arvid Kurjen vanhemmista ja Elinan surma-nimisestä kansan runosta* (Om biskop Arvid Kurkis föräldrar och folksången om Elinas död), icke endast för de strängt kritiska och upplysande genealogier den meddelar om den äldre under Finlands medeltid betydande Kurkiska familien, utan äfven för det historiska ljus den sprider öfver den händelse, som legat till grund för ofvannämnda innerligt vackra och rörande finska folksång. Till den fosterländskt-historiska litteraturen kunna äfven hänföras de flesta afhandlingar, som varit synliga i de tre under året utkomna delarna af finska litteratursällskapets tidskrift Suomi. Vi omnämna af dessa en-

dast O. Donner's *Kalevipoeg jumalaistarulliselta ja historialliselta kannalta katsottuna* (Kalevipoeg, betraktad ur mythologisk och historisk synpunkt), en värdefull afhandling, hvars intresse förökas genom jemförelser emellan Finnarnes och Esternas nationalepos och forntida gudalära; — och B. T. Nordlund's *Beskrifning öfver Nerpes socken*, emedan den berör en af Finlands största svenska talande församlingar, och dessutom innehåller af folkrörelsen under 1808 års krig en skildring, som kompletterar och understundom beriktigar notiserna i C. E. Bladhs "Minnen från finska kriget 1808—1809". Mera tillhörande den allmänna historien är Yrjö Koskinens uppsats *Sur l'antiquité des Lives en Livonie*, förnämligast för det försök förf. der gör att fixera tidpunkten för den finska folkstammens invandring till sina nuvarande boplatser vid stränderna af Östersjöns begge vikar. Det är i uppkomsten af ett nytt Bulgarvälde vid medlersta Wolga som förf. ser orsaken till detta den finska stammens tåg åt vester, ett tåg som han äfven på linguistiska grunder anser ha passerat ungefär vid början af 8:de seklet. För Finlands och Nordens historia helt och hållet främmande är deremot G. Frosterus' i Lausanne tryckta arbete *Souvenirs de la guerre des Camisards*, innehållande hittills okända memoirer om protestant-förföljelserna under Ludvig XIV:s tid, dem utgifvaren under sina forskningar i de Schweitziska arkiverna upptäckt.

Finlands juridiska och nationalekonomiska litteratur bar under det förflutna året mindre prägeln af vetenskaplighet, men var icke dess mindre betydelsefull såsom framammad af de praktiska frågor, hvilkas lösning för närvarande ådrager sig hela nationens uppmärksamhet. Till dessa hörer bestämmandet af ett koncist och stadgadt finskt kurialspråk: ett behof som sedan finskan sent omsider vunnit inträde vid landets domstolar och embetsverk gjort sig alltmera känbart. Finska arbeten innehållande juridiska formulärer, förteckningar på i lagstil användbara ord m. m. sågo derföre under fjolåret dagen. För den som deremot närmare vill taga reda på juridikens och lagskipningens ståndpunkt i landet rekommendera vi: *Juridiska Föreningens i Finland tidskrift*, hvaraf andra årgången år 1866 utkom. Utom mötesförhandlingar m. m. innehåller nu omnämnda del flere uppsatser, af hvilka vi framhålla: *Anmärkningar rörande Finlands rättegångsordning i brottmål* af G. Ehrström, *Om Helsinge-lagens ålder och betydelse för lagskipningen i Finland under äldsta tider*, af A. Liljenstrand, och *En blick på det moderna fängelseväsendet i dess uppkomst och närvarande utvecklingsstadium* af J. Forsman. Bland populära nationalekonomiska arbeten in-

föreläsningar af G. Lagus. Borgå 1866. Med ledning af flere dels okända dels redan halfförgätna gamla arbeten, tillfällighetspoemer o. a. meddelas här en underhållande skildring af den svenska litteraturens tillstånd i Finland under äldre tider. Förf:s synbart totala obekantskap med den samtidigt i Finland utkomna latinska och finska litteraturen gör dock honom skyldig till många och stora misstag isynnerhet i tidsteckningen. Det är också mer än vågadt, att på grund af ett lösbrutet stycke ur ett lands litteratur — svenska språket kan knappast före medlet eller slutet af 18:de seklet anses såsom det förherrskande i Finland — bedöma ett folks vetenskaplighet och politiska sjelfmedvetande.

Tiden tillåter oss ej denna gång mer än flygtigt omnämna de mathematiska och naturvetenskapliga arbetena. Vi inskränka oss att uppräkna deribland Elias Lönnrots och Th. Saelans stora *Flora fennica;* andra delen af E. Bonsdorff's *Finlands tvåvingade insekter,* bildande sjunde häftet af Finska Vetenskaps-societetens Bidrag till kännedomen af Finlands natur och folk, samt L. Lindelöfs på franska utgifna afhandlingar i ren mathematik. Till universitetsungdomens tjenst utgaf W. Lagus en *Lärokurs i arabiska språket,* innehållande ej endast arabisk språklära och krestomati, utan äfven semitisk språkhistoria. Så vidt vi veta är detta arbete på svenska det enda i sitt slag, och torde äfven för den af förf. uppfunna egna transcriptionen af det arabiska alfabetet förtjena fackmäns uppmärksamhet. Detta arbete i orientalisk språkforskning erinrar oss om vår utmärkte tidigt bortgångne orientalist Georg August Wallin, hvars *Reseanteckningar från Orienten åren 1843—1849,* utgifna af S. G. Elmgren nu fullständigt utkommit med fjerde bandet. Få resebeskrifningar torde vara mera intresseväckande, mera lärorika än denna. — Ännu borde vi väl lemna en kort öfversigt af den såkallade rent akademiska eller disputationslitteraturen, af de officielt utgifna arbetena, lagförslagen och betänkandena, äfvensom af den periodiska pressen; men anse oss kunna uppskjuta detta till en annan gång.

Vor Plads mellem Kulturfolkene.

Vort fælleds nordiske Fædreneland er blevet et ikke skyldfrit Offer for Tilstanden i Europa i det sidste Par År. Der er talt höie Ord om Folkenes evige Ret, der er gjort store Opfindelser i Krigskunsten. Men kun Voldsmanden har höstet efter al denne Udsæd. Kunde det ikke et Öieblik synes, som om Sandsen for det Höie og Ædle var ifærd med at döe ud i vor alderstegne Verdensdeel? Europa stod med Armene over Kors, medens forfærdelige Begivenheder rullede hen over Danmark, som det med Traktater var forpligtet at hjælpe. Hvad vi i en Menneskealder har levet for, arbeidet på, tröstet os ved, vort Håb om Norden, ligger trampet ned i Stövet af rå Magt. Intet Under, at Slappelse, Forstemthed, Rådvildhed har grebet mange Danske, at Modlösheden endnu heelt dristigt hist og her tör löfte sin Stemme. Mere forunderligt, og vi lægge til, mere betænkeligt vilde det være, hvis noget Lignende var Tilfældet i Sverige. Dette Rige med en krigersk Befolkning, mere end dobbelt så stor som den i det övrige Norden, er kjendeligt kaldet til at gå i Spidsen. Vil det nu midt mellem tusinde Farer vugge sig i blöde Drömme om Fred, vil det ikke anstrenge sig for at stå på sin Post, rustet og vågen, hvorhen skal vi så vende vort Blik? Men det kan umuligt fornægte sin dådrige Fortid og sig selv, og hvad der kunde synes at pege andenstedshen, må varsle falskt.

I hele Norden gjælder det om at tage sig sammen efter det Slag, der bedövende rammede, hvad man også i svenske Statsskrifter har kaldt: "vore dyrebareste Interesser" og med dem vor Ære og Stilling i Folkenes Kreds. Det er ofte sagt os til Tröst: stol på Gud! Og sandelig, Hans Hjælp er den, der förSt og sidst både kan og skal stoles på. Men aflægger ikke Historien höiröstet Vidnesbyrd om, at Gud aldrig hjalp noget Folk, som i Nödens Öieblik, istedenfor at tage sig sammen, blot sank sammen og opgav sig selv?

Det Förste, der må skee, når vi skal samle os, er at see Ydmygelsen og Farerne under Öinene, fast, roligt, sindigt. Der höves Mod dertil. Vor Slægt har gjennemlevet en Tid, den lig vore Fædre kaldte "Danmarks Pines Historie", dens Ære er plettet, den må blive sig bevidst, hvad der bragte den såvidt. Såret vil blöde påny, det er sandt; men lad det svie, lad det brænde! Læges Sår fortidligt, da måe de usunde Vædsker forgifte hele Blodmassen.

Og vi skal see Faren for os i dens fulde Storhed! Ligner ikke vor nærmeste Fremtid en Nat, kun hist og her oplyst af en enkelt lille Stjerne? Men på Grændserne mod Syd og Öst skinner et forunderligt, uhyggeligt, fosforagtigt Skjær os imöde, det kommer fra de to Örne, som der have slået sig ned, Örnenes Öine gloe og gnistre i Mörke. Bomarsund og Dybböl, to Grændsefæstninger; Enhver veed, hvad en Grændsefæstning betyder. Fra hvilken Side er da Faren störst? Hvo tör afgjöre det? Men den truer alle tre nordiske Riger, thi uden Danmark kan Sverige og Norge ikke beståe, og uden Sverige eller Norge atter Danmark ikke. Intet af dem må troe, at kunne leve sit Liv for sig. Kun så Meget lader sig sige forud med Bestemthed. Vor östlige Grande er tilfreds, når han fåer Kroppen i sin Vold, han har ikke den Kulturens Magt til at overvælde Folkesjælen med, og det veed han. Vor sydlige Grande derimod hungrer og törster også efter Sjæle. Han seer det som sit verdenshistoriske Kald, at udbrede Tydsk Dannelse overalt, Preussen har endnu samme Instinkter, som Sværdridderne, fra hvem dets Vælde stammer. I Sönderjylland söger det at fjerne alle Spor af dansk Kultur, og således lidt efter lidt suge Sjælen ud af Folket, "dette rene Bondefolk".

Det næste der må gjöres, når vi skal samle os, er at blive os vor Opgave som Folk bevidst, vor Plads i den europæiske Kulturudvikling. Også dertil hörer Mod, Mod til at troe og håbe endnu trods Trængslerne. Har vi en selvstændig Plads i Kulturen, da er næst Guds Hjælp Fremtiden vor. Er derimod vor Dannelse, som Tydskerne påståe, kun et Slegfredbarn af den kloge tydske Mand og den indskrænkede nordiske Kvinde, da er vor Dom alt fældet forud. Dette Spörgsmål skal her være Gjenstand for Undersögelse, det er et Livsspörgsmål.

Vor Plads i den europæiske Udvikling, det Eiendommelige ved den nordiske Kultur. Spörge vi de andre Hovedfolk om deres Plads i Kulturlivet, vil Svaret ikke lade vente længe på sig. Franskmanden har det på rede Hånd, kvikt og åndrigt taler han om sit Folk, "den store Nations Ære", om Revolutionen, om Krige og Seire, om Frankrigs Kald som For-

kæmper for Civilisationen, de store Ideer, Folkenes evige Ret. John Bull er ikke en Mand af mange Ord, stolt selv midt i sin nuværende Ynkelighed sidder han rolig på sin Uldsæk og peger blot ud af Vinduet på Londons Börs og Bank og Dokker og Parlamentshuus. Mere veltalende er vor lidt fantastiske Nabo, Tydskeren; han fortæller om det tydske Normalfolk, den tydske Reformation, die deutsche Wissenschaft, den sittlich germanischen Geist: en Ström af Ord, så det suser os for Örene. Også Italieneren veed strax, hvad hans Land og Folk betyder. Kun Nordboen er mindre snar til at svare, hvor varmt han end kan föle: Grunden hertil skal senere angives. Imidlertid vil vi *först spörge de Fremmede*, om de kjende noget til Nordens Stilling i Kulturen.

Vi henvende os ikke til Tydskeren, vistnok veed han ikke Lidet herom, dog i sin nærværende Sindsstemning vil han Intet vide. Franskmanden og Engelskmanden er derimod villig til Svar. Han er en Smule naiv, især Franskmanden: Sverige, Norge, Danmark, Stockholm, Kjöbenhavn, Alt löber i Eet for ham, Alt ligger som i en dæmrende, hyperboræisk Tåge: tidt kan vi ikke bare os for at smile. Inden vi see os for, kan han i en snæver Vending komme til at blande os sammen med vore Venner Tydskerne. Men vi måe ikke tage ham det ilde op; når han fåer sig besindet, viser han en naturlig og sund Fölelse for vor Eiendommelighed. Syng blot en af vore Folkeviser for ham, viis ham et af vore hjemligt prægede Malerier, og han vil vide at udtale sig om den nordiske Alvor — måskee kalder han den ossiansk —, om den særegne Opfattelse, der her træder ham imöde. Reisende har fortalt ham om vore Skove og frugtbare Agre, om Bjergmanden i Gruben, om Fjeldnaturen og dens Undere og de gammeldags troskyldige Sæder på Landet. Og vore Sömænd kjender han naturligviis godt, de har hjemme i alle Verdens Havne, alene det folkefattige Norge eier jo en Handelsflåde, som indtager tredie Rang i Europa. Bedre Underrettede blandt de Fremmede have fäet et blivende Indtryk af vor Oldtid, vor Oldtids-videnskab, Mythologi, vore nordiske Museer. De veed, at Normænd först fandt Veien til Amerika, de kjende til Normannernes Historie, Englands nordiske Befolkning og Islands Saga, og de har lært at föle for Gustav Adolf og Karl den tolvte. De kan nævne os en Række Navne, undertiden svære nok for dem at udtale, Linné, Tyge Brahe, Örsted, Ericsson og Thorvaldsen, "ja Thorvaldsens Museum". De har hört om den borgerlige Frihed og almindelige Oplysning hos os, med et undertiden lidt vantro Smiil bemærke de, "at der skal jo selv den simpleste Mand forståe både at læse og skrive". De allerbedst underrettede

har selv fået Nys om Holberg, måskee Öhlenschläger, Andersen og Tegnér med, de veed, at vi har en eiendommelig Litteratur, at Danmark var det förste Land, som afskaffede Negerhandelen o. s. v. *Såmeget kan de Fremmede fortælle om vor Stilling i Kulturen.* Vi forbauses og kan ikke andet end glæde os over det Indtryk, den nordiske Eiendommelighed allerede har kunnet gjöre på Europa. Vistnok trænger deres Opfattelse i mange Henseender til at rettes og belyses fuldere, ikke desto mindre er Grundvæsenet rigtigt angivet. Ja, vi kan selv lære af dem.

Fra deres fjerne Standpunkt kunde de ikke ret opdage Forskjellighederne, *de såe kun Nordens Eenhed. Og de såe fuldkommen rigtigt,* trods alle mindre Forskjelligheder danne de tre Stammer kun eet Folk: samme Blod, samme Sprog, Sæder, Ånd. Vi trænge til at mindes og atter mindes derom. Det er ikke blot i Norge, hvor der tales om Bygdepolitik og Målstræv, vi andre to har også nok af *for vidt dreven, ömtålig Selvstændighedsfölelse,* for stærk Tilböielighed til at leve vort eget lille Liv, selv om det så skulde blive en Spidsborgers. Ikke således at forståe, at en Stamme ikke gjör vel i at fremhæve det særligt Eiendommelige hos sig, tværtimod er det dens Pligt, at bruge alle de Råstoffer, den er i Besiddelse af, bringe al sin gode Malm op af Gruben og bearbeide den. Blot ikke eensidigt og uden Syn for det Hele: hvad har "den slesvigske Selvstændighed" ikke ledet til? Nei, det Særlige skal indarbeides som Led i vort Fælledsskab, hver Stammes Eiendommeligheder i Tungemål og Åndsretning skal kun benyttes til at styrke og udvikle det fælleds Nordiske i Sprog, Kultur, Folkeliv. Lidt nok vil alligevel 7 til 8 Millioner Nordboer veie mod de 30, 40, som hvert af Europas övrige Hovedfolk kan råde over. At Ingen af de Tre var stærk nok til at drage de to Andre med: det var vor Ulykke. Og at vi endnu kun have en ofte mat Fölelse af, at Skam og Ære, Tab og Vinding er fælleds for hele Norden: det *er* vor Ulykke. Heri ligger den væsenlige Grund til det Nysomtalte: at vi ikke have Svar på rede Hånd, når det spörges om vor Stilling i Kulturen. Thi Danmark for sig, Norge for sig, Sverige for sig kan lige så lidt gjöre Fordring på nogen Stilling, som Saxen for sig, Österrig for sig, Baiern eller Hannover for sig.

To Grunde lade sig anföre til *Undskyldning for Mangel på Syn for det Hele,* begge hænge de sammen med Geografien, den slemme Geografi. Den geografiske Beliggenhed har skjænket England, Italien og tildeels Frankrig naturlige Grændser og derved i höi Grad fremmet den folkelige Sammensmelt-

ning; Tydskland danner i alt Fald en sammenhængende Landmasse. Vort Folk derimod, det mindst talrige, har den sået tyndt ud over en Overflade, så stor som Tydsklands og Frankrigs tilsammen, og nægtet os naturlige Grændser på de farligste Punkter, mod Syd og Öst: thi hvad den svenske Regjering for ikke længe siden yttrede om "naturlige Grændser", er naturligviis ikke Andet end en pæn Talemåde. Dertil komme Bjerge og Floder, der kun yderligere adsplitte, i hvert af Rigerne udgjör næsten hvert Landskab jo et lille Hele for sig; medens det strænge Klima gjör sit til at binde Befolkningen til den Jordknold, hvorpå den er födt. Det er ikke gode Kår for et Eenhedsværk. Imidlertid tör det ikke miskjendes, hvad vor Tids Udvikling: Jernveie, Dampskibe, have gjort for at forbedre dem.

Den anden undskyldende Grund er vor Beliggenhed så höit mod Norden, så afsides fra de store Strömninger, der gåe gjennem Folkene. Den har sine Fordele; vi har derved fremfor andre været istand til at bevare vor oprindelige Eiendommelighed, og vi ere ikke for tidligt brugte op i Kulturarbeidet. Men den har også stærkt fremtrædende skadelige Fölger. Den milde Sols Stråler nåe först seent op til os. At Holland, hvor lille Folket end er, dog så tidligt gjorde sig gjældende, skyldes blandt Andet en heldig Beliggenhed.

Vi Geografiens Stifbörn kunne altså ganske vist heri finde Undskyldningsgrunde for at det nordiske Eenhedsværk ikke er kommet videre og Nordens Kulturstilling derfor heller ikke er så udpræget, som den burde være. Dog, heller end at berolige os derved, vil vi see stift på det Meget, der bröster. Betragte de Fremmede os alt som eet Folk, vi glæde os, men slåe os derfor ikke til Ro. Det gjælder et strengt, ihærdigt Arbeide, inden vi fuldt svare til de gode Tanker, man har gjort sig om os.

Inden dette kan skee, måe vi ståe så *bestemt prægede, som et eget Kulturfolk,* at ingen naiv Franskmand skal have Grund til at blande os sammen med Tydskerne. Det kan ikke undre, at han nu ganske uvilkårligt kommer til at fortale sig. Thi siden Reformationen *styrede vi længe i de tydske Spor* og vare allerede nærved at overvældes af det Fremmede. Faren blev overhængende især i Danmark, danske Digtere og Forfattere satte en Ære i at kunne skrive også på Tydsk, skjöndt Tydskerne tidt måtte smile ad det Sprog; vore ledende Mænd gjennemtrængtes af Beundring for det fremmede Væsen. *Da kom Omslaget,* med en Naturlovs Nödvendighed. Det Fremmede vilde være Eneherre, og vi satte os til Modværge; i Danmark havde, som sagt, Forsyndelsen og Ulykken været

störst, og i Danmark atter *i Sönderjylland.* Trods de Dannedes tydske Fernis dernede, holdt Dansken sig imidlertid med Seighed hos det egenlige Folk, og det i sin ældste Skikkelse, fordi den var uden Beröring med vor Kulturudvikling. Gammelnordiske Sprogrödder og Sprogformer og Sæder træffes hyppigere der, end hos vor övrige Almue. Der dannede nu Folket selv Benævnelsen "Hjemmetydskeriet", derfra kom Abrahamson, som åbnede Kampen i Litteraturen, der begyndte den folkelige Kamp for Alvor, der stiftedes den förste Bondehöiskole i Rödding, derfra kom de Kunstnere, Eckersberg og Bissen, som gik i Spidsen for den nye nordiske Skole. Og der ståe endnu den Dag idag stoute danske Mænd fremmest i Striden mod den seirsdrukne Tydskhed, Ulykken har ikke kuet dem. Også i det övrige Danmark blev Kampen stærk og er endnu stående, jo mere vi tabte efter det Udvortes, desto mere kastedes vi tilbage på os selv og blev os vor Eiendommelighed bevidste. Vistnok ståer uendeligt Meget tilbage at gjöre. Tydskland ligger os nærmest mellem de större Kulturlande, enhver Reise mod Syd bringer os i Beröring med det, en stor Deel af vor Læsning er tydsk, endnu gjöres Ungdommen i Skolen fortrolig med vore Fjenders Mål, en farlig Fortrolighed. Og dog ståe vi Danske, netop på Grund af vor tidligere Forsyndelse, nu fremmest i *Kampen for nordisk Folkelighed.* Normændene, åndeligt så nær forbundne med os, begynde at få Öinene op for Faren sydfra, for hvad det vil sige for hele Nordens Sag, hvis Danmark skulde blive overvældet. Men i Sverige gåer det langsommere. Udviklingen her har været stærkt, meget stærkt påvirket fra Frankrig, Forgabelsen i det tydske Væsen nåede derfor aldrig den Höide, og de gamle kjære Minder fra Gustav Adolfs Dage bevares endnu. Desuden er Blikket ganske naturligt meest vendt mod Öster og dens Farer, og det gåer ikke så let ind i Bevidstheden, at et rovlystent, beslægtet Kulturfolk må være endnu mere truende for vor Eiendommelighed, end de östlige råe Masser. Det må imidlertid blive anderledes i hele vort Fædreneland. Har der været Öieblikke, — i det stille Kammer eller ved vore store Möder — da vi ligesom fornam Vingeslagene af Nordens Ånd, der dalede over os, så må det her vise sig i Handling. Vi kan ikke længer lade os drive af Strömmen i barnlig Umiddelbarhed, nu hid nu did, vi måe *vide og præge os som et Kulturfolk, forskjelligt fra det tydske, som fra alle de andre.* Kan en Stræben i denne Retning end være udsat for Eensidighedens Skjær, den må ikke desto mindre voves. Det truende franske Åg lærte for Alvor Tydskland sig selv at kjende, nu må Tydskland mod sin Villie gjöre os den samme Tjeneste. Der-

for alle Årer ombord! Trænger et så lille Folk som vort til nogen Påvirkning udenfra, vi vil söge den hos Frænder og Venner i England og Frankrig, kun ikke hos Fjender.

De Fremmede have Öie for vor Oldtid og dens Bedrifter, Mythologien, de nordiske Museer, Oldtidsvidenskaben; de have her truffet på Kjernepunkter i vor Udvikling. *Tungemålet, en stor Oldtid, det er vor fælleds Fædrenearv, og den har först vakt Eenhedsfölelsen i Norden.* Vi ere Europas meest ublandede Folk. Hvorledes Tilstanden oprindeligt var nordfor Balkan og Alperne, ligger hyllet i Nat og Tåger; kun over vore Sneemarker falder i Historiens som i Naturens Verden et mildt Stjernelys, så vidunderligt klart, at vi ved dets Hjælp virkeligt kan få Syn på Oldtiden. Her alene ere de gothiske Folks Barndomsdrömme bevarede i en dybsindig *Gudelære,* som ånder Mod og Mandom og er fuld af de dybeste Anelser, her alene træffe vi en *heroisk Kultur* som den homeriske i Hellas. Dens Kjerne er den frie, mandige Personlighed. Og hvilke kraftige, skjöndt endnu råe, Æmner til höiere Kultur bragte *vore Udvandrere,* disse ægte Idrætsmænd, ikke med sig fra Hjemmet! Gotherne, der jo selv pege på Sverige som deres Ætland, hine Vikinger, som först opdagede Amerika og hvis Navn var frygtet på alle Kyster fra Atlanterhavets og Iishavets til Middelhavets og det Kaspiske Havs. Med Föie have fremmede Historieforskere regnet Normandiet for den æventyrlige Ridderånds Vugge; det var *Normanner,* som gik foran i Korstogene, det var dem, som gav både Franskmænd og Italienere Mod til at bruge de nyere Tungemål til Skriftsprog. Og *England,* hvor Nordboen har sat sit Spor på hver Plet af Jord og med sin Ånd stemplet hele Livet, priser ikke Europa det som Fosterfader både for den nyere Digtning, for folkelig Frihed og for Söfart og Handel? Norden har Lov til at være stolt af sine Udflyttere. Imens udviklede *Sagastilen* sig hjemme til fuldendt Mesterskab, den bragte en Historieskrivning i Flor, hvis Lige ikke var seet siden Hellenernes Dage. Også *den historiske Folkevise,* dette eiendommelige Led i Middelalderens episke Digtning, stammer upåtvivleligt fra Norden; her flöi Fuglene i store Flokke fra det ene Rige til det andet, så vi tidt ikke veed, om de havde Rede i Sverige eller i Danmark eller Norge, og. her bleve til den Dag idag de fleste og smukkeste Viser gjemte. Tag Gother, Normanner, tag England, Norden, Sagaen, den historiske Vise bort fra Middelalderen, har den da ikke mistet sine ædleste Perler? Men *alt dette er vort,* og den Ånd, som har vakt det gothiske Europa til Bedrift, må dale ned ved Sundet og Mælaren, eller mellem Norges Bjerge for at finde sin Vugge.

Det kan synes at være store Ord, og dog er det kun jævn historisk Sandhed.

Vor afsides Beliggenhed har ganske vist gjort sit til at Norden blev et sådant Museum for Oldtiden, imidlertid ligger Hovedgrunden i *Folkets mindekjære og ægte historiske Retning.* Her var Sandsen altid stærkere end hos de fleste Folk for den levende Sammenhæng mellem Slægterne, derfor er også Fortiden bevaret i Nutiden og Nutiden atter svanger med Fremtiden. Derfor var det os i den rigere Tid, der alene skabte en Digtekunst i Oldtidens Ånd, der först gjennemgrandskede de gamle Pergamenter, gravede os ind i Kæmpegrave og Kjökkenmöddinger og Moser og stiftede *fædrenelandske Museer.* Rask blev Fader til *den gothiske Sprogvidenskab,* og vore Oldgrandskere og Naturforskere i Forening arbeide ufortrödent på den *gothiske Oldtidsvidenskab.* I dette Fælledsarbeide *række alle de nordiske Stammer hverandre Hånden,* også Normændene, der mödte sidst men ikke have udrettet mindst. *Fra Norden kom så Stödet fremad til andre Lande;* Ihre vakte Sandsen for de gamle Gothers Sprog, Thorkelin, Grundtvig og Rask for den angelsaksiske Literatur, Rask og Nyerup satte Grimm og de tydske Oldgranskere til Arbeide. Det oldnordiske Museum i Kjöbenhavn ståer endnu i sin Art som Mönster. Europa veed alt dette, og vil det grundigt lære sin egen Fortid at kjende, da tyer det til os.

De Fremmede have indpræntet sig især to nordiske Helteskikkelser: Gustaf Adolf og Karl den tolvte. Og *Gustav Adolf er* også ganske vist *Udtrykket for den Indflydelse, Norden efter Reformationen har övet på den europæiske Udvikling.* Hvor vilde Reformationen og Friheden og den Videnskab, Tydskland nu pukker på, været henne, hvis ikke han havde været til, den protestantiske Korsridder? Tydskland var dengang næsten tilintetgjort, England sad som nu med Hænderne i Skjödet. Det var væsenligt ham, som gav Sveriges Historie den mægtige Flugt gjennem henved eet Hundredår indtil Karl den tolvte. Ganske i sin Orden var det nu, at den samme Stamme, som övede Bedriften, også gik i Spidsen for at skildre den. Men de svenske Historieskrivere ståe ikke længer ene, især fra dansk Side er det stærkt betonet, at Nordisk *Historiegrandskning* på alle Punkter nödvendigviis må drives som en Fælledssag. En smuk Begyndelse hertil er allerede gjort; den opfordrer til Efterligning. Hvilken Magt ligger ikke i Historien til at opmande og ligesom stålsætte en Slægt, der sandelig höit kan trænge dertil! Den må kun benyttes ret. Vi skal ikke tale store Ord til Folket om de gamle Stormænd, uden det tillige alvorligt lægges det på Hjerte, at

det er vanslægtet, når det ikke gjör Alt for at ligne dem. Læg ikke Laurbærrene i Herbariet, så visne de; men plant dem ud, så grönnes de!

Den folkelige Digtning hænger nöie sammen med Historien, dog jo mere den er ægte, desto vanskeligere opfattes den af en Fremmed.

Thi det må være Blod af Folkets Årer,
Som flyder i en nordisk Sangers Bryst,
Og det må være Folkets Smiil og Tårer,
Som lyde i en nordisk Sangers Röst.

Derfor have Fremmede i Almindelighed også kun et svagt Nys om vor Digtning. Men den er *vort kostelige Fælledsklenodie og den i Forening med Oldtiden var det Förste, som vakte nordisk Eenhedsfölelse.* Alt i de ældste Dage og Middelalderen sang de tre Stammer omkaps. Og vor nyere *Nationallitteratur* er af ældre Dato end Tydsklands; Holberg har aldrig skyldt Tydskerne det Ringeste, tværtimod gav han dem et Stöd fremad, og han er deres Fosterfader. Som den nu har udviklet sig, råder den både over den letteste Skjemt, "den kan lee så hjerteligt, at alle Lænker briste", og over den dybeste Alvor; hvor i Kristenheden lyder nu en Psalmesang som vor? Digtningen har væsenligt et episk-lyrisk Præg, den er historisk som Folket, gjennemåndet af Oldtid og Middelalder, i alle Retninger så rig og så fyldig. Det gik som det gåer i Skoven. Droslen vågner og stemmer i med sine dybe Klukke, han vækker Stæren og Bogfinken, Fuglekvidderet tager til, "og snart bliver Dagmoder hilst af det fulde Orgelspil". Norge stemmede förft op, Danmark svarede, de to sang hinanden vågne og sang sammen, til det også blev levende i de svenske Skove. Længe havde kun en enkelt Sanger ladet sig höre derovre, han sang i bakkantisk vild Begeistring, og dog så tungsindigt, som skulde hjertet briste. Da kom den milde Franzén og hilste "Dana fra Svea" alt i Slutningen af det forrige Hundredår, den ene svenske og finske Digter voxte frem efter den anden, Tegnér rakte sin Mester Krandsen, og de nordiske Skjalde sang Folket sammen, så det föler sig som eet. Synes det for Öieblikket blive mere tyst i Danmark, så stemmer Norge i desto kraftigere. Ja, vi har oplevet en sjælden deilig Fuglesang, og den pleier jo at bebude Lövspring, ikke Lövfald.

De Fremmede nævnede os nogle Navne på store nordiske *Naturkyndige*, vi kunde gjerne foröge dem med en Deel flere. Men de traf atter et Hovedpunkt i vor Udvikling. Den strenge Videnskab, så hörer man ofte påståes, har et almindeligt europæisk Præg. Ganske vist, når vi see Sagen fra den ene Side,

den må jo kunne forståes i alle Lande. Og dog fornægter selv den ikke sin Byrd ud af Folket; kan vi tænke os Newton uden i England, Humboldt uden i Tydskland? Hos os har den nu særligt Krav på at sees i dette sit Forhold til Folkelivet. Var det ikke Naturforskerne, der næst efter Studenterne först stævnede sammen til store Möder, "forat 7 Millioner Skandinaver kunde lægge sin åndelige Vægt i een Vægtskål"? De have gjort Sit til at ære vor Moder, og de have nået, hvad de sigtede på. Sålænge Stjerner tindre og Blomster dufte og Tanken vandrer de vide Veie Jorden rundt på Telegraftråden, vil Nordens Navn ikke blive glemt i Naturvidenskaben.

Heller ikke de andre Grene af *Videnskaben* ere uden berömte nordiske Dyrkere. Jævnsides löbende Trin i Udviklingen lade sig påvise, uagtet Sverige længe stod i ringe Forbindelse med de to andre; også Grundpræget er fælleds; samvittighedsfuld, ædruelig frisindet Grandskning. Den egenlige Filosofi synes kun ikke at ligge ret for os [1]). Vi have, som hvert Hovedfolk vor Livsanskuelse, det er sandt; men at gjennemföre denne i en Filosofi, har i det nyere Europa kun Tydskland fået Kald til. Ikke desto mindre er det værdt, at lægge Mærke til den Strid, der for Tiden föres om Tro og Viden. Den er den förste, som ikke dreier sig om en Sag, der i Tydskland ståer på Dagsordenen, den er fremgået af for os eiendommelige Kulturforhold, Eftervirkninger efter Grundtvig og Kierkegaard, og den har taget et mærkeligt skandinavisk Sving.

Men hvor uendeligt *Meget står eilers ikke tilbage i Videnskaben og den lærde Skole,* inden denne kan siges at have fået sin rette nordiske Skikkelse! Hele vort Lærdomsvæsen röber altfor kjendeligt sit udenlandske Forbillede, Skolen og Livet gåe hver sine Veie og den förste tager ikke tilbörligt Hensyn til Broderlandene. Bibliothekerne ere anlagte i tydsk Stil og vedblive at forskrive de fleste Böger fra Leipzig. Mellem Universiteterne er der ingen levende Forbindelse,

---

[1]) Häri kunna vi ej dela förf:s åsigt. Vi anse tvärtom de Nordiska folken begåfvade med höga spekulativa anlag, hvilka lofva så mycket mer, som de ej äro af den abstrusa art som Tyskarnes. Det gäller blott att äfven här frigöra sig från onödiga Tyskerier och att låta den Nordiske anden framträda i sin ursprungliga klarhet och renhet. Som exempel på hvad Norden äfven här kan åstadkomma, nämna vi, såsom för oss mest bekanta, de svenske filosoferna Biberg och Boström: begge voro kallade att spela en rol i filosofiens historia, men de tillhörde en liten nation, och de ha blifvit föga kända t. o. m. i broderländerna, hvarest den tyska filosofien varit den allrådande.
Red. anm.

end næppe Önske om nogen fælleds Plan for Studierne eller en Ordning af Examina, der gjör det muligt for Studenten at hente sine Kundskaber ved det Universitet, hvis Lærere han anseer for dygtigst. Her vilde det dog ikke være af Veien, at lære Noget af den tydske Studiefrihed, men just her vil man Intet lære. Den gamle Trædemölle gåer så mageligt, hver holder på Sit; det er næsten til at fortvivle over. Og selv om grundige Reformer kom istand til Videnskabens Tarv, den må dog i andre Henseender stöde på Hindringer, som ligge i Forholdene. I det store Land sidde höit begavede Mænd, en hist, en anden her, ofte i dyb Eensomhed og uden en Sjæl at meddele sig til; det kan aldrig være sundt. At der bliver Sammenhæng i Udviklingen, fra Slægt til Slægt, at der danner sig en Skole om den fremragende Ånd, umuliggjöres meget ofte af den tynde Befolkning. Vi have Begavelse nok til at föde noget virkeligt Stort, men det bröster på Masse og derfor på de mindre Talenter, som kan bære det Store frem. Så tyer man til Udlandet, for at gjöre sig gjældende. Overalt på det åndelige Område, især dog i Videnskaben stöde vi derfor på Huller, der ikke lade sig fylde, Begyndelser, der aldrig bleve til Mere, Standsninger til en Tid og nye Begyndelser. Og Ulykken er deels den, at man endnu ikke for Alvor vil arbeide sig sammen; det skal og må ændres. Dels er det den, at vi på Grund af Hindringer, som ligge i Forholdene, næppe fuldstændigt vil kunne det.

Thorvaldsen har lært Verden, at hans Fædreneland ikke er fremmed for *Kunsten;* thi det Hosianna, som lyder fra hans Stene, forståer ethvert dannet Menneske. I det sidste hundrede År har Norden en Række höist agtværdige bildende Kunstnere at opvise. Men det er kun i Danmark, at en Skole har dannet sig for særlig Nordisk Kunst [1]); Modsætningen til Tydskland fremskyndte det, og Slesvigere gik, som alt bemærket, i Spidsen. Den henter fortrinsviis sine Æmner fra Hjemmet, Mark og Skov, Fjeld og Hav og Livet, som her leves; hvad den meest sætter Priis på, er Inderlighed og Natursandhed. Betydelige Kunstnere have sluttet sig til den, og selv på sine Modstandere har den ikke været uden Indflydelse. De glimrende Udskeielser, Kunsten i andre Lande har tilladt sig, kan hos os ikke komme frem. Også i *Musikken* stræber

---

[1]) Förf. synes här ej fullt uppskatta den nationellt-nordiska riktning, som Svensken Fogelberg införde i skulpturen och Norrmannen Tidemand i måleriet, föredömen hvilka haft många efterföljare i de förenade rikena.

Red. anm.

nordisk Eiendommelighed at gjöre sig gjældende. I Folkesangen træder den frem, denne Sang, der oftest griber med sine tungsindige Toner, dog også kan hvirvle sig så let og frit i Luften, som Lærken, der hænger over en Kornmark og synger. Den nyere Udvikling bæres op af dygtige Kunstnere, den må have sin Fremtid. Og det svenske Folk har åbenbart en særlig musikalsk Begavelse, den Malmklang, som ligger i dets Sang af fulde Bryst, har vakt Opmærksomhed i Udlandet. Men om Kunsten i Almindelighed gjælder som om Videnskaben: der er intet ret Samarbeide, der er langtfra nok af Fælledspræg, hver vandrer sine Veie. Hvad der gåer for sig i Stockholm, kjendes ikke i Kjöbenhavn, og omvendt; ja Norges störste Mestere leve i Tydskland.

At *borgerlig Frihed og almindelig Oplysning* har hjemme hos os mere end i mange andre Lande er en velbekjendt Sag. I den östlige Halvdeel af Nordeuropa er vi ene om Friheden. Eller findes den måskee der, hvor Storveziren i Berlin dasker på Kården og hånligt seer ned på Landets Udvalgte, når de ikke blindthen fölge ham, medens Folket samler sig, for at tiljuble ham og vedtage Resolutioner mod andre Folks Frihed? Vor Frihed har i disse Omgivelser virkeligt lidt Afstikkende. Den har fra Arildstid været Norden ligesom i Kjödet båren, selv midt i Enevældens Dage fornægtede vor Natur sig ikke ganske. Og trods politisk Adskillelse, er der en umiskjendelig *Sammenhæng mellem Rigerne både i deres ældre og nyere Forfatningshistorie*, thi de ere samme Ånds Börn. Det gik her i vore Dage som i Digtekunsten, det ene Rige fik det andet vågent: först Norge 1814, så Danmark 1849, så Sverige 1866 [*]). En fælleds Eiendommelighed, som ikke findes andensteds, er Bondens politiske Magt; *Norden har, trods Livegenskab og Stavnsbånd, altid igrunden været et Bondeland*, det er atter en Fölge af at vi mere end Andre have bevaret de oprindelige, simplere gothiske Samfundsforhold. Der ligger ikke blot noget Smukt men tillige noget Betydningsfuldt i at alle Lag af Folket således komme med. Her findes intet skrigende Misforhold mellem de forskjellige Klassers Kår, her ulmer og gjærer det ikke i Samfundets Dybder, her hörer

---

*) Vi anse oss här böra fästa uppmärksamheten på ett i broderländerna icke ovanligt missförstånd rörande grundlagsförändringen 1866. Denna har knappt en aflägsen likhet med hvad som skedde i Norge 1814 och i Danmark 1849. Svenska folkets urgamla fri- och rättigheter äro desamma efter som före 1866: det var ej riksdagens *rätt* och verkningskrets, utan dess *sammansättning* som förändrades 1866, genom ståndsfördelningens upphäfvande.

Red. anm.

man ikke disse underjordiske Drön og behöver at frygte et Udbrud. Nei, enhver Dygtighed har Udsigt til at kunne gjöre sig gjældende på særlig Måde.

"Det svenske Folk, siger Ehrensvärd, er et trögt Folk og dog fuldt af Forhidselser", hans Ord kan finde Anvendelse også på det norske, tildeels på det danske. Tilsyneladende kan der tidt hvile noget Tungt over vor Almue, men træng igjennem Skallen, Kjernen vil vise et friskt, umiddelbart Liv! Kun gjælder det om at drage de gode Kræfter frem og skaffe folkelig Dannelse Indgang. I den Retning er der skeet et stort Skridt fremad i Danmark ved *Bondehöiskolerne*. Grundtvig tilkommer Æren for at have udkastet Planen til dem, og Nöden og Trykket i Sönderjylland bragte den til Udförelse. Nu tæller Landet vel et halvt hundrede sådanne Skoler, og det ikke blot stiftede af Grundtvigs Venner, men også af hans Modstandere; det er den bedste Anbefaling for Sagen. Norge har begyndt på at være med, og Sverige tör heller ikke ståe tilbage, uden at tabe for Meget. Hensigten er, at skaffe Almuen en levende, folkelig nordisk Undervisning, også Svensken finder gjerne her sin Plads. Man har nu fra flere Sider havt en Deel at sige på disse Skoler, på den indskrænkede Synskreds, Snakkesaligheden som der skal trives, og så videre. Nu vel, så gribe man Sagen fat og gjöre det bedre! Vist er, at Bondehöiskolen er et Forsög på at löse en Opgave, som må ligge for mere eller mindre i alle Europas frie Stater. Men hvor har man rört ved den, uden hos os? Også det övrige Almueskolevæsen har i den senere Tid fornummet et Pust af Friheden.

Det gjælder overalt i Norden, at fåe Folkeånden i det hele Folk lysvågen, så den kan gjennemströmme Alt, udpræge sig i Alt. Det gjælder om at de tre Riger i Frihed lære af hverandre, *nærme sig til hverandre* i Tungemål, Sæder, Love, indtil de ståe for Verden som Eet i Krig og Fred og kan gjentage det nygræske Ord: "din Sjæl er min Sjæl". Det er det Mål, som aldrig tör tabes af Sigte. Kampen herfor vil måskee blive hård og lang og trættende, 1864 kastede os jo en heel Menneskealder tilbage. Måskee kan den ståe i Forbindelse med store Verdensbegivenheder og være hurtigt endt. Men den må lykkes, eller Norden må gåe under. Dets nuværende Stilling har ingen Fremtid, sålænge den varer kan end ikke Norge og Sverige komme hinanden nærmere end på den halvt fremmede Fod.

Vore *materielle Interesser*, også de kan kun vinde og trives ved Fælledsskabet. De ere Tidens Kjæledægge og netop derfor så fulde af Fristelser. Ikke blot den Kristne seer disse,

men hvert Menneske, som löfter Blikket opad mod noget Höiere i Livet. Fortaber Folket sig i dem, da forgiftes dets Sjæl efterhånden, og al Sands kvæles for det Ædle, det Store, det Mandige, det, der lyser for os i Fortidens Minder. Tale ikke de sidst forlöbne Tider höit nok derom? I Danmark lurer Fristeren i Möddingen, Studene, Sulefadet, Tivoli; i Sverige og Norge i Sildetönden, Masovnen, Tömmerstabelen, Brændevinen, Champagneflasken; der som her i Selvsygen, Kjödeligheden og Mammonstjenesten. Og dog tör de materielle Interesser ikke oversees, ja de ere en Velfærdssag for os Alle. Bjerg og Skov, Mark og Hav tilbyde sine Rigdomme, men de yde dem ikke af sig selv i dette strenge Klima, de kræve tungt, vedholdende Arbeide. Hvert Rige har her sin Deel af det for sig, betinget af dets Naturfrembringelser, der imidlertid for Sveriges og Norges Vedkommende i flere Punkter falde sammen. Den livligere Samfærsel, Landmandsmöder, Udstillinger varsle godt for Fremtiden.

Endnu Eet må omtales, som berörer det Dybeste i Mennesket, og uden hvilket intet Folk kan beståe: *det kirkelige Liv.* Dette har påny gjort sig gjældende og föles som en Åndens Magt. Meget af den Fromhed, som var vore Fædres bedste Styrke, rörer sig endnu i de svenske og norske Dale. Noget eiendommeligt Nyt har dog kun viist sig i Danmark, tildeels i Norge, ikke for Intet har Grundtvig og Sören Kierkegaard levet. Opgaven er, i urokkelig Overensstemmelse med Troens Grund fra Begyndelsen at före Kirken fremad mod Friheden. Den Sag ståer ellers ikke på Dagsordenen i Europa. Tværtimod, i Tydskland og adskillige andre Lande har Kristendom og Reaktion, Præster og Bajonetter sluttet en höist uhyggelig Pagt med hinanden. Hvad det Nye vil, fattes måskee næppe ret i Sverige, ialtfald tiltaler det endnu ikke. Der foreståe alvorlige Kampe på dette Område, og de ere allerede åbnede, men Forjættelsen gåer Hånd i Hånd med Kampen.

Jeg mener det nu godtgjort, at *Norden virkeligt har sin Plads i den europæiske Kulturudvikling.* Den kan ikke være så stor som de langt större Hovedfolks, Engelskmænds, Tydskeres, Franskmænds, Italieneres, den er desuagtet stor nok til ikke at kunne undværes. Den ligger midt imellem de theoretiske Tydskeres og de praktiske Engelskmænds. *Vi har altid stået på Fremskridtets og Frihedens Side.* Længe arbeidede vi halvt ubevidst, hver Stamme for sig, og under deels fremad drivende, deels forstyrrende, tidt fornedrende Påvirkning af det Fremmede; og alligevel blev dette Arbeide ikke skjult for Europa. Nei, det er erkjendt og påskjönnet. Og nu ståer hvad der skal gjöres i fuld Klarhed for Enhver af os,

som er ægte Sön af sit Folk. Den åndelige Bevægelse i Tydskland er kjendeligt i Tilbagegang, hos os derimod i Fremgang. Vi ere Indehaverne af det ældste Lod i den gothiske Kultur, og Jordbunden blev ikke forpiint, den er endnu som en Forårsbund fuld af saftige Spirer. Kun måe vi nu have ret Kræfter til at rydde de mange store Stene bort og bearbeide Jorden, så den kan bære desbedre. Derfor måe vi Tre lære "at slåe os sammen" i dette Ords nordiske Betydning og hjælpes ad, det er vi skabte til; thi den ene Stamme har netop det, den anden fattes. Hist Jern i Bjerget, Gran på Åsen, her Fiskestimer i Havet og Korn på Marken. En hårdför Natur blander sin Kraft med blödere, drömmende Længsler, med det store Blik ind i det Skabtes Hemmeligheder, som ud over Vidderne i Historien. Fælleds Byrd og Blod, fælleds Fjender og Farer, fælleds Tarv og Ære! "De Trende som Een og den Ene som Tre!"

Men er det da så afgjort, at *vort Kald som Kulturfolk, der borger for en Fremtid, ikke kan blive os voldeligt frarövet?* Vi bleve nys stillede på Pröve, en rigtignok hård Pröve; vi bestode den ikke, og et af de störste Öieblikke spildtes, fordi Slægten ikke var Mand til at gribe det. Forelöbigt ere vi henviste til at leve på halv Ære, det kan gåe til en Tid, den Brystsyge kan jo leve på halv Lunge. Men hvorlænge? Hvor er Sikkerheden for at vi, ydmygede, adskilte som vi ere, ikke kan blive et Bytte for de Magter, som næsten synes kaldede til at svinge Svöben over disse Dages Europa, så fattigt på Dåd? Vi vil ikke gyse for at see den værste Mulighed under Öinene og det værste er ikke en fornedrende Vasalstilling, nei det er fuldstændig Underkuelse. Vilde i så Fald den nordiske Kultur ikke brat gåe tilgrunde tilligemed Selvstændigheden? I og for sig behöver en Kultur ikke at fåe Dödsstödet, fordi det Folk, der bærer den, kommer i Fjendevold. De undertvungne Jöder, det undertvungne Italien bevarede sin Eiendommelighed, skjöndt svækket; ja Grækerne havde under Roms Jernåg selv Magt til at forgræske sin Tyran. De nævnte Folk vare dengang imidlertid skredne vidt frem i Udvikling og havde givet Åndslivet i alle Retninger et meget skarpt og bestemt Præg. Det er endnu ikke Tilfældet i Norden, hvor vi Tre lige nu skal til for Alvor at arbeide os sammen og sætte Krands på Huset. Og vor Kultur er i en dybere Forstand end de nævnte Folks et Frihedens Barn, den synes ikke at kunne leve uden i den friske Luft. Desuden vilde vi næppe blive spændte for den samme Triumfvogn, enhver af de Magter, der true os, vilde snarest tage sit Stykke og det måskee Stump for Stump. De overvund-

nes Kår vilde da blive ikke lidet forskjellige i Henhold til de Bemærkninger, jeg har gjort om Ruslands og Preussens Fremgangsmåde. Kårene vilde blive såre trykkende, men dog tåleligst, hvor Fänrik Ståls Sanger har Lov til at synge, hvor den finske Landdag holder Möder, hvor Tydskerne i Östersöprovindserne og Dorpat ståe i åben Forbindelse med den hele tydske Åndsudvikling, ja træffes i Ruslands höieste Ærresposter. Men hvorledes vilde det see ud under Vingerne af den anden Örn, som har en glubende Hunger efter Folkesjæle? Vor Synd vilde blive vor Straf; vi bolede med Tydskheden, og den vilde hudflette os indtil Blodet. En fattig Tröst da, at det Folk, som bar Nordeuropas Frihed til Graven, selv måtte lide med ved dens Undergang.

Altså måtte den nordiske Kultur forgåe og dermed Alt være forbi. Hvo tör påståe det? Et Folkeliv har en umådelig Seighed, det spotter alle Fjendens Rænker, det luttres og hærder sig desto mere, jo stærkere Trykket bliver. Det kan synes dödt, og dog ånder det i det Skjulte med sin Brod i Hjertet, og sålænge det ånder, klamrer det sig fast til sin eiendommelige Bestemmelse. Hovmod gåer for Fald; det veed, at dette Ord ikke er et Mundsveir, men en evig Lov for Verdens Styrelse. *For den, der håber på Fremtiden,* ihvor fjernt den end kan synes at ligge, er Alt ikke tabt, ham *er hans Kald ikke frarövet.* Og hvilken ægte Sön af Norden vilde ikke vedblive at håbe, som Sönderjyden håber, mod Håb med Håb?

Vi stirre ikke længer på denne forfærdelige Mulighed, som vi kun manede frem, for at sige os: "og selv da er Håbet ikke slukt". *Midt under Nutidens Ydmygelser og Trængsler vil vi som frie Mænd tage tröstigt Hånd med i det fælleds nordiske Kulturarbeide.* Er vor Evne end ikke stor, nuvel, vi velte de små Stene og gjöre ryddeligt for den Tid, som evner mere. Troskab selv i den mindste Gjerning savner ikke sin Velsignelse, og Arbeide er en Lægedom for de mörke, nagende Tanker, det hærder og det löfter til at möde det, som ikke vil udeblive.

En riktig storm och en riktig man,
De passa ej illa för hvarann.

Så har En sunget, som kjendte til Norden, dets Kår og dets Tarv. Måtte Stormen, når den atter bryder lös over vort Land, finde en sådan rigtig Mand! Måtte den Hånd, som styrer Verdens Skjæbner, bevare ham i Stormen!

Fr. Hammerich.

Man kan emellertid icke vänta att finna alla spår af de äldre theorierna om jordklotets urtillstånd, dess ombildning och dess närvarande beskaffenhet med ens utplånade. Sådant vore icke ens önskligt, ty man skulle då helt säkert med ogräset äfven förtrampa hvetet; vetenskapens utveckling bör gå långsamt; det nya bör hafva tid att småningom klarna, för att icke vid starkare belysning lemna för djupa skuggor, för mycket i dunkel. Likväl torde en kritik, som icke ryggar tillbaka för auktoriteter, utan som ärligt granskar såväl materialet som de dragna slutsatserna och som icke bleknar för konseqvenserna, förtjena allt afseende. En dylik kritik kan visserligen göra sig skyldig till öfverilningar, den kan skjuta öfver målet, men dess ärlighet måste alltid göra den älskvärd, dess öppenhet tilldragande.

En dylik kritik af geologiens läror har med mycken talang framställts i det verk af den som kemist redan högt ansedde författare, hvars namn vi ställt först här ofvan. *Friedrich Mohr* är en skriftställare med ledig stil, något olik den vanliga tyska långdragenheten. Hans slutsatser äro fyndiga och gå rakt på sak. Såsom kemist behandlar han geologien företrädesvis ifrån kemisk synpunkt, och har der den fördelen att stå på en noggrann vetenskaplig grund. Derjemte har han en öppen blick för det mera rent geologiska fältet, der han uppdrager gränslinier, som ofta äro af stor betydelse. Stundom kan det satirens gissel, hvarmed han äfven söker nedslå sina motståndare, vara nog skarpt; men den opartiske måste förlåta honom för hans blixtrande qvickhets skuld. Här äro icke torra systemer, snarare en strid mot systemer; här är lif och omvexling. Vi tro att ingen i geologiens läror någorlunda bevandrad skall taga denna bok i hand, utan att med största intresse vända blad för blad i spänd väntan, hvad nästa sida har att erbjuda. Detta tills vidare! Vi skola nu till en början äfven yttra några ord om *Cottas* arbete.

Intetdera af dessa båda arbeten är skrifvet för begynnaren. Mohr's bok är en storartad kritik af den nuvarande geologiens hufvudläror. *Bernhard von Cotta*, den kände Freiberger-professorn, en af de främste fanbärarne på geologiens område, har i sitt nyaste arbete just lemnat oss en öfversigt af geologiens nuvarande ståndpunkt, men mindre i detalj än i fråga om denna vetenskaps allmänna förhållande till menniskans öfriga vetande. Bergarternas allmänna indelning utgör visserligen inledningen till Cottas verk, hvarpå följer ett kapitel om alpernas geologi såsom ett lärorikt exempel, äfvensom ett intressant kapitel om malmgångar och malmlager.

Den sednare hälften af arbetet åter behandlar geologiens

upplyftade, genombrytande massor. Dessa iakttagelser gåfvo åter anledning till åsigten om jordklotets uppkomst ur ett glödande smält tillstånd, som skulle hafva varit jordens ursprungliga; och som en följd af denna åsigt slöt man sig till en första stelningsskorpa, hvilken just bildades af vidt utbredda kristalliniska, skiktade bergarter, hvilka man icke kunde tillskrifva en bildning på våta vägen. Det smälta tillståndet blef derföre regel, och allt efter olika erfarenhet eller uppfattning delade sig geologerna i tvenne läger, neptunister och plutonister, men plutonisterna blefvo nästan uteslutande de rådande.

Dessa behöllo också under några årtionden herraväldet, men sedan man sett sig noggrannare omkring i naturen, märkte man snart, att en dylik åsigt dock icke alldeles kunde hålla streck. Man iakttog till en början, huru tydliga öfvergångar kunde på flera ställen följas från de kristalliniska skifferarterna, gneiss, glimmerskiffer, äldre lerskiffer, till de erkändt neptuniska lagren, man fäste redan uppmärksamheten vid den lagring, som, om också stundom mera otydlig, dock alltid eger rum hos dessa bergarter liksom hos de neptuniska eller sedimentära, som de äfven kallas, och man erkände, att denna öfverensstämmelse icke kunde ega rum, såvida icke dessa bergarter egde ett likartadt ursprung. Man erkände derföre också efterhand, att dessa bergarter i allmänhet icke voro annat än genom kristallisationskraften förändrade neptuniska lager, och man benämnde dem derföre metamorfiska. I sednaste tid har denna redan i sig sjelf väl grundade åsigt vunnit det fastaste stöd genom fyndet af en försteningsförande kalksten, som tillhör gneissformationen och som är af samma slag som stenarten i de kalkbrott hos oss, som ligga i såkalladt gråberg, t. ex. vid Kolmorden. I dylik kalksten fann man nämligen aftrycken af ett litet koralldjur, som af sin fyndort Canada i Norra Amerika och af sin urgamla tillvaro benämndes *Eozoon canadense*. Man inser nu, att bergbeck och dylika kolhaltiga ämnen af organisk natur, som träffas i våra berg, utgöra lemningar af en forntida växtlighet; man erkänner, enligt Cotta, att malmlagren icke äro uppträngda i smält tillstånd ur jordens inre, såsom man förut höll troligt, utan att de äro bildade på ett likartadt sätt med de metamorfiska bergarter, i hvilka de anträffas.

Så långt hafva derföre, ehuru naturligtvis icke utan strid, den neptunistiska och den plutonistiska åsigten sammansmält. Men derefter skilja de sig åter betydligt. Plutonisterna vilja icke lemna fältet aldeles öppet, och neptunisterna anlägga med all ifver ständigt nya minor för att totalt nedgöra motståndar-

ne. *Die Geologie der Gegenwart* hyllar således ännu åsigten om den första stelningsskorpan eller om jordklotets uppkomst ur en smält massa, ehuru numera försigtigtvis tillägges, rörande bergarterna, att man icke eger någon visshet, huruvida den första stelningsskorpan ännu på någon del af jorden ligger blottad, liksom man saknar hvarje kännetecken, för att skilja denna stelningsskorpa från sednare uppkomna, metamorfiska bergarter. Skälet, hvarföre man likväl håller så strängt på denna åsigt, ligger deruti, att på densamma hvilar theorien om jordens ännu af hetta flytande inre, hvilken åter är nödvändig, för att från plutonistisk synpunkt förklara granitens uppkomst. Man anser nämligen, att graniten i smält tillstånd brutit upp ur jordens inre, men att den likväl före sin stelning aldrig nått jordytan, att stelningen eller afsvalningen derföre gått ytterst långsamt, och att graniten derigenom erhållit den kristalliniska beskaffenhet, som — den första stelningsskorpan, hvilken man visserligen i sjelfva verket aldrig har sett. Men man anser, att granitens — och äfven vissa gneissers [1]) — läge i jordskorpan är sådant, att det icke kan förklaras annars än genom antagande af ett forntida smält tillstånd.

Men denna lära är för det andra partiet en galenskap. Graniten skiljer sig till beskaffenhet och utseende från alla kända lavor, hvilka äro de enda bergmassor ur djupet, man känner, och om derföre graniten skulle hafva uppkommit ur samma smälta massa, som lavorna, så skulle denna massa åtminstone fordom egt en helt annan karaktär än nu, hvilket är otroligt. Men graniten kan icke hafva uppkommit ur en smält massa. Mohr har icke mindre än tretton särskilta grunder, som tala deremot. Vi vilja icke trötta läsaren med omnämnandet af alla dessa tretton, hvilket icke heller utrymmet skulle medgifva. Ett eller annat exempel kunna vi dock icke underlåta att framdraga.

Sålunda innehålla de mineralier, som sammansätta de förment plutoniska bergarterna, *vatten*, såväl kemiskt bundet, som inneslutet i fina sprickor. Detta vore dock omöjligt i en från evighet glödande smält massa. Vidare förekomma de särskilta mineralierna, fältspaten, qvartzen och glimmern i en sådan relativ mängd, att massan vid smältning skulle bilda glas, icke vara söndrad i utskilda mineralarter. Ett tredje förhållande anses af Mohr särdeles bevisande. Man har näm-

[1]) Granit och gneiss bestå, som man vet, af alldeles samma mineralier, fältspat, qvartz och glimmer, men gneissen är en skiktad eller lagerformig, graniten en massformig bergart.

ligen funnit, att dessa mineralier, hvilka förutsättas hafva utkristalliserat ur en smält massa, genom glödgning förlora i egentlig vigt eller täthet. Quartzen t. ex., sådan den förekommer i graniten och gneissen, har egentliga vigten $2,_6$, men om den underkastas en stark glödgning, erhåller den en egentlig vigt $2,_3$. Graniten, ett kiselsyrehaltigt mineral, som allmänt förekommer i de plutoniska bergarterna, har i vanligt tillstånd egentliga vigten $3,_6$, hvilken genom smältning nedsjunker till $2,_9$. Så förhåller sig äfven det stora flertalet af kiselsyrehaltiga mineralier, nämligen alla, som icke äro hemtade från lavaströmmar, ty dessa förlora icke i egentlig vigt vid ny smältning.

Nu frågas: huru kunna de mineralier, som genom glödgning sålunda förändra sin natur, hafva uppkommit ur ett glödande tillstånd? det är ju otänkbart. Om deremot dessa mineralier uppkomma genom kristallisation ur vattenhaltiga lösningar, erhålla de just den högre egentliga vigt, som de inneha i bergarterna; dessa bergarter måste således hafva egt ett likartadt ursprung; de måste vara neptuniska, icke plutoniska.

Dessa och andra faktiska iakttagelser kunna naturligtvis icke af plutonisterna förnekas, men man underkänner i stället deras betydelse. Man säger: ja väl! så går det till på laboratorium, men hvem svarar oss för, att förloppet är enahanda i jordens djup. Der tillkommer en verkande kraft, som dessa kemister icke taga med i beräkning, nämligen det starka trycket af de öfverliggande jordmassorna på de undre; vid detta tryck förändras måhända de kemiska reaktionerna, och hvad den olika egentliga vigten beträffar, så är det ju mycket möjligt, att densamma med tiden kan komma att återgå, äfven i det i degeln glödgade mineralet, helst under ett så starkt tryck, som det i jordens inre verkande.

Mot dylika argumenter kunna naturligtvis inga motskäl användas, ty de hänvisa till obekanta krafter, som möjligen existera, men möjligen också icke. Man kan med dylika antaganden endast förhala tiden, icke kommer man saken närmare. Alla tecken tyda äfven på, att plutonisterna skola ge vika, åtminstone hvad bergarternas mineralbeskaffenhet beträffar. Redan förf. i Geologie der Gegenwart medger, att det väl är möjligt, att mineralbeskaffenheten hos dessa bergarter ursprungligen varit en annan, och att således de nuvarande mineralierna erhållit sin form och utbildning genom metamorfos, hvilken också medgifves kunna hafva skett på våta vägen. Detta medgifvande är ett stort framsteg för neptunisterna, och som det synes oss, en lycklig förmedling af de stridiga åsigterna. Ty på samma gång som det knappast kan lida något tvifvel,

att t. ex. här i Sverige finnas graniter af sedimentärt ursprung, hvilkas ursprungliga skiktning genom metamorfoseringen gått förlorad, må det äfven medgifvas, att granitartade bergarter förekomma under sådana förhållanden, att man måhända icke kan förneka deras eruptiva ursprung. Men egenskaperna hos de mineralier, som ingå i dessa bergarters sammansättning eller tillfälligtvis finnas utbildade uti dem, utvisa tydligen en bildning på våta vägen. Cotta benämner derföre dessa bergarter hydroplutoniska. Man måste äfven medge, att de skäl på grund af hvilka Mohr m. fl. förneka ett dylikt hydroplutoniskt ursprung äro nog haltlösa. Och man torde således måhända här träffa den punkt, från hvilken såväl ultraneptunister som ultraplutonister fara vilse och dit de måste återvända för att finna det rätta spåret.

Den plutonistiska åsigten om jordklotets glödande inre hvilar icke på blotta antaganden; den har en verklig, en faktisk grund, temperaturens tilltagande mot djupet är en erkänd sak. Iakttagelserna af temperaturförhållandena i artesiska brunnar och djupa grufvor hafva ådagalagt densamma. Men de djup, till hvilka vi hafva kommit, äro en obetydlighet, äro rent af försvinnande storheter i jemförelse med jordradiens storlek. Den artesiska brunnen vid Grenelle i Paris, som är en bland de djupaste, når endast 1790 svenska fot ned; en brunn vid Neusalzwerk i Westphalen är 2280 fot. På detta djup ha visserligen värmegraderna visat sig beständigt tilltagande, nämligen ungefär 1° C. för hvarje 100 fot. Men att deraf sluta till ett dylikt eller ens ett likartadt tilltagande af värmen mot djupet, vore, menar Mohr, en orimlighet. Visserligen bilda naturvetenskaperna sina slutsatser efter analogier, men detta kan icke kallas att gå från grund till följd. Värmegraden i jordens inre är oss i sjelfva verket alldeles obekant; den må kunna tilltaga ytterligare mot djupet, men i hvilken skala är ovisst. Jordvärmen kan dessutom ega en annan källa än utstrålningen från det glödande inre. Se här huru Mohr behandlar saken:

Det är kändt, att värme i allmänhet uppkommer, när en mekanisk kraft hämmas i sina verkningar. En skicklig smed kan hamra en jernstång, så att den blir glödande; om en ståltråd tryckes fast mot en i hastig rörelse försatt slipsten, blir den likaledes i spetsen glödande; spånor, som lossna från lokomotivhjul, äro varma. Om en sten eller ett klippstycke får falla, uppväckes likaledes värme, när den slår i marken. De i den kalla rymden afkylda meteorstenarne bli glödande, när de möta motståndet i jordens luftlager. Under grundläggningen af jernbanbron vid Köln inträffade flera gånger, att pålar, som ned-

slogos i Rhenflodens bädd, kolade och att rökbubblor uppstego ur vattnet. Man uppdrog dem då, hvarvid alltid visade sig, att dessa pålar stött på ett motstånd. Valljungfrun, med hvilken de nedslogos, vägde 25 centner och nedföll 60 gånger i minuten från en höjd af 3 fot. Man beräknar lätt, att om denna kraft upphäfves genom motstånd räcker det derigenom uppkomna värmet till, för att uppvärma 357 skålpund vatten 4° eller 5° C. Och denna värmemängd bör vara tillräcklig, för att i ytan förkola en påle. Om den fallande massan är stor, då kan tiden vara så mycket längre och fallhöjden så mycket kortare, och samma värmemängd skall likväl frigöras.

Men ett dylikt fallande försiggår i sjelfva verket i jordskorpan, ehuru det i allmänhet endast efter längre tids förlopp är märkbart. Det genom berglagren genomsilande vattnet upplöser nämligen stora massor ur jordens inre och utför dem, när det träder i dagen som källor och floder. Osynliga berg flyta på detta sätt förbi våra ögon ut i hafvet. Rhenfloden utför årligen bortåt 200 millioner kubikfot fast berg, mestadels kolsyrad kalk, upplöst i sitt vatten. Man har beräknat, att denna flod sedan 5000 år tillbaka utfört en bergmassa, som skulle kunna betäcka hela Rhens flodgebit, som är 3,500 geogr. qvadratmil stort, med ett fotstjockt berglager. Största delen af denna bergmassa är hemtad ur jordens inre, och der måste derföre en motsvarande hålighet uppstå. I motsvarande grad måste derföre äfven en sänkning, en insjunkning af de omgifvande berglagren ega rum; men vid denna sänkning af vidsträckta och mäktiga bergmassor, måste värme uppkomma, enligt hvad nyss är visadt.

Det med floderna utströmmande vattnet når visserligen en hvila i hafvet, men denna är långt ifrån beständig; tvertom fullföljer vattnet oupphörligt sitt kretslopp från flytande form till ånga och så åter till flytande. Uppvärmdt af solens strålar afdunstar det öfversta vattenskiktet i hafvet, bortföres med molnen, förtätas i de kallare luftlagren och nedfaller som regn på fastlandet. Der suger det sig åter ned i jorden, för att ånyo, lastadt med de osynliga bergmassor, det för med sig, afbörda sig denna last i hafvet, medan de lager, ur hvilka det upplöst de fasta beståndsdelarne, fortfarande insjunka.

Denna sänkning och den derigenom frambragta värmemängden måste således ytterst betraktas som solens verk, ty det är hon, som underhåller kretsloppet hos vattendroppen. Den inre jordvärmen, säger Mohr, är derföre ett arbete af solen.

De sekulära höjningar, som ega rum på jordklotet, hvarigenom fordna hafsbottnar småningom lyftats till land och hvari-

genom låglanden förvandlats till högland och fjäll-land, hafva af plutonisterna äfven skrifvits på den underjordiska värmens räkning. Enligt de nyare åsigterna har denna dermed ingenting att skaffa. Höjningen beror icke på dessa dolda underjordiska krafter, som antagas drifva sitt spel ungefär som Cycloperna under Ätnas flammande bål. Den har en naturlig orsak, måste tillskrifvas en kraft, med hvars natur vi åtminstone i många fall äro tämligen på det klara, nämligen kristallisationskraften. Denna kraft är oemotståndlig; vi ega ett bevis derpå vid vattens öfvergång till is, som är kristalliseradt vatten. Vid isbildningen utvidgar vattnet sin rymd och öfvervinner dervid de största motstånd. Så äfven när mineralier kristallisera. I djupet eger nämligen en ständig kristallisation rum, der bildas gneisser, graniter och med dem närbeslägtade bergarter, men icke genom stelning ur ett smält tillstånd, utan genom ombildning af sandstenar, lerskiffrar och kalkstenar. Ju större belastning af yngre lager de äldre sedimentära lagren hafva att bära, desto mera metamorfoseras de; det är i djupet, som bildningen på våta vägen af fältspaten, quartsen och glimmern försiggår, och det är vid detta växande, som jordytan uppreses i berg och höjder. Det är vattendroppen, som verkar äfven detta, det är i den, som materialet upplöses, och ur den, som det åter bildar sig till sten.

Mohrs åsigt om stenkolens bildning förtjenar utan tvifvel stor uppmärksamhet. Han låter der komma till sin rätt en växtmassa, hvars aflagring ännu ständigt försiggår, ehuru den undandrages våra ögon, nämligen hafstången. Tångvegetationen i hafvet är omätlig. Mellan Azorerna och Florida ligger det bekanta Sargassohafvet, som är betäckt med en simmande tångart *Sargassum bacciferum*, genom hvilken redan Columbus med sina skepp med möda framträngde. Ytan af denna tångregion beräknas till 40,000 geogr. qv. mil eller 7 gånger hela Tyskland. Af denna växtmassa kan intet kringspridas åt andra håll, emedan det hindras af golfströmmen och æquatorialströmmen. Tångmassorna måste derföre efterhand sjunka till botten och bilda mäktiga aflagringar af växtämnen.

Dylika tångfält finnas äfven i Stilla hafvet, t. ex. norr om Sandwichs-öarne.

En tångart, *Fucus giganteus*, växer vid Eldslandet, såväl vid kusterna, som på betydligt djup. Den bildar stammar af utomordentlig längd, ehuru ringa tjocklek. Cook fann på sin resa denna tång på ett djup af öfver 24 famnar; dess längd beräknas till mer än 60 famnar. Denna tång eger en mycket stor geografisk utbredning, nämligen ända från Cap Horn till 23° s. br. efter Amerikas östra kust; i längd sträcker sig den-

samma på Cap Horns breddgrad ända till Australien eller nästan kring halfva jordklotet på denna höjd. Dessa skogar af tång öfverträffa till och med tropikernas urskogar genom sin storartade utbredning och sin mäktighet. Dylika växtmassor i hafvet kunna icke spårlöst försvinna liksom vegetationen på land, som förstöres genom den hastiga förmultningen; om icke stenkolen redan vore upptäckta, så måste man uppfinna dem, för att hafva någon användning för hafsväxterna.

Men icke blott den ofantliga tångvegetationen, hvilken eljest skulle lemnas alldeles åsido, talar för stenkolens uppkomst ur dylika växtmassor; äfven stenkolens egenskaper till skilnad från vanligt kol af landtväxter utvisa detsamma. De förkolade växtfibrerna i det vanliga trädkolet bilda en fullkomligt osmältbar massa; stenkolen åter smälta och sammansintra vid upphettning och bilda cokes. Stenkolen innehålla för öfrigt såväl Jod som Brom, hvilka enkla kroppar äro utmärkande för hafsväxter. Alla stenkol utmärka sig vidare derigenom, att de gifva ammoniakaliska destillater; landtväxterna deremot gifva destillater som äro sura och innehålla ättiksyra. Stenkolens qväfvehalt anses härstamma från den mängd djur, som lefva på tångens blad och blifva begrafna med denna. Om man renar tången från dessa vidhängande djur, då erhåller man ett surt destillat liksom af ved. Det är således tydligt, att det är lemningarne efter dessa smådjur, som gifva ammoniakhalten.

Hvad som hittills vilseledt omdömet i fråga om stenkolsbildningen har varit de inbäddade lemningar af flera utdöda trädarter, Sigillarier, Lepidodendrer och Calamiter, som träffas i stenkolen och ännu talrikare i de sandstens- eller skifferlerlager, som åtfölja dem. Dessa lemningar utvisade tydligen, att äfven stenkolen voro bildade af samma material, — så menade man. Men Mohr säger: dessa bibehållna lemningar utvisa tvertom, att sjelfva stenkolsmassan icke kan vara bildad af detta material. Ty huru vore det möjligt, att ett enda träd midt inne i en stor massa tätt, amorft eller formlöst stenkol kunde bibehålla sin yttre gestalt och sin inre byggnad, under det att alla de öfriga blifvit förvandlade. Nej, dessa trädlemningar äro intet annat än tillfälliga inblandningar, som utsvämmats af floderna och som drifved sjunkit till botten i hafvet.

Tillvaron af dessa trädstammar, som ofta träffas i upprätt ställning, har blifvit förebragt som skäl, att de växtmassor, som bilda stenkolslagren, skulle hafva blifvit hopade på ort och ställe genom växtaffall i tropiska urskogar. Men Mohr frågar med skäl, huru den trädstam skulle hafva varit beskaffad, som i stående ställning skulle hafva blifvit begrafven af

vegetationen. I de tropiska länderna multnar en trädstam på 30 år, men innan växtmassan nått trädets höjd skulle väl tusentals år hafva gått till ända. Förhållandena i de nuvarande tropiska urskogarne, der till följd af den starka förmultningen inga djupare lager af växtämnen *kunna* hopa sig, visa dessutom, att en dylik theori för stenkolsbildningen icke har den ringaste grund för sig.

En annan åsigt tillskrifver stenkolen en analog bildning med torfmossarne, men hvilken utsträckning ega väl torfmossarne mot stenkolslagren? En torfmosse kan på sin höjd ernå en utsträckning af 20 till 40 geogr. qv. mil, men hvad är detta mot ett Sargassohaf af 40,000 quadratmil? De fysiska och kemiska karaktärerna ådagalägga dessutom tydligen, att stenkolen hvarken härstamma från landt- eller sötvattensväxter.

Stenkolens geognostiska förekommande bekräftar äfven deras uppkomst i hafvet. Stenkolsflötserna bilda enligt regel stadigt fortlöpande skikter mellan sandstenar och skifferleror, deras växtlighet kan vexla från en tum till tio, tjugo fot. På sådant sätt ligga lager af stenkolsflötser och sedimentära aflagringar skiftevis öfver hvarandra, ofta i betydligt antal. Huru vore en dylik bildning möjlig annat än under hafvets yta? Theorien om stenkolens uppkomst af tångarter i hafvets djup förklarar så många svårigheter i de äldre theorierna om stenkolsbildningen, att den icke kan annat än vinna det största bifall.

Man har inom geologien hittills fästat en särdeles stor, man kan säga öfvervägande, vigt vid hvad man kallat geologiska formationer. De berglager, hvilka man sammanfört under en enda formation, skulle hafva bildats inom en viss period af jordklotets tillvaro, och de utmärka således icke en öfverensstämmelse till bildningsart utan i tid. På detta sätt har man uppställt urformationen, som skulle omfatta de äldsta bergarter, som ingå i jordskorpans sammansättning; den siluriska formationen, hvilken i allmänhet taget omfattar de bergarter, hvilka innesluta de första försteningar, åtminstone i någon betydligare mängd; stenkolsformationen, under hvilken stenkolen företrädesvis skulle hafva bildats; kritformationen, som skulle hafva varit tiden för den hvita skrifkritans bildning, m. fl.

Nu framhåller redan Cotta, att betydelsen af dessa formationer icke må fattas alltför strängt. Någon afslutad tidsperiod har aldrig funnits till; jordklotets ombildning har försiggått långsamt och omärkligt i fordna dagar liksom i nutiden. Man har dessutom funnit, att de bergarter, som från

början ansågos tillhöra de äldsta och derföre benämndes urberg, såsom graniten, ingalunda uteslutande tillhöra de nedersta lagren i jordskorpan. Man har tvertom anträffat dem bland jemförelsevis ganska unga bildningar. Icke heller må man fatta de geologiska formationerna såsom bestämdt afskilda bildningar i tiden. Öfvergången från den ena till den andra har skett småningom, lifvet har icke på engång släckts ut, utan efter hand skiftat former, någon paus i jordklotets utveckling har aldrig egt rum. De organiska lifsformer, af hvilka lemningar finnas i jordlagren, äro visserligen enahanda öfver större rymder, isynnerhet i de äldre formationerna, men aldrig har någon allmän utbredning af samma djurarter öfver hela jordklotet egt rum, såsom man en tid förutsatt. En modifikation af det stränga vidmakthållandet af formationsbegreppet har derföre inträdt.

Mohr är emellertid långt mera radikal i detta fall. Mohr vill förkasta allt hvad som bär namnet formation i nuvarande mening. Han vill ha en alldeles ny indelning af de sedimentära lagren, en indelning, som icke utgår från de i lagren inbäddade fossila lemningarne, hvilka han anser mer eller mindre tillfälliga. Skulle man taga dessa i jordlagren befintliga qvarlefvor som norm för indelningen inom geologien, säger Mohr, så skulle man ju i framtiden erhålla bland annat en jernångfartygsformation, företrädesvis utbildad mellan England och Amerika; det vore dock dåraktigt.

För öfrigt är liktidigheten i bildning, hvilken förutsättes för de lager, som tillhöra samma formation, icke för handen. Hvad t. ex. angår stenkolen, så träffas dessa i alla hafs bildningar från de äldsta. Och stenkolsbildningen är så långt ifrån afslutad, att den tvertom ännu fortgår i största skala på hafsbotten, likasom den alltid har försiggått.

Den hvita skrifkritan, menar Mohr, förekommer icke i de äldre lagren af den grund, att de fina rhizopodskal, af hvilka kritan består, under tidernas längd ombildats till kristallinisk kalksten. Icke heller träffas kritan i de yngre lagren, i den såkallade tertiära formationen, men denna sammansättes uteslutande af landtbildningar eller sådana hafsbildningar, der rhizopoder icke förekomma. Men kritbildningen i hafvet försiggår likasåvisst i våra dagar, som den alltid försiggått. Vid lodningarne för undersökning af hafsbottnen för nedläggandet af den transatlantiska telegrafkabeln nedsjönk sänklodet stundom ända till 15 fot i en snö af rhizopoder. Denna snö är ingenting annat än materialet för skrifkritan. Kritbildningen till-

hör derföre visserligen icke något afslutadt tidehvarf, utan fortgår alltjemt.

I detta resonnemang ligger utan tvifvel mycken sanning. Men å andra sidan måste man erkänna, att Mohr likväl allt för litet uppskattat värdet af de fossila lemningarne eller af paläontologiens betydelse för geologien. Att åter ett ensidigt bedömmande af geologiska företeelser efter dylika grunder är oberättigadt och förkastligt, torde af Mohrs bevisning tydligen ådagaläggas. Hans opposition emot paläontologien som geologiens beherrskarinna kan derföre icke undgå att bära goda frukter.

Mohr har för öfrigt icke genomfört något fullständigt system inom vetenskapen. Hans arbete är, som förut anmärkts, en storartad kritik af geologiens nuvarande ståndpunkt och ett skarpt gissel af rådande fördomar. Och mot fördomar kan man icke för mycket arbeta. Cotta framkastar dock den beskyllning emot den nyare rigtningen inom geologien, att dess strid stundom är en kamp mot väderqvarnar. Ingen hyllar numera åtskilliga af de åsigter, som dessa neptunister göra sig all möda att vederlägga, menar han. Men plutonisterna hafva också alltmer och mer förlorat terräng fór de gedigna undersökningar, som motsidan frambragt. Måhända har derföre Mohr icke alldeles grundade skäl att i så godt som alla frågor antaga sig stå i skarp motsats till den herrskande åsigten. Dock är denna motsats temligen skarpt utpräglad, och Mohr förklarar äfven helt naivt, att när en åsigt inom geologien förefallit honom obegriplig, har han försökt sig på en alldeles motsatt riktning, hvilken vanligen visat sig föra till målet. Ironiserande med detta sätt att drifva vetenskaplig forskning, berättar han följande historia:

I Breslau lefde för några år sedan tvenne kalenderfabrikanter, hvilka naturligtvis äfven måste spå väder. Den ene hade den olyckan, att hans väderlek aldrig slog in, hvilket naturligtvis nedsatte krediten. Han ville gerna göra hvilken uppoffring som helst, för att lära sig konsten att spå väder. I sin nöd begaf han sig då till sin medtäflare, som var mera lycklig, och bjöd denne 50 thaler, om han ville lära honom sitt sätt att spå. Denne antog förslaget, stoppade penningarne i fickan och sade: ser ni, min kära vän, jag väntar alltid, tills er kalender har kommit ut, då skrifver jag raka motsatsen mot er, och det har sällan slagit felt.

Det skulle vara högligen att beklaga, om en dylik motsägelse fortfarande skulle göra sig gällande inom geologien.

Men vi frukta icke detta. Sanningen skall nog ta ut sin rätt. För dess ljus skall såväl den ena som den andra fördomen vika. Att många skola känna sig obehagligt berörda af de nya grundsatser, Mohr sökt uppställa, är väl troligt. Den ädlaste menniska kan för en tid underskatta och misskänna en ny sanning. Men, säger Pettenkofer, citerad af Mohr, länge kan han icke stanna i motsägelse till den; ty med ingen makt på jorden är det behagligare och ärofullare att sluta fred än med sanningen.

C. W. P.

En svensk religions- och högmålsprocess i det sjuttonde århundradet.

Ett bidrag till svenska rättegångsväsendets historia.

De första spåren till ett protestantiskt religionstvång äro i Sverige nästan lika tidiga som reformationen sjelf. Konung Gustaf I stadgade år 1538 straff för dem, "som föraktade, missvördade eller öfvergåfvo den kristliga tron och den heliga kyrkans rätta stadgar och kristliga brukningar" [1]). Erik XIV utfärdade ett förbud för de kalvinister, som till Sverige inkommit, att här öfva deras gudstjenst och hotade dem, som ej ville afstå från deras villomeningars utspridande, att bli ur landet förviste [2]). I verkligheten var man dock ganska fördragsam mot främmande trosbekännare. En kalvinist, Dionysius Beurreus, var under Erik XIV medlem af rikets råd, och i Wadstena kloster öfvade nunnorna under hela det sextonde århundradet sin katholska gudstjenst. Till deras underhåll gåfvos äfven af kronan ganska stora förläningar. Konung Johan III utöfvade, såsom allmänt bekant är, ett ganska svårt tvång mot alla dem, som icke voro af hans religiösa öfvertygelse. Men med hans död föll den bräckliga byggnad han sökt uppföra, och Upsala möte af år 1593 stadgade lutheranismens seger för kommande tider. Samma mötes beslut förbjöd främmande trosbekännare att här "hålla några uppenbara samqväm i hus eller annorstädes". Och redan följande året bestämde kröningsriksdagen i Upsala att arflöshet och embetets förlust skulle drabba den, som affaller från den evangeliska läran eller i annan religion låter uppföda son eller dotter [3]). Söderköpings

[1]) Broomé, Framställning af Sv. Lagstiftn. ang. Statsrel. och Rel. frihet, sid. 96.
[2]) Broomé, sid. 99, 100. Jfr Anjou, Sv. Kyrkoref. Hist.
[3]) Se Ständernas "Förening öfver Rel." af d. 16 Febr. 1594, hos Stjernman, Riksd. och Mötens beslut, I, 400.

riksdagsbeslut af år 1595 förbjuder "alla samqväm och rum, hemliga och uppenbarliga, som de påfviske här i riket härtill brukat hafve, eller ock andra sekter, ehvad namn de hafva kunna". Deras prester och lärare skola efter sex veckor lemna landet, hvaremot lekmän af denna eller någon annan sekt tillåtas att här vistas, ehuru de icke må tillstädjas till några af rikets embeten [4]). Kronan på verket sattes dock af 1604 års riksdag, som stadgade att "den af rikets innebyggare, som faller ifrån vår kristeliga religion, hafver förverkat sitt gods under nästa fränder och förvises af riket, på det han icke må hafva tillfälle sitt förgift att utspy" [5]).

Med anledning af den hemlige papisten Petr. Petrosas uppdagade stämplingar emot konung Karls lif, begärde vid Örebro riksdag 1606 såväl rådet som ständerna, att de strängaste mått och steg skulle vidtagas mot papisterna. Rådet yttrade den häftigaste förtrytelse öfver de svenske "mamlucker" och affällingar, hvilka, fast de i hjertat fortforo att vara papister, likväl med "ohörliga skräckliga eder afsvuro och förbannade den påfviska religionen", och föreslår att om någon af de svenskar som studerat vid papistiska skolor återvänder till fäderneslandet, för att uppväcka något buller eller oro, bör han straffas som en förrädare (d. v. s. med döden). Icke affall ensamt, utan först i förening med stämplingar till uppväckande af buller eller oro anser sålunda rikets råd böra beläggas med dödsstraff. Borgare och prester begärde ock vid samma riksdag att alla papister måtte förvisas riket, och Karl IX förklarade att de svenskar, som studerat vid papistiska skolor ej skulle här lidas [6]). Petr. Petrosa blef, som bekant är, dömd till den grymmaste död. Tvenne svenska studenter, Lars Borlangius och Karl Nilsson, hvilka öfvergått till papismen och voro inveckJade i Petrosas sak, måste, sedan de på afrättsplatsen fått nåd, intill Karls död förblifva i fängelse.

De fortsatta stämplingar, som från Polen bedrefvos och hvartill de svenska studenter, hvilka under sina studier vid jesuitiska läroverk öfvergått till papismen, användes, föranledde slutligen den stränga Örebro stadga af år 1617. Denna stadga förbjöd besökandet af papistiska eller jesuitiska akademier; den fader eller förmyndare, som råder sin son eller myndling härtill, skall förvisas landet och hans jordagods tillfalla hans nästa fränder. Den yngling, som af eget bevåg besöker sådana akademier, skall vara biltog öfver allt Sverige och nästa frän-

[4]) Riksdagsbeslutet hos Stjernman I, 434—441.
[5]) Stjernman, Riksd. och Mötens beslut.
[6]) Förf:s Sv. Kyrkans Hist. efter Ref. I, 221.

der taga hans gods. Biltoghet och arflöshet drabbar ock, enligt samma stadga den, som hädanefter affaller till den papistiska läran. Kommer någon in i riket och söker att hemligen bedraga och förföra ungdomen med falsk jesuitisk och papistisk lära, han skall såsom en upprors- och tvedrägts-stiftare tillbörligen straffad varda. Alla papister, de må vara svenskar eller främlingar, skola tre månader efter denna stadgas datum hafva begifvit sig ur Sverige. Den svenske papist, som derefter finnes qvar i landet, skall straffas såsom konungens påbuds föraktare och den der hafver något ondt i sinnet mot närvarande regemente, såsom en förrädare. Denna stadga gäller dock blott tills tvisten med konung Sigismund kan blifva bilagd [7]).

Elfva dagar efter Örebro stadgas datum (den 17 Febr.) dömdes den katholske studenten Henrik Pederson Hammerus af Svea Hofrätt till döden, emedan han brutit sin trohetsed och gjort sig skyldig till förrädiska stämplingar. Han hade fört ett bref, gömdt i ett knifskaft, från Sigismund till hertig Johan. — Hammeri egen bekännelse om sina resor till Krakau, Wien, Grätz (der han vistades omkring två år, en del deraf i jesuiternas kollegium) Venedig m. m. finnes ännu i original [8]). För "stor nöd och trångmål" hade han gifvit sig till papisterna. Nu försäkrade han sig emellertid hafva samma religion, som då han drog ut, näml. den evangeliska. Vid afresan från Polen hade Sigismund gifvit honom 100 gyllen samt lofvat att vid hans återkomst förbättra hans månadspenning. Vid danska gränsen hade kan klädt sig i bondekläder, för att sålunda smyga sig fram till hertig Johan. Hammerus lades under tortyr, men först då han utfördes till döden, bekände han att han haft flera bref med sig från Polen.

Sju år härefter (1624) uppfördes ett nytt sorgespel, då de trenne katholikerne Behr, Anthelius och Campanius blefvo på grund af Örebro stadga dömda till döden och afrättade.

Enligt Behrs egen bekännelse [9]) hade han, då han studerade i Ingolstadt, blifvit af en jesuit vunnen för den katholska religionen. Han berättar härom följande: "När jag kom till Ingolstadt (han var då 18 år gammal), slog en jesuit sig till mig; han begynte så småningom komma mig i den mening att den jesuitiska religionen var den rättaste och bästa. Så kom ock en ängel (!) till mig om natten, deraf jag blef förfärad. Sedan föll jag fullkomligen till denna religionen". Utom In-

---

[7]) Stadgan läses hos Stjernman, Riksd. och Mötens beslut.
[8]) Se Rättegångs handl. i Svea Hofr. arkiv Lib. XV Causarum.
[9]) Förvarad i original i Svea Hofrätts arkiv bland de öfriga rätteg. handl.; hela den följande framställningen är byggd på dessa.

golstadt hade Behr besökt Douay och Paris samt efter sin hemkomst blifvit anställd vid kongl. kansliet. Att han öfvergått till katholicismen och förblef densamma trogen höll han doldt. Han var vid denna tid 29 år gammal.

Zacharias Anthelius hade år 1605 första gången rest från Sverige. Under ett och ett halft år studerade han hos jesuiterna i Olmütz. Genom ett falskt bref omtalar han sig hafva narrat dem att sända honom ifrån sig och gifva honom respenningar. Han skref näml. ett bref i sina anförvandters namn till sig sjelf, innehållande en uppmaning att han skulle begifva sig från jesuiterna, eljest skulle de alla komma i olycka hos hertig Karl. Först år 1614 återvände han till Sverige, men reste åter ut och blef magister i Grätz 1615. Efter sin återkomst till Sverige blef han först antagen till conrector i Gefle skola, derefter anställd vid hertig Karl Filips kansli och slutligen befordrad till borgmästare i Södertelje. Han var nu 41 år gammal. Äfven han dolde likasom Behr och Campanius sin öfvergång till den katholska läran.

Nicolaus Campanius hade år 1614 rest från Sverige. Han besökte först de evangeliska universiteterna i Helmstadt och Wittenberg, men genom den till papismen öfvergångne svensken Borlangius blef han öfvertalad att begifva sig till jesuiterna. Han besökte 1615 deras kollegium i Olmütz, der han blef illa sjuk "och såsom halft ursinnig, som han mente endels deraf att de så tida och mycket disputerade med honom om religionen och läto honom sällan omolesterad". Der kommo, berättar han vidare, de svenske papisterne Joh. Stalenus och Jac. Tellerus till honom och omsider äfven Henr. Hammerus; de styrkte honom hvad de kunde till sin tro. Då han var kommen till helsan och ville draga dädan, fick han icke sina penningar och saker igen "utaf herberget", utan jesuiterna behöllo dem och sade sig väl så mycket kostat på honom i hans sjukdom. Derefter tog Stalenus honom med sig uppå en vagn in uti Podolien till några canonici vid en domkyrka, hvars namn han förgätit; der kom han i oenighet med Stalenus och drog ifrån honom neder åt Polen. Vid en stad, Calvaria (?) benämnd, blef han "beröfvad" af stråtröfvare, så att han klädd endast i "skjorta och hosor" (byxor), reste till Krakau. Då han kom inemot Krakau, gaf han sin nöd tillkänna för en evangelisk castellan och fick af honom tre polska gyllen till hjelp. När han en liten tid hade varit i Krakau, kom han till Warschau, der Gabr. Posse och Matth. Montanus befordrade honom till lärare för tvänne papisters barn. På uppmaning af Gabriel och Knut Posse ingaf han äfven till Sigismund en böneskrift "och fick af honom trettio polska gyllen, tjugo gyllen af drott-

ningen och två ungerska gyllen af en österrikisk jungfru, (prinsessa), som satt i vagnen med, då han offererade supplicatzen". Efter åtskilliga irrfärder kom Campanius till Braunsberg och hörde der Pater Albertus föreläsa öfver Aristoteles. "Der var ock en Stockholmensis, Pater Bojerus vid namn, han rådde honom blifva vid pontificia religione, ty annorstädes ropades mycket om fide, men hos dem ville han låta se fidem et caritatem båda; hade honom så till en annan patrem, han förde honom in congregationem B. Virginis, der han skulle få se fidem et caritatem tillika" [1]). Efter någon tid tog han ett rekommendationsbref af jesuiterna och begaf sig till Warschau i sällskap med en annan svensk, Martin Eschilli, som ock studerade hos jesuiterna. "I vägen råkade han åter Borlangium, som rådde honom bryta upp brefvet och läsa't, ty jesuiterna pläga vara falska och icke alltid commendera en till det bästa". Borlangius bröt upp brefvet och fann "att de hade klagat på Nicolaum mer än commenderat honom deruti". Jesuiterna hade äfven skrifvit till Warschau och klagat på Campanius, att han slagit en pater på munnen [2]), derföre fick han "ingen promotion" i Warschau, utan begaf sig i stället till Wittenberg och Helmstadt, hvarefter han reste tillbaka till Sverige, der han blef anställd som rector vid Enköpings skola.

Att Behr, Anthelius och Campanius voro katholiker upptäcktes på följande sätt. Då Behr år 1621 besökte Douay, hade han begärt af jesuiten Malapertius att han ville skicka två jesuiter till Sverige. Till följe häraf begåfvo sig fäderna Theophilus Olai och And. Hessenus till Lübeck, der de skulle sam-

---

[1]) Denna congregatio B. Virginis var en af de ifrigaste jesuitlärjungarne i Braunsberg bildad förening för anställande af andaktsoch botöfningar. — Campanius synes hafva fullständigt öfvergått till katholicismen; han hade i Braunsberg bigtat och tagit nattvarden hos jesuiterne. "En gång, berättar han, kom han i träta med en patre, så vidt att han gaf patri ett munslag, derföre måste han några dagar derefter confitera och till satisfaction blef honom pålagdt läsa Pater et Ave, fasta i tre dagar och piska sig sjelf coram fraternitate på bara kroppen. Sedan communicerade han".

[2]) De vördiga jesuiterfäderna hade det ibland ganska svårt med de bångstyriga svenska studenterna. En af dessa berättar sjelf, huru han (omkring 1604) kom till jesuiterna i Braunsberg, der den gamle Klosterlasse (Laur. Norvegus) då var inspektor öfver kollegiet. Tvänne dervarande svenskar Erik Axenberg och Boieus öfvertalade honom att blifva der "in bursa; der blef han till 8 dagar efter påsk. Då kom Klosterlasse och sade han hade druckit för mycket och hötte åt honom med en nyckelknippa. Då tog han nyckelknippan af honom och slog honom i pannan dermed, blef så fången och satt tre veckor i en källare". Men landsmannen Axenberg skaffade honom krut, hvarmed han sprängde sönder låset och rymde.

manträffa med Behr. Men de funno honom icke och vågade då icke resa ensamma öfver till Sverige. Men Malapertius uppgaf derföre icke den öfverenskomna planen, utan i slutet af år 1623 sände han jesuiten Schacht öfver Danmark in i Sverige. Schacht var född i Slesvig af protestantiska föräldrar, men hade i Braunsberg öfvergått till katholicismen. Efter studier i Vilna och Prag besökte han äfven Rom, der han blef bestämd till "Apostel för Norden" [2]). Till följe af förbudet mot katholska presters vistande härstädes insmög sig Schacht förklädd till råttfällsförsäljare [3]); emellanåt uppträdde han åter såsom vinhandlare [4]). Lyckligt kom han till Nyköping, men der var han nära att blifva upptäckt samt måste kasta i elden sitt katholska breviarium och öfriga böcker äfvensom sin signetring m. m. [5]). Han uppsökte Behr och Anthelius och gästade en tid hos dem. I Anthelii hus i Södertelje var Schacht emellanåt förklädd till barnpiga. En gång reste han med Behr på jagt till en bonde, som bjudit Behr till gäst. Men de kommo i Nyköping i så häftig tvist med hvarandra om Sveriges eller Tysklands företräde, att Schacht reste sin väg från Behr utan att taga afsked. I sällskap med Anthelius kom Schacht derefter till Stockholm, der han bodde hos Anthelii svåger, studenten Petrus Kröger. Denne följde Schacht sedan tillbaka till Stockholm och Telje. Anthelius och Behr synas deremot hafva stannat i Stockholm [6]).

Vid konung Gustaf Adolfs hof var anställd en Italiensk musiker Giovanni Veraldi (han kallas "lutenist"), som förut va-

---

[2]) Se Reiffenbergs Hist. Soc. Jesu ad Rhenum inferiorem. Coloniæ 1764, I, 581.

[3]) Reiffenberg l. c.

[4]) Se rätteg. handl. i Svea Hofrätts arkiv. Det af Schacht sjelf uppsatta "Itinerarium Hendrici Schachtii in Sueciam Anno 1623 stylo novo", börjar på följande sätt: "Virtute S. obedientiæ et Sueonum Georgii Bere, Antheliique instantibus precibus missus Dusseldorpio Hamburgum et inde in Suetiam".

[5]) Bland annat äfven en oförseglad sedel som Schacht hade med sig från Malapertius till Behr, och hvilken enligt Schachts utsago innehöll följande ord: "Jöran Behr est vir juvenis, nigra barba et habet digitum extensum; ipsum invenietis Nicopingæ; si illum non invenietis quærite M. Zach. Anthelium et dicite: mitto tuæ dominationi corpus juris". Detta var den öfverenskomna lösen.

[6]) I ett originalbref från Schacht till Anthelius, hvilket förvaras bland rätteg. handlingarne, synes frågan om den katholska religionen behandlas under uttryck, lånade från köpenskap. Slutet lyder: "Hisce vale et Jesu Christi negotium quam fideliter curare dignetur mercedem, sine dubio habebit post fata immarcescibilem. Vale et vive. Salutans fratres. Telgæ 23 Martii T. Henricus Schachtius". Utanskriften: "Carissimo et doctissimo Zach. Anthelio A. et P. Consuli Telgensium dignissimo, Stockholm".

rit katholik, men öfvergått till protestantismen. Schacht samt Behr och Anthelius trodde honom dock fortfarande vara det förra, åtminstone i hjertat, hvarföre de skänkt honom sitt förtroende. Men Veraldi förrådde dem och angaf dem hos svenska regeringen. Förgäfves begaf sig Behr på flykten, då han hörde att man började fängsla katholikerna. Såväl han som Schacht, Campanius och Anthelius blefvo gripna och kastade i fängelse. Ett par svenska prester, en student m. fl. inveckla-des i rättegången samt måste tillbringa någon tid i fängelse.

Redan vid de första förhören erkände såväl Behr som Anthelius att de voro katholiker, hvilket Campanius deremot om sig förnekade. Anthelius yttrade vid förhöret den 12 April 1624. "Jag är en fullkomlig papist och tänker i den religionen att dö". Då Behr den 5 April inför rikets råd tillfrågades, om han ville öfvergå från katholicismen, såvida han derigenom kunde få nåd, svarade han: "jag ser intet argument, som kan göra tillfyllest mig dertill att beveka". Genom hvilka medel de förmåddes att ändra öfvertygelse, skola vi straxt erfara.

Den 2 April 1624 föll rättens dom öfver Behr. Han hade, heter det, emot riksens beslut och afhandlingar besökt jesuitiska kollegier, affallit till den påfviska religionen samt sedan återkommit till Sverige emot Örebro stadga. Sålunda har han begått crimen læsæ majestatis divinæ. För det andra hade han velat tränga sig till de förnämligaste embeten, blifvit antagen i kansliet "och hade nästan fått förfara regni secretissima — allt till den ändan att han vår argaste fiende derom avisera och underrätta kunde". (att döma af rättegångshandlingarna, synes detta likväl vara mera en misstanke, än någon bevisad sak). För det tredje hade han emot rikets beslut inkallat jesuiter; med den inkomne Schacht, "en arg jesuit", som han dolt och försett med penningar, "har han sökt allehanda lägenheter, här till att hålla deras conventicula till att exercera deras afguderi, så ock till att öfvertala och bedraga andra här inrikes till deras villfarande lära, det han ock bekänt hafver". Derföre erkänner rätten att Jöran Behr bör straffas "som en H. K. M:ts och Sveriges rikes förrädare till lifvet efter den 10 och 11 art. i Örebro stadga". Dessförutan efter Jöran Behr offentligen bekänner för rätten sig hafva haft olofligt umgänge med en gift qvinna (Veraldis hustru) [1]), det hon

[1]) Då rikets råd vid förhöret den 5 April gjorde Behr den ganska berättigade frågan, huru han kunnat så uppföra sig "efter du vill vara så religiosus och helig", svarade B.: "den synden kommer intet religionen vid, utan hon är naturlig".

ock sjelf tillstår, hafver Jöran Behr ock derföre förverkat lifvet. — "Men så är likväl troligt", heter det vidare, "att han några flera stämplingar hafver haft och har i sinnet emot H. K. M. och riket, alldenstund han så djerfveligen har understått sig" att inkalla Jesuiter, men hela den jesuitiska sekten plägar alltid på det högsta beflita sig alla evangeliska potentater och herrar i grund att förderfva och utrota, — hvarföre för billigt aktas, att emedan Jöran Behr icke vill rätt ut sådant bekänna, att sanningen blifver af honom genom tortyr exprimerad *).

Behr dömdes sålunda till döden, icke blott för sitt affall till papismen, utan äfven för stämplingar med rikets fiender samt inkallandet af Schacht emot rikets beslut. Deremot dömdes han till tortyr endast och allenast på misstankar om stämplingar, som han skall hafva haft i sinnet "emot H. K. M. och riket". Detta bör väl ihågkommas, då vi nu vilja meddela ett utdrag ur tortyrprotokollet af den 19 April 1624 *).

Denna dag, heter det, "hades Jöran Behr till pinligt förhör och var detta hans bekännelse — Han blef af mästermannen bakbunden och tillsades han skulle bekänna hvad machination, som Jesuiten uppå vore inkommen. Dertill svarade han ropandes: han visste ingen machination som Schacht eller någon annan Jesuit förehade; ropte allt: han visste intet, han visste intet. Han hade icke heller sjelf några praktiker emot H. K. M. och riket eller visste någon annan det hafva. — Han var allenast inkommen af kärlek till fäderneslandet o. s. v. — "Derpå skrufvades han till med jern om hans ben och förmantes han skulle säga hvad stämplingar han visste emot H. K. M. och riket. Svarade, han vet intet derom, ropandes allt, han vet intet, han vet intet".

"Derpå spändes han än hårdare till med jernen och förmantes till att säga ut hvad han visste för praktiker". Men Behr svarade "att han visste ingen machination emot H. K. M. och riket" etc. "Sedan späntes än hårdare till och han förmantes som förr. Han sade han hade aldrig talt med någon menniska om något, som vore otroligit emot H. K. M. och riket. Ropte allt fort, han vet intet, han vet intet. Derpå togos jernen utaf honom och han sattes uppå sträckebänken, förmantes till att han skulle bekänna sanningen, hvarföre jesui-

*) Domen öfver Behr bland rättegångshandlingarne i Svea Hofrätts arkiv. Anmärkas bör dock, att den lika litet som domarne öfver Anthelius och Campanius är underskrifven; eljest bära de alla tecken till authenticitet.
*) Detta protokoll förvaras i original i Svea Hofrätts arkiv.

ten var kommen här in eller han skulle gå alla tortyrer igenom. Dertill svarade han: Jesuiten var inkommen till att öfvertala hvem han kunde till sin religion, för deras själs salighets skuld. — Derpå sträcktes han ock än ytterligare, förmantes att säga sanningen ut. Svarade att der han skulle säga något uppå någon, som intet vore sannt, huru ville han då stå sig, när han intet kunde bevisat. Ropte allt att Schacht var inkommen för religionen, religionen, religionen. Han visste ingenting mera än han hade sagt, det toge han Gud till vittne om och sade sig deruppå vilja dö. Och derpå blef han lös, när han en god stund var sträckter. Förmantes han ännu skulle bekänna sanningen, eller han skulle efter middagen gå alla tortyrer igenom utan all nåde".

Hjertat sammanpressas af fasa vid genomläsningen af dessa blodsprotokoller. Vi påpeka dock ånyo att det icke var för religionens skuld, som dessa qval utstodos, utan för misstankar om politiska förbrytelser.

Att Behr efter tortyren öfvergått till den lutherska läran, synes af en hans böneskrift till rikets råd. Han kallar sig der "en ny ympning, som nu nyligen den sanna Guds kännedom i sig tagit hafver". — "Ack, välborne, nådige herrar", beder han riksråden, "beviser för Jesu Kristi helga lidandes skuld, beviser en arm, eländig mask nåd och barmhertighet, förhjelper genom eders nåders gunst och intercession att jag eländige, bedröfvade fånge måtte komma hos H. K. M. till gunst och nåd och att mig allenast efterlåtas måtte att gå och tigga min föda och alltså tillbringa mitt lefverne uti böner för H. K. M:ts, min allernådigste herres och konungs, samt eders nåders prosperitet och välfärd och min arma själs salighet". En böneskrift af samma lydelse på franska till Gustaf Adolf finnes äfven i original bland handlingarna. Konungen stadfästade detta oaktadt den 1 Sept. 1624 den redan fällda dödsdomen, som äfven gick i verkställighet [1].

Anthelius dömdes af rätten den 17 April 1624 till döden, derföre att han var 1:o en affälling, 2:o en riksens besluts föraktare och öfverträdare, då han tvärt emot Örebro stadga blifvit qvar i Sverige och förborgat sin papistiska religion. Men som det är treligt, heter det vidare, att han haft flere stämplingar i sinnet emot konungen och fäderneslandet, emedan han så djerfveligen inkallat en jesuit, derföre skall sanningen genom tortyr blifva af honom "exprimerad". Bland handlingarna finnas också "Specialfrågor uti pinligt förhör att föreställa Anthelio".

---

[1]) Troligen den 11 Sept., samma dag som Anthelius afrättades. Se Reiffenberg l. c.

Anthelius öfvergick likasom Behr till den lutherska bekännelsen, och theologen D:r Wallius användes att pröfva uppriktigheten af hans nya tro. Anthelius svarade ganska bra på de till honom framställda frågorna. Då t. ex. Wallius tillsporde honom, "om han fullkomligen tror ecclesiam romanam, som nu är, ingalunda vara veram Christi ecclesiam och af hvad grund han nu annars än förr tror? svarade Anthelius: jag tror fullkomliga att den papistiska församlingen är icke den rätta, emedan hon har icke Guds ord i sitt rätta förstånd och de högvärdiga sacramenten, såsom de af Christo äro insatta, utan grundar sig alldeles på sina traditiones". Anthelii öfvergång till den lutherska läran utverkade icke åt honom någon mildring i straffet. Gustaf Adolf dömde den 1 Sept. 1624 att han skulle "rättas med svärd." Afrättningen försiggick den 11 Sept. på Stockholms torg [1]).

I olikhet med Behr och Anthelius hade Nic. Campanius från rättegångens början nekat sig vara katholik. "Han hade aldrig", påstod han, "in articulis cardinalibus varit frånvänd från vår religion alldeles, utan varit dubius; nu tviflade han icke att den lutherska religionen ju var den rättaste, särdeles in articulis principalibus. Men i några andra ringare stycken var han än icke nog viss". Campanius tillfrågades nu, hvilka han höll för att vara cardinalartiklarne, hvarpå han gaf till svar, att dermed förstod han läropunkterna i det apostoliska symbolum. Med de ringare artiklar mente han dem om Antichrist och den babyloniska skökan, om hvilken talas i Uppenbarelseboken, huruvida dermed skall förstås det gamla Rom, som var före christendomen, "eller som hon nu är" och några andra punkter [2]). Campanii förklaringar befunnos dock icke vara tillfredsställande, utan ärkebiskopen (Kenicius), biskop Joh. Rudbeckius och Stockholms kapitel dömde honom sitt embete förlustig, men lemnade oafgjordt, huruvida han efter "uppenbar bot och bekännelse" och en god pröfvotid kunde åter bli antagen i kyrkans tjenst. Strängare utföll likväl "den konungsliga rättens ändtliga sentens och dom" af den 31 Juli 1624. Campanius dömdes likasom Behr och Anthelius på grund af Örebro stadga att straffas som en förrädare. Såväl hans besökande af

---

[1]) Reiffenberg l. c. Af hans framställning synes såsom om A. dött såsom katholik.

[2]) Vid ett senare förhör blef åter fråga om C:ii tvifvel, huruvida påfven var Antichrist. "Då begärde rätten, heter det i prot., att Dr. Wallius ville honom härutinnan examinera, hvilket han ock gjorde och hade med honom en lång discurs och med kraftiga skäl och argument af Skriften beviste honom att påfven i Rom är Antichrist, det Campanius ock bekänna måste".

jesuitiska akademier, som den af honom företagna resan till Polen, dervid han personligen bedt Sigismund om hjelp samt lofvat honom "all tacksamhet igen" anföras såsom skäl för hans fällande. Gustaf Adolf stadfästade dödsdomen. Förgäfves ingaf C. en böneskrift om dödsstraffets utbytande mot evigt fängelse, förgäfves bönföll han vid ett förhör i rådkammaren den 11 Sept. inför grefve Magnus (Brahe) och Gabr. Oxenstjerna, "att få blifva en evig fånge, och sade mången, som kommer i djefvulens garn och snara, han kommer ändå derifrån. Och efter han (C.) är nu så mäkta illa utsatt, men rätten aldrig så stor, att nåden är ju fast större, ty suckade han och bad om nåde". Förgäfves föll han på knä och bad ännu en gång för Jesu Christi döds skuld om lifvet och att de gode herrar ville intercedera för honom. —"Herr Gabriel svarade, han tänker, om för någon menniska i verlden är vordet intercederadt, är det skedt för hans person, men det har intet kunnat hjelpa; han skulle derföre sig sjelf commendera uti Guds händer och sin fattiga hustru och barn både uti Guds och godt folks händer. Han för sin person ville bete henne allt godt, det må han förse sig visserligen till, derpå han ock räckte honom handen" [4]).

Jesuiten Schacht undslapp märkvärdigt nog med förvisning ur landet. Visserligen ansågo biskoparne, hvilkas betänkande rikets råd begärde, att efter han kommit hit, för att propagera sin falska, jesuitiska religion och extirpera vår rätta, rena kristliga lära, o. s. v., så vore till önskandes att både han måtte derföre blifva "utrotad" och andre sådana blifva uppsökte, ehvar de kunna finnas i riket, "ty hvar sådana sekter få sätta bo, då komma de framdeles mycken orolighet och buller åstad". Vid ett annat förhör utläto de sig dock mildare. Den "konungsliga rätten" deremot dömde Schacht den 17 April 1624 att straffas efter den 10 artiklen i Örebro stadga, som så lyder: "Kommer ock någon i riket, som hemligen söker att bedraga och förföra ungdomen med falsk jesuitisk och papistisk lära, han skall så-

---

[4]) Bland rätteg. handl. finnes ett tryckt, latinskt patent innehållande afskedsord från C. — En likkista är afbildad ofvan. Början lyder: "Salutem P. Omnibus Lecturis P. etc. Ego homo peccator, spectaculum factus Deo, angelis et hominibus, poena cervicibus meis imposita — — ex hac miseriarum Valle ac Calle ad summæ Beatitudinis Olympum, peccaminosi corporis mei repagulis avulsus emigrare eo lubentius volui, quo suavius me invitavit Salvator meus Jesus Christus". C. anbefaller derefter sin enka och sina två döttrar åt sina vänners kärlek, och uttrycker ännu en gång sitt hopp om det eviga lifvet samt undertecknar sig "Nic. Campanius, Cælestis Academiæ studiosus, Anno 1624 Mense Septembri".

som en upprors- och tvedrägtsstiftare tillbörligen straffad varda". Gustaf Adolf mildrade dock den sålunda fällda dödsdomen till landsförvisning. Domstolens beslut att Schacht skulle undergå tortyr gick deremot i verkställighet. "Efter det kan förstås af de omständigheter, som finnas i handlingarna, att han hafver haft något ondt uppsåt eller hemlig stämpling i sinnet, när han kom till Sveriges rike, det han ännu icke hafver uppenbarat, derföre skall sanningen af honom extorqueras per torturam". Vi meddela ett utdrag ur tortyrprotokollet [*]). "Den 2 April 1624 hades jesuiten Schachtius före till tortyr och var detta hans bekännelse. 1:o) Han ville gerna bekänna hvad han visste, det som sanningen vore. 2:o) Om han än skulle ryckas all i stycken sönder, visste eller kunde han intet annat säga, än som han tillförene sagt hade. 3:o) om han hade några skälmstycken i sinnet emot H. K. M. och riket eller något sådant vore honom befaldt eller han hade det befalt andra, ville han önska han aldrig måtte se Guds ansigte. Och han älskade H. K. M. såsom sitt eget lif, ty H. M. Drottningen, H. K. M:ts fru moder, var hans nådiga landsfurstinna" o. s. v. (S. var, såsom redan är nämdt, född i Slesvig). Derpå blef han afklädd till tortyr och förmantes han skulle säga sanningen, hvarföre han var inkommen. "Han sade att han hade sagt allt det han visste och var oskyldig inför Gud. Hade han något ondt gjordt eller tänkt emot H. K. M. ville han att alla de onde skulle taga honom och (han) aldrig se Guds ansigte. — Han ville tjena H. K. M. för en musikant och der något ondt med honom kunde finnas, ville han låta slå sig i kedjor till hals och ben. Han ville ock läsa lutherska böcker och om han kunde finna der något uti, som han kunde omvändas af, ville han låta rätta sig. — Derpå blef han bakbunden och åter förmant han skulle säga ut sanningen, hvad praktiker han visste. Sade sig hafva sagt sanningen, honom så sannt Gud hjelpe till lif och själ. — Derpå spändes jern uppå benet på honom och något tillskrufvades med förmaning, han skulle ännu säga sanningen, och lades han uppå sträckebänken och vistes honom andre tortyrer, der voro beredde. Sade, han hade aldrig gjort något det han visste vara H. K. M. emot, det visste Gud och han ville dö derpå. — Bad för Guds skuld han måtte sjelf få tala med H. K. M. Han hade aldrig talt eller gjort H. K. M. emot och ville låta bruka sig in i döden för H. K. M:ts skuld. — Sade sig vilja tjena H. K. M. för en musikant, ville läsa lutherska böcker och låta sig deruti instituera, ville tjena H. K. M. så

---

[*]) Enligt Reiffenberg underkastades S. tortyr tre gånger samt var nära att dö af hunger, törst och köld.

troligt, som någon menniska, ville taga nattvarden på att han aldrig skulle draga ut af landet, ville offentligt afsäga sig sin religion, der han funne henne falsk och allt det göra, som honom kunde blifva befaldt. Sist föll han på knä och sade, om han antingen hade eller visste några praktiker emot H. K. M., då bad han Gud ville göra tecken uppå honom innan annan morgon och låta alla de onda fara i honom och rifva honom i tusende stycken uti alla menniskors åsyn, att de måtte se han var skyldig" [6]).

Vid ett senare förhör (d. 13 April), vid hvilket tortyr icke synes hafva blifvit använd, tillfrågades Schacht, om han ansåg de lutherska för kättare? Han gaf till svar: "Huru kan jag hålla dem för kättare, jag som icke vet deras religion eller har läst deras böcker, alldenstund oss äre deras böcker förbudne till att läsa och de få allena läsa andra secters böcker, som skrifva och dem vederlägga". Äfven vid besvarandet af en annan fråga ådagalade Schacht sitt jesuitiska skaplynne. Han hade i Södertelje uppgifvit sig vara gift och hafva barn. Då han tillfrågades härom: "Hvi hafve J sagt eder hafva barn?" svarade han: "Jag hafver läsit i sex eller sju år i en skola, der hafver jag mång". Naturligtvis uppgaf Schacht sig vara gift, för att dölja sin egenskap af katholsk prest.

Sedan Schacht lemnat Sverige, lefde han ännu många år och dog först år 1654 sjuttioårig i Hamburg [7]).

Endast Campanius, Anthelius och Behr blefvo afrättade. "Den konungsliga rätten" dömde visserligen den 31 Juli 1624 att Joh. Messenii son, den 16-årige Arnold Messenius, "som är en arg papist" och dragit till de jesuitiske akademier samt låtit legа sig till en spejare af rikets argaste fiender, de Poler, — skall straffas som en förrädare. Men Gustaf Adolf dömde att ynglingen blott tillsvidare skulle hållas fängslad. Kyrkoherden

---

[6]) Schacht brukade äfven utan tortyr dylika öfverdrifna yttranden. Då han ålades att förklara några dunkla ord i ett bref från sig till Anthelius, gjorde han först följande bedyrande att han skulle tala sanning: "I den heliga Treenighetens namn, för hvilken allt i himmelen, på jorden och i helvetets afgrund är uppenbart, för hvilken det menskliga hjertats innersta tankar äro kända, skall jag uppriktigt bekänna för den nådigste konung Gustaf Adolf, på hvad sätt de ofvan anförda orden äro att förstå. Om jag annorlunda gör, så beder jag af den högste och rättvise Guden, att han i dag utan något uppskof befaller det menskliga slägtets afsvurne fiende Lucifer, att han i luften här i Stockholm inför allt folket må sönderslita och sönderstycka mig i tusende stycken och öfverlemna mig åt eviga qval, på det att sveket och bedrägeriet må blifva uppenbart för konungen och hela folket. Amen, Amen, Amen".

[7]) Reiffenberg l. c.

Luleå, Erik Niurenius, hvilken såsom student besökt jesuiterkollegiet i Olmütz och öfvergått till katholicismen, förvistes landet på tre år och skulle derunder uppehålla sig vid de evangeliska akademier. Sedan finge han återvända till Sverige. Niurenius återkom verkligen och blef år 1628 utnämnd till kyrkoherde i Jerfsö i Helsingland. Någon dom öfver de öfrige anklagade, såsom kyrkoherden, herr Hans (Wattrangius) i Telje, kyrkoherden i Fogdö, Jakob Westius m. fl. finnes ej i handlingarne. De synas hafva blifvit frikända.

Den i hela Europa under denna tid brukliga tortyren har ej i Sveriges lagar någonsin varit tillåten; men användes det oaktadt isynnerhet vid högmålsprocesser. Af berättelsen om rättegången med Anthelius, Campanius och Behr synes att domstolen genom ordentligt utslag ådömde tortyr. Bestämda anledningar borde således förefinnas att tro den anklagade vara skyldig, för att han skulle underkastas sådan. Af protokollerna är det dock icke klart att Campanius, Anthelius och Behr verkligen inlåtit sig i några politiska stämplingar, det brott, för hvars utrönande tortyren ådömdes. Någon bekännelse om dylika stämplingar synes ej heller hafva blifvit genom tortyren afpressad de anklagade. För affall från religionen tortyrerades de icke.

Icke heller var det för religionens skuld allena, som Anthelius, Campanius och Behr blefvo dömda till döden och afrättade, ehuru deras affall till katholicismen visserligen ock ingick bland de motiver, som anfördes för dödsdomen. Det skulle till följe häraf vara orättvist att anklaga Gustaf II Adolf att han blott för religionens skuld utan andra orsaker lät afrätta katholiker, en bland de svåraste beskyllningar, som kunde drabba denne konung, som några få år härefter uppträdde i Tyskland såsom religionsfrihetens kämpe. Synnerlig heder har i alla fall katholicismen icke af dessa, sina svenska trosbekännare; den dödsfruktan de visade, den feghet, med hvilken de förnekade sin tro, göra dem alldeles oförtjenta af martyrnamnet. De blefvo i stället apostater från den katholska läran.

Beklaga måste man dock alltid att botemedlet för religiösa förvillelser ej söktes uteslutande i undervisning och förmaning, utan, då sådant ej hjelpte, i lagens barthuggande svärd. Men tadlet härför bör träffa, icke Gustaf Adolf och hans rådsherrar och biskopar, utan hela den tidsrigtning, enligt hvilken man ansåg att enhet i religionen borde, om så behöfdes, af

staten med våld bibehållas. Och denna tidsrigtning, den beherrskade då icke blott Sverige, dess konung och folk, utan hela Europa. För öfrigt får man härvid ihågkomma Montesquieus ord: "Transporter dans les siècles reculés toutes les idées du siècle où l'on vit, c'est des sources de l'erreur celle qui est la plus féconde. A ces gens qui veulent rendre modernes tous les siècles anciens, je dirai ce que les prêtres d'Egypte dirent à Solon: O Athéniens! vous n'êtes que des enfants".

Th. Norlin.

Om Konstudstillingen i Kjöbenhavn.

Dette Års Udstilling hörer ikke til de fortrinligste, vi have havt, idet Interessen hverken holdes vedlige ved et större Antal ypperlige Billeder, eller samles på et enkelt Punct, om eet eller flere udmærkede Arbejder af den samme Konstner. Dog er den Billedsamling, som her vises Publicum, ikke ringe Opmærksomhed værd. Deels have de allerede almindelig kjendte Konstnere leveret ikke få tiltalende og dygtige Arbejder, deels gjör enkelte yngre Talenter sig her gjældende på en meget lovende Måde.

De store Vægmalerier i Christian den Fjerdes Capel i Roeskilde Domkirke, som endnu ifjor vare under Arbejde, ere nu fuldendte, og svare vistnok ganske til de höje Forventninger, Tidskriftets Anmelder ifjor nærede om dem. Professor *Marstrand* har i "Christian den Fjerdes Dom" ikke mindre end i "Slaget ved Femern" leveret et Mesterværk, der viser at Konstneren er en ægte og værdig historisk Stil fuldkommen voxen. Ligeså mærkelig er Fremstillingen af Christi Opstandelse på Pillen mellem Vinduerne, hvor den mægtige klare Skikkelse i i dette hemmelighedsfulde Halvlys gjör en dobbelt gribende Virkning. Sysselsættelsen med disse store Opgaver har givet Marstrands hele Konstnerejendommelighed et mere storladent Præg, som allerede har viist sig i de Billeder, som have været at see på de nærmest foregående Udstillinger, og ligeledes er fremtrædende iår, navnlig i en kostelig, storslået comisk Scene af Erasmus Montanus, som man ikke kan frakjende det saftigste, muntreste Lune, om man endog ikke kan synes rigtig om Erasmus Montanus selv. Trods noget uskjönt og usandt i Carnationen, er også N. V. Gades Portrait et dygtigt Billede, fuldt af Liv og Ånd. Marstrand har også udstillet nogle Tegninger, deels med Pen og Blæk, deels med Tusk, udförte i en fri og rask Maneer og fulde af Friskhed og Lune; disse Tegninger ere meget heldigt gjengivne i Facsimile ved Hjælp

af Photolithographi hos *Budtz Müller & Co.* og blive således tilgjængelige for den större Almeenhed.

Sonne, der for ikke lang Tid siden er vendt tilbage fra et Ophold i Italien, har udstillet flere Billeder, hvortil Emnet er hentet derfra, og hvoraf navnlig "Nonner spadsere i Klosterhaven" og "Sacramentet bringes en Syg", begge fra Rom, det sidste i Aftenbelysning, ere to stemningsrige Billeder, skjönt man savner Kraft og Liv i Udförelsen. Friskere og poesirigere er "Ved Åen en varm Sommerdag", tiltrods for det noget snurrige Motiv, Börn og Köer, der begge söge Afkjöling og Forfriskning i det stille skovkrandsede Vand.

Om Fru *Jerichau* ligeledes har opholdt sig fornylig i Rom, eller om hun kun benytter ældre Studier, vide vi ikke, men også hun har iår tre store italienske Billeder, Portraiter i Knæstykke af romerske Bönderpiger, mægtige junoniske Skikkelser; men den Mangel på Omhu, der gåer gjennem Udförelsen, og den mörkladne uskjönne Colorit svækker Virkningen. Bedst lykket er det, som i Catalogen kaldes "Aftenstemning", idet virkelig denne Stemning strömmer Beskueren imöde fra den alvorlige rolige Skikkelse, fra det storladne, let antydede Landskab. Hendes smukkeste Arbejde, og et i mange Henseender tiltalende og livligt Billede, ligeså simpelt og naturligt i Formen, som fiint og skjönt i Farven, er "Konstnerindens Småpiger".

En yngre Konstner, der i adskillige År har opholdt sig i Rom, og fra hvis Hånd man derfor jevnlig har seet italienske Folkelivsbilleder, er *C. Bloch*, der også iår har udstillet et sådant större Arbejde. Trods de Fortrin, der ere uadskillelige fra et Maleri af Bloch, den livlige, morsomme Anordning, det brede, storladne Foredrag, hörer dette ikke til Konstnerens fortrinligste Arbejder, og vi vende os med större Glæde til det mindre religiöse Billede, "Marias Besög hos Elisabeth", der er en sand Perle, ligeså yndigt og ædelt i Fölelsen, som smukt i Anordningen, åndfuldt og mådeholdent i Udförelsen. Det ståer i Udtrykkets Skjönhed og Compositionens Fylde ved Siden af det ifjor udstillede tilsvarende Billede, og det overgåer det i Harmoni og Heelhed.

Der er endnu et italiensk Billede, som fortjener Omtale, det er *Vermehrens* "En Bondekone fra Cerbara i Sabinerbjergene". Den Delicatesse og fine Skjönhedssands, hvormed navnlig Hoved og Hænder på denne lille Figur er udfört, er höjst overraskende, og såmeget mærkeligere, som denne fuldendte Udförelse ikke alene er i höj Grad åndfuld, men i fuldstændig malerisk Samstemning med de characteristiske og ligeså omhyggelig behandlede Omgivelser. Vermehrens andet Billede "En

fattig Bondestue ved Middagstid" er et noget större, med ligesåmegen Fiinhed og malerisk Sands behandlet Billede, som på selve Udstillingen er kjöbt af Christiania Konstforening.

Omtrent samtidig med Vermehren er *Chr. Dalsgaard*, som nu er Tegnelærer i Sorö. De store Evner, som denne Konstner, ved Siden af en besynderlig deelviis forekommende Ubehjælpsomhed, allerede tidlig lagde for Dagen, have fået en mindre betydelig Udvikling end man eengang skulde have ventet, ja hans hele Udvikling er vel endog, idetmindste for en Tid, forknyttet i Væxten, på Grund af uberegnelige, uheldige Forhold. Ikke destomindre frembyde hans Arbejder altid Interesse, således iår navnlig "Steen Blicher på Heden". Der er Åndfuldhed og Fiinhed i Behandlingen af denne ejendommelige Digterskikkelse, der forsoner med den conseqvent gjennemförte, men usande og skrigende Farve.

Hans Medbejler i Fremstillingen af danske Folkelivsbilleder, *J. Exner* har måskee oprindelig mindre Dybde og Kraft i Fölelsen; men idet hans Fremstillingsevne bedre ståer i Forhold til det han vil, er han dog en mere harmonisk Konstnerpersonlighed, der ikke ståer stille ved det eengang vundne, men jevnt udvikles. Fra Bondelivet på Amager har han allerede for lang Tid siden vendt Blikket mod andre sjællandske Bönder, og i den senere Tid ligeledes med Held mod det moderne Byliv. Han har dog aldrig slået Hånden af sit kjære Amager, og "En Brud fra Hollænderby" er et nydeligt, fiint fölt og åndfuldt udfört, lille Billede derfra. "Bedstemoder bringer den förste Hilsen til den lille Pige, der er kommen op fra Sygelejet" er Titeln på et större Billede, fra Hedeboegnen, der er behandlet med det samme milde, skjelmske Lune, som man kjender fra hans ældre Billeder, medens ligeledes Udförelsen i Henseende til Omhu og malerisk Virkning ganske måler sig med hine. Også "En Hedebostue" er et vakkert, smukt udfört lille Billede.

Blandt Figurmalerne må det endnu være tilladt at nævne *Dorph*, der altid er et Blik værd, formedelst den smukke Fölelse, den naturlige, friske Farve, den jevne ærlige Sandhed, hans Billeder besidde, men iår fortjener mere end almindelig Opmærksomhed. "En ung Kone venter sin Mand hjem fra Söen" er et ypperligt lille Genrebillede, i al sin Simpelhed ligeså rigt i Tanken, som malerisk i sin Virkning; vi dele der den unge Kones huuslige Lykke i den lille snevre Fiskerhytte, medens han i de andre Billeder förer os ud under åben Himmel, i det ene til Strandbredden, hvor den unge Fisker böder sit Garn, i det andet ud på Söen selv, i den friske lysende Sommermorgen, hvor Fiskerne med stille Alvor drage Nettet op

fra Havets Dyb; to Billeder, hvori Figurerne ere mere end Staffage til Landskabet, og dette mere end blot Baggrund til Figurerne. Menneskene i deres stille fordringslöse Færd og den Natur, hvori de færdes, danne hos Dorph et uadskilleligt Hele, præget af den samme Stemning, beåndet af den samme Fölelse.

En Omtale af Landskabsmaleriet kan ikke begynde uden med Professor *Skovgaard*, og vi håbe den Tid må være fjern, da det ikke mere kan være Tilfældet. Den brede mesterlige Behandling, den Fölelse for Planteverdenens hemmelighedsfulde Liv, den Kraft i Stemningen, som altid characteriserer Skovgaards Landskaber, möde os også her; og om man end i det ene Billede, "Sildig Sommeraften", gjenfinder de mörke Skygger, harmonere de dog såmeget med den valgte Stemning, at man mindre stödes over, at Billedets hele Tone bliver for mörk. Det andet Billede udmærker sig derimod ved en overordentlig Friskhed og Kraft i Farven.

V. Kyhn, der tidligere med Forkjærlighed dvælede ved åbne, vidstrakte Egne, hvis forskjellige Planer han fremstillede med stor Sikkerhed i Tegningen, har i de senere År sögt sine Emner i rigere Egne, hvor en större Frodighed, og mægtigere mere afvexlende Linier, drog Öiet til sig. På samme Tid er hans Opmærksomhed bleven mere vakt for Naturens Farverigdom, navnlig i Tiden for og efter Solnedgangen. Han har således iår sögt nye Emner i det sydlige Sverigs Natur, i de Egne hvor noget af Bjerglandskabets Storladenhed forbinder sig med Slettelandets Venlighed og Ynde. Men idet han fortrinsviis har valgt at fremstille disse Gjenstande i Aftenens eller den tidlige Sommernats Begyndelse, har det viist sig, at han endnu ikke er fuldkommen Herre over den maleriske Virkning, han har tilsigtet. Thi ligeså dygtig og smukt fölt den hele Modellering er, ligeså sand og naturlig Farven er, såsnart man betragter den enkelte Gjenstand for sig, f. Ex. Söen, eller den rislende Bæk, Höjen i Forgrunden eller Skovskrænten i Baggrunden, — ligeså usandt og uharmonisk er Totalindtrykket. At det er selve dette, iogforsig så skjönne og maleriske Motiv, der ikke er gået op for Konstneren i sin fulde Harmoni, og ikke dets Anvendelse i nye og fremmede Egne, det föler man ved at gjenfinde de samme stærke Toner i tvende Billeder fra Hindsgavl i Fyen; i det ene skader en mörk violettig, i det andet en tæt gulig Tone i Horizonten, disse forövrigt så smukt valgte, med så megen Fiinhed og ægte konstnerisk Fölelse fremstillede Landskaber.

C. A. Költes Talent harmonerer smukt med den Natur, han fremstiller; den samme venlige, milde Ligevægt, der gåer

gjennem de Stemninger han skildrer, betegner også hans Foredrags Ejendommelighed; man stödes ligesålidt over noget svagt eller forsömt, som man rives hen af noget særligt energisk eller mægtigt, men man nyder med rolig Tilfredshed den smukke tiltalende Anordning, det milde Solskin, den venlige, muntre Stemning. Og disse Egenskaber samler sig i et Fortrin, som i vor Skole, eller vel i ingen Skole, tilhörer den store Almindelighed, eller endog altid er forbunden med större og rigere Talenter: det er Konstnerens sjeldne Sands for Heelheden, mærkelige Evne til af et simpelt, særligt Naturstudie at skabe et virkeligt Maleri, hvori ikke alene Anordningen lader Öjet finde Nok i det der fremstilles, men også Farven, uden at tilslöre eller forvanske det Enkelte, samles i det man kalder Tone. Det er vel sandt, at han tidligere ikke sjelden kun opnåede denne Virkning netop ved en Tilslöring og dunstagtig Fortoning af Localfarverne; men "Taleren, Parti af Möens Klint" er iår et Beviis på, at han formåer at give en virkelig malerisk Tone i hele sin Reenhed og Skjönhed; ikke mindre interessant i denne Henseende er det lille Billede "Henimod Solnedgang", medens det endnu mindre Stykke "Klintepiil" udmærker sig ved sit smukke Solskin.

Der er i Begreb med at opståe en heel ny Kreds af yngre Landskabsmalere, hvis Arbejder alle tiltale mere eller mindre ved den Selvstændighed og Alvor, hvormed de behandle deres Opgaver. Vi skulle dog blandt disse kun nævne *Edvard Petersen*, der vandt den neuhausenske Premie ved et dygtigt og stemningsfuldt större Billede "Mose med Ellekrat"; og *C. Rasmussen*, der deeltog i samme Concurrence med Sömalerne, og, trods det Præg af Begynderen, der viser sig i hans Arbejde, ikke indtager den ringeste Plads blandt sine Medbejlere. Han er nemlig tillige optrådt som Landskabsmaler, og har navnlig i nogle Partier fra Ærö leveret nogle meget nette Arbejder, der især udmærke sig ved en smuk Anordning og åben Sands for Belysningens Ejendommeligheder; han er måskee tilböjelig til for ofte at vende tilbage til de samme eller beslægtede Motiver, men man har endnu seet forlidt af denne Konstner, til at kunne fælde en sådan Dom med Vished.

Den vigtigste Begivenhed i Sömaleriet er imidlertid de tvende Billeder, hvormed *C. Neumann* fra en lovende Begynder hæver sig i Rang med vore bedste Marinemalere. Med det ene Billede "Skibe under Land, efter en Byge" vandt han den neuhausenske Præmie; det andet blev strax erhvervet af den kjöbenhavnske Konstforening, skjönt det var större, end de Arbejder, denne Forening almindeligviis plejer at byde sine Medlemmer. De udmærke sig begge ved en smuk malerisk An-

ordning, livlig og characterisk Bevægelse i Vandet, en kraftig, lys Tone i Farven; Luften er, især i det sidstnævnte "Fiskerne söge Land for ondt Vejr", Billedets svageste Deel, medens det förste måskee ikke er fri for et Par Urimeligheder i Skibenes Sejlföring og desl.; men det har en så udvortes Characteer, at det ikke kan skade Billedets konstneriske Værdi.

Blandt Malerne skulle vi endnu nævne den norske Professor *Eckersberg*, hvis tvende mindre Billeder gjöre megen Lykke, og åbne vort Publicums Öje for, hvilken betydelig Konstner Norge besidder i ham. Han har så meget mere Krav på Opmærksomhed, som han blandt de bedre norske Landskabsmalere er den eneste, som virkelig har forstået, at ærligt Naturstudium og konstnerisk Geni, at Nationalitet og Konstværd, ikke ere Modsætninger, der bortstöde hinanden, men gjensidige Vexelvirkninger, der ere voxede sammen til Enhed, hvergang et Land har frembragt en virkelig stor Konst.

Af svenske Konstnere har Dyrmaleren, Capitain Lönroth sendt et interessant lille Billede, "Trækheste i en Stald".

Vi skulle endnu kun blot kaste et Blik på de udstillede Billedhuggerarbejder, blandt hvilke som sædvanligt Professor *Bissens* udmærkede Byster indtage en fremragende Plads; navnlig er Professor J. Steenstrup og N. V. Gade höjst åndfulde og levende Portraiter. *Chr. Freund* har iår et Marmorexemplar af den tidligere udstillede Composition "Actæon", et af Konstnerens, ogsa fra Anordningens Side, svageste Arbejder; derimod har han i en ny Composition "Andromeda", med stor Afrunding i Linierne og smukt Mådehold i Udtrykket, fremstillet den ulykkelige, lænkede Kvindes Forfærdelse, då Uhyret nærmer sig. Den Fölelse og Fylde i Compositionen, som her er fremtrædende, forsoner, som altid hos Freund, med Udförelsens svage Sider. Også "En lille Pige med sin Kat", hvoraf iår et nyt Marmorexemplar er udstillet, er et vakkert lille Arbejde.

Den tredie af de til den nye Udstillingsbygning bestemte Statuer, er iår udstillet af *Th. Stein*, der havde den vanskelige Opgave at fremstille Bygmesteren Harsdorff. I det der nemlig slet intet Portrait af ham existerer, var Konstneren ganske henvist til fri Composition, medens han dog var bunden til den Characteer, der er os efterladt i Mandens Værker, såvel som til den Tids Særegenhed, som Harsdorff tilhörte. Skjönt Individualiteten ikke forekommer os fuldkommen consequent holdt, er det dog et vellykket Arbejde; den smukt anordnede og dygtig udförte Dragt slutter måskee om et vel tört og hårdt Legeme, men da han i det hele har sögt at fremstille den *gamle* Mand, er dette måskee ingen Fejl. Hans Statuette af

afdöde Conferentsråd C. J. Thomsen, der ifjor som en udfört Skitse i brændt Leer eller Gips, gjorde megen og fortjent Lykke, er iår udstillet i Bronce, men den flygtigere lette Behandling, der netop var et Fortrin i hine mere forgjængelige Stoffer, svækker Indtrykket noget her i den solide Bronce, der netop kræver fiin og omhyggelig Udförelse.

En yngre Konstner, *Hasselriis*, der har vakt en vis Opmærksomhed ved den Fölelse og det Liv i Fremstillingen, han besidder, har iår en mindre Statue, "Absalon", der har de samme Fortrin, men også viser, hvormeget han endnu har at lære, inden han kan udföre et ægte plastisk Arbejde.

Vi skulle endnu kun nævne en Konstnerinde, der har gjort Dyreverdenens Fremstilling til sin Opgave. Etatsrådinde *Vogts* Hjorte, ikke mindre end den udstillede Hest, ere smukt fölte og i det hele vel gjennemförte mindre Arbejder.

I det Værelse, der er forbeholdt Tegninger, Lithographier m. m. er der en lille Række af de nette Vandfarvebilleder, hvoraf Architect *Stilling* årlig udstiller nogle, meest Architecturbilleder fra fremmede Lande, udförte efter de fra Rejsen hjembragte Studier; nogle smukke Decorationstegninger af den afdöde talentfulde Maler *Reinau* og af Decorationsmaler *Hellesen;* de med Guldmedaillen belönnede architectoniske Projecter, en smuk Lithographi efter Juels "Konstneren selv og hans Kone", udfört af *Adolf Kittendorf*, hvis ejendommelige Talent til at gjengive vore danske Mestere aldrig fornægter sig, nogle Photoraderinger af forskjellige Konstnere, og endelig en lang Frise efter Iliaden, tegnet af Professor *I. A. Jerichau*, der fortiden opholder sig i Rom.

Ph. W.

Anmälningar.

Pædagogisk Tidskrift utgifven af L. A. A. Aulin. Andra Årgången. Stockholm, 1866.

"Såvel alle rigers og folkeslags lykke som især den kristlige stats velfærd afhænger af ungdommens rette oplæring". (Henri IV).

Således tör man vist for almenforståelsens skyld oversætte det latinske ordtag, som *P. Waldenström* har stillet ovenover en afhandling i det tidskrift, som nedenfor skal omtales.

"Ungdommens rette oplæring" er en sag, hvorfor Nordisk Tidskrift og dets læsere torde föle sig særlig kaldede til at virke. Det er ungdommen, den opvåksende slægt, som fræmtiden tilhörer; det er den, der skal fuldbringe våre værker og löse de opgaver, som vi efterlader ulöste. Vigtigt fræmfor meget andet må det da være os med råd og med dåd at understötte dem, som har viet sit liv til "ungdommens rette oplæring". Vi ved alle, hvilken mægtig indflydelse nidkære og afhåldte lærere har på de unges sind. Lige så vist som vi nu hålder den nordiske tanke for sand og hellig, lige så vist må vi da önske, at den hyldes af opdragere og lærere. Derfor skal disse ingenlunde blande "politik" ind i sin gerning; men af det syn, som de har på livet i dets almindelige grunddrag, vil deres virksombed dog bære præg. At indpode de unge særlig kærlighed til fosterjorden og til deres nærmeste landsmænd, kun et *ringe* mindretal af hele menneskeslægten, — det har aldrig nogen kaldt "politik" i dette ords gængse og indskrænkede mening. Skulde det da være indblanding af "politik" i skolen, når lærere (i språg, historie o. s. v.) indpoder kærlighed til det *större* nordiske fædreland og brodersind mod deres landsmænd i videre tydning? Sligt tör vist ingen påstå for alvår. Men alle, som er enige med os heri, må da også indrömme, at våre lærere og opdragere, især på grund af tidsudviklingen, både kan og *bör* virke til de nordiske "rigers

og folkeslags lykke", et formål som åbenbart ligger indeni skolens almenmenneskelige.

Hidtil har skolemænd i det ene af Nordens lande kun alfor lidet agtet på de tidskrifter om skole- og opdragelsesvæsnet, som udgives i de andre. Det er så meget underligere, som ej alene adgangen på grund af språget er lettere, men også frændskabet og hele den åndelige udvikling skulde synes at opfordre til större hensyn til hværandres end til fremmedes fræmgangsmåder.

Kunde disse linjer lade ikkun ovennævnte i det hele taget velskrevne, indhåldsrige og alsidige tidskrift finde vej til de mange norske og danske skoler, hvor det endnu er ukændt, da har de ej været skrevne forgæves.

Hidtil har Sverige ikke været sönderlig rigt på tidskrifter for undervisnings- og opdragelsesvæsnet. Den ældste svenske skoletidende udgaves af *C. H. Broocman* 1810 og fölgende år (omtalt af Geijer i Saml. Skr. förra afdeln. IV b.) Senere findes, så vidt vides, intet lignende forsög i tiden fra 1812 til 1847; sidstnævnte år begyndte 6 lærere i Stockholm at udgive "Tidskrift för lärare och uppfostrare", som atter gik ind efter nogle årganges udgivelse. Næste forsög var "Tidskrift för Sveriges läroverk", hvoraf — da udgiverne ikke havde påtaget sig at lade hæfterne udkomme til fastsatte tider — i årene 1859—1865 udgaves kun så mange ark, som svarede til 2 årgange. Under så uheldige forhåld var det en påtrængende nödvendighed at opbyde alle kræfter for at hålde liv i så vigtig en sag, som en slig bogavl er for oplysningsværkets fræmme. Gode var derfor ingenlunde udsigterne for Hr lektor *A. Aulin*, da han havde mod til at tage den ödemark under behandling, hvilken hans forgængere hidtil havde dyrket kun med trætte hænder og så ringe udbytte. — Disse ord forelöbig for at sætte læseren ind i denne gren af den svenske bogavls historie, der jo desuden danner et led i hele Nordens!

Man får et let og hurtigt overblik over såvel hele årgangens som hvært af de 6 hæfters indhåld, idet udgiveren har indfört stående afdelinger eller rammer, hvorunder æmnerne indordnes. Således optager den

1' afdeling: "Afhandlingar",
2' „ "Referater och Granskningar",
3' „ "Notiser om svenska och utländska läroverk",
4' „ "Miscella",
5' „ "Personal-Notiser" og "Bibliographi";

hvad der ikke passer ind herunder, tilföjes i "bilagor", hvis sider tildels er talmærkede særskilt.

Nogenlunde fuldstændig at göre rede for tidskriftets lige

så rige som afvekslende indhåld vilde ikke tillades af det rum, som Nord. Tidsk. kan afse til denne omtale. På forhånd bedes derfor de ærede forfattere at undskylde, hvis bidrag ikke nævnes, skönt disse tit i ingen henseende står tilbage for de nedenfor omtalte pröver på, hvad tidskriftet yder.

Det er da særlig på 1' afdeling, at læsernes opmærksomhed må fæstes. — I dennes 1' hæfte har *J. Wallinder* fremsat nogle meget træffende ytringer om "Hemlexor och Skolarbete (ur en reseberättelse)". Forfatteren påviser her, hvor megen tid der spares, når læreren kun fra först af vil tydeliggöre börnene, hvad det egenlig gælder om at lære eller forstå. I Tyskland — siger Hr. W. desuden — er enhver lærer, hvilket hans særlige fag end er, tillige lærer i modersmålet; det vil sige: han våger over, at dette ikke misbruges, men tværtom öves på rette måde, hvorom end talen drejer sig. Endelig torde Hr. W:s vink om ej at forsömme det mundlige foredrag i de sidste år inden afgangen icke være på urette stæd i riger med fri forfatninger. — *P. Waldenström* har (i 2' hæfte) med megen varme og inderlighed fræmstillet nogle "Strödda tankar i Skolfrågor", hvoraf især skolens forhåld til det almindelige fræmskridt (s. 113—117) er en fortrinlig lille skildring, som man kunde önske den störst mulige udbredelse. Ligeledes er der flere senere afsnit (t. e. s. 128—132), der ånder en så uskrömtet kærlighed til ungdommen og opdragerens ansvarsfulde kald, at ingen vil kunne læse dem med kulde; derimod vil vist adskillige være uenige med forf. om enkelheder. — Idet *C. W. Linder* meget varmt tager ordet for metriske övelser i latin og græsk, godtgör han ved en pröve, at han selv — om end ikke ret mange andre — vilde være den opgave våksen at lede slige övelser. Ved at læse vers som fölgende skulde man, når man ikke vidste bedre, have ondt ved at sige, om de oprindelig er skrevne på latin eller på svensk:

Pauca loqui puero sed tempestiva decorum est,
Hæc etenim ingenium res judicat, illa pudorem.

Litet att tala, men lämpligt och valdt, det höfves den unge:
Lämpligt röjer, att vett finns; litet är blygsamhets tecken.

H. Aspling giver — også "ur en reseberättelse" — nogle meddelelser om språgundervisningen i Tyskland, af hvilke meget vil kunne föres til nytte hos os. Dette gælder således sysselsætningen med det *ældre* språg, en omstændighed — siger forf. —, "som jag tror vara af stor vigt i afseende på språkets Etymologi och Orthographi", og — tilföjer han — "jag kunde vid afhörande af detta slags lektioner icke undertrycka

den förmodan, att de afvägar, särdeles i afseende på ordbildning, ordböjning, stafning och kön, till hvilka vi Svenskar" (der kunde godt stået nordbor) "på sednare tider gjort oss skyldige, och som hota att alldeles förvrida vårt modersmåls anborna skönhet och ädelhet, väsendtligen uppkomma af obekantskapen med språkets äldre former och dermed sammanhängande oförmåga af en med dess anda och lynne öfverensstämmande utbildning af detsamma. Det föreföll mig, som hade våra läroverk att söka sin nationellaste och just derigenom också vigtigaste uppgift just deri, att genom lärjungarnes införande jemväl uti forntidens språkformer lemna dem vapen i händerna mot all otidig nyhetslusta och utstaka den väg, på hvilken allena vårt modersmål kan vinna och bibehålla den kraft, det välljud och den bestämdhet, hvartill det af begynnelsen innebär så lifaktiga frön" (s. 231—232). — Tidskriftets ærede udgiver, *A. Aulin*, giver en forelöbig redegörelse for det femte svenske lærermöde i Stockholm den 19—21 Juni 1866, hvori 250 deltog og blandt andet enedes om, at det næste skal håldes i Upsala 1869 [1]). Man nåde ikke at dröfte ret mange af de ikke mindre end 83 opstillede æmner. Disse havde Pædag. Tidskrift meddelt alt i det foregående hæfte. Idet derfor læserne henvises dertil, skal opmærksomheden særlig henledes på *27*, 30, 32, 42—46, 48, *62* og *63*, af hvilke dog kun det næst sidste skal afskrives her, fordi det fortrinsvis må vække alle nordbors deltagelse. Det löd således:

"Då man alltmer kommit till öfvertygelse om nödvändigheten att mera än hittills skett egna uppmärksamhet åt våra grannländers, Norges och Danmarks, historia, bör icke denna sättas i sammanhang med den Svenska, och ej, såsom hittills, med den allmänna historien?"

En af de klareste og mest velskrevne afhandlinger i hele tidskriftet er af *A. Hazelius* og handler "Om undervisningen i Modersmålet". Da dette spörsmål nu står på dagsordenen overalt, vil nogle få uddrag af afhandlingen vist være velkomne. S. 277 mener forf., at nogen egenlig læsning af modersmålets sproglære ej bör forekomme för end ved lærlingens trettende eller fjortende år (et krav, som — hvor gyldigt det end kan være — dog næppe kan fyldestgöres aldeles i almueskolerne); ti derved sker det store mistag at sætte först, hvad der bör komme sidst — "philosopherandet öfver ett språk" (s. 279). Sammestæds ivres imod det store næsten årlig våksende tal af sproglærer i modersmålet, blandt hvilke ikke endnu vitterlig findes *en*, som er opstillet efter modersmålets krav eller fræm-

[1]) *Samme* år som den påtænkte nordiske udstilling i *Köbenhavn*.

stiller de for dette gældende låve. De fleste er tilskårne efter latinsk snit og röber ofte en næsten utilgivelig ukyndighed i alt, hvad de nyere språggranskninger har bragt for dagen, samt viser, at vi endnu desværre torde have få lærere, hvis indsigt i språgets bygning stötter sig på kunskab om dettes historiske udvikling, en indsigt, uden hvilken de selv savner den grundvåld, hvorpå deres lærlingers språglige dannelse skulde bygges, og uden hvilken de heller ikke kan vænte, at deres undervisning skal bære frugt. S. 281 indskærpes vigtigheden af de i almindelighed så forsömte taleövelser, hvorved (s. 282) læreren også flittig bör söge at skærpe sine lærlingers språgsans og öge deres ordforråd. Men det er ikke nok at öge dette ved allerede givne ord; han bör også give dem en forestilling om de rige kilder til mulige ord, som vårt språg ejer i sine rödder, samt meddele dem vink om, hvorledes man kan före sig disse skatte tilgode. I sammenhæng hermed (s. 283) bör gives et overblik over de vigtigste åldnordiske språgformer og modersmålets senere udvikling i de omskiftende tider. S. 284 indlægger forf. varme ord for læsningen af udvalte stykker hos de ypperste forfattere ej alene i den svenske, men også i den norske og danske skönne literatur. Til slut (s. 288) beder han læreren i modersmålet at mindes, at han fræmfor alle andre lærere har den hellige opgave at give lærlingen en fosterlandsk retning, især at bygge om det hos ham, hvorved han tilhörer sit folk, det, som er det egenlige udtryk for et folks liv — modersmålet. — Endelig må endnu af denne afdeling i tidskriftet nævnes *A. L. Nordvalls* dröftelse af spörsmålet: "Hvad återstår att göra till förekommande af misshandling mot djuren?" I varme, hjærtelige og indtrængende ord taler forf. de umælendes sag imod de tit langt mer dyriske mennesker, idet han godtgör, at det netop er i skolen, at dyreplageriet skal hæmmes eller rettere forebygges; ti her vil ondet kvæles ligesom i sin födsel, medens straffelåvene sjælden mægter ret meget imod det. Det var önskeligt at se denne særdeles velskrevne afhandling i tidskrifter, der mer læses af almueskolelærere og folkets större flertal.

I 2' afdeling omtales 20—30 svenske böger, 4 tyske, 3 norske og kun 1 dansk; endvidere er til omtale indsendte, foruden en mængde svenske, 4 tyske, 3 danske og kun 1 norsk. Dette bör udtrykkelig fræmhæves, fordi det vidner om et — höjst sörgeligt — ringe åndeligt samkvæm imellem nordiske skolemænd. Tidskriftets ærede udgiver vilde vist i særdeleshed gærne omtale de årlig udkommende skoleprogrammer fra de 2 andre nordiske riger, og dets læsere vilde derved sættes i stand til at göre meget deltagelige sammenligninger imellem

undervisningsmåderne m. m. på flere steder inden Nordens område. Iövrigt skal denne afdeling af tidskriftet ikke omtales videre her; ti at dömme om omdömmer vilde være, hvad man kalder "at kåge suppe på en pölsepind".

Af 3' og 4' afdelings særdeles blandede indhåld skal nedenfor meddeles nogle spredte efterdömmer for at vise tidskriftets både alsidighed og grundighed. — Således bör opmærksomheden henledes på "Den likformiga behandlingen af de särskilda språkens grammatik", af *C. F. Wiberg* (s. 70), en opgave, som i Frankrig alt for en del har fundet sin tilfredsstillende lösning — S. 80 vil språggranskere finde en skarpsindig tydning af ordet *ambactus* (kringgående, tjæner), som genfindes i vårt *æmbeds*mand. Dersom det fræmsatte ej var öst af tyske kilder, vilde den ærede udgiver måske have tilföjet en oplysning om, at det tilsvarende ord forekommer under formerne *ambatnu* og *ambatn* i Gutalag. henhåldsvis II, 3 og VI, 5, foruden vistnok i mange andre gamle nordiske skrifter (jf. åldn. *ambátt*). — I meddelelsen om en dröftelse på mödet i Augsburg 1862 om *stenografi* som undervisningsfag oplyses, at en lærling efter 8—10 timers undervisning kan nytte denne konst, efter 1 år med 2 ugelige timer kan skrive 60 til 80 ord i minuten, samt efter 2 år 100 til 200. Denne undervisning er i Tyskland indfört ved i alt 7 universiteter, 66 gymnasier og 99 andre skoler. — Kun i forbigående tillader rummet at fræmhæve et fortrinligt foredrag af rektor *C. J. Bohman*, "Några tankar om skoltuktens upprätthållande", som fræmkaldte en livlig og lærerig dröftelse i Stockholms "lärare-sällskap" 1865. — S. 256 ses udfaldet af skolernes afgangsprövor i våren 1866, hvoraf kun en enkelt omstændighed med hensyn til de valfri æmner skal påpeges. Af 240, som på den klassiske linje afgik til universiteterne, havde 223 aflagt skriftlig pröve i fransk, men kun 17 i tysk. Af dem, som afgik dertil på reallinjen, i alt 66, havde 56 valt engelsk og fransk, 7 engelsk og tysk, men ikkun 3 tysk og fransk. Altså har i det hele taget af 306 afgangne kun 27 valt tysk, det vil sige mindre end en tiendedel. Skade, at man ej kan opstille nogen sammenligning med Danmark! Hvis tysk her ophörte at være tvangsæmne, skulde det uden tvivl vise sig, at endnu flere vilde foretrække engelsk og fransk fræmfor våre gamle fjenders språg, hvis bogvæsen tilmed synes at hensygne år for år. — Endog skolevæsnet på Japan skænker tidskriftet sin opmærksomhed. "Japan skulle, åtminstone hvad beträffar utbredningen af konsten att läsa och att skrifva, stå framom hvarje annat land på jorden; ty man skall der svårligen påträffa vare sig en man eller en qvinna, som icke fullkomligen besitter dessa färdigheter" (s.

266). Det er næppe nok, at Danmark kan smigre sig med et lignende hensyn. Kun en meget kort omtale får en bog "Om de lärda skolorna i Preussen, Danmark och Frankrike" (s. 253). — Vi nordbor kunde også önsket en udförligere meddelelse om, hvad prof. Möbius sagde d. 30' sept. 1863 på mödet i Meissen (Tyskland) "om den fornnordiska philologiens studium i den skandinaviska norden", end de 6—7 linjer, der gives herom s. 333; ligeledes lidt mere af professor Dietrichs tale "om runorna" end de 5 linjer s. 335; — medens andre forudrag meddeles meget udförlig, således om afskaffelsen af årspröver i gymnasierne såsom "utan ändamål och i vissa afseenden t. o. m. skadliga" (4 tættrykte sider), om foreningen af historie og geografi ved undervisningen i höjere klasser (2 sider), om den romanske philologi o. s. v. Dermed være imidlertid ingenlunde ment, at de sidstnævnte meddelelser borde været kortere. Således indeholder t. e. sidstnævnte foredrag af prof. Mahn nogle vistnok fortrinlige vink om indretningen af en videnskabelig sproglære og om granskningen af det åldprovençalske landskabsmål, der siges at stå i samme forhåld til de romanske språg som gotisk til de "germanske" (s. 334). — Om "folkbildningens förbättring i Frankrike" meddeler *C. F. Wiberg* s. 323, at medens i året 1833 kun lidt over halvdelen af de udskrevne kunde både læse og skrive, var 32 år senere (1865) de aldeles ukyndiges tal sunket ned til fjerdedelen (nöje $0,_{2173}$) af alt det udskrevne mandskab; og dette glædelige fræmskridt må for en stor del tilskrives "det enskilda nitet, som i de så kallade *classes d'adults* [1]), aftonskolorna för vuxna, men i barnaåren vanvårdade ynglingar och flickor, funnit ett vidsträckt fält för sina kärleksfulla och oegennyttiga ansträngningar". Af slige fandtes d. 1 febr. 1866 for mænd 22,765 og for kvinder 1,300. Tanken om en sammenligning med de danske folkehöjskoler og aftenskoler påtrænger sig en ved læsningen heraf. Man får også lyst til engang at se et kårt over Norden i lighed med det over Frankrig, som forf. omtaler, og på hvilket den större eller mindre oplysning vises ved en sindrig afskygningsmåde. — Det er også *C. F. Wiberg*, som s. 273 under overskriften "Etruriskan begriplig!" bringer den nyhed, at den italienske markis Conestabile omsider har fundet "ordet till sphinxens gåta". — Til slutning skal endnu kun göres opmærksom på den varme, hvormed tidskriftet söger at råde bod på "sedeförderfvet i skolorna". Af flere steder, hvor denne sag drages fræm, skal kun nævnes afhand-

[1]) Her findes vist en (gentagen) trykfejl for *adultes*.

lingen med denne overskrift s. 337 og den tidligere omtalte af *P. Waldenström* s. 132—135.

I sine bilag aftrykker tidskriftet blandt andet et afsnit af "Språkundervisnings-kommissionens betänkande", nemlig det om "Främmande språk i allmänhet"; men da dette værk synes indkommen til særlig omtale af Nord. Tidskr. (jf. dettes tillægsblad 4—5 d. 11' mars d. å. s. 16) og desuden ikke kan regnes til Pæd. Tidsk:s egenlige indhåld, forbigås det her.

I almindelighed tör man vist sige, at Hr. lektor *A. Aulin* med megen dygtighed ved at tilvejebringe, vælge, vrage og fordele de righåldige og tit höjst ulige æmner, som tidskriftet sysler med, ligesom han også synes at have sikret sig udmærkede medarbejdere. Til de alt nævnte bör som nogle af de flitigste föjes *H. O. H. Hildebrand* på historiens og *F. W. Hultman* på störrelselærens område.

Skulde nogen vægtig anke fræmsættes imod dette iövrigt så fortrinlige tidskrift, da måtte det være, at det i alt væsenligere sysler næsten udelukkende med Sverige og med — Tyskland. Det kunde hertil svare med Molières ord: "Je prends mon bien où je le trouve"; men brödrelandene synes dog at have et större krav på dets opmærksomhed. Sligt vilde imidlertid rettes af sig selv, når det kunde lykkes at tilvejebringe et *livligere samkvæm imellem nordiske skolemænd*, som dog må have så meget at veksle tanker om: fælles historiske minder, *et* tungemål, skönt söndret i flere grene, og fölelsen af at tilhöre den samme, den nordiske folkestamme. Et alment *nordisk lærermöde* skulde derfor synes lige så naturligt som student- og naturgransker-möderne.

—r.

Claus Pavels's Biografi og Dagbøger, udgivne i Sammendrag af C. P. Riis.

Claus Pavels's Dagbogs-Optegnelser, 1815—16, udgivne af C. P. Riis.

Biskop Claus Pavels's Autobiografi, udg. af C. P. Riis.

Storthings-Efterretninger 1814—1821. H. 1—4. Christiania 1864—1866.

Man skulle kanske vilja påstå, att de alster af den norska bokpressen, vi här ofvan sammanfört, äro af allt för olika art att i samma anmälan behandlas; — *ett* hafva de dock gemensamt; de innehålla bidrag till kännedomen af det rika samfundslif, som ur den nyvaknade norska friheten utvecklade sig.

De Pavels'ska samlingarne, hvilkas utgifvande är en frukt af dottersonens oförtröttade ansträngningar, hemta sitt egentliga värde från den blick de låta oss kasta in i brytningstidehvarfvets sociala, politiska och litterära lif: och de äro oss i detta hänseende desto välkomnare ju fullständigare bristen är på norsk memoir-litteratur. Den är för öfrigt både beklaglig och egendomlig denna brist, den skulle kunna tydas såsom ett uttryck af den inbundenhet, den ohåga att meddela sig, som säges tillhöra det norska folklynnet. Så som det är hafva nästan alla de personer, som *kunnat* hafva något personligt att förtälja om det vigtiga tidskiftet i vårt århundrades början, gått ur tiden utan att lemna efterverlden sina minnen i arf. Om flere af de i handlingens gång djupast ingripande männen, t. ex. grefve Wedel-Jarlsberg, vet man, att de före sin död förstört allt hithörande. Under sådane förhållanden är det naturligt, att man med tacksamhet mottager hvarje bidrag till fyllandet af de stora luckorna, äfven om bidraget, såsom vi i det hela tro fallet vara med de Pavels'ska skrifterna, ej skulle kunna tillerkännas någon ovanligt framstående plats.

På förf:s politiska ombytlighet — såsom väl vår tid med dess lugnare utveckling och fastare grundsatser torde vilja benämna hans vacklande af och an mellan det gamla Danmark och det unga Norge, mellan Christian August och Carl Johan, mellan unionister och patrioter, — vilja vi dock ej särskildt grunda detta omdöme. De frestelser nemligen, som en öfvergångs- och omstörtningstid nödvändigt förer med sig, göra tvifvelsutan en viss varsamhet i bedömandet af de då lefvande och verkande önskvärd; man lefver då fortare än eljest, ståndpunkten är ej så lätt att fasthålla under vulkaniska skakningar och vindkast från olika håll; på mer än en i öfrigt ganska stark ande har i de tiderna Friherre Boyes bekanta uttryck om att "blifva klokare för hvarje dag" haft sin bokstafliga tillämpning. Desto orättvisare måste det då vara att på obetydliga personligheter vilja lägga den stränga politiska moralens och följdrigtighetens måttstock. — Som prest visar sig ej heller Pavels, åtminstone ej i dessa skrifter, såsom något särdeles framstående; möjligtvis var han det såsom predikant i den tidens smak. — Hans litterära förbindelser under studentåren och den första tjenstetiden med Rahbek, Malte-Brun, P. A. Heiberg, C. F. Horn (Gyllembourg), m. fl. äro särdeles egnade att väcka intresse, hans egen litterära verksamhet åter tyckes hafva varit temligen obetydlig till sin art. — Han är sålunda litet af hvarje, men i intet hänseende någon stor, helgjuten personlighet. Men han har sett mycket och kännt många, och om allt och alla meddelar han här med en öppenhet, som någon-

gång står på gränsen till elakhet, sina betraktelser och anmärkningar.

Bland punkter, som särskildt för Svenske läsare torde vara af större intresse, vilja vi påpeka först och främst de rikhaltiga dagboksanteckningarne från år 1814 och närmast följande tid; vidare bidragen till de svenska riksståthållarnes charakteristik, de små notiserna om Carl Fredrik Horn (i Autobiografien), o. s. v. Men äfven i sin helhet tagne och äfven i vidsträcktare kretsar äro dessa skrifter väl värda att blifva kända och egnade att tilldraga sig en mer än vanlig uppmärksamhet.

Den nya upplagan af Storthings-Efterretningerne, af hvilken hittils 4 häften kommit oss tillhanda, var tvifvelsutan för hvarje vän af Norges historia en kärkommen gåfva. Har man engång behöft rådfråga något af de första storthingens förhandlingar i den ursprungliga upplagan med dess mer än lofligt orediga uppställning, dess ofullständiga eller åtminstone högst otillräckliga register (stundom till och med *brist* på register, — åtminstone har ref. aldrig lyckats anträffa något dylikt för 1815—16 års Storthingsförhandlingar), så glömmer man ej så lätt obehagen. Det är en fägnad att i stället kunna få handskas med ifrågavarande nya upplaga. Särdeles ändamålsenlig är den vidtagna åtgärden att åt hvarje fråga från första förslagets väckande till slutliga afgörandet gifva en fortlöpande framställning. Derjemte förtjena utgifvarnes omsorgsfulla hänvisningar till alla hittils kända såväl tryckta som handskrifna enskilda anteckningar öfver förhandlingarnes gång allt erkännande.

Ville vi vända oss till innehållet af dessa häften, skulle vår lilla anmälan lätt öfverskrida det tillmätta utrymmet. Alltnog, det är till den nyfödda norska folkfrihetens vagga man här föres och derifrån till betraktandet af dess första steg in i de fria folkens krets.

Vi motse med längtan den utlofvade fortsättningen, aldrahelst om, såsom det sist komna häftets omslag antyder, företaget utsträckes till att omfatta tiden till och med 1833. Måtte utgifvaren blott ej förgäta att på lämpliga mellanrum komma forskarens arbete till hjelp genom anbringandet af *goda* register, denna enkla sak, i hvilken vi ännu tyckas hafva så mycket att lära af de praktiske Engelsmännen.

H.

En Vinter i Orienten. Reseanteckningar från Egypten, Nubien, Sinai och Palestina, af ROBERT VON KRÆMER. Med 29 planscher och 1 karta.

En Sommar på Island. Reseskildring af C. W. PAIJKULL (med 35 illustrationer i Träsnitt, 4 lithografier i färgtryck och en graverad karta öfver Island.

"*En Vinter i Orienten* af *Robert von Kræmer*, er ubetinget det bedste af denne forfatters arbejder. Han er en rejsevant tourist, övet i at gengive sine iakttagelser og indtryk. Hans tidligere rejseböger ("Diamanter i stenkol" vers og "Två resor i Spanien") yde imidlertid vel lidt af virkeligt rejseliv, virkelig kundskab. Den sidste og störste derimod er i alle henseender et mer end sædvanlig indholdsrikt skrift i sin art. Skildringer af lande, folk, stæder, fortidsminder og nutidsforhold, ere samlede til en levende og afvexlende billedrække gennem en let og behagelig beretning om snart sagt hver dags hændelser. Dit bedste parti turde Nilrejsen være. Man bliver ordentlig hjemme i Egypten, både det gamle og det nye; landet står levende frem for indbildningskraften med sit særegne udseende, sit plante- og dyreliv, sine store ruiner og tarvelige nutidsværker. Man lærer det vigtigste af dets oldhistorie og mythologi at kende, og ikke mindre disse stille, forkuede fellah's, disse skrigende arabere og magelige, hovmodige tyrker. Man færdes på landsvejene og floden, i byernes gader og bazarer, man gör selv — ved hjælp af forfatterens hustru — et inblik i haremets daglige liv — overallt hjulpen af gode billeder. Bogen hörer ikke til de dybt virkende. Forfatterens stemning er ikke pilgrimens, hverken den religiöse eller videnskabelige eller konstneriske, men touristens; han rejser ikke for at samle, hvad der hörer sammen i en bestemt tankesfære, men simpelthen for at röre sig og for at se, hvad der kan være interessant at se for dets ejendommeligheds skyld. Dette : at se og at beskrive, så læseren selv ser, forstår han imidlertid, og han gör det raskt og ligefrem, omstændeligt, men uden omsvöb, livligt, lidt overfladelisk velbehageligt, men til gengæld uden al pretention.

En mindre let, men ikke mindre tiltrækkende læsning er "*En sommar på Island*, af *C. W. Paijkull*". Også denne forfatter tager hensyn till de forskellige æmner for betragtning og beskrivelse eller historisk meddelelse, som rejsen frembyder — dog således at han ikke går tilbage til sagatiden med dens minder. Man finder underretning om befolkningens livsvilkår, om ökonomiske forhold, om bolejer, klædedragt, levemåde, folkekarakter, sygdomme, o. s. v. Men der er dog noget, som man

mærker har været rejsens hovedmål, og som er blevet beretningens kærne, nemlig iakttagelsen af jordsmonnets former og dannelse, især af de mange mærkelige vulkanske fænomener fra ældre og nyere tider, hvorpå landet er så rikt. Herved kommer der holdning og alvor i bogen. Det er måske ikke altid, at forf. har kunnet gjöre sine skildringer ret anskuelige for folk, der icke ere i besiddelse af de videnskabelige forudsætninger; men dette er dog undtagelsessteder. Ialmindelighed er fremstillingen klar og livlig, og man har ikke læst bogen tilende, uden at have fölt sin fantasi fyldt med billederne af en såre storartet natur, ikke blot som den er, men sådan som den har dannet sig i tidernes löb under indflydelsen af de vældige underjordiske kræfter, der uafladelig arbejde under denne fjeldverden, — arbejde så dybt, at man f. ex. ved Heklas udbrud 1845 hörte de samme drön omtrent i samme ikke betydelige styrke ligefra Grimsö nordfor Island til Rejkjanæs og Vestmanöerne, hvoraf forf. slutter, at den underjordiske explosion må have ligget meget langt under jordfladen. Man bliver således fört ind i selve landets historie, samtidig med at man på en underholdende måde föres rundt omkring i dets interessanteste egne, hjulpen ved en hel del smukke billeder og et godt kort.

—rl.

Det danske Folkesprog i Sönderjylland, forklaret af Oldnordisk, Gammeldansk og de nynordiske Sprog og Sprogarter. Ved Johannes Kok. Anden Del. Köbenhavn 1867.

Skandinavien under Unionstiden. Ett bidrag till den Historiska Geografien af Carl Gustaf Styffe. Stockholm 1867.

Ehuru det ej kan komma i fråga att här lemna en fullständigare anmälan af Bibliotekarien Styffes i dessa dagar utkomna, för Nordens historia så betydelsefulla arbete, hafva vi så mycket mindre velat underlåta att om ock blott i förbigående fästa allmänhetens uppmärksamhet på detta för grundlighet och sakrikedom utmärkta verk, till hvilket tidskriften med det första torde återkomma, som detsamma äfven för språkforskningen är af stort intresse och af oss här blifvit anlitadt för anställande af jemförelser mellan Slesvigska ortnamn ur Herr Koks arbete och dylika från andra delar af Norden.

Den nu utkomna delen af Herr Koks arbete, hvars syftemål förnämligast är att uppvisa det ifrågavarande folkspråkets rent Nordiska art, behandlar de Slesvigska person- och ortnamnen. På samma gång som författaren här lemnat ett vigtigt

bidrag till den Nordiska namnforskningen, ett område, åt hvilket hittills jemförelsevis mindre uppmärksamhet blifvit egnad, har han på ett sätt, som för hvarje opartisk måste vara öfvertygande, ådagalagt det Danska skaplynne, som äfven i detta hänseende utmärker det land, hvilket utgör föremål för undersökningen.

Redan uti förra delen har författaren framställt grunderna för person- och ortnamnens bildning genom afledning och sammansättning, hvarvid i det väsendtliga samma företeelser, som i det öfriga Skandinavien möta oss. Uti förevarande del har han i alfabetisk ordning uppställt och undersökt samt förklarat de i Slesvig fordom och nu brukade namnen af bådadera slagen.

Personnamnen, med hvilkas undersökning boken börjar, äro här likasom öfverallt i Skandinavien dels af Nordisk stam dels utifrån öfverflyttade. De förra, hvilka i allmänhet leda sitt ursprung från en aflägsen forntid, hafva här bibehållit sig i större antal, än händelsen torde vara på de flesta andra ställen i Norden. Dessa namns höga ålder och vidsträckta spridning bland Skandinaviens folk bevisas genom de intyg, som lemnas af forntida urkunder. Ur den rika samling, som författaren meddelar, anföra vi de ännu brukliga mansnamnen: *Arnkel*, Isl. Arnkell; *Bane* (uttaladt Båne), Isl. Bani; *Bo*, Isl. Búi, ett i Danmark och äfven i Sverige under medeltiden ej sällan förekommande namn; *Broder; Bunde* (uttal. Buhne) = appellativet bonde; *Elev* (uttal. Elle), Isl. Eylífr; *Endred* (uttal. och skrifvet Jendre, Jender), Isl. Eindriði, ett af Thors tillnamn, Indriði är ett ännu på Island temligen brukligt mansnamn; *Erik* (uttal. Jerk); *Erland; Esben* för Æsbern, Isl. Ásbjörn; *Esge* för Æsger, run. Asgair, Isl. Ásgeirr, *Eskel* för Æskel, Isl. Áskell; *Falge* (uttal. och skrifvet Falle), Isl. Falgeirr; *Fredlev* (uttal. och skrifvet Frelle), Isl. Friðleifr; *Hagen*, run. Hakun, Isl. Hákon, Sv. Håkan; *Halvor*, Isl, Hallvarðr, Norska Halvor; *Helge* (uttal. Helle), mans- och qvinnonamn, Isl. Helgi och Helga; *Holden*, Isl. Hálfdan; *Inge*, Isl. Íngi, Sv. Inge; *Iver*, Isl. Ívarr, Sv. Ivar; *Ketel* eller *Keld*, Isl. Ketill; *Knud*, Isl. Knútr; *Olev*, Isl. Ólafr; *Sakse*, Isl. Saxi, träffas ej sällan i Danmark under medeltiden; *Siverd* eller *Sivert*, run. Sikuarþr, Isl. Sigurðr för Sigvarðr; *Tellev* (uttal. Tjelle) för Terlev, Isl. Þorleifr; *Torkel* eller *Terkel*, run. Þurketil och Þurkil, Isl. Þorkell; *Tersten* eller *Testen*, run. Þurstain, Isl. Þorsteinn; *Tord*, Isl. Þórðr; *Toste*, Isl. Tosti; *Truels*, run. Þurkisl, Isl. Þorgils; *Tyge*, run. Tuki, ofta i Danska medeltidsurkunder; *Østen*, Isl. Eysteinn, Norska Østen; samt qvinnonamnen: *Bodel* eller *Boel*, Isl. Bóthildr; *Gertrud* (uttal. Gertru), Isl. Geirþrúðr; *Gunver*,

Isl. Gunnvör, Norska Gunnvar eller Gunnvor; *Gyde*, Isl. *Gyða; Herborg*, Isl. Herborg; *Ingeborg*, Isl. Ingibjörg; *Terkele*, Isl. Þorkatla; *Töre*, Isl. Þuríðr; *Æste*, Isl. Ásta. Dessa namns Skandinaviska härkomst ådagaläggas såväl genom deras form och betydelse, hvilka endast ur de Nordiska språken kunna tillfredsställande förklaras, som derigenom att de till största delen träffas uti gamla urkunder från Nordens särskilda länder, hvarvid i synnerhet den Isländska litteraturen genom sin hufvudsakligen historiska karakter lemnar rikt tillfälle till jemförelse; anlitandet af medeltidsurkunder från Sverige skulle visa, att de flesta äfven här varit använda. Den form, i hvilken de framträda, är den, som är grundad i de uti det Slesvigska folkspråket vanliga lagarna för ordens utveckling ur stamspråket, ett bevis, att de ej äro uti en senare tid införda, utan i landet traditionelt fortplantats från förfäderna. Till stor del äro de ännu brukliga uti andra Nordiska länder, i synnerhet torde detta vara fallet i Norge; såsom mer eller mindre allmänt brukliga i Sverige igenkänna vi äfven åtskilliga. Någon sammanställning kan likväl ej göras, då samlingar i detta afseende saknas med undantag af den för Island upprättade, i Antiqvarisk Tidskrift 1858—60 införda namnförteckningen, som af författaren blifvit begagnad, och ur hvilken han hemtat uppgifter om de särskilda namnens relativa spridning derstädes. Uti den öfriga delen af Danmark äro de numera långt mindre brukliga än uti Nordslesvig, hvars dialekt sålunda äfven i detta afseende visar sig vara "mera Dansk än Danskan".

Författarens förteckning visar, att äfven här främmande namn inträngt i icke obetydligt antal. Bland dessa märkas främst de, som inkommit genom kristendomen, namn, hemtade från bibeln eller tillhörande martyrer och helgon. Dessa upptogos till stor del redan af de gamla nordboarne och hafva i de Skandinaviska språken ofta undergått flerfaldiga förändringar, genom hvilka de närmare införlifvats med dessa. Denna riktning spåras äfven i det Slesvigska folkspråket och vi finna sålunda der sådana namnformer som: *Andres*, *Anders* jemte det ursprungliga *Andreas*; *Antoni*, *Anton*, af Antonius; *Bendiks*, *Bendik*, med ytterligare förkortning *Bende*, *Benne*, *Bent*, af Benedictus; *Gregers*, *Greger*, af Gregorius; *Johan*, *Jan*, *Jon*, *Jens*, *Jes*, *Hans*, jemte stamformen *Johannes*; *Kaj* af Cajus; *Lavrids*, *Lorends* eller *Lorens*, *Lars*, *Las*, af Laurentius; *Agate*, uttal. Ågåt, af Agatha; *Elsbed*, *Elise*, *Else*, *Lisbet*, *Lise*, af Elisabeth; o. s. v.

Främmande namn af annat ursprung, hvilka här icke finnas i synnerligen stor mängd, äro i allmänhet sådana, som brukas äfven i det öfriga Skandinavien och särskildt i Danmark;

till det mesta äro de af Tysk härkomst [1]). Sådana äro t. ex. *Alfred, Ewald, Ferdinand, Henrik, Ludvig, Wilhelm, Adelheid.* Den omständigheten, att dessa oaktadt den mångfaldiga Tyska inflytelse, för hvilken landet varit utsatt, i så ringa grad förekomma, är ett bland de många bevis, som ådagalägga dess trogna fasthållande vid den Danska egendomligheten.

Ett ännu kraftigare vitnesbörd om danskheten i Slesvig afgifva dock detta landskaps ortnamn, hvilka af Herr Kok blifvit med stor omsorg och noggrannhet samlade. Redan den nuvarande form, som de i folkets mun ega, visar tydligen, att de här uppfattas såsom Danska. Att nästan alla Slesvigska ortnamn norr om Dannevirke och flera söder om denna gräns äfven till sitt ursprung äro bestämdt Nordiska, derom förvissas man genom begagnandet af de utvägar, som här äro de enda riktiga för att komma till en säker bestämning af etymologien, aktgifvandet på det äldre skrifsättet och jemförelsen med ortnamnen i Nordens öfriga länder. Om ock författaren, oaktadt det samvetsgranna anlitandet af dessa utvägar, ej alltid i detta afseende kommer till ett resultat, som kan anses fullt tillfredsställande, eller om det ytterligare uppdagandet af äldre former och en ännu vidare utsträckt sammanställning med andra Skandinaviska ortnamn måhända skulle kunna beriktiga eller ytterligare belysa ett och annat, skall detta ej väcka förundran hos någon, som känner de svårigheter, som särskildt på detta område af etymologien möta forskaren, och kan ej i någon mån rubba den sanning, hvars ådagaläggande man väl får anse såsom detta arbetes hufvudsakliga syfte, nemligen att dessa namn äro rent Danska och såväl med hänsigt till den ursprungliga formen som till den, de ega i folkets språk, äro lika Nordiska som i någon annan del af Norden.

Detta jäfvas ej deraf, att, likasom fallet är med personnamnen, motsvarigheter till några ortnamn eller enskilda beståndsdelar af sådana kunna träffas i Tyskan i synnerhet Plattyskan, hvilken med hänsigt både till vokal- och konsonantljud har flera likheter med de Nordiska språken. Dessa namn, hvilkas antal för öfrigt icke är betydligt, äro sådana, som på samma gång tillhöra äfven Skandinavien, och hvilkas förekomst i Nord-Slesvig lika litet bevisar detta landskaps tyskhet som det öfriga Nordens. Särskildt anmärkningsvärdt är härvid, att flera ortnamn eller såsom beståndsdelar i sådana ingående ord, hvilka efter medgifvande äfven af en Tysk vetenskapsman, För-

[1]) Från dessa bör man noga skilja sådana, som i följd af de Skandinaviska och Tyska folkens ursprungliga slägtskap för båda äro gemensamma, men hvilka vanligen hos hvardera af dessa framträda i bestämdt skilda former.

stemann, icke tillhöra Tyskland, utan äro för Skandinavien egendomliga,, såsom *Hav*, *Holm*, *Hoved*, *Sund*, *Vig* och *Ö* just här förekomma uti icke ringa antal. t. ex. *Hörupkav; Holm*, *Benholm*, *Björnholm*, *Bodsholm*, *Ebbesholm*, *Hjortholm*, *Svanholm; Abildhoved*, *Kongshoved*, *Grunninghoved*, *Hellehoved*, *Köbenhoved; Sundsmark*, *Sundved; Slesvig; Ö*, *Oksenö*, o. s. v.

Ännu mindre vigt kan läggas vid den omständigheten, att man kan påträffa ett och annat Tyskt namn, som under en senare tid blifvit i det Tyskt styrda landet infördt. Äfven åt sådana har folkspråket stundom gifvit en Dansk form; detta är förhållandet t. ex. med *Glücksburg*, uppbygdt i slutet af 16 århundradet af Fredrik II:s broder Hertig Hans, af hvilken det fick detta namn, som emellertid af allmogen och äldre till och med Tyska författare utbytts mot *Lyksborg*, en form, som sannolikt är en öfversättning af Glücksburg.

Den omvända företeelsen eller förtyskningen af Danska namn möter oss ofta i skrifter och på kartor, utarbetade af Tyskar eller Tyskt skrifvande personer. På sådana förtyskningar erbjuder Herr Koks arbete många prof: sålunda har man af *Arndrup* (så skrifvet redan 1266) gjort *Ahrendorf*; af *Gråsten Gravenstein* eller *Grafenstein*, hvilka senare former uppkommit derigenom, att man först öfversatte Gråsten med Graustein eller Growstein, och, när ordet förekom utom nominativen, böjde detsamma, hvarigenom man fick Grauen-, Growen- eller Grawenstein, hvaraf sedan blef Graven- eller Grafenstein; *Alslev, Haderslev* hafva förbytts till *Alsleben*, *Hadersleben; Hjordkær* (1196 Hjortteker, af Danckwardt 1652 skrifvet Jordkier), *Ravnkær* (1231 Rafnækyær) till *Jordkirch*, *Rabenkirchen*, *Sleswig* till *Schleswig*, *Åbenrå* (1335 Opneraa, 1366 Oppenraa, 1463 Apenra) till *Apenrade*, o. s. v. Oaktadt de gamla dokumenten på det bestämdaste bevisa, att de Danska formerna äro de ursprungliga, de Tyska deremot förskrifva sig från en senare tid, och oaktadt de förra ännu fasthållas uti folkets uttal, hafva Tyska författare sökt att såsom i grund Tyska förklara såväl flera af de nämnda som andra namn, hvilkas danskhet en opartisk undersökning tydligen ådagalägger. Herr Kok anför på flera ställen exempel på ett sådant lättsinnigt och oredligt förfarande, hvarvid särskildt framhålles Geerz' arbete: Geschichte der Landkarten Nordalbingiens, Berlin 1859. Sålunda förklarar denne författare Gråsten såsom en nyare fördanskning af Grafenstein, hvars namn enligt G's antydan skulle härledas deraf, att det grundats "vom Grafen Ahlefeldt"; nu förhåller det sig likväl så, att detta slott byggdes 1616 och att familjen Ahlefeldt först 1665 erhöll grefvetiteln; huru den Tyska formen uppkommit, hafva vi re-

dan angifvit; det rätta förhållandet med namnet omnämnes af flera föregående författare, såsom Gude, Möller, Allen, så att G. svårligen kunnat derom vara okunnig. — Det sannolikt genom missförstånd af Tyska skrifvare uppkomna Jordkirch i st. f. Hjordkær erkännes af G. såsom icke ursprungligt, men bibehålles dock, emedan han deri ser "ett vitnesbörd om sina förfäders öfvervägande religiösa sinne" (!). — Geerz' påstående, att Sundved är bland de "Tyska ortnamn af mycket gammalt ursprung, hvilka ännu bibehållit sig i Nordslesvig", vederlägges genom hans inom den Tyska namnforskningen väl bevandrade och för Danmark ingalunda partiska landsman Förstemanns anmärkning, att ordet "sund" icke tillhör Tyskland (i *Stralsund* anser F. det vara inkommet såsom Dansk inflytelse). Utrymmet medgifver ej att framdraga flera likartade prof på denne författares sätt att gå tillväga; vi hänvisa särskildt till artiklarne: Bjergum, Esgerus, Rabsted, Sönderborg och Åbenrå uti Herr Koks arbete.

Vi vilja ur den rika samlingen af ortnamn anföra några, som genom sina motsvarigheter inom de andra Skandinaviska länderna särskildt förtjena uppmärksamhet eller utmärka sig genom en specielt Nordisk karakter. För dylika jemförelser finnes ett rikt förråd att tillgå i Herr Styffes ofvananförda arbete, hvilket vi för sådant ändamål begagnat jemte Herr Koks verk.

Abild (uttal. Affil, Avil), förut skrifvet Abbyld, Apæld, jfr Abelt nu Abild i Halland; *Bjergum* (uttal. Bjerrem), jfr Berghem och Biergheem nu Bergjum i V. Götland, Bergheims hærad nu Bærum i Norge; *Björnholm*, *Björnmose*, jfr Björnö i Upland, Björnlunda i Södermanland, Bjarnastaðir, Bjarnarhöfn och Bjarnarnes på Island; *Borg* (uttal. Borre), ordet betyder likasom Isl. borg ursprungligen upphöjdt ställe, jfr Borg i Ö. Götland, Borg nu Borge i Norge, Borg på Island; *Borgby* (uttal. Borreby), jfr Borgheby nu Borreby i Skåne; *Bro*, förekommer såsom ortnamn i flera Svenska landskap, såsom Småland, Ö. Götland, Vermland, Vestmanland, Upland; *Dalby*, jfr Dalby i Skåne, Upland, m. fl. Svenska landskap, Dalbœr nu Dalby i Norge, Dalbœr på Island; *Djernæs* (uttal. Djænnes), af Forndanska diger eller deger (Isl. digr), med jutskt uttal djeger, djer, jfr Digranes nu Digernes i Norge, Digranes på Island; *Drengesgård*, *Drengsted*, jfr Drængsryth nu Drängsered i Halland; *Elstrup*, fordom Elefstorp, af mansnamnet Elev, jfr Elefzredh nu Elfsered i V. Götland, Eilífsruð nu Elefsröd i Norge; *Fröslev*, af gudanamnet Freyr, genit. Freys (Isl. ey = Danskt och Svenskt ö), jfr Frösaker och Fröslunda i Upland, Fröstuna i Södermanland, Frösvi i V. Götland; *Gammelbo*, *Gammelby*, m. fl. ortnamn, som

börja med detta för de Nordiska språken egendomliga adjektiv, hvars Danska uttal är "gammel"; *Harreby* fordom Hargby, Isl. hörgr ɔ: höjd, offerhöjd, altare, jfr Harg i V. Götland, Ö. Götland, Upland; *Ketilsby* af mansnamnet Ketil; *Kelstoft*, *Kelstrup* af mansnamnet Keld, sammandraget af Ketil, jfr Kætilstorp nu Källstorp i Skåne; *Kværn*, fordom skrifvet Qweerne, af kværn, Isl. kvern, Sv. qvarn, hvilket ord numera är i Danskan försvunnet; såsom sammansättningsdel ingår det i *Kværnholt*, jfr Qvarnbacka i Vestmanland, Qvarnstad i Småland; *Lund*, jfr Lund i Skåne, m. fl. Svenska landskap; ordet ingår i flera sammansatta ortnamn såsom *Lundbro*, *Lundbæk*, o. s. v., jfr Lundby i V. Götland och Vestmanland, Lundås i Upland; *Medelby* (uttal. Mejlby), fordom skrifvet Medelbu, af Isl. meðal, Sv. medel, nyare Danskan har i stället det Plattyska middel: jfr Medhelby nu Mellby i V. Götland och Småland; *Sem* (uttal. Sjehm) fordom skrifvet Seem, sannolikt för Sæhem (en förklaring, som synes antagligare än den af författaren alternativt föreslagna, att namnet vore att fatta såsom ursprungligen dat. pl. = Isl. sjám), jfr Sæsem nu Semb i V. Götland, Sæheimr nu Sæim i Norge; *Torsballe*, *Torsbjerg* af gudanamnet Þórr, jfr Thorsakir och Thorsharg i Södermanland, Thorsby i Bohuslän; *Troldbjerg*, *Troldborg*, *Troldmose*, m. fl. ord börjande med det för Norden egendomliga substantivet troll, Isl. tröll, jfr Trollhättan i V. Götland, Tröllafjall i Norge, Tröllaháls på Island.

De anförda exemplen torde kunna gifva åtminstone en antydan om de Slesvigska ortnamnens Nordiska härkomst och öfverensstämmelse med dem, som förekomma i det öfriga Skandinavien. I en sak sådan som denna kan dock full visshet vinnas endast genom kännedomen om hithörande facta i hela deras omfång; vi tro, att den, som med Herr Koks arbete kommer att göra en närmare bekantskap, skall finna detta löna mödan.

I det enskilda torde en och annan anmärkning mot Herr Koks framställning kunna göras. Sålunda är det stridande mot de Nordiska språkens ljudlagar att (sid. 55) härleda Tyge urspr. Tuki af duga, äfvensom att sammanställa Toste (sid.53) med dust, beträffande hvilket ord författaren dessutom förvexlat dust ɔ: stoft, med det utifrån lånade torneringsordet dust(Ital. giusta, Fornfr. joste). Angående sammanställningen med öfriga Skandinaviska ortnamn har författaren visserligen anmärkt, att det ej är hans mening, att hvart och ett af dessa skulle hafva samma härkomst som de Slesvigska, med hvilka de blifvit jemförda; några hafva likväl kommit med, hvilka synas alldeles oriktigt anförda; sålunda kan man ej gerna med *Lågmade* (sid. 264), fordom skrifvet Lagemade, sammanställa Laghaholm nu Laholm

i Halland, då det senare har sitt namn af Lagaån, vid hvilken det är beläget; stridande mot ljudlagarna är det att (sid. 400) med *Ioghale*, af författaren härledt från mansnamnet Toge, jemföra Þokadalr.

Vi hafva sökt att fästa allmänhetens uppmärksamhet på den betydelse, som förevarande del af Herr Koks arbete eger. Det kraftiga bevis för hela det norr om Dannevirke belägna Slesvigs danskhet, hvilket ligger uti dessa af författaren samlade namn, skall utan tvifvel ej underlåta att göra sitt intryck på den, som ärligt söker sanningen. Vi tro derföre, att icke blott språkforskaren, utan äfven hvar och en, hvilken Nordens sak ligger om hjertat, skall hysa den varmaste erkänsla för den möda och omsorg, som på detta verk nedlagts.

S.

Beriktigande.

Hr Udgiver!

I det nylig udkomne Maihæfte af Deres Tidsskrift har en Forfatter under Mærket —N skrevet en artikel med Overskrift: "Veje til Kundskab om Nordens Oldbefolkning" og deri tillagt mig en Menning, der er Stik imod den, for hvilken jeg har kæmpet og endnu kæmper, og jeg er derfor saa fri at bede Dem om *at dette maa i næste Hæfte blive berigtiget.* Han lader mig nemlig henföre Stenalderens (saakaldte!) "ufuldkomnere" Stensager *til en lavere Del af* (den daværende) *Befolkningen.* Dette har jeg netop ikke gjort, idet alle mine herom udgivne Afhandlinger gaae ud paa at vise, at vi ere uberettigede til at antage dem brugte af andre end de selvsamme Folk (endog de samme Personer, om De vil) der have brugt de "fuldkomnere"; jeg mener, de have været brugte til *andre* Sysler

end disse, og til *deres* Brug have været ligesaa fuldkomne som de "fuldkomnere" til anden Brug. Dette er noget helt andet, og dette vilde heller ikke have givet Anledning til Bemærkningerne i de fölgende Linier.

— — — — — — — — — — — —

Kjöbenhav -5 Mai 1867.

Japetus Steenstrup.

Karl XII's politik.

Bernh. v. Beskow: *Karl den Tolfte i Alt-Ranstadt*, i Svenska Akademiens Handlingar, fyrtionde delen (ifrån 1796).

Vi have ikke i sinde at kritisere det her nævnte arbejde, end mindre blot at anmælde det til underretning for den nordiske læseverden. Forfatterens navn er så vel kendt, at det må være nok til at göre enhver ynder af historisk læsning, særlig enhver ven af nordisk historie opmærksom på hans nye skrift, såmeget mere som dets genstand er en mand og en tidsalder, hvormed v. Beskow hidtil ikke har syslet meget som historiker. Hvad vi önske er at brede det nye lys, hvori disse undersögelser have stillet Karl den Tolvte som statsmand, såvidt ud som Tidskriftets læsekreds rækker; thi her er ikke blott tale om en enkelt stor mands rigtige bedömmelse, men også om den rette opfattelse af hele Nordens historie, der ligesom vender sig med Karl den Tolvtes ulykkelige skæbne, vender sig til skam og skade for hele Europa.

Det fremgår nemlig på det klareste af hvad v. Beskow har oplyst eller fremdraget at Karl ingenlunde ledede af en æventyrlig lyst til kamp, end mindre af erobringslyst — ved freden i Alt-Ranstadt betingede han sig aldeles ingen landvinding for Sverige — men af en bestemt og klar anskuelse af hvad der måtte være hovedopgaven for en sund svensk politik, en anskuelse, som eftertiden har vist var den eneste rette ikke blot fra svensk, men også fra polsk, også fra europæisk synspunkt, nemlig *nödvendigheden af at rejse faste bolværker rundt om det voxende czarrige og således udestænge denne barbariske magt fra Europa.* Alle hans handlinger vise sig som led i denne tankes gennemförelse; men den blev ufuldfört ikke blot ved hans fjenders overmagt, ikke blot ved Pultava-ulykken, men for en meget væsentlig del ved de vest-europæiske sömagters samt Österrigs intriguer, medens kun Frankrig var på hans side. Situationen var den samme som den har været så ofte senere, bl. a. 1863 under den polske opstand: ingen magt i

Europa har större skyld i czardömmets voxen end de tydske fyrster og — England.

At Karl, strax da det blev klart, at der var en hemmelig forståelse mellem Peter I, August af Sachsen og Fredrik IV, kastede sig over *Danmark*, var vistnok fuldkommen rigtigt. Han måtte först have ryggen fri. At intet andet var hans hensigt dengang, viser freden i Travendal, hvorved der ikke betingedes nogen fordel for Sverige. At han efter at have kastet Moskoviterne tilbage fra Narva, vendte sig ikke mod det indre Rusland, hvor en krig var umulig, fordi czaren lod landet hærje, men mod August, var også rigtigt, når man fastholder hint hovedsynspunkt. Det gjaldt nemlig en gang for alle at sætte *det polske rige* i en sådan stand, at det kunde danne en stærk magt mod Rusland — det samme som Napoleon burde have gjort og kunde have gjort 1812. Dette var umuligt, sålænge Sachseren var polakkernes konge; han var fuldstædig afhængig af czaren, stöttede sig til denne, som de tydske fyrster altid have gjort, som Preussen gör endnu i dette öjeblik. August *måtte* bort fra Polen og dette riges politik, som både under Vasaætten og i hele det 17:de århundrede havde været planlös ligeoverfor Rusland, måtte bringes ind i et bestemt spor, der stillede det ved siden af Sverige mod Rusland. Derfor behandledes hverken Polen eller Sachsen som fjendtlige lande: det var ikke folkene eller staterne, som Karl vilde knække, men blot sin svigefulde frænde, som han vilde göre uskadelig. Freden i Alt-Ranstadt var frugten af disse bestræbelser. Polen havde fået en infödt konge, af en hæderlig karakter og udrustet med herskersands og herskerdygtighed. Det næste punkt, som skulde vindes var en forsvarlig uafhængig magt i *Lille-Rusland*, stærk nok til her at holde Moskoviterne stangen. Man har meget dadlet Karl, fordi han ikke efter fredslutningen förte krigen tilbage til Östersölandene og forstyrrede det nyanlagte St. Petersborg. B. v. Beskow oplyser, hvorledes et tog didop fra Polen vilde have været forbundet med langt större vanskeligheder end til Ukraïne og have medfört landenes fuldstændige ödelæggelse, idet czaren havde befalet at bruge dette barbariske middel til at standse Karls fremtrængen. Derimod havde Karl grund til at håbe, dels at det ved Mazeppa skulde lykkes ham at organisere en egen kosakkisk-lillerussisk stat, som fremtidig vilde trænge til Sveriges hjælp for at modstå Moskoviterne, altså blive en stadig fare for disse, dels at han ved at nærme sig Moskov vilde kunne tvinge Peter til et hovedslag, ved hvilket alle fordelene vilde komme på svensk side; var en sejr vundet i hjertet af landet, vilde Peter vel være bleven nödt til at slutte fred og slippe Östersölan-

derne. Det fremgår med den allerstörste grad af sandsynlighed af kongens hele adfærd under den såkaldte belejring af Pultava, navnlig af hans spög med den noget enfoldige Gyllenkrook, at meningen dermed kun var at lokke og tirre czaren til slag. At dette tabtes, da det kom, lå aldeles overvejende i den ulykkelige omstændighed, at Karl på grund af sitt sår ikke selv kunde före an på valpladsen, ikke i, at den svenske hær jo var både kampdygtig og væbnet: da störstedelen af den bagefter gav sig tilfange istedetfor at slå sig igennem til tyrkisk grund, var den i bedre stand end de moskovitiske tropper, som man overgav sig til.

Så kommer *opholdet i Tyrkiet,* det afsnit af Karl den Tolvtes regeringstid, som han er bleven mest dadlet for. Det oplyses, hvorledes hele hans adfærd i disse 5 år havde sine gode politiske grunde og ikke kom af stivsind og lyst til æventyr. Atter og atter tegnede det bestemt til, at Tyrkerne vilde nytte den udmærkede lejlighed, de nu havde til at overvælde Moskoviterne, når deres vældige hære kunde blive vejledede af et kriger- og feltherregeni som Karl. Han havde god grund til at håbe, at de hemmelige indflydelser, som bevirkede freden ved Pruth og senere forebyggede det derefter besluttede nye felttog, omsider skulde blive overvundne, eftersom sultanen stadig viste sig stemt for en alvorlig krig. Sultanen synes virkelig at have forstået den advarsel, som Karl gav ham i anledning af at Peter, skræmmet ved Portens krigsforberedelser, lovede at give Asov tilbage og ödelægge Taganrog, tilbagegive Ukraïne til Kossakkerne og römme Polen inden tre måneder. Karl påmindede nemlig sultanen om, at "czaren aldrig vorde lemnandes Asov oanfäktadt, fast han nu måste öfverlemna det, — at czaren aldrig borde hafva Ukraïne, utan det blifva ett fritt folk och en förmur för sultanens vasaller, Tartarerna, samt att czaren med Moldau och Valachiet lärer framdeles bry attomanniska Porten". Hvor fremsynet viser Karl sig ikke her! Hvor forunderlig ere ikke hans ord gåede i opfyldelse! Hvorfor blev det da ikke til noget alvor med Tyrkekrigen? — Moskovitisk guld og den engelsk-hollands-österrigske politik. Disse tre magter havde sluttet et neutralitetsforbund, som i virkeligheden gik ud på, tvertimod deres forpligtelser som garanter af Alt-Ranstadt-freden, at sikkre August af Sachsen den tilbageranede polske throne og at beskytte Danmark, medens dette angreb Sverige. De hollandske og engelske afsendinger i Constantinopel gjorde også stadig deres bedste for at forekomme en hver kraftig beslutning og hindre dens udförelse, når den var tagen. *De værnede derved om Moskovien til alle sider.* Karls tanke var at trænge frem med

den tyrkiske hær til Ukraïne; han vilde rimeligvis sejret over Moskoviterne. Den franske afsending i Constantinopel vidner, at Tyrkerne dengang vare bedre soldater og bedre rustede, end hvad Peter kunde stille op. August vilde atter være bleven drevet ud af Polen og dette rige under Stanislaus betrygget både mod Moskoviter og Tydskere, og Karl kunde som sejrherre have kommet tilbage til sit rige og taget Östersölandene tilbage. Det var nok umagen værdt at fastholde denne chance så længe som muligt. Det var på den anden side en utilgivelig synd af hine europæiske magter, at de hindrede den: derved er Rusland blevet hvad det nu er — *og med Rusland også Preussen.* Når forf. siger om Polen og Tyrkiet, at de "ej saknat tillfällen då de kunnat ångra att de ej kraftfullare medverkat till utförandet af Karls planer", så turde det samme allerede gælde og måske i en ikke mere fjern fremtid komme til at yderligere at gælde om de magter, som hemmelig modvirkede hine planer af småligt nag over det svenske Östersövælde — det bedste værn mod czarismen og hvad dermed hænger sammen.

Med *Danmark* vilde Karl nödig have ufred. Såsnart Stenbock havde slået den danske landgangshær ved Helsingborg, befalede Karl rigets råd at tilbyde Danmark stilstand öjeblikkelig og dernæst fred. Da Peter under fredsunderhandlingerne på Ålandsöarne tilböd ham, mod at beholde Narva, Viborg, Ingermanland, Estland og Lifland samt en del af Karelen, at gå ind i Polen og sætte Stanislaus på thronen, samt at hjælpe Karl til at erobre Norge, Mecklenburg og hvad England og Preussen alt havde taget — et smukt bevis på Peters troskab mod sine forbundsfæller —, da vilde Karl ikke gå ind derpå, og förat i sine sidste to leveår, da han så alt håb om at samle en ring af stærke magter mod Rusland, da Tyrkiet var fuldstændig faldet fra, Polen uhjæpelig overgivet til indre splid og vanmagt under det sachsiske hus, Danmark bestandig knyttet til aliancen med Peter I, först da greb han, som den sidste udvej til nogenlunde at sikkre Sveriges fremtid, den tanke at vinde Norge fra Danmark — kom altså ind på samme politik, som Carl Johan fulgte 1812—14.

Vi kunne ikke dvæle ved alle de punkter, hvor B. v. Beskov afbeviser de beskyldninger for urimelighed, æventyrlighed, råhed, ja endog grumhed, som ere gjorte mod Karl den Tolvte af forfattere, der have været fejl underrettede eller som ikke vave kunnet forstå hele Karls færd, fordi de ikke i deres egne politiske begreber, i deres egen opfattelse af Europas stilling havde betingelsen for at forstå hans store politiske grundtanke. Vi må henvise læseren til bogen selv for at få det bestemte indtryk, som den giver, af Karls ædle personlighed, hans mådehold

og selvbeherskelse, hans sands for fredelig idræt, hans fromhed og helte-munterhed. Et par enkeltheder må vi dog fremhæve.

Den ene er hvad der ongår *kalabaliken i Bender*. Man har sædvanlig fremstillet denne begivenhed, som om Karl, da hans gæstfri værter omsider vare blevne kede af at huse ham og föde ham og bade ham gå sin vej, stivsindet nægtede det, indtil de måtte tage ham med magt, og at han da tåbelig indlod sig i en blodig kamp, ene med et par hundrede mænd mod hele den tyrkiske magt. Det er nu, især ved hidtil ikke brugte moldauske kröniker bevist, at Karl ikke blot gjorde, hvad æren böd, men også handlede klogt og ved sin adfærd undgik den forsmædeligste skæbne. Det var nemlig opgjort mellem Tartarkhanen samt paschaen i Bender, som skulde give ham escorte gennem Polen til Östersöen, og den polske feltmarskalk Siniawsky af Augusts parti, at de Tyrker og Tartarer, som efter sultanens ordre skulde ledsage og beskytte ham, efterhånden skulde forlade ham og lade ham falde i hænderne på August eller Peter I. Underretning herom havde Karl fået gennem breve fra August til khanen, som han havde ladet opsnappe. Sultanen var fört bag lyset og trode, at der var samlet en "hær" ved Bender til at ledsage Karl hjem, medens der kun var samlet nogle få tusind mand. Havde Karl fulgt opfordringen og begivet sig på vejen, så havde han næppe undgået at falde i sine fjenders hænder. Satte han sig til modværge, så havde han altid bedre udsigter, nemlig enten at falde med ære eller at blive de af sultanen udsendte Janitscharers fange, derved slippe for at falde i paschaens hænder, men komme i nærmere forbindelse med sultanen. Udfaldet svarede til hans önske og var i virkeligheden, som han selv yttrede för kampen, det eneste middel til at få sultanen, "öfvertygad om alla deras förräderi, som falskeligen och med stor osanning förledt sin kejsare."

Den anden oplysning har netop i vore dage en særegen ethnografisk interesse. På toget i Ukraïne efter foreningen med Mazeppa, da det svenske hovedkvarter var i Kolomak, befalede Karl engang general-kvartermesteren, den skikkelige Gyllenkrook, at skaffe oplysning om vejene til Asien; Mazeppa havde sagt ham, at Asien ikke var langt borte. Gyllenkrook syntes nok, det var noget underligt, men spurgte dog Mazeppa derom, som blev helt forskrækket og sagde, at han kun havde villet spöge med kongen, hvortil Gyllenkrook svarede: "Ers Excellens ser sjelf, Hs Maj. är en glorieus herre, som åstundar, ho vet, längre gå än nyttigt kan vara, alltså är en sådan discours ibland farlig." Da han kom tilbage til kongen, spurgte denne: "Är ni underlig (gal)? Har ni varit hos Mazeppa?" — "Ja, ty alla jag frågar här i landet om Asien, så veta de icke, hvad det

är"; derfor havde han spurgt sig for hos Mazeppa, som strax vilde komme til kongen. Da begyndte denne at le höjt og sagde; "I lär ha skrämt gubben, så att han blir sjuk." Det er åbenbart, at Karl kun har havt sin spög med Gyllenkrook, og rent urimeligt er det, når Voltaire af denne historie har fået ud, at Karl vilde efterabe Alexander og erobre Asien. Det mærkeligste er imidlertid, at Mazeppa, virkelig, om end spögende, havde sagt et par dage forud, at der var 8 mil til Asien, nemligen til floden Donetz. Hvor er han falden derpå? Har der hos landets befolkning, d. v. s. Russerne i Dnjæprlandet holdt sig en forestilling om, at hvad der lå i flodlandene östligere hörte til en hel anden folkeverden, hörte til Asien, og har Mazeppa, da han vilde sige kongen en artighed, husket på denne forestilling? Hvordan det end er, så har den nyere ethnografiske videnskab netop ledet til den slutning, at befolkningen i Dnjæprlandet fra gammel tid er ægte slavisk, altså europæisk, hvorimod befolkningerne i Volgas- og Dons flodområder ere af ugrisk og tartarisk, altså asiatisk oprindelse. Der lå måske en dybere sandhed i den polsk-födte kosakhövdings smigreri, end han selv tænkte på. Karl stod virkelig her ved den europæiske verdens östlige grændse. Den fjende, han stred imod, var virkelig Asien, den asiatiske dæmon, undertrykkelsens onde dæmon, verdenserobringstanken, som har opfyldt alle asiatiske herskere ligefra de assyriske konger og Xerxes til Attila, Dschingis-khan, Tamerlan og Peter I.

At have anet dette, at have sat sig som sit livs opgave at standse den moskovitiske vældes fremtrængen mod Europa, at have tænkt og handlet, kæmpet og lidt på Europas vegne, indtil han, svigtet af Europa, måtte give tabt og nöjes med at stræbe efter at opretholde Sverige, dette er Karl den Tolvtes ære, dette er ogsåe det ædle svenske folks ære som med den yderste kraftanspændelse fulgte ham og stöttede ham i denne uhyre kamp. Fra det öjeblik, da den måtte opgives, da Svenskerne måtte nödes til at tænke på sig selv, daterer sig en ny periode i Europas historie, en periode, som betegnes med Moskoviens stadige fremrykken mod vest, en periode, hvis betydning Napoleon anede, da han samlede al Europas magt mod Moskov, en periode, som ikke er afsluttet og ikke kan afsluttes, för den ene eller anden part er fuldstændig besejret. Lad os håbe, at nutidens Nordboer, når det kommer til det afgörende stævne, ville træde i Karolinernes fodspor, og at Europa omsider vil se, hvad der tjener til dets frelse. Da vil også hine helteslægters efterkommere höste lönnen for hvad deres fædre have lidt og stridt under "den störste bland Karlar". **C. R.**

Foredrag over "den norske Målsag" holdt i Kjöbenhavn den 3die Juni 1867.

Mine Damer og Herrer!

Når jeg her har indbudt Dem til at höre et Foredrag over den norske Målsag, er det ingenlunde i den Tanke at kunne sige noget nyt. Sagen er både i sig selv så gammel og har været diskuteret både löst og fast såmange Gange, at Emnet vist må siges at være udtömt. Men da Spörgsmålet er et brændende Spörgsmål oppe hos os, da det endnu vil vedblive at være et brændende Spörgsmål i mange År, da Partierne deroppe stedse mere sondre sig og gå på hinanden med skarpe Våben, så har jeg stolet på, at det danske Publikum, som altid med Venlighed og Kjærlighed har fulgt Bevægelserne i mit Fædreland, også kunde have Interesse af at höre lidt om denne Bevægelse, som er så alvorlig og så afgjörende i sine Fölger. Ikke hermed sagt, at Sagen skulde være ukjendt hernede. Jeg ved ligeságodt som nogen, at den har vakt Opmærksomhed, har været omtalt af Bladene, har været behandlet af Kritikerne; men da det alligevel altid er så, at det, som Sund og Hav skiller mellem, må blive mere ukjendt end det, som vokser op på Ens egen Jordbund, så tager jeg vist ikke Feil, når jeg slutter, at Sagen for Störsteparten af det danske Publikum endnu står meget uklar, ligesom den desværre endnu gjör det for en stor Del hjemme hos os. Spörgsmålet er også så nöie sammenvævet med Skandinavismens store Spörgsmål, som vel er Danmarks helligste Sag, at det alene af den Grund burde være Gjenstand for Omtale hernede. Så må jeg da på Forhånd bede dem om Undskyldning, som alt have sat sig nöie ind i Sagen, om jeg skulde komme med altfor mange og altfor kjedelige Gjentagelser, og ligeså dem, for hvem Spörgsmålet endnu er en Gåde, om jeg skulde være altfor kort og snar.

Den Norske Målsag går ud fra den Kjendsgjerning, at der for Tiden er 2 forskjellige Sprog i Norge, hvert med sin eiendommelige Rod, sit eiendommelige Præg, sin eiendommelige Livssfære, begge temmelig skarpt afsondrede fra hverandre. Det ene er det *danske* Sprog, som er Skrivtsprog, Kultursprog og tillige Talesprog i Byerne; det andet er det *norske*, som i en Masse af Dialekter tales af Störsteparten af Landets Befolkning, Bönderne, men endnu ikke er almindeligt i Skrivt, endnu ikke oparbeidet som Kultursprog. Det ene, det danske, er altså det herskende, så at sige Landets offentlige Mund, men uden Rod i Folkelivet; det andet, det norske, er udrundet direkte fra det gamle Sprog, som taltes i Landet, i en fortsat Udvikling, men ligger krumböiet og længes blot efter at blive löst. Nu er det Målvennernes Mening at få dette Sprog op i Dagen igjen i Skrivt og Taler, og så lade det före Kampen med Dansken, så vil Fremtiden vise, hvem der går af med Seiren, eller hvorledes Fredsslutningen vil blive.

Dette, at der for Tiden er forskjellige Sprog i Norge, siger jeg er en Kjendsgjerning. Den springer i Öinene på hver, som vil vandre lidt i vort Land og undersöge Sprogene, den behöver altså ikke nogen lærd Kommentar, den *er der*, det er nok. Da imidlertid intet kan være, som jo ikke engang er kommet, og da vor Tid meget holder af Lærdom og Grundighed (takket være Tydskerne), så må Målsagens Venner også kunne levere historiske Dokumenter, der godtgjör denne Kjendsgjerning. Det kan vi da Gudskelov også, og dette er indrömmet selv af Målsagens bittreste Modstandere.

Skilsmissen skriver sig da væsentlig fra Kalmarunionens Tid og opover. Norge, som da var for svagt til at styre sig selv, stod og vaklede mellem begge Brödrelande. Snart rakte det Sverige Hånden, snart Danmark. Al Videnskabelighed, al Digtning var forlængst udslukt, og det danske og svenske Sprog stredes om Herredömmet i de dannede Cirkler. Ved Norges Forening med Danmark fik Dansken Overvægten, skjönt Overgangen mellem det og Svensken dengang ikke var så stor, da Svenskerne talte halvt dansk. Först ved Lösrivelsen fra Danmark fik Sverige sit "Målstræv", som det gjennemförte med stort Held. At Overgangen til den rene Dansk gik så tilsyneladende let og modstandslös for sig, har sin Grund i på den ene Side Folkets bundne Tilstand, på den anden de mægtige nye Kulturelementer, som i dansk Form strömmede ind over Landet. Reformationen med hele dens Apparat, danske Salmer, danske Læreböger, danske eller danskdannede Prester, foruden alle de danske Embedsmænd, som bleve ansatte Landet rundt, alle de danske Adelsmænd, som giftede sig ind i de gamle norske Ætter,

og förte både Styret og Ordet, — alt dette måtte jo være mere end nok til at bringe den gamle norske Tunge til offentlig at forstumme, og kun bevare sig som en hellig Arv nedigjennem Slægterne hos dem af Landets Börn, som ikke kunde danse med de fine Herrer.

At Overgangen har været temmelig bråd og slet ikke, som mange så gjerne önskede, en naturlig Gliden over fra det ene til det andet, har en dansk Mand, som vel må siges at være Autoritet i disse Sager, N. M. Petersen nemlig, tilstrækkelig godtgjort. Han siger således i sin "Sproghistorie", hvor han omtaler Perioden fra 1400—1530: "når man sammenligner Dokumenter fra denne Periodes Begyndelse og Slutning, da må man overraskes ved den betydelige Forskjel i Sproget og forundre sig over, at der i 100 År kunde ske en så stor Forandring. Endnu en Tid efter 1400 vil *ingen* Dansk, som ej besidder Kundskab i Islandsk, rettelig kunne forstå noget Brev, *da Sproget næsten aldeles er islandsk* og derimod omtrent ved 1500 vil *enhver* dansk Mand, der ei er aldeles uövet i at læse gammel Dansk, kunne forstå de norske Breve, på en eller anden Endelse og et eller andet Ord nær, som ville forekomme ham besynderlige". Og den samme Mand siger senere: "Denne Kamp" (mellem begge Sprog nemlig) "finder ei Sted uden megen Modstand, og som enhver anden Naturrystelse er den ulige lettere at föle end at beskrive".

Fra den Tid af altså har det danske Sprog siddet som det herskende i Norges Byer og som Norges offentlige Tunge, men endnu har det ikke kunnet fortrænge, blande sig med eller rodfæste sig i Landets oprindelige Sprog. I Kirken, i Skolen trækker man vel på den danske Ham; men neppe er man kommen udenfor de 4 Vægge, för Hammen lægges af igjen, og i Hjemmet, ved Vuggen, ved Madbordet, på Marken og Agren, der klinger et ganske andet Sprog, som viser, at Hjertet er med i Spillet. Jeg taler her naturligvis kun om Bönderne, i Byerne er det jo som i Kjöbenhavn.

Dette står altså fast, at der i Norge er 2 Sprog, et indfört gjennem Reformationen og Danskeherredömmet, som er udviklet fra Olddansken; et andet, Landet oprindeligt tilhörende, som er udviklet fra Oldnorsken. Da Modstanderne af Målsagen heller ikke kunne nægte dette, have de fundet på en anden Udvei. De sige: ja men dette indförte danske Sprog det er dog i Grunden det samme som det norske, det har dog samme Rod, den gamle "danske Tunge".

Ja, at der engang har været noget nær et Fællessprog mellem de 3 Stammer, som kaldtes Dansk, det er der vist ingen, som vil nægte, men da må man også have den Godhed

at gå tilbage til den tågede Tid, da man ikke har andre Dokumenter at framlægge end Runestene. Hvis Ligheden senere skulde være så overordentlig, vilde det være mærkeligt, at en dansk Lærd (den samme Petersen, jeg citerede ovenfor) kunde tillade sig at skrive [1]): "at udvikle videre den i Öine faldende Forskjel imellem ældste Norsk og ældste Dansk og ved Exempler af alle Ordklasser at oplyse samme, synes overflödigt, da den viser sig i en *total Afvigelse fra Grammatikens Former* og altså selv for den mindre övede Læser må være åbenbar". Og siden, angående Perioden fra 1300—1400: "Sprogets (det norske) Bygning er i alle væsendtlige Dele endnu i disse 100 År bleven så lidet forandret, at *der ikke kan tænkes på nogen Lighed imellem Dansk og Norsk fra denne Tid*". Det uheldige er altså, at disse Stammer ikke have bestyrkt sig i og vokset mere og mere fast i denne Sprogenhed, men at tvertimod Fællessproget efterhånden har spaltet sig i tre Grene, der istedetfor at böie sig sammen igjen altid har antaget en mere og mere divergerende Retning. Og det endnu uheldigere er, at Dansken netop er det af de 3 Sprog som har mest været udsat for fremmed Påvirkning og derfor og mest skilt sig fra sin nordiske Rod. Jeg behöver neppe minde om her, at det ulykkelige Slesvig også for en stor Del har været Broen for Tydskeriet i Sproget, jeg behöver ikke at minde om, hvad den hanseatiske Handel, hvad de tydske Oldenborgere med deres Hofslæng, hvad de mange Tydskere og tydske Böger have gjort for at skille Danmark fra Norden også i sproglig Hen seende. Dog — takket være mange af Reformatorerne, takket være Holberg, at Dansken dog endnu, trods sin Udartning, er Dansk. Men Skade var det dog, at selv de dygtigste og skarpsindigste Mænd efter Holbergs, da de Tid skulde bearbeide Sproget og redde det fra fremmede Udvæxter ved at skabe nye Ord og Ordformer, så vendte de sig ikke til Folkesproget men toge Tydsken til Mönster og danskgjorde tydske Ord. Det Sprog, som har Olddansken til Grund, er derfor nu bleven — ja jeg siger det åbent og ligefremt, da det er et historisk Faktum, det er bleven *dansktydsk;* og denne dansktydske Form er det, vi have fået, og som nu Nordmændene så gjerne vil smykke ud med Navnet Norsk, medens derimod det, som med Sandhed burde kaldes norsk, har bevaret sig mest uberört af fremmed Indflydelse, har udviklet sig mest på sin egen Grund, er derfor mest af de i andre skandinaviske Sproggrene forskelligt fra Dansken. Svensken ligger nemlig midt imellem. — "Men" — sige nu Modstanderne atter, "dette Sprog, som J absolut vil

---

[1]) Petersens Sproghistorie 2 Del. S. 59.

have kaldt Dansk, det har jo Normænd hjulpet med til at udvikle, derved naturligvis medbragt norsk Ånd og norske Ord, så at det nu er bleven passende for begge Riger. Og er J ikke fornöiede med det, så se blot efter 1814, se Björnson, Ibsen, skrive de Dansk? Man må jo nu behöve Lexikon for at forstå norske Böger i Danmark, det viser klart nok Listovs Ordsamling". — —

Ja, dette ser jo meget net og smukt ud, særlig det med Listovs Ordsamling, men vi vil dog se noget nöiere på disse Grunde, för vi give tabt. At Normænd har været med at udvikle det danske Sprog det er sikkert nok, men om de have været med at udvikle det i norsk Retning, det er mere end tvivlsomt. De have jo levet Störsteparten af sit Liv i Danmark, havt al sin Uddannelse og Omgang der, hentet sit Stof derfra. Man sætter naturligvis Holberg og Wessel op som Koryfærerne her. Jeg vil ikke nægte, at deres norske Födsel kan have havt Indflydelse på deres Digtervirksomhed, men jeg skulde være fristet til snarere at söge den i den Åndsrætning deres Digtning tog, den satiriske nemlig, end i selve deres Digtnings Form. Hvad norskt har da Holberg skrevet i Peder Paars? Comedierne? den danske Historie? hans Helte- og Heltindehistorier? Stoffet er jo næsten altid fra Danmark medmindre det er almenhistorisk. Han skildrer og revser det danske Selskabs- og Samfundsliv på Fredrik 4des Tid; har han Bönder på Scenen, er det *danske* Bönder, som tale sjællandsk Dialekt? Hvis han har skildret disse Forholde og Karakterer som norske, så er det dårligt skildret, men det tror jeg nok hver lader være at beskylde Holberg for. Og hvilke norske Ord er det han har beriget det danske Sprog med: er det Ord som: publique, regulair, continuere, celebrere, attaquere o. s. v. som vi jo ved Holberg efter den Tids Mode også benytte. Og det samme gjælder om Wessel. Hans "Kjærlighed uden Strömper" er jo en Satire over Kjöbenhavns Theaterforholde og Tidens Smag. Derfor, kan end Holberg siges at være en Folkeforfatter, så er han det for den danske Almue men sandelig ikke for den norske. Læses han af den sjællandske Bonde, så læses han lidet af den norske, enda man har sögt at sprede ham ud, ved at lade nogle af hans Comedier fölge som Tillægshefte til "Folkevennen". Altså disse har sandelig ikke bidraget til at gjöre Sproget norsk, men til at gjöre det dansk, hvorfor Danmark og er dem megen Tak skyldig. Med Norge har de intet at gjöre i *sproglig Henseende.* Men så var det jo Tiden efter 1814, som skulde være så mærkelig, og vore Dages Forfattere skulde jo have udviklet Sproget i en så eiendommelig Retning, at det nu kunde kaldes et rent an-

det Sprog, kunde kaldes norsk. Bevis: "Listovs Ordsamling". Jeg tænker Listov selv vil frabede sig Æren af at blive benyttet som Bevis her, da han nok indser, at der kommer noget Fusk med i dette Bevis. Han siger nemlig selv, at han ingenlunde har holdt sig til de Forfattere alene, der have skrevet på Fælledssproget med norske Ord og Vendinger, men også til dem, der have skrevet på rent *Norsk*, og citerer derfor Aasen, Vinje, Vang, og mig selv. Alle disse og alle disses Ord går naturligvis bort; thi de hare intet her at gjöre, hvor her tales om norske Ords Optagelse i Dansken. Skal disse med, kan man ligegodt trykke op Ivar Åsens hele Ordbog. Når man nu desuden ved, at Mænd som Asbjörnsen. Östgaard, Schultze, Meltzer ofte indförer Bönder eller Almuesfolk talende sin rene Dialekt, og Störsteparten af disses Ord altså også må gå bort, så svinder dette påberåbte Lexikon af Listov, som i sig selv er lidet, betydeligt ind. De, som hovedsagelig stå tilbage som stærkest repræsenterende denne Retning er da Wergeland, og siden Björnson og Ibsen. Hvad Wergeland angår, så er hans Sprog ligesåvel som hans Poesi temmelig uberegnelig. Han kan slumpe op i et godt norsk Ord, det er sandt, men han slumper ligesålet op i et tydsk eller svensk. Se hans Yndlingsord "Geist", f. Ex., se hans "Öde" Skjebne (norsk "Lagnad"), "Dignen" Segnen af det svenske digna, medens det norske "digna" betyder blive tyk, og om Melk: "blive sur". Men så var det da Björnson. Ja han begyndte med "Synnöve", og der fandtes en Del norske Ord indflettede, som ikke havde været brugte för i Bogmålet. Strax var Banneret reist, Programmet opstillet. Man skulde altid optage flere og flere norske Ord og derved danne en Overgang til en Tid, da Sproget tilsidst blev rent norsk. Programmet var forsåvidt ikke nyt, som det allerede var opstillet af Wergeland i en Afhandling kaldt "norsk Sprogreformation". Dengang blev det imödegået af P. A. Munch i Vidar 1833, hvor han kaldte hele Bestræbelsen "en Sprogfordærvelse". Men nu er det naturligvis ikke "Sproglaveri" længer. Programmet tog sig jo deiligt ud, det fik en Masse begeistrede Tilhængere, men Bannerföreren, hvor blev der af ham? Jo han skrev "Arne", det var noget endnu mere, og Jubelen var uendelig, men så skrev han "Kong Sverre" og "Sigurd Slembe" — det var alt noget mindre, og så skrev han "Maria Stuart" — ja det var nok endnu mindre, og så kom endelig "de Nygifte", og der var nok lidet eller slet ingenting. Sagen er nemlig den, at Björnson var en altfor klarsynt Mand til ikke at se, at dette Sprogroderi bar galt afsted, at man må tage Sproget således som det er og lever på Folketungen, og da altså gjöre Valget, enten mellem rent norsk eller rent Dansk.

Han valgte da Dansken som det, der lå fuldtfærdigt, som det, der så længe havde været fælles Kultursprog, og som det, hvori hans Böger fik det störste Publikum. Når man derfor nu sætter Björnson op som Anföreren for den nye Sprogretning, og i den Anledning påberåber sig "Synnöve" og "Arne", så beråber man sig på et forladt Standpunkt, hvor Manden nu ikke længer er. Men det forstår sig, Programmet er der endnu, og Skriget er der endnu; ja det synes endog som disse Folk ligesom visse Skandinaver synes bedre om Skriget og Talerne end om Gjerningen selv; for, når det kommer til Alvor med at gjennemföre Programmet, så trække de sig tilbage og — le. En Mand var der, som sögte at gjöre Alvor med denne Sag, og det var Presten Landstad, Samleren af vore Folkeviser. Han fik Anmodning om at levere en Salmebog fælleds for det hele Land. Nu vidste han godt, at det var en vanskelig Sag; thi han selv havde i sin Embedsgjerning dybt fölt Modsætningen og Brydningen mellem de to Sprog i Landet. Skulde han skrive den på rent Bogmål, vilde han gjöre en Uretfærdighed mod Bönderne, for hvem den nye Bog da vilde blive en kold, död, påtvungen Skat; skulde han derimod skrive på rent Norsk, så vilde han krænke Byfolket. Han besluttede derfor, såvidt det lod sig gjöre at komme begge imöde og optog således i de gamle Salmer en Mængde norske Ord og Vendinger. Men hvad blev Resultatet? Alle lo, og mest de, som netop satte denne Methode frem som den önskeligste og ene rette; thi det skal ikke nægtes, at det tog sig mindre godt ud dette. Det var som en Blanding sammenlappet af Verken, Bomuldstöi og Vadmel. Så fik da Landstad Bogen tilbagesendt af Kommissionen med Anmodning om at udelade disse norske Ord, som stödte så det forfinede Öre. I mange År har det således hedt, at man skal optage og optage norske Ord, men ingen optager, og når man gjör det, er det — smaglöst. Jeg kan tale med Sandhed om dette, fordi jeg selv engang var inde på den Retning, men forlod den, da jeg så det var bare Snak og intet Alvor. Når derfor Listov i sin Bog også citerer Landstad "som Vidnesbyrd om, hvorledes den nationale Sprogreform også gjör sig gjeldende i Skrifter til kirkeligt Brug", så må dette forståes "cum grano salis". Hvad sluttеligen Ibsen angår, så er hans Afvigelser fra den almindelige Skrivt ikke så mange som Björnsons have været, så vi ikke skulle opholde os ved dem. *Det* må man imidlertid være opmærksom på, at mange af ham brugte Ord og Sammensætninger, som på Grund af, at de lyde uvante og ukjendte, kaldes hernede norske, ikke ere det, men blot ere Ord dannede af ham selv med den fulde Ret, som en Digter har til at berige Sproget med nye Ord. Så kan der også fin-

des de, som bruge Ord, der hverken ere norske eller danske, men en forkvaklet dansk Gjengivelse af misforstået Norsk. Når det danske Publikum stöder på slige Ord, særlig når det er i Fortællinger, der hente sit Stof fra det norske Bondeliv, er det rimeligt og naturligt, at de anse dem for norske, og med det Præg går mange falske Mynter hernede og går raskt fra Hånden, fordi såkaldet Norsk jo nu er Mode.

Man sætter altså disse ovennævnte Forfattere op som Bevis for, hvormeget det norske Kultursprog i den senere Tid er afveget fra det danske. Dette synes jo at måtte forudsætte, at de Ord, som bruges af dem, også er optagne i og gangbare i vort Omgangssprog hjemme. Men dette er langt fra Tilfældet. Listovs Lexikon er vist ligeså nödvendigt for de fleste i Kristiania og Bergen som for dem i Kjöbenhavn. Ord som: "dauvligt," "studsligt", "Atlege", o. s. v. ere ikke kjendte uden af dem, somhave omgåets med Bönder. Men lad gå, selv om disse Ord vare blevne anerkjendte og almindeligt brugelige i vort Kultursprog, berettiger da dette i nogensomhelst Grad til at kalde Kultursproget norskt? Kan et Sprog forvandles til et andet ved at optage nogle Glosser fra dette? Jeg gad vide, hvad Svensken vilde sige, når man kaldte hans Sprog fransk, fordi han bruger Ord' som charmant, magnifique, causerie, rideau o. s. v. og hvad vil I Danske sige, når En påstod, at Eders Sprog var tydsk, fordi I brugte Ord som, befale, erobre, Beskedenhed o. s. v.? Og dog er der vist tre Gange så mange tydske Ord i Dansken, som der for Tiden hjemme er norske Ord i den. Sproget kan blive *fornorsket* ved denne Methode men aldrig norsk, ligeså vel som Dansken er bleven fortydsket men aldrig Tydsk og Svensken forfransket, men aldrig Fransk. Det Påfund at kalde vort Bogmål norsk er heller ikke meget gammelt, det er ikke stort over 30 År. För den Tid kaldtes det altid dansk i Skolerne og ellers uden at vække Spor af Forargelse; men nu er det en stor Forbrydelse og Latterlighed at kalde det Sprog, som i Skolerne læres ved Hjælp af "Bojesens *danske* Grammatik", at kalde det for andet end norsk. Og en Artikel, som aftrykkes ordret fra "Fædrelandet" i vore Blade, den er ved denne Proces pludselig bleven norsk. I Året 1828 blev der fört en Strid om Sprognavnet mellem den norske Professor H. N. Stenbuch og en Forfatter i det danske Månedskrivt "Athene". Den danske Forfatter skrev da, at han forundrede sig over "den Besynderlighed, som man ofte stöder på i visse norske Skrivter, at et Sprog, som så længe det existerede har båret Navn af det *danske* nu kaldes *det norske.*" Striden fortsattes mellem Stenbuch og R. Rask, og Stenbuch måtte da tilstå, "at der på den Tid *intet levende*

norsk Skrivtsprog fandtes" og at *"den danske Indflydelse i Norge i intellektuel Henseende snarere havde tiltaget end aftaget siden den politiske Adskillelse"*.

Man kan sige: men er nu ikke denne Strid om Navnet uvæsentlig, en Biting? Nei, den er ikke så ganske uvæsentlig, såsnart der, som nu, træder et Sprog frem med Fordring på og fuld historisk Ret til Navnet norsk, og som træder i Opposition til det såkaldte norske. Da forvirrer det og umuliggjör al Diskussion ikke at have Benævnelserne på det Rene.

Vi have hidtil sögt at bevise den historiske Ret som vort Bondesprog har til at kaldes det ene rette Norske, men dette er ingenlunde nok til at bevise Målsagens fulde Berettigelse. Det står endnu tilbage at godtgöre, at dette norske Sprog er livskraftigt nok til at bære en Kultur og dennes Udvikling gjennem Tiderne, og for det andet, at der findes en virkelig Trang hos Nationen til at få frem denne gjennemgribende Forandring.

Er da det norske Sprog, som det nu findes, livskraftigt nok til at bære en Kultur?

Hertil svare Modstanderne öieblikkeligt nei. Det har jo nu i over 400 År ligget ubearbeidet, et Tidsrum, hvori hele den övrige Verden har gjort Kjæmpeskridt fremad, det ligger altså tilbage, mangler Kulturord; det vilde fölgelig være en Standsning, en Tilbagegang at optage det, desuden et unyttigt Forsög, da Sproget er råt og udstykket i en Masse Dialekter uden nogen Enhed. Såvidt Modstanderne. Vi skulle nu se lidt på disse Indvendinger.

At Sproget har ligget skrivtligt udyrket i så lang Tid, er sandt; thi man kan vel ikke kalde de små Forsög, som nu og da ere gjorte på ligesom at puste ud, for nogen Bearbeidelse. Men derfor har det ikke stagneret. Vil man sammenligne Dialekterne nutildags med deres Modersprog Oldnorsken, finder man, at disse have udviklet sig i samme Retning som alle andre Sprog, i Retning nemlig af mere simple, letvindte Former. Det har mistet mange besværlige Kasusformer, i Verberne har det ikke længer serskilte Endelser for hver Person, men kun for hvert Tal o. s. v. Men så er det disse Kulturord, som det skulde mangle. Vistnok mangler det en hel Del Ord på nyere Tiders Videnskab og Kunst og tekniske Udtryk. Men hvorledes har Dansken klaret disse Ord? thi med Dansk er det jo vi her alene have at gjöre, som det der stilles op mod det Norske som det fortrinligere. Jo Dansken har optaget dem rent ud som de lyde i det Sprog, hvorfra de skrive sig, og det har ikke alene Dansken gjort, men de fleste andre Sprog. Dette er disse termini technici, som er almengyldige i den hele Verden. Hvorfor

skulde da ikke Norsken og kunne uptage dem? Det vilde bare forvirre uden at berige Sproget med synderligt Indhold om man vilde forsöge at oversætte Ord som Physik, Chemie, Chirurgi, Geologi, Mathematik, Verbum, Substantiv o. s. v. Ikke dermed sagt, at dette ikke lod sig gjöre; vi se tvertimod, at Islændingerne, som våge med slig Ihærdighed over deres Sprogs Renhed have gjort det. Jeg anser imidlertid dette for en noget pedantisk Purisme, da disse Ord ere så at sige Verdensord og ikke tilhöre den enkelte Nation. Men så alle de andre Kulturord, især de som udtrykke abstrakte Begreber? hvorledes vil Norsken få dem? Ja vi spörge atter: "hvorledes har Dansken fået dem?" thi der kan de jo heller ikke have været fra Begyndelsen af, men må være blevne dannede. Ved at undersöge dette finde vi, at Holberg og hans Samtid, som jo strax ved at bringe Dansken tillive igjen efter lang Tids Sövn, kom i Knibe for Kulturord, tog dem umiddelbart dels fra Latinen dels fra Fransken. De senere forfattere skulde da rette på dette Feiltrin ved at fortrænge disse fremmede Ord ved ægte danske, og så dannede de nye Ord, ikke af deres Sprogs egne Rödder og efter dets Regler for Orddannelse, men ved næsten direkte at tage dem ud — fra Tydsken. Skulde det altså vise sig, at det var umuligt for det norske Sprog at erstatte disse Ord med egne, så er det vel ikke större Skam for Norsken end for Dansken at tage disse tydske Ord op i sig, og det foroste Kultursprog har sandelig i så Henseende intet Fortrin. Men så umuligt skulde det vel ikke være; thi det må man lægge Mærke til, at de Folk, som mest skrige på Umuligheden, ere de, som minst kjende til det norske Sprog. For det förste var det norske Sprog, dengang det döde som Skrivtsprog, et rigt uddannet Sprog med en rig Litteratur og stod på Höidepunktet af sin Tids Dannelse. For det andet har det norske Folkesprog gjemt i sig en Mængde Benævnelser på Begreber, som må siges at höre til det höiere åndelige Liv, og som overrasker, når man förstegang får Syn på det. Jeg skal tillade mig at citere, hvad en gammal Forfatter siger om den Sag. Erik Pontoppidan skriver således i sit "Glossarium Norvagicum" (Bergen 1749) i Fortalen: "jeg fandt, at i Böndernes Tale vare nogle Ord særdeles signifikative og betydningsfulde, ja nogle passende til at udtrykke de Begreber, som vi i almindelig Tale dels fremstille med flere Ord dels med franske eller andre fremmede, som den norske Bonde i denne Trakt ikke behöver, hvilket en opmærksom Læser selv skal finde, og om han elsker Sproget, såvel fornöie sig som forundre sig over". — I dette Tilfælde blev det altså det rå Bondesprog, som skulde være det fine Kultursprogs Læremester. For at alt det, jeg

har sagt ovenfor, ikke skal stå aldeles hen uden Bevis, skal jeg tillade mig her at opstille en liden Exempelliste på Ord fra Holberg, senere Dansk og så, hvad Norsken kan byde isteden.

Holberg.	*Dansk.*	*Tydsk.*	*Norsk.*
Modestie.	Beskedenhed.	Bescheidenheit.	{ Blygleike. m. Smånöge. n.
Passion.	Lidenskab.	Leidenschaft.	{ Gir. m. Ofse. m.
continuere.	fortsætte.	fortsetzen.	halda fram.
favorisere.	begunstige.	begünstigen.	hylla.
attaquere.	angribe.	angreifen.	taka paa.
	besöge.	besuchen.	vitja.
	bestikke.	bestechen.	muta.
	befrugte.	befruchten.	fræva.
	ophöre.	aufhören.	trjota.
	opmuntre.	aufmuntern.	{ kvickja. uppmoda.
	Gemyt.	Gemüth.	Huglynde. n.
	Anlæg.	Anlage.	Givnad m.
	Munterhed.	Munterkeit.	Kjæta. f.
	Bekymring.	(bekümmern).	Sut. f.
	Frygt.	Furcht.	Otte. m.
	Hidsighed.	Hitzigkeit.	Ösa f.
	Opmærksomhed.	Aufmerksamkeit.	Gaum. m.
	Erfaring.	Erfahrung.	Röynsla. f.
	Bevis.	Beweis.	Prov. n.
	o. s. v.		

Den som desuden kjender lidet til den norske Orddannelseslære vil finde, at den frembyder sjelden rig Anledning og Bekvemhed til at danne nye Benævnelser, der hvor disse skulde mangle. Jeg behöver i så Henseende blot henvise til Ivar Aasens ypperlige Grammatik, hvor det tilstrækkelig er godtgjordt. Men vil så Folket forstå de nydannede Ord? Ja hvis de ere ret dannede. Iallefald vil de forbinde et langt klarere Begreb til dem end til de fremmede Ord, som nu gjennem Kultursproget proppes ind i dem, og som ofte af Bönderne bruges i de mest ravgale Betydninger, som vise at de ikke have forstået et Gran af hvad Ordet skulde betegne. Er så det nydannede Ord godt, glider det snart ind i Almuens Talesprog, er det ikke, så kan aldrig Digterens Anstrengelser for at få det op nytte noget; det bliver kasseret af den sunde Folkesans, Skulde f. ex. Ord som Tjod (Nation), Stjorn (Redaktion), Ovrike (Tyranni), Godkjenning (Ratihabition), Brotlog (Criminallov), trongsynt (borneret) o. s. v. ikke af Almuen forståes ialfald lige godt som de tilsvarende fremmede, eller Ord som "Sprikstakk", "Atpaaslikk" om man for Moro Skyld vil bruge dem for Krinoline og Dessert?

Men, sige Modstanderne, nu har engang det danske Sprog bemægtiget sig Kulturen, det nytter ikke at stampe imod, man må böje sig for den historiske Ret og heller söge at udvikle i norsk Retning det vi have fået.

Så? Svenskerne skulde altså, dengang deres Sprog nær var fortrængt af Dansken, også böiet sig for den historiske Ret, Islændingerne ligeså, Flamlænderne og Finnerne skulle også böie sig for den historiske Ret og lade Fransken og Svensken sidde, Polakkerne skulle nu venligt tage mod det russiske Sprog og kalde det polsk, fordi det nu drives ind ifölge den historiske Gang, bare söge at udvikle det i polsk Retning. Nei Historien viser både, at en slig Sprogrevolution, om man vil kalde det så, har været gjort, og at den, den Dag i Dag, endnu håber at kunne vinde Seier. Og de, som holde så på historiske Kjendsgjerninger, burde huske den Kjendsgjerning, at de 3 nordiske Sprog ikke have villet löbe sammen i et, men tværtimod spaltet sig i tre, der have udviklet sig hver med sit eiendommelige Præg, at altså Historien har sagt: så bör det være. Kulturen er dog sandelig et alment Indhold, som gjennem de forskellige Nationaliteter skaber sig sin eiendommelige Form; den er ikke så rodfæstet i en Form, at den ikke kan overflyttes til en anden. Ellers måtte man jo enten tilstå, at ingen Nation var kultiveret uden Læremæsteren, eller så, at hver Nationalkultur, om jeg så må sige, var kun et Navn, et Skim uden Virkelighed. Og her er slet ikke Tale om, således som Sagen ofte fremstilles af Målsagens Fiender, her er ikke Tale om nogen voldsom öieblikkelig Fortrængelse af det engang bestående (thi man river da ikke et Hus ned, för man har et ligegodt idetmindste at flytte ind i); men Målvennerne bede bare om Lov til at få benytte det andet Sprog i den almindelige Oplysnings Tjeneste ved Siden af det bestående, så kan jo hver vælge det, han har Lyst til. Er der da en indre Sandhed og Nödvendighed i Målsagen, så får den Fremgang alligevel, og så vil vel Tiden engang vise, hvad man kommer længst med til at vække sandt folkeligt Liv, enten sit eget eller det fremmede.

At altså Norsken er livskraftig nok til at bære en Kultur, og at et Kulturindhold kan overflyttes fra et Sprog til et andet, tror jeg at have godtgjort. Nu står endnu det store Spörgsmål tilbage: *er der nu en virkelig Trang i Nationen til denne Forandring;* thi er ikke denne, så er Sagen endnu ikke moden.

Her må man da först lægge Mærke til at en Trang kan være dyb uden at være dybt fölt, og dybt fölt uden at kunne komme til Orde på Grund af Omstændighedernes tvingende

Magt. Det er som med Gnisten, der ulmer under Asken. Emmerne må blæses bort, for at den röde Glöd kan vise sig. Et sådant Exempel er, vil jeg sige, Færingerne. Her har en dansk Mand varmt taget sig af deres Sag for at skaffe dem deres Modersmål igjen i Skole og Kirke, fordi han selv har seet og erfaret de skadelige Fölger, som det fremmede Sprog har på hele Folkets åndelige Liv, og det uagtet Færingerne selv aldrig have yttret et Ord om det, ja kanske vilde föle sig stödte, om man vilde byde dem deres Bibel på Færöisk. Her kan vel Trangen være lige stor, som om den selv havde givet sig Luft, men den slumrer, og det er den udenforstående, som må bringe Vækkelsen. Om vi altså hjemme ikke havde Udtalelser fra Bönderne selv, så var dette ingenlunde Bevis for, at Trangen ikke var der. Meget mere springer den i Öinene på hver den, som vil se, og som har havt noget med Bönderne at gjöre. Han vil nemlig finde, at den for Tiden værende Sprogadskillelse sætter en sådan Klöft mellem Bymanden og Bonden, mellem Civilisationen og Folkeiendommeligheden, at den umuliggjör nogen enig Samvirken mellem disse to. I Skolen må Bondebörnene gjennem utrolig Möie stave sig igjennem et Sprog, som ingen Stötte har i det, de ere opfödte med og vante til hjemme, og når de så komme ud derfra og om en Tid skulle gå til Konfirmationen, så begynder ofte samme Arbeide igjen. Presten klager over, at de ere dumme og ikke skjönne de simpleste Ting, han må forklare og atter forklare, og alligevel bliver der atter Misforståelse. Er nu endelig denne Anstödssten klaret, så er det, som Fuglen er sluppet under fri Himmel igjen, han kaster de lånte Fjædre, og så glider med dem også ofte Lærdommens Indhold for en stor Del. Den er ikke trængt ind, ikke bleven til Liv i ham, den vedligeholdes ikke ved Læsning, fordi han ingen Hygge har af denne. Når nu dette gjælder ikke alene om de almindelige verldslige Fag, men og om Religionsundervisningen, da kan man vel kalde det en Lænke på Folket. Præsten med sin Prædiken står på en Side af Gröften og de på den anden. Det er som en gammel Bonde sagde: "det står i Pontoppidans Forklaring at man kan tale mere enfoldigt med Gud end med Menneskene; men her må vi tale med Gud i et fremmed Sprog". Vanskeligheden, som Bonden har med at tillegne sig Dansken, ligger ikke alene i en Mængde Ord, som har en ganske anden Betydning i Dansk end i Norsk f. Ex. Skyld, bet. på Norsk: beslægtet; Hage — Have; Mage — Mave; sige — segne; öse — ophidse; våge — vove; svæve — dysse i Sövn (de norske Ord som derimod svare til de danskes Betydning hedde: Skuld, Haka, Maka, segja, ansa, vaka, sviva); men hele Sprogbygningen og Vendingen er

ham ofte imod. Når det derfor hedder, at i Norge er Folkeoplysningen god, så bliver det nok temmelig tvivlsomt alligevel med denne Godhed, den bliver nok på Papiret eller smurt udenpå. Sandere er det nok, når en Prest har sagt: "det hedder officielt, at i Norge kan hver Mand læse. Men jeg kan forsikkre, at i denne Bygd kan ikke 1 af 10 Mænd læse, således at det nogensinde falder dem ind at læse en Avis eller overhovedet nogetsomhelst, som de ikke have læst til Konfirmationen. Og da nu Vanskeligheden med Sproget er så stor, at de fleste aldrig bruge den Kunst, de alle som Börn have lært, at pine sig igjennem en Side i en Bog, så er det meget hyppigt, at de som ældre glemme Bogstaverne". Og det, at i Bygder, som Romerike, hvor Dialekten vel står nærmest Skrivtsproget af alle, dog mange hellere læse svenske gudelige Böger end de danske Oversættelser af samme, det skulde dog være en talende Kjendsgjerning for, at her var Trang til Forandring. Og denne Bygd er ingenlunde den eneste, hvor dette finder Sted. I Trondhjems Stift bruges meget den svenske Salmebog hjemme og svenske Oversættelser af Luthers Skrivter, og en Skolemester fra det vestlige Tellemarken, altså langt borte fra svenske Grændsen, har udtalt, at med svenske Böger vilde man komme langt længer end med norske, fordi Svensken ligger langt nærmere Dialekterne end Dansken og således lettere kunde læres Börnene. Sproget er nemlig ikke blot en Adskillelse i Formen, men det er en Grændsevagt, et Gjærde omkring to forskjellige Livsopfatninger, eller som en anden Mand [2]) har kaldet det, der har skrevet så varmt om Målsagen, omkring to Kulturer, en nedarvet fra Fædrene gjennem Traditionen og nu kun til som Spirer til en vordende Udvikling, en anden fuldt udviklet, men modtaget fra Danmark. Derfor er det også, at Bymand og Bonde kan arbeide så lidet isammen. Embedsaristokratiet (thi et sådant har vi virkelig havt) har ofte i åndeligt Hovmod stået for sig selv, fölende sin åndige Overlegenhed, har kun mödt Bonden, der hvor Embedsgjerningen böd ham det, men ladet ham blive udenfor al personlig Påvirkning, — og Bonden han har på den ene Side seet op til Embedsstanden som noget ærefrygtindgydende, da den har Nöglerne til Loven og Kirken, men på den anden Side har han ikke kunnet bare sig for at lee ad ham mellem sine, når hans Person har været latterlig på en eller anden Måde. Og når så en Bonde föler Trang til al stige udover sin egen Kreds, så har han kun Valget mellem de 2 Ting: enten blive

[2]) Cand. theol. Chr. Brun i "To Foredrag om Maalsagen". Christiania 1866.

hvor han er og dö med denne Trang utilfridsstillet eller også ganske bryde med alle sine tidligere Forhold, ikke alene i de ydre Vilkår men og i Tænkesæt, og lade sig fuldkommen opsluge af den nye Kultur, som han gjennem möisommeligt Arbeide har kjæmpet sig igjennem. De som stå midt imellem, som endnu ere Bönder i et og alt, men ere forkvakklede ved en Slags Dannelse, som de have fået gjennem det fremmede Medium, de blive blot latterlige, og det er jo også disse, som har skaffet såmange af vore Malere og Digtere Stof til komiske Figurer. Og de Bönder, som ville være fine, forlade sit eget og efterligne Byskikken, de ere blevne Exemplerne på Råhed i vort Land: medens Bönder, der have fölt sin Værdighed som sådanne og som stolte have holdt sig uberörte af den fremmede Form, have kunnet fremvise en sådan Adel i Væsen og Tale, at det kunde sömmet hvilkensomhelst Konge eller Dronning.

Altså Trangen er der, selv om man ikke havde bestemte Udtalelser fra Bönderne at stötte sig til, men nu har man ikke alene Udtalelser i Ord, men hvad der taler endnu sterkere i Gjerning. Og dette har man ikke alene i de sidste Tider, hvor Målsagen træder op med sin bestemte Fordring, men for længere Tid tilbage, da endnu Tanken og Håbet om at få sit eget Sprog tilbage ikke havde rört sig. Jeg sigter herved til de små og fordringslöse Produktioner, som nu og da ere udkomne fra Bönder eller sådanne, som er opdragne mellem Bönder, og som ikke have kunnet böie sig under den danske Form. Hvad skal man sige om Edvard Storms gudbrandsdalske Viser? Ikke at de var nogen bevidst Demonstration mod det bestående; thi han drömte vist ikke om nogen Målsag dengang; men vel, at de klart udtaler, at når man vil bære frem Norges Natur eller Folkeliv, så må man og tage det Sprog med, hvorigjennem denne levende kan finde sit Udtryk. Han sad dernede i Kjöbenhavn og trællede på sin Skole, så kom Erindringerne fra hans Barndomshjem over ham, han fölte, at skulde han fölge dem, måtte han slænge Kjöbenhavnersproget og Kjöbenhavnerkulturen og stige ned i en ganske anden Kreds, som og havde sit fulde rige Liv. Derfor er der over disse Sange en Friskhed og Liv, en Lösrivelse fra den Tids hele Mode, som er mærkværdig; her er Mennesket bleven sig selv, og derfor lever disse hans Sange den Dag idag på Folkemunde hjemme, medens hans kjedelige Digt om Infödsretten og deslige, af Kulturmanden Edvard Storm fuldfört efter alle Kunstens Regler, forlængst er lagt i Graven og glemt. Så har vi da den bekjendte Sang: "i rykanes Ovær og fykande Vind" af Nils Heyberg og "Længje venta Lurdagskveillen eingang kom" af Stok-

fleth, Sange, som vist kan siges nu at være en Folkeeiendom. Så Sangene af de bondefödte Hans Allum og Hans Hanson, som stå optegnede i Jörgen Moes Samling, og endelig de mange Stev og nyere Folkeviser, hvis Forfatter som oftest er ukjendt, men som dog ere kraftige Vidnesbyrd om det Liv, som rörer sig mellem Fjeldene. Disse ere så at sige Målsagens Forlöbere. Men så kom Ivar Aasen, og så kom Aasmund Vinje, den ene Videnskabsmand, den anden Digter, begge Bönder, den ene fra Söndmör, den anden fra Telemark. Med dem træder Sagen ind i et nyt Stadium; thi da optræder den som klagende og fordrende Ret for sig. Disse Mænd have selv gjennemgået Dannelsens hårde Skole, de have selv fölt, hvor trykkende Byrde det er, at Almuen i et Land skal nödes at lære 2 Sprog, medens de dannede, som dog bedst og helst skulde tåle denne Byrde, slippe med et, de have selv seet Klöften, som der er mellem Civilisationen og den nedarvede Folkeskik. Man vil så gjerne kaste "Målmændene" i Næsen, at det blot er Byfolk, som kjæmpe for denne Sag, men det må dog erkjendes, at Bönder er det, som have reist Stormen. Og hvis man vilde undersöge Sagen nöiere, vilde man finde, at disse Bönder ikke stå alene. Vel er det så, at Byfolk have kanske mest talt om den Sag, at Byfolk have skrevet på Norsk, at det ene norske blad "Ferdamannen" er redigeret af en Bymand. Men hvorledes kan det anderledes være? Det er jo Byfolket, Civilisationen, som er de ordförende, som er i Besiddelse af alle Landets offentlige Organer, de må altså også her optræde som ordförende for den Masse af Folket selv, som står bag deres Ryg. Og fordi de mest er oppe i Dagen, blive de mest bemærkede. Ingen tænker på de mange unge Skolelærere, som, nu vakte til Begeistring for denne Sag, söge at bruge Bygdemålet ved den mundtlige Undervisning i Skolen, ingen lægger videre Mærke til, at meget af det, som skrives i dette norske Bymandsblad "Ferdamannen" netop er skrevet og indsendt af Bönder selv. Og dog skulde jeg mene, at det er et underligt Tidernes Tegn, når en Bonde kan skrive et Digt som dette:

Vår Rett.

No ha' me lenge höyrt og set
av Munn og Blad og Bok,
kor grötelega litet Vit
"de Bönder have dog".
Folk skrika, at me inkje veit
og inkje læra vil. --
Dei inkje sjaa, kor tungt me sleit,
men me dat kjenna til.

Fra Högdi synest Vegen slett
og vandalaus at gaa,
men vardt du nokot laagar' sett,
daa skulde du faa sjaa
baad' Urd og Berg og höga Heid,
dar ingi fyrr du fann; —
ja laut du ganga sama Leid,
du fulla langt ei vann.

Sjaa Paaken, som på Skulen gjeng,
han snakkar som ho Mo'r,
og Maalet, som i Guten heng,
er gamle, norske Ord.
Han stavar "jei" men meinér "eg"
og lærer "Boe" fyr "Bu",
so slepp han Traaden, kjem or Veg,
og verd ein Tumling du!

Ja dat ser baade Per og Paal,
som bruka vil si Syn,
at Guten hev' eit annat Maal
enn Prest og Fut og By'n.
Og detta Maalet, höyr du Mann,
som talar danske Ord,
aaleine dat seg höva kann
vaart Folk og Fosterjord.

For Maalet, me på Tunga ber,
dat er vaar Ættararv,
um vanvyrd utav deg, han er
do Bondens retta Tarv.
Giv Rett os til i Skulen snögt
at nytta eiget Maal,
da skal du sjaa me haatta glögt.
Me elska Fedramaal!

og når en anden, en Skolemester fra Söndmör kan skrive således til "Ferdamannen":

Som du eg elskar Noreg norsk i Bunad
i Saal og Skrott og kvart dat Lidamot,
i Hug og Mål, i Sed og al sin Snunad,
um so all Heimen skrik: "dat er eit Rot".
Men trur du inkje ogso eg vardt galen
ein Gong og tykte: norskt dat er so smaatt,
eg hugsjuk vardt og leid, i Munnen valen
og preikad' som ein Prest: "det er saa raat!"

Eg trudde dar som Folk var betre klædde,
aat betre Mat og trengde större Rom,
var Seden rein, og inkje andre hædde
ein Bondagut, som for med Stakkarsdom.
Dar trudde eg, at Lagnaden laut kransa
med Rosor Vegen aat dat Mannavit,
som lærde lett og kunde allting sansa,
og darmed strauk eg stad og kom meg dit.

No tykjer eg, dat gjerer godt at laupa
ifrå dan "reine" Sed, eg dröymde um,
no tykjer eg dat fell for dyrt at kaupa
med Landsens Byggjarmerg "Kulturens Skum,
o. s. v.

Vi se således, at den Beskyldning ingenlunde er sand, at det blot er Byfolk, som stræve for den Sag. Det sande er, at Trangen til at få sit Mål tilbage ingenlunde er vakt endnu hos kanske Flertallet af Landets Befolkning, at Fordom og stivsindig Hængen ved det gamle lægger utallige Hindringer i Veien for Sagens Fremgang, at Störsteparten af de ældre Embedsmænd, som ere rodfæstede i den gamle Slendrian og synes det er nedværdigende for dem at stige ned fra deres inbildte Höide til Bondens Standpunkt, gjör alt hvad de kunne for ikke at lade dette Kjætteri snige sig ind i deres Distrikt.

Men selv om man önskede at få dette mål med alle dets Herligheder tilbage, sige Modstanderne endvidere, så er det nu en Umulighed, da det er spaltet i en sådan Masse indbyrdes forskjellige Dialekter. Man ser derfor også, at de som skrive i dette Mål, ere uenige indbyrdes om Normen og skrive snart så og snart så.

I Anledning heraf skal jeg tillade mig at anföre, hvad vor berömte Historiker P. A. Munch skrev i en Kritik over Aasens Arbeider (Langes Tidskrivt. 2 Del. p. 287). "En Ophöielse av vort Folkesprog til Skrivtsprog, eller det at opstille et norskt Skrivtsprog i det væsentlige overensstemmende med det gamle Sprog, men dog begribeligt for hver Bonde, som har anvendt halvt så megen Tid på at lære sig til at stave, som han nu må anvende for at lære sig Dansk — hörer ikke alene til det blot tænkeliges Kategori, men til og med er temmelig let." Hvorvidt det er temmelig let, skal jeg lade være usagt, men Umulighed skulde man nu lade være at tale om, når det umulige alt er gjort. Ved at benytte Dialekternes rige Sprogforråd og rense disse fra de fremmede Udvexter, har Ivar Aasen opstillet en Norm, som i et og alt tilfredsstiller de Fordringer, man må stille til et Skrivtsprog ligesom at være Tömmen, der styrer alle Dialekter, og hvori de kunne finde sig selv igjen i en forædlet Skikkelse. Denne Normalform har også slået således an, at den nu må ansees som den herskende i den Litteratur, som lidt efter lidt arbeider sig op hjemme på denne Grund. Man komme her ikke med Målstrævernes indbyrdes Uenighed; thi den er imaginær. Sagen er, at man blander sammen Dialektpröver med Arbeider i Normalformen. Flere af dem, som hjemme skrive Norsk, have skrevet hver i sin Dialekt og offentligt udtalt, at dette er

kun Dialekt. Således flere Digte i "Folkevennen", flere Småpjeser: "ei Friing i Harangur" "eit Brudlaup i Harangur", "Strileregla", fem Viser i söndre Söndmörs Dialekt af Ivar Aasen selv, "Reglo og Rispo ifrå Valdris" af Vang, "Salomons Lås" i telemarksk Dialekt af "Vingnir". Disse vil altså ikke, at deres Form skal regnes som nogen Norm for et vordende Skrivtsprog. Så har vi da Vinje, som Gang efter Gang udtaler i "Dölen", at han nödes at skrive *meget urent* og optage meget Dansk for at lempe sig efter Byfolket og lokke dem over til sig med det Gode. Han vil derfor heller ikke, siger han, have den Form han pleier at skrive, opstillet som nogen Norm, fordi han skriver meget vaklende. Får han höre at Byfolk klage formeget over, at de ikke skjönne ham, så firer han på Tömmerne og skriver mere slusket. Han betegner derfor sit eget Sprog kun som en Overgang til noget renere og bedre, og som dette renere og bedre sætter han netop Aasens Norm. Han er altså så langt fra at være uenig, at han er tvertimod den enigste af alle. Alle de övrige, som have skrevet Norsk, have derimod skrevet i Normalformen, og således have vi foruden Vinjes "Dölen" "Ferdaminni" "Diktsamling" og "Storegut" endnu i Normalformen Aasens: "Norske Ordsprog", "Fridtjovs Saga", "Ervingen", "Symra", Eventyr og Skitser spredte om i forskjellige Tidskrivter såsom "Benkevigsla", "Mannahausen" "Svein Urædd" og "Storm og Stilla", desuden "Ferdamannens" Artikler og Skitser fra forskjellige Hænder, Krohns "Minne frå ei Stokholmsferd", Aasta Hanstens "Skrivt og Umskrivt" og mine to hidtil udkomne Böger "Frå Bygdom" og "norske Dikt".

"Men den opstillede Norm skjönnes ikke af Bönderne engang", påstå Modstanderne. Det skulde dog være mærkværdigt. Når man blot tager de tre: hvilkensomhelst Dialekt, så Normalformen og så det almindelige danske Skrivtsprog og opstiller dem ved Siden af hverandre, så vil dog ethvert Öie se, at Normalformen i et og alt ligger Dialekten nærmere end det almindelige Bogsprog. Det bliver da en Modsigelse i dette, at Bönderne skulle forstå det fjernere bedre end det nærmere, når begge disse blive stillede på samme Trin. Sagen er, at de, som påstå denne Urimelighed, rimeligvis have stukket hvilkensomhelst Bonde et norskt Blad eller en norsk Bog i Hånden og sagt? "læs!"; og når så han stokker og stammer og læser galt og lidet eller intet forstår da i det samme, så sige de: ja se, der ser man, Bönderne skjönne det ikke en Gang, og dette vil man udgive forBöndernes Sprog. Men giv en Jyde første Gang Blichers jydske Noveller i Hånden og se, om det går bedre med ham. Kan man derfor slutte, at det ikke er jydsk,

fordi ingen löfter dem frem, og de ikke vil miste sig selv i den fremmede Kulturretning. Og at der findes sådanne er vist. Om man end ikke går såvidt som Vinje, når han siger, at hele Telemarken består af bare Digtere, så behöver man ikke reise langt, för man træffer på disse Halvgenier, som nu enten i en Slags Fortvivlelse har givet sig hen i Udsvævelser, eller går som halvgale Særlinger i Bygden. Og til at löse disse Kræfter og få dem med i det almindelige Arbeide anse Målmændene Sproget som det eneste og bedste Middel. Skulde dette Arbeide være modsat Skandinavismens Ide? Da måtte vor politiske Frigjörelse i 1814 også være et stort Misgreb. Nei, hvis Skandinavismen vil være sand, da må den langt mere glæde sig over, når der vækkes åndeligt Liv i Brödrelandene og heller stötte end modarbeide det. Man har pegt på, at såmange "Målmænd" og ere "Danskehadere"; men dette beviser intet. Man kan vist pege på lige mange "Danskehadere" blandt Målsagens Fiender. "Danskehad" er overhovedet noget, som ikke har det mindste med Målsagen at gjöre. At tale om Danmarks politiske Forbrydelser mod Norge o. s. v. er et forlængst tilbagelagt Stadium, fra Wergelands Tid, om der end findes nogle Gjengangere endnu. Jeg tror for min Del, at de som arbeide med Alvor for Målsagens Fremme i vort Land og have et åbent Öie for Historiens Fingerpeg, at de og ere Skandinavismens troeste Venner; ligesom jeg omvendt tror, at Skandinavismens bedste Venner i Danmark netop ere de, som arbeide mest for Danskhedens Opkomst i deres eget Land. Men hvis det skal gjælde for Skandinavisme, som det stundom ser ud til hjemme, at græde og holde pathetiske Taler over Danmarks Ulykke, at skænde Norge og Normændene Huden fuld ved alle festlige Leiligheder, ja da må jeg betakke mig for Skandinavismen. Vi have et sådant Parti Grædekoner hjemme, som naturligvis hyle over Målsagens Ugudelighed, og disse kalde sig de ægte Skandinaver. Jeg tror, at netop disse have gjort Skandinavismen störst Skade, fordi de have bragt den i Miskredit hos mange, som dog i sin Uskyldighed have tænkt, at til Skandinavismen hörte også Navnene Norge og Sverige og ikke blot Danmark. I den senere Tid er også dette gået op for mange, og Sverige er kommet mere frem. Der er Skandinavismen kommen ind på det rette Spor, for Tilslutning til Sverige trænges både fra Norges og Danmarks Side. Sverige bliver dog Hovedlandet, og vi må vel tilstå, at det i mangt endnu er en lukket Bog for os. Og Målsagen slår netop Bro over til Sverige, den vil gjöre den gjensidige Tilslutning til og Invirkning på hverandre lettere.

"Men skille sig fra hele den danske Litteratur, skille sig

fra Holberg, fra Wessel etc." Vi kjende disse pathetiske Taler, men vi anse dem og for bare Pathos. Målsagen sætter ikke Holberg på anden Plads end den, han altid har indtaget, og hvor han sættes af alle danske Litteraturhistorikere, som "den danske Litteraturs Fader". Og hvis Målsagens Ideer engang i lang Fremtid skulde gå i Opfyldelse, så vil den Tid aldrig komme, da den danske Litteratur ikke skulde være lige kjendt og kjær blandt de dannede som nu. Og hvad Bönderne angår kan Målsagen i det mindste ikke virke til, at de læse mindre end de nu gjöre, for nu læse de ingenting. Målsagens Farlighed for Skandinavismen er altså en Chimære, et Skyggebillede, som ingen Virkelighed har.

"Men en Splittelse er den dog, en Adskillelse fra Danmark, og nu i vor Tid, da alt må söge sammen, burde Bestræbelserne heller gå ud på at samle end splitte. Vore Digtere trænge såmæn det danske Publikum o. s. v.

Ja vist er det en Splittelse, en Splittelse i Åndens Verden lig den som i 1814 gjordes i den politiske Verden, en Splittelse blot til at gjöre mere sterk. Thi hvad bör Danmark sætte störst Pris på, et Håndtag af en fuldvoksen fri Ven eller et Barns usikkre Famlen, som endnu holder sin Moder i Skjörtet, og

"Noreg er Guten, som endå triv
si danska Stykmo'r i Stakken,
ottast fyr' Lugg og les og skriv
net som på Skulakrakken."

Havde endda dansk været et Verdenssprog, som Fransk, Engelsk, Tydsk, havde det åbnet en Læseverden og Kulturverden af mange Millioner Mennesker for os, da kunde disse Fordele være så store, at man kunde betænke sig på, om man burde udelukke sig fra disse ved at få frem sit eget lille Sprog med ikke en Million Tilhörere. Men nu er det *dansk*, det gjælder, et Sprog, som man i den store Udenverden kommer lige lidet langt med som med sit eget. Og her er desuden som sagt ikke Tale om nogen absolut Skilsmisse. Hjemme hos os, vil Målsagen intet Skår gjöre i Læsningen af dansk Litteratur, og hvad Danmark angår, så tror jeg, at hver dansk, som vil, godt kan fölge med den norske Litteratur, ligeságodt i alle Fald, som han kan det med den svenske, om det end i Begyndelsen vil falde noget besværligt. Jeg for min Del kan i alle Fald bevidne, at den varmeste Tak for min förste Bog har jeg fået netop fra Danmark og længe för Oversættelsen af "Liv" stod at læse i "Fædrelandet".

Hermed skulde vel denne Udsigt over Målsagen i Norge være færdig, men jeg kan dog ikke forlade dette Sted, för jeg har gjort Rede for et Spörgsmål, som både hjemme, i Sverrige

og i Danmark, har været gjort mest som en Bebreidelse og det er: hvad have Byfolkene med den Sag at gjöre, for dem må det jo blive höist unaturligt og affekteret at skrive såkaldet Norsk: Jeg skylder såmeget mere denne Redegjörelse, som jeg også for det danske Publikum offentlig har fremtrådt som Forfatter i det norske Sprog og fremdeles agter att skrive det i mine Böger.

Hvis man af den Omstændighed, at der er Byfolk, som skrive Norsk, vil slutte, at Målsagen er en Sag, som væsentlig ligger i Byfolkenes Hånd, så slutter man feil. Målsagen er Almuens Sag. Det gjælder at give den Oplysning, at drage dens Kræfter frem, for at den så selv kan tage Våben i Hånd og före Kampen frem til Seier. Men Lærlingen kan ikke med et blive Lærer, den som ingen Oplysning har, kan ikke give andre Oplysning. Altså Civilisationen, Bymanden, må her begynde, og kalder man det Affektation, at han for at begynde nödes at lære det norske Sprog og så overflytte sin Kunskab på dette — nuvel så må det ske ved Hjelp af Affektation. Det er ellers underligt med denne Affektation. Da Nordmannen Henrik Steffens skrev sine Romaner på Tydsk og Öehlenschläger mange af sine Arbeider også på Tydsk, når nu en Bog som "Breve fra Helvede" samtidigt udkommer på Engelsk og på Dansk eller når en Mand som Lorentz Dietrichson f. ex. skriver eller bruger det svenske Sprog lige hyppigt som det danske, uagtet ingen af disse ere opfödte med den fremmede Tunge, ja så — så skriger ingen på Affektation. Men når en Nordmand der levende interesserer sig for sit Folk, sætter sig ind i dets Sprog og skriver dette, så bliver det straks en magelös Affektation. Og dog må det jo være meget lettere for en, der er fortrolig med sit Lands Natur, og har omgåets kanske med Bönder fra han var liden, at sætte sig ind i disses Sprog end for en Fremmed. Og er det så unaturligt at skrive i det Sprog, som eier ens hele Hjerte, når man *kan* dette Sprog? Og det må jeg sige, at hvormeget jeg end elsker den danske Litteratur, hvormeget jeg end elsker al den Kundskab jeg har fået gjennem Dansk, så ligger dog hele mit Hjerte i den Tunge som jeg ikke har lært fra Födselen af, så kan jeg dog först i den kjende mig som sand Nordmand, så vil jag dog altid synge:

Vel er dat so, frå Vogga av
mi Tunga vardt kjöyrd skakk
eg lærde fint på norskeStav
at skjota danske Stakk.

men når du læt, då verd dat ljost,
då andar eg fyrst fritt,
mitt Auga skin, dat svall mitt Brjost,
for detta, dat var mitt.

En anden Sag er det, at en Digter, som med hele sin Udvikling ligger i den danske Kultur, aldrig vil kunne få det dybe Indblik i det norske Folks Liv og Tænkesæt som en, der er födt Bonde, om han end nokså meget vil studere den norske Folkeliteratur og de levende Typer han har for sig; at således hverken Björnson, Ibsen, Fru Thoresen, jeg selv eller hvemsomhelst anden Bymand, der har behandlet det norske Folkeliv, vil kunne give noget fuldkomment Billede deraf, hvad enten han skriver i dansk eller norsk Form. Men denne Anke rammer ikke Målmanden mere end de andre, som byde den samme Kost i en anden Form. Det er den gamle Lære, at den kommende Slægt ler ad den ældres Begreber og Syn, fordi den selv er kommen op på dennes Skuldre og således har fået videre Udsigt, det er det samme, som når vi kunne smile ad Öehlenschlägers Nordiskhed i hans Tragedier. Men mon derfor Öehlenschläger kunde stryges ud, eller blive en mindre stor Digter?

Når derfor nu en Bymand ikke alene vil skrive for Danmark og Bypublikumet, men vil söge også at löfte Bonden op og give ham poetisk Sands, vil söge at fylde Klöften mellem, jeg kunde fristes til at sige, de to Folk i vort Land, og derfor skriver i Bondens Form, så kan ingenlunde hans Gjerning siges at være spildt, om end en kommande Tid vil bryde Staven over ham, vil betragte hans Standpunkt som gammelt og forlagt, fordi han var et Tidens Barn og bragte meget af sin Kulturs og sin Sælgts Synsmåde ind i den nye Form. Napoleons Ryttere gjorde og sin Nytte, da de bleve kommanderede ud i Mosen og sank, for at de andre kunde komme over.

Skulde det derimod kunne tænkes, at Målsagen kun blev en Ide uden Virkelighed, skulde det kunne være Guds Vilje, at det norske Sprog, som engang bar en så blomstrende Litteratur, nu skulde udtræde af Sprogenes Række, så — ja så har han i det mindste den Tilfredsstillelse ikke at have svigtet i Arbeidet for at bringe åndeligt Liv i sit Land, så har han i det mindste den Tröst, at han var med og satte Monumentet på Graven. **Christopher Janson.**

Efterskrift.

Det har været "Nordisk Tidskrifts" Redaktion kært at modtage et så varmt og vel skrevet indlæg, som det ovenstående foredrag, for en sag, der under alle omstændigheder i höj grad har krav på alle Nordboers opmærksomhed. Men Redaktionen tror at skylde sig selv og sine læsere, at fremhæve,

at den i dette foredrag kun ser netop kun et *indlæg* fra den ene part i sagen, altså ikke det afgörende ord, ikke den endelige dom, og det vilde være den særdeles kært, om den omhandlede sag måtte i Tidsskriftet blive belyst også fra den anden side, fra deres side, der ere målstrævets modstandere. I håb om, at dette vil ske, skal redaktionen heller ej endnu komme frem med de efter dens mening meget grundede anmærkninger, som kunne göres mod adskillige af de påstande, hvorpå foredraget hviler — f. ex. mod talen om de to "sprog" — her er i virkeligheden kun to *afskygninger* af *samme* sprog, hvortil Svensk kommer som den tredje —; mod talen om de tydskdannede danske ord, som alt ere ved at fortrænges af bedre, virkelig danske ord; mod talen om, at målstræverne i modsætning til de skandinaver, der virke for sammenslutningen, "begynde med begyndelsen", — som om det kunde være for tidligt at begynde på at forberede den politiske samordning, uden hvilken i meget kort tid *alle* de nordiske folk uundgåelig ville miste hovedvilkåret for alt folkeligt liv: uafhængigheden. eller som om en sådan ordnings tilvejebringelse turde opsættes efter et rent indre kulturspörsmåls afgörelse i et af landene.

Men, medens vi altså for öjeblikket lade disse og lignende spörsmål ligge og overhovedet afholde os fra at betegne vort standpunkt ligeoverfor den norske målsag, kunne vi ikke undlade strax at göre indsigelse mod nogle yttringer i foredraget — nemlig side 420 fra ordene: "Men hvis det skal gjælde for Skandinavisme" o. s. v. — stykket ud. — Disse ord, frygte vi, kunne misforstås på en måde vi ikke kunne være tjent med. De *kunne* nemlig i en *hast* tage sig ud, som om de vare möntede på mænd, hvilke vi regne blandt den nordiske enhedssags bedste og trofasteste venner og som vi derfor på ingen måde kunne ville tillade bleve angrebne med invectiver, som dem, forf. bruger på dette sted. Forf. taler om dem, som hyle over Danmarks forladthed, kalder dem "Grædekoner" o. s v. Hvem mener han? Det er i det skandinaviske selskab i Christiania, at den harmfulde misbilligelse af en politik, som overlod et af Nordens folk til sin egen afmagt i nödens stund og som spildte store fremtidschancer, er kommen stærkest til orde i Norge. Det er her, at man har hört bestemtest og klarest udtalt, at Nordens folk ikke kunne tåle en gentagelse af hvad der skete 1864, at al sund nordisk politik må gå ud på at göre det til en *juridisk* ligesåvel som moralsk nödvendighed for folkene fremtidig at stå som en mand mod den övrige verden. Det er her, at man mest levende har fölt, at de nordiske folks dage ere talte, Normændenes ikke mindre end de andre to, med mindre de slå sig sammen og styrke sig ved en bedre or-

ganisation af foreningen, end den, der nu forbinder de to af rigerne. Man kunde derfor tro, at forf. sigtede till dette selskab og dets ledende mænd. Ser man nöjere til, opdager man dog, at han ikke kan have ment det skandinaviske selskab, siden han roser bestræbelsen for en norsk tilslutning til Sverige —; hvad netop skandinavisk selskab ellers er blevet stærkest angrebet for, — og det er da troligt, at forf. ved hin tirade har sigtet til en eller anden os ubekendt norsk foreteelse. Men derfor tro vi det dog ikke ganske overflödigt ligeoverfor så skarpe hånsord, som de brugte, at imödegå de gisninger, som læseren ellers let ledes til at göre om, hvem kan forf. have ment.

Sveriges förbindelser med Venetianska Republiken under sjuttonde århundradet.

De två stora halföar, hvilka emellan samma längdgrader utskjuta från Europas fastland den ena i norr, den andra i söder, nemligen den Skandinaviska och den Italienska, hafva ytterst sällan berört hvarandra på det politiska området. En dylik kombination kunde endast inträffa på den tiden, då Sveriges politik omfattade hela Europa och på ett eller annat sätt berörde äfven de aflägsnaste bland dess stater. De politiska förbindelser, som under sådana förhållanden äfven närmade republiken Venezia till Sverige, blefvo aldrig af någon varaktigare eller djupt ingripande betydelse, men torde dock icke sakna sitt intresse såsom utgörande ett litet stycke svensk stormaktspolitik från Gustaf Adolfs och Axel Oxenstjernas dagar. Hvarje om än så litet bidrag till kännedomen af dessa statsmäns politik torde vara af intresse för svenska läsare och möjligen för flera. Dessutom lärer det som meddelas vara temligen obekant såsom till större delen hemtadt ur venetianska arkiver.

Allteftersom Norden under Medeltiden indrogs inom kretsen af den vesterländska kristenhetens statssystem, kom den ock i närmare beröring med det land, som både ur religionens och ur civilisationens synpunkt var centrum för detta system, eller Italien. Nordens söner hade redan lärt känna Italien först såsom härjande vikingar, derpå såsom ridderliga äfventyrare, då korstågen blefvo en ny och flitigt begagnad anledning för Nordborna att på vägen till heliga landet äfven besöka Italien och Rom. Samtidigt började äfven påfven å sin sida, från medlet af 1100-talet, att egna större uppmärksamhet åt Nordens folk och att med dem träda i direkt förbindelse medelst legater, munkordnar o. s. v., och encyklican utsträcktes äfven till Norden. Beröringen med Italien synes ha varit som lifligast under 1200-talet, sedan vägen öfver Tyskland och Italien

blifvit den af nordiska Jorsalafarare mest begagnade. Under 1300-talet gaf hel. Birgitta nytt lif åt denna beröring genom sin långa vistelse i Italien och sina många förbindelser derstädes, hvilka efter hennes bortgång af Birgittinerorden fortsattes och underhöllos. I flera af Italiens städer funnos Birgittinerstiftelser [1]). Liksom under korstågstiden Erik Ejegods hospitier i Piacenza och Lucca varit föreningspunkter för Nordborna, så fingo de mot Medeltidens slut ett tillhåll i Birgittas hus i Rom, hvilket underhölls genom fromhetens bidrag från de nordiska rikena och stod omedelbart under Vadstenas förvaltning. Efter påfvemaktens restauration vid medlet af 1400-talet finner man åter Italien flitigt besökt af Nordbor: nästan alla de framstående svenska prelaterna vid medeltidens slut, Jakob Ulfsson, Heming Gad, Hans Brask, Gustaf Trolle, Johannes Magnus m. fl. hade vistats någon tid i Rom och berörts af då rådande kulturriktningar: man vet om några bland de nyssnämnde, att de intresserat sig för architektur och kyrkomålning, för den nyare italienska poesien o. s. v.

Med reformationen afbrötos tvärt dessa förbindelser mellan Sverige och Italien, och ehuruväl kyrkomötet i Örebro 1529 ej lade hinder i vägen för sådana "pelegrimsresor som ske för en god lärdoms skull", så blefvo i den närmast följande tiden Svenskarnes resor i allmänhet inskränkta till det protestantiska Tyskland och utsträcktes väl ytterst sällan till Italien. Detta blef allt framgent förhållandet med presters och vetenskapsidkares resor: deremot finner man från slutet af Gustaf I:s regering hos den genom reformationen riktade adeln framträda i bredd med en tilltagande bildning äfven smaken för vidsträckta utrikes resor. Genom dylika resor i södern hade den nya adelsgeneration, som var samtidig med Gustaf I:s söner, icke blott förvärfvat en hög humanistisk bildning [2]) utan äfven insupit en viss smak för katholicism. Båda dessa tendenser medförde under Johan III:s regering åter en liflig beröring med Italien. Från denna tid förskrifver sig den äldsta handling rörande Sverige i venetianska statsarkivet: det är ett bref på tyska från Johan III till Dogen af år 1580, framfördt af en konungens "camerarius", som skulle i Venezia göra ett större

---

[1]) Det är eget nog, att de enda kulturinflytelser, Italien mottagit från Sverige, hafva meddelats det genom två qvinnor: hel. Birgitta och drottning Christina.

[2]) Flera af riksråden begagnade Italienskan i sina förtroligare skrifvelser: bref på detta språk finnas ännu till eller från bröderna Sparre, Sten Banér, Ture Bjelke, Axel Lejonhufvud: se Ahlqvist, Sv. Aristokratien under Johan III, I, s. 8.

uppköp af siden, sammet m. m. för hofvets räkning. Konungen inbjuder tillika till handel med Sverige [3]).

Några direkta kommerciella förbindelser hade icke kunnat uppstå mellan Norden och den mäktiga handelsrepubliken, så länge Hansan egde monopol på Östersjöhandeln. De orientaliska varorna, från Levanten och Indien, hvilka voro källan till Venezias rikedomar, fortskaffades till Norden antingen handelsvägen genom Tyskland eller genom Hansans flottor, hvilka mötte de venetianska i London och Antwerpen. Norr om dessa punkter torde Venetianarne ej hafva sträckt sina färder, — om man undantager bröderna Zeno och deras äfventyrliga resor till Färöarne, Island, Grönland (och Nova Scotia?) under åren 1390—1405 [4]). Efter befrielsen från Hansans förmynderskap utsträckte svenska fartyg sina resor i söder ända till Lissabon, men Medelhafskusterna voro för dem ännu en terra incognita.

Med Carl IX:s uppstigande på Sveriges thron vidgas utsigterna på alla områden och åt alla håll. Hans skarpsynta statsmannablick har liksom divinatoriskt förutsett riktningen af hela Sveriges följande utveckling, i det yttre som i det inre: han har med djerf hand utkastat den allmänna grundritningen till sonens stolta byggnad. Han förlorade icke ur sigte de aflägsnaste politiska förhållanden och sökte knyta nya förbindelser både af politisk och kommerciell art. Hvad som närmade honom till Venetianska republiken, var väl dels den gemensamma alliansen med Henrik IV i Frankrike mot Habsburgska huset, en allians för hvilken enligt Sullys försäkran Carl IX visade sig ifrigare än någon, dels den starkt reformatoriska, antipapistiska rörelse, som under åren 1605—1607 förmärktes i republiken under ledning af den snillrike munken Paolo Sarpi och som var nära att leda till fullkomlig brytning med Rom. Under sådana förhållanden affärdade Carl IX 1607 till Venezia en Italienare som varit kapten i hans tjenst, Giovanni Battista Bresilese, med bref till styrelsen och med de förmånligaste anbud till handelsförbindelser: Venetianarne skulle få drifva handel tullfritt i Sverige och derifrån utföra kanoner och krigsförnödenheter, allehanda skeppsvirke, skogsprodukter, spanmål m. m. De som ville slå sig ned i Sverige, skulle få bygga så många skepp de ville och bekomma alla slags förnödenheter, som de dertill behöfde [5]). Något resultat

[3]) Samling af bref från svenska regenter i Archivio generale (i klostret Dei Frari).
[4]) Härom se Munch, det Norske Folks Historie, II, 2, s. 373.
[5]) Litteræ ad Venet. Ducem L. Donatum et ad Senatum Reipubl.

af denna underhandling kan ej förspörjas: Venetianarne befunno sig numer i en sådan ställning, att de voro mer betänkte på att bevara hvad de innehade, än att utvidga sina förbindelser. Och de snart följande krigen med de Dalmatiska sjöröfvarne samt förvecklingarna med Habsburgska huset gåfvo republiken nog att syssla med i sina egna farvatten. Det var ej de kommerciella, utan de politiska intressena, som skulle närma de båda staterna, och dessa politiska intressen voro desamma, för hvilka Henrik IV sökt förena staterna af andra ordningen, nemligen den gemensamma faran af Habsburgska husets öfvermakt.

Det var väl denna fara, äfvensom fadrens exempel, som 1621 föranledde Gustaf Adolf att närma sig Venetianska republiken, hvilken redan nu hotades af Spaniorerna i Valtellina. Han gaf i uppdrag åt Bengt Oxenstjerna (den s. k. Resare-Bengt) att på sin resa till Orienten besöka Venezia och der liksom af sig sjelf "per discursum temoignera K. M:s särdeles goda affection till deras stat och republik" [6]). Snart började den stora krigslåga, som tändts i Europas medelpunkt, att derifrån utbreda sig så, att — enligt Gustaf Adolfs yttrande — "alla de krig, som i Europa föras, äro blandade uti hvarandra och vordne till ett". Samtidigt med Sveriges första inblandning i Trettioåriga kriget, genom Stralsunds undsättning 1628, utbröt i norra Italien det Mantuanska successionskriget, i hvars utgång republiken Venezia var på det lifligaste intresserad: besittningen af det starka Mantua skulle göra Habsburgska huset allrådande i Italien, liksom Stralsund skulle bana det vägen till Östersjön. Då nu Gustaf Adolf såg sig om efter bundsförvandter, var Venetianska republiken en naturlig allierad: medan han i vester inledde underhandlingar med Frankrike, Holland och England, afsände han i Nov. 1628 en diplomatisk agent, Wolmar Farensbach, åt södern. Det egentliga målet för hans resa var Transylvanien, att der afsluta förbund med den mäktige Bethlen Gabor, men på vägen dit infann han sig först i Mantua, der han erbjöd hertigen allians med Sverige, derpå i Venezia. Här uppvaktade han den 11 Mars 1629 senaten, och åtföljdes dervid af en viss Daniel Hicks, som synes ha varit Sveriges agent på platsen, förmodligen en köpman eller bankir [7]). Det närmaste re-

Venet. Stockholm d. 16 Jan. 1607 Riksregistr. Originalet i Arch. Venet. är dat. d. 8 Jan. och præs. d. 17 April.

[6]) Registr. och Arch. Venet., der konungens rekommendationsbref för B. Oxenstjerna förvaras.

[7]) Gustaf Adolfs rekomm. bref för Farensbach till Dogen, af Kalmar d. 16 Nov. 1628. Jfr Esposizioni principi (ett slags rådsprotokoll för utrikes ärenden) d. 11 Mars 1629: Arch. Venet. Nani, Isto-

sultatet af detta besök var ett bref från Dogen till Gustaf Adolf, hvilket vi ej kunnat påträffa, men som, enligt hvad efteråt åberopades, har innehållit starka vänskapsförsäkringar, eggelser samt anbud till en närmare förening. Detta är så mycket sannolikare, som kort förut Fransmännen inryckt i Italien och Venetianarne stodo i begrepp att jemte Mantua och påfven ingå förbund med Frankrike emot Habsburgska huset, ett förbund som ock kort derefter, den 8 April, kom till stånd.

Då inom kort de italienska förvecklingarne för Frankrike antogo hotande dimensioner, blef Richelieu allt angelägnare om att kunna begagna Sverige som afledare för de åskmoln, som skockade sig i norra Italien: han lät derföre Charnacé göra Gustaf Adolf förslag om allians Febr. 1630, kort innan han för andra gången öfvergick Alperna. Ehuru anbudet denna gången afslogs af Gustaf Adolf, som utan säkra allianser började sitt tyska fälttåg, så var det redan nu klart, att de många gemensamma intressena skulle inom kort framkalla en allians mellan Sverige och Frankrike. Redan nu besluten att kraftigt understödja Sverige med subsidier, sökte Richelieu förmå sina italienska bundsförvandter att för det gemensamma bästa bidraga till dessa subsidier åt konungen i Sverige. Då påfven, ehuru lifligt intresserad för den svenska diversionen i Tyskland och derföre verkande till Sveriges fördel på furstedagen i Regensburg 1630, likväl såsom kyrkans öfverhufvud ej kunde öppet understödja kättarne, så vände sig Richelieu till Venetianska republiken och afslöt med henne ett hemligt fördrag i nämnda syfte.

Om detta fördrag har man hittills saknat bestämda uppgifter. Det finnes först omnämndt af den italienske författaren Vittorio Siri, Mazarins skyddsling och pensionär, i hans "Memorie recondite", med åberopande af den franske diplomaten D'Avaux' papper, men högst oredigt och utan angifvande af tid och ort. Siri är förmodligen källan för uppgifterna om samma sak i "Histoire des Traités de paix du 17:me siècle" (Amsterdam 1725), som hänför fördraget till 1630 och anger som dess hufvudinnehåll, att republiken skulle med 400,000 livres årligen bidraga till Frankrikes subsidier åt konungen af Sverige: det säges ha blifvit afslutadt (i Paris?) mellan Frankrikes statssekreter å ena sidan och republikens ambassadör å den andra. Det tillägges, att republiken äfven skickat vexlar på nämnda belopp till Frankrike, men att summan aldrig blifvit betald,

---

ria della Republica Veneta, I, p. 416. Ranke, Französische Geschichte, II, p. 361.

[2]) Traité entre Louis XIII et la republique de Venise, pour des subsides au Roi de Suède, 1630: I, p. 646.

i följd af den i Regensburg afslutade fredstraktaten med kejsaren. Med åberopande af denna källa har Flassan (Histoire de la Diplomatie Française 2, p. 489—90) infört fördraget i sin slutförteckning, men hänfört detsamma till 1629, förmodligen under förutsättning, att det stode i sammanhang med den förnyade allians, som i September 1629 afslöts mellan Frankrike och Venezia *). Ranke säger sig (Die Römischen Päpste 4:te Aufl. II, p. 550) om denna sak [1]) ej hafva kunnat utforska mer än att den påfliga nuntien i Paris, Bagni, i bref af d. 16 Juli 1630 meddelat den nyheten, att republiken Venezia utfäst sig erlägga en tredjedel af svenska konungens subsidier.

Vi äro i tillfälle att ur venetianska statsarkivet meddela bestämdare uppgifter om detta fördrag. Huruvida redan 1629 ett fördrag i detta syfte blifvit afslutadt mellan Frankrike och republiken, kunna vi ej afgöra: sannolikt beror uppgiften derom på någon förvexling med de andra alliansfördragen af samma år. Det vissa är, att ett hemligt fördrag afslöts mellan Frankrike och Venetianska republiken Juni 1630 i St. Jean Maurienne ("S. Giovanni Moriana") i Savoyen, förmodligen då den tredje franska arméen stod i begrepp att öfvergå Alperna vid Mont Cenis. Vi hafva ej sett sjelfva urkunden, men under senare förhandlingar om samma sak uppgafs dess innehåll vara följande. Republiken förband sig att för år 1630 bidraga till svenska konungens subsidier med en tredjedel, beräknad till 400,000 livres: Frankrike skulle med Sverige öfverenskomma om en bestämd summa och underrätta republiken derom: i fråga om bidragets fortsättande de följande åren, skulle ny förhandling ega rum [2]). Venetianska regeringen lät genast till Frankrike öfverskicka vexlar å den beräknade summan, men då Frankrikes definitiva uppgörelse med Sverige dröjde så länge, att en förmånlig fred med Kejsaren hunnit mellankomma, den 13 Oktober s. å. i Regensburg, så blef i följd deraf summan aldrig utbetald.

Fördraget i Regensburg blef nemligen för Venetianarne en välkommen anledning att småningom draga sig ur spelet. Richelieu deremot, som ogillade sina gesanters åtgöranden i Regensburg, fortsatte sina förhandlingar med svenska konungen och afslöt ändtligen med honom subsidiefördraget i Bärwalde den

---

*) Detta synes ock vara Hammarstrands mening, då han (Bidrag till hist. om Gustaf Adolfs deltagande i 30-åriga kriget, s. 13, not.) talar om ett dylikt fördrags afslutande *hösten 1629*. Jfr Flassan p. 423.

[1]) I sin Französ. Gesch. vidrör han ej ens densamma.

[2]) Se Senatens förhandlingar med Franske ambassadören D'Avaux d. 28 o. 30 Aug. 1631, samt dess bref till Venet. ambass. i Frankrike af d. 30 Aug. s. å. Deliberazioni del Senato (motsvarande Riksregistratur) för 1631, i Arch. Venet.

13 Jan. 1631. Vid detta tillfälle försäkrade den franske underhandlaren Charnacé, att Venetianska republiken fortfarande vore benägen gifva Sverige subsidier, till ett belopp af 400,000 livres. Med anledning häraf fick Bengt Oxenstjerna, som i Mars 1631 afsändes till Paris för att påskynda subsidiernas utbetalning, tillika det uppdrag att med Charnacé's tillhjelp hos franska regeringen yrka, det "de Venetianer instigeras till att göra K. M. årligt adsistence och förbinda sig med K. M. till detta krigets utförande på några år" [3]). Och dagen före Bärwaldefördragets afslutande afsände Gustaf Adolf befallning till en af sina diplomatiska agenter, Christoffer Ludvig Rasch, att oförtöfvadt bege sig som gesant till Venezia. Denne Rasch, till börden tysk, till rangen geheime hofråd och riddare, hade kort före tyska kriget gått i Gustaf Adolfs tjenst och hade redan i Dec. 1629 erhållit uppdrag att afgå till Venezia i politiska ärenden. Men under hela året 1630 hade han varit upptagen med att uträtta andra konungens uppdrag i Tyskland, Frankrike och Schweiz. Han befann sig i Lyon, då han mottog konungens bref från Bärwalde, och inträffade i Venezia först i slutet af Juli 1631 [4]).

Den svenska gesanten ankom till Venezia under de mest ogynnsamma förhållanden. Den definitiva freden med kejsaren och Spanien var afslutad i Chierasco d. 6 April, den Mantuanska frågan var afgjord enligt Italiens önskan, och dessutom härjade pesten på det häftigaste och förlamade all verksamhet. Man förebar pesten som skäl att man ej visade Rasch all den uppmärksamhet som vederborde: han underhölls dock hela tiden på republikens bekostnad, hvilket beräknades till 100 dukater om dagen [5]). Sedan ambassadören blifvit besökt och välkomnad af tvenne rådsherrar, erhöll han den 30 Juli företräde för senaten. Efter ett tal på latin och ömsesidiga komplimenter, öfverlemnade Rasch ett längre anförande på latinska språket, hvilket med frasrik vidlyftighet föreslog republiken politisk och kommerciell allians med Sverige. Den 4 Augusti fick ambassadören åter företräde, hvarvid för honom upplästes ett af senaten uppsatt svar: republiken afböjde den föreslagna politiska alliansen, hvilken blott skulle utsätta henne för nya förvecklin-

[3]) Memorial för Bengt Oxenstjerna af d. 1 Mars 1631 § 11: Rreg. Jfr Chemnitz, Kön. Schwed. in Teutschland geführten Kriegs 1:ster Th. p. 193.

[4]) Gustaf Adolf till Dogen af Upsala d. 11 Dec. 1629, till Rasch af Bärwalde d. 12 Jan. 1631, det förra i orig. det senare i afskrift i Arch. Venet. Jfr Rasch' helsningstal inför Senaten d. 30 Juli 1631: Esposizioni princ.

[5]) Republiken brukade eljest blott de 8 första dagarne bekosta underhållet för kungliga ambassadörer: Deliber. d. Sen. d. 2 Aug.

gar samt hindra verkställigheten af sista freden, dessutom hade pesten uttömt republikens krafter. Härpå genmälte Rasch mycket lågt och på italienska språket, att han trodde sig ej blifvit rätt förstådd. Han afgaf derföre d. 9 en lång skriftlig inlaga på italienska, under hvars uppläsning hos senaten gaf sig tillkänna missnöje öfver de skarpa uttryck, som Rasch deri begagnat, om republikens fruktan för Österrike o. s. v. Dogen svarade allvarsamt att ambassadören gjort republiken orättvisa beskyllningar [6]) och att man aldrig gifvit Sverige några löften: man hoppades, att konungen af Sverige, berömd ej mindre för "prudenza" än för "grandezza", skulle ogilla sådana uttryck. I senatens skriftliga svar af den 12, hvaraf Rasch icke erhöll afskrift, utvecklades vidare, att republiken aldrig iklädt sig några förpligtelser rörande Sverige. Vid ett nytt företräde d. 21 sökte Rasch visa motsatsen, under åberopande dels af den nyligen aflidne dogens bref till Gustaf Adolf af Mars 1629, dels af Charnacés försäkringar i Bärwalde: han vore ej kommen allenast för komplimenter, han äskade nytt svar och fällde till och med några hotande yttranden [7]). Ännu en gång afgaf senaten ett nytt svar och ambassadören en ny inlaga: båda ungefär i samma syfte som de förra. Icke heller senatens sista betänkande, som delgafs Rasch den 30 Aug., tillfredsställde honom, såsom ingenting innehållande om republikens förmenta löften. Dogen svarade, att det nu vore fjerde gången, som man förklarade sig ej hafva utfäst sig till något. I alla dessa förhandlingar understöddes Rasch kraftigt af den franske ambassadören D'Avaux. Denne åberopade det hemliga fördraget i St. Jean Maurienne och yrkade på grund deraf åtminstone subsidier för 1630: senaten svarade, att då saken ej blifvit före fredslutet i Regensburg uppgjord kunde republiken numer ej känna sig bunden af en allians, som Frankrike för sitt enskilda intresse ingått med Sverige [8]). Alla föreställningar voro förgäf-

---

[6]) "Non sono nella Republica li rispetti, le passioni, le paure, che il ambasc. dice, le quali se vi fossero, si procurerebbe piutosto le nuove unioni".

[7]) "Ripigliò l'ambasc. con mal modo: bisogna vedere, se bastasse per il contento o per il disgusto del re suo. E perchè si tratteneva l'ambasc. senz' altro dire e senza andarsene, dettoglisi che gli si farebbe sapere ciò che occorresse, si levò pure e si vi andò". Esposiz. princ. d. Sen.

[8]) "Non poteva la republica far maggiormente apparire la sua puntualità sopra il concerto seguito il 1630 in S. Giovanni Moriana, che con l'espedir immediate li ricapiti par quel che havesse potuto spettarci per le diversioni di Suetia da esserne disposto per il detto anno à portione e col moto della disposition de' quelli, che fossero stati mandati dal Christianissimo. Allhora non si divenne non solo da sua M:tà all atto di quelle contributioni, ma ne anco a quel d'ac-

ves: senaten stod ej att rubba i sitt en gång fattade beslut. Vid afskedsuppvaktningen d. 4 Sept. beklagade den svenske ambassadören, att konungens goda förslag blifvit med så ringa intresse omfattade: en gång kunde republiken komma i tillfälle att sjelf bedja om hvad som nu erbjöds. Den kommerciella delen af sitt uppdrag bad han få öfverlemna åt Daniel Hicks. Dogen svarade med de mest smickrande uttryck om svenska konungens person [2]).

Så slutade denna förhandling mellan Sverige och Venezia med ömsesidig missbelåtenhet. Venetianska regeringen var missnöjd öfver Rasch' kärfva och taktlösa eller, som de benämnde det, "götiska" sätt att uppträda och beklagade sig öfver "li modi aspri del ambasciadore Suetese" [1]). Sverige å sin sida, som både från Frankrike och från republiken mottagit flera förespeglingar om venetianskt understöd, fann sig nu afspisadt med tomma undanflykter. Venetianska regeringen kan ej frikännas från tvetydighet i beteende, enär ingen prescriptionstid blifvit i fördraget af 1630 fastställd. Om hennes moraliska skyldighet kan ej vara något tvifvel, då frederna i Regensburg och Chierasco endast genom Sveriges uppträdande möjliggjorts: kejsaren var redan herre i norra Italien, då Gustaf Adolf räddade detsamma ur Österrikes klor — Kort efter sedan Rasch afrest från Venezia för att med lika liten framgång försöka sin lycka i Schweiz, anlände till Venezia ännu en utskickad från Gustaf Adolf, en öfverste von Hornegg, som fordom varit i republikens tjenst. Han medförde ett bref från konungen, vid hvars öfverlemnande han ock gjorde en kort berättelse om konungens fälttåg i Tyskland. [2]) Efter hvad som nyss passerat, kunde denna nya beskickning ej leda till några följder.

Gustaf Adolf gjorde såvidt vi känna ej något vidare försök att draga Venetianska republiken på sin sida. De förbundna makterna Sverige och Frankrike fingo nöja sig med att kunna förhindra kejsarens anslag att indraga Venezia, påfven och det

---

cordarne la somma precisa, ne di communicarcela in conseguenza. Così cade con la caduta del tempo preterito e dell' occasione quel negotiato. Pergli anni susseguenti cosa veruna non s'è con noi trattata, non che conclusa."

[2]) Svenska ambassadörens förhandlingar finnas till större delen bland Esposizioni, den franske amb:s bland Deliberazioni del Senato. De vexlade skrifterna finnas i original i Arch. Venet. Rasch' beskickning och dess utgång omnämnas kortligen hos Chemnitz a. st. I, p. 193, och Pufendorf Rer. Suec. p. 49, utförligare hos Vitt. Siri, Memorie recondite, VII, p. 409—13.

[1]) Dogen till ambassadören i Frankrike d. 23 Aug. 1631.

[2]) Esposizioni d. Sen. den 13 Sept. 1631. Konungens bref är dat. Tangermünde d. 7 Juli 1631.

öfriga Italien i det tyska kriget. Den fine D'Avaux motarbetade kejsaren med framgång i Venezia, och påfven Urban VIII fruktade mindre protestanternas framsteg än kejsarens. Men svårt hade det blifvit för de italienska makterna att fortsätta sin neutralitet [3]), om Gustaf Adolf fått fullfölja sin afsigt att, efter den sista katholska arméens krossande vid Lech, inrycka i Italien och hemsöka den Habsburgska ligan i dess starkaste bålverk. Han lät redan hertig Bernhard närma sig Tyrolen och begärde hos Franska regeringen fritt genomtåg genom Graubündtnerpassen, då Wallensteins uppträdande gaf kriget en helt annan vändning.

Efter Gustaf Adolfs död bortföllo efterhand de forna anledningarne till politisk beröring mellan Sverige och Venetianska republiken. Sverige var icke längre farligt för Italiens fred och säkerhet, men å den andra sidan var icke heller republiken i behof af Sverige, då kejsarens makt redan var tillräckligt försvagad. Efter olyckan vid Nördlingen vände sig Axel Oxenstjerna, på återvägen från Frankrike 1635, till republikens ambassadör i Holland med anmodan om hjelp i det tyska kriget, men det var åter förgäfves [4]). Men de bemödanden, som vid samma tid begynte göras för åvägabringande af en allmän fred i Europa, skulle snart åter föra Sverige och republiken tillsammans. Påfven uppträdde i början af 1635 som medlare mellan kejsaren och Frankrike, och Cöln utsågs till plats för fredsförhandlingarne. Frankrike sökte nu öfvertala Sverige att deltaga i denna kongress, men svenska regeringen vägrade bestämdt att inlåta sig härpå, såvida hon ej dertill inbjödes af en antaglig medlare: påfvens bemedling vore hvarken Sverige erbjuden eller antaglig [5]). För att öfvervinna dessa Sveriges betänkligheter förmådde Frankrike nu Venetianska republiken att erbjuda Sverige sin bemedling vid Cölnska kongressen. Republikens skrifvelse af d. 21 Mars 1637 besvarades d. 30 December s. å. af svenska regeringen dermed, att hon tackade för anbudet och hänsköt sakens vidare förhandling till sin ambassadör i Paris, Hugo Grotius. Men under tiden hade nya fredsmäklare erbjudit sina tjenster, nemligen konungen af Danmark samt flere tyska furstar, och tiden förhalades af kejsa-

---

[3]) Man påminner sig Ludvig XIII:s yttrande till den venetianska gesanten 1632: "det vore tid att han och republiken i förening sökte hejda denne Götens alltför snabba framsteg": Siri a. st. VIII, 547.

[4]) Enl. uppgift af Pufendorf a. st. XVIII, 180.

[5]) Sv. regeringens resolutioner till franske gesanten D'Avaugour af d. 26 Nov. 1636 och 6 Febr. 1637: Wahrenbergska saml. af handl. ur Archive des affaires étrang. i Paris.

ren under åtskilliga försök till hemliga separatförhandlingar med Sverige, som lyssnade till dessa förslag för att undvika den fruktade danska bemedlingen. Men då svenska regeringen slutligen såg, att de hemliga anbuden från kejsaren voro föga uppriktigt menade, och att Danmarks bemedling vid den allmänna kongressen numer, efter preliminärförhandlingarnes afslutande 1643, ej längre stod att undvika, afhöggs knuten med svärdet, och de danske ambassadörerna som redan infunnit sig i Osnabrück såsom medlare aflägsnade sig skyndsamt efter Torstenssons infall i Holstein. Svenska regeringen och dess legater i Osnabrück anmodade genast den venetianska ambassadören Alvise Contarini, som i slutet af 1643 infunnit sig i Münster såsom medlare mellan kejsaren och Spanien å ena, Frankrike och Holland å den andra sidan, att åtaga sig bemedlingen äfven mellan Sverige och Kejsaren, men de kejserlige fruktade att stöta det numer förbundna Danmark genom att öfverflytta medlareväfrvet på en annan [6]). Men sedan freden mellan Sverige och Danmark blifvit afslutad, mottog Contarini samma uppmaning från de kejserligas sida: han erhöll ock af sin regering fullmakt att åtaga sig mediationen äfven i Osnabrück, men såväl då som senare när samma sak ifrågasattes, framställde Sverige den fordran, antingen att han skulle taga sitt säte i Osnabrück eller att en särskild ambassadör skulle dit förordnas [7]). Då nu republiken ej ville underkasta sig kostnaden af det senare alternativet och Svenskarne ej lyssnade till Contarinis och fransmännens förslag om hela kongressens förläggande till Münster, så blef Contarini aldrig formligen erkänd som medlare mellan Sverige och kejsaren. Det oaktadt har han i verkligheten tjenstgjort som sådan, i det hans bemedling esomoftast påkallades än af den ene, än af den andre, och vanligen med god påföljd. Contarini var enligt allas omdöme en särdeles framstående person både som diplomat och som menniska: genom sitt kloka, opartiska beteende och sina personliga egenskaper tillvann han sig alla parters förtroende, genom sin vidsträckta erfarenhet och sina stora politiska insigter blef han i stånd att kraftigt inverka på förhandlingarnes gång. Hans förtjenster om fredsverket omnämndes ock på det berömligaste i fredsinstrumentet och erkändes genom smickrande skrifvelser

[6]) Contarini's bref till Venet. ambassad. Giustiniani i Wien d. 22 Jan. 1644. Cop. af Sv. regerns bref till den franska ambassaden i Münster d. 27 Jan. s. å. Arch. Venet. De kejserl. gesanternas i Osnabrück Gesamt-Relation till kejsaren d. 23 Mars, d. 18 Maj: K. K. Haus-, Hof- and Staats-Archiv i Wien.

[7]) Contarini till Dogen d. 6 Okt. 1645 o. 18 Jan. 1647. Gesamt-Relation till kejsaren från Osnabrück d. 28 Sept. o. 5 Okt., från Münster den 26 Dec. 1645.

från de i freden deltagande suveräner, deribland äfven drottning Christina [8]). Contarinis opartiskhet möjliggjordes genom republikens dåvarande politiska ställning i Europa, som gjorde henne till den enda fullt opartiska af samtliga Europas stater, samt genom den religiösa fördragsamhet, att icke säga indifferentism, som städse utmärkt hennes politik. Det enda intresse, som Venezia egde i det Westfaliska fredsverket, var att påskynda freden så mycket som möjligt: republiken hade nemligen 1645 plötsligen blifvit anfallen på Candia af Turkarnes hela makt, och fredens snara återställande i kristenheten var den enda utsigten till att erhålla verksamt understöd af andra makter. Contarini arbetade ifrigt på att åvägabringa ett längre stillestånd och att derunder vända de i Tyskland kämpande stridskrafterna mot Turkarne. Han sökte vinna Sveriges förste legat Johan Oxenstjerna för denna tanke, och vid ett sammanträffande i Münster i Sept. 1645 framkastade Contarini, att den efter Brömsebrofreden lediga svenska flottan ej kunde bättre användas än emot Turkarne och till att sprida svenska nationens ära äfven till de aflägsnaste trakter. Oxenstjerna visade lifliga sympathier för republikens sak och lofvade att hos sin regering på det kraftigaste befordra dess intresse. Samtidigt härmed mottog republikens gesant i Holland anbud från en annan svensk, Louis de Geer, att få öfvertaga en del af den genom honom utrustade holländska eskadern med besättning, hvilken nu återvändt från Östersjön. Anbudet återtogs dock kort derpå i följd af Hollands rustningar mot Portugal [9]).

Uppmuntrad genom Oxenstjernas visade intresse beslöt nu regeringen i Venezia att till Sverige afsända ett särskildt sändebud för att utverka en svensk hjelpsändning emot Turken. Sålunda uppfylldes nu Rasch' förutsägelse 1631, att republiken skulle en gång komma att begära en allians som då erbjöds. Contarini affärdade för detta ändamål i Dec. 1645 en venetiansk adelsman vid namn Vincenzo Generini med bref till svenska drottningen, till Axel Oxenstjerna och den franske gesanten i Stockholm och med uppdrag att söka vinna den mäktige rikskansleren för Venezia's sak [1]). Generini uppvaktade först den svenska ambassaden i Osnabrück och erhöll der goda råd för

[8]) De franska diplomaternas omdöme om Contarini läses i Negociations secrètes touchant la paix de Münster I, p. 243. I fredsinstrumentet heter det om honom: qui mediatoris munere procul a partium studio totos fere quinque annos impigre perfunctus est. Dr. Christinas bref till honom är af d. 25 Nov. 1648.

[9]) Contarini till Dogen d. 8 Sept., 20 Oct., 1 o. 29 Dec. 1645.

[1]) Copia della commissione data al gentilhuomo andato in Suezia, Münster d. 10 Dec. 1645. De nämnda brefven (i copia) äro dat. d. 14 Dec. s. å.: Bilagor till Contarinis depecher.

sin färd af legationssekreteren Mylonius (Björnclou), som bland annat försäkrade honom, det Göterna ej voro sådana barbarer, som de vanligen beskrefvos i Italien [1]). Derefter fortsatte Generini resan öfver Hamburg till Kjöbenhavn, der han till konungen öfverlemnade ett bref från sin regering och af Corfitz Ulfeldt mottog goda löften om hjelp mot Turken, löften hvilka af densamme upprepades vid återresan. Vägen mellan Helsingborg och Stockholm, öfver Jönköping, Linköping, Norrköping och Nyköping, tillryggalades på 12 dygn; till hufvudstaden ankom Generini d. 23 Januari (n. st.) 1646 [2]).

Han uppvaktade först rikskansleren, som gaf honom föga förhoppning om hjelp, i det han förebar Sveriges ovissa ställning till sina grannar. Han gjorde ock anmärkning vid den ofullständiga titel, som republiken i sitt bref gifvit drottningen (majestas och potentissima saknades), men under löfte om rättelse nästa gång fick gesanten det oaktadt öfverlemna brefvet. Den högtidliga audiensen egde rum d. 29 Jan. (n. st.) under vanliga ceremonier, hvilka af gesanten beskrifvas: såväl han som drottningen begagnade latinet. Generini erhöll derefter flera enskilda audienser hos drottningen och tillträde till hennes aftoncirklar på hofvet: han sökte under längre samtal stämma henne till fördel för republikens sak och intogs af hennes förekommande, intelligenta väsen. Af drottningens omgifning behandlades han med största artighet, uppvaktade de inflytelserikaste på platsen, såsom M. G. de la Gardie, Gustaf Gustafsson, G. Horn m. fl. och rönte öfverallt sympathier. Öfver seder och lefnadssätt gör han icke många anmärkningar. På söndagarne kunde han ej träffa rådsherrarne, hvilka då på f. m. strängt iakttogo de religiösa bruken samt på e. m. gjorde och emottogo ömsesidiga besök och dervid fördrefvo tiden med dryckjom. Såsom särdeles anmärkningsvärdt omtalar Italienaren en utfart från staden på slädar "per vedere correr le lappe", hvarmed förmodligen åsyftas skidlöpning (skridskofart?) [4]).

Republikens begäran föredrogs den 29 Januari till öfverläggning i Rådet. Såväl då som vid nästa öfverläggning om samma sak d. 31 syntes kansleren vara gynnsamt stämd för republiken, och drottningen var af samma mening. Om Sverige kunde un-

---

[1]) — — "con assicuranze, che essendo il primo Italiano andato in quelle parti conoscerà, che i Gothi non sono barbari come in Italia si descrivono": Contarini till Dogen d. 29 Dec.

[2]) Enl. Conto delle spese fatte da V. Generini nel viaggio da Münster à Stokholm. I Stockholm betalte G. à värdshuset för sig 1 och för sina båda följeslagare 1 1/4 talero om dagen, hvartill kom för ljus och ved 2 tal. i veckan samt för vin särskildt.

[4]) Lettere del Sr V. Generini da Stokholm d. 27 Jan. och i Febr. 1646 (bilagda Contarinis depeche af d. 2 Mars).

derstödja Venezia med en eskader af minst 6 skepp, så skulle det lända oss till mycken berömmelse: "det skulle gifva ombrage för Italien och påfven, hela kristenheten skulle admirera't"; man skulle derigenom tillstoppa munnen på dem som talade om Sveriges eröfringslystnad och beskyllde det att hålla med de otrogne: dessutom hade Turken stora och farliga planer, "vill göra sig mästare uti Medelhafvet och sedan turbera hela Europam" o. s. v. De öfriga rådsherrarne instämde i hufvudsaken, undantagande riksmarsken Jakob de la Gardie, som framhöll medellösheten. Han ville ock, att ständerna skulle rådfrågas om saken, hvilket kansleren fann onödigt då det ej vore frågan om någon egentlig krigsförklaring. Emellertid då vid närmare undersökning expeditionen beräknades kosta 250,000 Rdr, omstämdes kansleren snart, han fann nu, att man saknade medel att inlåta sig i saken: Venetianarne voro ej rätt att lita på, äre fuller andre potentater sällsamme, men Venetiana allervärst", man borde derföre skylla på det tyska kriget, "slå hård conditioner före", hvarpå gesanten ej vore instruerad, och dymedelst komma ifrån saken. Kansleren uppläste d. 16 Febr. förslag till svar, så ock till ett förbundsfördrag mellan Sverige "och Venetianska republiken [5]), hvilka gillades. Detta alliansförslag, dat. d. 7 Febr. (g. st.), gick ut på, att Sverige skulle bistå republiken mot Turken med ett antal fullt utrustade krigsfartyg, hvilka efter 4 månader borde underhållas på republikens bekostnad, med vilkor att republiken å sin sida understödde Sverige med subsidier och trupper emot Habsburgska huset; dessutom innehöll fördraget ett stadgande om handelsförbindelser och ömsesidig anställning af residenter. Drottningen föreslog i sitt bref, att ambassadörerna i Osnabrück och Münster skulle få fullmakt afsluta förbundet [6]). Så långt kom det emellertid aldrig, ehuru ett rykte derom utspriddes vid fredskongressen och måste genom en särskild skrifvelse af Contarini vederläggas. Det från Sveriges sida bifogade vilkoret kunde naturligtvis af republiken ej uppfyllas, då densamma derigenom skulle förlora vida mer än hon kunde genom Sveriges bistånd vinna: emot Turken var Österrike för republiken en naturlig bundsförvandt [7]). Det stannade nu liksom 1631 vid blotta förslaget, eller som Pu-

---

[5]) Rådsprotokollen för d. 19, 21, 24 o. 30 Januari, d. 3 o. 6 Febr. (g. st.) 1646: Sv. RArk. Jfr. hvad Pufendorf derom förmäler a. st. XVIII, 810.

[6]) Articuli foederis communicati nuntio Veneto, non subscripti, af d. 7 febr. Lat. Rreg. (i italiensk öfversättning bland Contarinis depecher). Jfr. S. R. M:is Responsoriæ ad Ducem et Rempublicam Venetam och ad Legatum Venetum af d. 9 Febr. ibdm.

[7]) Contarini till Dogen d. 30 Mars, d. 13 Apr., d. 13 Juli 1646.

fendorf säger: quantum Veneti Suecis ad bellum Germanicum opis contulere, tantundem repensum.

Oaktadt icke heller denna gången något förbund kunde komma till stånd mellan Sverige och Venezia, rådde dock framgent ett mycket vänskapligt förhållande mellan de båda staterna och deras ambassadörer vid Westfaliska fredskongressen. Contarini mottog flera gånger af de svenska legaterna vigtiga förtroenden, som afsågo att befordra fredsförhandlingarnes gång. Genom Salvius erhöll han ock upplysning om partiernas ställning i Sverige, om drottningens fredskärlek och särskilda förbindelser med Salvius: Oxenstjernorna beskrefvos såsom de der af herrsklystnad hindrade freden. Contarini trodde ej mycket på Svenskarnes fredskärlek, derföre att kriget ögonskenligen tillskyndade dem så stora fördelar och gjorde dem till Europas mäktigaste folk. I motsats till den vanliga föreställningen, att Frankrike vid Westfaliska fredskongressen spelade hufvudrolen och ledde förhandlingarne efter sina planer, framställer Contarini alltid Sverige såsom hufvudmakten och Frankrike såsom i de flesta fall nödgadt att följa Sveriges politik [8]). Så var ock verkligen förhållandet alltifrån Richelieus död, Torstenssons segrar och partistridens förnyande i Frankrike under förmyndarestyrelsen. Men derjemte tillerkänner Contarini de svenska legaterna framför de franska förtjensten af större pålitlighet, fasthet och besked i underhandlingarne. De svenska legaterna, säger Contarini i sin slutberättelse, uppförde sig vid kongressen både till det yttre och i verkligheten så, att de nogsamt visade sig blott till namnet vara barbarer. Dylika loford tilldelar han alla Svenskar, som han kommit i beröring med, och kan ej nog förundra sig öfver att sådane män kunnat utgå från den nyss förut obekanta råa Norden [9]) — Bland rykten och notiser, hvilka Contarini meddelar om ställningar och förhållanden i norra Europa, förtjenar en, som rör de nordiska staternas inbördes ställning, att här omnämnas, ehuru mer för egendomlighetens än för trovärdighetens skuld. I anledning af

---

[8]) "Cosi li Suezzesi in tutte l'occorrenze d'Imperio hanno la direttione del negotio e l'applauso dell' universale e li Francesi all' incontro l'aversione di questo ed una cieca dipendenza da Suezzesi in tutto": Cont. till Dogen d. 19 Jan. 1646. "Io non dubito, che e li Suezesi staranno nel loro deliberatione e che Francesi vi adheriranno, perchè cosi hanno, fatto sempre": d:o d:o d. 9 Aug. 1647. "Svezzesi hanno avuto sempre la direttione sopra i Francesi nel corso intiero dei trattati": Cont:s slutrelation, tryckt i Venezia 1864 (Relazione del congresso di Münster).

[9]) "Quanti ministri sono sortiti da quell' orrido settentrionie, tutti indifferentemente sono riuscitsi nell' una e nell' altra (cosa) mirabilmente".

Christian IV:s död 1648 och den då inträdande mellanregeringen i Danmark meddelar Contarini den nyheten, att Norge står i begrepp att organisera sig som en särskild republik under Sveriges beskydd, att svenska regeringen utrustar sin flotta för att ej dervid förekommas af Holländarne, samt att en stor del af danska adeln ansluter sig till Sverige och önskar begge rikenas förening till ett enda [1]). Vi känna ej om och i hvad mån denna uppgift, som äfven från andra håll upprepas, egde grund eller om den blott är att betrakta som ett löst rykte eller en "tendenslögn". Står den möjligen i något sammanhang med de planer, som vid detta tillfälle tillskrefvos Corfitz Ulfeldt?

Den farhåga för ett svenskt-franskt infall i Italien, som Gustaf Adolfs eröfring af Bayern framkallat, fick åter näring under de sista åren af Trettioåriga kriget, då Wrangel med sin här tog vinterqvarter i trakten af Bodensjön 1646—7. Contarini erfor från säkert håll, att Mazarin umgicks med planen på ett kombineradt infall i Milano af Condé och Wrangel och att han genom utskickade bearbetade Schweizarne rörande passagen. Contarini bäfvar för en ny öfversvämning af "barbarerna". Faran blef ännu större, då freden afslöts utan att kriget mellan Frankrike och Spanien deri inbegreps. Ett anfall på Milano skulle nemligen på en gång tjena Frankrikes, Tysklands och Sveriges intresse: det skulle tillfoga Spanien ett afgörande slag, det skulle ock sätta Sverige i stånd att fortfarande hålla en stor armé på benen samt bereda densamma vinterqvarter utan Tysklands betungande. För att förekomma detta och tillika befordra republikens intresse, arbetade Contarini på att vända den vid fredsslutet lediga soldateskan mot Turkarne och att förmå en del deraf gå i republikens tjenst. Han vände sig till de svenska ambassadörerna och till Carl Gustaf med anhållan, att republiken måtte få öfvertaga de svenska trupper som stodo söder om Donau. Han mottog gynnsamma svar på begge hållen, men förhandlingen synes ej ha ledt till något resultat [2]).

Den svenska regeringens belåtenhet med Contarinis verksamhet i Münster föranledde henne att begära republikens be-

---

[1]) "La Norvegia si è gia dichiarita di voler viver in republica da qui avanti, ma sotto la protettione di Svezia, che per questo rinforza gl'apparati navali, dubbiosa che gl'Olandesi non prevenghino, come quelli, chi per la fabrica de' vascelli tengono interessi ben grandi in quella parte. Un gran parte della nobiltà di Dania adherisce pur alla Svezia e vorrebbe, che delli due regni se ne facesse un solo per viver in pace." Cont. till Nani d. 21 April 1648. Samma rykte upprepas i en odat. depeche från de kejserl. ambassadörerna.

[2]) Contarini till Dogen d. 8 o. 22 Febr. 1647, d. 25 Sept. 1648, d. 26 Febr. o. 30 Apr. 1649, till ambassad. i Paris d. 22 Sept. 1648.

medling äfven på ett annat håll. Man hade nemligen för afsigt att nu återupptaga fredsunderhandlingen med Polen för att äfven här draga fördel af Sveriges dåvarande militära och diplomatiska öfverlägsenhet och inbjöd Frankrike, Holland, Venetianska republiken och Brandenburg att öfvertaga medlarevärfvet på en fredskongress i Lübeck Till Venezia afsändes för detta ändamål i Januari 1649 drottningens kammarjunker Mathias Palbitzki i egenskap af "gentilhomme envoyé" med uppdrag att framställa Sveriges begäran: man önskade Contarini som medlare, man förbehöll sig äfven, att republiken måtte skrifva sina bref till drottningen på latin och dervid gifva henne titeln af potentissima [3]). I Venezia behandlades Palbitzki på det mest förekommande sätt; man gick Sveriges önskningar till mötes och förklarade sig beredvillig till bemedlingen. Vid afskedsaudiensen den 31 Mars 1649 öfverlemnades till Palbitzki republikens svar, och dessutom upplästes ett betänkande, som utgjorde en framställning af republikens svåra belägenhet och faran för hela kristenheten af Turkens framsteg samt uttalade en förhoppning om hjelp från Sverige. Palbitzki svarade i allmänna ordalag [4]). Detta besök af en svensk gesant framkallade någon oro i Italien; man föreställde sig i början, att han haft till ärende hos Venetianska regeringen utverka fritt genomtåg för den svenska arméen. I sammanhang med detta rykte anmärker Palbitzki i ett bref till drottningen från Rom, att 15,000 man af hennes folk vore tillräckliga "pour fricasser tout ceci". — För öfrigt hade Palbitzki äfven det uppdraget af drottningen att i Italien uppköpa allehanda konstverk och antiqviteter, inbjuda konstnärer till Sverige och bland annat beställa en ryttarestaty af Gustaf Adolf i bronz [5]).

Med den föreslagna fredskongressen i Lübeck drog det långt ut på tiden. Och då densamma sent omsider kom till stånd Juli 1651, blef den efter en kort underhandling afbruten och uppskjuten till ett annat tillfälle. Någon venetiansk medlare var dervid icke tillstädes. Om den nya kongress, som

---

[3]) Drottningens bref till Dogen är af d. 19 Jan., memorialet och bimemorialet för Palbitzki af d. 20 d:o 1649: Rregistr.

[4]) Deliberazioni del Sen. och Esposizioni principi. Palbitzki till Cantersten d. 23 Mars 1649.

[5]) Han uppvaktade i Florenz storhertigen och erhöll hans tillstånd att få taga kopior af de förnämsta statyer i galleriet såsom Apollo, Ceres, Vesta, Faunus, Bacchus. Han trädde ock i underhandling med skulptören och arkitekten Antonio Novelli dels om utförande af flera arbeten (Venus Græca, Antinous, Apollo in Vaticano), dels om hans öfverflyttande till Sverige. I Rom talade han i samma syfte med Claudio Lorenese (Claude Lorrain), beställde 12 af Roms vackraste vyer, köpte Correggios Galatea (kopia?) o. s. v. Palbitzkis bref till drottn. af d. 10, 15, 28 Maj 1649 bland Italica i RArk.

skulle sammanträda på samma ställe hösten 1652, underrättades republiken af drottningen genom ny skrifvelse, och affärdade nu som medlare till Lübeck Michele Morosini (Contarini hade redan 1651 aflidit). Denne, som inträffade i Lübeck d. 8 December och sedermera deltog i förhandlingarne, tillvann sig ej såsom Contarini Svenskarnes förtroende. Han tog öppet parti för Polackarne och förklarade sig till och med vara instruerad att understödja Polens intressen. Sannolikt hade Venetianska regeringen vid jemförelse mellan Sverige och Polen funnit sig ha mer att vänta af det senare än af det förra för sitt krig mot Turkarne och derföre beslutit ställa sig på Polens sida. Emellertid kunde medlingen föga vare sig gagna eller skada Sverige, enär hela förhandlingen strandade på en formfråga, den om fullmakternas beskaffenhet och deras utvexling. I början af Mars 1653 upplöstes åter kongressen utan resultat [6]).

Två af den tidens stora Europeiska frågor hade föranledt politiska förbindelser mellan Sverige och Venetianska republiken, nemligen faran för Habsburgska husets öfvermakt och den Turkiska frågan. I den förra af dessa egde de både staterna så pass likartade intressen, att deraf bort framkallas en kraftig samverkan dem emellan. Att en sådan det oaktadt ej kunde komma till stånd, berodde väsentligen på den andra af nämnda frågor, den turkiska. Ty just med afseende på denna kunde det ej vara önskvärdt för republiken, att Österrikes makt alldeles krossades: derigenom skulle nemligen den starkaste förmuren till lands mot republikens arffiende Turkarne ha fallit. Derföre så snart Habsburgarnes öfvermakt var bruten, drog sig republiken undan i en passiv och iakttagande ställning; hon fick snart mer intresse i att förskaffa Österrike en dräglig fred än att öka dess fienders antal, isynnerhet efter turkiska krigets utbrott 1645. Den turkiska frågan åter var ej af den natur, att kunna på allvar förena Sverige och republiken. För kristenheten och Europa var numer ej mycket att frukta från Turkarnes sida och allraminst för de Nordiska makterna. Hvad Sverige beträffar, var det snarare tvärtom: både Gustaf Adolf och Axel Oxenstjerna underhöllo vänskapliga förbindelser med Porten, dels för de Transylvaniska furstarnes skull, hvilkas allians påräknades, dels ock för de gemensamma intressena mot Österrike och Polen. Detta förhållande fortfor ännu någon tid och bidrog jemte andra omständigheter att göra Sverige obenäget för hvarje hjelpsändning mot Turkarne, hvarom republiken

[6]) Morosinis depecher från Lübeck finnas i Arch. Venet. Jfr. ang. kongressen Pufendorfs vidlyftiga redogörelse, a. st. i slutet af L. XXIV och början af XXV.

i sin nöd upprepade gånger framställde begäran, t. ex. 1661 m. fl. Under senare delen af Carl XI:s regering förändrades Sveriges ställning till Österrike, och dermed följde ock ett lifligare intresse för kampen mot Turkarne. Något deltagande från statens sida i så aflägsna företag kunde under den försigtige Carl XI ej komma ifråga; deremot fingo enskilde Svenskar taga tjenst mot Turken, och flere af dem spelte en framstående rol i Österrikes och Venezias stora turkiska krig i slutet af århundradet. Mest bekant bland desse är general Otto Wilhelm Königsmark, hvilken republiken hade att tacka för några af sina mest lysande framgångar i detta krig [7]). Efter hans hastiga bortgång 1688 ville republiken för andra gången ställa en Svensk i spetsen för sina härar, nemligen Nils Bjelke, men Carl XI tillät honom ej att lemna Sveriges tjenst.

Med sjuttonde århundradet upphörde allt slags politisk förbindelse mellan Sverige och Venetianska republiken. Samtidigt med den svenska stormaktens hastiga slut förlorade republiken återstoden af sin politiska betydelse i Europa: redan länge blott en skugga af hvad hon fordom var, gick hon nu med stora steg sin fullkomliga upplösning till mötes. Den fordom så stolta republiken dog en neslig strådöd, utan att någon rörde sig till dess bistånd eller beklagade dess fall. Den sjunkna och djupt förfallna Venezia måste genomgå en hård pröfningens skola, hon måste dricka lidandets och smälekens bittra kalk i botten, innan hon kom till medvetande af sin nationella bestämmelse och genomträngdes af denna uppoffringens ande, som för det stora målet bringar tusenåriga lysande minnen till offer. Ur lidandet framgick denna moraliska pånyttfödelse, som var ett vilkor för den nationella och som fört denna till slutlig seger. Måtte försynen äfven hos Nordens folk göra enhetsmedvetandet klart och uppoffringsanden lefvande, men måtte hon om möjligt bespara dem all den bittra nöd, moraliskt elände och politisk träldom, hvarigenom för Italiens folk vägen gått till nationell enhet!

---

[7]) "Semper victor", heter det om honom på det monument, som republiken upprest till hans minne i Venezias arsenal.

C. T. Odhner.

Om Nordisk Rättskrifning.

I.

Et lille indlæg i sagen om Nordens retskrivningsenhed.

Språget er et middel til menneskenes indbördes tankeudveksling. Jo lettere denne kan gå for sig, des lettere fræmmes *hele menneskesamfundets udvikling.*

Således vårder språget forelöbig et formål, om end tillige middel i et höjere formåls tjæneste. Det gælder nu at stille de bædst mulige midler til språgets rådighed, og et af disse er *retskrivningen.* At göre denne til så let og brugbart et middel som muligt er altså at fræmme værdensudviklingen. — At stave et ord på den ene eller den anden måde, at bruge et tegn mer eller mindre, håldes af mange for den fåfængeligste, den mest insetsigende ting af værden; men — med henblik til de uhyre bjærge af skrevet og trykt, der fræmbringes imellem år og dag — kan man her måske mer end nogenstæds sige: "det er mængden, som gör det".

Ligesom det nu er skriftens egenlige og oprindelige öjemed at afbilde talens eller tankens ord, således er det også *retskrivningens formål* at tegne de enkle lyd på den fuldkomneste måde [1]).

Hvis retskrivningen virkelig kunde löse denne opgave, så måtte *lyd og tegn samsvare.* Det vil sige: så mange enkle

---

[1]) Dette ligger i grunden i selve ordet *retskrivning* ɔ: den rette skrivning (eller lydbetegnelse), og denne tydning bedes lagt deri i denne afhandling, hvor det da ej må blandes med *skrivemåde* (den mer eller mindre heldige tilnærmelse til den fuldkomne retskrivning) og med *skrivebrug* (den skrivemåde, som i et vist givet tidsrum fölges af et folks store flertal). Med *retskrivningen* som formål bör enhvær söge at få sin egen *skrivemåde* gjort til almindelig *skrivebrug*, så fræmt han — hvilket forudsættes — ved ærlig, sandhedskærlig og ihærdig granskning har stræbt at nærme sig formålet så meget, som muligt.

lyd i det talte ord, så mange enkle tegn i det skrevne; ingen lyd måtte have flere end 1 tegn, og intet tegn udtrykke flere end 1 lyd; medlyd måtte ej skrives med selvlydtegn o. s. v. Så vilde det fuldkomne være nåt.

Men dette er umuligt, lige så vist som det fuldkomne aldrig nås i denne ufuldkomne værden.

Alligevel er det vår pligt at stræbe efter at komme fuldkommenheden så nær som muligt.

Efter således at have opstillet formålet gælder det at finde vejen dertil, retningen, hvori vi skal styre derhenimod. Det var jo endog muligt, at vi ej en gang gik den rette vej i dette öjeblik. Det gör vi jo næmlig ikke i en eller anden henseende, hvis vi en gang i fortiden har været formålet nærmere end den dag i dag (t. e. i svensk, hvor *v*-lyden undertiden tegnes ved *fv*, hvilket ej var tilfældet inden det 14' hundredår). I denne undersögning vejledes vi af språghistorien, ved hvis hjælp det er muligt at bringe nutidens skrivemåde nærmere til formålet end den, som har været fulgt på et ethvært historisk udviklingstrin i fortiden. Men fræmtidens skrivebrug i dens videre udvikling herudover er det ikke muligt at indvirke på uden at ty til en endnu kun lidet udviklet videnskab: språgfilosofin. Her er utallige hensyn at tage; men for retskrivningens vedkommende tör man dog vistnok forudsætte som givne 2 faste punkter, hvorefter man kan drage linjen, og det træffer sig så heldigt, at disse er så langt som muligt fjærnede fra hinanden; det er næmlig udgangspunktet og endepunktet. Og begge bærer de påskriften: *lyd og tegn samsvarer*. At denne grundsætning har været den ledende tanke (om end meget uheldig udfört) i den forhistoriske tids allerförste billedskrift, kan næppe være underkastet nogen tvivl. Det er heller ikke let at indse, at fræmtidens språgfilosofi vil kunne opstille nogen anden grundsætning som formål end netop den samme, den oprindelige: *lyd og tegn samsvarer*. På den skönneste måde ser vi således også her — som så ofte — fortid og fræmtid böje sig sammen. En slig sammenfalden af det gode og det skönne plejer tillige at være kændetegnet på, at det, som ej synlig træder fræm, det sande, også er tilstæde: og intet fattes da i treheden.

Men disse 2 faste punkter sætter os jo istand til i ethvært givet öjeblik at undersöge, om vi er i linjen eller ej, om vi styrer i den rigtige retning eller ikke; til dem kan vi pejle lige så sikkert, som sömanden til himlens stjærner.

Ved ethvært retskrivningsspörsmål vil man ved at gå ud fra den opstillede grundsætning i almindelighed let afgöre, hvad der er *ret*. Men at göre denne ret til *brug* er en ny og ulige

vanskeligere opgave. Det gælder at vælge den bædste *måde*, på hvilken man imellem tidsåndens klipper, fordommenes skær og indskrænkethedens grunde kan krydse ind i den rette linje igen. Spörsmålet om at vælge den ene eller anden skrivemåde er således i grunden et rent tidsspörsmål.

Dette synes også at have stået klart for H:r A. Larsen, da han skrev sin afhandling: "Hvad kan der göres for at tilvejebringe enhed i den nordiske retskrivning?" (Se Nord. Tidskrift 1866 s. 89—98, 265—284, 345—360). Det fræmlyser blandt andet af forslaget s. 358 om i dansk at få "*aa* forandret til *å*, forsåvidt ikke et nyt bogstav derfor kan blive indfört". En gang i fræmtiden vil det måske være muligt at danne et sligt tegn t. e. af et sammenstöbt *a* og *o* (*ao*), hvorimellem *å* jo ligger på den naturlige lydstige, ligesom *æ* er dannet ved sammensmæltning af *a* og *e*, imellem hvilke lyd *det* jo ligger. I samklang hermed skulde man så for *ö* (den såkaldte "åbne ö-lyd") indföre et tegn, som var sammenstöbt af *a* og *ø* (a*ø*). Men Hr. Larsen indser meget vel, at et sligt forslag vilde være dödfödt i vår tid, og vil derfor forelöbig nöjes med "*aa* forandret til *å*", som har udsigt til at gå igennem i en nær fræmtid, og hvorved er vundet, at 1 lyd ej længer udtrykkes ved 2 tegn (jf. retskrivningens formål). Det er altså en stor nærmelse til den ovenfor billedlig omtalte linje, hvori vi skal styre, og vistnok en særdeles heldig overgang. Her gælder, som så ofte, at det bædste vilde hindre os i at opnå det næstbædste.

Derimod er det ikke let at forstå, hvilken höjere ledestjærne der har stået for Hr. Larsen, når han foreslår *ø* brugt overalt istædenfor *ö* (s. 278), som blandt andre Rask (Dansk retskrivningslære s. 36 fgld.) har kæmpet så ihærdig for, og "indskrænkning i brugen af *æ* (for *e*)" (s. 359 og tidligere s. 271—6), hvilke to forslag lader sig omtale under et. Unægtelig lader der sig sige meget derfor; men her, som tit i lignende tilfælde, findes undertiden en eneste grund, der er så stærk, at den slår alle andre af marken. Om denne kændes for gyldig afhænger naturligvis af, om Hr. L. hylder den ovenfor opstillede grundsætning om retskrivningens formål; ti heri ligger den jo ligefræm. De to lyd *ø* og *ö* er jo, som bekændt, lige så forskellige som *e* og *æ*, og vil man overhoved bruge begge de sidste, så tör man fölgerigtig heller ikke udstöde nogen af de to förste. Ifölge naturlæren må mennesket vist altid have haft disse 4 lyd til sin rådighed; men i de ældste språg, vi kænder, t. e. sanskrit, findes tilsvarende tegn kun for 1 af dem. Det må dog uden tvivl regnes for et fræmskridt at have fået flere midler til at male lyden, til at afbilde den menneskelige tale på en fuldkomnere måde. På åld-

nordisk udtrykkes vel, som bekændt, *æ*-lyden ved *e*-tegnet; men nu at ville indföre dette påny, da vi har et eget tegn for *æ*-lyden og bruger det mange stæder også, hvor lyden er kort (bænk, flæsk, frænde, fælde, færge, fæste, mærke, slægt, stærk, sætte, tænke, vælte o. s. v.), — det kunde let tages til indtægt af dem, som skylder os for at ville "skrue språget tilbage". Vil man derimod rent udstöde *ö*, som endelig har arbejdet sig fræm med så megen möje, så bör fölgerigtig, som Höjsgaard foreslår [2]), også "*æ* rênt afskaffes, og *e* have en prikke over sig"; men det sidste bör vist håldes for umuligt, især i svensk, hvor man endog går til den yderlighed at skrive t. e. "konstnä*r*". At ovennævnte forslag af Hr. L. indeholder et tydeligt tilbageskridt, vilde föles endog af börn, der skulde lære at læse; "thi at ville stave saaledes" [3]): *s, e, t* siger *sæt:* "er det samme som at sige": *e* siger *æ*, eller *e* er *æ:* "men fuldere contradiction kan der ikke være i nogen tale, for, omendskjönt slig contradicering er ikke af saa stôr betydning, som i en anden materie, saa derved siger man dog sig selv lige saa fuldkommelig imod, som i noget andet. Er da en absurd og urimelig stavning og læsning til en bebrejdelse for et sprog, saa maa en rimelig og stadig tvertimod være til zîr". Så vidt Höjsgaard, hvem det dog har lykkets at trænge igennem med nogle af de på dette stæd gjorte forslag. Lad os nu ikke være for hastige til at nedrive, hvad det har kostet så stor möje at opbygge! Derved vil vi i det höjeste kun hæmme språgudviklingen for en tid. Selv om det forslag, at indskrænke "brugen af *æ* (for *e*) som betegnelse af den korte *æ*-lyd", i öjeblikket havde flertallet for sig, vilde det dog, ifölge hele språgets historiske udvikling, uden tvivl meget snart knuses så meget stærkere af den hæmmede ström.

Denne lille anke imod Hr. A. Larsens i mange henseender så fortjænstfulde afhandling er ingenlunde undertegnedes særlige mening; den deles af mange danske, som netop har opmuntret mig til at skrive dette genmæle, og vistnok også af mange svenske. Derimod torde Hr. L. måske tælle mange tilhængere blandt sine nærmeste landsmænd, normændene. Men selv det flygtigste blik på de nordiske bogmåls udvikling i dette hundredår vil vist göre det klart, at de norske har sin störste styrke i at göre språget rigere ved at hente nyt malm udaf de ældgamle gruber, medens de svenske derimod særlig har syslet med skrivemåden, den ydre sidste affiling. At give de danske den ros, som muligvis tilkommer dem for på en lettere

---

[2]) Anden pröve af dansk ortografi. Kbh. 1743. s. 21.
[3]) Jf. smsts. s. 23, hvori her kun et andet efterdömme er indsat.

og skönnere måde at sammenföje ord og sætninger til et afrundet hele, — det vil jeg overlade mine nordiske samfrænder at fræmsætte og godtgöre, hvis det er tilfældet.

Der kunde uden tvivl endnu med föje indvendes et og andet imod adskilligt i den nævnte afhandling. Dog skal her kun flygtig röres ved et af de s. 359 fræmsatte "tvivlsomme tilfælde", næmlig "indförelsen af konsonantfordobling i Dansk i visse tilfælde". Årsagen til denne anke kan ligefræm udledes af retskrivningens formål: *lyd og tegn samsvarer*[4]). Iövrigt må dette spörsmål vist regnes til det slags, hvis nærmere dröftelse vilde være umoden for tiden (ligesom af et nyt tegn for *å*-lyden).

I alle de andre hovedforslag, som Hr. Larsen har samlet s. 358—359, kan derimod vistnok enhvær, som har tænkt lidt nöjere over spörsmålet, være aldeles enig med ham. Hans afhandling vil væntelig have ydet et særdeles brugbart bidrag til forhandlingerne på det fælles "möte af vetenskapsidkare för att föreslå en likartad rättskrifning i de Nordiska skriftspråken", som det jo — ifölge vedtagelsen af Hr. kand. Hedins forslag på "Andra Nationalekonomiska mötet i Stockholm" i sommeren 1866 — overdroges 7 udmærkede og grundige nordiske universitetslærere at bringe istand. (Se Nord. Tidskr. 1866 s. 384). Skulde indbydelserne til dette möde imidlertid lade vænte noget længe på sig, så bör derfor næppe hværken forfattere eller bladudgivere eller endog brevskrivere lægge hænderne i sködet, men virke for den nordiske retskrivningsenhed på egen hånd efter bædste ævne.

Fuldkommen enhed vil naturligvis være umulig, men — som ovenfor nævnt — gælder det jo kun at komme denne så nær som muligt. Landskabsejendomligheder vil måske til en tid endog endnu mer end hidtil göre sig gældende i skriften, når denne utvivlsomt slutter sig nærmere til talen. Men en slig tilnærmelse bör have fortrinet for en snorlige og kedsomlig enhed i skriftspråget. Den rette vej til at indvirke på dette vil da være igennem tungemålet, og en fræmtidsmulighed herfor ligger i den ved frihedens indförelse ophævede standforskel, optagelse af almuesord, tilbagebetaling af fræmmede lån, de lettere samfærselsmidler o. s. v.

Alligevel er der uhyre meget at göre inden Nordens lande i retning af skrivemådens enhed. Idet skriften betragtes som et samfærselsmiddel, gælder herom, at den först og fræmst gör-

---

[4]) Jf. iövrigt min afh. i "Norden" for d. $^{15}/_{2}$ 1866 tmk. 20—21 s. 85—90, tillægsblad til "*Nordisk Skoletidende*" (Odense): "Et lille mæglingsforslag i retskrivningsstriden".

es så let og kvæmlig som muligt. Men denne enkelhed har sin naturlige modvægt i tydeligheden. *Enkelhed* og *tydelighed* kan siges at være skrivemådens grænser: den skal være så enkel som muligt uden at blive utydelig.

Når så iövrigt kun den sande nordiske folkeånd vækkes, når folket lærer et kænde sig selv i sit sprög, i sin historie, i sine fortidsminder, i sine herlige åldtidskvad og sagaværker, — da vil også det indre præge sig i noget så ydre, som skrivemåden er, og da, först da, vil denne komme så nær som muligt til retskrivningen i dette ords sandeste menning. För de söndrede nordiske stammer virkelig föler sig som et eneste folk, för vil heller ikke retskrivningsenheden nærme sig; men — *det ene vil altid fræmskynde det andet:* årsag og fölge skifter.

Fredrik Bajer.

II.

Fællesnordisk retskrivning.

I Sverig er större forbedring af retskrivning foregået for længe siden. I Danmark[1] er den for tiden ved at foregå. Umiddelbar forbindelse mellem bevægelsen begge steder har da ikke fundet sted.

Det vilde være såre uheldig for os Danske, om indbyrdes modstridende hensyn skulde göre sig gældende hos fremskridtsmændene i denne sag. Det vilde være såre uheldigt, ja ödelæggende for sagen, hvis Petersens retskrivning, som alle fremskridtsmænd tilstræber, kom i strid med hensynet til lighed med Svensk.

Men så uheldigt står sagen ikke. Hver af Petersens rettelser er tilnærmelse til Svensk. Og Petersens rettelser er utvivlsomt det yderste, vi kan tænke på for tiden. Enhver, der, i andet end enkelte ord, opstiller noget endnu videre gående, gör for tiden sagen störste skade, enten han så dermed tilstræber endnu fler ligheder med svensk retskrivning, eller ej.

Der er endnu et hensyn, som har gjort sig gældende til skade for sagen; det er hensyn til Nordmændenes opfatning af lydforhold og retskrivningsspörsmål i det dansk-norske skriftsprog. Lad os ikke få tre störrelser at forlige, hvor vi kan slippe med to. At Nordmænd kan læse danske böger, hvorledes vi så staver, det er sikkert nok. Det gælder at se hovedpunktet. Hovedpunktet er tilnærmelse mellem dansk og svensk

retskrivning. Lad kræfterne være rettede på det vigtigste. Så giver resten sig. Hvilken general vinder et slag, når det, han tænker på, er, om dette eller hint regiment særlig for sig vinder sejr? Når han sejrer på hovedpunktet, så er hele sejren vis.

Vi Danske har kun at opfatte stræben efter rigtighed som ét med stræben efter tilnærmelse til svensk retskrivning. Med andre ord, praktisk taget, vi har til mål at gennemföre Petersens forbedringer nu. At gå videre må overlades til kommende slægter.

I Sverig vil forbedringer af den grund være vanskeligere at indföre end her, at den svenske retskrivning er bedre og fastere end den danske, at altså trang til rettelse föles mindre. Derfor må man være varsom med forslag. Man må ikke forlange andre tilnærmelser til os danske, end dem, der i og for sig er åbenbart tilrådelige også fra et rent svensk standpunkt. Kan vi få Svenskerne til at indföre fölgende forbedringer:

1. rettelse af fv og f til v (hava, tolv)
2. af ck til kk (takka)
3. af ä til æ
4. af qv til kv (kvinna)
5. af x til ks i indfödte ord (okse),

så må vi allerede være såre taknemlige; og mer opnår vi sikkert ikke af gennemgående rettelser. At adskille ø (lukket) og ö (åbent) er önskeligt, men måske i Svensk vanskeligt, fordi udtalen heri er uens i Sverig. Det er især de tre förste punkter, hvori den nuværende svenske retskrivning er os brydsom eller frastödende. Og det er de tre aller vigtigste.

—n.

Kongemagt fordum i Norden.

De gængse forestillinger om kongedömmet i oldtiden her i Norden stemmer i flere henseender næppe aldeles med oldtidens virkelige forhold.

Ét hidhörende spörsmål dröftedes for nogle år siden: om Danmark virkelig först blev ét samlet rige sent i 9de århundred; om det er sandt, at först Gorm den gamle samlede Danmark til ét kongerige. Jeg tror, at granskerne nu er temmemelig på vej til at enes om, at Danmark var ét rige længe för den tid, at der i 9de århundred ikke kunde været tale om samling af riget i anden betydning end den, hvori det samledes af Valdemar den store eller af Valdemar Atterdag.

I disse dage er udkommen en værdifuld afhandling "om sysselinddelingen i Danmark", hvori, blandt andet især af spor til, at sysselting måske engang havde större vægt end på de ældste skrevne loves tid, sluttes, at syslerne en gang var lige så mange kongeriger, dog at forfatteren, *O. Nielsen*, mener, at Danmark var ét rige længe för 9de århundrede.

At sysselting engang havde haft mere at sige, at de var dalet på Valdemarernes tid, kan ikke vise, at de engang havde været lovting af samme art som de tre i Viborg, Ringsted, og Lund. Men selv om de havde været lovgivende ting, og selv om de ikke havde været de nævnte tre ting underordnede, selv om de nævnte tre ting först opstod langt senere, var så dermed uden videre givet, at syslerne havde været kongeriger? Kan man tælle gamle kongeriger efter gamle tingsteder?

Nej, det tror jeg ikke. Her er i det mindste flere muligheder. Og her er punkter, hvor historikerne næppe tilfulde har gjort sig oldtidens statsforhold levende. At jeg knytter disse bemærkninger til O. Nielsens fortjænstfulde bog, er en ren tilfældighed. Han stemmer i det, jeg taler om, med alle andre historikere.

Så langt tilbage vi kender Nordens historie, var der kongemagt ved siden af folkemagt. Så gammel er kongemagt hos os, at intet oldsagn mindes noget fra en tid, da kongedömme ikke var. Og dog må der have været en tid, da fædrene, enten her i Norden, eller i et ældre hjem, ikke havde konger, da der kun var folkemagt. Den tilstand finder vi i oldtiden hos flere tyske folk. De tyske og de nordiske folks statsforhold var oprindelig ens. Og den tilstand vendte tilbage på Island, idet den nordiske forfatning overförtes til Island simpelthen med fradrag af kongemagt.

Vi er vant til at tænke os kongemagt som del af den lovlige statsmagt, som led i forfatningen, som noget lovligt. Men det var den ikke egenlig fra förste af. Den oprindelige nordiske og tyske forfatning var folkemagt alene, udövet på tinge. Denne forfatning havde sin vækst for sig selv, omfattende alt, hvad der hörer til statens liv: folket på tinge havde vedtagende, lovgivende, dömmende, og udövende magt. Ved siden heraf opvoksede, under givne omstændigheder, en ny personlig magt, så at sige udenfor samfundet, en magt, som folkemagten måtte slutte forbund med, men som ikke kunde være led i folkeforfatningen.

Hvad er konge og kongemagt? Hvad var konge og kongemagt fra först af hos Nordboer og Tyske? Det er ikke let at svare på. Vi er vant til at sige: kongen har udövende magt, og i nogle lande lovgivende og dömmende; han er hellig, ukrænkelig, uansvarlig. Men det passer ikke på det ældste kongedömme hos os og hos Tyskerne. Kongen havde fra först hverken udövende, lovgivende, eller dömmende magt. Han havde slet ingen magt i staten, i forfatningen. Han var ikke uansvarlig, tilmed ikke hellig og ukrænkelig, mer end nogen anden fri voksen mand, der havde sin forstand og sine fem sanser. Her i Danmark var kongen ansvarlig lige til 1660, selv om det ikke står udtrykkelig i hver håndfæstning, ligesom ikke enhver gammel lovopskrift udtrykkelig tillader bönderne at dræbe eller ælte (udjage) den konge, der byder "ulov". Lovopskrifterne behövede ikke at indeholde alt, hvad der var lov.

Hvad var da kongen fra först af? Efterretning herom har vi ikke, da kongedömme hos os er langt ældre end alle efterretninger. Af ordet konge, konning, könig, læres heller ikke stort. Vi ved, at grundbetydningen er 'fader'. Altså er det en hæderstitel. Men videre politisk oplysning får vi ikke deraf. Vi kan da ikke göre andet end gå tilbage så langt som muligt, og efterse, hvad vi finder fælles for kongedömme hos os og hos Tyskerne. Vi kommer dermed kongedömmets oprindelse og ældste skikkelse så nær, som muligt er.

Vi finder, at, som sagt, udövende, lovgivende, eller dömmende magt hos kongen er uoprindelig, er noget, kongedömmet har vokset sig til (tildels meget tidlig), og at:

oprindelig var kongenavn arveligt, bundet til ætten;
at alligevel kongen valtes af folket; hans arveret var egenlig ikke led i "statsretten"; den blev först til virkelighed ved folkets samtykke; arveret og valret fik at forliges, som de kunde bedst;
endvidere, at kongen var hærförer, förte folkehæren, ledingshæren, og kunde opbyde den;
at han holdt hustropper, "håndgangne mænd", "hird"; de stod i hans personlige tjæneste; kun for dem var han virkelig hersker, "drot"; kun for dem var han hellig og ukrænkelig. Men ikke kongen ene, enhver stormand, der havde råd, kunde holde hird, aldeles på samme vilkår:
dernæst, at, som enhver ofrede til guderne for dem, der stod under ham, således kongen for hele folket, der som hær stod under ham;
endelig, at folket bragte kongen gaver, et slags halvfrivillig skat, og lod ham have störst del i krigsbytte.

Dermed har vi vist sagt alt, hvad der kan siges om det ældste kongedömme, uden vi kunde tilföje, at kongen gærne fremstillede folket, ikke alene overfor guderne, men vel også overfor fremmede folk, dog at han ikke kunde indgå forpligtelser på folkets vejne uden folkets særlige samtykke. Heller ikke må tabes af syne, at noget av det vægtigste ved kongedömmet var navnet. Navnet 'konge' havde sin egen klang. Det var noget hélt andet at være ledingsförer med det navn, end uden.

Skulde vi nu heraf drage slutning om kongedömmes oprindelse, så kan vi næppe sige andet, end at krig fremkaldte kongedömme. Det var ikke på tingsted, men på kampsted, man havde brug for konge. Holdt en vældig kriger så stor hird, så mange mænd, der kun levede for våbenövelse, at han kunde göre udslag i kamp, når landet angrebes, eller når folket eller en del af folket udvandrede for at erobre nyt land, så kunde det ske, at også folkehæren udråbte ham til sin fremtidige förer, med ret til at opbyde den, til at ofre for den, og til större del i byttet, og bragte ham gaver, for at han des lettere kunde give offerfester og holde hird. Han hilsedes da med navn af *thjodan*, d. e. folkeförer, eller *konning*, d. e. fader. Og af sig selv vilde kongenavn gå fra fader til sön, blive ved den æt, hvor störst magt, rigdom, og navn var samlet, den æt, som hirden naturlig måtte önske at blive ved.

Dermed var ikke opkomst af ny kongeæt hélt udelukket, da folkets valret vedblev at gælde. Også kunde ét kongerige let oplöses i flere mindre, især hvor der var flere tingsteder, idet flere medlemmer af samme kongeæt kunde lade sig vælge hver ved sit ting (herpå haves exempel i Harald hårfagres æt). I vikingetiden finder vi, at hövding af kongeblod kunde udråbes til konge af sin egen hird alene, eller af den flok, der samledes under hans banner. Men dét galdt kun ude på söen og i fremmed land. Hjemme i fædrelandet var kun den konge, som folket havde valt.

Lad os nu holde denne kongedömmets oprindelsesmåde for öje; og lad os ikke tabe af syne, at kongedömme og den gamle forfatning, tingforfatningen, fra först ikke havde andet med hinanden at göre, end at kongen udråbtes på tinge (skönt måske oprindelig lige så tit af ledingshæren?); og lad os huske på, at vi ikke véd, når kongedömme opstod hos Skandinaverne, för indvandring her, eller måske længe efter; så bliver det klart, hvor ugörligt det er at slutte som så: vi finder tre lovting; altså havde Danmark engang været tre kongeriger; eller endog: för de tre lovting, vil vi tro, der var henved tredive, de, som siden kom til at hede sysselting; altså havde der fra först været henved tredive kongeriger i det land, vi i historien kun kender som ét rige, Danmark. At jeg finder den forudsætning, at sysselting engang havde været lovting af samme art som de tre, vi kender i historien, aldeles usandsynlig, vil jeg her ikke engang tale om.

Lad os engang tænke os, at Skandinaverne ikke indvandrede således, at de behövede at föres herind af konger. Lad os tænke os, at de ikke kom med ét som erobrende hær, men lidt efter lidt som fredeligere nybyggere, for hvem den ældre befolkning svandt hen som de röde i America for Evropæerne. Det fölger af sig selv, at der vilde opstå lovting på flere steder, lad os sige: indenfor det senere Danmark tre. Det var endda ikke så lidt, når hele Island kun havde ét. Eller, lige meget, lad opstå henved tredive lovting i Danmark alene. Lad nu kongemagt opstå langt senere. Er det så givet, at den må opstå, i Danmark alene, på tre punkter, eller endog på henved tredive? Kunde ikke den, der förste gang udråbtes til konge på ét tingsted, straks, med det gode eller onde, udråbes på ét eller flere andre? Og hvad naturlov har vi for, hvor stort kongerige kan opstå fra förste færd? Vi kender hos Tyskerne (Engelskmænd medregnet) både store og små kongeriger, længe för det begynder at dages i Nordens historie. Og er det kun kongeriger, der kan samles af en konge?

Kan han ikke samle kongelöse samfund, være sig tre eller tredive? Danmark kan meget godt, såsnart kongemagt opstod, straks være blevet ét "rige". "Rige" er i det gamle sprog altid kongerige. Hvad der stod under ét ting, hed "land"; hvad der stod under én konge, hed "rige". Så langt tilbage vi kender Danmarks historie, så langt tilbage minder i virkelige oldsagn går, var Danmark ét "rige" og tre "lande". Virkelige oldsagn om sysselkonger haves ikke. Hvor skulde slige sagn findes? Sakse har dem ikke. De par islandske saga'er om sagntiden har dem ikke. Hvorfor kan sagnhistorien ikke have ret? Hvorfor skal den med vold og magt have uret?

Ja, lad os være tilbageholdne og varsomme. Lad os sige: den kan have uret; den kan have glemt småkongetid. Men sige: den har uret, det er at sige mer, end noget menneske véd eller kan vide.

Lad os sige: kongedömme kan være opstået på flere, på mange punkter, tre eller tredive i Danmark alene. Lad os sige: Skandinaverne kan være indvandret under konger, måske under mange konger, de Danskes fædre alene under tre eller under tredive. Lad os sige: ét kongerige, så stort som Danmark, eller mindre, kunde oplöses i flere, i mange, og deling vare i århundreder. Men lad os ikke glemme at tilföje: Danmark har måske aldrig været mere end ét kongerige, og delinger aldrig været varigere end den för Valdemar den store. — Hvad vi siger om Danmark, kommer på lignende måde til at gælde om Götarige, og vel også om Svearige. Forövrigt forenedes disse to riger tidlig. Om Svearige haves måske virkelige oldsagn om småkongetid, men kun måske. — Norge har vitterlig været riger af mindre omfang end Danmark, eller Götarige, eller Svearige, om som fölge af deling eller tillige ved kongedömmes opkomst på flere punkter, vides ikke. Norge er så langstrakt og söndret, at det næppe fra förste færd vilde blevet ét rige.

Og ikke må glemmes, at tingforfatning og kongedömme er for uensartede störrelser til uden videre at regnes sammen. Vi kan ikke tælle "riger" efter "lovdömmer". Hvert lovdömme kan have sin konge, men behöver det ingenlunde.

At Danmark nogensinde skulde have været henved tredive lovdömmer, tredive "lande", der bagefter blev til tre, har jeg ikke let ved at tænke mig. Lovdömmer samledes let under ét rige. Flere riger kunde let blive til ét. Men flere eller mange lovdömmer smæltede ikke nær så let sammen til ét, især efter at kendelig forskel i lov havde udviklet sig. Sæ-

landske og jyske lovdömme (Sönderjylland fraregnet) fik först én lov under Kristian den femte, uden dog at miste deres særlige landsting. Skulde syslerne engang have været lovdömmer, måtte de såre vist tidlig have holdt op at være det, för synderlig forskel i lov havde fået tid at udvikles. Men at syslerne måtte have været kongeriger af den grund, at de skulde have været lovdömmer, det må nægtes.

5/5 67. —n.

Noget om den norske særfölelse.

J. E Sars: *Om den nyeste nordiske Helstatspolitik.* Et i Studentersamfundet d. 9:de Marts holdt Foredrag. (findes i "To Foredrag om Skandinavisme og Norskhed, trykte på Studentersamfundets Forlag, Christiania 1867") *).

Man skal have ondt ved i en hast at finde såmange misforståelser sammentrængte på så lidet et rum som de, der udgöre indholdet af dette angreb på den såkaldte "nordiske helstatspolitik". Anskuelser ere vidlöftig udviklede, som ingen bestrider, fölelser ere påkaldte, som ingen fornægter, og alt dette er fört i marken mod en fjende, som ikke er til; thi af den hele måde, hvorpå hr. Sars karakteriserer de skandinaver, han sigter til, ser man, at han aldeles ikke har fattet det, der er grunden til og kærnen i deres stræben. Når vi dog tage fat på dette foredrag, når vi ike kunne andet end udtale vor tak til det norske Studentersamfund, fordi det har offentliggjort det, så er det, fordi mange tegn have vist os, att hr. Sars ikke er ene om misforståelsen, at den har fundet indgang hos mange af hans landsmænd, ja givet stödet til et eget organs oprettelse, nemlig ugebladet: *"Vort land";* og når særlig en dansk skandinav tror at burde tage til genmæle derimod, så er det, fordi der har vist sig tegn til, at flere også i Danmark ere hildede i de samme besynderlige vildfarelser, som hr. Sars og hans meningsfæller.

Hr. Sars har tidligere ydet et meget værdifuldt bidrag til den nordiske almenheds historiske oplysning ved sin afhandling i Nordisk Universitets-Tidsskrift om *"Norge under Foreningen med Danmark".* I modsætning til dem, som længe havde talt og skrevet — i historiske værker, bladartikler og festdigte —, om hvorledes det norske folk havde ligget 300 år i

*) Fastän detta föredrag redan förut varit bedömdt i Nord. Tidskrift (tilläggsblad N:r 9), har red. dock icke velat undanhålla läsarne en samtidigt skrifven, men senare tillhandakommen ytterligare och utförligare skärskådning af samma.

dvale under dansk åg, oplyste S. ved en række slående kendsgerninger, at Normændene i hele den periode ikke havde været mere undertrykte end Danskerne, snarere mindre, og at de ingenlunde havde ligget i dvale, men arbejdet sig op fra næsten fuldstændig politisk afmagt og social oplösning til en politisk og social organisation og til en national bevidsthed, stærke nok til at bære og hævde et eget statsliv, da forbindelsen med det ene broderrige aflöstes af en forbindelse med det andet.

Man skulde ikke tro, at denne undersögelses forfatter kunde harmes over udtalelser, der göre ganske den samme opfattelse gældende, som han selv har leveret beviser for. Det er dog tilfældet; thi det foredrag af rigsarkivar *Birkeland*, som hr. S. især drager tilfelts imod (det er trykt foran hr. Sars's i samme hæfte), gik netop ud på at eftervise, hvorledes det norske folk under foreningen med Danmark voxede op til selvstændighedsfölelse og selvstændighedsevne: de slægter, der havde gjort dette stille arbejde, betegnede taleren som Norges sande fædre. Men B. framhævede rigtignok tillige, hvorledes alt dette er sket "i inderligt samliv og samvirken med broderfolket" og hentede af Norges fortid forvisningen om, at den lykke, hvori Normændene nu ere glade, kun kan værnes og bevares "under et nært samliv og en fast tilslutning til vore broderfolk": thi "den, som arbejder for adsplittelsen, arbejder for fortabelsen".

Det er denne side af sagen, som hr. S. ikke kan se. Han anvender stor umage på at bevise, at den röde tråd i Norges historie, det, der sammenknytter tiderne för og efter 1814, er en "rastlös og energisk stræben efter at blive sig selv både åndelig og politisk", og han tror derved at have modsagt B. ret grundig: som om ikke meget godt et folk kunde udvikle sig til selvbevidsthed netop i god forståelse med et andet, beslægtet folk, når historien havde fört dem sammen, så at de måtte leve sammen og hjælpes ad. Det faktiske er, att de såkaldte fremmede "Danskere" i Norge have lige såmegen del i udviklingen af den folkelige norske selvfölelse som Normændene selv, fordi denne fölelse ikke var eller behövede at være fjendsk mod Danmark. Og på den anden side modtog, som bekendt, Danmark en væsentlig styrkelse, et væsentligt bidrag til national udvikling, til emancipation fra det fremmede, af de i Danmark levende Normænd. Ingen af parterne havde skade af foreningen, og, da samfundsforholdene vare således udviklede, at Norge kunde modtage og bære et eget statsliv, da skete der också skridt hertil, og man kan sikkert påstå, at Norge vilde være blevet selvstændigt også i union med Danmark, om end måske noget senere.

Skandinaverne d. v. s. de, som mene, at tidens forhold bydende kræver en nærmere *politisk* forbindelse mellem de nordiske folk, kunne ikke betragte fortidssamlivet mellem Normænd og Danskere som væsentlig fjendtligt, men som væsentlig broderligt. Deraf slutter hr. S., at disse Skandinaver betragte begivenhederne 1536, "da et nordisk rige ophörte at existere" — hvad han forresten selv tidligere har bevist ikke var tilfældet; thi Norge blev *ikke* dansk provins — "som et sandt lyspunkt i Nordens historie". Deraf slutter han, at Skandinaverne betragte "nationalstoltheden" som "en fölelse, der ubetinget "bör bekæmpes, en rå lidenskab, der gör os blinde for vort sande vel". Deraf slutter han, at de ville standse den norske folkeligheds organiske udvikling, dræbe den for af dens döde rester at danne en bestanddel af et nyt nordisk rige o. s. v.

Er denne opfattelse berettiget? Have Skandinaverne givet nogen grund til sådanne beskyldninger? Nej og atter nej! Det er netop kærlighed til de nordiske folk og deres selvstændighed, netop fölelsen af den fare, hvori de öjensynlig svæve, — faren for at blive et rov for *fremmede,* virkelig fremmede, hjertelöst og skånsellöst denationaliserende magter —, som, i forbindelse med en levende fölelse af den folkelige grundenhed, har kaldt den ikke nye, men *ældgamle* tanke om Nordens sammenhör og sammenhold til nyt liv og bragt mænd i alle tre lande til at tænke over og dröfte, hvorledes, på hvilke vilkår og under hvilke former dette sammenhold kunde göres til statsretlig virkelighed. Og *vi* skulde önske, *vi* skulde stræbe efter, *vi* skulde grunde håbet om Nordens fremtid på svækkelse, tilintetgörelse af nationalfölelsen hos noget af Nordens folk — nationalfölelsen, der er den vigtigste moralske kraft, det egentlige livsvilkår, uden hvilket — som hr. Sars siger — riffelkanoner og bagladegeværer og pandserskibe ganske vist intet nytte! *Vi* skulde beklage og ikke glæde os over, at denne fölelse nu er så stærkt udviklet hos Normændene, at de ere et ganske anderledes kraftigt og værdifuldt led i samlaget, end de vare under foreningen med Danmark! *Vi* skulde ville hæmme, ja afbryde nogen nordisk folkeligheds organiske væxt og söge styrke i et agglomerat af åndelig döde masser! Ikke svække det enkelte folks selvfölelse ville vi, men tvertimod *hæve den, forhöje den,* ved at anvise den *en större genstand,* et værdigere mål end det egoistisk og smålig bekymret at holde på sig selv, *hvor det slet ikke behöves;* thi intet af Nordens folk har af naturen drift eller anledning eller evne til at undertrykke de andre, beröve dem deres folkelige særpræg, deres folkelige selvfölelse. Men hvert af dem har den

opgave at hævde *både sit eget og broderfolkenes liv* og derved sætte den nordiske folkestamme *istand til at göre sin gerning i Europa;* thi dette må man vel mærke: intet levende væsen, mindst et folk har ret til at leve, fordi det lever, men fordi det gör menneskeheden gavn med at leve. Vor stræben er ikke "dödstilbedelse", men netop en virkning af livsdriften hos Nordens folk. Vi stræbe at oplyse dem om, at de, gensidig glædende sig over og agtende hverandres ejendommelighed, kunne og må forene sig lige overfor den övrige verden, fordi de ere *naturlige led af et större nationalt hele,* gennem hvis politiske konstituering de kun kunne opnå den fulde nydelse hvært for sig af sin egen livskraft, den fulde bevidsthed om sig selv og sit eget værd.

Men dette er jo netop at ville betage hvert folk sin selvstændighed, siger hr. S., at ville svække det, dræbe det, göre det svagere eller de svagere blandt de tre folk til det stærkere folks "tjener" o. s. v. — Bliver man da svagere, fordi man forener sig med en anden til opnåelse af fælles formål, som man ikke *kan* nå alene. Ja, siger hr S.; nationaliteten er noget absolut, en personlighed, som ikke kan leve, når den skal gå op i en anden personlighed, og det gör den, når den opgiver endog den mindste del af sin politiske selvstændighed; den har dermed opgivet den hele.

Her komme vi til knudepunktet i hr S's bevisförelse, den egentlige grund til alle hans misforståelser. Han betragter ethvert af de nordiske folk som en nationalitet for sig *i samme forstand, i samme grad som f. ex. Franskmændene, Engelskmændene, Italienerne ere det.* Han nægter, at der er et ganske andet forhold mellem de nordiske folk i national henseende, end f. ex. mellem Franskmænd og Engelskmænd. Men dette er jo dog at nægte den åbenbareste kendsgerning. Lad der være aldrig såmegen forskel mellem de nordiske folk indbyrdes, lad den folkelige særfölelse være aldrig så stærkt udviklet gennem historien, det ser dog enhver strax, at tre folk, der ere oprundne af fælles rod, som have al deres tid været naboer, i de samme lande, som have fulgtes ad i kulturudvikling og i den grad gensidig betinget hverandres skæbne i historien, som de nordiske folk, — netop på grund af denne gensidige påvirkning er, hvad så hr S. siger, ingen udtömmende fremstilling mulig af noget enkelt af de nordiske folks historie: den kan kun forstås som moment i hele Nordens historie —, at tre folk, der endnu ikke stå hverandre fjernere, end at de forstå hverandres sprog lettere, end befolkningerne i forskellige landskaber indenfor det enkelte lands grændser forstå hverandre, forstå det uden studium, uden forberedelse, det,

sige vi, ser enhver uhildet strax, at disse folk må stå i et nærmere indbyrdes forhold, end folkeslag, mellem hvilke alt dette ikke er tilfældet. "Men de *ere sig bevidste* ikke som eet, men som tre folk". Ja, det ere de, og det kunne de vedblive at være, uden at dette hindrer, at de *tillige* kunne være sig *bevidste som tre folk, der höre sammen,* der udgöre tilsammen *eet folkeslag,* der have ikke enkelte fælles interesser, men den höjeste interesse fælles — den at leve — og som derfor må indrette sig således, at de politisk udgöre *en enhed ligeoverfor den övrige verden.* Og andet end at vække denne bevidsthed, samt skaffe den skikkelse i en tilsvarende statsform — andet ville jo "helstatsskandinaverne" ikke. Det er ikke at ville bryde folkelighedens organiske væxt, at ville "mekanisk sammenföje, hvad der er organisk adskilt"; det er at ville fremme det organiske folkeliv, at ville give det sin fulde frihed, sin fulde udvikling.

Der er et fænomen, som hr S. berörer, og som står i et vist forhold til Skandinavismen, et fænomen, der, opfattet på den rette måde, netop er skikket til at kaste lys over Skandinavismens grund og forhold til de enkelte nordiske "nationaliteter", nemlig det norske *"målstræv"*. Vi skulle ikke her tale om, hvorvidt de, der ville skabe et eget norsk bogmål i modsætning til det dansk-norske, have grebet sagen rigtig an. Det er måske med föje blevet bebrejdet dem, at de til grund for deres landsmål have lagt for en stor del netop afsidesliggende, folkefattige bygders mål. Vi skulle, som sagt, ikke gå ind herpå. Spörsmålet er blot: skal man frygte for, at denne bevægelse vil skade sammenholdet mellem de nordiske folk, skade den nordiske enhedstanke? Vi tro det ikke. Vi ville forudsætte, at målstrævet vil kunne tilfredsstille en virkelig trang hos den norske almue — og så er det fuldt berettiget —; vi ville forudsætte, at det har fremtiden for sig, at det engang vil have sejret og sat et udviklet særeget norsk bogmål igennem som kirke- og skole-, som rets- og regerings-, som bog- og talesprog. Vi tro rigtignok, at der er langt frem, vi tvivle om, at det vil nås nogensinde, i det mindste i *hele den* udstrækning, vi have antydet. Men lad os forudsætte det. Vilde så Normændene være mindre skikkede til at fylde deres plads i det nordiske folkesamlag, til at göre deres del af det fælles nordiske kulturarbejde i forening med de andre to folk? Vilde så samlivet mellem Nordens folk være mindre let, mindre levende, end det nu er? Vi tro det ikke. Hovedskaden skulde bestå i, at den norske læseverden vilde blive fremmed for den ældre dansk-norske og den senere danske literatur, og at den danske læseverden vilde lukke sig for den norske literatur;

thi *Svenskerne* vilde få lettere ved at vænne sig til at læse landsmålet, end de nu have ved at vænne sig til Dansk-Norsk. Men er det tænkeligt, er det muligt, at nogensinde Normændene skulde ophöre at læse den ældre dansk-norske *klassiske* literatur? Visselig ikke; men så vilde de jo bestandig have adgangen åben til den danske literatur, selv forudsat at det *danske* sprog slet ikke *udviklede sig i nordisk retning*. Men *det gör det*, og det vil det komme til at göre i stigende grad, jo inderligere fordybelsen bliver i det fælles oldsprog, jo mere forfatterne lære at öse af dette og af den sprogskat, som gemmes i almuens mål. M. a. o. sprogudviklingen i Danmark går netop i samme retning som målstrævet. Heraf fölger imidlertid, at den danske læseverden, altsom man lærer at tilegne sig oldsproget og bliver almindelig vant til at læse Svensk, vil få tilstrækkelig lethed i at læse, hvad der måtte blive skrevet i det norske "landsmål". Hvad man hidtil har set af dette er sandelig ikke sværere at forstå for en Dansk end f. ex. Svensk er det. Det vilde med tiden blive lettere, og, kom der noget rigtigt godt frem i Norge i landets eget bogmål, det skulde nok blive læst og påskönnet i Danmark, ligesåvel som nu Björnson og Ibsen, der dog alt have en stor mængde Norvagismer i deres sprog, have en större læsekreds i Danmark end i selve Norge.

Sagen er, at man kan drive det særlige så vidt man vil i hvert af de nordiske sprog, man kan dog ikke komme længer fra hinanden, end at hvert sprog bliver en *dialekt;* thi det væsentlige er og bliver fælles. Er denne betragtning rigtig, så ligger heri det bedste bevis for, at man med rette kan tale om et nordiskt folkslag, om en national enhed, der, langtfra at sprænges, ved udviklingen af hvert enkelt folks nationale selvfölelse, styrkes derved, fordi jo åndskraftigere hver enkelt af de tre er, desto större styrke have de alle tre tilsammen. Men deraf fölger ingenlunde, at de ikke skulde kunne forene sig *politisk* såvidt som hensynet til bevarelsen af deres tilværelse ligeoverfor *ydre* fjender kræver. Thi det er en aldeles urimelig sofisme, at et folk, skulde *tabe al sin selvstændighed, fordi det opgiver en del deraf.* Var det endda en dansk mand, der talte om, at bortgivelsen af den mindste del af selvstændigheden var den heles opgivelse, så kunde man forstå det: de ydre former, hvorunder det danske folk lever, ere jo sådanne, at man kan inbilde sig, det råder selv for sin skæbne, skönt rigtignok den omstændighed, at det må se en del af sine egne mishandlede til det yderste, jagne fra hus og grund af en fremmed magt, burde oplyse enhver om, at selvstændigheden kun er et skin. Men en Normand, hvor kan han opstille denne sætning? Hvad have da Normændene gjort d.

4de Nov. 1814? De have opgivet hele deres selvstændighed; thi vist er det, at de have opgivet en del deraf. De råde ikke alene for, hvordan Norges forhold skal være til udlandet — det vigtigste af alle et folks anliggender. De råde ikke alene over, hvem de skulle have til konge, når den nuværende kongeæt skulde uddö. De *skulle* i disse sager være fælles med Svenskerne om at beslutte og handle — og de have — lad os være ærlige — faktisk en uforholdsmæssig ringe indflydelse på hint förstnævnte anliggende. Hr S. må fornuftigvis anse den norske folkeudvikling for ufuldendt, sålænge til den har sprængt unionen. Skulde dette virkelig være hans mening? Tror han virkelig, at det norske folks selvstændighed derved vilde blive mere betrygget, end den nu er?

Nej, et folk taber ikke sin selvstændighed, fordi det opgiver en del deraf, når dette sker *frivillig*, med fuld bevidsthed om grunden dertil og hensigten dermed. Bliver måske en personlighed mindre sig selv, fordi den påvirker og påvirkes af en anden personlighed, når det sker frit og i en fornuftig — eller lad os heller sige *kærlig* hensigt? thi det er dog kærlighedens tilstedeværelse, hvorpå alt kommer an. I så fald var ethvert ægteskab en synd; thi begge parter måtte da tage skade på deres sjæl, og i höjere grad jo inderligere forbindelsen var. Det er jo lige omvendt. Ligeledes med to eller tre folk: slutte de sig sammen, fordi de föle sig gensidig tiltrukne, fordi det er en hjertesorg for ethvert af dem, hvis de andre lide ondt, fordi det er en hjertesag for ethvert af dem, at de andre såvel som det selv bevarer sin tilværelse, sin frihed, så kunne de tilvisse ikke tage skade af gensidig at indrömme hverandre indflydelse på afgörelsen af de sager, som da må afgöres i fællesskab.

Skandinavismen — "helstatsskandinavismen" er *ikke i strid med nationalitetsideen*, som hr S. siger; tvertimod! Kærnen i denne idee er netop fölelsen af det folkelige frændskabs absolute ret, fölelsen af, at der er en höjere *skönhed* i det statssamfund, som hviler på blodsbåndets naturgrund, end i det, som hviler på vilkårlige sammensætninger af dynastiske eller andre lige så futile hensyn. Skandinavismen fölger konseqvent nationalitetsideens krav, således som de må komme til anvendelse på en folkestamme, der, som den nordiske, historisk er delt i tre folk, på den ene side særskilte, på den anden side sammenhörende i den grad, at intet enkelt af dem kan svækkes eller gå tilgrunde, uden at nödvændigvis de andre to må svækkes og gå til grunde. Hr. S. kunde spare sine heftige angreb på *nyttighedstheorierne*, på *materialismen* o. s. v. De ramme ikke Skandinaverne. Materialismen kræver först og fremmest fred og ro — sålænge som mulig. Den siger: *après*

nous le déluge! og der er intet, som den skyer mer, end at tænke på fremtiden. Men Skandinavismen går netop ud på noget fremtidigt — vi kunne med sikkerhed sige *noget ikke fjernt;* thi forholdene i Europa ere sådanne, at de nordiske folk ganske sikkert ville være gåede tilgrunde inden kort tid, hvis det ikke er blevet dem muligt at slutte sig sammen.

Dette kan Enhver se med et halvt öje, kun ikke hr. S. Han drömmer en europæisk idyl, hvor de små nationaliteter, som "fremture i en uforbederlig fredsommelighed og ikke ville være andet end hvad vi ere: små folk og små stater uden fordring på andet end at bestå og på at udvikle os så godt vi kunne", ville blive tagne i særlig beskyttelse af en ny, på nationaliteterne bygget europæisk folkeret, hvor "den åndelige magt, der bor i en selvstændig udviklet nationalitet, trods de store monarkiers stigende materielle overmagt, har mindre at frygte end nogensinde og i fremtiden vil blive mer og mere tryg". Hr. S. er så grundig historiker, at han ikke kan fatte nutidens simpleste historiske forhold. Visselig håbe også vi, at der skal danne sig en ny europæisk folkeret, bygget på, at enhver folkelig enhed også bliver en politisk enhed, fri og respekteret på sit område af de andre. Men der er et lidet stykke arbejde at göre, inden vi nå så vidt. Der er nogle magter, som med selve deres tilværelse, med hele deres karakter, med hvert skridt de göre, med enhver livsyttring protestere mod denne nye folkeret, som aldrig ville böje sig for den, för de ere overbeviste med de eneste argumenter, de kende: riffelkanoner og bagladegeværer. Sålænge Europa har en eneste sådan "varg i véum", er det erhvert europæisk folks *pligt* at göre sit til at fælde den. Allermest må denne pligt ligge nær for de små folk, som trues allermest af ulven. Den "uforbederlige Fredsommelighed", det kun at ville være et lidet folk, uden anden fordring end på at bestå og udvikle os" — *den svigter den fælles sag, den taber sin ret til at bestå,* den er den sande nationale ærelöshed, "som hr. S. bebrejder skandinaverne. Thi hvilken mand har det höjeste begreb om sin ære: den der smålig kun tænker på at hævde sig selv mod enhver indbildt eller måske virkelig fornærmelse, men som så også kun lever for at tilfredsstille sig selv, lad det så være på den fineste, åndigste, mest götheske måde, eller den, som har fölelsen af et kald til at virke med og for andre, af en ædel sag, han skal stride for, og som så under denne kamp ikke tænker på sig selv, på sin stakkels person og dens fordel eller tilfredsstillelse? Hvo af dem hævder i virkeligheden bedst sin personlighed?

Europa har en stor opgave, den at udjage barbariet, næve-

retten, som nu er personificeret i Preussen og Rusland. Nordens folk *kunne* ikke blive fri for at deltage i kampen. *Ville* de unddrage sig den, pröve de derpå, blive de knuste. Thi den "sats" er ikke så "formidabel", som hr. S. mener, at vor "tidsalders ånd har brudt staven over de *fredelige* små samfund". Det er ikke vor tidsalders ånd, der har gjort det, det er historiens ånd, det er verdenstyrelsens retfærd. Når civilisationens tarv, når folkenes vigtigste, ædleste, helligste interesser kræve en kamp med materielle våben, så er det *fejghed* at ville unddrage sig sin del i kampen. Det folk, der gör sig skyldigt i en sådan fejghed, holder ikke på sin ære, sin nationalitet, sin folkepersonlighed; det kaster den hen, det fortjener med rette

"Navn af fattigfolk ved stranden
med et skillingspræg af Gud."

Det vil lade andre göre arbejdet for selv at höste lönnen, og det vil höste sin fortjente lön: den at gå tilgrunde. Dette tro vi vist, hr S. med glæde vil indrömme, også for sit folks vedkommende, ligesom vi ere visse på, at Normændene ikke ville stå tilbage i god vilje, når de kaldes til striden. Vi vide, hvor levende de fölte deres pligt, da Danmark var stædt i den ulige kamp mod den ene af hine "ulve i helligdommen". *Men vil man målet, må man også ville midlet.* Og midlet er — det så vi netop 1864 — kun en statsretlig forbindelse, der gör det umuligt for nogen af de nordiske folks regeringer at holde sig tilbage, når det gælder noget af de andre folks uafhængighed eller integritet, en statsretlig forbindelse, som gör det muligt for Nordens folk at lægge et virkeligt lod i vægtskålen, når den afgörende kamp mod "ulvene" kommer.

Hr. S. har ret: den skandinaviske helstatspolitik hviler ikke på nyttighedsberegninger, den hviler på affekter og fölelser. Men det er ikke som han siger, frygt, det er tvertimod mod og selvfölelse, som er dens kilde, selvfölelse og æresfölelse på de nordiske folks vegne, frygt ikke for fjenders overmagt, men for, at disse folk, som enhver god skandinav elsker og hvis minder og fremtid ere ham dyrebare, hvilket enkelt af dem han end ved födslen tilhörer, — frygt for, at de skulle vise sig fædrene uværdige, glemme deres store tidsopgave over småligt indbyrdes kævl og ufordragelighed og således berede sig en fortjent og hæderlös undergang. Forresten er vore fjenders overmagt dog også værd at tage i betragtning. Man slår virkelig ikke sine fjender med ord alene. Der kræves våben og arme til at bruge våbnene i et tilstrækkeligt antal. Denne betragtning mener hr. Sars også har sit ophav i "mate-

rialisme". Ja, tilvisse er krigen noget grovt noget, og 15" kanoner ere meget håndgribelige ting. Men de have deres store betydning for det åndelige liv. Thi hvad er alt åndeligt liv værdt uden *sædelig* kraft, uden beredvillighed til at fornægte sig selv, til at savne, göre opoffrelser, anstrænge sig, lide, dö, om det skal være, for hvad der er ædelt, ret og sandt? Den byrde, som krigen og krigsberedskabet lægger på folkene, er netop den bedste målestok for deres evner, deres dygtighed i disse henseender, den bedste pröve på åndelig, sædelig kraft. Det er sörgeligt, at vi endnu skulle trænge til en sådan kraftmåler. Men menneskerne ere nu engang ikke anderledes. De må af og til mindes *grovt* om, at der er noget, som er höjere, vigtigere end den enkeltes velvære og liv. Ellers glemme de det. Denne fölelse var netop grundlaget for vore fædres tro og kampliv, den dybt ethiske kærne i læren om braddöden som vej til Valhal. Krigen har endnu sin berettigelse og vil beholde den, sålænge der er vold og uret i verden, der trænger til at slås ned. Der er endnu sandhed i digterens ord:

"Skjold i marken må brage,
skal ej slægterne svage,
kolde, misundelig-usle,
atter som dverge pusle."

C. Rosenberg.

Anmälningar.

Om Norges forsvar. Forhandlinger i det skandinaviske Selskab i Kristiania den 12 Februari 1867. 36 s. 8:o Krist. Feilberg & Landmark 1867.

Icke långt efter det att det Skandinaviska Sällskapet i Kristiania med sina värderika förhandlingar under år 1864 riktat den Skandinaviska tankens litteratur, har detsamma under ofvanstående titel gifvit ett nytt lysande bevis på den anda, i hvilken det verkar, och dermed äfven gifvit en anstöt till lösningen af den fråga, som i den närvarande tiden med sådan nödvändighet påtvingar sig Nordens folk: nämligen frågan, huru vi skola kunna försvara oss emot yttre angrepp! Ty kunna vi ej tillbakavisa alla sådane angrepp, från hvilket håll de än komma, så hvilar jemväl vår inre frihet och dess välsignelser på en grundval, som den första vindstöt kan nedbryta, och fåfängt tala vi stort om vår kultur och materiella utveckling, om deras fortfarande bestånd är beroende af någon annan än oss sjelfva.

Den lilla boken uptages hufvudsakligen af ett föredrag af Selskabets ordförande Prof. *Broch*, till hvilket knyta sig yttranden af öfverstelöjtnant *Vogt* samt Professorerne *Schiøtt* och *Monrad*. Prof. Brochs föredrag är, som man af honom är van att vänta, icke blott klart och manligt, utan ock till den grad rikt på sammanträngda tankar, att ett återgifvande af dess hufvudsakliga innehåll lätt skulle kunna vexa vida utöfver det ursprungliga föredragets vidd och i stället för ett sammandrag blifva en amplification. Efter en kort antydning af det allmänna otrygghetstillståndet i det Europeiska statssamfundet, anmärker han, "att hvarje stat som ej har kraft att försvara sig sjelf eller frihet att bestämma öfver sitt deltagande eller ickedeltagande i de Europeiska angelägenheterna för Europa är en sjuk lem, på hvilken man ej tvekar att använda amputationsknifven, om den ej genom sjelfverksamhet snart frigör sig ifrån svaghetstillståndet, staternas farligaste sjukdom; och

man icke blott tillåter, utan önskar dess oförtöfvade upslukande af stater med starkare lifskraft". Det är härvid *viljan* det mest kommer an på, viljan att blifva frisk och viljan att underkasta sig den ansträngning som tarfvas lika väl för bevarande af det andeliga helsotillståndet som af det kroppsliga. Sjukdomen viker för manlig beslutsamhet att vilja bevara sin frihet och oafhängighet och att vilja underkasta sig de ansträngningar, som kräfvas derför.

"De nationer, som sakna denna manlighetens anda, sakna ock det första vilkoret för sitt sjelfständiga bestående. Och denna brist skall snart visa sig i *alla* riktningar. Manlighetsanden är nationernas lifskraft. Hvar den brister, der felas ock handlingskraften, der felas i hvarje andlig lifsriktning, i hvarje borgerlig näring den framåtsträfvande verksamheten, der icke allenast förtvina vetenskap, konst, literatur och hela det andliga kulturlifvet, utan går jemväl det materiella välståndet tillbaka och näringarne kunna ej bestå täflan med kraftigare, mera uthålliga och mera viljestarka folkslag".

De små folksamfunden böra härvid söka att genom naturlig och frivillig sammanslutning med närbeslägtade folk förekomma en onaturlig och framtvingad förening med sådane folk, hvilkas ursprung, kultur och ståndpunkt äro dem fremmande Men vid en sådan förening måste ock deras försvarskraft ordnas på ett så ändamålsenligt sätt, att föreningsändamålet verkligen vinnes och att den förenade kraften, likasom den symboliska pilknippans, blir större än de enskildas, sammanräknade.

Ett sådant ordnande af försvarsväsendet är särskilt för Norge af synnerlig vigt. Försummar det att följa tidens stigande kraft, kan det lätt hända, att det blir en börda i stället för ett stöd för det gemensamma försvaret, något som förr eller sednare kan medföra förlorandet af båda rikenas eller ettderas sjelfständighet. Den nya tiden har medfört väsentliga förändringar i krigsväsendet, som genom mera fulländade redskap och en mera concentrerad organisation syftar till hastigare och fullständigare resultater af kriget. Oaktadt nyare tidens krig derföre, medan de pågå, verka mera ödeläggande än förflutna tiders, måste detta på det hela otvifvelaktigt betraktas såsom ett framsteg i menskligetens intresse. Medan nutidens krig i högre grad än tillförene tjena såsom väckelser ur materialistisk dvala och lifva menniskans sympathetiska, ädlare känslor, vara de icke nog länge att förslöa dem. "De *stålsätta* väl, men *förhärda* icke genom vanans makt menniskosinnet". Denna krigsväsendets syftning till större hastighet och sammanträngd kraft gör det oundgängligt, att ett lands försvarsväsende hastigt och utan långa förberedelser skall kunna sättas i verk-

samhet. En angripare har naturligtvis i alla tider åt den anfallne lemnat så liten tid som möjligt till förberedelse. Den nyare tidens utveckling af krigs- och kommunikationsväsende gör det möjligt att göra anfallet ännu mera plötsligt och oförväntadt. Några dagars eller timmars besinningstid är ofta allt hvad som nuförtiden bestås.

"Härtill kommer, att man icke längre litar och i sjelfva verket ej kan lita på neutralitetsförklaringar af mindre stater, hvilkas försvarsväsende ej är nog starkt att gifva dessa förklaringar den nödvändiga materiela garantien för att neutraliteten kan upprätthållas. Hafva dessa stater en belägenhet eller beskaffenhet, som kunna göra dem till vigtiga bundsförvandter för den ena af tvenne stater eller statsgrupper, mellan hvilka ett krig är förestående, så skall den andra i eget intresse finna det nödvändigt att skaffa sig materiela garantier mot olägenheten att sednare i en mera olämplig tidpunkt få räkna dem till sina motståndare. Sådane svaga stater äro derföre städse utsatta för öfverfall i anledning af andra makters tvister, som möjligen ej alls röra dem sjelfva".

Denna punkt i Prof. Brochs föredrag anbefalla vi till våra fredsvänners "quand même" synnerliga uppmärksamhet. Dessa anse icke allenast och påstå ifrigt, att den Skandinaviska halfön bör hålla sig ifrån alla Europeiska förvecklingar, utan hysa äfven eller säga sig hysa den naiva tron, att vi i sådant fall alltid skola "få vara i fred". För vår del bestrida vi visserligen jemväl det förra påståendet, ty säkert är, att den stat, som under *inga* förhållanden vill eller kan göra något för menskligchetens allmänna och gemensamma intressen, är i staternas rad en onyttig och skadlig medlem, som derföre ock i farans stund skall öfvergifvas af alla, till och med af sig sjelf. Hvad hade väl Europas öde, hvad hade väl Sveriges öde blifvit, om Gustaf II Adolf velat "vara i fred" och ej upträdt till den protestantiska frihetens försvar och till hämmande af Österrikes den tidens verldshotande öfvermakt? — Skandinavien är icke och kan ej heller någonsin blifva en stormakt, har derföre hvarken stormakts rätt eller pligt; men så länge det är till, måste det förblifva att vara en makt, och kan ej frivilligt vilja utesluta sig sjelf ifrån den pligt som solidariskt förenar alla folk. Men detta må nu lemnas derhän. Likafullt är det alldeles orimligt att söka inbilla sig och andra, att man, blott genom att afhålla sig från deltagande i de Europeiska tvistigheterna, kan trygga sig till sin neutralitet. Prof. Brochs antydning häraf är lika bevisande som den är kortfattad. Den får ökad betydelse, om man dermed sammanställer ett offentligt yttrande på Svenska riksdagen af en statsman, som vid samma tillfälle sjelf häntydde

på sin fullt förtjenta rätt att ej anses såsom förfäktare af stormaktspolitik. Vid diskussionen i försvarsfrågan sistlidne Maj förklarade nämligen Frih. Gripenstedt uttryckligen, att han väl ej ansåg troligt, att vi hade att befara ett eröfringskrig, men att det deremot vore ganska möjligt, att vi emot någon stormakt behöfde värna vår neutralitet. Detta betydelsefulla yttrande torde ock böra sammanställas med de under hösten 1866 gängse ryktena om vissa oroande framställningar från Rysk sida till Sverige-Norges Konung.

"Skandinavien och särskildt de förenade rikena har just en sådan belägenhet, som vid ett krig emellan vestmakterna och vår östliga granne gör det till en mycket väsentlig fördel för de förstnämnde att kunna njuta fördelarne af de många Norska och ännu mera af de Svenska ypperliga hamnarne. På de förenade rikenas neutralitetsförklaring kommer näppeligen Ryssland att lägga synnerlig vigt, om det ser sig i stånd att skaffa sig mera pålitliga materiela garantier. Vårt försvarsväsen måste derföre organiseras så, att vi kunna närsomhelst motstå ett plötsligt angrepp. — — Vi kunna tydligen ej rusta hvar gång tvister upstå emellan Frankrike eller England och Ryssland i anledning af spörsmål, som ej det ringaste röra oss. Dermed skulle vi blott påskynda katastrofen och gifva förevändning till angreppet".

I frågan om storleken af den truppstyrka, som Ryssland plötsligt och utan märkliga förberedelser kan kasta öfver oss, kommer Prof. Broch till det resultat, att denna, som af den Svenska landtförsvarskommittén 1865 upskattades till 20,000 man, numera, sedan transportmedlen blifvit förbättrade och infanteriets öfvervigt gör det mindre nödvändigt att öfverföra så stort antal hästar, ej bör antagas till mindre än omkring 30,000 man. Detta tro vi ock träffa det rätta, änskönt erfarenheten visat, att den effektiva truppstyrka, Ryssland utom sitt område kunnat disponera, städse varit vida mindre än den som figurerat på papperet. — Af dessa 30,000 man torde visserligen den största delen komma att användas emot Sveriges hufvudstad eller vid Sundet, men en del, åtminstone några få tusenden, kunde också samtidigt användas emot Norge. Samtidigheten i angreppet är nu genom ångkraftens användande lätt vunnen; och "först när utomordentliga sändebud infinna sig i rikenas hufvudstäder med begäran om materiella garantier för vår neutralitet — t. ex. utlemnandet af våra vigtigaste vapenställen eller fästningar med alternativ af ett krig, — skulle vi rimligen få varning att bereda oss på vårt försvar".

Lemnande å sido det Svenska försvaret, upställer Prof.

Broch derefter hypothesen af ett sådant anfall på Christiania genom en flotta med 4—5,000 man ombord och kommer dervid till det alltförväl grundade, önskönt nedslående resultatet, att en sådan expedition ej skulle kunna mötas af något allvarsamt motstånd och att man knappast skulle kunna rädda de i Christiania och i dess närhet samlade vapenförråden, så att hela Norge genom detta enda slag gjordes vapenlöst och alltså nära värnlöst. Huru än det emot Sverige riktade hufvudanfallet aflopp, skulle en sådan olycka vara farlig för de förenade rikena och för Norges sjelfständighet, äfven om man sedermera med eller utan förlust af enskilda landsdelar kunde erhålla tillbaka "hvad man vilde kalde vor frihed".

Till förekommande af denna fara måste tydligen kraftiga mått och steg vidtagas. Hvad som först och lättast kan göras är att till arméen äfven i fredstid öfverlemna vården af dess vapen, så att den har till ögonblickligt förfogande allt som behöfves för ett plötsligt upbrott. Detta sker bäst och billigast genom vapnens fördelning på arméens minsta taktiska och administrativa enheter, kompanierna, hvilket ej utesluter, att vapnen kunde, der soldaten deraf var förtjent och sådant önskade, öfverlemnas till förvar åt soldaten sjelf. Härmed sammanhänger ock, att kompani- och bataljonschefer hafva fast bostad inom sitt distrikt, samt att de militära reservförråden förvaras på lämpliga ställen i det inre af landet. — I sammanhang härmed kunna vi ej underlåta att erinra om vigten äfven för Sverige, att denna princip för vår indelta armée fortfarande fasthålles. Detta blir så mycket vigtigare, om denna armée ställes i omedelbart samband med en allmännare folkväpning. Sveriges indelta armée utgör redan nu, fastän i inskränktare skala, en folkväpning, enär dess soldater ej genom inträde i krigsståndet skiljas ifrån den medborgerliga verksamheten. Vid öfvergång till en folkväpning af större omfattning erbjuder det Svenska indelningsverket stora lättnader för denna tankes förverkligande. Bland dessa är den icke minst, att befäl finnes spridt kring hela landet, så att den ena organisationen kan gripa in i och understödja den andra. I den mon den allmänna folkbeväpningen — genom undervisning i skolorna från barndomen, genom fortsatta öfningar i ynglinga- och mannaåldern o. s. v. — visar sig vara *fullgod* och densamma blifvit så ordnad, att hvarje man känner sin plats, sitt befäl, och i militärisk hörsamhet och vana blifvit jemförlig med den indelta soldaten eller öfverträffande honom, i samma mon kan det låta sig göra att minska kostnaden för den indelta arméen genom att efterhand låta allt flere och slutligen, om så låter sig göra, alla rotar blifva vakante samt ersättas af andra. Eljest är man

utsatt för olägenheten att under öfvergångstiden icke ega något dugligt nationalförsvar.

Dermed att sålunda, enligt Prof. Brochs förslag, hvilket jemväl stödjer sig på yttranden och utlåtanden af militära auktoriteter och storthingsutskott, faran att landet med ett enda slag eller blott genom en öfverraskning kan göras vapenlöst är undanröjd, är dock visserligen, säger han, icke allt vunnet. Man måste ock möta faran, att hufvudstaden och andra strategiskt vigtiga punkter kunna genom plötsliga anfall intagas. Derföre måste, under det att liniearméen och landtvärnet erhålla all den utveckling hvaraf de äro mäktiga, redan i freden organiseras ett *kraftigt lokalförsvar.* För detta måste man anlita den nyare tidens kraftigaste försvarsorganisation, *den allmänna värnepligten.* "Det är blott när hela den vapendugliga befolkningen, hvarhelst det blir af nöden, hastigt och lätt kan ställas under vapen, som mindre stater kunna försvara sig emot större, och detta gäller framförallt länder med vårt fäderneslands belägenhet och naturförhållanden".

Då den allmänna värnepligten innebär, att hvarje medborgares krafter må användas till fäderneslandets försvar på det ställe och det sätt, der de kunna göra största gagn, är *legningsrätten* tydligen stridande deremot. "Je n'aime pas ce petit mot *"lega"*, yttrade profetiskt redan Carl Johan. I alla de Skandinaviska länderna har man på den sednaste tiden fått sina ögon öppnade för sanningen deraf, att legningsrätten ej allenast är en orättvisa till förmon för de mera förmögna, som betala denna skuld till fäderneslandet med penningar i stället för med sin person [1]), utan också en oklokhet, enär man så beröfvar arméen dess bästa krafter, just de krafter, som göra det möjligt, att utan allt för stor utgift för befäl m. m. ordna en kraftig folkbeväpning. Det är icke ett visst antal lif eller en viss myckenhet fysisk kraft staten kräfver, utan det kommer i nutiden minst lika mycket an på den andliga och intellektuella kraft, hvaröfver staten kan förfoga. Detta, som väsentligt härflyter af den nyare krigskonstens utvecklingsart, är ett framsteg till de fria folkens fördel. Ty dessa hafva alltid jemförelsevis rådighet öfver mera andlig kraft än de despotiskt styrda.

Vigten och betydelsen af legningssystemets (stillingsrettens) upphörande påpekades vid det Skandinaviska sällskapets möte

[1]) I Danska folkethinget yttrades icke längesedan träffande af Sylvester Jörgensen: "Grundlovens § 90 siger: Enhver våbenför mand er forpligtet til med sin person at bidrage til fædrelandets forsvar. Den nuværende ordning forekommer mig at være omtrent sådan at her burde have stået: Enhver våbenför mand er forpligtet enten med sin person eller sine penge at bidrage til fædrelandets forsvar.

från olika sidor af Öfverstelöjtnant Vogt samt af Prof. Schiött och Monrad, af hvilka den sistnämnde bland annat framhöll, att man icke hos legotrupper kunde förutsätta samma patriotism och hederskänsla för fosterlandets försvar, som der trupperna ryckte ut i egenskap af medborgare. "Det havde også endnu en anden side dette, at i arméen således de forskjellige borgerklasser vare mere fuldstændig repræsenterede, idet det gav arméen en anden stilling til det övrige folk; det hele folk fölte i höiere grad arméen som kjöd af sit kjöd og ben af sine ben; de så sig selv deri repræsenterede. En sådan armée kom til at stå höiere i folkets agtelse, og deri vilde den söge en stor stötte, både under sin udvikling i fredstid og under sine operationer i krigstid, og bevidstheden om at stå höit i folkets öine, bevidstheden om at være folkets egen marv vilde også tjene til at hæve arméens ånd og moralitet i ikke ringe grad. Det var vistnok så, at den moderne krigsförelse gjorde anvendelsen af tekniske midler mere nödvendig end för; men talerea troede at kunne föie til, at netop i den nyere tid vilde det i höiere grad komme an paa arméens moralitet, og ikke såmeget den enkelte soldats, som arméens som et samlet helt."

Jemte den allmänna värnepligtens stärkande genom legningssystemets upphäfvande eller åtminstone inskränkande fästade Prof. Broch uppmärksamheten jemväl på behofvet af dess större utsträckning. Med blott 10 årsklasser, omkring 3 % af befolkningen, kan icke någorstädes, ej ens i den tätast befolkade delen af landet, med tillbörlig hastighet samlas en styrka som vore tillräcklig att tillbakakasta ett angrepp af 2—3,000 man. Man måste derföre ordna ett *lokalförsvar*, som hastigt kan sammandragas och lika hastigt återgå till den verksamhet, som äfven under kriget ej må försummas, om landet skall behålla kraft att fortsätta sitt försvar. Detta lokalvärn, "borgergarde", skulle bestå af alla vapendugliga män intill 40:de året, hvilka ej tjenstgjorde i linien eller landtvärnet. Detta garde skulle vara pligtigt att sjelf förse sig med beklädnad, vapen och ammunition. Beklädnaden borde bestå i en enkel uniform, som jemväl i det dagliga lifvet vore användbar. Vapnen borde vara af fullkomligaste slag, företrädesvis beräknade på försvar af fasta ställningar. Styrkan skulle organiseras förnämligast såsom infanteri, till någon del också som fästningsartilleri, till hvilket dock staten eller kommunen borde lemna den kostsammare materielen.

Då man ej af de alldeles obemedlade kunde fordra denna utrustning på egen bekostnad, knappt nog deltagandet i årsöfningarne, så kunde dessa derifrån fritagas i fredstid, hvilket dock städse borde blifva undantag, ej regel. Man kunde alltså

tillåta sådan frihet för alla ogifta som ej hade 800 R:dr Sv. och för alla gifta som ej hade 1200 R Sv. Rmt i årlig inkomst eller innehade egendom till 4,000 Riksdalers värde. Ett afseende på egendom och förvärfsförmåga är så mycket billigare som lokalvärnet särskildt åsyftar att möjliggöra försvaret af den enskilda egendomen och den enskilda förvärfsverksamheten på sådane ställen, som ej af den aktiva arméen kunna försvaras. Ty staten kan i ett krig ej omedelbart försvara hvarje särskildt område, utan måste inskränka sig till de vigtigaste och till att genom offensiv verksamhet söka tvinga fienden till upphörande med kriget. "Om vor linie eller landeværn alene eller i forening med vort broderfolks armé havde været heldig nok til at bringe fienden i alvorlig knibe og havde sandsynligheden for at bibringe ham et afgjörende nederlag, da måtte den ikke lade sig forlede til at slippe taget ved enhver mindre diversion, fienden kunde se sig istand til at udföre. Her må lokalværnet ofte optræde alene, og overalt ellers inden vore egne grændser til understöttelse af den mere mobile linie eller landeværn."

Någon årlig öfning behöfde också detta "borgergarde". Öfning är nödvändig, om icke för annat, för att trupp och befäl skola kunna lära känna hvarandra och för att vid farans inträffande en hvar skall kunna finna sin rätta plats. Men öfningen behöfver icke vara af alldeles samma art som den aktiva arméens. Ty lokalvärnet skall ju städse mera upträda till fasta positioners försvar. Men äfven härtill behöfdes öfning, så att medlemmarne af "borgergardet" åtminstone icke alldeles glömde den färdighet de före sin öfvergång till detsamma uti landvärnet eller linien inhemtat.

Den styrka, som på detta sätt skulle kunna för det lokala försvaret påräknas upskattas af Prof. Broch till omkring $^2/_3$ af 10 årsklasser eller vidpass 20,000 man. De undantag, som kunde göras gällande för frihet ifrån tjenst i linie eller landtvärn, borde nämligen ej gälla för frihet från tjenstgöring i borgaregardet; och säkerligen skulle icke alla vilja begagna sig af fritagandet på grund af fattigdom.

Man invänder kanske, att ett sådant försvar skulle blifva en stor tunga och en betydlig, om än indirekt beskattning. "Javäl, det *kostar alltid offer och ansträngningar att vilja vara ett fritt folk, att vilja sjelf styra sina egna angelägenheter*"! Det anmärktes redan af Montesquieu, att hos fria folk alltid jemförelsevis större skatter utgå, men också utgå med större lätthet. Och de fria folken hafva också väsentligt större valuta för sina offer. Just med hänsyn till försvarsväsendet hafva de ett stort företräde framför de despotiskt styrda, deri nämligen att hos dem vapen utan fara kunna sät-

tas i folkets hand och att sålunda ett allmänt nationalförsvar är möjligt. Det vore illa, om de ej också begagnade sig af detta sitt företräde. Så öfvermåttan stor blir dock ej bördan, om den inskränkes till det nödvändiga. Arbetstiden för årsöfningarne kan ej högt upskattas i penningar, eftersom väl menniskorna dock aldrig så oafbrutet arbeta för att förtjena pengar. Kostnaden för vapen med ammunition och beklädnad, vid hvars anskaffande dessutom staten förmedlande kunde mellankomma och dervid både försäkra sig om en större ändamålsenlighet och för medborgarne åstadkomma större prisbillighet, skulle fördelad på ett större antal år ej belöpa sig till så synnerligen mycket årligen.

Såsom en förberedelse och ett supplement till ett sådant lokalförsvar fäster Prof. Broch upmärksamheten på betydelsen af militäriskt organiserade skytteföreningar. Men han varnar tillika emot den vådliga illusionen, att ett lands försvar uteslutande eller ens väsentligt skulle kunna grundas derpå. "Ligeså lidt som nogen for alvor vilde basere statsbudgettet helt eller væsentligt på frivillige bidrag, ligesålidt kan forsvarsvæsenet baseres helt eller væsentligt på frivilligheden".

"Men fremfor alt", slutar Prof. Broch, "gjælder det — jeg gjentager, hvad jeg begyndte med —, at nationens opmærksomhed henledes på vigtigheden af forsvarsvæsenets tidsmæssige tilstand, at dens öine åbnes for, att denne ikke er, som den burde og kunde være, medens den samtidig overbevises om, at dens evner, rettelig anvendte, strække til at opretholde dens selvstændige stilling, både i unionen og i det större europæiske statsliv, at denne selvstændighed staar og falder med dens forsvarsevne. Det var med vort forsvarsvæsens forfald i middelalderen, at vort fædreland tabte sin selvstændighed, det var et bedre ordnet forsvarsvæsen i slutningen af forrige og begyndelsen af nærværende århundrede, som gav det selvtilliden og kraften til at gjenvinde den. Det er kun ved i denne henseende at fölge med tidens fremadskridende krav, med krigsvæsenets fremskridt i andre lande, vi kunne håbe at bevare den".

Vi hoppas, att sådane ord ej skola förklinga ohörda. Vi tro ock, att folken börjat vakna och att de på allvar skola taga uti med frågan om landets försvar, som är liktydig med frågan om dess sjelfständighet. Det Danska folket har redan föregått med ett efterföljansvärdt föredöme. Om ock diskussionerna i försvarsfrågan vid Svenska riksdagen erbjödo ett och annat exempel på föraktlig tröghet, rå egennytta och beklagansvärd blindhet, lemnade de dock ännu flera bevis derpå, att den öfvervägande delen af det Svenska folket vet att betrakta försvarsfrågan i dess rätta ljus. Vilja vi på allvar försvara oss,

då skola vi ock veta att underkasta oss de offer som af oss kräfvas; och då skall snart Skandinavien blifva, för att nyttja en ädelsinnad liknelse vid ett Svenskt skarpskyttemöte "likt en igelkott, som åt alla håll emot hvarje fiendtligt vidrörande sätter lika skarpa taggar".

G. K. H.

Arvid Aug. Afzelius. **Svenska Folkets Sago-Häfder.** Tionde delen. *Karla-Sagan.* II. Från Karl Gustafs död till Erik Dahlbergs död 1703.

Man må undres over den åndskraft, som har gjort det muligt for den 82-årige mand, såvidt vides den sidste af det "göthiska förbundet", som endnu lever, at fuldföre endnu et bind af det folke-historiske værk, der har været hans livs literære hovedgerning. Hvormeget man imidlertid må påskönne den smukke, jævne historiske stil, den store rigdom af mundtlige overleveringer, som også her ere samlede, og forfatterens evne til at göre en svunden tids tænkemåde og optræden anskuelig, så kan man ikke andet end blive betænkelig, når man forestiller sig, at den svenske menigmand skulde indhente al sin kundskab om og hele sin opfattelse af fædrelandets historie i dette værk. Vi tænke herved ikke såmeget på den temmelig ukritiske måde, hvorpå de sagnagtige bestanddele stilles op som mer eller mindre troværdig historisk sandhed; dette gör mindre til sagen, forsåvidt sagnene med troskab afspejle folkets opfattelse af tidens personer og begivenheder og derved selv blive en del af folkelivs-historien. Men virkelig mislig er den partiskhed, hvormed forf. ligesom söger at indprænte sine læsere blind beundring for alt hvad fædrene have gjort, fordi disse fædre vare svenskere. Man kan vel vække fædrelandssind, vække kærlighed til folkets i sandhed store minder og sind til at træde i ædle fædres fodspor, uden at man behöver at lukke öinene for hvad galt og urigtigt der kan være sket, fölgelig beröve læserne historiens lærdomme og advarsler og fylde dem med national selvforgudelse. Det er f. ex. lovlig stærkt at kalde Rudbecks Atlantica "en bok, som näst Bibeln i verlden mest beryktad blifvit". Det gör også et underligt indtryk at se Ascheberg rost for Skånes voldsomme forsvenskning, uden at det med et ord antydes, at, hvorvel denne fremfærd kan undskyldes med tidens begreber og de daværende politiske forhold, så er dog enhver sådan undertrykkelse af en

befolknings ejendommelighed, om det så ikke er andet end provindsejendommeligheder, dog en blodig synd, fordi det er sjæletvang og vold på naturen. Mod slige fremstillinger gavner man ikke sit folks politiske moralitet, hvad dog skulde være en hovedfrugt af al folkelig historieskrivning. Et andet hermed beslægtet træk er forfatterens vidt drevne "konungskhet". Alt hvad der vedrörer en fyrstelig person, her kong Karl den Ellevte, åbenbart forfatterens yndling, skal være stort, smukt, rörende, vigtigt på en eller anden måde, om det end i sig selv er aldrig så ubetydeligt og hverdagsagtigt, om det så ikke er andet end Hs. Majestæts allernådigste velbefindende eller ildefindende, gode eller onde luner. Stundom bliver forf. herved ligefrem komisk, som når han laver ganske på fri hånd en rörende barneidyl af forlovelsen mellem prinds Frederik af Holstein-Gottorp og Hedvig Sofia, eller siger om Karl Gustaf, at han nok engang havde havt gode öjne til Maria Sofia Oxenstjerna; "men minnet af den lilla Hedvig Eleonora, som han på slottet Holstein-Gottorp (dette slott hedder ellers blot Gottorp) i sin ungdom gungat på sitt knä och, såsom Axel Thordson med skön Vahlborg (sic), kallat sin brud, tillstängde hans hjerta för skönhetens lockelser". Man tænke sig Karl Gustaf som rörende elskovsridder! Værst er det imidlertid, at forf. hensynslöst billiger og nærer det gamle ulykkelige "Jutehat". Vi klage ikke over, at han dadler de danske konger og regeringer, hvor de have fortjent det, — og det have de næsten altid gjort for deres politik ligeoverfor Sverige. Vi klage ikke over, at han lader det folkehad, som virkelig var tilstede, vise sig; thi det hörer med til historiens sandhed. Men vi klage over, at han finder det aldeles berettiget og i sin orden, istedet for at fremhæve, eller dog lade læseren föle, hvor sörgeligt og fordærveligt det var. Vi klage over, at han lader Danskerne dele og bære skylden for hvad deres konger gjorde og ikke skælner mellem folkenes og unationale fyrsters önsker og bestræbelser. Vi klage over, at han aldrig kan se, hvor Sveriges konger havde og gjorde uret mod Danmark. Vi klage allermest over, at han ikke kan se, at, ligeså slet og for Norden fordærveligt som de danske kongers forbund var med Sveriges fjender, især Rusland, ligeså forkastelig var de svenske kongers forbindelse med Danmarks fjender, især Holstein-Gottorperne. Disse rænkefulde, hadske, tydske fyrster, som have lagt grunden til den ulykke, der i vore dager har rammet Norden i Danmark, ved at begynde Slesvigs voldsomme fortydskning, de fremstilles som uskyldig lidende under danske kongers uretfærdige erobringslyst og svig — naturligvis fordi de vare i svogerskab med Karlerne. Vi rose ikke de midler,

som Christian den Femte brugte mod hertugen for at fremtvinge forliget i Rendsborg; men den politik, hvoraf hin begivenhed var et led, var tilvisse rigtig og nödvenlig, det eneste rigtige, det eneste, som enhver dansk, enhver nordbo må billige, i hin tydske konges og hans eftermands udenrigspolitik. Det skulde ikke fremstilles som noget slet af den, der vil skrive historie for det svenske folk, om det end förte til strid med Sverige. Forf. erklærer sig for Skandinav, udtaler sig også i dette bind med begeistring for tanken om Nordens enhed. Men kan noget virke imod denne tanke, så er det en historieskrivning for "folket", der er så partisk, i den grad vender op og ned på den historiske sandhed, som A. A. Afzelii "sago-häfder" göre på dette punkt. Det er virkelig med god grund, at Nordisk National-förening har udsat en pris for en Nordens historie til folkelæsning, thi desværre findes der endnu i en mængde svenske historiske lære- og håndböger ligeså skæve opfattelser.

—rl

Om vår tids kyrka och Christendom i Sverige. Betraktelser af en kyrkans tjenare. Stockholm 1865.

Inden Anmelderen går ind på en nærmere Omtale af ovennævnte Skrift, lad ham så först sige, hvorledes han hidtil, uden Hensyn til de her meddelte Oplysninger, har opfattet de nuværende svenske Kirkeforhold. Udentvivl have flere, der som han ikke kunne siges at være specielt inde i disse Forhold, men som dog heller ikke ere aldeles fremmede for dem, opfattet dem på en lignende Måde.

Hans Opfattelse har da været denne: Betydelige Levninger findes af en ældre Tids kirkelige Tilstande, ofte er der vel endnu Liv tilbage i Grunden, om end et hendöende, men ofte er det hele kun en forstenet Form. Der er stærke Tegn tilstæde, som vidne om, at denne Existensform er ifærd med at gå over til Historien, at Oplösningen står for Dörren. Endnu har denne Retning dog mange Tilhængere blandt Præsterne og de höjlærde. Den Opposition, som "Præstestanden" viste ikke blot mod Loven om Religionsfrihed, men også mod den politiske Reform i Sverig, er formentlig udgået fra denne Side, som uden at agte Tidernes Tegn har ment, at de kunde

standse Tidens Hjul ved at sætte deres Skuldre imod, og som ikke havde Öje for den Fare, der var for, at de selv og det System, de repræsenterede, vilde blive knust, når Hjulet trods deres Modstand drejede sig. De have i Stilhed sammenlignet disse ultrakonservative med visse Kirkestyrere hos os, som tro, at en Biskops Hovedopgave består i — ikke at *lede* den åndelige Bevægelse, men i at holde igjen og blot holde igjen, og som ikke se, at de derved snarere fremskynde end forhale Oplösningen af den statskirkelige (eller som vi sige folkekirkelige) Ordon, som vi for vor Del ingenlunde önske aflöst af et independentisk Anarki. — Under disse Forhold have ny Skikkelser af det religiöse Liv udfoldet sig, eller stå i Begreb med at udvikle sig i Sverig og drage store Masser til sig. En Retning er fremtrådt, som bestemt forkaster den gamle Orthodoxi, og på Fornuftens Grund söger at danne sig selv et religiöst System med Benyttelse af Brudstykker af Kristendommens Moral, medens dens Dogmatik næsten helt og holdent er kastet overbord som unyttigt Gods. Indenfor denne Retning have vi troet at bemærke en Sondring, idet nogle, der for deres egne Personer have "frigjort" sig for den positive Kristendom, dog mene, at Menigmand, Almuen kan have godt af at holdes til Kirken og deltage i den offentlige Gudstjeneste — desto lettere lader den sig regjere; sådanne have da også været skjulte eller åbenbare Modstandere af Religionsfriheden, skjönt de naturligvis for deres eget vedkommende ville have Ret til at tro og tænke, som det behager dem. Andre unde gjerne enhver samme Frihed på det religiöse Gebet, som de selv gjöre Krav på. En "Kristendom" renset for jödiske Fordomme og apostoliske Misforståelser er formentlig Lösenet for hele Retningen. — I skarp Modsætning hertil have vi fundet en anden Hovedform af det religiöse Liv i Sverig, skjönt ikke venligere stemt for den gamle statskirkelige Ordning: et nyt Troesliv med brændende Varme og Nidkjærhed, men ofte i en frastödende, extravagant Skikkelse. Luthers Prædikener udbredes i tusendevis og læses, så folk falder i Krampetrækninger derover; men hele Retningen synes dog snarere at have en calvinsk end en luthersk Karakter. Herrens Gjerning ved Dåben nægtes vel ikke ligefrem, men man har dog liden Brug for den; det personlige Omvendelsesværk er Hovedsagen, hvorom Talen ofte med en forunderlig indtrængende og gribende Kraft drejer sig. Forsåvidt er der heller ikke sönderligt i Vejen for, at man kan slutte sig sammen med Baptisterne hvad Öjeblik det skal være. Den skotske Frikirke og Methodisternes Samfund afgive formentlig de Mönstere, man især söger at efterligne. En stræng Overholdelse af den jödiske Sabbathslov

gjöres til et af Hovedkendemærkerne for evangelisk Kristendom. Mod det nationale er, såvidt vides, denne Retning temmelig ligegyldig, for det fælles nordiske formodentlig endnu mere, ialfald om vi skulde dömme efter hvad der er kommet os for Öre, at en Forstander for Missionsvirksomheden i Sverig ikke har skammet sig ved for nylig på et offentligt Möde i Tydskland at fremsætte den Påstand, at man i Sverig med större Lethed og Behag læser Tydsk end Dansk. — Mellem disse to mod Statskirken næsten lige fjendtlige Retninger er ingen Forsoning mulig, uden forsåvidt de kunne enes om at bekjæmpe den fælles Modstander. Men ingen af disse Retninger have tiltalt os sönderlig. På denne Side fremtræder det kristelige i en så pietistisk Skikkelse, og med en så stor Foragt for det rent menneskelige, når det ikke er klædt i Religionens Dragt, at det stöder mange bort, som under andre Forhold kunde have stillet sig venlig dertil. På den anden Side undergraver Rationalismen ikke blot Troen hos de såkaldte dannede, men medens den prædiker Moral, står den i Begreb med at demoralisere Masserne, hvis Sædelighed uden det religiöse Grundlag savner sin vigtigste Stötte.

Således var i hovedsagen vor Betragtning af de svenske Kirkeforhold, da ovennævnte Skrift faldt os i Hænderne. Om det end i flere Henseender har vist os, at vi ikke vare ganske fejl underrettede om de kirkelige Tilstande i Sverig, har det dog tillige bidraget til at klare vort Blik og navnlig til at overbevise os om, at der blandt de Mænd, som nærmest tilhöre den ældre, statskirkelig-orthodoxe Retning findes sådanne, som ikke blot kunne påvise Fejl hos Modstanderen, men som have åben Sands for hvad Tiden bærer i sit Skjöd, Troeskraft til at möde Farerne og Ydmyghed nok til at erkjende det grundede i mange af de kirkelige Modstanderes Indvendinger og til at lære af dem, hvad der savnes i det svenske Kirkeliv — Mænd endelig, der inderlig önske, at der "måtte utvecklas såväl ett kärnfriskt, enigt, kyrkligt troslif, som ock ett kraftigt, fritt, med den rena christendomens anda förenligt medborgsmannalif", Forf. er ingen Ven af Religionsfriheden, men hans Blik er dog frit nok til at han kan se, at der er en Fare, som er meget större end den, Friheden medförer, nemlig "när kyrkan gripes och fångas af det verldsliga, när anden flyr och blott den tomma formen återstår". Han har på træffende Måde skildret de Farer det medförer for Kirken, når dens Biskopper vælges af ukirkelige, politiske Hensyn; men noget levende Önske om at Kirkens Mænd som sådanne må fritages for Deltagelse i de politiske Sager, have vi ikke fundet udtalt af ham, om han end med Glæde dvæler ved, at

Præsterne i den seneste Tid ere blevne fritagne for en Del verdslige Forretninger, der hidtil optog deres Tid til Skade for Sjælesorgen. Forf. har kun liden Ros tilovers for den uforglemmelige Hammar; han har intet Ord om, hvilken overordentlig Betydning denne Mand har haft for det kristelige Livs Vækkelse i Skåne og udentvivl i endnu videre Kredse af Sverig; derimod anmærker han, at Hammar arbejdede Separatismen og Baptismen i Hænderne ved Mangel på Omhu i Valget af de Kolportörer, han udsendte. Vi skulle i denne Henseende ikke forsvare ham, skjönt vi antage, at Skylden nok så meget falder på andre af de Mænd, der stode Hammar ved Siden i denne Sag. Også vi have troet at bemærke en konfessionel Ligegyldighed hos denne Mand og hans Venner, der imidlertid bliver forklarligere, når man tager Hensyn til, at den åndelige Död, som Hammar visselig var et udvalgt Redskab til at bekjæmpe, forekom ham langt farligere end de konfessionelle Afvigelser. Når Forf. med en vis Glæde bemærker, at det ikke lykkedes Hammar at organisere en Frikrike — forsåvidt noget sådant overhovedet har været hans Hensigt —, så ville vi dog give at betænke, om ikke netop en *organiseret* Frikirke var at foretrække for de uorganiserede åndelige "Umtriebe", som vistnok kunne gjöre Gavn for en Tid, men dog som oftest ere forbundne med store Farer. Ganske vist er Forf. og vi enige i, at "*den* sekt, som ingen kyrka, intet läroembete, ingen författning, ja ingen öfverenskommen bekännelse eger", er for Kirken den aller farligste; men denne "Sekt" trives som bekjendt meget godt under den allerstörste statskirkelige Tvang. At det, som var skjult i Mörket, med Friheden kommer frem for Lyset, er efter vor Mening snarere et Gode end et Onde.

Forf. taler (S. 47 ff.) med Bekymring om den stadig mere og mere om sig gribende "Præstbrist" i Sverig. De fleste Præster ere gamle Mænd, og kun få unge melde sig for at aflöse dem eller lette dem Arbejdet. Der gives Stifter, hvor der i fem År ingen Ordination har fundet Sted, fordi der ingen har meldt sig. Således står det til i Sverig, medens i Danmark og rimeligvis også i Norge hundreder af kandidater ligge ledige uden endnu at kunne finde Anvendelse i Kirkens Tjeneste. Der påtrænger sig uvilkårlig den Tanke, at det neppe var til Skade på nogen af Siderne, om en Samarbejden kunde finde Sted. Dog hvor store Bjerge må ikke flyttes, inden noget sligt er muligt! Sprogforskjellen er formentligt det mindste; ialfald ere svenske Friprædikanter oftere optrådte i Danmark, uden at Sproget har lagt nogen mærkelig Hindring i Vejen for deres Virksomhed. Forövrigt gjör Forf. i Anledning af "Præstbristen" en Bemærkning, som der også er Anvendelse

hos os, nemlig at det var godt, om Kirkestyrelsen kunde
emme sig til at anvende i Kirkens Tjeneste de brugbare
;mandskræfter, som tilbyde sig. Derved vilde et ganske
ɜt Opsyn blive muligt, og mange af de Kræfter, som nu
ɜjde Sekterne i Hænderne, kunde komme til at stötte den
ɜede kirkelige Virksomhed. Den romerske Kirke har i
ne Henseende vist en större Klogskab og Opmærksomhed
Kirkens Tarv, idet den i Gjæringstider ikke har bortstödt
Kræfter, som sögte Anvendelse i Kirkens Tjeneste, men har
ist dem en "Regel" at fölge og således indordnet dem i den
ɛelige Organisme. Uden Tvivl vilde der, især i store, folke-
ɜ Menigheder, være rig Anvendelse for slige evangeliske
lhjælpere eller Diakoner (hvad man nu vilde kalde dem),
mangen opvakt Lægmands næsten uimodståelige Tvang til
forkynde Ordet vilde kunne komme til at bære velsignede
ıgter for Kirkesamfundet i det hele.

Idet vi omtale den romerske Kirke påtrænger sig iövrigt
Bemærkning, nemlig den, at den religiöse Opvækkelse i
rig i en betænkelig Grad synes at efterligne Klosterfolke-
Flugt fra Verden: den religiöse Opgave har i den Grad
rskygget alle andre, at det verdslige — dog væsentlig det,
bærer Åndens Præg, det materielle kan man mærkeligt nok
ɡt bedre komme tilrette med — betragtes som noget, der
l uudflys. Hvor farlig hele denne Retning er — netop for
stendommens Sag, afgiver Historien formentlig tilstrække-
ı Vidnesbyrd om, når det erindres, at Pietisternes Börn i
rige Århundrede bleve de ivrigste Rationalister. Forf. har
l Dygtighed udförlig imödegået denne Skjævhed i Udvik-
ɡen af det svenske Kirkeliv, og man må håbe, at hans
ıfældige og besindige Ord ikke må blive uden Virkning.
er vor Mening er — næst den åbenbare Vantro og For-
;telse — dette Hovedhængeri den störste Fare for den sven-
Kirke. — Endnu kunde det foreliggende Skrift give An-
ning til flere Bemærkninger, men vi skulle indskrænke os
de her meddelte, og dermed anbefale dette indholdsrige og
ige fra Fremstillingens Side vellykkede Arbejde til nordiske
seres Opmærksomhed.

m.

Öfversigt af de Europeiska Staternas Historia sedan år 1815 af P. O. Bäckström. Tredje Delen, 1848—63. (442 og 558 Sider 8:o). Stockholm 1867.

Det må vistnok ganske billiges, at udgiveren af Nordisk Tidskrift næsten altid lader böger anmelde af mænd, der tilhöre et andet land end det, hvorfra bogen selv skriver sig. Det ligger nemlig så nært for anmelderen at sammenligne den nye bog, han får i hænde, med andre ældre, som tilhöre hans egen literatur, og samtidig med, at han således gör sine landsmænd i snævrere forstand opmærksomme på det nye skrift, bidrager han også til at göre de ældre mere bekendte hinsides Öresund eller Kölen, og fremmer altså på dobbelt måde det önskede literære fællesskab. Og når anmelderen först er kommen ind på sammenligninger, vil han let blive fört udenfor sin egen literatur, og ved betragtningen af fremmede arbejder vil hans blik skærpes for bogens fortrin og mangler, og hans tanke mere rettes på dens almindelige anlæg end på dens enkelte fejl. Idet kritiken således kommer til at gå ud fra större synspunkter, vil den snarere få et almindeligt præg og ikke let henfalde til smålighed. Endnu en fordel har dette literære byttesystem: forsåvidt der i de forskellige lande fölges forskellige grundsætninger og lægges forskellig målestok for bögers bedömmelse, da ville disse "provindsielle" ejendommeligheder fremtræde klarest, når bedömmelsen fældes over en bog, der er skreven med en anden målestok for öje.

Såsnart man læser navnet på den foreliggende bog, må det være klart, at der ikke her kan være tale om egenlig historieskrivning: dertil ligger det skildrede tidsrum os altfor nært. Man vil næppe hos nogen fortæller af så nære begivenheder kunne vente den uberörthed af personlige partimeninger, den upartiskhed eller snarere den ro i bedömmelsen, som må kræves af historieskriveren ved tidsrum, der ligge længer tilbage. Det er ingenlunde vor agt at ville frakende historieskriveren ret til at have og i sin fremstilling göre gældende visse store grundsætninger, når han blot ikke derfor forvansker den faktiske sandhed eller forsætlig forskyder oplysninger, som gå hans meninger imod, således som næsten alle tyske historikere have gjort ved fremstillingen af Sönderjyllands fortid. Ej heller tro vi, at den historieskriver, som ikke selv fölger en sådan historisk verdensopfattelse, derfor har udsigt til at give et sandere og mere upartisk billede af fortidens udvikling. Når man blot betænker den kendsgerning, at ikke to mennesker opfatte den samme begivenhed i det daglige liv ens, vilde det være tåbeligt at vente eller kræve, at to histo-

rikere skulle få samme mening om et tidsrums almindelige præg eller dets mange enkelte tildragelser; og når man derfor hörer den klage fremsat mod et historisk skrift, at dets fremstilling er partisk eller farvet, vil det i reglen kun sige, at forfatteren tilhörer et andet parti og hylder en anden farve, end den, klageren bærer. Men på den anden side kan det ikke negtes, at der er stor forskel på, om en fjærnere tids begivenheder, der ikke længer umiddelbart beröre os, fremstilles med visse store grundsætninger som rettesnor, eller om et nærliggende tidsrums, ja næsten dagens brændende spörgsmål behandles historisk efter dögnpolititikens partiprogrammer. Thi da vil skildringen næsten altid blive ensidig og tendentiös, og hvis forfatteren for at undgå dette viger tilbage for at göre sin egen opfattelse gældende og kun vil fortælle tildragelserne i al deres törhed, da vil hans fremstilling heller ikke kunne kaldes historieskrivning. — Dog ikke blot på opfattelsen af fremstillingen över tidsrummets nærhed sin forstyrrende indflydelse: også selve stoffet lider derunder. Det er helt umuligt ved så nære begivenheder at drage den rette skillelinie imellem stort og småt; mange personer, som en kort stund spillede en rolle eller vakte store forventninger, synke snart ned i glemselens nat, og mangen begivenhed som samtiden tillagde stor vegt, vil i det næste slægtled træde i skyggen, medens andre, som dengang oversåes eller kun lidet påagtedes, vilde vise sig at have været spiren til store tildragelser. Fejl af dette slags vil fortælleren vanskelig kunne undgå. Endelig haves der ved et nærliggende tidsrum ingen eller kun yderst liden hjælp af den kritiske granskning, der ellers bidrager til at finde tråden mellem begivenhederne, til at opklare sammenhængen og fremstille hver enkelthed fuldstændigt og sandt, kort sagt til at lægge det hele materiale til rette for historieskriveren.

Et egenligt historisk skrift kan den foreliggende bog derfor ikke ventes at være, når ordet tages i den strengere betydning; men derfor har det ligefuldt sit værd. I vore dage, hvor de politiske spörgsmål så stærkt sysselsætte almenheden, og hvor de politiske nyheder ved bladene bringes ned til selve almuens kundskab, må man være glad ved, at en forfatter söger at give en samlet fremstilling af de siste 30 eller 50 års begivenheder, som på engang kan danne grundlag for opfattelsen og give fornöden kundskab om vor tids enkelte begivenheder og handlende personer. Man trænger meget til en sådan fremstilling, fordi dagbladene — såvel herhjemme som ude i den store verden — i reglen lade sig nöje med at meddele begivenhederne enkeltvis, uden at forklare sammenhængen, uden at fastholde tråden i udvikling, ja de tillade sig endog,

når en enkelt större begivenhed lægger beslag på de læsendes opmærksomhed og de skrivendes arbejde, helt at forsömme de lande eller de forhold, som ikke umiddelbart beröres af den ene begivenhed. Heraf fölger helt naturligt, at læserne ikke skænke disse löst sammenhængende og uklart fremstillede begivenheder nogen virkelig interesse, at de lade sig nöje med et flygtigt indtryk og snart glemme det hele. Begivenheder, som for 8 eller 12 år tilbage optog alles sind, så at man endog fulgte bladenes meddelelser i alle enkeltheder — man tænke blot på Krimkrigen eller krigen i Övre-Italien — ville nu for de allerfleste stå indhyllede i en tyk tåge, ja tildels endog være halvt glemte. Men derfor trænger man så meget mere til en bog, der kan tjene til udfyldning for dagbladene, og i denne egenskab have böger som den foreliggende deres störste værd.

Derfor ville vi også henlede læsernes og særlig de danske læseres opmærksomhed på denne bog, thi vi have i den danske bogverden for tiden ingen, der kan udfylde dens plads. Rohmanns "skildringer af den nyeste tids historie", af hvilke den yngre slægt vistnok for en stor del har öst sin kundskab om begivenhederne efter 1830, gå ikke længer end til 1848, og de ere desuden affattede for så lang tid siden, at mange forhold og begivenheder fremstilles i en udförlighed, som slet ikke stemmer med deres indre værd eller den vegt, vi nu lægge på dem (således borgerkrigene i Spanien og Portugal), medens andre ere opfattede skævt på grund af forfatterens nærhed ved dem. Og Fr. Klees for fire år siden sluttede "de europæiske Staters Historie siden 1815" når trods sit navn kun til 1840, men fremstiller derimod det omfattede tidsrum, 25 år, med en udförlighed, som næsten er tre gange större end den svenske navnes: der offres herpå nemlig fire anselige bind på tilsammen 2,336 sider. De svenske læsere, som önske en fyldigere fremstilling end den, Bäckström giver, kunne her finde den for den förste halvdel af det tidsrum, B's bog omhandler. De to skrifter have ellers ikke få ligheder. Vist nok have vi ikke de to förste dele af B's bog for os, og kunne altså ikke före nogen ligefrem sammenligning mellem de to forfatteres behandling af de samme begivenheder; men da planen vel er uforandret gennem hele bogen, giver tredie del nok til at drage slutninger. Begge skrifter må nærmest betegnes som flidsarbejder: forfatterne have ved ikke ringe læsning samlet stoffet, men en egen selvstændig behandling have de ikke givet. Man finder en stor rigdom af enkeltheder fortalte i et meget vel, ja vi kunne gerne sige, let læseligt, stundom endog ret livligt sprog, og meddelte med en ikke ringe grad af udförlighed; men man savner derimod helt igennem et höjere og friere sving, og den personlige op-

fattelse af begivenhedernes udvikling er aldeles trængt tilbage. For at böde herpå har Hr. B. valgt en udvej, som ikke synes os videre heldig, nemlig at bruge den sidste snes sider i hver del til et tilbageblik og deri at udtale sin egen opfattelse. Vistnok undgår han derved det skær, hvorpå flere tyske fremstillere have strandet, nemlig at fylde bogen med politiske digressioner eller en jævnsides löbende personlig dom over begivenhederne; men på den anden side beröver han læseren den vejledning til begivenhedernes forståelse, som denne må vente at få af forfatterens fuldstændigere kendskab og nöjere dröftelse. Om det står i forbindelse med denne objektive fortællemåde eller ikke, skal være usagt, men vist er det, at både den svenske og den danske forfatter trods deres mådeholdne og virkelig frisindede anskuelser ere altfor villige til at böje sig for det bestående og erkende den sejrende parts ret, og altfor kölige overfor bestræbelser, som ikke have kunnet bryde igennem. Hr. B. er således ikke blot en stor beundrer af det andet franske kejserdömme trods dets mislige oprindelse og dets ikke få svage sider, men han finder sig altfor vel i Narvaez's strenge regimente og O'Donnells statskoup, blot fordi de skaffede Spanien en förelöbig ro, og han overseer, at deres optræden danner en naturlig bro for hoffets intriger og absolutistiske lyster. Og i den tyske bevægelse 1848 seer han kun et forvirret kaos, hvorfra man måtte være glad ved snart at komme ud igen, og han har ikke fået öjet op for, at spirerne til begivenhederne i Tyskland lige til de sidste dage nedlagdes i dette år.

Ikke blot i den almindelige fremstilling, men også i stoffets ordning og valg have de to forfattere meget tilfælles. Såsnart der bliver tale om et historisk arbejde, der skal strække sig over så lang en tid og så stort et rum, må nödvendigvis det samme spörgsmål fremtræde som ved en almindelig historisk lærebog: om man skal vælge den etnografiske inddeling (efter folkene) eller den kronologiske (efter tidsfölgen). Begge have selvfölgelig deres fortrin og deres ulemper; men det forekommer os, at ligesålidt som en lærebog ret godt kan undlade at bruge den ethnografiske inddeling, i det mindste til en vis grad, fordi kun derved gangen i folkenes udvikling kan opfattes og læres, ligeså vist bör en fremstilling, som den her omhandlede, fortrinsvis lægge den kronologiske orden til grund, thi her gjælder det jo især om at få et almindeligt indtryk og et vist overblik. Hr. B. har også sögt at nærme sig hertil og har derfor inddelt sin bog i tre dele, hvoraf hver omfatter omtrent en trediedél af det hele tidsrum, idet julirevolutionen 1830 og februarrevolutionen 1848 ere tagne til skillelinier. Han har heri et stort fortrin for Hr. Klee, der fortæller hvert enkelt folks

historie for sig ligefra 1815 og til 1840. Men indenfor de tre afsnit fölger Hr. B. den samme fremgangsmåde uden at have noget andet forbindende led end det ovenomtalte korte tilbageblik. Vi ville gerne indrömme, at de tre tidsafsnit i sig selv ingenlunde ere lange, og at det ikke er ganske let at gå frem alene efter tidsfölgen; men på den anden side kunne vi dog henvise til tre större og velkendte tyske fremstillere af den nyeste tids historie (E. Arnd, Wolfgang Menzel og Rotteck), som alle have fulgt denne orden og således kunne have givet forfatteren gode vink til efterfölgelse. Det må tillige stå klart for enhver, at de begivenheder, som ikke alene vedröre et enkelt land, men have en vis universel betydning, ingenlunde komme til deres ret eller få det fulde lys, når de enten udstykkes i flere landes historie eller fremstilles under et enkelt af dem, medens der ved de andre lande skeer henvisninger dertil. Det kan virkelig kun lidt nytte, at man som Hr. B. fortæller Krimkrigen under Rusland og så under Frankrig kortelig udhæver dens almindelige virkninger, svækkelsen af troen på Ruslands magt, såvel fyrsternes håb som folkenes frygt derfor, fremkaldelsen af et forbund mellem de to vestmagter [betydningen af Sardiniens tilslutning berøres her slet ikke] og Frankrigs ophöjelse til rettens forsvarer og til ledende stormagt i Ruslands sted. Thi det gör intet virkeligt indtryk på læserne, når man ikke tillige lader begivenhederne godtgöre læren. Det havde i hvert fald været bedre at fremstille den hele begivenhed under Frankrig, som er det först behandlede land, end under Rusland, som er et af de allersiste, især når tillige indledningen skal söges under Tyrkiet. Og ligeså vist er det, at man kun da vil få öjnene op for sammenhængen i begivenhederne 1848—49 og for deres mægtige eftervirkninger trods alle öjeblikkelige fejlslag, når de fremstilles i deres helhed, og når det vises, hvorledes de selvsomme, politiske og nationale ideer gjorde sig gjældende i hele Mellem-Europa. Og en sådan samlet fremstilling kunde forfatteren meget vel have givet, uden ellers at göre brud på sin almindelige inddeling, og hans arbejde vilde sandelig have vundet meget derved.

Også ad en anden vej kunde Hr. B. have nærmet sig den kronologiske fölge, nemlig ved at göre flere afsnit. Ved året 1840 falder således et meget godt holdepunkt, hvorfor også Hr. Klee har kunnet bruge det som afslutningspunkt for sin bog. Med dette år svinder nemlig trylleskæret fra den franske borgerkonge og hans hele regeringssystem: da det österlandske spörgsmåls fremkomst og udgang havde godtgjort, at Frankrig stod ene i Europa trods Ludvig Filips tilbageholdne politik og ængstelighed for at lægge sig ud med de tre östlige

stormagter, da mistede han den siste rest af folkegunst, og da kunde det demokratiske parti, som 1830 var blevet skuffet, for ikke at sige bedraget, med större tryghed som med större ret arbejde på hans fald. Og endnu flere begivenheder stöde her sammen for at göre opholdet naturligere. 1839 afsluttes det endelige forlig mellem Holland og Belgien, og dette, Julirevolutionens vigtigste frugt, bliver således sikkret. Samme år ender borgerkrigen i Spanien mellem de absolutistiske Carlister og de konstitutionelle Christinerne. 1839 döer Mahmud d. 2den af Tyrkiet, som ivrig, men forgæves havde stræbt at give riget ny kraft og at genföde det ved en selvstændig optræden, og nu indtræder strax i sit fulde lys rigets afmagt og afhængighed af stormagterne, der under hans efterfölgere har været i stadig tilvæxt. 1839 döer med Frederik d. 6te hele den gamle tid i Danmark, og 1840 går en friskere luftning gennem Tyskland efter tronskiftet i Preussen. Også i Sverig og Norge kan en forskel spores, omend svagere, mellem de siste fem år af Karl Johans Regering, som mere ligne Oscars styrelse, og de forudgående tyve, og hvad endelig England angår, da optages tidsrummet mellem 1830 og 40 udelukkende af Whiggernes politiske reformer, medens årene efter 1840 betegnes ved den store kornlovs-bevægelse og frihandelens indförelse, samt forholdene i Irland. Ganske på samme måde kan 1858 vælges som holdepunkt. Med det udlöber den europæiske reaktion, som fulgte på bevægelsen 1848—49. I Preussen indtræder "den nye æra", der ganske vist i begyndelsen mere kom det övrige Tyskland til gode, men som senere har vist sin betydning for Preussen selv. 1859 giver Kejser Napoleon stödet til Italiens forening og frigörelse fra fremmed åg, samtidig med at de store rystelser, nederlaget medförte for Österrig, her gjenopvakte det konstitutionelle styrelsessæt. Og denne frihedsbedrift udadtil virker senere tilbage på Frankrigs indre udvikling og fremkalder det förste tillöb til omslag i frihedsretning. Endelig er det i årene 1858—59, at det österlandske spörgsmål begynder at antage en ny form, nemlig som en stræben efter langsomt og jevnt at göre de tyrkiske lydlande reelt uafhængige uden dog at löse det formelle bånd, som knytter dem til sultanen.

Et ganske lignende misgreb, som det her påpegede i ordningen med hensyn til tiden, gör Hr. B. sig skyldig i med hensyn til rummet, når han — i afgjort modsætning til fremstillingen af Italiens nyeste historie — meddeler begivenhederne i hver enkelt tysk stat for sig, ikkun forudskikkende en meget kortfattet fremstilling af forbundsdagens virksomhed og enkelte fælles forhold. Thi begivenheder i de enkelte småstater have i sig selv såre liden betydning, når de ikke betrag-

tes i forhold til den almindelige tyske udvikling; medens omvendt tildragelser, der ved förste öjeblik tykkes yderst ubetydelige, kunne få ikke ringe værd, når de ses i denne belysning. Men forfatteren synes helt at mangle blikket for den tyske enhedsbevægelse og at være hengiven til den hidtil udbredte overtro, at den kun var "viel Geschrei und wenig Wolle". De siste års begivenheder have dog nu givet folk beviserne i hænde for den modsatte opfattelses rigtighed, og man kan nu kun beklage, hvis denne lærdom skulde være spildt og ikke være istand til at overbevise folk om vigtigheden, ja nödvendigheden af tilsværende bestræbelser hos andre folkeslag.

En anden vigtig anke kunne vi heller ikke undlade at fremsætte mod forfatterens valg af det stof, han meddeler. Dette er næsten ene, hvad vi ville kalde staternes ydre historie, vel at mærke ikke blot deres mellemrigske forhold, men dog kun ydersiderne af det offenlige liv. Men dette er sandelig ikke nok i en tid, hvor kultur- og civilisationshistorie ere blevne selvstændige og vigtige grene af den historiske videnskab, og når man ved fjerntliggende tidsrums behandling söger at fremdrage folkenes historie, istedetfor kongernes, bör man dog ikke ved den nyeste tid trykke det hele ned til en minister-historie. Det er naturligvis lettere at komme til kundskab om denne ydre historie. Krige, diplomatiske forviklinger, fyrsteskifter, opstande, ministerkriser, parlamentariske kampe o. desl.; men med al agtelse for disse store, om man så vil, "dramatiske" begivenheder, der falde så let i öjnene og derfor for mængden stå som det vigtigste, ville vi dog bestemt hævde, at det er den stille daglige virksomhed med love, reformer, offenlige arbejder, o. s. fr., der i virkeligheden udgör hovedsummen af folkenes liv, forsåvidt det lader sig gribe af fortælleren. Men dette synes ikke at ligge i Hr. B.'s opfattelse af historien. Gå vi derimod til Wolfgang Menzels Verdenshistorie fra 1740 til 1860 og til Rotteck's — eller rettere hans fortsætters — fremstilling af den siste menneskealder, da ville vi finde megen plads offret såvel til at skildre kirkelige, ja selv rent literære forhold, som (især hos Rotteck) til at fremstille den materielle og sociale udvikling. Og enhver, der blot nogenlunde fölger med dagens begivenheder, veed jo dog, at kirkelige spörgsmål ere på dagsordenen i næsten alle lande i Europa, snart i en snart i en anden skikkelse, ja i Italien optages jo den ene halvdel af udviklingen ene og alene af forholdet mellem kirke og stat. Ligesålidt kan nogen være blind for den uhyre indflydelse, såvel i god, men også stundom i slet retning, som den materielle udvikling över i folkenes liv, ja til en vis grad på selve staternes politiske styrelse. Derfor tro

vi også, at Hr. B. vilde have gjort sin bog og sine læsere en meget större nytte, hvis en del af den tid og den plads, der er offret på den enkeltvise fremstilling af kampene i Italien og Ungarn 1848—49, som nu kun have yderst ringe værd, og på andre lignende begivenheder; var bleven anvendt til at skildre de ovennævnte forhold eller til at meddele i kort begreb indholdet af de vigtigtse af de mange love, som uden al videre forklaring omtales at være vedtagne snart hist snart her. Dette vilde været så meget önskeligere, som dagbladene netop på dette område lade såmeget tilbage at önske.

Inden vi tage afsked med Hr. B.'s bog, ville vi endnu kaste et blik på hans behandling af de tre nordiske rigers historie fra 1848 til 64. Vi beklage her særlig ikke at have de to förste dele for os, thi de svenske blade have ydet de tilsvarende afsnit så stærk ros, at det vel var værdt at se, om denne ros efter vort skön var ufortjent, eller om fremstillingen af det siste afsnit står tilbage for de to förste. Vi kunne nemlig på ingen måde erklære os tilfredse med, hvad der er ydet i tredie bind. Medens fremstillingen ellers som sagt er meget vel læselig trods den store masse enkeltheder om personer og tildragelser, er den for Sverigs og Norges vedkommende ligefrem tör og kedelig. På lidt nær er det hele kun en opgörelse af rigsdagenes og storthingenes fuldendte arbejder (tildels med tillæg af stemmetallet for lovenes vedtagelse), ministerlister med datoer for de enkelte ministres udnævnelse, fortegnelse på afsluttede handelspagter o. desl., samt endel enkeltstående statistiske opgivelser; medens der ikke gives mindste oplysning om de forskellige politiske retninger eller om de ledende mænd, som have båret dem. Statholderspörgsmålet og hvad dermed står i forbindelse, den vigtigste unionssag, der i den sidste snes år eller mer har sat sindene i bevægelse på begge sider af Kölen, fremstilles kun yderst kort og såre uklart, og de to rigers udenrigspolitik affærdiges yderst let. Der nævnes således ikke med et ord den indsigelse, Sverig i sin tid nedlagde mod Savoyens tilknytning til Frankrig, denne intetsigende, ja næsten latterlige demonstration, der skulde affektere Sverigs lyst til at genoptage en stor fortids höjhjertede overleveringer. Forfatteren vil måske ikke blotte den sörgelige sandhed, at hint skridt skyldes den samme regering, der få år efter veg tilbage, da en virkelig lejlighed fremböd sig til en i sandhed stor politik. Omvendt er hele afsnittet om Danmark viet til en ingenlunde klar udsigt eller snarere gjennemgåen af den lange, uhyggelige og i sine fölger så sörgelige diplomatiske strid med Tyskland, medens lyssiden i dette tidsrum, den hele reformstræben og den lykkelige udvikling i ån-

delig og materiel henseende, er yderlig forsömt, for ikke at sige forbigået. Og hvad værre er, man savner helt igennem en virkelig medfölelse med Danmark; man mærker ingen tro på dets ret i den trættende kamp, ingen harme over den tilföjede voldsdåd, ingen sorg over dets ulykke, der snarere opfattes som tildels selvforskyldt og nu behandles som en fuldbragt kendsgerning, man helst må tale så lidt om som muligt. Når Hr. B. ved London-conferencen taler om, at England foreslog Schlei-kanalen som grændselinie, da röber han en vel grov geografisk uvidenhed, og når han kun véd af 150,000 danske Sönderjyder at sige, da har han sandelig ikke sögt sin oplysning om landets nationalitet af danske kilder. Og det står ikke bedre til med hans stilling til det nordiske enhedsspörgsmål. For kong Oscars mindeværdige ord på Drottningholm har han ingen plads, og, medens han ikke nöjes med at undskylde, men endog forsvarer den svensk-norske regerings optræden 1864, slutter han sin fremstilling af dets landes forhold med ord om "Nordens selvstændighed", der altfor stærkt opfriske stikordet "om de naturlige grænser".

Emil Elberling.

Bidrag til en ordbog over gadesproget og såkaldt dagligtale, oplyste med over 5000 eksempler, hentede fra trykte kilder, og med henvisning til beslægtede ord og talemåder i andre sprog. Ved V. Kristiansen. Kbhvn 1866. 440 s.

Hensigten med efterfölgende linjer er *dels* at anbefale den nordiske læseverden en bog, der under den ovenstående lidt vidtlöftige titel i slutningen af forrige år er udkommen hos boghandler Hagerup i Köbenhavn, *dels* at imödegå nogle udtalelser, der findes i denne bogs fortale, — udtalelser, der visselig ikke bör stå uimodsagte.

Den nævnte bog er virkelig af en ikke ringe interesse. Her at bruge den sædvanlige floskel, at den "udfylder et længe fölt savn i literaturen", vilde ganske vist næsten være komisk; men man kan dog nok være berettiget til at sige, at den — trods sine mangler — har udfyldt et hul i literaturen, om end dette hul er af en underordnet betydning. Den danske ordbogsliteratur indtager — takket være Molbech! — en meget hæderlig plads; men en ordbog som den foreliggende, en "ord-

bog over gadesproget og såkaldt daglig tale" har man hidtil savnet. I flere literaturer — den tyske, franske, engelske — have sådanne ordböger, tildels i længere tid, været tilstede; men de nordiske have måttet undvære dem. Nu er der af en pseudonym forfatter — en hr. "V. Kristiansen" — blevet gjort et forsög på at afhjælpe dette savn for det danske sprogs vedkommende. Man skylder forf. tak for det, han har leveret, uagtet det i sandhed kun er *"bidrag"* og ingenlunde nogen fuldstændig ordbog over gadesproget og uagtet hans forklaringer ikke altid ere fejlfri. Det er nu forövrigt vist tvivlsomt, om det overhovedet er muligt at levere en ordbog af denne slags ganske fuldstændig, når man tager i betænkning, i hvor höj grad mange ord og talemåder, der höre ind under gadesproget, ere dögnets börn. Det er i det mindste yderst vanskeligt. At det foreliggende værk ikke er fuldstændigt, kan man så meget lettere forstå, når man tager hensyn til den forholdsvis korte tid, i hvilken forf. har samlet til denne ordbog. Han siger nemlig i sin fortale, at han kun har anvendt 2 år, og han mener, at han havde kunnet bringe bogen op til den dobbelte störrelse, hvis han havde anvendt 2 år til; men han har vel ment, at det var bedre nu at udgive det betydelige stof, han har fåt samlet, end at have det liggende som en död skat. Man kan måske håbe med tiden at få en ny udgave af denne bog; men hvis den bliver nogenlunde fuldstændig, så er det rigtignok nödvendigt, at der sker en lille forandring med hensyn til de fra trykte kilder hentede oplysende eksempler. Forf. må fastsætte en vis, temmelig snæver grændse for disses antal, som ikke må overskrides; ti ellers vil bogen svulme op til et altfor stort omfang. Da bogen i sin nuværende skikkelse mangler et så betydeligt antal ord og talemåder, er det kun en fordel, at der på flere steder findes et så rigeligt antal eksempler; men hvis den blot skal være tilnærmelsesvis fuldstændig, må der ganske vist hist og her göres betydelige indskrænkninger. — Uagtet ordbogen altså ikke er fuldstændig, er det dog en bog på 440 sider, og dog har forf. udeladt to meget omfattende ordklasser: skældsord og det liderlige sprogs ord. Ved at medtage de förste vilde bogen nemlig være svulmet altfor umådelig op; og han mener, at de fleste ville være enige med ham i, at det er det heldigste at udelade alt, hvad der går ind på det liderlige, det gemenes område. Forf. har ved udgivelsen af sin ordbog, næstefter at have havt et rent sprogligt formål, "villet henlede opmærksomheden på faren og *söge at vække modstand mod samme"* [1]). Men når han me-

[1]) Fremhævet af anm.

ner, at denne ordbog skulde indeholde en opfordring for alle dannede mennesker til at göre sit til at holde pöbelsproget indenfor de snævreste grændser, så tager han fejl. Den vil i denne henseende langt snarere have en uheldig end en heldig indflydelse. Den betydelige samling af ord og talemåder fra det vulgære sprog kan bringe folk til at studse; men den kan ikke få dem til herefter at banlyse gadesproget fra ethvert godt selskab, til herefter at beflitte sig på at bruge et renere og ædlere sprog. Det er kun mangel på kendskab til tidsånden eller overfladiskhed, der kan få en til at tro det. Men for de 1000 ord, hvormed forf. har foröget ordbogsliteraturen, må man være ham taknemlig, og den ganske underholdende læsning, ordbogen tilbyder, vil vist sikkre den en ikke ringe udbredelse. — Endnu kunde man göre en lille indvending. Forf. har næmlig trykt sådanne mindre pæne udtryk, der vel ingenlunde ere af en slibrig natur, men som man dog nödig bruges i det selskabelige liv, — med græske bogstaver. Denne fremgangsmade er ikke ny. Enkelte blufærdige forfattere have för brugt den, f. eks. Fr. Hammerich; men medens den hos ham muligvis kan forsvares, så er den aldeles ikke på sin plads i en ordbog.

Forf. indleder sin bog med en fortale på en halv snes sider. De forkerte anskuelser, han her fremsætter, kunne naturligvis ikke forringe det fortjenstlige og gode, der er ved *ordbogen*. Selve ordbogen er naturligvis det væsenlige, den lille fortale det underordnede. Men derfor tör man dog ikke forbigå denne med fuldstændig tavshed; ti tavsheden kunde let tólkes, som om man enten var enig med forf., eller som om man ikke turde eller kunde imödegå ham. Dette er imidlertid ingenlunde tilfældet. Jeg skal altså hellige nogle linjer til denne fortale, forsåvidt den angår de *fremmede ord.*

Hr. V. Kristiansen taler således: "Er nu overhovedet tilstedeværelsen af fremmede ord i vort sprog en ydmygelse for os, et tegn på vor fornedrelse? Jeg har tidligere selv stået på puristernes standpunkt; men jeg må tilstå, at jo mere jeg har studeret sprog, desto mere er jeg kommen bort derfra, og jeg svarer derfor: nej, det er kun et tegn på et naturligt forhold, idet verdensmagten er stærkere end den enkelte nation, og civilisationen går sin gang uafhængig af de enkelte folkeslag. Dens bölgeslag skyller altid noget op til hver enkelt nation, og de fremmede ord ere ofte et tydeligt, historisk vidnesbyrd om gangen i et folks dannelse". Forf. viser nu, at der findes "meget betydelige fremmede bestanddele i alle mulige civiliserede sprog, selv i de ældste", og at det ikke kunde være anderledes. Ja "de 3 nationer, som i nutiden repræsentere ci-

vilisationens höjdepunkt" ere ikke fri for sådanne fremmede elementer. Den franske nation er opståt ved en blanding af flere forskellige folk, og vi finde spor af alle disse folks mål i det franske sprog. Ganske således forholder det sig også med den engelske nation. "Og Nordamerikanerne? ere de rene? ere de ikke meget mere et sammensurium af alle verdens nationer og bærer ikke deres sprog allerede tydelige mærker deraf? Og er det vist, at Yankee'erne alt nu, skönt så ung en nation, i visse henseender ere det mest fremmelige folk på jorden og sandsynligvis med tiden ikke ville blive det i alle henseender, får det da ikke meget mere udseende af, at der, for at frembringe den störste fuldkommenhed i menneskeheden, kræves den störste blanding af alle forskellige individualiteter, ligesom naturforskerne have betragtet en sammenblanding af de forskellige dyrearter som et middel til deres forædling". Forf. mener, at de forskellige nationer ville smelte sammen til ét folk; han ser ingen *mulighed* i at holde de fremmede ord ude, og han "ser heller ingen *nytte* i at söge at fortrænge de fremmede ord, der allerede ere optagne i sproget, såmeget mere som en masse a dem allerede ere over 200 år gamle hos os og ere blevne brugte selv af vore bedste skribenter. Hvad vilde vi også opnå ved at udstöde disse? at vi fjærnede vore bedste forfattere fra os. Man skal overhovedet ikke kaste noget bort, som allerede er almindeligt, når man ikke vil göre sit sprog fattigt og indskrænket. *Ordforråd er tankeforråd,* og selv om vi havde meget gode danske ord, der ere aldeles enstydige med de fremmede", så skal man dog beholde disse, dels for afvekslingens skyld, dels fordi de i tidens löb forandre sin betydning, og tanken således kan nuanceres; sligt bör man ikke modvirke. "Overhovedet må man aldrig glemme, at sproget er et *middel* for tanken, en stige, ad hvilken den söger at klyve tilbage til den himmel, hvorfrå den er udgåt. Man kan derfor også sige, at det i og for sig er ligegyldigt, hvordan et ord lyder, når det blot udtrykker en tanke. Det er kun hensynet til de udannede, der gör det önskeligt, at sproget ikke *på éngang* eller *altfor pludselig* overvældes med ny fremmede elementer, eftersom det da bliver for besværligt for dem at följe med".

Jeg har her sögt, for störste delen med forf.s egne ord, at gengive det væsenlige af det afsnit af fortalen, som handler om de fremmede ord, og skal nu tillade mig at belyse de her fremsatte anskuelser lidt nærmere. — På spörgsmålet om de fremmede ord i vort sprog ere en ydmygelse for os, et tegn på vor fornedrelse, — svarer forf.: nej. *Han* kunde heller ikke svare anderledes; *ti han må nödvendigvis være en mod-*

stander af nationalitetsideen; for dem, der have fattet denne vor tids store ide, må det derimod være aldeles indlysende, at "nationalitetens fuldendelse ligger i sproget", da "folk og sprog ere så inderlig forbundne med hinanden, at det ene består og omskiftes og forgår med det andet" (N. M. Petersen); ti folkekarakteren har "sit åndelige klima i sproget, hvori den lever og rörer sig" (J. F. Schouw). *Hvis* dette ikke var tilfældet, hvorfor forfölge da Russerne det polske *sprog*, Tydskerne det danske sprog i Sönderjylland? Nej, når hr Kristiansen anser sproget for en *"ligegyldig ting"* (sic!), så er jeg fuldkommen berettiget til at sige, at han ikke har fattet nationalitetsideen. Men den, der hylder denne, må nödvendigvis svare: ja! de fremmede ord, der i den grad have trængt sig ind i det danske sprog, at dettes nordiske præg vilde være blevet fuldstændig udvisket, hvis ikke nationalitetsideen langt om længe var kommen til sin ret, — vidne om den svaghed, hvormed det danske folk har modståt fremmed — særlig tysk — indflydelse. Det er en ydmygelse for os, at man — tilsyneladende ikke uden grund — har kunnet spå det danske tungemåls död inden en forholdsvis kort tid; spådommen löd således: inden 200 år vil det danske sprog kun være at betragte som en tysk dialekt! Altså: vort sprogs sörgelige tilstand er virkelig en ydmygelse for os, et tegn på vor sörgelige svaghed, på vor fornedrelse! — Hr V. K. indvender nu: De fremmede ord ere ingenlunde nogen ydmygelse for os; *ti:* det er civilisationen, der bringer dem med sig; dens bölgeslag skyller altid noget op til hver enkelt nation; intet civiliseret sprog er rent. Ganske vist: intet civiliseret folk kan have et *fuldkommen* rent sprog; ti for at folkene kunne komme i besiddelse af civilisation, må de træde i beröring med hverandre, og dette samkvem, der således opstår, afpræger sig i sproget. Men heraf fölger på ingen måde, at en overvældende mængde fremmede ord skulde være tegnet på en særdeles höj grad af civilisation; det mest blandede sprog besiddes virkelig ikke af den mest civiliserede nation; det vil hr V. K. umulig kunne bevise. Han forsöger at vise, at den mest blandede *nation* er den mest fremmelige. Nordamerikanerne, siger han, ere i visse henseender den mest fremmelige nation og ville sandsynligvis med tiden blive det i alle, og *de* ere et "sammensurium af alle verdens nationer" og deres sprog bærer tydelige mærker deraf. Men hvad siger nu det? At den videst komne *nation* er den mest blandede, beviser aldeles intet med hensyn til *sproget.* Nordamerikas *sprog* er kun engelsk, og om det end bærer "tydelige mærker" af de forskellige folks sprog, så vil hr V. K. dog vel ikke påstå, at det — sproget — er et

"sammensurium af alle verdens nationers" sprog! Tillige må hr. V. K. lægge mærke til, at fordi en ny nation opstår og bliver kraftig ved blanding, behöver en gammel nation ikke at styrkes ved inblanding af noget absolut fjendligt. Når den amerikanske nation kan siges at være færdigdannet, så vil den have sit bestemte sprog, som er dens særkende og åndsstempel, og da vil nationen heller ikke forædles derved, at der tilföres den noget, der er den aldeles fremmed.

At der ingen mulighed er for at holde alle fremmede ord ude, er ganske vist; men forf. kunde godt have sparet sig den bemærkning; ti der er vist ingen — ikke engang de allervidest gående, som H. P. Selmer — der for alvor tror det. Jeg skal med hensyn til den nytte, der er ved at rense sit sprog, ingenlunde indlade mig på en dybere undersögelve om de fremmede ords skadelighed; dette emne er så ofte og så grundigt behandlet, at jeg kan indskrænke mig til at henvise til de forfattere, der i denne henseende have gjort sig fortjente. Jeg vil kun betragte den glimrende måde, hvorpå forf. ender sin opfordring til at overdænge modersmålet med fremmede ord og bestanddele. Han underretter os om: "at man aldrig må glemme, at sproget er et *middel* for tanken", "at det er ligegyldigt, hvordan et ord lyder, når det blot udtrykker en tanke", og at "det kun er hensynet til de udannede, der gör det önskeligt, at sproget ikke *på éngang* eller *altfor pludselig* overvældes med ny fremmede elementer, eftersom det da bliver for besværligt for dem at fölge med". Forf. mener altså med andre ord: eftersom sproget kun er et middel, og det er ligegyldigt af hvad beskaffenhet dette middel er, når man kun derved ser sig istand til at udtrykke sin tanke, — så skulle vi, såsnart det nogenlunde lader sig göre, give vort modersmål afsked og antage et andet sprog, vel nærmest det tyske! — Der findes måske dem, for hvem hr. Kristiansens ord lyde som den höjeste visdom; men det er dog vist kun et meget indskrænket antal. De, der have kun en gnist af nationalfölelse, må harmes over at höre slige udtalelser; ti ringeagt for sit modersmål er aldeles uforenelig med nationalitetsfölelse; det er aldeles indlysende. — Sproget er ganske vist det *middel*, hvorved vi udtrykke vore tanker; men hr. V. K. tager fejl, når han betragter det *kun* som et middel. Visse dyr kunne ved forskellige lyde göre sig forståelige for hverendre i så höj en grad, at det næsten kunde synes, at de betjente sig af et *sprog*. Det er det imidlertid ikke; ti de lyde, dyrene betjene sig af, ere for dem *kun* et middel, men det der gör sproget til sprog,

er netop det, at det er *mere end et middel*[2]). *Hvis* sproget kun var et middel, så måtte man jo kunne tænke sig, at et folk med bevidsthed kunde antage et vist sprog; men sligt er aldeles utænkeligt; *skriften* er kun et middel og kan *derfor* forandres efter aftale, men *sproget* er en "naturgenstand, noget givet, der ingenlunde bör behandles sködeslöst; men som dog med al flid og kunst blot kan forædles et lidet gran, ikke forandres betydelig" (R. Rask). Jeg skal anföre nogle ord af en mand, som V. K. ikke kan vrage som en, der på grund af sin nationale fölsomhed og sentimentalitet er at anse for utilregnelig, næmlig Molbech. Han har i fölgende ord på en smuk måde forstået at udtrykke sprogets betydning: sproget er "det stedse levende organ, hvorigennem en nation udtrykker sin ånd og sit liv"; det er "midlet, hvormed den tilkendegiver sin tilværelse og udtaler sin karakter"; det er det "bånd, der sammenbinder dens borgere, det förste i tiden, det kæreste, det virksomste og det, som af alle holder længst". *Sproget er altså noget langt mere end et blot og bart meddelelsesmiddel.* Men det har hr. V. K. ikke bemærket. Han har heller ikke bemærket, at konsekvensen af hans ytring: "det er ligegyldigt, hvordan et ord lyder, når det blot udtrykker en tanke", — bliver den, at det er ligegyldigt, om vi bruge gadesprog eller ej. Sproget kan *dog* ikke være ham en så "ligegyldig ting", da han er fjendligstemt mod en ordklasse og særdeles venligsindet mod en anden.

Denne selvmodsigelse, han her har gjort sig skyldig i, kunde han have undgåt, når han havde sparet sig alle sine bemærkninger om de fremmede ord.

Aleksis Petersen.

M. B. Richert, **Bidrag till läran om de konsonantiska ljudlagarna i äldre och nyare språk.** Uppsala (Edqvist & Berglund) 1866.

Den jævnförende eller sammenlignende språggranskning er en af videnskabernes yngste dötre og den har desuden hidtil været så lidet dyrket her i Norden, at vistnok ikke få af de ærede læsere vil undre sig, når de hörer, at den samme språglige

---

[2]) R. Nielsen siger (Grundid. l. II, 27): dyret kan vel ytre sig ved en til sandseindtrykket svarende lyd, men et helt system af dyriske lydmodifikationer ville dog ikke udgöre et sprog, da den dyriske sandselige lyd ikke kan blive til ord o. s. v.

'od findes i politik som i folk, pelsværk som felbereder (fäll-
eredare), plat som bred, kapitel som hovedstykke, kaptajn
om hövedsmand, fransk balcon som svensk balk (d. vægtbjælke),
r. ballon som sv. boll, udpolstre som bolster, kapsel som
asse, fundere som bunde (bottna), stæmple som stampe, fr.
quipage som sv. skepp og d. skib, vomitiv som væmmelig
vämjelig), voluntör som frivillig, vase som flaske, dental som
andlyd, labial som læbelyd, nasal som næselyd, lingual som
ungelyd, asteroide og asters som stjærne (eng. star), dolere
om tåle, tysk geburtstag som børddag (Baggesen og flere ef-
er ham har brugt ordet), etisk som sædelig, fr. caserne som
us, nominel som næmlig, animere som ånde, cynisk eller
ynisk som hundsk, lat. in mente som i minde, aurora som
rle, fr. sauce som saltlage, implicere som indflikke, hiero-
lyfer som griffel og skrift, fr. cordial som hjærtelig, salve
om hele (ɔ: læge, sv. läka), nobel som kændbar doppelhed
dubbelhet) som tvefåldighed, Erebos som Ragnarök, gran
vægten) som korn, fr. garçon som sv. gosse, tolerant som
ålsam, radiser som rædiker, fr. oculaire og optik som öje,
taty som sv. bildstod, dubiös som tvivlsom, kranie som hjærne-
kal, pauperisme som fattigdom, inspektör som spejder (spejare),
rystal som rim (t. e. på træer, åldn. hrím) relikvie som læv-
ning, konferanse som samråd, fr. constellation som samstilling,
r. contraction som samm(en)dragning, sekant som saks og
av (såg), konduktör som tågförer og hertug (hertig), lat. in-
licium som tegn (tecken), lat. genus som kön, fr. vivacité som
vikhed, fr. direction som retning, augment som øgning, vigi-
ere som våge (vaka), gurgle som (skylle) kværken, fagotter
om bögebrænde (bokved), halvtysk gartner som urte- el. træ-
årdsmand, magister som meget, minister som mindre, fr.
usion som gydning, gratis som gærne, lat. vehiculum som
ågn (vagn) og vej (väg), extract som uddrag, qvietisme som
vile, cylinder som hjul, Rom som Strömstad, hydrostatik
som vandstandslære, minoritet som mindretal, lat. junior som
ngre, lat. circa som omkring, pluralis som flertal, sanitet
om sundhed, halvfransk kastrull (fr. casserole) som d. kedel
sv. kittel), pedel som bud (?), gardere og garnere som sv.
årda (åldn. var þa, d. vare), samt värja og beväring, gar-
anti og garnison som værn o. s. v. o. s. v. At de her sam-
menstillede ord virkelig indehålder samme rödder godtgöres vi-
denskabelig ved hjælp af "de konsonantiska ljudlagarna". Oven-
ståeude er kun en lille pröve på ikke nær 100 sammenstillin-
ger: Man vilde med lethed opskrive en liste på "1003", ja,
endog en meget, meget længre end den, som Leporello havde
at före for Don Juan. Men, hvis en æret læser vilde friste

lykken på egen hånd, det vil sige *uden* at kende låvene for lydovergange, den jævnförende språggranskings möjsomt men sikkert udskilte guldkorn, — da vilde han let udsætte sig for at blive lige så latterlig som åldgranskeren Urold, hvem St. St. Blicher i sin novelle "Fjorten dage i Jylland" lægger fölgende ord i munden:

"Mine herrer og damer! denne påstand er ikke greben af luften. Jeg skal före Dem beviserne: Denne höj kalder almuen *Lushöj*. Denne benævnelse må ingenlunde udledes af et vist almindeligt insekt; men af det gamle ubrugelige *ljus*, det samme som *lys*, der atter er bleven udtalt *lis* — englænderne, som nedstammer fra jyderne, kunne endnu ikke prononcere vokalen *y* konsonanterne — *l* og *r* forveksledes lettelig, og således få vi *Rishöj*. Dette er en forkortet udtale af *Ripshöj*; *Ripshöj* ligeså af *Gripshöj*. Dette er kommet af *Grepshöj*, *Grepshöj* af *Grepeshöj*, og *Grepeshöj* igen af *Hartgrepeshöj*. Nu kommer det af sig selv: *Hartgrepeshöj*, *Grepeshöj*, *Grepshöj*, *Gripshöj*, *Ripshöj*, *Rishöj*, *Lishöj*, *Lyshöj*, *Ljushöj*, *Lushöj* — der har vi det!" —

Der findes i sandhed både "ljus och irrsken i språkets verld" [1]), og hvo, der ikke varer sig for de blændende og lokkende lygtemænd, kan let föres vild og ud i mosen. Derfor er lydlåvene ligesom risgærder på språgmarken "Mångfaldiga dylika irrfärder hafva egt rum ifrån det etymologiska området in på främmande mark, hvars gräns då blifvit genom lagbrott öfverskriden. De lagar, som härvid oftast blifvit lemnade åsido, äro de för hvarje etymologisk undersökning så vigtiga ljudlagarne" (s. 14).

"Ja" — vil mange indvende — "det kan nu være både sandt og godt og skönt og morsomt tillige at give sig af med denne jævnförende språggranskning, eller hvad man nu kalder det lærde kram. Men — hvad *nytte* er det til?" Der gives nemlig overmåde mange, som vil have alting oversat i rigsdaler. De vilde have let ad Papin, da han förste gang fræmsatte grundtanken om dampen, den kraft, hvorved mange af dem nu tjæner tusender af dalere. De vilde endnu håldt H. C. Örsted for et unyttigt medlem af samfundet, hvis der ikke af hans opfindelse var födt et middel, som de kan bruge til sine börsspekulasjoner. Men nu den unge videnskab, hvorom talen er på dette stæd? — Ja, *noget* kan vi alt sige om dens fræmtidige nytte.

Hvor historiens skrevne saga slipper og taber sig i den

---

[1]) Jf. en afhandling af *Rydqvist* i Sv. Akad. Handl. 39' d. Sth. 1865.

:å åldtids nat, dèr kan språgvidenskaben nu mangen gang ptage tråden. Herved tænker jeg mindre på, at man lidt ef- r lidt lærer at tyde flere hidtil ulæselige åldskrifter; ti disse ver dog sjælden noget stort historisk udbytte. Men språgranskning leder til meget rimelige (ja, man torde vel sige: deles sikre) slutninger om folkeslægtskab. "Og hvad skal så at være godt til?" — Hvem ved, om det havde gået sönder-derne så ulykkeligt, hvis ikke visse höjlærde men dog ikke *lstrækkelig* lærde landsmænd havde gjort mellemslesvigerne l tyskere: det var næppe sket, hvis språggranskningen den ang alt havde været fört så vidt som nu. Ikke at tale om, at yskere på vrang språggranskning har vilt bygge "ein deutsches, in heilges Recht" til hele den jyske halvö. Dette er fremsat dligere i dette tidskrift [1]); men en så vigtig ting kan man æppe for ofte minde om. I vår tid, da folkelighedsgrund-etningen år for år vinder jord fra den gamle skimlede hidti-ige statsretslære, trænger hensynet til folkenes språg sig også ier og mer i forgrunden. Vel ved jeg, at mange andre hen-yn tillige gör sig gældende, men det er dagsandt, at *dette* ensyn både er og i en lang fræmtid vil vedblive at være et f de allervigtigste; derom kan ingen nære tvivl, der ej gran-ker historien på samme måde, som "fanden læser bibeln". Ikke iindst må den nordiske enhedsstræben stötte sig på språgvi-enskaben, som stadig klarere godtgör hele Nordens oprindelige åde språglige og historiske enhed. Og at denne ikke engang ndnu, uagtet det åndelige Ragnarök, som i flere henseender så enge har hvilet over os, — at denne enhed endnu ej er brudt à stærkt, som mange forestiller sig, det vil visselig komme or dagen, når alle nordiske almuespråg omsider er blevne gran-kede og jævnförte både indbördes og med gammelnordisken, og år de har ydet sine rige bidrag til at rense bogmålene fra al en udenlandske rust, som flere hundredårs vanrögt har tilladt t æde sig ind i dem.

Det kunde imidlertid ved förste öjekast tykkes, som om et værk, der omtales her, intet havde at göre med sidstnævnte ormål. Ser man nöjere til, vil man dog finde, at det kan ræmme dette i flere henseender.

Der tarves kun et flygtigere gennemsyn af de sammenstil-inger i denne omtales begyndelse, hvis rigtighed er grundede på "de konsonantiska ljudlagarna", — og man vil let indse mu-igheden af med gode ord af nordsprågets eget malm at aflöse nangen snyltegæst, som ikkun tærer på modersmålets saft og raft. Man vil se, hvor rigt vårt eget språg er på udmærkede

[1]) Nord. Tidskr. 1866 s. 36.

æmner, som vi ved orddannelseslærens hjælp kun har at udhamre, strække, böje og sammenföje for att finde udtryk, der efter kort tids brug skal vise sig både fyldigere og kraftigere end al det "nürnberger"-kram og alle de "modes de Paris", som vi kun alfor længe har "importeret" uden nödvendighed. Det er ikke uden grund, at man i våre dage kræver af en sand fædrelandsven virksom kærlighed til modersmålet; men denne kærlighed viser sig især i, at han stræber at tale og skrive det så rent som muligt.

Ej alene at "skille klinten fra hveden", at få syn på, hvad der er nordisk, og hvad, der er "fremmede legemer", lærer vi for en stor del af denne bog; men, idet den förer en mængde språghistoriske kændsgærninger træmfor våre öjne, får vi tillige lejlighed til at slutte ved overensstemmelse fra uddöde språgs fuldbragte löb til de skæbner, som rimeligvis venter vårt eget endnu levende. Vi lærer således af den nyere språggranskning, hvilken foryngende kraft der tit kan ligge i landskabsmålenes brakmarker. "De romanska språken visa sig vid närmare betraktande ingalunda vara en förvridning af skriftlatinet, utan tvertom en konseqvent och efter bestämda lagar försiggående utveckling af det gamla romerska folkspråket, som till en tid blef undanträngt af det latinska skriftspråket, men slutligen åter arbetade sig väg fram och då uppträdde såsom segervinnare" (s. 4 *). Denne udvikling har været til störste gavn for de nyere språg, "och i synnerhet Italienskan företer i många fall större likhet med det äldsta latinet, än med det språk, som genom de s. k. klassiska författarne blifvit till oss öfverlemnadt". (Noget aldeles lignende — ved enhvær, som gransker de nordiske språggrene — finder stæd med hensyn til ny- og gammel-islandsk). På mange stæder godtgör forf. disse ord. Således vises s. 242, at ital. *ss* i mange tilfælde er ældre det lat. *x;* ligeledes s. 347, at *esse* er yngre end *essere* (fölgelig også end det franske *être* i dettes oprindeligere skrivemåde); s. 313 mener forf., at ital. *chiavica* står på et ældre stade end skriftlatinets *cloaca* o. s. v. Men den nærmere redegörelse herfor, som synes klar og overtydende, må læseren selv söge på de opgivne stæder, da ellers lange udviklinger måtte afskrives her. Således tjæner meget i dette værk til at udrydde den alt så rodfæstede fordom, at de romanske språg ligefræm skulde kunne kaldes "dötre" af latin; lige så lidt er latin "datter" af græsk, eller dette språg af sanskrit. Til efterdömme vises s. 23, at lat. *quinque* må stå på et ældre stade end gr.

*) Jf. *Böttiger:* Om den Italienska kulturens förhållande till den Romerska.

πέντε; og s. 318, at gr. *ἀ-στήρ* og *ἄ-στρ-ον* (fölgelig også lat. a-*str*-um, ital. og sp. a*stro*, fr. a*stre*, got. *stair*-no, eng. *stár*, ty. *ster*-n, ăldn. *stjarna*, d. *stjærne*, sv. *stjerna* o. s. v.) er en ældre form end det sanskr. *târâ* (i det gamle vedamål findes virkelig også *star*-as (flert.), hvor *s* endnu ej er tabt). Derfor taber ingenlunde de gamle språg sin vigtighed, og allermindst sanskrit, "det Sprog, som ved sin ælde ligger den kilde nærmest, hvoraf alle Japetiske Tungemål ere oprundne" [4]); det gælder kun "att söka den önskade förklaringen *genom* och ej *ur*" dettes former (s. 13). Efterhånden som den jævnförende spr̊aggranskning skrider fræm, vil den ofte mistydede tale om moder- og dötre-språg tabe sig; alle menneskelige tungemål, idetmindste inden samme æts område, vil stadig tydeligere vise tilbage imod et fælles, undergået og uksendt, åldspråg, som man kun skridt for skridt kan slute noget om; og på den anden side vil de længe oversete almuesmål, der t. e. her i Norden tit foreter ældre former end selve runeindskrifterne, skyde ny, friske skud og netop derved fræmme en endelig genfödelse af enheden. Således synes værdens kredslöb her som på så mange andre områder at være: *fra oprindelig enhed gennem mangfåldighed til endelig enhed.*

Der ligger imidlertid uhyre arbejder imellem os og opnåelsen af dette formål, om det nogensinde nås i den ufuldkomne værden. Derfor er det så vigtigt at gå fræm med orden og at dele arbejdet. — Hidtil har vejen været omtrent fölgende. Da næsten alt andet måtte træde i skygge for de såkaldte klassiske språg, græsk og latin, fandt man også på at jævnföre dem, og det viste sig, hvorledes det ene språg helt vidunderlig kan sprede lys over det andet (det ligger nær herved også at tænke på svensk og dansk-norsk bogmål). Dog var det först i slutningen af forrige hundredår, da det ældgamle sanskritspråg opdagedes, "att den jemförande språkvetenskapens morgon randades" (s. 8). I 1816 udgav Bopp "Das Conjugationssystem der Sanskritsprache", hvorved videnskaben bragtes et mægtigt stöd fræmad, og omtrent samtidig förte vår udödelige landsmand Rask den indenfor Nordens enemærker ved sit af Videnskabernes Sælskab kronede prisskrift "om det gamle nordiske språgs oprindelse", som endelig udkom 1818. Med hensyn til vårt modersmåls grene har siden Rask ikkun få brudt vejen videre. Her skal dog, for mulige yngre efterfölgeres skyld, nævnes: *N. L. Westergård:s* "On the connexion between sanscrit and icelandic" i "Memorial des antiquaires du Nord" Kbh. 1840—44 s. 41—74 (ufuldendt); *C. A. Holmbo:s* af-

---

[4]) N. L. Vestergård: Sanskrit Formlære. Kbh. 1846. (Forord).

handlinger i Kristiania universitets programmer 1842 (2'semester), 1848 (1 sem.) og 1854 (1 sem.) foruden et större i Wien udgivet værk; — endog en franskmand *Philarète Chasles* giver ret brugbare vink i "Destinée des idiomes latins et teutoniques, "en afhandling i hans "Etudes sur l'Antiquité", Paris 1847 s. 137—192. Andre nævnes i "de konsonantiska ljudlagarna", dog mest fremmede, blandt hvilke det imidlertid har undret inds. ej at finde *V. F. Edwards'* "Recherches sur les langues celtiques" (Paris. 1844), som der dog vistnok kunde öses meget af. — Fræmtidig bör våre språggranskere næppe så meget indskrænke sig til at jævnföre fremmede språg, medens kun af og til sideblik kastes til Nordens. Også i våre egne mål er rige guldminer, fra hvilke uden tvivl lys vil sprede sig endog over de ældre og yngre romanske og andre indo-evropæiske språg. Til disse gruber vil den yngre slægt væntelig sende mange og dygtige arbejdere.

Dette håb skal imidlertid ikke udtale en skjult anke imod den ærede forf., hvis værk her foreligger til granskning. Da græsk og latin hörer till de allernöjest udmålte språgmarker, egner de sig særlig til udgangsstade, når man fast og sikkert vil grunde læren om lydovergangene. Desuden ligger det i tidens ånd, at lærdommen mer og mer drages bort fra disse så ofte gennemplöjede agre; det er derfor vigtigt, inden det bliver for sent, at redde de frugter, som man ikke tidligere har haft öje for og af den grund ikke afplukket. At forf. har medtaget gotisken, må findes aldeles rigtigt, netop fordi det ligesom står på en grænse og spreder lys til begge sider, og inds. er næppe på vildspor, når han i dette værk tror at se ligesom et tillöb til grundig og omfattende indtrængen på områder, der ligger os alle nærmere. Derom varsler tillige ej alene forf.:s stilling som "docent i nordiska språk" ved Upsala lærde höjskole, men endmer de mange tit særdeles oplysende glimt. som han hvært öjeblik kaster ind på Nordens område, både på åldspråg, skriftspråg og landskabsmål. Hvad der herved kommer ham til særlig nytte er, at han selv stammer fra Vestergötland, hvis talespråg han synes at være godt inde i. Men i glæden herover blander der sig lidt sorg: ti havde hans kændskab til det danske bogmål og særlig den sælandske almues tale været fuldkomnere, da vilde hans værk have vundet særdeles meget. Lad gå, at forf. skriver "danska *kiöbe*" (s. 29), "*giøg*" (s. 235) o. lgn.; ti således står der virkelig i Molbech:s "Dansk Ordbog", skönt vel næppe l'blandt 1,000 længer bruger en så forældet skrivemåde! Noget uheldigere er det, når forf. synes vildledt af den falske skrivebrug, t. e. i "laurbær" (u for v) og derfor talar om *u* som en selvlyd på

dette stæd, hvor den virkelig står for en medlyd. I næsten alle videnskaber, som har med det folkelige at göre, viser det sig hvær dag klarere, at man ikke kan sysle grundig med det svenske uden stadigt hensyn til norsk og dansk, og omvendt. Dette har forf. vel ingenlunde overset; men dog tyder meget på, at han endnu kænder de andre nordiske folkegrene for lidt. Ellers havde han næppe s. 49 skrevet "danska *knösk*" (ordet er norsk; dog nægtes ikke, at det måske kan findes i danske almuesmål): — s. 139 "sv. *brant* (i vestgötskan hör man äfven *bratt*)", ti *brat* er alm. dansk-norsk; — s. 140, at sv. *drunkna* "i Vestergötl. ofta uttalas ss. *drockna*", ti det er den sædvanlige udtale af *drukne* i Danmark og Norge; — s. 167 "plummer (plural)" "i Vestergtl.", da det lå nærmere at jævnföre d.-n. *blommer* (sv. plommon) og i almuespråget også *plummer;* — s. 171 "i vestgötskan hör man" "*kösse*-bär i st. f. *körs*-bär", da *kesse*-bær i st. f. *kirse*-bær på landet i Sæland: *kjöss*-bær ere meget sædvanlige udtaler i Danmark så vel som *Las* (vestgöt. *Lasse)* for *Lars;* — s. 172 "*salvet* i st. f. *servet*" i den svenske almues mund, da *salvet* endog findes i Molbech:s "Dansk Ordbog", ja selv nyder den ære at bruges af Öhlensläger i "kanarifuglen":

> "Der er Peter,
> som går med bakken og de smuskede salveter"; —

s. 201 "sv. *vilja*, i Vestergötl. uttaladt ss. *vella*", da det jo også på dansk heder *ville* (udt. velle); — s. 265 "sv. åker" "vestg. aker", ligeså dansk bog- og landskabsmål m. h. t. *a;* — s. 274 "i dagligt tal höres ofta i svenskan" "*tt* i st. f. *gt*, t. ex. mensklitt, rolitt..." — "Ligeså hos os" [*]); — s. 276 "allmogen i Vestergötl." "uttalar":... *väj*... o. s. v., "i dagligt tal hör man i svenskan beständigt *mej* o. s. v. — "Ligeså går det til hos os" [*]); — s. 296 "tyska och sv. *hast*" — "Ligeledes på en prik, som hos os" [*]); — s. 331 "i Vestergötl. och flere svenska landskap hör man *Hindrik* i st. f. *Henrik*" og s. 332 "i flera svenska munarter" "*Anners*" "i st. f. *Anders*" o. s. v. — "Ligesådan er det hos os" [*]), det sidste endog i almindeligt dansk talesprág; — s. 358 "i det tyska och sv. ordet *larm*" (hvorfor ikke også "danska og norska"?); — s. 376, at "*h* qvarstår för ögat, men ej höres i uttalet i de svenska formerna *hvad* og *hvilken*" — "Hos os endelig ligeså" [*]), når undtages jysk almuesmål, der endnu har vedligeholdt *h* i udtalen. — Således kunde inds. blive ved en god stund endnu, hvis han ikke frygtede för at trætte læseren. Forf. har uden

[*]) Jf. Chilian i Holbergs "Ulysses von Ithacia" II, 2.

tvivl vidst meget af ovenstående; men udtrykkene vilde vundet i nöjagtighed, når der mange stæder havde stået "nordisk" i st. f. "svensk", eller når der havde været henvist til en af de andre nordiske språggrene samtidig med den meget hyppige omtale af vestergötisk, der synes at ligne dansk og særlig sælandsk påfaldende, — et nyt bidrag til godtgörelsen af, at de nordiske språggrene er således indslyngede i hværandre, at man ikke ret længe kan vedblive at tale om dansk, norsk og svensk som særlige "språg". Det gælder kun om, at man ikke overser almuesmålenes rige marker, og at man plöjer tilstrækkelig dybt.

Imidlertid: ovenstående rörer jo i grunden ikke selve værkets hovedöjemed, som er at jævnföre (sanskrit), *græsk*, *latin*, *gotisk*, *italiensk* og *fransk*. Og i denne henseende synes bogen at indehålde både meget godt og ikke så lidt nyt. Således tykkes forf. at give meget vægtige og klare grunde, hvor hans meninger afvige fra tidligere granskeres, hvilket ikke så sjældent er tilfældet. Man jævnföre t. e. de stæder, hvor han söger at gendrive påstande af *Diez* s. 56—57, 305—306, 312—313 og 370, af *Grimm* s. 104—105, af *Madvig* s. 322, af *Leo Meyer* s. 132—133, af *P. A. Munch* s. 203 og 310, af *Scheler* s. 70 o. s. v.! Det röber en ikke ringe selvstændighed at göre slige modforestillinger; men måden, hvorpå det sker, bærer tillige spor af, at "deras framställande icke har sin grund i en fåfänglig sträfvan efter onödig originalitet eller utgör ett klandervärdt försök att i något fall slå sig till riddare på utmärkta forskares bekostnad, utan härleder sig allenast från ett allvarligt sökande efter sanningen", som forf. siger i sit slutningsord. — En lignende forsikring borde inds. forudsende, inden han tillader sig at henstille til nærmere overvejelse nogle små ændrings- eller tillægsforslag, der dog ikke så meget skal dreje sig om egenlig lærde tvivlsmål (der vist vilde kede flertallet af læserne) som om mer almenkændte ting. — Når s. 273 tales om "det plattyska uttalet af ganz, Gott, gut o. s. v. ss. janz, Jott, jut", da vilde det vist været rigtigere at sige: *berliner*udtalen, skönt den også höres andenstæds. — S. 172 efter "lat. *marmor*, jmf. sp. *marmol*" kunde tilföjes en nærmere liggende henvisning til gml.-dansk *marmelsten*, som er genoptaget af Öhlensläger i "Aksel og Valborg":

"Da revner mur og hviden marmelsten".

ligeledes til gml.-sv. *malmersten* som (ifg. Fritzner s. 430) findes i Fredrik af Normandi s. 363. — Da s. 236 er omtalt hvorledes ital. *sei* har udviklet sig fra *sex* gennem *sejs* og *seis*, kunde det være meget oplysende at tilföje, hvorledes det

lanske talord 16, som udtales *sejsten*, *sæjsten* el. *sajsten*, har ıdviklet sig af *seksten* (åldn. *sextán*). — Enten er forf. på rildspor, eller også tilbagehålder kan ukændte godtgörelser, når han s. 337 stæmpler ende-*t* i sv. *straxt* som falsk ("oorganiskt"). Med dette förhålder det sig vist som med *genast*, ıuperlat. neutr. af adject. *gen*" (jf. J. Lökke. "Modersmålets grammatik" 2'udg. Kra, 1866 s. 107). Desuden siger den sæandske almue ofte *strast* (for rimeligvis opr. *stragest*, ligest, v. likast; jf. at *strække* og en *streg)*. — S. 340 omtales *s* *mpurum* i ital. ord ss. *spiaggia* og *sverza* og de nærtydige *iaggia* og *verza*. Det vilde været meget deltageligt, om muigt, at få oplyst en hermed vistnok lignende udvikling på norlisk. Man jævnföre t. e. dansk *skön* og *kön*, *slöj* og *löj*, *snappe* og *nappe*, *svaje* og *vaje*, *svige* og *vige*, *svippe* og *nppe*, måske sv. *skalla* og *kalla*, *skrabba* og *krabba*, endridere d. *skjorte* og *kjortel*, *skrammel* og *krammel*, *slukke* og *lukke*, *snuse* og *nyse*, *svinge* og *vinge* o. s. v.! Måske ader sig ikke så let noget uddrage heraf; lejligheden nyttes kun her til at henstille det til forf.:s og andre ærede læseres overvejelse. — S. 353 savnes en klarere påvisning af, at fr. *boulevard* virkelig kommer af "tyska *Bollwerk*", da tanken ellers let henledes på *boule* og *garder* (sv. vårda); men var lisse ord de sammensættende, måtte det vist være blevet til *garde-boules*, bædre *paraboule* ifölge orddannelseslæren. — S. 358, hvor det heder, at "engelskan lemnar flera exempel på nskjutning af *r*", havde det ligget nærmere at omtale det falske *r*, som undertiden forekommer i dansk bogmål, t. e. i *dårlig*, *forfængelig* (i st. f. *få*fængelig), *tirsdag* o. s. v.; men lette og mere skriver sig måske tildels fra den hos os nordbor sædvanlig större förtrolighed med fremmede mål end med våre egne. — Ovenstående (og måske endnu nogle få) småting kan midlertid ikke i nogen mon svække den hjælp, som værket kan yde også den, der sysler særlig med nordisk språgvæsen, — ja, det tör vel endog påstås, at ingen let vil kunne göre lignende jævnförelser for de nordiske språggrenes vedkommende uden stadig at have denne bog ved hånden.

Også æmnets inddeling må falde enhvær både naturlig og let at finde rede i. Den förste hoveddel handler om *medlydsskifte*, anden om *medlydsögning*, og tredje (som endnu vænes)om *medlydsudstödning*. Skönt der i de to förste ofte er henvist til "Cap. III", kan det alt udkomne dog meget vel bruges særskilt. Det galdt vel alt om de förste 88 sider, der allerede den 16' Maj 1863 forelå til granskning for opnåelsen af den filosofiske doktorgrad ved Upsala lærde höjskole. Dog skal det ikke nægtes, at brugbarheden vilde vinde i höjeste

mon, hvis slutningen væntelig indehålder en fuldstændig ordbog eller æmneviser, hvorved det bliver næmmere og hurtigere at finde den oplysning, som man öjeblikkelig söger. — Med fortsættelsen (efter s. 88) fulgte 3 sider rettelser, skönt bogen i grunden ingenlunde vidner om sködeslös sætning, trykning eller rettelselæsning. I dette tillæg må man derfor kun se et tegn på den omhu, som forf. viser for sit værks udgivelse. Rettelserne indehålder næmlig for en meget stor del ændringer og tillæg til de 3 år tidligere udgivne 88 sider. Det er naturligt, at man våkser åndelig, medens man sysler med at så langvarigt, möjsomt og grundigt videnskabligt værk. Når man læser det alt udkomne, sporer man også tydelig forf:s åndelige fræmvækst under udarbejdningen, og man tör derfor vistnok med föje glæde sig til slutningen, der væntelig vil overgå de iövrigt så værdifulde förste hoveddele, og — som man vel bör håbe — om ikke alfor lang tid endelig skal "krone værket".

—r.

Kvinden og "Tidskrift för Hemmet, tillegnad den svenska qvinnan". Åttonde årgången (1866). 6 häften. 8:o. 368 s. Redaktionens förlag. (Stockholm).

> Så længe kvinden ikke tager del i vår gærning, vår virksomhed, arbejder vi kun som trælle og udretter intet af vigtighed.
>
> MICHELET [1]).

Ligesom planten ikke kan trives uden lys og varme tillige, således vil også det hjem forekomme os ænten mörkt eller kåldt eller begge dele, hvor husherrens eller husfruens — ulige, men hinanden udfyldende — indflydelser ikke gör sig gældende i det rigtige forhåld, ikke virker, skönt på ulige veje, til det samme mål. Lys og varme er som forstand og fölelse. Mandens lysende forstand og kvindens varme fölelse skal ikke strides om overmagten i hjemmets helligdom, — nej, de skal gå hånd i hånd, hjælpe hinanden og styrke hinanden; ti kun da fremgår af deres sambånd den stærke viljes enhed, de på engang lysende og varmende stråler, de eneste livsbringende stråler, der i hjemmet skaber husets fred og ægteskabets lykke — ligesom i naturen plantens vækst imod det höje.

---

[1]) Frit efter "La Femme". 2' édit. S. 453. Paris 1860.

Husstanden, det mindste menneskesamfund, er det enkle sammensættende led i Staten [1]). Her på det större område gælder de samme livsbetingelser som i hjemmet. Også her avles den stærke vilje, der bringer værdensudviklingen fræmad, ikkun af et inderligt sambånd, et i sandhed lykkeligt ægteskab imellem den mandige, den lysende, forstand og den kvindelige, den varmende, följelse. Tro aldrig, at nogen kåld, snæverhjærtet statsmand — havde han end tusend gange en Bismarcks klögt —, tro aldrig, at han bygger værker for evigheden! Nej, hans værker vil blæse omkuld som korthuse, når Han en dag åbenbarer, hvorledes Han mægter at lede det onde til det gode. Den kålde statsklögt er halt: forstand, lærdom, lys *alene* er ikke nok. "Alt", siger Napoleon I i de råd, han efterlod til sin sön og dennes opdragere, "alt, hvad De kan lære ham, vil kun gavne ham lidet, hvis han ikke dybt i hjertet har denne hellige ild, denne kærlighed til det gode, der ene bringer os til at udföre store ting". Hvorfor har statskonsten, hvis formål dog er eller borde være at göre menneskesamfundene så lykkelige som muligt, — hvorfor har statskonsten, med så stort, så höjt, så ædelt et formål, hidtil været så hjertelös? Mon ikke, fordi kvindens kærlige öje har været lukt for den? — "Men, hvis vi åbnede det, vilde da ikke kvindelighedens fine ynde dufte bort ved indvielsen i denne rænkefulde, ja, tit endnu grusomme konsts hemligheder?" Den sande kvindelighed — det tör jeg tröstig svare — den vil intet tabe; statskonsten derimod — den vil vinde. Dersom kvinden var mere i staten, og dersom manden mangeastæds var mere i hjemmet, — mon da ikke både statslivet og huslivet, mon da ikke hele det menneskelige samfundsliv vilde være langt, langt lykkeligere?!

Hvor ofte træder vi ikke ind i en huslig kreds, der straks viser sig ligesom spaltet i to! Herren har sin kreds og fruen sin, og de har ikke andet fælles end det samme rum, de samme vægge, som indeslutter dem. Han alene læser de förste sider af det dagblad, som man holder; hun de sidste og dem alene. Nogen varm, livlig, vækkende tankeudveksling finder ikke stæd imellem dem; ti medens hans tanker næsten altid vil ud af huset, vil hendes sjælden fölge dem længre end til spisekammervinduet. Og vil hun en enkelt gang fölge ham udenfor, så "er det noget, som *hun* ikke kan tale med om"; og vil han på den anden side dvæle i hendes snævre kreds, så "er det noget,

[1]) *État*, det franske navn for Staten, er også *stand*, hustand i det större. Og statshusholdningen (l'économie politique) svarer på en aldeles lignende måde som ovenfor til, hvad vi i daglig tale kalder hushåldningen (l'économie domestique).

som *han* ikke forstår sig på". Kommer der venner til ham, da först bliver han livlig, og der tales både löst og fast om stormagternes rustninger, statspapirernes flovhed, det sidste rigsdagsmöde, fattigvæsenets omordning, de ny skattepålæg o. s. v.; — imidlertid keder fruen sig, kigger i sin "modejournal", broderer en morgenkappe og ser kun af og til op, idet hun for höfligheds skyld drypper et ord i samtalens ström. Kommer der veninder til hende, da först vækkes hendes livsånder, og nu snakkes der "op ad vægene og ned ad stolperne" om minister A's forestående bal, for hvor mange hundrede rigsdaler blomster der er bestilt, om den gamle Fru B. virkelig vil have nedringet kjole, — om grosserer D's sidste middag, hvilke boller de fik på suppen, om den store "chignon" klædte Fröken E., — om "crinolinerne" virkelig er gåede af mode i Paris, om den eller den garnering skal være en halv tomme bredere eller ej, — om sort klæder den unge enke Fru F., — om den mageløse næsvished, som generalinde G's tjænestepige har gjort sig skyldig i o. s. v.; — imidlertid keder manden sig og brummer kun af og til et par ord, idet han tvinger sig til at smile. Når herrens venner er borte, gaber han; når dören har lukt sig efter fruens veninder, gaber hun. Ja, denne skildring er ikke overdreven: mer eller mindre passer den måske endog på ni af ti huslige kredse i de såkaldte höjere, "dannede" samfundslag. Hvilke æmner vilde ikke en anden Holberg finde? Og — i sandhed — der måtte idetmindste en holbergsk lattertorden til, når denne lumre samfundsluft skulde renses rigtig ud. Dog vilde det være en latter igennem tårer; ti sagen er i grunden så uhyre sörgelig, så rædselsfuld alvårlig.

Medens vi venter på en mand som Holberg, kan vi imidlertid ad andre rolige, jævnere, måske også sikrere veje virke meget for at udfylde den klöft, der for tiden hindrer en almindeligere samvirken imellem mand og kvinde, hvor det gælder store almenmenneskelige formåls fræmme i samfundslivet. Opgaven falder i to dele: på den ene side gælder det at få manden til at indrömme, at staten ikke ved alle menneskeretlige spörsmåls afgörelse aldeles bör undlade at höre kvinden, som også er et menneske; og på den anden gælder det at få kvinden til at indse, at hun ikke tör være så uvidende som hidtil om de hovedströmninger, der röre sig mægtigst i nutidens værdensliv. Det er den sidste del, vi nærmèst skal sysle med, indtil trangen, önsket, er vakt i selve kvindens sjæl. Men til dette öjemed tör vi næppe vænte at virke med held, hvis ikke oplyste og höjhjærtede kvinder vil række os en hjælpende hånd.

Glædeligt er det derfor, at vi her i Norden ejer et tid-

skrift, der — istædenfor at lokke sine læserinder med fåfængelige modebilleder og pirre dem med den sædvanlige usunde romanföde — har stillet som sit förste mål: *"qvinnans höjande i moraliskt, intellektuelt och socialt hänseende"*, og som söger at virke til dette mål ved stadig at "sysselsätta sig sig med *de dagens frågor, som närmast beröra qvinnan*, upptaga *biografier* öfver utmärkta både män och qvinnor, lemna anvisningar till *god och bildande lektyr*, jemte utdrag af goda skrifter af såväl in- som utländska författare, meddela *smärre naturhistoriska uppsatser, reseskizzer, poemer* och *berättelser*, jemte en och annan liten *revy af litterära nyheter*, samt *notiser* i ämnen, hvilka ligga inom Tidskriftens syfte".

Hvorledes har nu "Tidskrift för Hemmet" löst sin opgave i den foreliggende 8de årgang?

I våren 1866 syslede den svenske rigsdag netop ivrig med forslaget om, "att qvinnor ikke må derföre att de äro qvinnor, hindras att odla och använda sina anlag, förmögenheter och krafter, med samma rätt som mannen i allt hvartill de kunna finnas passande". Det er derfor naturligt, at tidskriftet på samme tid dröfter dette dagens brændende spörsmål og især söger at oplyse grænserne om dette "passande". Ved denne lejlighed gås dog ingenlunde ensidig tilværks: tidskriftet gör sig ikke til redskab for yderliggående partimeninger, men lader på engang dygtige og mådeholdne sagförere optræde fra begge sider. Det er især mærkerne "Esselde" og "St—", som igennem hele årgangen udmærker sig som bannerförere. Den förstes livlige, flydende, tit endog meget åndrige små afhandlinger tager det ene æmne fræm efter det andet og forstår på en tiltrækkende måde at bringe dem alle i forbindelse med spörsmålet, forstår af dem alle at uddrage et eller andet, der kaster lys over det. "Esselde" viser især et skarpt blik for en af kilderne til samfundsondet, når hun siger: "Den andeliga instängningen och stillasittandet, vi kunde tillägga, det andeliga snörlifvet och crinolinen (ty huru förkrymt och på samma gång uppblåst är ej ofta den qvinliga bildningen) alstra lika säkert svaghet och bleksot för själen, som samma medel, i yttre måtto använda, framkalla likartade physiska sjuklighetssymptomer" (s. 35). Men for at råde bod på dette onde, må kvinden jo have adgang til en höjere og friere åndsudvikling end den, som hjemmet kan yde, — den unge pige må jo tildels nyde samme undervisning som den unge mand, — ja, skal der virkelig åbnes hende udsigt til "passande" livsstillinger, hvori hun kan föde sig selv, så må der jo endog fra statens side kunne kræves kundskabspröver, lig dem, som manden må aflægge — "og", vil mangen spörge, "er det kvindeligt?" Herpå

svarer "Ensidde" ved at spörge: "Har ej en mor lika mycket skäl att frukta för sin unga dotters blygsamhet, då hon i den moderna balparyren inför henne bland ännu modernare unga vänner på en lysande fest, som då hon följer henne till en föreläsningssal eller en examenskommission, der offentligheten i sanning är långt mindre oinskränkt och närgången?" Det svar, som ligger i dette spörsmål, er jo selvklart. Anderledes tænker imidlertid "St—" herom i den række velskrevne og hjertelige breve, hvori hun under overskriften en "En moders råd" på en jævn og rolig måde söger at dæmpe sin veninders glödende iver for kvindens borgerlige ligestilling med manden. Vel föler hun sig på sit köns vegne dybt krænket over en ytring af et medlem i "Ekonomiutskottet", at "filosofiska gradens absolverande, liksom i allmänhet vetenskap i ordets strängare bemärkelse, för qvinnan *helt enkelt är omöjlig*", og vel kunde hun derfor let fristes til at önske det modsatte godtgjort ved en fuldbragt kændsgærning; men hun tilföjer straks efter: "Denna lilla *pique* oberäknad finner jag, uppriktigt sagdt, ingen anledning att för kvinnan önska rättighet att taga hvarken den filosofiska graden eller andra akademiska examina" (s. 56). Skönt "St—" således mener, at kvinden i almindelighed særlig skal dannes for hjemmet, så — skriver hun — bör dette dog ikke hindre hende i "att hysa intresse för det offentliga lifvet och att, om hon under utomordentliga omständigheter manas dertill, någon gång deltaga deri" (s. 360). — Spörsmålet lades åbent her som i tidskriftet, hvor det uden tvivl i de fölgende årgange stadig vil drages frem påny og dröftes på samme livlige og åndfulde måde, og hvor mange af våre husfruer, fæstemör, mödre, söstre eller dötre vilde have både gavn og glæde af at fölge det.

Også andre "dagens frågor" giver tidskriftet sine læserinder et indblik i. — Således aftrykkes s. 20—21 noget af et brev, som Fredrika Bremer skrev en ugestid för sin död, og hvori hun ytrer om "stiftandet af en Akademi eller högre bildningsanstalt till ett lefvande minne af December-reformen 1865", at en slig höjskole bör give "något *mera* och af *egendomlig, högre art*, än våra gamla lärosäten, och icke detsamma som dessa"; ti, oplyser hun videre om sin mening hermed, "icke blott hos oss, äfven i andra länders läroanstalter, har jag tyckt mig finna kunskapen om samhällsläran och det medborgerliga lifvet utan egentlig lärostol och lärare, och kunskapen derom i hög grad vårdslösad. Och likväl, finnes väl någon af högre vigt, högre intresse, just för närvarande tid, och för den medborgerliga utvecklingen?!" — I "Några ord om det naturliga systemet för uppfostran och dess förkämpar i Frankrike (s.

65—74) omtaler "Esselde" et par franske værker, hvorved hun kommer til at röre ved to brændende spörsmål, friskoler og frihandel, og det på engang; ti nationalekonomien "har börjat studera värdet af menniskoandens outtömliga grufva jemte det af kol- och jerngrufvor, att inrymma inom sin vetenskap menniskans odling så väl som jordens". — Striden om "tro og viden", som snart ingen dybere tænker, i hele Norden idetmindste, længer tör lukke öjnene for — også denne strid giver "St—" tidskriftets læserinder et lille indblik i. — S. 167—174 skildrer "Esselde" i et brev til "St—", på en livlig og morsom måde nogle indtryk fra "det 5:te svenska lärarемötet", som håldtes i Stockholm forrige sommer (1866) og hvor hun hörte ordkastet om spörsmålet: "Anses det lämpligt och önskvärdt, att fruntimmer kunde få anställning såsom lärarinnor vid de allmänna läroverken, ej blott, såsom hittills någon gång skett, i teckning, utan äfven i andra läroämnen?" — et spörsmål, der ligger så nær ved det, som dröftedes af den danske rigsdag i vinteren 1866—67. — Meget kunde de ædle danske kvinder og mænd, der virker for at sikre gamle udtjænte lærerinder en sorglös alderdom, vistnok også lære af den historiske fræmstilling, som "L—d" (s. 299—303) giver os af "Svenska lärarinnornas pensionsförening", der stiftedes for over 10 år siden, har haft hårde kampe at gennemgå, men nu synes at stå på en fast grund for fræmtiden. — Og hvor uendelig meget godt kunde vårt höjere selskabslivs unge damer ikke stifte, hvis de med eftertanke vilde fölge den underhåldende "Esselde" på "några besök i Stockholms söndags- och aftonskolor för den qvinliga arbetsklassen" (s. 188—206)! Det er måske de skönneste blade i hele tidskriftet, hvor det skildres, "huru i början af vintern 1863 en liten grupp unga flickor från olika kretsar af det glada Stockholmslifvet samlats omkring ett par äldre vänner och bildat stamtruppen till den nu mångfaldigt talrikare frivilliga lärarinnekorpsen", hvorledes skolernes tal våksede og våksede, hvorledes de ælskværdige unge kvinder i sin veldædige iver næsten måtte tiltigge sig de ulönnede stillinger som lærerinder for fattigere, mindre oplyste og mindre heldig stillede söstre i samfundet, og hvorledes denne uegennyttige, rent menneskekærlige, virksomhed snart velsignedes med den skönneste frugt, hvilken kan udtrykkes i fölgende ord af den förste årsberettelse: "närmandet mellan den bildade klassens och arbetsklassens döttrar til ömsesidig utveckling och förädling". Lod noget lignende sig ikke udföre i alle Nordens större stæder?!

Særdeles deltagelige er også de fleste af tidskriftens levnedsskildringer. Blandt disse indtager naturligvis den nylig

afdöde *Fredrika Bremers* en fræmragende plads, og flere gange vendes tilbage til hende. Man ser, hvorledes hun lige til det sidste "följde utvecklingen af mensklighetens stora lifsfrågor med samma spanande klara blick som alltid, utan att dervid förlora ur sigte de enskilda personligheternas väl och ve, eller hvardagslifvets små intressen" (s. 24); og man forstår så godt dette hendes klare blik på alle vigtige samfundsspörsmål, ikke så meget fra et politisk som fra et kristligt stade, når man har læst ikkun fölgende löserevne ord af hende, hvori hun ligesom giver nöglen til sin politiske religion eller sin religiöse politik, næmlig: "den, som på *inre* sätt vill besegra en annan, måste sjelf hafva sitt lif uti det högsta lifvet, det odödliga!" (s. 15). — Hvor "— en — ny" kommer til at omtale *Berzelius* og *Geijer*, er det vel nærmest uddrag af prof. Fries's "Botaniska utflygter", hvorpå opmærksomheden med rette henledes; men derimod gives under samme mærke (s. 127—143 i 3' hæfte) en meget læseværdig skildring af *H. C. Örsteds* liv. Den meddeles under overskriften "Något från våra grannar", der synes stående til optagelse af fræmtidige lignende fra brödrerigerne. Tidskriftet indskrænker sig imidlertid ikke til den store naturgranskers liv, men lader også sine læserinder kaste et blik ind i hans værker. Således fölger s. 216—223 et uddrag af de snilrige tanker i "Ånden i Naturen", som på en åndfuld måde jævnföres med det ovennævnte værk af *Fries*, og s. 330—332 gengives kortelig hovedindhåldet af Örsteds afhandling "om det velbehag, tonerne fræmkalde". Enhvær, som ved, hvor tiltrækkende og dannende kunskab om naturens evige låve — "guddomstankerne", som vår store Örsted kalder dem — virker på det ufordærvede kvindehjærte og den videlystne kvindeånd, kan ikke noksom önske udgiverinderne til lykke med valget af de sidstnævnte æmner.

Blandt de småfortællinger, hvoraf tidskriftet også indehålder nogle, vil et af "Esseldes" "tidsbilder från sjuttonhundratalet", næmlig "Slåtterölet" s. 146—152, læses med særlig deltagelse idetmindste i Danmark på grund af den mærkværdige lighed, over hele Norden måske, imellem sæder og skikke hos almuen. Ulighederne må nærmest söge sin grund i naturlige forhåld, såsom, om hjemmet står på klippegrund eller i slætteland. Man sammenligne kun den tilsvarende danske almuesang med fölgende vers:

"Men hvem kan hemta rosor
utaf de hårda berg?
Och hvem kan finna kärlek,
der ingen kärlek är?"

Et og andet vil endog bedre forstås af en dansk end af en svensk stadbo. Hvor det således s. 147 heder, at Britta samlede höet med "rifvan", er det kun af hensyn til svenske nödvendigt i klammer oplysende at tilföje: "räfsan"; ti det svenske bogmåls *räfsa* svarer netop til dansk *rive*. — Når man læser ""Ett känslofullt fruntimmer"" af "Yngve" (s. 293—299), så kommer man vel let til at tænke på lignelsen med höstakken, hvoraf stangen stikker fræm foroven [1]); men hvis den ærede forf. vil indrömme, at fortællingen er skreven ene og alene for at vise, at megen fölelsesfuld romanlæsning udtörrer både ånd og hjærte, — så skal det til gengæld indrömmes, at denne lille "tendensroman" på 5—6 sider er i sit slags et lille mæsterværk.

Flere nette smådigte findes, især af *T. K.* og af normanden *L. Dietrichson*. En vemodig, dyb og sand fölelse udströmmer fra de vers, som bærer det særtegnende mærke †; men at der herunder skjuler sig en virkelig digterånd, vil næppe nogen nægte, der har læst et vers som det sidste af "Qvinnohjertats religion" (s. 223—225):

"Minst ibland de små,
utan tack ock lön,
omärkt gagna få,
är min lefnadsbön.
Skall ock sist mitt stoft
ingen blomma få,
må till Gud som doft
själen gå!"

Flere pröver på tidskriftets ligeså afvekslende som lærerige, vækkende og morende indhåld, tillader rummet ikke at give; og dog tör jeg ikke påstå, at de ovenfor nævnte netop skulde höre til de allerbædste af årgangens over halvhundrede större eller mindre afhandlinger, fortællinger eller digte. Skal jeg nu til slut kaste et tilbageblik over årgangen i dens helhed, kan jeg ikke finde noget mer passende at sige derom end, hvad et meget æret Stokholms-blad [2]) ytrede alt for flere år siden om den förste årgangs hæfter: "Sjelfva anordningen af denna tidskrift är gjord med mycken urskilning, de deruti intagna uppsatserna äro omsorgsfullt valde, och öfver det hela är utbredd denna ädla harmoniska anda, denna nätthet i anordning, som genast förråder qvinnans hand, qvinnans takt".

---

[1]) Denne lignelse er brugt om såkaldte "tendensromaner". Se Svenskt biograf. lex. XX s. 214.

[2]) "Aftonbladet" 1860. N:o 84. —

Det er imidlertid så sjældent at finde en omtale, hvori man ikke læser et eneste ufordelagtigt ord. For at denne ikke skal höre til undtagelserne, vil jeg da nytte lejligheden til en ytring, hvori jeg ikke rammer nogen enkelt, men under et de fleste kvinder, som skriver for almenheden. Indledningerne er undertiden noget længre end nödvendigt for at få læseren med. Grunden dertil er måske som oftest en vis kvindelig beskedenhedsfölelse, der frygter for at forstyrre og komme til ulejlighed, — en undselig blyhed, der tror, at dette raske greb "in medias res" skal synes ukvindeligt. Imidlertid opnås ved denne "falske beskedenhed" tit det modsatte af öjemedet: istædenfor at komme med bliver læseren borte, inden han er kommen igennem forstuen. — Det skal dog straks tilföjes, at denne almindelige anke træffer kun enkle af dette tidskrifts médarbejderinder. —

Det var önskeligt, om "Tidskrift för Hemmet" kunde finde indgang i ethvært hjem. Det vilde sprede både lys og varme, hvormed såvel selve hjemmets hygge som hele samfundets lykke skulde trives og vākse. Ikke alene i Sverige må man önske det störst mulig udbredelse, men også i brödrerigerne, som udgiverinderne skænker så megen opmærksomhed. Man indvende ikke, at danske og norske kvinder ikke så let kan læse svensk som sit eget bogmål; ti, hvor dette ikke er tilfældet, er det så stor en skam, at man helst bör tie stille og netop så meget snarere hålde et svensk tidskrift. Desuden indehålder dette jo også dansk-norske bidrag, og på de sidste hæfters omslag meddeles, at udg. har fået löfte om bidrag fra "värderade förf." också i Danmark. Til lettelse for mulige lysthavende udenfor Sverige afskrives endvidere her, at "i Norrige, Finland och Danmark kan prenumeration ske hos *Hrr Bokhandlare* eller ock (med bifogande af postafgiften, d. ä. med sammanlagdt 4 rdr. rmt) i bref till *Red:n*," til hvilken udskriften er ikkun; "Red:n af Tidskrift för Hemmet, Stockholm". Selv for et mindre righåldigt tidskrift må 2:rbd dansk årlig vistnok kaldes ualmindelig billigt.

Ejede vi her i Norden slet intet tidsskrift for Hjemmet og særlig for Kvinden, som låner hjemmet sin ynde, — var der tale om at danne et sligt tidskrift, da vilde dette næppe kunne udgives i nogen bædre ånd end den, som vi finder i det her omtalte. Dette må derfor önskes spredt over hele Norden. Men imod dette önskes virkeliggörelse kan muligvis stille sig en lille hindring, "en liden tue, der kan vælte stort læs". Denne skal jeg pege på for at vise, at mit önske er oprigtig ment. Ikke få danske og norske kvinder kunde muligvis föle ligesom en lille "pique", fordi tidskriftet er "tillegnad *den sven-*

ska qvinnan" alene og ikke *"den nordiska qvinnan"* i almindelighed. Den höjhjærtede svenske kvinde vil næppe föle mindre varmt for tidskriftet, fordi hun deler æren af dets opmærksomhed med sine danske og norske söstre; en sand og ægte svensk kvinde vil netop föle sig hævet ved tillige at kaldes *nordisk.* Bed mændene at ytre sin mening herom! Jeg tör på forhånd sige, at de ædleste og bædste mænds ord vil falde omtrent således: "Det, som gör en kvinde ælskelig i våre öjne, — det er ikke, at hun kan have noget fransk eller tysk eller andet fremmed i sit væsen, selv om det ikke ligefræm er disse folks unoder, hvoraf hun er smittet, — nej, det mest ælskelige hos hende, hendes s.örste ynde i våre öjne, det er netop det ejendommelig *nordiske,* det, hvormed hun skiller sig fra alle andre landes dötre, hvor blændende deres skönhed, hvor glödende deres ælskov, hvor sprudlende deres ånd end mon være! Den nordiske renhed i sind og tanke, det klare milde blik, den stille, dybe, varme og inderlige fölelse — mage dertil findes hværken i Syden, i Östen eller i Vesten, men kun i Norden. Vi vælger Fröja fræmfor Venus." — Og er det ikke allerede nok at henvise til våre digtere! Når de synger kvindens lov, så er det sjældent, at de nævner særlig den svenske, den danske eller den norske kvinde, nej, de tænker på, taler om eller retter sine ord *"Til Nordens kvinde".* Ej så underligt! — ti i hele Norden har kvinden det samme höje kald. Lad os til slut höre, hvad den unge, nylig fræmtrådte, fynske bondeskald *Mads Hansen* siger herom "Til *Nordens* kvinde"!

"Du skal værne om sproget i börnenes mund,
det er moderens mål, det er Dit;
som guldharpernes klang, som de fugle i lund,
skal det svinge sig mægtigt og frit.

Du skal vågte de sagn og den dejlige sang,
vi i arv efter fædrene fik;
Du skal lukke Dit hjærte for trældom og tvang
og Din dör for de fremmedes skik.

Ja — jeg ser på Dit blik, hvad så ofte jeg så,
hvad Din gærning forlængst mig har sagt:
Du vil styrke vår ånd og vår hånd, når vi stå
for vårt land og vår fane på vagt!"

—r.

Fængselspræstens Gjerning, navnlig med Hensyn til de forskjellige Sjælstilstande hos Forbrydere. Af E. G. A. HINDBERG, Sognepræst ved Söndresogns Menighed i Viborg samt Præst ved Straffeanstalten dersteds. Kjöbenhavn. 1865. 8:o. 314 (320) sidor.

Själavårdsläran (Casuistiken), den del af Praktiska Theologien som tilläfventyrs är den svåraste att vetenskapligen behandla, är också den som jemförelsevis minst vunnit en sådan behandling och allraminst hvad det särskilda ämne beträffar, hvilket Författaren af föreliggande arbete företagit sig. Knappast underligt, då samma ämne nästan i det hela kan betraktas såsom något nytt i och genom den menskliga behandling, som först i sednare tider kommit fångvården öfver hufvud till del. "En hel litteratur af Skrifter om fängelseväsendet har uppstått", men deremot endast få skrifter om dithörande själavårdslära, och dennas systematik har långtifrån icke blifvit så påtänkt, som de olika straffsystemernas relativa företräde. Och af de få, hvilka der och hvar utkommit, egde icke alla den christliga halt, som dock borde utgöra deras förnämsta styrka. Desto mer bör ett utförligare arbete uppmärksammas, som, om också icke i egentlig mening vetenskapligt, dock i ej ringa mån tenderar till att vara det och derjemte alltigenom bär en christelig pregel, om än icke öfverallt så stark, som kunnat vara önskvärdt.

Arbetets karakter gifver sig redan någorlunda tillkänna genom det motto, författaren derför valt, nemligen "Imod Haab med Haab" (Rom. 4: 18), hvilket till yttermera visso flerstädes upprepas (såsom sid. 79, 211, 250). Måtto'ts förra del har onekligen stått starkare accentueradt för författarens ögon, än den sednare, och boken, rikhaltig på slående bevis och exempel, företer de vida rikaste på förra sidan ("emot hopp"). Detta hindrar oss icke att instämma i det omdöme, som författaren säger sig hafva erhållit i ett privat bref från Professor N. H. Clausen: "Behandlingssättet i närvarande skrift är egnadt att icke allenast vägleda de närmast vidkommande till eftertanke och utförelse af den grannlaga och ansvarsfulla gerningen, utan ock till att gifva många en blick in i en verld, som ligger utanför de flestas synkrets och är rik på fruktbara psykologiska och ethiska betraktelser och gåtor". Det sjelfständiga utförande, som bevittnas af detta omdöme, må icke heller betagas något af sin sanning derigenom att författaren hemtat många af sina bästa reflexioner från andra författare, bland dem jemväl den, som angifver en af arbetets hufvudsakliga synpunkter, att "samfundsordningens upprätthållelse och förbrytarens förbättring äro momenter i ideen om den rättvisa vedergällningen".

Det har väckt vår förundran, att då Förf. åberopat en mängd pastoraltheologer och andra, som gifvit förträffliga vinkar i det behandlade ämnet, har ej haft något minne af sin gamle landsman, Pontoppidan, som dock i 54 kapitlet af sitt Collegium pastorale lemnat dylika vinkar, betydelsefullare än många af de i arbetet begagnade.

Till en god del består arbetet af statistiska uppgifter, hemtade från åtskilliga länder, hvarvid äfven Sverige fått lemna ett och annat bidrag (sid. 85, 89, 90, 154 m. fl.), och det svenska ordspråket "Lögnaren och tjufven äro syskonbarn" har Förf. funnit särdeles betecknande (sid. 249). Detta syskonskap har han funnit synnerligen utpregladt i Zigeunerlifvet, hvarom ock en utförlig och intressant historik lemnas sid. 86 ff. med angifvande af en mängd namn, hvarunder Zigeunerfolket och dess vederlikar förekomma, såsom Fanter i Norge, Skojare i Sverige, Tattare och Kjeltringar i Danmark o. s. v. — en distinction, som för öfrigt icke är fullt riktig, enär de båda sist anförda benämningarne torde vara fullt så kända i Sverige, som i Danmark, då under den ena (Tattare) besagda folk är bekant redan i vår gamla Kyrkolag, och hvad den andra vidkommer, Författaren sjelf uppgifver såsom rot för densamma ett gammalt så svenskt som danskt verbum "keltre" d. ä. bedja, bettla. Om mycket i Författarens utförliga brottmåls framställningar kan sägas detsamma, som om framställningen af "Zigeunerlivet", att åtskilligt kunde vara borta utan afsaknad för bokens ändamål; men det hela, särskildt rörande Zigeunare, har tillkommit för att ådagalägga hvadan fängelserna hafva sin värsta befolkning, den nemligen som svårast trotsar möjligheten af själavårdsverksamhet dersammastädes, hvarvid Förf. ej kunnat underlåta att erinra om den gamla sagan, att det från fordom tid på grund af ett ställe i gamla Testamentet varit en fast och allmän tro, att det inalles är 72 folkslag och språk på jorden, och att det i Syrien lär gälla för afgjord sanning, att der gifves i verlden 72 religioner och en half, och denna halfva är Tattarnes, samt med deras språk, "rotvälska" (tiggarespråket?) benämndt. Att slika halfreligionsmenniskor, för att icke säga halfmenniskor, hvilka emellertid finnas ej endast bland Fantefolket och ej heller endast inom fängelserna, kunna omdanas till hela christna och just dermed till hela menniskor, det är hvad någon kallat "nådens mästerstycke", ett af de största bevisen på christendomens sanning och gudomliga kraft. Önskligt hade derföre varit, om Författaren framdragit några sådana mera påtagliga bevis, äfven om det skolat ske med uteslutande af en del andra, med hvilka han företrädesvis velat ådagalägga, så att säga, den mest förderfvade "na-

turens mästerstycke" eller huru ondskan hos de mest förderfvade brottslingar ofta hinner en viss virtuositet. Äfven om han icke haft tillgång till sådane enkannerliga källor, som, för att anföra ett exempel ur vår egen litteratur, den i sednare tider tryckta "Berättelsen om åtta dödsfångar" &c., uppsatt af Thore Odhelius, måhända — i förbigående anmärkt — den utmärktaste själasörjare för fångar Sverige egt (såsom sådan verksam i Stockholm omkring 1747, död såsom Kyrkoherde i Flo (Westergötland), så hade han för ändamålet kunnat rådfråga Burk's Pastoraltheologie in Beispielen. Detta hade, efter vår uppfattning, varit nog så båtande till arbetets fullständighet, som redogörelsen för physiognomiken och phrenologien (s. 173 fj.) med thy åtföljande bestämningar om tjuforgan o. s. v. Om huru stor fullständighet eljest Författaren vinnlagt sig, kan ses deraf att han inlåter sig på de mest minutiösa omständigheter, som på något sätt beröra hans ämne. Så låter han oss veta, att "fäktmästare", en af de benämningar som lära ingå "i det rothwelske Tyvesprog", brukas om de medlemmar af "Banden", hvilkas bedrift bestod uti att spela vandrande handverkssvenners role, för att sålunda få tillfälle att tigga och stjäla (s. 189). Så upplyses man om ett eget slags "bröllopp", såsom nemligen det kallades, när förbrytare parvis sammanfogades medelst en tjock jernring om halsen, vid hvilket gemensamma halsband en kedja var fästad (s. 115). Så uppgifvas namnen på åtskilliga mera remarkabla förbrytare, bland hvilka en norrman Halvor Bravkarl införes sägande: "ingen mur är mig för tjock, intet fenster mig för högt, ingen graf mig för djup" (s. 123). Så anställes (s. 202 fj.) ett omständigt spörsmål, ehuru "vistnok af mindre Betydning", huru själasörjaren skall tilltala fången, antingen med "De" eller "Du", och än vidare med nummer eller med namn. Item lemnas en del profstycken på de mer eller mindre komiska bref, som skrifvas i fängelserna; i de danska skall det åtminstone icke vara ovanligt, att en fånge skrifver: "jeg slider Tiden med Taalmodighet", ehuru han eller hon, såsom Förf. dervid erinrar, torde höra till dem, som dagligen gräma sig och i hvilkas sinne der är en häftig och orolig längtan; likaså, "när det skall vara riktigt godt", har fångbrefvet en lydelse som denna: "så många som stjernorna äro på himlen, så många gånger tänker jag på Eder" (s. 63). m. m. d.

Men om, såsom Walter Scott låter Halket-säga i "Midlothians hjerta", "fängelset är en verld för sig, som har sina egna förrättningar, sina sorger och sina förnöjelser", och icke en gång är alldeles fremmande för "tålamod och poesi", så är och blir det dock efter regeln "en verld full med orätt af *alla*

slag, äfven sådana slag inbegripna, som der skulle minst förmodas. Att en stor del af medborgarne uti denna "verld för sig" äro fångna i hvarjehanda vantro och vidskepelse, må ingalunda förekomma oväntadt, enär slikt gemenligen parar sig med den okunnighet, som ofta är brottets yttersta källa; och om det besannar sig på palatserna och sjelfva de lärdas kretsar hvad Geijer så träffande anmärker, att der tron gått ut, går otro och vantro in, så må det ju icke anses oväntadt, att samma slag finner en riklig ingång i fängelserna. Men jemte det vår Författare uppställer taflor, som åskådliggöra vantron sådan den här mer eller mindre egendomligt gestaltar sig, så uppställer han derjemte andra, som visa, huru den mest deciderade otro har ibland fångar lika käcka och activa målsmän, som trots någonsin ibland våra *frie* otroshjeltar. Han framställer således exempel (s. 234 ff.) på fångar, som samla de öfriga omkring sig, för att låta dem höra prof af den vältalighet, hvilken sväller af äkta christendomshån. Men å andra sidan företes bevis, huru fängelset jemväl kan blifva en tummelplats för verkliga trosstrider, med allt det allvar, som sekterisk exaltation och proselytmakeri mäktar ådagalägga. Sålunda t. ex. huru baptistiska fångar icke blott kämpat för läran om barndopets ogiltighet, utan äfven tagit löfte af hvarandra, att efter frigörelsen ur fängelset låta omdöpa sig (sid. 223); men framför alla käcka i ett sådant religionsnit inom fängelsemurarne visa sig Mormoner. Sålunda kunna brottets martyrer betrakta sig såsom religionsmartyrer och fångsvärmen bildas till ett slags religionssvärmare. Om någonsin de mest motsatta ytterligheter beröra hvarandra, så är det här, och näppeligen lär man känna så många psykologiskt märkvärdiga företeelser som inom fängelseverlden.

Af nu nämnda och andra dylika företeelser föranledes Förf. att, då han anställt en jemförelse mellan de olika fängelseanstalterna, gifva ett bestämdt företräde åt ensamhetsfängelserna. Han gör det så väl ur allmän moralisk, som ur särskild själavårdssynpunkt, utan att blunda för de särskilda faror, för hvilka ensamhetsfången är blottställd. Emot dessa faror är "Skolan ett förträffligt, ja nästan det enda förebyggelsemedel" (s. 73). Huru nu begreppet af en så vidsträckt skolundervisning, som den Förf. förordar, skall kunna förenas med den inskränkning till rummet, som besagde fängelsesystem innebär, är ej lätt att vid första påseende fatta. Emellertid ser Förf. utvägar dertill, och huru långt det i denna för honom så vigtiga del kan och förmodligen efter hans åsigt allestädes bör komma, finner man af den öfversigt han gör för året 1854 öfver undervisningen i Brüchsel cellfängelseskola.

Hon upptager ej mindre än sex classer, och de ämnen, i hvilka fångarne undervisas, äro så många och vidtomfattande, att man lätt kunde frestas att fråga: hvad gäller, om icke i en lycklig framtid med åsynen af fängelsepalatserna förknippar sig tanken på de Högre-lärdoms-Skolans-palatser, som uppföras snart sagdt i hvarje småstad åtminstone uti vårt kära fädernesland? Detta är då något annat, än när man i en ej så längesedan förfluten tid måste vid (gemensamhets-)fängelserna tänka sig ett slags högskolor för brottet eller för de deri införda brottslingarne. Det är hufvudsakligen i "Söndagsskolan" fångarne skola blifva ett så lärdt folk, som med det uppställda systemet åsyftas. Att religionsundervisningen dervid är det förnämsta, säger sig sjelf, och att den måste vara kyrklig, är något hvarpå Förf. med rätta lägger stor vigt. Dertill hörer nu ock att fångarne lemnas undervisning i psalmsång, helst och så vidt möjligt beledsagad af orgel (s. 8 ff.). Framförallt undervisning i och tillfälle till förtroligt umgänge med den hel. Skrift (s. 27, 100 o. fl.), och ju mer denna grundsats blifvit erkänd, desto mer har man i sjelfva verket funnit den rätta grundvalen för så väl fängelsesystemets moraliska ändamål i allmänhet, som för en sannskyldig själavårdsverksamhet bland fångarna. Skall icke detta ändamål motverkas, så är ett omsorgsfullt urval af nöden i fråga om öfrig lectur, och Förf. söker ådagalägga, att då läsning om hvarjehanda brott ofta nog framkallat brotten, detta måste isynnerhet visa sig *inom* fängelserna. Hvad nu predikan såsom en så vigtig del af "Gudstjensten" (första Afdelningen i boken) beträffar, så har Förf. funnit det mera tillfredsställande att predika för qvinno- än för mansfångar (s. 15), ehuru fångstatistiken gifvit vid handen, att der äro flera förbrytare bland qvinnor än bland män (s. 120, 149). Om någonsin, så bör i en fångpredikan föredraget vara fritt och ej bundet vid concept-papper (s. 14). Då det någon gång i fängelserna förekommer frågan om kyrkliga handlingar, såsom dop och confirmation, så böra de ock få åt sig bevara sin kyrkliga giltighet. Sålunda bör ingendera förrättas i fängelset utan i dithörande kyrka (s. 31—39), och att faddrar väljas bland fångar, anser Förf. såsom i hög grad oskickligt, såsom en illusion af den kyrkliga inrättningen.

Med den ofvan antydda graden af kyrklig förhärdelse å ena och slöhet å andra sidan sammanhänger den indelning af fångar med afseende på deras själstillstånd och mottagsamhet för bättre intryck, som en del theoretici gjort, nemligen i hoppfulla (om hvilka man kan göra sig något hopp om förbättring) och — förtappade (som således utesluta sjelfva förbättringshoppets möjlighet). Denna indelning finner Förf. med all rätt

förkastlig (s. 142). En sådan deterministisk åsigt måste vara främmande för hvarje själasörjare, vare sig i eller utom fängelseområdet. Han måste fastmer ställa sig troget Hans bild för ögonen, hvilken var kommen att frälsa och *uppsöka det som förtappadt var*, och icke med misströstan om någon enda menniskosjäl afskära för sig tillfället till kanske just den tillgängligaste själavårdsvinning. Ur den ofelbart rätta synpunkten fattar han saken då han fattar den så som Johan af Avila, hvilken, när han skulle beledsaga en dödsfånge till afrättsplatsen, yttrade: "jag vill gå åstad att se den, hvilken jag skulle hafva liknat, om icke Gud hållit sin hand öfver mig" (s. 154), och äfven med afseende på den störste förbrytare gäller utan tvifvel hvad Förf. uppställer såsom första själavårdsregel: "Vinn tillit" i förbindelse med den andra, som deraf blifver en sjelfföljd, "visa tillit" (s. 227 jfr s. 146). På sådant sätt är det, som den utsigt med fångarne kan vinnas, att hvad Förf. kallar sanning uti dem, inplantad genom undervisningsmeddelning, äfven kan blifva sanning med dem (s. 80). Af slik förtröstan och tillit, som ytterst är en förtröstan på Guds allsmäktiga och fria nåd, besjälade, var det, som så många gjorde fångars omvändelse till sin allt försakande lefnadsuppgift, om hvilka Förf. har mer än en behjertansvärd uppgift ur "fängelseväsendets Historia". Så namneligen Engelsmannen *John Howard*, som använde sin rikdom för det stora och menniskovänliga ändamål, hvilket han hade för ögonen genom att besöka straffanstalterna icke blott i sitt fäderneslands utan ock allestädes i Europa — "en verldsomsegling af christelig kärlek" (s. 109, 114). Han var samtidig med svensken *C. B. Wadström*, som nitälskade för Slafvarnes befrielse, och vann lika erkännande af Engelska parlamentet, som denne, men hans befrielseåtgärder hvilade på ännu djupare christelig grund. Ej mindre behjertansvärdt är det, som anföres om den verksamhet, som både "Vännernas Samfund" (Qväkarne) och Methodisternas utveoklade i stort för christliga fängelsereformer (s. 114 ff.). Likaså det som andrages om det i London 1815 bildade sällskap, hvars föremål var att undersöka orsakerna till brottens tilltagande mängd ibland ungdomen, hvarvid man fann att bland flera medverkande orsaker var bristen på fängelsedisciplin den väsentligaste och mest framträdande; sällskapets verksamhet utvecklades då till afhjelpande af den i så måtto funna bristen och kan sägas hafva gifvit uppslaget till den allmänna förbättring, som sedermera inträdt i Europas fängelser och dymedelst till förberedande af den bättre själavård, som der alltmer vunnit insteg. Sällskapets medlemmar vordo sålunda ett slags missionärer i äkta christligt filantro-

pisk rigtning, och tvenne af dem, William Allen och Stephen Grellet drogo år 1818 till Sverige och Norge. Det har således varit en sednare tid förbehållet att i större systematiskt omfång utföra det, hvartill dock sporadiskt spridda motstycken icke saknades långt tillförene. Så hade det kunnat synas väl värdt en särskild uppmärksamhet hvad som förtäljes om mer än en from man från äldre tider, som i bokstaflig mening gjorde sig till träl och lät ikläda sig alla fångenskapens vilkor för att för galerslafvarna få utsprida "frihetens fullkomliga lag", fridens Evangelium. Ära åt hvarje med sann uppoffring förbundet företag till mensklighetens frigörelse från okunnighetens och syndabojornas träldom; och vi sluta med ett ord af tacksägelse till författaren för det bidrag han lemnat ej blott till historisk belysning af hvad i det vigtiga hänseendet vidgjordt blifvit, utan ock af det, som ytterligare återstår att vidgöra.

—s—

Rättelser.

Sid.	484	rad.	3	upifr.	står:	1867	läs:	1865
„	485	„	13	„	„	for	„	fra
„	„	„	16	„	„	af	„	og
„	„	„	1	nedifr.	„	udvikling	„	udviklingen
„	492	„	19	upifr.	„	"om de	„	om "de

Varjægerne og Rusland i dets Histories förste Afsnit.

De Skrifter, der ved denne Afhandlings Udarbeidelse især ere benyttede, ere

"De islandske Sagaer i deres Forhold til den russiske Historie" af Osip Ivanovitsj Senkofskij; fra Russisk oversat af L. Keyper; i Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie o.s.v. 1847.

"Istoriæ Rossie, s'drevneisjikh Vremjönn; sotsjinenie Sergejæ Soloviöva; Moskva 1857, med udförlige Anförsler og Uddrag af Kildeskrif erne, især af National-Litteraturen.

"Russernes Sammenstöd og Forbindelser med det östromerske Rige indtil Vladimir den Stores Overgang til Christendommen (988), af P. Sejdelin; i Annaler for Nordisk Oldkyndighed o.s.v. 1853.

P. A. Munch. "Harald Sigurdssons Bedrifter i den græske Keisers Tjeneste" i Langes "Norsk Tidskrift for Videnskab" o.s.v. 1849, samt hans "Det norske Folks Historie". R. Keysers "Efterladte Skrifter".

Anm. Det bemærkes, at jeg såvel i de allerede nævnte russiske Ord og Navne som i dem, der senere forekomme, söger at gjengive Udtalen således som den nærmest er og med de Lydforbindelser i vort Sprog, som bedst svare dertil, ikke derimod med den Forvanskning, som er almindelig formedelst de Tydske Skrifters Måde at gjengive den på, heller ikke med Rask's Betegnelser, der vistnok ere rigtige, men ikke have kunnet vinde almen Benyttelse og Forståelse.

Denne Afhandling indeholder Udbyttet af Studiet af en blandt de Faktorer, hvis Produkt er blevet det store russiske Folk og den endnu större russiske Stat. Det er Hensigten, hvis Tid og Leilighed gives mig, at lade fölge en eller måske flere Afhandlinger om de andre Faktorer, hvis Betydning, större eller noget mindre, det altid bliver af Interesse at stille sig for Öie, når Man ad Historiens Vei vil söge at trænge ind i et Folkeslags Væsen, som formedelst dets Talrighed og Udbredelse på et vistnok samlet, men dog overordentlig udstrakt Jordsmon, ikke ganske let fattes. Om den Interesse, et sådant Arbeide kan frembryde for det russiske Folks Naboer, behöver jeg ikke at tale. De Materialier til denne Del af Menneskehedens Be-

skrivelse, der ere gåede over i den almindelige Historie og den ikke-russiske Litteratur, ere, for den ældre Tids Vedkommende forholdsvis ringe eller dog så utilstrækkelige og usikkre, at et Forsög på at foröge dem med Udbyttet af den nyere nationale Forskning og Betragtning ikke kan være ganske bortkastet, om Man end formedelst Mangel på Adgang til Mere end Uddrag af Kildeskrifterne må indskrænke sig til at samle og sammenligne hvad Andre iforveien have hentet frem fra de offentlige og private Bogsamlingers Forråd.

Den Gjenstand, som i nærværende lille Arbeide nærmest haves for Öie, eier forövrigt for Nordboen en særlig Interesse, der da også egentlig har foranlediget, at jeg har sögt Plads i "Nordisk Tidskrift".

Iövrigt står denne Afhandling og hvad der måske senere vil fölge i nogen Grad på Skuldrene af de endnu mindre selvstændige Meddelelser af Slavonernes Sagn og Sagnhistorie, der dels ere trykte dels skulle trykkes i Tidskriftet "Norden", og til hvilke jeg tillader mig at henvise. Dens allerede betegnede Hensigt, at være et Led i en Kjæde af alsidigere Betragtning, der skulde före til Erhvervelse af et Overblik over Russefolkets ældre Historie, medförer, at jeg ikke skal bruge for mange Ord til at gjentage den allerede stærke Ophobning af Enkeltheder, der i et Par af de ovenfor anförte Skrifter forefindes, hvilke desuden tildels ere meget ensartede, og som den, der er Historiker af Fag, selv vil læse. Mit Arbeides Fordringer gå ikke höiere end til Tilfredsstillelse af den almindelige Dannelses Krav. Endelig bemærkes, at den vigtigste, tildels eneste nationale Kildeskribent for den ældre russiske Historie, Nestor (fra c. Aar 1100) er oversat på Tydsk af Schlözer.

Ved Betragtningen af de östlige Slavoners Væsen og Levesæt i deres ældste Periode stöder Man på et væsentligt, alle andre overveiende Træk, nemlig den Art af Stammeliv, at Ledelsen af de fælles Interesser i det större og det mindre Samfund regelmæssigt arves, ikke fra Fader til Sön, men fra den Ældste i Stammen eller Slægten til den Næstældste, og derhos, forsåvidt det större, af flere Grene bestående Stammesamfund angår, at den Ældstes Oprykning til Fælles-Samfundets överste Plads ledsagedes af en trinvis Oprykning og Forflytning af de övrige Stamme-Ældste. En sådan Tingenes Orden, den være nu fremkaldt på hvilken Måde den vil og stöttet til hvilkesomhelst stedlige eller andre endnu tilfældigere Forholde, er sandsynligvis eiendommelig for de östlige Grene af Slavonerne, vedligeholder sig i alle Fald hos Russerne med sådan

Styrke i Folkebevidstheden, at den selv efter de store Trængsler i Middelalderen fra Öst og Vest går igjen lige indtil det 16:de Århundrede, da Ivan d. 4:de (2:den) ved sit Testamente fastsatte den nye Arvegang, og var altså, som Man ser, istand til at trænge sig fræm igjen, efterat Indkaldelsen af den fremmede, rjurikske Fyrsteslægt i sin tidligere Tid havde ladet et andet Princip gjælde for Centralmagtens Vedkommende. Dette samme Princip, der upåtvivlelig går igjen i det mindre Samfund, i Landsby-Kommunerne, indtil den Dag idag, nemlig i Fælles-Eiendommenes Besiddelse, og udgjör Kjernen i den russiske Samfundsorden i den mindre og engere Kreds, og som — i Forbindelse med Forskjellen i Religionen hidtil har gjort en Sammensmeltning med Letterne og Polakkerne så usigelig vanskelig, denne Samfundsorden måtte, når den förtes lige op til Centralstyrelsen og angav Regel for dennes Arvegang, nödvendigvis före til sådan Svækkelse i Samfundets Toppunkt, at dette kun vanskelig kunde holde det sammen under Fredens uforstyrrede Ro og nödvendigvis måtte slippe det under Ufredens Trængsel. Dens langvarige, om end afbrudte Beståen kan alene forklares ved Rigets afsondrede Beliggenhed, dets Folketal og dets fleste Naboers Barbari og Svaghed eller deres Beskjæftigelse på andre Kanter.

At en sådan Arvegang i Herskerslægten i nogen Grad hindrede Rigets endelige eller varige Söndersplittelse, må på den anden Side erkjendes; thi den måtte hindre Fjerdings-Fyrsternes Slægter fra at slå dybe Rödder nogetsteds, dels fordi de ikke fik Tid dertil, dels fordi de havde Udsigt til på fredelig Måde, når Tiden kom, at vinde Mere, end de for Öieblikket besad, indtil de nåede frem til den "överste Stol" — Alt naturligvis under Forudsætning af den tålmodige Beherskelse af individuel Ærgjærrighed, som trods Samfundets patriarkalske og fredelige Ånd ikke til enhver Tid kunde păregnes, og allerede i det 12:te Århundrede klart viste sig at mangle, men rigtignok förte til den, efter Omstændighederne heldigste Udgang, at det nordlige Rusland, skilt fra det sydlige, vandt sig op til en Betrædelse af en sundere Bane og til forholdsvis stor Styrke, således at det i Tidens Löb blev istand til, selv stærkere, at samle det hele Russe-Samfund. Thi på den anden Side kunde Forholdet naturligvis ikke hindre den enkelte Fyrste, der nu engang sad på den "överste Stol" og var i Besiddelse af större materiel Magt end de övrige Fyrster fra at forsöge på at bringe disse i större Afhængighed af sig, især når först en eller anden ydre Fare og Træng viste Folket Nödvendigheden af en stærkere Centralmagt, eller beviste dens Nytte, når den engang havde vundet nogen Styrke. Dette viste sig i Virkeligheden

i Begyndelsen af det 13:de Århundrede, da efter Vsevolod den 3:die Död Overfyrstens Magt over Fjerdings-Fyrsterne netop begyndte at styrkes formedelst og under Tartarernes (Mongolernes) Tryk, der vel at mærke ikke var anlagt på Andet og Mere end at presse de störst mulige Afgifter ud af det hele Samfund, og ikke indlod sig på at forstyrre dets Fyrsteslægters indbyrdes Forhold eller dets indre Væsen. Mongolerne med sine Khaner levede i sine Nomade-Leire for sig selv og lode sig i Almindelighed nöie med Betalingen for Fyrsternes Diplomer og sin årlige Skat.

Denne Samfundsorden, opfattet i sin simpleste Skikkelse og i sin naturlige Svaghed ligeoverfor hvilketsomhelst ydre Tryk eller indre Uregelmæssighed og Forstyrrelse, må vi i Mangel af sikkre historiske Enkeltheder opstille som den indre og væsentlige Årsag til den noget gådefulde Foreteelse, Varjægernes Indkaldelse under de tre Fyrster eller Anförere, en Begivenhed som alligevel i sit Væsen er utvivlsom. Året angives som bekjendt til 862 eller 863. De tre såkaldte Fyrster vare Brödrene Rjurik (Hrörekr), Sineus (Signjutr?) og Truvor (Thorvardr). Det fælles Navn for dem og deres Folk var hos de östlige Slavoner Varjæger eller Rusj.

Hvad det förstnævnte af disse Navne betræffer, så er der nu neppe videre Tvivl mere om, at Varjæger er en i den russiske Udtales Vanskelighed for at udtrykke "ng" begrundet Forvanskning af det nordiske "Veringer", der rimeligst antages afledet af vár (Forbund) eller af vergja og altså betegner Stridsmænd, Krigskamerader [1]). Den Betydning, i hvilken det utvivlsomt bruges, er Mænd, som forene sig for udenfor sit Fædrenelands Grændser at söge sin Lykke ved Kamp som Fiender eller som leiede Venner.

Navnet Rusj (Rus med svagt s) er i sin Betydning og Brug det Samme — hos de slavonske og finske Stammer, græske og arabiske Forfattere. Sandsynligst er dets Oprindelse som Betegnelse på Mænd, der bo på den anden Side af Havet eller ved Havets Kyster og Elvenes Bredder, at söge i Finnernes ældgamle Betegnelse af Svenskerne ved "Ruotzi" Ruotsolaine. At "Russer" forekomme hos österlandske Forfattere allerede i det syvende Århundrede og boende såvel på Kyststrækninger af det sorte som det azovske Hav, står for Nuti-

---

[1]) En anden nordisk Afledning er af "Varg (Ulv)" til at betegne deres Röverfærd. De slavonske Afledninger af "varatj" löbe, eller af vragk Fiende, ere nu af de indfödte Forfattere selv forkastede.

dens historiske Kundskab ikke i nogen Strid hverken med en Antagelse af Navnets finske Oprindelse eller den utvivlsomme Påstand, at Varjæger og Rusj i nærværende Tilfælde omtrent betegnet Et og det Samme, det Förste kanske dog nærmest Folkenes Levevei, det Sidste deres Nationalitet, der for Öieblikket hovedsagelig havde sit Hjem på den vestre Side af Östersöen. At Man i deres Skarer kunde finde Folk både fra andre östersöiske Kyster og fra andre Lande, fölger naturligt nok af et stadigt vandrende Levesæt som Krigere eller som Handlende; Grændsen mellem disse to Sysler vil i en barbarisk og farefuld Tid ikke altid kunne drages med Lethed; heller ikke vil det tages så nöie med Folkebeslægtskabet, når fælles Fordel og fælles Fare danne et tilstrækkelig stærkt Foreningsbånd. Denne Tidsalder var nu engang ikke Nationalitetens eller det fjernere Blodsforvantskabs. Man vil nemlig ved at se varjægiske Navne stundom stöde på sådanne, som tyde på ikke-nordiske Nationaliteter. Den vendiske Folkestamme beboede navnlig i den Tid, som man ved, de störste Strækninger af Östersöens Sydkyst, antages med god Grund for at have efterladt Stedsnavne endog på enkelte danske Öer [2]) og har upåtvivlelig afgivet Kamerader til de skandinaviske Vikinger.

Den Tilstand i Rusland, som Kröniken angiver at have fundet Sted nærmest för disse Varjægers Indkaldelse, var i al Korthed den: "Varjægerne fra den anden Side af Havet, toge Skat af Tsjud, de novgorodske Slavjaner, Mjer, Vjes og Krivitsjerne; men Kozarerne toge Skat af Poljanerne, Severjanerne, Radimitsjerne og Vjætitsjerne: en Hermelin og et Egern af hvert Hus". Det sidste Tillæg om Afgiftens Beskaffenhed til Kozarerne, viser, at Forfatteren for den sydöstlige Del af Ruslands Vedkommende havde nöiagtigere Kundskab end for den nordvestlige Dels; han ved ikke nærmere af fortælle om den nordvestlige Del, hvor Finner (Tsjud, Mjer og Vjes) boede sammen eller Side om Side med Slavoner (de novgorodske og Krivitsjerne). — Senere henimod 862 fortsætter Kröniken, "fordreve de Stammer, som betalte Skat til Varjægerne, disse til den anden Side af Havet, betalte dem ikke Skat og begyndte at herske hos sig selv". Deraf sluttes med god Grund, at Varjægerne ikke blot toge Skat af de nordvestlige Stammer, men herskede hos dem indtil sin Fordrivelse; men, vedbliver Kröniken, "disse Stammer vare ikke istand til at oprette indre Orden; der var ikke Ret hos dem; Rodd (Stamme, Slægt) op-

[2]) Fredrik Schierns Afh. "Om den slaviske Oprindelse til nogle Stedsnavne på de danske Småöer" Annaler for Nordisk Oldkyndighed o.s.v. 1853.

stod mod Rodd; Stridigheder begyndte". "Under sådanne Omstændigheder" slutter han denne Del af Fortællingen "samledes Stammerne (de nordvestlige) og sagde: Lader os hente os Fyrster, som kunne herske hos os og dömme efter Retten! Efterat have fattet sådan Beslutning droge de til den anden Side af Havet til Varjægerne, til Rusj, og sagde til dem: vort Land er stort og rigt; men der er ikke Orden i det; kommer at være Fyrster og at herske over os! Tre Brödre samledes med sine Beslægtede, toge med sig hele Rusj og kom."

Hvordan nu Forholdet var mellem de ældre Varjæger og de nævnte nordvestre Stammer för hines Fordrivelse af disse, derom kan Man, som allerede bemærket, se, at Krönikeren mener eller endog forudsætter som bekjendt, at Varjægerne indehavde det Herredömme, som deres Fordrivere siden selv overtoge, men ikke magtede at håndtere; Varjægerne havde indehavt den Centralstyrelse blandt dem, som nu var ledig: nogen Centralstyrelse forstode de sig selv ikke på; de kjendte den ikke af Erfaring og deres Samfundsorden havde ikke frembragt sådanne Slægter, som kunde levere en Centralstyrelse eller Personligheder, der ragede væsentligt frem i Anseelse. Ellers måtte de naturligvis, efterat have kunnet enes om at fordrive Varjægerne, også have kunnet opstille Arvinger til det Overherredömme, den Fællesstyrelse, som nu ventede på sin Mand eller sine Mænd: en Centralfyrste eller republikansk-aristokratiske Ledere. Forholdet syntes at måtte kunne före dem enten til det Ene eller det Andet. Men videre end til at fordrive en fælles Fiende gik Samholdet ikke, og så faldt de fra hverandre til en Tilstand, som blev dem selv utålelig, fordi den var en Tilbagegang, eller fordi Forholdene krævede Mere end i de ældre Dage.

Jeg har dvælet såvidt længe ved dette Punkt, fordi det Spörgsmål opkastes af Historikerne f. Ex. Munch, om virkelig det russiske Rige ikke er dannet flere År för 862; det viser sig nemlig ganske få År derefter 866 i Besiddelse f. Ex. af 200 Skibe, hvormed Konstantinopel angrebes. Her er nu Spörgsmålet egentlig om det såkaldte Storfyrstendömme, det rjurikske Rige; thi denne Del af det store Land var i ethvert Fald den fremmeligste. Spörgsmålet må utvivlsomt besvares med Ja, forsåvidtsom det er givet, at Landet var förlængst optaget af de slavonske Stammer, der beboede det i sine ublandede eller med ældre Indvånere (Finner) blandede Samfundskredse, Stammer, ganske talrige Befolkninger med sine Styrelser ɔ: Stammeforstandere eller Ældste. Men dersom man ved Spörgsmålet mener, hvorvidt der var bragt tilveie noget Slags egen regelmæssig Fællesstyrelse for dem alle eller endog blot

for den nordvestlige Befolknings Vedkommende, så må der uden mindste Tvivl svares Nei. Sålangt vare de ikke komne i politisk eller anden Kultur. En russisk Historieskriver gjör sig overhovedet med Hensyn til Slavonerne det Spörgsmål, om Mangel på Evne til at enes til fælles Styrkes og Ordens Opnåelse er Slavonernes Mærke. Han besvarer det selv med Nei, idet han mener, at enhver anden Folkestamme på et tilsvarande Kulturtrin vilde have teet sig på samme Måde som Slavonerne. Det er nemlig ikke de russiske Slavoner alene, som måtte låne Centralstyrelse udenfra; thi Tsjekerne erholde også sin Rigs-Stifter fra et andet Land, efter Sagnet en udenlandsk Kjöbmand, medens dog Polakkernes förste Overhersker nok er af Slavonsk Oprindelse. Der kan tænkes mange, ydre eller indre Faktorer til Regnestykkets Opgjör; men Historikeren får holde sig til det Givne, som her er, at Russerne efter sin om end naive, dog sandhedskjærlige Krönikers Vidnesbyrd om en Tid, der ikke lå mere end 250 År tilbage, ikke vare komne til en sådan Samfunds-Udvikling, som med Lethed kunde före dem dertil og i ethvert Fald endnu ikke havde fört dem dertil. Den ydre Grund var vistnok den, at deres Stammer i det store Land havde Plads nok til at bo for sig selv, derfor ikke havde synderlig let for at rådslå og virke i Fællesskab, og udenfra ikke vare blevne tvungne dertil; indenfra måtte de efter hvad ovenfor er sagt, og som i Hovedsagen ikke er Tvivl underkastet, ikke *let* kunne drives længere frem end til Stammelivets tarveligte Ordning; deres Stamme-Herskere toge hver for sig det enkle Herredömmes Traditioner og Erfaringer med sig i Graven.

Hvorledes det nu forholdt sig med det Herredömme, som Varjægerne havde övet i Rusland för deres Fordrivelse, vide vi ikke, heller ikke hvorledes de vare komne i Besiddelse deraf; kun kan dets Tilværelse i en eller anden Form ikke betvivles, hvad enten den nu var kortere eller længere, stiftet enten af Mænd, der som de tre Brödre senere kom vestenfra, eller af et Folk, der havde boet og boede i Landet og inden sine rummelige Enemerker eller i sit Naboskab modtog de fra Syd-Öst og Syd komne Slavonstammer. Det Sidste er efter de mange Sagn-Meddelelser f. ex. om Sigurd Rings Nedstammen fra en Konge i Gardarige og den overhovedet gjennemgående Forudsætning hos alle ældre Sagaer om en hyppig og alment bekjendt Forbindelse mellem Skandinavien og Gardarige det Sandsynligste. Der er således nok Grund til med P. A. Munch i Beretningen om denne Skandinavernes Fordrivelse at se en sidste Udvandring af en tilbageblevén Rest, der nu fulgte sine forudgangne Stammebrödre. Man må nemlig med alle de

Forfattere, der med Eftertanke og Nutidens Kundskab skrive om Folkevandringer, i Almindelighed tænke sig dem som foregående i ligeså mange Århundreder som Fortidens Forfattere fremstillede Årtier eller År.

At Fordrivelsen foranledigedes derved, at de slavonske (og finske) Stammer selv trykkedes söndenfra af de allerede i det syvende Århundrede i Europa indvandrede Kosarer, der i det fölgende Århundrede allerede synes at have sat sig fast söndenfra indtil Kief og Dnjepr-Egnene, er rimeligt nok. Nogen Foranledning til Fordrivelse af Varjæg-Russerne formedelst den Måde, hvorpå de övede sit Herredömme over Slavoner og Finner, leverer den russiske Krönike ikke. Heller ikke er der formedelst denne Fordrivelse nogensomhelst Grund til at tro, at jo mange af de Udvandredes Landsmænd hist og her, især langs Grækenlands-Veien, Dnjeprs Vandlöb, og i Novgorod samt andre Byer bleve tilbage og dannede Led, hvortil de senere, indkaldte Varjæger kunde slutte sig i Driften af Krigens eller Handelens Yrke; der er tvertimod al den Rimelighed derfor, som vel kan tænkes og som efter den Målestok af Sikkerhed, som her kan være mulig, må kaldes Vished. Om et sådant Nationalitets-Forhold mellem Varjæg-Russerne og Slavonerne, som endnu mod denne Tid skulde have vedligeholdt sig i et urgammelt Fælles-Sprog, tror jeg, der ikke bör være synderlig Tale. Finnerne, der også boede både i disse Egne af Rusland og i mange andre i Öst og i Syd, havde dog vel ikke Fælles-Sprog med vore Forfædre. De færdedes uden Dette meget godt sammen med dem både i Vest og Öst. Men det ovenfor opstillede Spörgsmål, hvorvidt der navnlig i den mod Östersöen stödende Del af Rusland var dannet et egentligt Rige för Rjuriks Ankomst, står lige ubesvaret, om Man end har bevist eller sandsynliggjort den Pastand, at Slavonerne ikke vare komne så vidt. Meningen er vel også egentlig den, at de tilstedeværende germanisk-nordiske Folk i Tilfælde vare Rigets Stiftere. Når jeg også for deres Vedkommende må betvivle et sådant Fremskridt, at de skulde have dannet en egentlig Rigs-Enhed, så er det fordi derom Intet höres fra nordisk, slavonsk eller græsk Kant, men især fordi Nordboerne i deres egne Lande på den Tid ikke vare komne udenfor Fylke-Regjeringen. De Styrere, som på begge Sider af Östersöen havdes på denne Tid, vare sandsynligvis i Hovedsagen af samme Art, og Benævnelsen "Konge" i Gardarige vil neppe sige Mere end "Konge" i de skandinaviske Lande i det ældste Tidsafsnit, hvorom vi have Efterretninger eller Sagn. At de österfor det baltiske Hav boende Skandinaver under et efterhånden stigende Tryk formedelst Indeklemmelse mellem de ældre Finner og de yngre

Slavoner kunne have fölt Trangen til et noget stærkere Samhold end deres Landsmænd vestenfor Havet, er rimeligt nok; men en anden Organisation end til midlertidig Samvirken i Kamp for sit Forsvar, er ikke rimelig, fordi det ikke nævnes, og fordi det isåfald ikke vilde have gået så let med deres Fordrivelse, som det af Mangel på Sagn om Forsvarskampen må antages at være gået til.

Men, at på den anden Side denne her neppe meget talrige norröne Nationalitet har havt en fremmeligere Samfundsorden end den slavonske, derom kan der, hvis det, som meddeles fra begges Oldtid og om Slavonerne tillige langt senere, er rigtigt, ingen Tvivl være. De stode vistnok begge på Stamme- eller Fylkelivets lave Standpunkt; men Skandinavernes Fylkeliv bar ikke på den Tid et sådant Svaghedens Element i sig som Slavonens Stammeliv, og var dygtigt til at udvikle forholdsvis energiske Fylke-Enheder, med Styrer-Familjer, som formedelst nedstigende og umiddelbar Arvegang bevarede Styrelsens Overlevering og Erfaring. Nogen væsentlig Forskjel mellem Skandinavien i vestenfor og östenfor Havet er nemlig formedelst deres hyppige Samfærd ikke antagelig.

Er nu Dette således, så må det Herredömme, hvilket Skandinaverne have övet over Slavonerne, have bestået i at levere deres större og mindre Stamme-Samfund de Knjaser, eller hvad Navn de nu have havt, som deres egen Samfundsorden havde vanskeligt for at skaffe tilveie og bære: Skandinavernes Jarler og Herser må have leveret — middelbart eller umiddelbart — de överste Styrere, som de slavonske Stamme-Samfund tiltrængte. Man ser nemlig efter Rjuriks Ankomst selv Novgorod forlange sig en Knjas, fordi Borgersamfundet, der i lange Tider også levede under en med det slavonske Stammelivs beslægtet Form, ikke kunde skabe Orden.

Imidlertid er jo dette, som Læseren vil have seet, intet Andet end en Formodning, hvilken Man får tage tiltakke med, når ikke bedre Forklaringer ere at opdrive. Ingen Meddeleser haves for Tiden om denne Sag. At forövrigt den mere foretagsomme, mere bereiste samt mere eventyrlystne Skandinav også kan have ledet Slavonens Handelsreiser nedover Dnjepr eller blandt Landets endmere ukultiverede Beboere af andre Stammer eller fjernereboende Stambeslægtede, er sandsynligt nok. Man kan nemlig efter hvad der kort efter Rjuriks Ankomst sees, være forvisset om, at efter Tidens Forholde en ikke ringe Handel og ikke korte Handelsreiser, især på Floderne, have foregået længe för Rjuriks Tid: de simple Skibe eller Lodjer have både Skandinaver og Slaver forlængst forstået at bygge: i 865 ser Man nævnet det allerede betydelige Tal 200,

hvormed der seiledes langs sorte Havets Kyst, og mindre end et halvt Århundrede derefter det store Tal 2,000 med 40 Mands Besætning på hvert, bestående foruden af Varjæger tillige af Landets fleste slavonske (og nogle finske) Stammer, der også seilede langs Kysten til Grækenlands Hovedstad. En mulig Overdrivelse i Tallene svækker ikke hvad her söges vist og bevist. Hovedsagen er historisk Kjendsgjærning, stadfæstet fra græsk såvelsom fra slavonsk Kilde (Konstantin Porphyrogenetes og Nestor).

Vi ere da, så godt det lod sig gjöre, komne frem til den rjuriske Tid eller den Tid, fra hvilken man regner det russiske Riges Stiftelse, og ville ikkun tilföie, at den nestoriske Beretning om den næst forangående Tid kun er den, at i Året 859 havde Varjæger, der kom fra hinsides Havet, pålagt de samme Stammer, som senere indkalte dem, Skat, hvorfra de det fölgende År befriede sig ved at fordrive dem. At nu dette Slags Togter oftere foretoges, og at de slavisk-finske Stammer både kunde have Anledning til at slå Varjæger fra sig, og når de först forenede sine Kræfter, havde Magt til at jage dem ud, kan ikke betvivles. Men derimod er det höist usandsynligt, at de allerede i 862 skulde have indkaldt dem igjen for at overtage det Herredömme, som de nys havde övet til så ringe Tilfredshed fra de Overvundnes Side. Nestor savnede da også anden Kundskab netop om denne Del af Rusland på denne Tid end den mundtlige Overleverings på et noget fjernt Hold (Kief), og denne kunde ikke tage det så nöie med Årstallene, men stillede indbyrdes fjernere Begivenheder nær hverandre. Hans Enkeltheder og Tidsbestemmelser ere da også i det Hele for den ældste Tid, af Alle erkjendte for meget upålidelige. Indkaldelsen forudsætter åbenbarlig en længere Afstand mellem Begivenhederne, der forövrigt kunne have sin Rigtighed i og for sig selv og som Skildringer af Tidens Foreteelser. Iövrigt kunde også meget vel de Varjæger, som fordreves, om Man vil forudsætte Beretningens fulde Rigtighed i alle Stykker, altså også i Tid, være andre end de, der indkaltes; men noget sådant er neppe Nestors Tanke. Dette Hele omtales her fordi Man ikke bör være uvidende om hvad der af ren historiske Hovedkilde berettes, om Man end har den allerbedste Grund til at anse Kilden for plumret, såsnart nemlig som det, Man har at stille derimod ikke kan bevises fra andre renere Kilder, men Man må lade sig nöie med Sansynligheder, der rigtignok i nærværende Tilfælde ere de allermest slående. Vi holde os naturligvis til hvad ovenfor er sagt, om hvis Rigtig-

hed i det Store taget der ikke bör være Tvivl. Den sidste Erindring, som de indkaldende Slavon-Finner have havt om de indkaldte Varjæger, må nödvendigvis have været fordelagtigere for disse, end Erindringen om Rövere, fra hvis Side de ikke havde Anledning til for Fremtiden at vente et mildere Herredömme end Röveres eller de Kozarers, der, som vi strax skulle få at se, på denne Tid beherskede deres sydligere Stammefæller og Landsmænd, allerede i nogen Tid havde taget Skat af disse og rimeligvis antoges at berede sig til at behandle de övrige Stammer på samme Måde. Frygten for Sådant er også en ikke ganske usandsynlig Forklaringsgrund til Varjægernes Indkaldelse, hvilke de altså måtte have kjendt fra bedre Sider end hine. Når Historikerne have tænkt sig Frygten for Kozar-Herredömmet som Grund til Varjægernes Indkaldelse, så er det rimeligvis og ikke uden Årsag, fordi disse Horder ligesom deres Forgjængere have röbet sin Tilböielighed til at hjemsöge Sydens og Vestens rigere Egne fremfor Nordens fattigere Landskaber, der udenfor Vandlöbenes snevre Bredder vare Ödemarker, blot besögte af Jægere eller i det Höjeste af Hyrder.

I det vi nu skulle fortælle om den varjæg-russiske Histories förste Afsnit, til hvis Belysning det slaviske Oldtids-studiums Resultater, nedlagte i det ovenfor nævnte Værk af S. Soloviöf, unægtelig have leveret et og andet Moment, der forhen var ukjendt eller upåagtet, ville vi dog minde om denne Afhandlings Hensigt, nemlig at komme såvidt muligt på det Rene med, i hvilken Udstrækning Varjægerne må tænkes at have havt Indflydelse på det russiske Folkeliv og det russiske Væsen, efter at være blevne Herrer over Landets og Folkets fremmeligste Del og efter ret snart at have lagt andre slavonsk-russiske Landsdele under sig eller under den Rigets Kjerne, som de kaldtes til at styre. Deraf fölger nemlig, at ikke Alt, hvad Man ved, medtages, og især, at der ikke dvæles synderlig ved Begivenheder, som vel kunne være interessante for Studiet af den russiske Historie i og for sig, men ikke for den varjægiske, der er denne Afhandlings nærmeste Gjenstand.

Rjurik, den ældste af de tre Brödre og, som det synes, den egentlige Hövding for de indkaldte Varjæger, nedsatte sig blandt de ilmenske Slavoner, sandsynligvis i Ladoga, en By på den sydlige Strand af den store Indsö af samme Navn [3]). Sinenus nedsatte sig blandt de finske Stammer Tsjud og Vjes ved den lille Indsö Bjelo-ózero i Guv. Novgorod [3]). Truvor tog sit ophold i Byen Isborsk [3]) blandt Krivitsjerne, der boe omkring

[3]) Det gamle Ladoga er nu kun en Landsby nær ved den lille By Ny-Ladoga. Bjelo-ózero har gjennem Sjeksna Udlöb i Volga og

Volgas, Dnjeprs, Dvinas (og Dynas) Kilder. At Rjurik valgte Ladoga, ikke Novgorod (hvilket forhen påstodes), havde sin rimelige Grund i Byens lette Adgang til Havet, om han skulde finde sig nödt til at opgive sin Stilling. På den anden Side måtte han også være på sin Post mod andre Varjæger: derfor befæster han Byen, hvorfra han også kun havde en kort Reise til Mundingen af Elven Volkhof, der förer lige til Ilmen-sö og Novgorod. Brödrene Sineus og Truvor dö i Löbet af et Par Års Tid, efterat den Förstnævnte sandsynligvis havde underkastet sig Finne-Stammen Mjer, der forhen havde betalt Skat til Varjægerne, men ikke nævnes som delagtig i Indkaldelsen. Rjurik var altså alene tilbage og fik Styrelsen udelt; hans Herredömme strakte sig eller udvidedes mod Syd til Polotsk, mod Nordöst til og med Muroma (en Finnestamme?) öst for Mjer. Forövrigt berettes det blot, at de tre Fyrster, som rimeligt var, strax havde måttet "före Krig til alle Kanter". Om Regjeringsforanstaltninger af Rjurik som Enehersker, siges, at han "uddelte Byer til sine Mænd" eller efter nogle Håndskrifter, at han delte Landstrækninger ud til sine Mænd og "at befæste Byer". Det sidste betegner Forholdet, såvidt Man kan se, rigtigst, dels for at samle og stötte Stammerne og de stedlige Styrelser dels vel og for i Tilfælde at eie Værn mod Fienders Anfald. De her nævnte Krige til alle Kanter ere efter Beretningens Sammenhæng mod Nabostammer; thi om Krige mod dem, der havde indkaldt Varjægerne, taler Overleveringen (Nikon 1, 16) særskilt, idet der fortælles, at der allerede strax (863) gjordes et Oprör i Novgorod af en Del Misfornöiede, der fandt sig ilde behandlede af Rjurik og hans Landsmænd, og i hvis Spidse en vis Vadim (Slavon, efter Navnet at dömme) stod; men Vadim blev tilligemed mange Ligesindede af Novgorods Indbyggere dræbt af Rjurik. Efter Beretningen flyttede nu Rjurik til Ilmen-Söen og "anlagde" et Novgorod, hvilket isåfald må have været en befæstet Stad, der snart satte det gamle Novgorod i Skyggen og sandsynligvis var beregnet på at tilintetgjöre denne By, hvor Oprörene vedblove, men i hans Tid endte med, at mange Novgorodske Mænd flygtede til Kief. Rjurik blev derefter sin hele Tid boende i eller ved Novgorod, hvor også efter hans Död misfornöiede Partier opstode og kjæmpede næsten mod enhver Fyrste. Efter Hovedstadens Forlæggelse til Kief (882) boede enten fyrstelige Statholdere eller Fyrster stadig i Novgorod.

Af særdeles farlig Beskaffenhed synes det förste novgo-

---

nu for Tiden Kanalforbindelse med Dvina, Sukona og Onega. Isborsk er en liden By V. S. V. for Pskoff i Guv. af samme Navn.

rodske Oprör ikke at have været, ligesålidt som det bærer Spor af just at have været en Nationalkamp fra den slavonske Befolknings Side mod Varjægerne, hvoraf desuden en Del allerede fra tidligere Dage boede i Byen ved Siden af hine. I alle Fald udbede to Varjæger, der "ikke hörte til Rjuriks Slægt", sig af ham Tilladelse til at drage til Konstantinopel tilligemed "sin Slægt" og erholde den. De droge (i 865) nedad Dnjepr, den gamle Handelsvei til Grækenland, og ankom til Poljænernes By Kief, det gamle Samlingssted for Varjæger, som i en eller anden Egenskab beredede sig til at besöge det sorte Hav og dets Kyster. Byen med Omegn betalte på den Tid Skat til Kozarerne. Det må på Grund af dette Forhold have været dem forholdsvis let at underlægge sig eller forene med sig Poljænerne, der nu i sin Nöds Tid også behövede deres Hjælp mod Steppe-Barbarernes ɔ: Petsjenegernes Plyndringer, såvel som mod de krigerske Slavon-Stammer Drevljaner og Uglitsjer, ja endog mod Bulgarerne, hvoraf en Del boede ved Volga. Overhovedet viser der sig netop på denne Tid megen Uro hos Befolkningerne i disse Egne. — Hvorledes det nu end gik med disse Kampe, så holt de to Varjæger og Brödre, hvis Navne vare Askold og Dir (Dyre), sig i Kief og Omegn, indtil de havde samlet en nogenlunde stor Skare, hvoriblandt Misfornöiede fra Novgorod, og droge da i 866 på 200 Skibe (Lodjer) afsted forat gjæste Konstantinopel. Men Storm ödelagde deres Flåde i Byens Nærhed, hvorpå Anförerne droge med ikke ret mange af sine Folk tilbage til Kief, hvor et varjægisk Herredömme på en Måde blev af dem dannet, og hvorhen det berettes, at en Biskop nu blev sendt fra Konstantinopel, såsom de uheldige Varjæger under Opholdet i Grækenland med eller mod sin Vilje havde antaget Christendomen *). Med Bispen berettes også det kyrilliske Alfabet at være bredt til Rusland. I Året 879 döde ifölge Kröniken Rjurik, efterladende sig en mindreårig Sön Igor (Ingvard, Ingor), hvem han anbefalede til sin Slægtning Oleg (Helge). Denne fik, neppe som Igors Værge, men vel som Slægtens Ældste Rjuriks Fyrsteværdighed; han beholdt den også indtil sin Död. Han sees efter sin kloge Forgjænger at have modtaget et efter Omstændighederne stærkt Herredömme, uden Spor af Racehad mellem hans varjægiske og slavonske Undersåtter, og undlod ikke at benytte sin Magt til Udförelse af Tidens og sin Forgjængers Tanke. Rjurik havde gjort det förste Skridt mod Syd og Oleg tog Skridtet allerede

---

*) Beretninger om Varjægers Antagelse af Christendommen i Konstantinopel forekomme allerede tidligere, nemlig i Begyndelsen af det 9:de Århundrede.

fuldt ud. Efter i tre År at have holdt sig rolig i Novgorod drog han afsted ad den sædvanlige Vei, på Dnjepr, med en Hær af Varjæger og af alle de under ham stående finske og slavonske Stammer: Tsjud, Mjer, Vjes, ılmenske Slavoner og Krivitsjer. Allerede hans Hærs Sammensætning er i og for sig en Hovedbegivenhed, charakteristisk for Varjægernes og Fyrstens Forhold til Slavon-Finnerne. Men Toget bliver også for Ruslands Fremtid en afgjörende. Medens dets angivne Mål var alle Eventyrers og Handlendes forjættede Land, Grækenland og dets Hovedstad, havde dog Oleg et nærmere Öiemed, som vi strax skulle se, at han udförte. På sin Vei undertvang han de der forefindende Stammer og sikkrer sit og sit Riges Herredömme ved at sætte sig fast i deres Stæder. Efterat have passeret Eidet (mellem Lovat? og Dnjepr) sætter han sig fast i de dnjeprske Krivitsjers Land og underlægger sig deres By Smolensk, hvor han forlægger en af sine Hærförere med en tilstrækkelig Besætning. Derfra fortsætter han sit Togt nedad Floden til Severjanernes Land, bemægtiger sig deres By Ljubetsj, hvor han indretter sig på samme Måde som i Smolensk. I hvilken Grad han på begge Steder mödte Motstand, derom fortælles Intet. Endelig nåede han Kief, hvor Askold og Dir "vare Fyrster", og som vistnok var hans förste Hovedmål. Han efterlod den större Del af sine Skibe höiere oppe ved Dnjepr, skjulte en Del af sine Krigere og lokkede Askold og Dir udenfor Byen til sig under Sken af, at han og hans Fölge vare Handlende, der reiste for Olegs og den unge Igors Regning til Grækenland og önskede en Sammenkomst med sine Landsmænd på Stedet. Askold og Dir möde, erklæres af Oleg som uberettigede til sit Herredömme, "da de ikke vare af Rjuriks Æt", der på Stedet repræsenteredes "af Rjuriks Sön" Igor, hvem han derpå fremstillede, og de dræbes samt begraves på det ved Byen liggende Fjeld. Fremstillingen af Rjuriks Sön som Indehaver af Herredömmet over alle Varjæger var sandsynligvis beregnet såvel på den varjægiske Del af hans Hær som på deres i Kief boende Landsmænd; thi den til Grund derfor liggende Tankegang er skandinavisk, ikke endnu slavonsk.

Oleg satte sig nu (882) fast i Kief, om hvilken By han skal have erklæret, at den skulde være "Russernes Byers Moder" ɔ: Hovedstad. Det bemærkes, at dette er förste Gang, Man ser et Anlæg på at betegne Rikets Undersåtter med et fælles Navn "Russer". Vigtigheden af at vælge og hæve denne By er iöinefaldende nok, når Man tager i Betragtning, att Dnjepr her efter Optagelsen af de store Bifloders Pripetj og Dnjesna böier sig mod Öst, mod Steppen, de nomadiske Folkeslags Bo-

pæl, mod hvilke det var fornödent at opstille et stærkt Værn, og når Man ved, at her var Endepunktet for den russiske Flodseilads i fredelig Hensigt og et passende Samlingssted for Fartöierne, når de skulde forenes for at drage ud på Krigstogt i det sorte Hav. Ladoga var Rigets nordligste Punkt, Kief skulde forelöbig være dets sydligste og i Fremtiden Rigets Middelpunkt og Hovedstad. Olegs förste Foretagende her i Grændselandet (Ukraina) var at bygge Stæder, Småfæstninger såvel for at beskytte sit eget Herredömme som for at beskytte sine Undersåtter mod Anfald fra Steppen, hvor Ugrer og Petsjenegr tumlede sig dels i indbyrdes Kamp dels i Strid med Kozarerne, der for Öieblikket synes at have været udaf Stand til at hindre det varjæg-russiske Herredömmes Udbredelse på deres Bekostning.

Men denne Rigets Udvidelse, som altså allerede var gjort og sögtes både befæstet og foröget, gjorde det nödvendigt for Oleg, så snart han så sig vel sikkret mod at drives ud igjen, at ordne Forholdet til Rigets oprindelige Del, de nordlige Provinser. Dette skete da også ved at bestemme deres Tribut til Fyrsten, hvilken Oleg fastsatte for de "ilmenske Slavoner, for Krivitsjerne og for Mjer". Novgorods Indvånere bleve serskilt forpligtede til at betale 300 Grivner [5]) som Bidrag til Underholdning af en leiet Skare Varjæger, som skulde beskytte de nordlige Landsdele. I Begyndelsen bestod dette Vogtkorps udelykkende af Varjæger; men noget senere se vi istedet herfor denne Vogt benævnt med det slavonske Navn "Gridn", til hvilke Byen da måtte yde 1,000 Grivner, indtil denne Afgift ved Jaroslaff den 1:stes Död bortfaldt.

Efterat have ordnet Forholdet til de nordlige Landsdele og Stammer begynder Oleg at underkaste sig de Slavon-Stammer, der boede i Öst og Vest for Dnjepr; han drog först mod Drevljanerne, hvem han med hård Medfart måtte tvinge til at betale Skat — en sort Mår af hvert Hus. I det fölgende År drog han mod Severjanerne, hvem han overvandt lettere og pålagde en lettere Afgift; thi han vilde vise dem Fordelen af at stå under hans Herredömme fremfor Kozarernes, til hvem de hidtil havde været skatskyldige; det Samme havde været Tilfældet med Radimitsjerne, der nu frivillig påtoge sig at betale Oleg Skat — og ikke til Kozarerne. Men derefter måtte han anvende 12 År på at underlægge sig de forhen uafhængige Stammer Duljeber, Khorvater og Tivertser; Uglitsjerne

[5]) Værdien af en Grivna i den ældste Tid er höist usikker; den beregnes af Nogle til $^1/_{12}$ af en græsk Litra og en hollandsk Dukat; senere er den i Rusland en Mynt for 10 Kopeiker.

lykkedes det ham ikke at betvinge. Derimod synes Dregovitsjerne allerede i Rjuriks Tid at være blevne undertvungne fra Polotsk af.

I 907 gjorde nu Oleg Alvor af Toget mod Grækenland, hvortil han efter Beretningen samlede 2,000 Skibe og Folk af Varjæger og alle Folkstammer under hans Herredömme, 40 Mand på hvert Skib, og derhos Heste, om hvilke der dog ikke senere tales; så at Man blandt Andet ikke ved, om Rytteriet måske drog Landveien, enten helt frem eller kun til Dnjeprs Munding for at dække Farten mod Steppeboerne. — Oleg og hans Hær kom efter lykkelig Seilads til Omegnen af Konstantinopel, hvor de övede vild Grumhed, plyndrede Kirker, opbrændte offentlige og private Huse, martrede de græske Fanger, stillede dem til Mål for sine Pile eller kastede dem i Havet. Oleg lod derpå, forat angribe Byen selv, sine Skibe trække overland til dens (nordlige) Havn. Nu blev den græske Regjering bange, sendte Gesanter til ham om Fred og lod bringe Spise og Vin til hans Krigere, der dog tilbageviste begge Slags af Frygt for Forgivelse. Forelöbig forlangte Oleg 12 Grivner for hver Mand i sin 80,000 stærke Hær og fik Belöbet, hvorpå Forhandlingerne begyndte og dreves af 5 russiske Mænd: Karl, Velmud, Rulaf (Rolf), Farlof og Stemir.

Udbyttet af Forhandlingerne blev for Oleg en Pengesum til hver af hans Riges Byer, hvoriblandt foruden de allerede nævnte, Rostoff, Tsjernigoff og Perejaslavl, samt at, i Tilfælde, russiske Gesanter skulde underholdes på græsk Bekostning, sålænge de opholdt sig i Konstantinopel, men at "Gjæster" d. e. Kjöbmænd kun skulde have frit Ophold i et halvt År, men ved Tilbagereisen forsynes med Ankere, Touge og Seil. De Russer, der "ikke kom for Handels Skyld, skulde ikke nyde offentlig Underholdning", måtte ikke öve Vold, skulde lande på et bestemt Sted, lode sine Navne optegne af græske Embedsmænd, kun i et Antal af 50 på en Gang, gjennem en bestemt Port og med græske Ledsagere samt ubevæbnede drage ind i Byen: de måtte da kjöbe hvad de vilde og ikke betale Told. Overenskomsten besvores af de to Keisere Leon og Alexandros på det hellige Kors; Oleg og hans Mænd svore ved deres Våben og ved Guderne Perunn og Volos (Hyrdegud). Oleg vendte derefter tilbage til Kief med rigt Bytte af Guld, Klæder, Frugter, Vin og allehånde dyrebare Gjenstande. Det her Anförte viser, som Enhver vil se, at Grækernes Kjendskab til Olegs Undersåtter må have været af ældre Datum og blandt Andet, at Landet forhen må have været besögt såvel af Handlende som af Eventyrere, der enten hörte hjemme i Rusland eller droge derigjennem til Verdens mægtigste By. Nogen Skjel-

nen mellem Varjæger og Slavoner ser Man ikke, men derimod Bevis på, hvor snart hine gik op i disse, idet de svore ved de slavonske Gudenavne. Efter hvad der senere sees, har det imidlertid været både Grækernes og Olegs Hensigt at bestemme den fremtidige Forbindelse nöiere; nu gjaldt det for begge Parter om at skilles, hvilket også skete. Ved Afreisen havde Oleg hængt sit Skjold på en af Konstantinopels Porte som Seirstegn. At på dette Tog Varjæger have været de Befalende, og Hovedmassen af Slavonerne Underordnede og Menige, er rimeligt nok og bestyrkes ved en Tradition om det forskjellige Stof, som anvendtes til de nye Seil, som benyttedes ved Flådens festlige Tilbagevenden til Kief, henholdsvis Silke og Lin.

Allerede i 911 sendte Oleg Gesanter i den ovenfor omtalte Hensigt, nemlig de 5 forrige og dertil 10 andre Mænd, der på to nær synes at have skandinaviske Navne — "på sine egne og alle höie Bojarers Vegne". Der afsluttedes en meget nöiagtig Overenskomst, beregnet på Handel, Behandling af Skibbrudne, af Forbrydere, af Bortförte o. s. v., men, da dette interessante Dokument, hvis russiske Original, skrevet allerede med kyrilliske Bogstaver, Nestor synes at have havt, ikke står i videre Forhold til denne Afhandlings Öiemed, skulle vi udsætte med videre Meddelelse derom til en anden Leilighed. — Oleg döde allerede 912 og ansåes af sine Undersåtter for Troldmand, med andre Ord, han stod over sin Samtid i Klögt og Dannelse; hans Navn går den Dag idag igjen i en Mængde Folkesagn og Viser.

Hvor langt Olegs Rige strakte sig mod Öst, sees ikke af Nogen nærmere opgivet; men da Rostoff nævnes som Del af Riget, må han have behersket Dons Udlöb; i disse Egne boede i ældre Tider finske Stammer, hvortil også den ovenfor nævnte Muroma sandsynligvis hörte. Herredömmet på disse Kanter var dog vistnok usikkert og vaklende.

Efter Oleg fulgte nu Rjuriks Sön Igor formodentlig som Slægtens Ældste. Under Olegs Tog til Grækenland var han bleven tilbage i Kief. Ved 903 var han bleven gift med Olga (Helga) fra Pskoff (?), upåtvivlelig af varjægisk Slægt. Hans förste Foretagende siges at have været at betvinge Drevljanerne, der nægtede at betale den tidligere Skat; han pålagde dem en större. I 941 foretog han et Togt mod Konstantinopel, men med liden Styrke. Derhos bleve Grækerne underrettede om hans Nærmelse af Bulgarerne, så at de kunde forberede sig: de tilföiede hans Skibe stor Skade ved en forfærdelig Ild (den græske?), så at Russerne gik iland i Lilleasien, hvor de plyndrede og ödelagde Alt, indtil de også her angrebes og sloges af Grækerne, så at de nödtes til at gå ombord i sine over-

blevne Fartöier, flygte til Thracien og derfra tilbage til Kief. Men allerede i 944 havde Igor rustet sig til et nyt Tog, hvori vi se *de fleste* forhen nævnte Stammer deltage og dertil en Del Petsjeneger [6]) samt Varjæger, hentede fra Skandinavien, og overhovedet en til Öiemedet svarende Styrke. Den græske Keiser Romanos, der af Bulgarerne såvelsom af Khorsuniterne (Khersoniterne, græske Kolonister, som dreve stor Handel) var bleven underrettet om Russernes Nærmelse, standsede dem ved Donaus Munding formedelst Gesanter, der tilböd större Pengebelöb, end Oleg forhen havde fået, og tillige Guld og Kostbarheder for dermed at tilfredstille Petsjenegerne. Som forhen skulde en omfattende Regulering af de to Folkeslags Forhold indbyrdes, senere finde Sted. Til den Ende sendte denne Gang Grækerkeiseren först Gesanter til Kief, hvor Traktatens Grundlag vedtoges, hvorpå Igor lod afgå et stort Fölge af Sendemænd til Konstantinopel, hvilke samledes med et Udvalg af Keiserens Embedsmænd til den formelige Vedtagelse og Dokumentets Udfærdigelse.

Som Man af det förste, med forliden Styrke foretagne, Togt kan mærke, var Igor en Mand, der ikke forstod sig tilstrækkeligt på Krigens Yrke og heller ikke magtede at styre sine rovlystne varjægiske Stridsmænd; thi blot som Plyndretog viser dette förste Togt sig. Det andet Togt, som rigtignok var foretaget med tilstrækkelig Magt, standser ved Donaus Munding, fordi hans Mænd erklære, at de have nået sit Mål ved at erholde Penge. Dette berettes ligefrem og derhos, at de vare blevne bange for Seiladsen og for Kampens Udfald. Igor havde nemlig hidtil udfört sine Krigsforetagender ved en af sine Mænd Sveneld, der ikke her var tilstede, og har overhovedet ikke nydt synderlig Tillid blandt sine Folk, der desuden beskyldte ham for Knebenhed mod sin Drusjina (Hær).

Den ovenfor nævnte Traktat kom istand og er af Nestor opbevaret. Den viser sig i det Hele meget lig den forrige (Olegs), kun i et Par Ting lidt mindre fordelagtig for Russerne, og indeholder derhos en Forpligtelse for disse til at hjælpe Grækerne og deres Koloni Khorsun mod de sorte (donauske) Bulgarer. Vi ville forövrigt kun dvæle ved hvad der interesserer denne Afhandlings Öiemed.

Först mærke vi os da, at Traktaten fra Igors Side sluttedes i hans eget og alle hans Slægtninges Navn, hvilke op-

---

[6]) Petsjenegerne, allerede i det forrige Århundrede ankomne til Rusland, vare Nomader, der holdt sig i Egnene mellem Don og Donau. Der er nogle usikkre Beretninger om, at Igor i sine förste År stred med dem; senere kom han i venskabeligt Forhold til dem.

regnes, og hvoraf Man ser, at allerede Nogle havde rene slavonske Navne som Svjætoslaff, Volodislaff, Peredslava, medens rigtignok de Fleste have tydeligt skandinaviske Navne som Akun, Turd, Amin, Sten, Gunnar, osv. Alle disse Beslægtede (af begge Kjön) repræsenteres som "Knjaser af Rusland", Besiddere af Rigets Dele under "Storfyrsten", hvilket Igor kaldes: altså ser det ud til den slavonske Stamme- eller Familjebesiddelse af Riget som Fællesgods.

Dernæst sluttes Traktaten på alle det russiske Lands Mænds Vegne, og er det her, Man for förste Gang ser Udtrykket det "russiske Land". Endelig ser Man ved denne Leilighed en vigtig Fölge af Togene til Byzants og Forbindelsen med Grækerne, nemlig at der i Kief selv er en christen Kirke, den hellige Elias's, og at der skjelnes mellem christne og hedenske Russer: medens Igor selv og de hedenske af hans Mænd, der deltoge i Forhandlingerne, sværge ved Perunn, sværge de christne i Elias's Kirke; thi "mange Varjæger vare christne". Fra Grækernes Side besvores den i Konstantinopel — af begge Parter "på evige Tider". — Igor sendte de græske Gesanter fra sig med Gaver af Pelsværk, Vox og Slaver, Russernes vigtigste Handelsvarer på den Tid.

Når Igor ikke i sin Tid synes at have været i höi Grad besværet af Kozarerne, hvem hans Forgjænger Oleg dog havde frataget en Del af deres Skatskyldige, så har Grunden været den, at disse netop nu selv havde al sin Magt nödig for at værge sig mod Petsjenegerne, med hvem vi se Igor forbunden under hans græske Tog.

Ved Året 946 se vi den sidste Beretning om Igor, nemlig at hans Krigere klage over at de ere "nögne", medens Sveneld's Mænd ere "rige på Våben og Klæder"; de opfordre ham til at gå med sig forat hæve Skat "såvel til hans som deres Fordel". Igor föiede dem og drog mod Drevljanerne, hvem han pålagde höiere Afgifter end forhen; derhos övede såvel han som hans Folk Vold mod dem. Endelig droge de hjemover igjen; men på Hjemveien begyndte Igor at angre, at han ikke havde erhvervet Mere for sin Person, og derfor vender han, ladende Hovedstyrken fortsætte Hjemreisen, tilbage med en mindre Del af Tropperne, for ikke at blive nödt til at dele det Bytte, han ventede sig, med så Mange. Ved denne Leilighed bliver han tilligemed sit Fölge dræbt af Drevljanerne, der under Anförsel af sin "Fyrste (Ældste) Mall rykke ud mod ham fra deres By Korosten. — Indkrævningen af Skatten blandt de fjernere og mindre pålidelige Stammer besörgedes for Igors Regning i Regelen af den forhen nævnte Sveneld, der synes at have været i stadig Beskjæftigelse med at befæste

det af Oleg begyndte Værk og tillige med at udföre, hvad hin ikke havde havt Tid og Leilighed til. Han betvang således endelig Uglitsjerne efter i 3 År at have beleiret deres By Peresetsjen; Igor pålagde dem en Skat "til Fordel for Sveneld", der altså må have været en uundværlig Mand i hans Öine og på den anden Side ikke farlig for Riget; han har i ethvert Fald besiddet en Del af de Egenskaber, som Igor ikke har besiddet, og forstået at gjöre sig yndet af sine Folk, der ligesom han selv vare nödvendige til Rigets Befæstelse og Udvidelse. — Under Igors roligere Hensidden i Kief eller formedelst Misnöie med ham, droge en Del af Rigets Krigsmænd ud på Eventyr, Nogle i det græske Riges Tjeneste i Italien, Andre efter Formodningen på Bredderne af det kaspiske Hav, hvor de imidlertid ikke have været synderlig heldige i sine Kampe mod de musulmanske Beboere af Aderbeidsjan (i Persien) og kun vanskeligt kom tilbage. Beretningen stadfæster ældre Overleveringer om, at en Del Russer fra gammel Tid havde opholdt sig i den sydöstlige Del af det nuværende europæiske Rusland omkring det sorte og azovske Hav, og gjör det muligt at tro, at disse enten selv have foretaget det nævnte Tog mod de kaspiske Egne eller have understöttet sine Landsmænd (?) til dets Foretagelse. Fuld Sikkerhed i det Enkelte haves ikke om disse Ting.

Ved Igors Död 945 overtog hans Hustro Olga Regjeringen; hans og hendes Sön, med ægte Slavonsk Navn, Svjætoslaff var et Barn, der opfostredes af en vis Asmud. Befalingen over Hæren overtoges af den forhen nævnte Sveneld. Om Olga i Egenskab af Kongemoder eller af Varjægernes Ældste — hun nævnes i Igors Fredstraktat med Grækerne som en af Varjægernes Repræsentanter ved Siden af et Par andre Kvinder og flere Mænd — havde Ret til Overstyrelsen, eller om hun endelig uden nogen Regel, stöttet af Asmund og Sveneld, tog sig selv tilrette, eller formedelst sin Dygtighed uden Videre erkjendtes som selvskreven — om alt Dette yttres ikke et Ord af Nogen; sandsynligst er dog nogen af de tre sidste Forklaringer; thi, da hun ikke selv strax overtog den vordende Konges Opfostring, kan hendes Egenskab af Kongemoder neppe have havt nogen overveiende Betydning. — Hun overtog i ethvert Tilfælde den hele Styrelse, hvilken hun förte med Kraft ligeoverfor Alle og Enhver, og senere tillige Sönnens Opdragelse. Hendes förste Foretagende var at hævne både sin Mands Drab og sit Riges krænkede Ret på de Drevljaner, som havde bekjæmpet og dræbt Igor, nemlig Indbyggerne af Iskorosten,

rem hun ved List beseirede: hun bemægtigede sig Byen, dræbte ns Ældste og uddelte en Del af de Menige som Slaver til ne Stridsmænd; Resten skjænkede hun Liv og Hjem mod at tale höi Skat. Hövdingen Mall, der ovenfor er nævnt, havde n på grusom Måde dræbt tilligemed en Del andre Fornem- e, hvem hun ved Træskhed havde fået i sin Vold. Hendes ed denne Leilighed udviste List såvelsom Strængheden i hen- s Hævn mod sin Mands Drabsmænd har skaffet hende et höit ftermæle i det russiske Folks Overleveringer og Sagn; hun ndlede ganske i en Tids Ånd, der endnu vedligeholdt sig på rönikens Tid. — En Egenhed mærkes ved denne Leilighed, emlig at de to Trediedele af den Drevljanerne pålagte årlige fgift skulde tilfalde Kief ɔ: Storfyrsten, medens den tredie rediedel skulde tilfalde Visjgorod, en By, der "tilhörte Olga".

Efterat have ordnet denne Sag, lige vigtig for hende og r Riget, optog Olga med stor Dygtighed den af Oleg efter- dte Opgave, hvilken Igor kun mådeligt havde fattet eller mag- t, nemlig at styrke og ordne det samlede Rige, hvis Nord- rændse var Elvene Msta og Luga [1]) og hvis Sydgrændse var skilligt söndenfor Kief —, i det Mindste söndenfor Elven ula [1]). — Umiddelbart efter Striden med Drevljanerne og de- s Betvingelse bereiste hun Landet, navnlig dets sydligste og ordligste Yderkanter, tilligemed sin Sön og Drusjinaen, fore- og de nödvendige Foranstaltninger, afgav Bestemmelser og stsatte Afgifter samt Tiden for deres Ydelse. Hun anlagde yer, hvor Fyrsten tilligemed Drusjinaen på Veitslerne vilde pholde sig, og hvor de skulde underholdes af vedkommende andsdeles Befolkning. Overalt, hvor hun færdedes, efterlod un en eller anden nyttig Indretning, hvoraf mange endnu på rönikens Affattelsestid påvistes som hendes; især var det dog yer (Landsbyer) som Middelpunkter for den stedlige Rets- leie, Bestyrelsen og Handelen.

En endnu vigtigere Indflydelse på Rigets Fremtid fik Olga ed at antage Christendommen, der vistnok allerede havde ad- killige Bekjendere i Hovedstaden Kief og måske enkelte an- re Steder, men dog endnu nöd ringe Anseelse, skjönt Man på en anden Side heller ikke ser Tegn til Forfölgelse mod den: orholdet var efter hvad man kan formode, gjerne det, at de ornemmeres Omvendelser foretoges i Konstantinopel, kun sjel- en i Kief, hvor Sådant endnu pådrog Spot og Foragt. Olga

---

[1]) Msta, der kommer fra Nord, löber i Öst for Novgorod og alder i Ilmen-Söen. Luga udspringer i Nord for Novgorod löber örst mod S. V. og derpå mod N. V. ud i den finske Bugt norden- or Narva. Sula falder i Dnjepr nærved det nuværende Krementsjugg.

drog i ethvert Fald, omkring Året 957 til Grækernes Hovedstad og döbtes der. Efter Omstændighederne og det græske Hofs Overmod og ceremonielle Smålighed vistes der hende megen Opmærksomhed, men dog således, at Man stundom lod hende föle, at hun var Barbar og Fremmed; men Dette forstod hun på passende Måde at hævne, ligesom hun med overlegen Klögt værgede sig mod ethvert Forsög på Overlistelse fra et Hof og et Folk, der fremfor Alle havde Ord for at kunne före sine barbariske Samtidige bag Lyset. At Christendommen ved denne Leilighed gjorde et stort Skridt fremad, er i og for sig klart. Imidlertid formåede hun ikke at overtale sin Sön Svjætoslaff til at fölge hendes Exempel; han erklærede, at han ikke kunde "antage Loven" for sin Drusjinas Skyld; hans vilde Charakter gjorde ham vel og mindre tilböielig dertil; han siges endogså at være bleven forbittret på Moderen for hendes Overtalelser, medens Man dog ikke ser, at han lagde Andre Hindringer iveien for sin Tro; han var overhovedet ligegyldig for Alt undtagen Krigens Yrke. Som charakteristisk for Tiden eller for Grækernes Måde at omgåes Barbarer på, kan mærkes, at Keiserhoffet gjennem Gesanter ved Olgas Hof, efter hendes Tilbagekomst lod fordre Gaver af hende til Gjengjæld for hvad der var bleven hende skjænket i Konstantinopel. Dette havde dog engang indskrænket sig til 12 Dukater. Hvad der forlangtes til Erstatning, var Handelsvarer, nemlig Slaver, Vox og Pelsværk. Olga erklærede sig villig som forpligtet til sådan Gjengjæld, når den græske Keiser vilde besöge hende i Potsjaina (?) sålænge som hun havde opholdt sig i Konstantinopels Havn (förend hun fik Adgang til Byen og Hoffet?).

I Virkeligheden, om ikke i Navnet beholdt Olga den egentlige Statsstyrelse til sin Död; thi hendes Sön Svjætoslaff, hvem hun tildels selv havde opdraget, röbede som ovenfor bemærket ingen anden Tilböielighed end til Krigen, hvori han udmærkede sig ved forvovne Foretagender og en ægte Vikings Hårdförhed. I Begyndelsen handlede han, sandsynligvis under Moderens Ledelser med Plan og til Rigets Bedste: han betvang den eneste Slavonstamme i Landet, der endnu var afhængig af Kozarerne, nemlig Vjatitsjerne, efter först at have tilföiet hine store Tab og erobret deres vigtigste By Bjela-Vesja ved Don; derefter fortsatte han sin Fremrykken mod Volga, hvor han erobrede de volgaiske Bulgarers *) Hovedby og rykkede ende-

*) De sorte Bulgarer boede ved Donau. Tmutarakan antages for at have ligget i den Del af det sorte eller azovska Havs Kyststrækning, hvor Russer fra ældre Tid sagdes at have boet.

lig frem indtil henimod Kaukasus, stadigt kjæmpende med Kosarer, Fæser og Kazoger; flere Byer nævnes som beliggende på hans Vei: Tmutarakan [8]), Kazeran, Itil og Semender (nær det nuværende Tarku); han stödte i disse Egne sammen med Mahomedaner. De fleste af hans senere Bedrifter tilhöre ikke synderligt Rusland, ligesom han udförte dem ved en Skare af Varjæger og allehånde andre Eventyrere, uden at udskrive Folk fra de slavonske Undersåtter.

Efterat nemlig Ro var indtrådt i det varjægisk-russiske Rige, lod Svjætoslaff sig af Grækerne overtale til at angribe Bulgarerne ved Donau, hvilket han gjorde (967) med en Hær af 60,000 Mænd og med sådant Held, at han indtog den ene Stad efter den anden og indesluttede Fienden i den faste By Dristor (Silistria). Selv havde han sit Sæde i Perejaslavets (Preslaff, Markianopolis) ikke langt derfra; hans Hensigt var vistnok allerede dengang at skabe sig et eget nyt Rige i disse Egne. Han blev imidlertid for denne Gang nödt til at udsætte Virkeliggjörelsen af sin Tanke, da han kaldtes hjem. Petsjenegerne, der havde Meget at hævne, havde nemlig benyttet Leiligheden til at angribe Rusland og indesluttede Kief, hvor den ældgamle Olga med Svjætoslaffs Sönner residerede. Efter megen Nöd og Trængsel blev Byen ved List befriet, endog för Svjætoslaffs Ankomst, og da han var kommen, trak Petsjenegerne sig ganske tilbage til Steppen.

Han vilde strax vende tilbage til Bulgarien igjen, men lod sig af sin ældgamle Moder overtale til at forblive hjemme til hendes Död, der indtraf 969; men da var der heller Intet, som holdt ham tilbage. Han delte sit Rige eller dets Styrelse mellem sine unge Sönner Jaropolk, der fik Kief med tilhörende Distrikt, og Oleg, der fik det drevljanske Distrikt. Den ovrige, langt större Del af Riget, skulde de, såvidt Man kan skjönne, besidde i Fællesskab som Slægtens Fællesgods. Efter Forlangende af Novgorod-Distriktcts Indvånere, der truede med at kalde sig en Fyrste af en anden Slægt, dersom de fremdeles skulde styres af en Posadnik (Borgermester) fra Kief, gav han sin 3die, uægte Sön Vladimir denne Del af Riget og begav sig så afsted til Bulgarien, skjönt hans Nærværelse i Hjemmet skulde have syntes ham såre fornöden; thi Jaropolk såvelsom Oleg vare kun Börn på 11 og 10 År, der altså stode under Formyndere. At det var Svjætoslaffs Hensigt ganske at forlade Rusland, synes ikke Tvivl underkastet, og heller ikke at han lod Sagerne derhjemme gå sin egen Gang, hvilket just ikke for det Förste medförte videre Forstyrrelse. Hans Overdragelse af Riget var utvivlsomt at anse som endelig og beregnet på sevlstændig Besiddelse uden Afhængighed af ham;

thi han havde allerede forhen erklæret Bulgarien som sit Fædreland og Rige. Hvorvidt det var hans Mening, at den yngre Oleg skulde stå under Slægtens "Ældste" Jaropolk, kan heller ikke sees, heller ikke, om Vladimir skulde stå i underordnet Forhold til Jaropolk alene eller til ham og Oleg i Fællesskab. Det Sandsynligste er, at Svjætopolk i det Mindste ikke tænkte sig Sagen på den Måde, men at de skulde styre Riget i Fællesskab. Tingen fik, sålænge han levede, ikke praktisk Betydning. — I Bulgarien og Grækenland levede han i uophörlige Kampe med afvexlende Lykke og store Bedrifter, indtil han tilsidst, beseiret mere ved Grækernes höiere Indsigt og Træskhed end ved deres Tapperhed, måtte trække sig tilbage til Ruslands Grændse efter Tabet af den störste Del af sin Hær. På dette Tilbagetog, under hvis Forlöb han synes at have sendt den oftere omtalte Sveneld foran sig til Kief for at samle nye Soldater, dræbtes han af Petsjenegerne ved Dnjeprs Vandfalde syd for Kief (976). Sålidt han end tænkte på sit egentlige Fædreland og sine Pligter mod samme, antoges han dog at have gjort det en meget stor Tjeneste ved sine græske Krige, da han skilte det af med den störste Del af de varjægiske og andre eventyrlige Krigsmænd, der sandsynligvis ellers vilde have gjort Tilstanden i Rusland endnu mere forvirret, end den nu strax så ud til at skulle blive og en Stund virkelig blev.

Strax efter Svjætopolks Död og Svenelds Tilbagekomst til Kief, overtalte Denne, hvis Sön forsætlig var bleven dræbt af Fyrst Oleg på en Jagt i Drevljanernes Land, den "Ældste" Jaropolk til at bemægtige sig Olegs Del af Riget, hvilket han også angreb. Oleg blev overvunden og flygtede med Resten af sin Styrke til sin befæstede By Ovrutsj, forfulgt af Jaropolk og hans seirrige Hær. Under Indrykningen i Byen omkom Oleg, efter Sigende ved at falde ned fra Broen og kvæles under Mængden af de nedfaldende eller nedkastede Flygtninger; forsætligt fra Jaropolks Side synes han ikke at have mistet Livet, men muligens fra Svenelds, hvad enten nu Denne önskede at hævne sin Söns Drab eller med sin Klogskab og Erfaring indså, at det ikke vilde gå godt med Riget under Fællesregjeringen. Jaropolk anså i ethvert Fald, om Beretningen er pålidelig, Sveneld for det egentlige Ophav til Broderens Död. Jaropolk var omtrent 16 År gammel, Oleg omtrent et År yngre.

Vladimir, der var ældre, forstod upåtvivlelig Forholdet og Jaropolks eller Svenelds Tanke ganske rigtigt, da han forudså, at han selv ved förste Leilighed vilde komme til at dele Olegs Skjæbne, og skyndte sig ilsomt til Varjægernes Hjem,

Skandinavien forat samle en Hær. Imidlertid besatte Jaropolk hans Hovedstad, det allerede gamle Novgorod og tilegnede sig hans Lande; thi Vladimir forblev udenlands i tre (?) År. Han kom da tilbage med en Hær af nye Varjæger og fordrev Jaropolks Statholdere, hvilket faldt ham så meget lettere som Novgoroderne vare misfornöiede med at regjeres af Statholdere istedetfor at have sin egen "Knjas". Han forberedte sig derefter på Kampen mod Jaropolk og vilde til den Ende styrke sin Magt ved at ægte Ragneda (Ragnhild), Datter af Varjægen Rogvolod (Ragnvald), der på en eller anden Måde herskede i Polotsk — Man kjender ikke Forholdet mellem ham og Svjætoslaffs Arvinger [*]), men af Denne eller Datteren blef han afvist med Hån, sandsynligvis fordi Rogvolod hörte til Jaropolks Parti eller troede sig sikkrest ved at stötte ham. Vladimir forögede nu sin Hær med Folk af Novgorod, Tsjud og Krivitsjerne, den oprindelige Varjægstats Grundbestanddele, angreb, overvandt og dræbte Rogvolod samt tog hans Datter tilægte. — Efter Tilendebringelsen af denne Krig drog Vladimir med sin Hær mod Kief og Jaropolk, der formedelst Mangel på varjægiske Tropper, hvilke i Svjætoslaffs Krige vare nedsablede eller adspredte over Grækenlund, og formedelst sin egen Mangel på Dygtighed ikke havde formået at stille en tilstrækkelig Hær mod sin farlige Fiende og Halvbroder. Vladimir seirede, lod Jaropolk, der ved Forræderi af sin Ven Bludd var falden i hans Magt, dræbe (980) og bemægtigede sig hans Rige. Jaropolk havde været gift med en græsk Nonne, hvem Vladimir nu tog til Medhustro og fik med hende Sönnen Svjætopolk. Det er sandsynligt, at hun har været et Redskab for Christendommens Udbredelse, skjönt Vladimir for det Förste var denne Bekjendelse höist ugunstig, men rigtignok synes at have indskrænket sig til at foröge Afgudsdyrkelsens i og om Kief sunkne Anseelse. Hans Utilböielighed til Christendommen i de yngre År tilskrives hans overordentlige Sandselighed, der lod ham tage sig Medhustroer hundredevis, fordelte på forskjellige Kanter af Landet.

Imidlertid var Vladimir en klog Mand, der blandt Andet meget vel fattede det Farlige ved at have en större Styrke af varjægiske Eventyrere i sit Land. Til heri at gjöre en Hovedforandring var Tiden gunstig, da Massen af de ældre Varjæger som ovenfor berettet, var tilintetgjort i Grækenland,

---

*) Det er en naturlig Formodning, at Rogvolod har benyttet Svjætopolks Fravær og hans Sönners Ungdom samt Uenighed til at forsöge på Dannelsen af en uafhængig Stat. Polotsk ligger i Guv. Vitebsk i det russiske Polen.

og han selv havde til sin Rådighed en tilstrækkelig Hær af de forhen nævnte finske og slavonske Undersåtter fra det Nordlige, hvilke vare de mest krigerske blandt hans Folk. En ydre Anledning gave også de af ham selv hvervede varjægiske Krigsmænd, der efter Indrykningen i Kief påstode, at Byen tilhörte dem og derfor vilde tiltvinge sig en særlig Afgift, en "Lösepenge" af to Grivner for hver Indvåner i Staden, hvilken de forövrigt allerede mishandlede. Vladimir lod, som om han vilde efterkomme deres af Trudsel ledsagede Forlangende; men udbad sig og Byen en Måneds Frist til at indsamle Pengene. Denne Frist benyttede han til at foröge sin nationale Hærstyrke og overtale de Fornemste blandt Varjægere til at slutte sig til ham. Da Fristen var udlöben, så Oprörerne sig udaf Stand til at tiltvinge sig sit Forlangendes Opfyldelse og måtte ansöge Vladimir om Tilladelse til at drage til Grækenland, hvilket han tillod, gav dem Passer, en Foranstaltning, som var i Overensstemmelse med de forhen sluttede Overenskomster med Grækerne, og lod dem drage afsted. For Forsigtigheds Skyld lod han imidlertid den græske Regjering forelöbig underrette om deres Komme og tilrådede at sprede dem på forskjellige Steder i Riget, forat de ikke skulde "gjöre Fortræd, som de have gjort her". Heri handlede han upåtvivlelig lige fordelagtigt for Grækerne som for sit eget Rige.

I sine förste År efterat være bleven Eneherskar förte Vladimir forskjellige Krige: han fratog jecherne i Polen den störste Del af Galizien, dæmpede et Oprör af Vjatitsjerne samt et af Radimitsjerne og overvandt de volgaiske Bulgarer, med hvem han dog derefter sluttede Venskab.

Rusland havde således fået en Hersker, der var istand til at holde sig og sit Rige oppe ved egne Kræfter, og derfor kan Man med god Grund anse Rigets Skabelse fuldbragt med Vladimirs Erhvervelse af Eneherredömmet, Dannelsen af en national Hær og Varjægernes Afreise; thi om disses Benyttelse i det Store er der herefter ikke Tale. Et nyt System er indfört. Vi se dem kun i ringere Tal nævnte senere under Jaroslaff i Novgorod og Broderkrigen. Hertil kom nogle År senere en endnu langt vigtigere Begivenhed, nemlig at Vladimir 988 endelig antog den græske Christendom, efter först at have hört muhamedanske, jödiske og romerske Missionærers Foredrag, og endelig bestemt sig for den græske Kirke, men rigtignok på den Betingelse, at han först skulde få de græske Keisere Basilius og Konstantinos's Söster Anna til Gemalinde. Det græske Hovmod havde ikke let for at gå ind derpå; men for Vladimirs og Christendommens Anseelse i Rusland var det en Hovedsag. Han erobrede derfor Khorsun (Kherson) og

tvang sig til sit Önskes Opfyldelse. Prindsessen blev sendt til Khorsun og Vladimir döbt af Koloniens Biskop, der efter Dåben udförte Brudevielsen. — Vladimir hjalp sine nye Svogre mod den farlige Oprörer Bardas Phokas, der faldt i Kampen og tilbagegav dem derpå Khorsun, der ellers havde et Slags fri Forfatning og kun stod i lös Forbindelse med Grækerriget, men var vigtig for Grækernes såvelsom Russernes Handel og desuden adskilt fra det russiske Rige ved öde Strækninger eller nomadiske Beboere. — Vladimir tog en græsk Geistlig Anastasius med sig til Kief tilligemed nogle Reliquier samt kirkelige Kar og Redskaber. — Med sin sædvanlige Iver sörgede han nu for Christendommens Udbredelse både i Hovedstaden (Kief) og rundt omkring i Landet, lod Folket döbe massevis med Magt, lod opföre Kirker på mange Stæder ved græske Bygmestere, og skaffede sig Religionslærere til de Fornemmes Börn, hvem han "lod oplære i den hellige Skrift".

Hvor mangelfuldt og misligt det hele Christendoms-Væsen end var og måtte være, så var dog det store og afgjörende Skridt gjort, og Rusland kom fra nu af under en Indflydelse af Christendommen og Grækerne, der blev bestemmende for dets Fremtid, og den Dag idag lader det beholde en fra det övrige Europa forskjellig Charakter, i det Væsentlige uforandret under mange ydre Omskiftelser og mange indre Forsög på at nærme det til Vest-Europas Civilisation, Tænkesæt og Samfundsorden. Denne, Samfundsordenen er endnu formedelst Arealets Storhed, og under den græske Christendoms kraftlöse Påvirken, sammenligningsvis forældet og står unegtelig i de fleste Henseender under ethvert andet christeligt europæiskt Samfunds, undtagen deres Trosbrödres i Tyrkiet.

Det har været den nuværende Keiser forbeholdt at sætte en væsentlig Forandring i de russiske Samfundsforholden iværk; om han også formår at sætte den igjennem, kan alene Tiden vise; ligeså kan kun Tiden vise hvorvidt denne Reform er rigtigt anlagt. Om dens Velmenthed er der ikke Spörgsmål. — Men til at forstå både det Forbigangne og det Nærværende i Rusland er det visselig mere end ved alle andre christelig-europæiske Folkeslag fornödent at benytte deres egen allerede rige Historie-Forskning, der tidligere både var ringe og desuden ledet af Udlændinge, især Tydskeren Evers, hvis Fortjeneste forlængt er anerkjendt, men som dog ikke kunde anskue de eiendommelige og för hans Tid kun lidt oplyste Forholde med uhildet og rigtigt Overblik. Et Önske om at drage Fordel af den grundigere nationale Forsknings Udbytte er Hensigten med denne Afhandling, forsåvidt det förste historiske Tidsafsnit angår; den er udarbeidet under Sammenligning af

de foran opgivne Materialier og overhovedet anlagt på at levere som Vist hvad der er vist, og ikke at opstille de störste Sandsynligheder som mere end — Sandsynligheder.

Det er imidlertid, som Læseren vil have seet, ikkun Statshistorien og de i det Ydre faldende Begivenheder, som her i Korthed ere behandlede og det hovedsagelig med Varjægerne og deres Indvirkning på Forholdene for Öje; men ligesom den russiske Folkehistorie dermed kun delvis er opklaret, således er det i Rusland selv hidtil meget bestridte Spörgsmål, om Varjægernes Indflydelse på den russiske Nationalitet, ingenlunde bragt til den Sikkerhed, som overhovedet måtte være mulig, förend de Træk af det indre Folke- og Samfundsliv, som ere at udvinde af de ældre Tiders Overleveringer, ere fremstillede. Det er derfor min Hensigt efter Tid og Leilighed at levere en Oversigt over dette, over Folkets indre Historie, om jeg så må sige, i det samme Tidsafsnit, der nu mest fra Ydersiden er behandlet.

Fredrikshald i Foråret 1867.

Hans Blom.

Några ord om skolfrågan i Norden.

Norske Universitets- og Skole-Annaler. Tredie Række. VII. Christiania 1866.
Smaaskrifter om Cultur og Underviisning, af M. Hammerich. III. Kiöbenh. 1866.
Om Ordningen af vort höiere Skolevæsen, af Hartv. Nissen. Christiania 1865.
Om Expeditionschef H. Nissens foreslaaede nye Ordning af vort höiere Skolevæsen, af Jak. Lökke. Christiania 1865.
Om Angreben paa min "Ordning af vort höiere Skolevæsen", af H. Nissen. Christiania 1865.
Norden. Et Maanedsskrift, udg. af J. Lieblein. 1866. I, 3. p. 230 ff.: "Om det höiere Skolevæsens Reform" af Ludv. K. Daa. I. 4. p. 297 ff.: "Vi lære for Skolen, ikke for Livet", anon.
Hvad skal Skolen udrette? ved K. Holmboe. Bergen 1866.
I hvilken Retning bör vort höiere Skolevæsen reformeres? Tre pædagogiske Opsatser af J. ars. Christiania 1866.
Livet og Skolen af I. A. Ostermann. Kiöbenhavn 1867.
Pædagogisk Tidskrift af J. A. A. Aulin. I–II. Stockholm 1865 f.
Skole-Anliggender, af J. Lökke. Christiania 1866.

I.

Med rätta anser man, att ett folk lemnat ojäfaktiga intyg om odling, när det begynt att taga vara på sina minnen. Det har då trädt inom historiens område. Ännu ojäfaktigare intygar det odlingens besittning dermed, att det söker befästa sina förhoppningar på en framtid. En bland de vackraste yttringarna af ett folks sträfvan för sin framtid består onekligen i den omsorg, det egnar åt uppfostran, såväl den enskilda som den offentliga. Beträffande denna sednare torde man kunna påstå, att de skandinaviska folken icke gifvit de stora europeiska kulturfolken efter i bemödanden och åtgärder för lösningen af den offentliga uppfostrans lika vigtiga som svåra problem. Detta problem låter emellertid icke lösa sig en gång för alla eller alltid på alldeles samma sätt, ty den offentliga uppfostran står i nära förhållande till sjelfva samhällets utveckling. Graden af den sednare bestämmer i icke oväsent-

lig mån krafvet på beskaffenheten af den förra. Det kan sålunda ej väcka vår förundran, att det närvarande århundradet, som varit och är så lifligt sysselsatt med samhällsombildande frågor, äfven företett mycket arbete i och för undervisningsväsendets ordnande i enlighet med tidens fordringar [1]). Betraktar man skolfrågans öden i Norden på sednare tider och dervid afser icke blott lagstiftningens utan äfven den offentliga diskussionens åtgöranden i saken, finner man, att mycken ifver visat sig, men äfven mycken oro. Det har röjt sig ett visst sökande, som ej vunnit sin afsigt, man har här och hvar tyckt sig märka ett visst famlande hit och dit utan säker uppfattning af sitt föremål och utan klart medvetande om sitt syfte. Detta visar, att de krafter inom samhället, som deb äro satta dels anse sig skickade till att verka för det offentliga uppfostringsväsendets bästa, icke arbeta i full samdrägt och följaktligen icke åstadkomma ett harmoniskt resultat af sitt arbete. Skälet dertill ligger utan tvifvel i de sins emellan olika synpunkter, från hvilka man utgått vid försöket att utreda frågan och förfäkta hennes genomförande. Om man nämnligen å ena sidan måste tillstå, att ur samhällsutvecklingens synpunkt bestämda fordringar på skolan och hennes organisation kunna göras, nödgas man å den andra äfven medgifva, att ur skolans egen synpunkt fordringar göra sig gällande, hvilka icke kunna afvisas. Svårigheten att förena insigten om den ena och om den andra synpunktens rätta sammanhang och att dermed finna, hvar det ena och det andra krafvet mötas och förena sig till ett enda, är sålunda det, som gjort och fortfarande gör skolans organisation till ett vanskligt problem. Å ena sidan hör man dem, som betrakta saken från samhällslifvets synpunkt, förklara: när våra söner stå i begrepp att utgå i lifvet för att hvar på sitt håll verkställa det arbete, som samhället för sin tillvaro och förkofran fordrar, måste de vara i besittning af sådana insigter och färdigheter, som göra dem dugliga hvar för sitt värf. Skolan förmår ej att aflemna sina lärjungar sådana, som de för alla fall böra vara; detta är ett menligt förhållande, som måste ändras. Å andra sidan säga skolsynpunktens vidhållare: skolan har i sig

[1]) Goda öfversigter af ett och annat, som i sednare tider åtgjorts inom skolfrågors område, äro följande, för Sverige: "Öfversigt af de vigtigaste tilldragelserna på skollagstiftningens område efter år 1820" af N(ordvall) i Aulins Pædagogiska Tidskrift 1:a årg. (1865) p. I—XII; för Norige: "Om införande af Isländska språket i de Norska skolorna" af L. A. A. Aulin i Pædag. Tidskr. 2:a årg. (1866) p. 389 —391 o. 3:e årg. (1867) p. 74—84; för Danmark: "Endnu et Indlæg i Skolesagen" af V. H. Kjöbenhavn 1867.

sjelf oeftergifliga fordringar. Ledning och undervisning måste, derest de skola kunna föra till bildning, följa sina egna lagar och få ej lämpas efter föreskrifter, som af yttre omständigheter för tillfället göras. Utilitetsstudier föra ej till bildning. Härvid måste emellertid erinras, dels att i allmänhet de sidor eller arter af verksamhet, som inom samhällets så att säga arbetsfack antingen uppträda såsom nya eller komma till större betydenhet och användning än förut, äro frukten af samhällets fortgående utbildning, dels att särskildt uppfostran och undervisning, som ju äfven intaga ett bland dessa arbetsfack, under och genom samhällets fortgående utbildning förstärkas med nya elementer och erhålla nya medel till sin förkofran samt således just ur odlingens allmänna fortgång och tillvext få småningom förändrade lagbestämningar för sin egen verksamhet. Med fasthållande af denna nu angifna synpunkt för frågans behandling vilje vi i det följande yttra några ord i största allmänhet om sättet för det offentliga uppfostringsväsendets ordnande i Norden, så vidt det rör den högre skolbildningen.

Den skolbildning, vi här mene, meddelas af hvad i Sverige kallas elementarläroverk, hvilka äro så inrättade, att de antingen meddela undervisningen på två linier, en reallinie och en latinlinie, eller delvis (i de fem lägre klasserna) på begge linierna, delvis (i de två öfversta klasserna) på endast reallinien. Dessa "elementarläroverk" motsvaras i Norige och Danmark af "lärda och realskolor". Ursprungligen funnos, såsom bekant är, ej annat än latinskolor med olika benämningar: gymnasier, trivialskolor med gymnasium, kathedralskolor o. s. v. Deras uppgift var att förbereda för den vetenskapliga, presterliga och embetsmanna-bildningen och att sålunda vara en grundläggande plantskola för den klass af medborgare, som Geijer år 1813, till skilnad från den s. k. näringsklassen, benämner den offentliga [1]). Men i och med den allt större och större betydelse, som naturvetenskaperna hade börjat vinna så väl för sig sjelfva som särskildt för alla sidor af det medborgerliga lifvets oekonomiska förhållanden, gjorde sig behofvet af högre skolbildning kännbart äfven för andra medlemmar i samhället än dem, som kunna sammanfattas under benämningen af den offentliga klassen. Såsom organer för bibringandet af detta slags bildning uppstodo derföre vid sidan af de latinska eller s. k. lärda skolorna undervisningsanstalter med olika benämningar: apologistskolor, borgareskolor, handelsskolor m. m. och slutligen realskolor. Dessas hela art och beskaffenhet liknade i början mera en enskild

---

[1]) Se Geijers saml. skrifter, förra afdeln. Band. IV. sid. 207 ff., 212, 215.

anstalts. Deras anspråkslösa utstyrsel gaf snarare begrepp om husbehofs-inrättningar än om offentliga och af samhället sjelft ordnade läroanstalter. Geijer vill också i sina tidigare skrifter angående skolväsendet ej tillerkänna detta slags skolor någon offentlig charakter [3]). De vunno dock tid efter annan en allt större och större utbildning. Detta skedde under en ständigt fortgående strid mellan meningar, som till en del på hvarandras bekostnad sökt göra sig gällande. Å ena sidan har man nämnligen arbetat dels *för* realbildning med studium af naturvetenskaperna dels *mot* den gamla bildningen med studium af klassiska språk och humaniora i allmänhet och detta så, att man med tid efter annan stigande anspråk stadnat vid försöket att, om möjligt, undanrödja den sednare samt sätta den förra i hennes ställe. Å andra sidan har man dels kämpat för bibehållandet af den klassiska bildningen dels sökt gifva plats åt hvad man ansett vara skäliga anspråk från deras sida, som ifrat för realbildningen. Så har det kommit derhän, att deraf blifvit antingen två jemnsides gående linier, den klassiska och den reala, i samma skola eller två skolor, en humanistisk och en real, med lika rättighet till huld och skydd från samhällets sida.

De gamla klassiska skolorna kallades, såsom vi nämnt, lärdomsskolor eller lärda skolor, och den bildning de meddelade, kallades derföre också *lärd bildning*. Det behof, som framkallade reala eller borgare-skolor, var behofvet af hvad man i motsats till "lärd" bildning kallade *"allmän medborgerlig"*. Under tidens lopp har den satsen allt mer och mer stadfästat sig i sinnena, att det just är "allmän medborgerlig bildning" och ingenting annat, som det uppvexande slägtet behöfver för att lösa sin medborgerliga lefnads uppgift. Detta är sant. Men hvad man härvid förbisett, det är, att allmän medborgerlig bildning i den sistnämnda meningen fattad är något helt annat och universellare än "allmän medborgerlig bildning" fattad *i motsats* mot den s. k. lärda bildningen. Ur detta förbiseende har emellertid utvecklat sig en skefhet såväl vid bedömandet af frågan som vid förfäktandet af saken. Föreställningen om allmän medborgerlig bildning i den universellare mening, detta uttryck under tidernas lopp erhållit, har nämnligen fått formulera fordran på skolbildning i allmänhet, *på samma gång* man likväl stått qvar vid den allmänna med-

[3]) Anf. skr. sid. 225: "det är tydligt att allmänna undervisningsanstalter genom sin natur och sitt ändamål ej kunna vara annat än anstalter för högre och vetenskaplig odling, och om de skolor som bereda dertill kallas lärda skolor, att *inga andra* än dessa kunna vara offentliga inrättningar". Jfr sid. 234 ff.

borgerliga bildningens begrepp i dess ursprungliga betydelse och sålunda i dess motsats till den s. k. lärda skolbildningen. Den tvätydighet, hvari man härvid råkat, röjer sig ögonskenligen, om man invändningsvis framställer följande tvänne frågor: är den allmänna medborgerliga bildningen *detsamma* som den reala, eller är hon någonting mera omfattande än så? är den s. k. lärda skolbildningen *icke* allmän medborgerlig? Att man icke klargjort för sig dessa frågors sammanhang inbördes, visar sig både i den allmänna föreställningen om saken och i skolans organisation. Från den förra hör man ofta följande påstående: hvad som tarfvas för det uppvexande slägtet kan ju ej vara annat än allmän medborgerlig bildning; alltså måste den lärda skolbildningen maka åt sig eller såsom obehöflig upphöra. I den sednare röjer sig ett bemödande att sammanslå till ett hvad som förefinnes utbildadt såsom tvänne. Man har nämnligen sökt försona de sinsemellan stridiga åsigter, som kämpat för och emot lärd skola, på det sätt, att man tagit den reala skolan, sådan hon utbildat sig, och satt henne ihop med den lärda, sådan hon i det närmaste förefans. Man har visserligen inrättat skolan så, att man efter två års gemensamma studier delat lärjungarne i två linier, en "lärd" och en "real"; men den förra linien omfattar utom hvad ursprungligen kallats lärd bildning nära nog allt hvad som hör äfven till den sednare: i de företrädesvis reala facken endast något mindre kurser. Den reala linien har ej klassiska språk bland sina undervisningsämnen, men hon har i stället chemi och (i Danmark) astronomi såsom för sig egendomliga ämnen samt vidsträcktare undervisning i flera andra. Man har sålunda särskildt hvad den "lärda" linien angår löst problemet genom en summarisk addition: latinskolans ursprungliga ämnen + realskolans nuvarande = skolans latinlinie [*]). Dermed menar man sig måhända hafva gifvit nyckeln till "allmän medborgerlig bildning". Men i så fall hafve vi ej vunnit mer än det, att vi fått en ny, en tredje betydelse och begreppsomfattning för uttrycket allmän medborgerlig bildning, en betydelse, som innebär hvad det latinska ordspråket kallar *aliquid in omnibus*, d. v. s. litet af hvarje. Och härmed har också en ny betänklig olägenhet uppstått. Skolan har blifvit så öfverfylld af undervisningsföremål,

---

*) I Danmark gäller om den lärda skolan hvad för Sverige i detta fall gäller om den lärda linien. Jfr Hammerichs "Smaaskrifter" III, sid. 39. "Med andre ord: en *Realskole for nyere Sprog og Naturvidenskaber* — og det en Realskole, hvis Lige man her i Landet ikke har seet uden paa Papiret — skal herefter indbefattes i den lærde Skole, uanseet at denne ved en saa stærk 'Ansamling' af Læreðag bliver udsat for betænkelige Congestioner." Se vidare sidd. 177, 185,

att hon hotar att med massan af dessa alldeles nedtrycka sina lärjungar. Hon har framkallat denna "öfveransträngningens" skräckbild, som i sednare tider vållat så mycken förargelse både här och hvar. Medgifvas måste visserligen, att en orsak till öfveransträngning kan sökas äfven i ofullkomlig eller felaktig undervisning. En närmare utredning af förhållandet härmed hör ej till vårt föresatta ämne. I alla fall kan dock ej förnekas, att sammanhopning af flera undervisningsämnen på en gång bör hafva lärjungarnes öfveransträngning till följd.

Redan med hänsigt till sednast anförda omständighet torde man kunna påstå, att skolan ännu ej fullt löst sin uppgift. Derjemte röjer sig omisskänneligen det inflytande, som den sväfvande föreställningen om "allmän medborgerlig bildning" utöfvat på skolans gestaltning. Det sväfvande i denna föreställning visar sig ytterligare, om man tager i betraktande den formel för fordran på skolans arbete, som understundom användes såsom liktydig med fordran på allmän medborgerlig bildning, och som onekligen uttrycker samma sak sedd från en annan synpunkt. Denna formel lyder så: skolan skall lära ynglingen hvad han *behöfver för lifvet*, eller med andra ord *det, som för honom kommer till användning i lifvet;* detta och ingenting annat har skolan att meddela. Man måste tillstå, att denna fordran fullständigt angifver skolans uppgift. Just hvad som behöfves för lifvet och ingenting annat har skolan till uppgift att bibringa sina lärjungar. Om vi då säga, att hvad som behöfves är allmän medborgerlig bildning, så måste vi göra klart för oss, hvad vi mene med allmän medborgerlig bildning. Dermed kan ej menas det, som i allmänhet en person behöfver veta och kunna såsom i samhället verksam medborgare, eller det vetande och kunnande, hvarigenom hvar och en är medborgare, ty det strider emot all erfarenhet, som ådagalägger, att hvarje samhällsmedlem behöfver för hvar dag, han lefver, just i och för sin uppgift såsom samhällsmedlem veta och kunna allt mer och mer, och att hvar och en medborgare icke *är* utan allt mer och mer *blifver* hvad han bör vara just i och under utöfningen af sitt medborgarekall. Skolan är ej i stånd och har ej heller till sin uppgift att leverera fullfärdiga medborgare, liksom man på beställning levererar en vara eller ett fabrikat. Om vi sätte skolans mål i meddelandet af allmän medborgerlig bildning, så måste vi med allmän medborgerlig bildning i detta hänseende förstå den insigt i grundläggande ämnen och den utveckling af medfödda krafter, genom hvilka skolans abiturient är i stånd att blifva en sjelfständigt tänkande samhällsnyttig menniska. Skolan har sålunda

att genom förberedande bildning, genom tillbörlig utveckling af de allmänna menskliga anlagen göra det möjligt för ynglingen att fatta grunderna för sin blifvande uppgift såsom samhällsmedlem och tillegna sig färdigheterna derför. Under utöfningen af sitt medborgareväTf tränger han allt djupare och djupare in i dessa grunder och stiger allt högre och högre upp på färdigheternas skala; det är sjelfva möjligheten att göra början dermed, som han genom skolbildningen förvärfvat. Man kan jemnföra menniskolifvets verksamhet med en vegetativ organisms. En sådan organism måste i jordens sköte till en viss grad utveckla roten, innan han kan träda fram i dagsljuset och skjuta upp stam med blad, blommor och frukt. Den verksamhet, menniskolifvet utvecklar i skolans för den stora verlden vanligen dolda sköte, utgör roten till medborgsmannalifvets stam- samt blom- och fruktsättning. Rotfäste för den verksamhet, hvilken utgör hvart och ett medborgerligt värfs innehåll, är sålunda något, som hvarje medborgare *behöfver;* och dermed är också i det hela angifvet, hvari den allmänna medborgerliga bildning består, som skolan har att meddela.

Ett närmare bestämmande af hvad som skall utgöra beståndsdelarne i detta slags bildning samt af den ordning, hvari de erforderliga beståndsdelarne skola i detta bildningsarbete ingå, blifver möjligt genom nödigt aktgifvande på de två faktorer, af hvilka all mensklig utveckling beror, och som äro, den ena de menskliga förmögenheterna, den andra den menskliga odlingen. De förras allmänna art och utvecklingsgång samt den sednares tillryggalagda utveckling och vunna ståndpunkt äro det, som man härvid måste taga i beräkning. Lagarna för individens och förhållandena med menniskoslägtets utveckling äro i detta hänseende det bestämmande. Från dem härledas fordringarna på en i sig förståndig, d. v. s. riktig, och efter tidens, d. v. s. den allmänna kulturståndpunktens, kraf lämpad skolbildning. Man får nämligen ej meddela bildningen åt den ännu outvecklade ungdomen på ett sätt och i en ordning och i en form, som icke göra henne för ungdomens fattning och ståndpunkt tillgänglig, liksom man ej bör meddela hvad som icke bestämdt ingår i tidens kultur, ty deraf har ynglingen för sin bildnings allmänna grundläggning ingen nytta. Tvärtom: man måste använda det sätt, den form och den ordning för bildningens bibringande, som lämpa sig efter den ännu outvecklade förmågan att göra bildningen sig till godo; och man bör meddela grundläggningen till den odling, elementerna af den kultur, som besjälar samtiden.

För att finna, hvilka dessa elementer äro, behöfver man blott kasta en blick på de kulturkrafter, som bära upp samti-

dens sträfvanden. Dessa särskilja sig naturligen i tvänne stora grupper, den ena omfattande de krafter, som i menniskoanden sjelf hafva området för sin verksamhet, den andra inbegripande dem, som hafva inom den yttre naturen fältet för sin verksamhet sig anvisadt. Uttrycket för de förra är sammanfattningen af menskligهetens utvecklingshistoria, hvars elementer heta *språk*, *historia* och *philosophi*. De sednare åter utprägla sig i de *naturhistoriska vetenskaperna* och *mathematik*. Öfver båda dessa grupper af andliga krafter står, förenande dem båda och gifvande dem lyftning och mål, *religionen*. Dessa äro elementerna af nutidens odling, och de äro det derigenom, att de utgöra saften och blodet i nutidens hela organism. Man kan ej gå ett steg, man kan ej vända sig åt något håll inom det rörliga samhällslifvet utan att möta verkningarna af dessa grundkrafter, utan att i de mångfaldiga företeelserna af dagens tankar och handlingar skönja de lefvande förgreningarna af dessa bildningselementer. I dessa elementer har skolan att införa sina lärjungar.

Om man aktgifver på avtodidaktens sätt att skaffa sig bildning eller, med andra ord, iakttager det sätt, hvarpå lefnadserfarenheten ensam leder till kunskap och färdighet, finner man, att det sker så, att en företeelse i sönder kommer till kännedom, insigt och handläggning. Ingen utöfning af vetenskap, konst eller yrke under hvad form som heldst sker nämnligen utan att föregås af någon kännedom om och någon insigt i den vetenskaps, den konsts eller det yrkes bedrifvande, hvarom fråga är. Ty äfven om någon genom *försök* säges komma till insigt och färdighet i någonting, så innebär försöket en begynnelse till utöfning antingen på grund af förut gifvet föredöme eller i följd af förut gjord iakttagelse. Efter vunnen kännedom, insigt och färdighet i en enskild sak eller företeelse, kommer man till en andra, så till en tredje, och så vidare. Genom sammanställning af flera sådana och genom aktgifvande på deras olika förhållanden inbördes, kommer man slutligen till *allmännare* öfversigter af företeelsernas beskaffenheter i sig sjelfva och förhållanden till hvarandra, hvilka allmännare öfversigter förläna omdömet träffsäkerhet äfven i afseende på sådana företeelser, med hvilka man förut ej gjort särskild bekantskap, och gifva den redan vunna färdigheten förmåga att behandla äfven sådana ting, hvilkas handläggning man ej särskildt förehaft. Denna omdömesförmågans stadga och denna handläggningens färdighet utgöra medborgsmannalifvets theoretiska och praktiska sida, och till dem föres avtodidakten af lifserfarenheten småningom och ofta på långa omvägar, allt eftersom mer eller mindre tillfälliga omständigheter dertill gifva anledning.

Ja, ofta räcker ej ett helt menniskolif till för att hinna genomgå hela den erforderliga kretsen af grundläggande erfarenheter; och den moraliska samt i det hela medborgerliga utveckling, som samhället och samhällsandan gifva, fordra, för att de skola efter helsosamt jemnmått bidraga till den individuella charakterens gestaltning, ett underlag af elementär bildning. Ju senare denna bildning förvärfvas, dess mindre tid får samhällets utvecklande inflytelse på individen sig tilldelad. Emellertid går all uppfostrande undervisning tillväga på liknande sätt med det ofvan angifna. Hvad är då skilnaden emellan lifserfarenhetens och skolans undervisning? Den sednare uppdelar det material, som skall behandlas, i vissa efter lagarna för de menskliga förmögenheternas utvecklingsgång afpassade momenter så, att de derigenom på jemnförelsevis kort tid och med säkert resultat komma lärjungen till godo och sålunda bilda honom för lifvet. De handgripligaste företeelserna inom ett lärdomsområde, de enklaste beståndsdelarne af ett undervisnings-ämne utgöra de första momenterna af skolans arbetsmaterial. Genom ett sådant uppdelande i momenter faller ej ett bildningsämne sönder i döda bitar. Tvärtom såvida hvarje moment är ett moment af det hela, har det på visst sätt äfven det helas lifskraft i sig. Så t. ex. kan lärjungen inhemta och fatta den enklaste sats af ett språk, så snart han lärt sig urskilja de ordformer, som ingå i satsen. I denna enkla sats finnes emellertid afpräglad den andliga åskådningsformen hos det folk, ur hvars språk satsen är hemtad, deri ligger i viss mån uttryckt resultatet af det folkets andliga utveckling, såvidt som språket är det skäraste uttrycket af ett folks odling. Och allt detta ingår i lärjungens sinne vid inlärandet af den ifrågavarande satsen, ehuru det ej kommer till medveten insigt förr än sednare och i sammanhang med andra momenter af kunskapsämnet vid en högre själsutveckling. Lärjungen får vid det första inlärandet af satsen företrädesvis redogöra för det phænomenella i honom och för hans allmänna betydelse; men väl ingången i hans medvetande tjenar han såsom stöd för inhemtandet af en följande och såsom fermentum för den fortgående utvecklingen. Sådan är all förnuftsenlig och methodisk handledning, att hon förer från det påtagligare till det mera begreppsmessiga, från det enklare och lättare till det mera sammansatta och svåra, hvarvid hvarje föregående moment ingår mer eller mindre i hvarje efterföljande och rödjer väg för dess inhemtande. Hvarje moment af det successivt meddelade är då af beskaffenhet att motsvara den ståndpunkt, som lärjungens utveckling för hvarje fall innehar. Detta är grundtypen i hvarje skolas arbetsplan. Uppställandet och genomförandet af denna arbetsplan har möjliggjorts genom

allt mer och mer vunnen erfarenhet om lagarna för de menskliga förmögenheternas utveckling. Hvarje kunskapsämne, som sjelft ingår såsom verkligt element i tidens allmänna odling, kan också i sina elementer framläggas, följaktligen på ett tidigare utvecklingsstadium uppfattas och är derigenom dugligt till skolbildningsämne. Härvid ifrågakomma språk, såsom källan för insigten i menniskoandens egen utveckling i verlden: detta ändamål tjena de äfven såsom meddelningsmedel menniskor och folk emellan. Sin afrundande fyllnad erhålla språken i historien, såsom uppvisande sammanhanget mellan folkens olika utveckligsskeden, och i philosophisk propædevtik (logik och anthropologi) såsom sammanhållande redband i det hela. Härvid ifrågakomma naturkunskap, såsom innehållande nyckeln till herraväldet öfver den sinligt förnimbara verlden, samt mathematik såsom den schematiserande slagrutan till all exakt vetenskap. Härvid ifrågakommer ändtligen religionskunskapen, såsom uttryckande allomfattningen af lifvets högsta intressen.

Att språkbildningen ingår såsom väsentlig beståndsdel i det unga slägtets uppfostran, nödgas vi här antaga såsom utan bevis medgifvet. Frågan är då: hvilka språk höra hos oss Nordbor till skolans undervisningsområde? Det är nämligen ej likgiltigt, hvilka språk dit föras. Afgörandet deraf beror på det förhållande, hvari Nordens folk står och afser att framgent ställa sig till den rådande kulturen. Den nordiska folkstammen är en vid sidan af Europas andra nationer jemnbördig delegare i den europeiska kulturen, och han måste derföre i afseende på de stora kulturfrågorna hafva samma intresse och samma sträfvande som de öfriga europeiska folken. Genom den närvarande europeiska odlingen går en mägtig åder af antik klassisk kultur, som i skilda förgreningar afsätter sina förädlingskraftiga tillgångar åt nutidens både praktiska och theoretiska arbete. Den nutida kulturen, såvidt hon söker sin fortkomst genom statskonst och politisk administration, genom juridisk och medicinsk både vetenskap och praxis, genom vetenskaplig sysselsättning i allmänhet samt skön konst, utgör en fortsättning af den antika så, att hon dels upptagit och med sig införlifvat denna, dels fortfarande tillegnar sig henne och följer hennes föredöme. Den antika klassiska kulturen är derföre genom den i sitt slag fulländade utveckling, hvaraf hon är utmärkt, ännu en *omedelbar* källa till förkofran för nutidens odling; ty genom den bearbetning, hvarföre hon ännu i dag fortfarande är föremål, och genom det utbyte, hon fortfarande lemnar åt motsvarande riktningar inom nutiden, är hon ett ingredierande element i vår närvarande bildning. Så är

förhållandet hos de stora europeiska kulturfolken, och på grund af den ställning, vår nordiska folkstam intager till den allmänna odlingen, så nödvändigtvis äfven hos de skandinaviska folken. Alltså höra med kulturhistorisk nödvändighet de klassiska språken till föremålen för skolbildningen.

Vi hafve i det föregående sett, huru skolbildningens material förhåller sig till den i utveckling stadde individen, huru det först i sina enklaste momenter tillgängliggöres för lärjungen, och huru dessa momenter i början mera såsom yttre företeelser tillegnas af hans uppfattning, under det de likväl med sitt bildningsrika innehåll dels tjena såsom stöd för uppfattningen af de följande, dels sjelfva dervid med större klarhet och fullständighet af medvetandet upptagas och användas. Hvarje äfven det enklaste moment af bildningsmaterialet kommer sålunda till användning derigenom, att det utgör trappsteget till ett högre, och kommer till nytta genom den andliga groddkraft, det i sig eger. Denna användbarhet och denna nytta inskränker sig icke ensamt till skolbildningens stadium; de tillhöra lifvet. De innebära för lifvets skola en öfning eller anvisning att i hvarje mötande fråga upptäcka de synpunkter, som naturligast och klarast leda till utredning, samt att för hvarje föreliggande ny uppgifts lösning, göra bruk af de förut redan lösta uppgifternas resultat. Sammanslutningen af individer under omedelbart samma kulturförhållanden utgör hvad man kallar en nation eller ett folk. Äfven ett folk har sin uppfostringsbana att genomgå. Innehållet af den odling, det under tillryggaläggandet af denna bana förvärfvar, låter också naturligen uppdela sig i momenter, hvilkas succession och förhållande inbördes bestämmas icke af anthropologiska lagar, men af sådana, som kulturhistorien företer. En individ har bildning, men ett folk har odling eller kultur. Liksom individen bringar till användning hvarje föregående moment af sin förvärfvade bildning i ett sednare, så upptager också ett folk, som har en kultur och fortgår i en sådan, hvarje betydelsefullare moment af sina redan tillryggalagda odlingsstadier såsom ett ständigt föryngrande element i den kultur, med hvars förvärfvande det för närvarande är sysselsatt. Hvilken grekisk skald, ja, hvilken bildad grekisk medborgare, äfven om han stod på höjden af hellenisk odling, erkände icke sin läromästare i den fornåldrige Homerus? En kultur, som sålunda fortbildar sig ur sina föregående stadiers resultater, säges vara sjelfständig, och det folk, som har en sådan kultur, kan säga om sina individer, att de hafva en nationell bildning. Det gifves i sjelfva verket icke heller en kultur, som icke är något folks eller någon nations, liksom det icke gifves någon bildning in abstracto, utan bild-

ning alltid förutsätter en personlighet, som har denna bildning. Ett folk, som icke tager vara på sina egna kulturvinster och icke går tillbaka i sina egna antecedentier utan hemtar här och der utifrån alla anledningar till fortskridande i odling, är att förlikna vid en dålig hushållare, som ej gitter samka sig någon grundplåt utan lefver på lån hos den och den och slutligen kommer derhän, att han ej ens kan betala ränta på sina skulder. Härmed vilje vi ej säga, att en nation icke bör lära af någon annan än sig sjelf: tvärtom hon bör begagna hvarje anledning, som är möjlig, att tillgodogöra sig de frukter af odling, som andra nationer framte; men liksom en sund kropp genom matsmältning assimilerar den föda, han mottager, med beståndsdelarna af sin egen organism, så bör äfven nationen kunna omsätta all utifrån erhållen främmande odling till öfverensstämmelse med sitt eget skaplynne och liksom sammansmälta henne med sitt eget kött och blod. Denna förmåga att omsätta och smälta eger endast det folk, som besitter en sjelfständig kultur. Huru Nordens folk vårdat sin kulturs sjelfständighet, vilje vi ej nu undersöka: men visst är, att på sednare tider i Skandinavien några tecken röjt sig dertill, att man fattat betydelsen och vigten af den nationella bildningens fortplantning i oafbrutet sammanhang. Derpå tyder den åtgärd, man vidtagit i skolorna, att låta lärjungarne göra bekantskap med vissa märkeligare alster af sitt lands literatur samt att undervisa dem i modersmålet. Undervisningen i detta har dock länge nog varit anordnad efter en alltför trång synvidd, i det hon slafviskt tagit föredöme af undervisningen i främmande språk, sålunda behandlat modersmålet på samma sätt som dessa, icke tagit hänsyn till de olika förutsättningar, under hvilka lärjungen går till studiet af detta och af de andra, och derigenom blifvit af mindre edukativ kraft än hon kunnat och bort blifva. Modersmålet, såsom uttrycket för den nationala kulturen, måste i sin egenskap af bildningsämne för lärjungen vara den medelpunkt, till hvilken all uppfostran och undervisning hänföra sig, modersmålet måste komma till utbildning i och för lärjungens egen personlighet och derför hemta näring och styrka af hela den öfriga undervisningen och i första hand af undervisningen i de främmande, särdeles de såsom företrädesvis grundläggande undervisningsämnen tjenande främmande språken. Ur denna synpunkt bör också undervisningen i modersmålet ordnas [*]). Ett bildningselement, hvars

---

[*]) En och annan sida af så beskaffad method för handledning i modersmålet finnes antydningsvis framhållen i det på Svenska Regeringens foranstaltande utgifna arbetet: Underdånigt Betän-

beskaffenhet blifvit i det föregående antydd, och som för oss skulle kunna i nästan högre grad vara hvad Homerus var för Hellenen, men som vi allt för länge försummat, är den fornnordiska kulturen, sådan hon utpräglats i fornnordiska språket och literaturen. Vi hafve länge och föga till fromma för vår nationala utveckling försummat denna kulturkälla i vårt eget sköte. En reaktion mot detta försummande visade sig först, då vid början af innevarande århundrade nationalitetstankens första elektriska gnista genomlopp folken och en restaurationsliteratur, full af eld och ungdom, framkallades af den nyvaknade hänförelsen för nationella minnen och national kultur. Denna reaktion har fortgått, hon fortgår ännu och har en och annan gång (i Danmark och Norge) uttalat sig i framkastade förslag att i våra skolors läseordning inpassa det fornnordiska språket bland skolans öfriga undervisningsämnen. Medvetandet om den oafvisliga nödvändigheten att med insatsen af momenter ur den ursprungligt inhemska kulturen föryngra sig sjelf och stärka kraften af nationalutvecklingens sträfvanden går såsom en dunkel känsla af ett ännu otillfredsställdt behof genom de nordiska folkens hjerta. Behofvet att göra denna ursprungligt inhemska kultur i lefvande verklighet närvarande bland oss gör sig allt mer och mer kännbart, ju mer vi gifve akt på de ännu bland folket qvarlefvande lemningarna af forngamla föreställningar, lefnadssätt, seder och bruk, det stiger, detta behof, allt oafvisligare fram, ju mer vi nödgas af de närvarande förhållandena att med allvar sörja ej mindre för vår nationella än för vår politiska tillvaro, det framträder såsom en manande anvisning för de nordiska folken att sammansluta sig i enhet och gemensamhet, ty till den fornnordiska kulturen hänvisas vi ju alle såsom till det gemensamma källsprånget för national utveckling. Genom att sålunda anlita denna kulturs samlade tillgångar arbete vi ju på vår egen sjelfständighet, alltmedan vi sätte det kraftigaste enhetssträfvande i verk och handling. Det går ej an, att vi ensamt ur främmande nationers odlingsskatter hemte ämnen och anledningar för vår egen utveckling. Vi få ej, om vi vilje intaga en sjelfständig plats bland kulturfolken, sätta oss som ympar på andra nationers kunskapsträd, vårt nationallifs stamträd måste äfven med egen rot ur den moderliga jorden insamla näringsämnen för sin framtida tillvext. Ett bildningselement, som skall blifva rätt lefvande i nationen, måste vara ett allmänt medborgerligt. Och således

kande af den i Nåder tillsatta Kommissionen för behandling af åtskilliga till språkundervisningen inom elementarläroverken hörande frågor. Stockh. 1866, p. 46—57.

hör med national nödvändighet fornnordiska språket och literaturen till föremålen för vår nordiska skolbildning. Vi få i det följande tillfälle att ur annan synpunkt närmare utveckla den åsigt, vi här uttalat.

Vi hafve i det föregående angifvit exponenterna för vår moderkultur, hvilka äro å ena sidan de klassiska språken och deras literatur, å den andra det fornnordiska språket med dess literatur. Om folken gäller ju lika väl som om individen det en gång gifna budet: du skall hedra fader och moder, på det dig må väl gå, och du må länge lefva på jorden. Fader och moder hedras, om deras lif och gerning gå igen hos de efterkommande i städse sig föryngrande och förnyande skepnad. Detta kunna de endast i det fall göra, om de hållas städse närvarande i det högre allmänna folkmedvetandet, med andra ord, om de ingrediera i den allmänna medborgerliga bildningen. Till de nyare främmande språken står vår skolbildning i ett väsentligen annat förhållande. De nyare språken med deras literatur utgöra den ena delen af de tillflöden, genom hvilka den närvarande allmänna verldskulturen strömmar oss till möte. Den andra delen bildas af all den praktiska gemenskap, af all den politiska, kommersiella och öfverhufvud internationala beröring, vi hafve med främmande folk. Medan sålunda den enda ådra, i hvilken den klassiska och fornnordiska kulturen tillflyter oss, går genom språket och literaturen, hafve vi med de nyare folken kulturberöring från tvänne sidor. Detta gör, att vi till dessa folk stå i ett ömsesidigt förhållande. Hafve vi något att från dem hemta, så hafve vi äfven något att gifva dem i utbyte. Antikens Romare och Greker samt Fornnordens folk äro våra lärare och uppfostrare, de nyare folken äro våra skolkamrater. Af kamraterna i allmänhet och särskildt af de mera försigkomne ibland dem har man genom samhällighetens inflytelse åtskilligt både för vetande och lefverne att lära, men denna lärdom är dock af annan art än den, som kommer öfver lärarens läppar och från lärarens personlighet. De nyare språken ingå sålunda i vår skolbildning med ändamål icke närmast att vara uppfostringsmedel utan meddelningsmedel. Sätte vi dem i alldeles samma förhållande som de klassiska och det fornnordiska, ställe vi oss derigenom i det fall, hvarom fråga är, såsom underordnade under nationer, hvilka vi i sjelfva verket dock äre och väl borde sträfva att fortfarande vara kulturhistoriskt sidoordnade. Att vi dock till en viss grad begynt att i fråga om vår skolbildning intaga en under ett nutida folk underordnad ställning, derpå är den omständigheten ett bevis, att i Nordens skolor språkundervisningen grundlägges med det tyska språket. Detta är enligt vår öfvertygelse ett

missgrepp i vår skolorganisation. Emellertid bör utan tvifvel tyskan jemte fransyskan och engelskan ingå i vår skolbildning: de tillhöra vår allmänna medborgerliga bildning, ty med Englands, Frankrikes och Tysklands nationaliteter och folk stå vi i den nära och mångsidiga beröring, att vi ej utan skada för vår odling kunna undvara dem.

Att naturvetenskaperna och mathematik, historia, logik med anthropologi samt religionskunskap äro att anse såsom beståndsdelar af den grundläggande medborgerliga bildningen, torde redan af hvad förut nämnts om dessa bildningsämnen kunna anses vara tillräckligen visadt. Skall då allt detta — torde man fråga — skall då allt detta af skolynglingen läras och öfvas? Nej, åtminstone icke i samma grad eller på samma sätt. Vi bekänne vår åsigt vara, att *skolan bör fördelas på tvänne fullständigt skilda linier*, eller, hvad som är detsamma, att vi böre hafva tvänne slags högre skolor, en humanistisk och en real. Ett bland den nya tidens följdrikaste fortkomstmedel på framåtskridandets och kulturens väg är hvad man kallat arbetsfördelning [6]). Äfven skolan har behof och gagn deraf. Man har i sednare tider mycket ifrat för ovilkorlig enhet i skolbildningen, menande, att "allmän medborgerlig bildning" ej stode att vinna, såvida ej hvarje bildningssökande yngling undervisades på alldeles samma sätt och i alldeles samma saker. Vi hafve i det föregående visat, huru man af den skiftande föreställningen om allmän medborgerlig bildning gjort en universalfras, som skulle innehålla normen för all sann medborgareskola, men som i sjelfva verket innebar en protevstanke, användbar för hvilken phantasibild af skolorganisation som heldst. Det förhåller sig på liknande sätt med yrkandet, att all skolbildning skall vara stöpt i samma form. Ty från samma håll, som man hört detta yrkandet göras, har man äfven oftast hört ett annat gående derpå ut, att hvarje skolyngling borde ega frihet att sjelf eller efter målsmans bestämmande studera hvilka ämnen han behagade, med andra ord, att ett fullständigt dispens-system vore den skolorganisation, som motsvarade tidens kraf. Såvida emellertid skolan skall meddela en bildning, som gäller för lifvet, måste hon verka efter lagar, som samfundslifvet erkänner, lagar, som äro analoga med samhällets egna, ty skolan är i sin art en bild af samhället sjelft. Liksom detta ej kan medgifva, att någon dess medlem undan-

---

[6]) Arbetsfördelningen är icke den nya tidens uppfinning, ty hon fans i åtskilliga stycken genomförd redan hos antikens folk; men det är den nya tidens förtjenst att hafva uppskattat den universella vigten deraf.

drager sig uppfyllandet af sin pligt, så bör ock skolan, derest hon är rationelt inrättad, kunna fordra, att icke någon hennes lärjunge utom ordningen befriar sig från något ämne, som ingår i helheten af hennes inrättning. Ty antingen har ej ett sådant ämne någon nödvändig funktion i skolbildningens kretslopp att uppfylla, och i sådant fall borde det ej finnas der; eller också betager genom den gifna befrielsen skolan sig sjelf i någon mån förmågan att föra lärjungen till det mål, hon utfästat, och i sådant fall handlar hon orätt mot den lärjunge, åt hvilken hon till hans skada gifvit befrielsen, på samma gång hon inom sitt eget sköte utsår frön till upplösning och vanmagt [1]). Men samhället har olika verkningskretsar. Är skolan ej berättigad och i viss mån skyldig att vid sitt uppfostrings- och förberedningsarbete taga hänsyn till detta förhållande? Vår nuvarande kulturs starka innehållsutveckling, som tillfört skolan större arbete än fordom, gör arbetsfördelningen till en nödvändighet och derigenom äfven till en skyldighet för skolan. Arbetsfördelningen är också berättigad, såvida skolan ändock kan säga såväl om den humanistiska bildning som om den realbildning, hon meddelar, att denna är en allmän medborgerlig. Allmän medborgerlig blifver bildningen ej derigenom, att hon är meddelad åt alla efter samma formulär. Ty ingen individ är den ene den andre lik, utan hvar och en har sitt skaplynne, hvarigenom han på sitt särskilda från alla andras afvikande sätt mottager bildningen: hvarje individ är en sammansättning af krafter och anlag, som alla hos hvar och en i inbördes olika förhållande arbeta och verka, ehuru alla tjenande till individens utbildning såsom individ. Nationen utgör också en helhet af skilda krafter och anlag, som verka på sins emellan olika sätt, ehuru till nationens gemensamma utveckling, hvilken i samhället fått sin fulländning och afslutning. Samhället bildar den högre gemensamhet, till hvilken alla enskilda på hvar sitt sätt och i hvar sitt förhållande bidraga med sitt arbete och sin duglighet, det fullföljer sitt eget ändamål genom att främja hvar och en enskilds. Det är till förmåga att tjena denna högre gemensamhet, till skicklighet att, såsom enskild eller offentlig man, vara medlem af det allmänna, som skolans uppfostran afser att bilda. Det är hjertats daning till tro på en högre vishets förfoganden i verlden, förståndets utveckling till förmåga att ur det allmänna finna tillämpningen för det en-

---

[1]) Härmed vilje vi ej hafva sagdt, att ej vissa ämnen (t. ex. hebreiskan) kunna valfritt studeras eller uraktlåtas, såvida de, der de studeras, äro ställda utom den ordinarie studiiplanen.

skilda och det enskildas betydelse i det allmänna samt viljans odling till håg att befordra ej mindre det allmännas än det enskildas ändamål, som utgör kärnan i den allmänna medborgerliga bildning, hvilken skolan har att meddela. Kan denna bildning ej meddelas med något olika medel och på något olika sätt? Jo, till denna bildning leda för hvar sin sphær af samhällelig verksamhet två på hvar sitt sätt banade vägar, för hvilkas olika utstakande vi i en följande artikel skole söka att redogöra.

C. W. Linder.

Sol-Sangen.

(Et gammelt islandsk kvad).

Dette kristne digt er uimodsigelig 'yrket' af en virkelig digter. Navnet kommer af, at en række 'ærender' (stropher) begynder med: "sol jeg så". Hélt meddeles det ikke her. Det er vèl langt (83 ærender), og delene for løst forbundne.

En afdød, en mand, der havde været 'sæl' (lykkelig) i Jammerhjem (det jordiske hjem), tænkes at kvæde det til sin sön i drömme, som slutnings-ærendet siger:

Sælsomt kvad
i drömme blev dig kvædet;
men sandt du så;
blandt folk ingen för
så fród [1]) end skabtes,
at han Solsang hørte siges.

De første 32 ærender er advarsler mod svare synder. De vil vanskelig vinde læsere nu. De står desuden som et kvad for sig.

De næste 36 er det bedste, og meddeles her (på 2 nær). De er et gammelt "brev fra Helvede".

De næste 7 skildrer de salige i himlen. Som sædvanlig lykkes det dårlig at göre himlen "interessant".

De sidste 8 er tildels meget dunkle. Sandsynligvis skuer den døde her tilbage til jordelivets kamp og lyst.

Derom kan jeg sige,
hvor sæl jeg var
i det jammer-hjem,
og ènd det andet,
hvor ætters börn
ulystne vorder líg.

Lyst og selvfryd
sviger menneskesönner,
de griske efter gods;
de blinkende pendinge
volde pinsel lang;
mange haver mønten dåret.

Glad jeg ved meget
tyktes mennesker være;
ti at få ting så jeg forud;
dette dvæle-hjem
vor drot har skabt
fuldt af mange slags fryd.

Ludende jeg sad;
længe jeg hældede;
meget var da lysten jeg at leve;
men hàn rådede,
som magt-rig var;
fremad vise dødsens veje.

Hels-rebene
hårdelig kom
snót om mine sider;
slide dem vilde jeg;
men stærke de vare;
let er løs at færdes.

Ene jeg vidste,
hvor alle vejne
svulmed mine smærter.
Hels møer hjem
mig hødende [?] bød
hver den kvæld som kom.

Sol jeg så,
dagenes stjærne,
synke i suse-hjem.
Men Hels port
jeg hørte i nord
tung at tude.

Sol jeg så
med blodmærker sat;
stærkt hælded da fra verden jeg hen;
mægtig den syntes
mange-lund,
fremfor hvad för den var.

Sol jeg så
— syntes det mig —
som så jeg Gud i styrke;
til dèn jeg mig vendte
her i verden
sidste sinde.

Sol jeg så
strålende vældig,
så jeg tyktes af verden ej vide.
Men Gjalls strömme [2])
glymmede hist
blandede med blod.

Sol jeg så
med skælvende syn,
fyldt med rædsel og ruelse;
ti mit hjærte
som trevler var
isønder rundet og slidt.

Sol jeg så
sjælden ugladere;
stærkt hælded da fra verden jeg hen.
Tungen i mund
var som træ at kende,
og af kulde ramt i randen.

Sol jeg så
siden aldrig
efter den drøvelige dag;
ti at fjældvande luktes
for mig sammen;
og hen kaldtes jeg fra kval.

Håb-stjærne flöj,
da født jeg blev, [?]
bort fra mit bryst;
höjt hen den flöj,
holdt ikke stille;
af hvile den ej vidste.

Længst af alle
var den ene nat,
da stiv jeg lå på strå.
Dà gælder
det guddomsord:
mand er mulds frænde.

Veje det og vide
han den vældige Gud,
som himmel skabte og hav,
hvor enlig ad vej
mangen en vandrer,
hvem frænder skulde fulgt.

Af værk sine
høster hver sit;
sæl er hvo godt gör.
Efter min velstand
væntede mig
sand-strøt sæng.

På norne-stol
ni dage sad jeg;
deden blev på hest jeg hævet.
Gyge-sol [3])
grimlig skinned
gennem skyerne skumle.

Uden jeg og inden
tyktes fare gennem alle
sejr-verdner syv;
for oven, for neden,
efter næm vej jeg leded,
hvor mig fremmeligst var færd.

Derom kan jeg sige,
hvad først jeg så,
da i kval-hjem jeg var kommen.
Svedne fugle
— sjæle det var —
flöj så mange som mygg.

Fra vest så jeg haste
"håbs-drager" [?] i flugt,
og synke på "Glævalds sti"; [?]
vinger de skagede [4]),
så vide mig tyktes
hoppe jord og himmel.

"Solhjort" jeg så
søndenfra fare;
ham i tömmer holdt to sammen;
fødder hans
fore på jord;
og hornene til himlen toge.

Fra nord så jeg ride
ætmænds sönner,
og vare syv sammen;
af fulde horn drukke de
af skære mjød en drik
af "ring-gudens" rindevæld.

Vind tav;
vande stadnede;
da hørte jeg grimlig gny;
til husbønder sine
snedige kvinder
maled muld til mad.

Blodstænkte stene
de skumle kvinder
med kvide lod krese;
hang blodige hjærter
for bryst ude,
mødige af megen kval.

Mange mænd fandt jeg
lemlæstede fare
på gangstier glødende;
i åsyn vare de,
tyktes mig, alle,
med kvinde-blod brændte.

Mænd så jeg da,
som meget fostre
avind ved andres fremme;
blodige runer
på brystet var dem
mærkede til mén.

Mænd så jeg der,
mange, uglade;
vilde fór de ad veje;
dét køber den,
som i denne verden
er en ulykkesmed. [?]

Mænd så jeg da,
som mangenlunde
efter andres eje listed;
i flokke de ginge
til Guld-tørst-borg,
og bare byrder af bly.

Mænd så jeg da,
som fra mangen havde
liv og gods ranet grumt;
bryst igennem
veje sig brød
vældige edder-orme.

Mænd så jeg da,
som mindst vilde
holde hellige dage;
hænder vare
til hede stene
slået fast med söm.

Mænd så jeg da,
som af hovmod stor
selv for höjt sig holdt i agt;
om klæderne lå
ilds luer
i sælsomme sving.

Mænd så jeg da,
som mangefold havde
ord mod anden löjet;
Helvedes ravne
af hoveder på dem
syn monne slide.

Alle rædslerne
ej skal du vide,
som de Hel-gangne have;
søde synder vorde
til svar bod;
sikkert kommer smærte efter lyst.

Af sidste afsnit medgives de to første 'ærender':

Bjugvar og Listvar
i Herde's [?] dör
sidde på orgel-stol;
jærn-blod
af næse dem står
og vækker fejde blandt folk.

Odins hustru
ror på jord-skib,
modig på livets lyst;
hendes segl
sent lades ned,
de som ved seje [?] reb svæve.

(Bjugvar og Listvar er vel to valkyrjer (?), efter hvis vældige sang krigene må træde dans. Odins hustru (Frigg, d. e. Jord) derimod råder for denne verdens lyst; hun "ror jords skib", næmlig i havet, der tænkes om jorden).

I de nærmest følgende vers kan jeg ikke så meget som skimte meningen.

---

[1]) d. e. vís. [2]) d. e. strömmen, hvorover man (ad Gjallebro) kom til Hel. [3]) d. e. troldkvinde-sol (Hels sol?). [4]) skage = ryste, dirre.

—n.

I Anledning af nogle svenske ökonomiske Skrifter [1].

C. Rydqvist: "Statsekonomiska Betraktelser med särskildt afseende på Sverige". Stockholm 1865.
M. A. Grill: "Studier i Politisk Ekonomi". Örebro 1865.
E. C. D. Reventlow: "National-ekonomiska betraktelser" I—II h. Lund 1865.

I.

De sidste År have i ökonomisk Henseende ikke hört til Europas lykkeligste.

Det er ikke, som så ofte ellers, nogen stor europæisk Krig, der har lammet Virksomheden og udsuget Folkenes Kraft — thi den dansk-tydske Krig er for Intet at regne overfor Verdensfreden. De fleste Lande have vel havt en væbnet Fred med store stående Hære, som i Længden blive ensbetydende med ökonomisk Ödelæggelse. Men de store stående Hære, de uhyre Væbningsudgifter, have ikke været noget Ejendommeligt for de sidste År. Sammenlignede med 1848, med Krimkrigen, med den italienske Krig, have disse vel endogså været en i militær Henseende sjelden fordringslös Tid.

Og dog lyde Klagerne næsten allevegnefra, fra de fleste og fra de vigtigste Lande.

Det er især *Agerdyrkningen,* der har givet sig af med at klage. Hvor Mejeri og Fedning have været den vigtigste Bedrift, har Indtægten måske endogså været större end sædvanlig. Men anderledes i de Lande og i de Egne, hvor Agerdyrkningens Hovedbedrift, Kornavlen, spiller Hovedrollen. Næsten overalt har man klaget over lave Priser og utilfredsstil-

[1]) Då bristande] utrymme fördröjt införandet af denna upsats, anse vi oss böra nämna, att densamma författades sistlidne års sommar. Man erinre sig detta, enär några af förf. omtalade ekonomiska förhållanden, särskildt åkerbrukets tillstånd, icke mer äro desamma. Red.

lende Tilstand. Rundt om i *Tydskland* har man talt om Landmændenes uheldige Tilstand og skrevet om "die Ackerbaukrisis". I *Frankrig* holder man "enquête agricole" og vender sig i sin Nöd som sædvanlig til Centralmagten snart for at forlange Kredit, snart for at forlange den gamle Beskyttelsestold gjenindfört. Selv en Mand som Léonce de Lavergne lader sig forsåvidt rive med af sine Venner Landmændene, at også han forlanger Told — ganske vist efter hans Mening ikke Beskyttelsestold, kun Ækvivalent for den udenlandske Beskatning af Agerdyrkningen. I *Sverig* kommer man som så ofte ellers også her med eller mod sin Vilje til at efterligne Franskmændene. Sverigs Fremskridt i de sidste Decennier have været aldeles forbausende. Kornavlen angives af Hr. Grill i en Menneskealder at være mere end fordoblet, Fabrikernes Produktion at være steget til Mere end det Tredobbelte. Og vi have af en pålideligere Kilde — såvidt vi erindre i en af de fortræffelige ökonomiske Artikler, der ifjor Vinter fandtes i "Post- og Inrikestidningar" — set angivet, at Kornproduktionen idetmindste fra 1824 til 1860 er steget fra $8^1/_2$ til $11^1/_2$ Mil. Td., at Fabrikernes Tilvirkning fra 1831 til 1851 er steget fra $16^1/_2$ til $36^1/_2$ Mil. Rd. svensk, fra 1852 til 1863 endogså fra $36^1/_2$ til $70^1/_2$ Mil. Rd. Og dette umådelige Fremskridt har, som også den sidste Angivelse tydelig viser, vel især været stærkt i det sidste Decennium. Ejendommenes offenlige Taxeringsværdi er i de sidste 20 År steget til det Firdobbelte. Denne Forskjel ligger måske tildels i de forskjellige Taxeringsprinciper; men selv efter Hr. Grills Mening er deres Værdi dog idetmindste fordoblet. I de sidste År synes der imidlertid ganske vist i flere Retninger at være indtrådt en Tilbagegang. Det ökonomiske Slag af 1857, der ikke mindst ramte de nordiske Lande, var vel i visse Måder forvundet allerede i 1859. Men fra Slutningen af 1863 klages stærkt over Pengemangel, Falliternes Tal stiger, og Landejendommenes Taxeringsværdi går allerede i 1864 lidt ned under Værdien af 1863. Det skal efter Rydqvist i Begyndelsen især være de mindre Jordbrugere og Håndværkere, som lide, medens Falliterne senere strække sig til alle Klasser af Landmænd ligefra Husmanden til Godsejeren, men derimod mindst ramme de store Stæders store Forretningsmænd. Det siges også fortrinsvis at være de kornrigeste Provindser, Skåne, Östergöthland, Småland, Halland, Blekinge og Bohus Län, som trykkes. Som i Frankrig vil man i Sverig have, at Staten skal give Kredit og Beskyttelsestold. — Heller ikke i *Danmark* kunne vel de sidste År siges at være en Tid, hvori Landmændene spinde Silke. De, hos hvem Mejeriet spiller Hovedrollen, have tjent godt; de, for hvem

Smörproduktionen dog ialfald er af Vigtighed, ere komne ordenlig igjennem, det store Antal, hvis Bedrift væsenlig er baseret på Kornavl, har kun havt meget små Indtægter. Tilstanden er en sådan, at Nogle endogså have ventet en Landejendomskrise; thi Landmændenes Kapitaler forrente sig ganske vist ingenlunde så godt som andre Erhvervsdrivendes. Andre Betragtninger turde måske snarere före til at antage, at Landejendommene meget vel kunne holde deres nuværende höje Pris. Hvormeget de end ere stegne, have de dog endnu langtfra nået den Pris som i visse sydlige Nabolande, hvor Forholdene iövrig temlig ligne vore. Og endogså enkelte Egne af selve Danmark, navnlig vel Egne på Fyen og Langeland, hvor Priserne, især på Böndergårde, ere endnu meget höjere end de sædvanlige, og hvor Jordens Godhed dog langtfra i samme Grad er bedre end den sædvanlige, vise ved disse höjere Priser, at der *kan* svares endnu Mere af Jorden. Forsåvidt skulde de andre Ejendomme altså snarere stige i Værdi. Selv om man imidlertid ikke vil være så sangvinsk med Hensyn til vort Agerbrugs Fremskridt, synes der ialfald neppe at være tilstrækkelig Grund til at vente Synken i Værdi. Dertil er, at dömme efter Sparekasser, Overformynderimidler og alle andre Kjendetegn, også Kapitalsamlingen altfor stærk — ikke mindst netop hos Bondestanden, der tilmed yderst vanskelig kunde före sin Kapital eller sit Arbejde over til andet Erhverv. Men höre vi end således langtfra ikke til dem, der vente nogen landökonomisk Krise i Danmark, så skulle vi dog på den anden Side heller ikke benægte, at disse År jo ganske vist også i Danmark have været meget vanskelige for mange Landmænd.

Der er fuldt op af Grunde til, at særlig Agerbrugets Tilstand i Öjeblikket må være mindre tilfredsstillende. Först og fremmest er der den med uhyre Hastighed stigende Kolonisation. Jernbaner og andre Transportmidler åbne den ene Strækning efter den anden, Nybyggerne gå videre og videre, Hveden fra NewYork og fra Odessa, fra Canada og fra Donaulandene konkurrerer stærkere og stærkere med den fra de gamle Kornlande. Så er der dernæst også Agerdyrkningens uhyre Fremskridt i selve Europa: Afsivningen, Opdyrkningerne, de ny Driftsmåder, Radsåning og Dybplöjning, ny Gjödningsmidler, Maskinerne o. s. v.. For den enkelte Mand, for det enkelte Land, er Fremskridt ensbetydende med större Indtægt. Anderledes, når man ser på Agerbruget som en Helhed, og når man der spörger om Fremskridtets Virkninger *i det nærmeste Öjeblik*. Da er det snarere et Tab for Landmændene. Idetmindste gjælder det om Hovedprodukterne — först og fremmest om Korn —, at de ikke höre til de Varer, hvor Efter-

spörgslen forandrer sig sammen med Billigheden. Korn tilfredsstiller et temlig fast Behov; man vil hellere undvære Andet, end man vil mangle Bröd, og man vil omvendt heller ikke spise meget mere Bröd, fordi det bliver billigere. Som Korn derfor i Dyrtid stiger i stærkere Forhold, end Udbudet er formindsket, således falder det også ikke blot i samme Grad, som der frembringes Mere, men i endnu langt stærkere Grad: er Kornmængden forögot, udbyder man ikke blot ikke flere Gjenværdier end sædvanlig, man udbyder endogså færre; Kornprisen må ikke blot falde i samme Grad, som der er mere Korn, den må endogså falde endnu stærkere, når Alt skal finde Afsætning; Landmændene have således endogså Tab af deres större Produktion. Alt, forudsat man kun betragter Öjeblikket, ikke betragter en længere Tid, hvor den lavere Pris ganske vist vil foröge Forbruget betydlig. Således antager man i Almindelighed, at Krisen i Tyverne væsenlig var fremkaldt ved de store landökonomiske Forbedringer, hvortil Thaer, Schwerz og andre udmærkede Ökonomer havde givet Stödet. Og således have også de nyeste landökonomiske Forbedringer, der snart ere gåede det halve Europa over, vistnok deres store Andel i Agerbrugets nuværende Vanskeligheder. Heldigt er det, at andre Momenter virke i modsat Retning, at fremfor Alt den engelske industrielle Udvikling og den engelske Frihandel atter foröger Efterspörgslen navnlig efter visse Produkter. Det er mærkeligt her at lægge Mærke til, hvorledes selve Kolonisationen og Udvandringen, som den på den ene Måde trykker Europas Agerdyrkning, hvorledes den på den anden Side også hjælper de gamle Landes Landbrug. Det er vel navnlig Kolonierne, de ny Lande, der ved deres uhyre Efterspörgsel i en så umådelig Grad have foröget de engelske Fabrikers Afsætning, have fremmet hele den engelske industrielle Udvikling. Men derved have de atter middelbart foröget Afsætningen af vore Mælkeriprodukter og af vore fede Kreaturer. En Del af Kolonierne nedtrykke ved deres Konkurrence Priserne på Korn og på Uld, men de bidrage på den anden Side netop til at foröge vor Afsætning af de andre Produkter, på hvilke vor gunstige Beliggenhed for Handel på England giver os et delvist Monopol. At denne gunstige Virkning i Længden vil være overvejende, fölger af den almindelige ökonomiske Solidaritet. At enkelte af Kolonierne, Guldlandene, fremdeles på en særegen Måde bidrager til at hæve de faste Ejendommes Pris — idet de nemlig enten nedsætte Pengenes Værdi eller ialfald hindrer den i at stige —, er det vel neppe rigtigt at dvæle ved i denne Sammenhæng.

De sidste År have imidlertid ikke blot med deres lavere Kornpriser været mindre heldige for Agerbruget alene. Der

har tillige været et almindeligt Tryk fælleds for alle Næringer: der har tillige været *Mangel på Penge eller på flydende Kapital.* Pengemanglen står i nær Forbindelse med de lavere Kornpriser. Også den har tildels sin Grund i de utalige ny Foretagender i Australien og Amerika, i Orienten og herhjemme i Europa. Det er Overspekulationen — navnlig visse Bankers Overspekulation —, som har rystet Krediten og i Forbindelse med den tydske Krig frembragt dette Års Pengekrise. Det var den umådelige Udvidelse af Forretningerne, som allerede var en af Grundene til Pengemanglen af 1863—64. Ved Siden af denne Aktieselskabernes og enkelte Privatmænds uhyre Anvendelse af Kapitaler har der imidlertid tillige været en særegen Grund. Har der været forholdsvis Ro i Europa, så har *Krigen i Nordamerika* krævet så store Kapitaler som vel nogensinde nogen Kamp. Og den har virket på Pengemarkedet så godt som nogen europæisk Strid. Strax da Krigen udbröd, droges store Summer til Amerika. Europa skyldte iforvejen Nordamerika et ikke ringe Belöb [1]). Men da nu Krigen begyndte, standsede Amerika strax sine Indkjöb af europæiske Produkter. Det sögte tillige så hurtig som mulig at inddrage sine Fordringer. Så stor var i NewYork Frygten for at mangle Kapital, at Vexelkursen på London endogså var 3—4 p. C. under det Punkt, hvor det betaler sig at overföre Guld og Sölv; så meget vare de nordamerikanske Kjöbmænd villige til at ofre for strax at få Metal for deres Fordringer hellere end at vente den Tid, Forsendelsen af Guldet vilde tage. Forsendelsen af ædelt Metal frembringer da i 1861 Krise både i England og Frankrig og sætter navnlig i London, Europas væsenligste Pengemarked, Diskontoen op til 7 og 8 p. C.s. Amerika vedbliver på Grund af Krigen at indskrænke sit Forbrug af europæiske Varer, medens det omvendt låner på forskjellig Måde i Europa, men ganske vist uden at det vækker yderligere Forstyrrelse. På den anden Side kjöber også Europa Mindre i Nordamerika, da det ikke mere kan få Bomuld derfra. Men det kjöber så Bomuld andre Steder — navnlig i Indien, hvor man endnu mindre vil have europæiske Varer end i Amerika. Allerede i 1861 er Vexelkursen med Indien meget ugunstig, og den större Udförsel af ædelt Metal til dette Land

---

[1]) Det plejer at kjöbe Mere af de forenede Stater, end det sælger til dem, og det betaler da det Overskydende ved i Kina at betale Amerikas The. Men 1860 havde England endogså udfört for over 20 Mil. Mere, end det indförte i de forenede Stater, medens Forskjellen ellers kun var godt 10 Mil. Det var væsenlig Korn og Meel fra de vestlige Stater, tildels også Bomuld, som Året forud havde givet en ualmindelig rig Höst.

bliver navnlig en af Grundene til Pengeforlegenheden i 1863—64, hvor Rentefoden atter går op til 7, 8 ja indtil 9 p. C. Således har den nordamerikanske Krig ikke blot som enhver Krig slugt en stor Mængde flydende Kapital; den har tillige på forskjellig Måde frembragt Forstyrrelse ved de Forandringer i de ædle Metallers Bevægelser, den har medfört. Det er i mange Henseender yderst interessant at gjennemgåe Pengekrisernes Historie: 1825, 1837, 1839, 1847, 1857, 1861, 1863—64. Det viser sig da blandt Andet, hvorledes de da efterhånden udstrække sig over et större og större Territorium. De förste Kriser ere kun lokale, de senere gå mere eller mindre over den hele Handelsverden. England og Hamborg have tidlig kjendt Pengekriser, det unge Amerika har idetmindste nu, da det har fået dem, havt dem så voldsomme og så hyppige som nogetsteds. Frankrig har derimod först i de senere År vist sig ret modtageligt for Pengemarkedets Bevægelser. De skandinaviske Stater komme med i 1857. De sydligere Lande vare endnu dengang mere udenfor Bevægelsen og have först ret mærket de senere Års Fluktuationer. Det er tildels, fordi ikke alle Lande have eller ikke tidligere havde den Ære at besidde Betingelserne for denne Sygdom: en betydelig *udenlandsk* Handel og et udviklet Kreditsystem. Selv Frankrig har i Sammenligning med England hidtil kun havt en ren Detailhandel, og har heller ikke för i de senere År ret begyndt at benytte Krediten.

Det fremgår af denne korte Oversigt, at vi både med Hensyn til Agerdyrkningens mindre gode Afsætning og med Hensyn til Pengemarkedets Tilstand have fuldt op af Grunde, der ere fælleds for mange Lande, og som *aldeles ikke stå i Forbindelse med de enkelte Landes Toldlovgivning.*

II.

Hvor megen Betydning end de Årsager have, der ere fælleds for hele den ökonomiske Verden, og hvor lidet det end gåer an helt at overse dem, når man taler om et Landes ökonomiske Tilstand, er det dog imidlertid ganske rigtigt altid at lægge Vægten på det, der afhænger af vor egen Virksomhed. Selv de almindelige Forhold har det navnlig Interesse at dvæle ved, forsåvidt deraf fölger, at vi må forandre vor egen Fremgangsmåde, rette os efter de forandrede Afsætningsforhold eller vogte os for vidt drevne Spekulationer. Og det er en triviel Sandhed, at et Lands hele ökonomiske Tilstand altid i Hovedsagen afhænger af egne Anstrængelser, af Arbejdsomhed og Sparsommelighed eller fornuftig Anvendelse af Midlerne. Vi

ere således ingenlunde uenige med Dhr. Forfattere, forsåvidt de lægge det væsenlige Ansvar for Landets ökonomiske Tilstand over på Nationen selv.

Men når vi da skulle bedömme Sverigs nuværende ökonomiske Tilstand og de Årsager, der have gjort sig gjældende hos den svenske Nation selv, så skulle vi strax villig tilstå, at vi ganske mangle den dertil fornödne Kundskab. Der er ganske vist Meget, som selv for en Fremmed viser sig ved förste Öjekast. Sammenligner man således Sverig og Danmark, er der en uhyre Forskjel, som strax springer i Öjnene. Medens Danmark öjensynlig i alle Forhold udmærker sig ved den bekjendte danske Jævnhed, Middelmådighed, kunde man måske også sige — på den ene Side som Regel en i Sammenligning med de fleste andre Lande höjst mærkelig Soliditet, på den anden Side en forunderlig Mangel på stærk Energi, en Gåen op i den daglige Magelighed og i det små Vrövl —, udmærker Sverig sig derimod netop ved at gå frem i mærkelige store Spring. Intet har overrasket de Danske, der i dette År have besögt Stockholm og den derværende Udstilling, så meget som netop det Storartede i den svenske Udvikling. Det forekommer os, at vi fuldkommen kunne måle os med Sverig i Håndværkerarbejder, hvor det gjælder Smag og jævn Dygtighed. Men anderledes i storartede hurtige industrielle Fremskridt. Denne Forskjel skyldes ikke blot Sverigs Natur, som muliggjör Bjergværksdrift og flere Slags Fabriker, der ikke kunne findes i Danmark. Den skyldes langt mere eller ialfald ligesåmeget det svenske Folks Ejendommelighed. Den samme Forskjel viser sig således også i Agerbruget, hvor man skulde vente det storartade Fremskridt i Danmark, men hvor man i Virkeligheden måske snarest finder dette i Sverig. Rundt om i Krogene, i det Små, finder man selvfölgelig i Agerbruget utrolig Meget, hvori Svenskerne stå tilbage for Danmarks Bönder. Men netop de mest storartede ny Forbedringer have de Svenske vistnok tilegnet sig med större Energi end de Danske — således Dræning, nye Gjödningsmåder m. M. Man ser i Sverig Exempler — ganske vist endnu vel kun enkelte Exempler — på en fuldstændig engelsk Highfarming — og på en Highfarming, der synes at betale sig —, som man måske neppe træffer Mage til i det frugtbare agerdyrkende Danmark. Og selv hele Industriens Ordning bærer tildels Præg af den samme Forskjel. Sverig har måske ikke en sådan Middelstand, navnlig ikke en sådan lavere Middelstand som Danmark; men til Gjengjæld har det langt flere större Bedrifter, til Ex. en for os Danske meget usædvanlig Rigdom på Aktie-Bolag ikke sjælden med store Navne og store Formuer i Spidsen. Således overalt vi det mere Jævne, Sven-

skerne det mere Storartede. — På den anden Side bringer den samme Ejendommelighed imidlertid vistnok også ofte mange Enkelte til at gå altfor stærkt på. Det er vistnok sandt, at man i Sverig har fundet ikke få Exempler på en Overspekulation, der ikke kjendes i Danmark. Sveriges Udvikling har kun været mulig ved en udstrakt Benyttelse af Kreditens Hjelpemidler, og navnlig have de talrige seddeludstedende Provindsbanker, som man så ofte hörer Bebrejdelser imod, i Virkeligheden været ikke blot særdeles gavnlige, men vel endogså absolut nödvendige for hele det ökonomiske Opsving. Men det er trivielt at bemærke, at ethvert Brug tillige forudsætter Misbrug, og at navnlig en så uhyre Kraft som Krediten tillige i mange enkelte Tilfælde må blive benyttet slet. Fremdeles er det vel heller ikke ganske uden Grund, at man klager over Sverigs Luxus. Udskejelser i Forbrug fölger altid enhver pludselig Forögelse i Velstand, — det, som vi også have set efter de gode Kornår i Danmark. Men medens Sverig vel står under Danmark i Lyst til Magelighed og til jævn daglig Livsnydelse, gåer det vel nok videre i udskejende Flothed, i talrige fremtrædende Exempler på at leve langt over Evne, i al yderlig Luxus. Og Hr. Grill har vel ikke ganske Uret i, hvad han siger om svenske Baderejser, om Klædedragt, Selskabelighed m. M. — Vi kunde gjerne fortsætte slige almindelige Betragtninger, hvortil de anförte Skrifter ganske vist give rig Anledning. Det er navnlig Hr. Grills Bog, der udmærker sig ved at tale om alle mulige, ökonomiske og uökonomiske Materier, og som forsåvidt giver rig Anledning til Omtale, som han overalt sammenblander Rigtigt og Urigtigt, og ofte i velment Naivetet giver Råd af den mest forskjelligartede Beskaffenhed om Regjering, Administration og Ökonomi. Det vilde imidlertid blive mere vidtlöftigt end nyttigt at gjennemgå slige noget uensartede theoretiske Principer som Hr. Grills. Og som sagt, til at udtale nogen begrundet Bedömmelse af de speciel svenske Tilstande mangle vi aldeles de nödvendige Forudsætninger. Kun om et enkelt almindeligt Princip må det være os tilladt at anstille et Par Betragtninger. Det er om en Sag, der er gammel og forslidt som intet andet ökonomisk Æmne. Men den er dog tillige altid ny. Thi den sætter altid Interesserne og dermed Lidenskaberne, Pennene og Mundene, Indflydelserne og Intrigerne i Bevægelse. Og den er virkelig denne Gang tildels fremstillet i et tildels nyt Lys. Der er fremkommet Argumenter, som vel i og for sig ere svage, men som dog altid kunne blænde de Svage i Ånden, og som virkelig — at dömme efter, hvad man ser og hörer, — have blændet ikke blot en enkelt Forfatter, men et helt Publikum.

Vi have ovenfor foruden Kapt. Grills og Advokatfiskal dqvists Værker tillige nævnt Grev Ejnar Reventlows to åskrifter. Vi skylde dog strax at bemærke, at disse kun e det tilfælleds med hine, at de alle handle om svenske ökoniske Forhold. Fulde af Vranglærdomme er Grills, den ktiske, velmenende Mands noget forvirrede, ikke meget rig- og ikke meget grundige "Studier", Vranglære fra Ende til anden er Rydqvists, den vel belæste og vel skrivende höje bedsmands lidenskabelige og snildt stillede Indlæg. I alt senligt et Udtryk af sunde ökonomiske Anskuelser er deril Reventlows kortfattede "Betraktelser". Det sidste af hans Småskrifter, som egenlig ikke er "nationalökonomisk", men politisk, idet det kun taler om Repræsentationsforslaget, vel ikke blottet for gode Tanker, men står dog noget tilge for det förste, som holder sig til det virkelig Ökonomi-. Der kan her være en enkelt Sætning, som vi ikke kunne lerskrive. Det Meste, om de utilbörlige Indskrænkninger i ten til at brænde Brændevin, om Hypothekbankerne m. M., fortræffeligt og korrekt. Det er her Adam Smiths uforfalde Principer, det er den ökonomiske, alvorlige Arbejdets l, der kommer til Orde hos den gamle Greve — som det mer sig den store danske Statsministers Sön.

Vi skulle nu i det Fölgende, som alt antydet, alene om- een Ting: den *ny-merkantile Lære*, som den navnlig er nstillet af Hr. Rydqvist, som den tillige findes hos Hr. Grill hos ikke så ganske få andre svenske Skribenter og Folkeræsentanter.

III.

Det er neppe fuldkommen korrekt, når man — som det været almindeligt, og som også her gjentages — betegner det kantile System som "Colberts System". Colbert var en tro hænger af sin Tids hele restriktive System og var således å Merkantilist. Men man finder dog ikke få Handlinger Udtalelser af den store Minister, som endogså gå i lige ning af Handelsfrihed. "Friheden er Handlens Sjæl, og n den kan den ikke bestå", skrev i 1671 Colbert til en Frankrigs Intendanter. Det var dernæst i ethvert Tilfælde e Colbert, som var den Förste til at gjennemföre Systemet. er derimod snarest Carl d. 5te og Filip d. 2den af Spa- n, der må siges at have indfört det kunstige Handelstem, der lægger an på at holde Guld og Sölv i Landet. er de samme Fyrster, der have været de förste og de ste i Kampen for Enevælden og for Religionstvangen, som

også have været de förste til at gjennemföre Ufriheden i Handlen. Og det er sammen med Enevælden og med Enevældens övrige faderlige Forvaltning, at også Merkantilsystemet florerer, at det tilligemed Inkvisitionen udsuger Spaniens sidste Kraft, at det overalt holder den ökonomiske Udvikling tilbage, at det indadtil frembringer Stilstand istedetfor Fremskridt. Det er sammen med de enevældige Fyrsters private Interesser, med deres Begjærlighed efter Territorium, at det udadtil frembringer de kostbare Krige, der tilintetgjöre Finanserne og derved blive en af Årsagerne til det gamle Regimes Fald. Det er nu atter sammen med den ny Tids övrige Tænkere, at også Ökonomiens store Tænkere have udbredt deres Lære om Handelsfriheden over Europa. Quesnay, Gournay, Turgot og alle de andre Fysiokrater er på deres Område kun, hvad de andre franske Filosofer er i andre Retninger. Og selv Adam Smith er i Ökonomiens Verden ikke med Urette stillet ved Siden af Montesquieu i Politiken, ja selv af Kant i Filosofien, ligesom Smith også ved sin hele Dannelse og ved sine personlige Forhold var nöje knyttet til andre den ny Tids store Tænkere. Det er nu endelig Frihedens mest praktiske Land, *England*, som först ret bryder med Beskyttelsen, som tilmed bryder med den i det Erhverv, hvor den var vanskeligst at afskaffe. Det Værk, der var begyndt af Huskisson, der i sine vigtigste Punkter gjennemförtes af Robert Peel ved Kornlovenes Afskaffelse, det endtes af Gladstone ved Traktaten med Frankrig, der principmæssig afskaffer al Beskyttelse. Ved samme Traktat er omsider *Frankrig* trådt ind på samme Vej. Kejseren, der selv var bekjendt med den engelske Frihandelsreform, og som her har ladet sig lede af Cobden og af Michel Chevalier, har herved med velberåd Hu betrådt Frihandelsbanen, og Kejserens Handelsminister, den samme Rouher, hvis tidligere protektionistiske Udtalelser med Glæde citeres af Rydqvist, erklærer nu efter Traktatens Afslutning, at det "ikke blot er en kommerciel Overenskomst mellem to Lande, at det tillige er Proklamationen i to store Folks Navn af Handelsfrihedens Grundsætninger, bestemte til at gjennemtrænge alle Lovgivninger, til at anspore Erhvervsvirksomheden hos alle Folkeslag". Når Frankrig overfor England som senere overfor Belgien, Toldforeningen, Italien, Schweitz og Sverig-Norge har benyttet sig af Handelstraktatens mindre fuldkomne Form, har dette været af to Grunde — dels fordi Frankrig til Gjengjæld har opnået flere fordelagtige Bestemmelser i pågjældende Landes Tariffer, dels og især vel, fordi Frihandlen, når den kom under denne Form, lettere kunde glide ned hos det i ökonomisk Henseende kun lidet oplyste franske Publikum. I Norden

har Danmark allerede i dets frisindede Periode i Slutningen af forrige Århundrede, i 1797, fået en Toldtarif, der efter sin Tid stod i forreste Række. De senere Reformer have vel langtfra svaret dertil. Og i enkelte Tilfælde ere de gamle Toldsatser af sig selv blevet, ikke blot forholdsvis efter Tiden, men endogså absolut taget mere beskyttende end oprindelig, eftersom Varerne ere faldne i Pris, medens Tolden er bleven den sammme. Den ny Toldlov af 1863 er dog, hvormeget den end lader tilbage at önske, et sådant Skridt mod Frihandlen, at den endelige Overgang til en engelsk Frihandelstarif i Danmark mere må antages at være et finansielt end et ökonomisk Spörgsmål. For begge Broderlandene have derimod Traktaten med Frankrig været Anledning til store Fremskridt. Vanskeligst har det vel været at besejre de ikke ganske ubetydlige beskyttede Interesser i *Sverige.* Sverige har siden 1730 havt et stærkt Beskyttelsesystem, der vel siden 1825 stadig er blevet formildet, men som dog först de sidste halv Snes År, den udmærkede Statsökonom Friherre Gripenstedts Ministerium, tilgavns har begyndt at tilintetgjöre. Særlig har nu Traktaten været en fortrinlig Lejlighed — som Rydqvist beklager — til at binde Nationen for et Tidsrum af 12 År til et Frihandelssystem. Medens Frankrig nedsætter Skibsafgifterne for de svensk-norske Skibe i direkte Fart, medens det fremdeles nedsætter Tolden på Jern, Stål, Kobber og Jernvarer og nedsætter eller hæver den på Tömmer, Tjære og Beg, Bræder og Trævarer, have til Gjengjæld de forenede Riger forpligtet sig til strax eller senest 3 År efter at nedsætte Tolden på en Række Artikler — på få mindre betydelige Undtagelser nær dog Altsammen Ting, man alligevel — som England overfor Frankrig — fandt det rigtigt at sætte lavere eller frigive. Mödte Traktaten end nogen Modstand hos det norske Storthings Bondeparti, var Kampen der dog vel for intet at regne i Sammenligning med Striden på den svenske Rigsdag, hvor det vel endogså et Öjeblik, da man ligesom var ærgerlig over at have givet Kjöb i Repræsentationsreformen, næsten så ud, som om man så at sige vilde tage Revanche ved at stemme mod Traktaten; men medens man ellers sikkert langtfra var gået så vidt i Retning af Frihandlen, endte det dog nu der som i Norge med Traktatens uforandrede Vedtagelse. Og ikke blot vedtog man Overenskomsten, også blev den vedtagne Toldtarifs andre Positioner, trods alle Protektionisternes samlede Anstrængelser og trods Præsters og Bönders mere protektionistiske Beslutninger, dog tilsidst af Stænderne i det Hele fastsat i frisindet Ånd — kun med Hensyn til nogle enkelte Nödvendighedsartikler som Ost, Rug- og Hvedemeel og Gryn skete Tilbageskridt —

og det lykkedes tilmed Regjeringen sejrrigt at hævde sin for svenske Forholde ejendommelige, men sædvanemæssige Ret at kunne uafhængigt af Stændernes Beslutning "nedsætte" Afgifter, — en Ret, Frihandelsmændene håbe, Regjeringen vil benytte med Hensyn til Indförselstolden på Ost, Meel og Gryn.

Det er nu i Anledning af den fransk-svenske Traktat, at navnlig Hr. Rydqvist med megen Kraft hæver Beskyttelsens Banner. Trods hans Motto "Kraftigt i Sagen, mildt i Måden". trods hans glatte Stil, udslynger han dog meget stærke Bebrejdelser mod Frihandelsmændene, ikke mindst mod Sveriges store daværende Finansminister Gripenstedt. Hele Gripenstedts Styrelse har i hans Öjne været til Ulykke for Landet, og navnlig er Traktaten "den störste Ydmygelse, Sverige har lidt siden Carl d. 12tes og Gustav den 4de Adolfs ulykkelige Krige". I Danmark strider man så at sige slet ikke mere om Principerne, når man endnu kjæmper om Beskyttelse eller Frihandel. I Sverig drager man fra begge Sider först og fremmest Theorierne frem. Allerede den Komité, der var nedsat for at gjöre Forslag til en ny Tarif, og som tillige skulde afgive Betænkning angående Underhandlingerne med Frankrig, — en Komité, der som Formand havde Sverigs udmærkede Generaltolddirektör A. G. Bennich og mellem sine Medlemmer den store Frihandelsmand P. Murén fra Gefle — allerede den begynder sin Betænkning med en ganske almindelig theoretisk Undersögelse over Themaet Frihandel og Beskyttelse — en Fremstilling, der ganske vist hörer til de bedste og klareste Bevisförelser for Frihandlen, der findes. Og Beskyttelsesmændene svare nu på deres Side med Hr. Rydqvist's theoretiske "Betraktelser" — en tildels ny tildels gammel Lære, der efter nogle af deres Tilhængeres Mening er fremstillet med så meget Held, at den engang for alle skal have gjort det af med de stakkels Statsökonomer og Frihandelsmænd.

Det er navnlig fra Handelsbalancens Standpunkt, at Rydqvist og Andre forsvare Beskyttelsessystemet. Han frygter Frihandlen, fordi den skal frembringe en slet Balance, det vil sige lade Indförslen overstige Udförslen og fölgelig jage Guld og Sölv ud af Landet. Han deler ganske vidt ikke fuldstændig de gamle Merkantilisters Mening om Handelsbalancen. Det indrömmes, at Guld og Sölv ikke er den eneste Rigdom. Det indrömmes fremdeles, at Toldlisternes Angivelse af de ind- og udförte Værdier intet sikkert angiver om "Balancen", om de ædle Metallers Strömning. For det Förste angive Listerne i Almindelighed efter de såkaldte officielle Værdier, det vil sige, tidligere ansatte Værdier, der ikke stemme med de virkelige Priser. Dernæst er Angivelsen ikke nöjagtig; man bryder sig

i Almindelighed mindre om de Varer, der ikke skulle betale Told, angiver af denne Grund derfor ofte mindre nöjagtig Udförselsartikler; andre Varer undgå til Gjengjæld Opmærksomheden ved at blive indsmuglede. Endelig er der den store Mængde Tjenester af den forskjelligste Beskaffenhed, som ligesåvel höre med til det, der udbyttes, som de udförte Varer, men som dog ikke kunne figurere på Listen. Der er nogle, der i Virkeligheden, om man må bruge dette Udtryk, blive inkorporede i de udförte Varer, det er nemlig Arbejdet og Omkostningerne ved Udförslen, Kjöbmandens, Skipperens, Rhederens og Assurandörens Virksomhed og Udlæg, der forögter den udförte Vares Værdi, og som, forsåvidt det gjöres af Indlandet, forsåvidt det hörer med til Indlandets Fortjeneste, åbenbart, hvis man skulde have et nöjagtigt Resultat, burde regnes med ved Udförslen, som det er regnet med ved Indförselsartiklerne, der jo angives med den Værdi, de have i Forbrugslandet. Der er andre Tjenester, der slet ikke stå i Forbindelse med de udförte Varer, men som alligevel ökonomisk talt ligesåvel ere virkelige "Udförselsgjenstande", således Fortjeneste ved Fragtfart, ved Transithandel, ved at forsikre Udlændiges Liv eller Ejendom, således Fortjeneste ved Rejsende. Det er Forretninger, som undertiden endog give Anledning til nogle af de almindeligste Former for Anvisninger i den internationale Handel; således betaler Norge en ikke ubetydelig Del af sin Indförsel ved Vexler, der repræsentere de norske Skibsrhederes Fortjeneste; således spille rejsende Englænderes og andre Fremmedes Anvisninger på deres Hjemstavn en lignende Rolle i Schweitz, i flere af Verdensbyerne, i visse Egne af Tydskland o. a. St. Fremfor Alt skulde alle Lande, der selv have Skibsfart, eller som have betydelig Del i den udenlandske Handel, når man ikke tager denne deres Fortjeneste med i Betragtning, synes stadig at indföre for Mere, end de sælge, end de atter få tilgode hos Udlandet. Det danske Monarki udförte efter Toldlisterne af Varer i Gjennemsnit ikke meget over Halvdelen, af hvad det indförte. Og Komitéen citerer, hvorledes også Storbritannien og Irland altid indförer Mere, i 1863 f. Ex. for 249 Mil. P. St. mod 196 Mil.s Udförsel, altså herefter en "ugunstig Balance", som efter rettroende merkantile Grundsætninger måtte formodes i få År at ville i Bund og Grund ruinere et Land — når man tilfældigvis ikke vidste, at England tvertimod regnedes årlig at foröge sin Formue med Mindst 11—1200 Mil. Rd. dansk. At de Værdier, de årlige Toldlister angive, — disse Værdier, der ved deres "ugunstige Balance" forfærde så mange ukyndige Betragtere, — at de i denne Henseende i og for sig slet Intet sige, det veed Hr. Rydqvist meget

godt. Således er det ham da heller ikke ubekjendt, hvad Rolle udenlandske Lån og Aktieforetagender spille. Dividender af Aktier og Renter af Lån til Stater eller til Private stå ganske ved Siden af den övrige nys omtalte Fortjeneste. Også det betegner en hel Række Tjenester (Brugen af Kapitaler), der ydes Udlandet, og som dog ikke figurere på Toldlisterne, som yde Indtægt, og som derfor kunne opveje, betale större Indförsel, uden at de ædle Metaller strömme ud, uden at "ugunstig Balance" finder Sted, som omvendt må forringe Indförslen, Kjöbeevnen, eller foröge Udförslen for de Lande, der skulle udrede dem.

Hvad er det da, Hr. Rydqvist forstår ved "Handelsbalancen", når han ikke mere bliver stående ved den simple Forskjel mellem Ind- og Udförsel, det, han benævner "Handelsbalance i snævrere Forstand"?

Medens Økonomerne nu betragte den merkantile Lære om "Balancen" som en "håndgribelig Fejltagelse, der nu kan betragtes som udryddet hos alle Folk, som gjöre den fjerneste Fordring på nogen virkelig Kundskab om Sagen", — vedblive de samme Økonomer dog stadig — efter Rydqvist ganske vist med stor Inkonsekvens — at benytte Udtrykket "gunstig og ugunstig Balance". De bruge det i en hel anden Betydning, ikke om Handlens Gang, men om Pengenes Strömming. Det er nu kun et simpelt finansielt eller, om man vil, Bank-Udtryk for at betegne Vexelkursens Standpunkt, med andre Ord: Forholdet mellem vore Fordringer på Udlandet og Udlandets Fordringer på os. Det er ganske rigtigt her at bruge Udtrykket "gunstig og ugunstig Balance". Det er rigtigt at betegne et Overskud af Fordringer på Udlandet — billige Vexler på Udlandet eller lav Kurs — som "gunstig Balance" eller "gunstig Kurs", det Omvendte som "ugunstig Balance", "ugunstig Kurs". Det er nemlig rigtigt fra Pengemarkedets Standpunkt, — forsåvidt derved, aldeles uanset om Vexlerne, Fordringerne, have deres Oprindelse fra Handelsforhold, fra Aktieforetagender eller Lån eller fra hvilkensomhelst anden Kilde, altid antydes en Tendens til Strömming for de ædle Metaller, Tendens til at strömme ud ved ugunstig, til at strömme ind ved gunstig Balance. Og vi skulle her gjöre Hr. Rydqvist den Indrömmelse, at mange moderne og ikke mindst flere af de störste ældre Økonomer ganske vist altfor meget have overset de ædle Metallers Rolle. Nogle tillægge dem endnu altfor stor Betydning — således ikke blot Merkantilister, men således også Mænd, der, fordi de virkelig ere Økonomer, ikke have fjerneste Beröring med Protektionismen, som f. Ex. Goschen og Emile de Laveleye. Men Andre, således f. Ex. Joseph Garnier, Max

Wirth, vel endogså Michel Chevalier, have ganske vist i deres Iver mod Merkantilismen været altfor beredvillige til overalt at sætte den almindelige Benævnelse Kapital i Stedet for Penge; de ædle Metaller er ikke den eneste Kapital, de er ikke engang den eneste flydende Kapital, men de ere på en ejendommelig Måde, fortrinlig, flydende Kapital, de ere ofte, navnlig i Kriser, den eneste Kapital, der holder sin Værdi, der respekteres, der gåer og gjælder allevegne. Og når det kommer til Stykket, vil vel heller ikke mange Ökonomer nægte den Indflydelse, de ædle Metallers Strömming över på Lånemarkedet. — Til Gjengjæld må Hr. Rydqvist indrömme os, at denne, den virkelige Balance, Vexelkursen, at den idetmindste aldeles ikke er noget Afgjörende. Kursen kan blive ugunstig mod England, fordi England i Dyrtid anvender Mere på sit Kornkjöb end sædvanlig, eller fordi den engelske Afsætning af en eller anden Grund standses. Men Kursen mellem England og Sverig kan også blive i höj Grad ugunstig for England, gunstig for Sverig, fordi England skal gjöre et Lån til Sverig, og der af den Grund bliver Efterspörgsel efter Vexler på Sverig. Den vilde blive ugunstig for England, alene fordi den engelske Bank satte en forholdsvis for lav Diskonto, den bliver omvendt muligvis gunstig ved en höj Diskonto, der drager Penge til og hindrer dem i at gå bort o. s. v. Alt dette er Rydquist idetmindste ikke ganske ubekjendt med, han regner ialfald heller ikke denne "Handelsbalance" for det afgjörende Kjendetegn på Landets Balance.

Hvad er det da for en "Balance", der er den afgjörende, der er den, det endelig gjælder?

Her slutter Forf. sig til Adam Smith — som det sömmer sig en Statsökonom. Den virkelige "Balance" er da den, der fremkommer ved Sammenstilling mellem f. Ex. den årlige Frembringelse og det årlige Forbrug; herved viser det sig, hvad Årets Udbytte er, om der er Fremgang eller Tilbagegang. Det er en Sandhed så simpel, at Enhver må underskrive den. Kun vil det være lidt vanskeligt at opgjöre denne Balance. Man kan danne sig en Forestilling om den, men nöje opgjöre den er umuligt. Ikke blot skulde man kjende hele Varemængden, man skulde tillige kjende hele den Mængde Værdier, der ikke fremtræde i Form af Varer, men som ere knyttede til Personer eller til Forhold: "personlig Dygtighed", "værdifuld Kredit" o. s. v. Vi tale om "Varemængde" og om "Værdier", vi bör dog strax tilföje, at det kun er til en vis Grad, vi ved en slig national Opgjörelse have Brug for disse Begreber. Om et Land frembringer Varer til 100 Mil. Rd. med 95 Mil. Omkostninger, eller om det kun frembringer for 10 Mil. med 5 Mil. Omkostninger, er aldeles ligegyldigt, det vil sige "Varemængden" er

i og for sig ligegyldig. Det kommer an på Befolkningens sande samlede Indkomst, ikke på Formen for denne Indkomst. Og dernæst: hvad enten den samlede Indkomst er 100 Mil., eller den kun er 50 Mil., vilde være aldeles ligegyldigt, hvis de 50 Mil. i det andet Tilfælde kunde kjöbe ligeså Meget som de 100 Mil. i de förste, hvis alle Priserne ere lavere, — det vil sige: det kommer ikke afgjort an på Bytteværdien, men på Nytten, herpå beroer den "sande" Indkomst. Fordi man kjendte den samlede Mængde "Tilfredsstillelse af Fornödenheder", der står til Befolkningens Tjeneste som Udbyttet af dens Virksomhed i en given Tid, f. Ex. i et År, kjendte man endelig endnu ikke den sande Balance. Man måtte endda vide, hvorledes disse Midler, denne samlede Indkomst, bliver benyttet, om den bliver benyttet til at foröge Materiellet eller den personlige Dygtighed, eller om den bliver uforstandig anvendt, — Spörgsmål, der neppe kunne besvares af Ökonomien alene, der tildels höre hen til andre Områder. Så sammensat, så vanskeligt, er Spörgsmålet om denne sande Balance. Det er i Virkeligheden intet Middel til at bedömme Tilstanden, det er kun en anden Form for det simple almindelige Spörgsmål: Er hele Tilstanden bedre eller slettere?

Hvorledes vil da Rydqvist bedömme denne? Og hvorledes anvender han denne "Balance" som Forsvar for Beskyttelsessystemet?

Her kommer hans ejendommelige Lære, her kommer hans Opdagelse.

Denne Opdagelse, denne ny Lære, består da ganske simpelt i, at Forf. i få Linier erklærer, at Smiths Balance, Forskjellen mellem Frembringelse og Forbrug eller Tilintetgjörelse, for at tale bestemtere, er ensbetydende med Handelsbalancen i merkantil Betydning. Han har selv, som ovenfor bemærket, oftere antydet, hvorledes denne intet betyder. Han kommer nu atter tilbage til den: Hvorledes kan f. Ex. et agerdyrkende Land anvende sit Overskud uden ved at sælge det til Udlandet? det må altså ytre sig som en Handelsbalance. I dette simple Ræsonnement ligger hele hans Opdagelse; på dets Rigtighed beroer det, om det Positive i hans Lære har nogen Betydning eller kun er en Meningslöshed.

Hvorledes? Kan årligt Overskud, kan årlig Tilvæxt i Velstand kun anvendes til at före Penge ind i Landet? Rydqvist indrömmer selv: eller til at byttes mod udenlandske Produkter — hvilket altså tilsvarende foröger Indförslen og således ikke får den fjærneste Indflydelse på den såkaldte Handelsbalance! Men i det Hele taget: i hvilken nödvendig Forbindelse står dette Overskud, denne Tilvæxt i Velstand, med den udenland-

ske Handel? Hvorfor kan det ikke ligeså vel anvendes til at kjöbe indenlandsk Arbejde, til at underholde större Industri, Grundforbedringer i Agerbruget o. s. v.? Er dette ikke ligeså vel Tilvæxt i Velstand? Og omvendt Tilsætning, Tilbagegang? Hvorfor forudsætter denne Lån i Udlandet? Kan man ikke ligeså vel lade Erhvervene forfalde eller leve over Evne, fordi man ikke låner i Udlandet, eller fordi man direkte anvender indenlandsk Arbejde som Luxusarbejde (istedetfor indirekte at gjöre det ved at sælge andre Varer for udenlandsk Luxusarbejde)? Er det ikke næsten barnagtigt at skulle påvise denne Forskjel mellem den udenlandske Handels Tilstand og hin anden virkelige Balance.

Og dog er det nödvendigt atter at fremhæve dette. Thi i denne Sammenblanding består i Virkeligheden hele Forf.s ejendommelige Lære. Han gjör nogle meget forskjelligartede Bemærkninger om Handelsbalance, om Luxus, om Kreditens Misbrug, om forskjellige statistiske Forhold, — som tildels kunne være rigtige nok (og som derfor virkelig kunne bestikke den godtroende Læser), men som kun have den Fejl slet Intet at sige om det, hvortil Alt sigter, om Beskyttelsen. Da han skal til Kjærnen i sin Lære, Handelsbalancens Anvendelse på Beskyttelsen, springer han pludselig — sans phrase — fra årlig Tilvæxt til det, der slet ikke står i Forbindelse dermed, til den merkantile Balance. Deri består så Beviset, det er hele Læren.

Af hvilken fuldkommen meningslös Beskaffenhed hele hans Lære om Balancen er, viser sig blandt Andet, hvor han et Sted taler om Rigsbankens Metalbeholdning som den pålidelige Målestok for Balancen. Stænderne kunde da blot tage 2 Mil. Rd. ud af Rigsbanken for at anvende dem på en eller anden mulig mere nyttig Måde. Strax er da Landets Handelsbalance og Landets Lykke forandret — uden at det, der er sket, i Virkeligheden står i fjærneste nödvendige Forbindelse hverken med Landets Handel eller med Landets Velstand. Omvendt kunde Finanserne ganske simpelt kjöbe for nogle Millioner Sölv for at lægge det i Rigsbankens Kjælder. Strax skulde Balancen være god, Velstanden steget. Nem Måde at lave Handelsbalance og Velstand på!

Ved Siden heraf vil det ikke forundre at træffe nogle af de simpleste merkantile Vildfarelser. Han mener, at de nordamerikanske Stater ere rige, fordi de have Guld i Californien. Som om ikke deres på andre Måder tjente Rigdom var ligeså god! Han mener fremdeles, at England og Frankrig ere rige, fordi de have lånt i Indlandet, Rusland og andre Lande fattige, fordi de have lånt i Udlandet, idet Pengene, Renterne der-

ved "gå ud af Landet". Som om Sagen ikke tvertimod var den, at hine låne i Landet, fordi de ere rige og have Kapitaler nok, dette i Udlandet, fordi det er fattigt og derfor med mere Fordel kan låne udenlands, derfor med mere Fordel kan lade Renterne "gå ud af Landet" og så have Brugen af to Kapitaler fremfor at lade dem blive i Landet og så kun have en Kapital! Skulde man nu tro, at dette kunde skrives af en Mand med ökonomisk Læsning i 1865 — altså 15 År, efter at Bastiat har skrevet "Det man ser, og det, man ikke ser"! Fremdeles klager Forf. over de Skinner og andet Materiel, man — i Jernets Hjem, i det gamle Jernbäraland — ikke undser sig ved at kjöbe fra Udlandet, fordi man der får det billigere, fremfor fra Indlandet — o. s. v.

Der er her en enkelt Sætning, det vel kunde være Umagen værd at betragte et Öjeblik lidt nærmere, dels fordi det er forekommet os at være en af de Ting, som brave praktiske Mænd, der ere smittede af Protektionisme, oftest overse, dels fordi det heller ikke altid tilstrækkelig stærkt fremhæves af Frihandlens Venner. Det er den simple Ting, at större Kjöb fra Udlandet nödvendigvis også skaber större Salg, större Udförsel. Rydquist håner denne Sætning. Den er for ham Snak og "löst Prat", og han forstår ikke, at nogen tænkende Mand kan tro det. Vi ere ikke blot "så enfoldige at tro det"; men vi ere endogså så enfoldige at tro at kunne bevise det. Vi påstå vel ikke, at just England nödvendigvis skal kjöbe ligeså meget Mere af Sverig, som Sverig kjöber Mere af England. Men vi påstå, at Sverigs samlede Udförsel i samme Grad må foröges som Sverigs samlede Indförsel, så at Sverig, om det ikke sælger Mere til England, så nödvendigvis må sælge til Frankrig, Spanien eller hvilketsomhelst andet Land Ækvivalent for sin större Indförsel. Sæt at en Toldnedsættelse frembringer större Indförsel, uden at Udförslen er forandret. Da ere vore Fordringer på Udlandet de samme, Udlandets Fordringer på os större, Udbudet af disse er altså större, de ere billigere, med andre Ord det Forhold, man kalder en ugunstig Vexelkurs. Allerede denne Kurs er en vis Opfordring til större Udförsel, mindre Indförsel: Fordringerne på Udlandet, de Vexler, vi skulle betale Indförslen med, ere jo forholdsvis dyre, Fordringerne på os, de Vexler, hvormed Udlandet skal betale vore Varer med, forholdsvis billige. Men lad os sætte, at denne mindre Forskjel ikke er tilstrækkelig til at tilvejebringe Ligevægt, at der vedbliver at indföres Mere, end der udföres. Da bliver Forskjellen i Vexelprisen snart således, at det betaler sig at udföre Metaller hellere end at kjöbe de dyre Vexler. Men når Pengene gå ud af Landet, blive Landets Priser la-

være; der udbydes den samme Mængde Varer, men en mindre Mængde Penge, det vil sige, disse stige i Sammenligning med Varerne, Varernes Pris bliver lavere. Og lavere Priser er en Opfordring for Udlandet til at kjöbe, til at udföre, derimod en Hindring for Indförsel. Det er muligt, at Ligevægt tilvejebringes på anden Måde, at den lavere Told f. Ex. nedsætter visse Produktionsomkostninger og allerede på den Måde tilvejebringer den forholdsvis större Udförsel. Men tilvejebringes Ligevægten ikke på anden Måde, går Penge virkelig ud af Landet, da fölger deraf med absolut Nödvendighed lavere Priser og således större Udförsel eller mindre Indförsel. Skete det ikke, skulde der altså vedblive at være en Forskjel, der måtte betales med rede Penge; disse vilde altså blive knappere og knappere i Forhold til Varerne, det vil sige, Pengene vilde blive dyre i Sammenligning med Varer eller disse falde i Pris, med andre Ord: Priserne måtte falde, Udförslen *må* stige i samme Forhold som Indförslen. Pengene fordeles ikke således, at alle Varer overalt have samme Værdi — da var Handel jo også en Umulighed —, men deres Strömming er således, at der ved deres Hjælp overalt tilsidst opnåes den fornödne Ligevægt. Forandrer en Faktor sig, forandres også de ædle Metallers Fordeling, således at der atter skabes Harmoni. Dette er ikke Theori, kun Sandhed.

På een Måde, mener Rydqvist, vil det dog være muligt at vedblive at indföre Mere, uden at denne lovede större Afsætning for de "naturlige" Erhvervsgrene vil indtræde. Det er, når man vedbliver at gjöre Lån på Lån i Udlandet, — disse udenlandske Lån, der efter Forf.s Mening er et Lands sikre Fordærv. De Lande, der årlig låne til Udlandet, forbedre — efter ham — deres årlige Finansbalance, omvendt synke de, der tage Lån, dybere og dybere, til det tilsidst ender med Katastrofen, Krisen. Det er rigtigt, at et Land på denne Måde stadig kan indföre Mere, det er også rigtigt, at slig Overspekulation "kan" forsættes nogen Tid, og det er endelig selvfölgelig ganske rigtigt, at slig årlig Tilsætning tilsidst ender med "Katastrofe", "Krise". Men det er kun aldeles urigtigt at sætte disse almindelige Sandheder i den fjerneste Sammenhæng med Handelsbalance eller Toldsystem. Hvem er det, der låner og sætter overstyr? Det er mange enkelte Mænd rundt om i Landet. Låne disse nu, sætte disse Mænd nu overstyr, fordi Indförselstolden er blevet noget nedsat? Er det deres Motiv? Som slig slet Ökonomi ikke har den fjerneste Forbindelse med Toldlovgivningen, således står Lån i Udlandet heller ikke — som det fölger af, hvad vi för have udviklet — i anden Forbindelse med "Handelsbalance" end i den, at de bidrage til at

tilvejebringe en i finansiel Betydning, i Betydning af Vexelkurs, *gunstig* Balance. Endelig er det for det Tredje meningsløst af Rydquist at betragte alle Lån i Udlandet som Tilsætning. Når man med Fordel kan låne, når sikker Beregning viser, at dette giver Vinding, vilde det jo være Afsindighed ikke at gjöre det. Netop nogle af de Lande, der daglig gjöre Fremskridt större end den övrige Verdens — nogle af Englands nyere Kolonier — låne uafladelig, — et Forhold, der kun er et af Beviserne på deres store Fremgang, der selvfölgelig kun hidrörer fra den fortrinlige Lejlighed, de give til Kapitalanvendelse.

Nu ville Merkantilisterne sige: "Ja så indrömmer De os dog ved Deres Bevis for den stigende Udförsel vort andet Alternativ, at Pengene gå ud af Landet. Det er netop vor Mening: Pengenöd, Krise". På ingen Måde! Selv om en sådan almindelig Prisnedsættelse skulde finde Sted, hvad der vel neppe var rimeligt, da Frihandlen tvertimod indeholder flere Momenter som virke i modsat Retning, — vilde den i og for sig være aldeles ligegyldig. Når alle Priser ere forandrede samtidig, er deres Höjde jo i og for sig fuldstændig ligegyldig; mine Indtægter, mine Priser som Sælger og Kjöber have samme Betydning for mig, jeg regner kun med andre Tal; Landet er selvfölgelig ligeså lykkeligt med 20 Mil. som Omsætningsmiddel som med 40 Mil., når de 20 Mil. gjælde ligesåmeget som de 40; den virkelige Kapitalrigdom er den samme, thi kan jeg nu kun få 10,000 at låne, hvor jeg för fik 20,000, så er disse 10,000 mig også til samme Nytte som för 20,000 o. s. v. "Men Udströmming af de ædle Metaller er dog den almindelige Grund til Kriser". Det er det, men Alt beroer på Måden og Omfanget af en sådan Udströmming. Et Lands ædle Metaller anvendes på flere Måder. Der er den Mængde, der gåer i Omsætningen. Der er andre Mængder, der udbydes på Pengemarkedet, som ligefrem lånes ud, som anvendes til Diskontering, det er til Kjöb af en almindelig Form af Kreditpapirer, eller der som seddeludstedende Bankers Realisationsfond indirekte gjör den samme Nytte. Gå Penge bort eller komme Penge til på Grund af store Fluktuationer i den udenlandske Handel, på Grund af store internationale Lån, Forandringer i Kreditforholdene etc., da tages der eller lægges der til disse Beholdninger. Det virker altså på Lånemarkedet og påvirker, hvis Intet sker i modsat Retning, dette sålænge, indtil Virkningen er gået over i den Pengemængde, der er i Omlöb. Hvad der derimod tages fra denne, hvad der derigjennem virker umiddelbart på Priserne, virker netop af denne Grund aldeles ikke på Lånemarkedet, står ikke i nogensomhelst For-

bindelse med dette. Og bevirker en Indförselstolds Nedsættelse större Indförsel og dermed Bortgang af Penge til Udlandet, da er det — idetmindste altid i Længden — netop fra den omlöbende Pengemængde, disse Summer tages. Det er en större Del af Folks Indkomster, der nu gå til udenlandske Varer, det er eller bliver da en Afgang, der alene yttrer sig i mindre Eftersporgsel og dermed lavere Priser for tilsvarende indenlandske Varer, som altså slet ikke påvirker Lånemarkedet. Endelig vil det også være en Afgang, en Forandring i Handlens Gang, der i Almindelighed vil være aldeles forsvindende i Sammenligning med de Svingninger, der uafladelig foregå af så mange andre Grunde, og som derfor heller ikke ifölge *sit Omfang* vilde kunne fremkalde nogen Forstyrrelse.

Det er ganske morsomt, hvorledes Protektionisterne spå Krise. Bringer man ved Lån — mulig meget fordelagtige Lån — Penge ind i Landet, — strax: Krise. Gå Penge ud af Landet, fordi man hellere vil have Jernbaneskinner eller andre nyttige Ting, — strax: Krise.

Rydqvist er heller ikke meget heldig i de Exempler, han vil nævne, på hvorledes Frihandlen frembringer Pengenöd og Krise. Han taler om Ruslands Pengemangel; men Rusland og Nesselrode ere af ham selv lovpriste for deres Beskyttelsessystem, og det er da altså ikke Exempel på Frihandel. Han anförer efter Carey Nordamerikas Kriser 1834—41 som en Fölge af Clays Frihandelsbill; Andre påvise, hvorledes de i Virkeligheden ere en Fölge af ganske andre Forhold, dengang nemlig ligesom atter engang senere fremkaldte ved Bankernes Fremgangsmåde. Hvad det vil sige at citere Carey, af hvad Beskaffenhed denne store nordamerikanske Beskyttelsesmands theoretiske Fremstilling er, hvorledes det forholder sig med hans Erfarings-Exempler, kunne vi måske engang senere få Lejlighed til at udvikle. — At tale om, hvorledes Sydstaterne nu have havt Anledning til at beklage deres Frihandelspolitik, da deres "ladies" under Blokaden selv have måttet spinde og væve for ikke at mangle Klæder, — er nærmest kun en Talemåde, da Forf. ikke vel kan mene, at man for Krigs Skyld skulde indrette sit ökonomiske Liv anderledes, end man ellers vilde. — Forf. fremhæver til Efterlignelse Englands og Preussens tidligere Hindringer for Udförsel af Uld, uagtet Friheden i begge Lande netop i dette Tilfælde har udövet en særdeles heldig Indflydelse på selve de beskyttede Manufakturer. Preussens Fåreavl var tiltrods for Forbuddet mod at nedlægge Skjæferierne nedsunket i en höjst ussel Tilstand, men har ved Toldnedsættelsen hævet sig til störste Fordel for selve Uldmanufakturerne. Men det vilde vel före os for vidt at fölge alle

Dhr Rydqvists og Grills Erfaringer — disse Erfaringer, der vel navnlig kulminere, når man som Exempel på Beskyttelsessystemets Fortræffelighed sætter Kina i Spidsen! Dette Exempel anerkjende vi som et værdigt Forbillede for en Protektionist.

Endelig menes Toldnedsættelsen at foröge Forbrugen af Luxusvarer og derigjennem at bringe Folk til at sætte deres Midler overstyr. Som om Folk snarere skulde sætte deres Formue til, fordi Silketöjer eller franske Blomster koste nogle Skilling mindre! Som om Nogen, der tænker over Sagen, for Alvor kan mene dette!

Det er en Selvfölge, at man både hos Rydqvist og Grill træffer de sædvanlige Talemåder om Beskyttelse af indenlandsk Arbejde. Rydqvist forklarer, hvorledes Alle tabe ved Frihandlen, peger på Rækken af Arbejdere og deres Familier, Værkmestere, Maskinfabrikanter o. s. v. o. s. v., — mener, at hele Landet, også Forbrugerne, ville vinde ved Agerbrugets Beskyttelse o. s. v. Sagen er jo i Virkeligheden den, at al Beskyttelse giver et tört Tab, som ikke kommer Nogen tilgode, at den og ikke Frihandlen derfor i Virkeligheden er et rent Nationaltab. Få de Beskyttede kun sædvanligt Udbytte af deres Arbejder og Kapitaler — således som de selv i Almindelighed sige —, da er det kun et Nationaltab, kun en Sum kastet i Stranden — til Tab for Alle, også i Længden for selve de Beskyttede, forsåvidt disse vilde vinde mere ved almindelig Velstand og dermed fölgende större Afsætning (til Exempel det engelske Agerbrug för Kornlovene og nu). Vinde de Beskyttede Noget, som de ikke vilde få uden Toldloven, så bliver den til Tolden svarende Prisforhöjelse vel ikke et rent Nationaltab, den bliver det kun tildels, tildels derimod en privat Skat, en Sum tagen fra nogle Borgere for at gives til Andre.

At tale om, at vi ikke kunne bære Frihandel, da vi ere fattige Lande, at vi ikke kunne kjæmpe med Jætterne, da vi kun ere Dværge o. s. v., er som Alt det Andet jo også netop det Omvendte af det Rigtige. Have vi kun få Kapitaler, kunne vi så meget mindre tåle det med Beskyttelsen fölgende Tab, have vi kun liden ökonomisk Udvikling, er det såmeget vigtigere, at vi holder os til de Erhverv, der passe sig for os, som betale sig. Nu at ville tale om Beskyttelse for et sådant Erhverv som Agerdyrkning! "Den svenske Agerdyrkning kan med sit Klima vanskelig konkurrere med Udlandet". Hvorledes kan den svenske Landmand da sælge Korn? Hvorfor have de svenske Ejendomme da Værdi? Så retter Værdien sig jo efter Afkastningen; giver Jorden Mindre i Sverig end i Belgien, koster den også Landmanden i Sverig flere Gange

mindre. Nu at ville have særegne Begunstigelser på det Almindeliges Bekostning i et så almindeligt Erhverv som Agerbruget! Man er da ved den logiske og forstandige Sætning: Forrettigheder for Alle på alle Andres Bekostning. Særdeles snildt er det at ville hindre f. Ex. Indförsel af billig Ost eller af billigt Rug fra Nabolande, dermed at hindre Salget af de kostbarere Ostesorter eller de værdifuldere Sædearter, som man nu må bruge i Stedet. Undtagelse og Ikke-Undtagelse!

Hr. Grill vill være moderat og derfor hverken være Protektionist eller Frihandler eller rettere midt imellem. Men der er ingen Middelvej. Beskyttelsessystemet er helt igjennem bygget enten på Uvidenhed om den ökonomiske Sammenhæng eller på ligefremme Fejlslutninger. Og selv for en Overgangstid kan det kun derved forsvares at beholde det, at man ikke vel kan udfinde, hvorledes man skal fordele den Understöttelse, der vel billig bör gives til de Mange, Staten ved sin Lovgivning har ledet vild i deres Virksomhed. Ellers vilde det være billigere ligefrem at give de tabende Kapitalister og Arbejdere en direkte Understöttelse. Thi, for endnu engang at gjentage, Systemet er altid en slet Fordeling af Kræfterne, Krafttab, det er ikke: mere indenlandsk Arbejde, det er kun: Arbejder, der ikke lönne sig, fremfor Virksomhed, der af sig selv vilde betale sig — således som vi ovenfor have bevist det, da vi talte om den med Frihandlen fölgende större Afsætning til Udlandet.

Det vilde vel slet ingen Ende tage, om vi ville nævne alle Dhr Forf.s enkelte Fejltagelser. Thi hvor er Enden på Forkertheder og Misforståelser? Vi skulle således ikke omtale, hvorledes Rydqvist forvexler de franske Ökonomer Chevalier og Wolowski, eller hvorledes han fejlagtigen synes at antage, at nogle Nationers Skibe virkelig i Danmark betale 50 p. C. höjere Told end andres. Vi skulle kun nævne, hvorledes han taler om Tobaksfabrikerne og Sukkerraffinaderierne i England, som om han mente, de vare beskyttede, fordi de forarbejdede Gjenstande ikke betale lige Told med samme Kvantum Råprodukt. Da f. Ex. ikke alt Råsukker bliver til Raffinade, er det en Selvfölge, at dette netop for Ligheds Skyld må betale Mere. Finder der virkelig Beskyttelse Sted for de engelske Raffinaderier, må det da være, at den officielle Beregning af den Mængde Raffinade, man vinder af Råsukkeret, mulig er noget vel lav.

Rydqvist nærer samme Mening som den, Hr. Leopold Alm plejer at fremsætte på de nordiske nationalökonomiske Möder, at Frihandel egenlig vil sige Frihed for al Told, uagtet det dog idelig og idelig af Frihandelsmændene gjentages, at dette

ikke er Tilfældet, at derved kun forståes Lighed i Rettigheder, Lighed i Betingelser for den Sælger, der indförer Varer, og for den, som selv frembringer dem, for Forbrugere og for Frembringere. Frihandlen fordrer ikke Afskaffelse af alle indirekte Skatter, den fordrer kun Lighed i Skat for det indenlandske og det udenlandske Arbejde, dermed i Virkeligheden for de forskjellige Klasser af udenlandsk Arbejde, for det, der kan ombyttes mod udenlandske Frembringelser, som for det, der umiddelbart sælges til indenlandske Forbrugere. Vi forlange ikke Afskaffelse af indirekte Skat, vi forlange kun Afskaffelsen af den indenlandske Skat, der er for kostbar, fordi den tager Mere, end den giver, og for uretfærdig, fordi den er til enkelte Privates Fordel. Vi forlange kun Retfærdighed og Forstandighed. — Den anden Art af Frihandel, Frihed for al Told, anerkjender Rydqvist, forsåvidt han indrömmer, at den mægtig har bidraget til enkelte frie Stæders Rigdom. Men netop Frihandel som Lighed i Forhold, som Ikke-Beskyttelse, har tildels virket på samme Måde. Det er den, der dels ved at foröge Englands egen Velstand og Forbrug, dels ved at foröge Landets Afsætning, dels endelig ved at muliggjöre en simpel hensigtsmæssig Toldtarif med få Poster, — netop har gjort det muligt for England tillige at blive det, för kun enkelte Byer have været: en stor Stapelplads og en Stapelplads for hele Verden. Vi have ikke Englands naturlige Betingelser, eller vi have ialfald kun en Del deraf. Men det står til os selv at give os samme forstandige frisindede Lovgivning, det står til os selv fuldstændig at fjerne alle de Hindringer, som gammel Fordom har skabt, som Uvidenhed forsvarer, og som Svaghed frygter for at rydde bort.

N. C. Frederiksen.

Om några forna vidskepelser i Sverige och särskildt en motsvarighet till den moderna borddansen.

Att den för några år sedan så mycket öfvade borddansen har sina rötter i urgamla vidskepelser, hvilka äfven i Sverige för århundraden tillbaka varit brukade, skulle man knappt kunna tro. Af den utmärkte biskopen i Strengnäs Laurentii Paulini "Ethica christiana" eller utförliga katekes, tryckt i Strengnäs 1633 (2:a uppl.) finner man dock att på hans tid en vidskepelse varit öfvad, hvilken i ganska mycket liknar den moderna borddansen, dock med den skilnad att ett såll brukades i stället för ett bord. Den afdelning uti Paulini Ethica, som handlar om trolldom och vidskepelse, upptager icke mindre än 64 qvartsidor. Först handlar han om *"Magia illicita eller vidskepelse uti gemen"*. I de besvärjelser, som han omtalar, begagnades af de vidskepliga antingen "den heliga Trefaldighets namn, det namnet Jehova, Jesus eller några ord af Skriften, Herrans bön, välsignelsen, Ave Maria [1]): item de heliga änglars, jungfru Mariæ, apostlarnes, heliga tre konungars namn och andra af helgonen. Dertill mängas några oförståndeliga ord, signeri och läsningar" o. s. v. I det följande kapitlet talar förf. utförligare om *"Stjernespådom och gissningar"*. Han bekämpar i detsamma väldeligen den på hans tid ännu grasserande astrologien. Det följande kapitlet handlar deremot om *"Leffie-Spådom"*. Bland andra vidskepliga bruk omtalar förf. "spådom af såll, ullsaxar" etc. samt yttrar härom följande: "Först är i sig sjelft klart att såll, borstar, ullsaxar och de figurer eller bokstäfver, som under sållet eller på marken antecknas, platt ingen kraft hafva till att röras någorstädes eller

---

[1]) Att Ave Maria ännu af folket ihågkoms från den påfviska tiden är mindre underligt, än att man, såsom Paulinus (s. 110) omtalar, brukade hedniska svordomar såsom *"Thor men"*, *"ja Thor gud"* m. fl. Ännu vid det 17:de seklets början åkallade man också Oden för att få penningar. Jfr Geijer Sv. Folkets hist. II, 331.

utvisa bortstulet gods. Dernäst den som frågar efter tjufven och den som svarar dertill nej eller ja måste ju sjelfva bekänna, att de alldeles äro ovisse om hvad de fråga, neka eller bejaka. Ytterligare, medan de, som denna vidskepelse hafva för händer, på det högsta sig förpligta, att de på intet sätt och med ingen understucken behändighet röra vid sållet, utan *hålla det stadigt med deras utsträckte läkarefinger, ho är då den, som gör sållet rörligt? Icke kan det vrida sig utur deras händer eller springa omkring af sig sjelf eller af sin egen kraft.* Så måste det ju ändteligen ske antingen genom Guds eller de helige änglars eller djefvulens kraft och verkan. Nu betygar Skriften klarliga att sådana förehafvanden äro Gudi en styggelse, till hvilken de heliga änglar, som äro Hans tjenare och göra Hans vilja, intet behag hafva eller dertill hjelpa kunna. Följer fördenskull oryggeliga att den tusenkonstnären, djefvulen, måste vara uti osynlig måtto tillstädes och drifva "det hela verket", o. s. v.

Att här en motsvarighet till vår tids borddans eger rum är alldeles klart. Sållet skulle hållas, heter det, med uträckta finger och det rörde sig dervid omkring liksom af sig sjelf. Härvid frågades och afgåfvos svar, hvar stulet gods var förvaradt. Huru dessa svar vunnos, angifves dock icke. Paulinus är för sin del öfvertygad att allt detta skedde genom djefvulens verkan.

Någon besvärjelse vid utöfvandet af denna vidskepelse omtalar Paulinus icke. Men vi känna en dylik, som användes, då sållet begagnades, utan att fråga om någon kringvridning af detsamma synes hafva egt rum. Förhållandet härmed var följande. Några qvinnor hade i Stockholm år 1636 öfvat "löfveri" för att få reda på ett bortkommet lås. De förforo på följande sätt. De togo en thorsdagsafton en sax, en bok, som var ärfd och en ärfd silfversked, en slända och en borste och lade alltsammans uti ett såll. En af qvinnorna höll sållet och yttrade dessa ord: "Petrus och Paulus, som i verlden voro och gingo omkring! Säg mig sannt du såll vid det högvördiga sakramentet och det heliga evangelium, det nya och gamla året i Jesu namn, hvilken låset stulit hafver, eljest skall jag kasta dig i elden" [1]).

I det följande kapitlet "*Om Trolldom och Svartkonst*" berättar Paulinus bland annat om en sedan den påfviska tiden fortfarande vidskeplig föreställning bland folket, att "kräftor krypa om nattetid vid dödegrifterna, hafvande vaxljus uti klor-

---

[1]) Stockholms stadskonsistorii protokoller för år 1636.

na, hvilket de föregifva skall vara de dödas själar, som ännu qväljas i skärselden" *).

Paulinus bekänner sig i samma kapitel sjelf tro att "trollpackor kunna förändra väderleken, komma dunder, blixt, hagel och regn åstad och dermed förderfva frukten på jorden". Bland exempel omtalar han "den förnämliga trollkonan Alexia Violæa, som har bekänt sig hafva bekommit utaf sin läremästare, djefvulen, smått pulver, hvilket när hon kastar det upp i vädret, förorsakades deraf så stor hop gräshoppor, flog- och gräsmaskar, paddor, lus etc. att de förtärde allt det deromkring växte utaf jorden". (Sid. 244). Paulinus tror också att trollpackor hafva makt att "afhända androm mjölk, smör, ägg, penningar och sådant mera", och bevisar detta på följande naiva sätt: "Kunna sådana och andra ting enom frånstjälas utan någon trollkonst; ho vill då förundra sig sådant mycket lättare kunna ske utaf trollpackor genom djefvulens hjelp och illistighet? Ty när trollkonorna mjölka qvastar, remmar, gårdshankar, pinnar, störar etc. så skall ingen tänka att mjölken kommer flytande af sådane obeqvämliga materier, utan varder hemligen tillförd utaf deras adscendenter eller bäror, hvilka utsuga mjölken utur jufverna och med en djefvulsk förblindning spy den ut igen genom förbemälte materier. Det samma är ock förståendes om penningar, vin, mat och andra persedlar, hvilka djefvulen hemligen hemtar af andra orter och för det trollpackorna till handa. Uti lika måtto kan djefvulen om vintertid hemta vindrufvor, fikon och allehanda grön frukt utaf Afrika, Indien och andra söderländske orter dit hans satanister det åstunda".

Paulinus menar äfven att "trollpackor varda på kalfvar, eldgafflar, qvastar" etc. förda till Blåkulla samt framställer flera bevis för möjligheten häraf. Äfven tror han att djefvulen ibland tager bort späda barn eller lägger "bortbytingar eller sig sjelf i samma staden igen". "Uti förtiden", säger han, "var sådan förvexling gemen; men nu hafver den rätta evanliska läran försvagat djefvulen, att han i den saken icke så kan utföra sin skalkhet. Dock hvar det hos någrom ännu kan sig tilldraga, skola föräldrarne mera betänka deras ogudaktiga väsen och lägga der allvarsamma böter på, än mycket bekymra sig hvart barnet är taget vägen eller hvad dess tillstånd är". Deremot uttalar sig Paulinus emot bruket att kasta trollpackor i sjön, för att utröna huruvida de voro brottsliga eller

*) Denna vidskepliga föreställning var troligen påfunnen af vinningslystna katholska prester och utspridd bland folket, för att förmå detta att beredvilligt erlägga penningar till själamessor, genom hvilka de aflidnas själar skulle befrias ur skärseldens qval.

icke. Sjönk trollpackan så var hon enligt allmänna meningen oskyldig; flöt hon deremot, så skedde sådant genom djefvulens tillhjelp och hon dömdes att brännas. Paulinus anser dock att detta prof är uppfunnet genom "djefvulens illistighet" samt att man på sådant sätt frestar Gud. "Många skyldige varda derigenom friade", säger han, "och många oskyldiga bundne vid stickan och dömde till döden".

Då män, som stodo på höjden af sin tids upplysning och bildning, kunde vara till den grad fångna i de mest vidskepliga föreställningar, så är icke att undra på att allmogens sinnen voro alldeles förvirrade af den vidskepligaste fruktan för trolldom, trollkarlar och trollpackor. Man finner också i tidens handlingar ständiga exempel härpå.

Att den store Gustaf II Adolf likväl icke var så lättrogen som mängden af hans samtida, synes af ett hans bref af den 6 April 1614 till Axel Oxenstjerna "om spöken, som hafva synts i Småland" *). Konungen omtalar i detsamma att ett rykte vore spridt öfver hela Sverige om ett järtecken, som hade skett i Kalmar eller Sunnerbo. En stor, svart man skulle hafva en natt begärt komma in på Kalmar fästning, men då detta vägrades, stormat med en hop krigsfolk emot vallen. Derefter hade synen försvunnit. Samma "spectrum" skall sedan hafva visat sig vid en prestgård i Småland samt tagit från prestens piga, som hade hemtat öl åt sin husbonde, den kanna, som hon bar samt fyllt den först med säd, derefter med blod och slutligen med jord. Detta skulle enligt spökets förklaring betyda ett godt sädår, men derefter krig och blodsutgjutelse och slutligen "en skräckelig och ohörd pestilentia". "Ändock vi", säger konungen, "väl måste bekänna, att vi sådana och andra Guds straff med våra synder väl förtjent hafva och skyldige äro med en innerlig bön till Gud och en sannskyldig bot och bättring att afbedja allt välförtjent syndastraff", tror dock konungen att alltsamman kan vara uppdiktadt af några oroliga menniskor, som vilja skrämma den enfaldiga och lättroende gemene man och komma något buller till väga. Konungen befaller derföre Axel Oxenstjerna att anställa ransakning om förhållandet och gifva konungen tillkänna hvad han kunnat utforska.

Till hvilket resultat den kloke rikskanslern genom denna undersökning kommit är icke bekant.

*) Brefvet läses i riksregistraturet för nämnda dag.

T. N.

Om Finmarkens politiska betydelse för Norden.

Lapperne og den lapske Mission ved J. VAHL. Förste og andet Hefte. Kjöbenhavn. G. E. C. Gads Boghandel. 1866.

Om det med allt skäl kan sägas, att de nordligaste delarne af den skandinaviska Norden länge varit alldeles för mycket förbisedda och att hvarken de förenade rikenas styrelse eller sjelfva folket haft tillräckligt öppna ögon för förhållandena i dessa aflägsna trakter, så är det en glädjande företeelse, att man sedan någon tid börjat vända sin uppmärksamhet åt detta håll och att man synes hafva kommit till insigt af att Norden har intressen att bevaka äfven i dessa ogästvänliga nejder och att det finnes i Finmarkens egendomliga förhållanden många anledningar till att tänka med allvar öfver Nordens framtid, anledningar, hvilkas vigt och betydelse måste erkännas af hvar och en, som anser som sin pligt att reflektera öfver något mera än hvad som dagligen ligger framför hans ögon. De sorgliga tilldragelserna under de sista åren i Danmark hafva väl äfven kunnat i någon mån väcka mångens uppmärksamhet på den frågan, huruvida icke Sverige-Norge äger inom sina politiska gränser mer än en anledning till framkallande af samma olyckliga strider, som de, hvilka beröfvat Danmark en så väsentlig del af dess kronländer och hvilkas sorgliga utgång ännu i denna stund håller en gren af den skandinaviska stammen under ett främmande, onaturligt och förtryckande öfvervälde. Då emellertid uppmärksamheten en gång har blifvit väckt på de förhållanden, som vi antydt, så är det att hoppas, att intresset för Finmarkens belägenhet icke skall afmattas utan att både folken skola med deltagande följa utvecklingen af de framsteg till politisk och materiell trygghet, som Finmarken kan komma att göra, och att de förenade rikenas regering skall med insigt och nit verka för, att dessa framsteg komma att göras utan afbrott, jemt, säkert och på naturlig väg.

Ett beaktansvärdt bidrag till kännnedomen om Finmarkens natur- och folkförhållanden har på sista tiden lemnats åt all-

mänheten genom det arbete, hvars titel vi satt ofvanför denna uppsats. Oaktadt författaren egentligen skrifvit i ändamål att lemna en sammanhängande framställning af "Guds Riges Udbredelseshistorie" bland Lapparne och att gifva en teckning af det sätt, hvarpå kristendomen funnit insteg bland dessa nomadiserande stammar, så har hans arbete vuxit ut till något annat och mera än hvad ursprungligen varit ämnadt; det innehåller en omfattande och i högsta grad värdefull teckning af Lapparnes historiska ursprung, deras äldsta boningsplatser, de naturliga och klimatiska förhållandena i de trakter, som de bebo, deras språk, lefnadssätt och seder m. m. och det är egentligen först det senare häftet, som mera uteslutande sysselsätter sig med framställningen af missionsväsendets historia. Lika mycket, som förf:s arbete vittnar om en mångsidig historisk beläsenhet och ett omsorgsfullt begagnande af alla tillgängliga källor angående det rika ämnet, lika mycket är behandlingen klar och åskådlig och förråder ett varmt och lifligt intresse för de af sydskandinaverna annars så mycket förbisedda förhållandena i dessa trakter. Hvad förf. yttrar angående Finmarkens betydelse i politiskt hänseende för den skandinaviska Norden, är visserligen icke mycket, men i sammanhang med hans allmänna teckning af Finmarkens föregående historia, förfela dock icke hans korta anmärkningar att väcka läsarens uppmärksamhet på Finmarkens politiska framtid och på den stora betydelse, som det kan komma att hafva, ifall Norden förbiser de intressen, hvilka det har att här bevaka. Vi vilja på grundvalen af förf:s arbete söka att belysa hithörande förhållanden, öfvertygade som vi äro, att de äro välförtjenta af uppmärksamhet och att åtskilligt af hvad som vid första anblicken kan synas oväsentligt och mindre betydande skall vid närmare betraktande visa sig ganska betydelsefullt för Sverige-Norges och hela Nordens framtid.

Hvar och en vet, att då konung Oscar afslöt med Frankrike och England den s. k. November-traktaten (8 Nov. 1855), genom hvilken dessa makter garanterade Sverige och Norge deras nuvarande gränser, så voro denna traktats bestämmelser riktade mot det mäktiga Czar-riket i Öster, och den garanti, som de förenade rikena härigenom erhöllo — eller ansågo sig erhålla — gjordes i närmaste hand nödvändig tillfölje af Ryslands oupphörliga, om också stundom mindre märkbara, sträfvanden att utsträcka sitt välde öfver Finmarken äfven till de delar deraf, hvilka lyda under den svensk-norske konungens spira. Men, hvad som möjligen är mindre bekant, är hela gången af de politiska tilldragelser, genom hvilka de nationella förhållandena i Finmarken kommit att gifva anledning till Ryslands annektionsförsök, och det torde ej vara utan intresse att

tillse, i hvad mån de förenade rikena sjelfva genom mindre välbetänkta mått och steg arbetat sin farlige granne i händerna och förberedt framträdandet af de anspråk, till hvilkas stäfjande traktaten med Vestmakterna närmast var afsedd. En kort blick på Lapparnes och Finmarkens historia under de senaste århundradens skall kunna göra det tydligt, huru Finmarken kunnat blifva en sådan de förenade rikenas Achilles-häl, mot hvilken Rysslands angrepp både med utsigt till framgång kunna riktas och hvilkens skyddande är af största betydelse för Nordens framtida lugn och fria utveckling.

Sedan Lapparne hade genom invandrande folkstammars påtryckning blifvit undanträngde till de nordligaste och innersta delarne af den skandinaviska halfön, var det först Norrmännen, som genom de s. k. Bjarmalandstågen sökte att göra dem skattskyldiga under sig och som, först på våldsam, sedan på fredlig väg, utsträckte sitt välde öfver Finmarkens vidsträckta land. Deras eröfringsplaner lyckades äfven så väl, att nästan allt hvad Lappar hette kom att lyda under Norges öfverhöghet och att Finmarken sträckte sig på den tiden mycket längre än i våra dagar. Mot öster utsträckte det sig ända till Hvita Hafvet, och Ryssarnes namn på hela den del af ryska Lappland, som ligger vester om Svatoinos, nämligen *murmanskoje Leporie* el. Norrmännens Lappland, äfvensom att de benämnde hafvet mellan Arkangel och Nova Zembla för *murmanskoje More* eller Norrmännens haf, intygar fullkomligt, hvilken omfattning Norges välde öfver Finmarken på den tiden ägde och huru detta öfvervälde var af Ryssarne erkändt. Mot söder gick gränsen från Snaasen till Ström i Jemtland, derifrån till Ångermanland och följde detta landskaps vestliga och norra gräns ända till gränsen för Vesterbotten, följde sedan denna och gränsen för Österbotten ända till Uleåträsk och Karelen, hvarpå gränsen gick mot öster till sjön Vigo, söder om Onegaviken. Det synes emellertid, som om Svenskarne redan tidigt hade börjat att vända sin uppmärksamhet åt dessa trakter, och då Jemtländingarne och Helsingarne, som redan i fordna tider hade lydt under Sverige, under Olof den Helige gåfvo sig under svenska Kronan, så började Svenskarne att utsträcka sin makt äfven öfver angränsande delar af Finmarken. Vid gränsregleringen 1273 tyckes det äfven, som om Norrmännen icke på allvar gjorde anspråk på Finmarken öster om fjellryggen [1]), ehuru visserligen det finnes skäl, som synas tala för motsatsen. Under det att de tre nordiska rikena voro förenade, tänkte emellertid Unions-konungarne föga på att i dessa aflägsna trakter

[1]) Jfr. *Styffe*, Skandinavien under Unionstiden 297 ff. 355 ff.

uppdraga skilnaden mellan hvad som var svenskt eller norskt, och så hände det, att Erik af Pommern gaf åt Erkebiskopen i Upsala befallning att draga omsorg om de hedniska Lapparnes omvändelse ehuru de till största delen hörde under Throndhjems Stift. De försök, som Svenskarne hade i synnerhet sedan Magni Smeks tid gjort, att underlägga sig delar af Finmarken, kröntes under tiden med framgång, och då Unionen upplöstes, hade Sverige faktiskt tillegnat sig hela landet mellan Kölen och Bottniska Viken. Både Gustaf Wasa och hans närmaste efterträdare åtogo sig med stor ifver Lapparnes omvändelse, anlade kyrkor och sökte att gentemot andra makter gifva sig utseende af att vara Lapparnes öfverherrar. I ett bref, som Gustaf Wasa utfärdade 1551 till Lapparnes skydd mot ryska skattkräfvare, nämner han såsom hörande under svenska Kronan icke allenast de Lappar, hvilka bodde i svenska distrikter, utan äfven dem i Varanger, Alten, Ofoden, med flera ställen i Norge. Carl IX fullföljde samma väg, och i freden i Teusin (1595) tvang han Ryssland att afstå från alla anspråk på att kräfva skatt af de Lappar, som bodde vester om Buggefjorden. Rysslands anspråk hade Carl IX utan tvifvel all rätt att anse såsom fullkomligt obefogade, men han utsträckte sin egen öfverhöghet öfver hela Finmarken och lät sina fogdar upptaga skatt ända från Tysfjorden mot norr och öster, gaf det nyss anlagda Göteborg handelsprivilegier i hela Finmarken, antog titel af Lapparnes konung och lät en holländsk lärd, som arbetade på en karta öfver dessa trakter, utföra denna så, att det skulle blifva tydligt för alla, att Finmarken hörde till Sverige. Danmarks konungar, som mera riktade sina blickar åt sitt tyska stamland än åt det land, hvars regenter de voro, bekymrade sig föga om det under deras spira lydande Norge, och ännu mindre frågade de efter Finmarkens aflägsna bygder. Det var först Christian IV, som, efter att sjelf hafva företagit en äfventyrlig resa upp till Finmarken, sökte sätta en gräns för Sveriges anspråk och som började med Carl IX den s. k. Kalmar-fejden (1611—13) hvilken slöts genom freden i Knäröd. I denna fred måste Sverige afstå från sina utvidgningsanspråk i Finmarken, men då gränserna mellan de båda ländernas områden icke blefvo bestämda, så fortsatte Sverige sina annektions-försök, gynnadt af den försumlighet, som danska regeringen i så många afseenden lät komma sig till last med hänsyn till Norge. Först 1751 ordnades gränsförhållandena, och då hade Norge förlorat stora landsträckor, som Sverige tillegnat sig. Gränsen drogs der den ännu är mellan Norge och Sverige med Finland; Norge erhöll visserligen Kautokeino, men måste deremot afträda Uts-

joki, som Sverige genom sin der utöfvade missionsverksamhet ansåg sig ega rätt att besitta.

Vi hafva sett, huru den danska styrelsen hade genom sin liknöjdhet gifvit anledning till att Sverige satte sig fast i Finmarken. Samma försumlighet åstadkom, att en ännu farligare granne, nämligen Ryssland, som från början icke hade den aflägsnaste rätt till dessa trakter, kom att der få fast fot och göra anspråk gällande, hvilka fortfarit ända till in i våra dagar och nu med farligare mål för ögonen än någonsin förut. Sedan Ryssarne, efter Mongolernas infall (1238), hade drifvits upp mot Norden, företogos tidt och ofta plundringståg in i Finmarken, och då Norges konungar, till följe af stridigheter inom landet, icke kunde bevaka sina intressen tillräckligt för att hejda de våldsamma härjningarne, så började Ryssarne att så småningom anse sig såsom hemma i huset och betrakta de delar af Finmarken, hvilka de kunde nå, såsom sina egna. Emellertid utbröt oenigheten mellan Norge och Ryssland i ett krig, som slutades 1326, då det bestämdes, att gränsen skulle blifva densamma, som den hade varit från äldre tider, hvarvid Norge likväl fick rättighet att fastställa den. I enlighet härmed skulle Ryssland äga rättighet att utkräfva skatt af Karelerna utefter kusten ända till Lyngstuen och till Maalselfven uppe i landet, Norge deremot af Lapparne och den blandade befolkningen ända in till Trjanema vid Hvita Hafvet och Veleaga (Vele-Aa) öster om Kandalax. Men småningom gick hela detta område öfver till att blifva fullkomligt ryskt. Dels började ryska missionärer att i det 15:e århundradet utbreda kristendomen bland de hedniska Lapparne, och det låg då nära till hands att anse dessa proselyter såsom ryska undersåter, dels voro unionskonungarnes uppmärksamhet uteslutande riktad på Danmark och på Tyskland, och Ryssland fick under allt detta allt flera tillfällen att fatta fast fot i Finmarken. Ungefär vid den tid, då Ryssland under Ivan Wasiljiwitsch (1462—1505) hade befriat sig från Mongolernas öfvervälde och det ryska riket derigenom hade fått ny kraft till inre och yttre utveckling, synes det som om Norrmännen hade upphört med att utkräfva skatt i det område, som hade varit deladt mellan Ryssland och Norge, och Ryssarne begagnade sig åter häraf för att låta sina anspråk mera öppet framträda. "Moskoviterna, säger en samtida författare, påstå sig äga skatterättighet öfver de vilda (nordligaste) Lapparne, ett påstående, som visserligen i och för sig är orimligt, men som dock icke är så mycket att undra öfver, om man besinnar, att dessa Lappar icke hafva några andra grannar, som kräfva skatt af dem". Genom den förut omnämnda freden i Teusin 1595 fingo Ryssarne en ny förevänd-

ning att betrakta det östra Finmarken såsom sin egendom, ty, med detsamma som Ryssland afstod till Sverige sin skattekräfningsrätt *vester* om Buggefjorden, ansåg det sig ha fått sin rätt erkänd med afseende på hvad som låg *öster* om denna fjord. Norge-Danmarks missnöje härmed förorsakade emellertid, såsom förut blifvit nämndt, Kalmar-fejden. Det gemensamma distriktet var nu reduceradt till en liten landsträcka mellan den svenska (finska) gränsen och Buggefjorden, och det dröjde ej länge, förr än Ryssarne faktiskt voro herrar öfver hela det österom belägna området, äfven om Norge ännu fortfor att *pro forma* skicka fogdar dit, för att utkräfva den årliga skatten, något som slutligen alldeles upphörde 1806. Om de trakter af Finmarken, hvilka Ryssland hade underlagt sig, hittills icke kunde sägas ha haft någon särdeles stor betydelse i politiskt hänseende, så förändrades dessa förhållanden, ju närmare man kommer till den nyare tiden, och sedan Engelsmännen under drottning Elisabeth hade börjat att handla på Arkangel, fingo dessa nordliga områden en kommerciell betydelse för Ryssland, som detta troligen icke förr hade haft någon aning om. Anläggandet af fästningen Malmus eller Kola, under förevändning af att vara ett skydd mot sjöröfvare, visar också nogsamt, att Ryssland ämnade att behålla hvad det tillegnat sig, och i trots af alla Norges försök att åtminstone rädda skenet af sin öfverhöghet, lyckades Ryssarne att fuska bort alla möten, som afsågo att reglera gränserna, och voro alltsedan Tensiner-freden verkliga herrar i landet ända till Buggefjorden. Att de icke trängde fram längre mot vester, derför har man utan tvifvel att tacka den lilla fästningen Vardöhus, som efter all sannolikhet anlades 1310 af Hakon V, ty denna befästade punkt med sin besättning var ett faktiskt vittnesbörd om, att landet deromkring var norskt. Slutligen blef år 1826 en gränsetraktat afslutad med Ryssland, hvarigenom Norge juridiskt förlorade hvad det redan sedan lång tid tillbaka hade upphört att faktiskt rå om, nämligen en landsträcka af icke mindre än *1800 qvadratmil.*

Vi hafva genom denna historiska öfversigt kunnat se, huru Ryssland kommit till att besitta betydliga delar af Finmarken, hvilka ursprungligen varit norska och som i närvarande stund skulle hafva varit de förenade rikenas tillhörighet, såvida icke felsteg och försummelser hade åstadkommit, att de gått för Norden förlorade. Men för den, som möjligen skulle vilja antaga, att det för Norden är af ringa eller ingen betydelse, *hvem* som besitter dessa nordliga trakter, vilja vi fästa uppmärksamheten å några förhållanden, som stå i närmaste samband med hvad vi förut anfört och hvilka tydligen skola lägga i dagen de faror,

m finnas förhanden för den skandinaviska Norden, faror, som ån dessa fjelltrakter kunna komma likt laviner öfver vår potiska sjelfständighet, såvida de icke genom uppmärksamhet s folken och kloka åtgärder af myndigheterna förebyggas och lägsnas.

Man kan icke begå något större misstag än om man föreäller sig, att Ryssland varit overksamt och nöjdt med det rean vunna, sedan det genom gränsregleringar 1826 kommit i känd besittning af trakter, öfver hvilka det ursprungligen ke hade det ringaste sken af verklig rätt. Det är så långt rån, att Ryssland blifvit en *god* granne till de förenade rikes besittningar i Finmarken, att man snarare kan säga, att det ltjemt intagit en fiendtlig ställning, och att det den dag, som lag är, visar allt annat än lust att frångå de eröfrings-tendenr, hvilka blifvit Czarväldets traditionella nödvändighet och på vilkas realiserande det oupphörligt och konseqvent arbetat. ysslands sträfvanden, alltsedan det inträdt i det europeiska atsförbundet har, såsom historien visar, varit att *komma fram ll hafven* och hela dess politik har derföre med den orubbgaste konseqvens gått ut på att dels mot Svarta Hafvets, dels ot Westerhafvets kuster skjuta fram sina eröfringar så långt, m de politiska konjunkturerna ha kunnat medgifva. Då nu et finnes i Finmarken hamnar, som hela året om äro isfria, en deremot Rysslands egna hamnar vid Ishafvet och Österön äro en stor del af året stängda genom is, så är ingenting aturligare, än att Ryssland önskar komma i besittning af nåon del af Finmarkens kuster, der det kunde upprätta marintablissementer och hvarifrån hela Vesterhafvet låg öppet för ess politiska och kommerciella planer. Möjligen skulle det ke hafva haft svårt att vinna sin önskan vid gränsregleringen 1826; det lät emellertid tillfället gå sig ur händerna, men ar alltsedan genom täta underhandlingar med den norska reeringen sökt att, i utbyte mot stora landsträckor i det inre f landet, bekomma någon af de norska hamnarne, och dessa nderhandlingar fortgingo ända till 1846 eller 1847, då de lötsligt afbrötos och lemnade rum för ett spändt förhållande ellan de båda regeringarne, ett förhållande, som med afseende å denna fråga ännu är rådande. I stället för att på underandlingens väg söka få sina önskningar uppfyllda, hafva Ryssarne sedan sökt komma till målet genom att vinna för sig åväl den lapska som den öfriga — och särskildt den kvænka — befolkningen och att genom underlättande af invandrinar till Ryssland stärka sina krafter till den stund, då afgöandet måste komma. Men, kan då Ryssland hafva några utigter till att med framgång förmå inverka på Finmarkens be-

folkning, och ligger det någon sannolikhet i, att svenska och norska undersåter skola kunna russificeras och göras liknöjda för sitt rätta fäderneslands intressen? ... Man bör i denna fråga besinna först, att man icke af dessa trakters befolkning kan vänta sig en sådan ideell uppfattning af de internationella förhållandena, som förblir trogen och orubblig i trots af alla materiella lockelser, som vilja korrumpera den, och för det andra, att okloka åtgärder från de svenska och norska myndigheternas sida vid mer än ett tillfälle arbetat Rysslands planer i händerna. Den uppfattning af Rysslands frihetsfiendtliga och förtryckande öfvervälde, som väl i allmänhet är rådande hos sydskandinaverna och som gör att svenska och norska folken bäfva tillbaka för blotta tanken på en tvungen förening med den patriarkaliskt-despotiskt styrda kejsarestaten, denna uppfattning kan man icke tänka sig förefinnas med samma lifighet bland Finmarkens föga bildade befolkning, och den kan så mycket mindre finnas der, som denna befolkning, såsom vi antydt, mer än en gång utaf sjelfbevarelsedrift hänvisats till Ryssland, med utsigt att under dess styrelse finna lättare medel till utkomst och vilkor för en tryggare besittning af sina ägodelar. Ända sedan 1751 existerade nämligen en utaf svenska regeringen åt de norska Fjell-Lapparne gifven tillåtelse att draga genom Enontekis socken till svenska Finmarken för att begagna de goda betesmarker, som finnas i de nordligaste svenska Lappsocknarne. De svenska Lapparne skulle hafva samma frihet i Norge. Men 1852 gjordes denna traktat om intet, genom ryska regeringens förklaring, att den, såsom afsluten då Finland var svenskt, nu icke hade någon giltighet, och året derpå utfärdades en förordning, af innehåll att för hvart ren-djur, som öfverskred gränsen, skulle det betalas en plikt af $^1/_{10}$ af dess värde och dessutom tilläggsböter för den skada, som kunde blifvit tillfogad. Då nu de betesmarker, som ligga på norska sidan, hafva blifvit så hårdt medtagna, att de icke mera erbjuda förråd på den för renarne så oumbärliga renmossan, så hafva härigenom Lapparne blifvit tvungna att förminska sina hjordar eller att öfvergifva sina boningsplatser för att flytta öfver till Sverige. Från 1853 till 1861 hafva på sådant sätt icke mindre än 223 Fjell-Lappar med öfver 20,000 renar flyttat från sina gamla boningsplatser. Men en sådan flyttning till trakter, som redan förut voro begagnade, åstadkommer naturligtvis stor villervalla. De svenska Karasuando-Lapparne begifva sig i sin ordning ned till kusterna af Tromsö, och så blir det ett olyckligt krångel och bråk med de der boende nybyggarne. Man skulle nu tro, att, då Sverige och Norge äro förenade under samma spira, så skulle det från både norsk och

svensk sida göras allt för att underlätta möjligheten för de båda ländernas Finmarksbefolkning att lifnära sig, oberoende af om detta skedde på norskt eller svenskt område, men det är så långt ifrån att denna kloka politik följes, att man snarare kan säga, att allt har gjorts för att trakassera Lapp-befolkningen eller kasta den i armarne på Ryssland. Icke nog med att de mest förderfliga förordningar hafva utfärdats med afseende på förhållandet mellan nybyggarne och Lapparne [1]), hvarigenom de senares belägenhet har på många ställen blifvit högst eländig, utan, då de till Sverige utvandrande Lapparne vilja under sommaren draga in på norskt område, så förhindras detta dem och de förbjudas af de norska embetsmännen i Finmarken att draga öfver gränsen, "emedan de äro att anse såsom svenska undersåter och således icke hafva någon rätt till beskydd af Norges myndigheter". Det har till och med blifvit i en inlaga af en norsk embetsman föreslaget på allvar, att Norge skulle upphäfva traktaten af 1751, äfven såvidt den angår förhållandena mellan de norska och svenska Lapparne. Men, hvartill skall då detta utan tvifvel komma att föra? Jo, då Lapparne först blifva förjagade från det norska området, på grund af att Norge icke förmår beskydda dem mot Ryssarne i deras gamla rätt att begagna de betesmarker, som naturen tyckes hafva anvisat dem, och norska regeringen sedan vill behandla dem såsom svenska utländingar, så är det tydligt, att de komma att se sin existens hotad både i Norge och i Sverige. Hvad Ryssland sökt öfvertyga dem om, nämligen att de skulle komma att stå sig vida bättre under Ryssland, i det att de, om Ryssland ägde Finmarken, kunde draga hvarthän de ville och äfven begagna Finlands betesmarker, detta har naturligtvis icke

---

[1]) Så är det i Norrbotten förbjudet Lapparne vid böter att komma nybyggena närmare än $1\frac{1}{2}$ mil, hvilket är detsamma som att förvisa dem från landet, alldenstund der sällan är mera än 3 mil mellan nybyggena. En häradsrätt i Norrbotten tillät en gång genom dom Nybyggarne att skjuta eller taga alla renar, som kunde finnas gående vid deras stackar under vintern. I Vesterbotten är det visserligen ålagdt Nybyggarne att hålla stängsel kring sina stackar, men då dessa om vintern öfvertäckas af snödrifvor, så äro de till föga nytta. Nybyggarne sjelfva använda ett vida kraftigare medel, för att hålla renarne borta, nämligen att *tända eld på skogarne*, hvarigenom renmossan fullkomligt ödelägges. På så sätt drifvas Lapparne ofta till förtviflan, och då i de flesta fall inför domstolarne Nybyggarne få rätt, på Lapparnes bekostnad, men Lapparne deremot aldrig få ersättning för den skada, som tillfogas deras hjordar genom Nybyggaren och hans hundar, så förekomma ej sällan våldsamma uppträden, och Lapparna söka att sjelfva hämna sig för myndigheternas och de enskiltes orättvisa.

kunnat undgå att under deras sorgliga förhållanden göra intryck på dem, äfven om man till Lapp-befolkningens heder kan säga, att de ännu icke visat sig särdeles villiga till att underkasta sig Rysslands beskydd. Emellertid söker Ryssland att ingifva befolkningen den tro, att det är den norska regeringen, som "förorsakat alla dessa olyckor genom sin oginhet och sina obilliga fordringar", äfvensom Ryssland har förstått att till den grad trakassera de norska Lapparne, och göra det så svårt för dem att lifnära sig, att norska regeringen derigenom skulle blifva så godt som tvungen att bortbyta något af kusten åt nordost emot Enontekis socken, för att derigenom skaffa Lapparne fri och obehindrad genomgång mellan Norge och Sverige.

Sådan är ställningen för närvarande, och vi lemna nu åt läsarens omdöme att afgöra, huruvida icke det finnes i Finmarken förhållanden, som påkalla uppmärksamhet och som kunna bli af en sorglig betydelse för Norden, såvida icke man söker att aflägsna de faror, som dessa förhållanden i sig innebära. Väl är det sant, att den norska befolkningen i Finmarken är så pass talrik att man borde kunna hoppas, att Finmarken skall kunna bevaras åt Norge, men för detta ändamåls ernående torde det vara alldeles nödvändigt, att stridigheterna mellan de norska och de icke-norska innebyggarne lösas på ett sätt som gör, att de senare absorberas i och sammansmälta med de förra på fredlig väg, ty annars torde det vara fara värdt, att den Lapska och Finska befolkningen vidtager samma utväg, som undertryckta folkstammar hafva tillgripit på andra ställen, och Norden kan då lätt nog få inom sig ett Slesvig, hvars "befriare" icke torde komma att gå till väga mindre hårdhändt än hvad fallet varit under striderna om Danmarks gränser. Och vidare måste det anses som lika nödvändigt, att de internationella förhållandena mellan Sverige och Norge blifva till lättnad för Finmarkens befolkning, så att icke de båda förenade rikena, genom att anse hvarandras lapska befolkning såsom utländingar tvinga den att vända sina blickar mot öster, för att finna den trygghet och det beskydd, som deras egna regeringar icke kunna eller vilja gifva dem. Glädjande är, såsom vi i början af vår uppsats anmärkt, att uppmärksamheten på senaste tiden blifvit mera riktad åt detta håll, och Norges Storthing har, genom den sista delningen af det nordligaste Amtet, som blifvit gjord i administrativt hänseende, visat, att det uppfattar vigten af de intressen, som äro i dessa trakter att bevaka. Men, mycket återstår att göra, som är lika nödvändigt. Så till exempel, att det sörjes för, att de norska Finnarne erhålla prester från Norge, som kunna predika på Finska, på det att de icke må frestas att inkalla prester från

Finland och derigenom komma till att bilda en privat-national kyrka, som blir främmande för den lutherskt-norska [1]). Vidare torde det anses som oundgängligt, att inga andra embetsmän anställas i Finmarken än sådana, som hafva kunskap i de menniskors språk, bland hvilka de skola verka. Härigenom skulle många olägenheter blifva afhulpna, de ofta ganska svårlösta nationalitetsstridigheterna skulle lättare och rättvisare kunna bli dömda och afgjorda, och det ömsesidiga förtroendet mellan Norrmännen och Finmarkens innevånare skulle stärkas och utvecklas till båtnad för båda rikena och derigenom — ty vi tro oss nu hafva uppvisat frågans omfattande karakter — *för hela Norden.*

---

[1]) Jfr *Ludvig Kr. Daa,* Om Nationalitets-Forholdene i Finmarken (i *Norden,* Et Maanedsskrift udgivet af *J. Lieblein.* 1ste Binds 1ste Hefte).

H***.

Prindsen af Pontecorvo på Koldinghus.

I Året 1808 var en Afdeling spanske Tropper af Regimentet Princesa indqvarteret på Koldinghus. Den 29 Marts ventedes deres Chef, Bernadotte Prindsen af Pontecorvo, tilbage til Slottet. Han havde været på en Inspectionsreise i den vestlige Kant af Hertugdömmene. Man sagde det var for at udvælge de bedste Steder til Batteriers Anlæg imod Englænderne, dersom disse skulde pröve på en Landgang. Bernadotte havde beordret Soldaterne til Revy d. 29 om Morgenen kl. 10. Hele Dagen stode de under fuld Oppakning og ventede ham med Utålmodighed. Först seent på Dagen kom Prindsen tilbage til Slottet, og måtte da lade sig nöie med en simpel Defilering. Det var den Vinter en streng Frost, og de spanske Soldater lede meget af Kulden. Da de nu endelig den Aften gjennemkolde og trætte kom til deres Qvarterer, gjorde de Alt for at blive opvarmede. De fyrede med Halm i de gamle Kaminer, at det fugtige Bögebrænde des hurtigere skulde fænge. De Spanske havde den Skik at tænde et stort Bål midt i Slotsgården, og besynderlig vilde tog disse blege Ansigter sig ud i den usikkre rödlige Belysning, når de om Aftenen skarevis slentrede frem og tilbage i Gården, sang spanske Sange, og sprang eller dandsede dertil med Kastagnetter i Hænderne.

I den Tid boede en dansk Oberst Hviid med sin Familie på Slottet. Alle de Fremmede der på Gjennemreise opholdt dem på Koldinghus vare anbetroede denne Families Omhu, og mange interessante Personligheder, både fyrstelige og andre historiske Bekjendtheder, bleve på den Måde henviste til dens Omsorg. Det er fra Oberstens Kone fölgende Beretning hidrörer. Ofte har hun fortalt mig om Livet på Koldinghus. Det stod for hende som noget uforglemmeligt, og ved at höre de samme Historier bestandig gjentagne ere de tilsidst blevne sikkert indprægede i mit Minde. Jeg gjengiver derfor det Fölgende med tro Nöiagtighed.

Bernadotte var ikke afholdt af de spanske Soldater, og mangt uhyggeligt lynende Blik fulgte ham, medens han om Aftenen den 29 gik ned af deres Rækker. Der löd en sagte Mumlen og enkelte lydelige Mishagsyttringer hörtes, men de bleve strax dæmpede og der skete ingen videre Uordener. Oberstinde Hviid stod i et af Slottets Vinduer og betragtede det Hele nöje. For hendes åbne Blik gik ikke let noget tabt — og netop den Dag bemærkede hun, hvilken uhyggelig Ånd der truende hvilede over hele Besætningen. Hun blev Vidne til mangt et hånligt Blik og skjult Tegn, der, sammenholdt med de Rygter, som gik mellem Folk, fyldte hende med stor Ængstelse. Hun talte til sin Mand derom, men de indså, der var Intet at gjöre, thi dertil var Sagen for tvivlsom.

Om Morgenen kl. $4^1/_2$ vågner hun ved at see en Ildregn falde ned over Vinduet. Forfærdet springer hun op, vækker hele sin talrige Familie og iler derpå til det Flöi hvor Prindsen sov. Alle Rygter hun havde hört, alle ondskabsfulde Hentydninger der vare faldne, antoge bestandig mere og mere Liv. I utrolig Hast flöj hun gjennem de mange Sale og Gange, medens Flammerne stode ud af de överste Loftvinduer og det syntes som Porten var indhyllet i Rög og Flammer. Hun nåede Prindsens Förgemak. Vagten ved Dören var borte, men ved den som förte til Prindsens Sovekammer stode enkelte spanske Officiere. I stærk Bevægelse råbte hun: "Væk hans Höihed — Ilden har grebet voldsomt om sig, og raser netop over dette Flöi". Man befalede hende at tie. Hun gjentog ivrigt höit sin Opfordring. Da truede man med hårde Ord. Uforsagt trænger hun sig frem og vil selv styrte ind til Prindsen, men Officiererne holdt hende Sablen for Brystet og sagde på Fransk: "Ikke af Stedet Madame, *Prindsen sover og må ikke vækkes*". Hun stod som tilintetgjort, pludselig Vished greb hendes Sjæl: det var altså sandt hvad man havde hvisket om, Prindsen skulde ryddes af Veien — han måtte ikke vækkes. Det sydede og knagede i de övre Etager, Faren kom stedse nærmere, alt Håb om Redning syntes umuligt. Da fik hun med Et en ny Idee — uden at sige et Ord vendte hun sig om, og löb, fuldt overbevist om, at Prindsens Liv var afhængig af hendes Hurtighed og Åndsnærværelse. Hun vidste en anden lönlig Vei til hans Værelse, men Afstanden var lang. Med godt Kjendskab til alle Smutveie, Vindeltrapper og Böininger i dette gamle Slot ilede hun dristigt videre. Tilsidst standsede hun ved et stort Maleri i et mindre Kabinet. Denne Væg stödte umiddelbar op til Prindsens Sovegemak. Et Öieblik tövede hun tvivlrådig ængstelig. Hvorledes få ham vækket uden at Nogen

hörte det? Hvad om man alt var derinde? Forsigtig trykkede hun på en hemmelig Fjeder — Maleriet sprang frem og gjennem denne åbne Tapetdör så hun sig speidende om til alle Sider. Der var Ingen — blot Prindsen, der rolig lå i sin Seng og sov. Der var intet Minut at give bort. Lydlöst nærmede hun sig Sengen: det gjaldt nu at få ham bibragt Ideen om den doppelte Fare, uden at ved nogen Lyd, noget Udbrud forråde sig til de udenfor lyttende Officiere. Hun frygtede at de da vilde styrte ind og myrde ham. Med Besindighed fik hun ham vækket og dels ved Tegn, dels ved Ord gjort bekjendt med Faren der omgav ham. "Deres Höihed må fölge mig", hviskede hun sagte bestemt, "og det strax". Derpå tog hun to massive Sölvstager, der tilhörte hende, fra hans Skrivebord, og ventede i det tilstödende Kabinet. Kort efter kom Prindsen iført nogle nödvændige Klædningsstykker med en sort Flöiels Kappe, der var foret med Gråværk, löselig kastet over Skuldren. Så hurtig som muligt gik de frem, medens Rögen på sine Steder var næsten ugjennemtrængelig, og Flammerne slikkede deres Klæder. Sikkert förte hun ham videre; og kort efter at de lykkelig vare nåede til den Del af Slottet der ikke var så udsat, styrtede Prindsens Flöi sammen med et vældigt Drön. Nogle Minutters Sövn endnu, og han havde været redningslöst fortabt. Vilde Hyl af de forsamlede Soldater hörtes fra alle Kanter: man var enig om at han var indebrændt. Prindsen indsåe, hvilken Fare han ved hendes Åndsnærværelse havde undgået og sagde bevæget: "Næst Guds Hjelp skylder jeg Dem mit Liv". Han gik ilsomt ud gjennem Slotsporten og viste sig strax som den overlegne Styrer. Han ledede de Foranstaltninger, der bleve trufne til Brandens Slukning, med Ro og Besindighed, og beordrede to Kjeder trukne fra Valdgraven op til Slottet: ad den ene gik de op med Slukningsapparaten, ad den anden ned til Vandet. Da den Flöi som vendte ud mod Haven og Byen styrtede sammen, opgav han Håbet om dets Frelse, og reiste kort efter til Odense.

Anmälningar.

Ibn el-Athiri chronicon quod perfectissimum inscribitur, ed. C. J. Tornberg.

Til ethvert Fag af Videnskaben stilles den uafviselige Fordring enten at afgive et umiddelbart Udbytte til Sandhedens Erkjendelse, eller et mere eller mindre middelbart ved at oplyse om den menneskelige Ånds Vildfarelser. Dennes Selverkjendelse gjennemtrænger ethvert Område af menneskelig Cultur, Værdien af de videnskabelige Undersögelser er imidlertid afhængig af den större eller mindre Grad af Lethed, hvormed disse lade sig bringe ind under en fælles Belysning af den centrale Videnskab; denne sidste har, for ikke at gå over i en död Christallisationsform, bestandig nödig at udvide sin Peripheri og optage i sig nye Elementer, ligesom hine for at danne en Vibenskab og ikke svæve omkring i Egenrådigheds vilkårlige Svingninger måe lægge deres Vei om det fælles Midtpunkt. Videnskaben tilhörer, i det Mindste endnu, udelukkende det christelige Europa, og dens Grundlag har indtil de sidste Århundreder hvilet på den inderlige Forening af classiske og jödisk-christelige Elementer. Athen, Rom og Jerusalem vare de tre Brændpunkter, der engang samlede Lysstrålerne af menneskelig Viden for at udbrede disse over Verden og selv derpå at udslukkes. Imidlertid udvidedes efterhånden Omkredsen af dette Grundlag; for ikke at tale om Naturvidenskaberne, der indtil vort Århundrede meget forsömte, i den senere Tid true med at tilintetgjöre en sund Ligevægt mellem Interessen for den menneskelige Ånd og den ubevidste Natur, vendtes det forskende Blik ud over Asiens vidt udstrakte Grændser. Den Plads i Videnskaben, der omtrent et Århundrede efter Reformationen begyndte at indrömmes den os i religieus Anskuelse just ikke fjernt liggende Islamiske eller Muhammedanske Udvikling, og vid dette Århundredes Begyndelse den Brahmanske

og Indiske Litteratur — den sidste som en af de tidligste Udgangspunkter for menneskelig Dannelse, — denne eller omtrent en tilsvarende finde vi nu, da disse Egne allerede behandles som vel bekjendte og hörende til Videnskabens vanlige Område, optagen af Interesse for Asiens östligste Grændser, China og Japan, hvor Menneskeheden ved en eiendommelig Afslutning måske endnu tidligere end hos noget af de nysomtalte Folk, nåede en Culturtilstand, der ved sin Uimodtagelighed for al fremmed Påvirkning snart blev stagnerende. Den Islamiske eller Muhammedanske Åndsudvikling ligger den christelige nær og er denne beslægtet, om vi end kun ville indrömme den Betydningen af et *vildt* men *kraftigt* Skud på den fælles Stamme. Den hörer derfor allerede længst ind under den christelige Videnskabs Område. Men vi ville nu her opkaste det Spörgsmål: i hvilket Forhold er den at betragte til denne? hvad er vel dens Udbytte for den almindelige Videnskab? Efter at ved hæderlige Opoffrelser og de mest uegennyttige Studier de væsentligste Vanskeligheder, der låe i Opfattelsen af et fra vore så grundforskjelligt Sprog, ere fjernede, skulle vi da vel kaste os over alle dens Litteraturretninger med en lignende Iver som den, hvormed vi have opbevaret og söge bestandig at frede om endog de ubetydeligste Levninger af Oldtiden? Med al Kjærlighed for den Arabiske Litteratur må vi udtale den bestemte Overbevisning, at sådant på dette Område aldrig bör være Videnskabens Opgave. Den Arabiske eller Muhammedanske Litteratur bærer til den yderste Grad og selv i sine fortrinligste Værker Præget af sin Oprindelse, der er samtidig med Religionens, hvorefter den förer Navn. Idet vi vilde komme for langt bort fra vort foreliggende Emne ved her udförligere at begrunde vor Anskuelse om denne Religionsform, dens Indflydelse på Menneskeheden og dens rimelige Udgang, må det her være nok at gjöre opmærksom på, at Muhammedanismen savner aldeles et *klart og bestemt historisk Grundlag*. Hos et kraftigt, i visse Henseender åndeligen begavet og med de Egenskaber, der give Mennesket Adel, rigt udrustet Naturfolk forefandtes i det 6te Århundrede en mægtig religieus Gjæring. Den strænge Monotheisme, Fædrenes Arv og denne semitiske Stammes oprindelige Naturgrund, havde vel holdt sig dels under Form af Jödedom, som i Medina, dels af en fra det græske Keiserdömme overfört, men stærk forvansket Christendom, som i Nedjrân og Sanaa og hinsides den Arabiske Bugt, i Æthiopien; imidlertid var Mængdens og de feudale Magthaveres religieuse Overbevisning stærkt indblandet med hedensk Afguderi. Da fremstod Muhammed, der hvorledes man end vil bedömme hans tvivlsomme, men geniale Ånd, i det mindste i Begyndel-

sen af sin prophetiske Virksomhed, var besjælet af en mægtig Trang til en fuldkomnere Gudserkjendelse. Denne tilfredsstilledes imidlertid kun höist ufuldkomment ved et næsten intetsigende og overfladisk Bekjendtskab med de Religioner, der skulle danne Grundlaget for hans Lære. Et efter Muhammedanismens senere fastslåede Dogme antaget Mirakel måtte altså erstatte en sikkrere Grundvold for hans Lære: *Koranen antoges dicteret den i Læsning og Skrift uvidende Prophet* [ümmuin = ἰδιώτης] *efter den i Himmelen fra Evighed bevarede Codex.* En guddommelig indgivet Veltalenhed, der hyppigen slår over i tom Phraseologi, måtte altså erstatte Ordet i dets Alvor og Indholdsfylde, som vi finde det i det gamle Testamente; det historiske Grundlag, der for at frembringe den nye Religion var uundgåelig nödvendigt, blev en i höieste Grad forvirret Masse af jödiske Sagn og christelige Legender, en Omstændighed, der allerede gav Arabernes nögterne Ånd Anledning til at beskylde den guddommelige Prophet for at bringe til Torvs *"gamle Eventyr og Kröniker"* [på Arab. *"asâtir el-awwalin"*]; mer end en kjættersk Vantro tilböd sig derfor, når det kom an derpå, at gjöre det endnu bedre i denne Retning. Imidlertid havde Propheten efter Flugten til Medina og med Forandring af Opholdsted skiftet Sind; som en heldig og snedig Condottiere i Spidsen for en lille tapper og dödsforagtende Armee, hvis Antal ved hans 10 År senere indtrådte Död var voxet op til henved 30,000 Mand, lærte han snart de Gjenstridige den rette Tro ved Sværdet, og Chalifen Omar grundlagde end bedre i samme Ånd Orthodoxien og hermed Chalifatets stolte Bygning. Örkenens vilde Naturbörn havde allerede 100 År efter Propheten tilegnet sig alle en civiliseret Stats Fortrin og Mangler, og Araberne kom snart på deres Tids Höidepunkt af Livets Luxus og Videnskabens Glands. Den græske Philosophi indgik Pagt med Theologien, og en Affödning af denne ved Hjælp af Scholastik blev da i det 2—3 Årh. Hedj. den endelige Fastsættelse af Islams Dogmer på en Måde, hvorom Muhammed og hans nærmeste Samtid vist neppe havde havt nogen Anelse. Samtidig med det dogmatiske Grundlag måtte der nu også sörges for et historisk, og man byggede da videre på den i Koranen indeholdte forvirrede Masse af Sagn. Idet Araberne ligesom Hebræerne måtte fremståe som Herrens udvalgte Slægt, gjordes Arabiens ældste bevarede Befolkning [Arab el-Ariba og el-Mutaariba] til Efterkommere af Seth gjennem Joqtan eller Qahtan, medens Erindringen om en senere Indvandring fra Nord, de så kaldte Mustariba, henförtes gjennem Adnân til Abrahams Sön Ismael. De bibelske Sagn om Menneskehedens förste Udbredelse afgave vel det væsent-

ligste Grundlag for disse Bestræbelser efter at oplyse Arabernes forhistoriske Oprindelse, men ved Siden af en Del, der bevarede i Traditionen meget vel kunne have en historisk Gyldighed og oplyse den i Genesis indeholdte Sagnkreds, forfærdigedes og udsmykkedes med den mest levende Phantasies Farver en utrolig Mængde andre. Kun meget sjælden har den Arabiske Historieskrivning, som vi strax skulle see, hævet sig til en kritisk Behandling; alle disse Sagn, de ældste med sande historiske Elementer, stilles sammen med de senest forfærdigede Producter, Fostre af en töileslös og vild Phantasi. Det overdrages til Læseren at finde Rede i det chaotiske Virvar; den arabiske Traditionssamlers Sag er det kun i de sjældneste Tilfælde; og i Almindelighed når Trådene ere sammenviklede til en uoplöselig Knude, anser han sig at have vel udfört sin Sag ved til Slutningen at henvise til Allah's Alvidenhed: "Allahu a'lamu"!

Ligesåstort et Værd de Arabiske Specialhistorikere have for Videnskaben, idet de ofte ere de eneste og sikkreste Kildeskrifter for de enkelte Landes og Dynastiers Historie, f. Ex. i Behandlingen af Chalifatets Udvikling, Islams Erobringer, Mongolernes Invasion, de africanske og spanske Dynastiers Historie, et ligeså ringe Udbytte afgiver derimod som oftest den arabiske Universalhistorie, for såvidt den vil give sig af med den forislamiske Tid. Altfor troe mod det himmelske Forbillede, der er givet i Koranen, finde vi i denne ikke sjælden de latterligste Anachronismer, hvorved ethvert Forsög på at construere en rimelig Chronologi i Almindelighed viser sig at være et frugteslöst Arbejde[1]). — En Eiendommelighed ved den Arabiske

---

[1]) Det er muligt at Muhammed kan frikjendes for denne iövrigt meget sandsynlige Beskyldning at have sammenblandet Moses's og Christi Familie ved at gjöre Imrân til Jomfrue Marie Fader og Ahron til hendes Broder; s. Sur. 3 v. 31 og S. 19 v. 29. Commentatorerne påstå naturligvis, at det er ganske forskjellige Personer med samme Navn, men vi kunne imidlertid ikke indsee, hvorledes Muh. er kommen til disse Navne, så at det synes höist rimeligt at Propheten i et Öieblik af Åndsfraværelse og med Tanken bortvendt fra jordiske Facta, har gjort sig skyldig i denne Forvirring, skjöndt han i lysere Öieblikke meget vel har kjendt den Tid, der adskilte dem. Imidlertid findes nok af Lignende i Koranen f. Ex. ved Indförelsen af den mythiske Personlighed Dhu-l-Qarnein, der neppe kan være anden end Alexander d. St. s. Sur. XVIII v. 82; Locman, en lignende mythisk Figur S. XXXI. — Selv hos en Forfatter som Masudi finde vi i et Afsnit af den jödiske Historie, s. les prairies d'or par B. de Meynard vol. I, p. 116, "*Manasse gjort til Fange af Constantin, Konge af Rum* ɔ: *Byzanz;* smlgn. Sprenger, el Masudis meadows of Gold vol. I, p. 117; i foreliggende 1:e Bind af Ibnel-Athîr, see vi Sagnene om *Jonas* og *Samson* henlagte midt imellem christelige Legender p. 258—63;

Historieskrivning, som ved denne Litteratur i Almindelighed, er desuden at så snart en Forfatter har erhvervet sig et litterært Navn, benyttes eller rettere plagieres hans Arbeide af en Række efterfölgende, der ansee deres Forfatterskab vel begrundet, når de enten afkorte eller ved ubetydelige Tillæg udvide deres Forgjængers Værk. Det gjælder her mer end andetsteds "Wenn die Könige bauen, haben die Kärrner zu thun". Uden Kritik optages da i Almindelighed dennes hele Fremstilling, endog med de samme Ord; Afvigelserne beståe i Tillæg eller Bortkastelser, men de mulige Feil kan man være temmelig sikker på at finde medslæbte overalt hos denne Art Forfattere, indtil Rækken endelig aflöses af en original Ånd, der da imödegåer den samme Skjæbne. Den arabiske Litteraturs forbausende Productivitet lider derved en ikke ringe Indskrænkning, idet en Del af den Art Arbeider kun kan betragtes som Afskrifter eller mer og mindre væsentlige Omredactioner af eet Hovedværk.

Betragte vi da nu de for Öieblikket bekjendte og vigtigste Universalhistorikere, da måe vi nævne som en af de ældste og berömteste: *Abû Djafar Mohammed al-Tabari* [† 922 Ch.], hvis Arbeide består i en Samling af Traditioner, der stilles sammen med Angivelser af deres Kilde uden Kritik. På denne Måde er Arabernes Historie behandlet indtil 914 Ch., men kun en ringe Del af dette Værk er os bekjendt i dets oprindelige Skikkelse [2]). De meget magre og ufuldstændige Compendier af *Hamsa fra Ispahan* (i det 10:de Årh.) og al-Makin [† 1273], hvilken sidste som christen Forfatter strengt taget ikke hörer herhen, ere afledede af dette; på en selvstændigere Måde har den berömte *Abûlfeda* [† 1332] benyttet det i sine Annaler, et Værk, der ved sin aldeles rolige og nögterne Fastholden af Facta indtager en vigtig Plads. Den annalistiske Form lader imidlertid savne i höi Grad en klar Oversigt over Begivenhedernes Sammenhang, og den forislamiske Historie giver kun en tör Liste over disse under de forskjellige Lande og Dynastier.

---

endelig har uden Tvivl Prf. Chwolson meget uheldig anvendt en stor Lærdom på at construere efter en senere Tids Phantasiproducter og sammenbragte Sagn den ældre Babylonske Historie i Værket: "Ueberreste der Altbabylon. Litteratur, St. Petersb. 1860"; rimeligvis er den arabiske Forfatter til dette Arbeide dog mere at betragte som litterair Bedrager end ucritisk Samler af Traditioner.

[2]) Kosegarten har udgivet 3 Hefter, der med en Afbrydelse i 2:det Hefte omfatter Traditionerne fra Muhammeds Död indtil q. XIV Hedj. "Taberistanensis annales vol. I, II partic. I, vol. III, Gryphisvaldiæ 1831—53. — Efter en persisk Bearbeidelse ved *Abû Ali Belâmi* [961—76 Ch.] oversatte *Dubeux* det 1:e B. på Fransk: "Chronique d'Abou Djafar Moh. Tabari, traduite sur la version persane d'Abou Ali Belâmi par Louis Dubeux" T. I. Paris 1836.

Det næste Hovedværk, affattet i en aldeles forskjellig Ånd og med Præg af Originalitet skyldes *Masudi* [† 956]; det er bekjendt under Navnet "Murûdj ed-Dhebeb" ɔ: "de gyldne Enge", og skjönt kun et Uddrag af langt större Arbeider, afgiver det et fordelagtigt Vidnesbörd om Forfatterens levende Interesse for Alt og Bestræbelse efter at frembringe et Totalbillede af Menneskehedens Udvikling. Idet denne Forfatter tillige har erhvervet sig et Navn som beskrivende Geograph, og i denne Egenskab gjennemreist en Del af Asien og Africa, er hans Værk rigt på overraskende skjöndt noget naive Fremstillinger af de forskjellige Folks Culturforhold, Sæder og ældste Historie, især den sidste lidende af den sædvanlige Kritiklöshed, idet alle Slags Sagn ere blandede sammen og de groveste Anachronismer hyppigen forekomme. Med *Ibn Khaldûn* [† 1406) nå vi endelig til den arabiske Historieskrivnings Culminationspunkt; hans omfangsrige Indledning, de såkaldte "Prolegomena", giver en fuldstændig philosophisk Behandling af Verdenshistorien, idet den opfatter denne som en Menneskehedens Udvikling fra Naturtilstand til höiere og fuldkomnere Former, angiver Causalforbindelser mellem Begivenhederne og meddeler storartede Overblik over Litteratur- og Culturforhold. Af Slægt hörer han til de spanske Maurer, idet hans Forfædre havde indtaget en anset Stilling i Sevilla, hvorfra de senere udvandrede til Mauritanien; imidlertid vedligeholdt Ibn Khaldun, der var födt og opdragen i Tunis, stadig Forbindelse med Spanien, og det er uden Tvivl denne Omstændighed, det skyldes, at den Arabiske Litteratur kan opvise sin Montesquieu fra det 14:de Århundrede.

Vi have altså egentlig i den så rige Arabiske Litteratur kun 3 Hovedrepræsentanter for den almindelige Historieskrivning: *al-Tabari*, *Masudi* og *Ibn-Khaldûn;* for at finde en Plads til vor foreliggende Forfatter *Ibn-el-Athîr*, kunne vi rigtignok kun knytte ham til Tabari, idet han især sammenarbeidede dennes Traditionssamling; imidlertid fortsatte han tillige, hvad der har den största Betydning, dennes Historie under en behagelig og letlæselig Form indtil sin Tid 1230 Ch. Da han oplevede en Del af Korstogenes Periode, Chalifatets Oplösning og nære Undergang, ere de sidste Dele af hans Værk et af de vigtigste Kildeskrifter. Dette bekjendt under Navnet *"al-Kâmil"*, ɔ: "det Fuldkomne" har især bevaret Ibn-el-Athirs Navn, og vi skylde den kngl. Svenske Regjerings Liberalitet og Omhu for Videnskaben i Forening med vor lærde Ven og Collega Prof. *Tornbergs* Nidkjærhed for sit Fag, at dets fuldstændige Udgivelse i 12 Bind ret snart på den *mest tilfredsstillende* Måde vil være tilendebragt. Dets Forfatter er födt 1160

Ch. i en lille By ved Tigris, Djezirat Ibn Omar; allerede meget ung kom han med sin Familie til Mosul, hvor hans Fader var i Tjeneste hos en Fyrste af Atabekernes Æt og deltog i Krigen mod de Christne under Saladins Banner. Efter Freden 1192 hengav han sig udelukkende til videnskabelige Studier og foruden en Atabekernes Historie, en Fyrstefamilie, der havde tilrevet sig Magten under Seldjukerne og regjerede næsten uafhængig i Mosul, Alep og Damask, forfattede han den nys omtalte almindelige Verdenshistorie. Som sådan svarer den rigtignok kun meget lidt til sit Navn, idet den, med det almindelige orientalske Udgangspunkt, hvorefter Araberne gjöres til Hovedfolket på Jorden, kun forudskikker i en broget Traditionssamling en lös Oversigt over den forislamiske Historie; fra Muhammeds Tid er den imidlertid, så længe vi endnu kun besidde enkelte Partier af Ibn Khaldûn, det vigtigste os bevarede Kildeskrift, der især fra Korstogenes Periode kan sammenholdes med christelige Værker. — Vi tillade os til Slutningen at meddele et Par Uddrag af Forfatterens Fortale og kortelig at beröre det historiske Stofs Fordeling. Savnet af en fyldestgjörende Behandling af den almindelige Verdenshistorie bestemte *Ibn-el-Athîr* til at forfatte en sådan, der på engang skulde omfatte Österi og Vesten; indtil da havde nemlig den historiske Forfatter fra de östlige Lande forsömt Vesten og den fra de vestlige Dele af Chalifatet forsömt Östen, hvorfor man for at fåe en Oversigt over det Hele, måtte benytte en Mængde forskjellige Værker. "Jeg vil ikke påstå", fortsætter Forfatteren, "at jeg har kunnet optage alle mulige Begivenheder; for den, som boer i Mosul må nödvendigen Adskilligt af hvad der foregåer i det yderste Öst og Vest, tabe sin Betydning; jeg påståer kun, at jeg har samlet i mit Værk, hvad man ikke finder på eet Sted forenet. Rigtigheden heraf vil enhver Læser lettelig overbevise sig om. Jeg begyndte da med det store historiske Værk af *Abu Djafar al-Tabari* og har ikke udeladt noget eneste Afsnit. Da man heri finder en Mængde Traditioner, hvoraf den ene med ubetydelig Forskjel ligner den anden, valgte jeg de bedste og fuldstændigste, föiede undertiden nye til og sammenarbeidede det Hele i en anskuelig Form. Efter at have endt dette Arbeide, tog jeg fat på andre af de mest bekjendte historiske Værker og föiede af disse til mine Uddrag af Tabari, idet jeg anbragte mine Tillæg på tilsvarende Sted; kun ved Prophetens Historie har jeg Intet föiet til Tabari, med Undtagelse måske af en kort Oplysning, et enkelt Navn o. l., da jeg nemlig har fuld og ubegrændset Tillid til denne Forfatter som en sikker Imâm, der forener Lærdom, Tro og Sandhedskjærlighed. Af andre Forfattere har jeg kun fulgt

de mest ansete, hvis Sandhedskjærlighed var bekjendt; jeg har ikke været som En, der tumler sig om i Nattens Mörke og samler Grus sammen med Perler. Hos mangen Historieskriver finder man en og samme Begivenhed fordelt på flere År, undertiden endog på de enkelte Måneder, hvorved Fremstillingen bliver afbrudt, og den klare Oversigt lider; jeg har derfor samlet hver Begivenhed på eet Sted med Angivelse af dens År og Måned i en sammenhængende Fremstilling og hver sådan Hovedbegivenhed har jeg givet en særskilt Overskrift under hvert enkelt År. De mindre vigtige Tildragelser har jeg derimod samlet sammen ved Slutningen af hvert År under den fælles Overskrift "forskjellige Tildragelser". Ved at omtale en eller anden Tobba (himijaritisk Fyrste) eller fremmed Konge, hvis Regjering ikke var for lang, har jeg behandlet hans Historie sammenhængende fra Begyndelsen til Enden for at lette Oversigten; desuden har jeg ved Enden af hvert År omtalt de berömteste Lærde og udmærkede Mænd, der döde i samme; ved de forskjellige fremmede Egennavne har jeg endelig angivet de enkelte Bogstaver, hvoraf Navnet er sammensat, for at gjöre Læsningen sikker. Efter således at have samlet det hele Værk, lod jeg det en Tidlang hvile på Grund af forskjellige tilstödende Forhindringer som også for at forögе mine Studier, indtil nogle af mine intime Venner, hvis Omgang jeg skatter höit, og som hörer til min fortrolige Kreds, yttrede Lyst til at lære mit Arbeide at kjende og citere mig som Forfatter. Jeg undskyldte mig da med Mangel på Tid, at det behövede en Gjennemlæsning og Revision, at Adskilligt skulde omarbeides og udelades. Da de imidlertid vedbleve deres Anmodning til mig og havde allerede begyndt at gjöre sig bekjendt med det, inden det endnu var fuldendt fra min Hånd, men jeg bestandig holdt mig tilbage, dels fordi jeg ikke fölte mig ret oplagt, dels på Grund af andre tilfældige Forhindringer og Bekymringer, rettedes endelig en Befaling til mig fra en Person, mod hvem Lydighed er mig en Pligt, hvis Retfærd og Nåde omfatter alle hans Undersåtter, vor Herre og Fyrste, den nådige og lærde *Muwaijed el-Manssur al-Mudsaffer Bedr-ed-Dîn.* Jeg kastede da Ladheds Klædebon, lagde Dovenskabs Kappe bort, gjorde Pennen til Rette og tænkte: nu er det Tid at samle sig sammen; når Gud vil en Ting, letter han også Middelet til dens Udförelse! Jeg anstrengte mig da ved Nattevågen og nåede ved fortsatte Studier at underkaste Arbeidet et nyt Gjennemsyn, skjöndt jeg indrömmer min ringe Evne og på ingen Måde vil påståe, at de Feil, der kunne forekomme, ere Skrivfeil, men tvertimod erkjender, at hvad jeg ikke veed, er mere end hvad jeg veed. Jeg har givet dette Arbeide et Navn,

der svarer til dets Begreb *"den fuldkomne Historie"*. — Forfatteren imödegåer nu i det Fölgende sådanne Invendinger, der gjöres mod Historieskrivning i Almindelighed, at dens Nytte kun skulde være at give Sagn og Fortællinger, dens Formål kun "at underholde med Eventyr og Kröniker". "Det er", svarer han, "deres Mening, som lade sig nöie med Skallen for Kjærnen og hvis Blik er omtåget. Historien som Videnskab har Betydning for denne Verden, og som Forberedelse for det andet Liv." Endelig slutter Ibn-el-Athîr Fortalen med et Henblik til Koranen som sit Forbillede:

"I denne Betydning forekomme de historiske Beretninger i vor udmærkede Koran, der indeholder en Påmindelse for den, som har Hjerte og Ören til at opfatte. Dersom en Modstander mener, at Herren med disse kun har villet give Fortællinger og Eventyr, da er han stærkt holdet i Lögnens og Vantroens Garn, som de, der sagde om Propheten: "Det er kun gamle Kröniker, han skriver sammen"! Vi bede derimod til Allah, at han giver os et forstandigt Hjerte, en sanddru Tunge og fremhjælper os på rette Vei i Ord og Handling".

I det 1:e Bind, der er det senest udkomne, idet Prof. Tornberg har begyndt bagfra med det 12:e B., gives en Samling af Sagn, hvis Grundlag vi for det meste gjenkjende i Bibelen, medens andre enten ere selvstændige og uden Tvivl i den tidligste Tid have været udbredte med de Semitiske Stammers Omvandringer eller höre til en langt senere Tid og ere forfattede i en bestemt Hensigt. Vi finde her Sagnene om Verdens Skabelse, *Adam* og hans Efterkommere, der fortsættes gjennem *Seth*, hvem Opförelsen af Caabaen tilskrives; *Kain* gjöres derimod til Stifter af Magernes Religion ved at være den förste, der tilbad Ilden, hans Efterkommere föres ned til Lamechs Slægt som i Gen. IV, hvorpå Genealogien afbrydes med de Ord: "Derpå ophörte Kains Slægt, og de efterlode sig kun fåe Efterkommere; af Adams Afkom ere kun de, som nedstamme fra Seth, bekjendte, fra ham afledes hele den nuværende Menneskehed". Gjentagelsen af Enoch, Ired, Mehujael og Lamech, som vi have en lignende i Gen. IV og V i Kains og Seths Slægtregistre, gjenfindes også her. — Vi nåe derpå til *Noah*, og hans tre Sönner, til hvem Jordens Befolkning efter Syndfloden henföres, efter at der om denne er bemærket: "Magerne ɔ: Kains Efterkommere kjende ikke Syndfloden, idet de påståe, at deres Rige bestod uforstyrret fra Hajumerts Tid (ɔ: Adam); Andre indrömme Syndfloden, men påståe, at den var i Babel og Omegn, men nåede ikke Östens Beboere". Som en Eiendommelighed ved disse ældste semitiske Sagn måe vi bemærke, at de parallelliseres bestandig med den östlige Stam-

mes eller de persiske: Hajumert er f. Ex. Adam, Noah Efridun. Tiden mellem Noah og Abraham udfyldes med Sagnene om de to ældste arabiske Folk *Ad* og *Themûd*, hvem Herren sendte de to Propheter *Hud* og *Sâlih;* herefter meddeles Sagnene om *Abraham*, der modtager Herrens Befaling at udvandre med *Ismael* og *Hagar* til den öde Egn om Mecca og her opföre et Tempel. Ismael antages da i Almindelighed, ikke Isac, at være den, hvem Herren havde udset til sit Offer for at pröve Abrahams Lydighed. Efter *Jacob* indskydes *Hjobs* Historie, hvorefter vi komme til *Joseph*. Til *Moses* knyttes Sagnene om *Khidr* samtidig med *Dul-Qarnein;* efter Joswa og Kaleb indföres pludselig *Ezechiel b. Nuri*, *Elias b. Jasin* og *Elisa*, herpå *Samuel*, *Thalut*, på Syrisk kaldet *Saul b. Qis*, *David* og *Salomon*. Efter Judæ Riges Undergang ved Nebuchadnezar omtales *Cyrus* som kyndig i Thora og Bekjender af Judaismen, Tilbagevendelsen fra Exilet, *Esra*, *Alexander d. Store*, Småstaternes Dannelse efter Alexander, hvorefter vi nåe til *Christus* og *Johannes*. Den romerske Keiserrække indföres herefter, delt i 3 Dynastier: 1) fra Augustus — Constantin d. St.; 2) Constantin d. St. — Heraclius; 3) Heraclius — Romanus II († 959 Ch.); herpå de mindre Arabiske Dynastiers Grundlæggelse og pludselig meddeles Sagnene om *Syvsoverne*, Propheten *Jonas* og *Samson*, den hellige *Georg*. Herpå fölger en sammenhængende Fremstilling af de 4 persiske Dynastier: *Pischdadider*, *Keijanider*, *Aschkanider* og *Sasanider*, der afbrydes med Arabernes Historie för Muhammed, de forskjellige Sagn, der knytte sig til Prophetens Födsel og Opvæxt indtil hans 8:de År. Som et selvstændigt Tillæg af Ibn-el-Athir gives endelig en omfattende Beskrivelse af de ældste Krige og Slagdage hos de Arabiske Stammer för Muhammed.

Rækken af de fölgende Bind begynder igjen med det

VII vol. fra 228 Hed. (843 Ch.) — 294 Hed. (907 Ch.); Arabernes Krige på Sicilien er Begyndelsen.

VIII vol. fra 295 Hed. (908 Ch.) — 369 Hed. (981 Ch.).

IX „ „ 370 „ (982 „) — 450 „ (1059 „); i dette Bind omtales Smådynastiernes Dannelse i Spanien ved A. 1030 Ch.

X vol. fra 451 Hed. (1060 Ch.) — 527 Hed. (1133 Ch.); med dette Bind begynde de vigtigste Bidrag til Korstogenes Historie.

XI vol. fra 527 Hed. (1133 Ch.) — 583 Hed. (1187 Ch.).

XII „ „ 584 „ (1188 „) — 628 „ (1231 „).

En svensk Oversættelse af vol. XI indtil År 574 H. er meddelt af Udgiveren; skjöndt vi ikke ansee det for nödvendigt at give en fuldstændig Oversættelse af den i Almindelighed

ikke vanskelige Text, vilde det imidlertid i höi Grad lette Benyttelsen af dette Værk, når man erholdt en Indholdsliste omtrent som Overskrifterne til de enkelte Afsnit med Angivelse af Årene efter Hed. og Ch. Hovedsagen er imidlertid forelöbig at erholde Værkets Slutning med Udgivelsen af de endnu manglende 5 Bind, der behandle Tiden fra Prophetens Fremtræden indtil 228 H., og Prof. Tornberg vil da have efterladt et smukt Minde om de orientalske Studiers Tilstand i vort höie Nord, ligesom den kongl. svenske Regjering i höi Grad have Krav på Videnskabens Erkjendtlighed for den sjældne Liberalitet, hvormed den har fremmet et Arbeide af sådant Omfang.

A. F. Mehren.

Skandinavien under Unionstiden. Ett bidrag till den historiska Geografien, af C. G. STYFFE. Stockholm 1867. 404 sid. 8:o.

Genom ofvannämnda arbete har Bibliotekarien Styffe åter riktat Nordens historiska literatur med en af dessa gedigna skrifter, hvilka spridt så mycket ljus öfver vår senare Medeltidshistoria. Genom sina "Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver", hvaraf hittills 2 delar utkommit, har han underkastat ett århundrade af vår historia (från medlet af 1300- till medlet af 1400-talet) en genomgående revision, och närvarande arbete lägger en fast grund för kännedomen af Nordens inre tillstånd under samma tidskifte. Det är, i likhet med allt som utgått från samma hand, frukten af mångåriga trägna forskningar och omfattande studier: det är ett fullmoget arbete, som är gjordt en gång för alla, som är den blifvande grundvalen för alla forskningar öfver samma tid, ett arbete som i egentligaste mening motsvarar det Thucydideiska κτῆμα ἐς ἀεὶ.

Ingen period af Nordens historia har på senare tider varit så flitigt bearbetad som unionstiden, fattad i dess vidsträcktaste betydelse såsom innefattande tiderymden från 1319 till reformationen: åt detta tidskifte hafva flera af Nordens utmärktaste forskare egnat sina krafter, i Danmark Paludan Müller och Allen, i Sverige Reuterdahl och Styffe, i Norge hafva Keyser, Munch och Aschehoug hvar på sitt sätt lemnat vigtiga bidrag till kännedomen af samma tid. Ett dylikt sammanträffande kan ej vara en ren tillfällighet: vi kunna ej påstå, att bestämda skandinaviska sympathier framkallat denna förkärlek för unionstiden — så är notoriskt *icke* förhållandet med en och annan af de

ofvannämnda — men vi torde ej misstaga oss, om vi tro att det i våra tider vaknande medvetandet af de Nordiska folkens nationella enhet har bidragit att vända uppmärksamheten till den tid, då denna enhet för första gången erhöll en politisk betydelse. Dertill kommer den klarnande insigten af unionstidens stora betydelse för Nordens historia, insigten deraf att man här måste söka roten och upphofvet till hela den följande utvecklingen, förklaringen till dess vigtigaste företeelser, till Sveriges nationella lyftning och storhet, liksom till dess aristokratiska regemente och dess folkfrihet, till Norges dvala och Danmarks tillbakagående, ja möjligen äfven till båda ländernas pånyttfödelse i en senare tid.

H:r Styffe har i sitt ifrågavarande arbete fattat Unionstiden i dess inskränktare betydelse såsom omfattande tiden af de tre ländernas oafbrutna förening, från slaget vid Falköping till kon. Kristoffers död, likväl så att han i enskilda fall utsträckt sina forskningar till tiden före och efter nämnda förening. Slutpunkten 1448 synes oss i och för ett arbete af detta slag vara något godtyckligt vald, då den i alla händelser ej kan anses afsluta ett bestämdt tidehvarf. Någon dylik slutpunkt finnes ej förr än vid unionens fullkomliga upplösning eller vid grefvefejdens slut, och det hade varit önskvärdt, om skildringen kunnat omfatta hela denna tiderymd såsom varande ett i alla hänseenden sammanhängande och afslutadt helt för sig. Derigenom hade ock undvikits den inkonseqvensen, att förf. i enskilda fall, t. ex. för sockenbeskrifningen, måst anlita yngre källor och gå vida utöfver den bestämda gränsen, under det han i andra och måhända vigtigare fall utelemnat uppgifter som icke äro yngre än från senare delen af 1400-talet [1]).

Förf. har sjelf angifvit sin bok såsom ett bidrag till den historiska geografien. Denna af Carl Ritter grundlagda vetenskapsgren ligger ännu i lindan, men har tvifvelsutan en stor framtid för sig. Det utmärkande för densamma ligger först i dess komparativa behandlingssätt af ämnet — en dylik jemförelse har ock H:r S. dels sjelf utfört dels lemnat material åt andra att utföra — och vidare deri, att hon ställer landet i en lefvande vexelverkan med folket i dess historiska utveckling och söker uppvisa det ständiga sammanhanget mellan båda, huru de oaflåtligt verkat omgestaltande, förädlande eller förvildande, på hvarandra. Vi skola anföra några drag af denna vexelverkan. Denna framträder t. ex. i följderna af skogarnes uthuggning och uppodling, samt af vattenståndets sjunkande

[1]) Så t. ex. omnämnes ej det af Olof Axelsson (Tott) anlagda slottet Olofsborg i Finland, ej städerna Bogesund och Öregrund o. s. v.

och vallens höjning: båda dessa förhållanden hafva väsentligen förändrat landets utseende, befolkningens utbredning och hela kulturen sedan Unionstiden, det förra förnämligast i gränstrakterna och i Norrland så ock i Halland, det senare i Mälaredalen och vid Östersjöns kuster. Särskildt angående vattenminskningen och dermed sammanhängande förhållanden har H:r S. anställt omfattande forskningar och meddelat intressanta upplysningar. Han uppvisar för Södermanland och Upland säkra spår efter ett vidt utgrenadt nät af naturliga vattenkommunikationer, der man numer ej ens med konstens tillhjelp kan framkalla sådana. Så t. ex. har sydöstra delen af Upland, det gamla Attundaland, varit genomskuret af åtskilliga segelleder eller båtleder både åt Mälarens sida och åt Saltsjöns: en dylik har gått från Upsalatrakten genom Laggaån förbi Moraäng, och der densamma slutade, vidtog en annan som genom Närtuna-ån ledde ut i Saltsjön; från samma trakt utgingo dessutom tvenne mindre farleder, en åt Norrteljeviken, en annan åt Sigtunaviken. En köping vid namn Folklandstingstad uppblomstrade på 1300-talet vid medelpunkten af detta kommunikationssystem, men försvann åter, då detsamma började förfalla. Ett stort antal sund och vikar ha i dessa trakter blifvit igengrundade, forna öar ha nu blifvit förvandlade till halföar o. s. v. Härigenom har på flera ställen samfärdseln lidit men, deremot har den odlingsbara markens areål blifvit ej litet förstorad äfven i landets äldsta provinser.

Denna vattenkommunikationernas stora omfattning under vår Medeltid erhöll förökad betydelse genom den rikliga tillgång på farkoster, som den militära författningen medförde. Samtliga kustprovinserna och dessutom alla Mälaredalens landskap till och med Närike voro skyldiga att utrusta skepp till landets försvar och fördenskull indelade i skeppslag och hamnor (rotar). Uplandslagen föreskrifver ej mindre än fyra skepp af hvart härad. Men hela detta urgamla indelningsverk var under unionstiden redan rubbadt till sina grundvalar, dels genom förändrade tidsförhållanden och behofvet af större krigsfartyg, dels genom frälsets vidsträckta undantag. H:r S. anser denna inrättning sista gången ha varit i bruk 1429 under Holsteinska kriget, men hamne-indelningen och den enligt förf:s mening deraf beroende attungsindelningen [2]) ha delvis qvarstått till Gustaf I:s tid, den förra isynnerhet i Mälaredalen. Längre fram, under Christinas förmyndareregering, gjorde Clas Fleming ett försök att åter införa en dylik skeppslagsinrättning genom att

[2]) En annan åsigt om attungens betydelse, som gör byn till dess enhet, är framställd af H. Hildebrand, Svenska folket under Hednatiden s. 83.

låta båtsmansrotarne utom manskapet äfven utrusta lådjor eller skärgårdsfartyg, men efter hans död förföll denna anordning.

Den nämnda skeppslagsindelningen var för öfrigt gemensam för större delen af hela Norden (sannolikt gällde hon äfven i vissa delar af Finland). Denna indelning, som ursprungligen endast afsåg krigsväsendet och beskattningen, lades till grund äfven för rättsskipningen i Norge samt de nordsvenska landskapen Helsingland, Medelpad och Ångermanland, så ock till större delen i den upländska Rodhen. I Norge, der skeppsutredningen naturligtvis var så ytterst vigtig, hade nämnda organisation öfverflyglat och undanträngt den urgamla häradsindelningen: i svenska Norrland åter, såsom befolkadt mer genom kolonisation än egentlig invandring, hade häradsindelningen aldrig fått insteg, liksom densamma först under 1400-talet infördes i vissa delar af Finland. I Norrland och Finland utgjordes tingsdistrikten af hela landskapen med hvart sin underdomare, som här kallades lagman och som vid rättsskipningen reste omkring i de särskilda tingslagen. Det senare var förhållandet äfven med häradshöfdingen i Dalarne och den i Gestrikland, två provinser, hvilka i afseende på institutionerna liksom till belägenheten bilda öfvergången från det gamla Svealand till Norrland. I det öfriga Sverige fanns en särskild domare i hvarje hundare eller härad (namnet härad förekom före unionstiden blott i Götaland och Närike; i Upland liksom i Norge användes det att beteckna en mindre kommunal enhet).

Ett annat förhållande, som utbildade sig ungefär enahanda i de tre nordiska länderna, var den lokala administrationen, som först anordnades af konungamakten men under unionstiden genom aristokratiens inverkan alldeles ombildades. Det kungliga förvaltningsområdet hette ursprungligen i Danmark syssel, i Norge sysla, en benämning som äfven återfinnes i Wermlands båda s. k. sysslor, men som i det öfriga Sverige ersattes af fögdati och län, hvilka stundom omfattade hela landskap. Dessa större distrikt sprängdes kort före unionstiden genom den anläggning af en mängd borgar och slott, som dels tidens oro dels aristokratiens öfvermakt medförde, hvarmed ock följde splittring i en mängd smärre slottslän, aristokratiens stegrade sjelfsvåld, jemte tillämpning af tyska feodala rättsbegrepp. Margareta var på god väg att återställa den gamla ordningen, men efter henne tog det nya feodalmässiga förvaltningssystemet åter öfverhand och fortfor til Gustaf I. Förvaltningen, den militära och den kamerala, var öfverlemnad åt slottsfogdarne, hvilka i sin ordning lydde under de på hufvudslotten bosatta höfvidsmännen. Länens storlek och fördelning vexlade allt efter militära eller personella förhållanden: vanligen lades

under hvarje slott så stort område som förslog till dess underhåll och proviantering, och länens administrativa betydelse trädde alltmer i skuggan. För kännedomen af denna lokala förvaltning i slutet af Medeltiden meddelar H:r S. de rikhaltigaste upplysningar. Han synes ha anställt specialforskningar, oftast på ort och ställe, för att utröna slottens läge, omfång och betydenhet; han redogör vanligen ock för slottslänens utsträckning på olika tider och deras befälhafvare, hvarigenom många vigtiga uppgifter vinnas både för genealogien och den politiska historien. Den som sysslat aldrig så litet med den tidens historia, vet tillfullo att uppskatta såväl den otroliga möda, dylika uppgifter kostat förf., som den vigt, de ega särdeles för unionstidens historia, då å ena sidan förläningsväsendet, å den andra de adliga frändskapsförhållandena spelade en sådan rol.

Vid kon. Albrekts ankomst till Sverige uppgick slottens antal i Sverige och Finland blott till 10 à 12. Vid hans afsättning var detta antal tredubbladt och förökades ytterligare under Vitalianernas hemsökelser. Under de hundra år som förflöto efter slaget vid Falköping, omtalas inom Sveriges och Finlands område ej mindre än 50 befästade slott i egentligare mening, hvaraf dock ett tiotal försvinner med 1300-talet eller kort derefter och ett annat tiotal ödelades vid Engelbrekts resning. Af dessa förekommo de flesta i gränsprovinserna mot Danmark och Ryssland. Westergötland försvarades mot Halländska gränsen af Öresten, Oppensten och Kindaholm [1]), och utefter Göta elf lågo fästena Elvesborg, Stynaborg och Ekholm. På samma sätt finner man vid Smålands södra gräns borgarne Skageholm, Piksborg och Trollaborg; utefter Östersjökusten lågo Kalmarhus och Borgholm, Stäkeholm och Stäkeborg, Nyköpings slott och Tälgiahus, Stockholms slott, Östhammarshus och Faxaholm, äfvensom i Finland Castelholm, Korsholm, Abohus, Rasaborg och Wiborgshus (näst Stockholm rikets starkaste fäste och aldrig intaget före 1710). I det inre af landet voro de förnämsta centralpunkterna Axewall i Westergötland, Rumlaborg i Småland, Ringstadaholm i Östergötland, Örebrohus och Westerås slott i mellersta Sverige. Till alla dessa slott, hvaraf de flesta förlänades af kronan, kommo nu enskildas befästade gårdar och slott, hvilka tillhörde dels biskopar (Almare-Stäket och Arnö, Kustö, Tynnelsö, Lækkia, Munkeboda), dels mäktiga adelsmän och rådsherrar. Af senare slaget funnos icke få: sådane voro t. ex. Wik och Penningby i Upland, Grensholm

---

[1]) Det sistnämnda anses af förf. för en tillfällig befästning eller förskansning. Det benämnes dock äfven "hus", hvilket plägar beteckna en ordentlig slottsbyggnad.

i Östergötland, Göksholm i Närike, Fogelvik, Ekesjö, Æminsholm, Bergqvara m. fl. i Småland, Dala och Winzatorp i Westergötland m. fl. I Wik, Ekesjö, Glimminge m. fl. har man ännu i behåll prof på den tidens fasta herregårdar: vid Bergqvara utvisa ruinerna efter den gamla herregården ("adelhuset") ett stenhus af 37 alnar i längd, 25 i bredd och minst 40 i höjd. Den äldsta fullständigt bibehållna verldsliga byggnad som finnes i Norden anser H:r S. vara gården Gjörslev på Sjælland, uppförd på drottning Margaretas tid.

Det är klart, att de många slotten med åtföljande länsförfattning och feodala sedvänjor verkade upplösande ej blott på den kungliga förvaltningen utan ock på den gamla kommunala författningen. Det är förunderligt, med hvilken seghet det oaktadt de gamla kommunala indelningarne och benämningarne fortlefvat genom tidernas vexling. Det finnes i Sveriges äldsta landskap, om man undantager Öland och Gotland, icke många exempel på indragna eller nybildade härader, eller på härader som alldeles förändrat namn. Jemförelsevis har landskapsindelningen undergått större förändringar än häradsindelningen. Somliga af de d. v. landskapen ha blifvit delade i flera, andra åter ha blifvit sammanslagna till större enheter. Till de förras antal hör i första rummet Westergötland, hvilket på den tiden innefattade ej blott Mo härad, som nu plägar räknas till Småland, utan äfven Dal, inberäknadt de vestligare Markerna, samt det nu till Wermland hörande Nordmarks härad. Till Westmanland hörde ursprungligen äfven Dala hundare eller Dalarne, hvarmed egentligen blott menades dalen omkring Siljan, men hvartill senare räknades äfven Bergslagen (det gamla Jarnberjaland): först emot slutet af Medeltiden, då Dalarne blifvit en politiskt betydande landsända, omtalas ett särskildt landsting med Dalarne och Bergslagen i Tuna. Till Upland räknades ännu länge Gestrikland, hvilket dock från början af 1400-talet förekommer såsom ett särskildt fögderi och prosteri. — Det motsatta förhållandet, huruledes n. v. landskap ännu befunno sig i splittring eller i begrepp att bilda sig ur smärre landsdelar, visar sig isynnerhet med Småland, hvilket i likhet med Upland och Österland ej är en ursprunglig, utan en mer tillfällig och kollektiv benämning. Kärnan derinom utgjordes af det gamla Wærend, hvarmed Finnveden och Njudung redan i 12:te århundradet voro förenade till en lagsaga, den s. k. Tiohärads, och kring denna kärna satte sig småningom flera små landsdelar, hvilka egentligen tillhörde Östgöta lagsaga, nemligen i norr Rumblaborgs föghati (Tveta och Wist hdr) och Widhbo hd, i öster Kalmarna föghati (Möre, med några härader i norr) samt Stäkeholms län (Tjust, Kind och Ydhre). — Med Upland var

sammansmältningsprocessen redan afslutad emellan de tre folklanden Tiunda-, Attunda- och Fiædhrundaland; dock omtalas ännu så sent som 1435, att allmogen i de särskilda delarne höll "folklandsthing". Hvad slutligen Österland beträffar, så var det genom hela Medeltiden den vanliga benämningen på n. v. Finland, förmodligen med undantag af Österbotten eller som det då hette Östernorland (östra Norrabutn), men i likhet med Småland var ännu Österland mer en geografisk än en politisk eller kommunal enhet.

Den del af Sveriges rike, som under ifrågavarande tid trognast och längst bevarade den gamla sjelfstyrelsen och dess former, var det genom sin belägenhet mer isolerade Gutaland (Gotland): det innehade en undantagsställning till Sverige af samma slag som den Island efter sin underkastelse intog till Norge. Gotland erkände i svenska konungen blott sin skyddsherre, och samma blef sannolikt danska konungens ställning, sedan han 1366 kommit i varaktig besittning af ön. Då Gotland längre fram, efter Vitalianernas fyraåriga herravälde (1394—98) och Tyska ordens tioåriga (1398—1408), återgafs åt Norden, afträddes ön ej till Sverige eller Danmark, utan till hela unionen, hvarföre densamma under unionstiden innehade en högst egendomlig ställning mellan rikena, utan att höra till någotdera. Vissa tider spelade Gotland till och med rolen af sjelfständig stat såsom under den afsatte kon. Erik (1439—49) och under Iwar Axelsson (Tott) (1464—87). Denna tvetydiga ställning upphörde först med Stettinfreden. Lika egendomliga voro öns inre förhållanden: landet hade fortfarande sin egen lag äfven sedan Magnus Erikssons allmänna landslag öfverallt annorstädes vunnit insteg, något deltagande i svenska eller danska konungaval och riksmöten omtalas ej. Folket styrde sig sjelft och hade inga kungliga embetsmän ej heller någon adel bland sig; dess representanter vid förhandlingar med skyddsherren voro de tre prostarne samt domarne i de 22 "hunderi", bland hvilka Landsdomaren fungerade som förman och ledde det allmänna landstinget vid Roma, det s. k. Gutnalthing. — Näst Gotland kommer med afseende på kommunalsjelfständighet och allmogefrihet de Norrländska landskapen och Dalarne, samt det norska Jæmtaland, som med sitt "Jæmtamot" [4]), sina "landsens tjugofyra", sin egendomliga lagstiftning och ännu bevarade rätt att välja sina lagmän snarare kan kallas ett norskt biland än en norsk provins [5]).

---

[4]) Ordet Mot för Ting återkommer på Öland i Norra och Södra Motet samt i Stadslagens Byamot.

[5]) Jfr L. Daae, En Episode af den Nordiske Syvårskrig, Nord. Tidskr. 1867, s. 133.

Af samtliga Sveriges och Finlands d. v. 42 städer har blott en, Wisby, varit medlem af Hanseförbundet: bland de öfriga hafva tvenne, nemligen Stockholm och Kalmar, under vissa tider t. ex kon. Albrekts regering stått i nära förbindelser med Hansan, de hafva både lemnat sina bidrag vid Hansans krig samt inställt sina ombud vid Hansedagarne (så var t. ex. fallet med Stockholm 1366), men detta upphörde alldeles efter det tyska partiets nederlag [6]). Dessa halftyska städer voro också de rikaste och största: samma tre städer voro äfven de enda i Sverige som helt och hållet omgåfvos af murar och befästningar, men nära hälften af våra städer hade ett befästadt slott i sin närhet. Till större skydd mot sjöröfvare lågo de flesta af forntidens städer först längre in i landet och flyttades sedermera till kusten: så var händelsen t. ex. med Malmö, Halmstad, Lödöse, Westervik. Nordens n. v. tre hufvudstäder äro till sin anläggning ungefär från samma århundrade, 1200-talet: men under det Stockholm och Akershus redan i följande sekel äro att anse som residenser, har Köpmannahamn först genom kon. Kristoffer blifvit den ständiga hufvudstaden. Danmarks och Sveriges hufvudstäder, hvilka nu ligga i rikenas yttersta kanter, hade på den tiden någorlunda centrala lägen, Norge åter hade tidigare egt verkliga centralorter, men drogs genom unionen åt sydkanten. För hela Norden synes Margareta hafva ämnat Kalmar till hufvudstad.

För kännedomen af Nordens äldre person- och ort-namn innehåller Hr S:s bok det rikaste material, som språkforskningen ej torde dröja att tillegna sig och bearbeta. Hvad som till en början faller enhvar vid genomläsningen i ögonen, är likformigheten i ortnamnens bildning öfver hela den skandinaviska Norden [7]). Gemensam för hela Norden är ock denna rådbråk-

[6]) Att "Tyskarne i Sverige" formligen inräknades i Hanseförbundets nordiska "Drittel", som förestods af Wisby, var troligen en följd af det utomordentliga privilegium, som Tyskarne i Sveriges städer erhöllo genom allm. Stadslagen och som gaf dem större inflytande i Sveriges än i det öfriga Nordens städer. Men sjelfva uttrycket: "*Tyskarne i Sverige*" visar, att icke städerna såsom sådana utan blott de i dem befintliga tyska korporationerna ansågos tillhöra Hansan. Lika litet kan tillvaron af vissa Hanseatiska rättssedvänjor och rättstermer i några städer bevisa, att dessa tillhört Hansan och ej i allmänhet varit underkastade svenska Stadslagen. Dylika afvikande sedvänjor förekommo ju äfven i vissa landsorter, som för öfrigt lydde under landslagarne, t. ex den lika arfsrätten i Wärend och bruket på Bornholm, att *yngste* sonen ärfde fastigheten. — Dessa anmärkningar bifogas med afseende på ett nyligen gjordt försök att bevisa staden Kalmars delaktighet i Hanseförbundet (Sylvander, Kalmar stads historia II.)

[7]) Härom jfr Nord. Tidskrifts Junihäfte 1867, ss. 389—90.

g och förvridning af namnen, som vanställt så många gamnordiska ord. Somliga af namnförändringarne hafva visligen försiggått regelmässigt nog, såsom genom starka samndragningar eller förkortningar |(Vikingakir = Vingåker, ·gundeholm = Bornholm, Asatorp = Åsarp o. s. v.) eller urliga öfvergångar i konsonantljud (Sævu-ån = Sagån, Amp.olm (Affuaholm) = Agneholm, Wartopta = Wartofta m. fl.) och alljud (Ballæbygd hd o. Baldanäs sn = Bollebygd och Bollnäs, strings och Gythinge hdr = Göstrings och Göinge, Sigwidhe = Sewede, Silbo hd = Selebo). Icke heller kan man undra öfförvridningen af främmande ord, såsom då Trinitatis- (kyrka) randlats till Drottens eller Drothems, Egidius till Ilian o. s. v. n bedröfligt är att råka på en sådan mängd af gammalnorxa namn, hvilka genom allmogens eller de lärdas rådbråkning s förlorat all mening och betydelse, dels fått en för den urungliga alldeles främmande. Sådana exempel äro Sæhundare Sjuhundra, Wadmalsö = Waldemarsö (Djurgården), Krista = Krigsdala, Sighvalstad = Sjogerstad, Malhælla = Måa (Molilja!), Korunga hd = Konga, Malgasanda = Malexan-, Hersemme = Häradshammar, Clausthorp = Klagstorp, nghnæs hd = Ljunits, Harthaker hd = Harjager, Nyböle Nöbbelöf, Hörningsholm (Hörsholm) = Hirschholm m. fl. n gamla ändelsen på ortnamn -os (åmynning) har förvris än till -ås, såsom i Westerås och Ås (Aos) i Halland, än -hus såsom i Århus (Aros) och Åhus (Aos). Åt några ortnn har danska språkets inflytande gifvit en oriktig form, såı då Stäkeborg, Stäkeholm öfvergått till Stegeborg, Stegem. Detta är förhållandet äfven med namnet på vårt eget l, som från början af 1400-talet begynte skrifvas Sverige i let för Sverike.

Genom den mängd personalförhållanden, som förf. i detta ete måst vidröra, har han äfven en rik samling person-namn erbjuda forskaren. Vid en blick på denna kan man ej lgå att göra den reflexion, huru många gammalsvenska och diska namn, som ännu på 1400-talet voro i bruk, sedermera t förlorade och utbytts mot utländska, dels tyska dels roniska. Se här en liten lista på dylika gamla svenska förnn ur Hr S:s bok, af hvilka ytterst få ännu förekomma:

nund	Brun	Finn	Gudmar	Ingel	Lage
ıvid	Byting	Finnvid	Guse	Ingebjörn	Leek
;er	Bäne	Fjäller	Guttorm	Ingewald	Namne
e	Dan	Fogel	Halsten	Joar	Offe
	Elseby	Gisle	Holmger	Kape	Orm
ıde	Erengisle	Gjord	Holmsten	Kettil	Ragvaste
ıdder	Fader	Glysing	Hägge	Krisman	Ramborg

Rörek	Stödslef	Torbjörn	Trotte	Udde	Åbjörn
Sigwid	Svarte	Torkil	Tubbe	Uddorm	Ödgisle
Stig	Thord	Toste	Tune	Vemund	
Storbjörn	Torberg	Tove (Tuve)	Tyke	Yngwar	

Vi hemställa till förf., om det ej vore tjenligt att i en troligen inom kort behöflig ny upplaga bifoga en förteckning öfver alla i boken omtalade personer. En karta öfver Norden under unionstiden skulle ytterligare öka bokens värde samt fylla ett allmänt kändt behof.

Vi hafva härmed sökt att gifva dem af Nord. Tidskrifts läsare, som ej äro i tillfälle att taga närmare kännedom af Hr S:s bok, en föreställning om dess rikhaltiga innehåll. Vi skulle kunna ur samma arbete meddela åtskilliga andra intressanta historiska upplysningar, t. ex. att krut första gången omtalas i Norden 1372, att de första kanoner i Sverige voro de som omtalas såsom på Stockholms slott befintliga 1395, att den äldsta större stenbro i Sverige är den i slutet af 12:te seklet bygda Kolsbro vid Tåkern, att det med Alvastra förblandade Olustrum, der Knut Johansson Långe besegrade Erik XI, sannolikt är en dativ-form af Olustra, en by i Södermanland (mellan Thorshälla och Strängnäs) o. s. v. [*]). Men dylika enstaka notiser blifva af större intresse, då de läsas i sitt historiska eller geografiska sammanhang, hvarföre vi föredraga att hänvisa till studium af Hr S:s arbete i dess helhet. Det skall genom sitt mångsidiga innehåll tillfredsställa de mest olika intressen: historikern, geografen, juristen, och språkforskaren skola alla der finna något för sig, och den som ej är någotdera skall med Hr S:s tillhjelp kunna följa sin slägt, sin gård, sin stad, sitt härad och framför allt sitt fosterland och hela Norden några hundra år tillbaka i tiden: han skall för ett ögonblick känna sig ryckt från stundens små intressen och han skall återvända till dessa med klarnad blick och vidgad utsigt.

[*]) En annan uppgift, som Hr S. anför efter Jahn, neml. att det äldsta kända nordiska adelsdiplom är af 1431, beriktigas genom ett meddelande af K. A. Bomansson i Historiallinen Arkisto I, Helsingfors 1866, pp. 99 ff., hvarest finnes tryckt en i sv. kammararkivet funnen afskrift af Erik XIII:s adelsbref för åländingen Björn Pålsson, dat. Kjöbenhavns slott d. 1 Sept. 1420. Sannolikt skola ännu äldre dylika påträffas.

C. T. Odhner.

Bildande Konsternas Historia från slutet af Adertonde århundradet till våra dagar, af CARL GUSTAF ESTLANDER, Docent vid universitetet i Helsingfors. Förra Häftet 208 sid. 8:o. Pr. 2 Rdr Rmt. Senare Häftet. Förra afdelningen 208 sid. Pr. 2 Rdr Rmt. Stockholm 1867. L. J. Hjertas förlag.

Den konsthistoriska litteraturen är i Sverige ännu ganska :ftig; men också är konsthistorien en jemförelsevis ännu ung tenskap, och det är knappt mer än ett decennium sedan den rjade att mera regelbundet vid de svenska universiteten ofıtligen föredragas. Det förnämsta, vi inom detta område ega, utan tvifvel *Brunii* vidlyftiga arkitektoniska arbeten, genom ilka grunden blifvit lagd till en svensk konsthistoria. Utom ssa utgöra *Hammarskölds* "De Bildande Konsternas Historia", *ıijes* Målare-Lexicon samt ett par brochyrer af *Nyblom* det stan enda nämnvärda vår litteratur har att uppvisa. Med så rcket större nöje hälsa vi derföre den tillökning, som vunnits nom det arbete, vi nu gå att anmäla; ty om något, så är tta egnadt att hos en större allmänhet väcka och lifva in-ısset för konsten och kännedomen om dess öden. Ett arbete ıådant hänseende dermed jemförligt söka vi fåfängt inom vår teratur. Man finner här ett varmt sinne för konsten, goda stu-ır af konstverken sjelfva, förtrolig bekantskap med dithörande teratur och detta i förening med en grundlig estetisk bildning. ıt rika materialet är framställdt på ett allmänfattligt och begligt sätt i en lätt, liflig, stundom pikant stil. Derföre kan ven den, som saknar förstudier åt detta håll, med nöje följa :fattaren, här uppehålla sig vid en i raska drag gjord lefdsteckning af någon framstående konstnär, der njuta af den lif-:a beskrifningen af något berömdt konstverk, der åter hafva je af någon lyckligt berättad anekdot.

Efter en som inledning gjord framställning af perukstilen h af konstens ståndpunkt vid slutet af Ludvig XV:s tid går :f. öfver till en framställning af Engelska och Franska kon-:n under nittonde århundradet, gifver derpå en skildring af nstlifvet i Rom under århundradets första decennier och i nmanhang dermed af den nyvaknade italienska konsten, öfrgår så till den tyska konsten, dertill anknytande framställ-ıgen af den danska och norska konstutvecklingen, samt pårjar i det sist utkomna häftet en teckning af svenska nstens öden ända från reformationstiden, en teckning, som i t följande häftet skall afslutas.

Det kan tyckas vara en vansklig sak, att i populära föreläsıgar — och denna form har förf. valt — gifva en klar och

åskådlig öfverblick öfver de hvarandra korsande, än samverkande, än mot hvarandra kämpande krafter, hvilka frambragte den brytningsperiod, ur hvilken den nya konsten, århundradets konst, utgått. Också har förf. icke funnit nödigt att med större utförlighet angifva konstens sammanhang med tidsandan och tidsrörelserna. Nästan uteslutande håller han sig inom konstens egna gränser och blott emellanåt kastar han en blick utöfver dessa. Han skildrar den i decadensen (Regentens och Ludvig XV:s tid) herrskande onatur och visar, att endast i återgång till naturen stod räddning att finna. Fransmännen — vare sig "genom någon svaghet i den moderna bildningen eller i följd af något frändskapsförhållande" — måste taga omvägen genom antiken för att hinna fram till naturen; engelsmännen följde raka vägen, men icke utan att med vanlig excentricitet göra språng åt sidan. Denna den engelska konstens sjelfständiga originella ställning gifver förf. anledning att först företaga den till behandling.

Redogörelsen för denna synes oss särdeles intressant, ehuruväl vi icke kunna instämma i den mening, att något nytt och för nästan alla okändt här föreligger. Endast i fråga om engelska skulpturen synes oss förf. sprida nytt ljus öfver sitt ämne och meddela uppgifter, dem vi icke funnit hos de skriftställare, om hvilka vi haft tillfälle att taga kännedom, och det vill synas oss som om förf. här gjorde engelsmännen mera rättvisa, än tyska konsthistorici äro benägna att göra. Det som om måleriet meddelas är deremot, hvad *stoffet* angår, icke rikhaltigare än hvad som finnes uti andra lätt tillgängliga källor.

Den engelska konsten är ingalunda en terra incognita. I 1824 års salong i Paris hade verk af engelska konstnärer blifvit utställda, hvilka väckte stor uppmärksamhet och reformerande inverkade på den franska konsten; enskilda konstnärer, såsom *Hogarth, Reynolds, Lawrence, West, Wilkie, Landseer* hade länge haft europeiskt rykte, men det var dock först utställningen 1855, som för verlden ådagalade, att man kunde tala om en engelsk konst, och från denna tid hafva fransmän och tyskar oförtrutet sysselsatt sig med dess historia.

Då det emellertid vill synas som vore hos oss bekantskapen med den engelska konsten icke synnerligen stor, vilja vi vid den ett ögonblick uppehålla oss.

Man kan icke tala om en engelsk konst i den mening, att i England som i Frankrike finnas bestämda skolor, stylbildande mästare, kring hvilka underordnade talanger grupperat sig. Den nationella egendomligheten gör sig gällande på ett sätt, som eljest ingenstädes; och den ända till bizarrerier

gående engelska originaliteten yttrar sig inom konsten deruti, att enhvar går efter sitt hufvud, att sålunda en mångfald af manér uppkommit, ja, mästare finnas, som i hvarje ny tafla hafva ett nytt manér. Men i ett öfverensstämma de alla, man kan säga nästan omedvetet: de uttrycka en specifik engelsk smak. Det är detta engelska, som skiljer dem från andra nationers konstnärer och binder dem samman till en engelsk skola. De mera iögonenfallande egenskaper, genom hvilka denna smakrigtning ger sig tillkänna, äro en stark realism, en fin iakttagelsegåfva och öga för formens egendomligheter, hvilka återgifvas på ett träffande, ofta till karrikatyr gränsande sätt, energisk teckning, men stundom bristfällig kolorit, föga månhet om kompositionen, en strängt sedlig, men icke alltid poetisk anda.

Onekligen är den högst tilltalande den öfversigt af Englands konst, som förf. lemnat från och med Hogarth till och med Prerafaeliterna, hvarvid icke är förglömd framställningen af den för engelska konstens anda så betecknande karrikatyrteckningen och den för dess teknik så betydelsefulla aquarellmålningen. Synes framställningen här och der något skizzartad, så må man besinna, att i ett arbete af denna art gränsen emellan ett för mycket och ett för litet icke är på alla punkter så lätt att uppdraga. Skulle någon t. ex. önska en mera bestämd karakteristik af *Turner*, än den, som lemnas sid. 44, hvilken svårligen lemnar läsaren en rätt åskådlig föreställning om denne excentriske, men geniale konstnärs manér; skulle man tycka, att förf. vid skildringen af *Gainsborough* kunnat omnämna dennes ypperste verk inom porträttmålningen, hans "Blue Boy" och den dermed förknippade anekdot, hvilken är ganska upplysande i och för jemförelsen emellan honom och *Reynolds:* så bör man dock, som nämndt är, icke förglömma, att förf. icke haft för afsigt att skrifva en utförlig konsthistoria, utan endast att gifva en öfversigt af konstens utveckling i detta århundrade. Och denna uppgift har han onekligen på ett särdeles lyckligt sätt löst. Som en uraktlåtenhet tro vi oss dock kunna anmärka, att förf. med tystnad förbigått landskapsmålaren *Richard Wilson*, som, om han än icke, såsom några förmena, kan helsas som den engelska landskapsmålningens fader, dock otvifvelaktigt är alltför märklig för att icke i en historisk framställning af engelska konsten finna sin plats. Väl tillhör han adertonde seklet — han var född 1713 — men i inledningen till nutidens engelska konst omnämnas med skäl många artister från förra seklet, och bland dem borde kanske icke R. Wilson saknats. Likaså synes oss den kanske ypperste engelska marinmålare *Clarkson Stanfield* (nyss afliden) förtjent af en utförligare karakteristik än den, som innehålles i orden: "i sina

kuststycken har han ett kontinentalt tycke", och det så mycket mera, som förf. sjelf, sid 52, bland de få engelska arbeten, hvilka ega den sanna konstnärliga illusionen, nämner "några af Stanfields landskap".

Någon gång har måhända teckningens raskhet varit menlig för dess tydlighet. Så säges t. ex. om prerafaelitiska skolan, att den "är ett slags reaktion mot den i nationens lynne rotfästade realismen": en sanning, som man skulle önskat att se ytterligare utvecklad, just derföre att för dessa prerafaeliter är utmärkande så väl den skärpa, hvarmed de iakttaga naturen, som ock den stränga trohet, hvarmed de återgifva den, så att ofta hvarenda blomma, hvartenda halmstrå äro med största omsorg utarbetade. Reaktionen är sålunda en reaktion mot realismen inom realismen sjelf, och dess art önskade man finna närmare angifven.

Vi fästa oss icke dervid, att förf:s omdömen om enskilda verk afvika från dem, vi funnit hos andra konsthistorici, ty huru olika omdömena kunna utfalla, synes t. ex. deraf, att då förf. anser porträttet af skådespelaren Fawcett vara *Lawrences* förnämsta arbete, så finner en tysk konstkännare att dennes mästerstycke är "Master Lambton", och en fransk dito upptager bland hans bästa arbeten hvarken det ena eller det andra. Men något orättvis synes oss förf. hafva varit mot *Benjamin West;* karakteristiken af denne hedersman och redogörelsen för hans lif äro utförda med mycken qvickhet, men under löjet åt hans platta bizarrerier har förf. förgätit, att den, som målat "General Wolfes död" och "Sjöslaget vid Hogue", icke är så alldeles utan förtjenst, liksom han heller icke genom dessa båda arbeten varit utan inflytande.

Från engelska skolan öfvergår förf. till den *franska skolan,* hvilken, i dess helhet fattad, intager den främsta platsen inom det moderna måleriet. Här flyta källorna rikhaltigare; förf. har flitigt begagnat dem, synnerligen de franska, men utan att derföre uppgifva sin sjelfständighet. Tvertom påträffar man ofta skarpsinniga iakttagelser och bevis på ett egendomligt uppfattningssätt. Sedan förf. tecknat den antikiserande romerska rigtningen vid förra århundradets slut, en rigtning, som klarast framträdde inom målarekonsten i Davidska skolan med dess plastiska lynne och retoriskt teatraliska hållning, skildrar han i femte kapitlet Idealisterne med *Ingres* i spetsen samt i det sjette koloristerna, och, såsom förmedlande öfvergången emellan båda, sätter han den historiska rigtningen, representerad af *Horace Vernets* bataljstycken, *Leopold Roberts* stylfulla framställningar ur italienska folklifvet samt *Delaroches* historiebilder. Mot denna anordning skulle en invändning kunna

göras. Väl är Ingreska skolan att betrakta som en fortsättning af den Davidska, men är dock densamma i väsentliga delar olik, såsom förf. äfven förträffligt visat. Denna olikhet bestämmes i icke ringa mån af skolans förhållande till romantikerna eller koloristerna, af hvilka den både lärde och mot hvilka den kämpade. Romantikerna frammanades af Davidska skolans ensidigheter, och Ingres' skola var i sin ordning en reaktion mot romantikens öfverdrifter. I 1819 års Salong framställde *Gericault* sin "Medusas skeppsbrott", 1822 utställde *Delacroix* "Dante och Virgilius i Charons båt", och Romantiken hade redan vunnit stor utbredning, innan Ingres' anseende som skolbildande mästare var stadgadt. Författaren yttrar sjelf, att intill utförandet af Homeri Apotheos (1827) "hade Ingres' arbeten rönt ett ovilligt emottagande på de officiella utställningarna, och allmänheten d. v. s. eliten af konstkännare och kritici (regeringen inbegripen) hade icke vetat hvad den om honom borde tänka" (s. 117), och Julius Meyer i sin detta år utgifna förträffliga "Geschichte der modernen französischen Malerei" yttrar med anledning af det stora pris, som Ingres' förnämste lärjunge, *Flandrin*, tog 1832, att "det var den första seger, som den Ingreska skolan firade". — Äfven kan ifrågasättas, om *Leopold Robert* och *Delaroche* kunna sägas bilda öfvergången emellan idealisterna och koloristerna, eller om de icke snarare intaga en förmedlande ställning till båda, förenande det bästa hos dem.

Men om man än rörande anordningens större eller mindre lämplighet kan vara af olika mening med författaren, inverkar detta icke på erkännandet af utförandets förtjenster. Med synnerlig förkärlek har förf. fästat sig vid den ädle *Hippolyte Flandrin*, och tilltalande är den entusiastiskt varma skildringen af denne konstnär. Då förf. sid. 141 säger, att Vernet, den store bataljmålaren, var aldrig med i krig, om man ej vill räkna tillfället, då han som femårig gosse bars af fadren ur Louvren under folkhopens gevärseld eller då han 1814 åsåg försvaret af Pariserbarriererne *), så tillåta vi oss anmärka, att om denna sistnämnda tilldragelse eller striden vid barrière de Clichy säger Meyer, att Vernet i den tog del som nationalgardist och förtjente sig der hederslegionens kors (s. 449). Hvem har rätt? Om Delaroche heter det sid. 159, att han under arbetet på Hemicykeln i *École des beaux-arts* 1837—1841 "besökte enkom Italien, der han redan tidigare, 1834, uppehållit sig, i akt och mening att egna sig åt den religiösa kon-

*) Dessa uppgifter finner man äfven hos den bekante, tvetydige *Eugene de Mirecourt*.

sten". Denna uppgift är så tillvida icke fullt exakt, som Delaroche, hvilken erhållit i uppdrag att utföra målningarne i den nybyggda Madeleinekyrkan, begaf sig 1834 till Italien för att studera de gamla mästarna i och för utförandet af dessa målningar och ej för att sedan egna sig åt den religiösa konsten. Då vid hans återkomst regeringen föreskref, att han skulle dela arbetet med *Ziégler*, afsade han sig detsamma. Kort efter fick han beställningen att måla Hemicyklen och under detta arbetes fortgång for han 1838 till Italien, men icke, som man af ordet "enkom" skulle förmoda, för detta arbetes skull, utan för att göra historiska studier till fyra målningar ur Karl den stores tid, af hvilka dock blott en blef färdig. Men dessa och andra dylika anmärkningar, som skulle kunna göras, äro dock allt för obetydliga, för att vi vid dem skulle fästa någon större vigt.

Redogörelsen för franska skolan afslutas med ett kapitel om andra kejsardömets konst med dess splittrade väsende, dess till krass naturalism nedsjunkande realism, de högre arternas tillbakaträdande för genren och landskapet. Öfverhufvud taget är denna framställning mera skizzartad, men också är svårigheten stor att skrifva en historia om det, som är i görningen, och att ur massan af samtida konstnärer utsöndra dem, som hafva mest betydenhet: ett bevis derpå är, att då i Meyers ofvanomtalta stora verk helt naturligt en mängd lefvande mästare karakteriseras, hvilka af Estlander icke omnämnas, så namngifvas åter af den sednare andre konstnärer, som af Meyer icke upptagas. I samma kapitel kastas en, kanske väl flyktig, blick på Belgiska måleriet, hvarpå följer en intressant redogörelse för konstförhållandena i Frankrike och en öfverblick öfver franska arkitekturen och skulpturen sedan 1836, deri synnerligast andra kejsardömets Pariserarkitektur är pikant skildrad.

En af bokens glanspunkter är teckningen af konstlifvet i Rom. Thorvaldsens lif och konstnärskap äro med stor talang framställda, och af icke minst intresse är skildringen af konsten i Rom efter Thorvaldsen, der icke få för allmänheten mindre bekanta notiser meddelas. — Lika lycklig framställningsgåfva utvisar behandlingen af tyska konsten. De rika förarbetena (Hagen, Förster, Springer, W. Müller m. fl.) hafva med urskiljning och kritik blifvit begagnade, och sjelfständigheten i uppfattningen röjer sig ofta. Man kan visserligen i enskilda delar vara af annan mening än författaren, man kunde här och der önska en större bestämdhet eller skärpa i omdömet. Så skulle t. ex. den obestridliga konstnärsstorheten hos Cornelius, denne "andre Göthe", såsom Niebuhr kallat honom, kommit bättre fram,

om det specifikt tyska hos honom starkare accentuerats; så borde kanske hos Rottman framhållits icke blott den "tjusningsfulla stämningen, uttryckt i de skimrande, fina och dock så lugna färgtonerna", utan äfven det, som utgör hans storhet, hans djupa känsla för jordytans bildning och hans förmåga, att, som Vischer säger, gifva ett ideelt fattadt, plastiskt genombildadt porträtt af en bestämd nejd med storartadt rena former och färger. Men öfverhufvud taget torde förf. hafva träffat rätt. Så skulle vi vilja i allo underskrifva hans omdöme om Kaulbach och särskildt hålla vi honom räkning för att han icke stämt in uti skränet mot gamle konung Ludvig af Bajern, utan, med öppet öga för det felaktiga i förutsättningarne, gjort honom full rättvisa för det han vunnit och utfört.

Minst tillfredsställda hafva vi funnit oss uti framställningen af den danska konsten. Det kan möjligen hafva varit öfverensstämmande med de proportioner, som af förf:s plan voro föreskrifna, att på 16 sidor inrymma danska konsten. Men då arbetet är skrifvet för en skandinavisk publik, tro vi näppeligen, att någon skulle tagit anstöt öfver en större fullständighet i denna punkt, utan tvertom hållit förf. tacksam räkning för allt hvad han utöfver det sagda haft att meddela rörande denna så egendomliga företeelse. Så finna vi flera konstnärer förbigångna, hvilka väl förtjenat att omnämnas: bland skulptörer *Stein* och fru *Herbst*, bland landskapsmålare *Aagaard*, *Kierschou*, *Kyhn*, *Schovelin*, *Rodhe* m. fl., bland genremålare *Dorph*, *Olrik*, *Raadsig* samt *F. C. Lund*, den ende som försökt sig inom den historiska genren; vid sidan om *Bache* som djurmålare hade äfven kunnat nämnas *Carl Bögh* och *Zillen*, o. s. v. Det förekommer nästan som om förf. saknat tid och tillfälle att grundligt studera den danska konsten, och rigtigheten af ett eller annat bland de fällda omdömena kan derföre ifrågasättas. Så är möjligen *Exner* för högt uppskattad, då deremot den geniale *Carl Bloch* icke åtnjutit full rättvisa [1]). Men hvad vi företrädesvis sakna är en på det väsentliga ingående karakteristik af den rigtning, som danska målarekonsten under de sednaste decennierna tagit, påverkad ej mindre af *Höyens* doctrin än af en genom tyskhatet stegrad nationalitetskänsla, och hvilken satt en så bestämd pregel på denna konst, att man nästan vid första ögonkastet kan skilja en dansk målning från hvarje annat målarekonstens alster. Väl har förf. i förbigående omtalat Höyens inflytande och efter Dietrichson angifvit sön-

[1]) En med talang gjord karakteristik af de förnämsta danska genremålarne har man uti I. H. Langes uppsats om det "Nyere dansk Genremaleri", införd i Dansk Maanedsskrift 1865. Skiljaktigheten emellan Sonnes, Vermehrens, Exners och Dalsgaards konstnärslynne är der med finhet och skärpa angifven.

dringen emellan "de blonde" och "de brune"; men den, som nu besöker en dansk konstexposition, finner der icke annat "brunt", än den snillrika fru Jerichau-Baumanns taflor. Ett uppvisande af förtjensterna i denna s. k. nordiskt nationela konst — ty sådana har den onekligen —, en undersökning huruvida dess inflytande varit eller icke varit menligt för färgsinnet, teckning och kompositionsförmågan skulle säkert för de flesta läsare varit synnerligen välkommen. Det är kanske mest i landskapsmålningen, som skolans både förtjenster och fel skönjbarast framträda, men denna är af förf. endast behandlad på ett par rader. — Vida mer sakkännedom förråder den korta framställningen af Norska konsten, dess mästare och utöfvare; men också är denna konst mera bekant inom den europeiska konstnärsverlden och dess alster betydligt mera kringspridda än den danska konstens.

Afslutandet af den i andra häftet påbörjade historiska skildring af konstens öden i Sverige emotse vi med spänd väntan. Emellertid få vi, innan vi taga afsked af förf., ännu en gång varmt tacka honom för det värderika arbete, som i denna Konsthistoria skänkts vår litteratur.

L—n.

Handbok i Svensk Pomologi, af Olof Eneroth. Stockholm 1865—66. Norstedt & Söners Förlag. Pris 15 R:dr Rmt.

Efterhånden som Studiet af Naturvidenskaberne er skredet frem, har man sögt at gjöre de ved dette indvundne Resultater frugtbare for de forskjellige Industrigrene. Hvilke store Fremskridt, der derved ere blevne gjorte i næsten alle Erhvervsgrene, vil være Tidskriftets Læsere tilstrækkeligt bekjendt. Vi skulle derfor her blot beröre de overordenligt store Fremskridt, som Jordbruget ved Naturvidenskabernes Hjælp har gjort i de senere Decennier. Et nöiere Kjendskab til Jordbundens Beskaffenhed, til Huusdyrenes og Kulturplanternes Physiologie og ydre Eiendommeligheder har muliggjort et Agerbrug, Skovbrug og Havebrug, der nu med Rette kan siges at hvile på et rationelt Grundlag. Men i samme Grad som Fremskridtene på det hele Jordbrugs Område blive större, bliver det nödvendigt, at de enkelte Grupper af Planter, Dyr eller Jordarter, som skulle tjene dette, studeres grundigere og grundigere. Området bliver her så stort og har allerede i længere Tid været det, at hvert af

disse Riger fordrer sine egne Fagmænd, ja dele sig igjen hvert for sig i flere Fag. Kulturplanternes Antal er således så stort, at en Mand ikke mere kan omfatte dem Alle. Landbrugs-, Skovbrugs- og Havebrugs-Planterne udgjöre et så stort Antal, at et grundigt Studium af hver af disse Grupper vil være en stor Opgave for en enkelt Mand. Dette gjælder da især om Havebrugsplanterne, hvis Antal årligen foröges så stærkt, både hvad Arter og fornemmelig hvad Varieteter angåer, at Sirplanter, ökonomiske eller Nyttes-Havebrugsplanter hver for sig udgjöre Grupper så store, at de neppe mere kunne gjennemgåes grundigen af samme Mand. Når de Fremskridt, der ere gjorte i alle forskjellige Retninger af Naturvidenskaberne, skulle komme Studiet af en enkelt anvendt Plantegruppe tilgode, må den, der vil behandle en Sådan, forinden han gjör det, have tilegnet sig et Kundskabsforråd, til hvis Erhvervelse en stor Del af hans Kræfter vil medgå. Det er derfor en ligeså vanskelig som vigtig Opgave at påtage sig et sådant Hverv. En sådan Opgave har Hr Dr. Eneroth påtaget sig, idet han har valgt at behandle Frugttræarterne, en af de vigtigste ökonomiske Havebrugs-Plantegrupper. Læren om Frugttræarterne, som fra tidligere Tider er bleven kaldet "Pomologie", og som også kaldes således af Dr. Eneroth, er gammel og den har naturligviis sin forskjellige Karakteer deels efter de Landes Naturforhold for hvis Vedkommende den skal gjælde, deels efter den Tidsalder, som den tilhörer og hvis Fond af naturvidenskabelig Kundskab den skal benytte. En Pomologie for Middelhavslandene vil således være væsenlig forskjellig fra en Pomologie for de Skandinaviske Lande; ligeledes vil en Pomologie for samme Land, der er skrevet i forrige Århundrede og har benyttet al den naturvidenskabelige Kundskab, som indtil da havdes, være langtfra at kunne tilfredsstille de Fordringer, der nufortiden billigviis må stilles til den. Frankrig, Tydskland, England, Belgien, Holland og Nordamerika have Pomologier hvert Land for sit Område, der med Hensyn til rationel Behandling af Stoffet ståe i Niveau med nutidens naturvidenskabelige Standpunkt, men noget Sådant har ikke været Tilfældet med noget af de Skandinaviske Lande, indtil Hr. Eneroths Bog såe Dagens Lys. I denne Bog have vi imidlertid fået et så godt Grundlag i pomologisk Kundskab, afpasset for vore nordiske Forhold, at vi i så Henseende ikke måe ståe tilbage for de andre Lande. H:r Eneroth har med stor Flid og Dygtighed bragt tilveie et Materiale, der samtidigt med at det allerede gjör Rede for et betydeligt Antal af oprindeligt svenske og et endnu större Antal indförte, i Sverige dyrkede Frugtsorter, vil gjöre det forholdsvis let at tilveiebringe en fuldstændig Kundskab om, hvilke Frugttræsorter Sverige alle-

rede besidder, om disses Værdi i forskjellige Henseender og om deres væsenligere Varietetseiendommeligheder. Det ligger i Sagens Natur, at et sådant Værk må have störst Betydning for Sverige; men det bör dog bemærkes, at det også for Nabo- og Broderlandene Norge og Danmark, da Begge, såvidt vides, hidtil have måttet öse deres pomologiske Kundskaber af tydske, franske, engelske eller hollandske Værker, vil være til stor Hjælp. — Det skulde derfor glæde os, om Hr Eneroths Pomologie foruden i Sverige måtte vinde almindelig Udbredelse også i Danmark og Norge, og fortrænge de gammeldags meest tydske Pomologier, som der almindeligt benyttes.

J. A. D.

Om Vavtrudnes-mål v. 50—51.

Gagnráðr:	Gavnrád:
hverir ráða æsir	hvem af æser råde
eignum goða,	for guders eje,
þá er sloknar Surta logi?	når Surtes lue slukkes?
Vafþrúðnir:	**Vavtrudne:**
Viðarr ok Vali	Vidar og Vale
byggja vé goða,	bygge i guders hov,
þá er sloknar Surta logi;	når Surtes lue slukkes;
Móði ok Magni	Mode og Magne
skulu Mjöllni hafa,	skulle Mjølne have,
Vingnis at vígþroti.	når Vingnes kamp hviler.

Heraf har man som bekendt sluttet, at kun Vidar, Vale, Mode, Magne lever efter Ragnarok, og at de andre guder forgår for ikke at opstå igen. Dette stemmer ikke med Vølvespå, der lader andre guder (særlig nævnes Balder, Hød, Høne) leve efter Ragnarok. Her er et punkt, hvor man må vogte sig for bestemt at opstille lærebygninger. Vavtrudnesmål 50—51 siger ikke ligefrem, at kun de fire er i live. De andre guder kunde være i live, men hvile efter deres gerning. Så var der ingen bestemt strid mellem Vølvespå og Vavtrudnesmål. Hvad der taler for, at Vavtrudnesmål, eller rettere versene 44—53 (der vist er en senere tildigtning), virkelig kun lader de fire være i live er 1) at de andre guder, hvis de var til, dog vel måtte "bygge i guders helligdomme" 2) at v. 47 siger, at solens datter skal vandre ad sin moders stier, når "gudemagter dør" (þá er regin deyja); det var jo rimeligere her at sige: når gudemagterne kommer igen, ifald man tænkte sig dem genopstandne

3) at v. 45—46 synes at lade alle mennesker forgå, men kun ét par frælses, som en ny slægt stammer fra; lignende forhold kunde jo så væntes ved guderne.

Men sagen kan vist aldrig afgöres sikkert. Mytologerne får her at afholde sig fra dogmer.

²⁹/₉ 67.

—n.

Till anmälning inkomna böcker.

Från Sverige:

AFZELIUS, A. A., *Ton-Siaren Olof Åhlströms Minne.* Sthm, P. A. Norstedt & Söner, 0,50.

ARLT, FERD., *Ögonens vård och Skötsel.* Sthm, J. Beckman. 1,50.

BEYSCHLAG, W., *Nya Testamentets lära om Kristus.* III—IV. à 50 o. 25 öre. Westerås. C. M. Sjöberg.

BONG, J. M., *Lilla Murareboken.* Sthm, S. Flodin 0,25.

BRODÉN, J. L., *Extemporalier och öfversättnings-öfningar till Hjorts Tyska Grammatik.* Sthm, Alb. Bonnier 0,60.

BÄCKSTRÖM, P. O., *De Europeiska Staternas Historia under åren 1815—1866.* Sthm, J. Beckman 4,50.

COLENFELD, A. VON, Menniskans Egna Kraft. 1:a hft. Sthm, P. G. Berg, 1,50.

DICKSON, CHARLES, *Arbetsklassens i Danmark, Norge och Sverige närvarande ställning i intellektuelt, moraliskt och ekonomiskt hänseende.* Göteborg. 1,25. G. P:son Beijers Förlag.

Dalarnes Fornminneförenings Årsskrift 1867. Falun. 1,25.

ENEROTH, OLOF, *Folkskolan, dess ändamål, medel och verkningar.* Sthm. 1,90. Prisbelönt af Gefleborgs Läns Landsting.

FOGELSTRÖM, J. G. K., *Handbok för Affärsmän.* Sthm P. A. Norstedt & Söner. 2,50.

FRIGELL, A., *Latinska themata till inöfning af grammatik.* 112 s. Upsala, Edqvist & Berglund 1866. 1,00.

GEORGE ELLIOT, *Felix Holt Radikalen.* 1—3. Sthm, S. Flodin. 3,50.

HAUSRATH, A., *Gamla Testamentets Litteratur-Historia.* 1—2. à 0,50. Westerås, C. M. Sjöberg.

HOLMGREN, A. E., *De för träd och buskar nyttiga och skadliga insekterna.* 1—2 à 1,25. Sthm, Alb. Bonnier.

Idun, Tidning för utländsk Novell- och Romanlitteratur. Hft. 31—40.

KINGSLEY, CHARLES, *Hypatia eller Nu som Fordom.* Öfv. KIELLMAN-GÖRANSSON 1—2. Sthm L. J. Hjerta. 3,50.

LABOULAYE, E., *Förenta Staternas Historia.* 3—4 à 1,50.

LARSSON, G., *Anvisning till Tändernas och Munnens Skötsel.* Sthm, Oscar L. Lamm. 0,75.

LAVELEY, EMILE DE, *Vår Tids Folkskoleväsende.* Öfv. af Hugo Hamilton. Sthlm. Alb. Bonnier. 1,50.

LOBSTEIN, J. F. *De sista betraktelserna.* Sthlm. J. Beckmann. 1,50.

LÜBKE, W. *Arkitekturens Historia.* 1:sta häft. 2,50. Sthlm. L J. Hjerta.

MATTIS, *Dagsländer, poetiska Utkast och Noveller.* Sthlm, Alb. Bonnier. 2,00.

MELLIN, G. H., *Samlade Svenska Historiska Noveller.* Hft:na 12—15. Sthlm. Alb. Bonnier.

Pædagogisk Tidskrift. Utg. af L. A. A. AULIN. Häft. 4—5. Sthlm.

RANCKEN, J. O. J. och C. W., *Ny Elementar-Abc-Bok.* Sthlm, Alb. Bonnier. 0,60.

RYDBERG, V. *Fribytaren på Östersjön.* 2:a uppl. Gefle, Hj. Everlöf. 3,75.

Svenska Akademiens Handlingar. 41:a delen. Sthlm. P. A. Norstedt & Söner. 3,00.
Svensk Litteratur-Tidskrift, utg. af C. R. Nyblom. 5:te häft.
Svenska Läroverks-Tidningen N:r I. Sthlm 1867.
Svenska Familj-Journalen. Häft. VIII—IX.
Sveriges Rikes Lag, utg. af H. J. Arvidsson. 3:e uppl. Sthlm, P. A. Norstedt & Söner. 4,00.
SYLVIA, *Taflor ur Götheborgslifvet.* I. Sthlm. Oscar L. Lamm. 1,50.
Tidning för Folkskolan. N:r 8. utg. af Chr. V. Anjou. Linköping.
WESTERLUND, C. A., *Skandinavisk Oologi.* Sthlm. Alb. Bonnier. 2,75.

Från Danmark:

ANDERSEN, Carl, *Rosenborg. Mindeblade fra de danske Kongers kronologiske Samling* med 52 store Træsnit. 91 s. 4:o. Forlagsbureauet 1867.
BANG, Balthasar, *Selvbiografi,* udg. med en Efterskrift af D:r Med. C. Otto. 139 s. A. F. Høst. 1867.
BARFOD, Fr., *Fortællinger af Fædrelandets Historie.* Tredie Udg. Heft. 10—12. 304 s. Gyldendal 1867.
BOHR, H. G., *Peder Tordenskjold, en Levnetsbeskrivelse.* Andet Oplag 104 s. Fr. Wøldike 1866.
Botanisk Tidskrift, udgivet af den botaniske Forening i Kjöbenhavn ved P. Heiberg. 2:det Binds 1:ste og 2:det Hefte med tre Kobbertavler og 14 Træsnit. 160 s. G. E. C. Gad 1867.
BÆTZMANN, F., *J. R. Paullis Politiske Kandestöber.* Gyldendal 1867.
Criminalhistorier, ældre og nyere. Ett Fjerdingsårsskrift udg. af T. Schorn. 2:det B. 1:ste Hefte 586 s. Schubothe. 1867.
DALGAS, E., *Geographiske Billeder fra Heden.* 45 s. C. A. Reitzel 1867.
Danmarks, Norges og Sverigs Historie, med c. 1000 Illustrationer. 1:ste Hefte 32 s. Kittendorff & Aagaard 1867.
Emma eller de tvende Indflydelser. En Bog for Ungdommen, bearbeidet efter det Franske ved S. B. 126 s.
Endnu et Indlæg i Skolesagen af V. H. 72 s. Mich. & Tillge 1867.
ERSLEV, Ed., *Om en Artikel af H. Blerzy och om C. V. Rimestads Geografier* 15 s. J. Erslev. 1867.
—— *Til Belysning af Hr Overlærer Foghs kritiske Bemærkninger om min store Geografi.* 45 s. Jac. Erslev. 1867.
Fra alle Lande, Et Månedsskrift for nyere Reisebeskrivelser, for Skildringer af Lande og Folkeslag, af Dyre og Planteliv etc., udg. af J. U. A. Holm. V. Del 1—3 Heft. 156 s. F. Wöldike 1867.
GAD, Marius, *Udtog af Kongeriget Danmarks Statistik.* 1:ste Hefte 96 s. G. E. C. Gad. 1867.
GRUNDTVIG, N. F. S., *Håndbog i Oldtidens Historie.* And. Udgave s. 1—576. Karl Schönberg 1866—67.
GYLLEMBOURG-EHRENSVÄRD, *Samlede Skrifter.* And. Udg. VI—VIII. B. C. A. Reitzel 1867.
HAMMERICH, Martin, *Småskrifter om Cultur og Undervisning.* 2:den Del. Modersmål og Litteratur. 208 s. Gyldend. 1867.
HANSEN, J. A., *Vor Forfattningshistorie fra 1848—66.* Andet Hefte Aug. 1867 64 s.
HEIBERG, P., *Betragtninger over den af Prof. Örsted fremsatte Tydning af Gymnospermernes Blomster.* 58 s. G. E. C. Gad 1867.
HOFF, H., Fremstilling af de gjældende Bestemmelser om Gebyrer og Indtægter som ere tillagte offentlige Bestillingsmænd m. fl. 4de Udg. 31 s. A. F. Höst. 24 sk.

Livsbillede fra temmelig fjærn tid.

(Fri gengivelse efter sprogligt foredrag).

Jeg skulde tale til Dem om sproglige æmner. Jeg er bleven bedt om at göre det almenfatteligt og underholdende. Det kan kaldes en uløselig opgave. "Almenfattelig" sproggranskning har jeg endnu ikke set prøve på. Jeg har aldrig hørt om nogen, der gjorde sproggranskning "underholdende".

Mon sproggranskning ikke vinder, mon den ikke bliver ligesom en lille kende mindre sövndyssende, når den kan medgive "culturhistoriske" oplysninger om svundne tiders sæder, skikke, og samfundsforhold?

Det faldt mig ind, at jeg ved denne vanskelige opgave måske kunde drage fordel heraf. Jeg vil vise, tænkte jeg, hvad sproggranskning er bleven til i historiens tjæneste. Jeg vil gå meget langt tilbage, til en fjærn fjærn oldtid, længe för vores forfædre trængte sejrende ind i Norden, længe för de var et folk for sig selv, en tid, der ellers er, som den aldrig havde været; årtusenders tåge skjuler den; for årtusender siden var hvert minde om den svundet som kølens vej i havet. Om folkefærd, hvis tungemål forstummede for umindelige tider siden, således om dem her i Norden, för vores forfædre kom herind, taler dog ellers somtid endnu idetmindste deres hænders værk, pilespids og hammer af sten, og gravkammeret fuldt af vidnesbyrd om tro på liv efter døden. Men om vores forfædre, dengang de endnu bode fjærnt henne i østen, tier både efterretninger og sagn og oldsager. Ikke mindste stump har vi af arbejde fra deres hænder. Alt er glemsel og tomhed. Og dog, når vi lytter skarpt efter, hvisker det gennem tågen, gennem tidernes mørke, nu ét ord, og nu et andet, røster som lød for årtusender og årtusender siden.

Det vilde jo være ord, man kunde ønske at lytte til, om man kunde tolke dem. Her idetmindste kunde ordgranskning måske lokke et öjeblik. Lad os se, hvorledes man kommer til at høre slige ord, og hvorledes man bær sig ad med at granske dem.

Måske har De ved en eller anden lejlighed hørt de nymodens udtryk: sprogslægtskab, sprogsammenligning, sproghistorie. Synderlig bestemte forestillinger ved disse navne har næppe de fleste. Lad os se på det ord: sprogslægtskab. Når siger vi, at sprog er i slægt sammen? Naturligvis, når vi finder lighed, når ord i ét sprog genkendes i et andet. Dog med forbehold. Ingen falder på at regne chinesisk i slægt med dansk, fordi vi bruger ordet *te*. Ingen vilde blandt tegn på slægtskab mellem tysk og dansk nævne *von* ved familjenavne. Lån viser ikke slægtskab. Men enhver ser tegn på slægtskab f. e. i: *fader, moder, broder, søster: vater, mutter, bruder, schwester: père, mère, frère, soeur*; altså i ligheder, der ikke kommer af lån. Sprogsammenligning viser, at nordisk er i slægt med de fleste andre evropæiske sprog, og desuden med persisk og indisk. Disse indbyrdes beslægtede sprog kaldes somtid med fælles navn: den "japhetiske" sprogæt. Hvoraf kommer nu denne lighed i ulighed? Det giver sproghistorie svar på. Den siger: ikke lighed, men ulighed, er fremkommen i tidens løb. Der var en tid, da ulighed endnu ikke var, da de nævnte sprog var ét sprog, tålt af ét folk; ét grundsprog altså, som på engang er det ældste dansk, det ældste tysk, det ældste latin, det ældste indisk, o. s. v., og som ved forskellig ændring i tidernes løb blev til disse afledte sprog. Sproghistoriens æmne er netop sprogenes vækst og forandring, deres greniing fra ét til flere. Sprog ændres langsomt, men uafladelig. Når et sprog ved udvandring spredes til forskellige lande, kan ændringerne ikke blive ens; og det bliver altså til flere sprog; således det fælles "japhetiske" grundsprog til de nuværende evropæiske sprog samt til persisk og indisk.

Skönt vi ikke har efterretninger derom, tör vi sige, at de nuværende evropæiske folk kom fra øst. Der er kendetegn på, at Perser og Inder indvandrede fra nord. Når nu sproggranskning siger, at disse folk er udgreninger fra ét grundfolk med ét sprog, så har sproggranskning med det samme sagt, hvor omtrent vi må søge det ældgamle fælles hjem: øst for Evropa, nord for Persien og Indien, altså i det indre af Asien, lad os sige f. e. i lande øst for det kaspiske hav. Netop dét vilde passe aller bedst. Vi kan ikke søge det fælles hjem i det sydvestlige Asien, hvor en anden folkeæt, den "semitiske", bode. Heller ikke i Persien og Indien, da Perser og Inder skönnes at være indvandrere. Heller ikke længst mod øst, der hvor Chineserne allerede bode for mange årtusender siden. Heller ikke i Polarlandene, som vil blive Dem tydeligt af det følgende. Og ikke ret vel i Mongoliets ørkener. Intet land vilde passe bedre end det øst for det kaspiske hav, Turan, og tilgrænsende egne.

Hvis nogen vilde sige, at Sydrusland, vest for det kaspiske hav, vel tilnøds også kunde passe, vilde det være vanskeligt at indvende noget afgörende. Lad os da sige: som det fælles hjem kan vi bedst tænke os egne omkring des kaspiske hav.

Vel, der omtrent tænker vi os for mange tusend år siden et folk, som blandt andre også vi stammer fra. Dèr tænker vi os et sprog, som dansk stammer fra, såvelsom andre evropæiske sprog, og et par asiatiske; et sprog, som vi kun kan have forestilling om gennem de deraf afledte sprog, men som vi ellers ikke har en tøddel lævnet af.

Når vi nu finder samme ord i flere af disse sprog, f. e. *moder*, *mutter*, *mère*, og på latin *mater*, og hélt henne i Indien *mātar*, og ordet ikke kan tænkes lånt fra ét sprog til de andre, så må de alle have arvet det fra det fælles "japhetiske" grundsprog. Vi kan udregne, at dèr hed dette ord *mātar*, ligesom på indisk. Da oldindisk af alle de afledte sprog havde ændret sig mindst, er det ikke sjælden, at den ordform, vi ved sprogsammenligning kan regne os til i grundsproget, bliver ens med den indiske.

Lad os nu komme til selve det æmne, jeg egenlig vilde tale om: lad os, ved sprogsammenligning, finde ord, som må have været i det fælles "japhetiske" grundsprog, og som med det samme giver vink om det fælles "japhetiske" grundfolks levevis. Så bruger vi jo sproggranskning i historiens tjæneste.

Lad os tage de seks ord, jeg her skriver op for Dem, og som jo heder omtrent lige så i svensk, tysk, og engelsk:

fader, *moder*, *broder*, *søster*, *sön*, *datter;*

i fransk genfindes de fire:

père, *mère*, *frère*, *soeur;*

ligeså i latin, som fransk kommer af:

pater, *mater*, *frater*, *soror;*

mens de to mangler og gengives ved *filius*, *filia*, på fransk *fils*, *fille*. I grundsproget har det hedt:

patar, *mātar*, *bhrātar*, *swastar*, *sunu*, *dhugatar*,

som tillige på det nærmeste er de oldindiske former.

Lad os beholde denne sammenstilling for öje. Nu skulde vi se, om vi kan lære mer af disse ord, end kun, at sprogene er i slægt sammen, og stammer fra ét grundsprog. Vi gennemgår hvert af de seks ord for sig.

Vi vil ikke begynde med det første ord i opstillingen, men med det andet, med *moder*, latinsk *mater*, fransk *mère* *(mater-nel, mater-nité)*. I det fælles grundsprog må det have hedt *mātar*, og således heder det på oldindisk. Inderne kan ellers ikke just kaldes "videnskabsmænd". Men én videnskab havde de dog allerede mange hundrede år för Christus bragt

til forbavsende fuldkommenhed. Det var sprogvidenskab. De granskede kun ét sprog. Det var deres eget. Men dét granskede de også med yderligste nöjagtighed. De opstillede sproglære. De lavede ordbøger. De opløste ordene, og viste deres sammensætning. Det var nu rigtignok også, som indisk dengang så ud, lettere end i andre sprog. Indisk skriftsprog havde dengang endnu kun ændret sig så lidt, at ordenes bygning var såre gennemsigtig. De aller fleste af de gamle indiske sproggranskeres ordafledninger stadfæstes også af nutidens sproggranskning, der jo ellers har langt flere midler till sin rådighed. — Hvorledes opløses og afledes nu ordet *mātar* af gamle og ny sproggranskere? Det deles således: *mā-tar*, sammensat af to ord, *mā* og *tar*. Sligt usammensat ord som *mā* eller *tar*, der ikke videre kan opløses i led hvert med sin betydning, kalder vi "rod". Roden *mā* betyder 'frembringe', 'føde'. Rod *tar*, brugt som vedhængt afledningsstavelse, betyder: den, der gör det, som ligger i sammensætningens første led. *mātar*, *moder*, er altså: 'den som føder'. Dét var nu altså aldeles som vi skulde vænte det.

Nu går vi til: *fader*, latinsk *pater*, franske *père (paternel, pater-nité)*. I oldindisk hed det *pitar*. I det fælles grundsprog må det have hedt *patar*. — De ser, at andre beslægtede sprogs forlyd *p* har i nordiske og tyske sprog ændret sig til *f*, hvad De genfinder i andre ord, som

pied, peu, plus pêcher;
fod, få, fler, fiske.

Hvor dette forhold ikke genfindes, som i *peine: pine, prêtre: præst*, der er ordet ikke oprindelig fælles, men lånt. — *patar* deles nu: *pa-tar*, af de to ord *pa* og *tar*. *tar* har vi tált om. Rod *pa* betyder 'beskytte', 'holde sin hånd over', 'vedligeholde'. *patar*, *fader*, betyder nærmest: 'beskytter'. Han nævnedes altså ikke som börnenes ophav, men som familjens hoved.

Dernæst: *broder*, latinsk *frater*, fransk *frère (frater-nel, frater-nité)*. I indisk hed det *bhrātar*; og således må det have hedt i det fælles grundsprog. De ser, at forlyd *bh*, som vi ikke kan udtale, er hos os bleven til *b*, men i latin til *f*, samt at det lange ā, ligesom i *mātar*, hos os er blevet til *o*. — Ordet deles: *bhrā-tar*. Samme *tar* som för. *bhrā* kendes ellers ikke. Men granskerne har her villet henføre det til rod *bhar*, *'bære'*, som De i fransk genfinder, med *f* f. e. i *pré-fer-er*. Hvis dét er rigtigt, vilde *bhrātar*, *broder*, betyde: 'bærer', 'understøtter', 'hjælper', hvad jo særlig kunde passe i søsterens mund.

Det næste ord, *søster*, fører tilbage til grundform *swastar*, som vi kan tænke os, det hed i det fælles grundsprog. I indisk gælder en sideform *swasar*, hvortil svarer latinsk *soror*, med det ene *s* gået over til *r* (en hyppig overgang; sammenlign: tysk *hase*, dansk *hare*); i fransk sammendrages *soror* til *soeur*. — Vi deler: *swas-tar*. Jeg vil ønske, at den forklaring er rigtig, hvorefter *swas* er en rod, der betyder: 'formilde', 'blidgöre', vel også 'behage', 'tiltrække'. Så vilde *swastar*, *søster*, være: 'den, der gör huset behageligt, tiltrækkende', vistnok for brødrene, men dog mulig for en eller flere andre tillige.

Ordet *sön*, gammeldansk *sun*, hed i indisk *sunu*, og må have hedt ligeså i grundsproget. — Det deles: *su-nu*, af rod *su*, 'avle', føde', og *nu*, der kan betegne noget, frembragt ved det, der ligger i sammensætningens første led. *sunu*, *sön*, er altså: 'født'. — I latin gik dette ord, og ordet *dhugatar*, *datter*, af brug. De fortrængtes af *filius*, *filia*, som De kender af fransk *fils*, *fille*. Vi deler: *fi-lius*, *fi-lia*, af rod *fi* 'die'. Begge betød altså fra først: 'patteglut'. Af samme rod, med selvlydsændring, kom *fe-mina*, fransk *femme*, der betød: 'den, der giver die', 'kvinde'.

Formen *datter*, med *a*, er hélt ny. For ikke så længe siden hed det *dotter*. Grundform, som må tænkes i grundsproget, og som næsten er lig den indiske og den græske, er *dhugatar*. — Lad os nu se, om der ikke af dette ord stiger et billede op, der tillige kaster lys på de fem andre ord. Det deles: *dhug-a-tar*, af samme *tar* som för, mellemled *a*, hvis betydning ikke er så håndgribelig, og rod *dhug* 'trække', 'malke'. *dhugatar*, *datter*, betyder altså 'malkepige'. Det er de grundigste granskere enige om. Ikke sandt: det folk, hvor det navn opstod, hvor husets datter var malkepigen, det var dengang et hyrdefolk.

Vi har en livagtig skildring af et sligt gammelt hyrdeliv, rigtignok hos et andet folk, men i alle måder brugelig her. Den har vi i første Mosebog, og lidt af anden. Og hvor træffer vi altid de ugifte døtre? Hvor foregår de følgerigeste optrin i deres ungdomsliv? Ved kvæget ude på marken og i ørken, eller ved brønden, hvor de kommer for at vande kvæget, eller for at hente vand. De husker scenerne i Rebekkas og Rakhels historie, og dem med Jethros syv døtre udi Midjans ørk. — — — — —[1]) Livsbilleder aldeles lig disse kan vi

---

[1]) Her udelades en hel del, der ikke synes alvorligt nok for dette tidskrift.

trygt lade indbildningskraften fremmane, når vi levende vil forestille os det oldfolks daglige liv, som vi her taler om.

Med det ord *dhugatar*, *datter*, 'malkepige', hjalp de lærde os godt frem. Men med det samme falder mer lys, end vi skulde væntet, på de andre. Ser vi nu ikke, at de taget tilsammen har dette patriarkalske præg, som fra et fredeligt hyrdeliv, lig de jødiske fædres? Ja, vil De sige, lad det nu være godt med *fader:* 'beskytter', *broder:* 'hjælper', *søster:* 'blidnende'; men *moder:* 'fødende', *sön:* 'født', der kan vi slet ikke finde noget slags præg. Mon ikke dog netop ved dèm, efter de tiders tænkemåde? Mon ikke moder kaldtes efter sin bestilling, sit embede, lige så godt som datter? Lad os se til Jøderne igen. Sara, eller Rebekka, efter hun var gift, dem træffer vi aldrig ved brønden, eller ved kvæget; de sidder på stads i teltet. Og hvad regner de selv for deres eneste embede, det eneste, de har at varetage, at yde? Det er: at føde börn; særlig: at føde sönner. Døtre forslog ikke. I dem kunde ætten ikke leve. Fødte de ikke barn, fødte de ikke sön, det var dem den forfærdeligste, den forsmædeligste ulykke; så var hele deres livs mål forfejlet. Vi husker nok de unaturlige for os forargelige, efter vores følelse, for en hustru utænkelige udveje, som de kunde drives til at gribe til, for i det mindste af navn at kunne gælde som moder. De husker Saras harske misfornöjelse med skæbnen, og lille Rakhels levende utålmodighed ved Leas overlegenhed. — Derfor er ordet *kone* heller ikke andet end 'fødende'. Det findes i græsk og indisk, og har i det fælles grundsprog hedt *gan*-ā (*g* blev hos os til *k*), af rod *gan* 'føde', 'avle'. Af samme rod kom i grundsproget et andet ord, *gan-a-ka*, 'fader', der heder næsten aldeles ligeså i indisk, og på tydsk blev til *kön-ig*, hos os til *kon-ing*, hvoraf *konge* er en senere form (sammenlign med hensyn til det indsnegne *n: honig: honning); konge* betød altså oprindelig 'fader'. — Og er De nu endda utilfreds med, at *sön* ikke kaldtes efter bestilling, så kan jeg kun sige, at dét var måske ikke så let. Vi kan godt tænke os husets sönner som temmelig ørkesløse drivere. Vi finder da heller ikke, at Isak eller Jakob i faders hus overlæssedes med arbejde. Rigtignok vogtede Jakobs sönner kvæg. Men Jakob forstod nu i det hele ikke at holde på familjens værdighed. Hans tænkemåde var temmelig borgerlig, hvad måske hos ham hang sammen med, at hjærtet ikke sad nöjagtig på rette sted. Men selv om hans sönner somtid måtte göre gavn, så fandt de ialfald rigelig tid til dumme streger.

I det foregående har De måske savnet ordet *mand*, jeg mener i betydning 'ægtemand'. Men dét havde ikke oprinde-

lig den betydning. Og jeg kan ikke nævne Dem noget ord derpå, som De kender, og som kan vises at have haft den betydning allerede i grundsproget. De kan jo opfatte *patar*, 'beskytter', på éngang som fader og ægtemand. Meget gamle ord for 'ægtemand' plejer dels at betyde 'herre' (hvoraf vi tör slutte, at magten var fordelt lige som nu, så at den ikke plejede at følge med navnet) dels på temmelig naiv måde at hentyde til forskellige ægteskabelige forhold. — Med hensyn til ordet *mand* må vi huske, at *d* ingenting er; det er kun streger på papiret; det skrives jo heller ikke med *d* i svensk, tysk og engelsk. Det betyder i ældre tid tillige 'menneske'; og *menneske* er af samme rod. Rod *man* betød 'tænke'. Fædrene opfattede mennesket som det tænkende væsen; hvad jo forresten for så vidt ikke kan forsvares, som dyrene åbenbart også tænker en hel del.

Uagtet fædrene i hin fjærne old var fredelige veltænkende folk, og uagtet jeg tör indestå for, at de var i höjeste grad gæstfri, vil jeg ikke skjule, at Inder og Græker, altså tilmed grundfolket, kaldte enhver af fremmed tungemål: *bar-bar*, d. e. 'hvis-hvas', 'bavl', altså næsten regnede ham som et slags umælende. — Jeg har hørt eller læst, at et mindre elskværdigt folkefærd, Chineserne, skal bruge lignende slags gentagelsesstavelse *ta-ta* (hvoraf *Tartar* skal være fordrejelse) som navn på andre asiatiske folk, Mongoler eller Tyrker.

Ved på denne måde at finde samme ord med samme betydning hos Evropæerne og hos Inder eller Perser, ord altså, som med meget ringe fare for fejlregning tör siges at have haft samme betydning hos grundfolket, kan vises, at dette folk kendte ikke alene okse *(uksan)* og ko *(gau; g* blev hos os til *k*, som ovenfor i rod *gan)*, men i det hele de samme husdyr, som vi har, undtagen katte og höns. At det havde agerdyrkning; hvoraf ikke straks følger fast bopæl: Isak, nomaden, såde jo korn. At det kendte metal, skönt måske ikke jærn. At det havde huse, vogne, forskellige våben, og skibe eller både. Altså bode det ved vand, om ikke just ved hav, og i dyrkelige egne. Den tilstand var for længe siden overstået, da Adam og Eva "heftede figenblade og gjorde sig skörte", eller da "Gud Herren gjorde Adam og hans hustru kjortle af skind og iførte dem". Nu kunde man selv både sy *(siw)* og væve *(wap)*. — Sproggranskerne er meget stolte af at have fastslået disse, ellers ikke just så særdeles uventede, "culturhistoriske" sætninger.

Om grundfolkets gudetro kan temmelig sikkert vises, at himlens lys *(Djau*, samme navn som *Zeu-s*, og som *Ty)* var navn på den höjeste, måske fra først af eneste, gud.

Langt bag den tid, jeg har villet hente Dem et slags billede fra, må ligge andre tider. Også herom vidner ord. Ikke sandt: *dhugatar*, datter, malkepige, viser tilbage til en tid, da 'datter' udtryktes anderledes; *dhugatar* kom hun ikke til at hede, för man var nåt så vidt, at man havde malkekvæg.

Jeg vil ikke sige, at ordgranskning har nåt at kunne give billeder fra en tid, da fædrene lignede buskmænd, som dem en seldgammel sanger skildrer i Hjobs bog:

> ikke vilde jeg dem sætte ved mine fårehunde;
> deres svage hænder, hvad kunde de tjæne mig?
> alderdommens tid går tabt for dem;
> folk, som tæres af savn og af sult;
> de afgnaver ørken, den evig øde ørk;
> folk, som plukker sig katost i krat;
> og enebærrødder er brød for dem;
> fra menneskens midte drives de bort;
> man skriger mod dem som mod en tyv;
> bo de må mellem dalens kløfter,
> i huler under jord, i fjældes skjul;
> imellem buskene hviner deres røst;
> henstrakt ligger de mellem nælder.

Men der er ord, som vi næsten synes at høre den allerældste menneskétale klinge igennem. Ganske vist, *patar* og *mātar*, fader og moder, er 'beskytter' og 'fødende', *pa* og *ma* 'beskytte' og 'føde'. Men *pa* og *ma*, eller stavelser med *p* og *m*, er på hele jorden blandt de første, börn kan sige, og vælges derfor altid af forældre til navne på dem selv. Måske de allerfleste navne for 'fader' og 'moder' stammer fra slige stavelser. Anderledes kan det heller ikke være med *patar* og *mātar*. De gamle barneord *pa* og *ma* fik for umindelige tider siden ny udvidede betydninger, som de af sig selv var modtagelige for. Så først opstod, til påny at udfylde betydning 'fader' og 'moder', sammensætninger som *patar* og *mātar*. Således ligger i sprogvækst det ene umådelige tidsrum bag det andet.

—B.

Om de svenska städernas kommunala utveckling under sjuttonde århundradet.

Författaren af dessa rader, som för flera år sedan utgaf några krifter rörande svenska stadsväsendets historia [1]), men af omtändigheterna blifvit förhindrad att fortsätta detta arbete, får iärmed ur de arkiv-forskningar, han för detta ändamål antällt, meddela några ytterligare bidrag till samma ämne.

Det sjuttonde århundradet är i Sverige liksom annorstäles företrädesvis centralisationens tidehvarf: grundlagd af Gutaf I och Carl IX utbildades denna centralisation af Gutaf Adolf och Axel Oxenstjerna under aristokratiens skygd, ch fullbordades af Carl XI på samma aristokraties bekostnad. Den gamla samfundsordningen, som grundade sig på kommuiernas sjelfständighet, var redan genom Medeltidens stormar ubbad i sina grundvalar, och hvad som fanns qvar hopsmälte alltmer i samma mån som centralisationen växte i styrka. De gamla kommunala inrättningarne på landsbygden förföllo och kommo alltmer ur bruk, de aftynade under beröringen med len adliga byråkratien och de adliga privilegierna, de förlorade omsider återstoden af sin lifskraft i kronans tjenst, i det de örvandlades från att vara sjelfstyrelsens organer till redskap för kronans administration.

Detta kommunallifvets förfall framträder dock egentligen blott inom landkommunerna, landskapet och häradet. I stadskommunerna deremot åtföljdes centralisationens seger under 1600-

---

[1]) Bidrag till Svenska städernas och borgareståndets historia öre 1633, Upsala 1860, och Bidr. till Sv. stadsförfattningens historia, I. (i Kongl. Vetenskapssocietetens i Upsala Handl. 1861), hvilket enare slutar med 1619.

talet af ett bestämdt framåtskridande inom kommunalväsendet. Under Medeltiden hade kommunallifvet blott i några af de större, halftyska städerna fått någon utbildning: vi sakna dock alla närmare upplysningar derom. Äfven under 1500-talet förspörjes i allmänhet föga lif på det kommunala området i Sveriges städer, ett förhållande som förklaras af de flesta städernas fattigdom och låga ståndpunkt i ekonomiskt och allmänt socialt hänseende samt af allmänna stadslagens bristfällighet i kommunalt afseende, dess oförmåga att befordra den kommunala utvecklingen. Det behöfdes under sådana omständigheter en yttre påstötning för att väcka de kommunala krafterna till lif. Från Gustaf Adolfs tid blefvo städerna och deras förhållanden föremål för regeringsmaktens oaflåtliga uppmärksamhet och ansträngningar, de började småningom tilltaga i välmåga, folkmängd och anseende. Äfven i städernas administration började regeringen att ingripa reformerande, men med riktig statsmannablick gick Gustaf Adolf dervid så tillväga, att han ej blott skärpte öfverhetens tillsyn öfver städerna, utan äfven framdrog och begagnade de med välmågan tillväxande kommunala krafterna. Derigenom blef detta öfverhetens ingripande af positivt gagn för städernas ej blott allmänt medborgerliga utan äfven särskildt kommunala utveckling. Och då de följande regeringarne började allt hårdare åtdraga centralisationens band äfven om städerna, så voro dessa redan i besittning af motståndskraft till att reagera mot regeringen, och de förnyade intråEast gen tjenade nu blott till att underhålla deras vaksamhet, öka deras intresse för sina kommunala friheter och egga dem till kraftigt motstånd: med oron och striden följde lif och utveckling Denna rörelse i städerna förtjenar att mer än hittills uppmärksammas, särdeles vid jemförelse med landkommunernas tillbakagående. Tidskiftet 1620—1700 är utan fråga det intressantaste i de svenska städernas senare historia, det var då som den gamla från Medeltiden ärfda kommunalstyrelsen omorganiserades och den ordning grundlades, som sedan fortfarit ända till 1862 års kommunallag. Af denna utveckling vilja vi här meddela några bland de vigtigaste och mest karakteristiska dragen, nemligen *kommunalrådets uppkomst i Sveriges städer* samt *dessas strid med regeringen om sina kommunala friheter*. Utgångspunkten för hela utvecklingen bildar det förslag af Gustaf Adolf till städernas förbättring, som brukar kallas 1619 års stadga om städernas administration. Den förnämsta nyheten häri var stadgandet om menighetens deltagande i stadens styrelse genom egna representanter. Vi göra derföre början med denna fråga.

I.

Om uppkomsten af de s. k. Äldstes Råd.

Menighetens inflytande i de kommunala angelägenheterna var enligt Magnus Erikssons allmänna stadslag temligen inskränkt. Stadens Råd var visserligen från början en öfvervägande municipal korporation, men det var tillika temligen oberoende äfven af kommunen: rådet var en aristokratisk styrelse, som ej berodde af kommunens val utan supplerade sig sjelf; det var ställdt till dess behag, när det ville sammankalla menigheten i staden till s. k. byamot och i hvilka frågor det ville rådföra sig med byamännen: till och med redovisningen för stadens uppbörd var ställd under rådets kontroll. Emellertid kom den aristokratiska principen i dessa föreskrifter ej till någon synnerlig utveckling i flertalet af våra städer; dertill voro deras förhållanden för små och inskränkta, i det alla elementer till ett patriciat saknades. Tvärtom blef det sed, särdeles i de smärre städerna, att inhemta menighetens bifall i vigtiga frågor, till och med vid val af öfverhetspersoner, att gifva densamma redovisning för uppbörden o. s. v. Dertill kom, att menighetens biträde nödvändigt erfordrades såväl vid administrationen som jurisdictionen: ur dess krets utsågos de olikartade nämnder och underordnade embetsmän, som stadens styrelse enligt lag och sedvänja erfordrade. Ett af dessa kommunala uppdrag är isynnerhet att märka, ty det innehåller sannolikt första uppslaget till den senare kommunalrepresentationen. Enligt stadslagen skulle nemligen vid uttaxerandet af kommunalskatten eller det s. k. skottet några män af menigheten utses "skuth at läggia" och "förskuth lika". Detta borgareutskott kunde lätteligen få sin myndighet utvidgad till andra ärenden af kommunal art och på detta sätt småningom utbilda sig till en allmän kommunalrepresentation.

Det är gifvet, att behofvet af en dylik representation först skulle göra sig gällande i hufvudstaden med dess talrikare befolkning, högre utbildning och mer invecklade förhållanden, liksom äfven att den nära beröringen med Lübeck och andra tyska städer der lätteligen skulle framkalla en efterbildning af tyska sedvänjor. I Lübeck och andra nordtyska städer förekom redan tidigt en sådan kommunalmyndighet, hvilken från att vara mer tillfällig småningom fick en varaktig ställning och bestämd verksamhet vid sidan af rådet: dess medlemmar kallades majores, seniores, jurati, discreti o. s. v. År 1509 nämnas för första gången i Stockholm "de 48 af menigheten", hvilka med rådet utsågo synemän i och för ett ägo-

skifte [2]). De 48 förekomma sedermera vid flera tillfällen omnämnda i Stockholms stads tänkeböcker och andra handlingar, t. o. m. i kongl. förordningar, såsom biträdande rådet i frågor rörande stadens egendom och inkomster, dess ekonomi och politi. I stadens embetsbok eller förteckningen öfver dess embetsmän, hvilken tager sin början med 1582, uppräknas äfven "de 48 af menige borgerskapet", hvilka sägas vara utvalda rådet till hjelp i vigtiga frågor, som angå K. M:t och menige borgerskapet. Till deras befattning har äfven hört uppdraget att uttaxera stadens skatter bland borgerskapet [3]), och, som vi sett, är det anledning att antaga, det denna befattning varit deras ursprungliga. Äfven i några andra mindre städer finner man, att de omförmälta taxeringsnämnderna redan före 1619 börjat antaga karakteren af en bestämd kommunalmyndighet: man hör omtalas de 12 eller de 24 "af gemene borgerskapet", som pålägga den årliga skatten o. s. v. [4]).

Dessa voro de elementer till en särskild kommunalrepresentation, som funnos att tillgå då Gustaf Adolf 1619 företog sig en revision af städernas styrelsesätt. Vi hafva på ett annat ställe [5]) utförligare visat, huru den s. k. stadgan om städernas administration och uppkomst i riket af den 26 Dec. 1619 [6]) tillkommit, att hon aldrig blifvit underskrifven eller fått allmänt gällande kraft, men att Gustaf Adolf haft för afsigt efterhand tillämpa hennes grundsatser för hvarje särskild stad, en afsigt som dock endast kommit till utförande i afseende på sex städer, Jönköping, Kalmar, Westervik, Norrköping, Arboga, (1620), och Sala (1624).

Den kommunalrepresentation, som på detta sätt och af denna anledning föreskrefs för de nyssnämnda sex städerna, var till sitt yttre skick en efterbildning af den i Stockholm redan länge befintliga [7]). Kommunalrådet skulle bestå af 24 medlem-

---

[2]) Se Lagman Knut Eskilssons synedom Juni 1509, tryckt hos Elers, Stockholm II, 379 ff.

[3]) Magistraten i Stockholm säger uttryckligen i ett svar på Axel Oxenstjernas frågepunkter (före 1620), att stadens utlagor påläggas "alltefftersom de 48 om året taxerat hafva": Oxenstjernska Saml. i Riksarkivet.

[4]) Ang. tiden före 1619 se närmare i Bidr. t. Sv. stadsförf:s hist. s. 81 ff.

[5]) Bidr. t. Sv. städ:s och borgarst:s hist. s. 59 ff.

[6]) Vi hafva funnit exemplar af denna stadga som burit titeln: Kon. Gustaf Adolfs förklaring öfver några punkter i stadslagen, dat. d. 17 Dec., och med smärre afvikelser från den hos Stiernman tryckta texten.

[7]) En nyare författare har påstått, att 1619 års stadga vore en efterbildning af Kjöbenhavns Nye Stads-Ret af 1581 (Sylvander, Kal-

mar, hälften köpmän och hälften handtverkare, och utses af kungl. ståthållaren och rådet bland 48 af menigheten valde personer, helst åldermän för yrken (hvarföre de 24 snart började kallas de Äldste). Detta borgareutskott skulle i första rummet ersätta stadslagens "byamot" eller, som det senare kallades, allmänna rådstufvan, vid hvilken oordningar och tumultuariska uppträden ej kunnat undvikas och som 1619 års stadga derföre synes ha velat aldeles afskaffa. Den stora hopen representerades nu af en bestämd och ansvarig korporation med särskild befogenhet och egen samlingsplats, genom hvilken alla ärenden skulle gå, som förhandlades mellan magistraten och menigheten, men den senare bibehölls vid sin rätt att väcka nya förslag, hvilka derpå skulle af de 24 öfvervägas och föredragas för rådet. Hvad derefter de 24 med rådet beslöto, skulle kommunen vara förpligtad att hörsamma. Omfånget af de 24:s myndighet var ej så noga bestämd, de skulle höras i sådana stadens "vårdande ärenden", hvari menighetens samtycke plägat inhemtas; särskildt var dem förbehållen rätt att genom 12 ur sin krets kontrollera all stadens uppbörd och utgift, de egde ock att utvälja 4 medlemmar i det sjumannaråd, som hädanefter skulle sköta stadens drätsel (ekonomi) och delvis äfven ersätta den forna taxeringsnämnden [8]).

Sådana voro grunddragen af den nya organisation, som Gustaf Adolf sökte införa i några bland Sveriges städer och som slutade med att vinna insteg i dem alla. Här är det således konungamakten, som gifvit första väckelsen till kommunallifvets höjande; det skedde visserligen mer i *ordningens* intresse än i *sjelfstyrelsens*, men det är ock visst, att ordning var det första och trängande behofvet; genom en påtvungen ordning och öfverhetens förmynderskap uppfostrades städerna småningom till behof af sjelfstyrelse och förmåga att styra sig sjelfva. Det är Gustaf Adolfs förtjenst att vid detta förmynderskap ej ha förbisett eller förqväft möjligheten af sjelfverksamhet. Att vid ifrågavarande tidpunkt både behofvet af sjelfstyrelse och förmågan dertill voro mycket ringa, visade sig bäst af det sätt, hvarpå de nya privilegierna i början tillämpades. Förgäfves tillhöllos städernas styresmän både af regeringen och af ståthållarne att bringa privilegierna till verkställighet: så nitiska de voro att tillämpa sådana punkter deraf som förskaffade dem

---

mar stads historia II, ss. 128, 536). En noggrann genomläsning af denna Stads-Ret (tryckt i Pontoppidans Origines Hafnienses, p. 224 ff.) skall öfvertyga enhvar om den fullkomliga grundlösheten af nämnda påstående.

[8]) Se de sex städernas privilegier (alla utom Arbogas tryckta), jemförda med 1619 års stadga.

vissa direkta förmåner och inkomster, lika försumliga voro de när det gällde administrationen och kommunalinstitutionerna. Det dröjde nära tjugo år, innan vi finna några af de omtalade sex städerna i besittning af de 24:s råd, och då var det åter öfverheten som gaf impulsen. Låtom oss se, huru saken utvecklade sig i de särskilda städerna. — Hvad först *Stockholm* beträffar, der de 48:s råd var af äldre ursprung, så fortfor visserligen denna korporation att der ega bestånd, men synes under de följande femtio åren ej hafva fått någon synnerlig utbildning. De 48 utsågos årligen af borgerskapet å den allmänna rådstufva, som hölls vid Walborgsmässan, och uppfördes i "embetsrullan": i stadens protokoller eller tänkeböcker omnämnas de ej ofta, de uppträdde egentligen i frågor rörande beskattningen och stadens egendom. Magistraten synes ha funnit deras antal för stort, ty 1637 utvaldes på dess begäran ett utskott af 8 personer ur de 48:s krets, med hvilka borgmästare och råd kunde rådföra sig i vigtiga ärenden. Icke heller denna anordning bar någon frukt, och allt fortgick på det gamla viset till 1672, då kongl. förordn. öfver Stockholms stads styrelse d. 12 Dec. utfärdades. Jemför man denna författning med Gustaf Adolfs stadga af 1619, så finner man i kommunalt hänseende stora företräden hos den sistnämnda: man finner der en riktigare uppfattning af kommunallifvets behof och uppgift, ett försök att göra sig de rent kommunala krafterna till godo, medan Carl XI:s förordning nästan uteslutande sysselsätter sig med magistratens organisation och blott i förbigående egnar någon uppmärksamhet åt menighetens representanter. Då 1619 års stadga hade tilldelat kommunalrådet en någorlunda sjelfständig ställning bredvid magistraten, så ställdes det nu såsom ett bihang till densamma, i det de 48 skulle tjenstgöra såsom "assistenter" åt borgmästare och råd, fördelade på magistratens fyra afdelningar eller collegier. Dertill kom, att valbarheten till medlem af de 48 Äldste i denna förordning uttryckeligen inskränktes till åldermännen eller föreståndarne för de särskilda köpmans- och handtverksgillena *). På en sådan grundval kunde svårligen något verksamt kommunallif uppblomstra.

Vända vi oss derefter till de mindre städerna, så visar sig i flera af dem vida mer lif och rörelse på det kommunala området. I första rummet är *Norrköping* dervid att nämna. Samma år som de nya privilegierna meddelades, 1620, utsågos vid årets Valborgsmässo-rådstufva de 24 män, "som skola svara

*) Se Stiernman, Ekonom. Förordn. III, ss. 1051 ff. Jfr stadens tänkeböcker och embetsrullor i dess Rådhusarkiv.

för gemene borgerskapet". Under de båda följande decennierna omnämnas dessa 24 ej vidare i tänkeböckerna, hvarken vid de årliga embetsmannavalen eller eljest: deremot förekommo liksom före 1620 nämnder af menigheten för skattejemkningen eller taxeringen, äfvensom den af privilegierna föreskrifna sjumanskammaren för stadens drätsel på 1630-talet några gånger omtalas. Först efter Axel Oxenstjernas besök i staden våren 1639 gjordes allvar med privilegiernas tillämpning: länets höfding Schering Rosenhane infann sig i staden och höll den 10 och 11 Juli sammanträden med magistraten, som numera förestods af den s. å. utnämnde kunglige presidenten Figrelius. Stadens räkenskaper öfverságos i närvaro af 12 män, utsedde af "de 24 enligt privilegierna", och beslöts, att hädanefter all uppbörd och utgift skulle gå genom sjumanskammaren samt att de 24 skulle jemte magistraten förrätta skattejemkningen. Under den följande tiden befinnas de 24 hafva deltagit ej blott i skattejemkningen, utan äfven i tillsättningen af stadens lägre tjenstemän, och enligt den af Figrelius uppsatta rättegångsprocessen för staden Norrköping skulle de ock vid plikt närvara då rådstugurätt hölls. Af dem bestämdes stadens riksdagsmäns arfvoden, och vanligen utvalde de en af stadens båda representanter, medan rådet valde den andre (så 1650, 1672): då magistraten till 1680 års riksdag ville påtvinga dem en af sina ledamöter, klagade de hos landshöfdingen, som ock bekräftade deras rätt, med vilkor att de ej söndrade sig i sina besvär från magistraten. Vid flera tillfällen uppträdde de 24 i skarp opposition mot magistraten, deras ombud klagade 1680 hos regeringen öfver oordningen i stadens ekonomi och erhöll en resolution, som ålade magistraten noggrann redovisning och att i detta hänseende rätta sig efter privilegierna. — En annan tvistefråga inom denna kommun blef äfven förhållandet mellan de 24 och meniga borgerskapet. Det uppkom stundom bland de 24 oenighet mellan köpmans- och handtverkareafdelningen, då den senare vädjade till samtliga borgerskapet och den allmänna rådstufvan. Så skedde t. ex. 1697 vid riksdagsmannavalet, men landshöfdingen afgjorde, att de 24 skulle välja å borgerskapets vägnar [1]).

Af mindre betydenhet blef kommunalrådets inflytande i *Jönköping*, hvarest likaledes sjumanskammaren omtalas några år

---

[1]) Ofvanstående upplysningar ang. Norrköpings stad äro till största delen hemtade ur stadens tänkeböcker, förvarade i Göta hofrätts arkiv. Städernas domböcker, som enligt 1615 års rättegångsprocess skulle årligen inlemnas till hofrätterna, innehöllo denna tid vanligen ej blott judiciella utan äfven administrativa mål och äro derigenom den vigtigaste källan för kännedomen af städernas förhållanden.

före de 24. Om de sistnämnda heter det i stadens tänkebok d. 9 Maj 1636, att "de äro af menige borgerskapet utvalde till de 24, som med rådet skola svara på rådhuset och med dem stadga och sluta hvad som länder kronan och staden till gagn och godo". Af dessa voro enligt privilegierna hälften köpmän och hälften handtverkare: blott en del plägade inkallas hvarje gång, och taxeringen nämnes särskildt såsom tillhörande deras befattning, men i alla vigtigare saker sammankallades här fortfarande meniga borgerskapet, hvilket ock in pleno anställde val af riksdagsmän äfven om staden blott skickade en enda. Till 1680 års riksdag anställde borgerskapet sitt val på en särskild plats, förklarande att om magistraten ville välja riksdagsman, finge den ensam aflöna honom. Valet kungjordes magistraten genom de 24 Äldste, hvilka ock begagnade tillfället att "qverulera" öfver den dåliga förvaltningen af stadens ekonomi. Det senare berodde väl derpå, att sjumanskollegiet kommit ur bruk och ersatts af några bland magistratens medlemmar [2]).

Ännu mindre förmäles om det nya kommunalrådets verksamhet i *Westervik*, äfven en af de sex privilegierade städerna. Sjumanskollegiet har der funnits redan på 1630-talet, men de Äldstes råd omnämnes första gången 1646, då borgmästaren vid Walborgsmässorådstufvan anmodade borgerskapet att utvälja några redliga borgare enligt privilegierna, "hvilka stadens nödiga värf der så fordras skola magistraten föredraga". Och blefvo 12 personer dertill "keste", hvarjemte utsågos 12 andra att förrätta skattläggningen [3]).

Samma år, 1646, inrättades ett slags municipalråd af 12 medlemmar i *Gefle* genom en dit afsänd kongl. kommissarie, sekreteraren Daniel Behm, hvilken efterlemnade ett memorial rörande stadens styrelse till magistratens efterrättelse [4]). Enligt detta skulle bland menigheten 12 "behållne och förståndige" män utses att biträda magistraten dels vid de ordinarie rådmännens frånvaro dels ock eljest i stadens angelägenheter; och skulle magistraten ej afgöra något af vigt utan deras hörande. Dessa s. k. assessores ålades särskildt att arbeta på näringarnes och handelns förkofran, att vaka öfver stadens intrader samt öfver ungdomens rätta uppfostran. Detta collegium, som än kallades de 12 än "assessorerna", synes mer hafva varit ett

[2]) Jönköpings Tänkeböcker i Göta Hofr. ark.
[3]) Westerviks T. b. i samma ark.
[4]) Memorial för Borgmästare och Råd i Gefle om de ärender, som B. o. R. jemte de 12 män, som dem interimsvis bispringa skola, finna godt i verket ställa efter sekret. D. Behms anfordran, den 17 Mars 1646: Oxenstj. Saml.

slags suppleant till magistraten än ett egentligt kommunalråd, det har ock vid flera tillfällen (t. ex. riksdagsmannavalet 1660) ställt sig på magistratens sida emot borgerskapet, och dessutom omnämnes tillika (1655 m. fl.) en annan korporation, kallad "stadens 24", deltagande i skattläggningen och mer motsvarande de Äldstes råd, sådant det fanns i andra städer [5]. — Äfven till de öfriga norrländska städerna försändes s. å. sekr. Behm att der införa bättre ordning och synes då hafva vidtagit likartade åtgärder der som i Gefle: åtminstone förekommer några år derefter i *Hudiksvall* och *Hernösand* en myndighet, som kallas "stadens bisittare", till antalet 6, hvilka hafva tjenstgjort som rådets suppleanter [6].

I den gamla hansestaden *Wisby* förefanns, när densamma återkom under Sveriges krona, ett kommunalråd, benämndt "de 24 stadens män", hvilkas antal från 1654 minskades till 16; de uppträdde å borgerskapets vägnar i frågor rörande skatter, stadens jord m. m. äfvensom i riksdagsärenden [7]. Det är väl temligen säkert, att man här får söka första ursprunget till inrättningen långt tillbaka i tiden; vi kunna dock derom ingenting upplysa.

Då *Falun* 1641 försågs med stadsprivilegier, fanns uti kopparbergslagen deromkring en bestämd kommunalmyndighet, benämnd de 24 äldste, med ganska vidsträckt myndighet. Det dröjde derföre ej länge, innan det nya borgerskapet i Falun följde exemplet och förskaffade sig vissa målsmän att vaka öfver dess bästa. År 1647 förordnade borgerskapet 2 borgare till sina "åldermän" och till bisittare åt dessa 2 köpmän inom rådet och 2 utom: desse 6 män skulle sammanträda och rådslå "när som för händer hafves hvad gemene borgerskapet angår" [8].

Af de sex städer, hvilkas privilegier föreskrefvo de Äldstes råd, hade blott tre kommit i besittning af denna institution före medlet af 1600-talet. Men få år derefter, på 1650-talet, infördes densamma äfven i de tre återstående. I *Kalmar* omtalas visserligen de 24 redan på 1630-talet vid ett tillfälle: år 1639 hade nemligen borgerskapet söndrat sig från magistraten och till regeringen inlemnat särskilda "besvär", hvaribland en anhållan, att stadens räkenskaper måtte alltid blifva af de 24

---

[5]) Gefle stads tänkeböcker i Svea Hofr. ark.

[6]) K. bimemorial f. sekr. Daniel Behm d. 21 Aug. 1646: Stiernman, Ekon. Förordn. II, 471. K. br. till landshöfding Stryk d. 21 Aug. 1646: Oxenstj. saml. Hudiksvalls och Hernösands tänkeböcker i Svea Hofr. ark.

[7]) Wisby stads tänkeb. i Svea Hofr. ark.

[8]) Falu stads tänkeb. i Svea Hofr. ark.

män granskade. Härpå erhölls den resolution, att deras begäran väl ej vore obillig, men "emedan staden ännu intet så populerad är, att man hafver val på sådane män, som räkenskaper öfverse kunna", så vore det nog, om dessa såsom hittills skett granskades af magistraten och de 7 män [8]). Sjumanskollegiet förekommer derefter regelbundet, men de 24:s råd afhöres ej vidare förr än år 1654, då det genom landshöfding Gyllenankars försorg kom till stånd. Vid allmän rådstufva den 31 Mars beslöts nemligen, att för bättre ordnings iakttagande i kommunala frågor skulle hädanefter i enlighet med privilegierna utväljas af borgerskapet 48 män, bland hvilka magistraten utsåge 24 personer att deltaga i vigtiga rådslag och derom gifva menigheten besked. Från denna tid finner man oafbrutet de 24:s råd deltaga i stadens angelägenheter, särdeles vid skattläggningen, riksdagsmannavalen o. s. v. Man finner dem ock inblandade i de oupphörliga tvister mellan magistraten och borgerskapet, hvilka i flera decennier fortgingo i detta samhälle: vid riksdagsmannavalen 1672 och 1680 söndrade sig borgerskapet från magistraten och valde särskilda fullmäktige o. s. v. [1]). — Af de båda öfriga städerna, Arboga och Sala, har *Arboga* åtminstone från 1652 tillämpat privilegiernas stadgande om de 24 Äldste: dock synes granskningen af stadens räkenskaper genom ett tolfmannautskott ha blifvit borgerskapet nndanhållen ända till 1678, då denna rätt tillerkändes det efter en strid med magistraten, i hvilken de 24 uppträdde på det förras sida. I *Sala* förordnades 1655 i landshöfdingens närvaro 24 män af borgerskapet att med magistraten öfverlägga om stadens "värdande" ärender. De omnämnas strax derefter såsom deltagande i taxeringen, men synas snart hafva förlorat all betydelse [2]).

Upsala stads tänkeböcker omtala första gången 1662 ett kommunalråd, äfven här bestående af 24 personer, hvilka d. 24 Maj sammankallades, 8 för hvar rote, att afgifva sitt utlåtande i en fråga om stadens jord och dess förvaltning. Äfven här har detta råd sannolikt utbildat sig ur den nämnd, som plägade tillsättas för skattejemkningen, för mantals- och boskapsskrifningen och hvars antal under den närmast föregående tiden vanligen uppgick till 24 [3]). Så hafva äfven i städerna

[8]) Kongl. resol. till Kalmar borgerskap d. 28 Maj 1639: Riksregistr.

[1]) Kalmar stads tänkeb. i Göta Hofr. ark. samt utdrag deraf i Palmschöldiana å Upsala Bibl. I Sylvanders vidlyftiga arbete öfver Kalmar stadsrätt finner man, besynnerligt nog, inga upplysningar om denna 1600-talets vigtigaste företeelse inom vårt stadsväsende.

[2]) Arbogas och Salas tänkeb. i Svea Hofr. ark.

[3]) Upsalas tänke- och domböcker å Upsala Rådhus-ark.

esterås och *Köping* taxeringsnämnderna småningom öfver-
tt till att blifva ständiga borgareutskott med utvidgad myn-
het: dylika befinnas på 1670-talet, möjligen förr, vara orga-
ierade derstädes, under namn af de 24 Äldste i Westerås och
16 bisittarne i Köping [4]).

I de skånska städerna synes vid deras förening med Sve-
e menigheten egt föga inflytande i kommunala angelägenhe-
. Detta kan slutas deraf, att skånska städernas magistrater
ina "gravamina" 1672 kunde anföra klagomål öfver något så-
nt som att borgerskapet understode sig fordra redovisning
städernas räkenskaper. Regeringen förklarade härpå, att
lovisning visserligen ej behöfde ske i hela borgerskapets, men
i "de förnämstes och äldstes" närvaro. Under den föl-
de tiden finner man också i *Malmö* ett utskott af 20—30
nämligare borgare vara rådfrågadt af magistraten i finans-
gor och andra kommunala ärenden [5]), och *Lunds* stad erhöll
begäran 1672 regeringens tillstånd att välja "12 beskedlige
bofaste män af borgerskapet" till sina målsmän, på samma
ng som alla "conventicula" af borgerskapet utan rådets vet-
p förbjödos. Samma rätt tillades *Helsingborgs* borgerskap,
ars representanter skulle till antalet vara 16 [6]).

Linköpings borgerskap hade i sina till 1680 års riksdag
psatta "postulater" äfven begärt att få välja sig ett borgare-
l, men då dessa af landshöfdingen förut granskades, så re-
verade han på eget bevåg, att borgerskapet finge utvälja åt
2 gode män af hvarje qvarter för att å dess vägnar del-
ga i skattejemkningen, byggnadsväsendet och andra "publika"
gelägenheter, dock med vilkor att de ej understode sig "uti
dens politie eller justitieväsendet sig att inmänga" [7]). — An-
städer i hvilka vi funnit de Äldstes råd infördt före 1600-
ets utgång äro *Carlshamn, Wenersborg, Carlskrona.*

Vi hafva ännu icke talat om rikets andra stad *Göteborg.*
ha ej lyckats förskaffa oss närmare uppgifter derifrån, eme-
n stadens till Göta hofrätt insända protokoll icke innehålla några
ministrativa mål, utan blott de judiciella. Emellertid ha vi
andra källor [8]) erfarit, att de 24 Äldstes råd i Göteborg
nits åtminstone på 1670-talet. Deras inflytande har dock
erligen ej varit stort, då ännu enligt 1695 års "kongl. reg-
nente angående stadens rättigheter, medel och inkomster"

[4]) Westerås och Köpings tänkeb. i Svea Hofr. ark.
[5]) Se Cronholm, Skånes politiska historia II, ss 65, 73.
[6]) Kongl. resol. på Lunds besvär d. 3 och på Helsingborgs d:o 13 Dec. 1672.
[7]) Linköpings tänkeb. i Göta Hofr. ark.
[8]) Bland Städers Acta i Riksark.

hela dispositionen af dessa inkomster tillkom magistraten. Det var ock temligen naturligt, att kommunalutvecklingen här skulle mer än annorstädes fördröjas, enär stadens styrelse från första början och enligt privilegierna utrustats med större myndighet och fått en mer aristokratisk prägel än i öfriga städer.

Så gestaltade sig i de särskilda städerna det nya kommunalråd, som under loppet af sjuttonde århundradet utbildade sig inom vårt stadsväsende. Liksom vi funnit dess medlemmars antal i olika städer vexla från 6 till 48, så har äfven omfånget af dess befogenhet och sättet för dess verksamhet varit mycket obestämdt och vexlande. Hvarken i förhållande till magistraten eller till menigheten har dess ställning varit klar och bestämd. I några städer betraktades det blott som ett bihang till magistraten, men för öfrigt ansågs det allmänneligen hafva till uppgift att bevaka menighetens rätt och fördel vid sidan af magistraten, isynnerhet i beskattningsfrågor samt i förvaltningen af stadens jord och inkomster. I några städer har detta råd utvidgat sin myndighet till delaktighet äfven i riksdagsmannaval, tillsättning af lägre tjenstemän o. s. v. Ingenstädes har dock de Äldstes råd ansetts i allo företräda menige borgerskapet eller utöfva *hela* dess rätt: öfverallt ha borgerskapets allmänna sammanträden eller de allmänna rådstufvorna förekommit vid sidan af de Äldste, i några städer regelmässigt, i andra blott vid utomordentliga tillfällen. I flera af de mindre städerna saknades helt och hållet denna institution vid slutet af 1600-talet: i några kommuner hade densamma funnits, men råkat i förfall, i andra hade magistraten hindrat uppkomsten af det särskilda borgareutskott som hade finansförvaltningen om händer. Först i följande århundrade finner man de Äldstes råd både allmänt spridt — 1758 anbefalldes dess införande i *alla* städer — och mer bestämdt till sin betydelse och verksamhet. Under inverkan af frihetsidéerna från 1720 gick äfven i städerna sjelfstyrelsen framåt, och liksom folket genom sina maktegande ständer gjorde allt större intrång på statsmaktens prerogativer, så har ock i stadskommunen magistraten måst maka åt sig för menige borgerskapet och dess målsmän, de Äldstes råd. Detta gick ej för sig utan häftiga och långvariga strider med byråkratien, hvilka slutade med seger för sjelfstyrelsegrundsatsen. Göteborgs borgerskap lyckades dock tillkämpa sig segern endast genom mellankomst af rikets ständer, inför hvilka det vid riksdagen 1751—2 anförde klagomål öfver de kongl. resolutionerna. På samma sätt drogo Norrköpings 24 Äldste 1771 under ständernas domvärjo sin långvariga bittra tvist med magistraten, en tvist som först efter 15 års oupphörliga ord- och skriftvexlingar, jemkningar och för-

lag uppgjordes genom den s. k. föreningen af 1777, en förlaring och utveckling af 1620 års privilegier [9]). Äfven de ıldstes förhållande till menigheten blef närmare bestämdt efter ıedlet af 1700-talet, isynnerhet genom K. br. d. 15 Febr. 1758, om förklarade de Äldste för menighetens målsmän i alla de fall er den allmänna rådstufvan ej var uttryckligen föreskrifven.

Vi hafva sett, huruledes det första upphofvet till det nya ommunalrådet i Sveriges städer är att söka dels i vissa stadsıgens föreskrifter och äldre sedvänjor, dels i 1620 års stadsrivilegier, hvilka derpå efterbildades i andra städer. Hvad om dock mer än något annat bidragit att sprida detsamma, ar, förutom borgerskapets tilltagande välmåga och bildning ımt dermed följande sjelfkänsla, det gamla rådets förändrade ällning i kommunen, dess omorganisation och förvandling till tt permanent embetsmannaråd, hvarefter behofvet af ett särkildt kommunalråd att föra menighetens talan måste göra g allt starkare gällande. Denna det gamla rådets omskapning ırsiggick ej utan liflig opposition från städernas sida. Till enna sida af stadskommunernas utveckling skola vi nu vända år uppmärksamhet.

II.

De Kunglige borgmästarne och striden om städernas fria val.

Enligt stadslagen var borgmästare och råd företrädesvis ı kommunal myndighet, tillsatt och aflönad af kommunen, mean konungens rätt på stället bevakades af en kongl. fogat, ›m å konungens vägnar deltog lika med rådet i rättskipning, dministration och exekution. Då med Gustaf I nya begrepp m statsmakten började genomtränga samhället, förändrades ock nåningom stadskommunernas förhållande till konungen. Dessa ommo i allt närmare beroende af öfverheten, som sjelf eller enom sina fogdar började godtyckligt ingripa i städernas gamla i- och rättigheter, särskildt i deras fria val af sina styresmän, ;h sträfvade att förvandla dessa till kungliga embetsmän. Från ustaf I:s till och med Gustaf Adolfs tid befunno sig städerna ett vacklande mellan det gamla och det nya: till och med

[9]) Rörande dessa tvister i Göteborg och Norrköping, se närmare ›s Granberg, Göteborgs historia I, ss. 183 ff. Hertzman och Ringırg, Anteckn. om Norrköpings stad I, ss. 11 ff. — Jfr ock Kongl. ısol. på Kalmar stads besvär d. 6 Mars 1755, deri borgerskapet förkras om sin rätt att vid årliga Valborgsmässorådstufvor sjelfva få ilja de 24 Äldste och de 7 män, hvilket blifvit dem länge af magiraten förmenadt.

1619 års stadga samt 1620 års privilegier gjorde i *detta* hänseende ingen väsentlig förändring af det gamla.

Men den som planmässigt och med bestämd afsigt började tillämpa de nya maximerna inom stadsväsendet, var Axel Oxenstjerna under förmyndarestyrelsen. Man måste erkänna, att en förändring då mer än förr var af omständigheterna påkallad, sedan regeringsformen af 1634 och landshöfdinge-instruktionen af 1635 hade väsentligen förändrat den kongl. fogatens ställning i kommunen. Såväl landshöfdingar som höfvidsmän och fogdar upphörde nemligen att vara ordinarie ledamöter af rådstufvurätterna [1]), och konungen hade således i de senare ingen särskild representant såsom fordom. Dertill kom, att intet framåtskridande var i städerna att förvänta, sålänge de styrdes på det gamla viset, af årligen omvexlande förtroende-embetsmän ur näringsidkarnes klass, hvilka behandlade embetet såsom en bisak, och så länge de ej egde särskilda lagfarna och kunniga styresmän, som oförhindrade af privata näringsomsorger kunde egna sitt embete odelad uppmärksamhet. Det var derför ganska välkommet för regeringen, då vid 1636—40 års riksmöten städerna i sina besvär sjelfva öppnade för henne en väg till inblandning i deras inre angelägenheter. De utbådo sig nemligen bidrag till sina embetsmäns aflöning, ja några voro nog kortsynta att sjelfmant begära kungliga borgmästare af regeringen. Denna var ej sen att villfara deras önskan, hon skyndade att anslå vissa medel till magistraternas underhåll och hade dermed förvärfvat ett slags rätt till delaktighet i deras tillsättning. Början skedde i Dec. 1636, då regeringen utnämnde en s. k. president i Kalmar stad, en utnämning som följdes af åtskilliga andra de följande åren. För att ej råka i uppenbar strid med den gällande stadslagen har regeringen dels förmått en del städer att sjelfva välja regeringens kandidater, eller att afgifva förslag på lämpliga personer och för dem begära kunglig fullmakt, dels har hon uppfunnit den nya värdigheten af burggrefvar, presidenter, öfverborgmästare m. m. för städernas högste styresmän och i sina fullmakter förklarat dem vara i de forna befallningsmännens eller fogaternas ställe, hvilka det tillkom regeringen ensam att utnämna. Detta eger dock ej sin riktighet, ty de kungliga borgmästarne och presidenterna beklăddes med ungefär samma myndighet, som förut tillhörde fogde och borgmästare i förening, med undantag af

[1]) Dervid märkes dock, att den gamla sedvänjan ej på en gång försvann: ännu 1650 anbefalldes rådet i Upsala af landshöfdingen att enligt lagen kalla befallningsmannen till rådstufvurättens sessioner: Upsala stads tänkeb.

den exekutiva makten som numer öfvergått till landshöfdingarne.

I början inskränkte sig regeringen vid sina utnämningar till att förordna *en* af städernas borgmästare, hvilken skulle förestå rättsskipningen såsom "justitiæborgmästare" och tillika utöfva ett slags öfveruppsigt öfver det hela; städerna fingo alltså sjelfva utse den eller de öfriga borgmästarne, hvilka flerstädes förekomma under namn af "stadens borgmästare" till skilnad från de kungliga eller "öfverborgmästarne". Men efter några år och från början af drottning Christinas egen styrelse företog sig regeringen att utnämna och befullmäktiga samtlige borgmästarne utan åtskilnad, ja till och med syndici och andra lägre tjenstemän i städerna. Och då hon i begynnelsen gått försigtigare tillväga och sökt bevara skenet af laglighet, så uppträdde hon hädanefter utan alla omsvep, och maktfullkomligheten åberopades som om den varit ett gammalt prerogativ: hon utnämnde borgmästare utan hänsyn till städernas önskan och afsatte stundom dem som städerna sjelfva valt. Ofta då valen skulle företagas, uppträdde en alldeles obekant person med kunglig fullmakt i handen och gjorde valet om intet. De gamla valda borgmästarne ansågo sig ej trygga i utöfningen af sin tjenst utan att ha förskaffat sig kunglig fullmakt. På detta sätt voro redan före 1650 en stor del af Sveriges städer försedda med en eller flera kungliga borgmästare. Och hvad regeringen gjort förut, började snart de store att vilja göra efter: somliga sökte genom rekommendationsbref bereda platser i stadsstyrelsen åt sina tjenare, och landshöfdingarne togo sig i de små städerna ofta samma friheter som regeringen.

Det var ej blott i städernas fria val regeringen inblandade sig. Då hon ansett sig kunna utnämna och afsätta städernas styresmän, var det naturligt, att hon äfven ville föreskrifva dem, hur de borde sköta sina embeten och sinsemellan fördela de olikartade bestyren, och då hon anslog medel till bidrag i städernas utgifter, att hon ock ville bestämma dessas belopp och kontrollera medlens användning. Detta skedde genom att fastställa kunglig aflöningsstat för städernas embetsmän, en åtgärd som småningom utsträcktes till alla betydligare städer, och att fordra redovisning för städernas räkenskaper inför räkningekammaren. Och i förstnämnda hänseendet företog sig regeringen att sjelf eller genom landshöfdingarne utfärda instruktioner och reglementen för de större städernas magistrater (ett namn som från denna tid blir allt allmännare och som först innefattade äfven stadsdomstolen). Ett dylikt reglemente utfärdades 1636 för Stockholms stad, hvars styrelse fördelades i fyra kollegier med hvartdera en borgmästare i spetsen; och en

likartad ordning anbefalldes derpå i alla betydligare städer (i Norrköping 1638, Åbo och Göteborg 1639, Upsala 1643, Kalmar 1651 o. s. v.), så att den förste borgmästaren med sitt collegium förestod rättsskipningen, den andre politien och näringsväsendet, den tredje drätseln. Snart indrogs på de flesta ställen den tredje borgmästaren, då stadsstyrelsen fördelades mellan en justitiæ och en politiæ borgmästare, hvarigenom grunden lades till skilnaden mellan rådstugurätt och magistrat i inskränkt mening, en skilnad som fortfor äfven sedan begge befattningarna i de flesta städer uppdragits åt samma personer [1]. En annan förändring i stadsstyrelsen framkallades af regeringen genom tillskapandet af nya tjenster. Sådane voro de nyss omtalade burggrefve- och presidentsembetena, en sådan var äfven syndicatet, ett embete som infördes genom 1620 års stadsprivilegier och som skulle vara på samma gång en secreterare- och en domare-befattning och i rang stod näst borgmästare-embetet [2]).

Det nya systemet hade ej många år varit tillämpadt, innan missnöje öfver regeringens olagliga inblandning började visa sig inom städerna, både bland rådet och menigheten. De första kungliga borgmästarne hade snarare med bifall än med afvoghet blifvit emottagna i städerna, enär dessa tillika försågos med ökade inkomster och förmåner. Men det visade sig snart, att de tillskyndade städerna i det hela mer utgifter än inkomster, dels i följd af sina högre löneanspråk, dels genom flera nya åtgärder till städernas förbättring, som medförde ökade kostnader; och de stora fördelar, som man väntat att de kungl. borgmästarne skulle utverka af regeringen, afhördes icke. Den stränghet, hvarmed de nya, juridiskt bildade och vid ordning vande styresmännen handhade uppsigten, kändes obehaglig efter den förra slappheten. Dertill kom, att de främmande, med förhållandena obekante borgmästarne gåfvo många personliga anledningar till ovilja: de voro i bildning och rang temligen skilda från meniga borgerskapet — flera af dem voro Juris doctorer [4]), hofrätts- eller collegiitjenstemän, och några blefvo adlade — de uppträdde derför med anspråk och höllo borgerskapet kort. Nekas kan ej heller, att ovärdiga personer och äfventyrare stundom tillockade sig fullmakter eller rekommendationer samt gåfvo städerna rättmätiga skäl till missnöje. Vi

---

[1]) Närmare härom i Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare s. 186 ff.

[2]) Syndici omtalas i Göteborg, Kalmar, Norrköping, Wisby, Falun, Malmö, Halmstad, Landskrona, Wiborg.

[4]) t. ex. Gavelius, Figrelius, Mörk.

skola härnedan anföra några exempel på den oro och den strid, som de kungliga borgmästarne framkallade i städerna.

Till öfverborgmästare i *Örebro* utnämndes 1641 Jacob Lithman med vidsträckt myndighet, hvilken han ock begagnade med stränghet. Han utfärdade en rättegångsstadga för staden, han föreskref bestämd tid och plats för allt köpslagande, han indrog "med godo som ondo" tjenliga handtverk, utdref dem som saknade "handtering", stäfjade öfverflödet vid bröllop och gästabud, tillhöll borgerskapet vid vite att uppfostra sina barn o. s. v. Härigenom uppväckte han emot sig en storm af ovilja hos borgerskapet och rådet. Det kom till ömsesidiga anklagelser på högre ort och till stormiga uppträden inom magistraten, tills Lithman efter någon tid befordrades till en annan plats [5]). — I *Norrköping* gjorde menigheten upplopp 1642 af missnöje med kungl. borgmästaren Olof Hising och hans åtgöranden vid riksdagen, ett upplopp som hade en afrättning och flera andra bestraffningar till följd [6]); och från *Nyköping* inlemnade borgerskapets särskilda ombud vid 1643 års riksdag till regeringen en besvärsskrift mot stadens andra ombud, kungl. borgmästaren Hans Prytz, full af bittra beskyllningar [7]). — Från *Westerås'* borgerskap inkommo i början af 1650-talet svåra anklagelser mot kungl. borgmästaren Daniel Kempe: han beskylldes att ha försnillat af kronans och stadens medel, att ha förbjudit borgerskapet skicka ombud till riksdagarne eller undanhållit dem deras arvoden, fängslat och våldfört den som förde borgerskapets talan, skymfat borgerskapet, kallande dem "skabbota får" o. s. v. [8]). — En lika skandalös rättegång uppstod i *Jönköping* 1660 emellan kungl. borgmästaren Johan Håkansson å ena sidan och samtliga rådet och borgerskapet å den andra. Borgmästaren anklagades att ha ensam förfogat öfver stadens medel samt gått rådet och de 24 förbi, att ha begått förfalskningar, pålagt olagliga skatter m. m.; motparten åter lades till last, att de satt sig upp mot honom och hindrat rättvisans skipande, uppsagt honom all hörsamhet och stängt rådhuset för honom o. s. v. Utgången blef, att rådet fick plikta och borgmästaren aflägsnades [9]). — I *Gefle* vände sig borgerskapet 1649 till det öf-

---

[5]) Kungl. memorial för Lithman af d. 7 April 1641. Densammes relation öfver sin verksamhet af d. 26 Maj 1643 och bref till Axel Oxenstjerna d. 26 April 1644; Oxenstj. samlingen, Örebro stads tänkeb. för 1644 i Svea Hofr. ark.

[6]) Närmare beskrifning af denna tilldragelse hos Sundelius, Norrköpings Minne.

[7]) K. bref till landshöfd. Rothkirch d. 24 Febr. 1644, att anställa ransakning deröfver. Riksregistr.

[8]) Oxenstj. saml.

[9]) Städers Acta. Jönköpings tänkeb. i Göta Hofr. ark.

riga rådet med klagomål öfver kungl. borgmästaren Simon Döpken: de ville hellre ha "enfaldige och saktmodige borgmästare af sitt medel", än en sådan som afviste dem med hårda ord och kallade dem kälkborgare: de ville ej infinna sig å rådstufvan på hans kallelse. Äfven Döpken blef slutligen aflägsnad, men tvisten förorsakade betänkliga uppträden, såsom då en anhängare till den förre borgmästaren med skrän och hotelser nedtystade magistraten samt på sjelfva rådhuset öfverföll och misshandlade den andre borgmästaren [1]). — I *Kalmar* kom borgerskapets missnöje med de nya styresmännen till utbrott 1656. Det klagades öfver de nya tjensterna och deras dryga löner, oviljan riktade sig förnämligast mot borgmästaren Mårten Hansson, som plägade behandla borgarne på det snöpligaste, kasta ölglas i ansigtet på dem, öfverfalla dem med hugg och slag då de fordrade betalning för varor o. s. v. Deremot beskyllde borgmästaren menigheten för farliga sammangaddningar och rabulistiska stämplingar, gående ut på att afsätta hela rådet och välja ett nytt efter deras sinne. Slutet blef, att borgmästaren skarpt tillrättavisades och att fred lystes mellan de stridande vid förlust af lif och gods för den som bröt densamma [2]).

Den jäsning, som på sådant sätt och af sådana orsaker utbröt i ett stort antal städer, stannade icke länge inom sjelfva kommunerna, den gaf sig inom kort luft äfven vid riksdagarna. Visserligen sökte de kunglige borgmästarne att förbehålla sig riksdagsmannauppdragen, ja, som vi sett, stundom att utestänga andra derifrån, men rådet och borgerskapet beredde sig dock tillfällen att frambära sina klagomål, dels genom särskilda representanter dels på sidan om riksdagsombuden. Samma städer, som några år förut utbedt sig af regeringen kungliga borgmästare, voro de första att yrka på fria val enligt lagen och på sin rätt att få utvälja styresmän "af sitt eget medel" eller af "stadens barn", som det vanligen hette. På de första riksdagsbesvären af denna art, hvilka förekommo vid

---

[1]) Denna domstolsscen må här såsom karakteristisk för tiden anföras med tänkebokens egna ord. Det var vid uppläsningen af ett kungl. plakat, som mannen uppsteg och nedtystade borgmästaren, "slog handen i skranket och hotade borgmästaren, tog ut knifslidan med knifven, då borgmästaren befallde stadstjenaren taga honom, sägande: en skall förr ligga död för mig. Gaf ut ett skrattlöje och ropade öfverljudt". Magistraten måste slutligen upplösas, men då borgmästaren gick ut, "stod han i försåt i trappdörren och slog honom vid tinningen att han stupade, slet håret ur hufvudet, slet sönder kappan och tracterade honom snöpligen". Vid rättegången härom vågade borgmästaren ej infinna sig "för sin percussoris skull". Gefle tänkeb. för 1650 å Svea Hofr. ark.

[2]) Se Sylvander a. st. sid. 560 ff. Städers Acta.

1652 års riksdag, svarade regeringen bestämdt afböjande, att hon förbehölle sig sin höghet och makt att förordna dugliga och skickliga personer till borgmästare i städerna, dock med löfte att utnämna sådana af stadens egna medlemmar ifall staden "presenterade" dertill lämpliga personer [3]). Dylika klagomål hade föga betydelse eller verkan, så länge de ej framfördes af samtliga borgareståndet. Vid 1655 års riksdag framställde borgareståndet endast den begäran, att inga adelsmän måtte få innehafva magistratsembeten i städerna, en begäran som regeringen dock förklarade sig ej kunna villfara och som först 1680 beviljades [4]). Men efter Carl X:s död, på riksdagen i Göteborg 1660, yrkades af borgareståndet, det inga magistratspersoner måtte städerna påtvingas mot lag och privilegier samt deras ja och samtycke. Den nya förmyndareregeringens obestämda ställning manade till undfallenhet mot ständerna, hvarföre ock städerna försäkrades om ostördt åtnjutande af sina fria val. Men redan 1664, vid besvärens förnyande, gjordes den inskränkningen, att regeringen förbehölle sig få förordna en och annan förtjent collegiitjensteman till magistratsembeten i städerna. Oaktadt dessa allmänna resolutioner och åtskilliga försäkringar till enskilda städer vid samma riksdagar fortgick det efter 1664 ungefär på samma sätt som före 1660, såsom man finner af de många vid hvarje riksdag återkommande klagomålen från de särskilda städerna. Men sedan borgareståndet vid 1672 års riksdag åter låtit tillförsäkra städerna deras fria val af magistratspersoner, upphörde småningom besvären öfver regeringens intrång, oaktadt de kungliga utnämningarne framgent fortsattes; och klagomålen vändes i stället mot landshöfdingarne. Det hette i borgareståndets allmänna besvär vid 1675 års riksdag, att landshöfdingarne understode sig godtyckligt tillsätta magistratspersoner i städerna, "undertiden af sjelfmyndighet, undertiden förmedelst deras starka rekommendationer, som i lika värde med befallningar skattas". Att klagomålen egde god grund, att landshöfdingarne esomoftast af- och tillsatte icke blott lägre stadsbetjente och riksdagsmän utan äfven rådspersoner, intygas noggsamt af städernas tänke- och domböcker. Sådant förbjöds nu strängeligen, och landshöfdingarnes makt i dylika mål inskränk-

---

[3]) Kungl. resol. på Wenersborgs besvär d. 24 Dec. 1652 (jfr K. res. till samma stad d. 1 Febr. 1644), d:o på Arboga stads af s. d.

[4]) Borgerskapets besvär 1655 § 18: Riksdagsacta. Kungl. resol. hos Stiernman. Nämnda anhållan var riktad mot stadspresidenterna, af hvilka de flesta upphöjdes i adligt stånd. Jfr Kungl. resol. till städernas fullmäktige 1680 § 3.

tes uttryckligen till en öfvervakande myndighet [5]). Det gamla missbruket utrotades dock först sent.

De reformer, som Carl XI efter 1680 företog med nästan alla grenar af förvaltningen, lemnade icke heller städerna oberörda. Han leddes i sina åtgärder för städerna hufvudsakligen af den grundsatsen, som öfverensstämde med hans sparsamhet och stränga ordningssinne, att inskränka den på grund af lag och praxis så onödigt talrika embetspersonalen i städerna, och att sätta deras finanser i ordning och under kontroll. I enlighet med denna grundsats har Carl XI under senare delen af sin regering genomfört den reform i stadsväsendet, att de smärre städerna fingo nöja sig med en borgmästare, de större (undantagande Stockholm som behöll sina fyra) med två, af hvilka den ene benämndes Justitiæ- den andre Politiæ-borgmästare [6]). Den öfriga embetspersonalen inskränktes i enlighet härmed, och nya aflöningsstater utfärdades för städerna jemte noggranna bestämmelser rörande städernas ekonomiska förvaltning. Syndicatet afskaffades. De höga titlar af burggrefvar, presidenter m. m., som i början tillagts några af de kungl. borgmästarne, befunnos onödiga, kostsamma och föga motsvarande våra städers verkliga ståndpunkt; de förra regeringarnes vidtsväfvande planer reducerades af den nyktre och praktiske Carl XI till ett mått, som medgaf förverkligandet. För Göteborg indrogs burggrefveembetet 1683, och presidenttiteln fick 1695 vika för det simplare borgmästarenamnet. Det stort tillämnade Landskrona skulle enligt privilegierna af 1663 styras af burggrefve och tre presidenter: det stannade vid två presidenter och äfven denna titel försvann efter några decennier. Malmö stad förestods af en burggrefve ända till 1677; en justitiæpresident tillsattes 1682, men efter tio år upphäfdes sysslan. Presidentsembetena i Norrköping och Kalmar upphörde med 1680, det i Wisby redan på 1660-talet.

Den långa tvisten angående regeringens intrång på städernas fria val kom under Carl XI blott provisoriskt till afslutande. Efter att hafva i regeln inskränkt de kungliga utnämningarne till justitiæborgmästarne, men låtit de öfriga väljas på öfligt sätt, föreskref Carl XI i bref till samtliga landshöf-

---

[5]) Riksdagsacta. Kungl. resol. på städernas besvär 1672, 75, 78, 80 hos Stiernman. Jfr ock Borgareståndets protokoll vid 1675 års riksdag: en borgmästare i Skara klagade hos ståndet, att han blifvit tvärt emot hofrättens resol. af landshöfdingen afsatt från sitt embete utan dom och ransakning. Och likväl var detta missbruk särskildt förbjudet i kungl. resol. till städerna 1672.

[6]) Sådana städer voro Göteborg, Norrköping, Malmö, Gefle, Kalmar, Carlskrona, Carlshamn, Westervik.

dingarne den 5 Dec. 1693 en bestämd ordning för valet af dylika embetsmän. Borgmästareembete skulle hädanefter så tillsättas att magistraten och borgerskapet tillsammans utvalde en lämplig person dertill, hvilken skulle genom landshöfdingen konungen "presenteras" till erhållande af kungl. fullmakt, dock med förbehåll för konungen, att der han så funne skäligt kunna "immediate" utnämna till tjensten. De öfriga rådspersonerna behöfde blott presenteras för landshöfdingen, som derpå skulle inställa dem i deras embeten. Genom denna förordning hade den gamla och då ännu i lag qvarstående valrätten åter blifvit städerna tillförsäkrad, men under en mycket inskränkt form, som gjorde hela rättigheten temligen illusorisk. Den af konungamakten mot lagen utöfvade myndigheten hade först blifvit häfdvunnen och slutligen fått laglighetens prägel genom den enväldige konungens stadfästelse; i allmänna stadslagen qvarstod dock det gamla stadgandet lika länge med sjelfva lagen eller intill 1736. Men ännu en vigtig punkt innehöll 1693 års förordning, hvarigenom hon betecknar ett verkligt framsteg i den kommunala utvecklingen. Menighetens växande inflytande i de kommunala angelägenheterna hade redan förut gifvit upphof åt det nya kommunalrådet, detta inflytande skaffade sig nu ett uttryck i det stadgandet, att borgerskapet skulle med magistraten deltaga i valen af borgmästare och råd, äfven detta i strid mot stadslagen om ock flerstädes länge praktiseradt [7]).

Härvid förblef det under envåldstiden. Det var gifvet, att frihetstiden skulle äfven i detta fall gifva fart åt de kommunala anspråken och bereda dessa lättare tillfälle till förverkligande. Vid 1723 års riksdag utverkade borgareståndet den resolution [8]), att hädanefter regeringen skulle till borgmästare utnämna en bland tre af magistraten och borgerskapet valde och föreslagne personer. Detta utnämningssätt, som härmed blef det allmänna, var ej alldeles en nyhet inom svenska stadsväsendet: samma princip låg till grund för Göteborgs privilegier af 1621 [9]), och de som utfärdades af Carl XI:s förmyndare, för Landskrona 1663 och för Carlshamn 1668, stadgade likaledes, att regeringen skulle utnämna en bland några af staden föreslagna personer. — Vidare inskärpte 1723 års resolution, att vid alla rådstjensters besättande landshöfdingens myndighet blott

[7]) Stiernman, Ekonom. Förordn. V, sid. 436, jfr Kgl. resol. på städernas besvär 1693. Menighetens valrätt omnämnes redan i Kgl. resol. till städerna 1664, men denna resolution står alldeles enstaka ända till 1693.

[8]) Dens. Riksdagars och Mötens beslut III, sid. 2513 ff.

[9]) Jfr också Carl IX:s projektprivilegier af 1609 för Fahlun och Sala: se Bidr. till svenska städernas och borgareståndets hist. s. 45.

var en öfvervakande och kontrollerande samt att landshöfdingar och kollegier ej fingo inblanda sig i städernas enskilda ekonomi. Ändtligen föreskrefs äfven, att städernas lägre tjenstemän skulle vid sina embeten förblifva. Den årliga omvexling, som stadslagen föreskref med samtliga stadens tjenstemän, hade redan före medlet af 1600-talet upphört hvad borgmästarne vidkom, under senare delen af århundradet skedde detsamma med rådmännen, och efter 1723 års resolution var således hela den kommunala tjenstepersonalen förvandlad till en ständig och med fast lön anställd embetsmannakorporation.

Härmed var den omgestaltning af svenska städernas styrelsesätt fulländad, som begynt med Gustaf Adolf och fortgått de följande 100 åren. Striden emellan de gamla på lag stödda kommunala friheterna och centralisationens sjelftagna myndighet hade afslutats genom en kompromiss, en förmedling mellan båda. Då konungamakten numer öfverlemnat uppsigten öfver städerna åt landshöfdingen, och ej såsom förr egde en kunglig fogde för hvarje stad, så ansåg hon sig i stället böra fordra större inflytande på borgmästarnes val. Men på samma gång hade kommunalfriheten betydligt vunnit derigenom, att menighetens rätt till delaktighet i rådsvalen, som förut blott i följd af praxis och ej allestädes egt rum, nu blef allmänneligen och uttryckligen erkänd. Detta erkännande var naturligtvis en följd af borgerskapets stigande välstånd och bildning, samt af dess under striden mot konungamaktens intrång höjda sjelfkänsla och kommunalanda. Sammanställer man nu detta framsteg med det som betecknas af kommunalrådets — de Äldstes — växande betydenhet och inflytande, så finner man, att äfven det sjuttonde århundradet, centralisationens tid, lemnat ett icke ovigtigt bidrag till svenska kommunalväsendets utveckling.

Innan vi lemna detta ämne, som tiden ej medgifvit oss att behandla utförligare, kunna vi ej underlåta att kasta en jemförande blick på de **danska** och **norska** städernas kommunala ståndpunkt vid samma tid. Vi sakna dock källor för en noggrannare kännedom af dessa städers kommunalväsende i sjuttonde århundradet: för det sextonde århundradet finnes en utförlig behandling af detta ämne att tillgå [1]), men för det sjut-

---

[1]) Nemligen Jacobsen, Det danske Kiöbstadsvæsen under Christian III og Frederik II (i Molbechs Histor. Tidskrift V, 1844), och dens., Det danske Skattevæsen under Christian III og Frederik II, Kbhvn 1833.

tonde oss veterligen blott spridda underrättelser på olika ställen [2]).

Det svenska stadsväsendet företer öfverhufvud till sitt ursprung och sin första utveckling större likheter med det norska än med det danska. Både natur- och kulturförhållanden gåfvo under Medeltiden åt Danmarks stadsväsende en utveckling, som mer påminner om södern: man finner der ett utbildadt gilleväsende, autonomisk lagstiftning, särskilda staderätter för städerna, efterbildning af tysk kommunalförfattning, förhållanden hvilka blott i mindre grad och undantagsvis förekommo i Sveriges och Norges städer. Men med denna lifligare uppblomstring i Danmark följde ock ett hastigt förfall. Redan på 1400-talet var de danska städernas ursprungligen frisinnade kommunalförfattning betydligt kringskuren. Rådet med den kungliga fogden var der liksom i Sverige i besittning af hela makten, hvartill kom, att konungen redan från medlet af 1400-talet tillegnade sig andel i borgmästarnes tillsättning. I Norges städer uppgifves menigheten ända till slutet af 1500-talet hafva utöfvat inflytande på magistratens sammansättning, men detta inflytande var väl der föga annorlunda beskaffadt än i Danmark, nemligen bestående i en stundom medgifven rätt att föreslå konungen några personer till borgmästareembetet, hvars innehafvare för öfrigt utnämndes och afsattes af konungen efter behag. På det öfriga rådets tillsättning utöfvade konungens länsmän mycket inflytande, sedan städerna från medlet af 1500-talet blifvit underkastade deras myndighet. Hvad menighetens ställning inom kommunen beträffar under 1500-talet, så finnas både i Norges och Danmarks städer spår af dess deltagande i kommunala angelägenheter, men det har vanligen ej bestått i annat, än att magistraten stundom tillkallat några af de förnämsta borgarne vid skattejemkningar, redovisningar eller andra vigtiga frågors afgörande.

Vid 1600-talets ingång bestod största skilnaden mellan de svenska och de dansk-norska städernas författningar deri, att de senares styrelse kommit i större beroende af regeringen och dess organer än de förras, hvartill kan läggas, att de dansk-norska stadsråden redan länge varit fasta embetsmannakollegier eller magistrater, medan de svenska ännu voro årligen omvexlande kommunalmyndigheter. Äfven de svenska stadsråden fingo under 1600-talets lopp samma karakter af perma-

[2]) T. ex. hos Sars, Norge under Foreningen med Danmark; Larsen, Forelæsninger over den danske Retshistorie; Aschehoug, Statsforfatningen i Norge og Danmark indtil 1814; Cronholm, Skånes politiska historia; F. Hammerich, Om de tre uadelige Stænder i Danmark 1523—1660; Pontoppidan, Origines Hafnienses.

nenta embetsverk; men genom att ihärdigt förfäkta sin rätt behöllo de svenska städerna till slut betydligt inflytande på sina magistraters tillsättning, medan samtidigt de dansk-norska städerna fullständigt insnärjdes i den centrala förvaltningens alltomfattande nät. Christian IV, som eljest har verksamt bidragit till borgareståndets och städernas höjande i socialt och kommerciellt hänseende, egde ej någon blick för kommunalfrihetens betydelse: under honom afskaffades borgareståndets provinsmöten, det var ock han som upphäfde staden Kjöbenhavns kommunala sjelfbeskattningsrätt. Det enda spår af kommunal sjelfverksamhet, som före 1660 fick stå qvar i de danska städerna, var bruket med de s. k. Taxere-borgere, hvilka årligen utsågos af magistraten att biträda vid fördelningen af den ordinarie skatten: en dylik inrättning fanns åtminstone i de skånska städerna då de förenades med Sverige. Men på samma gång som centralisationen uppslukade hvad som fanns qvar af sjelfstyrelse i städerna, gingo dessa framåt i välstånd, folkmängd och bildning; så var åtminstone händelsen med de norska sjöstäderna, som drefvo vidsträckt handel på utlandet, och med Kjöbenhavn, som af styrelsen företrädesvis omhuldades. Den lyftning och allmänanda, som visade sig bland Kjöbenhavns borgerskap under belägringstiden 1658—60, blef ej utan inflytande på kommunalväsendet i denna stad: ett borgareråd af 32 medlemmar bildade sig i hufvudstaden under denna tid och blef efter statshvälfningen 1660 stadfästadt af konungen i de särskilda privilegier, som meddelades Kjöbenhavns stad. Dessa 32 män, valde af magistraten och borgerskapet i förening, skulle deltaga i alla kommunala angelägenheter af vigt. Denna lofvande brodd till ett verksammare kommunallif i Danmarks hufvudstad vissnade snart i absolutismens tryckande luft: efter några decennier var det nya kommunalrådet förvandladt till en aristokratisk korporation, som supplerade sig sjelf under magistratens uppsigt med uteslutande af menigheten. Och det privilegium, som meddelades samtliga Danmarks städer, att de ställdes omedelbart under konungen och befriades från alla mellanmakter, tjenade blott till att försätta dem i så mycket närmare beroende af landsfadrens administrativa förmynderskap och för framtiden qväfva hvarje sjelfstyrelse i födseln. Och de monopoler, hvarmed hufvudstaden öfverhopades af envåldskonungarne på de öfriga danska städernas bekostnad, hindrade dessa att göra de framsteg i välmåga och bildning, som äro ett nödvändigt vilkor för hvarje kommunalt framåtskridande. I detta som i andra fall var de norska städernas ställning gynnsammare: de voro mer aflägsnade från centralisationens medelpunkt och de fingo friare uppblomstra i materiellt hänseende.

Verkningarne häraf visade sig ock snart på det kommunala området: i de större norska städerna förekom vid slutet af 1600-talet en kommunalrepresentation liknande de Äldstes råd i Sverige, och 16-mannarådet i Bergen erhöll till och med kunglig stadfästelse. Detta oaktadt stannade de norska städerna i kommunal utveckling långt efter de svenska, i hvilka menigheten ej blott alltmer utvidgade sin delaktighet i kommunalstyrelsen genom sin representant, de Äldstes råd, utan ock förvärfvade en betydande andel i magistratens tillsättning.

C. T. Odhner.

Danske adelsætter för og nu.

F. KROGH, *Den höjere danske Adel.* En genealogisk Håndbog, med 3 Tabeller i Folio. 272 Sid. 8:o. Kjöbenhavn. Steen.

Forfatteren til den genealogiske håndbog, der er den nærmeste anledning til følgende betragtninger, udtaler i indledningen, at det er forhandlingerne i rigsrådets folketing af grundlovssagen om afskaffelse af adel, tittel og rang, der "have ledet ham på den tanke, at det netop nu ikke vilde være uden almen interesse på ett sted at samle alt, hvad der i væsenlig henseende vedrører den danske adelstand som sådan, for således at give et bidrag til besvarelsen af det spørgsmål, om den danske adel er i besiddelse af privilegier, der stå i modstrid med statens opgave eller medborgernes interesse". Derpå taler han om adel i almindelighed, den danske adel indtil og efter enevoldsmagtens indførelse, adelens nuværende stilling og den höjere danske adel, de danske adelige stiftelser og jomfruklostere og de danske len. I afsnittet om adelen för enevælden fører forfatteren imidlertid uden videre fremmede lensforhold på vore egne, han gör fra den ældste tid af stadig forskel på embede og len, skönt disse to ord hos os i norden oprindelig ere enstydige. Man siger, at jarlens æmbede og det dermed forbundne len gik fra fader til sön; men lenet var ikke andet end æmbedet som underkonge. Han ser også i hærmændene oprindelsen til lensvæsenet. Havde forfatteren gjort sig bekendt med *N. M. Petersens* ypperlige afhandling "Bonde, bryde og adel" i "Annaler for nordisk oldkyndighed og historie", vilde han have undgået slige fejltagelser. Petersen har næmlig her godtgjort, at der på Saxes tid ikke omtales andre len eller beneficia end de, der tildeltes de kongelige prinser, og at selv disse ikke vare arvelige; det må da være klart, at indretningen af Knud den stores tinglid ikke kan være oprindelsen til lensvæsenet og til herregårdenes opkomst. Endnu i Valdemar den andens

tid lönnedes kongens og bispernes hærmænd med måle eller sold og ikke med jordegods. Hærmændene vare selv jordejere, de vare bønder, som syntes godt om at vorde kongens mænd imod for sin egen person at få de rettigheder, som vare forbundne dermed; deres tjeneste var personlig og ikke bunden til jorden. De vare vel den tids adel, men ingenlunde lensadel eller arveadel. Bonde kunde vorde hærmand, og hærmand atter bonde, når han ikke kunde eller vilde yde den kostbare hærtjeneste, som hans stand krævede. I styreshavnene har man villet finde en oprindelse til herregårdene; men Petersen har i den omtalte afhandling vist, at dette er en fuldstændig vildfarelse. Ordet hafne, svensk hamn betyder ikke alene en havn, hvori skib ligger, men også skibets mandskab; af ordet hafn afledes gl. dansk hafnæ, sv. hamna, hvilket nærmest betyder det sæde bådsmanden indtog ved åren; dernæst betyder hafnæ udredningen af en bådsmand, der skulde indtage ett sæde eller én hafnæ; det sammenlæg af bønder, som tilsammen skulde udrede en havne, kaldtes havnelag og mændene havnebrødre. Ordet styreshafnæ betyder derfor nærmest det sæde ved roret, som styresmanden eller skibsføreren indtog, dernæst hans æmbede og endelig det hele sølægd, som udredede skibet. Kongen udnævnte styresmanden af sine krigere, og æmbedet gik i Danmark i arv fra fader til sön, eller fra broder til broder, når sön ikke var eller ikke var duelig; vilde ingen af de nærmeste ætmænd overtage æmbedet, gik dette over til en anden æt. Lönnen var ingenlunde en gård, men en viss indtægt i korn, i Sverige også penge. Der er altså tale om et len eller æmbede med visse indtægter, men ikke om jordegods. Når hr Krogh end videre taler om, at kong Valdemar den förste forlenede sine og sin forgængers tilhængere med store ejendomme, der som oftest vare eller bleve arvelige, da er dette også en fejltagelse. I sin forlegenhed sålgte kongerne den gang ligesom senere ikke sjælden kronens ejendomme, eller og gave de dem til sine mænd for at vinde des troere tilhængere; men de afhændede eller bortgivne kronegodser bleve da vedkommendes fri ejendom og ikke len. Først under Kristoffer den anden, hertig Valdemar af Sønderjylland og under grev Gerts herredömme kan der tales om lensadel; det var i året 1326, at hertug Valdemar gav marsken Ludvig Albrechtsen og hans arvinge Almind og Jællinge sysler o. s. v. med alle kongelige rettigheder, óg siden høre slige store forleninger des værre ingenlunde til sjældenhederne. Når hr Krogh iblandt de særrettigheder, adelen havde, nævner, at "ridderne" havde udelukkende ret til at opnå len og til sæde i rigsrådet, da må ordet "riddere" ikke forstås, som om de, der havde modtaget ridder-

slaget, havde disse rettigheder frem for væbnerne; thi dette var ikke tilfældet; "ridderne" ere her ikke andet end adelsmænd i almindelighed. — Den höjere adel inddeler forfatteren i fem klasser: lensgrevelige familier, i hvilke der er et lensgods eller en substitution (godtgörelse) derfor; lensgrevelige familier, hvori dette ikke er tilfældet, men hvori den førstefødte har tittel og rang som lensgreve; andre grevelige familier; lensfriherrelige familier, hvori der er et len eller en substitution derfor; friherrelige familier, hvori dette ikke er tilfældet. Han giver i almindelighed ved hver slægt en underretning om dens oprindelse, (hvori der stundom er en fejl, eftersom han regner en og anden gammel dansk æt for oprindelig tysk, men her have trykte eller skrevne kilder vilseledt ham); dernæst om arvefølgen i lenet, for såvidt et sådant haves, og om den nu levende slægt. Til dette skrift knytte vi følgende bemærkninger om den "danske" adel.

At adelen kan have særdeles stor betydning og virke særdeles gavnlig for et land, se vi især i England. Adelen står der i den nöjeste forbindelse med borgerstanden. Fra gammel tid af har dèr været et stærkt, arveligt aristokrati; men af den gamle lensadel er der ikke i England, således som overalt på fastlandet, udgået en kaste. Enhver "gentleman" har i England kunnet vorde "peer", og den yngre sön af en "peer" har altid ikkun været "gentleman". En mand af borgerstanden var ikke let tilböjelig til at knurre over höje værdigheder, som hans egne börn kunde opnå, lige så lidt som hertugen eller greven kunde have lyst til at håne en stand, hvortil hans egne börn måtte nedstige. Men for at en adel skal kunne have vægt og betydning i et land, må den udøve politisk magt; en ren hofadel er en ynkelig ting. Derom have vi det sörgeligste vidnesbyrd i vort fædreland.

Også Danmark har haft en dygtig og national adel. I middelalderen var den ustyrlig, som allevegne, men et værn mod fremmedes indtrængen: det var den nörrejydske adel, som brød grev Gerts vælde. För Sønderjyllands sörgelige skilsmisse fra Danmark havde kongen mange hærmænd i hint landskab, og siden forøgedes stundum deres tal, i det kongen i følge Jyske lov kunde vælge så mange hærmænd som han vilde i Sønderjylland. Sådant var forholdet indtil februar 1317, da Erik Menved ved freden i Nyborg gav afkald herpå. För 1325 var hertugen af Jylland omgiven af adelsmænd af dansk byrd, der på mange måder vare knyttede til Danmark og vare et værn mod den fra Holsten indtrængende tyskhed; men siden

fortrængtes de mer og mer af tyske junkere, som grev Gert og hans efterkommere indkaldte og overlode en stor del af det gamle konunglef (krongods), hvorimod mange af de indfødte adelsmænd måtte drage til Danmark, hvor de må have forøget modstanden imod tyskheden. — Efter reformationen, da der var kommen indre ro i riget, aflagde den gamle adel mange vidnesbyrd om sit danske sind. Den værnede om modersmålet, uagtet dens medlemmer for en stor del higede efter kundskaber i de klassiske og de nyere tungemål, og mangen adelsmand udmærkede sig som sø- og landkriger, som sendemand ved fremmede hoffer eller som statsmand og lovkyndig i hjemmet. Disse danske ætter sluttede sig nöje sammen og holdt derved de indvandrede tyske slægter stangen, og når disses medlemmer vilde trives her i landet, måtte de ved giftermål optages i hines midte, hvorved de for det meste efter kort tids forløb glemte sin fremmede herkomst. Så længe denne gamle adel havde politisk magt, vedligeholdt den sit danske sind. Den stred imod, at fremmede optoges i rigsrådet, og den ædle *Christen Skeel* (til Vallø og Fusinge) advarede få uger för sin død Frederik den tredie imod alt det tyske hofslæng, som denne udanske, til en tysk bispestol udkårede konge og hans tyske dronning trak ind i landet. På sit dødsleje påmindede han kongen om, at han skulde være en dansk, ikke en tysk konge. Han siger ibl. a. følgende: "Dersom jeg kunde se, at min iver og umage kunde göre Eders majestæt og mit fædreneland nogen tjeneste, da vilde jeg ikke mælde noget derom (d. e. om afsked som rigsråd); medens efterdi jeg fornemmer, at Ed. maj. mere end Eders lovlige forfædre foragter og går Eders riges råd og de Danske forbi og i deres sted betror Eder til fremmede, som véd intet af vores lands lov, og følger mere deres råd, som jeg for öjne ser vil i længden blive Ed. kgl. maj., Eders kongelige hus og alle fattige danske undersåtter, som have valgt Ed. maj. til en dansk konge, til största ruin og ødelæggelse, hvorfor jeg altid haver gruet mere end for vores udvortes hadske fiende, så kan jeg ikke længer bringe det over mit sind, at gå her som et nul".

Kort efter kom den statsomvæltning, hvorved byerne mistede de få kommunale friheder, som de da endnu havde i behold, hvorved bønderne for en lang årrække nedsank i en trældom, de hidtil ikke havde kendt, og tyskheden fuldstændig kom på höjsædet i Danmarks rige. Den ånd, der havde besjælet den gamle adel, kunde dog ikke strax udryddes, og endnu i lang tid fremstå af og til udmærkede mænd af de gamle ætter, efter at disse aldeles havde mistet sin politiske magt. Et bindeled imellem den mægtige lensadel og de

"ufrelse" stænder kunde småadelen have været, ligesom den engelske landadel (gentry) er et bindeled imellem den egenlige adel (nobility) og borgerstanden; men denne småadel forsvinder næsten eller taber sin betydning efter 1536. En anden stor ulykke var den, at adelen her i landet ligesom overalt på fastlandet attråede og fik fritagelse for de skatter, der tyngede på de andre stænder, imedens dette ingenlunde var tilfældet i England, men tvertimod snarere det modsatte. Når den engelske adel ikkun måtte beholde sin politiske magt, vilde den gærne bære större byrder end de andre stænder. Skattefriheden bidrog allermest til at undergrave adelens politiske magt på fastlandet ved den uvilje, den vakte hos de "ufrelse" stænder.

Efter revolutionen 1660 varede det endnu en tid, inden efterkommerne af hine mænd, der havde styret rigets vigtigste sager, kunde glemme standens politiske magt, inden de kunde lære at böje sine hoveder under enevældens al mandig selvfølelse kuende åg, og inden de vilde nedlade sig til nöje forbindelse med de mange indtrængende tyske slægter, der hånede det land, som til sin ulykke optog dem i sit skød. En mand med en sådan varm nationalfølelse var *Otte Skeel*, der henimod enden af det 17:de hundredår oprettede stamhuset Birkelse. Da hans sön Ove Skeel havde taget sig en tysk hustru, skrev faderen i udkastet til stamhusbrevet: "Tyskerne skulle ikke have mine ejendomme", og fastsatte, at en anden af ætten skulde bestyre stamhuset indtil den tyske kvindes død; først fra næste maj derefter skulde sönnen selv overtage det. De nævnte ord i stamhusbrevet udelodes som forargerlige i den kongelige stadfæstelse, hvilket var en selvfølge; men først femten år efter faderens død kom Ove Skeel i besiddelse af Birkelse. — I Christian den femtes tid havde riget en udmærket dansk statsmand i *Markus Gjøe*, med hvem denne gamle navnkundige æt gik i graven. Efter med hæder at have opfyldt sine hværv som sendemand i Holland, England, Frankrige og Spanien, blev han medlem af statsrådet og af höjesteret, og i denne sidste egenskab havde han den djærvhed at foreslå sine æmbedsbrødre strax at løslade en på slotsvagten fængslet dansk adelsmand, Axel Juel, som retten havde frikendt; selv hentede han manden hjem i sin karét, således fortalte i det mindste rygtet. Domstolen fik en irettesættelse, og ministeren forvistes til Låland og Falster, fordi man ikke i al underdånighed havde udbedet sig selvherskerens tilladelse til at sætte den af retten frikendte danske adelsmand i frihed. Hans unåde varede ikkun en måneds tid; men det var alene, fordi man savnede ham meget i statsrådet. — I Frederik den fjerdes tid tilsidesattes modersmålet om muligt endnu mere

end under hans forgænger; men også på den tid havde riget en særdeles dygtig statsmand af gammel dansk adel i *Otte Krabbe.* At han var en af hjærtet dansksindet mand, derom vidne de mange danske breve, han har skrevet til kongen, skönt denne syntes langt bedre om dem på tysk; det var ikkun, når han indsendte betænkninger i forening med en af de andre ministre, at disse vare på det officielle tyske sprog, og da var udkastet aldrig skrevet af ham selv. I én henseende var denne statsmand meget langt forud for sin tid, eftersom han ved udbruddet af den store krig med Sverige på det alvårligste frarådede kongen at udstæde kaperbreve, hvis skadelighed han til fulde indså. — Også i Christian den sjettes tid havde riget en såre fortjent statsmand af gammel adel, der så vidt det stod til ham søgte at afværge bondestandens fuldstændige ødelæggelse, og som måtte vige for dronningens og kongens fælles tyske yndling J. S. von Schulin, fordi hine ikke kunde finde sig i den danske herremands selvstændige karakter, hvorimod den tyske nybagte adelsmand var ydmyg og "submis" og altid vidste at fremstille sin mening, som om den var kongens egen. Imedens *Iver Rosenkrands* (til Rosenholm) selv havde politiske grundsætninger og ikke troede, at folket var til for herskerens skyld eller riget dennes privatejendom, havde von Schulin inge grundsætninger med hensyn til statsstyrelsen, og hans politiske system var derfor intet andet end den uselvstændige og lidet kyndige konges eget. Den linie af ætten, hvortil Iver Rosenkrands hørte, og som har udmærket sig ved sin dygtighed, gik i graven med hans sön *Frederik Christian Rosenkrands*, der også blev statsminister. Hans karakter var ingenlunde den bedste, og det var en slet sag, han stred for, da han modsatte sig stavnsbåndets ophævelse; men han havde dog noget af sine fædres djærvhed og vovede at udtale sin mening, om den skurrede nok så meget i fyrstens øren. Det påstås endog om ham, at han lod kronprins Frederik vide, at hans egne forfædre vare mægtige herremænd i Danmark, imedens prinsens ikkun vare små tyske grever, så at han nok kunde have en mening om, hvad der havde været vedtægt i Danmark.

Til en anden gren af den sidstnævnte æt hörer den *Gunde Rosenkrands* (til Skaføgård), der i Frederik den tredies tid så varmt talte bondestandens sag og mindede kongen om hans pligter imod denne stand, men måtte gå i landflygtighed hinsides Sundet, fordi han havde pådraget sig en af de kongelige tyske yndlinges bitre fiendskab, ligeledes *Oluf Rosenkrands* (til Enggård), som havde mod til i et latinsk skrift at forsvare den gamle adel imod tyskernes falske beskyldninger og til deri

at lade bl. a. nogle ord falde om de mange tyske lejesvende, man kunde finde i fremmede lande; for denne djærvhed måtte han bøde med tabet af sin formue og endda være glad ved at slippe for så godt køb. Endnu i dette århundrede gav denne æt Danmark en udenrigsminister (død 1824), som vel ikke kunde måle sig i dygtighed med de tidligere statsmænd af samme navn, men som dog havde så megen dansk følelse og så megen sund sands, at han på det alvårligste modsatte sig det snedige råd, tysksindede statsmænd gave Frederik den sjette, at indlemme det gamle danske kronland Sønderjylland i det tyske forbund ligesom Holsten. Han forestillede kongen, at Sønderjylland var "en udisputérlig del af Danmarks rige", og et af de råd, han gav, var at adskille Danmark med Sønderjylland fra Holsten i alt, hvad der vedkom den indre styrelse. Han så også klart, hvilken dødsfiende Danmark havde i Preussen, og rådede kongen, hvad der den gang var meget klogt, at slutte sig til Hannover for i dette land at have en modvægt imod hin rovgerrige stat.

Spørger man, hvorledes efterkommerne af den her omtalte og andre *gamle* danske ætter have stillet sig til den folkebevægelse, som, begyndt i videnskab og kunst, har efterhånden vækket folket af den dvale, hvori enevælden havde sænket det, og bragt det til at kræve politisk frihed og løsrivelse fra den tyske indflydelse, så vil svaret ikke lyde meget smigrende, og man vil kun finde ganske få i deres rækker, som have tjent folkets og tidens store ideer. Opvoxne i den kvalme luft, der udgik fra den tidligere hovmodige, senere filiströse, åndsfattige enevælde, have de færreste mænd af navnene Rosenkrands, Juel, Skeel, Sehested, Bille o. s. v. kunnet fatte, at det danske monarki var blevet til en tvangsanstalt for det danske folk, en organisme, der, når den ikke skulde sprænges, måtte dræbe det nationale liv; eller, forsåvidt de have forstået at dette var valget, have de foretrækket det sidste vilkår og derfor under Frederik VII stillet sig ligegyldige eller fiendtlige såvel mod friheds- som nationalitetsbevægelsen og efter Frederik VII's død søgt i det nye dynasti et tilhold for deres ønsker. Denne retning har vist sig bl. a. i to foretagender, fornemlig udgåede fra det unationale aristokrati, nemlig den *adresse*, som i Dec. 1863 udstædtes af en mængde godsejere, både danske og schleswig-holsteinske, til kongen, samt oprettelsen af den berygtede, nu forresten døende *Avgustforening*. I listerne på hin adresses underskrivere og denne forenings medlemmer vil man have et sikkert vidnesbyrd om, hvor de vedkommende mænd stå i politisk henseende.

Blandt dem, som strax sluttede sig til Avgustforeningen,

vil man således finde de mænd af navnet *Rosenkrands*, som give sig af med politik. I begge navnlister vil man finde navnet *Juel*, en slægt af hvis senere medlemmer en havde for at rede sig ud af sin pengetrang sålgt hin skönne guldmedaille, mindet om stamfaderens, Niels Juels, stolteste bedrift, en anden föjet et holstensk navn (v. Brockdorff) til det gamle danske navn Juel for derved at få et fynsk baroni. Til navnet Juel knytter sig i et enkelt tilfælde et andet stolt navn, næmlig *Sehested*. Dette sidste er blevet berömt ved fortjente statsmænd og land- og søkrigere, som: kansleren *Christian Thomesen Sehested* og marsken *Sten Maltesen Sehested* i Christian den fjerdes tid og den udmærkede søkriger *Christian Thomesen Sehested*, der i Frederik den fjerdes tid vandt sejeren på Colberger-heide, hvilken digteren kalder hans sön, "som haver den skæbne, han aldrig skal dø og aldrig sin klædning opslide"; netop fordi han var dansk og følte sig som dansk adelsmand, blev han til rigets og flådens skade sat til side for en tysksindet og sendtes tilsidst i et slags hæderlig forvisning til Oldenburg som landdrost. Blandt de mænd, som bære begge hine navne, er den *Sehested Juel*, besidder af det fynske stamhus *Ravnholt*, som, da han var formand for et dansk landmandsmøde i den tro stad Flensborg, forbød musikkorpset at spille "Den tapre landsoldat", for at den ikke skulde skurre i ørene på det danske folks fiender, de tyske godsejere, der vare tilstede ved mødet. De der bære navnet *Sehested* og tage del i det politiske liv, høre til den samme side, således besidderen af stamhuset *Broholm*.

Og nu ætten *Skeel*. Ikke få medlemmer af denne æt høre eller hørte til Avgustforeningen, deriblandt også besidderen af Birkelse. Hans fader viste sig som medlem af den jyske stænderforsamling som en god dansk mand; sönnen vilde ikke modtage udnævnelsen til hofjægermester af vor afdøde hjærtedanske konge, men modtog den efter hans død: hans navn findes også under godsejer-adressen. Også en anden godsejer af denne æt, stamhusbesidderens stiffader, kammerherre Skeel til Dronninglund, der længe har havt sæde i rigsdagens landsting, er både medlem af Avgustforeningen og medunderskriver af adressen.

At der gives undtagelser, skal villig indrömmes; men disse ere ikkun meget få. Iblandt det lille antal af Danmarks sendemænd ved fremmede hoffer, der dygtig have opfyldt de dem overdragne hværv og aldrig glemt, at de vare danske diplomater, vare den des værre så tidlig afdøde *Holger Bjelke*, der hører til en meget gammel dansk æt, og *Torben Bille*, der for ikke længe siden er bleven fjærnet fra den post som sendemand i London, hvilken han så hæderlig udfyldte. Om

Torben Bille end hører til en i det 17:de hundredår adlet æt, så nedstammer han dog fra de navnkundige gamle Biller.

Der er noget höjst sörgeligt i, at en oprindelig så dygtig og kraftig stand således er udartet, men kunde det være anderledes? De enevældige konger hadede meget længe alt, hvad der mindede om adelens fordums magt. I nogen tid kunde disse gamle ætter vel finde sig i tilsidesættelsen, især de få af dem, der efter 1660 nogenlunde beholdt den gamle rigdom. Havde det været her således som i England, at ikkun den ældste sön havde blevet adelsmand, de andre derimod hørt til den höjere borgerstand, da vilde for det første adelen næppe have mistet sin politiske magt, og havde dette end været tilfældet, vilde den næppe således have været fordreven fra sine herregårde som det derefter blev tilfældet. Hvis de yngre sönner selv skulde søgt sin lykke i borgerlige stillinger, havde man ikke således forsömt de unge adelsmænds opdragelse som man nu gjorde. Aldeles fordrive dem, landets egne börn, fra alle embeder kunde regeringen dog for skams skyld ikke; når de kun vilde være beskedne og tage til takke med, hvad tyskerne fandt for godt af nåde at overlade dem af underordnede poster, så kunde de nok komme frem uden at have sådanne lærde kundskaber, som i deres fædres dage havde været uundgåelig nødvendige for at komme frem på æmbedsbanen. Lige strax efter enevældens indførelse havde Frederik den tredie fjærnet så godt som alle danske officerer fra hæren; dog varede denne næsten fuldstændige udelukkelse ikke ret længe. Men i stedet for at hidtil aldrig nogen Tysker havde kunnet vorde hærens marsk — den sidste marsk (v. Schack) var vel en Tysker, men udnævnt kort för 1660, da de fremmedes herredömme allerede havde begyndt — ansås det nu i lang tid ikke for sömmeligt, at en dansk mand var overkrigssekretær, allermindst når han hørte til den gamle adel. At en sådan kriger som *Niels Rosenkrands* ikke kunde være overgeneral i den skånske krig (1675), men at en slig hæderspost måtte tildeles en af de tyske yndlinge (F. v. Ahrensdorff), om han end ikkun udmærkede sig ved sin fejghed, det var en selvfølge. Så længe en adelsmand ikkun var "ærlig og velbyrdig" og ikke kunde opnå nogen höjere tittel end "eders strænghed", når han havde fået ridderslaget, da var adelen fri for rangsygens fristelser; men efterat man havde fundet på at oprette en rangforordning med ni klasser, begyndte den "honnette ambition" at røre sig, og den gamle selvfølelse forsvandt efterhånden. Allerede en af Christen Skeels sönner Mogens Skeel — den samme, som i en alder af otte år havde opsat faderens omtalte skrivelse til Frederik den tredie — glædede sig i Christian den femtes tid

ıeget over at have opnået etatsrådstittel og altså at være "velåren" eller måske endog "höj- og velbåren".

Med hvilke öjne de enevældige konger betragtede den 'amle danske adel, ser man især af Frederik den fjerdes testaıente. At han heller ikke havde synderlig mere til overs for en holstenske adel, må indrömmes; men denne politik, som tilidesatte landets egne börn, ænten de vare af adelig eller borerlig herkomst, blev ikke i Holsten, hvad den var i Danmark, n grov national uretfærdighed. Kongen pålagde i dette tetament sin sön aldrig at tage flere end én af gammel dansk del ind i statsrådet (dette var endog én flere end Christian en femte en gang havde påtænkt: han vilde udelukke *alle* f gammel dansk adel efter sine tyske yndlinges råd!), og en ene skulde ikkun have begreb om landvæsenet og måtte j være "raffinirt intriguant". Ingen af dansk adel måtte ære oversekretær i dansk eller tysk kancelli eller i krigsancelliet, geheime-oversekretær, deputeret i rentekammeret g land- og søetatens kommissariat eller general-krigskomıissær eller arkivar ved "vore arkiver" (ɔ: geheime-arkivr); ej heller måtte nogen af dansk adel være overhofmarskalk, verstaldmester, overjægermester eller overskænk, ikke på no'en måde ("und ja und bey Leibe nicht") overkammerjunker; ı Christian den sjette måtte end ikke tage en sådan som kamıerjunker eller kammerpage hos sig i kammeret, "weilen solches ehr gefährliche suiten nach sich ziehen kann". Ingen general f kavalleriet eller infanteriet, der har sin oprindelse fra ansk adel eller ved fødselen hører dertil, må han betro komıandoen; thi når en sådan mand fik hæren under sin befaling, unde enevælden og kronens velfærd vorde afhængig deraf og omme i den yderste hazard! Ej heller må nogen af gammel ansk adel være kommandant i en fæstning, allermindst i København og i dets kastell, ej heller må nogen af denne adel ære chef for artilleriet eller for kadetterne; og af den grund ›rtæller kongen at han har fjærnet helten Chr. Th. Sehested til ›ldenborg som landdrost, fordi han var "ein raffinirter malíeuser und intriguanter mensch, der ohne dem der jugend ichts als böse principia beybringet"! Derfor skulde sådanne ıænd aldrig benyttes til noget af importance. Af samme kaíber vare de to brødre generalmajorerne Christian og Gregers uel, da de havde af den gamle danske adel og surdejg i sine jærter, om de end kunde forstille sig: "für welche art leute ir sich sehr in acht nehmen und zu hüten hat". Til søs må eller ingen af den gamle danske adel have overbefalingen, med ıindre han har slået den svenske flåde aldeles, og alligevel kulle hænderne bindes på en sådan generalamiral. Han må

intet have at sige på Holmen eller i søetatens general-kommissariat, for at han ej skal foretage sig noget imod riget, d. e. enevælden; lige så lidet må en mand af gammel dansk adel have økonomien på Holmen. Det er alligevel ikke, heder det, intentionen, at man skal foragte og deshonorere den gamle danske adel eller udelukke den fra alle æmbeder; der er heller intet i vejen for, at man kan give dens medlemmer höj rang og karakter, når de kun ikke få den politiske indflydelse, som man kun bör tildele Tyskerne!

Man hører stundum den påstand, at blodet må blandes, for at der skal kunne fremstå noget stort og udmærket; men denne påstand kan ikke altid gælde. Hvis det var således, måtte de senere efterkommere af de gamle danske ætter have været langt anderledes dygtige mænd end deres forfædre, som yderst sjælden toge sig hustruer af tysk herkomst, men derimod næsten altid giftede sig med kvinder af andre gamle danske ætter. Så længe som disse sidst nævnte indbyrdes giftermål fandt sted, fremstod der mange dygtige mænd i disse ætter; men da det gode danske blod først ret begyndte at opspædes med tysk blod, havde de ikkun yderst sjælden nogen mand af fremragende dygtighed at fremvise. Dog, det var måske netop for at opfriske det tykke danske blod, at den første enevældige konge påtvang nogle danske kvinder tyske lykkeriddere til mænd; det var måske derfor, at han tvang en dansk adelig pige på Sparresholm jomfru Sidsel Kaas til at gifte sig med den siden så hovmodige bondeplager, Griffenfelds avindsmand, den da temmelig fattige Vinc. Joach. von Hahn, og at Kaj Lykkes søster jomfru Christense Lykke kun på det ene vilkår kunde få nogle af de broderen frarøvede godser igen, at hun vilde tage den fejge Fr. v. Ahrensdorff til mand. At denne blanding ikke har været gavnlig for de gamle ætter, ses bedst deraf, at de, der stærkt blandedes, ikke have frembragt nogen mand af særdeles dygtighed, imedens de enkelte ætter, der vare for stolte til at indynde sig ved hove ved jævnlig at indgå forbindelser med tyske kvinder, netop have frembragt de få danske adelsmænd, der have udmærket sig siden 1660. Der var jo ett middel, hvorved det gamle blod kunde forfriskes, nemlig at indgå giftermål med borgerlige piger af virkelig dansk herkomst; men dette middel, der er forsøgt i vore dage, kunde der ikke være tale om for hundrede år siden. Den för nævnte minister Niels Rosenkrands var født på Vardøhus, hvorhen hans fader var forvist som kommandant, fordi han havde begået den forbrydelse at gifte sig med en borgerlig pige. Hvor vidt de tyske dronninger, hvormed vi have været hjemsøgte, kunde gå i sit had til alt, hvad der var danskt, viste bl. a.

Christian den sjettes skinhellige dronning, der ved indvielsen af Vallø kloster udbrød hånlig med hensyn til de værelser, som tilhørte jomfru Nikoline Rosenkrands, der var hende i höjeste grad modbydelig fordi hun var statsminister Iver Rosenkrands's frænke: "es riecht auch hier so dänisch"! — I sandhed, for at modstå et sådant tryk og vedligeholde den gamle nationale følelse måtte denne adel have tilhørt et mindre blødt folk end det danske; thi det var jo des værre ikke alene adelen, der svækkedes i åndelig henseende ved enevælden, det var hele folket. Ingen stand holdt sig ren fra fordærvelsen; dog, imedens det øvrige folk har kunnet nogenledes vågne op af sin åndelige sövn og fornedrelse, har dette endnu kun i ringere grad været tilfældet med adelen. Dertil har den været alt for grundig fortysket.

Men om også den gamle adel har mistet sin kraft, så behøver dette jo ikke at være tilfældet med de mange *fordum borgerlige* ætter. Disse, der ere af yngre oprindelse, kunne jo godt have den åndelige dygtighed, som hine fattes; deres tal er nu langt större end hines, og så er der jo ingen skade sket, kan man sige. Hertil må der svares, at der til visse ere flere af disse, nyere ætter, der have frembragt og endnu stadig frembringe mænd med megen åndelig dygtighed; men disse mænd gå i almindelighed samme vej som så mange borgerlige, æmbedsvejen, og man glemmer rent, at de virkelig høre til adelen; det er først ved at lade öjet gå over tillægget til statskalenderen, at man mindes om at de høre til adelen. Her er imidlertid talen om dem, der ved godser og rigdom og den deraf følgende uafhængighed på grund af sin fødsel borde være kaldede til at føre folket. Den, der i sin tidlige ungdom indtager en sådan uafhængig stilling i samfundet, kan langt anderledes virke for folkets vel, når han føler lyst og ævne dertil, end den, der først i en ældre alder ved egen dygtighed og arbejdsomhed kan bane sig vej til en slig stilling; mange år ere bortrundne for ham, og hans bedste kræfter ere jævnlig medgåede til opnåelsen deraf. At hine ere langt anderledes uafhængige end æmbedsmændene, især i et land hvor alle æmbedsmænd, dommerne undtagne, uden videre grund til enhver tid kunne fjærnes fra deres æmbeder, dette er solklart.

Først ville vi i korthed omtale et par ætter, der ved sine forfædres dygtighed som handelsmænd have opnået stor ære ibland adelen: *Lerche* og *Lichtenberg*. Den første nedstammer fra købmand og borgemester Peder Nielsen i Nyborg, hvis sön Peder Pedersen var en stor købmand i Odense og tilsidst blev

borgemester i København. Den lave pris, store godser vare i ved midten af det 17:de hundredår og meget senere, satte Lercherne i stand til at købe store herresæder, og ved deres fædres handelsdriftighed lagdes grundvolden til to stolte grevskaber (Knuthenborg og Lerchenborg). Efterkommerne på mandssiden af disse købmænd ere dog ikke mere nationalsindede end de fleste andre af vore aristokrater: tre af dem have underskrevet den omtalte adresse, og navnet Lerche savnes ej heller i Avgust-foreningen. Den anden æt, hvis navn også klinger så aldeles tysk, nedstammer dog også fra en jævn dansk købmand i Horsens ved navn Hans Christensen. Hans börn optoge det tyske navn, naturligvis for at man skulde glemme deres borgerlige danske herkomst. De bleve store jyske godsejere, og de herrer, der bære dette navn, høre også til den reaktionære side.

Den sidst adlede af vore aristokrater *Scavenius* borde dog være ret dansk. Hans fader Jakob Brönnum, der var sön af en handelsmand i Skagen og efter sin fødeby fik det latinske navn Scavenius, viste sig som en for sin tid sjælden dansk mand, i det han 1815 udsatte to præmier for "de bedste undersøgelser om det danske sprogs grænser, skæbne og *mulige genindsættelse i dets gamle rettigheder*". Faderen følte, at den eneste udvej til frelse for Danmark efter Norges tab var at værge modersmålet for den truende undergang i Sønderjylland; sönnen, kammerherre Scavenius til Gjordslev, var hovedmanden for godsejeradressen og medstifter af hin forening som udtalte ved en af sine pudserlige fester, at både Dansk og Tysk var vort modersmål. Også har han i sin tid gjort sig bemærket som en blandt de få, der stemte imod Danmarks riges grundlov. Slægtens yngste skud har vist, at han vil træde i sin faders fodspor, i det han ligefrem kalder det landsforræderi at ville frelse folket og modersmålet fra undergang ved at virke for en forening med broderrigerne og har stillet sig forrest blandt de junkere, der søge at hidse almuen mod den nordiske enhedstanke gennem den såkaldte 10:de-octoberforening. — Til de nyere adelige navne høre også *Wichfeld* og *Castenschiold*. Den første af disse hed oprindelig Wichmann, der er et aldeles borgerligt navn, ligesom der og iblandt de borgerlige Wichmanner ere mænd med varm nationalfølelse. Slægten Wichfeld har stamhuset Engestofte på Låland. Dets nuværende besidder har længe haft stor lyst til at spille en politisk rolle, og for at opnå dette öjemed udtalte han sig 1861, som man kunde vænte det af en virkelig dansk mand og Skandinav; men han nød ikke den uundværlige tillid iblandt vælgerne, eftersom disse ikke kunde begribe, at han så bradt havde opgivet sine bekendte udanske anskuelser. Tre år senere har han vist, hvad han virkelig fører i sit skjold,

da han, udnævnt til medlem af rigsrådet, stadig har stillet sig på den antinationale side. De tre godsejere, brødrene *Castenschiold*, af hvilke en, som kongevalgt rigsråd, har stået trolig ved siden af Wichfeld, nedstamme fra en borgerlig mand ved navn J. L. Carstens, der optoges i adelstanden for omtrent 120 år siden. Også deres fader var en bitter fiende af den ny tid. Af borgerlig herkomst er også slægten *Hegermann-Lindencrone*, hvis nuværende ældste medlem er noksom bekendt fra den sidste krig, og som har vist sin politiske retning både på anden måde og ved tre medlemmers delagtighed i Avgustforeningens dannelse.

Til de i Frederik den sjettes tid adlede hører stamhusbesidder *C. R. Carlsen* til Gammel-Køgegård. Han er besjælet af den varmeste kærlighed til fædrelandet og til hele norden, og hans navn har tillige en sjælden god' klang hos bondestanden, fordi han i sin politiske færd altid har hørt til den folkelige side. Som medlem af de forskellige repræsentative forsamlinger har han altid holdt fast ved den tanke, at til sikkring af Danmarks politiske frihed og nationalitet hører det, at landalmuen udvikles til åndelig myndighed og levende følelse for folk og fædreland, så at denne stand kan blive værdig til den plads, som samfundsudviklingen har givet den: magtens egentlige ihændehavere. Han står derfor også nu i spidsen for "det nationale venstre" i folketinget, og har ved at træde ind i "Nordisk samfund" som dettes forman ligeledes stillet sig i spidsen for dem, der stræbe at oplyse især landalmuen om og vinde den for den nordiske enhedstanke.

Vi komme endelig til de *tyske adelige slægter* i Danmark. Stor lyst have Tyskerne des værre altid haft til at bosætte sig iblandt os. Så længe den gamle adel kunde göre dem kraftig modstand — og dermed ophørte den ikke, för den selv kuedes af enevoldskongerne — da var skaden ikke så stor. Vel optog modersmålet ved deres indflydelse adskillige tyske ord, og tyske skikke fortrængte stundum de danske sæder: men vilde disse fremmede trives her, måtte de gifte sig med kvinder af de gamle ætter og tilegne sig så vidt muligt en dansk tænkemåde; i almindelighed varede det næppe mere end ett eller to ætled, inden en sådan tysk slægt aldeles fordanskedes, hvilket f. ex. var tilfældet med Parsberger, Bernekover, Reedtzer o. fl. Anderledes blev det efter 1660. Da modtog man disse fremmede med åbne arme ved hove, hvor man endog stundum syntes at de kom ind i vel sparsomt tal, og derfor sendte bud efter flere, og der behøvedes ikke mere end ett bud for at få dem ind i store skarer. Den ene konge var omtrent lige så god som den

anden, og det er en stor vildfarelse, når man tror, at Frederik den femte var synderlig bedre end hans forgængere; hvorledes skulde også hans tid kunne været stort anderledes end hans forgængeres, da dog största delen af statsrådets medlemmer var Tyskere? De fattige iblandt de indvandrede, og deres tal var meget stort, kom sædvanlig i en ung alder til hove som pager, og efter nogle års forløb trådte de da over i den militære eller civile æmbedsstand, som oftest uden at være i besiddelse af de tarveligste kundskaber. De vigtigste og indflydelserigeste æmbeder vare, som vi allerede have set, forbeholdte disse fremmede. Mange af dem berigedes på statens bekostning, og en enkelt fik endog et grevskab (Bregentved) eller et baroni (Brahetrolleborg og Fuirendal, som indlemmedes i grevskabet Holsteinborg). I den grad var det fremmede på höjsædet, at f. ex. alle stiftsdamerne på Vallø — et herresæde, som var købt for det danske folks penge — på tre nær vare og skulde være tyske. I Frederik den fjerdes og Christian den sjettes tid vare de holstenske junkere end ikke fremmede nok; man frygtede, sköndt uden grund, for at de skulde lade sig en smule påvirke af den undertrykte danskhed. Hvor vilde Sofie Magdalene ikke have gået i sig selv, når hun kunde have forudset, hvor dygtige efterkommerne af brødrene *von Plessen* (eller rettere af den ene broder), som hun ikke kunde udstå for deres brist på ren tyskhed, have været til at undergrave det danske folks lykke og selvstændighed. Den værste af slægten er *Carl v. Scheel-Plessen* (det første af disse navne har han som efterkommer af den hjærtedanske Christen Skeel til Vallø).

Hvad der meget har bidraget til at vedligeholde slige slægters tyskhed, var den omstændighed, at nogle af dem længe vedbleve at eje godser i Tyskland. Således var Peter Tønder v. Koss, justitiarius i overhofretten i Christiania, endnu 1789 ejer af godset Wiltz i Mecklenborg; amiral *von Schindel*, deputeret i amiralitetet, blev 1779 stamherre til nogle godser i Schlesien, o. s. v. Såre mange af dem have aldrig lært at føle sig som danske. Om de end ikke ligefrem sætte en ære i at ringeagte det danske tungemål, mene de dog i det mindste, at det er aldeles ligegyldigt, ænten man føler sig som dansk eller tysk. Nogle af dem, f. ex. den tyske rigsgreve *von Sponneck* har ligefrem rost sig af, at ingen har kunnet mene om ham, at han havde dansk nationalfølelse. Hvor vidt disse kunne gå i sin foragt for det land, de dog borde betragte som sit fædreland, viser den vel bekendte *Constant von Dirckinck-Holmfeldt*, som tilsidst gjorde ende på folkets overbærenhed og fandt sig nødsaget til at forlade det land, han så længe havde hånet. Efter freden i Wien har han dog en gang været her igen og

da ret kunnet glæde sig over folkets ulykke, hvortil han har bidraget alt hvad han formåede.

Til den "danske adel" hører også slægten *von Schimmelmann*, der nedstammer fra en tysk købmand, som, efter at have beriget sig under syvårskrigen, bosatte sig i Hamborg for at undgå at dele sine rigdomme med Frederik den anden af Preussen. I Hamborg drev han bankérforretninger i det store, men trådte til Danmarks ulykke i Frederik den femtes tjeneste. Under ham og hans efterfølger udøvede denne tyske spekulant en höjst skadelig indflydelse på det danske riges finanser, i det han som bankér i Hamborg skaffede de store pengesummer til veje, hvilke han selv som overskattedirektør fandt nødvendige at låne til statens tarv; han indviklede staten i handelsforetagender, hvori han var meddeltager men, mærkeligt nok, selv altid vandt, imedens staten altid tabte. Hans sön *E. H. v. Schimmelman*, der visst nok som menneske var höjst forskellig fra faderen, var af naturen bestemt til at være tysk filosof, men blev ulykkeligvis dansk finansminister; vel berigede han sig ikke på statens bekostning, men han styrede finanserne i faderens ånd, og hans usle styrelse medførte statsbankerotten 1813. Han følte dog nogen interesse for danske digtere og understöttede dem; han var dansk i sammenligning både med sin fader og de nulevende medlemmer af denne slægt, der nedstamme fra hans broder. De have både et grevskab (Lindenborg) i Jylland og et fideikommisgods (Hammermøllen eller Hællebæk m. m.) i Sælland; men de ere desuagtet aldeles fremmede for Danmark og det danske folk. De leve i Holsten og have aldrig vist, at de føle sig som danske undersåtter. 1864 fremkom i rigsrådet et forslag til at lægge foreløbigt beslag på deres og C. v. Scheel-Plessens godser; men som man kunde vænte, udtalte regeringen sig også i denne henseende på det alvårligste imod at "udæske fienden". Til "den höjere danske adel" hører også grev *v. Schack til Schackenborg* (i Sønderjylland). Stamfaderen er den för nævnte rigsmarsk Hans von Schack, som siden kaldtes rigsfeltherre og var en meget indflydelserig mand, men særdeles hadet af det danske folk. Slægten har altid følt sig som tysk, og den nuværende besidder af grevskabet må være særdeles tilfreds med at være preussisk undersåt; vi må dog håbe, at denne hans glæde ikke skal være langvarig. En anden "dansk" greve, der er ligeså udansk og glad ved som lauenborgsk godsejer at være Preusser er grev *v. Bernstorff* til grevskabet *Gyldensten* i Fyn. Han kunde nok finde sig i at leve på Gyldensten, så længe det danske folk ikke havde politiske rettigheder; men efter grundlovens indførelse (1849) drog han til Lauenborg og har siden gjort fælles sag med de andre tysk-

sindede adelsmænd. I Avgustforeningen glimrer en stor mængde af disse navne: Bernstorff, Holstein, Bülow, Holsten, enkelte af navnet Moltke, Wedell o. m. fl., ligesom godsejer-adressen naturligvis fandt megen tilslutning iblandt dem.

Men i det de tyske slægter omtales, må det ej glemmes, hvorlunde adskillige medlemmer af disse i den nyere og nyeste tid have opnået et hæderligt navn ved nationalfølelse og kærlighed til fædrelandet, f. ex. lensgreverne Knuth og Moltke. Slægten *Knuth* nedstammer fra *E. C. Knuth*, der fra Mecklenborg kom ind i landet i året 1670 og ved giftermål med en datter af Kornelius Lerche blev ejer af hovedgården Årsmarke på Låland, som 1712 ved grevskabets oprettelse fik navnet Knuthenborg. Om den i sin kraftige alder bortkaldte greve *Frederik Markus Knuth* siger præsten J. Wegener i "Låland-Falsters stiftstidende" (1856) bl. a.: "En grundig undervisning, gode ævner og alvår i sindet forklarer dog ikke den særegne *danske* retning, hans ånd så tidlig tog, så aldeles forskellig fra så godt som alle hans standsfællers." Måske kan dog slægtskabet med den Moltkeske slægt (Knuth var brodersön af begge den sidst afdøde lensgreve til Bregentved A. V. Moltkes hustruer og opdroges fra sin tidlige barndom i hans hus) have haft en i det mindste negativ indflydelse; thi denne families ældre led havde to ganske særegne fortrin af en "dansk" adelsfamilie at være. Den havde agtelse for kundskaber og søgte at tilegne sig disse; og dernæst var den berørt af en viss *dansk* følelse. A. V. Moltkes farbroder Otto Moltke afskedigedes (1842), da han ej vilde give sit samtykke til Prindsen af Augustenborgs ophöjelse til statholder i "hertugdömmerne", og hans ofte udtalte statsgrundsætning var, at Danmark ej fik ro og lykke, så længe der bestod et slesvig-holstensk ridderskab. Dennes broder Gebhard Moltke til Glorup (i Fyn) opfattede med varme og understøttede den danske sag i Sønderjylland og ansà den for et livspørgsmål. Allerede dette, ikke fra barnsben at høre udtalt ligegyldighed eller foragt for et dansk folk, tungemål og rige, er her noget meget stort. I studenterårene søgte Knuth ikke sin omgang iblandt gardesofficerer, men mellem en del begavede borgerlige ynglinge, der følte begejstring over nordens fortids storhed og harme i sjælen over dets daværende uselhed og intet höjere kendte og elskede end Danmarks ære og storhed (især Fr. Barfod og Birkedal). Han så Danmarks frelse og fremtids lykke i en nöje forening imellem de tre nordiske folk og riger. Hvor mørk end hans sindsstemning ofte kunde være, hvor vanskeligt det i det hele var ham at fatte lysere håb, så troede han dog altid fast på Danmarks fremtid og derfor også på, at en nordisk forbindelse var nær-

mere, end det så ud til. Denne grundanskuelse måtte adskille ham fra hans allerfleste standsfæller. I en höjst vanskelig tid — i Mars 1848 — overtog han udenrigsministeriet, og i dette hundredår har Danmark ikke haft nogen mand, der kan sættes ved siden af ham med hensyn til dygtighed, fædrelandskærlighed og sund politik; han gjorde, hvad der var ham muligt med så uduelige og upålidelige medhjælpere som han for det meste havde ved de fremmede hoffer, og "en gammel diplomat" har (i novbr 1848) i "Fædrelandet" udtalt, at mange af hans noter vidne om dygtighed og ånd, overblik og finhed. Efter martsministeriets fald var han i nogen tid fjærnet fra det politiske liv; men han fulgte udviklingen og græmede sig over den svaghed, hans venner af det national-liberale parti lagde for dagen lige overfor det reaktionære Bluhme-Sponneckske ministerium. Efter at han var valgt til folketinget, var det ham og hværken Hall eller Monrad, der ledede modstanden imod ministeriet. Imidlertid gik det dog ham som de fleste af hans politiske venner; de bleve "helstatsmænd". I en tid af 1 ½ år var han i udlandet, og da han derpå i oktober 1854 atter indtrådte i rigsdagen, så han klart, hvorledes statsskibet mer og mer nærmede sig den tyske havn, og at det umulig kunde gå længer ned ad den vej, hvis et *dansk* rige længe skulde være til. Da var det, at han sagde de des værre kun altfor sande ord: "Aldrig har udlandet tvunget os til noget, som jo nogle af vor egen midte have villet, det skulde tvinge os til".

Den nys nævnte *Adam Vilhelm Moltke* var sönnesön af Adam Gottlob Moltke, der nedstammede fra en mecklenborgsk slægt, som under kong Valdemar Atterdag og dronning Margrete havde haft meget at sige i Danmark, men derefter var vendt tilbage til Tyskland. Selv kom han meget ung her til landet og vandt efterhånden et stort herredömme over prins Frederik, siden Frederik den femte. Det er noget vanskeligt at afgöre, om hans indflydelse i alle måder har været skadelig eller ej. Efter nogle samtidiges dom forledede han den unge prins til udsvævelser og forvistes desårsag til Møn som amtmand; efter andres påstand søgte han at holde igen med disse udsvævelser; dog sige selve disse optegnelser ikke, at han just var meget nidkær for sin fyrstelige vens vel. Nogen varm følelse for sit ny fædreland har han aldrig lagt for dagen; men et par af hans sönner have, som omtalt, været fædrelandsk sindede mænd, og A. V. Moltke gavnede i höj grad den folkelige sag ved 1848 at stille sig i spidsen for martsministeriet, eftersom hans navn havde en god klang i udlandets øren; han havde den gang i 17 år været finansminister. Uagtet han i hjærtet var en dansk mand, nedlod han sig dog til at modtage

den 1854 tilbudne værdighed som medlem af det ulovlige rigsråd og hans navn findes også på den omtalte godsejeradresse.

Som krigere have, af disse tyske slægter, udmærket sig generalerne *Schleppegrell*, *Wilster* og *Lüttichau*, hvilken sidste modsatte sig tilbagetoget fra Dannevirke, den så tidlig faldne kapitajn *Harald Stockfleth* o. fl.

Foruden de her nævnte slægter og enkelte medlemmer af disse, der ere af dansk eller fremmed byrd, er der naturligvis mange flere af den höjere og den lavere adel; men de fleste fremtræde så lidet offenlig eller ere så ubetydelige, at de ikke kunne omtales.

En omstændighed må endnu nævnes, fordi den også bidrager sit til at udrydde nationalfølelsen hos mangen en adelsmand, en uskik, der i den seneste tid har taget overhånd, den nemlig, at fædrene ikke sjælden lade sine sönner gå som lejesvende i østerrigsk tjeneste. Stundum har årsagen været den, at faderen ikke har villet tillade sin sön at drage sværdet for sit eget fædreland, men intet haft imod, at han kæmpede for et fremmedt rige; stundum have sönnerne ikke haft lyst eller evne til at lære noget her hjemme. Kun lidet brøde de sig om sit fædreland, da de rejste bort, og endnu mindre føle de for det, efter at de ere komne hjem fra Österrig, hvor de have fået tilbørlig undervisning i den læresætning, at folkene ere til for herskerens skyld, og at nationalitetsspørgsmålet aldeles intet har at betyde.

I det talen er om tysk indflydelse på den danske adel, må man ej glemme det sprog, som hersker i de fornemste kredse. Oprindelig var Tysk dèr kultursproget. Mange af de indvandrede vilde aldrig nedlade sig til at lære Dansk, og tyske huslærere (ligesom tyske lærerinder endnu den dag i dag) bevarede dette sprogs renhed hos den opvoxende slægt. Efterhånden så de sig nødte til at lære noget Dansk; men for at man ej skulde glemme, at de vare bedre end de jævne Danske, lagde de vind på en fremmed udtale. Christian den ottende havde selv noget fremmedt i sin udtale, og det lykkedes snart "selskabet" at efterligne ham. Den uforglemmelige Frederik den syvende var alt for jævn og god dansk mand til, at han skulde indlade sig på sligt, og man lærte da atter at tale ordenlig Dansk. Men næppe havde han endt sin korte, kongelige løbebane, förend "selskabet" atter begyndte at tale fornemt.

Ved at omtale den danske adel kan man ikke undlade at göre en sammenligning imellem den og den svenske, og denne sidste vil da stå med palmer i hænderne. Sveriges adel har

ikke således som den danske været nedtrykt af enevoldskongerne; thi Karl den ellefte benyttede ikke Tyskere men Svenskere både af adelig og borgerlig herkomst til at sætte sine planer igennem. Han fratog adelen den störste og bedste del af dens godser, men han udelukkede den ikke fra rigets vigtigste æmbeder eller fra æresposter ved hoffet. Den gamle svenske adel] havde indlagt sig så megen hæder i Sveriges mange krige, og dens efterkommere trådte under enevælden således i fædrenes fodspor, at enevoldskongerne ikke kunde tilsidesætte disse, om de end havde villet; men de vilde det ej, eftersom de ikke, således som de danske konger, vare fremmede för nationen. De nyere ætter have ikke vist mindre nationalfølelse end de gamle. Det var heltene Adlercreutz og Adlersparre, der frelste Sverige 1809 fra en usel konges herredömme; hvad vilde vel vore danske junkere have gjort i et sligt tilfælde? Også Sverige har optaget en stor del tyske slægter iblandt sit ridderskab; men de have så godt som alle lagt for dagen, at de ere Svenskere ej alene af navn. Hvor mange svenske adelsmænd have ikke været nidkære for at få forfatningsreformen sat igennem i den nyeste tid; mange andre have til visse været dens modstandere, men uden at disse kunne siges at være mindre gode Svenske end hine; hele nordens sag har netop iblandt dem en del af sine varmeste venner. I Danmark gives der des værre ikke få adelsmænd, som anse vore dødsfiender Preusserne for sine bedste venner; i Sverige gives der næppe nogen adelsmand, som ikke vilde af alle kræfter bekæmpe sit lands værste fiender Russerne.

—x+y.

Den franska krigsförfattningens historiska utveckling.

Skizz[1]) af **Th. W.**

Frankerne, liksom alla germaniska folk, hade personlig värnepligt. Men för att kunna vid uppbåd personligen draga i fält med egna vapen och på egen kost, fordras en viss förmögenhet. Den gamla landshären omöjliggöres derjemte genom det alltmer uppblomstrande feodalväsendet. Förgäfves söker Carl den store återupplifva den germaniska krigsförfattningen i *Heerbannet*[2]).

Feodalhären blir snart den enda krigsmagt, som konungen kan till landets försvar påräkna. Hvarje krigare står nu under befäl af sin länsherre, hvilken, under förevänning att städse till konungens tjenst hafva sin kontingent i beredskap, alltmera bildar för egna syftemål "stående" krigareskaror[3]), permanenta *feodal-miliser*. Härigenom tvingas äfven konungamakten att, med bistånd af de småningom uppblomstrande städerne, förskaffa sig egna stående trupper, *kongliga miliser*, för hvilka en ordnad, stadigvarande form först framträder under Carl VII. År 1445 upprättas nemligen de bekanta "ordonnans-kompanierne", värfvade ryttare, hvilka afdelningsvis förläggas i städer och byar, i likhet med hvad ett århundrade sednare i Sverige sker med "besoldningsryttarne". Och kort derefter eller 1448 organiseras de s. k. "franc-archers". Ordonnansen af den 28 April sistberörde år stadgar: "i hvarje församling af vårt kongliga rike skall det finnas en bågskytt, som ständigt skall vara utrustad på ett tillräckligt och lämpligt sätt". De hade sitt namn "skattfria bågskyttar" (francs, affranchis, fritagne) af be-

---

1) Efter materialier, på begäran samlade och meddelade af Attachéen, Majoren m. m. F. N. Staaff.

2) Jemför: Svenska krigsförfattningens historiska utveckling, af Th. Wijkander, Stockholm 1866, pag. 23.

3) Ännu år 1544, upprepadt genom ordonnansen af d. 26 December 1583, förbjudes en hvar undersåte att utan konungens tillstånd uppställa trupper: Histoire de la milice française par le père Daniel.

frielsen från den personella skatten, la taille [*]), och åtskilliga andra pålagor, på samma sätt som Eric XIV hos oss år 1561 befriade de utskrifne från skatter. De voro skyldige att tjenstgöra "så ofta de blefvo dertill kallade", och kommunen, som ställde karlen, ålåg det äfven att tillhandahålla honom sold, beklädnad och öfrig utrustning. Organisationen var sålunda en förebild till de danska "sockenryttarne" och efter lægd utskrifne knektarne, hvilka i sin ordning kunna sägas vara förebilder för vårt "vissa och ständiga knektehåll", hvilket dock icke må förblandas med Gustaf II Adolfs och Carl X:s "utskrifne" soldater.

Men redan Carl VII:s son och efterträdare, Ludvig XI (1461—1483) afskaffar dessa franc-archers och ersätter dem med legotrupper, företrädesvis Schweitzare. Alltjemnt fortgår man derefter på samma bana. Ända till franska revolutionen utgöres den stående arméen af värfvade trupper. Konungamakten begär skatter af det ofrälse förvärfvet och med dessa besoldar den krigare till yrket, att bekämpa mäktiga undersåter och yttre fiender. Samma tanke var icke främmande för våra stora Wasa-konungar. Undantagen afse alltid reserv-trupper till sjelfva landets försvar, arrière-ban, landvärn, alldrig den stående fältarméen, härnad. Endast för detta ändamål återgår Frans I ånyo till nationaltrupper, då han år 1534 uppsätter 7 "legioner", hvardera af 6 "bandes". Hvarje bande räknar 1071 man, befälet inberäknadt. Provinserne lemna manskapet, som tjenstgör viss tid, 4 à 5 månader om året. Men äfven denna institution är af föga varaktighet. Än utbytas miliserne emot legoknektar, än nedsättes tjenstetiden. Under Henric IV är denna reducerad till endast 6 dagar.

Frankrike har emedlertid äfven ett annat slag af miliser. Jemte feodal-miliser och kongliga miliser finna vi nemligen äfven *borgare-miliser*, hvilka fortfarande grunda sig på personlig värnepligt, om äfven bland dem finnas soldnärer. Då stadskommunerne hade förmått att göra sin sjelfstyrelse erkänd, hade de nemligen småningom bekommit rättigheten att försvara sig och sin municipala frihet. Så egde staden Rouen år 1563 30,000 man borgaretrupper. I allmänhet afsågo de, såsom alltid vid oinskränkt personlig värnepligt, endast lokalförsvaret, men någon gång kallades de äfven till activ krigstjenst. Så deltogo borgare-kompanierne från Dieppe, under Henric IV, i slaget vid Arques. Så gick prinsen af Condé år 1562 att belägra Paris med 800 ryttare, "till största delen stadsfolk och

[*]) Taille se disait autrefois d'une certaine imposition de deniers qu'on levait sur toutes les personnes qui n'étaient pas nobles ou ecclésiastiques, ou qui ne jouissaient pas de quelque exemption: Dictionnaire de l'académie française.

köpmän", samt 1200 man till fot, "för det mesta handtverkare". Dessa borgaremiliser afskaffas och försvinna småningom under Ludvig XIII:s stränga regering (1610—1643), samtidigt med att deras tillvaro lagbindes i Sverige genom 1620 års stadsprivilegier.

Vid samma tid, då i sistberörde land den personliga värnepligten började öfvergå till utskrifning efter gårdetal, realskatt, införer enväldet derefter likartade organisationer i Frankrike. Under Ludvig XIV:s stora krig befanns det nemligen omöjligt att genom frivillig värfning rekrytera legotrupperna. Louvois, den ovanligt uppfinningsrike administratören, tillgriper då utskrifning efter förmögenhet, under namn af "l'arrière-ban de la roture" eller *provins-miliser*. Ordonnansen af den 19 November 1668 befaller provinsguvernörerne att uppställa en soldat för hvarje område, hvars skattebelopp uppgick till 2000 francs. Åtgärden lemnade 15000 man. Denna styrka, som erhöll sjelfständig organisation och skulle göra tjenst inom riket, afgick dock snart till fältarméen. Således alldeles samma historia, som med Carl XII:s tremänningar!

Snart reorganiserades emedlertid den franska national-milisen i betraktande af de faror, hvarmed Augsburger-ligan hotade. Ordonnansen af den 29 November 1688 anbefaller upprättandet af "infanteri-milis-regementer". Utskrifningen utgick af rikets alla beskattningsområden (généralités) och lemnade 25,000 man, som organiserades på 30 regementer. Befälet utsågs bland landtadeln, afskedade officerare, arméens civile embetsmän m. fl. d. Hvarje kommun måste lemna manskap i förhållande till sin befolkning samt bestrida kostnaden för beklädnad, utrustning och beväring. Dessa "kommunal-soldater" kunde användas äfven utom riket, men tillförsäkrades att efter 2:ne års förlopp erhålla befrielse från krigstjensten. År 1697 upplösas merberörde trupper och manskapet införlifvas med den reguliera arméen, på samma sätt som 1813 nationalgardet användes att ersätta förlusterna efter det föregående årets ryska fälttåg. När Ludvig XIV sedermera ånyo uppbådar milisen, bildar den icke längre sjelfständiga korpser, utan manskapet instickes såsom rekryter i den stående, värfvade arméen (preussiska kantonsystemet).

Under efterträdaren, Ludvig XV, utbildas institutionen småningom till "utskrifning efter mantalet", ehuru kostnaden fortfarande utgår efter förmögenhet, såsom en special-skatt. Den gamla national-milisen blir ånyo en reserv-armée, som slutligen ånyo sammanslås med den värfvade arméen och bildar en öfvergång till nutidens s. k. conscriptionssystem (le système des appels). I ordonnansen af den 25 Februari 1726 heter det:

"konungen vill hafva en ständig milis-korps upprättad i det inre af landet, hvilken under freden bekommer sin öfning, utan att det likväl sker till förfång för åkerbruket och dess arbeten, men vid behof är tillreds att uppbryta mot rikets gränser". Vidare bestämmes fördelningen efter provinser och beskattningsområden. Intendenten eller kommissarien åligger att verkställa densamma församlingarne emellan. Manskapet uttages genom *lottning* mellan alla ogifta manspersoner från 16 till 40 år, så framt de hafva en längd af 5 fot och i öfrigt äro till krigstjenst duglige. Lottningen försiggår offentligen en söndag efter slutad gudstjenst. *Legning är förbjuden.* En hvar, som bevisligen upptäcker något underslef, tillerkännes 100 livres på den felaktiges eller församlingens bekostnad. Den, som håller sig undan, är sjelfskrifven. Kapitenen utser underbefälet: 2 sergeanter, 3 korporaler och 3 vice-korporaler. Hela styrkan uppgår till 60,000 man, fördelade på 100 bataljoner, hvardera om 12 kompanier. Tjenstetiden är endast 4 år och halfva styrkan afgår hvartannat år. Slutligen anbefallas vederbörande att så litet som möjligt genom mönstringar o. d. störa manskapet i deras borgerliga sysselsättningar. Kompani-cheferne vid värfvade arméen förbjudas, vid äfventyr af tjenstens förlust, att värfva en miliskarl. Uniformen är lika med de reguliera truppernas på fältfot. Provinserne bekosta beklädnad och underbefälets aflöning. Alltsammans är sålunda *personlig* och *tvungen* krigstjenst, med 4-årig tjenstetid, lottdragning och på förhand bestämd nummerstyrka, hvarvid kostnaden utgår såsom öfriga skatter inom de vanliga beskattningsområdena, ehuru på dem *indelt.*

Ordonnansen af den 17 Juli 1743 påbjuder, att 36,000 man nya militrupper skulle af provinserne utgöras samt fördelas på beskattningsområden och församlingar, efter antal familjer eller eldstäder (feux, matlag, röketal), i likhet med hvad 1642 för vårt land afsågs. Lottningen bibehölls enligt 1726 års ordonnans, men tjenstetiden utsträcktes till 6 år. Miliskarlen fick icke lemna socknen, utan att derom underrätta mairen och underställa hans bepröfvande skälen till den ifrågasatta afflyttningen, äfvensom att underrätta honom om den nya boningsorten.

Ordonnansen af den 1 December 1774 reorganiserade ånyo milisen, efter provinser och beskattningsområden. Bataljonernes antal bestämmes till 105, fördelade i 48 regementer. Beklädnad och all slags utrustning anskaffas och underhålles af kommunerne. Tjenstetiden är fortfarande 6 år, och $^1/_6$ af styrkan, jemte ersättning för tillfällige vakanser, uttages årligen i Februari och Mars genom lottning, i hvilken endast ogifte och

barnlöse enklingar från 18 till 40 års ålder deltaga. Minimilängden är såsom förut 5 fot utan skodon. *Legning medgifves,* ehuru alltid på den utlottades ansvar, och för legan bestämmes ett maximipris af 100 livres, i likhet med hvad Carl XI vid vår indelta armée föreskref. I Maj månad hvarje år hafva dessa trupper sina möten, och konungen lofvar att icke beröfva jordbruket de för detsamma behöfliga arbetskrafter längre än behofvet oundgängligen fordrar.

Den 30 Januari 1778 anbefalles, att med hvarje af de 79 franska linie-regementerne skall införlifvas en af berörde 105 bataljoner, och konungen förbehåller sig att framdeles besluta öfver de återstående 26. I denna form qvarstår organisationen till 1789. Milisen är sålunda ånyo absorberad af den activa arméen. Revolutionen söker nu förverkliga den stora men outförbara tanken, att endast fosterlandskärleken skall fylla arméens leder i farans ögonblick. Milisen afskaffas 1791, på samma gång som all värfning, legning o. d. Talrika bataljoner af frivilliga uppsättas verkligen, men — hänförelsen kallnar, kriget går illa, de frivilliga gå hem, och *tvungen krigstjenst* måste, såsom alltid, åter användas. Dekretet af den 24 Februari 1793 anbefaller derföre allmänt uppbåd i ordets strängaste mening (levée en masse) och drifver till gränserne både de sjelfbildade "gardes nationales" och snart sagdt hela den vapenföra befolkningen. Denna våldsamma rekrytering ordnas slutligen genom lagen af den 5 September 1798, förebilden för vår beväringslag af år 1812. Härigenom införes conscriptionssystemet, med hvilket kejsaredömets alla krig utföras. Det afskaffas 1814, men återinföres 1818. Ändtligen ordnas saken ånyo efter 1830 års revolution, genom lagen af den 21 Mars 1832, hvilken i de flesta punkter ännu gäller.

Longfellow.

Foredrag, holdt i den köbenhavnske studenterforening d. 9 Nov. 1867

af

C. Rosenberg.

Mine herrer!

For en tredive års tid siden kunde man i Köbenhavns og Stockholms offentlige bogsamlinger eller i universiteternes höresale jævnlig træffe en ung udlænding ivrig sysselsat med at studere Nordens sprog og literaturer. De noget skarpe træk, det högeagtige blik, det tilbageholdne væsen, ikke mindre end hans udtale af det engelske, röbede ham for den erfarne iagttager som en af Ny-Englands sönner. Kun få kom i beröring med ham, og det varede længe, för disse få fik anledning til at huske på ham; thi, skönt han alt i tiden nærmest efter sin hjemkomst begyndte at vinde anseelse i sit fædreland som digter, gik dog henimod en snes år hen, för hans ry flöi over verdenshavet.

Nu er denne mand bekendt nok i Europa. Der findes neppe noget större kulturbrændpunkt, til hvilket ikke *Henry Wadsworth Longfellows* navn har banet sig vej. Man kunde måske finde denne berömmelse noget uforholdsmæssig. Han har ikke været overvættes frugtbar: Han er nu over de tre snese år; og dog rummes hans "poetical works" i tre mådelige bind af Tauchnitzer-udgaven af britiske forfattere. Ej heller er alt hvad han har skrevet lige vægtigt eller originalt. Man fristes til at söge grunden til hans ry i de fleste europæiske folks fattigdom på nye, epokegörende digtere. Man kunde også mene, at vor tids stærkt udviklede ethnografiske sands har været medvirkende, at Longfellow er bleven læst, nok så meget fordi han er Amerikaner som fordi han er digter; og, når hans navnkundighed unægtelig daterer sig især fra "Sangen om Hiawa-

tha", som udkom 1855, ledes man let på den tanke, at grunden hertil ikke blot ligger i, at dette er hans ypperste værk, men også deri, at det behandler hidtil lidt kendte indianske sagn, altså giver et poetisk billede af en mærkelig folkestammes væsen.

Imidlertid kunde det dog også være, at den gode modtagelse, som Longfellow omsider har fundet i Europa, har en dybere grund. Mig har det idetmindste forekommet, at der er noget i hans digtning, noget væsentligt, noget der så at sige er sjælen i den, som netop er tilpas for vor tids mennesker, som netop svarer til en trang, i det mindste til et behov i tiden og som ikke findes i samme grad hos nogen anden nutidsdigter — det skulde da måske være netop mændene af den nye norske digterskole. Hvad dette noget formentlig er, skal jeg stræbe at göre anskueligt, idet jeg kaster et blik på Longfellows digterejendommeligheder og disses forhold til hans tid og folk.

I.

Longfellow afspejler på en gang og i inderlig forening to hovedsider i det nord-amerikanske folks liv: på den ene side kultursammenhængen med Europa, på den anden side det ejendommelig Amerikanske.

Hin *kultursammenhæng* er man i vore dage måske tilböjelig til at tillægge mindre betydning, end den virkelig har. Der er såmeget i det nordamerikanske væsen, der overrasker den europæiske iagttager som særeget, ja modsat det Europæiske. Ikke landet alene, også samfundet og dets forhold, også menneskenes idrætter i fred som i krig have så at sige en meget större målestok end i den gamle verden. Den större bevægelighed i forholdene, den lethed, hvormed manden skifter livsvirksomhed, den friere, selvstændigere stilling, som kvinden nyder, den åbenhjertighed, for ikke at sige drenge-kådhed, hvormed i Nordamerika meget vedgås, som i Europa visselig begås, men her mere i det små, hvorhos det besmykkes eller skjules — alt dette ikke mindre end kongelösheden og alle dermed fölgende egenheder i statstilstanden fremkalder let den forestilling, at den nordamerikanske kultur er Europas stik modsat, er noget helt nyt og særeget.

Dette er dog ikke tilfældet. Her, ligesålidt som på noget andet punkt af verdenshistorien, er noget virkeligt spring. Det er ikke *sproget* eller sprogene alene i Nordamerika, som ere europæiske. På alle livets områder kan man iagttage europæiske spirer, europæisk påvirkning, samliv med Europa. De allerfleste amerikanske *religionssamfund* ere, som bekendt, op-

ståede i Europa; det vigtigste af de få, som ere opståede på amerikansk grund, Mormonernes, har suget kræfter fuldt såmeget fra den gamle som fra den nye verden, hvilket röber overensstemmelse i de religiöse tilstande trods al ydre forskel. De *borgerlige og politiske indretninger*, hvad ere de *væsentlig*, netop i det, der udgör kærnen i dem: *selvstyrelsesgrundsætningen* — hvad ere de andet end former for samfunds- og statslivet, der, födte i Europa og med selve de europæiske folk, have hört hjemme i den nordiske og germaniske verden og overalt hvor dennes indflydelse har nået hen, former, som have udviklet sig kraftigst i England og som derfra ere förte til Nordamerika, men frigjorte for kongedömmet og læmpede efter demokratiske samfundsforhold? Selv kongelösheden finde vi jo som den ældste tilstand, ej blot i Syden, men også i Norden. Også den *åndsdannelse*, som Nordamerikanerne eje og som ved deres magelöse iver for almen oplysning spredes langt videre og ligeligere til hele samfundet end nogetsteds i den gamle verden, den består dog af de samme grundsæmner som den europæiske. De blandes måske anderledes; men, om også de amerikanske skoler mere end de europæiske knytte ungdommens almene dannelse til en viden, der kan nyttes i det praktiske liv, så er dog selve denne viden for den allerstörste del frugt af europæisk videnskabelighed, og den höjere, humanistiske dannelse hviler hist som her på græsk-romersk grund. Og nu selve *den nordamerikanske folkeånd*, der både frastöder og tiltrækker, men altid imponerer for ej at sige forskrækker Europæerne, hvad er den andet end genfödningen af den samme ånd, som drev vore forfædre ud i heltefærd, den ånd, som förte de normanniske baroner og efter dem det övrige Europas adel i kamp mod Islam, den ånd som opflammede Sveriges Caroliner, den ånd, som har gjort England stort, den trodsige friheds- og selvstændighedsdrift, den forvovne dådlyst, dette *goahead-sind*, som synes så sörgelig slappet ej blot i dets gamle skandinaviske, men også i dets nyere engelske hjemstavn?

En sand digter vil altid være i overensstemmelse med sit folk. Det er derfor betydningsfuldt, at Longfellow neppe havde begyndt at röre vingerne, för han sögte tilbage til Europa. Kun 19 år gammel (1826 — han er födt den 27de februar 1807) foretog han sin förste rejse, på hvilken han besögte Mellem- og Syd-Europa, og han gav sig gode stunder med den: thi först 1829 kom han hjem. Han blev professor ved höjskolen i Bowdoin, i hans födestat Maine; men nogle år efter opgav han denne stilling for atter at drage over havet og besögte på denne rejse (1836—38) Norden. Det er, som om han havde fölt en uimodståelig trang til at kende rödderne til

det åndsliv, han selv hörte til, inden han trådte i dets tjeneste, som om han måtte have repeteret alt hvad der lå forud for ham selv og hans tid, för han kunde gå videre. I det mindste trådte han först 1839 frem med en större digtsamling — "Voices of the night", og hvad der slår den europæiske læser allerförst som et hovedtræk i hans digtning, er netop de mange vidnesbyrd, den indeholder om, hvorledes digteren *har suget næring og hentet formdannelse i den gamle verdens skjaldskab.*

Det overrasker strax, blot når man löber indholdslisten over hans værker igennem, at finde forholdsvis så mange *oversættelser* blandt dem: fra Spansk, Fransk, Tydsk, Nordisk — nemlig "Kong Christian stod ved höjen mast", en dansk riddervise og Tegnérs "Nattvardsbarn". Allerede dette er betegnende for hans Europa-trang, endnu mere at han har viet sit livs aften til at omplante Dante på nordamerikansk grund: 1ste bind, indeholdende "Inferno", er netop udkommet iår.

Et andet, næsten ligeså iöinefaldende træk er Longfellows valg af *æmner*. Også i denne henseende have meget forskellige folk måttet yde bidrag. *Jödernes* Talmud har givet æmnet til en fortælling på vers: "The legend of Rabbi Ben Levi". I *Spanien* er æmnet hentet til skuespillet: "The spanish student" og til den versificerede inqvisitionshistorie "Torquemada". En anden fortælling på vers — "The falcon of Ser Federigo" — stammer fra *Italien*. Et til *Tydskland* henlagt religiöst sagn, som findes i den gamle legendesamling: "Aurea legenda" fra det 13de århundrede, har givet æmne til det dramatiske digt: "The golden legend". Fortællingen "Kung Robert of Sicily" er en gammel *fransk* fabliau, som alt er behandlet på vers af en anglonormannisk trouvère. Hvor stærkt endelig Longfellow har fölt sig dragen til *Norden*, vise flere digte f. ex. "To an old danish song-book," "Tegnérs drapa" og især "The saga of king Olaf", en större romancecyklus, hvis æmne er Olaf Tryggvasons liv.

At også *behandlingen* af disse æmner viser hen til *europæiske forbilleder*, idet både hist og her motiver ere ligefrem brugte og ejendommelige former efterlignede. "The spanish student" er, når man tager hensyn til anlæg og tone, dannet efter Shakspeares romantiske skuespil kun med en stærkere tilsætning af sang og dands; end ikke en shakspearisk clown fattes, som forresten er fortræffelig udfört. Når man i "The golden legend" ser hovedpersonen, en ung fyrste, sidde tungsindig, livstræt, grublende over magiske böger, og dernæst Lucifer åbenbarer sig som en omrejsende læge, der giver fyrsten en trylledrik, hvorved han pludselig oplives, men bagefter rammes af en

dödelig sygdom, — så fristes man næsten til at ærgre sig over efterligningen, så slavisk synes den, og i alt det fölgende er Goethes Faust fremdeles forbillede såvel hvad scenernes brogede skiften angår som med hensyn til de onde magters indgriben. At "the saga of king Olaf" i formen er en efterligning af "Helge" og "Frithiofs Saga", gætter man let; endogså romancernas tal — 24 — stemmer; kun er i stærkere grad end hos Tegnér de enkelte sange dannede efter den middelalderlige folkevises mönster. Dette digt hörer til en samling poetiske fortællinger, som under den fælles overskrift: "The wayside inns tales" ere sammenfattede i en ramme, der ligefrem er lånt fra Chaucers "Canterbury-tales": i en afsides liggende liden amerikansk köbstad befinder sig et selskab rejsende fra alle verdens hjörner samlede en aftenstund. Ligesom hos Chaucer nævnes og karakteriseres hver enkelt af de tilstedeværende: værten, som stammer fra en gammel adelig slægt blandt de förste nybyggere og holder sit arvede skjold i ære, men derfor ikke föler mindre stolt for uafhængighedskampen, en student, vel bevandret i fransk, italiensk og engelsk middelaldersliteratur, en jöde fra Alicante, en theolog fra Cambridge, en ung Sicilianer, en poet fra Amerika og en violinspiller fra Norge — åbenbart Ole Bull —; og, ligesom hos Chaucer pilgrimene forkorte deres rejse til Canterbury med historier, således også dette rejseselskab den lange höstaften.

Men ikke blot i digte med europæiske æmner, også i sådanne, hvor *æmnet er amerikansk*, möder man europæiske forbilleder, europæisk påvirkning. Longfellow er en af de få digtere i engelsk tungemål, som har brugt hexametret. Han siger selv, at sproget bærer denne form, som var det lænker; men efter det förste forsög med oversættelsen af "Nattvardsbarnen", har han dog digtet to större idyller på historisk grund i dette versemål, åbenbart fordi han fandt, at den dermed angivne tone og stil passede for æmnerne. Det ene digt: "Evangeline, a tale of Acadia" handler nemlig om en fransk nybygds skæbne, som i det forrige århundrede af den engelske regering blev flyttet bort fra dens hjemstavn i Acadien til Mississippis bredder; det andet: "The courtship of Miles Standish" foregår i de puritanske nybygders förste tider. I dem begge skildres patriarkålske tilstande, hvortil den fra Homer lånte form passer bedst; men vejen til den har forfatteren ladet sig vise af Goethe, Voss og Tegnér. — Et tredje exempel, det mest slående af alle, er "The song of Hiawatha". Emnet er aldeles ejendommeligt: indianske myther; men form og stil have deres forbillede i et europæisk folkeepos. Man behöver blot at læse den förste side for at blive slået af ligheden:

"Om J spörge: hvorfra komme
Disse sagn fra gamle tider
Med den friske duft fra skoven,
Med den våde dug fra engen,
Med den kruste rög fra hytten,
Med de store floders brusen,
Med det tidt gentagne ordfald,
Med den vilde rulle-genlyd,
Som af torden mellem fjelde?
Da jeg svarer, da jeg siger:
Ifra skoven, ifra steppen,
Fra Ojibvæ-stammens lande,
Fra Dacotah-stammens lande,
Ifra fjæld og myr og mose,
Der hvor hejren, hvor Shuh-shuh-gah
Rov i siv og rör sig söger.
Jeg dem ypper, som jeg hörte
Dem fra Nawadahas læber,
Mester i spil og söde sange.
Spörger J, hvor Nawadaha
Fandt de vilde, sære sange,
Disse sagn fra gamle dage?
Da jeg svarer, da jeg siger:
"I den vilde skovfugls rede,
I den snilde bævers bolig,
I den stærke bisons fodspår,
I den höie örnerede.
Alle vilde fugle sang dem
For ham over myr og mose,
I de sörgelige sumpe.
Viben, Chetowaik, hun sang dem,
Lommen — Mahrg, grågåsen — Wawa,
Hejren med, den blå Shuh-shuh-gah,
Tjuren også — Muskkodhasa.
Om fremdeles J mig spörge,
Sige: hvo var Nawadaha,
Jeg på eders spörgsmål svarer
Flux med disse ord, som fölge. o. s. v. [1]).

Versemålet, parallelismerne, gentagelsen af de samme vendinger, den naivt-dristige legemliggörelse af det ulegemlige, de poetiske billeders tilsnit — alt röber det finske forbillede, som vel ikke i sin helhed var oversat på Svensk, da Hiawathasangen digtedes, men hvoraf dog det meste var tilgængeligt i Castréns oversættelse [2]).

---

[1]) Væsentlig efter *G. Berns* i det hele tilfredsstillende danske oversættelse, som udkom 1860 på Otto Wroblewskys forlag.

[2]) Man sammenligne med det ovenanförte f. ex. fölgende vers af Kalevala i begyndelsen, hvori sangeren först taler om, at han har nogle runer

"Från den gamle Wainos bälte
Ifrån Ilmarinens ässja,

Men så er jo Longfellow ikke andet end en digter på anden hånd, så er hans skjaldskab jo kun en genlyd af den gamle verdens toner? Jeg vil senere komme til at beröre, hvorvidt han har gjort ret i at fölge givne forbilleder. Her må det være nok at bemærke, at hvor han end har gået i skole, så er det en egen *ånd*, der er kommen til udtryk gennem hans digtninger, så er det, han især har havt på hjerte, noget, der ikke er sagt således för, fordi det indeholder *det amerikanske folks ideal*, det, som dette folk må stræbe at give skikkelse både i sit virkelige liv og i dettes spejlbillede: konsten, det, som fölgelig må blive dette folks eget bidrag til menneskeåndens udvikling. Derfor har Longfellow betydning for vor tid; thi vi Europæere, særlig måske vi Nordboer, kunne hos Amerikanerne lære noget, også i åndens verden, som vi netop kunne have godt af at lægge os på hjerte.

II.

Longfellow er, som jeg har bemærket, födt i Maine. Der tilbragte han sin ungdom og mellemtiden mellem sine to Europareiser. Efter sin hjemkomst fra den sidste af disse blev han professor i de nyere sprog i Howard College i Cambridge tæt ved Boston, og, da han for nogle år siden opgav denne stilling, fæstede han for livstid bo i samme nabolag. Han har altså hele sin livstid bot og bygget i den del af de nordame-

---

Ifrån Kaukomielis svärdsudd,
Ifrån Joukahainens båge,
Ifrån Pohjas fjerran åker
Och från Kalevalas moar",

samt hvordan han fremdeles har lært andre af sin fader og moder og dernæst vedbliver:

Åfven andra ord det finnes,
Dem jag upp vid vägen plockat,
Dem jag brutit mig från ljungen,
Dem jag ryckt från skogens ruskor,
Dragit från de späda skotten,
Slitit af från gräsens toppar,
Rifvit lös från stigens kanter,
Då som barn jag gik at valla....
Åfven kölden gaf mig sånger,
Runor bragtes mig af regnet,
Andra buros fram af vinden,
Hemtades af hafvets vågor;
Ord af foglarne mig skänktes,
Talesätt af trädens toppar.
(Collans oversættelse).

rikanske fristater, som kaldes *Ny-England*, hvis befolkning nedstammer fra de puritanske nybyggere, som i det 17de århundrede her sögte et fristed for Gammel-Englands kirkelige tvang og forfölgelser. Der ligger heri noget betydningsfuldt. Denne stamme har været kærnen i det nordamerikanske folk. Den gik i spidsen i uafhængighedskampen, den gik i spidsen for agitationen mod negerslaveriet og i den kamp for unionens opretholdelse, som sydens fastholden ved hin institution omsider fremkaldte. Ny-Engelskmændenes karakter har, om end i andre egne mer eller mindre modificeret ved mangfoldige andre indflydelser af klima, levevis og indvandrere, dog i det store præget sig i hele det nordamerikanske folks væsen. I den uafhængighedsfölelse, den noget barske sædelighed og religiösitet, den tarvelighed, flittighed, djærvhed og udholdenhed, som Ny-Englands börn have arvet fra deres puritanske fædre, ligger åbenbart hovedkilden til hele folkets kraft; det er dens egentlige moralske grund. Ingen bedre luft kunde den mand indånde, som skulde være istand til at give folkets bedste fölelser og stræben poetisk udtryk. Det er jo dette, som den sande digter altid gör, og det er dette, Longfellow har gjort.

Hans digtning gemmer nemlig en hel *livsanskuelse:* den, at livet er og skal være ikke hvile eller nydelse, men arbejde og kamp i det godes tjeneste, at dets ideal ikke er en lidende, klagende, men en handlende, frejdig selvopoffrelse og kristenkærlighed. — Men dette er jo dog ikke fremmed for Europas kristne folk? Dette er jo dog ikke noget nyt? Nej tilvisse; men disse tankers *overvægt*, det at de stilles forrest og överst, at de under deres fremtræden i de livsbilleder, digteren förer frem for os, i de kvad, hvori han giver sit hjertes stemninger luft, bestandig dukke frem som det egentlig besjælende, inspirerende, at de kaste idealitetens lysning over sfærer af menneskelivet — især det materielle arbejde —, der i Europa som oftest have savnet en slig forklarelse: deri ligger, ved siden af en rigdom på storartede naturbilleder, hentede fra den nye verdens vide lande og have, det ejendommelig Nordamerikanske.

Det er allerede værd at lægge mærke til, *hvad* det er, Longfellow har *oversat*. Havde det været blot literær interesse, som havde ledet ham til at studere de europæiske folks poesi, så havde han sagtens, når han vilde vise sine landsmænd afbilleder fra den, valgt de bedste digteres bedste værker. Dette er ikke tilfældet. Han har kun oversat, hvad der kunde tjene til udtryk for noget, han selv fölte, ligemeget om det var en berömt eller uberömt forfatters værk, om det var stort eller småt. Han gör selv rede for, hvad der har ledet ham til at foretage et af disse arbejder, nemlig oversættelsen af "Natt-

vardsbarnen", idet han sammenligner dette digt med Voss's "Luise" og Goethes "Hermann und Dorothea". "Den svenske digter", siger han, "har været ledet af en sikkrere smag end hans tydske forgængere; hans tone er ren og löftet, og sjelden om nogensinde tager han trivialiteten for poetisk enfold. Der er endnu", vedbliver han, "noget patriarkalsk over landlivet i Sverige", og så oplyser han dette med en hel skildring af den svenske landalmues seder. Det er åbenbart, at den patriarkalske fromhed, som udgör skönheden i Tegnérs digt, er det, som har tiltalt oversætteren fremfor den helleniserende glæde over det jordiske, det verldslig hverdagslige, som opfylder de to tydske digte. De allerfleste digte, han har oversat, ere enten ligefrem religiöse eller have et religiöst anströg. Den danske riddervise har oversætteren endogså underlagt en allegorisk betydning, som neppe ligger deri: det er en kamp mellem herr Oluf og en sortrustet ridder om tre möer, som oversætteren mener må betyde, tro, håb og kærlighed. Man vil finde det fuldkomment i sin orden, at Longfellow tilsidst har kastet sig over Europas störste religiöse digter, ham, der kalder hele fortidens og sin samtids liv til doms i lyset af helvedes luer og himmelrigs klarhed.

Det er en mærkelighed ved Longfellow, at han ikke har oversat et eneste digt fra *det græsk-romerske eller nordiske hedenold*, eller i det hele vist stor sympathi for disse perioder, uagtet mangen hentydning viser, at han kender dem godt. Hvilken forskel i denne henseende mellem ham og de store digtere fra den nu udrundne europæiske digtertid: de have jo fordybet sig i den hedenske oldtid, levet den om igen i deres fantasi, ja tildels gået op i dens livsanskuelse; det var tilfældet med århundredets störste digter, med Goethe. Longfellow har åbenbart ikke fundet noget i det hedenske, der svarede til hvad der lå hans hjerte nærmest. Det selviske, som ligger i alt hedenskab, har været ham imod. Når han fremmaner Olaf Tryggvason, er det kun for at lade ham modtage "Thors udæskning" —

"Magt styrer verden end
Har styret, skal styre den;
Mildhed er svaghed;
Styrken skal sejre,
Over al jorden
Er det Thors dag endnu" —;

Olaf hörer denne röst og påtager sig kampen for Kristus. Han sejrer også over hedenskabet; men han falder tilsidst, fordi han har bekæmpet det gamle magtens og voldens rige med dets egne våben, med grumhed og vold. Tilsidst lader digteren Olafs moder

som nonne i Throndhjem höre en röst fra himlen, som forkynder den nye læres sejr, og hvorigennem digtets grundtanke træder frem i fuld klarhed:

"Kors imod klinge,
Kærlighed mod had,
Fredsråb for krigsråb!
Tålmod er mægtig;
Hvo sig behersker,
Har magt over folkene.

Som elve om somren,
Halv törre i deres lejer,
Pludselig stige, fast
Himlen er skyfri;
Thi regn er falden
Ved kilderne fjerne:

Således amægtende hjerter
Svulme over randen,
Og de, som det skue,
Undres og véd ej,
At Gud har ladet det regne
Ved kilderne fjerne.

Stærkere end stål
Er åndens sværd;
Snarere end pile
Sandhedens lys,
Större end vredesmod
Er kærlighed, og sejrer."

Endnu stærkere kommer den samme fölelse mod det nordiske hedenskab til orde i digtet "Tegnérs drapa", hvor digteren efter at have skildret Balders död og bålfærd som et billede på de gamle guders forsvinden, tilråber nutidens skjalde — "fædrene til den nye slægt, som lever af morgendug", at de skulle synge den nye kærlighedens sang"; thi "magtens lov er död":

"Synger ej mer,
I Nordens skjalde
Om vikinger og jarler!
Af oldtids dage
Bevarer friheden ene,
Ej den blodige dåd."

Longfellow har altså ikke skrevet sin "Saga of king Olaf" for at forsöge sig i en nordisk digtform, m. a. o. af efterlignelseslyst, men fordi han i æmnet fandt en tanke, som bevægede hans hjerte, og han har valgt romanceformen, fordi den passede til æmnet. Han har forsåvidt gjort fuldkommen ret; men rigtignok ere netop de sange, hvori han har holdt sig nærmest til de givne forbilleder, hvor han har villet nytte

middelalderens folkeviseform, mindst heldige; han trænger, som næsten alle nyere digtere, til större plads for at udfolde sin tanke, og dens udtryk bliver oftest mat og tört, når han vil presse den ind i de korte visestrofer, som kræve en næsten ordsprogsagtig sammentrængning af tanke og billede.

Det samme forhold mellem digterens grundstemning eller grundretning og det valgte æmne, som jeg har påpeget her, kan iagttages ved alle hans digtninger af episk eller dramatisk art, hvadenten æmnet hörer Europa eller Amerika til. *Aldrig* har han valgt noget æmne, som måtte lede til *poetisk forherligelse af selvisk lidenskab.* Han föler vel, at livet er kamp; men den kamp, som föres ikke for det evige eller for det evige alene, men for individets selvtilfredsstillelse eller dog tillige derfor, den kamp, som fölgelig endes med kæmperens undergang — den har Longfellow ingen videre glæde af at beskue eller fremstille. Han er fölgelig ikke anlagt til tragisk digter. Særdeles oplysende i så henseende er en sammenligning mellem "The golden legend" og dens tydske forbillede. Goethe fremstiller sin helt, den titaniske visdomssöger, der falder i onde magters klöer og under denne indflydelse kæmper livet igennem, som et billede på hele menneskeslægten, fölgelig som genstand for vor medfölelse. Longfellows fyrste er ikke digtets hovedperson. Hans tungsind, der gör ham til bytte for Lucifers svig, er ikke fölgen af en overspændt higen i retning af ånd, men deraf at han har udtömt alle midler til selvisk nydelse og tabt lysten til at leve, medens han dog skælver for döden. Den sygdom, som djævledrikken påförer ham, er kun en fortsættelse i forhöjet grad af den samme tilstand, og den er ubodelig, vil dræbe ham, med mindre en ung uskyldig kvinde vil give sit liv for ham; dette mener Lucifer er umuligt og er fölgelig uden kontrakt sikker på hans sjæl. Hun findes imidlertid: datteren af en af fyrstens bönder, og han er svag nok til at tage mod offeret. De skulle efter det satte vilkår fölges ad til den berömte lægeskole i Salerno, hvor da fyrsten vil blive helbredet, når pigen lader sig dræbe for ham. Digtet förer nu på denne rejse parret gennem mangfoldige, tildels fortrinlig skildrede scener af middelalderligt liv, scener i hvilke Lucifer overalt er tilstede, fristende fyrsten, men altid overvunden af Elsies rene nærværelse. Lidt efter lidt klarer det i den syges sjæl og tilsidst, da det kommer til stykket, nægter han at modtage Elsies tilbud, men rækker hende sin hånd for alteret, og dermed er hans sygdom hævet; thi egenkærligheden, dens grund og kærne, er overvunden. Elsie er altså hovedpersonen: den magt, som en *modig* kvin-

des selvopoffrende hengivenhed har over det onde i mennesket, er digtets grundtanke.

Og man kan sige, at dermed beslægtede tanker udgöre kærnen i de allerfleste andre fortællende eller dramatiske digte, m. a. o. at de hvile på *rent kristelig grund.* Nogle af dem stå i direkte forhold til det religiöse, f. ex. "King Robert of Sicily", en på en gang fin humoristisk og kærlighedsvarm gengivelse af det dybsindige sagn om kongen, som er bleven krænket ved ordene i messen: "Deposuit potentes de sede et exaltavit humiles"; og som straffes med, at en engel påtager sig hans skikkelse og hos alle gælder for den rette konge, medens denne selv, da han melder sig som sådan, bliver betragtet som gal og gjort til — hofnar, i hvilken stilling han må blive, til han ydmyger sig. På en anden måde beröres det religiöse i den poetiske fortælling "Torquemada", en frygtelig fordömmelse af religiös fanatisme: en gammel bigot hidalgo opdager, at hans tre döttre, hans eneste slægt, ere kættere, angiver dem selv for inquisitionen, tænder selv deres bål og brænder sig derpå inde i sin borg.

I andre digte er forholdet mere middelbart, men dog altid tilstede. Det må ikke forstås, som om det fattedes digteren på medfölelse med naturmagternes rörelser i menneskehjertet. Tvertimod. Han både griber og fremstiller "tågerne, som hvirvle op fra lidenskabens golfström gennem sjælen". Men han vil se dem beherskede af en höjere magt, og, forsåvidt de selv ere af dobbelt, både sympathetisk og autopathisk indhold, er det den förste side, han fremhæver, glæder sig ved og besynger. Således især elskoven. I den gammeldags italienske novelle "The falcon of Ser Federigo" skildres f. ex. en elsker, som forsmået, fattig, levende i landlig ensomhed, ved en besynderlig styrelse en dag får sin elskede til gæst og for at beværte hende, då han ikke har andet ved hånden, offrer sin eneste tröst og ven, en udmærket sjelden falk, — hvormed han da, som billigt er, vinder den skönnes hjerte; thi, og dette er moralen: "Alt når den, som har lært at bie". I "Evangeline" er på en anden alvorligere måde kærlighedens urokkelige troskab den poetiske tanke. Heltinden, datter af en af hine franske nybyggere i Acadien og forlovet med en ung mand af samme by, bliver ved nybygdens pludselige og grusomme bortflytning, skilt fra sin brudgom netop dagen for brylluppet. Ankommen til de fordrevnes nye hjem i vesten, finder hun ham ikke, og giver sig da på vandring for at söge ham op i ödemarkerne, hvor han, troende hende död, har givet sig til at leve som nomadiserende jæger. Oftere kommer hun på hans spor, engang er hun ham ganske nær, uden at vide af det. I årevis

söger hun ham fra sted til sted, til hun bliver gammel og tilsidst finder tilfredsstillelse for sit hjertes kærlighedsdrift som barmhjertig söster ved et hospital i en af östens stæder. Her, under en smitsot, genser hun omsider sin ungdomselskede på hans dödsleje og forenes med ham i döden. — I det muntrere, humoristisk anlagte digt "The courtship of Miles Standish" er det selvbeherskelse og resignation, der driver handlingen og bringer lösningen tilveje: en gammel hugaf fra borgerkrigen i England lever som hövding for en puritansk nybygd; blandt dens medlemmer har han fundet en hjertensven, en ung mand, der beundrer "Kaptainen" og fölger ham trolig på hans tog mod Indianerne. I nybygden lever en forældrelös pige, som den unge mand er forelsket i. Uheldigvis går det den gamle ligedan; men da han på grund af sin alder og sin barske kejtethed generer sig for selv at optræde som bejler, overdrager han sin unge ven at frie for sig. Vennen gör det, trods sin smerte, med fuldkommen redelighed, men vinder derved netop pigens hjerte, så at hun, da spörsmålet omsider göres hende i kaptainens navn, giver ham en solid kurv. I sin ærgrelse går han på krigstog og falder, som det antages af hans folk, i en kamp med Indianerne. Det kommer da omsider til en forklaring mellem de elskende, som beslutte at gifte sig. På deres bryllupsdag möder den gamle kaptain, som er sluppen fra tomahawkerne, og, bekæmpende sin sårede stolthed og sit gækkede livshåb, giver han sin velsignelse til vennens lykke, der uden dette vilde være ufuldkommen. Det poetiske i "The spanish student" er smukt udtrykt i elskerens ord i sidste scene, da han ser sin elskede udgyde tårer ved efter megen kummer at være kommen i havn:

"O hulde sjæl! Urokket har du båret
Hver modgangs storm og skæbnens vinterkuld;
Men flux et glimt af solskin falder på dig,
Smelter du hen i tårer."

Intetsteds har Longfellow tegnet elskovens sværmeri stærkere og varmere; men det er dog ikke deri, det poetiske består; det er den unge zigeuner-dandserindes kærlighedstroskab, som er stærk nok til at modstå ej blot fristelser og grusom förfölgelse af mangfoldig art, men også elskerens ufortjente, skönt fra hans side undskyldelige mistillid, en troskab så stor, at ikke en bitter fölelse har rejst sig imod ham i hendes hjerte.

Dette drama er det eneste, hvori Longfellow har rört ved et motiv, som spiller en hovedrolle i den gamle verdens poesi, nemlig *forförelsen.* Men den fremtræder her i så forkastelig en skikkelse, som mulig, og det er fra först af givet, at

forsöget slår fejl. *Ikke en eneste ulovlig elskovsforbindelse* har Longfellow skildret, ethvert fra sådanne hentet middel til at sætte fölelsen i bevægelse forsmår han. Hvilken forskel fra den gamle verdens digtere! Hverken hans *kvinder* eller *mænd* ere skabte til sligt; det er, som om de ikke havde tid dertil. Hvor forskellige end hans kvinder ere, de have dog alle en umiskendelig familielighed. De ere hverken dæmonisk-lidenskabelige, som så mange af den gamle verdens tragiske heltinder, eller fölsomme duer, rörende ved deres værnlöshed. De ere ömme, kærlighedsfulde; men tillige er der noget modigt, selvbevidst, muntert og kraftigt over dem, ligefra den næsten serafiske Elsie til puritanerinden i "The courtship of Miles Standish", et rent ideal af frejdighed, huslighed, fromhed og ömhed, en kvinde, på hvem alt muligt lefleri vil være fuldstændig spildt, men som enhver mand må prise sig lyksalig ved at have til hustru. Mændene ere ikke alle så gode som de burde være; adskillige må tjene til at sætte kvindelig hjertens-ynde i det stærkest mulige lys, og stå fölgelig en del tilbage. Nogen heroisk karakter har Longfellow ikke fremstillet, undtagen Olaf Tryggvason; men tegningen er her netop mindre sikker og klar, gjort uden den dybe sympathi fra digterens side, som altid er vilkåret for, at et poetisk billede skal blive ret levende. Longfellows mandlige ideal er modigt, udholdende, handlekraftigt, men tillige fordringslöst, tålmodigt og fremfor alt i stand til at böje sig for forsynets styrelse og for loven i den moralske som i den sociale verden.

Longfellows mennesker ere som skabte til at före et *arbejdende* liv, og tanken om *arbejdets* betydning i menneskelivet, dets magt til at öve karakteren op er for ham en kilde til höj begejstring. Det kommer tilsyne i flere mindre digte, f. ex. i digtet "The village blacksmith", hvor skildringen af landsbysmedens tålmodige, redelige arbejdsliv slutter med de ord:

Tak for din lærdom, gæve ven!
Den tak, hvortil jeg nödes.
Ja sådan må vor skæbnes malm
I livets esse glödes:
Kun på dets klingende ambolt kan
Ild-dåd og -tanke födes."
(tildels Carelis' oversættelse.)

eller i det dejlige digt, som forresten minder i anlæget om Schillers "Lied von der Glocke": "The building of the ship", hvori digteren lader denne menneskeopfindsomhedens ædleste frembringelse blive til stykke for stykke for læserens öjne, så at han föler de byggendes glæde ved værket, indtil den nye havbrud under festlig jubel glider ned fra bedingen og synes

at blive levende i det vældige havs arme. Men skönnest og betydningsfuldest, med den videste og rigeste anvendelse fremtræder arbejdets idealitet i *"Sangen om Hiawatha"*. Denne mythiske folkeheros er nemlig ikke noget krigerideal — forunderligt nok hos de krigerske indianerstammer. Han er en fredens mand, en civilisator, en indiansk Prometheus eller Triptolemos. Stammende fra himmelske væsener, tager han bolig blandt menneskerne for at opdrage dem. Han lærer dem at dyrke mais, at befare vandet, at give deres tanker og erindringer skikkelse i sang, dands og billeder, i det hele at beherske naturen, — hvad der mythisk er udtrykt ved, at denne forstår hans ord og lyder hans bud. Han er sindig, mild, trofast ven, öm husbond, altid i virksomhed for at finde på noget nyt eller værne det skabte mod naturens onde magter. Der går igennem hans væsen, gennem hele digtet en troskyldighed, en resignation, et alvor, som forunderlig samstemmer med indtrykkene af den storartede skov- og steppenatur, der danner handlingens scene, og med den tungsindige slutning, da han efter fuldendt værk, d. v. s. da de hvide mænd komme [1]) og en anden civilisation viser sig ved siden af den, han har skabt vilkårene for, drager bort fra det sörgende folk, båren af sin vidunderlige båd

"Gennem solnedgangens lysglands,
Gennem aftnens purpurtåger,
Hjem til hjemmets vind, Kiwædin,
Til Nordvestenvindens egne,
Til lyksalighedens öer,
Til Ponemahs fjerne rige,
Til det rige, som skal komme."

Når man betænker Hiawathasangens indhold, vil man se, hvad også fremstillingens overordentlige friskhed og klarhed må overbevise læseren om, at den brugte form netop er den mest passende, skönt den er lånt andenstedsfra. Der er virkelig et dybt indre slægtskab mellem de finske og indianske myther. Ingen af dem gå ud på at forherlige et krigstogende, erobrende folks helteminder, men mindet om et folks kamp mod naturen, og om åndens sejr over den og om folkets udvikling til at före et ci-

[1]) Dette motiv skyldes Longfellow selv. Efter fremstillingen af sagnet hos Schoolcraft "History, condition and prospects of the Indian tribes of the United States," III, s. 314 o. f. skaber Hiawatha et stort forbund af Indianstammerne syd for de store söer for at modstå ved fælles kræfter en nordfra kommende fjende, og forsvinder derpå fra jorden. Det er et spörsmål, om ikke dette motiv havde været bedre d. v. s. mere i medför af sagnets og digtets poetiske idee: en statsordning, et "commonwealth" er netop slutstenen på al civilisationskabende virksomhed.

viliseret liv. Hiawathasangen er i virkeligheden, trods al forskel i de enkelte æventyr, en sang om Sampo, dette mythiske billede på civilisationen, som i skikkelse af Frodes kværn er kommet ind i de nordiske oldsagn. At Longfellow her har nyttet Kalevalas versemål og stil, er, langtfra at være en fejl, en genialt undfangen og genialt udfört tanke.

Jeg har i det foregående især set hen til Longfellows fortællende og dramatiske digte. Det fölger af sig selv, at den samme retning som disse röber, kommer tilsyne i hans *lyriske digte*. Han er på dette område störst, ja ubetinget stor, udmærket ved en originalitet i inspirationerne, en dybde i klangen, en gennemsigtighed i udtrykket og en rigdom på billeder, som få andre lyrikere råde over. Grunden er ikke blot, at de lyriske former, som desuden hos Longfellow ere meget simple og fordringslöse, i det væsentlige ere fælleseje for al nutidspoesi, så at indtrykket af digterens originalitet her virker uforvirret af mindelser om andre digtere; men også, at Longfellow i lyrisk form i det hele bedst har kunnet udtale hvad der er det inderste livbringende i hans digtning, så at disse digte fölgelig klarest afspejle hans ejendommelige åndsretning. Det er således et særdeles påfaldende træk, at han *ikke* har skrevet, eller dog offentliggjort *et eneste erotisk digt*. Det er såmeget mere påfaldende, som han også i sine lyriske digte oftere röber den fineste sands, den varmeste fölelse for kvindelig ungdom og ynde (f. ex. i det dejlige digt "Maidenhead"). Det træder her endnu stærkere frem, hvor lidet den erotiske attrå med al dens smerte og henrykkelse, kilden til så megen af den gamle verdens poesi, er istand til at bevinge den amerikanske digter. Det er, som om hans evner först vare blevne ret frie, efter at de storme vare tilende, som i ungdommens år röre op i ethvert dybere menneskesind. Han siger det et sted selv, nemlig i digtet "The bridge", som jeg har prövet på at oversætte, da det forekommer mig betegnende for ham både med hensyn til tankeindhold, stemning og udtryksmåde. Det lyder således:

Jeg stod på broen ved midnat,
Jeg hörte klokkerne slå,
Og månen steg over byen
Bag kirkens tårn i det blå.

Jeg så dens blanke genskin
I vandene under min fod
Som gyldne skåler, der faldt
Og sank i den dunkle flod.

Og fjernt i dæmrende frastand
I Juninatten mild

Blussed mer röd end månen
Den flammende smelteovns ild.

Under broen skyggerne skælved
Bag bjælken lang og sort;
Det var, som om havflodens strömme
Löfted og bar dem bort,

Histudefra gled den og hvirvled
Igennem dem, altsom den steg,
Og i månskinnet tang sig vælted
Afsted i boltrende leg.

Og ilende, som mellem træbroens
Piller den skyllende flod,
Kom på mig en ström af tanker,
Og tårer i öjet mig stod.

Hvor ofte, ja, hvor ofte
I fordums dage jeg så
Fra broen her ved midnat
På bölgen og skyerne grå!

Hvor ofte, ja, hvor ofte
Har jeg önsket, at ebben strid
Vilde bort på sit bryst mig bære
Til söen vild og vid!

Thi mit hjerte brændte og bæved,
I kummer mit liv henrandt,
Og byrden, som var mig pålagt, —
Ak, altfor tung jeg den fandt.

Men nu er den falden fra mig
Og sunken til havets bund,
Og skygger over mig kaste
Nu andres sorger kun.

Dog endnu, hvergang over elven
På broens planker jeg går,
Lig havduft til mig kommer
Tanker fra fordums år.

Og jeg tænker på alle de tusind,
Som siden ad broen her
Kummerfulde har vandret
Og slæbt sin byrde enhver.

Jeg ser det lange fölge,
Det kommer og går hver dag,
Den unge med brændende hjerte,
Den gamle kuet og svag.

Og evig og altid, sålænge
Som elvens bölge går
Og et hjerte banker i lidenskab
Og sorg er livets kår, —

Skal i månen jeg se og dens brudte,
Skyggeblandede skær
Et billed på himlens kærlighed
Og dens bævende afglands her.

Dette, at kun andres sorger kaste skygger over ham, er virkelig i höjeste grad betegnende for Longfellows lyrik. Han er en i höjeste grad *objektiv lyriker*. Grundstemningen hos ham er en dybt religiös medfölelse med menneskenes, med menneskeslægtens ve og vel, især i indre, i åndelig og sædelig henseende. Det er, som om han bestandig havde nærværende for tanken sammenhængen i slægternes liv. Derfor kommer han så let til at fremmane mindet om de hedengangne ikke blot for at klage over dem som döde, men for at leve med dem, troende på, at ethvert menneskes liv har en fölge, en virkning i de kommendes. Enten han tænker på sine afdöde kære — f. ex. i "Footsteps of angels", "A gleam of sunshine", to dejlige mindedigte om hans tidlig tabte hustru — eller på ubekendte mennesker, ubekendte slægter som ere gåede bort, — "To an old Danish song-book", "The old clock on the staircase", "Haunted houses", "The Jewish cemetery at Newport", — eller på de ubekendte fraværende — "The fire of drift-wood" — eller han ser frem i tiden, som i det dejlige digt "Children", altid er det, som om menneskelivet bölgede for ham lig et verdenshav, som om hans hjerte fulgte hver bölges gang. Men forsåvidt passer sammenligningen ikke, som han har en ligeså dyb fölelse af, at dette liv ikke er en idelig, uendelig stigen og synken, men en stadig stigen, en stadig stræben opad under kamp og möje, under fald og oprejsning, altid höjere mod et evigt liv. "Drik kun livets bæger" siger han — "The goblet of life", — "skönt dets drik er blandet med bitre urter; thi i dit mulm og din kummer give de ny styrke og nyt liv." I den drivende sötang ser han et billede på alle de sange, som livets storme have revet fra alverdens skjaldes bryst, sange om "den stærke vilje og ihærdigheden, som utrættelig brydes med skæbnens strömme". I trækfuglenes sang i höstnatten hörer han "skriget af sjæle, som höjt over os med arbejdende vingeslag söge et varmere himmelströg". I menneskene ser han "de byggende"; "alle ere deres skæbnes bygmestre, mens de arbejde indenfor tidens mure", alle have en gerning at göre; "lad os göre vort værk tilgavns både det som ses og ikke ses, göre det hus, hvori Gud skal bo, smukt og helt og rent .... Byg idag da, stærkt og sikkert, med fast og rigeligt grundlag, og höjere og höjere og altid tryg vil du komme imorgen. Kun sådan kunne vi nå de tinder, hvor öjet ser verden som en eneste vid slette og et eneste himmelrum". Når Longfellow gribes

af et træk af naturens eller menneskets liv, er det altid, fordi han i dette enkelte ser symbolet for noget alment. I de få digte, hvor han er sysselsat med sig selv, er det næsten, som om han brugte sig selv til paradigma, som han talte i 1:ste person singularis, men mente 2:den person pluralis — at jeg skal bruge en skolemesterlignelse. Han er altid opfyldt af tanken om menneskets selvoptugtelse. Derfor föler han dybt — digtet "Something left undone", fra de senere år —, at noget bliver forsömt hver dag, som altid kræver at blive fuldfört og venter os dagen efter som en tigger med sin uafviselige bön eller trusel. Derfor er *viljen*, den stærke, udholdende vilje ham det kosteligste af alt. Derfor hilser han blandt alle stjerner först og fremst "den röde Planet Mars":

"O kraftens stjerne! ad min nöd
Du smiler hist fra sky,
Du vinker med en stålklædt-hånd,
Og jeg er stærk påny.

Mit bryst, det er som natten koldt;
Kun stjerner lyse der;
Mars giver jeg den förste vagt
Ham med det röde skær,

Den ubetvungne viljes lys
Går op nu i mit bryst,
Så rent og fast og selvbevidst,
Så roligt og så tyst."
(Tildels Caralis' oversættelse.)

III.

Hvis det har lykkets mig at göre det nogenlunde tydeligt, hvad der udmærker Longfellows digtning i modsætning til andres, vil man give mig ret når jeg betegner ham som en digter, der mer end nogen anden udtrykker *demokratiets idealitet*. I aristokratiske samfund stilles den enkelte så höjt over en vis ham omgivende kreds, at han med magten til at tilfredsstille sin egen lyst på andres bekostning, til trods for gudommelig og menneskelig lov, tillige har den stærke fristelse dertil. "En konge frygter sjelden Guderne" står der i Ajas. Det er mer end theater-conveniens, at de tragiske helte i almindelighed ere konger og hövdinger. Ligeledes det Heroiske, begejstringen ved krigen for dens egen skyld, hvor den altså væsentlig bliver en leg, en styrkepröve mellem hövdingerne, som koster den utalte hob livet — quidquid delirant reges, plectuntur Achivi —, også dette hörer åbenbart hjemme, kan kun opstå hos folk med aristokratiske samfundstilstande. Fremdeles forförelsen — hvori ligger dens betingelse som poetisk

motiv undtagen deri, at de to elskende ikke have kunnet ægte hinanden på grund af stands- eller slægtsfordomme og så have syndet og således blive uskyldigt skyldige. Dette gælder jo, enten der er tale om prindsessen, der ikke må få greven, eller gårdsmandsdatteren, der ikke må få husmandssönnen. Men alle disse poetiske motiver viser jo netop Longfellow fra sig. Derimod arbejdet, som han begejstres for, det betragtes i aristokratierne mer eller mindre væsentlig som trældom og foragtes. "Et möjelöst solskinsliv" — så synger den stærkt aristokratiske, doriske Pindar —

"Skuer Ædlingen for sig; ej plöjende marken ved håndens kraft
Eller havets vande for ringe fordels skyld;
Af Guder hædret,
For tårer fri, sin livstid
Han lever tilende, mens hine tynges af
Uoverskuelig möje.

Der kan ikke tænkes nogen större modsætning til Longfellow; han föler sig altid löftet af tanken om alle menneskers lighed og broderskab. Men han vil ikke lighed i trældom; målet er for ham lighed i frihed. Derfor kommer han altid til påny at prise selvfornægtelsen for andres skyld; thi den er det uundværlige grundlag for al dyd og dygtighed i et samfund, hvor hver enkeltmands tjeneste kræves af det hele. Derfor er livets opgave ham at kæmpe mod selviskheden i os og om os, mod kælenskaben, nydelseslysten, hovmodet, undertrykkelse og uret; og viljen, der ikke kues eller slappes i denne kamp, bliver ham livets hjertepunkt.

Have vi da ikke noget at lære af ham? Er ikke demokratiet den samfundstilstand, som alle Europas folk arbejde hen imod? Er ikke tilstedeværelsen af det sindelag, den tænkemåde, den tro, som opfylder Longfellows digtning, er den ikke netop vilkåret for, at et samfund skal undgå demokratiets farer: misundelse, sneverhjertethed, råhed? Og mon noget folk i Europa har gjort længere skridt frem i demokratisk retning end de nordiske? Er der da ikke noget i, at vi Nordboer, som han har fölt sig så særlig tiltrukken af, måske aller snarest ere istand til at tilegne os Longfellows digtning og snarest kunne have godt deraf? Jeg har sagt, at der i Norden findes digtere, som i påfaldende grad ere Longfellows åndsfrænder. Jeg tror, man må give mig ret: Björnson og Ibsen ere netop væsentlig viljens lovsyngere.

Longfellow er ensidig i sin verdensbetragtning. I alle fald kunne vi Europæere ikke således bryde med vore hedenske fortidsminder. Vi have altid meget at lære af dem, skönt de udspringe af og vidne om absolut aristokratiske samfundstilstande.

Vi have i dem de förste klareste udtryk for folkeånder, som enten leve endnu, som i Norden, eller hvorfra dog de nuværende folkeslag stamme. Vi have i hine minder en stadig styrkelse i mod, höjsind, viljestyrke og, når vi gå til den klassiske oldtid, i opoffrelse for samfundets skyld. Men alt dette er jo det samme, som også Longfellow priser, og han har jo ret, når han vil bygge en sådan samfundsmoral ikke på slægts- og standstraditioner, — disse vare nu aldrig så ærværdige —, men på folkesamfölelsen, på en broderskabsfölelse, der til syvende og sidst hviler, som al livskraftig moral, på religiös tro.

Longfellows verdensbetragtning er ensidig, forsåvidt han er fredsutopist — eller måske man snarest måtte sige: har været. Denne retning i hans tanker går naturlig frem af hele hans livsanskuelse og har fundet direkte udtryk hos ham bl. a. i et ældre digt: "The arsenal of Springfield", hvori han giver en statsökonomisk betragtning til bedste aldeles i Elihu Burrits smag, kun at den er på vers. Nu er han måske bleven klogere. Han har ikke stået udenfor tidens brydninger. I sine kraftige, dybt fölte "Poems on Slavery" fra 1842 har han ydet sit indlæg i den store samfundsstrid, som han dengang sagtens har ment kunde udkæmpes med åndens våben alene. Nu har han måske lært, at ligesålidt i vore som i fordums dage kan en stor livstanke få endelig bugt med egoismen og fordommene, uden at det koster blod, — des mere, jo större den er. Han föler höjt for sit fædrelands frihed og *enhed*. Han har alt tidligere i fortællingen "Paul Reveres ridt" forherliget et minde fra uafhængighedskampen; — det var en mand, som, da Engelskmændene lå i Boston 1774, hemmelig red om og opböd landmændene til opstand —; og i slutningen af "The building of the ship" har han rettet den mest begejstrede apostrof til "Unionen". Men siden under kampen har han i anledning af slaget på Hampton Road skrevet et digt, så fuldt af krigersk ånd, som man kan önske sig. Man erindrer, at fregatten Cumberlands chef og mandskab, da de opfordredes af rebellernes væder til at stryge flaget, svarede: "För gå til bunds"! og strax efter bleve borede i sænk. Dette har fredsvennen ikke kunnet modstå. Han besynger det med dyb fölelse i digtet: "Cumberland", som ender med fölgende strofe: "Eja, I bolde hjerter, som gik tilbunds i söerne! I have nu ro i den oprörte ström. Eja bolde land, med sådanne hjerter! Dit flag er revet itu; men det skal blive helt igen og uden en söm!" Han har visselig ligesålidt som nogen anden god Yankee noget öjeblik tænkt på at den forfærdelige krig kunde opgives, för syden var kuet og unionen hel igen. Han har da måske også mærket, at krigen har sin rensende, löftende, forædlende virk-

ning, som menneskene neppe kunne undvære, — i den nye verden ikke mindre end i den gamle, i et demokratisk samfund ikke mindre end i et aristokratisk, indenfor kristenheden ikke mindre end udenfor den — ja måske meget mere. Men i alle fald: udviklingen af det livs- og dödsmod, af den viljesstyrke, den gudsfrygt, hvori Longfellow ser den sande mening med alle livets tilskikkelser, det sande mål for al stræben, den er jo også hovedvilkåret for, at en hær, et folk skal blive dygtigt til at stride, når det for sin æres og tilværelses skyld *må* gribe til våben.

Såvist som vi Nordboer stå midt i en tidsbevægelse, der har kastet nogle af os ind i svære kampe og truer med at kaste os alle ind i endnu sværere, såvist var det godt, om en tænkemåde, som den, Longfellows digtning afspejler, kunde blive herskende hos os alle. Jeg siger: hans digtning, og det er sandt; men der er dog især eet digt, der ligesom er qvintessentsen af hans livsanskuelse og, i mine tanker, et af de skönneste lyriske digte, som nogen literatur kan opvise. Det må være mig tilladt til slutning at anföre det i en gengivelse, hvilken jeg har stræbt at göre så tro som mulig [1]). Det heder:

Livets psalme.

Hvad den unge mands hjerte sagde til psalmisten.

Sig ej, sorgens mörke sanger:
"Livet er en skygge-dröm;
Sjælen dör, når sövn den fanger,
Alt er skum på tidens ström."

Håndfast, alvorsfuldt er livet,
Og ej slukt bag gravens fjæl:
"Stöv du er, til stöv du blive!"
Sagdes aldrig til vor sjæl.

Ikke glæden, ikke sorgen
Er vor banes mål og med,
Men at handle, så imorgen
Ser, at frem idag vi skred.

Lang er konsten, tiden jager;
Stoutest, gævest hjerte slår,
Trommen lig, som dæmpet klager,
Selv sin gravmarche år for år.

---

[1]) Det er oversat af Hauch i Chr. Richardts "Vintergrönt", men dette er mere en — meget smuk — omdigtning, der har mildnet det strænge versemål og ladet adskillige for tanken i digtet vigtige billeder og vendinger fare. Jeg har derfor her ikke villet nöjes med den.

Men på livets vagt, den lange,
Og på verdens valplads vid,
Ej som fæ til fald du gange —
Gak som helten glad i strid!

Tro ej fremtids fagre drömme!
Fortid rådne, hvor den faldt!
Handling! handl i nuets strömme,
Mod i bryst — og Gud for alt!

Store sjæles liv os lærer,
Höjt vort liv vi löfte kan,
Præge, för man bort os bærer,
Dybe spor i tidens sand;

Fodspor, dem måske en anden
Sejler, slængt af livet hen,
Skibbrudsarm, på storhavsstranden,
Ser og fatter mod igen.

Op! Til dåd du hånden röre,
Hjertefast i fred og strid!
Lær hvert forsæt at fuldföre,
Stræbe stöt — og give tid!

Några ord om skolfrågan i Norden.

Forslag til en forandret Ordning af det höiere Skolevæsen af den ved kgl. Resolutionen af 14:de Februar 1865 for at tage under Overveielse og afgive Forslag til en forandret Ordning af det höiere Skolevæsen nedsatte Kommission. I. II. Christiania 1867.

II.

Beskaffenheten öfverhufvud [1]) samt omfånget [2]) af den allmänna medborgerliga bildning, som det tillhör skolan i Norden att meddela, äro i förra afdelningen af denna uppsats angifna. Af dessa och ingenting annat bestämmas principielt skolorganisationens beskaffenhet och skolundervisningens omfång, hvilka ur dem framgå, såsom följden ur sin grund. Den allmänna medborgerliga bildningen å sin sida åter, vare sig att hon betraktas i och för sig eller från skolans synpunkt, bestämmes af det behof, nationen har att tillegna sig de medel, genom hvilka hon vid sidan af andra nationer kan lemna sina bidrag till mensklighetens gemensamma odlingsarbete. Arten och vidden af detta nationalbehof framgå ur samtidens allmänna kulturståndpunkt och det förhållande, hvari nationen känner sig stå eller kunna ställa sig till denna. Äfven detta förhållande, såvidt det rör de Nordiska folken, är i det föregående angifvet [3]).

Nu vilje vi till en början taga den allmänna medborgerliga bildningens beskaffenhet i ytterligare betraktande, såvidt hon på skolan beror, för att sedermera med stöd af de resultater, vi derigenom vunnit, närmare bestämma omfånget af denna bildning. Härvid möter oss först den frågan: har skolan till uppgift att meddela lärjungen blott *formel* bildning eller blott *real?* Man har under olika tider och förhållanden med temligen obetingadt ja besvarat än den ena än den andra delen af

[1]) Jfr. p. 556—559. 567 ff.
[2]) Jfr. p. 560 ff.
[3]) Jfr. p. 559. 562—567.

denna fråga. Emellertid torde böra besinnas, att sanningen här, såsom oftast, icke ligger obetingadt på någondera sidan utan står att finna i ett med noggrant jemnmått afvägdt förhållande mellan dem båda. Det är något realt, det är *sak*, som skolan skall bibringa sina fosterbarn, vare sig att detta reala består i kunskap eller i färdighet eller i viljeriktning, ty derförutan blifver lärjungen ej genom skolan danad och förberedd för det medborgerliga lifvet. Skolans värf är också att gifva gestaltning och form, såvida som hon har till uppgift att meddela bildning, och bildningens begrepp förutsätter formens. Men något blott formelt, blott form, bör skolan ej söka att meddela sin lärjunge af det enkla skäl, att hon ej *kan* det, ty hennes uppgift är att bilda *menniskan* såsom menniska, men denna är ej blott form och kan följaktligen ej uteslutande såsom sådan behandlas. En skoluppfostran som afser blott formel bildning, måste sålunda alltid misslyckas helt enkelt derföre, att hvarje ensidighet aldrig träffar sitt mål utan går på sidan om det. Derföre är tydligen skolans uppgift att meddela *sak under lämplig form:* endast derigenom blir skolundervisningen hvad hon bör vara, nämligen både sak- och formbildande. Detta sker genom de särskilda läroämnenas ändamålsenliga anordning inom sig och ordningsföljd inbördes samt genom ett städse efter lärjungens utveckling och fattningsförmåga afpassadt undervisningssätt. Uppdelandet af hvarje läroämne i skiften, som innefatta dess särskilda beståndsdelar med gradvis gående stigning från de mera embryoniska till de mera utvecklade, samt ordnandet af de särskilda undervisningsämnena så, att hvart och ett får en för sin beskaffenhet och sitt ändamål lämpad plats i förhållande till de öfriga, allt i noggrann motsvarighet mot den ståndpunkt af själsmognad, som lärjungen kan beräknas för hvarje af dessa fall hafva uppnått, utgöra derföre oeftergifligt vigtiga sidor af all skolorganisation [4]). Tillämpningen af de grundsatsar, som i detta hänseende finnas uttryckta i skolans organisationsplan, hör till undervisningsmethoden eller med andra ord lärarens förmåga att gifva lif och verklighet åt dessa grundsatsers mening och syfte och utgör det, hvarförutan allt ordnande af undervisningsväsendet mer eller mindre blir den döda bokstafvens försök att vara verksam utan stöd af den lefvande och lifgifvande anden. En närmare utveckling af undervisningsmethodens vigt och betydelse för en väl ordnad skolinrättning hör ej till vårt föresatta ämne. Antydandet af hans sammanhörighet öfverhufvud med det hela torde för det närvarande kunna anses tillräck-

---

[4]) Jfr. pag. 560 ff. 563 f.

ligt. Redan häraf inses emellertid den stora vigt, *lärarebildningen* eger i helheten af skolväsendets organisation, en omständighet, hvarpå man i Norden ännu ej synes hafva fästat tillbörligt afseende. Endast i Finland har man inrättat en egentlig anstalt till utbildande af lärare för den högre skolundervisningen.

Efter hvad visadt blifvit, äro således skolans bildningsämnen till för sin egen och ej för formbildandets skull [5]). Men derigenom, att de bibringas lärjungen i riktig ordning och på riktigt sätt, uppfylla de sin bestämmelse att tillika vara formella bildningsmedel. Några ämnen äro med afseende på deras egenskap af skolbildningsämnen till sin beskaffenhet sådana, att de böra tidigare, andra sådana, att de böra sednare inträda i undervisningen. Ordningen dem emellan i detta hänseende är magtpåliggande. I det föregående är visadt [6]), att det fornnordiska och de klassiska språken med deras literatur äro, på grund af deras plats i kulturutvecklingen och vår ställning till den derinom, att anse, jemnförda med de moderna språken, såsom grundläggningsämnen i de nordiska folkens skolundervisning. I det närmast följande skall nu försök göras att ur pædagogisk synpunkt lemna kortfattadt bevis för de nämnda språkens betydelse af grundläggningsämnen icke blott i förhållande till andra skolämnen utan äfven i förhållande till de moderna språken.

Man skulle kunna uppställa det påståendet, att sådana ämnen, som företrädesvis egna sig för *åskådningsundervisning* (t. ex. *botanik* eller *zoologi)*, också företrädesvis böra vara grundläggningsämnen i skolan. Man framställer för lärjungens blick ett ordnadt urval af växter eller djur. På åskådande och betraktelse af dessa föremål, som i ett mot lärjungens utveckling svarande mått innefatta företeelsen af hela naturen inom vext- och djurverlden, får skolynglingen nu öfva och utbilda sin iakttagelseförmåga, sitt ordningssinne och sin kombinationskraft, alltmedan han förvärfvar kännedom af naturen. I hvad mon förkofras lärjungen härigenom, och hvilka krafter väckas härigenom i hans inre? Jo, han får kännedom om yttre ting, hvilkas inverkan på hans inre menniska vid den utvecklingsståndpunkt, hvarom nu är fråga, består dels i mekaniskt eller mnemonevtiskt sammanförande

---

[5]) Tidskriften "Norden" II, 364 synes från ett ur sitt sammanhang lösryckt och dertill missförstådt ställe ur en af oss i Aulins "Pædagogisk Tidskrift" I, 65 ff. införd uppsats om den klassiska språkundervisningens methodik vilja draga den slutsatsen, att vi anse skolan tjena endast formbildandets ändamål, och i ett följande häfte upprepas detta påstående så vida, som en sådan åsigt göres till den för Sverige charakteristiska. Detta är ett misstag. Jfr. nämnligen Pædag. Tidsskr. I, 75 f.; II, 24 m. fl.

[6]) pag. 562—566.

kunskapsföremål dels i det abstrakta schematiserande förståndets sysselsättning. Det påståendet skulle ock möjligen kunna låta sig höra, att *mathematik* (arithmetik och geometri) som företrädesvis förståndsbildande borde till skolundervisningens grundläggningsämne användas. Här måste hvarje del kunskapen bringas till den renaste logiska klarhet, och med den strängaste logiska följdenlighet måste fortgången ske från det lägre och mera grundläggande till det högre och mera utvecklade, hvarvid tillika hvarje föregående moment af det hela mer eller mindre tages i anspråk för inlärandet af hvarje efterföljande. Derjemte understödes denna kunskaps inhemtande t. ex. i geometrien genom åskådningsundervisning medelst förfärdigade eller tecknade vinklar och figurer. Härvid torde emellertid böra bemärkas, att de till åskådning framställda figurerna ej utgöra sjelfva kunskapsföremålet utan blott det medel, hvaraf undervisningsmethoden betjenar sig för kunskapens bibringande, och att sjelfva kunskapsinnehållet är något rent abstrakt, som icke har några på förhand gifna anknytningspunkter till ynglingens vare sig yttre eller inre erfarenhet, hvilken följaktligen icke heller genom denna kunskap riktas eller regleras annorlunda än så, att den abstrakta förståndsverksamheten i strängt följdenlig afsöndring från öfriga själsverksamheter sysselsättes. Då derföre såväl ett som annat af här förslagsvis angifna ämnen endast erbjuder en ensidig och följaktligen ofullständig både kunskap och själsöfning, kunna de icke egna sig att vara allmänna grundläggningsämnen vid skolundervisningen, såvida något annat ämne finnes, hvilket genom universellare egenskaper mer egnar sig dertill. Ett sådant är språkundervisningsämnet. Ty det innefattar både åskådningsundervisningen och den abstrakta förståndsundervisningen samt bådas förmedling, hvarjemte det försätter lärjungen på ett område, som måste vara honom obetingadt vigtigt, nemligen den menskliga andens eget verksamhetsområde. Man gör ofta till föremål för iakttagelse en persons sätt och later det yttre under det icke oberättigade förmenande, att dessa större eller mindre mon afprägla personens inre, hans stämningar och vanor, hans tanke- och handlingssätt. Ännu mera ger man ofta nog vara på ord, uttryck och yttranden af honom och finner sig oftast dervid föranlåten att säga: "hvad det likt honom!" Språket är tankarnes gestaltning och drägt, det egentligaste och säkraste uttrycket af hela den inre menniskan, är också en väg, hvarpå personens ingifvelser och handlingar träda ut i menniskolifvet och der bereda sig inflytelse och varaktig tillvaro. På liknande sätt förhåller det sig med ett folk. Språket är det samfälta uttrycket för ett folks

tillvaro och verksamhet i det hela. I språket såsom sådant röjer sig innerligast och egentligast folkets sätt att uppfatta både sin egen inre verld och den yttre natur, i hvars sköte det dväljes, deri afspeglar sig och framträder den kraft, ett folk eger att utveckla sitt intelligenta och moraliska lif samt att tillgodogöra sig de yttre medlen i och för denna utveckling. Så t. ex. sade forntidens Romare *agrum colere, deum colere* i samma mening som Svensken säger *odla* (dyrka) *sin jord, dyrka sin Gud*, hvarvid Romarens handling i föreställningen uppfattas såsom en *sysselsättning*, ett *sysslande* med det föremål, som odlas eller dyrkas, Svenskens åter såsom ett *höjande*, ett *förherrligande*. När för antikens Romare dygden såsom *virtus* ytterst var *mandom*, gällde inför forntidens Nordbo dygd egentligen såsom en egenskap hos den, hvilken kunde sägas *duga*. Medan det *sedliga* för Grekens föreställning var ett *kalon*, ett *skönt*, framstod det för Romaren såsom *honestum* eller någonting medborgerligen *hedervärdt*, kallas det hos Fransmannen *moral*, hos Tysken *sittlich* (något som är egnadt att göras till vana) o. s. v. I sitt innehåll, i literaturen, förvarar språket ett folks lifserfarenhet i fullständigt sammandrag. Genom språkets literatur blir följaktligen denna lifserfarenhet tillgänglig för hvar och en, som derom vill förskaffa sig någon kännedom, och hon utgör den grundval, på hvilken hvarje nyuppträdande slägte bygger en ständigt fortgående odlings framtid. I ett folks språk med dess literatur ligger sålunda ett bildningsförråd, som i djup och omfattning motsvarar det folkets odlingsgrad öfverhufvud. Ett sådant bildningsförråd tillgodogöres det uppvexande slägtet genom språkundervisning. Med ett lämpligt annordnande [1]) af språket såsom undervisningsämne föreläggas till studium omedelbart efter inlärandet af de först förekommande språkformerna sådana literaturalster eller sådana profbitar ur literaturens alster, som förete ett enkelt faktiskt innehåll. Låtom oss tillse huru lärjungen förhåller sig till det bildningsmaterial, som sålunda gifves honom. I formlärans paradigm, i en nominativform, i en genitivform, i en dativform, i en verbalform erbjudes honom ett åskådligt läromedel, jemnförligt i sin art med arithmetikens siffror eller geometriens vinklar och figurer, men med den skilnad, att återgifvandet på modersmålet af hvarje språkform väcker hos honom en föreställning om den bakom formen stående saken, en föreställning, som fastän mera instinktmessigt eller mindre medvetet dock redan förut genom modersmålet såsom medel förevarit i hans inre erfarenhet. Med andra ord, den för ögat och örat uppfattliga

---

[1]) Jfr. bl. a. pag. 561.

språkformen är egnad att väcka lärjungens inbillningskraft till bildande af föreställningar, som finna genklang i hans eget inre och derigenom äfven vidga detta inres erfarenhetskrets, en omständighet, hvilken tydligen innebär begynnelsen till ökad bildning. Deri ligger ett uppenbart företräde hos språket framför mathematiken såsom allmänt grundläggningsämne vid undervisningen. I hvarje sats ur det till studium upptagna språkets literaturalster famställes antingen någon person eller någon handling, som utgått från någon person, eller båda i deras förening. Hvarje sådan framställning uppkallar i ynglingens föreställning bilden af personen och företeelsen af handlingen. Denna bild och denna företeelse äro *åskådningsföremål*, som utgöra motsvarigheter i sin art till de bilder och företeelser, hvilka möta lärjungens blickar i botanikens vexter och zoologiens djur, och hvilka, ehuru så att säga förandligade och afspeglande sig icke i ynglingens öga utan i hans inbillning, likväl ej mindre lifligt än dessa fängsla hans uppmärksamhet. Ja, detta är så mycket mera fallet, som de personer, hvilka i framställningen förekomma, äro gestalter tagna ur hans egen krets samt röja känslor, föreställningar och meningar, med hvilka han kan mer eller mindre medvetet jemnföra eller mäta sina egna, och de handlingar, som framställas, äro företeelser ur den menskliga verksamhetens verld, företeelser, af hvilka icke blott hans iakttagelseförmåga kan öfvas och skärpas samt hans kunskap vidgas och befästas, utan äfven hans vilja röna inflytelse, hans kärlek till det goda eller afsky för det onda få näring, hans hjerta fröjdas, röras, upplyftas och i allmänhet sinnet på ett eller annat sätt stämmas. I det arbete, lärjungen får underkasta sig, att uppfatta och bestämma sjelfva språkföreteelserna, att urskilja och bedöma språkformernas olika funktioner i satsbildningen, satsernas olika uppgift och förhållande i meningsbyggnaden, meningsbyggnadernas sammanslutning till åstadkommande af en helgjuten framställning, ligger en förståndssysselsättning, som ej rör sig med abstrakta begrepp, utan med begrepp, som förmedlas af föreställningen, såvida som modersmålet alltid med sina egna former och vändningar får så att säga fotografera det främmande språkets företeelser, och språkets bildningsformer i och för sig alltid äro uttryck för föreställningar och ej för begrepp, äro föreställningsformer och ej begreppsformer. Språkundervisningen innefattar sålunda förståndsöfning under konkretare form än mathematiken, innehåller åskådningsmaterial lika väl som botanik eller zoologi och sträcker dessutom sin inverkan till själslifvets alla områden, såväl de praktiska som de theoretiska. Och häri ligger framför dessa ämnen företrädet hos språket

såsom allmänt grundläggande vid undervisningen. Öfriga humanistiska ämnen utgöra endast utvidgningar af en och annan sida hos det, som är språkundervisningens föremål, och genom den bildning, som de humanistiska ämnena bereda, får mathematik med naturstudier sin rätta betydelse och vigt, såvida som den yttre naturen är till för menniskans och ej menniskan för den yttre naturens räkning. Språkundervisningsämnet, såsom det der genom sitt innehåll inför ynglingen på de menskliga erfarenheternas område, innehåller sålunda redan i sig sjelft icke blott kunskaps- utan äfven uppfostringselementer och är dermed också egnadt att osökt göra lärarens uppgift till hvad han bör vara, nämnligen på en gång undervisarens och uppfostrarens. Vi säge, att det osökt egnar sig dertill. Om nämnligen läraren fullgör sin pligt att fästa lärjungens uppmärksamhet på innehållet af den vid språkundervisningen till läsning förekommande literaturen *) och att göra detta innehåll fullt tillgängligt för hans fattning, så röner lärjungen redan derigenom väsentligen något af den uppfostrande inverkan, han har rätt att fordra af skolan. Ty enligt hvad i det föregående blifvit visadt innehålla ju de literaturens profbitar, som vid språkstudiet föreläggas lärjungen till läsning, exempel på personer och handlingar ur det folks kultursphær, hvars språk studeras: exempla docent. Till undervisningen i naturvetenskaperna kunna visserligen vid skärskådandet af de särskilda naturalstren anknyta sig lärdomar om skaparens allmagt, om visheten och ändamålsenligheten af allt frambragt, om allt tings underbara uppehållelse genom försynen samt tillämpning af dessa lärdomar på menniskan och menniskolifvet; men allt dylikt blir för lärjungen på den ståndpunkt af utveckling, hvarom nu är fråga, i så måtto mer eller mindre tillfälliga dogmatiska satser, som det ej ur och med sjelfva undervisningsämnet håller sitt inträde i hans uppfattning, och det följaktligen mera lämpar sig för minnets mechaniska öfning än för sinnets genomgripande bildning. Först genom den humanistiska bildningen eller med andra ord först under tillgodogörande af den menskliga andens egen erfarenhet, nedlagd i språket och literaturen, får naturstudiet sin rätta betydelse och sitt vederbörliga intresse.

Om det sålunda får anses ådagalagdt, att språkstudium

---

*) Detta gäller äfven om de profbitar ur literaturen, som de allra första öfningsexemplen i ett språk innehålla. Af dessa bör nämnligen ej ett enda egentligen vara på fri hand uppgjordt utan hemtadt ur sjelfva literaturen. Jfr äfven Betänkande ang. åtskilliga till språkundervisningen inom elementarläroverken hörande frågor. (Stockh. 1866). p. 27.

bör bilda grundvalen för skolundervisnigen, så är dermed icke gifvet, att hvilket språk som heldst kan utgöra denna grundval. Redan är erinradt derom, huruledes i det föregående de resultater vunnits af nu pågående undersökning, att från synpunkten af Nordens kulturutveckling det fornnordiska och de klassiska språken med deras literatur äro att anse såsom de nordiska skolornas grundläggnings-ämnen. Det gäller nu att ur pædagogisk synpunkt söka i förhållande till de moderna språken uppvisa denna de förutnämnda språkens bestämmelse och befogenhet. Om vi Nordbor å ena sidan i vår ställning till dessa språk såsom förare af vår moderkultur *) finne vår förpligtelse att i deras kännedom se en väsentlig beståndsdel af vår allmänna medborgerliga bildning, kunne vi å andra sidan i de nämnda språkens gestaltning och beskaffenhet såsom uttryck för den kultur, hvars förare de äro, finna, huru de egna sig att vara den allmänna medborgerliga bildningens grundläggningsämnen i skolan. De ifrågavarande språken afprägla nämnligen i ord och ordförråd samt i åskådnings- och uttryckssätt en kultur, som till hela sin art och form är *ursprunglig*. Det ligger en viss för dessa språken egendomlig omedelbarhet i sättet att uppfatta tingen och för föreställningen afgjuta dem i ordets typer och i uttryckets plastik. Man behöfver ej gå bortom folkens egna vanor och förhållanden för att finna ordasättens öfverensstämmelse med den sak, hvars uttryck de äro. Härtill kommer, att dessa vanor och förhållanden äro foster af en enkel natur- och verldsåskådning, af enkla lefnads- och samfundsförhållanden, hvilka derföre också med det språkuttryck, som utgör så till sägandes deras afbildning, lätt vinna inträde i den ännu outbildade ynglingens uppfattning och sålunda äro i stånd att gifva honom en på samma gång säker och i sin art fullständig bildning i det ämne, hvarom fråga är. Uttrycken äro konkreta och naturligen sammanvuxna med de föremål, hvilkas uttryck de äro. Reflexionen hos de ifrågavarande folken visar sig visserligen vara stark, men reflexionens tankeverksamhet är i sin form ännu bunden vid den konkreta åskådningen af tingen, och det blir derföre möjligt för ett vid abstraktioner ännu ovant sinne att fatta, följa och fasthålla henne. Kategorierna af de särskilda ordasätten för att uttrycka olika skiftningar af mening äro jemnförelsevis få och oftast fästade vid konkreta ordformer och bestämda vändningar, som kunna i påtagliga reglor fastställas, och de blifva derföre lätta både att sammanhålla och igenkänna. Annorlunda är förhållandet med de moderna språken. De befinna

*) Jfr pag. 566.

sig på en ståndpunkt af mera abstrakt reflexion. De äro uttryck af en innehållsrikare och in i enskildheter gående natur- och verldsåskådning samt af mera mångskiftande och invecklade lefnads- och samfundsförhållanden. Studiet af de moderna språken sker gemenligen under och genom läsning af ett eller annat literaturalster, som låter lärjungen endast allt för ofullständigt blicka in i odlingens egendomligheter hos det folk, hvars språk studeras. Detta är också i viss mon naturligt. Arten af de moderna språkens literatur är sådan. Den moderna tidens lifsförhållanden hafva under inflytelsen af den ständigt sig ökande mängden af uppgifter, syften och verksamhetsområden förgrenat sig i otaliga riktningar, hvilka alla trängas med hvarandra och söka alla gestalta sig på hvar sitt sätt. Literaturen är i sin mon ett uttryck af all denna mångfald utan snarfunnen enhet, af all denna hvimlande utbredning utan lätt öfverskådligt sammanhang. Den eller de literaturprodukter, som kunna inrymmas i skolstudiet af ett modernt språk, utgöra blott ringa bitar af en enda eller ytterst få bland de odlingens egendomligheter, som utmärka det folk, hvars språk är i fråga. Följden deraf är den, att den bildande inflytelsen af det lästas *innehåll* eller med andra ord det sakbildande i språkstudiet inskränker sig till något högst ofullständigt. Detta har också gjort och gör, att de moderna språkens studium i snart sagdt alla länders skolor drifves i uteslutande formel riktning. Man afser blott språkfärdighet på ett eller annat sätt utan synnerlig hänsigt till innehållet af hvad man läser. En lärjunge, som vederbörligen t. ex. i latinet genomgått Cornelius Nepos' lefvernesbeskrifning öfver Miltiades, Cato och Hannibal eller i fornnordiskan Egilssagan eller Gunnlaug Ormtungas saga [1]), får utom ren språkkännedom en långt fullständigare och bättre helbild i ena fallet af den klassiska antikens i det andra af fornnordens kulturförhållanden än hvad han under hela skoltiden genom fransyskans studium får af det franska folkets odling. Till de skiljaktigheter mellan forntida och nutida språk, om hvilka nu blifvit erinradt, kommer den kända och ofta påpekade omständigheten, att de sednare afslipat en mängd former, hvilka hos de förra hade sin grund i den ofvannämnda mera konkreta åskådning af tingen, som i allmänhet utmärker forntida folkslag, och hvilkas afnötande hos de nutida kulturfolkens språk är följden af det abstrakta reflexionsarbetet och de mångfaldigade lifsriktningarna. Härmed sammanhänger ett annat förhållande. Bakom ganska många af de nutida språkens uttryck och vändningar stå förhållanden, hvilka ej mera finnas till på samma

[1]) Utgifven till nybegynnares tjenst af O. Rygh i Norska Oldskriftssällskapets handlingar. Christiania 1862.

sätt och under samma omständigheter, som då dessa uttryck och vändningar först tillkommo och togo gestalt, och hvilka derföre, om de skola med uppfostringsmägtig kraft läras och inhemtas, fordra en förklaring hemtad ur ett föregående odlingsskede, ett skede, hvars omedelbara afspeglare de ej längre kunna anses vara. Liksom derföre de moderna språken och den kultur, hvars runor de föra, i allmänhet förutsätta forntidens, så är också vägen till dessa språkens studium naturligen att taga genom studiet af de forntida. Om sålunda redan sjelfva språkbildningen såsom sådan, vunnen genom inhemtande af ett språk med konkretare ord- och uttrycksformer, utgör en behöflig och nyttig förberedelse för studiet af de med abstraktare ord- och uttrycksformer sig rörande moderna språken, är den bildning i sak, som under språkets och literaturens studium vinnes genom den i sin mon fullständiga kännedomen af ett forntida kulturfolks lefnads- och samfundsförhållanden, äfven att anse såsom en behöflig och nyttig förberedelse för insigten i de ur dessa forntida förhållanden framgångna nyare och följaktligen såsom direkt gagnande för medborgsmannaduglighetens utveckling. Vi vilje sluta denna afdelning af vår uppsats med framställandet af en liknelse, som i viss mon kan vara egnad att förtydliga den sak, hvarom nu är fråga. Om man begynner läsningen af en inom sig hel och sammanhängande berättelse icke i hennes början utan t. ex. i midten, så går man uppenbarligen förlustig innehållet af berättelsens första halfdel. Men ej nog härmed. Man gör bekantskap med händelser och drag, hvilkas början ligger inom första halfdelen, och hvilka derföre blifva svåra att utan tidsödande gissningar hit och dit ens hjelpligen fatta, omöjliga åtminstone för ett mera ovant öga att fullständigt genomskåda. Man får se uttalade åsigter och framställda yttranden, hvilkas motiveringar äro att uppsöka i samma första halfdel, och hvilka derföre en otillräcklig lefnadserfarenhet i förening med en outbildad reflexionsförmåga får svårt, ja, omöjligt att begripa. Det är sålunda förenadt med på en gång större svårighet och menligare tidsspillan att nöjaktigt inhemta den i sig afrundade berättelsens innehåll, om man läser blott en del och en sednare del af henne, än om man genomgår henne i sin helhet. Under samma synpunkt som den här framställda kunna också de till skolundervisningen hörande språkstudierna dragas. De ifrågavarande forntida språken höra till begynnelsedelen af den i vår tids lifs- och samfundsförhållanden ingående kulturen, de moderna språken åter till en sednare [1]).

---

[1]) Jfr. pag. 559 ff.

Af det nu anförda följer, att det fornnordiska språket *) och de klassiska äro skolans grundläggningsämnen. Hvad angår de klassiska språken eller latinet och grekiskan, böra de visserligen i så måtto tillsamman, att de ej hvart för sig utan först i förening erbjuda tillräckligt material för den klassiska bildning, som det tillhör skolan att meddela. Men till begynnelsespråk egnar sig latinet med sin enklare form och mindre omvexlande syntaktiska byggnad bättre än grekiskan, som den pædagogiska erfarenheten allmänt funnit böra införas på ett något sednare skede af undervisningen. Alltså återstå fornnordiskan och latinet såsom grundläggande begynnelsespråk.

Härvid framställer sig den frågan: böra begge dessa jemsides och på en gång tjena såsom grundläggande begynnelsespråk? Till besvarandet af denna fråga torde ett kort öfverslag af samhällsverksamhetens allmännaste beståndsdelar kunna bidraga. Hela fältet för den verksamhet, som i den högre odlingens tjenst inom samhället samt till dess uppehållelse och förkofran i skilda riktningar arbetar, uppdelar sig naturligen i tvänne områden. Det ena af dessa, som vi skulle vilja kalla det oekonomiska och techniska, omfattar alla sådana kretsar för medborgerlig verksamhet, hvilka äro af företrädesvis oekonomisk, industriel, oekonomiskt administrativ och militärisk natur, det andra, som kan benämnas det vetenskapliga och politiskt administrativa, omfattar sådana medborgsmannavärf, som tillhöra vetenskapsidkaren, universitetets och de högre skolornas lärare, presten, domaren, läkaren och den politiskt administrative embetsmannen. Båda dessa områden för medborgerlig verksamhet behöfva humanistisk grundläggning och underbyggnad från skolundervisningen, det förstnämnda åtminstone en sådan, som leder till förtroligare kännedom af den nationela odlingens egendomliga art och lynne, och som sedermera dertill anknyter nödig bekantskap med företeelserna af samtidens allmänna kulturförhållanden; det sednare åter, hvilket skall möjliggöra en samhällsverksamhet, som går utöfver det nationala och griper in äfven i den samtida odlingens väsentligaste förutsättningar och motiver, behöfver en sådan grundläggning, som tillgodogör sig sjelfva dessa förutsättningar och motiver, d. v. s. den klassiska antika kulturen. Och häri se vi den bestämmande grunden för fordran på det skolorganisatoriska förfogande, hvarigenom undervisningen ända från början fördelar sig

*) Språkläror för nybegynnare finnas utgifna af C. Iversen "Kortfattet Islandsk Formlære til Skolebrug" Köbenh. 1864, af Blågård "Undervisning i Oldnordisk for Begyndere" Köbenh. 1865 samt en ännu fullständigare af J. Aars "Oldnorsk Formlære for Begyndere" Christiania 1862 (i det Norska Fornskriftssällskapets handlingar).

på tvänne särskilda linier eller, om man heldre så vill, tvänne särskilda skolor, en real och en humanistisk [4]). *Grundläggningsämnet är för den förra det fornnordiska språket, för den sednare latinet.* Till de skäl, som ofvan anförts, och som äro i sig sjelfva bestämmande, för det förfogande, hvarigenom den humanistiska bildningen å reala linien grundlägges med fornnordiska språkets studium, kommer äfven en annan omständighet. Såsom fornbildad led af den germaniska språkgrenen och genom sin ställning af grundläggande kulturspråk vid undervisningen införer det nämnligen lärjungen i de germaniska språkens föreställningsformer och blir derigenom omedelbart främjande äfven för studiet af tyskan och engelskan. För studiet af fransyskan såsom romaniskt språk förbereder det visserligen ej på sätt, som latinet skulle kunna; men det åstadkommer ändock i tillräcklig mon en språkgrundläggning, genom hvars tillhjelp lärjungen sedermera med jemnförelsevis större lätthet bör kunna inlåta sig på fransyskans mera abstrakta former och åskådningssätt. Härigenom och endast härigenom vinnes sålunda för båda linierna en humanistisk grundläggning, som, enligt hvad vi i det föregående sökt visa, öfverensstämmer både med kulturens och pædagogikens fordringar. Ty såsom sådan kan ej studiet af tyskan gälla [5]). Af hvad i det föregående blifvit framstäldt följer också, att icke heller modersmålets studium kan tjena ett sådant ändamål. Ty dels främjas modersmålets behandling bäst genom att till en början hufvudsakligen bestå i öfningar (läsning och skrifning) [6]). Och detta är den reala sidan af skolundervisningens uppgift härutinnan. Dels är modersmålet på den utvecklingsståndpunkt, som motsvarar undervisningens begynnelse, formelt taget i ynglingens sinne så sammansmält med hans egen föreställning, att det ej ännu låter sig lätteligen derifrån skilja. Sjelfva den föreställningsform, som gestaltat modersmålet, d. v. s. det språk, ynglingen sjelf ända från sin spädaste barndom begagnat, skulle han nämnligen i sådant fall redan vid tidpunkten för sitt första inträdande i skolan tillhållas att med sin föreställning uppfatta, hvilket vill säga detsamma, som att han skulle i sin föreställning fatta sin egen föreställning eller med andra ord filosofera öfver sin egen självverksamhet. Och det är för mycket begärdt på ett så tidigt skede af utveckling. Formlärans och syntaxens reglor öfver modersmålets språkföreteelser bli för den outvecklade ynglingen mer och mindre abstrakta minneslexor, som ej gifva sinnet någon allsidig näring; och

[4]) Jfr. äfven pag. 567 ff.
[5]) Jfr. pag. 566 flj.
[6]) Jfr. Sv. språkundervisningskommissionens betänkande pag. 46 ff.

det mål, man slutligen vill vinna, måste [illegible] i större eller mindre mån [illegible]. I sammanhang med undervisningen i de sköna [illegible] [illegible] som derefter moder-nmålets studium [illegible] en början vinna att [illegible] sjelf, samt det, att lärjungens [illegible] derigenom blir befrämjas. Från moder-målet och dess [illegible] föreställningsformer såsom stöd-punkt går [illegible] lärjungens inre erfarenhet det främmande språkets lärmaterial till mötes, riktas, danas och fästas deri för att [illegible] med den vunna riktningen. [illegible] och [illegible]ten så att säga återvända till modersmålet och bereda närma-re insigt i detta, på samma gång hon grundlägger och vidgar ynglingens kunskap och insigt i det hela.

Härmed hafve vi vunnit en bestämd utgångspunkt för un-dervisningens verksamhet och derigenom äfven för fordran på skolorganisationens beskaffenhet. Vi hafve förut [1]) angifvit, hvilka läroämnen utgöra beståndsdelar af den allmänna med-borgerliga bildningen och följaktligen böra i skolundervisnin-gen ingå. Och naturliga är förhållandet dem emellan funnit, som fornnordiska språket visat sig vara den reala liniens och latinet den humanistiska liniens egentliga grundläggningsspråk. Häraf synes emellertid, att ej alla skolans ämnen intaga lika framstående rum vid sidan af hvarandra. Bestämd ordning och noga afvägdt förhållande ämnena emellan innefatta vilkoren för skolorganisationens fasthet, och det bestämmande härvid är äm-nenas beskaffenhet att hvart och ett icke blott för sig utan i sin mon befordra skolundervisningens ändamål [2]). Språkstudium lägger skolbildningens grundval och fortfar att vara hufvudbe-ståndsdelen i den företrädesvis humanistiska sidan af denna bildning. Naturkännedomen får också, såsom redan antydt blif-vit, sin allmänna betydelse och sitt intresse deraf. Till grund för det naturhistoriska studiet ligger emellertid dels det kun-skapsmaterial, som måste insamlas eller företes, dels tal, mått, proportion eller med ett ord allt, som ger kunskapen härut-innan klarhet, öfverskådlighet och stadga. Den grundval, som i detta hänseende är nödig, lägger mathematiken, ja, hon fort-far vid undervisningens fortgång att stå i samma förhållande till de naturvetenskapliga ämnena som grundläggningsspråken till de humanistiska. Dessa ämnen, å reallinien fornnordiska språket och mathematiken, å den humanistiska linien latinet och mathematiken, bilda derföre den medelpunkt, kring hvilken skolundervisningens öfriga ämnen samla sig. I anseende till beskaffenheten af sitt ändamål kräfver reallinien högre mathe-

[1]) pag. 560, 462.

[2]) En bland de praktiska följderna af ett riktigt förfarande härut-innan är exempelvis den, att öfveransträngning undvikes.

matisk bildning än den humanistiska linien, och de i undervisningen ingående läroämnenas förhållande såväl till grundämnena som inbördes bestämmes följaktligen också derefter. Häraf inses orimligheten af en sådan uppfostringsgrundsats, som vore encyklopædisk i den mening, att han först uppställde ett visst antal läroämnnen, som kunde anses behöfliga eller goda för skolbildningen, och sedan inpassade dessa läroämnen i undervisningens schema efter allt slags yttre råd och lägenhet utan strängt afseende på deras ändamål för det hela och förhållande inbördes. Liksom en byggnads grundval, väggar och takresning ej uppföras på samma gång eller af samma beståndsdelar, utan hvar sak i sin tid och af sitt erforderliga material, så komma också elementerna för uppförandet af skolbildningens byggnad till användning hvart och ett i sin ordning och i sitt efter det helas behof lämpade förhållande. Det ligger egentligen icke i planen för närvarande uppsats att i alla enskildheter framlägga tillämpningen af de grundsatser, vi här uppställt. Blott det hufvudsakligaste deraf skall i sammanhang med den följande utvecklingen angifvas.

Sådan är beskaffenheten af den skolorganisation, i få drag framställd, som kräfves för den allmänna medborgerliga bildning, hvars beskaffenhet vi sökt närmare utreda. Beträffande hennes omfattning framgår af det förgående, att hon utgör grundläggning för allt slags medborgsmannavärf. Men planen för hennes åvägabringande låter med afseende på beskaffenheten af de samhällsvärf, för hvilka hon utgör förberedelse, ändamålsenligt genomföra sig med arbetets fördelning på tvänne särskilda linier.

Tage vi då en öfversigt af realliniens eller realskolans arbetsfält, och fäste oss först vid de humanistiska ämnena samt bland dessa till en början vid språken, visar sig antalet af de språk, som utom modersmålet tillhöra undervisningen, uppgå till fyra, nämnligen fornnordiska, tyska, fransyska och engelska. Att låta språken med alltför korta mellanstånd efter hvarandra inträda i undervisningen, är egnadt att på en gång öfveranstränga lärjungarna och utsätta studiet för vådan att blifva lösligt. En viss stadga i kännedomen af ett språk måste vara vunnen, innan man inlåter sig på bekantskapen med ett nytt. I Danmarks lärda skolor börjar tyskan med det första skolåret, fransyskan med det andra, latinet med det tredje och grekiskan med det fjerde. I Norge har man föreslagit att börja med tyskan i första klassen och först två och ett halft år derefter öfvergå till nästa språk, som är latin eller engelska. Sverige tyckes i detta hänseende hafva sträfvat att nå den gyllene midten, då det numera åtminstone för de nedre klasserna der är

stadgadt, att ett nytt språk först efter två års studium af det närmast föregående införes i undervisningen *). Vi hafve tänkt oss, att lärjungen inträder i skolan vid fyllda nio års ålder. Efter två års studium af fornnordiska språket börjar han läsa tyska, efter ytterligare två år fransyska och efter ännu två år engelska. I och med studiet af fornnordiska språket läras och utvecklas de grammatikaliska föreställningarna eller, såsom man oftast brukar säga, de grammatikaliska begreppen. Den vana vid språkbehandling, som härigenom kan erhållas, kommer de sedermera i undervisningen ingående språkens studium till godo, hvarföre såväl på grund häraf som i följd af lärjungens under tiden vunna själsutveckling de sednare inträdande språken kunna i samma mon snart läras, som de sent till studium företagas. De moderna språkens plats och ändamål i skolbildningen [1]) bestämma ock methoden för deras inhemtande. De läras med ändamål att företrädesvis vara meddelningsmedel. Om modersmålets behandling är förut taladt. Egentligt theoretiskt studium eller läsning af modersmålets grammatik kan väl ej med någon för lärjungens utbildning mera verksam nytta företagas förr, än lagarne för modersmålets former och uttryckssätt redan på praktisk väg äro tillräckligen inhemtade. Men äfven det grammatikaliska studiet af modersmålet ställes naturligast i sammanhang med det fortgående studiet af fornnordiskan. Till språkstudierna sluta sig såsom humanistiska bildningsmedel historia och philosophi. Den för lärjungens utveckling mest befrämjande gången af historiens studium synes vara den, att början sker med Nordens och särskildt fosterlandets historia samt afslutningen med den klassiska forntidens. Rörande denna sednare del af den historiska undervisningen kräfves med afseende på undervisningsmethod särskild uppmärksamhet vid den omständigheten, att historien är det enda medel, hvarigenom realliniens lärjungar tillgodogöra sig den klassiska antika kulturen. Här är platsen för användandet af åskådningsundervisningens method, såsom den der påtagligast, lättast och säkrast kan bibringa hvad som skall meddelas. En sådan methods tillämpning innebär redan användandet af kartan [2]). Men härvid fordras ännu något derjemte. Hvarje högre skola borde vara i

*) Hvad som i hög grad är egnadt att befordra öfveransträngning, det är hopande af många jemnförelsevis svårare ämnen (t. ex. språk) i de *nedre* klasserna, innan ännu lärjungarne äro mera försigkomne och hunnit en viss grad af utbildning. Betänkligast är i detta fall den Danska skollagstiftningen.

[1]) Se p. 566 flj.

[2]) Nödvändigheten af historiens och geographiens *samverkan* med hvarandra är sjelfklar.

besittning af ett material för åskådningsundervisning bestående i miniaturafbildningar af antika grekiska och romerska tempel, boningar, skepp, vapen, redskap, verktyg och husgeråd. Förevisning af dessa i sammanhang med lärarens muntliga förklaring vore en god kommentar till historien om forntidens kultur [3]). Kunskapen om denna får sin afrundning i kännedomen om Greklands och Roms statsförfattningar, hvilka i sina hufvuddrag sammanställda med Nordens och särskildt fosterlandets statsförfattning bilda slutpunkten af skolbildningen i denna riktning. Om philosophiens studium hafve vi i det föregående gifvit nödiga antydningar [4]).

I spetsen för den reala eller kanske rättare naturvetenskapliga gruppen af undervisningsämnen står, såsom sagdt blifvit, mathematiken, som hela skolbildningens bana igenom intager en inflytelserik ställning till de ämnen, hvilka skäligen kunna räknas hit, nämnligen botanik, zoologi, physik och chemi. Äfven i afseende på dessa är tillämpningen af åskådningsundervisningens method högst gagnelig, ja, nödvändig för åstadkommande af lättuppfattlighet samt beredande af öfverskådlighet, klarhet och säkerhet i kunskapen eller med andra ord för att göra studiet så bildande som möjligt. Det är sant, att det torde falla sig något dyrt att förse hvarje skola med ett litet museum för botanik [5]) och zoologi, med laboratorium för chemi samt med experimentalkabinett för physik; men denna olägenhet torde ändock uppvägas af den omständigheten, att det blifver ännu dyrare, om genom illa tillgodosedd eller till öfveransträngning ledande undervisning det uppvexande slägtets kraft och förmåga af sjelfverksamhet missvårdas eller förfaras. Rörande den tid, som kan åtgå för skolbildningens förvärfvande på den reala linien, anse vi till nödigt förebyggande af öfveransträngning åtta år vara behöfliga och tillräckliga. En yngling, som vid fyllda nio års ålder inträder i skolan, skulle således vid början af sitt sjuttonde år vara färdig att utgå derifrån.

De språk, som å den humanistiska bildningslinien kunna till studium ifrågakomma, äro utom modersmålet latin, tyska,

---

[3]) Det kan sättas i fråga, huruvida ej någon del af t. ex. Livii romerska historia samt Thucydidis peloponnesiska krigets historia i öfversättning på modersmålet kunde beledsagad af lärarens muntliga förklaring användas vid sidan af läroboken i antikens historia såsom läsebok på lärorummet eller till privatstudium. Härför hafve vi dock hvarken egen eller, såvidt vi känne, andras erfarenhet att åberopa.

[4]) Jfr pag. 562.

[5]) Att botanikens stora museum naturen icke heller får försummas, faller af sig sjelft.

grekiska, franska, fornnordiska och engelska *). Enligt samma grundsats som den å reallinien tillämpade böra åtminstone i början tvänne år förflyta mellan hvarje nytt språks införande i undervisningen. Begynnelsen sker med latinet, som här står i spetsen för undervisningsämnena. Efter tvänne år inträder tyskan, efter åter tvänne grekiskan, efter nya tvänne fransyskan och efter ytterligare tvänne fornnordiskan, hvarvid likväl, i enlighet med hvad som i Nordens skolor visat sig vara ett lämpligt förfogande, studiet af tyskan kan på denna linien afslutas [7]). Under sista skolåret läres något engelska. De klassiska språken bilda undervisningens medelpunkt. Öfningarna i modersmålet ställas här i liknande förhållande till latinet som å reallinien till det fornnordiska språket. Men vid dettas inträde i undervisningen förbindes dermed modersmålets grammatikaliska studium. Härmed vinnes hvad som är den humanistiska bildningens syftemål, nämnligen att med lagom utsträckt tillgodogörande af den europeiska kulturens förutsättningar leda bildningens väg så, att han kommer in i riktningen af den nationala kulturens strömfåra. Historien har i samma mon på den humanistiska som på den reala linien betydelsen att utgöra fyllnad till den kunskap, hvilken genom de särskilda språkens studium kan vinnas. Att föröfrigt samma hjelpmedel här som på reallinien med fördel kunna komma historiens studium till godo, är naturligt. Om philosophiens studium gäller här hvad som yttrats i afseende på reallinien. Sättet för detta ämnes meddelande kan emellertid ej på båda linierna vara alldeles enahanda utan måste vara i vissa delar olika. Det för båda linierna lika består deri, att ämnet utgör en i sina enklaste grunddrag sammanfattad logisk och anthropologisk öfversigt öfver hela det bildningsfält, lärjungen tillryggalagt. På grund såväl häraf som af sakens natur för öfrigt hör philosophiens studium till det sista skolåret. Det olika åter består deri, att ämnets studium begynnes med olika förutsättningar från den ena och den andra linien, hvilken olikhet hufvudsakligen har sin grund i det olika sätt, hvarpå hvardera liniens lärjungar tillegna sig den klassiska kulturen.

Mathematiken har på den humanistiska linien en uppgift motsvarig den på reallinien att lösa, ehuru lösningen här ej fordrar lika mycken tid och kraftansträngning, ty fordringarna

---

*) Studiumaf hebreiska språket idkas lämpligen af den det önskar utom skolans vanliga läseordning.

[7]) Enligt Norska skollagsförslaget skall både på reallinien och latinlinien eller, såsom de tre sista skolårens parallela afdelningar der heta, realgymnasiet och latingymnasiet studiet af tyskan afslutas med det näst sista skolåret.

på mathematisk insigt å nu ifrågavarande bildningslinie ställas ej lika högt som å reallinien. Hvad öfriga hithörande ämnen angår, nämnligen botanik, zoologi och physik, befordras deras studium lämpligast genom att drifvas nästan uteslutande medelst åskådningsundervisning. Deras ändamål är ju att öppna lärjungens sinne för de företeelser, som tillhöra den yttre naturens lif, och att fästa hans uppmärksamhet vid grunddragen af de lagar, hvilka utgöra sammanhållningen, måttet och enheten i detta lif. Ett sådant ändamål vinnes i ett par af de ifrågavarande ämnena hufvudsakligen genom iakttagande af naturföremålen samt genom deras ordnande och grupperande med stöd af det gjorda iakttagandet, i det sist nämnda ämnet genom aktgifvande på vissa naturkrafters yttringar samt genom en på grund af detta aktgifvande företagen sammanfattning af dessa yttringar under allmänna beräkningsformler. Tiden för den humanistiska skolbildningens förvärfvande anslå vi till tio år, hvarföre en yngling, som vid nio års ålder inträder i skolan, är i regeln färdig att derifrån utträda vid början af sitt nittonde år.

Religionskunskapen tillhör med allt skäl skolans undervisning. Ty om det får anses som obestridligt, att allt kulturarbete får vigt och betydelse i mon af styrkan, djupet och allvaret i den religiösa öfvertygelse, hvaraf det är genomträngdt eller mägtigt, så måste detta gälla i så hög grad som möjligt om det kulturarbete, som skolan har sig föresatt [8]). Rörande sättet för denna undervisnings bestridande kunna olika meningar både få höras och gälla. Ändamålsenligt synes vara, att hon begynner på grundvalen af biblisk historia och troslära, fortgår med troslära och läsning i bibeln samt afslutas med kyrkohistoria och bibelstudium. Dogmatik tillhör ej skolan utan universitetet.

Sådan är i sin helhet öfverskådad den allmänna bildning, som medborgsmannalifvet behöfver såsom grundval för möjligheten att vara vederbörligen verksamt. Se vi på det närmaste mål, vid hvilket den efter afslutade studier från ena eller andra bildningslinien utträdande ynglingen befinner sig, så *kan* detta vara medborgsmannalifvet sjelft, ehuru det oftast är ett slags medelting mellan skolan och lifvet eller kanske egentligare ett öfvergångsstadium från skolan till lifvet. Detta öfvergångsstadium skulle med ett gemensamt namn kunna heta tillämpningsskolan, ehuru dess vedertagna benämning är å ena sidan universitet, å den andra tillämpningsskola. För den sed-

[8]) Endast i det fall, att det finnes lärjungar af en religiös bekännelse, hvilken är skiljaktig från den, som tillhör mängden, torde det vara rådligt att låta dessas religionsundervisning bestridas i hemmet.

nare utgör realskolan, för det förra den humanistiska skolan en omedelbar beredelse. Vid universitetet fortbildas den unge medborgaren till sådana värf, hvilka vi i det föregående betecknat såsom i allmänhet vetenskapliga eller politiskt administrativa. Universitetet aflemnar nämnligen den för begynnande af sin särskilda verksamhet inom samhällslifvet mogne vetenskapsidkaren, läraren, presten, domaren, läkaren och politiskt administrative embetsmannen. Tillämpningsskolan rymmer inom sitt område många sjelfständiga fack, såsom landtbruksskola, technisk skola, militärskola, skogshushållningsskola, bergsskola o. s. v., från hvilka alla de ur realskolan komne unge medborgarena i olika riktningar utgå hvar till sitt medborgsmannavärf. Häraf följer naturligtvis, att den humanistiska liniens lärjunge icke är ämnad att utgå åt tillämpningsskola, liksom icke den reala liniens till universitetet. Om man vill såsom praktiskt spörjsmål uppställa den frågan: kan ej realliniens lärjunge afgå till universitetet? så är derpå icke annat att svara än detta: visserligen *kan* han det göra. Men han kan ej med fördel begagna sig af universitetets befordringsmedel till de nyssnämnda af universitetsbildning i behof varande värfven inom medborgsmannalifvet förr, än han användt sina första år till att med den klassiska kulturen göra den bekantskap, som är nödig. Sålunda kan saken medföra det opraktiska resultat, att en yngling får ligga ett par år vid universitetet och der idka skolstudier i stället för universitetsstudier, en omständighet, som, jemte det hon i sig sjelf innebär en skef lefnadsställning, äfven medför oekonomisk uppoffring, enär det väl öfverhufvud får anses vara dyrare att uppehålla sig vid universitetet än vid skolan. Motsvarigt blifver förhållandet, om den humanistiska liniens lärjunge vill öfvergå t. ex. till en bergsskola eller technisk skola. Han måste, innan sådant kan ske, särskildt skaffa sig vidsträcktare bildning i mathematik och naturvetenskap. Om man har giltiga och talande skäl för en anordning af den allmänna bildningens meddelande på olika vägar, så måste följden af en sådan anordning erkännas vara den, att de olika vägarna föra i olika riktning. Nu invänder man: men är allmänbildningen en allmän medborgerlig bildning, så måste hon duga i hvilken riktning som heldst. Genom en sådan invändning gör man återigen af allmänbildningens begrepp en abstraktion och en skenbarhet i stället för verklighet. Allmänbildningen är ej något tomt abstractum, som man kan saklöst foga till hvad som heldst, utan hon är en förberedande utveckling med bestämda anknytningspunkter till lifvets konkreta, verkliga förhållanden. Förberedelsen måste äfven inom de gränsor, som förläna henne egenskapen att vara en allmän, afse just det, hvartill hon är en

förberedelse, och hvarken något mer eller mindre. Motsvarigheter till ett sådant förhållande finnas inom alla områden för menskligt åtgörande. En vetenskapsman vill t. ex. skrifva tvänne arbeten, det ena om krigföringens sedliga och rättsliga befogenhet, det andra om den religiösa konfessionens betydelse i sedligt och medborgerligt hänseende, och anser nödvändigt att såsom inledning till hvartdera arbetet förutskicka en framställning af menniskans och det menskliga samhällets förhållande till det absolut goda och till rätten. För båda de inledande framställningarna ligger samma ämne till grund. Till utgångspunkt för båda tager han vissa fakta i folkens allmänna medvetande. Med båda åsyftar han naturligtvis att häfda det godas och rättas betydelse i verlden. Men icke kan han för båda välja samma utgångspunkter, taga samma undersökningsväg eller gifva sin undersöknings slutresultat samma formulering. På samma sätt förhåller det sig med den sak, här är i fråga. Medborgsmannaskap i samhället innebär ej betydelsen af en uniform, som på ett enda gifvet sätt skall passa för alla, utan det innebär medborgarens egenskap att med väckt håg och öppnad blick för samhällets gemensamma båtnad vara för sitt värf duglig och redbar. Till samtliga dessa värf kunna omöjligen hvarken alldeles samma vägar eller hvilka vägar som heldst leda, ty de gå ej i luften utan på samhällets verkliga grund och botten, der de ej få löpa härs och tvärs utan i ändamålsenligt utstakade linier och riktningar. Den enda jemnkning för nu ifrågavarande fall, som synes vara med riktig och god ordning förenlig, skall längre fram påpekas.

De utvägar, man valt för att undgå svårigheterna vid en skolorganisation, enligt hvilken man antingen sammanfört eller åtminstone icke fullständigt skilt de båda bildningslinierna, äro af två slag, af hvilka det ena anlitar de s. k. *dispenserna*, det andra gör undervisningen i vissa ämnen för båda linierna gemensam, medan det i andra låter henne förblifva särskild. På alla de olägenheter eller snarare oöfvervinneligheter, hvilka genom dispenseringarna uppresa sig mot vidmagthållandet af ordning och jemnhet i undervisningen, har det Svenska undervisningsverket tillräckligt fått pröfva sina krafter och sin fyndighet för att i det hänseendet med glädje mottaga den förnyade skolstadgan af år 1859, hvilken vid sin tillkomst icke innehöll några stadganden om dispenser. Det Norska skolverket har nu utsigt till att få göra en dylik icke obetydlig erfarenhet. Det nya Norska skollagsförslaget innehåller nämnligen (§§ 10, 12) stadganden om befrielse i "Middelskolen" (= de 6 första läroårens afdelning) alternativt från latin eller engelska samt från franskan och "en Del af Naturkundskaben",

om så önskas, vidare på "latingymnasiet" alternativt från franskan eller engelskan, på "realgymnasiet" likaledes alternativt och ovilkorligt från antingen latin eller engelska samt slutligen på begge linierna från "Oldnorsk", d. v. s. fornnordiska språket, "hvorfra Disciple på Forlangende blive at fritage". Men ej nog härmed. Det nämnda lagförslaget har äfven (§ 14) föreskrifter om ännu tre sätt för beviljande af dispens. I en nederskola (Middelskole) som har blott *en* undervisningslinie *) kan nämnligen en lärjunge befrias från de ämnen, som motsvara "de for den anden Linie særegne Fag", ifall han utanför skolan mottager undervisning i dessa "særegne Fag". Det var det första. En kroppsligt eller andligt svag lärjunge kan få slippa ett eller annat af de icke valfria ämnena. Det var det andra. Om en lärjunge på förhand tager examen i den ämneskurs som skall i skolan genomgås, kan han befrias från bevistande af lärotimmarne i detta ämne. Det var det tredje. Att ett eller annat i detta dispenssystem kan ur billighetssynpunkter förklaras, må medgifvas, liksom ock, att det sist nämnda dispenseringssättet kan utsätta ynglingarne för frestelsen att göra så kallade examensstudier. Den liniefördelning, som verkligen afses, åvägabringas enligt det ifrågavarande förslaget genom dispenserande; men hvarje förfogande, genom hvilket vissa ynglingar befrias från studiet af något ämne, innebär i sjelfva verket bildandet af en särskild undervisningslinie. Sammanräknas då alla de på sådant sätt bildade undervisningslinierna, blifva de I) i "middelskolen" 1) en engelsk 2) en latinsk 3) en fransk 4) en naturvetenskaplig, II) å latingymnasiet 1) en fransk 2) en engelsk 3) en engelsk-fransk 4) en "oldnorsk" samt III) å realgymnasiet 1) en latinsk 2) en engelsk 3) en "oldnorsk". Inalles således *elfva* (11), om icke bildnings-, åtminstone undervisnings-linier; och ändock hafve vi ej i detta antal inberäknat de i § 14 bildade linierna, hvilka tilläfventyrs skulle kunna benämnas privatlinien, svaghetslinien och examenslinien. Huru skall ordning och reda i all denna mångfald af linier kunna vidmagthållas? Huru skola de dispenserade sysselsättas, medan de odispenserade studera? Skola de under tiden gå djupare in i något annat ämne, men dock icke för djupt för att komma ur jemnbredd med de andre? Eller skola de gå sysslo-

*) Nederskolan har tvänne bildningslinier, som likväl skola vara sammanslagna i alla ämnen utom ett, hvilket är å ena sidan egelskan, å andra sidan latin. Dessa båda ämnen läsas under de tre sista åren alternativt, det förra 6—5, det andra 7 timmar i veckan. De begge linierna kallas derföre också "engelsklinie" och "latinlinie". Dessa linier äro egentligen icke detsamma som reallinie och humanistisk linie, ty latin ingår äfven i realgymnasiets undervisning.

löse? Dessa nu ifrågaställda omständigheter med flera vålla så många svårigheter vid försöket af dylika föreskrifters verkställande, att redan derigenom undervisningens ändamål måste i större eller mindre mon förfelas. Dispenserandets väg är sålunda ej rådlig att beträda. Icke bättre är den, som det Svenska skolväsendet f. n. valt. I Sverige äro linierna delvis skilda, delvis förenade. Genom att åtminstone i vissa stycken skilja linierna åt söker man genomföra den grundsats, som hvilar på insigten derom, att båda verka med olika medel, i olika ordning och på olika sätt. Om nu undervisningen måste anses vara ett i sig organiskt helt, hvars särskilda delar och momenter stå i ett visst lefvande sammanhang med hvarandra, så måste den ena och den andra liniens undervisningsordningar erkännas vara tvänne skilda organismer, hvilkas beståndsdelar bildas och tillvexa i ömsesidigt olika förhållanden å hvar sin sida. Det finnes inget ämne å någondera linien, som samtidigt intager en för båda linierna gemensamt likartad ställning, och följaktligen icke heller något, som kan af båda liniernas lärjungar gemensamt med samma gagn inhemtas och studeras. Hvarje sammanslående af undervisningen på linier, som erkännas vara principielt åtskilda, innebär alltså ett slags bolagsordning, enligt hvilken antingen den ena medpartens förmenta intresse skall befordras på den andres bekostnad eller begges på bekostnad af hvarandras. Så t. ex. erhålla begge linierna under någon tid gemensam undervisning i fransyskan. Realliniens lärjungar hafva tidigare begynt läsningen af detta språk, men den klassiska liniens ynglingar inhemtat det med tillgodogörande af den kunskap, de fått i fransyskans moderspråk latinet. Å ömse sidor måste sålunda språkkunskapens ståndpunkt vara märkbart olika och derjemte undervisningens meddelande, såvidt det sker ändamålsenligt och med afseende på den olika ståndpunkten, försiggå på olika sätt. Häraf blifver alltså hvardera linien mer eller mindre till hinders för den andra vid den gemensamma undervisningen. Så är förhållandet i alla ämnen, hvilkas undervisning är för båda linierna gemensam. Redan uppgörandet af läseschemat vållar också vederbörande, såsom bekant är, mycket bråk och hufvudbry. Den bildningslinie, som är svagast representerad, blir gemenligen dervid lidande. Ömsesidigt mehn blir följden af hela förfogandet.

Ur synpunkten af undervisningens rationella ordnande i och för sig kan sålunda ej något stöd hemtas för de nu angifna förfaringssätten. Erfarenheten jäfvar dem också. Återstår sålunda det antagande, som äfven vinner bekräftelse af offentligt erkännande, att *oekonomiska* skäl hafva sin del i en dylik un-

dervisningsordnings tillkomst. I Nordens länder, särskildt i Sverige och Norge med deras stora utsträckning, glesa befolkning och jemnförelsevis knappa oekonomiska tillgångar, har man ansett angeläget att göra sådana jemnkningar i skolinrättningen, genom hvilka tillfälle till både real och humanistisk undervisning kunde stå öppet på så många orter som möjligt. Äfven om det kunde medgifvas, att anordningen verkligen vore oekonomisk, torde dock den oekonomiska sidan af saken uppvägas af de ofvan påpekade oegentligheter, som jemnkningen linierna emellan medför. Den humanistiska linien lider på jemnkningen, utan att dermed den reala främjas, och tvärtom. Följderna häraf hafva i synnerhet i tvänne riktningar visat sig menliga. För det första har nämnligen den reala undervisningen derigenom, att hon fastbundits vid den humanistiska, antingen dragit onödigt lång tid (såsom i Sverige) eller (såsom i Norge) i skolans öfre klasser lemnats obegagnad, emedan ynglingarne i förtid gått ut ur skolan. För det andra har härmed gifvits näring åt den fördom, som tyckes råda i Norden, att det ej är värdt att förvärfva någon annan högre skolbildning än den, som rödjer väg på embetsmannabanan. Nära nog enhvar studerad person synes såväl i egna som framför allt i föräldrars och målsmäns ögon hafva studerat förgäfves, derest han ej på sitt studieidkande kan få utsigt att bli embetsman. Detta har gjort, att antalet af studerande vid Nordens flesta universiteter stigit i en grad, hvilken allt för mycket öfverväger det motsvarande behofvet af embetsmannaämnen, och hvilken äfven, såsom bekant är, i Christiania och Köpenhamn väckt bekymmer. Man tycker sig nämnligen redan hafva märkt uppkomsten och fruktar utvecklingen af en samhällsklass, som kunde anses bilda rentaf ett proletariat inom embetsmannaverlden. I Sverige börjar man med stigande allvar sätta i fråga nödvändigheten af flera embetsverks omgestaltning på ett sätt, hvarigenom embetsmännens antal skulle minskas. Detta låter ej rimligen förena sig med utvidgning af tillfällena till embetsmannabildnings grundläggande genom skolinrättningens försorg, allt under det man erkänner, att embetsmannabildningens beskaffenhet väl behöfver höjas, men hennes utbredning allt för väl hejdas. Emellertid har genom de Nordiska ländernas i sednare tider vunna betydande inre förkofran behofvet af intelligenta krafter och tidsenlig bildning äfven för de oekonomiska och techniska medborgsmannavärfvens arbetsvägar gjort sig påtagligen kännbart. Visst synes åtminstone vara, att detta behof står i omvändt förhållande till den tillgång på sådana krafter, som faktiskt genom den reala skolundervisningen beredas. Nog inser man här i Norden, att nu emot fordom ett långt större antal så-

dane män, som genom real uppfostran vunnit sin bildning, är behöfligt, för att bestrida arbetet på samhällets förkofran i den riktning, vi ofvan summariskt angifvit med benämningen oekonomisk och technisk. Hvarföre begagna sig då jemnförelsevis få af det tillfälle till real skolbildnings förvärfvande, som finnes? Det väsentligen bestämmande skälet måste efter vårt förmenande antagas ligga i den reala skolbildningens otillfredsställande anordning. Vi tro derföre, att det blefve en god och mot de Nordiska ländernas verkliga behof svarande lösning af frågan, om flera reala än humanistiska skolor upprättades. I de större städerna, såsom Stockholm, Christiania, Köpenhamn och Göteborg, blifva naturligtvis skolor af begge linierna erforderliga, i de mindre deremot blott en, och denna antingen real eller humanistisk. Exempelvis kunde i Sverige hvarje stiftsstad erhålla en af det sistnämnda slaget, medan de öfriga fingo en af det förra. Nu kan det fall inträffa, att en yngling, som bor i en stad med humanistisk skola, har för afsigt att genomgå en realskola eller tvärtom. Skall han då nödgas underkasta sig det besvär och den kostnad,som äro förenade med en sådan afsigts fullföljande? Skall han blifva nödsakad lemna sitt hem för att å främmande ort uppsöka den skola, som likar honom? ja, någon annan med skolorganisationens ordentliga genomförande förenlig utväg gifves i allmänhet icke. Samma svårighet, som derigenom kunde uppkomma för en eller annan å vissa orter boende yngling, finnes redan i Sverige för ett ganska stort antal af sådana lärjungar, som genomgå folkskolelärare-seminarierna. Sådana läroanstalter äro i Sverige upprättade på blott åtta ställen, och de besökas ej sällan af lärjungar från vidt aflägsna orter, utan att man hör någon klagan öfver ett sådant förhållande. Och dock får det väl ej antagas om en lärjunge i ett folkskolelärare-seminarium, att han har i allmänhet bättre råd att bevista ett aflägse liggande läroverk än en real eller humanistisk skolas lärjunge: snarare torde förhållandet vara tvärtom. Nyare tiders lättade kommunikationer förminska dessutom numera betydligt afstånden orterna emellan. Om emellertid ett förfogande kunde vidtagas, som ur oekonomiska grunder vore fördelaktigt utan att menligt inverka på skolans inrättning eller undervisningens gång, så borde väl ett sådant förtjena afseende. Ett sådant låter sig också särskildt vid realskolorna genomföra. Vid dessa kunde åt ett proportionsvis bestämdt fåtal af lärjungar beredas tillfälle till undervisnings erhållande i klassiska språk *utom skolans vanliga läseordning*, såvida det vid hvarje realläroverk funnes en lärare, som, jemte åliggande att undervisa i något skolan tillhörande ämne, äfven

hade skyldighet att, der så erfordrades, på särskilda tider och i särskild ordning meddela undervisning i latin och grekiska. En sålunda undervisad yngling kunde vid utgångspröfningen från läroverket få tillfälle att aflägga prof äfven på sin klassiska bildning i ändamål att efter profvets beskaffenhet dimitteras till en humanistisk skolas sista eller nästsista klass och derstädes nöjaktigt fulländа sin humanistiska skolbildning för afgång till universitetet. Under den tid af ett eller tvänne år, som han derigenom komme att tillbringa vid en humanistisk skola, kunde han få i öfvervägande mon egna sig åt klassiska studier, enär han i de flesta andra ämnen borde vara så försigkommen, att han med jemförelsevis större lätthet än läroverkets ursprungliga lärjungar kunde i dessa fullgöra sina åligganden. Det är tydligt, att nu omnämnda anordning innebär ett *undantagsförhållande* vid skolorganisationen och i sådant hänseende alltid måste medföra olägenheten af mindre harmoniskt och jemnt meddelad humanistisk undervisning än hvad en humanistisk skola förmår meddela. Men den, som vill köpa sig en undantagsförmon, bör naturligtvis på egen och ej på andras bekostnad komma i besittning deraf. I alla fall är förmonen för besittningstagaren i afseende både på oekonomi och uppfostran större, än om han vid universitetet skulle genom privatstudier nödgas skaffa sig en klassisk bildning, som han vid sitt läroverk icke haft tillfälle att ens i ringaste mon erhålla.

Af hela vår föregående framställning synes, att den på tvänne linier fördelade allmänna medborgerliga skolbildning, hvars organisation vi i utkast meddelat, utgår från den förutsättning, att lärjungen gemenligen ända från början bestämmer sig för att gå antingen den reala eller den humanistiska vägen. Härvid möter en invändning, som ofta i likartade fall blifvit gjord. Genom denna anordning — heter det — går lärjungen miste om förmonen att till en mognare ålder kunna uppskjuta med valet emellan den ena och den andra linien. Ofta vakna ej anlagen så tidigt, att de med säkerhet låta bestämma sig. Vore derföre undervisningen till en början så länge som möjligt fullkomligen gemensam, så skulle lärjungen eller å lärjungens vägnar hans målsman kunna med större säkerhet och mera viss förhoppning välja den bildningslinie, som visade sig bäst motsvara håg och fallenhet, hvilka mera haft tillfälle att röja sig vid en ålder af t. ex. femton år än vid nio. Med afseende på den förutsättning, hvarifrån denna indvändning utgår, nämnligen den, att undervisningen skulle med framgång kunna vare sig för kortare eller längre tid anordnas gemensam för båda linierna, utgör hela vår föregående framställning ett försök att bevisa vanskligheten eller omöjligheten af en så beskaffad an-

ordning, hvarföre vi i denna del hänvise till sjelfva vår framställning. Längre fram skole vi dessutom ur en annan synpunkt skärskåda ett förhållande, som står i något sammanhang med denna sida af nu ifrågavarande invändning. Beträffande åter förmonen af ett till mognare ålder framskjutet uppskof med valet emellan bildningslinierna hvilar invändningen i det allra närmaste på en fiktion. Menniskornas anlag äro nämnligen i allmänhet ej så bestämda, att de vid femton års ålder mera än vid nio låta med någon påtaglighet röja sin afgjorda riktning åt ett enda visst håll med uteslutande af alla andra. Det är väl också i det dunkla medvetandet häraf, som föräldrar ofta långt före barnets inträde i skolåren hafva för sig och med sitt barn uppgjort om den allmänna riktningen af dess framtida lefnadsbana. Detta må nu härröra från känslan af den betydelse, anlagens ärftlighet från föräldrar till barn kan ega, eller från skarpsyntheten i en faders eller moders eller i allmänhet kärleksfull målsmans blick för sin myndlings framtid, eller från kraften af någon annan omständighet; alltnog, det är ett faktiskt förhållande, att så vanligen sker. Om derföre också valet af bildningslinie uppskjutes till det femtonde året, så göres det ändock i allmänhet efter bestämningsgrunder, som vid nionde året skulle hafva medfört samma resultat. Ty sjelfva valet sker aldrig så mycket med afseende på den erfarenhet, man gjort, som på grund af den förhoppning, man hyser. En studerande besluter sig t. ex. för att bli läkare; icke gör han detta, emedan han erfarit om sig, att han *är* en duglig läkare, utan emedan han anar och tror om sig, att han skall *kunna blifva* det. Få äro de anlag, som så bestämdt röja sin art, att de hänvisa åt endast ett håll och inget annat. Dessa äro de allra fattigaste och de allra rikaste, ytterligheterna af den menskliga begåfningens egenskaper, och de komma alltid att utgöra undantag, ty de gå sin väg för sig, de må ställas på den ena linien eller på den andra. Skulle deremot en yngling af det slag, som menniskorna vanligen tillhöra, på en eller annan förekommen anledning vilja efter några års studier i en realskola öfvergå till en humanistisk skola eller tvärtom, kan sådant med mindre olägenhet ske inom det slags skolorganisation, som här blifvit utstakad, än inom den ännu i Norden vedertagna. Ty de linier, som här äro i fråga, erhålla antingen genom fornnordiska språket eller genom latinet en grundläggning, som i ömsesidig motsvarighet hvar på sitt håll förmår bära den byggnad, som derpå skall uppföras. En sådan grundläggning saknas på den hittills varande reallinien. En öfvergång från ena skolan till den andra medför alltid någon känning af svårighet i förstone; men denna bör ej blifva synnerligen myc-

ket större än den, som öfvergången från en samfält nederskola till specialgymnasier medför, och påtagligen mindre än vid en öfvergång från den ena af nuvarande bildninglinier till den andra. För öfrigt komma väl äfven sådana öfvergångar att mera höra till undantagsfall än till vanligheten. Äfven i det medborgerliga lifvet händer någon gång, att en person förändrar bana och träder in på en ny. Det steg, som utmärker sjelfva inträdandet på den nya lefnadsbanan, måste då antagas bero icke på tillfälliga omständigheter utan på sådana, som hafva sin grund i förut småningom förändrad bildningsriktning. Sådana öfvergångar kunna följaktligen ske; men samhället underkastar sig icke några jemkningar i formerna för sitt tillvarelsesätt i akt och mening att hålla vägen öppen för möjligheten af sådana undantagsförhållanden i den enskilde medborgarens lif. Skolan är samhällets bild i smått. Skolan bör väl sålunda icke heller å sin sida inrätta sig på ett sätt, hvarigenom undantaget kommer att likna regel och regeln undantag. Äfven i oekonomiskt hänseende vore fördelen större, derom tro vi oss kunna vara förvissade åtminstone i fråga om Sverige. Der har man ju en tid bortåt, såsom det heter, "utvidgat" ett läroverk efter annat från att vara realt till "fullständigt" på båda linierna. För en sådan utvidgning hafva nya lärarekrafter erfordrats, och följaktligen äfven nya lärarelöner. Blefve nu de flesta läroverken reala och ett mindre antal humanistiska, så vore åtminstone dermed en gräns satt för vidare "utvidgnings"-kostnader och tilläfventyrs också möjlighet gifven att på ett och annat ställe indraga den lärareplats, som tillkommit i och för "utvidgningen".

Härmed hafve vi sökt uppvisa nödvändigheten och ändamålsenligheten af den organisation för allmän medborgerlig bildnings meddelande, hviken vi angifvit såsom den både till beskaffenhet och omfång erforderliga och riktiga. I sednare tider har visserligen en och annan stämma höjt sig för en åsigt, som går ut på att afskilja all undervisning i klassiska språk från skolan och hänvisa henne ensamt till universitetet. Utom det hufvudskäl, man för en sådan åsigt anfört, nämnligen det, att klassisk bildning ej behöfves, menar man, att, då blott ringa latinsk och grekisk kunskap hinner att i skolan förvärfvas, det ej lönar sig att deråt öfverhufvud egna den tid och möda, som gemenligen erfordras [1]). Rörande hufvudskälet hänvise vi till den i det föregående

---

[1]) För ett eller annat tiotal af år sedan egde denna anmärkning, särskildt hvad Sverige angår, större befogenhet än nu. Då dref man nämnligen i skolorna alla språkstudier och således äfven de klassiska så ensidigt formalistiskt, att nyttan af studiet kunde med mera

gjorda framställningen om den antika kulturens förhållande till nutidens. Vill man åter derföre att kunskapen blir ofullständig lemna kunskapers inhemtande helt och hållet å sido, så skulle följdriktigt allt kunskapssökande åsidosättas. I hvilka ämnen blir ej kunskapen ringa? Detta gäller icke blott om skolan utan äfven om den större och egentligare uppfostringsanstalten samhället. Det är ju bekant, att mången och framför allt de, som med största heder genomgått den uppfostringsanstalten, erkänna sin största kunskap bestå i vissheten derom, att de ingenting kunna. Om storheten af kunskapens mått är icke heller egentligen här fråga utan om den grad af bildning, som är för ändamålet nödig. Och äfven derom hafve vi i det föregående talat.

All uppfostran och undervisning har ursprungligen varit enskild, liksom äfven rätten att bestämma öfver hennes art och utsträckning. Den ursprungligaste skolordning är den, som stiftas af en husfaders uppfostringsgrundsats eller i allmänhet beror på familjeförhållanden. Men allt som samhället för sitt bestånd fick under odlingens framsteg behof af män med utvecklade anlag och med insigter, som i vederbörlig riktning grundlagts, blef uppfostran mera svår att ordna och dyr att bekosta. Staten trädde emellan, bestred kostnaderna för uppfostringens arbete och öfvertog rättigheten att ordna uppfostringens angelägenheter. Statens handhafvande af denna rättighet bör emellertid lämpa sig efter samhällets behof, sådant det gifver sig inom samhället tillkänna. Det vore derföre utan tvifvel orätt, om genom statens åtgörande den offentliga uppfostran reglementerades så strängt, att hon ej mer än på ett enda in i enskildheter föreskrifvet sätt finge bestridas. Man erinre sig, att i Frankrike undervisas i skolorna efter ett af undervisningsministern utfärdadt reglemente sålunda, att på samma dag och samma timme i hela Frankrike samma stycke i samma lärobok genomgås och inläres. En så sträng enformighet i undervisningen leder till oinskränkt despotisk centralisation. För sådant har hvarje fritt och isynnerhet mindre samhälle allt skäl att taga sig till vara. Ingen torde vilja bestrida oriktigheten af en ordning, enligt hvilken alla lägre skolor i landet blefve latinskolor eller humanistiska skolor. Det vore ett förfogande, hvarigenom den offentliga uppfostran komme att tjena en enda bildningsriktnings intresse. Följdenligt måste man erkänna det vara lika orätt att endast inrätta realskolor. Derigenom skulle man ju å andra sidan un-

skäl ifrågasättas. I sednare tider har en stor inre reform vid de Svenska läroverken i detta hänseende begynt att taga fart.

dertrycka en bildningsriktning, som är för samhällets sjelfständiga utveckling oundgänglig och följaktligen berättigad. Blifver nu bäst sörjdt för begges bestånd så, att båda ordnas hvar för sig, har man ju dermed också allra bäst sörjt för det hela. Enligt hvad vi ofvanföre visat, står härmed hvar och en fritt att göra valet emellan den ena eller den andra riktningen, helst redan från början, undantagsvis äfven på ett sednare stadium. Denna frihet är för ett samhälle dyrbar och bör ej inskränkas eller göras gagnlös. Ja, den skollagsstiftning är utan tvifvel mest välberäknad, som inom vederbörliga gränsor lemnar spelrum för olika tillämpning af vissa enskildheter i skolordningen allt efter möjligen befintliga egendomligheter hos olika landsdelar. Särskildt gäller detta om Sverige och Norge, som utbredda på en stor yta inom sig förete betraktansvärda skiljaktigheter i ortförhållanden och folklynne. Härmed sammanhänger också den frågan, hvad staten har att iakttaga vid det förhållande, att en och annan ort möjligen har behof eller visar benägenhet att upprätta privatskolor, hvilka önska lika rättigheter med de offentliga läroverken. I följdenlig öfverensstämmelse med hvad nyss blifvit nämndt bör staten ej söka motarbeta utan snarare befordra inrättandet af sådana skolor sålunda, att med vederbörlig kontroll och inom vederbörliga gränsor en viss frihet i organisationen blefve sådana skolor medgifven. Blott man nämligen vidtager sådana säkerhetsåtgärder, som för samhället äro nödiga eller angelägna, måste det vara till gagn för det hela, om bildningens mångsidiga utveckling främjas så, att den offentliga uppfostran blifver en inom vederbörliga gränsor fri konst.

En invändning mot den nu framställda skolorganisationen kunne vi vänta oss, som vid hastigt påseende lätt erbjuder sig från synpunkten af öfveransträngningens förekomst i skolorna. Till de ämnen, som ingå i skolundervisningen, hafve vi lagt ännu ett, nämnligen fornnordiska språket. Gifver ej detta ytterligare anledning till öfveransträngning? Nej, ty derigenom, att linierna skiljas åt, blifver undervisningen ordnad med uteslutande afseende på egen beskaffenhet och ej derjemte med hänsigt till inpassandet i en annan olikartad undervisningsordning. Den vinst, som härigenom i alla afseenden göres, är så stor, att med tillgodogörande af denna ett för öfrigt i enskildheter riktigt genomförande af de ifrågavarande grundsatserna måste kunna förekomma all öfveransträngning [1]).

---

[1]) I förbigående vilje vi påpeka, att ännu en annan skolorganisation på två linier *kan* tänkas, nämnligen en sådan, enligt hvilken med fornnordiska språket till grundläggningsämne undervisningen fortginge

Beträffande de techniska öfningar (skrifning, teckning, sång) och de kroppsöfningar, som tillhöra en skolas uppfostringsarbete, hafve vi vid vår organisationsplans utstakande städse haft dem i sigte, ehuru vi ej nämnt något om dem. De fordra sitt eget kapitel.

Om vi nu sammanfatte de hufvudsakliga resultaterna af vår undersökning, hafva de visat sig vara följande. Vid skolorganisationen måste den allmänna medborgerliga bildningen i sin fullständiga konkreta verklighet afses så, att nödig förberedelse för samhällets alla högre verksamhetsgrenar derigenom vinnes. Skolundervisningens fördelande på tvänne fullständigt skilda bildningslinier har deri sitt grundmotiv. Med en ordningsföljd läroämnena emellan, hvilken är för hvardera linien på gifna skäl olika, vinnes fördelen af en sådan grundläggning å ömse håll, som möjliggör säker och bestämd fortkomst i bildning. Derigenom blir det också med bildningens kraftiga tillvext förenligt att vid undervisningen begynna med få ämnen för att efter bestämd fortgång först i de öfre klasserna, då lärjungen vunnit större mognad, införa hela antalet af de ämnen, som för hvardera bildningslinien kunna pröfvas nödiga. Härmed är på en gång öfveransträngning förekommen och stadga i utvecklingen vunnen. Genom undanrödjande af sådana amphibiska skolor, som hetas omfatta två särskilda bildningslinier, och som fordra derefter lämpad lärareuppsättning med verklig användning för ett öfvervägande flertal lärjungar på ena linien och ett underlägset fåtal på den andra, undvikes trassel, oreda och mehn för båda linierna vid deras ömsesidiga ur rent yttre skäl företagna sammanstöpning, och besparas kostnad för ändamålslöst i an-

---

till den punkt, der annars reallinien slutar, och hvarifrån alle, som önskade endast realbildning, ginge åt tillämpningsskolan eller ut i det medborgerliga lifvet. Derefter skulle den humanistiska eller rättare den klassiska linien vidtaga med tvänne års nästan uteslutande studier af latin och grekiska. Genom en sådan anordning komme emellertid först och främst den uppfostrande inverkan, som de klassiska språkens studium annars medför, att försvinna. Vidare blefve den klassiska bildningen på ett så brådstörtadt sätt inhemtad, att hon derigenom till och med såsom kunskapsmaterial blefve mindre fruktbar. Ändtligen sammanhänger ett sådant organisationssätt med förhållanden, som ännu ej inträdt, men som möjligen i en framtid kunna komma, d. ä. sådana, som bilda närmaste öfvergången till en tid, då den antika klassiska kulturen ej mera ingår i vår allmänna medborgerliga bildning och följaktligen ej längre kan räknas till ämnena för vår skolundervisning. Men när denna tid kommer, då äro sannolikt både de allmänna europeiska och med dem särskildt äfven Nordens kulturförhållanden så förändrade, att vi ej nu kunne derom med någon grad af sannolikhet ens hysa någon förmodan. För närvarande kulturförhållanden synes emellertid en sådan organisation ej lämpa sig. Hvarje tid råde alltså för sina angelägenheter.

språk tagna lärarekrafter. Genom möjligheten af en viss skiljaktighet vid tillämpningen af en och annan enskildhet i organisationsplanens bestämmelser vinnes en för vissa orter och förhållanden tilläfventyrs behöflig och dermed äfven gagnelig frihet i tillgodogörandet af den offentliga uppfostrans samhällsfrämjande medel och krafter. Ändtligen (och det är ett bland hufvudresultaterna) blifver den offentliga uppfostran, hvad hon hittills strängt taget icke varit, fullt nationell. Denna omständighet innefattar emellertid en angelägenhet af så stor vigt, att deraf beror i längden hela vår framtida sjelfständighet såsom folk. Ty derpå hvilar innerst ett folks sjelfständighet, att det har en odling, som förmår att äfven under inflytelsen af samfärdsel med andra kulturfolk bevara uttrycket af sitt egendomliga skaplynne rent och oförfalskadt. Nationaliteten är den form, hvarunder folken bära fram i dagen frukterna af sitt arbete i och för mensklighetens vigtigaste angelägenheter, odling, sedlighet och gudsfruktan, som innefatta Guds rikes förverkligande på jorden. Hvarje folk, som hunnit någon grad af verklig utveckling, kan i någon mon och i något hänseende lemna sitt bidrag dertill. Derom upplysa exempel af såväl större som smärre kulturfolk. Hvarje stor och genomgripande sanning har, innan hon blifvit den bildade verldens gemensamma egendom, slagit rot och knoppats i skötet af något visst folk. Derom bär Roms och Greklands kulturhistoria vittnesbörd: hon är nu vår, hon är alla odlade folks samfälta tillhörighet. Fröet till kristendomens verldsomskapande idé grodde länge hos ett enda litet men i sanning utvaldt Guds folk; och i tidens fullbordan sköt det upp i den oförgängliga stam, hvars grenar nu öfverskygga verlden. Äfven Nordens historia intygar, att Nordens folk, andra ting att förtiga, i kampen för samvetsfrihetens sak lemnat sin icke ovigtiga, insats i den nyare europæiska kulturutvecklingen. Om det nu måste erkännas vara en sanning, att uppfostran grundlägger medborgsmannavärfvets art samt dugligheten derför, och att den enskildes bildning har värde för ett folk i samma mon, som hon kan främja den nationala utveckligens höga ändamål och dermed lemna sitt offer på fosterlandets altare, så är det också sant, att uppfostrans angelägenhet är en vigtig angelägenhet och ett värdigt föremål ej mindre för samhällets än för hvarje fosterlandsväns uppmärksamhet och omsorg. Häri ligger också på en gång förklaringen till det motiv, som fört oss in på försöket att utreda den vigtiga fråga, vi till behandling företagit, och anspråket på ursäkt för de brister, som kunna vidlåda vår framställning.

C. W. Linder.

Anmälningar.

Svenska Expeditionen till Spetsbergen. Sednare Häftet. (Se Anm. af Förra Häftet i dette Tidsskrift f. 1866 pag. 229).
Afhandlinger vedrörende det videnskabelige Udbytte fra Spitsbergens-Reiserne i Kongl. Vet. Akad. Handl.

Da dette Hæfte, hvormed den historiske Beretning om Expeditionens Foretagender og Hændelser afsluttes, er ledsaget af et, ifölge de anstillede Undersögelser, korrigeret Kart af Spitsbergen — et Kart, som egentlig burde have medfulgt 1:ste Hæfte — så kunne vi nu Skridt for Skridt fölge de forskjellige Partier på deres mange Undersögelsesudflugter. Expeditionens to Skibe — Æolus og Magdalena — toge nemlig, efter at de vare slupne ud af sin langvarige Indsperring i Sörgebugten (et isandhed ominöst Navn), en forskjellig Retning, idet Æolus valgte Nordostlandet og Hinlopenstrædet til Gjenstand for sine Undersögelser, medens Magdalena fik den Opgave at undersöge Nord- og Vestkysten af Vestspitsbergen. Hyppige og lange Bådexcursioner udsendtes fra begge Fartöier, og i Löbet af de ti Uger, som medgik inden de atter samledes, for at tiltræde Tilbagereisen, undersögtes på denne Måde store Strækninger af Landet. Man vil derfor, ved at sammenligne dette Kart [1]) med de ældre, overbevises om, at vor geografiske Kundskab om denne interessante arktiske Gruppe har ved disse Undersögelser gjort et uhyre Fremskridt, uagtet alle de Hindringer, som under Skikkelsen af Is, Tåge, Storme, Isbræer, Snesörpe o. s. v. stillede sig iveien for disse kjække og enthusiastiske Forskeres Fremtrængen. Trods de i Hinlopen Strait herskende Storme og Drivis lykkedes det dog at erholde et — som det synes — temmelig nöiagtigt Kjendskab til dette Stræde, der adskiller Vest-Spitsbergen fra Nordostlandet, tillige med de i dets sydvestlige Del liggende Syd-Waigatsöer, samt de deri udmundende Murchisons- Lomme- og Wahlenbergs Bugter eller Fjorde, der ere blevne undersögte indtil deres inderste Bund, hvori en Isbræ altid skyder sig ned.

[1]) Et Udtog af Dunérs og Nordenskiölds store Kart.

Forgjæves har der imidlertid været sögt efter det Stræde, som et Par norske Skibe skal have passeret i 1860, og som ifölge Opgivende har sin sydlige Munding i den nordlige Del af Storfjorden og sin nordlige i Hinlopenstrædet nordenfor Waigatsöerne på et Sted, hvorfra man skulde have Nordostlandets Sydspids (Cap Torell) lige i Öst og til samme Tid kunde se de omkring Sörgebugten (Treurenbay) liggende Fjorde. Dette Sund skulde efter Opgivende være meget smalt og kort. Kartet giver imidlertid ingen Anledning til at formode Tilværelsen af et sådant Stræde; thi, når den ene Ende udmunder i Storfjorden og den anden i Omegnen af Lovéns Bjerg, da kan dette ikke kaldes et kort Stræde. Den mellem disse Punkter liggende Landstrækning angives på Kartet at bestå af "öfver 1700 fot hög inlands-is". To Mænd, som havde været blandt dem, der skulde have gået igjennem dette Stræde, og hvis Udsagn var aldeles overenstemmende, befandt sig også med den svenske Expedition — men uheldigvis ledsagede ingen af disse Chydenius på den Bådfart, som han anstillede for at finde Strædets Udmunding i Hinlopenstrædet. Chydenius opdagede rigtignok fra et af ham med stort Besvær besteget Fjeld lidt söndenfor Lovénsberg i S. V. et Dalföre mellem steile Fjelde og i Bunden af dette skimtede han åbent Vand og så sönderfra kommende Tågemasser trænge sig ind i denne Forsænkning, men om denne strakte sig til Hinlopenstrædet, kunde han ikke opdage. Efter Kartet skulde man være fristet til at antage, at de norske Skippere have troet sig at være i Storfjorden, medens de i Virkeligheden vare ved Björnebugten, og at de have passeret det korte og smale Sund, som adskiller Öen af samme Navn fra Fastlandet.

På alle disse Udflugter observeredes og indsamledes alt hvad der kunde medföres til Oplysning om Landets og Havets Naturforholde, så at de med denne Expedition hjembragte Naturalier udgjöre en Samling, hvis Lige vel neppe vil kunne opvises, når man tager Hensyn til den korte Tid samt Undersögningsfeldtets Beskaffenhed. Den arctiske Fauna, fornemmelig den maritime, har allerede derved erholdt og vil endyderligere erholde betydelige Forögelser, når alt det Indsamlede bliver undersögt og beskrevet. Den arctiske Flora, især dens kryptogame Afdeling, vil vistnok også i ikke liden Grad vorde beriget. Undersögelserne i den sydöstlige Del af Hinlopenstrædet viste en iöinefaldende Forskjel i Spitsbergens maritime Fauna, i det Vestkystens bærer samme Præg som det nordlige Norges — navnlig Finmarkens —, medens Östkystens har den grönlandske Karakter.

I plantegeografisk Henseende har Undersögelserne aldeles

omstyrtet den almindelige Mening, at Snegrændsen på Spitsbergen kun hævede sig nogle hundrede Fod over Havets Niveau; thi fast overalt, hvor Solens Varme var tilstrækkelig til at blotte Jordbunden, der hvor Snelaget ikke var betydeligt, viste sig en phanerogam Vegetation, der i en Höide af henved 2000 Fod over Havet næsten var ligeså rig som den, der fandtes i lavere Egne. At Golfströmmen også ved Spitsbergen viser sin Indflydelse er utvivlsomt, og at den förer didhen de store Frö (Bönner) af Vestindiens Entada gigalobium og norske Fiskekavler er godtgjort ved de at Expeditionen dersteds fundne Specimina.

At Spitsbergen har Indsöer, hvori Ferskvandsfiske kunne leve, skulde man neppe kunne tro, når man betænker Vandets Temperatur i disse og at de fast hele Året, med Undtagelse af 5—6 Uger, ere isbelagte, og dog fandt man i en sådan Indsö en af vore vakkreste og mest velsmagende Fiskearter, nemlig Röien, Salmo alpinus L.

Det geografiske og geologiske Udbytte af denne og de övrige private eller offentlige svenske Expeditioner til Spitsbergen foreligger i en Række værdifulde Afhandlinger i Kgl. Vet. Akademiens Handlingar. Men også for de Læsere, der nærmest ville blive henviste til disse Afhandlinger som Kildeskrifter, vil Chydenii Beskrivelse af Expeditionen i 1861 være til adskillig Oplysning, omendskjönt vistnok netop disse rent videnskabelige Sider ere lidet berörte i Bogen. Men Reisens daglige Gang, Sceneriet i de enkelte Lokaliteter og fremfor Alt Tegningerne og Billederne fra flere interessante Punkter ville være velkomne også for sådane Læsere.

Blomstrand har skildret sine geologiske Indtryk fra selve Expeditionen 1861 i en meget omstændelig Afhandling — den der tilligemed alle de nedenfor nævnte Afhandlinger er at söge i Kgl. Vet. Akad. Handl. Forfatteren tilstår, at han kom til Stedet med liden selvvundet geologisk Erfaring; men vi fölge ham måske netop derfor med Interesse Skridt for Skridt, idet han arbeider sig frem til Erkjendelsen af flere vigtige Forholde f. Ex. Hyperitens eller som vi heller vil kalde den Gabbroens eruptive Natur, Fjorddannelsen i Forhold til Fjeldbyggningen, Stenkullenes Plads på Spitsbergen o. s. v. De Tider ere forbi, da man fra langt bortliggende Lande, fra öde Kyster og svimlende Tinder kunde hente Paradoxer til Videnskaben. Vi se derfor Forfatteren komme til god Forståelse med allerede kjendte Kjendsgjerninger. Det lykkedes Blomstrand på en af hans mange flittige Excursioner at finde de fra Kings Bay allerede för længe bekjendte Stenkul ikke blot i löse Stykker, men i deres op-

rindelige Leie. Han knytter en Betragtning over deres mulige Værd i teknisk Henseende til Beskrivelsen, og Betragtningens Hovedsum kan samles med disse Forfatterens Ord: "Tyvärr befinner sig stenkolslagret på Spetsbergen".

Nordenskiöld har i samme Hæfte af K. V. Akad. Handl. meddelt sine Iagttagelser i lignende Retning fra N. O. Spitsbergen og Hinlopen Strait. Nordenskiölds korte Karakteristik af Hinlopen Strait er malerisk og betegnende. Vi synes at se den lange Række af svarte Hyperit-Klipper stå lodret op af det farlige Stræde, medens Lovéns Berg og Angelins Berg skue mod hverandre på hver sin Side, struttende fulde af Forsteninger.

Sammen med N. Dunér har denne Forsker også i en anden Afhandling udtalt sig om Muligheden af en Gradmåling på Spitsbergen, den de tro at være udförlig uden altfor store Besvær og Omkostninger. Opsögning af en mulig Linie for Gradmåling på Spitsbergen — nemlig en Linie som forbandt Punkter, der kunde være tilgængelige fra Söen — var efter Torells Forslag et af Hovedöiemedene for Expeditionen i 1861. Omendskjönt denne Expedition indestengtes i Treurenbay — eller i "Råttfällan", som en af Expeditionens Medlemmer foreslog som "ett särdeles lämpligt och passande namn" for denne Ulykkes Bugt — i så lang Tid, at hele Hensigten ikke kunde opnåes, lykkedes det dog Chydenius at påvise et Stykke Vei for en sådan Linie ved Nordspidsen. For yderligere at forberede denne Sag udrustede Sverige en ny Expedition 1864 under Nordenskiölds Anförsel.

I "Anteckningar till Spetsbergens Geografi" af N. Dunér og A. E. Nordenskiöld findes tilligemed et stort geografisk Kart, der er istandbragt dels under denne sidste Expedition af Forfatterne dels sammen med Chydenii og Torells Iagttagelser og Lindhågens Beregninger, en Beskrivelse over Landet, der er så kort og righoldig, at deraf ikke videre Uddrag kan gjöres. Kun ville vi henpege til det Resultat, Forfatterne komme til angående den så meget omskrevne Mulighed af *tilskibs at nå til Nordpolen.* Troen på det åbne Polarbassin, hedder det, og Dr Petermanns Påstand, at det skulde være ligeså let at seile fra Amsterdamön (på N. V. Pynten af Spitsbergen) til Nordpolen som det er let at seile fra Tromsö til Amsterdamön, strider mod al hidtil gjort Erfaring.

Endelig foreligger også en fuldstændig Skizze [1]) af Spitsbergens Geologi forfattet af Nordenskiöld, som dertil har sammenfattet sine egne tilligemed Torells og Blomstrands Iagttagelser.

---

[1]) Oversat fra K. Vet. Akad. Handl. og udkommet under Titelen: Sketch of the Geology of Spitzbergen. Stockholm 1867.

Forfatteren har her i korte Træk samlet hvad Torells private Expedition i 1858 tilligemed de Svenske Expeditioner i 1861 og 1864 have ydet i denne Henseende. Netop til den rette Forståelse af denne Skizze tro vi at Chydenii Bog med dens Billeder og Dagreiser vil kunne bidrage Sit for Læseren.

Nordenskiöld fremsætter i sin Skizze flere mærkelige Fakta og derhos også adskillige dristige Påstande. Vi höre således, at Isen har taget betydeligt til i de senere Decennier på Spitsbergen, og på samme Tid, at disse Öer stige geologisk talt hurtigt op af Havet. Vi höre, at Isen udgraver Klippe til Dal og Dal til Fjordbund, og til samme Tid, at Havet har eiet en forholdsvis mild Temperatur ved Spitsbergen lige til för selve Istiden, som der endnu hersker. Men vi höre også at den storkornede Granit, Pegmatit-Graniten, er dannet i Spalter, fyldte ovenfra. Forfatteren slutter sig til Infiltrations-Theorien, for hvilken man endnu ikke har kunnet opvise noget ret overbevisende Exempel i Norge, så rig Leilighed end dette Land med sine nögne Fjeldsider frembyder, om det var muligt at se sligt Exempel. Videre höre vi, til samme Tid som vi erfare, at Hyperiten besidder en skjön Afdeling i Söiler ligesom Basalt, at en Del af Spitsbergens Hyperit er ikke eruptiv, men gamle udspyede og senere omdannede Askor. Fremdeles lære vi i denne Skizze for Foldningen af Lag en Forklaring, der stötter sig ikke til nogensomhelst Voldsomheds Akt, men kun til de Variationer af Temperatur, som den övre Jordskorpe er underkastet fremfor de dybere Dele. Disse 3 sidste Underretninger tro vi nærmest at kunne henföre under dristige Påstande; men da altfor stor Enighed jo skal lede til Stagnation, må vi være glade ved at finde disse Feldter udpegede til Strid.

Et skjönt, af Prof. Oswald Heer faststillet Resultat meddeles os i denne Skizze: at Spitsbergens Stenkul ligesom overhovedet Nordishavs-Öernes Kul ere miocene, og ikke höre til den egentlige Kul-Periode. Når vi til de vundne sikre Resultater, hvortil også kommer Bestemmelsen af flere af de hjembragte Fossiler ved den flittige og nöie Forsker Mag. Lindström, også föie Udsigten, at de ved Expeditionerne hjembragte övrige Fossiler bestemmes af Sveriges navnkundige Palæontolog, Prof. Angelin, og vedsiden deraf, at vi fra Sjælen og Drivefjedren i de svenske Spitsbergs-Reiser — Prof. Torell — kunne vente en Monografi om Istiden og dens Forholde, da vil det ikke være formeget at sige, at *Spitsbergen hörer med under den svenske Geologi.*

R. & K.

Kort Nordisk Gudelære og Oversættelse af vedkommende Dele af Eddaerne. Ved E. Jessen. Köbenhavn 1867.

Då en allmännare kunskap om våra förfäders religiösa föreställningar utan tvifvel i flera hänseenden är af stor vigt, måste ett arbete, som kan anses på ett tillfredsställande sätt bidraga till utbredandet af en sådan, vara en välkommen företeelse inom Nordens litteratur. Den skrift, på hvilken vi härmed vilja fästa uppmärksamheten, synes oss i hög grad förtjent af spridning ej blott inom den Danska och Norska utan äfven bland den Svenska allmänheten. Särskildt åt den, som ej har tillfälle att närmare studera det ämne, som utgör bokens föremål, torde densamma erbjuda ett godt hjelpmedel för att lära känna en synerligen vigtig sida af de gamla Nordbornas andliga lif.

Boken, som blifvit utarbetad närmast för Blågårds seminarium och folkhögskola, börjar med en kort, men klar och allt det väsentliga omfattande öfversigt af den Nordiska mythologiens läror om verlden, gudar, jättar, alltings uppkomst och undergång; härefter följa åtskilliga ur den yngre eller prosaiska Eddan öfversatta stycken, som handla om dessa föremål, samt slutligen en öfversättning af den äldre Eddans gudasånger. Derigenom att ämnet sålunda till det mesta meddelas omedelbart ur sjelfva källorna, sättes läsaren på samma gång i tillfälle att mottaga ett starkare intryck af förfädernas åskådningsätt. I detta afseende är af särskild vigt den tolkning, som lemnas af de nämnda, ofta af en mägtig poetisk skönhet utmärkta qvädena. Vid dessas återgifvande har öfversättaren synbarligen bemödat sig om den största möjliga trohet mot originalet, och det måste erkännas, att han häruti i allmänhet lyckats. Uti öfversättningen af ofvannämnda delar af den äldre och yngre Eddan hafva flera ord, som tillhöra Nordens gamla tungomål men försvunnit ur det nuvarande Danska skriftspråket, blifvit i fördanskad form bibehållna, då med begagnande endast af de tillgångar, som det sistnämnda eger, dessa ej skulle kunnat fullt återgifvas, eller det kraftiga och träffande, som ligger i originalets uttryck, skulle gått förloradt. Likaledes hafva här och der sådana ord fått qvarstå, hvilkas rätta betydelse ej med säkerhet kan bestämmas. — Vid återgifvandet af de gamla namnen har öfversättaren, till en del i olikhet med det bruk, som i detta afseende förr varit rådande hos Skandinaviska författare, låtit dessa undergå förändring i enlighet med de lagar, som gälla för ordens öfvergång från fornspråket till de nyare Nordiska språkarterna, här närmast till Danskan. Då man i det 17:de och 18:de århundradet började att få ögonen öppna för Nordens gamla litteratur och sökte att i någon mån göra den-

samma tillgänglig för allmänheten, brukade man, såsom bekant är, oftast att öfverflytta namnen oförändrade i deras Isländska form. Senare har väl häruti till någon del skett ändring, dock har man såväl i Danskan som i Svenskan intill nyaste tid uti dessa namn merendels bibehållit diftongerna *ei*, *au* och *ey*, samt stundom det i ordens slut brukade, egentligen endast nominativen tillhörande *r*, t. ex. *Frey*, *Sleipnir*, *Tyr*, i stället för hvilka här brukas *Frö* (hvilken form äfven ingår i flera Svenska och Danska ortnamn, såsom *Fröslunda*, *Frösvi*, *Fröslev*, m. fl.), *Slepne*, *Ty*. Ehuru flera af namnen under sina gamla former blifvit så vanliga, att en förändring i det allmänna bruket knappast torde vara att snart förvänta, är utan tvifvel det förfaringsätt, som här blifvit följdt, i det väsentliga riktigt; det utseende, som dessa rent Nordiska namn, hvilka öfverförts ur fornskrifterna, erhålla, blir sålunda öfverensstämmande med deras, hvilka i folkets mun fortplantats till vår tid.

Uti ett bifogadt namnregister har utgifvaren jemte åtskilliga förklaringar öfver namnen och deras betydelse äfven ofta anfört den Isländska formen der, hvarest den Danska i märkbarare mån derifrån afviker. Öfver de i boken begagnade gamla orden lemnas likaledes en förteckning, i hvilken deras betydelse förklaras.

S.

Bellman och Fredmans Epistlar. En studie af Gustaf Ljunggren. Lund 1867.

Mange ville måske mene, at Bellmansliteraturen nu dog snart må være afsluttet. Atterbom har — derom synes alle at være enige — ej blot fundet det rette hovedsynspunkt, men også fra dette kastet sådant lys til alle sider over Bellmans poesi, at vanskelig nogen anden gransker vil kunne angive nye eller rigtigere synspunkter, om end den ene kan ved sit individuelle hang ledes til at fremhæve en, den anden en anden af digterens ejendommeligheder. Forsåvidt tidsafstanden og den Bellmanske fordybelse i det lokale datidsliv gör mangen enkelthed mindre let forståelig, har J. G. Carlén i sin store udgave ydet en så fuldstændig antiqvarisk-filologisk kommentar, at heller ej i denne henseende meget kan være att tillægge. Ikke destomindre ville vi dog råde Tidskriftets læsere, som ikke allerede have læst det, at göre sig bekendte med Prof. Ljunggrens i overskriften nævnte arbejde. De ville her finde den sandhed

stadfæstet, at det sande snilles dyb er uudtömmeligt, ligesom naturen, at det, når det granskes af en selvstændig og sympathetisk ånd, altid vil vise nogen ny, hidtil ikke bemærket betydning.

Gående ud fra samme grundanskuelse, som Atterbom har gjort gældende: at Bellman's rige i poesiens verden er humoret, har forf. påpeget, bedre — tykkes os — end det hidtil sket, denne livsbetragtnings yttringer i den tidligere nordiske og særlig svenske poesi, ligefra Eddaernes Thorsmyter til de digtere, der i frihedstiden ligesom antyde enkelte træk i det livsbillede, som Bellman udfolder i fuldstændig fylde og klarhed. Kun må vi med C. R. N. i "Svensk Literatur-Tidskrift" være enige i, at det vistnok er en fejltagelse, når den hellige Birgittes "uppenbarelser" henföres till denne række af humorets yttringer. Træffende og ny finde vi derimod påpegningen af det trodsigt vilde, med oldtidens heroiske humor beslægtede hos de fredmanske "hjeltarne", særlig hos Fredman selv. Ej heller turde det have stået så klart for andre, hvorledes den menneskekærlighed, den milde overbærenhed, uden hvilken B. aldrig kunde have fundet poetisk stof der, hvor han fandt det, hænger sammen med samtidens filantropiske retning — en side, gennem hvilken Bellman forövrigt står i forhold til Lidner, men således at hans friske lune og komiske sands har gjort det umuligt for ham at falde til den på engang lidenskabelige og grådmilde fölsomhed, hvori den samme grundstemning får luft hos Lidner.

I tegningen af de enkelte fredmanske figurer har forf. også havt forgængere; men også her har han opdaget adskilligt, som ikke för har været set; navnlig har han været heldig i fremhævelsen af disse personnagers nationale præg, f. ex. Jergen Puckels tyske i modsætning til Mollbergs svenske karakter.

Hvad det sidste afsnit angår — "Kommentarier", hvori 28 af epistlerne gennemgås, da kunne vi på ingen måde istemme den almindelige dadel, som anmælderen i Sv. Lit. Tidskr. har udtalt herover. Vel er det sandt, hvad forf. selv indrömmer, at "det gifves något, som för hvarje kommentator är oåtkomligt, detta osägbara, hemlighetsfulla, som gör att konstverket synes som ett högre naturverk, tillhörande en verld, hvars hemlighet vi ana, men icke känna". Men deraf fölger ingenlunde, som hr. C. R. N. siger, at dette "noget" skulde forsvinde, fordi kommentatoren fordyber sig i og udlægger hvert enkelt digt, forklarende, hvorledes den særegne poetiske stemning og tanke gennemtrænger hele digtet og udtrykker sig i dets enkeltheder. Vi tro tvertimod, at det sande snillefoster meget godt kan tåle en sådan granskning, d. v. s. at den, der vil til-

egne sig det, ingenlunde er ilde tjent med en sådan vejledning, forudsat at den gives af en mand, der, som forf., i sandhed föler med digteren, i sandhed er gennemtrængt af hans værks poetiske ånd. Man kan være meget fortrolig med Bellman, man kan have læst og sunget eller hört synge mange gange dette eller hint stykke, og man vil dog kunne have stor fornöjelse af at göre det om igen med Ljunggrens kommentar ved siden, fordi ganske vist skönheder, betydninger af enkelthederne ville blive en indlysende, som man ikke för havde set, — ikke at tale om, at de kommenterede stykker jo ikke ere tagne på må og få, men i deres sammenstilling belyse de forskjellige afskygninger af den grundfölelse, hvoraf hele den fredmanske poesi er udsprungen. Vi ville endogså gå så vidt at påstå, at denne fremgangsmåde særlig er praktisk med hensyn til Bellman, at den er skikket til at fremme netop denne digters forståelse. Det er nemlig en kendsgerning, som formodentlig har sin forklaring i melodiernes store tiltrækningskraft, at de færreste kende mer end et vers eller to af hvert digt; og det er ikke os andre Nordboer allene, hvem denne dadel rammer, det er, som forf. klager over og hvad jeg selv har havt lejlighed til at iagttage [1]), også Svenskerne, som hyppig — der gives naturligvis undtagelser — göre sig skyldige heri og derved rent gå glip af det magelöse liv, hvormed i hver epistel stemningen og livsbilledet *udvikler sig* fra begyndelsen til enden, ja egentlig gå glip af alt væsentligt. Vi kunne ikke tro andet, end at de fleste, som overhovedet læse böger, sådanne som Prof. Ljunggrens, ville, hvis de hidtil have nöjet sig med overfladisk nippen til den bellmanske poesis vin, ledes til at tömme bægeret tillbunds, m. a. o. til at synge hvert stykke til enden og tilegne sig dets skönhed i sin helhed. Hr. C. R. N.'s indvending, at de færreste holde af at föres i ledebånd, at man, når vejen er vist, når grundbetragtningen er angiven, helst vil finde frem selv i betragtningens genstand, — denne indvending mod "kommentarerne" kunde måske være beföjet, dersom forf. havde taget sig for at kommentere *alt* blot for at kommentere det; men det er jo kun et lidet udvalg, som er behandlet på denne måde; der bliver nok tilbage at söge og finde på egen hånd for den, der virkelig har fået Bellman kær; men man vil neppe finde stort, med mindre man efter forf.'s anvisning for-

---

[1]) Jeg har engang en sommernat ved Bellmansbusten på Djurgården været vidne til, hvorledes et temmeligt talrigt selskab, hvoriblandt folk med stor æsthetisk dannelse, prövede på at synge den ene epistel efter den anden; men ingen kunde mer end det förste vers i hver.

